

تسہیلات

پیشکش

مشکوٰۃ

بابت مولانا شاہ فیصل

مفتی اعظم پاکستان اسلامیہ اکیڈمی

(پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش) (پیشکش)

پیشکش

تسهيلات

پښتو شرح

مشکوة

تالیف: مولانا شافع فیصل فاضل دارالعلوم اسلامیه چارسده
خلورم جلد (۴)

د شلو (۲۰) خصوصیاتو سره چې لس (۱۰) په کښې دادی

- ① پښتورۍ پښتو سره بین القوسین د قندهاری پښتو د گرانو ټکو اضافه
- ② د مشکاة د عربی او اردو متداولو ټولو شروحاتو مجموعه
- ③ په ترجمه کښې بین القوسین د مرقة المفاتیح د اضافی قیوداتو ترجمه
- ④ د حدیث هرې جملې ته اود هغې ترجمې د آساتیا دپاره نمبرې ورکول
- ⑤ په فقهی اختلافی مسئلو کښې مدلل او آسان مباحث
- ⑥ د اوردو احادیثو د متن او ترجمې تقسیم
- ⑦ د هر حدیث د صحاح سته وغیره څخه تخریج
- ⑧ د حل اللغات په عنوان سره د مرقة المفاتیح څخه د مشکلو لغات حل
- ⑨ د قوله په عنوان سره د حدیث د هرې مشکلې جملې تشریح
- ⑩ د هریاب په اول کښې دهغې د احادیثو خلاصه
- ⑪ د کتاب په اول کښې د علوم الحدیث مفیده مقدمه

خورتکې

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پښور

موبائل ۰۳۱۵-۹۵۹۵۷۱۷

د چاپ حقوق د ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم : تسهيلات شرح مشکوٰۃ

ناشر: مولانا پروفيسر شاه فيصل

فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، جامعه اسلاميه چارسده

معاون مترجم: عبدالکريم صديقي

د ملاويد پتي

جدید اسلامی کتب خانہ خوست

المصباح کتب خانہ کابل

روغانيوال کتب خانہ جلال آباد

رحيمی کتب خانہ خوست

حرم کتب خانہ کابل

ديني کتب خانہ تيمر گره

تاج کتب خانہ صوابي

مکتبه خواجه عبدالله انصاري غزني

مکتبه دارالخلاص کابل

مکتبه رحمانيه قندهار

مکتبه رحمانيه کوئټه

النوري کتب خانہ قندهار

نعت کتب خانہ کابل

مکتبه علميه اکوړه خټک

حقانيه کتب خانہ گرديز

وطن دوست کتب خانہ گرديز

إقرأ کتب خانہ جلال آباد

مکتبه معروفه کوئټه

مکتبه عمريه چمن

مکتبه عباسيه تيمر گره

مکتبه امير حمزه قندهار

اجمالی فہرست

صفحہ	مضمون	صفحہ
۳۳	[۵۷/۴۱] بَابُ صَلَاةِ السَّجَرِ.....	۳۳
۴۱	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۴۱
۵۵	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۵۵
۵۹	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۵۹
۲۵	[۵۸/۲۴] بَابُ الْجُمُعَةِ.....	۲۵
۲۲	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۲۲
۷۳	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۷۳
۷۸	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۷۸
۸۵	[۵۹/۳۳] بَابُ وَجُوبِهَا.....	۸۵
۸۵	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۸۵
۸۶	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۸۶
۹۷	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۹۷
۹۹	[۶۰/۳۲] بَابُ التَّنْظِيفِ وَالتَّكْوِينِ.....	۹۹
۹۹	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۹۹
۱۰۷	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۱۰۷
۱۱۱	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۱۱۱
۱۱۷	[۶۱/۳۵] بَابُ الْمُخْطَبَةِ وَالصَّلَاةِ.....	۱۱۷
۱۱۸	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۱۱۸
۱۳۷	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۱۳۷
۱۳۹	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۱۳۹
۱۴۳	[۶۲/۴۶] بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ.....	۱۴۳
۱۴۷	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ.....	۱۴۷
۱۵۴	الْفَصْلُ الثَّانِي.....	۱۵۴
۱۵۵	الْفَصْلُ الثَّالِثُ.....	۱۵۵

١٥٧	[٦٣/٤٧] بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ
١٥٩	الفصل الأول
١٧١	الفصل الثاني
١٨٠	الفصل الثالث
١٨٤	[٦٤/٤٨] بَابُ فِي الْأُطْمِئِنَّةِ
١٨٦	الفصل الأول
١٩٤	الفصل الثاني
٢٠٣	الفصل الثالث
٢٠٧	[٦٥/٤٩] بَابُ الْعَيْدِ
٢٠٧	الفصل الأول
٢٠٨	الفصل الثاني
٢٠٩	الفصل الثالث
٢١٠	[٦٦/٥٠] بَابُ صَلَاةِ الْغُصْفِ
٢١٢	الفصل الأول
٢٢٣	الفصل الثاني
٢٢٤	الفصل الثالث
٢٢٧	[٦٧/٥١] بَابُ فِي سُجُودِ الشُّكْرِ
٢٢٧	وهذا الباب عال عن الفصل الأول والثالث
٢٢٩	الفصل الثاني
٢٣٣	[٦٨/٥٢] بَابُ الْإِسْتِغَاثِ
٢٣٤	الفصل الأول
٢٣٩	الفصل الثاني
٢٤٣	الفصل الثالث
٢٤٨	[٦٩/٥٣] بَابُ فِي الرِّتَابِ وَالْمَطَرِ
٢٤٨	الفصل الأول
٢٥٣	الفصل الثاني

٢٥٨.....	الفصل الثالث
٢٢٠.....	[٥] كتاب الجنائز
٢٢٠.....	[١] باب حياة المريد وكواب المريد
٢٢١.....	الفصل الأول
٢٨٨.....	الفصل الثاني
٣٠٩.....	الفصل الثالث
٣٢٨.....	[٢] باب تمتى التوب وذكره
٣٢٩.....	الفصل الأول
٣٣٢.....	الفصل الثاني
٣٤٢.....	الفصل الثالث
٣٤٧.....	[٣] باب ما يقال عند من حضره الموت
٣٤٧.....	الفصل الأول
٣٥٢.....	الفصل الثاني
٣٥٧.....	الفصل الثالث
٣٧٥.....	[٤] باب غسل الميت وتكفينه
٣٧٥.....	الفصل الأول
٣٨١.....	الفصل الثاني
٣٨٥.....	الفصل الثالث
٣٨٧.....	[٥] المنى بالجنائز والصلوة عليها
٣٨٨.....	الفصل الأول
٤١١.....	الفصل الثاني
٤٢١.....	الفصل الثالث
٤٣١.....	[٦] باب دفن الميت
٤٣٢.....	الفصل الأول
٤٣٧.....	الفصل الثاني
٤٥٣.....	الفصل الثالث

٤٢٣.....	[٧] بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَوْتِ
٤٢٤.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٤٧٧.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٤٨٥.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٥٠٧.....	[٨] بَابُ زِيَارَةِ الْقُبُورِ
٥٠٧.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٥١٣.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٥١٤.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٥٢٠.....	[٩] كِتَابُ الزَّكَاةِ
٥٢٥.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٥٤٢.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٥٥٢.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٥٥٨.....	[١٠] بَابُ مَا يَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ
٥٥٨.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٥٧٥.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٥٨٩.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٥٩١.....	[١١] بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ
٥٩١.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٥٩٥.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٥٩٧.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٥٩٩.....	[١٢] بَابُ مَنْ لَا تَحِلُّ لَهُ الصَّدَقَةُ
٦٠٠.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٦٠٧.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٦١١.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
٦١٣.....	[١٣] بَابُ مَنْ لَا تَحِلُّ لَهُ الْمَسْأَلَةُ وَمِنْ تَحِلُّ لَهُ
٦١٣.....	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
٦٢١.....	الْفَصْلُ الثَّانِي
٦٢٨.....	الْفَصْلُ الثَّالِثُ

د احادیثو د عنواناتو فہرست

صفحہ	مضمون	صفحہ
۳۳	د سفر د مونځ بیان.....	۳۳
۴۱	الفصل الأول.....	۴۱
۴۱	د نبی ﷺ د قصر مونځ.....	۴۱
۴۱	په منی او عرفات کښې د مونځ قصر.....	۴۱
۴۳	د قصر په آیت کښې د خوف قید او د هغې وضاحت.....	۴۳
۴۴	د اقامت موده.....	۴۴
۴۶	د ابن عباس رضی اللہ عنہ په نیز موده د اقامت.....	۴۶
۴۷	په سفر کښې د نفلو حکم.....	۴۷
۴۹	د جمع بین الصلوتین حکم.....	۴۹
۵۲	په سوارۍ د مانځه کولو حکم.....	۵۲
۵۵	الفصل الثاني.....	۵۵
۵۵	د نبی ﷺ څخه د قصر او اتمام ثبوت.....	۵۵
۵۶	په یو ځانې کښې د اقامت د نیت څخه بغیر د قصر حکم.....	۵۶
۵۶	صرف په څلور رکعتیز مونځ کښې قصر.....	۵۶
۵۷	په سفر کښې جمع بین الصلواتین.....	۵۷
۵۸	په سوارۍ باندې د نفلی مونځ کولو حکم.....	۵۸
۵۸	د نبی ﷺ پر سوارۍ باندې مونځ کول.....	۵۸
۵۹	الفصل الثالث.....	۵۹
۵۹	د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ منی کښې د قصر نه کولو وجه.....	۵۹
۶۰	په اول کښې د دوو رکعتو مونځونو فرضیت.....	۶۰
۶۱	د قصر د الله تعالی ﷻ حکم.....	۶۱
۶۲	د قرآن او سنت څخه د قصر ثبوت.....	۶۲
۶۲	د قصر د مسافت حد.....	۶۲
۶۴	په سفر کې د مانځه کولو بیان.....	۶۴
۶۴	د فرصت په موقع په سفر کښې د نفلو کول.....	۶۴

۶۵	ذ جمعہ بیان.....
۶۶	الفصل الأول.....
۶۶	[۱۳۵۴] ذ جمعی د فضیلت خخہ د یهودو او نصاریٰ اعراض.....
۶۷	[۱۳۵۵] داوولین او آخرین مختلف اعتبارات.....
۶۹	[۱۳۵۶] ذ جمعہ د ورخی فضیلت.....
۷۰	[۱۳۵۷] ذ جمعی پہ ورخ کنیہ د دعا قبلیدو وخت.....
۷۲	[۱۳۵۸] ذ جمعی پہ ورخ د دعا قبلیدو د وخت مصداق.....
۷۳	الفصل الثاني.....
۷۳	[۱۳۵۹] ذ جمعی فضیلت او د قبولیت وخت.....
۷۵	[۱۳۶۰] د دعا قبلیدو امید.....
۷۶	[۱۳۶۱] ذ جمعی فضیلت.....
۷۷	[۱۳۶۲] ذ جمعی پہ ورخ د دعا قبلیدل.....
۷۸	الفصل الثالث.....
۷۸	[۱۳۶۳] ذ جمعی فضیلت.....
۸۰	[۱۳۶۵] ذ جمعی وجہ تسمیہ.....
۸۱	[۱۳۶۶] ذ جمعی پہ ورخ د کثرت درود لوستلو فضیلت.....
۸۲	[۱۳۶۷] ذ جمعی پہ ورخ د مرگ فضیلت.....
۸۳	[۱۳۶۸] جمعه د مسلمان د اختر ورخ.....
۸۴	[۱۳۶۹] ذ جمعہ د شہی او ورخی فضیلت.....
۸۵	ذ جمعی د مونیخ د فرضیت بیان.....
۸۵	الفصل الأول.....
۸۵	[۱۳۷۰] ذ جمعی مونخ پریخودلو وعید.....
۸۶	الفصل الثاني.....
۸۶	[۱۳۷۱] ذ جمعی د مانخہ د پریینولو سزا.....
۸۷	[۱۳۷۴] بغیر عذرہ د جمعی پہ پریخود د صدقہ کول.....
۸۸	[۱۳۷۵] ذ جمعی اذان اوریدو سرہ جمات تہ د تلو وجوب.....
۸۹	[۱۳۷۶] ذ جمعی پہ وجوب مکلف خلق.....
۹۵	[۱۳۷۷] ذ جمعی پہ وجوب عدم مکلف خلق.....

الفصل الثالث

- ٩٧
 ٩٧ [١٣٧٨] د جمعې پريخودونكي باندې سخت وعيد
 ٩٧ [١٣٧٩] بغيره شرعى عذر نه درې جمعې پريخودونكي منافق دې
 ٩٨ [١٣٨٠] د جمعې مونځ پريښوونكي خپل نقصان كوي
 ٩٩ د صفائي او ولقي تلوپه بيان كېږي

الفصل الأول

- ٩٩ [١٣٨١] د جمعې د مونځ آداب
 ١٠١ [١٣٨٢] د گناهو بخشش
 ١٠٢ [١٣٨٣] د خطبې په دوران كېږي د نورو كارونو لغويت
 ١٠٣ [١٣٨٤] د جمعې په ورځ په اول وخت كېږي د راتلو فضيلت
 ١٠٤ [١٣٨٥] د خطبې په وخت د امر معروف او نهى عن المنكر ممانعت
 ١٠٥ [١٣٨٦] جماعت كېږي څوك د هغه دخاني نه اخواكولو ممانعت
 ١٠٦ [١٣٨٧] د جمعې په ورځ ښكلي لباس اچول

الفصل الثاني

- ١٠٧ [١٣٨٨] جامع مسجد ته د پيدل تلل افضل
 ١٠٨ [١٣٨٩] د جمعې او اخرونو د پاره ښكلي كپړې ساتل
 ١٠٩ [١٣٩١] په خطبه كېږي امام څخه د لرې كينا ستو وعيد
 ١١٠ [١٣٩٢] د خطبې په دوران كېږي په څټونو باندې د تيريدو وعيد
 ١١٠ [١٣٩٣] د خطبې دوران كېږي د كينا ستو يو ممنوع صورت
 ١١١ [١٣٩٤] د پر كالي په راتلو د خاني بدلول

الفصل الثالث

- ١١١ [١٣٩٥] د نفر د هغه د خاني څخه د پاسولو ممانعت
 ١١٢ [١٣٩٦] د جمعې ته د حاضر يدونكو درې قسمونه
 ١١٤ [١٣٩٧] په خطبه كېږي د خبرې كونكي د خر سره تشبيه وركول
 ١١٥ [١٣٩٨] اختر او د جمعې ورځ
 ١١٦ [١٤٠٠] د جمعې په ورځ د غسل كولو او خوشبو لگولو اهميت

د خطبې او جمعې د مونځ بيان

الفصل الأول

- ١١٨

۱۱۸.....	[۱۴۰۱] د جمعې د مانځه وخت
۱۱۹.....	[۱۴۰۲] د جمعې په ورځ د خوب او قیلولي وخت
۱۲۰.....	[۱۴۰۳] په یخنی او گرمۍ کښې د جمعې د مونځ وختونه
۱۲۰.....	[۱۴۰۴] په عهد نبوی د جمعې د مانځه دپاره یو اذان
۱۲۳.....	[۱۴۰۵] د جمعې خطبه په عربۍ کښې
۱۲۴.....	[۱۴۰۶] د خطبې اختصار د خطیب هونیاریتیا
۱۲۵.....	[۱۴۰۷] په خطبه کښې د نبی کریم ﷺ کیفیت
۱۲۲.....	[۱۴۰۸] په خطبه د قرآنی آیاتونه لوستلو فضیلت
۱۲۷.....	[۱۴۰۹] د جمعې په خطبه کښې د سورة ،، ق،، لوستل
۱۲۷.....	[۱۴۱۰] په تور پټکی کښې د جمعې مونځ کول
۱۲۸.....	[۱۴۱۱] په خطبه کښې د تحية المسجد کولو مسئله
۱۳۵.....	[۱۴۱۲] دامام سره د یو رکعت مونځ رالاندې کولو حکم
۱۳۷.....	الفصل الثانی
۱۳۷.....	[۱۴۱۳] د رسول الله ﷺ د خطبې طریقہ
۱۳۸.....	[۱۴۱۴] په خطبه کښې خطیب طرف ته متوجه کیدل
.....	الفصل الثالث
۱۳۹.....	[۱۴۱۵] خطبه کښې په ولاړه ورکول
۱۴۰.....	[۱۴۱۶] په ناسته د خطبې ورکولو کراهت
۱۴۰.....	[۱۴۱۷] په خطبه کښې د لاسونو خوزولو حکم
۱۴۱.....	[۱۴۱۸] حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ او د نبی ﷺ تابعداری
۱۴۲.....	[۱۴۱۹] د جمعې مونځ نه ملاویدلو په صورت کښې د ماسپښین مونځ ادا کول
۱۴۲.....	د ویرې د مونځ بیان
.....	الفصل الأول
۱۴۷.....	[۱۴۲۰] د صلاة الخوف طریقہ
۱۵۰.....	[۱۴۲۱] د ویرې د مونځ دویمه طریقہ
۱۵۱.....	[۱۴۲۲] د نبی ﷺ حلم (صبر)
۱۵۳.....	[۱۴۲۳] د صلوة خوف بل کیفیت
.....	الفصل الثاني

- ۱۵۴..... د ماسپخين په مانځه كښې د صلوۍ الخوف طريقه
 ۱۵۵..... الْقَصْلُ الثَّالِثُ
 ۱۵۵..... د صلاۍ الخوف بنودلو دپاره د جبريل عليه السلام راتلل
 ۱۵۷..... د آخرونو د مونځونو بيان
 ۱۵۹..... الْقَصْلُ الْأَوَّلُ
 ۱۵۹..... د آخرونو مونځ په عيدگاه كښې ادا كول
 ۱۶۱..... د آخرونو د مانځه دپاره د اذان عدم مسنونيت
 ۱۶۱..... د آخرونو په مونځونو كښې د خطبې محل
 ۱۶۲..... د آخرونو د مانځه دپاره د اذان او اقامت عدم مشروعيت
 ۱۶۳..... د آختر د مانځه نه مخكښې او روستو د نفلونو حكم
 ۱۶۳..... عيدگاه ته د بنځو د تلو حكم
 ۱۶۴..... د آخرونو په موقع د سندرو ونيولو حكم
 ۱۶۲..... په وړوكي آختر كښې د مانځه څخه وړاندې د خوراك كول
 ۱۶۷..... د آختر په ورځ عيدگاه ته په تگ راتگ كښې د لارې بدلول
 ۱۶۸..... په لوئي آختر كښې د قربانۍ وخت
 ۱۶۹..... د قربانۍ د وجوب دليل
 ۱۶۹..... د مانځه څخه مخكښې قرباني كول
 ۱۷۰..... په عيدگاه كښې قرباني كول
 ۱۷۱..... الْقَصْلُ الثَّانِي
 ۱۷۱..... د مسلمانانو دوه آخرونه
 ۱۷۲..... په وړوكي او لوبښي آختر كښې د خوراك كولو وختونه
 ۱۷۳..... د آخرونو د تكبيرونو شمير
 ۱۷۴..... د آخرونو په مونځونو كښې په قراعت باندې جهر كول
 ۱۷۵..... د آخرونو د تكبيرونو تعداد
 ۱۷۲..... د خطبې په دوران كښې په همسا تكيه وهل
 ۱۷۲..... د خطبې په دوران كښې په نيزه باندې تكيه وهل
 ۱۷۷..... د اذان او اقامت څخه بغير د آخرونو مونځونه
 ۱۷۷..... عيدگاه ته د تلو طريقه

- ۱۷۸.....[۱۴۴۸] دَعْذَر پِه وَجِه پِه جَمَات کُنْبِي دِ اَخْتَر دِ مَوْنِخ کُولو جَوَاز
 ۱۷۸.....[۱۴۴۹] پِه وِروکِي اَخْتَر کُنْبِي دِ تَاخِير اُولوئِي اَخْتَر کُنْبِي دِ تَعَجِيل مَسْنُونِيَت
 ۱۷۹.....[۱۴۵۰] دِ زَوَال خُخِه رَوَسْتِه دِ اَخْتَر دِ مِيَاشْتِي لِيدَلو پِه صَوْرَت کُنْبِي دِ اَخْتَر دِ مَوْنِخ اِذَا
 کُولو وِرْخ
 ۱۸۰.....[۱۴۵۱] دِ اَخْتَر وِنو پِه مَوْنِخ وِنو کُنْبِي دِ اِذَا نِ اَوَاقَامَت نَشْتَوَالِي
 ۱۸۲.....[۱۴۵۲] پِه اَخْتَر وِنو کُنْبِي دِ خُطْبِي مَحَل
 ۱۸۴.....[۱۴۵۳] دِ قَرِبَانِي بِيَان
 ۱۸۷.....[۱۴۵۴] دِ قَرِبَانِي دِ گِدِ صَفَات
 ۱۸۸.....[۱۴۵۵] پِه گِدو کُنْبِي دِ عَمَر حِد
 ۱۸۹.....[۱۴۵۶] دِ چِيلْتِي دِ بَجِي قَرِبَانِي کُول
 ۱۹۰.....[۱۴۵۷] پِه عِيدْگَاه کُنْبِي دِ قَرِبَانِي اَفْضَلِيَت
 ۱۹۰.....[۱۴۵۸] پِه يَوَاوِيَن کُنْبِي دِ اَووَه کَسَانو شَرِکَت
 ۱۹۲.....[۱۴۵۹] دِ قَرِبَانِي کَوْنِکِي دِ بَارِه دِ وِينَسْتَو اَو نَوَکَانو نِه کِت کُول
 ۱۹۲.....[۱۴۶۰] دِ لَسْمِي ذِي الْحِجَّه دِ نِيکُو اَعْمَالو فَضِيلَت
 ۱۹۴.....[۱۴۶۱] دِ قَرِبَانِي دَعَا
 ۱۹۵.....[۱۴۶۲] دِ مَر وِ دِ بَارِه دِ قَرِبَانِي جَوَاز
 ۱۹۶.....[۱۴۶۳] دِ عَيْب دَار خَاروِي دِ قَرِبَانِي عَدَم جَوَاز
 ۱۹۷.....[۱۴۶۴] دِ بَنِکَرْمَاتِي اَو غُور کِت خَاروِي دِ قَرِبَانِي حَکَم
 ۱۹۸.....[۱۴۶۵] دِ خَلُور قَسَم خَاروود قَرِبَانِي مَعَانَعَت
 ۱۹۹.....[۱۴۶۶] دِ خَرَب خَاروِي قَرِبَانِي کُول
 ۲۰۰.....[۱۴۶۷] دِ شِپَر وِ مِيَاشْتَو گِدِ قَرِبَانِي کُولو جَوَاز
 ۲۰۰.....[۱۴۶۸] دِ شِپَر مِيَاشْتِي زِي گِدِي قَرِبَانِي
 ۲۰۱.....[۱۴۶۹] پِه اَوِيَن کُنْبِي دِ لَسُو کَسَانو دِ شَرِکَت حَکَم
 ۲۰۱.....[۱۴۷۰] دِ قَرِبَانِي کُولو فَضِيلَت

٢٠٢ د ذوالحجہ د لسو شیو ورخو فضیلت
٢٠٣ الفصل الثالث
٢٠٣ د لوی اختر د مانځه څخه وړاندې د قربانی کولو عدم صحت
٢٠٤ د قربانی ورځې (ایام قربانی)
٢٠٦ په مدنی دور کېنې د رسول الله ﷺ په قربانی کولو همیشوالي
٢٠٦ د قربانی سنت ابراهیمی
٢٠٧ د عتیره بیان
٢٠٧ الفصل الأول
٢٠٧ د فرع او عتیره ممانعت
٢٠٨ الفصل الثاني
٢٠٨ د عتیره عدم جواز
٢٠٩ الفصل الثالث
٢٠٩ په غریب د قربانی عدم وجوب
٢١٠ د خسوف د مونځ بیان
٢١٠ الفصل الأول
٢١٢ د نمر توریدو په وخت دوه رکعتونه مونځ کول
٢١٥ په صلاة کسوف کېنې د قرأت حکم
٢١٥ د نمر تندر نیولو حقیقی سبب
٢١٨ په صلاة کسوف کېنې د رسول الله ﷺ خطبه
٢١٩ د کسوف په وخت کېنې د نبی علیه السلام کیفیت
٢٢٠ د کسوف په مونځ کېنې د رکوع او سجدو تعداد
٢٢٠ په صلاة کسوف کېنې څلور رکوعگانې او دوه سجده
٢٢١ د کسوف په وخت کېنې د نبی علیه السلام طریقه
٢٢٢ د کسوف په وخت کېنې د غلام آزادول
٢٢٣ الفصل الثاني
٢٢٣ د کسوف په مونځ کېنې د قرأت بالجهر او بالسحر حکم
٢٢٣ د عجیبه واقعہ په ظهور سجده کول

۲۲۴.....	الفصل الثالث.....
۲۲۴.....	[۱۴۹۲] د کسوف پہ مونخ کنبی رکوع.....
۲۲۵.....	[۱۴۹۳] د احنافو مستدل.....
۲۲۷.....	[۲۷/۵۱] بَاب فی سُجُود الشُّکْرِ.....
۲۲۷.....	وهذا الباب عال عن الفصل الأول والثالث.....
۲۲۷.....	د شکر د سجدي بیان.....
۲۲۹.....	الفصل الثاني.....
۲۲۹.....	[۱۴۹۴] د خوشحالی پہ وخت د سجده د شکر.....
۲۲۹.....	[۱۴۹۵] د مصیبت زدہ پہ لیدو سره سجده شکر ادا کول.....
۲۳۱.....	[۱۴۹۶] د امت د پاره د رسول الله ﷺ دعا.....
۲۳۲.....	د استسقاء د مونخ بیان.....
۳۳.....	الفصل الأول.....
۲۳۴.....	[۱۴۹۷] د حضور پاک د استسقاء د مونخ طریقہ.....
۲۳۷.....	[۱۴۹۸] د استسقاء پہ دعا کنبی لاسونہ او چتول.....
۲۳۷.....	[۱۴۹۹] د دعا پہ وخت د لاسونو کیفیت او حالت.....
۲۳۸.....	[۱۵۰۰] د باران پہ وخت د حضور پاک یوہ دعا.....
۲۳۸.....	[۱۵۰۱] د باران وخت کنبی د حضور پاک بل عمل.....
۲۳۹.....	الفصل الثاني.....
۲۳۹.....	[۱۵۰۲] پہ استسقاء کی د خادر گر خولو طریقہ.....
۲۳۹.....	[۱۵۰۳] پہ صلاة استسقاء کنبی د خادر اړولو طریقہ.....
۲۴۰.....	[۱۵۰۴] پہ صلاة استسقاء کنبی د لاسونو او چتولو مقدار.....
۲۴۱.....	[۱۵۰۵] د استسقاء پہ وخت د رسول الله ﷺ عاجزی.....
۲۴۲.....	[۱۵۰۶] د باران غوښتلو د پاره دعا.....
۲۴۲.....	[۱۵۰۷] د باران غوښتلو د پاره یوہ بلہ عجیبه دعا.....
۲۴۳.....	الفصل الثالث.....
۲۴۳.....	[۱۵۰۸] د استسقاء د دعا تفصیل.....
۲۴۷.....	[۱۵۰۹] پہ وسیلہ سره د باران د پاره دعا.....

٢٤٧	١٥١٠] د استسقاء په سلسله کښې د یونې او مېړې واقعہ.....
٢٤٨	د هواککالواو باران بیان.....
٣٨	الفصل الأول.....
٢٤٨	١٥١١] هوا رحمت هم دي او عذاب هم.....
٢٤٩	١٥١٢] اورېځ او هوا لیدو سره د نبي عليه السلام کیفیت بدلیدل.....
٢٥٠	١٥١٣] د تيزې هوا په وخت د رسول الله ﷺ دعا.....
٢٥٢	١٥١٤] د غیبو پنځه خزاني.....
٢٥٢	١٥١٥] حقیقی قحط.....
٢٥٣	الفصل الثاني.....
٢٥٣	١٥١٦] هوا ته د کنځلو کولو ممانعت.....
٢٥٤	١٥١٧] په هوا د لعنت لیرلو ممانعت.....
٢٥٥	١٥١٨] د هوا او طوفان په وخت کښې دعا.....
٢٥٥	١٥١٩] د تيزې هوا په وخت مسنون دعا.....
٢٥٧	١٥٢٠] د اورېځې د وخت دعا.....
٢٥٧	١٥٢١] د برېښنا په وخت کښې دعا.....
٢٥٨	الفصل الثالث.....
٢٥٨	١٥٢٢] د رعد فرښتې تسبیح.....
٢٦٠	[٥] کتاب الجنائز.....
٢٦٠	د جنازې بیان.....
٢٦٠	د مريض پوښتنې بیان.....
٢٦١	الفصل الأول.....
٢٦١	١٥٢٣] د مريض پوښتنه کول.....
٢٦٢	١٥٢٤] د یو مسلمان په بل مسلمان باندې پنځه حقوق.....
٢٦٣	١٥٢٥] د مسلمان په مسلمان باندې شپږ حقوق.....
٢٦٤	١٥٢٦] د اووه څیزونو حکم کول او د اووه نه منع کول.....
٢٦٦	١٥٢٧] د عیادت یعنی پوښتنې فضیلت.....
٢٦٧	١٥٢٨] د عیادت المریض لوڼې اهمیت.....
٢٦٨	١٥٢٩] مریض ته تسلی ورکول.....

- ٢٧٠ [١٥٣٠] د مريض د پاره د شفاء دعا كول
 ٢٧٠ [١٥٣١] په مريض باندې دم اچول
 ٢٧٢ [١٥٣٢] په قرآني آياتونو سره د دم كولو جواز
 ٢٧٣ [١٥٣٣] د هر قسم درد د ختمولو د پاره نبوي دعا
 ٢٧٤ [١٥٣٤] د حضرت جبرائيل عليه السلام دم
 ٢٧٥ [١٥٣٥] د بډ نظري څخه د حفاظت مجريه استعاذه
 ٢٧٦ [١٥٣٦] د الله تعالى د چا د پاره د خير اراده كول
 ٢٧٧ [١٥٣٧] د مؤمن هر مصيبت د اجر او ثواب سبب كيدل
 ٢٧٨ [١٥٣٨] د پيغمرانو د مصيبتونو د وچندې
 ٢٧٩ [١٥٣٩] د مرگ سختي د درجاتو او چتوالي
 ٢٨٠ [١٥٤٠] د مرگ سختي د درجاتو د بلندي
 ٢٨١ [١٥٤١] د دنيواو مصيبتونو په اعتبار سره د مؤمن او منافق مثال
 ٢٨٢ [١٥٤٢] د مؤمن او منافق فرق
 ٢٨٣ [١٥٤٣] بيمارني ته د كنځلو كولو ممانعت
 ٢٨٤ [١٥٤٤] په بيماري كېنې د صحت د اعمالو ثواب ملاویدل
 ٢٨٤ [١٥٤٥] په طاعون كېنې د مرگ راتلو فضيلت
 ٢٨٥ [١٥٤٦] حقيقي او حكمي شهيدان
 ٢٨٦ [١٥٤٧] په طاعون خپلي علاقه كي د صبر او ثبات فضيلت
 ٢٨٧ [١٥٤٨] طاعوني علاقې څخه د تېښتي او هغي ته د ورتگ ممانعت
 ٢٨٨ [١٥٤٩] د روڼد توب باندې د ناښنا د صبر فضيلت
 ٢٨٨ **الْفصل الثاني**
 ٢٨٨ [١٥٥٠] د بيمار په پوښتنه د اويازه فرښتو دعا
 ٢٨٩ [١٥٥١] د سترگو په مرض كېنې عيادت
 ٢٩٠ [١٥٥٢] په اودس كېنې د عيادت كولو فضيلت
 ٢٩٠ [١٥٥٣] د عيادت په وخت كي د مريض د پاره دعاء
 ٢٩١ [١٥٥٤] د تېي او دردونو د پاره يو عجيبه دم
 ٢٩٢ [١٥٥٥] د هرې بيماري د پاره مجرب عمل
 ٢٩٣ [١٥٥٦] د جهاد د پاره د صحت دعا

٢٩٣	[١٥٥٧] دَ بيمار تَکليف او دَ گناهونو کفارہ
٢٩٥	[١٥٥٨] دَ تَکليفونہ اسباب
٢٩٦	[١٥٥٩] دَ صحت دَ عمل بہ بيمارئي کُني ثواب
٢٩٧	[١٥٦٠] پَہ بيماري کُني دَ صحت نيک اعمال ليکل
٢٩٧	[١٥٦١] دَ شَهِيدانو قسمنہ
٢٩٨	[١٥٦٢] مَصيبت پَہ اندازہ دَ مرتبہ
٣٠٠	[١٥٦٣] دَ زَنکدن دَ سختی عدم قباحث
٣٠٠	[١٥٦٤] پَہ زَنکدن کُني دَ نبی عليه السلام عمل
٣٠١	[١٥٦٥] دَ آخرت پَہ مقابلہ کُني دَ دنيا دَ سزا بہتری
٣٠٢	[١٥٦٦] دَ اللہ تعالیٰ پَہ قضا راضی اوسيدل
٣٠٢	[١٥٦٧] پَہ دنياوی مَصيبت سرہ دَ گناہ وينخل
٣٠٣	[١٥٦٨] دَ بيماري پَہ لوئي درجات ملاويدل
٣٠٤	[١٥٦٩] دَ بُوَد اوالی خُخہ نہ خلاصيدل
٣٠٥	[١٥٧٠] دَ صحت مندو خلقو دَ قيامت پَہ ورخ دَ بيمارئي خواهش کول
٣٠٥	[١٥٧١] بيماري دَ عبرت سبب
٣٠٧	[١٥٧٢] دَ پُوننتي پَہ وخت بيمار تہ تسلي ورکول
٣٠٨	[١٥٧٣] دَ خيتي پَہ مرض کُني مرگ دَ عذاب قبر خُخہ حفاظت
٣٠٩	أَفْضَلُ النَّاسِ
٣٠٩	[١٥٧٤] دَ غَير مسلم دَ عيادت جواز
٣١٠	[١٥٧٥] دَ بيمار تپوس کونکي دپارہ دَ فرينتو دعا
٣١١	[١٥٧٦] دَ مريض بارہ کُني دَ صحت دَ نہ کيدو خبر ورکول
٣١١	[١٥٧٧] دَ صحت پَہ مقابلہ کُني دَ بيمارئي دَ صبر افضليت
٣١٣	[١٥٧٨] دَ مرگ خُخہ وړاندې دَ بيماري راتلو فضليت
٣١٣	[١٥٧٩] دَ صابر مريض فضليت
٣١٥	[١٥٨٠] دَ گناهونہ دَ مغفرت دپارہ دَ تَکليفونو راتلل
٣١٥	[١٥٨١] عيادت کونکي دَ اللہ تعالیٰ پَہ رحمت کُني
٣١٦	[١٥٨٢] دَ تبي دَ علاج دپارہ نبوی نسخہ
٣١٧	[١٥٨٣] تبي تہ دَ کنخلو کولو ممانعت

٣١٨.....	[١٥٨٤] په تبه کښې د مبتلاء کيد و غرض
٣١٩.....	[١٥٨٥] فقيری او بيماری د گناهونو د کفارې سبب
٣١٩.....	[١٥٨٦] د حضرت ابن مسعود <small>رضي الله عنه</small> د زنکدن واقعہ
٣٢٠.....	[١٥٨٧] د ورځې پس د مريض عيادت کول
٣٢١.....	[١٥٨٨] د بيمار دعا د فرښتو د دعا په شان
٣٢١.....	[١٥٨٩] مريض سره د شور کولو ممانعت
٣٢٢.....	[١٥٩٠] په عيادت کښې د اختصار مسنونيت
٣٢٢.....	[١٥٩١] د بيمار د خواهش پوره کول
٣٢٤.....	[١٥٩٣] د سفر په حالت کښې د مرگ راتللو فضيلت
٣٢٤.....	[١٥٩٤] د سفر مرگ شهادت حکمی
٣٢٥.....	[١٥٩٥] په بيماری کښې د مرگ راتلو فضيلت
٣٢٦.....	[١٥٩٦] د طاعون مرگ شهادت حکمی
٣٢٧.....	[١٥٩٧] د طاعون څخه د تختيدلو مذمت
٣٢٨.....	د مرگ تمنا او د هغې يادول
٣٢٩.....	الفصل الاول
٣٢٩.....	[١٥٩٨] د مرگ د تمنا ممانعت
٣٣٠.....	[١٥٩٩] د مؤمن د ژوند او پردوالي د خير ذريعه
٣٣١.....	[١٦٠٠] د ژوند غوښتلو په باره کښې غوره دعا
٣٣١.....	[١٦٠١] مرگ د الله تعالى د ديدار ذريعه
٣٣٣.....	[١٦٠٣] د مؤمن او فاجر د مرگ په مخلوق باندې اثر
٣٣٤.....	[١٦٠٤] په دنيا کښې د مسافر پشان ژوند تيرولو حکم
٣٣٥.....	[١٦٠٥] د الله تعالى د ذات څخه د رحمت اميد ساتل
٣٣٦.....	الفصل الثاني
٣٣٦.....	[١٦٠٦] د قيامت په ورځ د الله تعالى د انسان څخه پرمې تپوس
٣٣٧.....	[١٦٠٧] د مرگ ډير ډير يادولو حکم
٣٣٨.....	[١٦٠٨] د الله تعالى څخه د حيا کولو حق
٣٤٠.....	[١٦٠٩] مرگ د مؤمن تحفه
٣٤٠.....	[١٦١٠] د مؤمن مرگ د تندې د خولې سره

٣٤١ [١٢١١] اد ناخا پھ مرگ قباحث
٣٤١ [١٢١٢] اذ مرگ پہ وخت دآلہ تعالیٰ د رحمت امید ساتل پکار
٣٤٢ اَلْفُضْلُ الثَّالِثُ
٣٤٢ [١٢١٣] اذ نیک عمل د پارہ د اوږد عمر نعمت
٣٤٣ [١٢١٤] انیک عمل او اوږد عمر
٣٤٥ [١٢١٥] اذ حضرت خواب ﷺ د مرگ د تمنا پہ بارہ کنبی قول
٣٤٧ مرگ ته نیزدې سړی ته د کلمه توحید تلقین
٣٤٧ اَلْفُضْلُ الْأَوَّلُ
٣٤٧ [١٢١٦] ا مرگ ته نیزدې کس ته دکلمې طیبې وئیلو حکم
٣٤٨ [١٢١٧] ا مرگ ته نیزدې کس سره د خیر خبرې کول
٣٤٩ [١٢١٨] ا په مصیبت باندې د کلمه استرجاع وئیلو فضیلت
٣٥٠ [١٢١٩] اذ ابوسلمه دپارہ د نبی کریم ﷺ دعا
٣٥٢ [١٢٢٠] د نبی علیه السلام په لاش یعنی خادر اچول
٣٥٢ اَلْفُضْلُ الثَّانِی
٣٥٢ [١٢٢١] ا مرگ په وخت کنبی د کلمه طیبه وئیلو فضیلت
٣٥٣ [١٢٢٢] ا مرگ ته نیزدې سړی ته د سورت یاسین لوستلو حکم
٣٥٤ [١٢٢٣] ا د مسلمان د لاش ښکلولو جواز
٣٥٥ [١٢٢٤] ا ابوبکر صدیق ؓ د رسول الله ﷺ بدن مبارک ښکلول
٣٥٦ [١٢٢٥] ا په کفن دفن کنبی د تادی کولو حکم
٣٥٧ اَلْفُضْلُ الثَّالِثُ
٣٥٧ [١٢٢٦] ا قریب المرگ ته د یوې کلمې تلقین کول
٣٥٨ [١٢٢٧] ا د روح قبض کولو په وخت کنبی د مومن او کافر فرق
٣٥٩ [١٢٢٨] ا د مومن او کافر د روح قبض کولویان
٣٦١ [١٢٢٩] ا د کافر او د مومن دروځ حالات
٣٦٣ [١٢٣٠] ا د مومن روح په آسانۍ سره راوتل
٣٧١ [١٢٣١] ا د ام بشر ؓ برزخ کنبی خپل رشته دار ته سلام لیکل
٣٧٢ [١٢٣٢] ا په جنت کی د مومنانو روحو ته

۱۲۳۳	امری ته د سلام لیږلو ثبوت.....	۳۷۴
۱۲۳۴	د مری لمبولولو او کفن ګولو بیان.....	۳۷۵
۱۲۳۵	الفصل الأول.....	۳۷۵
۱۲۳۶	حضرت زینب (رضی الله تعالی عنه) ته د غسل ورکولو واقعہ.....	۳۷۵
۱۲۳۷	د رسول الله (صلی الله تعالی علیه وسلم) په درې جامو کښې تکفین.....	۳۷۸
۱۲۳۸	د مری د کفن ښانسته کولو حکم.....	۳۸۰
۱۲۳۹	د محرم د کفن مسئله.....	۳۸۰
۱۲۴۰	الفصل الثاني.....	۳۸۱
۱۲۴۱	د کفن د پاره د سپینې کپړې غوره والي.....	۳۸۱
۱۲۴۲	د قیمتي کپړې څخه د کفن جوړولو ممانعت.....	۳۸۲
۱۲۴۳	د مری په هغه جامو کښې راژوندی کیدل په کومو کښې چې مړ شوې وي.....	۳۸۳
۱۲۴۴	بہترین کفن او بہترینه قرباني.....	۳۸۴
۱۲۴۵	د شہیدانو په خپلو کپړو کښې دفن کول.....	۳۸۴
۱۲۴۶	الفصل الثالث.....	۳۸۵
۱۲۴۷	د حضرت مصعب (رضی الله تعالی عنه) او حضرت امیر حمزہ (رضی الله تعالی عنه) کفن.....	۳۸۵
۱۲۴۸	د رسول الله (صلی الله تعالی علیه وسلم) د رئیس المنافقین سره حسن سلوک.....	۳۸۶
۱۲۴۹	د جنازې او چلولو او اورلو بیان.....	۳۸۷
۱۲۵۰	الفصل الأول.....	۳۸۸
۱۲۵۱	د جنازې په تادني سره د اورلو حکم.....	۳۸۸
۱۲۵۲	د نیکوکار او بدکار د جنازې وینا.....	۳۸۹
۱۲۵۳	د نبی علیه السلام د جنازې د پاره اودریدل.....	۳۹۱
۱۲۵۴	د نبی علیه السلام د جنازې سره اودریدل.....	۳۹۱
۱۲۵۵	د تدفین پورې مری سره ایساریدو باندې د دوچنده ثواب ملاویدل.....	۳۹۲
۱۲۵۶	د نجاشي باچاه د جنازې غایبانه مونځ.....	۳۹۳
۱۲۵۷	د جنازې د مونځ تکییرات.....	۳۹۵
۱۲۵۸	د جنازې مونځ کښې د سورت فاتحه لوستل.....	۳۹۶
۱۲۵۹	د مری د پاره د جنازې مونځ کښې د نبی علیه السلام دعا.....	۳۹۷
۱۲۶۰	په جمات کښې دننه د جنازې مونځ کول.....	۳۹۹

- ۴۰۱ [۱۲۵۷] د جنازي مونځ کښې د امام د اودريدو مقام.....
- ۴۰۱ [۱۲۵۸] د تدفين څخه پس په قبر د جنازه کولو حکم.....
- ۴۰۳ [۱۲۵۹] د تدفين وروسته دوياړه د جنازي مونځ کول.....
- ۴۰۴ [۱۲۶۰] په جنازه کښې د څلويښتو کسانو شريکيدو فضيلت.....
- ۴۰۵ [۱۲۶۱] د جنازي مونځ کښې د سلو کسانو شريکيدو فضيلت.....
- ۴۰۶ [۱۲۶۲] د خلقو وينا د خدائي نغاره.....
- ۴۰۷ [۱۲۶۳] د خلقو ژبه د خدائي نغاره.....
- ۴۰۸ [۱۲۶۴] د مړو د گناهونو يادولو ممانعت.....
- ۴۰۸ [۱۲۶۵] په شهيد باندې د جنازي د مونځ کولو حکم.....
- ۴۱۱ [۱۲۶۶] د قبرستان څخه په سورلي راتلو کښې عدم کراهت.....
- ۴۱۱ **الفصل الثاني**.....
- ۴۱۱ [۱۲۶۷] جنازي سره د تلو طريقه.....
- ۴۱۳ [۱۲۶۸] د جنازي څخه مخکښې د تلو حکم.....
- ۴۱۴ [۱۲۶۹] جنازي پسې شاته د تلو افضليت.....
- ۴۱۵ [۱۲۷۰] جنازي له اوږه ورکول.....
- ۴۱۶ [۱۲۷۱] په سورلني باندې جنازي سره تلونکي ته تنبيه.....
- ۴۱۶ [۱۲۷۲] په جنازه باندې د سورة فاتحه قرأت.....
- ۴۱۷ [۱۲۷۳] د جنازي په مانځه کښې د مړي د پاره د زړه د اخلاصه د دعا حکم.....
- ۴۱۸ [۱۲۷۴] د جنازي جامع دعا.....
- ۴۱۹ [۱۲۷۵] د يومري دپاره د رسول الله ﷺ يو خاص دعا.....
- ۴۲۰ [۱۲۷۶] د مړو د بدئي ذکر کولو ممانعت.....
- ۴۲۰ [۱۲۷۷] د جنازي په مونځ کښې د امام د اودريدو ځاني.....
- ۴۲۱ **الفصل الثالث**.....
- ۴۲۱ [۱۲۸۰] د ذمي د جنازي دپاره اودريدل.....
- ۴۲۲ [۱۲۸۱] د جنازي د کيڅودو څخه وړاندې د نه کيناستو د حکم نسخ.....
- ۴۲۳ [۱۲۸۲] د جنازي په ليدونه اودريدل.....
- ۴۲۳ [۱۲۸۳] د جنازي دپاره اودريدل منسوخ کيدل.....
- ۴۲۴ [۱۲۸۴] د يهودي د جنازي دپاره د نبی عليه السلام اودريدل.....

٤٢٥.....	[١٢٨٥] اذ فرستود تعظيم دپاره د اودريدو حکم
٤٢٦.....	[١٢٨٦] اذ فرشتو په وجه د نبی عليه السلام اودريدل
٤٢٦.....	[١٢٨٧] په جنازه کښې کم از کم د درې صفونو جوړولو حکم
٤٢٧.....	[١٢٨٨] اذ جنازي په مانځه کښې د نبی عليه السلام دعا
٤٢٨.....	[١٢٨٩] اذ ماشوم د جنازې دعا د ابوهريره دعا
٤٢٨.....	[١٢٩٠] اذ ماشوم د جنازې دعا
٤٢٩.....	[١٢٩١] اذ ناتمام (سقط) وړو کي ماشوم د جنازي د مونځ عدم ثبوت
٤٣٠.....	[١٢٩٢] اذ جنازي په مونځ کښې دې د امام او مقتدی برابر ولاړو حکم
٤٣١.....	دفن کولو بيان
٤٣٢.....	الفصل الاول
٤٣٢.....	[١٢٩٣] اذ لحد جوړولو افضليت
٤٣٣.....	[١٢٩٤] په قبر کښې د کپړې وغيره خوړولو ممانعت
٤٣٤.....	[١٢٩٥] اذ قبر د اوبې د قب په شان جوړولو افضليت
٤٣٤.....	[١٢٩٦] اذ قبرونو اوچت جوړولو ممانعت
٤٣٥.....	[١٢٩٧] اذ پاڅه قبرونو جوړول و ممانعت
٤٣٦.....	[١٢٩٨] اذ قبرونو ته د مونځ کولو او دې باندې د کيناستلو ممانعت
٤٣٧.....	[١٢٩٩] په قبر باندې د کيناستو سخته سزا
٤٣٧.....	الفصل الثاني
٤٣٧.....	[١٧٠٠] اذ نبی عليه السلام د قبر کيفيت
٤٣٩.....	[١٧٠١] اذ لحد فضيلت
٤٤٠.....	[١٧٠٣] اذ قبر د ژوروالي مقدار
٤٤١.....	[١٧٠٤] اذ قبر د يو ځانې څخه بل ځانې ته د بدلول حکم
٤٤٢.....	[١٧٠٥] اذ مړی قبر ته د کوزولو طريقه
٤٤٣.....	[١٧٠٦] اذ قبر کښې د قبلي د طرف څخه د مړی کوزول
٤٤٤.....	[١٧٠٧] اذ مړی سپارلو دعا
٤٤٥.....	[١٧٠٨] په قبر باندې خاوره اچول او اوبه شيندل
٤٤٦.....	[١٧٠٩] په قبرونو د ختلو او ورباندې د ليکلو ممانعت
٤٤٨.....	[١٧١٠] اذ تدفين په وخت په خاوره د اوبو شيندل

- ۱۷۱۱] دَ قَبْرِ نَشَانْدَار کُولُو حَکَم..... ۴۴۸
- ۱۷۱۲] دَ نَبِی عَلَیْہِ السَّلَام اَو شِیخِیْنُو دَ قَبْرِوْنِہ نَقْشَہ..... ۴۵۰
- ۱۷۱۳] دَ جَنَازَی پَہ لَیْدُو چَپ کَیْدَل..... ۴۵۱
- ۱۷۱۴] دَ مَرِی دَ هَلُو مَاتُولُو مَمَانَعَت..... ۴۵۲
- اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ..... ۴۵۳
- ۱۷۱۵] دَ حَضْرَت اَم کَلْثُوْم ؑ دَ تَدْفِیْنِ واقِعَہ..... ۴۵۳
- ۱۷۱۶] دَ حَضْرَت عَمْرُوْبِن عَاصِ ؑ وَصِیْت..... ۴۵۵
- ۱۷۱۷] دَ تَدْفِیْن خُخَہ پَس دَ سُوْرَت بَقْرَہ دَ شُرُوْع اَو اَخْرِی رُکُوْع لَوَسْتَل..... ۴۵۲
- ۱۷۱۸] دَ حَضْرَت عَائِشَہ ؑ دَ خَیْل رُوْر پَہ قَبْرِ حَاضِرِی..... ۴۵۸
- ۱۷۱۹] پَہ تَدْفِیْن کَنْبِی دَ "سَل" دَ طَرِیْقَی ثَبُوْت..... ۴۶۱
- ۱۷۲۰] دَ سَرْدَ طَرَفَہ دَ خَاوَرِی اِچُولُو شُرُوْع کُول..... ۴۶۲
- ۱۷۲۱] پَہ قَبْرِاَنْدَی دَ کَیْنَا سْتُوْیَا دَہُو وَهَلُو مَمَانَعَت..... ۴۶۲
- پَہ مَرِی دَ ثَرَا بَیَان..... ۴۶۳
- اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ..... ۴۶۴
- ۱۷۲۲] دَ بَچِی پَہ وَفَات بَانْدَی دَ رَسُوْل اللّٰہ ؐ خَفْگَان..... ۴۶۴
- ۱۷۲۳] دَ نَمْسِی پَہ وَفَات دَ رَسُوْل اللّٰہ ؐ دَ سَتْرگو اَو بِنَکِی بَہِیْدَل..... ۴۶۶
- ۱۷۲۴] پَہ مَرِی دَ غَیْر اِخْتِیَارِی ثَرَا جَوَاز..... ۴۶۷
- ۱۷۲۵] دَ خَانَ وَهَلُو حَرْمَت..... ۴۷۰
- ۱۷۲۶] پَہ مَرِی بَانْدَی دَ چَغِی صَوْرِی وَهَلُو مَمَانَعَت..... ۴۷۱
- ۱۷۲۷] دَ جَاهَلِیْت خَلُوْر خَوِیُوْنِہ پَہ اَمْت مَحْمَدِی کَنْبِی..... ۴۷۲
- ۱۷۲۸] صَیْر پَہ اَوْل دَ صَدْمِی کَنْبِی..... ۴۷۳
- ۱۷۲۹] دَ دَرِی نَابَالِغَہ بَچُو مَرِگ دَ دُوْزَخ دَ حَرَامُوَالِی سَبَب..... ۴۷۵
- ۱۷۳۰] دَ دُوو بَچُو پَہ مَرِگ صَبْر دَ جَنّت دَ دَاخِلِیْدُو سَبَب..... ۴۷۵
- ۱۷۳۱] دَ مَحْبُوْب پَہ مَرِگ دَ ثَوَاب مَلَاوِیْدَل..... ۴۷۶
- اَلْفَصْلُ الثَّانِی..... ۴۷۷
- ۱۷۳۲] اَوِیْر پَہ مَرِی ثَرَا، کُول اَو اَوْرِیْدَل دَ لَعْنَت مُوجِب..... ۴۷۷
- ۱۷۳۳] دَ صَابِر اَو شَاکِر مُؤْمِن دَ هَرِی لَمَحِی عَظْمَت..... ۴۷۷
- ۱۷۳۴] دَ مُؤْمِن پَہ مَرِگ دَ زَمَکِی اَو اَسْمَانِ ثَرَا کُول..... ۴۷۸

٤٧٩.....	[١٧٣٥] د ماشوم مرگ د آخرت ذخيره
٤٨٠.....	[١٧٣٦] د اولاد په وفات د صبر او شكر ثواب
٤٨٢.....	[١٧٣٧] مصيبت زده ته تسلي وركول
٤٨٣.....	[١٧٣٨] مصيبت زده ښځې ته تسلي وركول
٤٨٤.....	[١٧٣٩] د مړي كور ته د خوراك وړليگلو حكم
٤٨٥.....	الْقَصْلُ الثَّالِثُ
٤٨٥.....	[١٧٤٠] مړي ته په ژړا كولو عذاب ملاویدل
٤٨٥.....	[١٧٤١] د حضرت عائشه (رضي الله عنها) او حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما) اختلاف
٤٨٦.....	[١٧٤٢] د امير المؤمنين حضرت عمر (رضي الله عنه) د شهادت قصه
٤٨٩.....	[١٧٤٣] په مړي باندې ژړا كونكي لږه منع كول
٤٩١.....	[١٧٤٤] په مړي په چغو ژړا سره كول د شيطان د خوشحالي سبب
٤٩٢.....	[١٧٤٥] د مړي ستائنو باندې د مړي رتل
٤٩٣.....	[١٧٤٦] په مړي ژړا كولو باندې د فرشتو په ذريعه د مړي وهل
٤٩٣.....	[١٧٤٧] د چغو صورو وهلوڅخه بغير د ژړل جواز
٤٩٤.....	[١٧٤٨] په لاسونو وهل شيطاني طريقه
٤٩٥.....	[١٧٤٩] په ژړا او ماتم سره د مړي نه واپس كيدل
٤٩٦.....	[١٧٥٠] خادر اچول او عزت
٤٩٧.....	[١٧٥١] جنازې پسې د سندرغاړې بوتلو حرمت
٤٩٧.....	[١٧٥٢] د مړ شوي ماشوم د مور پلار دپاره شفاعت
٤٩٨.....	[١٧٥٣] ښځو دپاره د وعظ د مجلس انعقاد
٥٠٠.....	[١٧٥٤] د نيمگري بچي شفاعت
٥٠١.....	[١٧٥٥] د ماشومانو مرگ د حفاظت قلعه
٥٠٣.....	[١٧٥٦] د جنت په دروازه د والدينو انتظار
٥٠٤.....	[١٧٥٧] د نيمگري بچي په شفاعت جنت ته تلل
٥٠٤.....	[١٧٥٨] د مصيبت په اول كښې په صبر كولو د جنت وعده
٥٠٥.....	[١٧٥٩] په هرځل استرجاع لوستلونوې ثواب ملاویدل
٥٠٥.....	[١٧٦٠] تسميه شلیدل د مصيبت په فهرس كښې
٥٠٦.....	[١٧٦١] شكر او صبر د امت محمدی خصوصیت

- ۵۰۷..... ذہنولوہ زیارت کولو بیان
- ۵۰۷..... اَلْفَضْلُ الْأَوَّلُ
- ۵۰۷..... [۱۷۲۲] دَ قَبْرُونُو د زیارت کولو استحباب
- ۵۱۱..... [۱۷۲۳] ارسول اللہ صلی علیہ وسلم دَ خپلې مور د قبر سره
- ۵۱۲..... [۱۷۲۴] مقبرې ته د وردا خلیدو دعا
- ۵۱۳..... اَلْفَضْلُ الثَّانِي
- ۵۱۳..... [۱۷۲۵] قبرستان ته د ورتلو دعا
- ۵۱۴..... اَلْفَضْلُ الثَّالِثُ
- ۵۱۴..... [۱۷۲۶] د شپې په وخت قبرستان ته تگ
- ۵۱۵..... [۱۷۲۷] د مقبرې یوه بله دعا
- ۵۱۵..... [۱۷۲۸] د والدینو قبر ته هره جمعه د تللو فضیلت
- ۵۱۲..... [۱۷۲۹] قبرستان ته د تلو فائده
- ۵۱۷..... [۱۷۷۰] د ښځو قبرستان ته د تگ ممانعت
- ۵۱۸..... [۱۷۷۱] د ښځوله دپاره د مرو څخه هم حیا کول
- ۵۲۰..... ذکات بیان
- ۵۲۵..... اَلْفَضْلُ الْأَوَّلُ
- ۵۲۵..... [۱۷۷۲] حضرت معاذ ته د زکاة په باره احکام خودل
- ۵۲۲..... [۱۷۷۳] د زکات نه ورکونکو دپاره وعید
- ۵۳۳..... [۱۷۷۴] د زکات نه ورکولو سزا
- ۵۳۴..... [۱۷۷۵] د څارو زکات نه ورکولو سزا
- ۵۳۴..... [۱۷۷۶] د زکات د عاملینو خوشحاله واپس کول
- ۵۳۵..... [۱۷۷۷] د عامل دپاره د نبی علیہ السلام دعا
- ۵۳۶..... [۱۷۷۸] د درې صحابو د زکات نه ورکولو وجوهات
- ۵۳۸..... [۱۷۷۹] په سرکاری عهده باندې مقرر کس دپاره د تحفی اخستلو ممانعت
- ۵۴۱..... [۱۷۸۰] په زکات کښې د خیانت کولو ممانعت

۵۴۲	الفصل الثانی
۵۴۲	[۱۷۸۱] زکات نه ورگونکو دپاره قرآنی وعید
۵۴۳	[۱۷۸۲] د عاملانو خوشحاله ساتلو د زکات په تکمیل کښې کردار
۵۴۴	[۱۷۸۳] د زکات د عاملانو په ظلم صبر کول
۵۴۵	[۱۷۸۴] د زکات د څه حصې پتولو ممانعت
۵۴۶	[۱۷۸۵] د زکات د عاملانو اجر
۵۴۶	[۱۷۸۶] د زکات په باب کښې د جلب او جنب مطلب
۵۴۷	[۱۷۸۷] د گټلې شوی مال د زکات حکم
۵۴۹	[۱۷۸۸] د وجوب زکات څخه وړاندې د زکات ورکولو حکم
۵۵۰	[۱۷۸۹] د نابالغه ماشوم د مال د زکات
۵۵۲	الفصل الثالث
۵۵۲	[۱۷۹۰] د مانعین زکات خلاف د ابوبکر رضی الله عنه جهاد کول
۵۵۴	[۱۷۹۱] د مال څخه اژدها جوړیدل
۵۵۴	[۱۷۹۲] د بی زکاته مال څخه مار جوړیدل
۵۵۵	[۱۷۹۳] په حلال مال کښې د حرام مال یو ځانې ک ولو نقصان
۵۵۸	په کومو څیزو نو کښې چه زکات واجب کیږي دهغه بیان
۵۵۸	الفصل الأول
۵۵۸	[۱۷۹۴] د زکات د نصاب تفصیل
۵۶۱	[۱۷۹۵] د غلامانو او اسونو د زکات حکم
۵۶۲	[۱۷۹۶] د اوبیانو د زکات تفصیل
۵۷۰	[۱۷۹۷] د عشر د مقدار بیان
۵۷۱	[۱۷۹۸] د حیوان په نقصان رسولو کښې معافی
۵۷۵	الفصل الثانی
۵۷۵	[۱۷۹۹] د سرو زرو او سپینو زرو نصاب
۵۷۷	[۱۸۰۰] د غواگانو نصاب

- ۱۸۰۱] پہ زکاة کنبی د واجب مقدار خخہ د زیات وصولول حرمت ۵۷۸
- ۱۸۰۲] د غلی او کجورې د زکات حکم ۵۷۹
- ۱۸۰۳] د مختلفو خیزونو زکات وصولول ۵۸۰
- ۱۸۰۴] د ونو پہ میوو کنبی د عشرور کولو حکم ۵۸۰
- ۱۸۰۵] پہ زکات د مزکی خیال ساتل ۵۸۱
- ۱۸۰۶] د قجور مقدار معلوملو وخت ۵۸۳
- ۱۸۰۷] پہ شاتو کنبی د عشر حکم ۵۸۳
- ۱۸۰۸] د بنخو پہ کالو کنبی د زکات حکم ۵۸۴
- ۱۸۰۹] د زیور اتو زکات نہ ادا کولو سزا ۵۸۶
- ۱۸۱۰] د زکات ادا شوی مال پہ کنز کنبی عدم دخول ۵۸۷
- ۱۸۱۱] د تجارت پہ مال کنبی زکاة ۵۸۸
- ۱۸۱۲] پہ کانونو کنبی د زکات حکم ۵۸۸
- الفصل الثالث ۵۸۹
- ۱۸۱۳] پہ ترکاریانو او د عرایا پہ کجورو کنبی عدم زکات ۵۸۹
- ۱۸۱۴] د خنارو پہ وقص مقدار کنبی د زکات حکم ۵۹۰
- د صدقہ فطریہ بیان ۵۹۱
- الفصل الأول ۵۹۱
- ۱۸۱۵] د صدقہ فطر حکم ۵۹۱
- ۱۸۱۶] د صدقہ فطر مقدار ۵۹۴
- الفصل الثاني ۵۹۵
- ۱۸۱۷] پہ صدقہ فطر کنبی د غنمو مقدار ۵۹۵
- ۱۸۱۸] د صدقہ فطر د وجوب وجه ۵۹۶
- الفصل الثالث ۵۹۷
- ۱۸۱۹] پہ صدقہ فطر کبی د غنمو مقدار ۵۹۷
- ۱۸۲۰] مالدار او فقیر دواړو ته د صدقہ فطر ادا کولو ترغیب ۵۹۷

- ٥٩٩..... د حکومو خلقو د پاره زکات اخستل حلال نه دی.....
- ٢٠٠..... **الفصل الأول**.....
- ٢٠٠..... [١٨٢١] په نبی علیه السلام د زکات اخستلو حرمت.....
- ٢٠١..... [١٨٢٢] په بنو هاشم د صدقه فطر اخستلو حرمت.....
- ٢٠٢..... [١٨٢٣] د بنو هاشم د پاره د زکات خوړلو حرمت.....
- ٢٠٢..... [١٨٢٤] د صدقي د مال څخه د نبی علیه السلام احتیاط.....
- ٢٠٣..... [١٨٢٥] په زکات کښې د تمليك حکم.....
- ٢٠٤..... [١٨٢٦] د هديه قبول او بدل خلاصول.....
- ٢٠٤..... [١٨٢٧] د معمولي تحفي قبول.....
- ٢٠٥..... [١٨٢٨] د مسکين تعريف.....
- ٢٠٧..... **الفصل الثاني**.....
- ٢٠٧..... [١٨٢٩] د بني هاشم په غلامانو د صدقي اخستلو حرمت.....
- ٢٠٧..... [١٨٣٠] د مالدار د پاره د صدقي اخستلو جواز.....
- ٢٠٨..... [١٨٣٢] د صحتمند د پاره د زکات اخستلو حکم.....
- ٢٠٩..... [١٨٣٣] په پنځو صورتونو کښې د مالدار د پاره د زکات اخستلو جواز.....
- ٢١١..... [١٨٣٥] د زکات مصارف.....
- ٢١١..... **الفصل الثالث**.....
- ٢١١..... [١٨٣٦] د صدقي د پیو څکلو حکم.....
- ٢١٣..... د حکومو خلقو د پاره سوال کول جائز او د حکومو د پاره ناجائز دي.....
- ٢١٣..... **الفصل الأول**.....
- ٢١٣..... [١٨٣٧] د درې کسانو د پاره د سوال کولو جواز.....
- ٢١٥..... [١٨٣٨] [بغير مجبوري] د سوال کولو وعيد.....
- ٢١٥..... [١٨٣٩] د قيامت په ورځ د سوال کړو د حشر کيفيت.....
- ٢١٦..... [١٨٤٠] په چمبر (اصرار) سره د سوال کولو ممانعت.....
- ٢١٦..... [١٨٤١] د خپل محنت گټه خوړل اود سوال څخه ځان ساتل.....

- ۱۸۴۲] د ورکونکی په اخستونکی باندې فوقیت ۲۱۷
 ۱۸۴۳] د پورتنی لاس د بنکتنی لاس څخه غوره والې ۲۱۸
 ۱۸۴۴] د سوال نه کولو فضیلت ۲۱۹
 ۱۸۴۵] بډیرد طمعې څخه د حاصلیدونکی څیز قبول ۲۲۰
 الْفَصْلُ الثَّانِي ۲۲۱
 ۱۸۴۶] د ضرورت په وخت د مالدار څخه د سوال کولو جواز ۲۲۱
 ۱۸۴۷] بډیرد مجبوری څخه په سوال کولو باندې وعید ۲۲۲
 ۱۸۴۸] د غنی پېژندگلو ۲۲۲
 ۱۸۴۹] د مالدار د مالدارۍ حد ۲۲۳
 ۱۸۵۰] د مجبوری په وخت کتنې د سوال کولو جواز ۲۲۴
 ۱۸۵۱] د خپل لاس گټې برکت ۲۲۵
 ۱۸۵۲] صرف الله تعالی څخه خپل حاجت بیانول ۲۲۷
 الْفَصْلُ الثَّالِثُ ۲۲۸
 ۱۸۵۳] د مجبورنې په وخت د نیکانو څخه سوال کول ۲۲۸
 ۱۸۵۴] د بیت المال څخه د کار د اجرت اخستلو جواز ۲۲۸
 ۱۸۵۶] د غیر الله څخه طمعہ کول ۲۳۱
 ۱۸۵۷] د سوال نه کونکو د پاره بشارت ۲۳۱
 ۱۸۵۸] د چا څخه د سوال نه کولو حکم ۲۳۲

فهرست اختلاف مذاهب

شمار	مضمون	صفحه
۳۴	د سفر په مقدار کښې مذاهب	۳۴
۳۵	د جمهورو په خپل مينځ کښې د سفر په مقدار کښې مذاهب	۳۵
۳۶	د قصر په وجوب او جواز کښې مذاهب	۳۶
۴۲	په مني کښې د نبی صلی الله عليه وسلم د قصر په سبب کښې مذاهب	۴۲
۴۵	په دوهم صورت کښې مذاهب	۴۵
۵۰	په جمع حقيقي کښې مذاهب	۵۰
۵۲	د تکبير تحریمي په وخت د استقبال په حکم کښې مذاهب	۵۲
۵۴	په سورلي باندې د مونځ د جواز دپاره د سفر په شرطيت کښې مذاهب	۵۴
۵۴	په سورلي باندې د وترو کولو په حکم کښې مذاهب	۵۴
۸۹	ښار سره نژدې خلقو باندې د جمعي د مونځ په فرضيت کښې مذاهب	۸۹
۹۰	په کلی کښې د جمعي د مونځ په جواز او عدم جواز کښې مذاهب	۹۰
۱۲۲	د بيع او شراء د حرمت تعلق به په کوم اذان سره وی دې کښې مذاهب	۱۲۲
۱۲۴	د خطبې په فرائض کښې مذاهب	۱۲۴
۱۲۸	د خطبې په دوران کښې د تحية المسجد په حکم کښې مذاهب	۱۲۸
	د جمعي مانځه کښې مدرک د آخری قعدې مدرک د جمعي دې که د ماسپښين، دې کښې	
۱۳۲	مذاهب	۱۳۲
۱۳۲	مدرک د آخری قعدې مدرک د جمعي دي که نه دې کښې د جمهورو مذاهب	۱۳۲
۱۴۴	د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د صلاة الخوف په مشروعيت کښې مذاهب	۱۴۴
۱۴۴	د صلاة الخوف ادا کولو په طريقه کښې مذاهب	۱۴۴
۱۵۹	د صلاة العيدین په حکم کښې مذاهب	۱۵۹
۱۷۳	د عيدینو د تکبيراتو په تعداد کښې مذاهب	۱۷۳
۱۸۵	د قربانی په حکم کښې مذاهب	۱۸۵
۱۹۱	د اوښ د قربانی د شرکاؤ په تعداد کښې مذاهب	۱۹۱
۱۹۷	د غوړ ډک شوی ځناور په قربانی کښې مذاهب	۱۹۷

صفحه	مضمون	الهام
٢٠٤	د لوئې اختر د قربانۍ د جواز په آخری وخت کښې مذاهب	
٢١٣	د صلاة الکسوف په حکم کښې مذاهب	
٢١٣	د صلاة الکسوف د ادا کولو په کیفیت کښې مذاهب	
٢١٥	په صلاة الکسوف کښې د قرات په جهراً او سرأ کښې مذاهب	
٢٢٧	د سجده شکر په حکم کښې مذاهب	
٣٧٩	د مړي د کفن د جامو په تعداد کښې مذاهب	
٣٨١	د محرم د کفن په حکم کښې مذاهب	
٣٩٣	په غائبانه جنازه کښې مذاهب	
٣٩٦	په جنازه کښې د سورة فاتحې په لوستلو کښې مذاهب	
٣٩٩	په جمات کښې د جنازې مونځ ادا کولو کښې مذاهب	
٤٠١	مرده ته د امام د اودريدو په محل کښې مذاهب	
٤٠٢	صلاة بعد التدفين کښې مذاهب	
٤٠٩	د شهيد صلاة الجنازې په حکم کښې مذاهب	
٤١٢	د څلورو مياشتو څخه وړاندې ساقط شوی بچی باندې د جنازې په مونځ کښې مذاهب	
٤١٤	د جنازې وړاندې يا روسته د تلو په افضليت کښې مذاهب	
٤٤١	د يوځانې څخه بل ځانې د مړي منتقل په حکم کښې مذاهب	
٤٤٣	قبر ته د مړي کوزولو په افضله طريقه کښې مذاهب	
٤٨٤	د تعزيت خوراک په خوړلو کښې مذاهب	
٥٤٨	په دريم صورت کښې مذاهب	
٥٥٠	د ماشوم په مال کښې د مال په فرضيت کښې مذاهب	
٥٥٧	په زکات کښې د قيمت په ورکولو کښې مذاهب	
٥٦٠	د زرعی پيداوار په مقدار کښې مذاهب	
٥٦١	د فرس په دريم قسم کښې په وجوب زکات کښې مذاهب	
٥٦٢	په استيناف اول کښې مذاهب	
٥٦٧	د خلطة الشيع يا الجوار په وجوب زکات کښې مؤثر کيدو کښې مذاهب	

شماره	مضمون	صفحه
۵۷۱	په ماخرج من الارض موزوناتو کښې د عشر په وجوب کښې مذاهب:-	۵۷۱
۵۷۲	د نقصان رسولو د وخت په اعتبار کښې مذاهب:-	۵۷۲
۵۷۴	د رکاز په مصداق کښې مذاهب:-	۵۷۴
۵۷۷	په کسورو «نصاب نه زیاتی مقدار» باندې د زکات په فرضیت کښې مذاهب:-	۵۷۷
۵۷۸	په اوقاصو باندې په وجوب زکات کښې مذاهب:-	۵۷۸
۵۸۱	د خرص په حجتیت کښې مذاهب:-	۵۸۱
۵۸۳	په شاتو (عسل) کښې د عشر به فرضیت کښې مذاهب:-	۵۸۳
۵۸۵	په زیر استعمال کالو (زیوراتو) کښې په وجوب زکات کښې مذاهب:-	۵۸۵
۵۸۹	په سبزیاتو کښې په وجوب عشر کښې مذاهب:-	۵۸۹
۵۹۲	د صدقه فطر په حکم کښې مذاهب:-	۵۹۲
۵۹۳	په من وجب علیه صدقه الفطر کښې مذاهب:-	۵۹۳
۵۹۳	په من وجب علیه الصدقه کښې مذاهب:-	۵۹۳
۵۹۴	د صدقه فطر د غنمو په مقدار کښې مذاهب:-	۵۹۴
۲۲۳	د سوال د جواز دپاره د مالیت په مقدار کښې فقهاؤ مذاهب:-	۲۲۳

.....

[٥٧/٣١] بَابُ صَلَاةِ السَّفَرِ

د سفرتمونغي بيان

خلاصة الباب :-

فيه احد وعشرون حديثاً مشتملة على تسع مسائل:

- ① بؤت القصر في الصلاة الرباعي: ١، ٢، ٣، ٥، ١٦، ١٥، ١١، ١٠، ٩، ١٧، ١٨.
- ② القصر بالخروج من المصر إلى وقت الرجوع: ١، ٣.
- ③ جواز القصر وقت الأمن: ٢، ٣.
- ④ مدة الإقامة: ٥، ١٠.
- ⑤ حكم أداء السنن في السفر: ٦، ١١، ٢٠، ٢١.
- ⑥ حكم الجمع بين الصلوتين في السفر: ٧، ١٢.
- ⑦ جواز صلوة التطوع على الراحلة في السفر: ٨، ١٣، ١٤.
- ⑧ اتمام الصلاة في السفر: ٩، ١٥، ١٦.
- ⑨ مقدار مسافة السفر: ١٩.

ه صلاة السفر ثبوت :-

① وقال الله تعالى ﴿فَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَقِمُوا الصَّلَاةَ﴾ [بقرة: ١١٥]

② ﴿وَأَذِّنْ فِي الدَّيْنِ قَلِيلٍ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْرَأُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ [نساء: ١٠١]

ه سفره ثلاث لغوي تحقيق :- سفر سفرته سفر أو سفرًا د سفر د پاره روانیدوته وائی د لفظ سفر به

ماده کښې د انکشاف معنی پرته ده چنانچه اسرافار انفسر تفسیراً او مسفرة تولو الفاظو کښې کشف وانکشاف او د وضاحت معنی پرته ده. بهر حال هغه سفر کوم کښې چه څه شرعی احکام متاثر کیږي مثلاً د رمضان روزې متاثر کیږي او په مونخونو باندې د دې داسې اثر پریوځي چه د څلورو کعتو مونخ په دوو رکعتو کښې بدلیږي او د سنن مؤکده تاکد ختمیږي او د جمع بین الصلوتين مسئله پیدا کیږي چه آیا د سفر د وجې نه جمع بین الصلوتين گنجناش شته که نه؟ بهر حال د دغه شرعی سفر یوڅو مواضع کښې تفصیل تحقیق او د فقهاؤ اختلاف دي. هم دا د یوڅو مباحثو په عنوان سره بیانولي شی.

اول بحث د سفر مسافت :- د څومره فاصلي سفر کولو سره سړې شرعی مسافر جوړیږي او ده ته شرعی آسانتي قصر صلوة او افطار صوم حاصلیږي په دې مسافت کښې د فقهاؤ کرامو اختلاف دي.

د سفر په مقدار کښې مذهب

① بعضې اهل ظواهر او غير مقلدين حضراتو په نيزد قصر صلوٰه دپاره د سفر څه حد متعين نه دي بلکه مطلق سفر د قصر دپاره کافي دي. مودودي صاحب هم تقريباً هم دا مسلک خپل کړې دي. مگر د عامو اهل ظواهر په نيز قصر صلوٰه دپاره درې ميله اندازه باندې د سفر کيدل ضروري دي او هم دغه مقدار موجب قصر دي.

② جمهور فقهاء فرماني چه په دومره کمه اندازه باندې سفر سره قصر صلوٰه جائز نه دي **داوول فريق اول دليل:-** غالباً ددوی استدلال د حضرت انس (رضي الله عنه) د روايت نه دي چه ((کان رسول الله ﷺ اذا خرج مسيرة ثلاثة اميال او ثلاثة فراسخ)) (شعبه شڪ) (يصلی ركعتين))

داوول فريق د دليل جواب:- د دي مطلب دا ن دي چه صرف د دريو ميلو په سفر کښې قصر اوکړه بلکه مطلب دا دي چه سفر خو د دريو ميلو نه زيات به وو خوددوی د دريو ميلو يا دريو فرسخو په فاصله باندې قصر کول مشروع کړی وو. بهر حال په دي باب کښې څه صريح حديث مبارک مرفوع نشته دي.

داوول فريق دويم دليل:- اهل ظواهر داؤد ظاهري او غير مقلدينو مشکاة د باب صلاة المسافرين د رومبي حديث د ظاهري الفاظو نه استدلال کړې دي چه حضور اکرم "صلى الله عليه وسلم" بذي الحليفة رکعتين ذوالحليفة کښې دوه رکعتي د قصر مونځ کړې او ذوالحليفة دمدينې منورې نه تقريباً درې ميله فاصله باندې ده.

داوول فريق د دويم دليل جواب:- په دي حديث باندې استدلال غلط دي ځکه چه حضور پاك ﷺ دمدينې نه صرف ذوالحليفة ته نه تللو بلکه د مدينې نه مکې ته تللو چه د پنځوسو ميلو نه زيات سفر دي. او دا خبره مونږ هم منو چې کله يو کس د سفر په مسافت باندې د خپل کلی يا ښار د آبادۍ څخه بهرشي نوهغه به قصر شروع کوي.

د دويم فريق د لامل:- ① د قرآن آيت (وَعَلَى سَفَرٍ) د يوم معتدبه سفر تقاضا کوي ځکه چه علی د استعلاء دپاره دي لکه چه داسې د سفر په سټ باندې يوشان سوري دي.

② عن سالم بن ابي عمرو خرج إلى أرض له بذات النصب فقصر وهي ستة عشر فرسخاً (۴۸ ميل) (١)
 ③ عن علي بن ربيعة الوالي قال: سألت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما إلى كم تقصر الصلاة؟ فقال: أعرف السبوء قال قلت: لا ولكن قد سمعت بها، قال: هي ثلاث لبال قواصد فإذا خرجنا إليها قصرنا الصلاة (٢)

(١) سنن ابی داود (ج/ ۱، ص/ ۱۷۰) باب متى يقصر المسافر (مرتب عفی عنه) -

(٢) مصنف ابن ابی شیبہ (ج/ ۲، ص/ ۴۴۵) فی مسیرة کم يقصر الصلوة

(٣) قال النسوي رواه محمد بن الحسن بن الاثر وأما صحیح آثار السنن (ج/ ۱، ص/ ۲۱۴) مات ما استدلال به علی بن عبد الله (القصر ثلاثة أميال)

دویم بحث:

د جمهورو په خپل مینځ کښې د سفر په مقدار کښې مذاهب

① بیا د جمهورو په خپل مینځ کښې لېشان اختلاف دی. امام مالک رحمته الله علیه امام شافعی رحمته الله علیه او امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه فرمائی چې د ښار آبادی مصر نه وتلونه پس ۴۸ میلې مسافت موجب قصر دی نه کم نه دی او صرف د سفر اراده هم کافی نه ده بلکه د ښار د مضافات نه وتل ضروری دی. د دې حضراتو په نیز په اصل کښې شرعی سفر څلور برید یا شپاړس فرسخ مسافت دی یو برید دولس میلې وی او یو فرسخ درې میلې وی. نو د دواړو اطلاقاتو نتیجه ۴۸ میلې راوځی لهذا د شرعی سفر مسافت ۴۸ میلې دی. او ښ صبا په کلو میټروسره حساب کیږی نو ۴۸ (اته څلویښت) میلې ۷۶ (شپږ اويا) کلو میټره جوړیږی.

② د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه اصل مسلك درې مراحل دی د یو اطلاق درې منازل دی د یو اطلاق دادې چې متوسط سفر سره درې ورځې سفر موجب قصر صلوۍ دی. د متوسط سفر مطلب دادې چې د پیدل سړی چال یاد اوښ په چال باندې دکال د ټولونه وړو ورځو کښې سړې د سحر نه د غرمې پورې سفر او کړی دامطلب نه دی چې د سحر نه تر ماښام پورې سفر او کړی نو بهر حال یوه ورځ یا یو منزل یاد یوې مرحلې سفر مسافت تقریباً ۱۶ میل وی نو د نتیجه په اعتبار سره د امام صاحب قول هم د جمهورو طرف ته راگرځی صرف لفظ اختلاف دی او که چېرې فرق هم وی نو د احنافو علماؤ د عوامو د آسانۍ دپاره د جمهورو په قول ۴۸ میل باندې یا ۷۸ کلو میټر مسافت په سفر باندې او وتلواوڅنگه د خپل کلی یا ښار د آبادۍ نه بهر او وتلو نویه ده باندې به د قصر حکم نافذ شی.

دویم فریق دلائل :-

① جمهورو د دې باب د فصل ثالث د حدیث نمبر (۱۳۵۱) نه استدلال کړې دي الفاظ داسی دی: "وعن مالك بلغه ان ابن عباس كان يقصر الصلوة في مثل ما يكون بين مكة والطائف وفي مثل ما بين مكة وعسفان وفي مثل ما بين مكة و جدة قال وذلك اربعة برد". (رواه مالك في الموطأ)

② د جمهورو دویم دلیل د حضرت علی رضی الله عنه حدیث دی کوم چې مسلم شریف کښې دي الفاظ دادی: "جعل النبي صلى الله عليه وسلم ثلاثة ايام ولها بين للمسافر" هم د دې روایت نه استدلال په داسې توگه دي چې حضور اکرم د مسافر د حیثیت او شرعی احکامو د بدلیدو دپاره درې ورځې مقرر کړې دي. که چرته د دریو ورځو سفر وی نو مسح علی الخفین دریو ورځو پورې ده گنی سفر نه دي او کله چې د دریو ورځو نه کم سفر نه جوړیږی نو مسح د دریو ورځو په ځانی به یوه ورځ او یوه شپه پورې وی کوم چې د مقیم دپاره دي.

③ جمهورو د حضرت ابن عمر، حضرت سید بن غفله رضی الله عنه د اثر نه هم استدلال کړې دي

الفاظ دادی: "اذا سافرت ثلاثاً فأقصر" (کتاب الآثار للحداد) ددی روایاتونه په واضحه توگه ثابتیږي چه موجب قصر صلوٰه مسافت یومعین محدود او معدود مسافت دې نه داچه څنگه هم سفروى هغه موجب قصر دې خواه قصیر وی او که کثیر.

دریم بحث: -

د قصر په وجوب او جواز کښې مذاهب

په سفر کښې د قصر او رباعی مونځونو نصف کیدل په مشروعیت باندې اجماع ده البته دې کښې اختلاف دې چه قصر واجب دې او که جائز؟

① د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد قصر رخصت دې او اتمام جائز دې بلکه افضل دې. (۱)
 ② د امام مالک رحمته الله علیه او د امام محمد رحمته الله علیه یو یو روایت د دې مطابق دې او د دوی نور روایتونه قصر افضل گرځوی.

③ د احنافو په نزد قصر عزیمت یعنی واجب دې ، په دې وجې د قصر پریښودل او اتمام ناجائز دې.

د اول فریق اول دلیل: - د امام شافعی رحمه الله علیه استدلال دقران پاک د دې آیت مبارک نه دې چه ﴿وَاِذَا ضَلَلْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلٰوةِ﴾ (۲) دې کښې ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ (۳) الفاظ دې چه دال په دې دې چه قصر کولو کښې هېڅ حرج نشته دې. او دا الفاظ د اباحت دپاره استعمالیږي او د واجبو دپاره نه.

د اول فریق ه اول دلیل هغه جوايونه: -

① د دې جواب دا دې چه نفی د جناح یو داسې تعبیر دې چه په واجبو باندې هم صادق راځي. او دا داسې ده لکه چه دسعی باره کښې فرمائی چه ﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوْ اعْتَمَرَ فَلَا مَنَاجِعَ عَلَيْهِ نَاطِلُوفٌ يَّهْمًا﴾ او حال دا دې چه سعی بالاتفاق واجب ده.

② په حقیقت کمښې دا آیت د قصر فی السفر متعلق نه دې بلکه د صلوٰه خوف سره متعلق دې او د دې باره کښې نازل شوې دې. ځنویا دې آیت مبارک کښې قصر نه مراد قصر فی کیفیت دې ، قصر فی الکمیت نه دې. او دهغې دلیل دا دې چه دې کښې مخکښې تیر شو چه ﴿وان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا﴾ قید لگولې دې. حال دا دې چه قصر فی السفر دچا په نزد هم حالت د خوف سره مشروط نه دې ، په دې صورت کښې

(۱) فی مذهب الشافعی تفصیل دا القصر افضل فی مواضع والاتمام فی مواضع انظر شرح المذهب (ج / ۴ . ص / ۳۳۵)
 کذا فی معارف السنن (ج / ۴ . ص / ۴۵۴) مرتب عفی عنه -

(۲) سوره نساء جزء ۵ نمبر ۵ رقم الایه نمبر ۱۰۱ مرتب عفی عنه -

(۳) سوره بقره جزء ۲ رقم الایه نمبر ۱۵۸ مرتب عفی عنه -

به البته «ليس عليكم جناح» به خپل حقیقی حالت محمول وی او دې نه به هم دا اباحت معنی مراد وی. حافظ ابن جریر رحمته الله او حافظ ابن کثیر رحمته الله هم دا تفسیر کړې دي. او د حضرت مجاهد رحمته الله او د بعضو نورو تابعینو همدا تفسیر نقل شوي دي. په احنافو کښې صاحب د بدائع هم دې ته ترجیح ورکړې ده. (١)

اشکال: - البته په دې تفسیر کښې مسلم (٢) د یو حدیث مبارک نه اشکال کیدیشی چه کوم د حضرت یعلی بن امیه نه مروی دي. ((قال قلت لعمر بن الخطاب «فليس عليكم جناح» نأ تفصروا من الصلوة فقد امن الناس فقال عجب ما عجب منه فأسألت عن ذلك فقال صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته)) د دې نه په ظاهره معلومیږي چه حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله هم دا آیت د صلوۃ السفر سره متعلق ګرځولې دي. د صلوۃ خوف سره نه.

د اشکال جواب: - د دې جواب دا دي چه د قصر صلوۃ اجازت د دې آیت دنزول نه مخکښې راغلې وو. (٣)

بیا چه کله دا آیت مبارک نازل شو نو د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په ذهن داشبه پیدا شوه چه شاید دې آیت مبارک د قصر صلوۃ عمومی اجازت منسوخ کړو. او د صلوۃ خوف سره ئې مشروع کړه. په دې بناء دوی د حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله نه سوال او کړو. حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله په جواب کښې او فرمائیل چه ((صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته)) چه دهغې حاصل دا دي چه قصر سفر د الله عز وجل د طرفته په تاسو یو صدقه ده. چه کومه اوس هم ده او دې آیت هغه منسوخ کړې نه ده ځکه چه دا آیت مبارک د قصر سفر باره کښې نه دي. بلکه د صلوۃ خوف باره کښې دي.

② په سنن نسائی (٤) کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها یو روایت د دوی دلیل دي چه ((انها اعتمر مع رسول الله صلی الله علیه و آله من المدينة الى مكة قالت يا رسول الله صلی الله علیه و آله يا بلى انت وامى قصرت واتممت وافطرت وصمت قال احسنت يا عائشة وما عاب على)) دي نه معلوم شو چه په سفر کښې اتمام جائز بلکه بهتر دي.

د اول لړیو د دویم دلیل مخه جواوونه: -

① رومی خو دي روایت کښې علاء بن زهیر متکلم فیه دي.

② حدیث مبارک مضطرب دي کما قال المارديني (٥)

(١) تفصیل دپاره معارف السنن (ج/ ٤، ص/ ٤٦١) مرتب غفی عنه -

(٢) (ج/ ١، ص/ ٢٤١) کتاب الصلوة المسافرين وقصرها مرتب غفی عنه -

(٣) معارف السنن (ج/ ٤، ص/ ٤٦١ تا ٤٦٣) مرتب غفی عنه -

(٤) کتاب التفسیر فی السفر باب المقام الذی یقصر بشله الصلوة (ج/ ١، ص/ ٢١٣) وسنن کبری بیهقی (ج/ ٣، ص/ ١٤٢)

(٥) باب من ترک القصر فی السفر غیر رغبة عن السنة -

(٦) الجوهر النقی فی ذیل السنن الکبری للبيهقي (ج/ ٣، ص/ ١٤٢) باب من ترک القصر فی السفر غیر رغبة عن السنة -

⑤ حافظ زيلعي د دې حديث مبارك متن منكر گرځولې دې. او د صحيحينو (١) په حواله سره ئې د حضرت انس رضي الله عنه روايت نقل كړې دې. ((حج النبي ﷺ حجة واحدة واعتقارهم كلهم في ذي القعدة الا التي مع حجة)) د دې نه معلومېږي چه حضور نبی کریم ﷺ يو عمره هم په رمضان كښې نه ده كړې.

د اول لړيق د طوله د دې اعتراض جواب:- بعضو شوافعو د دې دا توجيه كړې ده چه دا دفتح مکه واقع كيديشی ځكه چه فتح مکه په رمضان كښې شوې وه. (٢)

د جواب ضعف:- خودا توجيه ځكه صحيح نه كيديشی چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حضور نبی کریم ﷺ سره نه وو. (٣) بلکه په أزواجو مطهراتو كښې حضرت ام سلمه رضي الله عنها او حضرت زينب رضي الله عنها د حضور نبی کریم ﷺ سره وې. (٤) پ دې وجې دا روايت معلول دې. او په تاريخی اعتبار سره د حضور نبی کریم ﷺ د په يو سفر هم نه منطبق كيږي. نو د دې نه استدلال كول صحيح نه دی.

تسليمی جواب:- اوکه بالفرض دا حديث مبارك صحيح او گرځولې شی او دا اومنلې شی چه د فتح مکه په وخت حضرت عائشه رضي الله عنها ورسره وه. نو دې جواب دا دې چه حضور نبی کریم ﷺ په دې سفر كښې دپنځلسو ورځو يا د دې نه زیات په مکه مكرمه كښې مقيم وو. (٥) دغه وخت حضور نبی کریم ﷺ دا خيال كړې وو چه حضور نبی کریم ﷺ به يو طويل مدت په مکه مكرمه كښې قیام نیت نه وو كړې. (٦)

خوممكن ده چه حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها داخیال كړې وی چه حضور نبی کریم ﷺ به يو طويل مدت په مکه مكرمه كښې قیام كوی په دې بناء دوی په اتمام عمل او كړو او روژې ئې ساتلې وې. او حضور نبی کریم ﷺ په دې حیثیت سره د حضرت عائشه رضي الله عنها تحسین كړې وی.

⑥ په دار قطنی (٧) د كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها دیوبل روايت نه دې چه «ان النبي ﷺ كان يقصر في السفر ويتم ويفطر ويصوم» امام دار قطنی رحمته الله د دې

(١) صحيح بخاری (ج/ ١، ص/ ٢٣٨) ابواب العمرة باب كم عمر رسول الله ﷺ وصحيح مسلم (ج/ ١، ص/ ٤٠٩) كتاب الحج بيان عدد عمر النبي ﷺ وزمانه. شيخينو دا روايت د الفاظو په فرق سره ذكر كېدی دی مرتب عفی عنه -

(٢) لکه چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مروی دی چه ((ان رسول الله ﷺ غزا غزوة الفتح في رمضان صحيح بخاری (ج/ ٢، ص/ ٦١٢) كتاب المغازی باب غزوة الفتح في رمضان مرتب عفی عنه -

(٣) (ج/ ٣، ص/ ٣٧٤) قبيل باب الصلوة في الكعبة مرتب عفی عنه -

(٤) معارف السنن (ج/ ٤، ص/ ٤٦٠) بحواله المواهب علامة كاندهلوی رحمته الله سيرت المصطفى ﷺ (ج/ ٢، ص/ ١٣) غزوة الفتح الاعظم مدينة منوره -

(٥) اقامة خمسة عشر او سبعة عشر اوثمانية يوما على اختلاف الروايات كذا في المعارف (ج/ ٤، ص/ ٤٦٠) مرتب عفی عنه -

(٦) لانه كان يريد ان يخرج الى حنين مرتب عفی عنه -

(٧) سنن دار قطنی (ج/ ٢، ص/ ٤٤) كتاب الصيام باب القبلة للصائم مرتب عفی عنه -

حديث مبارك سند صحيح كرخولي دي

ه اول فريق د هريم دليل غغه جواب:- د حديث مبارك مطلب دا كيديشي چه حضور نبي كريم ﷺ په وړوكي سفر كښې چه كوم ددرې مراحلو نه كم وي اتمام كولو او د درې مراحلو نه زيات سفر كښې به نې قصر كولو.

مشتكره جواب:- د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د پورته ذكر شوي روايتونو نه يومشتر كه جواب دا دي چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په سفر حج كښې اتمام كولو چه د حضرت عروه رضی اللہ عنہ نه سوال او كړو چه (۱) ((ما بال عائشه رضی اللہ عنہا تم ؟ قال تاولت ما تاول عثمان)) يعنى چه په كوم تاويل سره حضرت عثمان رضی اللہ عنہ په مكه مكرمه كښې اتمام كولو ددغه رنگ تاويل په بناء باندې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا هم اتمام كوي اوس كه د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره په جواز د اتمام باندې څه حديث مرفوع وي نو حضرت عروه به دانه ونيل چه ((تاولت ما تاول عثمان ، ثم ان الشبيه في نفس التاويل لا في اتحاد تاويلها كما في المعارف)) بلكه د دي حديث مبارك حواله به نې وركوله. د حضرت عروه د قول نه ظاهره ده چه د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره په دي باره كښې هيڅ مرفوع حديث مبارك نه وو (۲). بلكه دا ددوي خپل اجتهاد وو. لكه څنگه چې حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه په حقيقت كښې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په نزد د قصر مدار په وجود دمشق باندې دي او دا ددوي اجتهاد دي ، لكه چه د حضرت عروه نه د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا باره كښې روايت دي چه ((انها كانت تصلي في السفار رابعا ، فقلت لها لوصلت ركعتين فقلت يا ابن اختي انه لا يشق علي (۳))) په دي وجې پورته ذكر شوي دواړه احاديث چه كوم حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ته منسوب دي يا خو صحيح نه دي يا د دي څه بل مطلب دي. علامه ابن تيميه رحمه الله خود دي په جواب كښې وضاحت سره دا ونيلى دي چه ((هو كذب علي رسول الله ﷺ)) (۱)

د اول فريق غلورم دليل:- د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ عمل دليل دي چه هغوى به مكه مكرمه كښې اتمام كولو. (۵)

د اول فريق د غلورم دليل غغه جوابونه:-

① حضرت عثمان رضی اللہ عنہ په مكه مكرمه كښې كور جوړ كړې وو او ددوي اجتهاد داوو چه

(۱) صحيح البخاري (ج/ ۱، ص/ ۱۴۸) ابواب التقصير الصلوة باب يقصر اذا خرج من موضعه ، (-)

(۲) كما في التلخيص الخبير (ج/ ۲، ص/ ۴۴) رقم ۶۰۳، كتاب الصلوة المسافرين ، (-)

(۳) بيهقي (ج/ ۳، ص/ ۱۴۳) ، باب من ترك القصر في السفر غير رغبة عن السنة كذا في الفتح الباري (ج/ ۲، ص/ ۴۷۱) ، باب يقصر اذا خرج من موضعه

(۴) كذا في معارف البنوري رحمه الله (ج/ ۴، ص/ ۴۵۹) مرتب عفي عنه -

(۵) عن عبد الرحمن بن يزيد قال صلى عثمان بنى اربعا ، ليكن عبد الرحمن بن يزيد فرماني چه ((حتى بلغ ذلك عبد الله فقال لقد صليت مع رسول الله ركعتين ستن نسانى)) (ج/ ۱، ص/ ۲۱۲) كتاب تقصير الصلوة في السفر باب الصلوة بمنى (-)

کوم ښارکښې دچا کور وی نو په هغه ښار کښې اتمام واجب دي.

⑦ بعضو حضراتو فرمایلي دي چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د اتمام وجې دا وه چه هلته دحج په موقع د اعرابو اجتماع کیدله. اوکه دوی هغه ځانې کښې قصر کولې نو د دې خبرې خطر وه چه اعرابو به دا خیال کولو چه ټول مونږونه دوه رکعته کوی. په دې وجې دوی رضي الله عنه دهغوی دتعلیم په خاطر دا قامت نیت اوکړو. او اتمام ئې مناسب خیال کړو. (١)

ه دویم طریق دلائل: -

① په صحیحینو (٢) کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها روایت دي فرمائی چه ((الصلوة اول ما فرضت رکعتان فالرث صلوة السفر واعمّت صلوة الحضر للبخاری)) اود مسلم په روایت کښې ((وزید فی صلوة الحضر)) الفاظ مروی دی.

دې نه معلوم شوچه سفر کښې دوه رکعته د تخفیف په بناء نه دی بلکه په خپله اصلی قریضه پاتې ده ، دې نه دا عزیمت دي نه رخصت.

② سنن نسائی (٣) کښې د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه مروی دی چه ((صلوة الجمعة رکعتان و الفطر رکعتان والنحر رکعتان والسفر رکعتان تمام غیر قصر علی لسان النبی ﷺ)).

③ په نسائی (٤) کښې د حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه مروی دی چه ((قال ان الله عزوجل فرض الصلوة علی لسان نبيکم ﷺ فی الحضر اربعاً و فی السفر رکعتین ا)).

④ دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه حديث مبارك مخکښې تیر شوي دي چه په هغې کښې حضور نبی کریم ﷺ اوفرماييل چه (٥) ((صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقه)).

⑤ دمورق روایت دي فرمائی چه ((سالت ابن عمر رضي الله عنه عن الصلوة فی السفر فقال رکعتین رکعتين من خالف السنة كفر)) (٦).

⑥ دجهورو صحابه کرام رضي الله عنهم مسلک هم داحتافو مطابق دي. والله اعلم.

(١) فتح الباری (ج/ ٢، ص/ ٤٧١) -

(٢) بخاری (ج/ ١، ص/ ١٤٨) ابواب تفصیر الصلوة باب اذا خرج من موضعه صحیح مسلم (ج/ ١، ص/ ٢٤١) کتاب الصلوة السافرين وقصرها -

(٣) (ج/ ١، ص/ ٢١١) باب صلوة السفر.. مرتب عفی عنه -

(٤) (ج/ ١، ص/ ٢١٢) باب صلوة السفر.. مرتب عفی عنه -

(٥) صحیح مسلم (ج/ ١، ص/ ٢٤١) کتاب صلوة السافرين وقصرها مرتب عفی عنه -

(٦) (راوه الطبرانی فی الکبیر ورجاله الصحیح مجمع الزوائد (ج/ ٢، ص/ ١٥٤، ١٥٥) باب صلوة المسافر.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[۱۲۲۲] د نبي ﷺ د قصر مونځ

۱۳۳۳- (۱) [۱] عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا، [۳] وَصَلَّى الْعَصَرَ بِذِي الْحَلِيفَةِ وَكُعْتَيْنِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائي [۲] چې رسول الله ﷺ په مدينه کې د ماسپنين مونځ خلور رکعاته وکړو [۳] او په ذی الحلیفه کې يې د مازيگر مونځ دوه رکعاته وکړو. بخاري، مسلم.

تسهيلات:- قوله: بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا:

د فيرمقلدينو غلط استدلال:- اول خودلې شوی دی چې رسول الله ﷺ په دې سفر کې يې نه يوازې د ذی الحلیفه پورې بلکه د مکې په سفر باندې روان وو. لهدا غیر مقلدين د دې نه استدلال نه شی کولې چې د دریو ميلو په فاصله باندې سفر کې يې قصر کېږي.

د ذوالحلیفه او مدينې په منځ کې فاصله:- ذوالحلیفه د مدينې منورې نه بهر ده لهدا د جمهورو هم دغه مسلك دې چې کله د نېنار يا کلی د حدود نه سړې اوځی او ۴۸ ميل يعنی ۷۸ کلوميتر په نيت باندې ځی نو هغه شرعی مسافر دې. ترکومي چې د کلی د حدود نه وتلي نه دې صرف د سفر په اراده او نيت سره سړې مسافر نه جوړېږي او نه په هغه باندې د مسافر احکام نافذ کېږي.

[۱۲۲۴] په منی او عرفات کې يې د مونځ قصر

۱۳۳۴- (۲) [۱] وَعَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهَبٍ الْخَزَاعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۲] «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنَ أَكْثَرُ مَا كُنَّا قَطُّ [۳] وَأَمْنُهُ مِنَّا، وَكُعْتَيْنِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] حارثه ابن وهب خزاعي رضی اللہ عنہ فرمائي [۲] چې رسول الله ﷺ مونځ ته په مني کې يې دوه رکعاته مونځ را کړو او په هغه موقع مونځ په دومره تعداد کې وو چې د هغه څخه مخکې هيڅ کله نه وو [۳] او ډير د امن په حالت کې وو. (بخاري، مسلم)

حل اللغات:- ① قَطُّ: داسم ظرف صيغه ده، راځی دپاره د تاکيد دنفی په زمانه ماضی کې يې، معنی ئې ده هيڅ کله هم، ② أَمْنُهُ: په امن کې يې،

(۱) اخرجه البخاری کتاب الحج/باب من بات بذی الحلیفه حتی أصبح (رقم-۱۵۴۷) و مسلم کتاب الصلاة/باب صلاة المسافرين وقصرها (رقم-۱۱) - (۶۹۰) و ابوداود کتاب الصلاة/باب من یقصر السافر؟ (رقم-۱۲۰۲) و الترمذی کتاب السفر/باب التفسیر فی السفر (رقم-۵۴۶) و النسائی کتاب الصلاة/باب عدد صلاة الظهر فی الحضر (۴۶۹-۴۶۹)

(۲) اخرجه البخاری فی کتاب الحج/باب الصلاة بطنی (رقم-۱۶۵۶) و مسلم فی کتاب الصلاة/باب قصر الصلاة بطنی (رقم-۲۰۰-۶۹۶)

تسهيلات:- قوله: وَنَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا:

د مذکورہ جمعی ترکیب: - دا جملہ حالیہ او ما مصدریہ دی. شیخ عبدالحق رحمۃ اللہ علیہ ددی جملی پہ ترکیب کنبی دیر خہ لیکلی دی او پورته چہ کوم تقدیری عبارت راویستلی شوې دی دا دټولونه آسان صورت دی. مطلب دا چہ حضور اکرم ﷺ په منی کنبی قصر مونځ په داسې حالت کنبی ورکړو چہ مونځ په هغه زمانه کنبی د ټولو نه په زیات امن کنبی وو او د ټولو نه په زیات شمیر کنبی هم وو. په دې حدیث کنبی صحابی رضی اللہ عنہ دا خودل غواړی چہ د قصر دپاره د کافرانو حمله یا ویره خہ شرط نه دی بلکه د امن په حالت کنبی هم په سفر کنبی قصر کولې شی.

په منی کنبی د نبی صلی الله علیه وسلم د قصر په سبب کنبی مذاہب

حضور پاک ﷺ چې په منی کنبی کوم دوه رکعتہ کړی وو. ددې په علت کنبی د فقهاؤ دوه اختلاف دي

① امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دا قصر الحج یعنی د حج په ورځو کنبی عرفات مزدلفه او منی کنبی چونکہ دیره زیاته گنړه وی په دې وجه د آساتیا په وجه په دې ځایونو کنبی په څلور رکعتیز مونځ کنبی قصر کولې شی. بل د جمعې مونځ په دې ځایونو کنبی نشته دې او د لونی اختر مونځ هم نشته دې او په عرفات او مزدلفه کنبی خو به جمع بین الصلاتین باندې عمل کیري دا ټول د آساتی پیدا کولو د وجې نه دی

② جمهور علماء فرمائی چہ دا قصر الحج نه دی بلکه قصر مونځ د سفر د وجې وو لهذا کوم سړي چہ مسافر وی هغوی دې په دغه ځایونو باندې په قصر سفر باندې عمل کوی لیکن چہ کوم سړي مقیم وی هغه به قصر نه کوی.

د احنافو رائې: - په تسهيلات شرح مشكاة کنبی دی چې په عرفات کنبی بین الصلوتين کنبی هم دا اصول مخې ته ساتلوسره مقیم سړي شریکیدې نه شی ځکه چہ د مقیم دپاره قصر جائز نه دی او د جمع بین الصلوتين دپاره شرط دادي چہ سړي په دغه عام اجتماع د امام په اجتماعي مونځ کنبی شریک شی او جمع بین الصلوتين ادا کړي لهذا یوحنفی خان له په خپله یواځې باندې جمع بین الصلوتين هم نه شی کولې. دا د امام صاحب مسلک دی. د صاحبینو په نیز جماعت او اجتماع شرط نه ده ځان له هم جمع بین الصلوتين جائز دی سره ددې چہ رومې قول راجع دي

قتیبہ: - دا احنافو د فقهاؤ په کتابونو مثلاً شامی کنبی احنافو ته مشوره ورکړې شوې ده که څوک مسافر نه وی نو خپل مونځ دې نه خرابوی او د قصر کوشش دې نه کوی بلکه ځان له دې کامل او مکمل مونځ ادا کړي. د بحر الرائق په هامش باندې حاشیه شامی ابن عابدین ده په هغې کنبی هم دغه شان لیکلی دی. (بحر ج ٢ ص ٣٣٧)

په سعودي کښې معمول به مسلک: - نن سبا په عرفات او منى کښې سعودي علماء قصر کوی چه دامام مالک رحمته الله علیه نه علاوه د ټولو مسالکو دپاره د پریشانی سبب دې کله کله د سعودي حکومت د عرفات د مونځ دپاره داسې امام راوولی چه پخپله مسافروى دې دپاره چه قصر مونځ صحیح شی عموماً نن سبا هم په دې باندې عمل کیږی چه امام مسافروى. دامام مالک په مذهب فتوی ورکول: - د احنافو څه علماو دا هم لیکلی دی که چرې په دې مسئله کښې د امام مالک په مسلک باندې عمل اوکړې شی نو دا عمل هم جائز دې ځکه چه خان له مونځ کولو کښې لوى حرج دې او "الحرج مدفوع فی الشرع" یوه قاعده ده. او یادی دا اوکړی چه په دې مسئله کښې دې هم د امام مالک رحمته الله علیه مسلک خپل کړې شی او په دې باندې دې فتوی ورکړې شی او اوودې ونیلي شی چه دلته قصر سفر نه دې بلکه قصر الحج دې. بهر حال په دې حدیث کښې صحابی دا خودل غواړی چه د قصر مونځ دپاره دا شرط نه دې چه دکافرانو ویره دې وی بغیر د ویرې د امن په حالت کښې هم چه کله سفر وی نو قصر جائز دې. په آیت کښې د "ان خفتم" قید اتفاقی دې. چنانچه په راتلونکی روایت کښې ددې تصریح موجود ده.

[١٢٢٥] د قصر په آیت کښې د خوف قید او دهغې وضاحت

١٣٥- (٣) (-) [٣] وَعَنْ يَعْلَى بْنِ أُمِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [٢] إِمَّا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿أَنْ تَقُصُّوا مِنْ الصَّلَاةِ [٣] إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ [النساء: ١٠٤] فَقَدْ آمَنَ النَّاسُ، [٥] قَالَ عُمَرُ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتُ مِنْهُ، [٦] فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٧] فَقَالَ: "صَدَقَ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِمَا عَلَيْكُمْ [٨] فَأَقْبِلُوا صَدَقْتُهُ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] يعلى ابن اميه رحمته الله عليه فرمايې چې ما امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته عرض وکړ [٢] چې د الله جل شانہ ارشاد دي چې کم مونځ کوي (يعني قصر کوي) [٣] که تاسو ته دا ويره وي چې کافر به تاسو ته تکليف ورسوي [٤] (نو) اوس هر کله چې خلق په امن کې دي او د کافرانو څخه خوف نشته نو د قصر څه ضرورت دي؟ [٥] نو حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل په څه چې تاسو ته تعجب دي په دي ماته هم تعجب راغلي وو [٦] ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په دي باره کې پوښتنه وکړه [٧] نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې په (قصر په لمانځه کې) د الله يو احسان دي چې په تاسو يې کړي دي [٨] نو تاسو د هغه صدقه (يعني احسان، قبول کړئ: مسلم).

(١) اخرجه مسلم فی کتاب صلاة المسافرين وقصرها/باب صلاة المسافرين وقصرها (رقم) ٤ - (٦٨٦) وابوداود کتاب الصلاة/باب صلاة المسافر (رقم) ١١٩٩) والترمذي کتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب: ومن سورة النساء (رقم- ٣٠٣٤) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب تقصير الصلاة في السفر (رقم- ١٠٦٥)

تسهيلات:- قوله: إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ:

د قصر د حکم اطلاق:- یعنی د قصر حکم د کافرانو د ویرې او د هغوی د حملو او فتنوسره تړلې نه دي بلکه دا یوه آسانی ده چه الله تعالی په مسلمانانو باندې په حالت د سفر کښې احسان او انعام کړې دي. ددې حدیث نه یوه خبره د معلومه شوه چه قصر مونځ د کافرانو په ویره باندې موقوف نه دي بلکه دا یوه آسانی ده چه د الله تعالی د طرف نه مسلمانانو مسافرانو ته ورکړې شوې ده. دویمه خبره ددې حدیث نه د معلومه شوه چه قصر فی السفر د الله تعالی انعام او احسان دي په بنديگانو باندې ددې قبول و واجب دی لهذا قصر عزیمت او رخصت اسقاط دي رخصت ترفیه اختیار په نه دي او هم دغه د احنافو مسلک دي.

[۱۲۳۶] د اقامت موده

۳۳۱- (۳) [۱] وَعَنْ أَبِي رَاضٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ [۳] فَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ، [۴] قِيلَ لَهُ: أَقَمْتُمْ بِمَكَّةَ شَيْئًا؟ [۵] قَالَ: "أَقَمْنَا بِهَا عَشْرًا"». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ۱ انس رضی الله عنہ فرمائي [۲] «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سره مونږ د حجة الوداع په موقع د مدینې څخه مکې ته لاړو [۳] او حضور ﷺ د خور رکعاته لمونځ دوه دوه رکعاته وکړل تر دي چې مونږ مدینې ته واپس راغلو [۴] د حضرت انس رضی الله عنہ څخه پوښتنه وشوه چې آیا تاسو خلق په مکې کې څه ورځي پاتې شوې وئ؟ [۵] انس رضی الله عنہ و فرمایل (هو) مونږ خلق په مکې کې لس ورځي پاتې شوې وو. (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

قوله: "أَقَمْنَا بِهَا عَشْرًا":

د سفر باطل کیدو دوه صورتونه:-

① د شرعی سفر د باطل کیدو پو صورت دادې چه سرې د سفر نه فارغ شی منزل مقصود وطن اصلی ته اورسی
② څوک سرې یو ځانی کښې د اقامت نیت او کړی. نو اوس به څومره ورځې د اقامت نیت کولو سره شرعی سفر او قصر باطل کیږی. په دې کښې د فقهاؤ د زیریات اقوال دي. مگر مشهور اقوال خلور دي.

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة/باب ما جاء فی التفسیر و کم یقیم حتی یقصر (رقم-۱۰۸۱) و ابوداود فی کتاب الصلاة/باب التطوع فی السفر (رقم-۱۲۲۳) و الترمذی فی کتاب السفر/باب ما جاء فی کم یقصر الصلاة (رقم-۵۴۸) و النسائی فی کتاب تقصیر الصلاة فی السفر/باب المقام الذی یقصر بمثله الصلاة (رقم-۱۴۵۲)

په دویم صورت کښې مذاهب

① امام مالک رحمہ اللہ او امام شافعی رحمہ اللہ په نيز باندې څلور ورځې اقامت په نيت سره شرعی سفر باطل کيږي البته د تلو او راتلو ورځ دې نه مستثنی ده.

② امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ او داؤد ظاهري په نيز د څلورو ورځونه زيات اقامت نيت سره قصر باطل کيږي. يعنی د ٢١ مونځونو په اندازه د اقامت په نيت سره قصر باطل کيږي.

③ د حضرت ابن عباس رضي اللہ عنہ په ١٩ ورځې يا د دې نه زيات د اقامت نيت سره قصر باطل کيږي.

④ د امام ابو حنيفه رحمہ اللہ په نيز ١٥ ورځې يا دې نه زيات د اقامت نيت سره شرعی سفر او قصر باطل کيږي.

د اول فريق دليل :- دې ټولو حضراتو سره څه مرفوع منصوص حکم نشته دې البته د صحابه کرامو د آثار نه ټولو استدلال کړې دې د کوم په ضمن کښې چه اجتهاد هم شامل دې. د اول فريق دليل دا دې چه حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم په مکه مکرمه کښې درې ورځې حصار شوې وو

او قصرنی کولو. لهذا د دې نه زيات حصاريدوسره قصر باطل کيږي.

د اول فريق د دليل غځه جواب :- د زير بحث حضرت انس رضي اللہ عنہ د اول فريق دليل بالکل ختميږي ځکه چه د دې حديث مطابق د لسو ورځو په قيام کښې صحابه کرامو قصر کولو نو د څلورو ورځو يا دريو ورځو د اقامت څه حيثيت باقی پاتې کيدې شی؟

د دويم فريق دليل :- حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د حجة الوداع په موقع مکه مکرمه کښې څلور ورځې حصار شوې او قصرنی کولو. دې نه معلومه شوه د دې نه په څه زيات سره قصر باطل کيږي.

د دويم فريق د دليل غځه جواب :- د زير بحث حضرت انس رضي اللہ عنہ د دويم فريق دليل بالکل ختميږي ځکه چه د دې حديث مطابق د لسو ورځو په قيام کښې صحابه کرامو قصر کولو نو د څلورو ورځو يا دريو ورځو د اقامت څه حيثيت باقی پاتې کيدې شی؟

د دويم فريق دليل :- حضرت ابن عباس رضي اللہ عنہ فرماني چه حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم په يوسف کښې چرته تشریف يوړو او ١٩ ورځو پورې قيام او کړو مگر هغوی رضي اللہ عنہم قصر کولو لکه چه راتلونکی حديث نمبر (٣٢٤) کښې چه راځي. لهذا د ١٩ ورځونه زيات نيت سره شرعی سفر باطل کيږي.

د دويم فريق د دليل غځه جوابونه :-

① چه کله سړې نن صبا کولو سره د تلو اراده لري نو هلته ١٩ ورځې خوڅه چه ١٩ مياشتو پورې سړې مسافر پاتې کيدې شی. حضرت انس رضي اللہ عنہ فرماني صحابه کرامو په رامهرمز کښې ٩ مياشتو پورې قصر کولو.

⑦ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما شپرو مياشتو پوري په آذر بانيجان کښې مقيم وو ليکن قصرني کولو ځکه چه نن صبا کولوسره ئی دومره موده تيره شوه.

⑧ دغه شان حضور پاك ﷺ هم په يوسف کښې هم دغه نيت او کړو چه صبا به خو ليکن په جهادی معاملاتو کښې به بيا حصار شو دغه شان ١٩ ورځې تيرې شوې. دا فعل د اقامت د مودې د پاره دليل نه شی جوړيږي.

د ثلورم فريق دلائل :-

① د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه يواثر منقول دي چه د هغه الفاظ دادی: "وعن مجاهد أن ابن عمر كان إذا جمع علي إقامة خمسة عشر يوماً أتم الصلوة" (رواه ابن ابي شيبه بسند صحيح)

② د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما اثر دي چه په طحاوی شريف کښې داسې ذکر دي: "إذا قدمت بلدة وانت مسافر وفي نفسك ان تقيم خمسة عشر يوماً فأكمل الصلوة بها وان كنت لا تدري متى تطعن فأقصرها" (طحاوي)

توجه: ③ یعنی چه ته کله یو بنار ته مسافر کیدو سره راشي او هلته د ١٥ ورځو د قیام اراده وی نوته هلته پوره مونځ کوه او چه تاته معلومه نه وی چه کله به په سفر روانیدل وی نویا قصر کوه.

[١٢٢٧] د ابن عباس رضي الله عنهما په نیز موده د اقامت

٣٢٤- (٥١) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [٢] سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَفَرًا [٣] فَأَقَامَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ وَرَكْعَتَيْنِ [٤] قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَتَحَنَّنَ نَبِيُّنَا وَبَيْنَ مَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ [٥] فَأَذَّا أَقْبَنَا أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ صَلَّيْنَا أَرْبَعًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① ابن عباس رضي الله عنهما فرمایي چې (يو ځل، رسول الله ﷺ چرته په سفر تشریف یوړلو) او هلته یې نور لس ورځې قیام وکړو (د قیام په دوران کې به، حضور ﷺ دوه دوه رکعاته مونځ کولو) ابن عباس رضي الله عنهما فرمایي چې مونږ خلق هم چې د مکې او مدینې په مینځ کې چرته نور لس ورځې قیام کوو نو دوه دوه رکعاته مونځ کوو (او هر کله چې د دې څخه زیات پاتې کیږو نو څلور رکعاته مونځ کوو، بخاري، مسلم).

تسهيلات :- قوله : يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ وَرَكْعَتَيْنِ:

د ابن عباس مستدل :- دا حدیث د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دلیل دي لیکن علماء فرمائی چه په دې روایت کښې چرته د اقامت او دې د نیت ذکر نشته دي بلکه "على عزمه التحصيل" یعنی بغیر د قصد او ارادې دومره ورځې تیرې شوې که دغه شان چرته یو کال هم تیرشی نویا هم سړې نه مقيم کیږي

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب ما جاء فی التفسير و کم یقیم حتی یقصر (رقم - ١٠٨٠)

١٢٣٨] په سفر كښې د نفلو حكم

١٣٣٨ (-) [٦١] «وَعَنْ حُفْصِ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ: [٦] صَعِبْتُ ابْنَ عُمَرَ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ، فَصَلَّى لَنَا الطُّهْرَ رُكْعَتَيْنِ [٣] ثُمَّ جَاءَ رَحْلُهُ، وَجَلَسَ [٢] فَرَأَى نَاسًا قِيَامًا، [٥] فَقَالَ: مَا يَصْنَعُ هَؤُلَاءِ؟ قُلْتُ: يُصَلُّونَ [٤] قَالَ: لَوْ كُنْتُ مُسَيِّمًا أَتَمَمْتُ صَلَاتِي، [٧] صَعِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ لَا يَزِيدُ فِي السَّفَرِ عَلَى رُكْعَتَيْنِ [٨] وَأَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَانِ كَذَلِكَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جمع: [٦] حفص ابن عاصم فرمايي [٦] چې (يوخل، د مكي او د مديني په مينځ لار كې ماته د ابن عمر رضي الله عنه د ملگرتيا شرف حاصل شو (هر كله چې وخت شو) نو هغه مونږ ته د ماسپښين مونځ دوه دوه ركعاته راکړو [٢] او د هغې څخه وروسته چې خپلې خيمې ته واپس راغي او كيڼاستلو [٢] نو وي ليدل چې خلق ولاړ دي [٥] نو هغه پوښتنه وكړه چې دا خلق څه كوي؟ ما عرض وكړو چې نفل كوي [٦] نو هغه وفرمايل كه ما نفل مونځ كولو نو ما به فرض مونځ پوره كولي (يعني كه دا موقع د نفل لمانځه كولو وي نو فرض مونځ پوره كول زيات اهم وو خو هر كله چې د آساني په خاطر د فرض لمانځه د قصر كولو حكم شوې دي نو نفل مونځ ترك كول اولي دي ځكه چې فرض اداء كول د نفل كولو څخه اولي دي [٧] ماته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ملگرتيا شرف حاصل دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سفر په حالت كې د دوو ركعاتو څخه زيات نه كول [٨] او ماته د حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه، حضرت عثمان رضي الله عنه د ملگرتيا شرف هم حاصل دي د دې حضراتو هم دا معمول وو چې په سفر كې به يې د دوه ركعاتو څخه زيات نه كول. (بخاري، مسلم)

حل اللسان: - ① رَحْلُهُ: اى مكه: خيمې خپلې ته. ② مُسَيِّمًا: د تسبيح نه دې د نفل مونځ كولو په معنى كښې دې.

“مسبحاً” يعنى كه چرې ما نفل كولې نو ما به د هغې په ځانې فرض مكمل كولې او كه دا مې كولې نو په فرضو كښې به مې قصر نه كولو. په سفر كښې سنت كول اونه كولو كښې د فقهاو اقوال مختلف دى.

تسهيلات: -

قوله: قَالَ: لَوْ كُنْتُ مُسَيِّمًا أَتَمَمْتُ صَلَاتِي:

په سفر كښې د سنتو حكم: - كه په سفر كښې د مشقت سختى ده يا د وخت تنگى ده او يوسړې د سنت او نوافل په سختى سره پابندى كوى نو دا جائز نه دى ځكه چه كله الله تعالى په فرائضو كښې نرمى او فرمائيله نو په سنن او نوافل كښې په طريق اولى نرمى راغله هم په دې وجه ونيلى شوى دى: “من السنة ترك السنة في السفر” ليكن كه يوسړې په سفر كښې آرام سره

دې او په سفر كېنې هم جاري نه دې بلكه څه وقفه ده نو په دغه وقفه كېنې يوسړې پاسي سنت كوي نو دا منع نه دی بلكه په دې باندې به زيات اجر او ثواب ملاولېږي.

په سفر كېنې د سنتو په كولو كېنې اقوال:-

① بعضې فقهاؤ په سفر كېنې سنت كول مطلقاً منع گرځولي دي.
② بعضې مطلقاً جائز گرځوي

③ بعضو په سنن مؤكده راتبه او نوافل كېنې فرق كړې دي. چې سنن مؤكده به كوي او سنن غير مؤكده به نه كوي.

④ په د انمه اړيحه كېنې امام مالك رحمه الله شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمهم الله په نيز په سفر كېنې هم مخكې او روستي سنت كول پكار دي.

⑤ د امام ابو حنيفه رحمه الله نه په دې باره كېنې څه صريح قول نقل نه دي. البته د علماء احناف اقوال مختلف دي. ليكن بهتر قول هم دغه دې كه چرې حالت د قرار سكون او تسلي دې نو كول ئې پكار دي گني نه دی كول پكار. البته دا خبره فيصله شوې ده چه د سحر د سنتونه علاوه د ټولو سنتو تاكد په سفر كېنې ختمېږي.

په رواياتو كېنې تعارض:- د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما روايات هم په دې باره كېنې مختلف دي. د هغوی نه دا هم نقل دی چه هغوی پخپله سنت نه دی كړی او فرمايلى چه حضور پاك صلی الله علیه و آله به هم نه كول لكه چه په دې حديث وعَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ: صَحِبْتُ ابْنَ عُمَرَ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ، فَصَلَّى لَنَا الظُّهْرَ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَاءَ رَحْلَهُ، وَجَلَسَ، فَرَأَى نَاسًا قِيَامًا، فَقَالَ: مَا يَصْنَعُونَ؟ قُلْتُ: يُسَبِّحُونَ، قَالَ: لَوْ كُنْتُ مُتَّبِعًا أَتَمَمْتُ صَلَاتِي، صَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ لَا يَزِيدُ فِي السَّفَرِ عَلَى رُكْعَتَيْنِ، وَأَبَاهُكَرَ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ كَذَلِكَ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ كېنې ذكر دي خو په دې

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ فِي السَّفَرِ رُكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ، وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ، فَصَلَّيْتُ مَعَهُ فِي الْحَضَرِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ، وَصَلَّيْتُ مَعَهُ فِي السَّفَرِ الظُّهْرَ رُكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ، وَالْعَصْرَ رُكْعَتَيْنِ، وَلَمْ يَضِلْ بَعْدَهَا شَيْئًا، وَالْمَغْرِبُ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ سَوَاءٌ ثَلَاثَ رُكْعَاتٍ، وَلَا يُنْقِصُ فِي حَضَرٍ وَلَا سَفَرٍ، وَهِيَ وَثَرُ النَّهَارِ، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. حديث كېنې ذكر دي چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به سنت كول او حضور اكرم صلی الله علیه و آله هم په سفر كېنې كړی دي.

د تعارض دفع كولو دپاره تطبیقات:-

① په دې روايتونو كېنې تطبيق دادي چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د سنتو كولو كومه نفی فرمايلى ده د هغې نه د عام سنتو نفی مراد نه ده بلكه دې نه د سنتو د تاكد نفی مراد ده.

⑤ یا دا مطلب نئی دې چه حضور پاك ﷺ به په غالب حالاتو کښې نه کول کله کله به نئی کول. یا دا مطلب دې لکه چه اول لیکلې شوی دی که حالت د قرار سکون او تسلی وی نو په کولو کښې ثواب دې لیکن د نفل ثواب دې د سنن مؤکده نه دې او که چرې حالت د قرار اوسکون نه دې د سفر تادی ده یا د وخت تنگی ده اوستوماتیا تکلیف او زحمت دې نوییا د نه کولو حکم دې.

[١٢٢٩] د جمع بین الصلوتين حکم

٣٢٩- (٤) [١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ [صَلَاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ] إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَبْرٍ [٣] وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمایي [٢] چې رسول الله ﷺ چې به سفر کې وو نو د ماسپښین او مازیگر مونځ به یې یو ځای کولو [٣] دغسې د ماښام او ماسخوتن مونځ به یې هم یو ځای کولو. (بخاری)

هل اللذان: - ① إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَبْرٍ: أي: جَنَاحَ سَفَرٍ: چه کله به مسافر وو.

تسهيلات: - قوله: يَجْمَعُ بَيْنَ [صَلَاةِ الظُّهْرِ]

د جمع بین الصلوتين دوه صورتونه: - د جمع بین الصلوتين دوه قسمونه دی.

① جمع بین الصلوتين صوری او فعلی ده. د جمع صوری او فعلی صورت دادې چه مثلاً ماسپښین او مازیگر په خپل وخت باندې او کړې شی لیکن ماسپښین د خپل وخت بالکل آخر کښې او کړې شی او مازیگر د خپل وخت بالکل اول کښې او کړې شی. دغه شان ماښام د خپل وخت په آخره کښې او کړې شی او ماسخوتن د خپل وخت بالکل په شروع کښې او کړې شی. دغه شان په ظاهری صورت او عمل کښې داسې ښکاری چه دواړه مونځونه په یو وخت کښې کړې شوی دی. مگر فی الواقع هر مونځ په خپل وخت کښې ادا کړې شوې دې. او وخت هم بچ شو. ② جمع بین الصلوتين حقیقی ده جمع حقیقی داسې دې چه مثلاً ماسپښین او مازیگر دواړه د ماسپښین په وخت او کړې شی او ماښام او ماسخوتن دواړه د ماښام په وخت او کړې شی دا جمع حقیقی ده اودې ته جمع تقدیم هم وئیلی شی. ځکه چه په دې کښې آخری مونځ مقدم کولو سره رومې مونځ سره او کړې شو. او چې د ماسپښین او مازیگر دواړه د مازیگر په وخت او کړې شی او ماښام او ماسخوتن دواړه د ماسخوتن په وخت ادا کړې شی دا جمع حقیقی ده اودې ته جمع تاخیر هم وائی چه اولنې مونځ آخری مونځ سره یو ځای کولو سره او کړې شی.

په جمع حلیقي کښې مذاهب

په جمع صوری کښې خود چا اختلاف نشته دې البته د جمع حقیقی وقتی په جواز او عدم جواز کښې د فقهاؤ اختلاف دې

① د ائمه ثلاثه په نیزد ماسپښین اومازیگر په مینځ کښې اود ماښام اوماسخوتن په مینځ کښې د عذر په وجه جمع حقیقی جائز ده په اجمالی توګه باندې ددې په مینځ کښې اتفاق دې لیکن په تفصیلاتو کښې د دې په مینځ کښې څه فرق دې. چنانچه سفرتولو عذر ګرځولې دې بعضې سفر اومطر عذر ګرځولې دې. بعضې سفرسره "جدة البسر" د تیزایمرجنسی سفرفیدلګولې دې. بعضې په حضر کښې مرض عذر ګرځولې دې بعضې نه دې منلې دامعمولی اختلاف دې مګر په اجمالی توګه باندې د جمهورو په نیز جمع بین الصلوتین حقیقی تقدیمی اوتاخیری ټولې جائز دی. البته سحر، ماسپښین اوماسخوتن اوسحر کښې جمع کول په وجه د فاصلې جائز نه ده.

② د ائمه احناف کثرالله سوادهم په نیزد جمع حقیقی هیڅ یوصورت هم جائز نه دې. نه تقدیم جائز دې اونه تاخیر جائز دې، نه په سفر کښې جائز دې اونه په حضر کښې جائز دې. اود عرفه په ورځ په میدان عرفات کښې په ماسپښین اومازیگر کښې جمع حقیقی جائز ده اود مزدلفه په شپه کښې ماښام اوماسخوتن کښې جمع حقیقی جائز ده. په اول الذکر کښې جمع تقدیم ده اومؤخر الذکر کښې جمع تاخیر ده.

د اول فریق دلائل: - زیریحت د حدیث اول فریق مستدل دې په کوم کښې چه په واضحه توګه همیشہ والی سره جمع بین الصلوتین ذکر دې. "عن معاذ بن جبل قال کان النبی ﷺ فی غزوة تبوک اذا اغتسل الشمس قبل ان یرتعل جمع بین الظهر والعصر الخ"

③ دمسلم شریف روایت هم د اول فریق مستدل دې. "کان اذا جد به السير جمع بین المغرب والعشاء بعد ان تغيب الشفق" ښکاره خبره ده چه کله شفق یعنی سوروالی د غیبیدونه پس د ماښام مونځ کړې شوې دې نود ماسخوتن په وخت هم جمع حقیقی اوشوه.

د دویم فریق دلائل: - د ائمه احناف استدلال د قرآن اوحدیث او امت دتعامل نه دې.

① دلیل د قرآن پاک آیت دې چه (إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا) (نساء: ١٠٣) یعنی د هر مونځ خپل متعین اومقرر وخت دې. د هغې نه مخکښې اود هغې نه روستو جائز نه دې.

② دغه شان آیت (حُظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى) دلیل دې. [بقره آیه: ٢٣٨] په دې کښې هم د مانځه د محافظت حکم دې اودا حفاظت وخت ته هم شامل دې چه په خپل خپل وخت کښې دننه د مونځ حفاظت اوکړنې لهذا نه جمع تقدیم جائز ده او نه جمع تاخیر جائز ده.

⑥ حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ حدیث مستدل دی کوم چہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ذکر کری دی، الفاظی دادی: "ما رأيت النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی صلوۃ بغير میقاتہا الا الصلوتین الخ" یعنی دَ عرفات او مزدلفہ نہ علاوہ ماکلہ ہم حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم داسی نہ دی لیدلہ چہ حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم یو مونخ دَ ہغی دَ وخت نہ علاوہ چرتہ بل وخت کنبی کری وی.

⑦ مضبوط دلیل ہغہ تہول احادیث دی پہ کوم کنبی چہ حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دَ ہر مونخ دَ پارہ خیال یو متعین وخت مقرر کری دی او دَ ہغی دَ پابندی پہ سختی سرہ حکم ورکری دی.

ہاول فریق ۵ دلیل عطفہ جواب:-

① ددی احادیثو داسی محمل لتول پکاری چہ دَ ہغی آیت سرہ تعارض رانہ شی. خکہ چہ دَ قرآن کریم دَ آیت معارضہ احادیثو او خاص کر اخبار احاد سرہ نہ شی کیدلی. پہ دی وجہ احتافو دَ دغہ تہولو احادیثو محمل دا بیان کری دی چہ ددی جمع بین الصلوتین نہ جمع حقیقی نہ بلکہ جمع صوری مراد دہ. لہذا دا احادیث دَ جمہورو نہ بلکہ دَ احتافو دلائل دی او پہ دی باندی قرائن ہم دی.

دجمع صوری گیندو قرائن:- جمع صوری مراد اخستلو باندی مختلف قرائن دی:

① دَ جمع بین الصلوتین پہ احادیثو کنبی خانی پہ خانی "آخر الظہر وعجل العصر و آخر العشاء" الفاظ راغلی دی دَ کوم نہ چہ معلومیوی چہ دا تاخیر او تعجیل دَ جمع صوری پہ صورت کنبی کیری دَ جمع حقیقی دَ پارہ دا الفاظ نہ راخی. چنانچہ دَ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما شاگرد ابو شعشاء ہم ددی الفاظو پہ رنرا کنبی ددی احادیثو نہ جمع صوری مراد اخستی دہ.

② بخاری شریف کنبی حدیث دی چہ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما بہ دَ مابینام مونخ کولو سرہ خہ وخت انتظار کولو اویابہ نی دَ ماسخوتن مونخ کولو. ہم دغہ شان حدیث پہ ابو داؤد شریف کنبی ہم دی یو خو الفاظ دادی: "ان مؤذن ابن عمر قال الصلوۃ قال سر سر حتی اذا کان قبل غیوب الشفق فصلی المغرب ثم انتظر حتی اذا غاب الشفق فصلی العشاء" (ابو داؤد) دی نہ صفا معلومیوی چہ دادَ جمع صوری صورت دی دَ جمع حقیقی نہ دی.

③ پہ جمع صوری باندی یوہ زبردست قرینہ دَ ترمذی شریف یو حدیث دی الفاظ دادی: "جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر و بین المغرب والعشاء من غیر خوف ولا مطر" پہ دی حدیث کنبی دَ جمع بین الصلوتین ذکر دی لیکن نہ سفردی نہ مطر نہ مرض دی نہ ویرہ. پہ مدینہ منورہ کنبی دغہ شان جمع بین الصلوتین بغیر دَ خہ عذر نہ دَ چا پہ نیز ہم جائز نہ دہ. جمہور ہم مجبوراً دا حدیث پہ جمع صوری باندی حمل کوی لہذا نور احادیث ہم دغہ شان پہ جمع صوری باندی حمل کول پکاری دی. ابن حجر پہ فتح الباری کنبی اعتراف کری

دې چه دلته به جمع صوری مراد اخستلې شی.

په دویم لویق اعتراض: - او د احنافو دپاره په یو حدیث کښې مشکلات رامنځ ته دی هغه د مسلم شریف یو روایت دی: «جمع بین المغرب والعشاء بعد ان یغیب الشفق» بنسکاره خبره ده چه د شفق یعنی سرخښ غیبیدو نه پس د ماسخوتن وخت وی لهذا دا جمع حقیقی ده صوری نه ده.

د اعتراض جواب: - ددې جواب دادې چه دلته د شفق غیبیدلو نه مراد رانیز دې کیدل دی غائبیدل نه دی او په دې باندې د دارقطنی حدیث دلالت کوی هلته د قریب لفظ موجود دې الفاظ دادې: «حتی اذا کاد یغیب الشفق» بهر حال د دلائل دنیا هم دغه ده لیکن جمهور د مخ د زمکې نه ختمولې نه شی او په بعضې موقعو کښې د جمع حقیقی سخت ضرورت پیښیږی. که چرې د امت د آسانۍ دپاره بعضې وخت په دې احادیثو باندې عمل اوشی نومجسوری بهر حال مجبوری ده. دلته بار بار دا سوال او جواب هم راغلې دې چه د حضور اکرم جمع بین الصلوتین نه مقصد څه وو نوجواب هم دغه راغلو چه جمع بین الصلوتین نه مقصد دادې چه د حضور پاک ﷺ امت په حرج کښې پریښوخی. ددې نه د جمع حقیقی د آسانتیا طرف ته واضحه اشاره ملاویږی. (څکه چه الحرج مدفوع فی الشرع).

[١٢٤٠] په سورلی د مانځه کولو حکم

٣٣٠- (١) [٨١] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي السَّفَرِ عَلَى رَأْسِهِ [٣] حِينَ تَوَجَّهَتْ بِهِ، يَوْمَ [٤] إِيمَاءَ [٥] صَلَاةِ اللَّيْلِ [٦] إِلَّا الْفَرَايضَ [٧] وَيُؤَيِّرُ عَلَى رَأْسِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ

قوله: [١] ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي [٢] چې رسول الله ﷺ چې به په سفر کې وو نو د شپې مونځ به یې په خپله سورلۍ په اشارې سره کولو [٣] او د سورلۍ مخ چې به کوم طرف ته وو هم هغه طرف ته به د رسول الله ﷺ مخ مبارک هم وو [٤] علاوه د فرض لمانځه څخه [٥] او وتر مونځ به یې هم په سوارلۍ کولو. (بخاری، مسلم)

حل الفات: - ① یوئ [٢] اشاره به نې کوله. ② صَلَاةُ اللَّيْلِ: مونځ د شپې یعنی نوافل.

تسهيلات: - **قوله:** عَلَى رَأْسِهِ:

په سورلۍ د تکبير تحریمي په وخت د استکبال په حکم کښې مذاهب

یعنی د سورلۍ مخ چه به کوم خوا وو د رسول الله ﷺ مخ مبارک به هم هغې طرف ته وو.

① امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د تکبير تحریمه په وخت مخ د قبلي طرف ته کول په هر صورت ضروری او واجب دی

② ائمه جمهور فرمائی چه په شروع کښې د قبلي طرف ته مخ کولو سره تکبير تحریمه ونیول

(١) أخرجه البخاری فی کتاب الوتر / باب الوتر فی السفر... رقم الحديث ١٠٠٠ ومسلم فی کتاب الصلوة المسافرين / باب جواز الصلاة النافلة على الدبة فی السفر... رقم الحديث ١٦٥٠

مستحب دی واجب یا فرض نه دی

ه اول فریق دلیل ۱- را تلونکی حدیث نمبر (۳۳۵) د دوی مستدل دی په هغې کښې د حضرت انس د روایت په شروع کښې د استقبال قبله په بیان کښې راځی.

ه دویم فریق دلیل ۱- د مونځ حکم یوشان وی که هغه په شروع کښې وی او که په آخره کښې په دواړو کښې څه فرق نشته
قوله: یومئ اِمْاء:

په سورلۍ باندې په اشاره د مونځ کولو اجازت ۱- یعنی په سورلۍ باندې کیناستو سره رکوع اوسجدي دپاره به حضور پاک ﷺ اشاره فرمائیلې مگر د سجدي اشاره د رکوع د اشارې نه به زیاته ښکته وه.

قوله: صَلَاةُ اللَّیْلِ:

په سورلۍ باندې د شپې او دورځې د نفل کولو جواز ۱- دا قید اتفاقی دی احترازی نه دی ځکه چه په سورلۍ باندې څنگه د شپې نوافل کول جائز دی د ورځې د نوافلو هم دغه حکم دی ځکه چه په نورو روایاتو کښې د عام نوافلو ذکر دی د شپې قید نشته دی لهدا دا حکم سنن مؤکده او دی نه علاوه نورو سننو او نوافلو ته هم شامل دی. سره ددې چه دامام ابوحنیفه رحمه الله یو قول دادې چه د سحر د سنتو دپاره که چرې گنجائش وی نو د سورلۍ نه کوزیدو سره کول مستحب دی بلکه په یو روایت کښې د واجب قول هم دی ځکه چه د سحر په سنتو کښې ډیر زیات تاکید او کلکوالی دی.

قوله: إِلَّا الْفَرَاغُ:

په سورلۍ باندې د فرضو ۱۵۱ کولو عدم جواز ۱- دې حدیث نه دوه مسئلې مستنبط کیږی. یوه مسئله دا چه نوافل او سنن په سورلۍ باندې کول جائز دی او فرائض په سورلۍ باندې کول جائز نه دی. دلته د نوافل نه د فرائض استثناء هم ددې مقصد دپاره ده چه فرائض په سورلۍ باندې کول بالکل جائز نه دی.

په سورلۍ د فرائضو ۱۵۱ کولو صورتونه ۱- په دې لاندینی عذرونو کښې که چرې موجود وی نوییا فرائض هم په سورلۍ باندې کولې شی.

① که یوسړې په څنگل کښې وی او کوزیدو سره په سحرا کښې مونځ کولو سره هر قسم خطري وی یا د نن صبا سورلۍ ریل گاډې وغیره وی دکوم نه چه کوزیدل ممکن نه وی نو په داسې صورتونو کښې په سورلۍ باندې فرائض کول جائز دی.

② چه داسې بوډا وی چه نه سوریډې شی اونه کوزیدې شی.

③ د سورلۍ نه کوزیدونه پس په سورلۍ باندې سوریدل ممکن نه وی.

⑦ يا دَ وَاوَرِيْ او باران عذر وی.

⑧ په زمکه باندې خټې وغیره دومره وی چه هلته مونځ کول ممکن نه وی. بهر حال په دې صورتونو کښې فرض مونځ په سورلۍ باندې کول د مجبورۍ د وجې نه جائز دي. او سورلی هم عام ده که اس وی، اوبښ وی یا ریل گاډې وی یا کشتنی وی په ټولو کښې مونځ کیدي شی.

په هوائی جهاز کښې د مونځ کولو کښې احوال:-

① د بعضې عالمانو په نیز په هوائی جهاز کښې جائز نه دي ځکه چه د سجدي دپاره زمکه پکار ده هوائی جهاز په فضاء معلق دي نو سجده صحیح نه ده.

② بعضې علماء فرمائی په هوائی جهاز کښې مونځ کول جائز دی او د هوائی جهاز د زمکې سره په ذریعه د کشش رابطه او تعلق دي لکه چه هم په زمکه دي. د سعودی حکومت په جهازونو کښې د مونځ دپاره ځانی جوړ شوې وی او خلق مونځ کوی. پی آئی اي والا په زمکه باندې مونځ نه کوی نو فضا کښې د دې انتظام ولې اوکړي؟

په سورلۍ باندې د مونځ د جواز دپاره د سفر په شرطیت کښې مذاهب

① که چرې سړې مسافر دي نو په سورلۍ باندې په روانه باندې مونځ کولې شی. او که مسافره وی نو په سورلۍ باندې مونځ کول جائز نه دی هم دغه مسلک د جمهور فقهاؤ دي. د صاحبینو مسلک نیز د جمهورو په شان دي چه دا جواز د سفر سره مشروط دي د ښار سره مشروط نه دي.

② امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی چه په سورلۍ باندې د مونځ کولو د جواز دپاره د ښار نه بهر کیدل شرط دی که سړې مسافر وی او که نه وی.

قوله: وَيُؤْتِرُ عَلَى رَأْسِهِ:

په سورلۍ باندې د وترو کولو په حکم کښې مذاهب

① په دې حدیث کښې دریمه مسئله د وتر بیان کړې شوې ده چه حضور پاک صلی الله علیه و آله به وتر هم په سورلۍ باندې کول. د جمهور فقهاؤ مسلک هم دغه دي چه وتر په سورلۍ باندې کولې شی.

② امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی چه څنگه فرائض بغیر د سخت عذر نه په سورلۍ نه کولې کیدي دغه شان وتر هم په سورلۍ باندې کول جائز نه دی.

د فریق اول دلیل:- داول فریق دلیل زیر بحث حدیث دي په کوم کښې چه وتر په سورلۍ باندې کولو صراحت سره ذکر دي.

داول فریق د دلیل مخه جواپونه:-

① ددې جواب دادي چه ممکن ده دا د هغه زمانې خبره وی کوم وخت چه په وترو کښې

تاکد نه وو راغلي خوجه کله په وترو کښې تاکيد راغلو نوبیا د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما والا خبره راغله چه وتر به ئی په زمکه باندې کوزیدوسره کول.

① شاه انور شاه کمشیری رحمۃ اللہ علیہ ورکړې دې چه زیر بحث حدیث کښې د وترو اطلاق په مشهور وترو نه دی بلکه دلته د وتر اطلاق د شپې په مونځ باندې شوې دې اوهم داسې کیږي.

② دادې چه کیدې شی حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د څه عذر د وجې نه په سورلۍ باندې وتر کړې وی او د عذر د وجې نه خو فرض هم په سورلۍ باندې کیدې شی.

ه دویم فریق دلائل :-

① دامام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ دلیل د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما حدیث دې کوم چه امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ ذکر کړې دې دکوم الفاظ چه دادی: "عن ابن عمر رضی اللہ عنہما انه کان یصلی علی راحلته ویوتر علی الارض وزعم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یفعل ذلک" (طحاوی).

② بل امام محمد رحمۃ اللہ علیہ په مؤطا محمد کښې د صحابه کرامو او تابعینو حضراتو آثار نقل کړې دی دکوم نه چه ثابتیږي چه هغه حضرات به د وتر کولو دپاره د سورلونه کوزیدل.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[١٢٤١] د نبی صلی اللہ علیہ وسلم څخه د قصر او اتمام ثبوت

١٣١- (٩١) [١] عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [٢] «كُلُّ ذَلِكَ قَدْ فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٣] قَصْرَ الصَّلَاةِ وَأَتَمَّهُ». رَوَاهُ فِي "مَنْزُحِ السُّنَّةِ".

توجیه: ① ام المؤمنین بی بی عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمایي ② چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هر رنگ کړي دي ③ د سفر په حالت کې کم رکعتونه بي هم کړي دي او پوره بي هم کړي دي. (شرح السنة)
حل اللغات:- ① قصر: په سفر کښې خلور رکعتیز مونځ دوه رکعته کولو ته قصر وائی. ② اتم: په سفر کښې خلور رکعتیز مونځ پوره کولو ته اتمام وائی.
تسهيلات:- قوله: قَصْرَ الصَّلَاةِ وَأَتَمَّهُ:-

په سفر کښې د قصر او اتمام په مفهوم کښې تاويلات:-

① يعنى حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم په شرعى سفر کښې کله قصر کړې کله ئی نه دې کړې بلکه اتمام ئی کړې دې.

② يا مطلب دادې چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم په سفر کښې قصر کړې دې او حضور کښې قصر نه دې کړې بلکه پوره کړې ئی دې.

③ يا مطلب دادې چه په شروع کښې د دواړو امورو اختيارو نور رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کله

قصر کړې او کله پوره. روستو به داسې نه کيدل بلکه هم قصر متعين شو. په ابتدائي مباحث کښې د دې حديث سره متعلق تفصيل تير شوې دي.

[۱۲۴۲] په يو ځای کښې د اقامت د نيت څخه بغير د قصر حکم

۳۳۳- (۱) [۱۰] وَعَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَهِدْتُ مَعَ الْفَتْحِ، [۳] فَأَقَامَ بِمَكَّةَ ثَمَانِي عَشْرَةَ لَيْلَةً لَا يُصَلِّي إِلَّا رُكْعَتَيْنِ، [۴] يَقُولُ: "يَا أَهْلَ الْبَلَدِ! صَلُّوا أَرْبَعًا، فَإِنَّا سَفَرٌ"». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] عمران ابن حصين رضي الله عنه فرمايي [۲] چې زه د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په غزاگانو کې شامل شوې يم چنانچه د مکې په فتح کې هم زه د حضور صلی الله علیه و آله سره موجود وم [۳] حضور صلی الله علیه و آله (په دې موقع، په مکه کې اتلس شپې مقيم وو او (خلور رکعاته لمونځ) به يې دوه رکعاته کولو [۴] او دا به يې فرمايل چې اي ښاريانو! تاسو خلق خلور رکعاته مونځ وکړئ مونږ مسافريو (ځکه دوه رکعاته کوو). (ابوداؤد)

حل اللان:- ① سفر: د سافر جمع ده لکه رکب د رکب او صعب د صاحب جمع ده سافريه معنی مسافر دي.

تسهيلات:-

قوله: لَا يُصَلِّي إِلَّا رُكْعَتَيْنِ

د نبی کریم صلی الله علیه و آله د اقامت نيت نه کول:- يعنی رسول الله صلی الله علیه و آله اتلس ورځې تيرې کړې مگر د اقامت نيت ئی نه وو کړې بلکه نن صبا کولو سره دومره ورځې تيرې شوې نو دا د اقامت حالت نه وو بلکه د سفر حالت وو لهدا هم قصره ئی کولو. احناف فرمائي چې کله يوسړی د ۱۵ ورځو د اقامت نيت او کړو بيا قصر جائزه دي او که نيت ئی نه وي کړې نو د کاله پورې سړې مقيم کيدې نه شی بلکه هم مسافروى نوهم قصره کوی. دلته د فتح مکه په موقع باندې حضور پاک صلی الله علیه و آله سره هم داسې اوشو حضور پاک صلی الله علیه و آله نه غوښتل چې د کوم ښار نه د الله تعالی د رضا دپاره يو ځل هجرت او کړو اوس دوباره هلته اقامت اختيار کړي.

[۱۲۴۲] صرف په خلور رکعتين مونځ کښې قصر

۳۳۳- (۱) [۱۱] وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [۲] «صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ فِي السَّفَرِ رُكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ، [۳] وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ، [۴] فَصَلَّيْتُ مَعَهُ فِي الْحَضَرِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ».

ترجمه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي [۲] چې ما د سفر په حالت کې د حضور صلی الله علیه و آله سره د ماسپښين دوه رکعاته او د هغې څخه وروسته (يعني د سنت) دوه رکعاته کړي دي [۳] او د

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب متى يتم السفر؟ (رقم- ۱۲۲۹)

(۲) اخرجه الترمذي كتاب السفر / باب ما جاء في التطوع في السفر (رقم- ۵۵۲)

یو روایت الفاظ دا دي چې ابن عمر رضی اللہ عنہما وفرمایا چې ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره په سفر کې هم مونځ کړي دي او په ښار (يعني حضر) کې هم [٢] ما په حضر کې خود حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره د ماسپښین څلور رکعاته او د هغې څخه وروسته (د سنت) دوه رکعاته کړي دي

[١] وَصَلَّيْتُ مَعَهُ فِي السَّفَرِ الظَّهْرَ رَكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، [٢] وَالْعَمَرَ رَكْعَتَيْنِ، وَلَمْ يُصَلِّ بَعْدَهَا شَيْئًا، [٣] وَالْمَغْرِبَ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ سَوَاءً ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ، [٤] وَلَا يَنْقُصُ فِي حَضَرٍ وَلَا سَفَرٍ، [٥] وَهِيَ وَثْرُ النَّهَارِ، وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [١] او په سفر کې مې ورسره د ماسپښین دوه رکعاته کړي دي او د هغې څخه وروسته دوه رکعاته کړي دي [٢] او د مازيگر مو دوه رکعاته کړي دي او د دې څخه وروسته يې څه مونځ نه دي کړي [٣] او د ماښام مونځ به په سفر او حضر په دواړو کې يو رنگه درې رکعاته وو [٤] حضور صلی اللہ علیہ وسلم به په دي لمانځه کې په سفر او حضر کې هيڅ زياتي نه کولو [٥] او د ماښام مونځ د ورځې وتر دي او د هغې څخه وروسته د سنتو دوه رکعاته به مو کول (ترمذي حل اللغات: - ١) وَثْرُ النَّهَارِ: د ورځې وتر يعنی د ماښام مونځ

تسهيلات: -

قوله: وَصَلَّيْتُ مَعَهُ فِي السَّفَرِ الظَّهْرَ رَكْعَتَيْنِ،

قصر په څلور رکعتيز مونځ کېږي: - د دې حديث د تفصيل نه معلومه شوه چه قصر صرف څلور رکعته مونځونو کېږي دې کوم چه په ماسپښین مازيگر او ماسخوتن کېږي دې په ماښام او سحر کېږي قصر نشته دې ځکه چه يو رکعت مونځ نه وی او نه يونيم رکعت وی.

قوله: وَهِيَ وَثْرُ النَّهَارِ:

فائدة: - د دې نه به واضحه توگه سره ثابته شوه چه وتر يو سلام سره درې رکعته دی ځکه چه د ماښام درې رکعته دی او يو سلام سره دی دا وتر يوشان گرځولې شوی دی.

[١٢٤٤] په سفر کېږي جمع بين الصلاتين

٣٣٣- (١٢٤) [١] وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ: إِذَا رَأَتْ أَعْيُنُ الشَّمْسِ قَبْلَ أَنْ يُرْتَعَلَ، [٣] حَمَمَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، [٤] وَإِنْ أَرْتَعَلَ قَبْلَ أَنْ تَرْتَعَ الشَّمْسُ أَغْرَ الظُّهْرَ، حَتَّى يُنْزَلَ بِالْعَصْرِ،

توجه: [١] معاذ ابن جبل رضی اللہ عنہ فرمایي [٢] چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به په غزوه تبوک کې (داسي عمل کولو) چې کله به د کوچ کولو څخه مخکې د غرمې زوال وشو [٣] نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به د ماسپښین او مازيگر مونځ يو ځای کولو [٤] او کله چې به يې غرمه د زوال کيدو څخه مخکې کوچ (سفر) کولو نو د ماسپښین په لمانځه کې به يې تاخير کولو او د مازيگر د

پاره به بنکته کیدل (یعنی د ماسپینین او د مازیگر دواړه لمونځونه به یې یو ځای کولو

۱۱۱) وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلَ ذَلِكَ ۚ (٢) إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ (٣) وَإِنْ ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَغْرَأَ الْمَغْرِبَ (٤) حَتَّى يَنْزِلَ لِلْعِشَاءِ، ثُمَّ جَمَعَهُ بَيْنَهُمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: ۱) او د ماښام په لمانځه کې به هم حضور ﷺ د غسې کول (٢) کله چه به نمر د حضور ﷺ د کوچ کولو څخه مخکې ډوب شو نو د ماښام او ماسخوتن دواړه لمونځونه به یې یو ځای کول (٣) او که د نمر د غروب کیدو څخه مخکې به یې کوچ کولو نو د ماښام په لمانځه کې به یې تاخیر کولو (٤) تر دې چې د ماسخوتن د لمانځه د پاره به بنکته شونو هغه وخت به یې دواړه لمونځونه یوځای کول. (ابوداؤد، ترمذي)
حل الفتن: ① - رَأَيْتُ: زوال به اوشو، ② ارْتَحَلَ: واپس به شو.

تسهيلات: - قوله: جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ:

دا استدلال عدم صحت: - ددې حديث تشریح او توضیح وړاندې تیره شوې ده جمهور ددې نه استدلال نشي کولی. یو خودا ډیر ضعیف دي. بله دا چې په دې حديث کښې ډیر احتمالات دي لهذا احتمال سره استدلال صحیح نه دي.

[١٢٤٥] په سورلي باندې د نفلي مونځ کولو حکم

١٢٤٥- (١٣١) (١) وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلَ ذَلِكَ ۚ (٢) إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ (٣) وَإِنْ ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَغْرَأَ الْمَغْرِبَ (٤) حَتَّى يَنْزِلَ لِلْعِشَاءِ، ثُمَّ جَمَعَهُ بَيْنَهُمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ۱) حضرت انس رضی الله عنه فرمائي (٢) چې رسول الله ﷺ چې به کله سفر کولو (يعني د ښار څخه به چې وتلو که مسافر به وو او که مقيم) او د نفل مونځ کولو اراده به يې وکړه (٣) نو د خپلې اوبښې مخ به يې د قبلي طرف ته وگرځولو او تکبير تحریمه به يې ويلو (٤) بيا کوم طرف ته چې به د سوارلي مخ وو هغه طرف ته به يې مونځ کوي. (ابوداؤد)

تسهيلات: -

فوق: - د دې حديث تشریح په رازوان حديث نمبر ١٢٤٦ کښې اوگوري

[١٢٤٦] د نبی ﷺ پر سورلي باندې مونځ کول

١٢٤٦- (١٣١) (١) وَفِي الْمَغْرِبِ مِثْلَ ذَلِكَ ۚ (٢) إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ (٣) وَإِنْ ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَغْرَأَ الْمَغْرِبَ (٤) حَتَّى يَنْزِلَ لِلْعِشَاءِ، ثُمَّ جَمَعَهُ بَيْنَهُمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ۱) حضرت جابر رضی الله عنه فرمائي (٢) چې رسول الله ﷺ زه د څه کار د پاره (چېرته) وليږلم (٣) کوم وخت چې زه واپس راغلم نو ما وليدل چې رسول الله ﷺ په خپلې سورلي د

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الصلوة / باب التطوع على الرحلة والوتر... رقم الحديث ١٢٢٧

(٢) اخرجه ابوداود في كتاب الصلوة... رقم الحديث ١٢٢٩

مشرق طرف ته مخ کړي مونځ کولو [٤] او سجده به يې د رکوع څخه زياته تېته کوله.
(ابوداؤد)

حل اللغات: ① نَحْو: منحو مختلفې معاني دي دلته په معنى د طرف دې ② أَخْفَضَ: زياته نېکته (تېته).
تسهيلات: -

قوله: وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى رَأْسِهِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ

په مورمه باندې د نفل موقع حکم کښې، اختلاف: - دامام شافعي رحمه الله په نیز په مذکوره صورت کښې قبلي ته مخ کول شرط دي اود امام اعظم رحمه الله په نیز په فرض کښې خو شرط دي خو په نفل مونځ کښې شرط نه دي.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٢٤٧] د حضرت عثمان رضی الله عنه منی کښې د قصر نه کولو وجه

١٣٤٤- (١) [١١٥] عَنْ ابْنِ عُمرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَنًا رُكْعَتَيْنِ [٢] وَأَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ [٣] وَعُثْمَانُ صَدْرًا مِنْ خِلَافَتِهِ [٤] ثُمَّ رَأَى عُثْمَانُ صَلَّى بَعْدَ أَرْبَعًا [٥] فَكَانَ ابْنُ عُمرَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ صَلَّى أَرْبَعًا [٦] وَإِذَا صَلَّاهَا وَحْدَهُ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي ② چې رسول الله ﷺ په مني کې (خلور رکعاتو والا لمونځ، دوه رکعاته کړي دي ③ د حضور ﷺ څخه وروسته حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه هم دوه رکعاته کړي دي او د هغه څخه وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم دوه رکعاته کړي دي ④ او حضرت عثمان رضی الله عنه هم د خلافت په ابتداء کې خو دوه رکعاته کړي دي ⑤ لیکن وروسته يې څلور رکعاته کول ⑥ د ابن عمر رضی الله عنهما په باره کې منقول دي چې هغه به کله امام (يعني حضرت عثمان رضی الله عنه) سره مونځ کولو نو څلور رکعاته به يې کول ⑦ او کله چې به يې يوازي (يعنی سفر کې) مونځ کولو نو دوه رکعاته به يې کول. (بخاري، مسلم).

حل اللغات: ① صَدْرًا: په ابتدا کښې.

تسهيلات: - قوله: وَأَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ:

د شیعینو په منی کښې سفرانه موقع کول: - مطلب دادې چې حضرت رسول کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به چې کله حج ته په سفر تلل او منی ته به اورسیدل نو هلته به ئې هم مسافرانه (يعنی قصر مونځ) ادا کولو. داشان حضرت عثمان رضی الله عنه هم دخپل خلافت په ابتدائی دور کښې دوه رکعتونه مونځ ادا کړي دي. خو وروسته به ئې څلور رکعاته مونځ کولو.

١) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة/باب الصلاة بنی (رقم- ١٠٨٢) ومسلم کتاب صلاة المسافرين وقصرها/باب قصر الصلاة بنی (رقم) ١٦ - (٢٩٤) والنسائي کتاب تقصير الصلاة فی السفر/باب الصلاة بنی (رقم- ١٤٥١)

قوله: ثَمَرَاتُ عُمَانَ صَلَّى بَعْدَ أَرْبَعَا:

دحضرت عثمان په مني کښې د اتمام کولو توجیهاټ:-- حضرت عثمان رضی الله عنه په مکه مکرمه کښې متأهل وو. ددې تائید د امام احمد رحمته الله علیه د روایت نه هم کیږي چې حضرت عثمان رضی الله عنه مني کښې څلور رکعت ادا کړل. نو خلق حیران شو، دوی افرمائیل چې انې خلقو زه په مکه مکرمه کښې متأهل یم. یعنی قبيله لرم. او ما د رسول کریم صلی الله علیه و آله نه آوریډلی دتی چې وې فرمائیل چې کوم کس په یو ښار کښې متأهل وی نو هغه دې د مقیم پشان مونځ ادا کوی. دحضرت عثمان رضی الله عنه په دې عمل باندې دخلقو حیرانتیا ددې خبرې دلیل دې چې حضرت رسول کریم صلی الله علیه و آله به په سفر کښې پورا مونځ نه کولو اودا چې د سفر په حالت کښې قصر لازم دې. ګنی خلقو به د حیرانتیا اظهار ولې کولو.

⑦ د حج په موسم کښې به ډیر زیات مسلمانان په مني کښې راجمع کیدل او په دوی کښې داسې خلق هم وو چې نوی نوی اسلام کښې داخل شوی وو، او ددین احکامو باندې پورا نه پوهیدل. نو په دې وجه حضرت عثمان رضی الله عنه نه د هغوی د زدکړې دپاره څلور رکعت ادا کول چې کوم مسلمانان خبر نه دی چې هغوی ته معلومه شی چې د مونځ څلور رکعت دی. که قصر نې کولې او دوه رکعت نې کولې نو هغه خلقو به دا ګڼل چې دا هم دوه رکعت فرض دی. یا دا هم ونیلې شی چې آخر کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه عمل دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په نزد د سفر کښې قصر او اتمام دواړه جائز وو.

[١٢٤٨] په اول کښې د دوو رکعتو مونځو نو فرضیت

٣٣٨- (١٢٦) (١) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [٢] فُرِضَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ، [٣] ثُمَّ هَاجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَرَضَتْ أَرْبَعًا [٤] وَتُرِكَتْ صَلَاةُ السَّفَرِ عَلَى الْفَرِيضَةِ الْأُولَى [٥] قَالَ الزَّهْرِيُّ: قُلْتُ لِعُرْوَةَ: مَا بَالَ عَائِشَةَ تَيَمَّمُ [٦] قَالَ: فَأَوَّلَتْ كَمَا تَأَوَّلَ عُمَانُ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① د بي بي عائشه صدیقه رضی الله عنها په باره کې منقول دي چې هغې وفرمایل [٢] په ابتداء کې سفر او حضر دواړو کښې، د لمانځه دوه رکعاته فرض شوې وو [٣] بیا رسول الله صلی الله علیه و آله هجرت وکړو نو د مقیم د پاره څلور رکعاته فرض مقرر شو [٤] او د سفر په حالت کې اولني دوه رکعاته فرض پاتې شو [٥] امام زهري رحمته الله علیه فرمایي چې ما عروه رضی الله عنها ته عرض وکړو چې بي بي عائشه رضی الله عنها له څه شوې دي چې هغه په سفر کې پوره څلور رکعاته مونځ

١ اخراجه البخاری فی کتاب الصلاة/باب: کیف فرضت الصلاة فی الإسراء؟ (رقم- ٣٥٠) ومسلم فی کتاب صلاة المسافرين وقصرها/باب صلاة المسافرين وقصرها (رقم) ١ - (٦٨٥) وابوداود کتاب الصلاة/باب الصلاة المسافر (رقم- ١١٩٨) ومالك فی الموطأ کتاب قصر الصلاة فی السفر. باب قصر الصلاة فی السفر (رقم- ٨)

کوي ٦ هغه وفرمايل چه هغه هم داسې تاويل کولو څنگه چې حضرت عثمان رضي الله عنه تاويل کولو. (بخاري، مسلم)

حل اللغات: - ① تَأْوَلْتُ: تاويل کوي.

تسهيلات: -

قوله: كَمَا تَأْوَلُ عُثْمَانُ:

په اول کښې د مونځو د رکعتونو تعداد: - مطلب دادې چې په شروع کښې د مونځ دوه رکعته فرض کړې شوی وو لیکن روستو د ماسپڅین، مازیگر او ماسختن څلور څلور رکعته فرض او گرزولې شو. البته د ماښام مونځ نه هم په اولنی حکم باندې قائم اوساتلو. ددې نه معلومه شوه چې د سفر په حالت کښې څلور رکعتی مونځ دوه رکعته کول د څلور رکعتو مشروع کیدو نه پس رخصت نه دي. بلکه په اصل کښې هم مشروع دی. چونکه دوه رکعته دی په دې وجه قصر عزیمت یعنی لازم دی رخصت په کښې نشته دي. یعنی چې د چا خوښه وی نو دوه رکعته دي ادا کړي او چې د چا خوښه وی نو پورا مونځ دي ادا کړي.

د مسلک حنفی تائید: - دې سره دامام اعظم دمسلك تائید کيږي. لهذا که څوک د سفر په حالت کښې وی او په ده باندې قصر لازم وی او پورا مونځ کوي او په اوله قعده باندې به کینی نو دابه ښه نه کوي، او دده زیات دوه رکعته به نقل شی، او که یو کس څلور رکعته داشان کوي چې په اوله قعده نه کینی ځکه چې حکماً هم دا آخری قعده ده نو دده فرض مونځ به باطل شی.

د حضرت عائشې کول: - د حدیث مبارک دآخری الفاظو (تَأْوَلْتُ كَمَا تَأْوَلُ عُثْمَانُ) مطلب دادې چې لکه څنگه حضرت عثمان رضي الله عنه به په سفر کښې څلور رکعته کول او ددې خپل عمل تاویل به نه کولو نو داشان حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها به هم په سفر کښې څلور رکعته مونځ کولو او ددې خپل عمل تاویل به نه کولو.

د عثمان و عائشې رضی الله عنهما تاویل: -

① حضرت عثمان رضي الله عنه او حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دواړو به سفر کښې قصر او اتمام دواړه جائز گنړل.

[١٣٤٩] قصر د الله تعالی جل جلاله حکم

٣٣٩- (١٤) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَضَرِ أَرْبَعًا [٣] وَفِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ [٤] وَفِي الْخَوْفِ رَكْعَةً». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابن عباس رضي الله عنه فرمایي [٢] چې الله جل شانہ ستاسو د نبی صلی الله علیه و آله په ژبه په حضر

کې څلور رکعاته مونږ فرض کړي دي [٣] او په سفر کې دوه رکعاته [٤] او د خوف په حالت کې يې يو رکعت فرض کړي دي. (مسلم)
حل اللغات:- الخوف: ويره،

تسهيلات:- قوله: وَلَى الْخَوْفِ رُكْعَةٌ:

په صلاة الخوف کښې د امام سره د يو رکعت ۱۵۱ کول:- يعنى د دښمن د ويرې په وخت صلوۀ خوف کښې يو رکعت امام سره فرض دي او يو رکعت ځان له فرض دي. کله چه سړي په سفر کښې وي په دې حديث کښې د سفر په حالت کښې د صلوۀ خوف نقشه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما بيان کړې ده. د دې حديث مطلب دانه دي چه صلوۀ خوف صرف يو رکعت دي. دامت بول فقهاء د صلوۀ خوف د دوو رکعتو قائل دي. د يو رکعت خبره د حسن بصری رضی اللہ عنه نه علاوه بل چاته ده کړې. صلوۀ خوف کښې به تفصيل ان شاء الله راشي.

[١٢٥٠] د سنت څخه د قصر ثبوت

٣٥٠- (١) [١٨] ١. لَوْعَنَهُ، وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: [٢] «سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ السَّفَرِ رُكْعَتَيْنِ» [٣] وَهَذَا ثَمَامٌ غَيْرُ قَصِيرٍ [٤] وَالْوُثْرِيُّ السَّفَرُ سُنَّةٌ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] ابن عباس او ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ د سفر د لمانځه د پاره دوه رکعاته مقرر کړي دي او هغه ناقص نه دي، پوره دي [٣] او په سفر کې وتر سنت دي. (ابن ماجه)

تسهيلات:- قوله: ثَمَامٌ غَيْرُ قَصِيرٍ:

د غير قصر مفهوم:- مطلب دادي چه د سفر د پاره هم دوه رکعته مشروع دي. داسې نه ده چه اول څلور رکعته مشروع وو او وروستو دوه رکعته کړې شو دوه پاتې شو او دوه ساقط کړې شول داسې نه ده بلکه د سفر هم دوه رکعته د شروع نه پوره راروان دي او وتر په سفر کښې سنت دي دامستله واضحه کيږي چه که سفر نه وي نو وتر واجب دي.

[١٢٥١] د قصر د مسافت حد

٣٥١- (١) [١٩] ١. لَوْعَنَ مَالِكٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [٢] بَلَّغَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ كَانَ يَقْعُرُ فِي الصَّلَاةِ فِي مِثْلِ مَا يَكُونُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ، [٣] وَفِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَعُسْفَانَ، [٤] وَفِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجَدَةَ، [٥] قَالَ مَالِكٌ: وَذَلِكَ أَرْبَعَةُ بُرُوجٍ. رَوَاهُ ابْنُ الْمُوْظَّاءِ.

توجه: [١] امام مالك رحمه الله راوي دي [٢] چې هغه ته د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په باره کې دا خبره را رسيدلي دي چې ابن عباس رضی اللہ عنہ به قصر مونږ کولو د هغه مسافت په دوران کې

(١) اخرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة الصلاة والسنة فيها / باب ما جاء في الوتر في السفر... رقم الحديث ١١٩٤
 (٢) اخرجه الموطا في كتاب التدا للصلاة... رقم الحديث ٤٩٥

چې د مکې او طائف په مینځ کې دي [۴] او د هغه مسافت چې د مکې او عسفان په مینځ کې دي [۵] او د هغه مسافت چه د مکې او جدې په مینځ کې دي، [۵] امام مالک رحمه الله فرمایي دا مسافت (فاصله) څلور بریده ده. (موطاء)

حل الفتا: ① بُرُو: دا جمع د برید دي، د مسافت یو مقدار دي یو برید ۴ فرسخه وی او او یو فرسخ ۳ میله دي نو یو برید ۴۸ میله شول

تسهيلات: -- نوله: وَذَلِكَ أَرْبَعَةُ بُرُو:

د برید مفهوم: -- څلور بریده د شپاړسو فرسخو برابر دی، یو فرسخ د دریو میلو برابر وی، او یو میل د محدثینو په نزد د څلور زرو لاسونو مسافت برابر دي، د اشان څلور بریده د اته څلورینسو میلو مسافت شو. که یو منزل د دولسو میلونو او گرزولې شی نو څلور بریده به د څلورو منزلونو برابر وی.

د څلورو بریدو مصداق: -- په ظاهره ددې حدېت پاک نه معلومېږي چې په حدیث پاک کښي دکومو دریو مسافتونو ذکر کړې شوي دي هغه یوشان دی یعنی څومره مسافت چې د مکې او طائف په مینځ کښي دي نو دومره مسافت د مکې او عسفان په مینځ کښي وی. د اشان څومره مسافت چې ددې دواړو جدا جدا وی هم دومره مسافت د مکې او جدې تر مینځه به وی. حالانکه حقیقت کښي دا درې واړه مسافتونه برابر نه دی. دا وئیل به ډیر مناسب وی چې د حضرت امام مالک رحمه الله قول ذلک اربعة برید یعنی دا مسافت څلور بریده دي. نو ددې تعلق د آخری مسافت سره یعنی د مکې او جدې په مینځ کښي مسافت دي چې دمکې او د جدې په مینځ کښي فاصله څلور بریده ده.

نوله: كَانَ يَقْصُرُ فِي الصَّلَاةِ

د قصر په مسافت کښي د قص عدم وجود: -- د حضرت ابن عباس ؓ ددې مذکور فعل باره کښي علماء کرام لیکي چې قرآن او حدیث کښي د مسافت قصر څه حد نه دي بیان شوي بلکه مطلقا د سفر ذکر کړې شوي دي. د قصر مونځ په باب کښي چې کوم احادیث دی په هغې باندې د نظر اچولو نه پس دا خبره واضح کیږي چې کوم کوم ځانې کښي هم د قصر مونځ ذکر کړې شوي دي او د حضرت رسول کریم ﷺ قصر مونځ بیان کړې شوی دی د هغه ټولو مواقع په مسافت کښي فرق دي، ځینې مسافتونه کم دی او ځینې مسافتونه زیات دی. د حضرت رسول اکرم ﷺ نه پس صحابه کرامو، تابعینو او آئمه کرامو او علماء کرامو د امت آسانتیا دپاره د خپل خپل اجتهاد په ذریعه او غور و فکر کولو نه پس د مسافت د قصر حد مقرر کړې دي چې ددې حد نه په کم مسافت باندې به قصر مونځ نه کیږي. بلکه پورا مونځ به کوی. او ددې مسافت یا ددې نه زیات مسافت په صورت کښي به قصر وا جب وی.

[١٢٥٢] په سفر کې سنت کولو بيان

٣٥٢- (٢٠١) [١] وَعَنِ الْبَزْأَوِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [٢] «صَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَرًا [٣] فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رُكْعَتَيْنِ إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ [٤] وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [١] حضرت براء رضي الله عنه فرمايي [٢] چې ما ته د رسول الله ﷺ سره اتلس ورځو د سفر شرف حاصل شوې دي [٣] ما په دې دوران کې داسې هيڅ کله نه دي ليدلي چې حضور ﷺ د نمر د زوال څخه وروسته د ماسپنين د لمانځه څخه مخکې دوه رکعاته پرېښي وي، ابو داود ترمذي، [٤] امام ترمذي رحمته الله عليه فرمايي چې دا حديث غريب دي.

حل الفتن:- ① زَاغَتْ: زوال به اوشو.

تسهيلات:-

نوټ:- په حديث کښې څه مشکل نشته د ترجمې څخه مطلب واضح دي.

[١٢٥٣] د فرصت په موقع په سفر کېښ د نفلو کول

٣٥٣- (٢١١) [١] وَعَنْ نَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [٢] «إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَرَى ابْنَهُ عُبَيْدَ اللَّهِ يَتَنَقَّلُ فِي السَّفَرِ [٣] فَلَا يَتَكَبَّرُ عَلَيْهِ». رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [١] نافع رضي الله عنه فرمايي [٢] چې حضرت ابن عمر رضي الله عنه به خپل زوي عبيد الله د سفر په حالت کې په نفل لمانځه کولو ليدلو [٣] او هغه به يې نه منع کولو. (مالك)

تسهيلات:- ① قَوْلُهُ: يَرَى عُمَرَ كَانَ يَرَى ابْنَهُ:

د حديثونو په مينځ کې تعارض:- دې نه وړاندې په حديث نمبر ٦ کښې په واضحه توگه ذکر دی چې حضرت ابن عمر رضي الله عنه د سفر په حالت کښې دخلقو په نفلو نه کولو سره حيرانتيا هم اوکړه او پخپله د نه کولو وجه ئې هم بيان کړه ليکن دلته په زير بحث حديث کښې ذکر دی چې حضرت ابن عمر رضي الله عنه خپل ځونى په سفر کښې نفل کولو سره او کتلواو په هغه باندې څه منع والې اونه فرمائيلو د دې څه وجه ده؟

د تعارض جوابونه:-

① کيدې شى چې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه ځونى د سنت موکده مونځ کولو په دې وجه ئې نه منع کړو اونه ئې اوتوکلو.

(١) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب التطوع في السفر (رقم-١٢٢٢) والترمذي كتاب السفر، باب ما جاء في التطوع في السفر (رقم-٥٥٠)

(٢) اخرجه مالك في الموطا كتاب قصر الصلاة في السفر، باب صلاة النافلة في السفر، بالنهار والليل، والصلاة على الدابة (رقم-٢٤)

① ډير ممکن دی چه د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما خونی عبیدالله رضي الله عنه په داسې وخت کښې مونځ کولو په کوم کښې چه کافی وسعت وه او هغه دغه شان فارغ وخت کښې کله سرې خپل خان په بل څه کار کښې نه لگوی بلکه په مونځ کولو کښې مشغول کیږي نو هغه بندونکې به څوک وی؟

② یا د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په ذهن کښې به دا آیت «أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى» [علق الايه: ۱۰] په کوم کښې چه د عام مانځه نه بندولوباندې د سخت وعید ذکر دې په دې وجه هغوی د مانځه نه بندنه کړو او عبیدالله رضي الله عنه په نوافلو کښې مشغول پاتې شو.

[۵۸/۲۴] بَابُ الْجُمُعَةِ

د جمعې بیان

خلاصة الباب :-

فيه أربعة عشر حديثاً مشتملة على مسئلتين:

① فضيلة يوم الجمعة و ليلتها: ١، ٢، ٥، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤

② فضيلة ساعة في يوم الجمعة: ٣، ٤، ٥، ٦، ٨، ١٠.

د جمعې د موقع ثبوت :- قال الله تعالى «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ» [جمعة الايه: ٩] وقال الله تعالى «وَالْيَوْمِ النَّوَءُودِ» وَشَاهِدْ وَمُتَوَدِّهِ» [بروج آلايه: ٣]

د جمعې د لفظ لغوی تحقیق :- په لفظ د جمعې کښې مختلف لغات دی د ټولو نه ښه لغت د جیم اومیم ضمه "جمعه" ده. دې نه پس ښکلي لغت جیم باندې ضمه اومیم سکون دې پیاد جیم ضمه اودمیم فتح د همزه په شان دې. د جمعې په لفظ کښې تاء د تانیث دپاره نه ده بلکه د مبالغه دپاره ده.

په زمانه جاهلیت کښې د جمعې نوم :- د جمعې نوم ددې اسلامی نوم دې په جاهلیت کښې ددې نوم "یوم العروبة" ووعروبه د رحمت په معنی کښې ده اوس دا خبره په جمعې باندې د جمعې په وجه تسمیه کښې مختلف الوال :- د جمعې نوم کیخودلووجه ده که نه، نو علماؤ یوڅو وجوهات بیان کړي دی.

① په دې ورځ د حضرت آدم عليه السلام د بدن مبارک خټه راجمع کړې شوې وه.

② په دې ورځ چونکه د خلقو ډیره اجتماع وی خلق راجمع کیږي نو دې ته جمعې اوونیلې شوه. یعنی "یوم الفوج المجموع"

③ بعضی حضرات وائی چه کعب بن لوی په دې ورځ خلق راجمع کولو سره وعظ کولو

دَدَي جمع كيدلود وچي نه جمعه شوه.

⑤ په دې ورځ په زمكه باندې د حضرت حوا عليهما السلام او حضرت آدم عليه السلام د جنت د خروج نه پس په رومي ملاقات كښې اجتماع شوې وه

د جمعي ورځ د الله تعالى لوني نعمت: - بهر حال د مسلمانانو د پاره جمعه مبارك وه ورځ د الله تعالى د طرف نه يولوني نعمت او لوني رحمت دې. يهود او نصاري الله تعالى د دې ورځ نه محروم كړل او مسلمانانو ته نى دا عظيم دولت وركړه وچه دې كښې د روحاني بركتونو نه علاوه بې شميره مادي فوآند هم دي. د پيسو خرچ كولو نه بغير تقريباً پنځوس كروړه نه زيات مسلمانان په ټوله دنيا كښې د جمعې په اجتماعاتو كښې په هفته كښې يوځل رايوځاني كيږي د جماتو طرف ته مخ كوي او د خطيبانو حضراتو نه وعظ اوږي او قرآن او حديث او دين اسلام سره اينختي وي. پنځوس كروړه انسانان په هفته كښې يوځل د دنيا كوم يو مذهب راجمع كولې شي؟ او كه رايوځاني هم كړي نو په دې به څومره خرچه راځي واقعي د الله تعالى دين رحمت دې.

الفصل الأول

[١٢٥٤] د جمعي د فضيلت څخه د يهود او نصاري اعراض

١٢٥٤ - (١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» [٣] يَبْدَأُ اللَّهُ أَوْثِقَ الْكِتَابِ مِنْ قِبَلِنَا، وَأَوْثِقَانَا مِنْ بَعْدِهِمْ [٤] ثُمَّ هَذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي فُرِضَ عَلَيْهِمْ - يَعْنِي الْجُمُعَةَ - [٥] فَاخْتَلَفُوا فِيهِ، فَهَذَا أَنَا اللَّهُ لَهُ [٦] وَالنَّاسُ لَنَا فِيهِ تَبِعٌ [٧] الْيَهُودُ عَدُوٌّ، وَالنَّصَارَى بَعْدَ عِيٍّ. «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

تو جمعه: [١] حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] مونږ په دنيا كي وروسته راغلي يو او د قيامت په ورځ به (په شرف او مرتبه كي) د ټولو څخه مخكې يو [٣] دا جدا خبره ده چې اهل كتابو يعنى يهود او نصاري ته (د الله ﷻ د طرف څخه) زمونږ څخه مخكې كتاب وركړل شوې دي او مونږ ته وروسته كتاب راكړل شوې دي [٤] بيا دا ورځ (يعنى د جمعي ورځ) په دي اهل كتابو باندې فرض شوې وه [٥] خو هغوى په دي كې اختلاف وكړو نو الله تعالى ﷻ د دې ورځي (يعنى د جمعي) په باره كې مونږ ته هدايت وكړو لپه دي طور چې مونږ د الله تعالى ﷻ د حكم فرمانبرداري كولو سره دا ورځ د الله تعالى ﷻ د عبادت د پاره اختيار كړه [٦] او خلق (يعنى يهود او نصاري) زمونږ تابع دي [٧] يعنى يهودو صبا ورځ (يعنى د جمعي څخه وروسته د خالي ورځ) اختيار كړه او نصاري

^(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب فرض الجمعة (رقم - ٨٧٦) ومسلم في كتاب الجمعة / باب هداية هذه الأمة ليوم الجمعة (رقم - ١٩ - (٨٥٥)) والنسائي كتاب الجمعة / باب إيجاب الجمعة (رقم - ١٣٦٧)

ود صبا خخه بله ورخ (يعني د خالي خخه وروسته د يكشنبې ورځ اختيار كړه (بخاري مسلم،

[۱] وَفِي رَوَايَةٍ لِبُيُوسُفٍ، قَالَ: «نَحْنُ الْآخِرُونَ الْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» [۲] وَنَحْنُ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ، يَبْدَأُ أَهْلَهُمْ [۳] وَذَكَرَ نَحْوَهُ إِلَى آخِرِهِ.

ترجمه: [۱] اود مسلم په يوروايت كښې دى چې نبى كريم ﷺ اوفرمانل: مونږ آخرنى يوپه وجود دنياوى كښې او، اولنى به يود قيامت په ورځ [۲] مونږ به جنت ته په داخلېدونكو كښې اولنى يو. خو دومره ده چې هغوي به [۳] وددې پشان روايت نې آخره پورې ذكر كړې دي.

حل اللغات: - ① يَدَّ: دا د غير په معنى كښې دي. ② نَبَّ: تابع، ③ غَدَا: صبا ورځ، ④ يَبْدَأُ: پيل، بله ورځ تسهيلات: -

نوټ: - د دې حديث تشرېح په راروان حديث نمبر ۱۳۵۵ كښې راروانه ده.

[۱۳۵۵] د اولين او آخرين مختلف اعتبارات

۱۳۵۵- [۱۰] [۱] وَفِي أُخْرَى لَهُ عَنْهُ، وَعَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: [۲] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ الْحَدِيثِ: [۳] «نَحْنُ الْآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا» [۴] وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُفَضَّلُ هُمْ قَبْلَ الْخَلَائِقِ..»

ترجمه: او د مسلم په يوبل روايت كې د ابوهريره رضی الله عنه او حذيفه رضی الله عنه داسې منقول دي دواړو اوويل [۲] چې حضور ﷺ د حديث په آخر كې وفرمايل [۳] چې (دنيا ته د راتلو په اعتبار سره، مونږ د ټولو خخه وروسته راغلي يو) [۴] او د قيامت په ورځ به د ټولو خخه مخكې يو چې د ټول مخلوقات خخه مخكې به زمونږ د پاره (د حساب او په جنت كې د داخلېدو) حكم وشي

حل اللغات: - ① الْآخِرُونَ: په آخر كښې راتلونكى، ② الْأَوَّلُونَ: اول تلونكى، ③ الْمُفَضَّلُ: د اسم مفعول صيفه ده. فيصله كړې شوې ④ الْخَلَائِقُ: ټول مخلوق.

تسهيلات: - قوله: «نَحْنُ الْآخِرُونَ»:

وجود په اعتبار سره د امت محمدى روسته والى: - يعنى مونږ په دنيا كښې د ټولونو په آخر كښې راپيدا شوى يو ليكن په عزت، منزلت او مرتبه او مقام په اعتبار سره د قيامت په ورځ مونږ د ټولو نه مخكښې يو. د ټول مخلوق نه مخكښې به زمونږ فيصله كيږي او مونږ به د ټولو نه مخكښې جنت كښې داخلېږو.

علماء د احاديثو په رنډا كښې دا خبره په وضاحت سره ليكلې ده چې رسول الله ﷺ د ظهور او بعثت په اعتبار سره اگرچه د ټولونو په آخره كښې راغلي وو ليكن په نبوت باندې سرفراز كيدو او د نبوت د برکتونو د ظهور په اعتبار سره حضور پاك ﷺ د ټولونو

مخکبني اومقدم وو. خکه چه *کنت نبيا وادمرين الماء والطین* د حدیث هم دغه مطلب دي.
قوله: قَرْضٌ عَلَيْهِمْ:

د فرض عليهم په مطلب کښي دوه اقوال :-

① یعنی الله تعالی چه په مسلمانانو باندې څنگه د جمعې په ورځ عبادت فرض کړې دي دغه شان ددې ورځې عبادت په اهل کتاب او يهود اونصاری باندې هم فرض گرځولې شوې وو او هغوی ته حکم ورکړې شوې وو چه په دې ورځ جمع شنی اود الله تعالی په عبادت کښې مشغول شی. اود دنیا کارونه پرېږدی. لیکن دغه خلقو دخپل کم عقلی اود فساد نه ډک ذهن په بنیاد باندې ددې نه مخ واړولو نوالله تعالی دا ورځ مسلمانانو ته ورکړه.

② یا د دې جملې مطلب دادې چه الله تعالی دخپل علم مطابق دجمعې ورځ يهودیانو اونصاری باندې د عبادت دپاره پیش کړه او حکم ئی ورکړو چه الله تعالی د عبادت دپاره یوه ورځ ستاسو دپاره خوښه کړې ده. د دې وحی نه تاسو دخپل فکری قوت او اجتهدی سوچ نه کارواخلئ اودغه ورځ خوښه کړئ. لکه چه په دې صورت کښې د يهودیانو او نصاری امتحان وو چه هغوی په خپل اجتهد سره د صحیح خبرې پورې رسیدو صلاحیت لری او که نه او په دې امتحان کښې هغوی پاس کیدې شی او که نه.

جال دادې چه د دغه دواړو فرقو سوچ غلط طرف ته لاړو او صحیح څیز ئی حاصل نه کړې شو بلکه په صحیح څیز کښې ئی اختلاف او کړو او ناکام شو.

د جمعې دورځي په انتخاب کښې د اهل کتابو اختلاف :-

"فاختلفوا" یعنی اهل کتاب ددغه ورځي په انتخاب کښې اختلاف او کړو اودخپل عقل سرکش اسونه ئی غلط طرف ته اوزغلول.

① نویهودیانو د هفتې یعنی سنیچر ورځ اختیار کړه او دا اجتهد ئی او کړو چه په دې ورځ الله تعالی دکائنات د تخلیق نه فارغ شوې وو نومونږ هم په دې ورځ د ټولو کارونو نه فارغیدو سره به عبادت کښې مشغول کیږو نویهودیانو ته د هفتې ورځ ورکړې شوه او هغوی تر ننه پورې یوم السبت د مقدس ورځي په توجه نمانځی.

② په اهل کتاب کښې بله لویه فرقه نصاری اجتهد او کړو چه د اتوار په ورځ چونکه الله تعالی دکائنات دتخلیق شروع کړې ده اوحال دادې هم دغه ورځ دکمالاتو او انعاماتو شروع ده په کوم کښې چه الله تعالی په خپل مخلوق باندې د فیض رسولو دپاره متوجه شو او هغوی ته ئی وجود ورکړو ددې وجې نه د الله تعالی دعبادت دپاره هم دغه ورځ افضل او غوره ده. نو نصاری د اتوار ورځ په توگه دمقدس ورځي نمانځل شروع کړه او تر ننه پورې ئی نمانځی. يهودیان او نصاری دخپل غلط سوچ او سرکش عادتونو د وجې نه دجمعې حقیقت حاصل نه کړې شو او هغوی د دې دولت نه محروم پاتې شو. لهذا الله تعالی د

جمعي ورځ مسلمانانو ته ورکړه. مسلمان امت هم خير الامم دې اودا د جمعي ورځ هم سيد الايام ده په دې وجه الله تعالى امت محمديه له دا عزت ورکړو. اوس اوشوه داسې چه د جمعي د ورځې نه د پوره هفتې د ورځو شروع کيږي. نومسلمانان په اول نمبر باندې په جمعه راغلل دويم نمبر د هفتې ورځ باندې يهوديان پاتې شو او نصاري په دريم نمبر د اتوار په ورځ راغله. "وذلك فضل الله يؤتيه من يشاء".

قوله: والناس لئأفیه تبم:

ه تا بعد اذ مفهوم:- يعنى په عبادت کښې خلق زمونږ تابع دى ځکه چه د جمعي ورځ د تخليق آدم او انساني تخليق شروع اوشوه. د انسان وجود هم په دې ورځ راغلو اود انسان وجود د عبادت دپاره دې لهدا په عبادت کښې د جمعي ورځ مبتوع اود ټولو نه اوله ورځ ده او هفته او اتوار ددې تابع دى. د تبع مطلب هم دغه دې او پورته چه کوم مطلب ليکلې شوې دې چه جمعه د هفتې د اووه ورځو دپاره پوښې ورځ ده او هم ددې نه هفته شروع کيږي دغه مطلب اخستل هم صحيح دى.

[١٢٥٦] د جمعه د ورځې فضيلت

٣٥١- (٢١) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ» [٣] فِيهِ خَلِقُ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلُ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ آخِرُ مَمْنَاهَا [٤] وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ» [٥]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې سردار د دواړو جهانو رضي الله عنه وفرمايل [٢] هغه ورځي چې په هغې کې نمر راخيږي د ټولو څخه بهتره ورځ جمعه ده [٣] په دې ورځ حضرت آدم عليه السلام پيدا شو (يعني د هغه تخليق مکمل شو) په دې ورځ په جنت کې داخل شو او په دې ورځ د جنت څخه ويستل شو (او زمکې ته راښکته کړل شو) [٤] او قيامت به د جمعي په ورځ قائمېږي. (مسلم)

تسهيلات:- **قوله:** يَوْمَ الْجُمُعَةِ: په راتلونکې احاديث کښې هم ددې قسم ډيرو څيزونو تذکره د جمعه په فضيلت کښې کړې شوې ده چه جمعه ځکه د ټولو ورځونه افضل ده چه په دې کښې لوئی لوئی واقعات شوي دي يابه کيږي.

د خروج آدم او د قيام قيامت په فضيلت اشکال:- اشکال دادې چه د حضرت آدم عليه السلام د جنت نه راوتل په ظاهره څه د فضيلت خبره نه ده ددې د جمعي فضيلت سره څه تعلق دې؟ بل د قيامت قائم کيدل يواخت او مصيبت دې ددې د جمعه فضيلت سره څه کار دې؟

^١ (اخرجه مسلم في كتاب الجمعة/باب فضل يوم الجمعة (رقم-١٨ - (٨٥٤) والترمذي كتاب الجمعة/باب فضل يوم

الجمعة (رقم-٤٨٨)

دَشْكَال دوه جوايوته :-

① حضرت آدم عليه السلام د جنت نه راوتل د يو عظيم منصوبي د پوره كيدو د پاره وو چه انسان دې دنيا ته راشي او آبادشي د الله تعالى د كائنات نه فائده او چته كړي او عبادت كولو سره د الله تعالى رضا حاصله كړي جنت ته لاړشي. دغه شان د قيامت قائم كيدو سره هم دانسانانو رسيدل الله تعالى ته كيږي او د الله تعالى په رضا او رحمت سره جنت ملاويږي ددې وجهي نه دا خيزونه هم د جمعې د فضيلت ذريعه ده.

② حضور پاك ﷺ د جمعې فضيلت په دې انداز سره بيان كړې دې چه جمعه كښې لوني لوني واقعات او انقلابات شوي دي او بيا به هم په دغه عظيمه ورځ كښې عظيم واقعات ښكاره كيږي او په كومه ورځ چه دومره يادگاري او تاريخي واقعات ښكاره شوي دي هغه ورځ به پخپله څورمه لويه وي. هم په دې سلسله كښې د حضرت آدم عليه السلام د پيدائش عظيم الشان واقعه بيا د جنت نه د هغوي د وتلو د پره لويه واقعه بيا قيامت كښې د كائنات درې وړې كيدلو غوندې لوني واقعات رسول الله ﷺ د جمعه ورځې سره يو ځاني كول د جمعې انقلابي شان بيان كړې دي. دا ډير ښه جواب دې او په دې ټولو احاديثو كښې جاري كيدې شي په كومو احاديثو كښې چه ددې قسم واقعاتو ذكر راغلې دي.

د عرفې او يوم الجمعة په الفضيلت كښې اختلاف :- اوس بحث په دې كښې دې چه د عرفې ورځ افضل ده كه د جمعې ورځ افضل ده. علامه طيبي رحمه الله فرماني بعضې حضرات وائي د عرفې ورځ افضل ده او بعضې وائي د جمعې افضل ده.

په ټولنو كښې تطبيق :- بهر حال په دې كښې داسې تطبيق كيدې شي چه په كال كښې د ټولنو افضل ورځ د عرفې ده او د هفتې په ورځو كښې د ټولنو افضل د جمعې ورځ ده نو څه تضاد به نه وي.

[١٢٥٧] د جمعې په ورځ كښې د دعا د قبلېدو وخت

٣٥٤- (١٣) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ لَسَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ [٣] يُسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا إِلَّا أُعْطِيَ إِيَّاهُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ [٤] وَزَادَ مُسْلِمٌ: قَالَ: «وَهِيَ سَاعَةٌ خَفِيفَةٌ» [٥]. وَفِي رِوَايَةٍ هُكِيَ: قَالَ: «إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ لَسَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا مُسْلِمٌ [٦] قَابِرٌ يُصَلِّي يُسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أُعْطِيَ إِيَّاهُ».

توجه :- [١] ابوهريره رحمه الله راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د جمعې په ورځ يو داسې ساعت راځي كه يو مؤمن بنده يې او مومي [٣] او په هغې كې د الله تعالى جل جلاله څخه د خير سوال وكړي نو الله تعالى جل جلاله ورته هغه خير عطا كوي (يعني په هغه ساعت كې

^(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب الساعة التي في يوم الجمعة (رقم- ٩٣٥) ومسلم كتاب الجمعة / باب في الساعة التي في يوم الجمعة (رقم- ١٥ - ٨٥٢) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء أنه يغني الشاهد (رقم- ٢٩١) والسناني كتاب الجمعة / باب ذكر الساعة التي يستجاب فيها الدعاء يوم الجمعة (رقم- ١٤٣١) ومالك في الموطأ كتاب الجمعة / باب العمل في غسل يوم الجمعة

غوشتل شوې دعا ضرور قبلېږي، بخاري مسلم، [٤] په يو روايت کې مسلم دا الفاظ مزید نقل کړي دي چې حضور ﷺ وفرمايل هغه ساعت ډير لږ وي، [٥] او د بخاري او مسلم په يو بل روايت کې دا الفاظ منقول دي چې حضور ﷺ وفرمايل بغير د شك شېبه د جمعي په ورځ يو داسې ساعت راځي کوم مومن بنده يې چه وموني [٦] چې د لمانځه د پاره ولاړ وي او د الله تعالی ﷻ څخه د خير د پاره دعا وغواړي نو الله تعالی ﷻ ورته هغه خير ضرور ورکوي.

هل اللغات:- ① غَيْفَةً: قِلْتُ مراد دې يعنی لږ وخت.

تسهيلات:-

قوله: إِنْ فِي الْجُمُعَةِ لَسَاعَةٌ:

د دې حديث نه دا خبره معلومه شوه چه د جمعي په ورځ يو ساعت داسې دې چه که يوينده په هغې کښې د الله تعالی نه سوال کوی نو الله تعالی هغه قبلوی. مطلب دا چه الله تعالی په خپل حکمت سره دغه گهرنی او ساعت پټ ساتلې دې دې دپاره چه هر سړې د جمعي ټوله ورځ عبادت او دعاگانو کښې ښه محنت او مشقت اوکړې او د يو خاص مختصر وخت انتظار اونه کړي.

قوله: إِلَّا أُعْطِيَ إِثَابُهُ:

د دعا د قبوليت درې صورتونه:-

① چه کومه دعا دې او غوښتله الله تعالی په دنيا کښې پوره کړه او انسان ته دهغې د نتيجې علم او شو.

② چه په دنيا کښې دهغې د قبوليت اثر نه ښکاره کيږي مگر د قيامت په ورځ الله تعالی د دې دعا په بدله کښې دغه سړي ته ثواب ورکوي

③ د دعا د قبوليت يو صورت دا هم چې کله د دعا د قبوليت صورت دا وي چه دعا غوښتونکي باندې يو غيبي آفت راتلونکې وي مگر د دعا د برکت نه دا مصيبت او آفت اخواشی دا هم "الاعطاه" يو صورت دې. بهر حال د مسلمان دعا ضائع کيږي نه.

قوله: فَأَبْرَأَ صُلَى:

د مذکوره جملي په مطلب کښې درې اقوال:-

① واقعی هغه سړي په مانځه باندې ولاړ وي او سوال کوی او هم دا گهرنی رارسيدلې وي.

② هغه سړي د مونځ په انتظار کښې ناست وي ځکه چه د اهرم حکم په مونځ کښې شميرلې کيږي.

③ هغه صرف هم مونځ کوی يعنی د مونځ ډيره پابندی کوی. مطالب د دې دپاره بيان کړي شوي دي چه په دې باره کښې ټولو احاديثو کښې تطبيق راشي.

[١٢٥٨] دَ جَمْعِي پِه ورځ دَ دعا د قَبليدو د وخت مصداق

٣٥٨- (٣) [١] وَعَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى، قَالَ: «سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي شَأْنِ سَاعَةِ الْجُمُعَةِ: [٢] «هِيَ مَا يَبِينُ أَنْ يُجَلِّسَ الْإِمَامُ إِلَى أَنْ تُقْضَى الصَّلَاةُ»». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمعہ: [١] ابی بردہ ابن ابی موسیٰ راوی دی [٢] چې ما د خپل پلار بزرگوار (حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ) څخه واوریدل فرمایلي چې ما د رسول الله ﷺ څخه د جمعي د قبولیت د ساعت په باره کې اوریدلي دي [٣] چې هغه ساعت (د خطبي د پاره) د امام په منبر د ناستي او د لمانځه پوره کولو پورې په درمياني حصه کې دي. (مسلم)

تسهيلات: - قوله: هِيَ مَا يَبِينُ أَنْ يُجَلِّسَ الْإِمَامُ:

د جمعي په ورځ د دعا د قَبليدو د وخت په تعيين کښې درې اقوال: - د جمعي په ورځ د دعا د قَبليدو ساعت اود اوخت خويقيني دې په دې کښې د چاهم اختلاف نشته دې اونه په دې کښې څه شک شته ليکن په دې کښې په علماؤ کښې اختلاف دې چه هغه ساعت په کوم وخت کښې راځي.

① څنگه الله تعالی اسم اعظم پټ ساتلې دې اوشب قدرنی پټه ساتلې ده دغه شان ئی هغه د جمعي وخت هم پټ ساتلې دې. او

② هغه ساعت په هره جمعه کښې بدلیری. په یوه جمعه کښې د سحروخت بله کښې د ماسپښن یا زوال وخت کښې راځي او په یوه جمعه کښې د مازیگرته پس راځي.

③ د اکثر و علماؤ رائي داده چه هغه ساعت د جمعي په یو خاص وخت کښې راځي.

د مختلفو وختونو دلائل: -

① په زیر بحث حدیث کښې خودلې شوی دی چه د امام د خطبي د وخت نه واخله د مانځه ختمیدو پورې کوم وخت دې په دې وخت کښې هغه ساعت موجود دې.

② حدیث نمبر ٥ کښې حضرت عبدالله بن سلام رضی اللہ تعالیٰ عنہ تصریح فرمائی چه دا ساعت د مازیگر د مانځه نه پس وی. مظاهرحق کښې د ٣٥ اقوالو په رنرا کښې د ټولو وختونو ذکر کړې شوي دي هم هلته او گورنی لیکن په زیر بحث حدیث کښې چه د یو وخت متعلق تصریح راغلي د اکافي ده.

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الجمعة/باب فی الساعة التي فی يوم الجمعة (رقم) ١٦ - (٨٥٣) و ابو داود کتاب الصلاة، باب الإجابة أیه ساعة هی فی يوم الجمعة (رقم) ١٠٤٨

الفصل الثاني

[١٢٥٩] د جمعې فضيلت او د قبوليت وخت

١٣٥٩- (٥) [١] عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [٢] «عَرَجْتُ إِلَى النَّبِيِّ، فَلَقِيتُ كَعْبَ الْأَحْبَابِ، فَجَلَسْتُ مَعَهُ [٣] فَخَدَّثَنِي عَنِ التَّوْرَةِ، وَحَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٤] فَكَانَ فِيهَا حَدِيثُهُ أَنْ قُلْتُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٥] "خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ [٦] فِيهِ خَلْقُ آدَمَ، وَفِيهِ أَهْبَطَ، وَفِيهِ نِيبٌ عَلَيْهِ [٧] وَفِيهِ مَاتَ، وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ،

توجهه: [١] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [٢] چې (يوه ورځ) زه د كوه طور طرف ته لاړم او هلته مي د كعب احبار سره ملاقات وكړو زه د هغه سره كيناستم [٣] هغه زما په مخكې د تورات څه خبري بيان كړي او ما د هغه په مخكې د رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثونه بيان كړل [٤] كوم حديثونه چې ما هغه ته بيان كړل په هغه كې يو دا هم وو چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي [٥] چې په هغه ورځو كې چې په هغې كې نمر راخيځي د ټولو څخه به ترينه ورځ د جمعي ورځ ده [٦] د جمعي په ورځ حضرت آدم عليه السلام پيدا شو، په دې ورځ د جنت څخه زمكې ته راښكته كړل شو په هغه ورځ (يعني په كومه جمعه چې د جنت څخه راښكته كړل شو) د هغې جمعي په آخري وخت كې يا دا چې د بلې جمعي په ورځ د هغه توبه قبوله شوه [٧] په دې ورځ هغه وفات شو او د جمعي په ورځ به قيامت قانميږي.

[٨] وَمَأْمِنَ دَابَّةً إِلَّا وَهِيَ مَصِيبَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ [٩] مِنْ جِبْنٍ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ [١٠] شَقَّاقًا مِنَ السَّاعَةِ [١١] إِلَّا الْحَيَّ وَالْإِنْسَانَ [١٢] وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَصُادُ فِيهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ [١٣] وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أُعْطَاهُ [١٤] [١٥] قَالَ كَعْبٌ: ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمٌ فَقُلْتُ: بَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ [١٦] فَقَرَأْتُ كَعْبَ التَّوْرَةِ، فَقَالَ: صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

توجهه: [١] او داسې هيڅ چوپايه (حيوان) نشته چې د جمعي په ورځ د قيامت كيدو منتظر نه وي [٢] د نمر ختو څخه تر نمر پريوتو پورې (يعني چوپايه ته هم دا معلومه ده چې قيامت به د جمعي په ورځ راځي ځكه هغه د جمعي ټوله ورځ په دې خوف كې مبتلا وي چې جبرته نن قيامت نشي [٣] د قيامت د ويري په وجه [٤] علاوه د پيريانو او انسانانو څخه (يعني جن او انس د دې د انتظار څخه غافله شوې دي) [٥] او د جمعي په ورځ يو داسې ساعت راځي كه يو مسلمان بنده هغه او مومي [٦] او هغه (حقيقتاً يا حكماً) مونځ كوي (يعني د لمانځه انتظار كوي يا دعا غواړي) او د الله تعالي تعالى څخه د څه شي سوال وكړي نو هغه شي

(١) اخرجه ابروداد في كتاب الصلاة/باب فضل يوم الجمعة وليلة الجمعة (رقم-١٠٤٦) والترمذي باب في الساعة التي ترحى في يوم الجمعة (رقم-٤٩١) والنسائي كتاب الجمعة/باب ذكر الساعة التي يستجاب فيها الدعاء يوم الجمعة (رقم-١٤٣٠) ومالك في الموطأ كتاب الجمعة/باب ما جاء في الساعة التي في يوم الجمعة (رقم-١٦)

ضرور ورکول کيږي (يعني هغه وخت چې څه دعا غواړي هغه قبلېږي) [٧] کعب احبار دي اوریدو سره ماته اوویل چې دا ورځ (چې ساعت قبولیت پکې پټ پروت دي) په کال کې یو ځل راځي ما ورته اوویل چې نه دا ورځ خو په هره هفته کې یو ځل راځي [٨] کعب (د دې خبرې د تصدیق د پاره) تورات اولوستلو او د هغې څخه وروسته یې اوویل چې هو، رسول الله ﷺ رښتیا ویلي دي

هل اللغات: - ① مِصْرَةٌ: د بَاب افعال نه دې غوږ لگولوسره د څه آواز وغيره اوریدو او انتظار کولونه وائی دلته د انتظار په معنی کښې دې ② تَقَفًا: ویره، ③ لَا يَصَادُّهَا: اى لا یدرکها: نه بیا مومی، نه رالاندې کوی.

① قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ ② فَحَدَّثَنِي بِمَجْلِسٍ مَعَ كَعْبٍ الْأَخْبَارِ وَمَا حَدَّثَنِي فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ ③ فَقُلْتُ لَهُ: قَالَ كَعْبٌ: ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمًا؟ ④ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: كَذَبَ كَعْبٌ، ⑤ فَقُلْتُ لَهُ: ثُمَّ قَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ، فَقَالَ: بَلْ هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ ⑥ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: صَدَقَ كَعْبٌ، ⑦ ثُمَّ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: قَدْ عَلِمْتُ أَيَّةَ سَاعَةٍ هِيَ؟

توجه: ① ابو هريره ؓ فرمايي ② چې (د دې څخه وروسته) ما د عبد الله ابن سلام ؓ سره ملاقات وکړو او هغه ته مې د کعب سره د ملاقات کولو تذکره وکړه او د جمعي په باره کې کعب ته چې مې کوم حديث بيان کړي وو هغه مې هغه ته هم اوويل ③ بيا ما عبد الله ابن سلام ته دا هم اوويل چې کعب وايي چې دا ورځ په کال کې یو ځل راځي ④ عبد الله بن سلام ؓ اوويل کعب دروغ ویلي دي ⑤ بيا ما اوويل لیکن کعب وروسته تورات اولوستلو او هغه اوويل (چې رسول الله ﷺ صحیح ویلي دي چې) دا ساعت د هري جمعي په ورځ راځي ⑥ عبد الله بن سلام ؓ وفرمايل چې کعب دا رښتیا اوويل ⑦ بيا یې اوويل ما ته معلومه ده چې هغه کوم ساعت دي

① قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِهَا وَلَا تَخْشَ عَلَيَّ ② فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ، ③ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ: وَكَيْفَ تَكُونُ آخِرُ سَاعَةٍ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَصَادُّهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يَصِلُ فِيهَا" ④

توجه: ① ابو هريره ؓ وايي ما ورته اوويل چې ماته یې هم وښايه او د بخل څخه کار مه اخله ② نو عبد الله ابن سلام ؓ وفرمايل چې هغه د جمعي د ورځې آخري گهرې ده ③ ابو هريره ؓ وايي ما ورته اوويل چې هغه د جمعي د ورځې آخري گهرې څنگه کيږي شی حالانکه د رسول الله ﷺ دا ارشاد دي ④ چې کوم مؤمن بنده دا اومومي او په هغې کې مونځ کوي (او ته وايي چې هغه ساعت د جمعي د ورځې آخري گهرې ده هغه وخت خو مونځ نه کيږي ځکه چې مکروه دي)

هل اللغات: - ⑤ تَخْشَ: ض. بصر کنجوسی او بخل ته وائی.

١٧ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] "مَنْ جَلَسَ قُبْلًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ، فَبُوءَ فِي صَلَاةٍ حَتَّى يَصَلِّيَ"؟ [٣] قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ: بَلَى، قَالَ: فَهُوَ ذَلِكَ». رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ [٤] وَرَوَى أَحْمَدُ إِلَى قَوْلِهِ: صَدَقَ كَعْبٌ.

ترجمہ: ١٧ عبد اللہ ابن سلام رحمہ اللہ فرمایا، (ا) صحیح دہ لیکن، آیا دا د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد نہ دی چې [٢] کوم سړي د لمانځه په انتظار کې په خپل ځای ناست وي نو هغه (حکماً) د لمانځه په حکم کښې دي تر دې چې هغه (حقیقتاً) مونځ وکړي [٣] ابوهریره رضی اللہ عنہ وایي چې دي اوریدو سره ما ورته اوویل چې هو حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمایلي دي نو عبد اللہ ابن سلام رحمہ اللہ فرمایا بس د لمانځه څخه مراد د لمانځه انتظار کول دي او د ورځي په آخري حصه کې د لمانځه په انتظار کې ناسته ممنوع نه ده دا وخت که څوک دعا وغواړي نو هغه قبلېږي مالک، ابو داؤد، ترمذی، نسایی [٤] او امام احمد هم داروايت د صدق کعب پورې نقل کړي دي.

تسهيلات: - قوله: مَنْ جَلَسَ قُبْلًا:

د کعب اخبار تعارف: - کعب اخبار د اهل کتاب لونی عالم وو د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې نى اسلام قبول نه کړو. روستو مسلمان شو لهذا تابعی دې صحابی نه دي.

د قبولیت د وخت په تعیین کښې یو مناظره: - په دې حدیث کښې حضرت عبد اللہ بن سلام رحمہ اللہ او حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ د جمعی د ورځې فضیلت والا د گپېږنې د هغه ساعت د خاصوالی متعلق یوه مکالمه بلکه مناظره ذکر کړې شوې ده. حضرت عبد اللہ بن سلام رحمہ اللہ فرمائیل چه دا ساعت د مازیگر نه پس وی. حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په دې باندې اشکال او کړو چه د مازیگر نه پس خو مونځ کول منع دی حالانکه د دغه ساعت حاصلولو دپاره حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم سړي مونځ کوی نو دعا قبلېږي حالانکه مونځ کولې نه شی. حضرت عبد اللہ بن سلام رحمہ اللہ په جواب کښې او فرمائیل چه کوم سړي د مونځ په انتظار کښې ناست وی ولې هغه په مونځ کښې نه دي؟ حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه او په مونځ کښې دي. حضرت عبد اللہ بن سلام رحمہ اللہ او فرمائیل چه د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم هم دغه مقصد دي چه هغه سړي د مازیگر نه پس د مونځ په انتظار کښې تر کومې پورې وی هغه په مونځ کښې وی علماؤ لیکلی دی چه د عام علماؤ رجحان هم دي طرف ته دي چه د قبولیت دا ساعت د مازیگر نه پس وی.

[١٣٦٠] د دعا د قبولیدو امید

٣٠٠- (١) [٦١] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «الْمَمُوءُ السَّاعَةَ الَّتِي تُرْجَى فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ [٣] بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى غَيْبِ بَيَةِ الشَّمْسِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

حل اللغات: - ① النِّفْعَةُ: شَيْبِلَى پوک وهل، د اسرافیل علیہ السلام شَيْبِلَى پوک وهل مراد دی. ② النِّفْعَةُ: سخت آواز، دتندر آواز. ③ أُرْمَتْ: تاسو به رُزیدلی یئ. ④ بَلَيْتُ: تاسو به خراب شوی یئ. داذ راوی دظرف نه د اُرْمَتْ تفسیر او ترجمه ده.

تسهيلات: - قوله: فَأَكْثُرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ:

ه جمعی په ورځ په نبي ﷺ د کثرت درود ولیلو حکمت: - یعنی د جمعی ورځ د ډیرو فضیلتونو برکتونو او لویولو یو واقعانو ورځ ده په دې کښې په ماباندې د زیات نه زیات درود رالېږي. د جمعی ورځ د ورځو سره داره ده په دې کښې یوه نیکي اویا درجونه رسیږي نو په درودونیلو سره به ډیره فائده رسیږي. جمعه هم عظیم نعمت دې اودرود هم عظیم نعمت دې. د جمعی په ورځ زیارت القبور فضیلت دې نو د درود په ذریعه به د محمد عربی ﷺ زیارت اوشی په سترگه نه سهی زړه دماغو روح او ژبې سره به زیارت اوشی. قوله: وَكَذَلِكَ أُرْمَتْ:

ه ارمت لفظ تحقیق: - ددې لفظ په اصل ماده کښې او بیا په صیغه کښې ډیر اختلاف دې. ډیرو واضح اوصحیح دادی چه ارمت ضرب یضرب نه سخا کیدو ته وائی لکه (مَنْ يَضْرِبُ الْعِظَامَ وَيُحْمِلُ رِيْمَهُ) شیخ عبد الحق رحمه الله لمعات کښې لیکلی دی چه ارمت په اصل کښې ارممت وو یومیم حذف کړې شو ارمت پاتې شو. بهر حال داماده چه په کوم باب باندې هم یوسې ددې په مفهوم کښې سخا کیدل پراته دی. (اشعة المعات)

د صحابی د تپوس مقصد: - د صحابی رحمه الله د سوال مطلب دادې یار رسول الله ﷺ زموږ درود به په تاسو باندې څنگه پیش کولې شی حالته که تاسو په به قبر کښې ژوندی نه ئی بلکه ذره ذره به شوی ئی. ددې په جواب کښې حضور پاک ﷺ ارشاد وفرمائیل د انبیاء کرامو بدنونه الله تعالی په زمکه باندې حرام کړی دی چه هغه ئی او خوری. دا جواب د سائل د سوال مطابق دې. سائل اوونیل چه تاسو به د مرگ نه پس ژوندی نه ئی. حضور پاک ﷺ وفرمائیل انبیاء ژوندی وی اوزه به هم ژوندی یم. د بدن د حفاظت جواب د سائل د سوال جواب دې هغه د مرگ خبره او کړه نو حضور د حیات خبره او کړه. ددې مسنلې تحقیق باب التشهد کښې شوی دې.

[١٣٦٢] د جمعی په ورځ دعا قبلیدل

٣١٢- (٨) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] "الْيَوْمُ الْمَوْعُودُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [٣] وَالْيَوْمُ الْمَشْهُودُ يَوْمُ عَرَفَةَ [٤] وَالشَّاهِدُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ [٥] وَمَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَلَا غَرَبَتْ عَلَى يَوْمٍ أَفْضَلَ مِنْهُ [٦] فِيهِ سَاعَةٌ لَا يَوَاقِفُهَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يَدْعُو اللَّهَ بِخَيْرٍ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ [٧] وَلَا يَسْتَوِي مِنْ

شَيْءٍ إِلَّا أَعَادَهُ مِنْهُ»^(١). رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ،^(٢) وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا يُعْرَفُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ وَهُوَ ضَعْفٌ.

توجه: ١) ابوهريه رحمته الله راوي دي چه رسول الله ﷺ و فرمايل ^(٢) چې ورخ وعده كړل شوې د قيامت ورخ ده ^(٣) مشهود د عرفه ورخ ده ^(٤) او شاهد د جمعي ورخ ده ^(٥) نمر په داسې هيڅ ورخ باندې نه طلوع او غروب كيږي (راخيږي او پريوځي) چې د جمعي د ورځي څخه افضله وي (يعني د جمعي ورخ د ټولو څخه افضله ده) ^(٦) په دي ورځ كې داسې يو ساعت راځي كه يو مؤمن بنده يې اومومي او په هغې كې د الله تعالى ﷻ څخه د خير سوال وكړي نو الله تعالى ﷻ هغې ته ضرور خير عطا كوي ^(٧) يا د كوم شي څخه پناه وغواړي نو الله تعالى ﷻ ضرور د هغې څخه پناه وركوي، احمد ترمذي، ^(٨) امام ترمذي رحمته الله فرمايي چې دا حديث غريب دي نه پيژندل كيږي مگر د يو سړي موسي بن عبیده څخه او دا (موسي د محدثينو په نيز د حديث په روايت كي، ضعيف شميرل كيږي.

حل اللغات: ١) الْيَوْمَ الْمَوْعُودُ: وعده كړې شوې ورځ (يعني قيامت) ٢) الْيَوْمَ الْمَوْعُودُ: هغه ورځ چه خلق ورته حاضرېږي (يعني د عرفې ورځ) ٣) الشَّاهِدُ: هغه ورځ چه حاضرېږي (يعني د جمعي ورځ).

تسهيلات: - بوله: الْيَوْمَ الْمَوْعُودُ

د سورة بروج دايت تفسير: - اصل كښې په حديث پاك كښې د سورة البروج دايت مبارك تفسير مقصود دې (وَالْمَاءُ ذَاتِ الْيَوْمِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَشَاهِدٌ وَمَشْهُودٌ) چې د يوم الموعود نه مراد د قيامت ورځ ده، اود شاهد نه مراد د جمعي ورځ ده. اود مشهود نه مراد د عرفې ورځ ده.

الْقَصْلُ الثَّالِثُ

[١٢٦٢] د جمعي فضيلت

١٣٢٣- (٩) عَنْ أَبِي لُبَابَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُنْذِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^(١) "إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ اللَّهِ ^(٢) وَهُوَ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِ الْأَحْصَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ ^(٣) فِيهِ مَحْسٌ جَلال: ^(٤) خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ ^(٥) وَأَهْبَطَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الْأَرْضِ ^(٦) وَفِيهِ تَوَفَّى اللَّهُ آدَمَ ^(٧) وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ الْعَبْدُ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا أُعْطِيَ مَا لَمْ يَسْأَلْ عَرَامًا ^(٨) وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ ^(٩) مَا مِنْ مَلِكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا مَنَاجٍ وَلَا أَرْضٍ وَلَا رِيَاءٍ وَلَا جَبَالٍ وَلَا نَحْلٍ إِلَّا هُوَ مُشْفِقٌ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ" ^(١٠). رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ١) ابو لبابه ابن عبد المنذر رحمته الله راوي دي چې رسول الله ﷺ و فرمايل ^(٢) د جمعي ورځ د الله تعالى ﷻ په نيز د ټولو ورځو سر داره ده او په ټولو ورځو كې زياته با عظمته ده ^(٣) او د الله تعالى ﷻ په نيز د جمعي د ورځي عظمت د عيد الفطر او بقر عيد (وروكي او لوي اختر) د ورځي څخه هم زيات دي ^(٤) او په دي ورځ كښې پنځه خبري (خويساني) دي

(١) اخرجه ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنه فيها/باب في فضل الجمعة (رقم- ١٠٨٤)

چې د دې د عظمت او فضيلت دليل دي، ⑤ ① په دې ورځ الله تعالى ﷻ حضرت آدم عليه السلام پيدا کړو ⑥ ⑦ په دې ورځ الله تعالى ﷻ حضرت آدم عليه السلام ته زمکې ته رابښکته کړو ⑦ ⑧ په دې ورځ الله تعالى ﷻ حضرت آدم عليه السلام وفات کړو ⑧ ⑨ په دې ورځ کې يو ساعت داسې راځي چې په هغې کې بنده د الله تعالى ﷻ څخه د حرام شي څخه علاوه څه چې هم غواړي الله تعالى ﷻ يې ورته ضرور عطا کوي (يعنې حرام شي غوښتل مقبول نه دي) ⑨ ⑩ او په دې ورځ به قيامت قائمېږي ⑩ ⑪ ټولي مقرېي فرېستي، آسمان، زمکه، هوا، غرونه او درياوونه ټول د جمعي د ورځې څخه وېرېږي (په دې وجه چې قيامت د جمعي په ورځ راتلونکي دي معلومه نه ده چه کوم وخت راځي) (ابن ماجه)

حل اللغات:- ① غلّال: خويياني، صفات ② أَلْفَظ: راکوز نې کړو، ③ مُقَرَّب: نژدې کړې شوې، عزتمند ④ مُتَفَق: صيغه داسم فاعل ده، ويريدونکې

تسهيلات:-

قوله: وَهُوَ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِهِ:

د جمعي دور مخې الفضليت:- د حديث مبارك الفاظو (وَهُوَ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِهِ الْأَخْصَرِ وَيَوْمِ الْفِطْرِ) نه معلومېږي چې يا خود عرفې ورځ د جمعي نه افضل ده يا د فضيلت په اعتبار سره دواړه مساوي دي. ليکن د حضرت رزين رحمه الله روایت کښې صراحت سره فرمايلې شوی دی چې په ټولو ورځو کښې د ټولونه افضله ورځ د عرفې ورځ ده.

قوله: فِيهِ تَمَسُّ:

د جمعي دور مخې پنځه خصوصيات:- او په دې کښې ورځ کښې پنځه خبرې دي، دا د جمعي دور مخې د فضائيلو په بيان کښې تحديد او حصر دپاره نه دی فرمايلې شوې چې مطلب دا وی چې د جمعي په ورځ صرف دا پنځه خبرې د فضيلت دي. بلکه ددې ورځې نورې خبرې هم داسې دي چې د فضيلت په اعتبار او د عظمت په اعتبار جمعي ته په ټولو ورځو باندې فضيلت ورکوي. لکه منقول دی چې په جنت کښې به د الله ﷻ د ملاقات شرف هم د جمعي په ورځ وي يا داشان نورې خبرې هم منقول دي.

١٣-١٠ (١) [١٠] وَرَوَى أَمْتُدُ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ: [٢] «أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: [٣] أَخْبِرْنَا عَنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ مَاذَا فِيهِ مِنَ الْخَيْرِ؟ [٤] قَالَ: "فِيهِ تَمَسُّ غِلَالِي" وَسَأَقِي إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ.

ترجمه: ① او امام احمد د حضرت سعد ابن عبادہ رحمه الله څخه داسې نقل کړي دي ② چې يو انصاري صحابي د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او عرض يې وکړو ③ چې يا رسول الله ﷺ ماته د جمعي په باره کښې وښايه چې په دې کې څه څه خويياني دي؟ ④

حضور ﷺ ورته وفرمايل د دې ورځې پنځه خبري دي باقي حديث يي تر آخر پورې نقل كړي دي (څنگه چې پورته ذكر شوې دي).

هل اللغات:- ① غلال: خوييانې، صفات. ② ساق الحديث: اى سره: د حديث تر آخره پورې بوتلل اوييانول مراد دى.

تسهيلات:-

نوټ:- د دې حديث تشرېح په تير حديث نمبر ١٣٤٣ كښې اوگورى:

[١٣٦٥] د جمعې وجه تسميه

١٣٦٥- (١٠) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] لِأَيِّ شَيْءٍ سُمِّيَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ؟ قَالَ: لِأَنَّ فِيهَا طُبِعَتْ طِبْنَةُ أَبِيكَ آدَمَ [٣] وَفِيهَا الصَّعْقَةُ وَالْبَغْتَةُ [٤] وَفِيهَا الْبَطْنَةُ [٥] وَفِي آخِرِ ثَلَاثِ سَاعَاتٍ مِنْهَا سَاعَةٌ [٦] مَنْ دَعَا اللَّهَ فِيهَا اسْتَجِيبَ لَهُ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: ① ابو هريره رضى الله عنه راوي دي چې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وشوه ② چې د جمعې نوم جمعه په كوم سبب ايښودل شوې دي؟ ③ حضور ﷺ وفرمايل په دې وجه چې په دې ورځ ستاسو دپلار حضرت آدم عليه السلام خاوره جمع كړل شوه او د هغه خمير جوړ كړل شو ④ په دې ورځ به (اولني) صور (شپيلي) پوكل كيږي چې د هغې د آواز سره به د ټولې دنيا والا مړه شي، او (دويم) صور به پوك كړل شي (چې د دې په آواز سره به ټول مړي دوباره راژوندي كړل شي) ⑤ او په دې ورځ به (د قيامت) سخت نيول وي ⑥ او د دې ورځ په آخري درې ساعتونو كې يو داسې ساعت دي (يعني د جمعې آخري ساعت) ⑦ چې هغه وخت د الله تعالى ﷻ څخه دعا خوك وغواړي نو د هغه دعا قبلېږي. (احمد)

هل اللغات:- ① طُبِعَتْ: جمع كړې شوه، ② طِبْنَةُ: خاوره، خټه، ③ الصَّعْقَةُ: سخت آواز، اولني شپيلی، ④ الْبَغْتَةُ: دوباره راژوندی كيدل، ⑤ الْبَطْنَةُ: سخت نيول.

تسهيلات:-

نوله: لِأَيِّ شَيْءٍ سُمِّيَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ:

د جمعې وجه تسميه:- جمعې ته جمعه په دې وجه وائی چې په دې ورځ باندې دامذكوره امور راجع كيږي. يعنى په دې ورځ به دا ټول كارونه كيږي، مړه كيدل، راژوندی كيدل، او سخت راښول وغيره.

نوله: لِأَنَّ فِيهَا طُبِعَتْ طِبْنَةُ أَبِيكَ آدَمَ:

د جمعې په ورځ د آدم عليه السلام د جمعې په ورځ د حضرت آدم عليه السلام د خاورې خميره جوړ كړې شوه.

قوله: وفيها الصلوة:

دنفخي خكه مراد نفخه اولی ده چې په دې سره به ټوله دنیا مړه شی. (مرقاة ج/٣ ص ٢٤١).

قوله: والنبه:

ددې نه مراد نفخه ثانيه ده چې په دې سره به ټول مړي راژوندي كړي شی اگر چې خاوري سره خاوري شوی وی.

[١٣٦٦] د جمعي په ورځ د كثرت درود لوستلو فضيلت

١٣٦٦- (١) عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] أَكْثَرُوا الصَّلَاةَ عَلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ [٣] فَإِنَّهُ مَشْهُودٌ مُشْهُدُهُ الْمَلَائِكَةُ [٤] وَإِنْ أَحَدًا أَمْرُ بِصَلَاةٍ عَلَى الْأَعْرَاضِ عَلَى صَلَاتِهِ حَتَّى يَغْرُرَ مِنْهَا» [٥] قَالَ: قُلْتُ: وَيَعْدُ الْمَوْتُ [٦] قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجَادَ الْأَنْبِيَاءِ» [٧] قَتْنَى اللَّهُ حَتَّى يَرْزُقَ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] ابو درداء رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] د جمعي په ورځ په ما باندې په كثرت سره درود رالېږئ [٣] خكه چې د جمعي ورځ مشهود (يعني حاضر كړي شوي) ده په دي ورځ ملائكي حاضرېږي [٤] او كوم سړي چې په ما درود لېږي د هغه درود زما په مخكې (په ذريعه مكاشفه يا بذريعه ملائكه) ما ته پيش كول كيږي تر دي چې هغه د دې معاملي خكه فارغ شي [٥] ابو درداء رضي الله عنه وايي چې (د دي په اوريدو سره) ما عرض وكړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرگ خكه وروسته به هم درود تا صلى الله عليه وسلم ته پيش كول كيږي [٦] رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې الله تعالى جبرئيل عليه السلام د انبياء و صلى الله عليه وسلم جسمونه (اجسام) خوړل په زمكه حرام كړي دي [٧] نو د الله تعالى جبرئيل عليه السلام نبيان صلى الله عليه وسلم په خپلو خپلو قبرونوكي په برزخي ژوند سره ژوندي دي او رزق ور كول كيږي. (ابن ماجه).

حل اللغات: - ① مَشْهُودٌ: حاضر كړې شوې، د جمعي ورځ مراد ده.

تسهيلات: - قوله: مَشْهُودٌ:

د شاهد او مشهود مصداق: - د حديث د حضرت ابن عباس رضي الله عنه تفسير تائيد كوي هغوی د سورت بروج د آيت (وَسَآهِدٌ وَمَشْهُودٌ) (بروج: ٢) كښې د مشهودنه د جمعي ورځ مراد اخستې ده ليكن حضرت علي رضي الله عنه د شاهد د لفظ نه د جمعي ورځ مراد اخستې ده او هم دغه راجح اوصحيح دې دلته هم احتمال دې چه مشهودنه د جمعي ورځ مراد ده.

قوله: عُرِضَتْ: يعنى هسي خودهري ورځې راليكلي شوې درود ماته پيش كولې شي ليكن د جمعه د ورځې درود په خصوصي توگه ماته پيش كولې شي.

د حياة الانبياء نبوت: - صحابي تپوس او كړو چه يا رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات نه پس به هم

١) اخرجه ابن ماجه في كتاب الجنائز/باب ذكر وفاته ودفنه صلى الله عليه وسلم (رقم-١٦٣٧)

دروديش ليرلی شی حالاتکه تاسو به وفات شوی نی؟ حضور پاک ﷺ په جواب کښې او فرمايل چه انبياء کرام ژوندی وی ځکه چه الله تعالی د انبياء کرامو بدنونه په زمکه باندې حرام گرځولی دی. د حیات الانبياء سره متعلق ټول بحث باب التشهد کښې شوی دی. زیر بحث حدیث کښې د حتی یرزق الفاظ سره په واضحه توگه حیات الانبياء ثابتیږي په دې کښې د کمی زیاتۍ ضرورت نشته. دامت په حیات الانبياء باندې اتفاق دې په دې کښې اختلاف نه دی کول پکار.

[١٣٦٧] د جمعي په ورځ د مرګ فضيلت

٣٦٤- (١٣) [وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «(١) مَا مِنْ مُسْلِمٍ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ (٢) إِلَّا وَقَّاهُ اللَّهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ» (٣)]. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ (٤) وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ.

توجه: [١] عبدالله ابن عمرو رضی الله عنهما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] داسې هيڅ مسلمان نشته چې د جمعي په ورځ يا د جمعي په شپه وفات شي [٣] او الله تعالی هغه د قبر د فتنې څخه (يعني د قبر د سوال او د قبر د عذاب څخه) بچ نه کړي، احمد ترمذي، امام ترمذي رحمه الله فرمايي چه دا حدیث غريب دي او د دې اسناد متصل نه دي. حل الثقات: - [١] وفاة: بچ ساتی هغه لره.

تسهيلات:-

قوله: مَا مِنْ مُسْلِمٍ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ:

د جمعي دورغې بشارت صرف د مسلمان دپاره:- د جمعي په ورځ خويه ډيرزيات کافران هم مری مگر د حدیث دې بشارت کښې کافران شامل نه دی بلکه دا بشارت مسلمانانو سره خاص دي يعنی يوخوش قسمته مسلمان د جمعي په ورځ مړ کيږي نو هغه د جمعي په وجه د الله تعالی به يې پناه رحمتونو او نعمتونو کښې وی او د قبر د عذاب نه محفوظ پاتې کيږي. د جمعي په ورځ د مرګ فضيلت:-

① يو بل حدیث کښې دی چه د جمعي په ورځ مړ کيدونکی مسلمان ته د قبر د عذاب نه نجات ملاوړي او هغه د محشر په ميدان کښې به په داسې حال کښې راځی چه په هغه باندې به د شهيدانو مهر وی.

② په يو بل روايت کښې دی چه د جمعي په ورځ کوم مسلمان مړ کيږي د هغه دپاره د شهيد اجر او ثواب ليکلې کيږي او د قبر د عذاب نه هغه بچ کولې شي.

③ په يو بل روايت کښې دی چه د کوم سړي يا ښځې د جمعي په ورځ انتقال کيږي يا د

^١ اخرجه الترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فيمن مات يوم الجمعة (رقم- ١٠٧٤)

جمعی په شیه کیږی نو هغه ښځه اوسرې د قبر د عذاب نه بچ کولې شی. او الله تعالی سره به د هغه ملاقات په داسې حال کښې کیږی چه هغه سره به څه حساب نه کیږی ځکه چه هغه سره به گواه وی یا به په هغه باندې د شهیدانو مهر لگیدلې وی. د دې حدیث زیرې یو مسلمان سره دې چه د مسلمان د جمعی په ورځ مړ کیدلو سره دا فائده کیږی. یو کافر یا زندیق یا منافق ته د دې نه څه فائده نشته. "او" د شک دپاره نه دې بلکه د قسم بیانولو دپاره دې.

[١٣٦٨] جمعه د مسلمان د اختر ورځ

٣٨- (١٣) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ قَرَأَ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣] الآية [٣] وَعِنْدَهُ يَهُودِيٌّ. فَقَالَ: [٤] لَوْنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَيْنَا لَأَخْلَعُنَّهَا عَيْدًا. [٥] فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَأَيُّهَا نَزَلَتْ فِي يَوْمٍ عِيدَيْنِ، فِي يَوْمٍ جَمْعَةٍ، وَيَوْمٍ عَرَفَةَ. [٦] زَوَاةُ التِّرْمِذِيِّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: [١] د ابن عباس رضی الله عنهما په باره کې منقول دي چې هغه یوه ورځ دا آیت اولوستلو [٢] الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ آيَة (نن ورځ مونږ ستاسو د پاره ستاسو دين مكمل كړو په تاسو مو خپل ټول نعمتونه پوره كړل او مونږ ستاسو د پاره دين د اسلام خوښ كړو) [٣] د هغه سره هغه وخت يو يهودي ناست وو هغه (د ابن عباس رضی الله عنهما څخه دا آیت اوریدو سره)، او ویل [٤] چې كه دا آیت په مونږ نازل شوې وې نو مونږ به دا ورځ (چې) دا آیت پكې نازل شوې دي، اختر مقرر كړي وو، [٥] ابن عباس رضی الله عنهما ورته وفرمايل چې دا آیت د دوو اخترونو په ورځ (يعني د حجة الوداع په موقع، د جمعي او عرفي په ورځ نازل شوې دي، [٦] امام ترمذي رحمه الله دا روايت نقل كړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث حسن غريب دي.

حل اللغات: - ① عید: ورځ د خوشحالی.

تسهيلات: - قوله: لَأَخْلَعُنَّهَا عَيْدًا:

د یو یهودی اعتراض: - یعنی (الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ) [مائدة: ٣] چه كوم آیت په تا نازل شوې دې دا دومره د لونی شان والا آیت دې چه كه په مونږ يهودو باندې نازل شوې وی نو مونږ به دا ورځ د یادگار په توگه اود تاریخی ورځ په توگه نمانځله مگر تاسو مسلمانان هیڅ هم نه کوئ؟ جواب: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما او فرمائیل چه تاسو د یو اختر خبره کوئ حالانکه چه کله دا آیت نازل شو هغه وخت مونږ مسلمانانو دوه اخترونه کول. یو خود دې دپاره چه د جمعی ورځ وه او جمعه د مسلمانانو د اختر ورځ وی.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب تفسیر القرآن/باب قوله: «الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» [المائدة: ٣] (رقم-٤٦٠٦) والترمذي كتاب تفسیر القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب: ومن سورة المائدة (رقم-٣٠٤٤)

اودويم اختر داسي چه هغه وخت د عرفي ورځ وه او عرفه د مسلمانانو د پاره د اختر ورځ ده. يوروايت كښي دى چه يو يهودى سره دا مكالمه حضرت عمر رضي الله عنه شوې وه هغوى او فرمائيله پر پرده مونږ خپل اخترونه پخپله پيژنو ستا ضرورت نشته دي. مونږ ته دا هم معلومه ده چه وخت كوم يو و ورځ كومه وه. ياد ساتنى د عرفي ورځ وه او د جمعي د ورځي د مازيگر وخت وو.

[١٣٦٩] د جمعي د شپې او ورځې فضيلت

٣٦٩- (١٣١) [١] وَعَنْ أَلَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ [٢] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ رَجَبٌ قَالَ: [٣] «اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَيَلْفَنَّا رَمَضَانَ» [٤] قَالَ: وَكَانَ يَقُولُ: «لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ لَيْلَةٌ أَغْرَأَ [٥] وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ يَوْمٌ أَزْهَرُ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي "الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ".

ترجمه: [١] حضرت انس رضي الله عنه فرمايي [٢] چې هر كله د رجب مياشت به راغله نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به دعا غوښتله [٣] چې اي الله تعالي جنتك د رجب او شعبان په مياشت كي (ز مونږ په طاعت او عبادت كي، برکت واچوي او مونږ رمضان ته ورسوي [٤] او حضرت انس رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم به دا هم فرمايل چې د جمعي شپه روښانه شپه ده [٥] او د جمعي ورځ ځلانده (ښائسته) ورځ ده. (بيهقي)

حل الفان:- ① أغرأ: غره د آس په تندي باندې سپين داغ ته وائي بيا هر روښانه او مبارك مخ ته اغراوونيلې شو. ② أزهرو: روښانه مخ.

تسهيلات:- قوله: وَيَلْفَنَّا رَمَضَانَ:

رمضان پورې د ژوندي پاتې كيدو دعا:- دا دا امر صيغه ده چه د دې تقاضا داده چه يوانسان وائي اې پروردگار مونږ ته د اسعادت رانصيب كړه چه مونږ رمضان ته اورسو او په پوره رمضان كښي عبادت او كړو تراويح او كړو تلاوت او كړو او په اعتكاف كښي كينو.

قوله: لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ: د اغربه ځاني غراء ونييل وو مگر دا غرمو صوف زمان محذوف دي ليله موصوف نه دي.

لِيَكُونَنَّ مِنَ الْفَافِلِينَ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] ابن عمر او ابو هريره رضي الله عنهما دواړه راويان دي [٢] چې مونږ د رسول الله ﷺ څخه د خپل لرگي په منبر (يعني د هغه په ځينو دا فرمايلي) اوريدلي دي چې [٣] خلق دي د جمعي مونځ پريښودلو څخه منع شي [٤] گڼي الله تعالى ﷻ به د هغوی په زړونو مهر ولگوي [٥] او هغوي به په غافلو کې شمير شي. (مسلم)

حل الفات: ① أغوا: د عود جمع ده لرگی ته وائي. ② ودعهم: د فتح يفتحه وده پريخودو او ترك كولپه معنى كښې دي. ③ ليغفمن: مهر به اولگوى.

تسهيلات: - قوله: على أغوا ومنبره:

د منبر د ذكر حڪمت: - چونكه په كال ٢ هجري كښې د حضور پاك ﷺ په اجازت سره د عائشه انصار په رضي الله عنها په حكم باندې د هغې غلام باقوم رومى كوم منبر تيار كړې وو هغه د غابه څنگل د جاري دارې ونې د لرگي نه جوړ شوې وو په دې وجه صحابي د لرگي ذكر او كړو او دې طرف ته ئى اشاره او كړه چه دا حديث په بنه پوهه او هوش او حواس سره بيانوم چه

هغه منبر د لرگي نه جوړ وو د څه اوسپنې يا كانړې نه وو.

قوله: ودعهم: يعنى خلق دي د جمعي پريخودو نه په لازمي توگه منع شي گنى ك هغوى په زړونو باندې به الله تعالى د جباريت مهر اولگوى بيا به داخلق هم په غفلت كښې پراته وي او بيا به په عذاب كښې راگير شي.

د تارك الجمعة حكم: - د جمعه د فرضيت نه كه يوسرې انكار او كړى نو هغه كافردې او كه په سستنى سره ئى پريږدى نو هغه فاسق دي. راتلونكى ددې نه هم سخت وعيدات راروان دي.

الفصل الثاني

[١٣٧١] د جمعي د مانع د پريښولو سره

١٣٧١- (٢١) عَنْ أَبِي الْحُعَيْدِ الضَّمَرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمُعٍ قَتَلَهَا وَتَهَاوَنَ بِهَا، طَلَبَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

ترجمه: [١] ابو الجعد ضمرى رضي الله عنه راوي دي چې سرتاج د دو عالم ﷺ وفرمايل [٢] كوم سړي چې محض د سستني په بناء دري جمعي مونځ پريږدي [٣] الله تعالى ﷻ به د هغه په زړه

(١) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب التشديد فى ترك الجمعة (رقم- ١٠٥٢) والترمذى كتاب الجمعة /باب ما جاء فى ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ٥٠٠) والنسائى كتاب الجمعة /باب التشديد فى التخلف عن الجمعة (رقم- ١٣٦٩) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها /باب فىمن ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ١١٢٥) والدارمى كتاب الصلاة /باب فى فضل يوم الجمعة

مهر ولگوي، (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي)
هل اللغات: - ① تَبَاوَأَا: دَسَسْتَنِي په وجه.

تسهيلات:-

قوله: تَبَاوَأَا جها: يعنى چه دَسَسْتَنِي په وجه نى درې جمعې ترك كړې نو د هغه سرې په زړه باندې به د نفاق مهر اولگى او كه چرې د انكار په صورت كېنى ترك كړې نو دې سره به هغه سرې كافر شى.

٢٢٤- (١٠) [١] وَرَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ.

توجه: [١] او امام مالك دا روايت د صفوان ابن سليم څخه نقل كړي دي.

٢٢٥- (١٠) [١] وَأُحْمَدُ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ.

توجه: [١] او امام احمد د ابو قتاده څخه نقل كړي دي.

[٢٧٤] بغير عذر د جمعې په پريخود د صدقې كول

٢٢٦- (٣) [١] وَعَنْ سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] "مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عَذْرٍ، فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ، [٣] فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَيَنْصِفْ دِينَارٍ". رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةٍ.

توجه: [١] سمرة ابن جندب رضي الله عنه راوي دي چې سردار د دواړو جهانو رضي الله عنه و فرمايل [٢] كوم سري چې بغير د عذر څخه د جمعې مونځ پرېږدي هغه ته پكار دي چې يو دينار صدقه وركړي [٣] او كه يو دينار ورسره نه وي نو نيم دينار دي وركړي، (احمد، ابوداؤد، ابن ماجه)

تسهيلات:- **قوله:** فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ:

د جمعې د مونځ قضا كيدو كفاره:- يعنى كه چا دَسَسْتَنِي دَ جې نه د جمعې مونځ پريخودو نو هغه له د كفاري په توگه يو دينار خرچ كول پكاردى خو كه سري غريب وي نو نصف دينار دې ادا كړى. نن صباد كويت دينار ١٩٠ روپې پاكستاني سره نيزدې دي. په دې صدقه سره خود جمعې د ترك كولو گناه خو ختميدې نه شى البته په هغې به تخفيف راشي اودې پريخودونكى ته به ښه تنبيه اوشى چه ده د گناه ارتكاب كړې دي اوس جرمانه ادا كوى.

(١) أخرجه مالك في الموطأ كتاب الجمعة / باب القراءة في صلاة الجمعة، والاحتباء، ومن تركها من غير عذر (رقم- ٢٠)

(٢) أخرجه أحمد في المسند ٣٣٢/٣

(٣) أخرجه إرداد في كتاب الصلاة، باب كفارة من تركها (رقم- ١٠٥٣) والنسائي كتاب الجمعة / باب كفارة من ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ١٣٧٢) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب فيمن ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ١١٢٨)

[۱۲۷۵] ذِ جَمْعِي اِذَا نِ اَوْرِيْدُ سِرْهَ جَمَاعَتِ تَهْ دَقْلُو وَجُوبَ

۳۷۵- (۱) [۳۱] وَأَعْنَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۲] «الْجَمْعَةُ عَلَى مَنْ سَمِعَ الْيَذَاءَ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجیه: [۱] عبدالله ابن عمرو رضی اللہ عنہما راوی دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل [۲] کوم سړي چې د جمعی اذان واوري په هغه د جمعی مونځ واجبیږي. (ابوداؤد)
حل الفات: - ① الْيَذَاءُ: نداء مطلق آواز ته وائی. د ندانه مراد دلته اذان دی.

تسهيلات: - قوله: مَنْ سَمِعَ الْيَذَاءَ:

د من سمع النداء په توجیه کښې مختلف اقوال: -

① مطلب داچه کوم خلق د جمعی په ورځ د مؤذن اذان اوری نو په هغوی باندې په جمعه کښې شرکت کول واجبیږي اوس هغه د جمعه نه بهر نه شی پاتې کیدی.
② شیخ عبدالحق رحمته الله علیه فرمائی ددې حدیث مطلب دادې چې کوم خلق د جمعی په ورځ اذان واوري نو په هغوی باندې د جمعی تیاری اوپه جمعه کښې حاضریدل لارمی دی. (اشعة المعات: ۱/۴۱۸)

③ ملاعلی قاری رحمته الله علیه فرمائی دا حدیث ددې په ظاهری معنی باندې حمل کولو سره په ډیر زیات اشکالات پیداشی په دې وجه به ددې دامطلب اخستې شی چې جمعه په هغه سړي باندې واجب ده چې په یوداسې مقام باندې وی چرته چې د ده او د ښاریه مینځ کښې دومره فاصله وی که په ښار کښې څوک په زوره آواز اوکړی نوچه دې ځانی پورې آواز راوړسی

④ دمنية المصلی په شرح کښې لیکلی دی چې جمعه په هغه سړي باندې لږم ده چې د ښاریه اطرافو کښې په یوداسې ځانی کښې مقیم وی چې د ښار او د ده په مینځ کښې متصل آبادی وی او د مکانونه یو بل سره لگیدلي وی که هغه اذان واوري او که وانوری او که دهغه او د ښار په مینځ کښې پتی او د څرن ځایونه وی نو په ده باندې د جمعی مونځ واجب نه دې سره ددې چې هغه اذان اوری.

د غلورم قول تضعیف: - دا توجیه او تعبیر ډیر ښه دې لیکن ددې آخری جمله چې اذان واوري که وانوری دا ظاهر د حدیث سره بالکل متعارض ده چې دا نه شی قبلولې مگر که لاره کښې منع کونکې څیز وی چې په هغې تیریدل گران او مشکل وی مثلاً لونی نهر دې یادریاب وغیره دې. بهر حال کوم خلق چې اذان اوری په هغوی جمعه کښې حاضری لږم ده. په دې

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة، باب كفارة من تركها (رقم- ۱۰۵۳) والنسائي كتاب الجمعة/باب كفارة من ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ۱۳۷۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب فيمن ترك الجمعة من غير عذر (رقم- ۱۱۲۸)

وجه امام محمد رحمته الله فرمائی ہے کہ کوم سہری اذان اوری پہ ہفہ واجب دی ہے پہ جمعه کنبی حاضرشی اوفتوی ہم پہ دی ہ امام محمد رحمته الله قول باندی دہ پہ راتلونکی حدیث کنبی ہم دغہ مسئلہ راخی

[١٢٧٦] د جمعی پہ وجوب مکلف خلق

٣٤١- (٥١) [٥] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٦] «الْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ آوَأَ اللَّيْلُ إِلَى أَهْلِهِ» [٧] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ.

توجہ: [٥] ابوہریرہ رضی اللہ عنہ راوی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا [٦] د جمعی مونخ پہ ہفہ سہری فرض دی چہ د جمعی مونخ وکری او د شہی خپل اہل او عیال تہ ورسیرہ، [٧] امام ترمذی دا روایت نقل کړی دی او ویلہ یی دی چہ د دی حدیث اسناد ضعیف دی.

حل اللغات: - ① آوَأَ: خای یا پناه ورلہ ورکړی، یعنی اوسیرہ.

تسهيلات: - قوله: عَلَى مَنْ آوَأَ اللَّيْلُ إِلَى أَهْلِهِ:

د حدیث د جمعی مطلب: - یعنی چہ یوسری پہ ښار کنبی د جمعی مونخ کولونه پس کورته روان شی او د شہی خپل کورته اورسی نو پہ داسی مقام باندی اوسیدونکی مسلمان باندی پہ جمعه کنبی شرکت کول ضروری او واجب دی. دہفہ مونخ پہ خپل مقام باندی د جمعی نہ علاوه د ماسپینین په وخت جائز نہ دی.

د دوؤ مسئلو تمہید: - دلته دوه جدا مسئلہ دی پہ کوم کنبی چہ د گډوډ کیدونه بچ کیدل ضروری دی اوہرہ یوہ جدا جدا گنہل ضروری دی یوہ مسئلہ خودادہ چہ آیاہفہ کوم مقامات دی چرته چہ جمعه ادا کول صحیح او د دی ادا کول جائز وی آیا د جمعی د صحت دپارہ مصر کیدل شرط دی یا لونی کلہ ضروری دی یا پہ ہرہ آبادنی کنبی جمعه صحیح وی کہ ہفہ مصر وی یا لونی کلہ وی او یا وړوکې کلہ وی.

دلته دویمہ مسئلہ دادہ چہ پہ کومو مواضع کنبی جمعه کیرہ مثلاً ښاریہ دہ یا لونی کلہ دی نو ددی پہ دننه آبادو خلقو باندی خو شرکت واجب دی پہ دی کنبی د چاہم اختلاف نشته دی. لیکن کوم خلق چہ ښاریہ سرہ نیزدی اوسیرہ یا لونی کلہ سرہ نیزدی اوسیرہ. دہغوی دپارہ د خورمہ فاصلہ نہ د جمعی دپارہ حاضریدل ضروری او واجب دی پہ دی کنبی د فقہاء کرامو اختلاف دی

ښار سرہ نزدی خلقو باندی د جمعی د مونخ پہ فرضیت کنبی مذاہب

① امام شافعی رحمته الله او پہ یوقول کنبی امام احمدبن حنبل رحمته الله فرمائی چہ کوم سہری د جمعی اذان اوری پہ ہفہ د جمعی حاضری واجب دہ کنی نہ دہ مگر د اذان دپارہ دا شرط

دې چه هغه دې په اوچت ځانې باندې وی او خلقوته رسیدو کښې څه مانع نه وی مثلاً د هوا سخت دباؤ بل طرف ته نه وی چه خلقوته آواز اونه رسی.

⑥ امام ابویوسف رحمته الله علیه فرماني چه یوسړې د جمعي د ادا کولونه پس که چرې د شپې کورته رسیدې شی نو په ده باندې په جمعه کښې شرکت کول فرض دی.

⑦ امام ابوحنيفه رحمته الله علیه فرماني چه کوم سړې د ښار په اطراف، خواؤشا کښې اوسیدې په هغه باندې جمعه فرض ده مثلاً په کومو طرفونو کښې چه د حکومت د کار کونکو دفترې وی تهانه او تحصیل وی او حکومتی چوکنی وی داسې مقامات د ملحقات ښارې نه دی. ددې په شان مقاماتو کښې چه کوم خلق اوسیدې په هغوی باندې جمعه فرض ده.

د اول فریق دلائل: - ددې حدیث نه مخکښې حدیث نمبر ۳ د اول فریق مستدل دې په کوم کښې چه په واضحه توگه د اذان اوریدل په جمعه کښې د حاضریدو دپاره شرط گرځولې شوې دي.

د اول فریق د دلیل جواب: - امام ابوحنيفه رحمته الله علیه فرماني چه د دواړو حدیثو نه د ښار اطراف او د ښار سره پیوست آبادی مراد ده. هم ددې مقصد د واضح کولو دپاره دا حدیث دې چه څوک اذان واوړی او هم ددې مقصد د بیانولو دپاره دا تعبیر دې چه د جمعي کولونه پس کوره پورې راوړسیدې شی. ددې نه مخکښې چه د کوم حدیث توضیح کړې شوې ده په هغې کښې هم د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه مسلك بیان کړې شوې دي ځکه چه که چرې ددې احادیثونه عوالی او مضافات د ښارې آبادی مراد وانخستلې شی نو ډیره ممکن ده چه بالکل د ښار په مینځ کښې یوسړې د اذان آواز وانوریدې نولې په هغه باندې به جمعه نه وی څه؟

د دویم فریق دلیل: - د دویم فریق دلیل زیر بحث حدیث دې په کوم کښې چه په واضحه توگه باندې د شپې پورې کورته رسیدلو ذکر دي.

د دویم فریق د دلیل هغه جواب: - د شپې پورې کورته رسیدو فاصله هم دومره وی چرته چه د ښار ملحقات او مضافات واقع وی. معلومه شوه چه په دې دواړو احادیثو کښې کوم حد او اندازه ده. دا په حقیقت کښې د ښار مضافاتو او ملحقاتو آبادی ذکر کولو یو تعبیر دي.

خلاصه دا چې د اول فریق د لیل چې کوم جواب دې هم هغه د دویم فریق د لیل جواب هم دي.

د دویم فریق د لائل: ① وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ نَمِيَ الْإِنْبَاءُ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

② وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إِلَى أَهْلِيهِ".

ددې دواړو احادیثو څخه د دویم فریق مذهب ثابتیږي. تفصیل ئې د اول او دویم فریق د دلائلو په جواب کښې تیر شو.

په کلی کښې د جمعې د مونځ په جواز او عدم جواز کښې مذهب

د ټولو نه اول په دې خبره باندې پوهیدل پکار دی چه د ټولو فقهاؤ متبوعین په نیزد جمعې د ادا کولو دپاره څه شرائط دی. د شرائطونه بغیر غیر مقلدینونه چا هم د جمعې د فرضیت خبره نه ده کړې. اوس د جمعې د ادا کولو د صحت دپاره هغه شرائط څه دی په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

① امام شافعی رحمته الله علیه او امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما په نیز په هر هغه کلی کښې جمعه جائز ده چرته چه ژمې اوړې څلور بنست کلی آباد وی او څلور بنست عاقل بالغ د جمعې په مونځ کښې شریک وی. که چرې ۳۹ کسان شریک شو نو جمعه به صحیح نه وی.

② امام مالک رحمته الله علیه په نیز په کوم کلی کښې چه ژمې اوړې ۵۰ کورونه آباد وی په هغې کښې جمعه جائز ده گڼی نه. او چه آبادی هم متصل وی. غیر مقلدین وانی چه جمعه هر ځانی کښې فرض ده د هیڅ یو ښار کلی وغیره څه شرط نشته دي. زمونږ په نیز بدعتی هم دغه شان وانی.

③ امام ابو حنیفه رحمته الله علیه فرمائی چه د جمعې ادا کولو د صحت دپاره مصر کیدل شرط دي او که چرې مصر نه وی نو کم نه کم لونی کلې کیدل شرط دی دې نه بغیر وړوکې کلې او محلو کښې جمعه جائز نه ده.

④ (مصر) پناړ په تعریف کښې اقوال :- د ائمه احناف د ښار په تعریف کښې مختلف اقوال دی او د ښار ټول تعریفات په حقیقت کښې رسومات دی یعنی د پوهیدلو دپاره د عرف عام لاندې مختلف تعبیرات دی. هم دغه تعبیرات ملاحظه کړی.

① د مصر اطلاق په هغه لونی ښار باندې کیږي چرته چه بازار وی او هلته داسې حاکم اوسیدي چه د متو په زور باندې د ظالم نه د مظلوم حق وړکولې شی او خلق په خپلو مسئلو کښې د هغه طرف ته رجوع کوی. صاحب د بدائع دا تعریف د ټولو نه ښکلي او صحیح گرځولې دي.

② د احنافو په نیز د ښارو تعریف دادي چه ښار هغې ته وانی چرته چه مفتی وی چرته چه قاضی چه د دین احکام او حدود مقرر کولو باندې قدرت لری او هلته دومره آبادی وی څومره آبادی چه په منی کښې وی. په خلاصه الفتاوی کښې هم دا تعریف قابل اعتماد خولې شوې دي. البته د تنفیذ احکام نه مراد دا دي چه په دې باندې قدرت وی سمدستی مقرر کول شرط نه دي.

③ مصر هغه دي چرته چه بازار وی کوڅې وی او دومره گڼه آبادی وی چه هلته د سړی د ورکیدو خطره وی او د ضرورت ټول څیزونه ملایري.

④ مصر هغه ځاني دي چرته چه دومره خلق اوسیدي چه که ټول خلق د علاقې د ټولو

جماتونو نه په يولوئی جمات کښې راجمع شى او په دغه لوى جمات کښې راځانى نه شى صاحب شرح و قايه دا تعريف راجع گرځولى دي.

⑤ بعضو دا تعريف کړې دي چې مصر هغه دې چرته هره ورځ يو انسان پيدا کيږي او يو مړ کيږي.

⑥ بعضو دا تعريف کړې دي چې مصر هغه دې چرته چې لس زره آبادى وي.

⑦ حکيم الامت حضرت مولانا اشرف على تھانوى رحمۃ اللہ علیہ دا تعريف کړې دي چې مصر هغه وي چرته چې د مردم شمارئې په اعتبار سره کم و زيات درې زره کسان اوسېږي. «بہشتى زيور»

⑧ بعضي دا تعريف کړې دي چې مصر هغه دې چې که چرې يوطاقتور دښمن ناڅاپي حمله اوکړي نو د دغه ښار خلق ځان له حفاظت کولې شى.

⑨ مفتى الھند حضرت مولانا مفتى کفايت الله صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمائى چې د دريو زرو په ځانى دوه نيمه زره کسان هم وي مگر تيلي فون موجود وي ډاکخانه موجود وي د ماشومانو سکول موجود وي د اوږو مشين وي د ضرورت څيزونو اخستلو دکانونه وي موجي، کولال، لوهار او دھوبى موجود وي نو په داسې مقام باندې جمعه صحيح ده. فقهاؤ ليکلى دي چې د آبادنى نه مراد متصل آبادى ده چې په مينځ کښې نهر پټى وغيره حائل نه وي.

د اول فريق دلائل :-

① د قرآن عظيم د آيت د اول فريق مستدل دي «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ» [جمعه] طرز د استدلال داسې دي چې فاسعوا د امر صيغه ده په دې کښې مصر يا قريه کبيره هيڅ قيد نشته دي. لهذا جمعه د څه شرائطو سره هرځانى جائز ده. نيزدې نيزدې دا شان استدلال غير مقلدينو هم کړې دي او د صوبه خيبر پختونخوا په کلى والو علائقو کښې جمعه کونکى اهل بدعت هم دغه شان استدلال کوي.

د اول فريق د اول دليل غځه جواب :- دا آيت مطلق نه دي بلکه مشروط او مقيد دي. د حضور پاك صلی اللہ علیہ وسلم او صحابه کرامو عمل کول دا ښار يا لوى کلى سره مقيد کړې دي. اوهسې هم په دې آيت کښې ډير داسې اشارات موجود دي دکوم په موجودگى کښې چې آيت مطلق کيدې نه شى لکه چې د ائمه احناف د دليل نمبر ① لاندې په تفصيل سره ليکلى شوى دي.

د اول فريق دويم دليل :- ② حضرت ابن عباس رضي اللہ عنہما حديث دي «ان اول جمعة جمعت في الاسلام بعد جمعة جمعت في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم بالمدينة لجمعة جمعت بمهاجر قرية من قري البصرين» رواه ابو داؤد ص ۲۸۰. دا حديث د الفاظو دکسى بيشى سره امام بخارى رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب کښې ذکر کړې دي په دې حديث کښې د «قرية» لفظ راغلې دي چې د کلى په معنى کښې دي لهذا د ښار ضرورت نشته دي.

داول فریق دوم دلیل مخفیہ جواب: - پہ بحرین کنبی واقع جوائی خہ کلی نہ وو بلکه هغه لونی کلی وو بلکه هغه لونی بنار وو او هلته یوه لویه تجارتی منډنی قائمه وه. هغه یویندرگاه وو کلی چرته وو؟ اوکه چرې هغه حضرات دا اووانی چه په هغې باندې د قریه اطلاق شوې دې نوهل لغت قریه کلی سره خاص نه ده منلې بلکه د قریه اطلاق په بنار باندې هم کیږی لکه چه قرآن کنبی ﴿عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقُرَيْثِیْنِ عَظِیْمَہٗ﴾ [زخرف: ٣١] کنبی طائف اومکې ته د قریه نوم سره یاد کړی دی حالانکه دا لونی بنارونه وو. ﴿وَأَسْقِلُ الْقُرْیَةَ الَّتِی کُنَّا فِیْهَا﴾ [یوسف: ٨٢] کنبی د قریه اطلاق په ملک دمصر باندې شوې دې اومصر قریه نه بلکه بنار وو. د انصاف تقاضا خوداده چه جوائی والا حدیث خود احنافو دلیل دې خکه چه ټول کلی نی پریخودو سره په جوائی کنبی جمعه قائمول ددې د بنارکیدو دلیل دې.

داول فریق دوم دلیل: -

⑤ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ یو فرمان دې هغوی ته صحابه کرامو خط اولیکلو الفاظ دادی: «عن ابی هريرة رضی اللہ عنہ انهم کتبوا الی عمر رضی اللہ عنہ فی الجمعة فکتب عمر رضی اللہ عنہ ان جموعا حیث ما کنتن» (بیہقی ومصنف ابن ابی شیبہ)

داول فریق د دلیل مخفیہ جواوونه: -

① د دې جواب دادې چه د "حيث کنتن" عموم د نورو نصوص د وجې نه به خاص کولې شی مطلب دا چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمانی چه تاسو چرته هم په بنار کنبی یئ نو جمعه قائمه کړئ

② داچه هغه وخت حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ د هغه خانی گورنر وو چرته چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمان تلې وو او گورنر په بنار کنبی وی کلو او جهونپړ کنبی نه وی لهذا د حيث ما کنتن نه مراد بنار دې.

داول فریق خلورم دلیل: -

③ حضرت اسعد بن زرارہ رضی اللہ عنہ په نقیع الخضعات کنبی جمعه قائم کړه. وهی قریه علی میل من المدینة معلومه شوه چه لونی کلی اومحله کنبی جمعه جائز ده. (رواه ابوداؤد)

داول فریق د خلورم دلیل مخفیہ جواب: - حضرت اسعد بن زرارہ رضی اللہ عنہ د مدینې په عوالی کنبی کومه جمعه قائم کړې وه دا د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم په اجازت سره نه وه بلکه تردغه وخته پورې خو جمعه فرض شوې هم نه وه هغوی په خپل اجتهد او مضبوطه رانی او روحانی انکشاف سره دا په ذهن کنبی راغله او قائم ئی کړه.

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فتح الباری کنبی لیکي: جمع اهل المدینة قبل ان يقدمها رسول الله صلى الله عليه وسلم وقبل ان نزل الجمعة یعنی د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم راتلل خو خه چه تردغه وخته پورې جمعه فرض شوې هم نه وه.

بهر حال په کلو کښې جمعه قائم کول د جمعي د شان توهين دې او د سلف صالحين د عملي نمونې خلاف ورزي ده. البته په کومو علاقو کښې چه سر کونه موجود وي بجلي وي تيلي فون وي پبلک سکول وغيره ضروريات موجود وي نو هلته په جمعه کښې سختی نه دی کول پکار. د جمعي په قائم کولو سره امت ته لويه فائده کيږي. عواموته د حق آواز رسيږي او د اسلام د عظمت جهنوا او چتيري.

د دويم فريق دلائل :-

① د قرآن کریم آيت مبارک د دويم فريق دليل دې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۗ﴾ طرز د استدلال داسې دې چه په دې آيت کښې ډيري اشارې دي دکوم نه چه اشاره ملاوېږي چه د جمعي د صحت ډپاره دا آيت مطلق نه دې بلکه مقيد دې او د ډيرو قيوداتو او شرائطونه پس د جمعي قائمول صحيح کيږي. مثلاً "الذين" کښې کم نه کم درې کسان راغلل "إذَا نُودِيَ" کښې يوازي ورکونکې راغلو "يوم الجمعة" کښې يوم معتدبه او قابل ذکر اجتماع طرف ته اشاره ده. "فاسعوا" کښې کم نه کم درې کسان راغلل "إلى ذكر الله" نه اشاره ملاوېږي چه هلته په جمات کښې د اول نه څوک نه څوک ذکر کونکې موجود وي. "وذرُوا" هم د جمع صيغه ده دکوم نه چه کم نه کم درې کسان کيدې شي. "البَيْع" دالفظ د داسې بازار طرف ته اشاره کوي چرته چه ښه روتق وي لونی بازار وي او دوکاندارانوته حکم ورکولې شي چه بازار بند کړي. د دومره اشاراتو نه پس نه شي وئيلي کيدې چه د جمعي ډپاره د څه شرط ضرورت نشته دې. هم دغه وجه او هم دا مجبوري وه چه انمه ثلاثه هم د جمعي د قائم کولو ډپاره صرف صحرا او ځنګل کافي نه دې منلې بلکه هغه هم څلوېښت پنځوس کورونو او کسانوته په جمع کښې د شموليت ډپاره شرط گرځولې دې. دلته حيرانتيا صرف په غير مقلدينو او اهل بدعت حضراتو باندې ده چاته چه دومره زيات خدائي اشارې نه ښکاري او هغوی د هيڅ يو قيد نه بغير د غر په څوکه باندې د جمعي په شان د مسلمانانو عظيم اجتماع او د اسلام شوکت په بې دردني سره ذبح کوي.

② د حضرت عائشه صديقہ رضي الله عنها حديث دې دکوم الفاظ چه دا دی: «كان الناس يبتاعون الجمعة من منازلهم والعوالي» (بخاری باب الجمعة) دا صريح حديث دې چه اهل قري کلي او محلو په خلقو باندې جمعه نشته گڼي د عوالي مدينه خلق به کله هم وار په وار نه راتلل بلکه د فرض کيدو په صورت کښې به ټول حاضریدل او حضور پاك ﷺ پسې به ندي د جمعي مونځ کولو او بيا به واپس کلوته تلل. خود دې حديث مطلب دادې چه خلق به د مدينې د اطرافو او کلونه په نمبر باندې راتلل. (متفق عليه)

③ «عن ابن عباس رضي الله عنهما قال ان اول جمعة جمعت بعد الجمعة في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم في مسجد

عبد القیس بن ابی اسحاق (بخاری ص: ۱۲۲)، دا حدیث په دې باره کښې واضح دلیل دې چه د مسجد نبوی نه پس روميې جمعه د بحرین ښار جواڼی کښې قائم کړې شوې وه. که چرې جمعه په کلی او محله کښې وې نو د مدینې او بحرین په مینځ کښې د سونو کلو آبادی وه په هغې کښې ولې اونه شوه او صرف په بحرین کښې هغه وخت جمعه قائم شوه. په کال ۸ هجری کښې دا ښار د اسلام د جهنډې لاندې راغلو د سوچ مقام دې په دومره اوږده موده کښې په دومره زیاتو کلو کښې دا فریضه د صحابه په دور کښې بلکه په عهد نبوی کښې ولې نظر انداز کړې شوه؟

⑤ «عن حذيفة قال ليس على اهل القرى جمعة فاما الجمعة على اهل الامصار» (رواه ابن ابي شيبة مرسل) دا واضح دلیل دې او د جمهورو په نیز حدیث مرسل حجت دې.

⑥ «عن علي قال لا الجمعة ولا التبرق ولا فطر ولا ضعی الا في مصر جامع او مدينة عظيمة» (رواه عبد الرزاق في مصنفه وابن ابي شيبة) دې روایت ته سره ددې چه امام نووی رحمته الله علیه وغیره ضعیف وئیلې دې چه ددې مرفوع طرق نه دی ملاؤ لیکن علامه عینی رحمته الله علیه په جواب کښې فرمائیلې چه د حدیث صحیح مرفوع طرق موجود دی او اثبات د مرفوع کیدو په انکار د مرفوع کیدو باندې مقدم وی. بلکه دا حدیث موقوف هم وی نو غیر مدرك بالقیاس حکم سره متعلق روایت د مرفوع حدیث په حکم کښې وی. لهذا د حضرت دا روایت د مرفوع حدیث په حکم کښې دې.

⑦ صحابه کرامو په زرگونو ښارونه فتح کړل لیکن جمعه نې په بعضې بعضې مقاماتو کښې قائم کړه. څنگه چه شاه ولی الله رحمته الله علیه فرمائی حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ۳۶ زره ښارونه فتح کړل لیکن جمعه نې صرف په ۹۰۰ جامع مسجدونو کښې قائم کړه. بل چه حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم کله د مدینې طرف ته هجرت او کړو نو د بنی عمرو بن عوف په محله کښې یولس یا ددې نه هم زیاتې ورځې تیرې کړې او حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم په وجه د کلی کیدو هلته په مسجد قبا کښې جمعه او کړه. بل د عرفات په میدان کښې د جمعې ورځ وه څلویښت زره نفوس قدسیه یا ددې نه هم زیات حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم سره وو او حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم هلته جمعه اونه کړه. ددې صرف هم دغه وجه کیدې شی چه عرفات کلی دې مزدلفه کلی دې منی کلی دې نن هم هلته جمعه نه کیږی.

[۱۲۷۷] د جمعې په وجوب غیر مکلف خلق

۳۴۴- (۱) [۱۲۷۱] وَعَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ، إِلَّا عَلَى أَرْبَعَةٍ: [۳] عَبْدٍ مُتْرَكٍ، أَوْ أَمْرَأَةٍ، أَوْ صَبِيٍّ، أَوْ مَرِيضٍ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ [۳] وَفِي "تَرْغِيبِ السُّنَّةِ" بِقَطْعٍ "الْمَعَابِيحُ" عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي دَاوُدَ.

تو جمع: [١] طارق ابن شهاب رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] جمعه حق ده او په جماعت سره په هر مسلمان باندې واجب ده علاوه د څلور قسمه خلقو څخه [٣] غلام چې د چا په ملك كې وي [٤] بنځه [٥] ماشوم [٦] او مريض په دوي باندې جمعه واجب نه ده (ابوداؤد [٧] او په شرح السنه د مصابيح په الفاظو سره د بنو وائل د يو سړي نه نقل دي.

تسهيلات:- قوله: حَقٌّ وَاجِبٌ: په دې دواړو الفاظو سره د فرض اراده كړې شوې ده ځكه چه د جمعې مونځ د كتاب الله او سنت رسول الله ﷺ په واضح نصوص سره فرض دې يعنې د مذكوره اشخاصو نه علاوه په ټولو انسانانو باندې جمعه فرض ده

قوله: فِي جَمَاعَةٍ: يعنې په جمع سره فرض ده ځكه چه جمعه په انفرادي توگه باندې نه شي قائم كيدې

عبد:- چونكه غلام د بېل په حق كښې وې او بېل په ملكيت او تصرف كښې اوسېږي په دې وجه په ده باندې جمعه فرض نه ده په آزادو خلقو باندې فرض ده.

قوله: امْرَأَةٍ:

په بنځه د جمعې د عدم فرضيت وجوهات:-

① په بنځه باندې يوخوپه دې وجه باندې جمعه فرض نه ده چه هغه د خپل خاوند په خدمت كښې اوسېږي كورنۍ نظام د هغې په ذمه دي. د جمعه په مونځ كښې د شركت د وجې نه دا حقوق ضائع كيدې شي په دې وجه په هغې باندې جمعه فرض نه ده. د دې نه معلومه شوه چه په بنځو باندې د خاوندانو خدمت څه د رضا خبره نه ده بلكه په هغوى باندې فرض دى اودهغوى ذمه وارى ده د جمعې دپاره به نه ځي خدمت به كوي.

② په بنځه باندې په جمعه كښې شركت كول په دې وجه هم فرض نه دى چه په جامع مسجدونو كښې او په لارو كښې د بنځو د سرو سره گډوډ والى خطر ده. د جمعې په ورځ د سرو گنډه وې په دې وجه د بنځو شموليت د فتنې اوفساد ذريعه جوړيدې شي په دې وجه په هغوى باندې ضروري نه ده.

قوله: صَبًى: ماشوم چونكه غير مكلف وې په دې وجه په هغه باندې جمعه فرض نه ده.

قوله: أَوْ مَرِيضٍ: د مريض نه مراد هغه بيمار سړي دي چه په داسې بيمارۍ كښې اخته وې د څه په وجه چه هغه په جمعه كښې شركت نه شي كولې يا شريك كيدل د هغه دپاره گران وې. د ماشوم په حكم كښې ليونې او بې عقل سړي هم دي په دوى باندې هم د ماشوم په شان جمعه فرض نه ده. دغه شان په گوډ شل باندې هم د جمعه مونځ فرض نه دي.

دغه شان د بيمار خيال ساتونكى سړى باندې هم فرض نه ده چه د يوداسې مريض په خدمت كښې مشغول وې چه كه لارښى نو مريض ته نقصان رسيدې شي. بل په مسافر باندې هم جمعه فرض نه ده او كه دا خلق په جمعه كښې حاضر شو نو جمعه ادا كول جائز دي

الفصل الثالث

[١٣٧٨] د جمعې پريخودو لکې پا لږې سخت وعيد

١٣٧٨- (٤١) [١] عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [٢] أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَقُومُ يَتَخَلَّلُونَ عَنْ الْجُمُعَةِ: [٣] «لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُمَرَّزَ لَجُلٍّ يَصِلُ بِالنَّاسِ [٤] ثُمَّ أُخْرِقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّلُونَ عَنْ الْجُمُعَةِ يَوْمَئِذٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي [٢] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه خلقو په باره کښې چې د جمعې د لمانځه څخه وروسته پاتې کيږي (يعنې د جمعې مونځ نه کوي)، وفرمايل [٣] يقيناًزه قصد کوم چې يو سري ته اووايم چې هغه خلقو ته مونځ ورکړي [٤] او بيا زه تلو سره د هغه خلقو کورونه وسوزوم چې (بغير د عذر څخه) جمعه پرېږدي. (مسلم)
حل الفات: - ① يَتَخَلَّلُونَ: روسته پاتې کيږي (د جمعې دمونځ نه)، ② هَمَمْتُ: قصد مې کړې دي. ③ أَخْرِقَ: اوسوزوم.

تسهيلات: - قوله: لَقَدْ هَمَمْتُ:

د جمعې د پريخودو تهديد: - ددې حديث په شان باب جماعة کښې احاديث تير شوي دي. دلته دا حديث د جمعه د پريخودونکي باره کښې دي ليکن شارحين حديث فرماني چې د احکم جمعه سره خاص نه دي بلکه دې نه وړاندې په عمومي احاديثو کښې دا وعيد هغه خلکو ته هم اوړولې شوې د چه کوم بوهم چه بغير د عذر نه پرېږدي. نولکه څنگه چه دا حکم د تارک الجمعة دپاره دې دغه شان دعام مونځونو جمع پريخودونکو دپاره هم دي. رسول الله صلى الله عليه وسلم تمنا او خواهش ښکاره کړو او په دې باندې نې عمل اونه کړو. ددې د پير وجوهات وو هلته په تفصيل سره تسهيلات کښې ليکلې شوي دي باب الجماعة کښې او گورنې. په دې حديث کښې د هغه خلقو دپاره هم سخت وعيد دي چه د جمعې په مونځ کښې د جمع د شريکيدلو نه روستو پاتې کيږي.

[١٣٧٩] بغير د شرعي عذر نه دې جمعې پريخودو لکې منافق دي

١٣٧٩- (٨) [١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ مُعْرُوفَةٍ [٣] كَتَبَ مُنَافِقًا فِي كِتَابِ لَا يَمُحَى وَلَا يَبْذُلُ» [٤] وَفِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ "كُلًّا". رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ

توجه: [١] ابن عباس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] کوم سري چې بغير د څه عذر څخه جمعه پرېږدي [٣] هغه په داسې کتاب کې منافق ليکل کيږي چې نه چېرته وړاندي شي او نه تبديل کيږي شي [٤] او په بعضې رواياتو کې دا هم دي چې کوم سري

(١) اخرجه مسلم في كتاب المساجد/باب فضل صلاة الجماعة، وبيان التشديد في التغلف عنها (رقم) ٢٥٤ - (٦٥٢)

(٢) اخرجه الشافعي في مسنده كتاب ايجاب الجمعة/باب ترك الجمعة من غير الضرورة... رقم الحديث ٢٨١

دري جمعي پريږدي (دا وعيد يعنى سزا د هغه د پاره ده) (شافعي)
حل اللغات:- ① کتاب: دلته د کتاب نه مراد عمل نامه ده. ② لا یمتی: نه وړانږې.

تسهيلات:- قوله: **مِنْ غَيْرِ مَرْوَرَةٍ**:

بغير د مَرَر د جمعي پريښودنګى عملى نفاق:- يعنى چه د شرعى عذر نه چا بغير يوشان درې جمعي پريځودلې نو هغه سړې په داسې رجسټر کښې منافق ليکلې کيږي په کوم کښې چه ليکلې شوې يوڅيز نه شى وړانديږي. داسې به عملى منافق جوړېږي ځکه چه اعتقادي منافقان به هغه وخت وو کوم وخت چه حضور پاك ﷺ ژوندې وو او د وحى نزول به کيدلو. د حضور پاك ﷺ د وفات او دنيا نه تللو نه پس عملى منافقان پاتې شو د چا تذکره چه اکثر په قرآن کښې کيږي.

قوله: **کتب منافقانی کتاب:**

د کتاب غغه مراه:- دې نه مراد عمل نامه ده. ثلاثاً يعنى زير بحث حديث کښې د يوې جمعي د ناغه کولو ذکر دې ليکن بعضې نورو روايتونو کښې د دېو جمعو پريځودو د وعيد خبره کړې ده. سوچ کونکوله سوچ پکار دې چه څومره سخت وعيد دې د جمعي په پريځودو باندې او د هغوى د طرف نه د جمع کولو څومره قدرې سستى ده.

[١٣٨٠] **د جمعي مونځ پريښوونکي خپل نقصان کوي**

٣٨٠- (٩) [١] وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، [٣] فَعَلَيْهِ الْجُعَّةُ يَوْمَ الْجُعَّةِ» [٤] [الْمَرِيضُ، أَوْ مُسَافِرٌ، أَوْ امْرَأَةٌ، أَوْ صَبِيٌّ، أَوْ مَمْلُوكٌ]. [٥] فَمَنْ اسْتَفْتَنِي بِلَهُوٍ أَوْ تِبَارَةٍ اسْتَفْتَنِيَ اللَّهُ عَنْهُ» [٦] وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ». [رواه الدارقطني].

توجه: [١] حضرت جابر رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې د الله تعالی ﷻ په ذات او صفاتو او د آخرت په ورځ ايمان او اعتقاد لري [٣] په هغه د جمعي د ورځي مونځ فرض دي [٤] علاوه د مريض او مسافر او ښځي او غلام څخه (چې په دوي د جمعي مونځ فرض نه دي) [٥] نو کوم سړي چې په لوبو او تماشو او تجارت وغيره کې مشغول ليدو سره د جمعي د لمانځه څخه بي پروايي اختياروي [٦] نو الله تعالی د هغه څخه بي پروا دي او الله تعالی ﷻ بي پروا او تعريف کړل شوې دي (دارقطني)
حل اللغات:- ① استفتنى: بې پرواهۍ نه اوکړه، يعنى مشغوله شو. ② لهو: لوبې، عبث کارونه. ③ غنى: بې پرواه.

تسهيلات:- قوله: يَلْبَسُوهُ أَوْ تَجَارَةً اسْتَفْنَى اللَّهُ عَنْهُ:

د جمعې د مونغ مخه لا پرواهي خپل نقصان دي،- يعنى كه يوسړې په لوبو ټوقو يا تجارت يا نورو مشغولياتو د وجې نه د جمعې مونغ په لپرواښي سره كوي او د جمعې پريخودو او هغه ته څه احساس نه وي نو داسې سړي هم خپل نقصان كوي ځكه چه الله تعالى د دې نه بېي نياز دې او هغه به دخپل رحمت نه اوباسي پريږدي به. نو د داسې سړي په تباښي او بربادني كښې څه شك كيدې شي د هغه دنيا هم تباښه ده او آخرت نى هم تباښه برباد شو.

[٤٠/٣٤] بَابُ التَّنْظِيفِ وَالتَّبْكِيرِ

د صفائي او وختي تلو په بيان كښي

خلاصة الباب:-

فيه ثمانية عشر حديثاً مشتملة على ثلاث مسائل:

- ① فضائل التنظيف: ١، ٢، ٣، ٧، ٨، ٩، ١٧، ١٨.
- ② فضائل التكبير والحث عليه: ٤، ٨، ١٠، ١١، ١٤.
- ③ الأمر بالانصات والزرع عن موانعه: ١، ٢، ٣، ٥، ٧، ٨، ١٢، ١٣، ١٥، ١٦.

حل الفات:- ① التنظيف: نظافة نه دې پاکوالي حاصلولته واني. ② التكبير: دېکوره نه دې سحروختي وتلوته واني.

قوله: التَّنْظِيفُ: دې نه د جمعې په ورځ غسل کول او د غسل په ذریعه بدن پاکول، مسواک استعمالول، بریت صفا کول، نوکونه پری کول، د نامه لاندې ویستنه لری کول، د ترخونو ویستنه صفا کول او کپړې صفا کول سره اغوستل او خوشبو استعمالول مراد دی. داتول څیزونه د جمعې په ورځ مسنون دی.

قوله: وَالتَّبْكِيرُ: د جمعه د مانځه دپاره د جومات طرف ته د وختي وتل مراد دی یعنې د جمعې د مونغ دپاره په اول وخت کښې تلل مراد دی.

الفصل الأول

[١٢٨١] د جمعې د مونغ آداب

١٢٨١- (١) عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٧] «لَا يَقْتَبِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، [٣] وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ، [٤] وَيَذْهَبُ مِنْ دُفْنِهِ، [٥] أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبٍ بَيْنَتَيْهِ، [٦] ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ الثَّيْبَيْنِ، [٧] ثُمَّ يُصَلِّي مَا كَتَبَ لَهُ، [٨] ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ، [٩] إِلَّا غَفَرَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ»

(١) أخرجه البخاري كتاب الجمعة/باب الدفن للجمعة (رقم-٨٨٣) والسناني كتاب الجمعة/باب فضل الإنصات وترك اللغو يوم الجمعة (رقم-١٤٠٣) والدارمي كتاب الصلاة/باب في فضل الجمعة والغسل والطيب فيها

الْأُخْرَى» «رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

قوله: ١) حضرت سلمان رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ٢) کوم سري چي د جمعي په ورځ ولمبيري ٣) او څومره چې کيدي شي پاكي حاصله کړي ٤) او د خپلو تيلو څخه (يعني په کور کې چې کوم بلا تکلف ميسر شي) تيل اولگوي ٥) او د خپل کور څخه عطر ولگوي ٦) او بيا مسجد ته ووځي او (مسجد ته رسيدو سره) د دوه سړو په مينځ کې جداوالي ونه کړي ٧) او څومره هم چې د هغه په مقدر کې وي (يعني د جمعي سنت ونوافل يا قضاء) مونځ وکړي ٨) او د امام د خطبي ويلو په وخت خاموش وي ٩) نو د دې جمعي او د تيري جمعي په مينځ کې د هغه گناه بخښل کيږي. (بخاري)

حل الفات: - ١) دهن: تيل، ٢) محس: اولگوي. ٣) بتطير: ښه پاکي حاصله کړي، دې نه د جمعي په ورځ د غسل په ذريعه بدن پاکول، نوکه اخستل وغيره صفائي مراد ده کوم چه د جمعي دپاره مسنون دی...

تسهيلات: - قوله: دهنه:

په دهنه کېني داضافه فائده: - يعنی چه دکورنی ساخت تيل استعمال اوکړي يا داسې تيل اوخوشبوني وي کومه چه مسلمانانو جوړ کړي وي او په هغې کېني د څه حرام څيز ملاوت نه وي. کيدي شي دمسلمان او مونځ گذار طرف ته ددې تيلو داضافه مقصد د رسول الله ﷺ په زمانه کېني خوددې اضافه فائده زياته نه معلوميدله ليکن نن خوددې قيد سخت ضرورت محسوسيږي ځکه چه په عطرونو کېني خو حرام څيزونه ملاولې شي. د غير مسلمو کمپنياتي د عطر سازني کار کوي او ښه په قصد سره مسلمانان ناپاکه جوړولو کوشش کوي اوداهم ممکن ده چه "من دهنه بامن دهن پته" د اضافه قيد اتفاقي اود قيد واقعي په توگه باندې وي چه په هغه زمانه کېني به تيل او عطر هم کورنی جوړ وو. والله اعلم.

قوله: لَمْ يَخْرُجْ فَلَا يَفْرُقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ:

د تفريق بين الاثنين په مفهوم کېني درې اقوال: -

١) چه مثلاً دوه کسان په يوځاني ناست وي هغه دوستان او محبت کونکي دي. يا پلار ځوني دي يا د يو بل نه جدا کيدو او ورکيدو خطره وي او څوک دريم سړي راشي اود هغوي په مينځ کېني باوجود د ځاني د نشتوالي سره دیکه وړکولوسره کيښي دا جائز نه دی. په حرمين کېني دا حديث ښه په پوهه کېني راځي.

٢) چه يوسړي ناوخته راځي او د خلقو په سرونو باندې اوږي وړاندې کيږي او هغه د دوه کسانو په مينځ کېني خامخا جدائي اچولوسره خپله لاره جوړه وي او وړاندې کيږي او خلقو ته تکليف رسوي. ددې مشاهده هم په حرمين شريفين کېني ښه کيږي. او که چرې په وړاندې صفونو کېني خالي ځاني ښکاري نوبيا ددې سړي وړاندې تلل جائز دی ځکه چه

قصود هغه خلقو دي چه شاته ناست دی او وړاندې ځانی خالی پریخودې دي.
 ⑤ دا هم کیدې شی چه د دوو کسانو په مینځ کښې جدائی او نفرت پیدا نه کړی
قوله: لَمْ يُنْصِتْ:

ه جمعي په ورځ په جماعت کښې ه خاموشۍ حکم: - چونکه په جمعه او اخرونو کښې گنډه وی هلته خاموشی د ټولو نه زیات ښه څیز وی دې دپاره چه نظم او ضبط په ځانې پاتې شی. په دې وجه د جمعي د اضافي ثواب د حاصلولو دپاره دا بنيادی شرط لگولې شوې دي چه سرې دې په ژبه باندې هيڅ هم نه وائی بلکه خاموش دي پاتې وی تردې چه څه نیکه خبره دي هم نه کوی. مثلاً چاته دا وینا کول چه چې شه دا امر بالمعروف دي مگر دا هم جائز نه ده.
قوله: غُفِرَ لَهُ:

ه گناهونو مغفرت: - یعنی ددې جمعي نه واخله تر راتلونکې جمعي پورې ددې سرې ټول گناهونه معاف کولې شی. دې نه واره گناهونه مراد دی او که چرته رښتوني توبه نی اوکړه نولوی گناهونه به نی هم معاف شی گنی کمزورې خوبه شی.
قوله: [لَا غُفِرَ لَهُ مَا يَنْتَهَى وَيَبْتَغِي الْجُمُعَةَ الْأُخْرَى:]

ه جمعة الاخرى غفحه مراد: - شيخ عبد الحق رحمته الله لیکي چه د دویمې جمعي پورې نه هغه جمعه مراد ده چه ددې جمعي نه مخکښې تیره شوې ده. لکه چه د آخرې مطلب اومعنی داده چه یوه بله جمعه. اوس دا ضروری نه ده چه هغه بله جمعه هم هغه وی کومه چه وړاندې راځی بلکه تیره شوې جمعه هم کیدې شی. دا توجیه شارحین ځکه کوی چه راتلونکی څه احادیثو باندې پوهیدل په دې باندې موقوف دی. [اشعة المعات]
 [١٢٨٢] د گناهونو بخشش

٣٨٢- (٢) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «مَنْ اغْتَسَلَ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قَدَّرَ لَهُ، [٣] ثُمَّ أَلَمَّصَتْ حَتَّى يَقْرَأَ مِنْ خُطْبَتِهِ» [٤] ثُمَّ يُصَلِّيَ مَعَهُ، غُفِرَ لَهُ مَا يَنْتَهَى وَيَبْتَغِي الْجُمُعَةَ الْأُخْرَى [٥] وَفُضِّلَ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمعه: [١] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] کوم سړي چې غسل وکړو بيا جمعي ته راغې او څومره چې د هغه په نصيب کې وو مونږ يې وکړو [٣] بيا د امام خطبي څخه تر فارغيدو پورې چې و [٤] او د ده سره يې مونږ وکړو نو د دې جمعي څخه تر تيري جمعي پورې [٥] بلکه د دې څخه دري ورځي زيات د هغه گناه بخښل کيږي. (مسلم)

تسهيلات:-

قوله: وَفُضِّلَ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ:

د جمعی دور مخی فضیلت :- د دې وجه داده چه د یوې جمعی نه د بلې جمعی پورې اووه ورځې جوړېږي او د دې امت یوه نیکی په لس چنده باندې زیاتېږي. لهذا د جمعی یوه ورځ د لسو ورځو برابر کیدل پکار دی. په دې وجه په اووه ورځو باندې د دریو ورځو اضافه کولو سره (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امثالِهَا) په دې سره پوره کړې شو.

[١٢٨٢] د خطبې په دوران کښې د نورو کارونو لغویت

٣٨٨- (٣) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءِ [٣] ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَاسْتَمَعَ وَأَلْصَقَ [٤] غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ [٥] وَمَنْ مَسَّ الْحَصَى فَقَدْ لَغَا» [٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كوم سړي چې اودس وکړو او ښه اودس يې وکړو (يعني د اوداسه د آدابو د رعایت سره) [٣] بيا جمعی ته راغي او (که نژدې وو نو) خطبه يې واوریده او (که لرې وو خطبه يې نشوه اوریدي نو) چې کيناستو [٤] نو د دې (جمعی) او د تیري جمعی په مینځ کې بلکه د دې څخه هم دري ورځي زیات د هغه گناه بخښل کیږي [٥] او چا چې د خطبې په وخت یا په لمانځه کښې د سنگ ریزو وغیره سره شغل وکړو هغه لغو کار وکړو. (مسلم)

حل التفات :- ① الحصى: کانړی، ② لغا: فضول او عبث کار.

تسهيلات :- قوله: مَنْ مَسَّ الْحَصَى:

په مس الحصى کښې دوه احتماله :-

① کانړی ته لاس لگول دې نه مراد دی چاچه په مانځه کښې داشغل او کړو او کانړی سره نئ لوبې کول شروع کړه یعنی د سجدي د ځانئ نه د یوځل په ځانئ باربار کانړی اخواکول شروع کړه نو هغه فضول کار او کړو او چاچه فضول کار او کړو د هغه د جمعه اضافی ثواب ضائع شو. په دې سره د عربو او عجمو هغه سلفی روڼو ته تنبییه ورکول دی چه د بل جیب نه تشو پیپر راؤباسی او پوزه پاکوی او موبائل فون هم اوری. په مانځه کښې اخواد یخوا تلل او څوک راښکل او خپل طرف ته راوستل خود هغوی معمولی خبره ده.

② بعضې شارحینو دې حدیث مطلب داخستې دي چه د خطبې دوران کښې یوسړې د خطبې اوریدو په ځانئ کانړی سره لوبې کوی د هغه ثواب ضائع کیږي دا مطلب د یرواضح دي.

[١٢٨٤] ذُجْمَعِي يَهْ وَرْخْ پَهْ اَوَّلْ وَخْتِ كُنْبِي دَرَاتْلُو فضيلت

٣٨٨- (٣١) (١) اَوْعَنَهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (٢) «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، وَقَعَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ، يَكْتُبُونَ الْأَوَّلَ فَأَلَّوْا (٣) وَمَثَلَ الْمُهْجَرِ كَمَثَلِ الَّذِي يَهْدِي بَدَنَهُ (٤) ثُمَّ كَالَّذِي يَهْدِي بَقَرَةً (٥) ثُمَّ كَبَشًا (٦) ثُمَّ دَجَاجَةً (٧) ثُمَّ بَيْضَةً (٨) فَإِذَا غَرِبَ الزَّمَانُ طُفُوا مُصَغِّفُهُ، وَسَمِعُوهُمُ الدِّكْرُ» (٩) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ١) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل ٢) هر کله چي د جمعي ورخ راخي نو فرشتي د مسجد په دروازه اودريږي ٣) نو څوک چي مسجد ته په اول وخت کي راخي مخکي د هغه نوم ليکي بيا د دې څخه وروسته د مخکي راتلونکو نومونه ليکي ٤) او کوم سړي چي مسجد ته اول (وخت) په جمعه کي راشي د هغه مثال داسي دي لکه يو سړي چي مکي ته د قرباني د پاره اوبس ليري ځي د هغې ډير زيات ثواب دي ٥) بيا د هغې څخه وروسته چي کوم سړي جمعي ته راخي د هغه مثال داسي دي لکه يو سړي چي د قرباني د پاره غوا ليري ٦) بيا د هغه څخه وروسته چي کوم سړي راخي د هغه مثال داسي دي لکه يو سړي چي پسه ليري ٧) بيا د هغه څخه وروسته چي کوم سړي راخي د هغه مثال داسي دي لکه يو سړي چي په صدقه کي چرگ ليري ٨) بيا د هغه څخه وروسته چي کوم سړي راخي د هغه صدقه کي د اگي ورکونکي پشان وي ٩) او هر کله چي امام د خطبي د پاره منبر ته راشي نو هغه (يعني فرشتي) خپلي صحيفي ونگاري او خطبه آوري (بخاري، مسلم).

حل اللغات: ١) إِذَا كَانَ: دا کان تامه دي لهذا ددې دپاره دڅير ضرورت نشته دي ٢) الْمُهْجَرُ: د بَابِ تَفْعِيلِ نه دي، تهجير هاجره نه دي د غرمې د نمر د زوال وخت ته هاجره وائي دلته زر او اول وخت کنبې راتلل مراد دي ٣) بَدَنَهُ: د قرباني اوبس، ٤) كَبَشًا: گاو، ٥) طُفُوا: راوڼغاري،

تسهيلات: - قوله: فَأَلَّوْا: دامنصوب دي کوم چه د يکتبون دپاره مفعول به دي او فاء د ترتيب دپاره ده.

حديث مقصد: - ددې حديث مطلب دادې چه مثلاً د زوال د نمر نه پس د جمعي وخت کيږي اوس ددغه وخت نه واخله د امام په منبر باندې د کيناستو پورې چه کوم وخت دي. دا وخت فربتو په پنځو حصو کنبې تقسيم کړي دي. هم ددغه پنځو حصو بيان په دې حديث کنبې کړي شوي دي. يعنی چه کوم سړي ددغه وخت په اوله حصه کنبې د جمعي دپاره راغلو

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب الاستماع إلى الخطبة (رقم- ٩٢٩) ومسلم في كتاب الجمعة / باب فضل التهجير يوم الجمعة (رقم- ٢٤) - (٨٥٠) وابوداود كتاب الطهارة / باب في الغسل يوم الجمعة (رقم- ٣٥١) والترمذي كتاب الجمعة / باب ما جاء في التكبير إلى الجمعة (رقم- ٤٩٩) والنسائي كتاب الجمعة / باب التكبير إلى الجمعة (رقم- ١٣٨٥) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنن فيها / باب ما جاء في التهجير إلى الجمعة (رقم- ١٠٩٢) ومالك في الموطأ كتاب الجمعة / باب العمل في غسل يوم الجمعة (رقم- ١٤)

لکه چه هغه د بیت الله د قربانتی دپاره د هدیه په توگه صدقه او خیرات کښې اوښ او لیگلو او کوم سرې چه په دویمه حصه کښې راغلو هغه لکه چه د بیت الله د قربانتی دپاره غوا صدقه کړه او څوک چه په دریمه حصه کښې راغلو نو هغه لکه د گډ صدقه اولیگله او څوک چه په څلورمه حصه کښې راغلو هغه لکه چه د چرگ صدقه او کړه او څوک چه په پنځمه حصه کښې راغلو نو هغه لکه چه د هگنی صدقه او کړه. دې نه پس د صدقاتو دروازه بنده شی ځکه چه امام راوځی خطبه شروع کیرې. اوس د انسانانو په شان فریښتې هم د خطبې د اوریدو پابند کیرې. لهذا رجستر بند کړی او د خطبې اوریدو دپاره کینی.

[١٢٨٥] د خطبې په وخت د امر معروف او نهی عن المنکر معنا نعت

هـ (٣-٥) [٥١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [٢] «إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَتَيْتَ وَالْإِمَامُ عَطُوبٌ [٢] فَقَدْ لَقِيتَ» . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه [١] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د جمعي په ورځ چې امام خطبه وايي که تا د ځان سره ناست نژدي سړي ته دا هم او ويل چې چې ش [٣] نو تا هم لغو کار وکړو. (بخاري، مسلم)

حل اللغات :- ① لَقِيتَ : تا فضول او عبث کار او کړو.

تسهيلات :- قوله : فَقَدْ لَقِيتَ :

د خطبې په دوران کښې د امر بالمعروف عدم جواز :- ښکاره خبره ده چه کله یوسړې بل سړی ته په زوره سره وائی چه چې ش نه وهغه پخپله هم شور او کړو. لهذا دا هم د لغو په زمره کښې راځی په کوم سره چه د جمعي اضافی ثواب ختمیرې. سره ددې چه دا نیک کار دي لیکن دغه وخت په اشاره سره پوهه کول پکار دی په ژبه سره څه نه دی وئیل پکار. د سوچ مقام دي چه کوم فضول قسم خلق په دې دوران کښې شور کوی یا په امام وغیره باندې اعتراض او کړی د هغوی به څه حال وی.

دا حناو په نیز د خطبې په دوران کښې د خاموشي حکم :- کوم وخت چه امام خطبه ورکوی نو د اکثر علماو په نیز بالکل خاموش پاتې کیدل واجب دی. د امام ابو حنیفه رحمه الله هم دغه مسلک دي هغوی فرمائی چه د امام د خطبې دوران کښې نه مونځ جائز دي اونه څه بل کلام جائز دي ځکه چه "اد اخرج الامام فلا صلاة ولا كلام".

امام ابو حنیفه رحمه الله فرمائی چه په ژبه سره په اوچت آواز دي دوران کښې درود شریف وئیل هم جائز نه دی بلکه په زړه کښې دي وائی او کوم خلق چه د خطبې آواز نه اوری بلکه لري

(١) اخرجہ البخاری فی کتاب الجمعة / باب الإنصات يوم الجمعة والإمام يخطب (رقم- ٩٢٤) وسلم کتاب الجمعة / باب فی الإنصات يوم الجمعة فی الخطبة (رقم- ١١٠) - (٨٥١)

ناست وی اولو دسپیکر نه وی نو هغوی له هم چپ کیناستل پکار دی. د فقه د عبارت "والنأی کالقریب" هم دغه مطلب دی.

ه عطفی په دوران کښې ه لیکلو معانعت - علماؤ خطیبې په آدابو کښې لیکلی دی چه دغه وخت کښې لیکل لوستل هم منع دی بلکه د اتروشی جواب ورکول هم مکروه دی. در مختار کښې دا قاعده لیکلې ده "وکل شیء حرماً فی الصلوة حرماً فی الخطبة" بهر حال په دې حدیث کښې د جمعې دپاره آدابو خیال ساتلو سره د وخته تلل د لونی فضیلت څیز دی. مسلمانانو له په دې باندې عمل کول پکار دی "ومن بطأ به عمله لم یسرعه به نسبه" کوم سړې چه د هغه عمل شاته کړو هغه د ده نسب نه شی وړاندې کولی.

[١٢٨٦] جمات کښې څوک د هغه د خالی نه اخوا کولو معانعت

٣٨١- (١) [٢٦] [٢٧] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢٨]: «لَا يُقْبَضُ أَحَدُكُمْ رَأْسَ يَوْمِ الْجُمُعَةِ [٢٩] ثُمَّ يُخَالِفُ إِلَى مَقْعَدِهِ، فَيَقْعُدُ فِيهِ [٣٠] وَلَكِنْ يَقُولُ: افْخُوا» [٣١] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] جابر رضی الله عنہ راوی دي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [٢] په تاسو کې دې یو سړي د جمعې په ورځ (جامع مسجد ته د رسیدو سره) خپل مسلمان ورور د هغه د ځای څخه نه لرې کوي [٣] چې هلته بیا خپله د ناستي اراده کوي [٤] هو خلقو ته دي دا اوواني چې (ورونو) ځای څه کشاده کړي. (مسلم)

حل النکات:- ① مَقْعَدِهِ: د کیناستلو ځای، ② اَفْخُوا: ځای فراخه کړئ.

تسهيلات:-

قوله: اَفْخُوا: دا حدیث مونږ ته د تعلیم را کوی چه د یوبل ځانی نیولوپه ځانی بهتر داده چه تاسو په خپل مینځ کښې د کولایدل او وسعت پیدا کولو کوشش کوئ مه څوک پاره کوئی اومه څوک پاسوئ.

په حرمین شریفینو کښې د خپل ځاني پریغودو صورتونه: - په توضیحات شرح مشكاة کښې مولانا فضل محمد صاحب مد ظله العالی فرمائیلى دی د جمعې په ورځ د گنډې د وجې نه د ځانی مسئله پیدا کيږي او خاص کر په حرمین شریفین کښې دامسئله یوسنگین صورت اختیاره وی دا حکم د ټولو مونځونو دپاره دې لیکن ددې صورت په جمعه یا اخترونو کښې ډیر پیښيږي په دې وجه ئی دا په جمعه کښې ذکر کړو صورت داسې وی چه یو سړي راشی او بل سړي د هغه د ځانی نه په زور سره پاسوی او پخپله په هغه ځانی باندې کینی دا خو خالص حرام کار دي او که هغه سړي په خپله مرضی سره دغه ځانی پرېږدي نو ظاهر او باطن د دواړو رضا ضروری ده نه دا چه د ویر او حیا، امید او طمع د وجې نه هغه اجازت ورکوی. او که

^(١) اخرجہ مسلم فی باب تحریم إقامة الإنسان من موضعه المباح الذی سبق إلیه (رقم- ٣٠) (٢١٧٨)

يوسري بل سري د وړاندې نه جمات ليگي او هغه سري ځي او د هغه دپاره په جمات كښې ځاني گيره وي او پخپله په هغه ځاني كښې كيني بيا هغه سري راځي او په دغه ځاني كښې كيني او پخپله دغه ځاني نيوونكې سري ځي نو دا صورت هغه وخت جائز دې كله چه راتلونكې سري عالم فاضل وي او مخدوم او بزرگ وي نو د دغه كمزور خادم دپاره دا قرباني وركول جائز دي. ليكن كه هغه سري عالم فاضل نه دې او نه په درجه كښې دده نه لوني دې نو د هغه كينا ستل او د ده پاسيدل او ځاني پريخودل مكروه دي. دا صورت هغه وخت ډير زيات خراب بنكاري كله چه د ځاني نيوونكې سري د هغه كس دپاره ځاني گيره وي چه هغه به ده له څه پيسې وركړي لكه نن صبا چه په رمضان كښې د عربو شيخانو تكروني غريبانانو توريانو مسلمانانو سره هم دغه معامله ده. او كيدي شي چه پخوا زمانه كښې هم دغه معامله چرته په بل صورت كښې وه نو ځكه خو حضور پاك ﷺ منع فرمايلي نن صبا خودا صورت د ظلم د حد پورې رسيدلې دي. هم په دې وجه يوا الله والا او وويل چه د كومو خلقو په عبادت كښې دا ظلم كيږي د عبادت نه علاوه به د هغوي د ظلم او گناه څه حال وي؟

په جمات كښې خپل ځاني بل ته پريغودل: - د جماتونو زمكې وقف دي كوم سري چه وړاندې راغلو د هغه حق دې چه هلته دې كيني. اوس مسئله د ايشار بالتبرع ده يعنى يو طالب خپل استاذ په مخكښې صف كښې په خپل ځاني باندې او دروي او پخپله ايشار او قرباني كولوسره د ثواب نه لاس اخلي روستو صف ته ځي. ددې متعلق بعضي علماء فرمائي چه جائز دي بعضي وائي ايشار بالتبرع مكروه دي.

[١٢٨٧] د جمعي په ورځ ښكلي لباس اچول

١٣٨٧ - (٤١) عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَكَبَسَ مِنْ أَحْسَنِ يَبَاهِهِ [٣] وَمَسَّ مِنْ طَيِّبٍ إِنْ كَانَ عِنْدَهُ [٤] ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ، فَلَمْ يَخْطُ أَغْنَأَ النَّاسَ [٥] ثُمَّ صَلَّى مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ [٦] ثُمَّ أَلْعَصَ إِذَا خَرَجَ إِمَامُهُ حَتَّى يَفُورَ مِنْ صَلَاتِهِ [٧] كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهُمَا وَيَبْنِي جُمُعَتِهِ الَّتِي قَبْلَهَا»." رواه أبو داود.

توجه: [١] ابو سعيد او ابو هريره ؓ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كوم سري چې د جمعي په ورځ غسل وکړو ښه لباس يې واغوستو [٣] او که ميسر وي نو خوشبو يې ولگوله [٤] بيا جمعي ته راشي او هلته د خلقو په څټونو (غارو، توپ نه وهي [٥] بيا څومره چې الله ﷻ د هغه په مقدر کې ليکلي وي عبادت وکړي [٦] او كله چې امام د خطبي د پاره لاړ شي نو دې خاموشي اختيار کړي تر دې چې د لمانځه څخه فراغت حاصل کړي [٧] نو دا به د ده د پاره د دې جمعي او د دې څخه د مخکې جمعي په مينځ کې د گناهونو کفارې شي (ابوداؤد).

حل اللغات: - ① بَقَطَّ: توب و هل، آوردن ② أَخْسَنَ ثِيَابَهُ: بپوشید جامه، پاکي صفا جامي مراد دی.
تسهيلات: - قوله: إِنْ كَانَ عِنْدَهُ:

ه قید فائده: - به دي جمله کنبی چه کومې اشاري اوفاندي دی هغه اول ليکلي شوی دی یوه فائده داهم ده چه په خپلو عطر و خوشبوسره حضور پاک ﷺ اشاره او کړه که چرې خپل دي نه وی نو د چانه په سوال مه غواړه ثواب هم په دي کنبی دي چه خپل عطر او تیل اولگوي او د چانه په غوښتلوسره نه دی لگول پکار.
قوله:

كَانَتْ كَفَّارَةً لِّمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ جُمُعَتِهِ الَّتِي قَبْلَهَا:

ه گناهونو مغفرت: - په دي حديث کنبی تصريح ده چه تيره شوې جمعه او د دي جمعه په مينځ کنبی کومه گناه کولې شی وړاندي چه کوم ليکلی دی چه د آخری نه مراد راتلونکي جمعه نه ده هغه د دي حديث په رڼا کنبی ليکلي شوي دي ځکه چه دا حديث ښایي چه تيره شوې جمعي او د دي جمعي په مينځ کنبی گناهونه به معاف کيږي.

الفصل الثاني

[١٢٨٨] جامع مسجده ته د پيدل تلل افضل

٣٨٨- (٨) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "② «مَنْ غَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ③ وَتَوَضَّأَ ④ وَتَوَضَّأَ ⑤ وَذَنَّا مِيزَ الْأَمَامِ ⑥ وَأَسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْعَلْ ⑦ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلٌ سَعَةِ أَجْرِ صِيَابِهَا وَقِيَامِهَا»". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسْلِيمِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

تو جمعه: ① اوس ابن اوس رضی الله عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② کوم سري چې د جمعي به ورځ بل څوک اولمبولو او خپله نې هم اولمبل ③ او د وخته (جامع مسجد ته) لاړ شی چې د شروع څخه خطبه لاندني کړي او پيدل (په پښو) لاړ شی ④ او امام ته نژدي کيني ⑤ او خطبه واورې او څه بيهوده خبره د ژبي څخه ونه باسي ⑥ نو د هغه د هر قدم په بدله کې د يو کال د روزو او د شپې د عبادت کولو ثواب ليکل کيږي.
(ترمذي، ابوداؤد، نسايي، ابن ماجه)

حل اللغات: - ① تَوَضَّأَ: وختی تلل، (داواړه لفظونه د يو بل دپاره تاکيد دي)، ② يَلْعَلْ: فضول او عبث کار ته واني.

تسهيلات: - قوله: غَسَلَ:

ه جمعي په شپه د جماع کولو استحباب او د دي حکمت: - د باب تفصيل نه د لامبلوبه معنی کنبی

(١) اخرجه ابوداؤد في كتاب الطهارة/باب في الغسل يوم الجمعة (رقم-٣٤٥) والترمذي كتاب الجمعة/باب ما جاء في فضل الغسل يوم الجمعة (رقم-٤٩٦) والسناني كتاب الجمعة/فضل الشئ إلى الجمعة (رقم-١٣٨٤) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في الغسل يوم الجمعة (رقم-١٠٨٧)

دې. ددې مطلب دادې چه پخپله دې هم غسل کوی او په خپله بنځه دې هم غسل کوی. د بنځې لامبول دا چه جماع دې کوی دې دپاره چه هغه هم د جنابت د وجې نه غسل او کړي نولکه چه هغه بنځه اولامبوله. په دې کښې ددې خبرې طرف ته اشاره ده چه د جمعي په شپه يابه ورځ کښې صحبت کول مستحب دی. دې دپاره چه د شیطاني وسوسو او د زنا د خطرې نه بنځې او سړی دواړه محفوظ پاتې شی ځکه چه د جمعي په گنډه کښې د گډوډ کیدو زیاتې خطرې دی.

قوله: وَيَكْرُوَابِتَكْرَ:

د بکرو وابتکر په معنی کښې درې احتمالات:-

① دادواړه لفظونه د یو بل دپاره تاکید دې مطلب دا چه هغه سړې دې د وخته جمات ته لارشی.

② یا "بکر" مطلب دادې چه پخپله وختی لاړو "وابتکر" او خطبه ئی د شروع نه حاصله کړه

③ یا "بکر" مطلب وختی تلل نه دی بلکه صدقه کول دی چه د جمعي په ورځ ئی صدقه اوکړه او بیا د وخته لاړو خطبه ئی واوړیده.

قوله: وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ:

جمات ته د پیدل تو فضیلت:- په دې کښې هم دویم لفظ د اول لفظ مشی د پاره تاکید دې یعنی پیدل لاړو او بالکل سور نه شو. بهر حال که جامع مسجد ډیر لرې نه وی نو پیدل تلو کښې ثواب زیات دې ځکه چه قدمونه لیکلې کیږي. د ډورو پریوتلو ثواب جدا دې او که جمات لرې وی نویا سوړیدو سره تلل منع نه دی.

[١٢٨٩] د جمعي او اخترونو دپاره بشکلي کپړې ساتل

٣٨٩- (٩٩) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢]

«مَا عَلَيَّ أَحَدٌ كَلَّمَانَ وَجَدَ أَنْ يَخْلُفَ تَوْبَتَيْنِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ [٣] يَوْمَ تَوْبَتِي مَهْتَبَةٍ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] عبدالله ابن سلام رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] په تاسو کې چې د چا وس وي که هغه د جمعي د لمانځه د پاره علاوه د کارو بار د کپړو څخه دوه کپړي -نوري جوړې کړي [٣] نو په دي کې څه حرج نشته. (ابن ماجه)
حل اللسان:- مَهْتَبَةٍ: محنت مشقت، کار روزگار.

تسهيلات:- **قوله: يَوْمَ تَوْبَتِي مَهْتَبَةٍ:**

دهيدین او جمعي دپاره دخاص لباس استعمال حکم:- یعنی د عام خدمت او کار روزگار دلباس

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة: باب اللبس للجمعة (رقم-١٠٧٨) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها: باب ما جاء في الزينة يوم الجمعة (رقم-١٠٩٥)

نه علاوه خاص د جمعہ او اختر و نو د پاره که خوګ لباس تیاره وی او ایردی نو منع نه دی بلکه محمود دی. شرط دادې چه الله تعالی دې سری ته په وسعت سره ورکړې وی دا په اسراف کښې داخل نه دی او نه د زهد او تقویٰ منافی دی. په دې کښې د شعائر اسلام جمعہ او عیدین اعزاز هم دې اولونی شان هم دې. رسول الله ﷺ د خپل دې مبارک فرمان په ذریعہ او د خپل مبارک فعل په ذریعہ هم ددې تعلیم ورکړې دې. رسول الله ﷺ مبارک به د جمعہ او د عیدین د پاره خاس لباس او چپه ساتله او بیا به نسی استعمالوله. نن صباد د دنیا دارو د پاره د یونیفارم رواج دې. د عدالت کمرې ته چه کله یو انگریز یا د انگریز په شان جج دا خلیپرې نو په لږمی توګه هغه چپه اوقبه استعمالوی. د وکیلانو او سکول کالج یونیفارم وی د جمعی او اختر و نو د پاره چپه استعمالول او پتکې ترل اسلامی یونیفارم دې په هر خطیب باندې لږم دی چه هغه دې د اسلام دا امتیازی اعزازی لباس استعمال کړی او شرم دې نه کوی. په عوام الناس کښې په دې سره د دین عظمت زیاتیرې او په وعظ اونصیحت باندې باور او یقین زیاتیرې. ډیر د افسوس مقام دې چه د برصغیر عام خطیبانودا سنت ترک کړی دی سره ددې چه د سنن زواندنه ولې نه وی.

٣٠٠ (-) [١٠] ۱۱۰ ورواؤه مالک عن يحيى بن سعيد.

توجه: [١] او امام مالک رحمہ اللہ دا روایت د يحيى ابن سعيد څخه نقل کړي دي.

[١٢٩١] په خطبه کښې امام څخه د لرې کیناستو وعید

٣٠١ (-) [١٠] ۱۱۰ وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " [٢] «أَغْفِرُوا لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَأَذْنُوا مِنَ الْإِمَامِ» [٣] فَإِنَّ الرَّجُلَ لَا يَزَالُ يَتْبَاعِدُ [٤] حَتَّى يُؤَخَّرَ إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] سمرة ابن جندب رحمہ اللہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د خطبي په وخت زر حاضريرې او امام ته نژدې کښې [٣] ځکه چې سړي (د خير د ځاي څخه چې بلا عذره) څومره لرې کيږي [٤] د جنت په داخلیدو کښې به وروسته وي اگر که په جنت کې داخل شی هم (ابوداؤد).

حل اللغات: - ① يَتْبَاعِدُ: لرې کيږي.

تسهيلات: - قوله: فَإِنَّ الرَّجُلَ لَا يَزَالُ يَتْبَاعِدُ:

په نېکۍ کښې شرم نه کول: - دا حديث مسلمانانو ته دا تعلیم ورکوی چه هغوی دې هميشه اعلى او اوچتې حوصلې خپله وی او په هره نيکۍ کښې د ښکته والی په ځانۍ اوچتوالی ته اوړاندې کيږي او د خپلو عظمتونو پرواز دې ښکته نه ساتی بلکه اوچت دې ساتی.

^(١) اخرجه مالک في الموطأ في كتاب الجمعة / باب الهيئة وتخطي الرقاب. واستقبال الإمام يوم الجمعة (رقم - ١٧)

^(٢) اخرجه ابوداؤد في كتاب الصلاة، باب الدنو من الإمام عند الموعظة (رقم - ١١٠٨)

[١٢٩٢] د خطبې په دوران کښې په خټونو یا نډې د تیریدو وعید

١٢٩٢- (١) [١١١] (١) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ تَغَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ [٣] اتَّخَذَ جَسْرًا إِلَى جَهَنَّمَ». [٤] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: [١] معاذ بن انس جهني رضي الله عنه د خپل پلار بزرگوار څخه نقل کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې د جمعي په ورځ په جامع مسجد کې د خاي حاصلولو د پاره، د خلقو په خټونو (گردونونو، غاړو، توپ وهي [٣] هغه به د جهنم طرف ته پل جوړ کړي، [٤] ترمذي رحمته الله عليه دا روايت نقل کړي دي او ويلې يې دي چې دا حديث غريب دي.

حل اللغات: - ① جَسْرًا: پُل.

تسهيلات: - قوله: مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ:

د حديث په سند کښې غلطی: - شيخ سيد رحمته الله عليه فرمايلي دي چې ددې حديث په سند کښې معاذ بن انس عن ابيه وئيل سهو ده ځکه چې د معاذ پلار انس نه صحابي دې نه هغه د يوحديث راوي دي. په دې وجه صحيح اسناد داسې دی عن سهل بن معاذ رضي الله عنه عن ابيه. د حديث الفاظ "اتخذ جسرا" يعنی دا سړي به د دوزخ د پاسه پل جوړولې شي.

د اتخاذا الجسر مطلب: - ددې مطلب دادې چې څنگه دې سړي مسلمانان تنگ کړل او د خلقو په ستونو باندې اوڅخو سره هغوی ته تکليف اورسولو اوس به د قيامت په ورځ دا سړي په جهنم باندې د پل په توگه کيخودې شي او خلقو ته به وئيلي شي چې ددې سړي د پاسه تيريرئ نو خلق به تيريري او هغه به د خپلو لاندې کوي.

[١٢٩٢] د خطبې دوران کښې د کيناستو يو ممنوع صورت

١٢٩٣- (١) [١١٢] (١) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ [٢] أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَهَى عَنِ الْحُبُوبَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامَ يُخْطَبُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] معاذ بن انس رضي الله عنه راوي دي [٢] چې رسول الله ﷺ د جمعي په ورځ کله چې امام خطبه وايي دواړي گوندوي د خټې سره د لگولو څخه منع فرمايلي ده، (ترمذي، ابوداود).

حل اللغات: - ① الْحُبُوبَةُ: پرلت کيناستل.

د راوي مختصر تعارف: - نوم معاذ د پلار نوم انس قبيله جهنيه سره ئي تعلق لرلو د مصر په خلقو کښې د هغوی شمير کيدلو او هم په اهل مصر کښې د هغوی روايات موندلې شي د هغوی ځوی سهل د هغوی نه روايات نقل کوي.

(١) اخرجه الترمذي كتاب الجمعة/باب ما جاء في كراهية التخطي يوم الجمعة (رقم-٥١٣)

(٢) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب الاحتيا والامام يخطب (رقم-١١١٠) والترمذي كتاب الدييات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في الموضحة (رقم-٣٩٠)

تسهيلات:-

قوله: نَهَى عَنْ الْجُمُعَةِ يَوْمَ الْإِمَامِ عَطَّلَ:

ه جوة معى او دهه منهى وجه- دا يوشان كيناستل دى كوم ته جه پرلت وهلوسره كيناستل وانى. حضورياك ^{عليه السلام} دې نه خكه منع فرمايلې ده جه داسې كيناستوسره خوب غالب راځي كوم سره جه اودس ماتيرې. يا سري په يواړه باندې ناڅاپي پريوځي يا په ناسته ناسته اودس ماتيرې او هغه ته احساس هم نه كيږي.

[١٢٩٤] د پرکالي په راتلود ځاني بدلول

٣٣- (١) [١١٣] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيَحْتَوِلْ مِنْ حُجْلِيهِ ذَلِكَ» (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ).

توجه: [٢] ابن عمر ^{رضي الله عنه} راوي دي چې رسول الله ^{صلى الله عليه وسلم} فرمايل [٢] هر کله چې په تاسو کې يو سري د جمعي په ورځ (په مسجد کې ناستي سره) نيم خوابه شي (د خوب جوتو وروشي) نو هغه ته پکار دي چې خپل ځاي بدل کړي (يعني کوم ځاي چې ناست وي د هغه ځاي څخه دي پاڅي او په بل ځاي کې دي کيني دغسې د خوب غلبه به يې کمه شي) (ترمذي) حل اللعان:- ① نَعَسَ: د خوب جوتي، پرکالي، ② فَلْيَحْتَوِلْ: نولړ دې شي

تسهيلات:-

قوله: فَلْيَحْتَوِلْ مِنْ حُجْلِيهِ ذَلِكَ

د ځاني بدلولو په مفهوم گڼې دوه اقوال:-

- ① ځاني بدلولوسره به د خوب غلبه ختمه شي ځکه چې گرزیدو سره خوب تښتي.
② د اودس ځاني ته دې لار شي او مخ لاس دې اووینځي.

الْقَصْلُ الثَّالِثُ

[١٢٩٥] يوکس د هغه د ځاني څخه د پاسولو معنا نعت

٣٥- (١) [١١٣] عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: [٢] «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يُقْبِرَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَقْعَدِهِ وَبَجْلِسَ فِيهِ» [٣] قِيلَ لِنَافِعٍ: فِي الْجُمُعَةِ قَالَ: «فِي الْجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا». (وَمُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).

توجه: [٢] نافع ^{رضي الله عنه} فرمايي [٢] چې ما د حضرت ابن عمر ^{رضي الله عنه} څخه اوريدلي دي چې

١) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب الرجل ينعم والإمام يخطب (رقم- ١١١٩) والترمذي باب فين ينعم يوم الجمعة أنه يتحول من مجلسه (رقم- ٥٢٤)

٢) اخرج البخاري في كتاب الاستئذان /باب (إذا قيل لكم تفسحوا في المجلس. فافسحوا) يفسح الله لكم وإذا قيل انشروا فانشروا) الآية (رقم- ٤٢٧٠) ومسلم في كتاب السلام /باب تحريم إقامة الإنسان من موضعه المباح الذي سبق إليه (رقم- ٢٧) وابوداود في كتاب الأدب /باب في الرجل يقوم للرجل من مجلسه (رقم- ٤٨٢٨)

رسول الله ﷺ د دې خبرې څخه منع فرمايلي ده چې هيڅ سړي دي بل سړي د خپله ځاي څخه نه پاڅوي چې بيا پخپله هلته کيښي [٢] د نافع رضى الله عنه څخه پوښتنه وشوه چې آيا دا ممانعت د جمعي د پاره دي؟ هغه وفرمايل جمعي د پاره هم دي او د جمعي څخه علاوه هم دي. (بخاري)

حل اللغات: - ① مَعْدِيه: د کيناستلو ځای.

تسهيلات: -

قوله: أَنْ يُقِيمَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَعْدِيه

مونتگزار د خپل ځاني څخه د پاسولو د ممانعت وجه: - د داسې فعل نه منع کړې شوې ده په کوم سره چې يو مسلمان ورور ته تکليف رسې لهذا دا ممانعت د جمعي او غير جمعي ټولو متعلق دي. ددې حديث مبارک نه دا هم معلومه شوه چې دا دواړه کارونه جدا جدا کول منع دي. څوک نې صرف پورته کړي او د هغه په ځاني ناسته او نه کړي نو د يوې گناه مرتکب به وي. او چې څوک ناسته اختيار کړي نو د دوه گناهونو مرتکب به وي.

دهديث د حکم څخه بعضي مستثنیات: - ددې حکم نه هغه صورتونه مستثنی نه دي کوم ځاني کښې چې شرعا پورته کول جائز وي ،

① امام د خپل ځاني نه بل کس پاڅولې شی.

② مؤذن د خپل تکبير والاځاني نه بل کس پاڅولې شی.

③ چې په دغه ځاني باندې وړاندې نه څوک ناست وو بيا دې د څه تقاضې دپاره لاړو يا نې په دې ځاني باندې خپله څه کپړا کيځوده او اودس دپاره لاړو ، بل کس راغلو او دده په ځاني کښيناستو نو دې هغه پاڅولې شی.

④ که څوک د چا کور ته لاړ شی د صاحب خانه دعزت په ځاني دناستی نه هم منع کړې شوې ده. په دې وجه نبی کریم ﷺ حديث مبارک کښې من مقعدة او فرمايل ناست دهغه د ځاني نه مه پاڅو. لهذا کوم ځاني کښې چې دپاڅولو ضرورت دي هغه ځاني نه پاڅولې شی.

[١٢٩٦] جمعي ته د حاضریدو نکتودې قسمونه او درجات

٣٩١- (١) (١١٥) ① وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ② يَخْتَفِرُ الْجُمُعَةُ ثَلَاثَةٌ نَفَرٌ ③ فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْقُو فَذَلِكَ حَقُّهُ مِنْهَا ④ وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعَا ⑤ فَيُؤَرِّجُ لَدَعَا اللَّهِ إِنْ شَاءَ أُعْطَاهُ، وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُ ⑥ وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِالْعَصَابِ وَسُكُوتٍ، ⑦ وَلَمْ يَنْقُطْ رَقَبَةً مُسْلِمٍ، ⑧ وَلَمْ يُذْ أَحَدًا: ⑨ فَيُحِبُّ كَفَّارَةً إِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِي تَلِيهَا ⑩ وَبَيَّادَةٌ ثَلَاثَةٌ أَيَّامٍ، ⑪ وَذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَانِهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ① عبد الله ابن عمرو رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د جمعي (لمانځه ته) درې قسمه خلق راځي ③ ④ يو هغه سړي چې د لغو كلام او بيکاره کار سره راځي ايعني د خطبي په وخت په لغو او بيهوده كلام او بيکاره کار کې مشغوليږي، نو د جمعي په حاضري کې د هغه دا حصه ده (يعني هغه د جمعي د ثواب څخه محروم شي او د لغو کار او فعل وياړ د هغه په حصه کې راځي) ⑤ ⑥ دويم هغه سړي دي چې په جمعه کې د دعا د پاره راځي (نو هغه د خطبي په وخت په دعا کې مشغول وي تر دې چې د هغه دعا هغه د خطبي د اورېدو يا د خطبي د کمال ثواب څخه منع کوي) ⑦ نو هغه دعا غواړي برابره ده که الله تعالی ﷻ د خپل فضل وکرم په صدقه کي، د هغه دعا قبوله کړي او قبوله يې نه کړي ⑧ ⑨ دريم هغه سړي جمعي ته راځي (چې د خطبي په وخت امام ته نژدې وي نو د خطبي اورېدو د پاره) چې وي او (که د امام څخه لرې وي او د خطبي آواز هغه ته نه رسيږي بيا هم د خطبي په احترام کې هغه (سکوت) يعني خاموشي اختياروي) ⑩ نو نه خو د خلقو په څټونو (غاړو) ټوپ وهي ⑪ او نه چا ته تکليف رسوي ⑫ نو د هغه د پاره دا جمعه د هغه (يعني اولني) جمعي پورې چې د دې سره لگيدلي ده ⑬ بلکه تر نورو دريو ورځو زياتو پورې کفار جوړيږي ⑭ ځکه چې الله تعالی ﷻ فرمايي **مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَانِهَا** (څوک چې يوه نېکي وکړي هغه ته به د هغه نېکي لس چنده ثواب ورکول شي). (ابوداؤد، حل اللغات: - ① لَقَوْ: فضول او عبث کار، ② حَقَّ: حصه،

تسهيلات: - قوله: ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ:

د درې کسانو تفصيل: - يعنی په جمعه کېنې حاضري کونکی خلق درې قسمه وی يوه هغه قسم خلق وی چه د جمعي کولو د پاره نه راځي بلکه د سياسي مقاصد دنيای اغراض، شرارت فساد او شور وژوگ د پاره راځي. د دغه خلقو هم دغه حصه ده د کوم د پاره چه راغلي دی ثواب وغيره هيڅ نشته بلکه د لغويات د پاره راغلي وو او هم هغه ئی خان سره يوږل واپس لږل ځکه چه په خطبه کېنې خبرې اترې منع دی سره د دې چه ښه خبرې اترې ولې نه وی.

د خطبي په دوران کېنې د دعا کولو حکم: - دويم هغه خلق دی چه د دعا په غرض په جمعه کېنې حاضرېږي او په خطبه کېنې په دعاغوښتو کېنې مشغول کېږي. اوس که دا خلق په ژبه سره په اوچت آواز باندې دعا غواړي نو دا يقيناً ناجائز دی او که په زړه کېنې په خاموشی سره دعا غواړي نو بيا هم دا خلق په خپل کار کېنې مشغول او د خطبي د آدابو خلاف ورزی کوی نو که الله تعالی غواړي په خپل فضل او کرم سره به د هغوی دعا قبوله کړی گنی د عدل و انصاف قاعدې او قانون مطابق به د دوی د خراب فعل په وجه د هغوی دعا رد کړي. د احنافو په نیز په خطبه کېنې دعا کول مکروه دی او د نورو ائمه حضراتو په نیز حرام دی.

قوله: تَلِيهَا:

د تلی مفهوم :- تلی د نیزدی په معنی کښ دې او د نیزدې مطلب دادې دې نه وړاندې چه کومه نیزدې جمعه تیره شوې ده دهغې پورې د ټولو گناهونو دپاره کفار ده. په دې توجیه سره به په ټولو احادیثو کښې تطبیق راشی ځکه چه په احادیثو کښې راتلونکې جمعه مراد نه ده بلکه تیره شوې جمعه مراده مگر د ظاهری الفاظونه راتلونکې جمعه هم مراد کیدې شی. په دې وجه چه کله د قریب معنی واخستې شوه نو اوړاندې روستو دواړو جمعوته به حدیث شامل شی او په ټولو احادیثو کښې به تطبیق راشی ځکه چه داخبره ښکاره ده چه راتلونکې جمعی پورې خولا گناه شوې هم نه ده د دې دمغفرت مطلب واضح نه دې لهذا هم تیره شوې جمعه مراد ده.

[١٢٩٧] په خطبه کښې د خبرې کونکې د خر سره تشبیه وړکول

٣٩٤- (١) [١٦] [١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ مُخْطَبٌ [٣] قَبْلَ أَنْ يُحْيِيَ الْأَمْرَ [٤] وَالَّذِي يَقُولُ لَهُ: أَلَيْسَ لَكَ جُمُعَةٌ» (١). (رَوَاهُ أَحْمَدُ)

تو جمعه: [١] ابن عباس ؓ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] «مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ» کوم سړي چې د جمعی په ورځ په داسې حالت کې چې امام خطبه وایی په خبرو اترو کې مشغول شی [٣] نو هغه د خره په شان دي چې په هغه کتابونه ایښیول شوي وي [٤] او کوم سړي چې هغه په خبرو اترو کې مشغولیدونکي سړي، ته اوواښي چې چې شنه نو د هغه د پاره د جمعی ثواب نشته. (احمد)

حل اللغات :- [١] أَمْرًا: د یغز جمع ده، صحیفې او کتابونو ته وائی، یعنی بوج، بار.

تسهيلات :-

قوله: كَتَبَ الْإِمَامُ: یعنی په خطبه کښې په خبرو اترو کښې مشغول سړی مثال حضور پاک ﷺ دهغه خره په شان بیان کړې دې په کوم چه د کتابونو بار ترلې شوې وی او هغه ته پخپله معلومه نه وی چه به هغه باندې څه بار کړي شوی دی او د عالم بې عمل هم دغه مثال دي

قوله: وَالَّذِي يَقُولُ لَهُ: أَلَيْسَ لَكَ جُمُعَةٌ:

د خطبې په دوران کښې د امر بالمعروف د فریضې سقوط :- یعنی دغه جت اوجاهل سړی ته څوک سړې د شفقت د وجې نه د امر بالمعروف اونهی عن المنکر لاندې د خاموشه کیدو دپاره اوواښي نو دهغه د جمعی ثواب هم ضائع شو ځکه چه په خطبه کښې هر قسم خبره منع ده.

یواشکال او دهغې جواب :- باقی په خطبه کښې که د حضور اکرم نه څه خبرې ثابتې وی نو هغه د رسول الله ﷺ خصوصیت وو یا هغوی ﷺ د خطبې نه وړاندې خبرې کړی وی روستونی

خطبه شروع کری وی یابه نی هغه خبرې د خطبې په ختمیدو باندې کړې وی. لهذا په خطبه کښې مطلقا خبرې اترې کول منع دی.

[١٣٩٨] اختر اود جمعې ورځ

٣١٨- (١٤) [١٤] وَ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّيَّاقِ مُرْسَلًا قَالَ: [٢] «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِي جُمُعَةٍ مِنَ الْجُمُعِ: [٣] يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، إِنَّ هَذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللَّهُ عِيدًا فَأَعْلِفُوا [٤] وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَيْبٌ فَلَا يَغْفِرُهُ أَنْ يَمْسُ مِنْهُ [٥] وَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَالِكِ». (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْهُ).

توجه: [١] عبيد ابن سباق بطريق ارسال روايت كوي [٢] چې رسول الله ﷺ يوه جمعه وفرمايل [٣] اي د مسلمانانو جماعته! دا (جمعه) هغه ورځ ده چې الله تعالى ﷻ د مسلمانانو اختر مقرر كړي دي نو په دې ورځ غسل كوي [٤] او كوم سړي ته چې خوشبو ميسر (حاصله) شى كه هغه دا استعمال كړي نو څه حرج نشته [٥] او تاسو مسواك ضرور كوي، مالك او ابن ماجه هم دا حديث د عبيد الله ابن سباق څخه. حل اللغات:- ① عِيدًا: د خوشحالي ورځ، اختر.

٣١٩- [١٩] (وَهُوَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مُتَّصِلًا).

توجه: [١] او هغه دا روايت ابن عباس رضی الله عنهما نه متصل منقول دی.

تسهيلات:- قوله: عِيدًا:

د جمعې په ورځ د اختر د اطلاق وجه:- د جمعې ورځ په حديث كښې د اختر څرگولې شوې ده دا په كوم اعتبار سره اختر دې؟ په دې باره كښې علماء ليكي د فقيرانو مسكينانو بې كسواو بې وسو دا ولياء الله اوصالحاء اوصالحين د باره د خوشحالي او زيب اوزينت اختيارولو ورځ ده. ددې ورځې په خوشحالو كښې د ټولونه غريب سړي هم شركت كولې شى او دې نه خوند اخستې شى. هغوى په دې ورځ لامبى غسل كوي كېرې اغوندي جامع مسجد ته ځي عطر استعمالوي. لهذا كه د مسلمانانو كم خرج اوبالا تشين اختر وي نو هغه د جمعې ورځ ده په دې وجه دا د مسلمانانو د اختر په ورځ سره ياده كړې شوه.

قوله: فَلَا يَغْفِرُهُ أَنْ يَمْسُ مِنْهُ:

اشكال ١- په دې جمله باندې سوال پيدا كېږي چه ددې قسم جملو استعمالولو مواقع هغه وي چرته چه د گناه احتمال وي دلته دا قسم جمله ولې استعمال كړې شوه؟ د كوم مطلب چه دا دې چه د جمعې په ورځ چا د خپل كور عطر استعمال كړل نو په دې كښې هيڅ گناه نشته دې.

١) اخرجه ابن ماجه فى كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب ما جاء فى الزينة يوم الجمعة (رقم- ١٠٩٨) ومالك فى الرطبا كتاب الطهارة، باب ما جاء فى السواك (رقم- ١١٣)

د اشكال جواب:- ددې جواب دادې چه د جمعې په ورځ د عطر و لگولو کله حکم او شو نو سړي په عطر و استعمالولو کښې تکلیف محسوس کړو چه عطر استعمالول خود ښځو کار دې د سړو د پاره کيدې شی په دې کښې گناه وی. نو ددې جواب دا ور کړې شو چه عطر استعمالولو کښې هيڅ گناه نشته دې.

[١٤٠٠] د جمعې په ورځ د غسل کولو او خوشبو لگولو اهميت

۳۰۰- (١) [١٨] وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «حَقًّا عَلَى الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ [٣] وَلْيَمَسَّ أَحَدُهُمْ مِنْ طَيِّبٍ أَهْلِيهِ [٤] فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَأَلْمَاءُ لَهُ طَيِّبٌ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ.

توجیه: [١] حضرت براء رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په مسلمانانو د جمعې په ورځ لمبیدل واجب دي [٣] او مسلمانانو ته پکار دي چې په هغوی کې هر سړي د خپل کور خوشبو استعمال کړي [٤] او که چا ته خوشبو حاصل نه وي نو د هغه د پاره اوبه خوشبو ده، دا روایت احمد او ترمذی نقل کړي دي او ویلي یې دي چې دا حدیث حسن دي.

تسهيلات:-

قوله: حَقًّا عَلَى الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ:

دا د مصدریت په وجه منصوب دې اصل عبارت داسې دې "اي حق حقا" یعنی په مسلمانانو باندې حق او واجب دی چه هغوی دې په هفته کښې یوه ورځ غسل کوی صفائی دې حاصلوی او خوشبوئی دې استعمالوی که کورنۍ خوشبوئی نه وی نو بیا صفاسترا او خالص اوبه به د خوشبوئی په ځانۍ شی کومې سره چه صفائی او پاکۍ راځي.

[۶۱/۴۵] بَابُ الْخُطْبَةِ وَالصَّلَاةِ

د خطبې او جمعې د مونځ بيان

خلاصة الباب :-

فيه تسعة عشر حديثاً مشتملة على تسع مسائل:

- ① وقت صلاة الجمعة: ۱، ۳.
- ② الاهتمام للجمعة: ۲.
- ③ زيادة النداء الثالث لصلاة الجمعة: ۴.
- ④ الخطبتان للجمعة: ۵، ۱۳.
- ⑤ آداب الخطبة:
- ، منها الجلسة بين الخطبتين: ۵، ۱۳، ۱۵.
- ومنها الجلسة بينهما: ۱۳.
- ، ومنها جلوس الناس للخطبة: ۱۸.
- / ومنها قصر الخطبة ۶. ومنها إنذار الناس: ۷. ومنها العمامة: ۱۰. ومنها استقبال الوجه: ۱۴. ۳. ومنها القيام: ۱۵. ومنها الإشارة بالأصبع: ۱۷.
- ⑥ قدر قراءة القرآن في الخطبة: ۵، ۸، ۹.
- ⑦ الصلوة وقت الخطبة: ۱۱.
- ⑧ إدراك الجمعة: ۱۲، ۱۹.
- ⑨ الرد على بعض البدع في الخطبة كالخطبة قاعداً: ۱۶، ۱۷.

د خطبې لغوی او شرعی تعریف :- په لغوی اعتبار سره خطبه او خطاب صرف تقرير او خبرو اترو او کلام ته ونيلې شى د کوم په ذریعه چه خلق مخاطب کولې شى لیکن د شریعت په اصطلاح کښې خطبه دغه مجموعه کلام نوم دې چه وعظ او نصیحت، ذکر الله او شهادت د توحید اورسالت باندې مشتمل وی. د جمعې د مونځ د صحت دپاره خطبه فرض او شرط دې.

د خطبې په مقدار کښې مختلف اقوال :- بیا په دې کښې بحث دې چه د فرض خطبې مقدار څه دې.

- ① امام ابو حنیفه رحمته الله فرمائی چه د فرض خطبې کم نه کم مقدار یو ځل سبحان الله یا الحمد لله یا لا اله الا الله و نیل کافی دی دې نه زیاتى سنت دی. د صحت جمعې دپاره دا شرط نه دې چه اوږدې خطبې نه بغير د جمعې مونځ نه صحیح کیږی
- ② لیکن امام ابو یوسف رحمته الله او امام محمد رحمته الله فرمائی چه د فرض خطبې مقدار دومره

پکاردي په کوم کښې چه اوږد ذکر وي او په هغې کښې پند اونصیحت وي کومې ته چه په عرف عام کښې خطبه وئيلي شي صرف سبحان الله ته خطبه نه شي وئيلي د احنافو عمل د صاحبینو په قول باندې دي.

⑤ دامام شافعی رحمته الله علیه په نیز دوه اوږدې خطبې فرض دي که دوه خطبې نه شي نو د جمعې مونځ جائز نه دي. بهر حال داسې معلومېږي چه شریعت دوه خطبې د ماسپښین څلور رکعتو مونځ ددوو رکعتو په بدله کښې کیځوډي دي په دې وجه دا ضروري دي. په عربو کښې هم دغه دوه خطبې دهغوی تقریر دي

په عجمي ژبه کښې د خطبې حکم :- لیکن عجم عربی باندې نه پوهیږي په دې وجه اول په عام ژبه کښې تقریر کیږي اویا په عربی کښې خطبه وئيلي کیږي دابنه طریقه ده. لیکن په حدیث باندې دعمل دعویدار غیر مقلدین حضراتو په نیز په اردو کښې خطبه وي هم دغه خطبه ده اوهم دغه تقریر دي. هغوی اودریږي او په اردو کښې تقریر کوي اوهم دې ته خطبه وائي. داهم عجیبه ده چه دهغوی په مهرباب اومنبر کښې بدعت داخل شو. صحابه کرامو دنیا فتح کړه مگر په هیڅ یو فتح شوی علاقه کښې ئی د عربی نه سوا خطبه جاری نه کړه.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٤٠١] د جمعې د مانجه وخت

١٣٠١- (١١) عَنْ أَنَسٍ: «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ ② حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ به د جمعې مونځ هغه وخت کولو ② کله چې به نمر په زوال شو، (بخاري) حل اللغات:- ③ تمیل: زوال به اوشو.

تسهيلات:- قوله: تَمِيلُ الشَّمْسُ:

د ميل الشمس مطلب:- يعنی عين د زوال په وخت رسول الله ﷺ به خطبه وئيلوسره د جمعې مونځ ورکولو. نن صبا په سعودی عرب کښې هم داسې کیږي اوداسې کول ډیر ښه دي. افسوس چه زمونږ په عجمو کښې هم داسې کيډي. بهر حال عين د زوال په وخت کښې چه کوم مونځ ورکړې شوې دي دا به په یخنځی کښې کیدلو کوم چه د یخنځی نقشه ده. په گرمی کښې به حضور پاک ﷺ د یخ وخت انتظار کولو لکه چه راتلونکی د حضرت انس رضي الله عنه حدیث نمبر (٣٠٣) کښې ددې بیان راغلي دي.

١) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب وقت الجمعة إذا زالت الشمس (رقم- ٩٠٤) وابدأود فی کتاب الصلاة / باب فی وقت الجمعة (رقم- ١٠٨٤)

دنفرد زوال خشنه وړاندې خطبې او جمعې ادا کولو کښې مذاهب

د جمعې په ورځ د زوال الشمس اوماسپښین وخت راتلونو وړاندې د جمعې مونځ او خطبې په جائز او عدم جواز مذاهب دي.

① دامام احمد بن حنبل رحمته الله او اسحاق بن راهويه رحمته الله په نیز د جمعې مونځ د زوال الشمس نه وړاندې جائز دي دهغوی په نیز د جمعې په ورځ کښې مکروه وخت هم شته لهذا د وخت د راتلونو وړاندې جمعې کول جائز دي.

② امام ابوحنيفه رحمته الله امام مالک رحمته الله او امام شافعي رحمته الله جمهور فقهاو په نیز د وخت راتلونو وړاندې د جمعه مونځ نه شی ادا کيدې او نه جائز دي.

داوول لړيک دليل :- ددې باب د فصل اول حديث نمبر (۳۰۲) د اول فريق مستدل دي په کوم کښې چه حضرت سعد بن سهل رضي الله عنه فرماني چه مونږ به د غرمې خوراک اوقيلوله د جمعې د مونځ نه پس کولو.

د دويم لړيک دليل :- ددې نه وړاندې د حضرت انس رضي الله عنه د حديث نمبر (۱۳۰۱) د دويم فريق مستدل دي په کوم کښې چه واضح الفاظو کښې ذکر دی چه حضور پاك صلی الله علیه و آله به د زوال الشمس نه پس د جمعه مونځ ادا کولو.

داوول لړيک د دليل مخه جواب :- امام احمد رحمته الله چه د کوم حديث نه استدلال کړي دي هغه استدلال واضح نه دي په دي حديث کښې د دي خبرې طرف ته اشاره هم نشته دي چه د وخت نه وړاندې حضور پاك صلی الله علیه و آله جمعه ادا کړي ده بلکه هلته دا بيان دي چه د جمعې په ورځ به مونږ قيلوله ورستو کوله او خوراک به وروستو خوړلو نو په دي سره چرته لازميږي چه د وخت نه وړاندې جمعه کيدله. هسې خوالله تعالی ټول مونځونه دهغې وختونو سره تړلی دی دي نه وړاندې وروستو مونځ جائز نه دي. **(إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)**

[۱۴۰۲] د جمعې په ورځ د خوب او قيلولې وخت

۳۰۲- (۲) [۳] وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: [۴] مَا كُنَّا نَقِيلُ وَلَا نَتَعَدَّى إِلَّا بَعْدَ الْجُمُعَةِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تورجمه: [۱] سهل ابن سعد رضي الله عنه فرمايي [۲] چې مونږ خپلو به د جمعې په ورځ د جمعې د لمانځنه څخه مخکښې نه قيلوله کوله او نه به مو ډډې خوړله. (بخاري، مسلم)

حل اللغات :- ① ثقيل: د قيلوله نه دي اوقيلوله د غرمې په وخت لږ ساعت ډېاره اوده کيدو ته وائي.

② وَلَا تَتَعَدَّى: د غرمې نه مخکښې روتی خوړلو ته وائي، يعنی ناشته کول.

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب قول الله تعالى: «فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشَرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ - [الجمعة: ۱۰] (رقم- ۹۳۹) وابوداود كتاب الصلاة / باب في وقت الجمعة (رقم- ۱۰۸۶) والترمذي كتاب الجمعة / باب في القائلة يوم الجمعة (رقم- ۵۲۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في وقت الجمعة (رقم- ۱۰۹۹)

تسهيلات:-

قوله: مَا كُنَّا ثَقِيلٌ وَلَا نَتَعَذَّى إِلَّا بَعْدَ الْجُمُعَةِ:

د جمعی پہ ورخ د خوراگ مسنون وخت:- یعنی صحابه کرامو به د جمعی د مونخ نه مخکې قیلولو او خوراگ کښې نه مشغول کیدل. دا دواړه څیزونه به د جمعی د مونخ نه پس کیدل. دې نه معلومیږي چه د جمعی مونخ وختی او زړه کیدلو لیکن ددې مطلب دا هیڅ کله نه دې چه د وخت راتلونو مخکې جمعه جائز ده. د جمعی دپاره ضروری دی چه د دې وخت راشی او هغه د نمر زوال دې لکه چه وړاندې راځی. لهذا د جمهورو مسلك دادې چه د زوال نه مخکې جمعه ناجائز ده. امام احمد بن حنبل رحمته الله او اسحاق ابن راهویه رحمته الله په نیز جمعه د زوال نه مخکې هم جائز ده اگرچه عمل پرې نه کیږي.

[١٤٠٢] په یخنی او گرمی کښې د جمعی د مونخ وختونه

٣٠٣- (٣) وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اشْتَدَّ الْبُرْدُ بَكَرَ بِالصَّلَاةِ» [٣] وَإِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ بَدَأَ بِالصَّلَاةِ، يَعْنِي الْجُمُعَةَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] حضرت انس رضي الله عنه فرمایي [٢] چې رسول الله صلی الله علیه و سلم به د یخنی په موسم کې د جمعی مونخ د وخته کولو [٣] او چې سخته گرمي به وه نو په تاخیر (خلف) سره به یې کولو. (بخاری)

حل النکاح:- ① التَّزْوُجُ: یخنی، ② بَكَرَ: تادی کولو ته بکر او تبکیر وائی.

تسهيلات:-

قوله: إِذَا اشْتَدَّ الْبُرْدُ بَكَرَ بِالصَّلَاةِ:

د جمعی وختی کول:- دې حدیث نه معلومه شوه چه حضور پاک صلی الله علیه و سلم به په سخته گرمی کښې د جمعی په مونخ کښې هم او نورو مونخونو کښې هم تاخیر کولو. [١٤٠٤] په عهد نبوی کښې د جمعی د مانخه دپاره یو اذان

٣٠٣- (٣) وَعَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدٍ قَالَ: «كَانَ الْيَوْمَ الْجُمُعَةَ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ [٢] عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبَى بَكْرٍ وَعُمَرُ [٣] فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ [٤] إِذَا الْيَوْمَ الثَّالِثَ عَلَى الزُّوْرَاءِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ».

توجه: [١] حضرت سائب ابن یزید رضي الله عنه فرمایي [٢] چې د جمعی اولني اذان هغه وو چې د امام په منبر باندې د کیناستلو څخه وروسته به کولې شو [٣] د رسول الله صلی الله علیه و سلم او د حضرت

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة/باب إذا اشتد الحر يوم الجمعة (رقم- ٩٠٦)

(٢) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة/باب الأذان يوم الجمعة (رقم- ٩١٢) وابوداود کتاب الصلاة/باب النداء يوم الجمعة (رقم- ١٠٨٧) والترمذی کتاب الجمعة/باب ما جاء فی أذان الجمعة (رقم- ٥١٤٦)

ابوبکر رضی اللہ عنہ او عمر رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کہی [۴] خو کوم وخت چہی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ خلیفہ شو او د خلقو کثرت شو [۵] نو د دریم اذان اضافہ یی او کرہ چہی پہ زور ۶ مقام باندی بہ کیدو. (بخاری)

حل اللغات :- ① النِّدَاءُ: آواز ته وائی دلته ترې اذان مراد دې. ② الزُّوْرَاءُ: په مدینه کنډې د یو مقام نوم دې. تہذیبات :-

قوله: زَادَ النِّدَاءُ الثَّالِثَ عَلَى الزُّوْرَاءِ:

د اذان ثالث مخه مراد :- د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانہ کنډې به د جمعې دپاره هم یو اذان هغه وخت کیدلو کوم وخت چه به حضور یاک صلی اللہ علیہ وسلم په منبر باندې کیناستلو. د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ په زمانہ کنډې هم دغه طریقہ وه. بیا چه کله د حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ دور راغلو او خلق زیات شو او مشاغل هم زیات شو او د خلقو کورونه هم د مسجد نبوی نه ښه لرې لارل. نو دغه وخت د خلقو دپاره د جمعې په مونځ کنډې شامل کیدل گران شو ځکه چه په منبر باندې د کیناستو په وخت د اذان نه پس په دغه لړ وخت کنډې به خلق د خطبې اوریدونه هم محروم پاتې کیدل او په جمع کنډې شریکیدل هم مشکل کیدل په دې وجه حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم په مشوره باندې د مدینې نه بهر په یو اوچت مقام زوراء باندې د وخت په شروع کیدو باندې د اذان ورکولو حکم ورکړو او د حضور یاک صلی اللہ علیہ وسلم د زمانې والا اول اذان ئی هم په هغه وخت باندې په ځانی اوساتلو. په دې سره خلقو ته دا آسانی حاصله شوه چه د وخت په شروع کیدو باندې به جمات کنډې راجمع کیدل او بیا د خطبې د اذان په وخت هم په جمات کنډې حاضر وو او په خطبه او جمعه کنډې به شریک وو.

په اذان ثانی باندې د صحابہ اجماع :- ترننه پورې په مسلمانانو کنډې هم دغه طریقہ روانه ده په دغه مبارکه زمانه کنډې چاهم په حضرت عثمان رضی اللہ عنہ باندې اعتراض اونه کړو. صحابه کرامو او کتلو اوریدل ئی او خاموش پاتې شو. دغه شان په دې باندې د صحابه کرامو اجماع هم اوشوه لهذا دې اذان ته بدعت نه شی و نیلې کیدې څنگه چه غیر مقلدین حضرات وائی او په خپلو جماتونو کنډې په دې عمل هم نه کوی. ما پخپله د یو غیر مقلد نه واوریده چه دا اذان حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د اذان نه جوړ کړې دې. حیرانتیا ده په دې باندې چه حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ د خلفاء راشدین نه دې د هغه پخپله یو شرعی حیثیت او اختیار دې. د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دې ((علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدين)) یعنی زما سنت او طریقہ خپله کړئ او د خلفاء راشدین سنت او طریقہ په مضبوطیا سره خپله کړئ. بیا د صحابه کرامو اجماع هم اوشوه او ټولو مسلمانانو دا قبوله هم کړه. په حرمین شریفین کنډې په دې باندې عمل کیږی بیا دې ته د اذان نه جوړ شوي و نیل او په دې باندې عمل نه

کول ډیره لویه گستاخی او بی ادبی ده.

مگر حقیقت خودادې چه غیر مقلدین دهرې یوې مسئلې نه انکار کړې دې کومه چه د صحابه کرامو د یو جماعت نه ثابته وی یا د خلفاء راشدین په قول او فعل سره رائج شوي وی مثلاً شل رکعت تراویح او طلاقات ثلاثه واقع کیدل د جمعی د دریم اذان او نورو ډیرو مسئلو هغوی ځکه انکار کوی چه دا د صحابه کرامو د زمانې نه رائج شوی دی.

اشکال: - دلته په دې حدیث کښې دې اذان ته "الدعاء الثالث" په نوم سره یاد کړې دې حالته د جمعی په ورځ دوه اذانونه کیږي دریم چرته دې؟

جواب: - ددې جواب دادې چه د ضرورت په وجه کله دا دریم اذان د جمعی په ورځ د ماسپښین وخت راتلو باندې وئیلی شی نو دا د ټولو نه اول اذان جوړ شو دې نه پس د منبر مخې ته د خطیب په راتلو باندې د خطبې دپاره چه کوم اذان وو هغه د ترتیب په اعتبار سره دویم اذان شو او دې نه پس د مونځ دپاره اقامت دریم اذان جوړ شو ځکه چه اقامت هم اذان الحاضرين دې. نن صبا خلق هم په دې ترتیب باندې یوهیږي او شمیر کولو کښې هم دغه شان شمیر کوی.

لیکن د حقیقت په اعتبار سره اولنې اذان هم هغه وو چه د رسول الله ﷺ په مخکښې په وخت د خطبې وو. دې نه پس اقامت په دویم اذان سره یاد کړې شو او چه کله دا اذان د حضرت عثمان رضی الله عنه زمانه کښې شروع شو نو دا د اصل ترتیب په اعتبار سره دریم اذان وو د دې دپاره زیر بحث روایت کښې دې ته اذان ثالث وئیلی شوې دې خلاصه دا چه اقامت ته د اذان وئیلود و چې نه اذانونه درې شو او د اصل ترتیب په اعتبار سره دا زیاتی اذان په دریم نمبر باندې د دریم اذان په نوم سره یاد کړې شو. نو نن صبا چه مونږ کوم اذان ته رومېي اذان وایو دا دریم اذان دې او کوم ته چه مونږ دویم اذان وایو هغه اولنې دې.

قوله: فَلَمَّا كَانَتْ: دا کان تامه دې یا خبر محذوف دې. "ای فلما کان عثمان خليفة".

د بيع او شراء د حرمت تعلق به د کوم اذان سره وی دې کښې مذهب

① شیخ عبدالحق رحمه الله لمعات ج ٤ ص ١٨٤ باندې لیکلی دی چه د بعضې علماؤ په نیز ددې ممانعت تعلق هم دغه اذان سره دې کوم چه د خطیب مخې ته په وخت د خطبې وی.

② لیکن عام علماء او فقهاء فرمائی چه صحیح خبره داده چه وجوب سعی او حرمت د بيع او شراء کښې هم د دغه نوی اذان اعتبار دې چه د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور کښې شروع شوې وو ځکه چه اصل مدار په دې باندې دې چه خلق په وخت کښې دننه د جمعی اذان واوړی نو په هغوی باندې لږم کیږي چه سعی دې شروع کړی او خرڅول اخستل دې پرېږدی. اعلان هم په دې نوی اذان سره کیږي او خلق هم دغه اذان اوړی. لهذا هم ددې اعتبار به کیږي. په هدایه کښې هم دغه شان لیکلی دی. [اشعة المعات]

[۱۴۰۵] د جمعې خطبہ پہ عربی کنبی

۳۰- (۵) [۱] وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: [۲] كَانَتْ لِنَبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خُطْبَتَانِ [۳] يُبَيِّنُ فِيهِمَا بِرَّ الْقُرْآنِ وَيُذَكِّرُ النَّاسَ [۴] فَكَانَ صَلَاتُهُ قُصْدًا، وَخُطْبَتُهُ قُصْدًا. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

ترجمہ: [۱] د حضرت جابر بن سمرہ رضی اللہ عنہ خخہ روایت دی [۲] فرمائی چہ نبی کریم ﷺ به دوه خطبې ونيلي [۳] دهغې دواړو په مينځ کنبې په کيناستلو قرآن پاک به نې لوستلو او خلقو ته به نې نصيحت کولو. [۴] نود دوی مونځ به درميانه وو او خطبہ به نې هم درميانه وه. (مسلم)

حل اللغات: - ① قُصْدًا: معتدل، درميانه.

تسہیلات: - قوله: يَقْرَأُ الْقُرْآنَ:

په خطبہ کنبې د قراءت مسنونيت: - يعنى حضورياک ﷺ به د جمعہ د مونځ نه وړاندې دوه خطبې فرمائيلې او د دواړو په مينځ کنبې به لږ ساعت دپاره کيناستو او دواړه خطبې به مختصروې او د جمعې مونځ به هم مختصر وو.

په دې حديث سره يوڅو فوائد او يوڅو مسائل ثابتېږي:

د عربی خطبہ علاوه په بله ژبه کنبې د خطبې حکم: - يوه مسئله دا ثابتہ شوه چہ په عربی کنبې به نې خطبہ ورکوله د حضورياک ﷺ وعظ به د حضورياک ﷺ خطبہ وه او د حضورياک ﷺ ژبه عربی وه. د حضوراکرم نه پس صحابه کرامو په مشرق او مغرب کنبې مختلف ملکونه فتح کړل او هلته نې جمعې قائم کړې. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ۳۶ زره ښارونه فتح کړل څلور زره عام مسجدونه نې جوړ کړل او نهه سوه جامع مسجدونه نې جوړ کړل. او په هغې کنبې جمععات شروع کړل ليکن په تاريخ کنبې چرته هم دا ثابت نه دی چہ حضورياک ﷺ يا صحابه کرامو تابعين يا تبع تابعين خير القرون کنبې چرته د جمعې په خطبو کنبې د عربی په ځانې عجمی ژبه استعمال کړې وې. په ټولو مقاماتو کنبې سره د دې چہ د عربی ژبې نه واقف نه وو په عربی کنبې به خطبہ جاری کيدله او چونکه منبر او محراب مرکز اسلام دی او د اسلام ژبه عربی ده نو ديره نامناسب ده چہ د اسلام په مرکز کنبې د هغې د خپلې ژبې په ځانې په بل څه ژبه کنبې جاری شي. علماؤ ليکلی دی د عربی په ځانې په عجمی ژبه کنبې خطبہ ورکول بدعت دي. غير مقلدینو له پکار دی چہ هغوی دې د دغه بدعت نه خپل ځانونه بچ کړي او په خپلو جمعاتو کنبې دې عين د جمعہ مبارکې په وخت

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجمعة / باب ذكر الخطبتين قبل الصلاة وما فيها من الجلسة (رقم- ۳۴) - (۸۶۲) و ابو داود في كتاب الصلاة / باب الخطبة قائما (رقم- ۱۰۹۴) و الترمذي كتاب الجمعة / باب ما جاء في قصر الخطبة (رقم- ۵۰۷) و النسائي كتاب الجمعة / باب القراءة في الخطبة الثانية و يذكر فيها (رقم- ۱۴۱۸) و ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، و السنة فيها / باب ما جاء في الخطبة يوم الجمعة (رقم- ۱۱۰۶)

کنبی منبر او محراب کنبی د بدعت د ارتکاب نه اجتناب او کړی د محققین علما په نیز د عربی نه علاوه په بله هره یوه ژبه کنبی خطبه ورکول مکروه تحریمی دی.

د جمعی پاره د خطبه په تعداد کنبی مذاهب

- ① دامام شافعی رحمته الله په نیز دوه خطبې فرض دی او په مینځ کنبی د لېشان ساعت دپاره کیناستل هم فرض دی او په خطبه کنبی څه قرآن لوستل هم فرض دی.
- ② د احنافو په نیز مطلق یوه خطبه د جمعی د مونځ د صحت دپاره شرط دي.

د خطبه په مقدار کنبی مذاهب:

- ① امام ابوحنیفه رحمته الله بالکل مختصر خطبه هم جائز منی
- ② صاحبین فرمائی چې خطبه دومره اوږده کیدل پکار دی کوم ته چې په عرف عام کنبی خطبه وائی او په کوم کنبی چې اوږد ذکر وی او د قرآن پاک آیاتونه وی. [١٤٠٦] د خطبې اختصار د خطیب هونیاریتیا

٣٠٦- (٢٦) [١] وَعَنْ عَمْرِو قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ: [٢] «إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ، وَقَصْرَ خُطْبَتِهِ مَبْنَعٌ مِنْ فَقْهِهِ» [٣] فَأُطِيلُوا الصَّلَاةَ وَأَقْصَرُوا الْخُطْبَةَ [٤] وَأَنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لِيَحْرَأَ «رَوَاهُ مُسْلِمٌ».

توجه: [١] عمار رحمته الله وایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي [٢] چې اوږد مونځ کول او مختصره خطبه ویل د سړي (یعني د امام) د هونیاریتیا علامت دي [٣] نو تاسو مونځ اوږدوی او خطبه مختصره کوئ [٤] ځکه چې بعضې بیان سحر دي (یعني د سحر په شان تاثیر لري). (مسلم)

حل اللغات: - ① مَبْنَعٌ: د علامت او دلیل په معنی کنبی دي. ② فَقْهِهِ: هونیاریتیا، پوهه.

تسهيلات: - قوله: فَأُطِيلُوا الصَّلَاةَ وَأَقْصَرُوا الْخُطْبَةَ:

د جمعی مونغ مختصر کول او خطبه اوږدول: - یعنی کوم سړي چې خطبه مختصر لولی او د جمعی مونغ اوږد کوی د ادهغه سړی د فقاها هونیاریتیا و او حکمت علامت او دلیل دي په دي شرط چې مونغ د سنت مطابق وی نه زیات اوږد او نه زیات مختصر وی او خطبه هم د دي سره مختصروی. د دي وجه داده چې د جمعی مونغ اصل دي او خطبه د دي دپاره فرع ده او د اصل اهتمام د فرع نه زیات کیدل پکادی او هسې هم خطیب چې کله خطبه ورکوی نویخپله هم د عجب ښکار کیدی شي او د خلقو توجو هم په خانی د خالق په مخلوق پریوتلې شي او په مونغ کنبی خطیب هم د عجب نه عاجز طرف ته راځی او د عوامو توجو هم د مخلوق نه د خالق طرف ته واپس کیږی په دي وجه په خطبه کنبی دکم نه کم وخت په درجه د ضرورت لگول پکار دی او باقی وخت په مانځه کنبی خرج کول پکار دی. بعضې خطیبان یوه نیمه گهینته په تقریر باندې خرج کوی او بیا په سورت کوثر او سورت اخلاق باندې درې منته

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الجمعة / باب تخفیف الصلاة والغنبة (رقم ٤٧) - (٨٦٩) والدارمی کتاب الصلاة / باب فی قصر الغنبة

کښې د جمعې مونځ ورکوی دا ډیر لونی ظلم او نادانی ده
قوله: لیخرا:

په خطبه د سحر په اطلاق کښې دوه وجوهات: - ددې کلام دوه اړخونه دي په یو کښې د مدح صورت دي او په دویم کښې د مذمت صورت دي

① که په خطبه سره د خلقو زړونه خپل طرف ته مائل کوی مقصودی نودا دهوکه باز اوجادوگر خطیب دي داد مذمت صورت دي

② او که د خلقو زړونه د الله تعالی طرف ته متوجی کول مقصود وی نودا شیرین کلام اوجادو لرونکې بیان دي داد مدح صورت دي. بهر حال په خطیب کښې چه کله اخلاص وی الله تعالی سره ژور تعلق وی نو دهغه بیان د خلقو په زړونو باندې اثر کولې شی او الفاظی خوږ آواز یووقتی اثر لری مگر پائیدار نه وی.

[۱۴۰۷] په خطبه کښې د نبی کریم کیفیت

۳۰۷- (۱) [۴] وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: [۷] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا خَطَبَ اخْتَرَتْ عَيْنَاهُ [۴] وَعَلَا صَوْتُهُ [۴] وَأَشَدَّ غَضَبُهُ [۵] حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ: [۶] صَبَّحَكُمْ وَمَسَّكُمْ [۷] وَيَقُولُ بُيُوتُ أَتَانَا السَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ [۸] وَيَقْرُنُ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ① حضرت جابر رضي الله عنه فرمایي ② چې رسول الله ﷺ چې به د جمعې يا يوه بله خطبه ارشاد فرمايله نو سترگي مبارکي به يې سري شوي ③ آواز به يې اوچت شو ④ او غصه به يې تيزه شوه ⑤ تر دې چې (داسي به محسوسيده) لکه چې حضور ﷺ خلق (د دښمن د لښکر څخه) او يروي ⑥ او فرمايي چې په سحر او ماښام کې په تاسو د دښمن لښکر حمله کونکي دي ⑦ او حضور ﷺ به په خطبه کې دا ارشاد هم فرمايلو چې زه او قيامت داسې يو ځاي رالېږل شوي يو ⑧ دې فرمايلو سره به حضور ﷺ خپلي دوه گوتي (يعني د شهادت گوته او مينځني گوته) يو ځاي کړي (مسلم).

حل اللغات: - ① اخترت: سرې به شوي، ② علّا: اوچت، ③ منذر: داسم فاعل صيغه ده، ويرونکې، ④ صبحکم: سحر په وخت تاسو د دښمن لښکر حمله کونکي دي، ⑤ مسکم: دماښام په وخت تاسو د دښمن لښکر حمله کونکي دي.

تسهيلات: - قوله: اخترت عينا:

د نبی کریم ﷺ د سترگو سري گيدو وجه: - يعنی دامت غم او د گناه کثرت اود کفر او شرک تياري او په دې کښې دامت د راگيريدو مشاهده کولو د وحې نه به په خطبه کښې د حضور پاک ﷺ سترگي مبارکې سري وې دغه شان دخپل امت د هدايت په فکر کښې اود

حاضرینو غوږوونو ته آواز رسولود و چې نه به د حضور پاك ﷺ آواز اوچت وو لكه چه هغوی په ایمر جنسی كښې د یو دښمن حمله كولو نه خپل قوم وپرونكې وو په كوم سره چه آواز اوچتیدلو.

قوله: يَقُولُ: صَبَّحَكُمْ وَمَسَّكُمْ:

په خطبه كښې د لښكر مخه وپروولو انداز: - یعنی د دغه لښكر نه خپل قوم وپرونكې لكه چه وائی "صبحكم" یعنی په تاسو باندې د سحر په وخت دښمن حمله كونكې دې "مسكم" یعنی په تاسو باندې د ماښام په وخت دښمن حمله كونكې دې. دلته دا احتمال هم شته چه ديقول ضمير د حضور پاك ﷺ طرف ته راگرځي مطلب داچه حضور پاك ﷺ به په خپله اعلان كولو چه "صبحكم" په تاسو باندې د سحر په وخت دښمن حمله كونكې دې يا ماښام كښې به تاسو دښمن حمله كونكې دې.

په اوچت آواز سره د خطبي مضمونيت: - د دې حديث نه معلومه شوه چه حضور پاك ﷺ به په اوچت آواز سره او په زوردار انداز كښې خطبه وركوله. اود اجازت دی او په ښه محنت سره به شی سامعین پوهه كول ځكه چه بيدار خطيب د قوم د بيدار ساتلو دپاره بيداره خطبه وركوی. **قوله: وَيَقْرَأُ بَيْنَ اصْبَحَهِ السَّابِقَةِ وَالْوَسْطَى:**

د قیامت د نژدېكت تعليم وركول: - یعنی مينځمې او مسواكه گوته ملاوولوسره به نې اشاره كوله چه زه او قیامت داسې نيزدې نيزدې يو لكه څنگه چه مينځمې گوته مسواكې سره ده. یعنی چه څنگه دا دواړه گوتې يوځانې شوی دی او مينځمې لږه شان وړاندې ده دغه شان قیامت ماسره ملاو شوې دې صرف زه لږ شان وړاندې یم په دې حديث كښې حضور پاك ﷺ قرب قیامت خودلي دي.

[١٤٠٨] په خطبه كښې د قرآن آياتونه لوستلو فضيلت

٣٠٨- (٨) [١] وَعَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمِيَةَ قَالَ [٢]: «سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْرَأُ عَلَى الْخَيْبَرِ: [٣] «وَنَادَا يَا مَالِكُ لِيَقْضِيَ عَلَيْكَ رَبُّكَ» [الزخرف: ٤٤]» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] يعلى ابن اميه رضي الله عنه وايي [٢] چې ما د رسول الله ﷺ څخه په منبر دا آيت اوریدلي دي [٣] يَا مَالِكُ لِيَقْضِيَ عَلَيْكَ رَبُّكَ (اي سرداره ته خپل پروردگار ته اوونيلو چې هغه زموږي كار تمام كړي). (بخاري او مسلم)

حل الثقات:- ① لِيَقْضِيَ: چه پوره كړی، تول كړی.

(١) اخرجه البخاري في كتاب تفسير القرآن/باب قوله: ونادوا يا مالک ليقض علينا ربك. قال: إنكم ما كنون. [الزخرف: ٧٧] (رقم- ٤٨١٩)

تسهيلات :-

قوله: وَلَئِنْ يَأْتَاكَ

په خطبه كښې د عذاب آياتونه لوستل :- د حديث مبارك حاصل دادې چې نبی كريم ﷺ به د خطبې په دوران كښې دا آيت مبارك لوستو چې (وَلَا تَأْتِيكَ يَغْيِي عَيْنَا رَبُّكَ) ، اصل كښې دا د دوزخيانو د سوال او جواب بيان دي چې دوزخيان به د دوزخ داروغه فرېستې ته اووانی چې زمونږ سفارش او كړنې چې الله ﷻ مونږ ته مرگ راکړې چې د عذاب نه بچ شو. ددې دوزخ داروغه به جواب ورکړي چې (لَكُمْ مَكُونُ) ، تاسو به دې ځانې كښې ایسار یی: نو نبی كريم ﷺ به د خلکو د ویرولو دپاره دا آيت مبارك بار بار لوستو. ددې نه معلومه شوه چې د خطبې په دوران كښې ویرولو والايت لوستل زیات بهتر دی.

[١٤٠٩] د جمعي په خطبه كښې د سورة ، ق ، ، لوستل

٣٠١- (١) [٩] وَعَنْ أَمْرِ هِشَامِ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ النُّعْمَانِ قَالَتْ: [٢] «مَا أَخَذْتُ قِوَالَهُ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ إِلَّا عَنْ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٣] يَقْرُؤُهَا كُلُّ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذَا خُطِبَ النَّاسُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] د حارثه ابن هشام لور بي بي ام هشام ﷺ فرمايې [٢] چې ما سورة ق و القرآن المجید د حضور ﷺ د ژبي مبارکي څخه داسې زده کړي دي [٣] چې حضور ﷺ به هره جمعه په منبر هر کله چې د خلکو په مخکې به يې خطبه ارشاد فرمايله نو دا سورت به يې ويلو او ما به اوریدلو سره یادولو. (مسلم)

تسهيلات :- قوله: يَقْرُؤُهَا كُلُّ جُمُعَةٍ

درو آیاتو په مينځ كښې د تعارض دفع :- دامطلب نه دي چه هميشه به حضور پاك ﷺ سورت "ق" لوستلو بلكه مراد دادې چه په كسرت سره به نى سورت "ق" د جمعه په ورځ لوستلو ددې نه علاوه سورتونه په مانځه كښې لوستل هم ثابت دی هيڅ منع نه دی.

[١٤١٠] په تورپټكى كښې د جمعي مونیځ كول

٣٠١- (١) [١٠] وَعَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ: [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خُطِبَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ [٣] قَدْ أَرَخَى طَرَفَيْهَا بَيْنَ كَتِفَيْهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] عمرو ابن حريث ﷺ وايي [٢] چې رسول الله ﷺ د جمعي په ورځ په دي حال كې خطبه ارشاد فرمايلي وه چې د حضور ﷺ په سر مبارك توره عمامه وه [٣] چې د هغې دواړه څاكونه (شملي) حضور ﷺ د خپلو دواړو اوږو په مينځ كې پرېښي وو. (مسلم)

حل الفات :- ① اُرُخَى: رازوړند كړی وو.

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجمعة/باب تخفيف الصلاة والخطبة (رقم ٥٢) - (٨٧٣)

(٢) اخرجه مسلم في كتاب الحج/باب جواز دخول مكة بغير إحرام (رقم ٤٥٢) - (١٣٥٩) وابوداود في كتاب اللباس/باب في العمام (رقم ٤٠٧٧) والنسائي كتاب الزينة/باب إرخاء طرف العمامة بين الكتفين (رقم ٥٣٤٦) وابن ماجه كتاب الجهاد/باب لبس العمام في الحرب (رقم ٢٨٢١)

تسهيلات: - قوله: وَعَلَيْهِ عَمَامَةٌ سَوْدَاءُ:

د جمعی په ورځ د مسنون لباس اهتمام: دامت ټولو فقهاؤ او علماؤ له پکار دی چه هغوی دې ددې حدیث نه تعلیم حاصل کړي او د جمعی په ورځ دې اسلامی لباس خپل کړي په کوم کښي چه جبه (عبا) او عمامه وغیره شامل دی. حضور پاک ﷺ د جمعه په ورځ سپین پتکې هم استعمال کړې دې اوتور نی هم استعمال کړې دي.

د شین پتکې حکم: - شین پتکې استعمالول د حضور پاک ﷺ نه ثابت نه دی. اهل بدعت شین پتکې د ډیروخت نه پس اوس استعمالوی لیکن هغوی د رسول الله ﷺ د روضي مبارکي نقل کوی د حضور پاک ﷺ سنت سره نی هیڅ کارنشته دي.

[١٤١١] د خطبې دوران کښي د تحية المسجد کولو مسئله

«...» (١) [١٣] ١٧ وعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يُخْطِبُ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ [٣] وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جهه: [١] حضرت جابر رضی الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ په خطبه کې وفرمايل [٢] هر کله چې په تاسو کې څوک د جمعی په ورځ (مسجد ته راشي) او امام خطبه وايي نو دوه رکعات دي وکړي [٣] خو دواړه رکعاته دي مختصر وکړي. (مسلم)

حل الفاظ: - ① لِيَتَجَوَّزَ: مختصر دي او کړي

تسهيلات: -

قوله: فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ: په مشکوة شریف کښي د احديث مختصر دي. په مسلم شریف کښي د حضرت جابر رضی الله عنه نه دا حدیث نقل کړې شوې دي چه اوږد حدیث دي او په دي کښي داسې قصه ده چه یو ځل حضور پاک ﷺ د جمعی مبارکي خطبه ورکوله چه په دي کښي سلیک غطفاني رضی الله عنه جمات ته داخل شو او کیناستو. حضور اکرم او فرمائیل اي سلیک پاسه او درېره او مختصر شان دوه رکعته او کړه بیا حضو پاک او فرمائیل چه کله تاسونه څوک سړي د جمعی په ورځ راشی او امام خطبه ورکوی هغه له پکار دی چه دوه رکعته مختصر مونځ او کړي. ددې حدیث نه معلومېږي چه د خطبې دوران کښي د تحية المسجد دوه رکعته مونځ کول پکار دی په دي کښي د فقهاؤ سخت اختلاف دي.

د خطبې په دوران کښي د تحية المسجد په حکم کښي مذاهب

① امام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني چه په خطبه کښي هم دوه رکعته تحية المسجد کول پکار دی دي نه پس کیناستل او خطبه اوریدل پکار دی. دامستحب دی او دغیر مقلدینو په نیز د تحية المسجد دوه رکعته عند الخطبه واجب دی.

① امام ابو حنيفه رحمته الله امام مالك رحمته الله امام محمد رحمته الله امام ابو يوسف رحمته الله امام اوزاعى رحمته الله امام شام رحمته الله و سفيان رحمته الله ثوري رحمته الله قول فرماني چه په خطبه كنيې په بل څه كار كنيې مشغول كيدل مكروه تحريمى دى سره ددې چه مونځ ولې نه وي . لهذا دوه ركعتنه تحية المسجد هم جائز نه دى . حضرت عمر حضرت عثمان او حضرت على رحمته الله په شان اكابر صحابو نه هم دغه شان نقل دى . (معارف السنن)

د اول فريق دلائل :-

① زير بحث حضرت جابر رحمته الله روايت د دوى دليل دې . كوم چه قولى حديث دې او په كوم كنيې چه په توگه د قاعده او ضابطه بيان كړې شوې ده چه په دوه ركعتنه مختصر كول پكار دى .

د اول دليل مخه جوايو نه :-

① ددې په جواب كنيې خو بعضو حضراتو دا وئيلي دى چه داروايت دشعبه تغرد دې او د عمر بن دينار نه په مذكوره الفاظ سره دې روايت نقل كولو ده ته وهم راغلې دې ، اصل كنيې دا وهم د حضرت سليك واقعه ده . چه دوى په غلطۍ سره دا قولى حديث مبارك او گرځولو . (١) امام دارقطنى د كتاب التتبع على الصحيحين په نوم يو كتاب ليكلي دې چه هغې كنيې نې د صحيحينو متكلم فيه روايات راجع كړې دى . او دا روايت هم په هغې كنيې شامل دې .

د دارقطنى رحمته الله توديد : خوافظ ابن حجر رحمته الله په هدى السارى مقدمة فتح البارى كنيې په امام دارقطنى رحمته الله مدلل رد كړې دې او د ده ديو يو اعتراض نې مفصل جواب وركړې دې او هغې كنيې د امام دارقطنى په دې حديث مبارك دا اعتراض شافى جواب وركړې شوې دې . لكه چه د اهل علم په دې اتفاق دې چه په صحيحينو كنيې يو روايت هم ضعيف نشته او ددې ټول احاديث صحيح دى ، په دې وجه د حضرت جابر رحمته الله ددې قولى حديث مبارك باره كنيې هډو صحيح هم نه دې او څنگه به صحيح شى چه شعبه امير المومنين فى الحديث دې ده ته بلا دليله وهم صحيح نه دې چه منسوب شى نوددې حديث په صحت شك صحيح نه دې اوبيا چه حافظ ابن حجر رحمته الله ددې يو متابع هم ذكر كړې دې . (٢)

(١) اود ابن جريج رحمته الله . ابن عينه رحمته الله . حماد بن زيد رحمته الله . ايوب رحمته الله . ورقاء رحمته الله او حبيب بن يحيى رحمته الله داهم عمرو بن دينار نه د فعلى حديث په طور روايت كوى او گورنى معارف السنن (ج / ٤ . ص / ٣٧٧) -

(٢) ثم اجاب عند الحافظ بمتابعة روح بن قاسم شعبة عند الدارقطنى فى سننه معارف السنن (ج / ٤ . ص / ٣٧٧ . ٣٧٨) لكه چه امام دارقطنى دا متابع په خپل سنن (ج / ٢ . ص / ١٥ رقم / ١٨) باب فى الركنين اذا جاء الرجل والامام يخطب كنيې ذكر كړى دى . ((حدثنا محمد بن نوح الجندى بسايرى حدثنا الفضل بن عباس الصواف حدثنا يحيى بن غيلان حدثنا عبدالله ابن يزيق عن روح بن القاسم نه علاوه سفيان رحمته الله عيينه رحمته الله هم دشعبه متابعت كړې دې))

② ددې حديث مبارك صحيح جواب دادې چه دا دقران پاك د آيت ((واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا)) اودهغه احاديثو معارض دې چه احنافو په خپل استدلال كښې ذكر كړى دى (چه كوم مونږ مخكښې ذكر كړل) او س كه د تطبيق طريقه اختيار كړې شى نو دا به اوونيلې شى چه ((والامام يخطب)) څخه مراد ((يريد الامام ان يخطب)) يا ((كاد الامام ان يخطب)) دې او كه د ترجيح طريقه اختيار شى نو روايات دنهې دخو وجوهاتو نه راجح دى .

د اول فريق دويم دليل :-

③ د دې حديث د نورو طرق نه قاعده اوضابطه په توگه حكم نشته دې بلكه د يو جزنى واقعه په توگه نى بيان كړې دې يو سړي راغلو چه دهغه نوم سليك بن هديه الغفاني وو. او حضور اكرم خطبه لوستله هغه كي nasto حضور پاك ﷺ اوفرمانيل پاسه اومختصر دوه زكعت ته تحية المسجد او كړه. اوس كه چرې

جوابونه :-

① دا واقعه دا د خطبې نه مخكښې وه دهغې تفصيل دادې چه حضرت نبى اكرم ﷺ يو ځل دخطبې ونيلو دپاره دجمعي په منبر ناست وو خو لا خطبه شروع شوې نه وه . چه دې كښې يوصاحب چه دهغه نوم سليك بن هديه الغفاني وو ، ډيرې زړې كپړې نې اغوستې وې چه په مسجد ته داخل شو . حضرت نبى اكرم ﷺ چه دهغه د فقرو اوقاقي دا حالت اوليدو نو مناسب نې اوگټولو چه ټول صحابه كرام ﷺ ددې حالت ښه اووينى ، په دې و جه نې دوى ته د اودريدو اودمونځ حكم وركړو (١) . اوچه څومره ده مونځ كولو نو تر هغه وخت پورې حضرت نبى اكرم ﷺ خاموش وو (٢) . او خطبه نې نه شروع كوله . بيا روستو حضرت نبى اكرم ﷺ صحابه كرامو ﷺ ته صدقې وركولو ترغيث وركړو (٣) . نوپه دې موقع صحابه كرام ﷺ ده ته ښه صدقه وركړه . ددې نه معلومه شوه چه اول خودا يو خاص واقعه وه چه دعمومى قواعدو كلييه خلاف نه شسى پيش كولى .

..... بلكه سنن دار قطنى (ج/ ٢ ، ص/ ١٤ ، ق م ٣) كښې دا روايت خپله دحضرت سليك غطفانى نه مروى دې اوددې سند كښې دشعبه واسطه شته دې اونه دعروبن دينار . مرتب غنى عنه) -

(١) لكه دحضرت جابر ﷺ په روايت كښې دالفاظ مروى چه ((فقال له النسي ﷺ صليت ؟ قال لا . قال ق م فاربع سنن نسائي (ج/ ١ ، ص/ ٢٠٨) باب مخاطبة الامام رعيته وهو على المنبر مرتب غنى عنه) -

(٢) لكه چه محمد بن قيس فرماني چه ((ان النسي ﷺ حيث امره ان يصلى الركعتين امسك عن الخطبة حتى فرغ من ركعتيه الخ . مصنف ابن ابى شيبه (ج/ ٢ ، ص/ ١١٠) فى يوم الجمعة والامام يخطب يصلى ركعتين . علامه زيلعي رحمه الله نصب الراية (ج/ ٢ ، ص/ ٢٠٤) باب صلاة الجمعة كښې ليكي چه ((و بوب النسائي فى سننه الكبرى على حديث سليك ﷺ باب الصلوة قبل الجمعة رشيد اشرف غنى عنه) -

(٣) لكه چه يو روايت كښې دا لفظ مروى دى چه ((وحث النسي ﷺ الناس على الصدقة فالتقوا ثيابهم الخ سنن نسائي (ج/ ١ ، ص/ ٢٠٨) باب حث الامام على الصدقة يوم الجمعة فى خطبة مرتب غنى عنه) -

بله دا چه دحضرت سليك دراتلو په وخت حضرت نبی اکرم ﷺ خطبه شروع کړې نه وه. اودهغې دليل دادې چه په صحيح مسلم (١) کښې يوروايت کښې داالفاظ مروی دی چه ((جاء سلیک الفطاني يوم الجمعة ورسول الله ﷺ قاعدا علی المنبر)) اودا معلوم شو چه حضرت نبی اکرم ﷺ به هميشه په ولاړه خطبه ورکوله (٢)

په دې وجه دناستې مطلب همدادې چه حضرت نبی اکرم ﷺ لا خطبه نه وه شروع کړې (٣) اودا خبره چه حضرت سليك ﷺ په ډیر خراب حالت کښې وو نودا په ترمذی کښې (٤) دحضرت ابوسعید خدری ﷺ د روایت نه ثابته ده چه هغې کښې دې فرمانی چه ((رجلا جاء يوم الجمعة لي هيئته بلة (ای هیته تدل علی الفقر) اودا خبره چه حضرت نبی اکرم ﷺ

(١) (ج/١، ص/٢٨٧) کتاب الجمعة مرتب عفی عنه -

(٢) وعن أبي عبيد بن كعب بن عجرة قال دخل المسجد وعبدالرحمان ابن ام الحكم يخطب قاعدا فقال الى هذه يخطب قاعدا وقد قال الله عز وجل واذا راو تجارة او لهو انفضوا اليها وتركوك قانما . سنن نسائي (ج/١، ص/٢٠٧) قيام الامام في الخطبة

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال كان النبي ﷺ يخطب قانما يقعد ثم يقوم كمننا تفعلی ان الان صحيح بخاری (ج/١، ص/١٢٥) باب الخطبة قانما -

(٣) قال العاقف في الفتح (ج/٢، ص/٢٣٩) واجيب بان القعود علی المنبر لا يختص بالابتداء بل يحتمل ان يكون بين الخطبتين ايضا وتعقبه البدر العيني في العمدة فقال والاصل ابتداء قعوده وقعوده بين الخطبتين محتمل فلا يحكم به علی الاصل علی ان امره ﷺ اياه بان يصلي ركعتين سؤاله اياه . هل صليت ؟ وامره الناس بالصدقة قد يضيق عن القعود علی المنبر لا يختص بالابتداء بل يحتمل ان يكون بين الخطبتين ايضا . وتعقبه البدر العيني في العمدة فقال : والاصل ابتداء وقعوده . وقعوده بين الخطبتين محتمل فلا يحكم به الى الاصل علی ان امره ﷺ اياه بان يصلي ركعتين وسؤله اياه هل اصليت ؟ وامر للناس بالصدقة يضيق عن القعود بين الخطبتين هذا ملخص ما في معارف السنن (ج/٤، ص/٢٧٠، ٢٧١) خو په دې جواب (چه صلاه وکلام قبل الشروع فی الخطبة وو) باندې په سنن دارقطني (ج/٢، ص/١٥) رقم ٩ باب في الركعتين اذا جاء والامام يخطب ((کښې دحضرت انس رضي الله عنه روایت نه اشکال کيای چه هغه فرمانی چه ((دخل رجل من قيس ورسول الله ﷺ يخطب فقال له النبي ﷺ قم فاركعتين واسك عن الخطبة حتى فرغ من صلوتك)) ددې روایت نه معلومیای چه دوی ته ئې دموخ کولو حکم ورکړو. نودغه وخت حضرت نبی اکرم ﷺ خطبه نه ونيولې.

حضرت کشميري رحمه الله دمسلم روایت د قعود اود دارقطني په دې روایت کښې داسې تطبيق کړې دې چه ((بانه صلى الله عليه وسلم كان قعد على المنبر وكان دان يقوم فيشرع فجاء سلیک فاخر الخطبة واسلك عنها وهذا الجمع غير بعيد قال الراقيم (ای شيخ بنوری رحمه الله) فالتاويل في قوله وكان يخطب وكان علی اشرف الشروع فيها هذا اقرب من تاويلهم القعود علی الجلسة الخفيفة بين الخطبتين كما لا يخفى والله اعلم . وعلى كل حال هذه صورة الجمع وذلك ان تجعله جوابين كما تقدم انفا كذا في معارف السنن (ج/٤، ص/٣٧١)

مصنف ابی ابي شيبه (ج/٢، ص/١١٠) باب في الرجل يعجبني يوم الجمعة والامام يخطب يصلي ركعتين کښې د محمد بن قيس په روایت کښې د ((سلك عن الخطبة حتى افرغ من ركعتيه)) داالفاظ سره د (ثم عاد الى خطبة)) جمله هم مروی ده . ددې مطلب داسې هم بيان دې شی چه ((ان النبي ﷺ كان قعد على المنبر وكان دان ان يقوم فيشرع فجاء سلیک فاخر الخطبة واسك عنها حتى فرغ هو من ركعتيه ثم عاد الى الشروع في الخطبة)) -

(٤) (ج/١، ص/٩٣) باب ١ لركعتين اذا جاء الرجل والامام يخطب ((داشانت اوگورئي سنن نسائي (ج/١، ص/١٠٨) باب حث الامام علی الصدقة يوم الجمعة في خطبته مرتب عفی عنه -

دده دمونغ په دروان کښې خطبه بنده کړې وه، د دارقطنی رحمته الله (۱) د روایت نه ثابت ده. ⑦ بیا دې روایت نه په تحیه المسجد سره استدلال هم مشکل دي. اول خو ځکه چه د قم فارکع (۲) ظاهر دی او دامعلومیری چه حضرت سلیک رحمته الله راغلې وو او ناست وو بیا نې حضرت نبی اکرم رحمته الله اودرولو (۳). او ظاهر ده چه دناستې نه پس تحیه المسجد فوت کیږي. دویم دابن ماجه (۴) په روایت کښې مروی دی چه حضرت نبی اکرم رحمته الله دوی نه تپوس اوکړو چه ((اصلیت رکعتین قبل ان تمی)) نودوی اوفرمانیل چه لا. نو حضرت نبی اکرم رحمته الله ورته اوفرمانیل چه ((فصل رکعتین)) نو ددې نه صفا واضحه شوه چه حضرت نبی اکرم رحمته الله دوی ته د تحیه المسجد حکم نه وو کړې بلکه دسنن قبلیه حکم نې ورته کړې وو.

خلاصه د جواب:- بهر حال دایو مخصوص واقعه ده. دو ددې نه دعمومی حکم مستنبط کول غلط دی چه د خطبې په دوران کښې همشیه تحیه المسجد کول مستحب دی. زمونږ په دې مذکوره شرح سره دحضرت سلیک رحمته الله د واقعې جواب اوشو (۵)

د دویم فریق پنځه دلائل:-

① د قران پاک (۱) آیت مبارک دې چه (**وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ**

(۱) (ج/ ۲، ص/ ۱۵، باب فی الرکعتین اذا جاء الرجل والامام یخطب، د روایت دا الفاظ مونږ مخکښې ذکر کړي دی مرتب عفی عنه) -

(۲) صحیح مسلم (ج/ ۱، ص/ ۲۸۷) مرتب عفی عنه) -

(۳) بلکه صحیح (ج/ ۱، ص/ ۲۸۷) کتاب الجمعة کښې په روایت کښې دا تصریح ده چه ((فقعد سلیک قبل ان یصلی النبی فقال لها البنی رحمته الله ارکعت رکعتین ؟ قال لا قال لم فارکعها. رشید اشریف عفی عنه) -

(۴) (ج/ ۱، ص/ ۷۸) باب ماجاء فیمن دخل المسجد والامام یخطب مرتب عفی عنه) -

(۵) چه دهغې خلاصه داده چه :

① چه ترکومي دحضرت سلیک رحمته الله مونږ کولو نو ترهغه وخت پورې حضرت نبی اکرم رحمته الله خاموش وو. ((کما فی روایة المصنف ابن ابی شیبہ (ج/ ۲، ص/ ۱۱۰) فی الرجل یجیئ یوم الجمعة الخ. و روایة دارقطنی (ج/ ۲، ص/ ۱۵، رقم/ ۹) باب فی الرکعتین اذا جاء الرجل الخ. او په دې خاموشن دخطبې احکام به جاری نه وو.

② دا واقعه دخطبې دشروع کولو نه مخکښې وه ((کما یفهم من روایة مسلم (ج/ ۱، ص/ ۲۸۷) جاء سلیک الفطانی یوم الجمعة ورسول الله رحمته الله قاعدا علی المنبر.

③ د حضرت نبی اکرم رحمته الله مقصد دده غربت اصحابو کرمو رحمته الله ته ښکاره کول وو. چه ددوی مدداوش اوددې اظهار دتولو نه بهتره ذریعه دا مونږ وو.

④ داواقعه حال لا عموم لها دقسم نه ده چه د کلی قواعدو مقابله نه شی کولې. دخلورو وارو جوابونو تفصیل مونږ مخکښې کړې دي.

⑤ یو جواب داهم ورکړې شوې دي چه دا واقعه دهغه وخت ده چه کله دکلام فی الصلوة اجازت اوچه خطبه دصلوة په درج کښې ده. په دې وجه دې کښې همس دغه وخت صلوة دکلام جائز وو. ((وانظر لتفصیل هذا الجواب، التعلیق الحسن علی اثار السنن (ج/ ۲، ص/ ۲۴۹) باب التفتل حین یخطب الامام) -

(۶) سورة اعراف جزء حضرت عبدالله ابن عباس ایت ۲۰۴ مرتب عفی عنه) -

﴿مُحَمَّدٌ﴾ دې باره كښې بحث مخكښې تير شوې دې چه د جمعي خطبه هم دې حكم كښې شامل ده بلكه شوافعو خودا آيت مبارك دجمعي دخطبې پورې خاص كړې دې البته مونږ دا خبره ثابتې كړې وه چه د آيت مبارك د مونږ باره كښې نازل شوې دې خوددې په عموم كښې خطبه هم شامل ده .

① ((د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت دې چه)) ان رسول الله ﷺ قال يوم الجمعة والإمام يخطب إنصت لقد لا ((چه هغې كښې حضرت نبی اکرم ﷺ د امر بالمعروف نه منع كړې ده ، حال دادې چه امر بالمعروف فرض دی . اوتحیة المسجد مستحب دی نو تحیة المسجد په طريق اولی سره ممنوع شو .

② ((په مسند احمد كښې دحضرت نبیشه هذلي رضي الله عنه روايت دې چه دې دنبي كريم ﷺ نه نقل كوی چه : ((إن المسلم إذا اغتسل يوم الجمعة إلى المسجد لا يؤذی أحدًا فإم يحد الإمام خرج صلى ما بدا له وإن وجد الإمام خرج جلس فاستمع وانصت حتى يقضى الإمام جمعة الخ)) حديث مبارك كښې صراحت سره خودلې شوی دی چه مونږ هله مشروع دې چه كله امام د خطبې دپاره نه وی راوتلي اوكه امام راوخی نوبیا خاموش ناسته پكار ده . علامه هيشمی رحمته الله په مجم الزوائد كښې ددې حديث مبارك دنقل كولو نه پس ليكي چه)) رواه احمد ورجاله رجال الصحيح خلا احد وهوقه))

اعتراض:- البته په دې روايت باندې علامه منذری دا اعتراض كړې دې چه دحضرت عطاء خراسانی سماع د حضرت نبیشه ﷺ نه نشته دې (٣).
جواب:- خو ددې اعتراض حاصل به زيات نه زيات داشی چه محدثينو په مينځ كښې ددې حديث مبارك په تصحيح كښې اختلاف دې اوداسې صورت كښې حديث مبارك د استدلال قابل دې .

③ ((په معجم طبرانی كښې د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه مرفوعا مروی دی چه)) قال سمعت النبي ﷺ يقول إذا دخل أحدكم المسجد والإمام يخطب فلا صلاة ولا كلام حتى يفرغ الإمام ((ددې حديث مبارك سنداً گر چه ضعيف دې (٤) خو متعدد قرائن ددې مؤيد دې .

(١) باب ماجاء في كراهية الكلام والإمام يخطب ترمذی (ج/ ١، ص/ ٩٤) مرتب غنی عنه -

(٢) انظر مجمع الزوائد (ج/ ٢، ص/ ١٧١) باب حقوق الجمعة من الفضل والطيب ونحو ذلك مرتب غنی عنه -

(٣) فقال أوعظ لم يسمع من نبه في ما أعلم ، الترغيب والترهيب (ج/ ١، ص/ ٤٨٧) رقم ٨ كتاب الجمعة الترغيب في صلوة الجمعة والسمي إليها واما في فضل يومها وساعتها مرتب غنی عنه -

(٤) مجمع الزوائد (ج/ ٢، ص/ ١٨٤) باب فيمن يدخل المسجد والإمام يخطب مرتب غنی عنه -

(٥) علامه هيشمی ددې روايت دنقل كولو نه پس ليكي چه ((وراه الطبرانی في الكبير وفيه ايوب بن نهيك وهو تروك ضعفه جماعة وذكره ابن حبان في الثقات وقال يخطئ كذا في الزوائد للهيشي (ج/ ٢، ص/ ١٨٤) مرتب غنی عنه -

د حديث مؤيدات :-

(الف) ددي به بناء چه مصنف ابن ابی شيبه (١) كنبی ابن عمر رضي الله عنه خپل مسلك هم ددي مطابق مروی دي .

(ب) دعلامه نووی رحمته الله داعترا ف (٢) مطابق دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه ، حضرت عثمان رضي الله عنه او دحضرت علی رضي الله عنه مسلك هم دا وو چه دوی د خروج الامام نه پس مونځ او کلام جائز نه گنړلو . اوهم دا مسلك د بعضو نورو اصحابو (٣) او.....

د تابعينو (٤) نه هم مروی دي . او دا اصول خو ځل تير شو چه كه ضعيف حديث مبارك مؤيد بالتعامل وي نو هغه قابل استدلال دي .

⑤ د حديث د باب واقعي نه سوا د حضرت نبی اکرم صلي الله عليه وسلم نه چرته هم دا ثابت نه دی چه حضرت نبی اکرم صلي الله عليه وسلم دخطبي په دوران كنبی راتلونكي كس ته دمونځ كولو دپاره ونيلى وي د دي مؤيدات دا دي .

(الف) لكه د استسقاء حديث (٥) كنبی چه كوم اعرابي د قحط شكاي ت راوړي وو ، بيا يو هفته پس دوباره ئې دسيلاب شكاي ت راوړي وو . هغه په دواړه واقعو كنبی دخطبي په دوران كنبی راغلی اورارسيدلي وو . خو حضرت نبی اکرم صلي الله عليه وسلم دوی ته دمونځ حكم نه وو وركړي .

(ب) داغه شان يوسړي دخطبي په دوران كنبی تخطی رقاب كوله او روان وو نو حضرت نبی اکرم صلي الله عليه وسلم هغه ته او فرمائيل چه ((اجلس)) (فقد أذيت) داشان په ابوداؤد (٦) كنبی د حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه واقعه ذكر كړي ده چه ((عن جابر قال لما استوى رسول

(١) (ج / ٢ ، ص / ١٢٤) باب الكلام اذا صعد المنبر وخطب وعن ابن عباس رضي الله عنه وابن عمر رضي الله عنه انهما يكرهان خروج الامام يوم الجمعة بعد خروج الامام عن ابن عمر رضي الله عنه انه كان يصلي يوم الجمعة فاذا خرج الامام لم يصلي رشيد اشرف عفى عنه) -
(٢) اوگورنی شرح دصحيح مسلم (ج / ١ ، ص / ٢٨٧) فصل من دخل المسجد والامام يخطب اوخرج للخطبة فليصل ركعتين الخ مرتب عفى عنه) -

(٣) كما نقلنا عن ابن عباس رضي الله عنه وابن عمر رضي الله عنه مرتب عفى عنه) -

(٤) عن سعيد بن المسيب قا خروج الامام يقطع الصلاة وكلامه يقطع الكلام انظر مصنف لابن ابی شيبه (ج / ٢ ، ص / ١٢٤ ، ١٢٥) في الكلام اذا صعد المنبر وخطب مرتب عفى عنه) -

(٥) انس بن مالك يذكرا ن رجلا دخل يوم الجمعة من باب و كان جاء المنبر صلي الله عليه وسلم قام يخطب فاستقبل رسول الله صلي الله عليه وسلم فقال يا رسول الله صلي الله عليه وسلم هلكت الاموال وانقطعت السبل فادع الله ان يغيثنا فا فرع رسول الله صلي الله عليه وسلم يديه فقال اللهم اسقنا الى ان قال الراوى ثم امطرت قال فوا الله ما رأينا الشمس ستا ثم دخل رجل من ذالك الباب في الجمعة المقبلة ورسول الله صلي الله عليه وسلم قائم يخطب فاستقبله قائما فقال يا رسول الله صلي الله عليه وسلم هلكت الاموال وانقطعت السبل فادع الله ان يسكبها الخ صلى بخاري (ج / ١ ، ص / ١٣٧) ابواب الاستسقاء باب الاستسقاء في المسجد الجامع مرتب عفى عنه) -

(٦) سنن نسائي (ج / ١ ، ص / ٢٠٧) باب النهي عن تخطي رقاب الناس والامام على المنبر يوم الجمعة وسنن ابی داود (ج / ١ ، ص / ١٥٩) باب خطي رقاب الناس يوم الجمعة مرتب عفى عنه) -

(٧) (ج / ١ ، ص / ١٥٦) باب الامام يكلم الرجل في خطبته مرتب عفى عنه) -

الله ﷺ اى جلس مستويا على المنبر يوم الجمعة قال: اجلسوا فمهم ذلك ابن مسعود رضي الله عنه فجلس على باب المسجد فراه رسول الله ﷺ فقال تعال يا عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دلته هم حضرت نبي اکرم ﷺ ده ته دمونغ کول حکم اونو کرو.

(ج) دغه شان د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خطبې دوران کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه تشریف راوړو نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دوى ته په ناوخته راتلو او په غسل نه کولو تنبيه ورکړه. خود مونځ حکم ئې ورته اونو کړو (١) دا ټول واقعات په دې دلالت کوي چه د خطبې په دوران کښې د مونځ حکم نه وو.

د نهی روایاتو د ترجیح وجوه:

① چه کله محرم او مبیح کښې تعارض راشی نو ترجیح به محرم ته وی .

② روایات د نهی موبد بالقران دی نو ترجیح به همدې لره وی .

③ روایات د نهی موبد بالاصول کلیه دی . ځکه په ترجیح دې لره وی .

④ روایات د نهی دا موبد بتعامل الصحابه او تابعین دی (٢)

⑤ په دې عمل کولو کښې احتیاط دې ځکه چه تحية المسجد دچا په نزد هم واجب نه دی . نو ددې په ترك دچا په نزد دگناه نه متحقق کیږی . اود نهی عن الصلاة والكلام داحادیثو په ترك سره دگناه احتمال شته دې ، په دې بناء احنافو احتیاط دې کښې او گنډل چه د نهی په احادیثو عمل راشی . هم دا وجه ده ده چه د خطبې په وخت دوى ترك د صلاة اختیار کړو ، والله اعلم .

[١٤١٢] دامام سره د یو رکعت مونځ رالاندې کولو حکم

۳۳- (١) [١٣] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «مَنْ أَدْرَكَ رُكْعَةً مِنْ الصَّلَاةِ مَعَ الْإِمَامِ [٣] فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ

توجه: ① ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ ارشاد وفرمايلو [٢] کوم سړي چې د لمانځه يو رکعت د امام سره ونيولو [٣] هغه پوره مونځ وموندلو ، (بخاري، مسلم)

(١) د حضرت عثمان رضي الله عنه واقعه مخکښې د باب ماجاه فی الاغتسال فی الجمعة لاندې په حواله د مسلم (ج/ ١ ، ص/ ٢٨٠) کتاب الجمع تيره شوې ده مرتب غفی عنه -

(٢) کما روی عن عمر h و عثمان h ذكره النووي m فی شرح مسلم (ج/ ١ ، ص/ ٢٨٧) دشان دنورورواياتو اود اثارو دپاره اوککورنی مصنف ابن ابی شيبه (ج/ ٢ ، ص/ ١١١) من كان يقول اذا خطب الامام فلا تصل . او شرح معاني الآثار (ج/ ١ ، ص/ ١٧٨ تا ١٨١) باب الرجل يدخل المسجد يوم الجمعة والامام يخطب هل ينبغي له ان يركع ام لا ؟ مرتب غفی عنه -

(٣) اخرجه البخاري فی کتاب مواقيت الصلاة / باب من أدرك من الصلاة ركعة (رقم- ٥٨٠) و ابوداود فی کتاب الصلاة / باب من أدرك من الجمعة ركعة (رقم- ١١٢١) والنسائي كتاب المواقيت / باب من أدرك ركعة من الصلاة (رقم- ٥٥٢) والترمذي كتاب الجمعة / باب فيمن أدرك من الجمعة ركعة (رقم ٥٢٤) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة ، والسنة فيها / باب ما جاء فيمن أدرك من الجمعة ركعة (رقم- ١١٢٢) ومالك في المواظ كتاب الجمعة / باب فيمن أدرك ركعة يوم الجمعة (رقم- ١١)

تسهيلات:-

قوله: مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً:

د مذکورہ حدیث پہ باب الجمعة کنبی د ذکر وجہ:- ددی حدیث مضمون والاحادیث باب ماعمل الاموم کنبی تیر شوې دي. هلته په دي باندې بحث هم شوې دي. دلته صاحب مشکوة دا حدیث د جمعې په باب کنبی درج کړو حالانکه دا حدیث مطلق د مونخونو د بیان دپاره دي د جمعې متعلق نه دي. لیکن چونکه امام شافعی رحمته الله علیه زیر بحث حدیث جمعې سره مقید کړې دي په دي وجه صاحب مشکوة دا دلته درج کړو.

بجمعي مانخه کنبی مدرک د آخری قعدې مدرک د جمعې دي که د ماسپینين. دي کنبی مذاهب د حدیث مطلب دادې چه کوم سړی د مونخ یو رکعت لاندې کړو هغه ټول مونخ رالاندې کړو. اوس دلته د فقهانو کرامو په مینځ کنبی د جمعې په مونخ کنبی لږ شان اختلاف دي چه مثلاً یوسړی ته د دویم رکعت څه حصه ملاؤ نه شوه بلکه په قعده یا سجده کنبی شریک شو نو اوس به هغه د جمعې دوه رکعت پوره کوی که د ماسپینين مونخ به کوی؟

① د بعضې سلف مسلک دادې چه که د یوسړی نه د جمعې خطبه هم لږه نو دغه وخت دي دي د ماسپینين مونخ او کړی د جمعې نه ② جمهور داسې نه وائی.

مدرک د آخری قعدې مدرک د جمعې دي که نه دي کنبی د جمهورو مذاهب

د جمهورو په خپل مینځ کنبی اختلاف دي.

① امام مالک رحمته الله علیه امام شافعی رحمته الله علیه امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه او امام محمد رحمته الله علیه یعنی جمهور فرمائی چه د جمعې په مونخ کنبی ترکومي پورې سړی یو رکعت پوره نه لاندې کوی نو هغه ته جمعه نه ملاوېری یعنی که یو سړی ته آخری رکعت پوره ملاؤ نه شی بلکه په سجده یا قعده کنبی شریک شو نو د هغه د جمعې مونخ فوت شو اوس دي هغه د ماسپینين مونخ له پاسی او اودې کړی.

② د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز که یوسړی ته د جمعې په مونخ کنبی آخری قعده هم ملاوېری نو هغه دي د جمعې نیت او کړی د ماسپینين مونخ دي نه کوی ځکه چه هغه ته جمعه حاصله شوه.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث د دوی مستدل دي لیکن استدلال نی د مفهوم مخالف په توگه باندې کړې دي یعنی چاچه یو رکعت لاندې کړو هغه مونخ رالاندې کړو او چاته چه یو رکعت هم ملاؤ نه شو نو هغه ته مونخ هم ملاؤ نه شو. سره ددی چه په زیر بحث حدیث کنبی د جمعې ذکر نشته دي مگر هم په دي باب کنبی وړاندې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث نمبر ١٩ راخی په هغې کنبی د جمعې ذکر موجود دي. لهذا جمهور په توگه د مفهوم مخالف ددی روایت نه استدلال کوی.

دویم فریق د دلیل جواب: - دویم فریق وائی مونږ هم دغه حدیث منو. په دې کښې دا ذکر دې چاچه یو رکعت لاندې کړو هغه مونږ رالاندې کړو. مونږ هم دغه وایو چه په دې حدیث کښې خوددې نه زیاتې هیڅ هم نشته دې. که چرې دا حضرات د مفهوم مخالف نه د استدلال کوشش کوی نو ادب سره عرض دې چه مونږ د مفهوم مخالف قاعده نه منو. لهذا مفهوم مخالف په مونږ باندې حجت نه دې خاص کړ په هغه وخت کښې چه زموږ د دلیل مخالف هم وی.

د دویم فریق د لامل: -

① د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اثر د دوی مستدل دې چه په مصنف ابن ابی شیبه کښې ذکر دې الفاظ دادی: «من ادرك التشهد فقد ادرك الصلوة». هم په دې مصنف ابن ابی شیبه کښې د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه دا روایت هم دې کوم چه د هغه اثر دې فرمائی: «اذا دخل في صلوة الجمعة قبل التسليم وهو جالس فقد ادرك الجمعة وعن الضحاك رضی الله عنه اذا ادرك الناس يوم الجمعة جلوساً صلى ركعتين».

② د دوی مستدل دا حدیث دې: «اذا سمعتم الاقامة فامشوا الى الصلوة وعليكم السكنة والوقار ولا ترفعوا فمنا اركم فصولو ما فاتكم فامشوا» (بخاری)، په دې حدیث کښې "فما اركمكم" کښې کلمه ماء عام ده چه خورمه ئی هم رالاندې کړو که په تشهد کښې شامل شو هغه مونږ رالاندې کړو دلته سره ددې چه د جمعې ذکر نشته دې لیکن دا حکم د ټولو مونږونو دپاره ارشاد شوي دې لهذا دا جمعې ته هم شامل دې.

الفصل الثاني

[١٤١٢] د رسول الله ﷺ د خطبې طريقه

٣٣- (١٣) وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُخْطِبُ خُطْبَتَيْنِ [١] كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ [٢] حَتَّى يَفْرَغَ أَرَأَاهُمُ الْمُؤَذِّنَ ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ [٣] ثُمَّ يَجْلِسُ وَلَا يَتَكَلَّمُ [٤] ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ [٥]». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① ابن عمر رضی الله عنه فرمایي ② چې رسول الله ﷺ به دوه خطبي داسې ویلي ③ چې کله به منبر ته وختلو نو (مخکي) به کیناستلو ④ تر دې چې فارغ به شو راوي وایي زما گمان دا دي چې ابن عمر رضی الله عنه دا ویلي وو چې تر دې چې مؤذن به فارغ شو بیا به حضور ﷺ پاخیدلو او (اولنی) خطبه به یې ارشاد فرمایله ⑤ بیا به (لږ ساعت) کیناستلو لیکن (د دې ناستې په مینځ کي) به یې څه کلام نه کولو ⑥ بیا به ودریدلو او دویمه خطبه به یې ویلېه (ابوداؤد).

حل اللعان: - ⑦ صَعِدَ: اوختلو (معبرته).

١) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة باب الجلوس إذا صعد المنبر (رقم ١٠٩٢)

تسهيلات:-

قوله: وَلَا يَتَكَلَّمُ:

د خطبتينو په مينځ کې خبرې نه کول، - يعنی د دوو خطبېو په مينځ د کيناستلو دوران کېنې به حضور پاک ﷺ کلام نه کولو. د دوو خطبو دوران د کيناستلو دمقدار متعلق ابن حجر رحمه الله فرماني چې د سورت اخلاص د لوستلو په اندازه باندې کيناستل پکار دی

په خطبه کېنې د بادشاه يې غايه تعريف کولو حکم، - مسئله داده چې په دويمه خطبه کېنې د نبی اکرم ﷺ د آل اصحاب او ازواج مطهرات او خلفاء راشدين حمزه عباس رضی الله عنهم دپاره دعا کول مستحب دی لکه د اد شاهی خاندان خلق دی. په دوی باندې نور خلق نه شی قیاس کولې. د وخت د خليفه دپاره هم په خطبه کېنې دعا کول جائز دی لیکن د منیه په شرح کېنې لیکلی دی چې د بادشاهانو داسې تعريف کول چې دروغ او غلط وی یا د هغوی داسې صفتونه بیانول په کوم سره چې هغوی صفت نه کېږي دامکروه تحریمی دی ځکه چې په عبادت کېنې دروغ ملاوړې شو. په دې مسئله کېنې د زمانې تیریدو سره نور سختوالي هم راغلو لهذا زمونږ بعضې انمه حضراتو فرمائیلی دی زمونږ د زمانې بادشاهانو ته عادل وئیل د کفر حده د نیزدې کیدو په شان دی (کذا فی مظاهر حق ١٤١٤) په خطبه کېنې خطیب طرف ته متوجه کیدل

٣٣- (١٣١) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اسْتَوَى عَلَى الْمِنْبَرِ [٣] اسْتَقْبَلَنَا بِوُجْهِنَا» [٤]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاضِي، وَهُوَ ضَعِيفٌ، ذَاهِبُ الْحَدِيثِ.

ترجمه: [١] عبدالله ابن مسعود رحمه الله فرمائي [٢] چې رسول الله ﷺ چې په د خطبې په وخت منبر ته تشریف یووړ [٣] نو مونږ به خپل مخونه د حضور ﷺ طرف ته متوجه کول، [٤] امام ترمذي رحمه الله دا روایت نقل کړي دي او ویلي يې دي چې مونږ دا حدیث بغیر د محمد بن الفضل د سند څخه علاوه د بل څه سند څخه نه پیژنو او هغه ضعیف دي هغه ته حدیث یاد نه پاتې کیدل.

حل اللغات:- ① استَوَى: چې کله به برابر شو (په منبر).

تسهيلات:- قوله: اسْتَقْبَلَنَا بِوُجْهِنَا

د خطبې په دوران کېنې خطیب ته مخ کول، - د دې حدیث مبارک نه معلومه شوه چې خلقو دپاره دا مستحب دی چې هغوی دې د خطبې په وخت د خطبې آوریږدو دپاره خپل مخونه خطیب ته واړوي او ناسته دې اختیار کړي، او د اشان خطیب دې هم خلقو طرف ته متوجه شی او خطب دې اوائی

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٤١٥] خطبه كنبی په ولاړه ورکول

١٣٥- (١٥) «عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ [١] كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُخْطِبُ قَائِمًا ثُمَّ يَجْلِسُ [٢] ثُمَّ يَقُومُ فَيُخْطِبُ قَائِمًا [٣] قَمَنَ نَبَاكَ أَنَّهُ كَانَ يُخْطِبُ جَائِسًا فَقَدْ كَذَبَ [٤] فَقَدْ وَاللَّهِ صَلَّيْتُ مَعَهُ أَلْفَى صَلَاةً». رَوَاهُ مُسْلِمٌ

ترجمه: [١] جابر ابن سمرة رضي الله عنه وايي [٢] چې رسول الله ﷺ به په ولاړه راوړني، خطبه ارشاد فرمايله بيا به كيناستلو [٣] بيا به يي (دويمه) خطبه هم په ولاړه ارشاد فرمايله [٤] كه تا ته څوك دا اوواڼي چې حضور ﷺ به په ناسته خطبه وركوله نو بلا شبه هغه سړي دروغجن دي [٥] قسم په الله ما د رسول الله ﷺ سره د دوه زره څخه زيات لمونځونه كړي دي (مسلم)

تسهيلات:-

قوله: يُخْطِبُ قَائِمًا ثُمَّ يَقُومُ فَيُخْطِبُ قَائِمًا:

په قرآني آيت استشهد:- په قرآن كريم كښې (وَتَرَكُوكَ قَائِمًا) الفاظوسره په يقيني توگه معلومېږي چه د حضورياك ﷺ خطبه به په ولاړه باندي وه اسلام يوژوندي اوآباد مذهب دې ځكه چه ددې د اصول اوفروع نه معمولي شان خبره هم پټه نه ده. دلته اوگورنئ چه په خطبه كښې د حضورياك ﷺ په منبرباندي د قيام ذكرهم موجود دې.

قوله: وَاللَّهِ صَلَّيْتُ مَعَهُ أَلْفَى صَلَاةً:

د مونځونو څخه هراوه:- د دوو زرو مونځونونه عام مونځونه او جمعي مراد دى صرف د جمعي مونځونه مراد نه دى ځكه چه د جمعي مونځ په مدينه منوره كښې شروع شوې وو او هلته د حضورياك ﷺ د ژوند مبارك موده لس كاله وه او په لسو كالو كښې د پنځوسوونه زيات جمععات نه شى كيدې لهدا حضرت جابر رضي الله عنه عام مونځونه مراد اخلى او په دې كلام سره دهغوى مقصد داخودل دى چه د حضورياك ﷺ سره دهغوى اوږد رفاقت پاتې دې.

د خطبي آداب:-

- ① د خطيب دپاره مستحب دى چه دهغه په لاس كښې نيزه يا توره وى په كوم سره چه اشاره كېږي چه ددې دين احكام محفوظ دى ځكه چه د جهاد عمل جارى دې
- ② په شرح منيه كښې ليكلي دى چه كوم ښارد تورې په زور فتح شوې وى لكه مكه نوهلته دې د جمعي په ورځ خطيب په خپل لاس كښې توره اخستوسره خطبه لولى. او كوم ښارچه په صلح سره فتح شوې وى هلته دې بغيرد تورې نه خطبه لوستلې شى.
- ③ ښايې كښې ليكلي دى چه دويمه خطبه لږ په رو آواز سره وركول پكار دى

(١) اخرجه مسلم فى كتاب الجمعة/باب ذكر الخطبتين قبل الصلاة وما فيهما من الجلسة (رقم- ٢٥- (٨٢٢)

[۱۴۱۶] په ناسته د خطبې ورکولو حکرات

۳۸- (۱۲۱) [۱] وَ عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ: أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ [۲] وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أُمِّ الْحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِدًا [۳] فَقَالَ: انْظُرُوا إِلَيَّ هَذَا الْخَبِيثُ يَخْطُبُ قَاعِدًا [۴] وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ [الجمعة: ۸]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] د کعب ابن عجره رضی اللہ عنہ په باره کې منقول دي چې هغه یوه ورځ د جمعي په ورځ په مسجد کې په داسې وخت داخل شو [۲] کله چې عبدالرحمن ابن ام الحکم (چې د بني امیه څخه وو) په ناسته خطبه ورکوله [۳] نو کعب ابن عجره رضی اللہ عنہ او ویل (لې) د دې خبیث طرف ته وگوري چې په ناسته خطبه ورکوي [۴] حالانکه د الله تعالی ﷻ ارشاد دي ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ یعني هر کله چې خلق سوداگري یا لوبه تماشه وويني [۵] نو د هغې طرف ته ورزغلي او تا دغسې ولاړ پریږدي. (مسلم)

حل الفات: - ① انْفَضُّوا: خواره واره کیدل، په منډه ورتلل.

تسهيلات: - **قوله:** وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أُمِّ الْحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِدًا:

په منکر باندې درد کول او صحابه کرام: - داسې د بنو امیه نه وو د وخت د حاکم د طرف نه گورنرو. ده په ناسته خطبه ورکوله په کوم چه د شان والا صحابه کرامو سختو الفاظو کښې اعتراض اوکړو او په منکر باندې رد کول د صحابه کرامو بیا امتیازی شان وو.

قوله: وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً:

د آیت شان نړول: - په مدینه منوره کښې یو ځل سخت قحط راغلو. هم د دغه قحط په وخت د شام نه یو قافلې غله راوړله مدینې ته راغله. د جمعي ورځ وه د جمات والوته چه کله معلومه شوه نو د مجبورۍ په وجه د قافلې طرف ته ورپه منډه شو. حضور پاک ﷺ په منبر باندې ولاړ وو یوڅو صحابه کرام هم وو مگر اکثر بهر لارل هم دې سره متعلق دا آیاتونه نازل شو په کوم چه د حضور پاک ﷺ په منبر باندې د ولاړې بیان دې. الحمد لله د دین اسلام یو یو شعبه او د هغې پوره ښې نښانې محفوظ او سامون دي. د دنیا د یو مذهب والا دخپل نبی یا دینی پیښوا د حالاتو داسې کلکه نقشه نه شی پیش کولې نه هیڅ کله نه، دا نعمت صرف اسلام او اهل اسلام ته حاصل دي.

[۱۴۱۷] په خطبه کښې د لاسونو خورولو حکم

۳۹- (۱۴۱) [۱] «وَعَنْ عُمَارَةَ بْنِ رُوَيْتَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [۲] أَنَّهُ رَأَى بِشْرَ بْنَ مَرْوَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ رَافِعًا يَدَيْهِ، فَقَالَ: [۳] قَبِعَ اللَّهُ هَاتَيْنِ الْيَدَيْنِ [۴] لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَا يَزِيدُ عَلَى أَنْ يَتَوَلَّ يَدَيْهِ هَكَذَا [۵] وَأَشَارَ بِأَصْبِعِهِ الْمُسْتَعِدَّةَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

(۱) اخرجه مسلم فی باب فی قوله تعالى: «وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا» [الجمعة: ۱۱] (رقم - ۳۹ - (۸۶۴)

(۲) اخرجه مسلم فی كتاب الجمعة / باب تغفیف الصلاة والخطبة (رقم - ۵۳ - (۸۷۴)

قوله: [۱] د عماره ابن رویه په باره کې منقول دي [۲] چې هغه یو ځل بشر ابن مروان په منبر د خطبې په وخت، خپل لاسونو پورته کولو سره ولیدلو (څنگه چې نن سبا مقررین او واعظین د تقریر په دوارن کې د خطابت په جوش کې خپل لاسونه پورته کوي، نو وي فرمايل [۳] الله تعالی ﷻ دي دا دواړه لاسونه برباد کړي [۴] ما رسول الله ﷺ لیدلي دي چې حضور ﷺ به په خپل لاس سره د دې څخه زیاته اشاره نه کوله [۵] دي ویلو سره هغه د خپل شهادت په گوټې سره اشاره وکړله. (مسلم)

حل اللغات:- ① قُبَّعَ: برباد دې کړی، ② الْمُسَبَّحَةُ: مسواکه، دهشات گوته.

تسهيلات:-

قوله: قُبَّعَ اللَّهُ هَاتَيْنِ الْيَدَيْنِ:

په دې حديث کښې دې صحابي د وخت حکمران ته په یو منکر باندې په سختو الفاظو اعتراض کړې دي. هغه سړی په خطبه کښې دواړه لاسونه د ضرورت نه زیات خوزول.

په عادی عمل باندې د وېلو وجه:- علما، کرامو لیکلی دی چه په خطبه کښې لاسونه خوزول یا اوچتول یانه اوچتول یو طبعی او عادی معامله ده حضور پاک ﷺ به د خپل عادت مبارک مطابق صرف په گوته سره اشاره فرمائیلله زیات لاس به نی نه خوزولو. په دغه شان عادتونو خپلولو کښې څوک په سختی سره پابند کولې نه شی خوصحابه کرام چه د رسول الله ﷺ عاشقان وو هغوی د حضور پاک ﷺ په ادا اوانداز کښ لېشان بدلون هم نه شو برداشت کولې په دې وجه په عادی امر کښې خلاف ورزی کولو باندې نی هغه سړې او ټوکلو اوسختې جملې ورته ارشاد او فرمائیلې. **جزاه الله خیرا.**

[۱۴۱۸] حضرت ابن مسعود رضی الله عنه اود نبی علیه السلام تابعداری

۳۸- (۱۸) [۱] عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «لَمَّا اسْتَوَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: [۳] «اجْلِسُوا» فَسَمِعَ ذَلِكَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ [۴] قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: «تَعَالَى يَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

قوله: [۱] حضرت جابر رضی الله عنه فرمایي [۲] چې رسول الله ﷺ (یو ځل، د جمعي په ورځ د خطبې د پاره) په منبر ودریدلو او صحابه و ﷺ ته یې وفرمايل [۳] (د خطبې اوریدو د پاره کښې) عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه چې دا ارشاد واوریدلو هغه د مسجد په دروازه کښې کیناستلو [۴] حضور ﷺ چې هغه ولیدلو نو ورته یې وفرمايل چې اي عبد الله ابن مسعود! (تاسې) دلته راشه، (ابوداؤد)

تسهيلات:-

قوله: فَبُكِّرَ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ:

اتباع نبوی او صحابه کرام:- د صحابه کرامو ﷺ اطاعت ته او گورنی چه غورږنو ته د اجلس- آواز راځی نو بیا نه گوری چه چاته وائی یا خانی هم د ناستې دې که نه دې بلکه صرف حکم ته گوری چه د کیناستو حکم شوې دې اوس بس کیناستل دی

دلته حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه هم دغه شان کړی دی او جومات په دروازه کښې کیناستو بیا حضور پاک ﷺ په شاندار الفاظو سره آواز کوی تعال یا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه علماؤ لیکلی دی چه دا خبرې اترې به د خطبې شروع کیدونه وړاندې وی ځکه چه روستو په خطبه کښې خطیب هم خبرې نه شی کولې.

فائدة: په دې حدیث سره په واضحه توگه سره دا خبره ثابت شوه چه په خطبه کښې تحية المسجد جائز نه دې گنی حضور پاک ﷺ به ابن مسعود رضی الله عنه ته حکم فرمایلو چه دوه رکعته او کړه

[١٤١٩] د جمعې مونځ نه ملاویدلو په صورت کښې د ماسپښین مونځ ادا کول

٣٨- (١٩١) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الْجُمُعَةِ رُكْعَةً فَلْيَصِلْ إِلَيْهَا أُخْرَى [٣] وَمَنْ فَاتَتْهُ الرُّكْعَتَانِ فَلْيَصِلْ أَرْبَعًا» [٤] أَوْ قَالَ: «الظُّهْر». رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ.

توجه: [١] ابوهريره رضی الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې د جمعې يو رکعت (د امام سره) لاندې کړي نو هغه دي ورسره دويم رکعت يو ځاي کړي (يعني دويم رکعت دي تنها ودریدو سره پوره کړي) [٣] او کوم سړي چې دواړه رکعاته لاندې نه کړي نو هغه ته پکار دي چې هغه څلور رکعاته وکړي [٤] يا وي فرمايل چې د ماسپښین مونځ دي پوره کړي (دارقطني)

تسهيلات:- قوله: وَمَنْ فَاتَتْهُ الرُّكْعَتَانِ فَلْيَصِلْ أَرْبَعًا:

د رکعتينو نه لاندې کول:- يعنی که د جمعې په دوه رکعته کښې څه ملاونه شی نه تشهد ملاوړونه سجده نواوس دې سړي ته د جمعې د مونځ په خانی د ماسپښین څلور رکعته مونځ کول پکار دی ددې حدیث د ظاهري الفاظونه هم جمهورو استدلال کړي دي چه د يو رکعت ملاویدل د جمعې د حاصلول دپاره ضروری دی ددې مسئلې تفصیل وړاندې تیر شوې دي

^١ اخرجه الدار قطنی فی باب: فیین یدرک من الجمعة رکعة او لم یدرکها (رقم- ١٥٩٥)

[٤٦/٤٢] بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

ذَوِي رِيٍّ ذَمُونِخ بَيَان

مُحَلِّصَةُ الْبَابِ :-

فيه ستة احاديث مشتملة على ثلاث مسائل:

① كيفية صلوة الخوف: ١، ٢، ٣، ٤، ٥.

② كيفية الصلوة وقت شدة الخوف: ١.

③ وقت نزول حكم صلوة الخوف: ٦.

هَذَا لَرَأَى مِنْهُ دُخُولُ الْخَوْفِ ثَبُوتُ - قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا بِالْحَتَمِ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ دُونِكُمْ وَلْيَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَسُجُودَهُمْ) وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَيُغْفَلُونَ عَنْ صَلَاتِهِمْ وَآمِنَتِكُمْ فَيَكُونُوا عَلَيْكُمْ مِثْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرَضَى أَنْ تَقُصُوا صَلَاتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا (سورة نساء)

د صَلَاةِ الْخَوْفِ مَشْرُوعِيَّتْ كُنْبِي الْوَالِ :- د صَلَاةِ خَوْفِ مَشْرُوعِيَّتْ كُلِّه شُوِي؟ پِه د كُنْبِي مُخْتَلَفْ اقْوَال دِي:

① د بَعْضِي عِلْمَاؤِ قَوْل دِي چِه د صَلَاةِ خَوْفِ مَشْرُوعِيَّتْ پِه خُلُورْمِه هَجْرِي كُنْبِي شُوِي وَو

② بَعْضِي بِنَحْم ③ اَوْ بَعْضِي شَيْبَرْم

④ اَوْ بَعْضُهُ دِ اَوْوم هَجْرَتِي قَوْل كَرِي دِي

⑤ جَمْعُهُ دِ خُلُورْمِي هَجْرَتِي قَوْل تَه تَرْجِيحْ وَر كَوِي

د تَوَلُّو مَخْفِه اَوَّل د صَلَاةِ الْخَوْفِ د اِدَا كَوَلُو مَقَام :- د تَوَلُّوْنِه اَوَّل دَا مَوْنِخْ دَمَكِي اَوْ جَدِي پِه مِيْنِخْ كُنْبِي يَوْمَقَام كُنْبِي شُوِي د كَوْم نَوْم چِه عَسْفَان دِي. پِه حَدِيثْ كُنْبِي دَاشَان تَصْرِيحْ دِه چِه ضَجْنَان غَرَاو عَسْفَان پِه مِيْنِخْ كُنْبِي پِه رَوْمَبِي خَل صَلَاةِ خَوْفِ شُوِي دِي د كَا فَرَانُود وِيرِي اَو دَنْبِن دَحْمَلِي كَوَلُو پِه وَخْت چِه كَوْم مَوْنِخْ اِدَا كَوَلِي شِي هَغِي تَه صَلَاةِ خَوْفِ وَاثِي د وِيرِي

د لَرَأَى اَوْ حَدِيثْ نَه د صَلَاةِ الْخَوْفِ ثَبُوت :- دَا مَوْنِخْ دَكْتَابِ اللَّهِ نَه ثَابِتْ دِي اَوْدِ يَوْحِدْ پُورِي پِه كِتَابِ اللَّهِ كُنْبِي دَدِي دَا دَا كَوَلُو طَرِيقَه هَم بَيَان كَرِي شُوِي دِه. دَا مَوْنِخْ دَ سَنَتْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَه هَم ثَابِتْ دِي

د صَلَاةِ الْخَوْفِ مُخْتَلَفِي طَرِيقِي :- اَلْبَتَّه دَ حَالَتُو اَوْ مَقَامَاتُو دَ وَجِي دَ دِي مُخْتَلَفْ طَرِيقِي رَاغَلِي دِي.

- ① امام ابو داؤد رحمته الله په خپل سنن کښې د دې مونځ اته طريقې بيان کړې دي.
- ② ابن حبان رحمته الله نهه طريقې ذکر کړې دي.
- ③ ابن حزم رحمته الله د دې متعلق مستقل جزليکلي دې په دې کښې هغوی څوارلس طريقې بيان کړې دي.

④ بعضو ۱۶ او ۱۷ طريقو پورې بيان کړی دی. په دې باندې د اُمت اتفاق او اجماع ده چه صلوٰة خوف يوم مشروع او جائز مونځ دې او د حضور پاك عليه السلام د عمل نه دیر ځلې ثابت دي.

د نبي کریم عليه السلام د وفات نه پس د صلاة الخوف په مشروعيت کښې مذهب

- ① د حضور پاك عليه السلام د وفات نه پس هم خلفاء راشدين اوصحابه عليهم السلام په دور کښې د دې مشروعيت باقي پاتې دي په دې باندې هم د جمهورو اتفاق دي.
- ② د امام ابو يوسف رحمته الله نه يوروايت دي هغه فرماني چه صلوٰة خوف حضور پاك عليه السلام سره خاص وو کله چه د حضور پاك عليه السلام انتقال اوشو نو دا مونځ مشروع پاتې نه شو.

د اول لړيق دليل: - د قرآن آيت (وَاذْكُرْ فِيهِمْ فَاَقَمْتُمْ لَهُمُ الصَّلَاةَ) د دوی مستدل دي. چه په دې کښې په خاص توگه حضور پاك عليه السلام ته خطاب دي او د حضور پاك عليه السلام موجودگي طرف ته واضح اشاره ده لکه چه د صلوٰة خوف دپاره د حضور پاك موجودگي قيد او شرط دي. کله چه حضور پاك عليه السلام په دنيا کښې پاتې نه شو نو حضور پاك عليه السلام سره مخصوص دا مونځ هم پاتې نه شو.

③ د حضور اکرم په موجودگي به خلقو د حضور پاك عليه السلام نه علاوه بل چاپسي مونځ کول نه شو برداشت کولې لهذا د جدا جدا جمعو گنجائش نه وو. د حضور پاك عليه السلام د وصال نه پس صورت داسې پاتې نه شولها د يوې جمع په ځاني جمع خان خانله کولې شی نو د صلوٰة خوف ضرورت پاتې نه شو.

د مذهب يوسفی تضعيف: - ليکن په دې مسئله کښې د اُمت نه چاهم د امام ابو يوسف رحمته الله ملگرتيا نه ده کړې په دې وجه دهغوی دا رائي صرف د ده نه نقل کړې شوي خبرو کښې شمير کړې شوي ده.

د صلاة الخوف ادا کولو په طريقه کښې مذهب

بيا د جمهور فقهاؤ په نيز د صلوٰة خوف د ادا کولو په طريقو کښې څه اختلاف دي.

① امام احمد بن حنبل رحمته الله فرماني چه په احاديثو کښې څومره طريقې راغلي دي د موقع مقام حالت اوزماني په وجه ټولې طريقې جائز دي. علماء وائي چه د يودوو طريقو نه علاوه د امام احمد رحمته الله په نيز ټولې طريقې جائز دي.

② د امام مالک رحمته الله او امام شافعي رحمته الله په نيز هم د صلوٰة خوف ټولې طريقې جائز دي البته دهغوی په نيز يوه طريقه راجح او خوښه کړې شوې ده. هغه داسې چه پيش امام به خلق په

دوو ډلو کښې تقسيم کولو سره يوه ډله د دښمن په مقابلې کښې اوږه وي او يوې ډلې سره به يو رکعت او کړی دا ډله دې خپل دويم رکعت او کړی اولږه دې شی او د مقابلې والا ډله دې مانځه له راوړلېږي او امام دې د هغوی په انتظار کښې ولاړوی کله چه هغه ډله راشی نو امام سره دې يو رکعت او کړی. اوس امام مالک رحمته الله علیه فرماني چه امام دې د قعدې نه پس سلام او گرځوی او فارغ دې شی مگر امام شافعي رحمته الله علیه فرماني چه امام دې سلام نه گرځوی بلکه د مقتديانو انتظار دې او کړی کله چه دا دويمه ډله خپل مونځ مکمل کړی نو امام دې هغوی سره يوځانی سلام او گرځوی او د مانځه نه دې فارغ شی. د امام مالک رحمته الله علیه امام شافعي رحمته الله علیه په منيځ کښې دغه لېشان فرق دې. په دې طريقه کښې دا خوبې خوشته چه په دې کښې د مقتديانو په مانځه کښې تگ راتگ نشته دې ليکن په دې کښې دا نقصان شته چه مسئله به اولته شی هغه داسې چه امام د مقتديانو انتظار کوی نو پيش امام به شا امام جوړشی. دويم نقصان دا چه روميې ډلې مقتديان د خپل امام نه وړاندې د مانځه نه فارغ کيږي داهم د مسئلې اولته والي دې چه امام تر دغه وخته پورې په مانځه کښې دې او مقتديان فارغ شو مورچه او ميدان جنگ ته اورسيدل.

⑦ د احنافو په نيز د صلوٰة خوف يوه طريقه په اصل کتابونو کښې ذکرده او يوه طريقه په شروحاتو کښې ذکرده دواړه طريقې غوره کړې شوی دی.

د حنفی متونو د صلاة الخوف طريقه: - د احنافو په کتابونو کښې چه په اصل کتاب کښې کومه طريقه ذکرده هغه داسې ده چه امام دې ټول خلق په دوو ډلو کښې تقسيم کړی. اوله ډله دې د مونځ طرف ته راشی او دويمه ډله دې د دښمن په مقابلې کښې اوږيږي. اوله ډله دې يو رکعت مونځ امام سره او کړی او د دښمن د مقابلې دپاره دې هم د مانځه په حالت کښې مورچې طرف ته لاړه شی. د هغه ځانی نه دې دويمه ډله راشی او امام سره دې يو رکعت او کړی. امام دې د قعدې نه پس سلام او گرځوی فارغ دې شی ځکه چه دا د سفر د حالت مونځ دې کوم چه دوه رکعت دې. بهر حال دا ډله دې هم د مانځه په حالت کښې مورچې او د جنگ ميدان ته لاړه شی او د هغه ځايه دې روميې ډله راشی خپل دويم رکعت دې پوره کړی لاړدې شی او هغه بله ډله دې راشی خپل مونځ دې مکمل کړی. په دې طريقه کښې تگ راتگ ډير دې اودا طريقه قرآن حکم ته ډيره نيز دې ده ځکه چه د قرآن په آيت کښې هم زيات تگ راتگ ذکر دې. احنافو هم د دې ابن عمر رضي الله عنهما حديث نه دا طريقه اخستي ده.

چونکه د مانځه باره کښې دا فيصله شوې ده چه په کوم ځانی دې شروع کړې هم هلته به ئی ختموي په دې وجه تگ راتگ زيات شوڅو دلته به دا خيال ساتل وي چه روميې ډله کوم وخت خپل دويم رکعت او کړی نو هغه به قرأت نه وي بلکه خاموش به ولاړوی ځکه چه هغوی لاحقين دی او لاحق په خپل مونځ کښې قراءت نه شی کولې.

د حنفی شروحاتو د صلاة الغوف طریقہ :- د احنافو د شرحو کتابونو کښې چه کومه مختار طریقہ لیکلې ده هغه داده چه دویمه ډله کوم وخت یورکعت او کړې نو د مورچې طرف ته دې بغیر د مونځ نه نه ختی بلکه خپل دویم رکعت دې پوره کړی بیادې ځی. اوس دې دواړو طریقو ته د احنافو په نیز غوره ځکه وئیلې شوی دی چه په اول طریقہ کښې تگ راتگ زیات دې او په دویمه طریقہ کښې سره ددې چه نقل و حرکت کم دې لیکن په دې کښې دا نقصان دې چه د لاحقین نه مسبوقین وړاندې فارغ شو حالانکه لاحقینو ته د اصولو مطابق د مسبوقین نه وړاندې فارغ کیدل پکار دی. غرض دا چه په دواړو طریقو کښې څه خویباني او څه نقصانات دی لهذا دواړه په مختار کیدو کښې برابر دی.

نوټ :- دامام احمد رحمه الله په نیز چونکه ټولې طریقې جائز دی ځکه د هغوی د دلائلو ذکر کولو ته ضرورت نشته.

د دویم فریق دلیل :- د مشكاة حدیث نمبر (١٤٢١)، د دوی مستدل دې چه د حضرت یزید بن رومان رضی الله عنه نه روایت دې اویخاری رضی الله عنه دا د سهل بن حشمه رضی الله عنه نه روایت کړې دې.

د دویم فریق د دلیل جواب :- په مانځه کښې تگ راتگ او نقل و حرکت کول د شریعت د قواعدو په رنر اګښې د مجبورنی په وخت صحیح دی او مشهور او معروف دی لکه چه د مار لیم د وژلو دپاره یا د بې اودس دپاره د اودس تل راتلل ثابت دی. خوشوافع او مالکیه چه کومه طریقہ خپله کړې ده هغه خود اصول امامت خلاف ده او په دې کښې مسئله اولته ده چه امام تابع کیږی او د مقتدی تابعدار کیږی لهذا هغه طریقہ افضل نه ده بلکه کومه طریقہ چه مونږ اختیار کړې ده هغه افضل ده. بهر حال دا د اولی او غیر اولی اختلاف دې د جواز او عدم جواز اختلاف نه دې.

د دویم فریق دلیل :- د دې باب رومبی حدیث د دوی مستدل دې کوم چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه نقل دې. د ابن عمر رضی الله عنه دا روایت د قرآن کریم سیاق او سباق سره ډیر نیز دې لهذا د احنافو غوره طریقہ قرآن ته ډیره نیز دې ده.

دوه غیر معمول بهما طریقې :- اوپه دې ټولو طریقو کښې دوه طریقې داسې دی په کوم چه عمل ممکن نه دې.

① اوله طریقہ داده چه هره ډله دې یو یورکعت او کړی لاره دې شی او د امام به دوه رکعتہ شی او د قوم به یو یورکعت شی دا طریقہ د جمهورو په نیز جائز نه ده اگر چه امام احمد بن حنبل رضی الله عنه دې ته هم جائز وائی. په دې طریقہ کښې مشکل دادې چه یورکعت مونځ په شریعت کښې مشهور او معروف نه دې.

⑦ دویمه غیر معمول به طریقہ داده چه هره ډله دې دوه دوه رکعتہ ادا کړی د امام څلور رکعتہ شو او د مقتدیانو دوه دوه رکعتہ شو. په دې کښې مشکل دادې چه حضور پاک

دو رکعتو باندې سلام گرځولې دې که چرې دا د مسافر مونځ وو نو څلور رکعتو نې ولې کړې او که د مقيم مونځ وو نو په مينځ کښې سلام ولې گرځولې دې؟ بهر حال په دې کښې به دا تاويل کولې کيږي چه دا د هغه وخت خبره ده چه فرض مونځ دوه ځل ادا کيدې شو. دا طريقه صاحب مشکوة د فصل ثاني رومبي حديث نمبر (١٣٣) کښې د حضرت جابر رضي الله عنه د روايت په حواله سره ذکر کړې ده هم هلته د دې نوره تشریح توضیح او توجیه ذکر ده.

الفصل الأول

[١٤٢٠] د صلاة الخوف طريقه

١٣٣. (-) (١) [١] عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالَ: [٢] «غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْلَ تَجْدٍ، [٣] قَوَّارَيْنَا الْعَدُوَّ، فَصَافَقْنَا هُمُ، [٤] فَقَا مَرَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي لَنَا، [٥] فَقَامَتْ طَائِفَةٌ مَعَهُ، وَأَقْبَلَتْ طَائِفَةٌ عَلَى الْعَدُوِّ، [٦] وَرَكَعَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَمِينُ مَعَهُ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ»

توجه: [١] سالم ابن عبدالله ابن عمر رضي الله عنه د خپل پلار (عبدالله ابن عمر رضي الله عنه) څخه روايت کوي [٢] چې مونځ (يو ځل)، د رسول الله ﷺ سره د نجد طرف ته د جهاد د پاره لاړو [٣] د کوم وخت چې، مونځ دښمن ته مخامخ شونو مونځ د هغوی (د مقابل کيدو) د پاره صفونه وتړل [٤] حضور ﷺ مونځ ته د لمانځه را کولو د پاره ودریدلو [٥] نو يو جماعت د حضور ﷺ سره (د لمانځه کولو د پاره، ودریدلو او بل جماعت د دښمن مد مقابل ودریدلو [٦] حضور ﷺ د هغه خلقو سره چې د حضور ﷺ سره (د لمانځه په جماعت کي) شريک وو يود رکوع وکړله او دوه سجدي يي وکړلي.

حل اللغات: - ① تَجْدٍ: ما ارتفع من الارض و صلب: يعنى د زمکې اوچته حصه خو دلته د يوځای نوم مراد دې. ② قَوَّارَيْنَا: فوانينا: دا صيغه د موازات نه متکلم مع الغير صيغه ده دمد مقابل کيدو په معنى کښې ده. ③ صَافَقْنَا: صفونه مو جوړ کړل.

[١] لَمْ نَهْرَ قَوَّامًا كَانَ الطَّائِفَةُ الَّتِي لَمْ تُصَلِّ [٢] فَجَاءُوا، فَرَكَعَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَمِينُ رُكْعَةً، [٣] وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، لَمْ يَسَلِّمْ، [٤] فَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ [٥] فَرَكَعَ لِنَفْسِهِ رُكْعَةً، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ. [٦] وَوَوَّى نَافِقٌ نَمُوَةً [٧] وَزَادَ: فَإِنْ كَانَ خَوْفٌ هُوَ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ صَلُّوا رَجُلًا [٨] قِيَامًا عَلَى أَقْدَامِهِمْ، [٩] أَوْ رُكْبَانًا مُسْتَقْبِلِي الْقِبْلَةِ، أَوْ غَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا. [١٠] قَالَ نَافِقٌ: لَا أَرَى ابْنَ عُمَرَ ذَكَرَ ذَلِكَ إِلَّا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

١) اخبره البخارى فى أبواب صلاة الخوف (رقم- ٩٤٢) والسنانى كتاب صلاة الخوف (رقم- ١٥٣٩) والدارمى كتاب الصلاة باب فى صلاة الخوف

توجه: [١] بيا هغه خلق (چي د حضور ﷺ سره په لمانځه کې وو) د هغه خلقو ځاي ته ورغلل چې هغوی مونځ نه وو کړي [٢] هغه راغلل (او د حضور ﷺ سره په لمانځه کې شريک شو) نو حضور ﷺ د هغه خلقو سره يوه رکوع اوکره [٣] او دوه سجدي يې وکړلي بيا يې سلام وگرځولو [٤] بيا دا خلق ودریدل [٥] او هر يو خپله يوه رکوع او دوه دوه سجدي پوره کړي [٦] نافع رحمه الله هم دغسې روايت بيان کړي دي [٧] خو دومره يې نور زيات بيان کړي دي چې که (عين د جنگ حالت وو او) خوف د دې څخه هم زيات وو (چې په مذکوره طريقي سره مونځ کول ممکن نه وي) نو خلق دي پياده مونځ وکړي [٨] په ولاړه ولاړه [٩] يا که (پياده نشي کيدی نو) په سوارۍ باندې (که ممکنه وي نو) د قبلي طرف ته (او که ممکنه نه وي نو) کوم طرف ته چې مخ کړي مونځ دي وکړي [١٠] نافع رحمه الله وايي چې زما خيال دي چې ابن عمر رضي الله به دا الفاظ د رسول الله ﷺ څخه نقل کړي وي (بخاري)

د راوي مختصر تعارف: - نوم سالم ابو عمر کنيت. د حضرت عمر رضي الله په زمانه کښې چه د ايران بادشاه کومې جيښکني راگيرې کړې شو په هغې کښې يوه حضرت عبدالله رضي الله ته ورکړې شوه او حضرت سالم رضي الله هم د هغې نه پيداشو. (٢) په تفسير حديث او فقه کښې خپل مثال پخپله وو. (يعنی د ده پشان څوک نه وو) امام مالک رضي الله به فرمايل چه د سالم په زمانه کښې د هغه نه زيات تقوی دار اود سلف صالحين په شان څوک نه وو. (٣) علامه ذهبي رضي الله فرماني سالم فقهي حجت دي. د هغه مخصوص علماونه وودکومو ذات چه د علم او عمل مجموعه وه. (٤)

علامه نووي رضي الله فرماني د سالم امامت جلالت زهد او د الله تعالی نه ويره اوپه اوچته مرتبه باندې ټول متفق دی. (٥) د هغوی ژوند ډير ساده وو په هغوی کښې تکلف اوځان خودل هډو وونه. حافظ ذهبي رضي الله ليکي دهغوی ژوند ډير ساده وو د وړې جامې به ئی اغوستلې د ټولو جامو قيمت به دوه درهمونه زيات نه ووپه خوراک کښې به ئی صرف روټی او د زيتونو تيل وو.

وفات: - ذی الحجه ١٠٦ هـ کښې مدينه منوره کښې وفات شو. هشام بن عبدالملك چه د حج نه پس مديني ته راغلي وو هغوی ئې د جنازې مونځ اوکړو په جنازه کښې ډير زيات خلق وو. د جنت البقيع په ميدان کښې جنازه اداکړې شوه (٦) د نورو حالاتو دپاره اوگورنی ① طبقات ابن سعد ١٤٨/٥ ② تذکره الحفاظ ٧٧/١ ③ ابن خلکان ١٩٨/١ ④ تهذيب الاسماء ٧٧/١ ⑤ تهذيب التهذيب ٤٣٧/٣ وغيره.

تسهيلات: -

قوله: **نَمَافَتْنَا هُمْ:** يعنی د دښمن په مقابله کښې د جنگيدلو دپاره مونځ دهغوی سره د مقابلي کولو دپاره صفونه او تړل.

قوله: قِيلَ نَبِي:

ه نجد مصداق: - نجد اوچتي زمکي ته وائي د نجد نه دلته مراد نجد حجاز دې نجد يمن نه دې نن صبا په سعودي باندې د نجد د اوسيدونکو حکومت دې د رياض په اطراف کښې نجد دې.

قوله: فَرَكَمَ لِنَبِيهِ:

ه صلاة خوف يوه طريقه: - په حديث کښې چه دا د ويرې د مونځ کومه طريقه ذکر ده دا د احنافو په نيزم مختار ده اودا اقرب الی القرآن ده په دې حديث کښې سره د دې چه هغه پوره طريقه موجود نه ده کومه چه احناف اخستي ده ليکن په حضرت ابن عباس رضي الله عنه باندې موقوف يو حديث کښې هغه طريقه په مکمل توگه باندې موجود ده کومه چه امام محمد رحمته الله عليه په خپل کتاب الآثار کښې ذکر کړې ده.

احناف فرمائي چه که چرته د مابنم مونځ وي نواوله ډله دې دوه رکعت او کړي لار دې شی او دويمه ډله به يو رکعت کوي. "رجال قياما على اقدامهم" يعنی چه ويره زياته سخته شی نو بيا پيدل تلوتلو کښې مونځ کولې شی په دې کښې به د رکوع او سجدي د پاره اشاره کولې شی او که چرې سور وي نو هغه به په سورلشي باندې اشاره سره فرض مونځ کوي که د قبلي طرف ته نې مخ وي او که نه وي.

د صلاة الغروب مذکوره طريقه د مطلوب د پاره کيدل: - ائمه احناف فرمائي چه د دې په شان صورت کښې مونځ هغه سرې کولې شی کوم چه مطلوب وي يعنی دښمن هغه پسې لگيدلې وي او ورپسې شاته منډې وهي. احناف فرمائي د طالب د پاره داسې مونځ کول جائز نه دی يعنی کوم سرې چه دښمن پسې لگيدلې وي او دښمن ترې وړاندې منډې وهي د دې حديث نه معلومه شوه چه فرض مونځ خومره اهم څيز دې اودا د الله تعالی خومره اهم حکم دې چه په دې حالت کښې هم نه شی پريخودې. بل د دې حديث نه دا هم معلومه شوه چه جهاد خومره اهم حکم دې ځکه چه د عبادتونو ټولې نقشې ماتيرې ليکن جهاد موقوف يا مؤخر کولې نه شی. د دې حديث نه دا هم معلومه شوه چه فرض مونځ په يو وخت کښې په دويم ځل نه شی کيدې گنی امام به جدا جدا دوه ځل ورکولو.

په مذکوره طريقه د مونځ کولو صورت: - علماء ليکي چه د صلوٰة خوف دا صورت هغه وخت دې چه کوم وخت په يوا امام پسې خلق په مونځ کولو اصرار کوي او په بل امام پسې شاته نه کول غواړي. لکه څنگه چه د حضور ﷺ په زمانه کښې وو. ليکن که په جدا جدا امامانو پسې خلق مونځ کوي نو بيا به د دې صلوٰة خوف په دې صورت کښې ضرورت نه پيښيږي. بهر حال دا حديث په جزوي توگه د احنافو دليل دې.

[۱۴۲۱] ذَوِیْرِیْ ذَمُوْنِیْ دَوِیْمَه طَرِیْقَه

۳۲۱- (۱) [۲] وَعَنْ یَزِیدَ بْنِ رُوْمَانَ «عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَاتٍ، عَنْ [۲] صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ ذَاتِ الرِّقَاعِ صَلَاةَ الْخَوْفِ [۳] أَنْ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَهُ [۴] وَطَائِفَةٌ وَجَّاهُ الْعَدُوَّ [۵] فَصَلَّى بِأَتَيْتِ مَعَهُ رُكْعَةً [۶] ثُمَّ تَبَتَّ قَائِمًا، وَأَتَمَّوْا لِنَفْسِهِمْ [۷] ثُمَّ انصَرَفُوا فَصَفُّوا وَجَّاهُ الْعَدُوَّ،

قَوْجِه: [۱] یزید ابن رومان حضرت صالح ابن خوات خٹھ او هغه د هغه سړي خٹھ نقل کوي [۲] چې هغه د رسول الله ﷺ سره د ذات الرقاع په ورځ د خوف مونځ کړي وو د خوف د لمانځه دا طریقه نقل کوي [۳] چې (یوه ورځ، یو جماعت د رسول الله ﷺ سره د لمانځه د پاره، صف بندي وکړه [۴] او دویم جماعت د دښمن په مقابل کې صف بسته شو [۵] نو حضور ﷺ د هغه جماعت سره چې د حضور ﷺ سره وو یو رکعت مونځ یې وکړ [۶] حضور ﷺ د یو رکعت پوره کولو سره ودریدلو او هغه جماعت خپله خپل مونځ پوره کړو (یعنې دویم رکعت جماعت خپله تنه او وکړو [۷] بیا د دې خٹھ وروسته دا جماعت د لمانځه خٹھ فارغیدو سره، واپس شو او د دښمن مقابل صف بسته شو

حل اللسان: - ① ذَاتِ الرِّقَاعِ: "رقاع" د کپړې ټکرو او چیرو ته وائی چونکه په دې غزه کښې صحابه کرامو ﷺ سره خو یا خپلې نه وې یا شلیدلې وې، یا هغه علاقه مختلفې ټکړې او رنگونه وو، په دې وجه دغه غزه ته ذات الرقاع اووئیلې شو. ② وَجَّاهُ: مخامخ (دښمن ته).

[۱] وَجَّاهَتْ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى، [۲] فَصَلَّى يَوْمَ الرُّكْعَةِ الَّتِي بَقِيتْ مِنْ صَلَاتِهِ [۳] ثُمَّ تَبَتَّ جَالِسًا وَأَتَمَّوْا لِنَفْسِهِمْ، ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. [۴] وَأَخْرَجَ الْبُخَارِيُّ بِطَرِيقٍ آخَرَ عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَاتٍ، عَنْ مُهَلِّ بْنِ أَبِي حَكْمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

قَوْجِه: [۱] او هغه جماعت چې د دښمن په مقابل کښې صف بسته وو د لمانځه د پاره، راغې [۲] نو حضور ﷺ هغه دویم رکعت چې باقی پاتې شوې وو د دې جماعت سره وکړو [۳] او په التحیات کې، کیناستلو او هغه جماعت خپل هغه اولني رکعت چې باقی وو هغه یې تنه ادا کړو او په التحیات کې د حضور ﷺ سره شریک شو بیا رسول الله ﷺ د هغوی سره سلام وگرځولو، بخاري ومسلم، [۴] بخاري مذهب دا روایت د یو بل سند سره نقل کړي دي یعنی داسې چې قاسم د صالح ابن خوات خٹھ او هغه د حضرت سهل ابن ابی حشمه خٹھ او هغه د حضور ﷺ خٹھ نقل کوي

(۱) اخرجہ البخاری فی کتاب المغازی / باب غزوة ذات الرقاع (رقم- ۴۱۲۹) ومسلم کتاب صلاة / باب صلاة الخوف (رقم- ۳۱۰ - ۸۴۲) وابوداود کتاب الصلاة / باب من قال: إذا صلى ركعة وثبتت فانما أتموا لأنفسهم ركعة. ثم سلموا. ثم انصرفوا فكانوا وجه العدو. واختلف في السلام (رقم- ۱۲۳۸) والترمذي کتاب السفر / باب ما جاء في صلاة الخوف (رقم- ۵۵۵) والنسائي کتاب صلاة الخوف (رقم- ۱۵۳۷)

تسهيلات:-

قوله: يَوْمَ ذَاتِ الرَّقَاعِ:

ذات الرقاع ه غزوه پس منظور، - دا د یوغزوه نوم دې چه په ه هجری کنبې واقع شوې وه. چونکه په دې غزوه کنبې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سره خو یا خپلې نه وې یا شلیدلې وې او هغوی په خپې ابله خپو سفر کولو په کوم سره چه د هغوی خپې زخمی شوې وې او په هغې کنبې سورې شوی وو. نو هغوی خپو پورې د کپړو چیرې ترلې وې په دې وجه د دغه غزوه نوم ذات الرقاع شو. بعضې علماء وائی چه په کومه زمکه باندي مجاهدینو سفر کولو په هغه زمکه کنبې مختلف رنگونه او تکرې وې په دې وجه دې غزوه ته ذات الرقاع و نیلې شوې.

د امام مالک او شافعی مستدل:- په دې حدیث کنبې چه د ویری د مونځ کومه طریقه ذکر ده دا د امام مالک رضی اللہ عنہ او امام شافعی رحمہما اللہ د مسلک موافق ده. دا حدیث د هغوی دلیل دې لکه څنگه چه دې نه مخکینې حدیث د احناف دلیل دې. او د حنابلہ په نیز ټولې طریقې جائز دی.

[١٤٢٢] د نبی علیه السلام حلم (صبر) او بهادری

۳۳۳- (۱۳۱) [۱] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَتَّى إِذَا كُنَّا بِذَاتِ الرَّقَاعِ [۳] قَالَ: كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا عَلَيَّ شَجَرَةً ظَلِيلَةٌ تَرَكُّنَا هَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۴] قَالَ: تُجَاءُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَسَيْفُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُعَلَّقٌ بِشَجَرَةٍ [۵] فَأَخَذَ سَيْفَ نَبِيِّ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَخْرَطَهُ».

ترجمه: [۱] جابر رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره جهاد (غزا) ته روان شو تر دې چې ذات الرقاع ته ورسیدو [۳] جابر رضی اللہ عنہ وایي چې (زمونږ دا قاعده وه چې) کله به مونږ څه سایه (سورې) داره ونه موندله نو مونږ به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د پاره پرېښوده (چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغې په سایه (سورې) کې استراحت یعنی آرام وکړي) [۴] نو داسې وشوه چې په ذات الرقاع کې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د یوې ونې لاندې آرام کولو چه یو مشرک راغې او هغه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم توره چې په ونه کې خوړنده وه، [۵] راښکته کولو سره د تیکي څخه راوښکله (حضور صلی اللہ علیہ وسلم په دې خبر نه شو ځکه چې یا خو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوده وویا د دې طرف څخه بي پروا وو).

حل اللغات:- ① ظلیه: سورې والاوونه، ② فَأَخْرَطَهُ: اختراط توره د تیکي نه راویستل او خودلو په معنی کنبې دې.

[۱] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَتَأْتَانِي؟» قَالَ: «لَا» [۲] قَالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِثِّي قَالَ: "اللَّهُ يَمْنَعُنِي مِنْكَ، [۳] فَهَدَدَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَعَدَ السَّيْفُ وَعَلَّقَهُ [۴] قَالَ: فَنُودِيَ بِالْعَلَاةِ، فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ [۵] ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ [۶] قَالَ: فَكَأَنَّتِ لِرَسُولِ اللَّهِ -

(١) اخرجه البخارى فى كتاب المغازى /باب غزوة ذات الرقاع (رقم-٤١٣٦) ومسلم كتاب صلاة /باب صلاة الخوف (رقم)

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَرِيزُمْ رُكْعَاتٍ، وَلِلْقَوْمِ رُكْعَتَانِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] هغه مشرك حضور ﷺ ته اوويل چې آيا ته زما څخه ويرېږي حضور ﷺ ورته وفرمايل چې نه زه ستا څخه ولي ويرېږم هر كله چې زما د رب څخه ماسوا بل څوك ماته نه څه نفع رسولي شي نه څه نقصان، [۲] نو هغه مشرك اوويل بيا تابه اوس زما څخه څوك بچ كوي؟ حضور ﷺ وفرمايل مابه ستا څخه الله ﷻ بچ كوي [۳] جابر ﷺ وايي صحابه ؓ چې دا وليدل نو هغه ته يې دهمكې وركړله هغه توره په تيكي كې كېښوده او په وونه كې يې زورېنده كړه [۴] جابر ﷺ وايي چې بيا «د ماسپښين يا د مازيگر» د لمانځه د پاره اذان «او تكبير» وشو حضور ﷺ مخكې د يو جماعت سره دوه ركعته وكړل [۵] او هغه جماعت دوه ركعته مونځ كولو سره د دښمن د مقابلې د پاره واپس شو بيا حضور ﷺ د دويم جماعت سره دوه ركعته وكړل [۶] جابر ﷺ وايي چې دغسې د حضور ﷺ څلور ركعته شو او د خلقو دوه دوه ركعته شو. (بخاري، مسلم)

حل اللغات: - (۳) قَتَبْتُدَّةً: دهمكې ئې وركړه هغه ته، (۴) قَتَعْتُ: توره په تيكي كېښي اېخودلو ته غمد وائي. يعنې توره ئې كيځودله.

تسهيلات: - **قوله:** قَالَ: "لَا":.

دې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ اشجع العرب او د ټولو نه زيات بهادر وو. هم دغه وجه ده چه حضرت خالد بن وليد ﷺ غوندي د عربو لوتی لوتی بهادر خلقو په حضور پاك ﷺ باندې ايمان راوړو او د حضور پاك ﷺ تابع شو گنی د انساني طبيعت داسې واقعي شوی دی چه بهادر سړي كله هم د بزدل سړي تابعداري نه كوی.

د مذکور سړي په ايمان راوړو كېښي اختلاف: - د علامه واقدی ﷺ وينا ده چه دا مشرك كله عاجز راغلو نو بيا مسلمان شو او د ده د وجې نه ډير زيات خلق مسلمانان شو. ليكن ابو عوانه ﷺ غوندي محدثين حضرات فرمائي چه دا سړي مسلمان شوې نه دي او هغه وعده كړې وه چه بيا به مقابلې نه كوم حضور پاك ﷺ هغه معاف كړو او هيڅ سزائي ورنه كړه.

اشكال: - شيخ مظهر ﷺ فرمائي چه د ويرې ددې مونځ واقع هم ذات الرقاع كېښي راغلې ده په كوم كېښي چه حضور پاك ﷺ څلور ركعته مونځ وركړي وو او ددې نه مخكېښي حديث نمبر ۲ واقع هم د ذات الرقاع ده حالانكه هلته دوه ركعته د صلوٰه خوف ذكر دي. دا په دې دواړو روايتونو كېښي تضاد دي حالانكه واقع يوه ده.

جواب: - كيدې شي په غزه ذات الرقاع كېښي د ويرې د مونځ واقع دوه ځل پېښه شوي وه. نو سهل بن حشمه چه كومه طريقه بيان كړې ده هغه د سحر په مونځ باندې محمول ده او زير بحث حديث كېښي حضرت جاب ﷺ چه د كومي طريقې ذكر كړې دي كيدې شي دا د ماسپښين يا مازيگر په مونځ باندې محمول ده. دويم جواب دادي چه د دواړو روايتونو

تعلق یو خانى یا یو واقعه سره نه دي بلکه جدا جدا غزوات ترې نه مراد دی
دويم اشکال:- زیر بحث حدیث کښې حضور اکرم ﷺ څلور رکعت وکړې او کړل؛ حالانکه په
 سفر کښې دوه رکعت قصر سره وى
جواب:- کوم خانى حضور پاک ﷺ څلور رکعتونه کړي دي هغه مقام د قصر نه وو دویم
 جواب دا کيدې شى چه هغه وخت د قصر حکم نازل شوې نه وى
[۱۴۲۲] د صلاة خوف پیل کیفیت

۳۳۳- (۱) [۳] **عَنْهُ قَالَ** [۲] «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَاةَ الْخَوْفِ، [۳] نَعَفْنَا خَلْفَهُ
 صَفَيْنِ [۴] وَالْعُدُوَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْعَبَلَةِ [۵] فَكَبَّرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَكَبَّرْنَا جَمِيعًا [۶] ثُمَّ رَكَعَ وَرَكَعْنَا
 جَمِيعًا [۷] ثُمَّ رَكَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَرَفَعْنَا جَمِيعًا [۸] ثُمَّ اتَّخَذَ بِالسُّجُودِ وَالصَّفِّ الَّذِي بَيْنَهُ [۹] وَقَامَ الصَّفُّ
 الْمُؤَخَّرُ فِي غَيْرِ الْعُدُوِّ،

توجه: ۱ حضرت جابر رضی الله عنه فرمايې ۲ چې رسول الله ﷺ (يو ځل) مونږ ته د خوف مونځ
 راكړو ۳ مونږ په حضور ﷺ پسي دوه صفونه وتړل ۴ او دښمن زمونږ او د قبلي په مینځ
 كې وو ۵ حضور ﷺ تكبير او ونيلو مونږ ټولو هم (يعني دواړو صفونو) تكبير او ونيلو ۶
 بيا حضور ﷺ (د قراعت څخه وروسته) ركوع وكړه نو مونږ ټولو هم ركوع وكړه ۷ بيا
 حضور ﷺ د ركوع څخه سر مبارك پورته كړو نو مونږ ټولو (دواړو صفونو) هم خپل سرونه
 د ركوع څخه پورته كړل ۸ بيا حضور د سجدي د پاره د هغه صف سره بنسټه شو ۹ كوم
 چې حضور ﷺ ته نژدې وو (يعني اولني صف) او دویم صف د دښمن په مقابله كې (په قومه
 كې ولاړ وو

حل اللغات:- ① اتَّخَذَ: انحطط علواً لى سفلى: د بره نه لاندې راتلل، يعنى سجدي ته لاړل ② غَيْرِ الْعُدُوِّ: په
 مقابله د دشمن كښې

① **فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - السُّجُودَ وَقَامَ الصَّفِّ الَّذِي بَيْنَهُ [۲] اتَّخَذَ الصَّفِّ الْمُؤَخَّرُ بِالسُّجُودِ،**
ثُمَّ قَامُوا [۳] ثُمَّ تَقَدَّمَ الصَّفِّ الْمُؤَخَّرُ، وَتَأَخَّرَ الْمُقَدَّمُ [۴] ثُمَّ رَكَعَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَرَكَعْنَا جَمِيعًا [۵]
ثُمَّ رَكَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَرَفَعْنَا جَمِيعًا [۶] ثُمَّ اتَّخَذَ بِالسُّجُودِ، وَالصَّفِّ الَّذِي بَيْنَهُ الَّذِي كَانَ مُؤَخَّرًا فِي الرُّكْعَةِ
الْأُولَى [۷] وَقَامَ الصَّفِّ الْمُؤَخَّرُ فِي غَيْرِ الْعُدُوِّ [۸] فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السُّجُودَ وَالصَّفِّ الَّذِي
بَيْنَهُ [۹] اتَّخَذَ الصَّفِّ الْمُؤَخَّرُ بِالسُّجُودِ فَسَجَدُوا [۱۰] ثُمَّ سَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَلَّمْنَا جَمِيعًا [۱۱] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱ او بيا چې حضور ﷺ سجده وكړه او د حضور ﷺ سره هغه صف ولاړ وو چې
 حضور ﷺ ته نژدې وو (يعني اولني صف) ۲ نو وروستني صف والا سجدي ته لاړل بيا دوي
 ودرېدل ۳ د دې څخه وروسته مخكښي صف والا راوړوسته شو او وروستني صف والا

مخکې شو، [۴] بيا حضور ﷺ قيام (يعني په ولاړه کي، قرأت وکړو او رکوع يي وکړله نو مونږ ټولو هم رکوع وکړله [۵] بيا حضور ﷺ د رکوع څخه سر پورته کړو نو مونږ ټولو هم د رکوع څخه سر پورته کړو [۶] بيا حضور ﷺ سجدي ته لاړلو او هغه صف هم چې حضور ﷺ ته نژدې وو او په اولني رکعت کې وروسته وو د حضور ﷺ سره سجدي ته لاړو [۷] او وروستني صف (چې په مخکني رکعت کې مخکې وو) د دښمن په مقابلې کې ودریدلو [۸] بيا چې حضور ﷺ او د حضور ﷺ سره نژدې ټول خلق د سجدي څخه فارغ شول [۹] نو وروستني صف سجده وکړه [۱۰] بيا د دې څخه وروسته حضور ﷺ او مونږ ټولو (يعني دواړو صفونو التحيات ويلو سره) سلام وگرځوي. (مسلم)

تسهيلات:- قوله: الصَّفَّ الَّذِي يَلِيهِ:

د صلاة الخوف بله طريقه:- د صلاة خوف دايوه بله طريقه ده. په دې کښې دا صورت وو چې دښمن د قبلې طرف ته وو نودې وخت کښې د اسلام لښکريل طرف ته د متوجه کولو ضرورت نه وو په دې وجه ټول صحابه کرامو ﷺ حضورياک ﷺ پسې په صلاة خوف کښې د قبلې طرف ته مخ کړو او دریدل. وسله ورسره وه دښمن گڼل چې دا خلق ټول زمونږ په مقابلې کښې ولاړ دي. د رکوع پورې خو ټول صحابه کرام يوشان ولاړ وو خوچه کله حضورياک ﷺ رکوع ته لاړو نو د صحابه کرامو دوه ډلې شوې کوم خلق چې حضورياک ﷺ سره خواکې صفونو کښې وو هغه حضورياک ﷺ سره رکوع ته لاړل او د روستو صفونو والا صحابه کرام ولاړ پاتې شو او دښمن ته ئې سترگ برنډې کړې وې کله چې يورکعت پوره شو نوچه کومو خلقو يورکعت اوکړو هغوی شاته صفونو ته لاړل او کوم چې شاته وو هغوی وړاندې شو او حضورياک ﷺ سره ئې يورکعت اوکړو او د شاته صفونو والا دښمن په مقابلې کښې ولاړ وو. کله چې د حضورياک ﷺ مونځ مکمل شو نو صحابه کرامو خپل باقی رکعتونه پوره کړل. حضورياک ﷺ په عسفان کښې داشان صلاة خوف کړې دې.

الفصل الثاني

[۱۴۲۴] د ماسپښين په ما لځه کښې د صلاة الخوف طريقه

۱۳۳۳- (۵) [۱] عَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْخَوْفِ بِطَنْ نَخْلٍ [۳] فَصَلَّى بِطَانَةً رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ [۴] ثُمَّ جَاءَ طَائِفَةٌ أُخْرَى، فَصَلَّى بِهِمَا رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ». رَوَاهُ فِي "شَرْحِ السُّنَّةِ".

قوجه: [۱] حضرت جابر رضی اللہ عنہ راوي دي [۲] چې رسول الله ﷺ په مقام بطن نخل کې د خوف په وخت د ماسپښين مونځ وکړو [۳] حضور ﷺ خلقو ته داسې مونځ ورکړو چې يو

جماعت ته يي دوه رکعاته مونځ ورکولو سره سلام وگرځولو [٤] بيا چې دويم جماعت راغي نو هغه ته يي هم دوه رکعاته مونځ ورکولو سره سلام وگرځولو. (شرح السنه)
 حل الفت: - ① بَيِّنُ نَفْلٍ: د مکې اوطانف په مينځ کښې د يو مقام نوم دي.

تسهيلات: - قوله: بَيِّنُ نَفْلٍ:

په احنافو باندې اعتراض: - په دې حديث کښې چې د صلوٰه خوف کومه طريقه ده داعبيبه گرانه طريقه ده. د حنفيه دپاره گرانه داده چې په دې کښې څلور رکعته صلوٰه خوف شوې دي که داد سفر مونځ وو نو څلور رکعته ولې شوی او که چرې د حضر مونځ وو نو د دوو رکعتونو پس سلام ولې او گرځولې شو؟

د شوافع حضراتو دپاره خو د پريشانۍ څه خبره نه ده ځکه چې هغوی فرماني حضور دوه رکعته د قصر او کرل د خلقو يوې ولې دهغوی اقتدا او کړه بيا حضور ياک ﷺ دوه رکعته نفل او کرل بلې ولې حضور ياک ﷺ پسې شاته دوه رکعته فرض او کرل او نفل کونکی پسې د فرض کونکی مونځ صحيح دي لهذا هيڅ پريشانۍ نشته دي.
 د اعتراض درې جوابات: -

① دامونځ نه د سفرو نه د فرض کونکی مونځ نفل کونکی پسې وو بلکه دادحضر مونځ وو بيا په دې کښې چې کله په دوو رکعتوياندې سلام او گرځولې شو احناف فرماني چې داد حضور ياک ﷺ خصوصيت وو د نورو دپاره جائزه دي.

② د صلوٰه خوف د ١٦ يا ٢٤ طريقونه يوه طريقه داهم ده کوم جه معمول به ده لکه چې په شروع کښې ليکلې شوی دی.

③ امام طحاوی رحمه الله ددې حديث ډيره ښکلي توجيه فرمائيلې ده هغه فرماني چې داد هغه وخت خبره ده کوم وخت چې يوفرض مونځ دوه ځل کولې شو لهذا اوس اشکال پاتې نه شو.

الفصل الثالث

[١٤٢٥] د صلاة الخوف نبودلو دپاره د جبريل عليه السلام راتلل

١٤٢٥- (٦١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [٢] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَزَلَ يَوْمَ ضُحَيْفَانَ وَعُسْفَانَ [٣] فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: هَذِهِ صَلَاةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَبْنَائِهِمْ [٤] وَهِيَ الْقَصْرُ فَأَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ [٥] فَتَجَمَّعُوا عَلَيْهِمْ مِثْلَةً وَاحِدَةً،

ترجمه: ① ابو هريره رضي الله واعي چې رسول الله ﷺ (د جهاد د پاره، د ضحيفان او عسفان په مينځ کې ښکته شو) نو مشرکانو (په خپل مينځ کې) اوويل چې د مسلمانانو يو مونځ دي چې د هغوی په نيز د پلار او زوي څخه هم دوي ته زيات محبوب دي [٤] او هغه دماز يگر

مونځ دي نو تاسو د خپل مقصد (يعني جنگ) د پاره تيار اوسي [٥] (نو هر کله چې مسلمانان په هغه مانځه کې مشغول شي نو په يو ځل پرې حمله وکړي).

حل اللغات: ① ضَبَّانَ: د مکې اومدينې په مينځ کښې د يو غرونم دې ② غَفَّانَ: د مکه او جده په مينځ کښې د يوې علاقې نوم دې ③ مَيْلَةً: په يو ځل،

① وَإِنْ جَبْرِيلُ أَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ② فَأَمَرَهُ أَنْ يَقِيمَ أَصْحَابَهُ شَطْرَيْنِ، فَيُصَلِّيَ بِرَأْسِهِ ③ وَتَقُومَ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَأَاهُمَا ④ وَلْيَأْخُذُوا جِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ⑤ فَتَكُونَ هُمْ رُكْعَةً، وَلِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رُكْعَتَانِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: ① نو حضور ﷺ ته جبرائيل عليه السلام راغې ② او وي فرمايل چې خپل اصحاب په دوو حصو کې تقسيم کړه يوي حصي ته خو مونځ ورکړه ③ اودويمه حصه دي په هغوی پسي د هغوی څخه وروسته د دښمن د خطرناکو ارادو جواب ورکولو د پاره ودرېږي دغسې دويمې حصي ته مونځ ورکړه نو اولني حصه دي د دښمن مد مقابل وي ④ او ټولو مونځ کونکو ته پکار دي چې د خپل دفاع سامان (يعني ډهال او هتیار وغيره) د خپل ځان سره ساتي ⑤ دغسې د خلقو خو به (د امام سره) يو يو رکعت شي او د حضور ﷺ به دوه رکعات شي، (ترمذي، نسائي).

حل اللغات: ⑤ شَطْرَيْنِ: د شطر جمعه ده، دوه حصي.

تسهيلات: - قوله: فَأَمَرَهُ أَنْ يَقِيمَ أَصْحَابَهُ:

د جهاد اهميت: - بهر حال د ويرې د مونځ پوره منظر او پوره بحث نه دا خبره واضح کيږي چه جهاد د الله تعالی ډيره لويه فريضه ده اوددې قيام سره د باقي فرائض حفاظت کيږي. لهذا دا په هر حالت کښې به قائم ساتلې شي که ددې د وجې نه د نورو عباداتو نقشي بدلې ولې نه شي. چنانچه د مونځ کولو نقشي بدلې شوې د مونځ د اوقاتو نقشي بدلې شوې لکه څنگه چه په خندق کښې اوشو. د روژې نقشي بدلې شوې مگر جهاد باقی اوساتلې شو. نن صبا مسلمان د هرڅه دپاره تيار دې مگر د جهاد دپاره نه دې. او کافران د ټولو عباداتو د مراعاتو د اجازت ورکولو دپاره تيار دی بلکه په کوشش کښې دی ليکن د جهاد قطعاً هيڅ گنجائش او اجازت ورکولو ته تيار نه دی.

[۶۳/۴۷] بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ

ذَآخِرُو لَوْ ذَمُونَهُ يَبَيِّنُ

مُخَلَّصَةُ الْبَابِ :-

فِيهِ سِتَّةٌ وَعِشْرُونَ حَدِيثًا مُشْتَمِلَةً عَلَى ثَلَاثِ عَشْرَةِ مَسْئَلَةٍ :

- ① الإبتداء بالصلاة والخطبة بعدها : ۱، ۳، ۹، ۱۶، ۲۰، ۲۶.
- ② تعجيل الصلاة يوم الأضحى وتأخيرها يوم الفطر : ۲۳.
- ③ الخروج إلى المصلى : ۱، ۵.
- ④ جواز الصلاة في المسجد لعذر : ۲۲.
- ⑤ كون العيدين للمسلمين : ۱۳.
- ⑥ جواز تأخير الصلاة إلى اليوم الثاني لعذر : ۲۴.
- ⑦ أداء صلاة العيدين بلا أذان وإقامة : ۲، ۳، ۲۰، ۲۵.
- ⑧ النهي عن الصلاة التطوع قبل صلاة العيدين وبعدها : ۴.
- ⑨ جواز الدف يوم العيد : ۶.
- ⑩ آداب الخروج والرجوع في الفطر والأضحى : ۷، ۸، ۱۴، ۲۱.
- ⑪ التكبيرات في صلاة العيدين : ۱۵، ۱۶، ۱۷.
- ⑫ وقت الذبح ومكانه : (۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲).
- ⑬ الاعتماد على شئ وقت الخطبة : ۱۸، ۱۹، ۲۰.

د صلاة العيدين ثبوت :- قال الله تعالى ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا﴾ [سورة مائدة] وقال الله تعالى ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ﴾ [سورة الكوثر] وقال الله تعالى ﴿وَلَتُكْفِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَذَاكُمْ﴾

د عیدینو د مشروعیت پس منظور :- رسول الله ﷺ چه کله د مکې نه مدينې منورې ته هجرت او کړو نو حضور پاك هلته او کتل چه خلق په يوه ورځ خوشحالي کوي. حضور پاك تېوس او کړو دا د څه ورځ ده او په کوم کښې چه تاسو لوبې کوئ او خوشحالي کوئ؟ هغوی جواب ورکړو چه د اسلام نه وړاندې به مونږ دې دوو ورځو يعنی نيروز او مهر جان کښې د جاهليت په زمانه کښې لوبې کولې او خوشحالي به موکوله په دې باندې حضور پاك او فرمايل چه اوس الله تعالى ستاسو ددې دواړو ورځو په بدله کښې تاسو ته دوه بهترين ورځې درکړې په هغې کښې يوه د وړوکی اختر ورځ او دويمه د لوئی اختر ورځ ده.

د دې تفصيل د مشكاة په حديث نمبر ٢٢٢٢ كېني موجود دي چې الفاظ يې دا دي.

عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «قَدِمَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْيَدِيبَةَ، وَهَمَّ بِتَوَمَاتٍ يَلْعَبُونَ فِيهَا، فَقَالَ: (مَا هَذَابُ الْيَوْمَانِ)؟ قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَدْ أَبَدَ لَكُمْ اللَّهُ يَوْمًا عَمْرًا مِثْلَهُمَا: يَوْمَ الْأُمَى، وَيَوْمَ الْفَيْزِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

د مسلمانانو او غير مسلمو په اخترونو كېني فرق :- اسلام چونكه كامل مكمل بلكه اكمل دين دې په دې وجه په دې كېني د خوشحالي او غم ټول قواعد او احكام موجود دي. د دنيا خلق خوك د ديوالي په ورځ خوشحالي كوي خوك د كرسمس په ورځ او خوك په نورونو مونوسره په نورو ورځو كېني د خوشحاليو اهتمام كوي. په اسلام كېني هم الله تعالى د مسلمانانو دپاره په كال كېني دوه ورځې د خوشحالي مقرر كړي دي. خو اسلام چه مسلمانانو ته كوم د اخترو رځې وركړې دي هغه د نورو قومونو د اخترونو په شان نه ده په كوم كېني چه د الله تعالى نافرمانتي كيږي عياشني او بد معاشني كولې شي او د غفلت پوره انتظامات وي. د مسلمانانو د اختر شروع د الله تعالى د اطاعت نه كيږي په كوم كېني چه سحر وختي ټول مسلمانان يك جان او يك زبان كيدوسره د الله تعالى د كورونو يعنې جماتونو طرف ته متوجه كيږي او د خپل مذهبي مشرانو نه خوشحالي كولواو خوشحالي خپلولو د هدايت اولار خودلې خبرې اورې بيا د اختر مونځ كوي. د محبت اظهار كوي د الله تعالى شكر ادا كوي د يو بل كوتاهني معاف كوي. د مشرانو احترام كوي قبرستان كېني د خپلو مړو د ايصال ثواب د پاره ځي دعا گانې كوي بيا په شرعي حدودو كېني ټوله ورځ خپلې خوشحاليانې كوي ځكه چه د ادواړه تاريخي ورځې دي.

د وړوگي اختر خوشحالي :- د وړوگي اختر په ورځ مسلمانان ځكه خوشحالي كوي چه دې نه وړاندې د پوره رمضان مسلمانانو روژې ساتلي وي او د الله تعالى د رضا دپاره ئي يو گران عبادت پوره كړې وي. اوس هغوي ته د خوشحالي كولو اجازت وركړې شو ځكه چه هغوي د الله تعالى حكم پوره كړو نو اوس په هغې باندې د الله تعالى شكر ادا كوي.

د لوني اختر خوشحالي :- په لوني اختر كېني مسلمانانو ته د حضرت ابراهيم عليه السلام د هغه لوني قربانتي د يادگار په توگه د خپلولو حكم وركړې شوې دې دې د پاره چه مسلمانان د خپلو بزرگانو او مذهبي مشرانو سره ټولې پاتې شي اولكه څنگه چه د هغوي مذهبي مشران په لوني امتحان كېني كامياب شو او هغوي د الله تعالى شكر ادا كړو او د خوشحالي اظهار ئي او كړو دغه شان د هغوي منونكي هم د الله تعالى د راضي كولو دپاره او د قربانتي كولو عادت پيدا كولو دپاره قرباني او كړي او په هغې كېني كاميابيدو باندې په هغه ورځ په شرعي حدود كېني دننه خوشحالي او كړي.

ه صلاة العیدین په حکم کښې مذاهب

① د امام مالک رحمہ اللہ امام شافعی رحمہ اللہ او امام احمد بن حنبل رحمہم اللہ په نيزد اختر نو مونځ سنت موكده دې صاحبين هم دستت موكده قائل دي د امام احمد رحمہ اللہ يو قول د فرض كفايه هم دې.

② د امام ابو حنيفه رحمہ اللہ په نيزد اختر نو مونځ واجب دې
ه اول فريق اول دليل :-

① د اختر نو د مونځ د پاره اذان نشته او اقامت نشته دې داد سنت كيدو دليل دې.
ه اول فريق اول دليل جوايونه :-

① د دليل د موجود كيدو سره حضور پاك اذان او اقامت اونه كړو د حضور پاك عمل نه كول د نه جائز كيدو دليل دې د اختر وجوب سره د اذان هيڅ تعلق نشته دې اونه په يو حديث كښې د اذان ممانعت راغلي دي
② اذان د فرض اعتقادي د پاره وي د اختر مونځ فرض اعتقادي نه دې بلكه فرض عملي يعنى واجب دې.

③ د ضمام بن ثعلبه رضي اللہ عنہ روايت دې په كوم كښې چه دا الفاظ دي "الا ان تطوع" يعنى د پنځو مونځونو نه علاوه ټول نفل او سنت دي.
د اول فريق دوم دليل جوايونه :-

① داد اسلام د شروع د زمانې خبره ده هغه وخته پورې د اختر وجوب نه وو شوي
② يا دا چه په دې حديث كښې د فرائض قطعيه خبره ده عيدين ته مونځ فرض قطعى نه وايو بلكه واجب ورته وايو.
د دوم فريق دلائل :-

① (فَصِلْ لِرَبِّكَ وَأَتَمِّمْ) نه هم د اختر مونځ مراد دې او امر د وجوب د پاره دې لهذا دا مونځ واجب دې داد امام ابو حنيفه رحمہ اللہ دوم دليل دې.

② دغه شان د قرآن پاك آيت (وَلْتَكْبِرُوا لِلَّهِ عَلَى مَا هَدٰكُمْ) د دوى مستدل دې د دې آيت مطلب د اختر نو د مونځونو تكبيرونه دي. كله چه تكبيرات د امر صيغې سره واجب او گرځولي شو نو بيه تكبيرات باندې مشتمل د اختر مونځ هم واجب شو.

الفصل الأول

[١٤٢٦] د اختر نو مونځ په عيدگاه كښې ادا كول

١٣٣١- (١) [١] عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى إِلَى الْمُصَلَّى [٣] فَأَذَلَّ شَيْءً يَبْدَأُ بِهِ الصَّلَاةَ، ثُمَّ يَنْهَضُ [٤] فَيَقُومُ مُقَابِلَ النَّاسِ [٥]

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الجمعة/ باب الخروج إلى المصلى بغير منبر (رقم- ٩٥٤) ومسلم فى كتاب صلاة العیدین (رقم- ٩) والنسائی کتاب صلاة العیدین/ باب استقبال الإمام بالناس بوجهه فى الخطبة (رقم- ١٥٧٦) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنن فيها/ باب ما جاء فى الخطبة فى العیدین (رقم- ١٢٨٨)

وَالنَّاسُ جُلُوسٌ عَلَى صُوفِهِمْ قِيَمَتُهُمْ، وَيَأْمُرُهُمْ (٧) وَإِنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَقْطَعَ بَعْثًا قَطْعَةً (٨) أَوْ يَأْمُرَ بِهِ (٩) لَمْ يَنْصَرِفْ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ١) ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ راوی دی ٢) چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چې به د عید الفطر او عید الاضحی (وړوکی او لوی آخر) د لمانځه د پاره تشریف راوړلو ٣) نو هلته به یې د ټولو څخه مخکې دا کار کولو چې «د خطبي څخه، مخکې به یې مونځ اداء کولو بیا چې د لمانځه څخه به فارغ شو ٤) نو د خلقو په مخکې به ودریدلو ٥) او خلق به په خپلو صفونو کې ناست وو نو هغوی ته به یې وعظ کولو ٦) او نصیحت به یې کولو او احکام به یې بیانول ٧) او که د جهاد د پاره به چېرته لښکر لیرل وو نو دهغې د روانګۍ حکم به یې ورکولو ٨) دغسې که «د خلقو د معاملاتو او مقدماتو په باره کې څه حکم به ورکول وو نو حکم به یې فرمایلو ٩) بیا به (کور ته) واپس راتلو، (بخاري مسلم)

حل اللعان: ١) بَعْثًا: لښکر، جماعت ته بعث وائی. ٢) قَطْعَةً: تشکیل به نې او کړو. اوبه نې لیرلو

تسهيلات:

قوله: إِي الْمُصَلِّي:

په عیدګاه کېږي دا خبره د مونځ حکم: - دا خبره د مونځ افضلیت په عیدګاه کېږي دې په وجه د مجبورۍ نه په جماعت کېږي جائز دي. نن صبا دوه مجبورۍ مخې ته دی یو دا چه خلق دومره زیات شوی دی چه د جماتونو نه علاوه د ټولو د پاره اجتماعي ځانی نشته دي او که چرې ځانی پیدا هم شی نو نن صبا مسلمانان د دومره فتنو ښکار شوی دی چه دهغوی په خپل مینځ کېږي د یو بل لریوالی هم پیدا شوې دي او عقیدې هم خرابې شوې دي. بدعتیان بریلیان دیوبندیان او غیر مقلدین جدا جدا عقیدې دي په دې وجه د بعضو سره بغض هم پیدا شوې دي. اوس یو بریلی

مام پسي مونږ دیوبندیان مونږ نه شو کولي نرمغوی مونږ پسي هم نه کوی لهدا د خپل خپل مسلک جماتونو ته ځی اومونځ کوی

قوله: لَمْ يَنْصَرِفْ:

دهیدین او جمعي په خطبه کېږي لوق: - د جمعي خطبه فرض ده دا خبرونو خطبي سنت دی دویم فرق دادې چه د جمعي خطبه د مونځ نه مخکېږي ده او دا خبرونو خطبه روستو ده

قوله: أَنْ يَقْطَعَ بَعْثًا قَطْعَةً:

دا خبره د مونځ په اجتماع کېږي د اجتماعي کارونو آسانتیا: - د جمعي او دا خبرونو اهم مقاصد نه یو مقصد د اوم دې چه په مسلمانانو باندې جهاد هروخت فرض دي اوجمعه او اخرونو کېږي مختلف خلق حاضریدو سره اجتماع جوړیږي نور رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د دغه اجتماع په موقع باندې که چرې ضرورت محسوس کولو نو د جهاد ټولی به نی روانول.

[۱۲۷] اذ آخرو نو د مانغه دپاره د اذان عدم مسنونيت

۳۲۷- (۱۲۷) «وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْعِيدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ وَلَا مَرَّتَيْنِ بَغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] جابر ابن سمره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې ما د رسول الله صلي الله عليه وسلم سره د وړوکی او لوي اختر مونځ بغير د اذان او تکبير څخه يو ځل دوه نه بلکه ډير ځله اداء کړي دي. (مسلم)

تسهيلات: قوله: بَغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ:

د اختر دپاره د اذان د عدم مشروعييت وجه ۱- چونکه د خلکو د راغويستلو دپاره دليل موجود وو او د دليل د ضرورت باوجود حضور ياک اذان اونه کړو نو د حضور ياک عمل نه کول د عدم جواز دليل دي گنې په يو قولې حديث کښې نشته دي چه اذان منع دي. دغه شان په عيدگاه کښې د سحريه وخت د چاشت يا اشراق مونځ هم جائز نه دي. نه د اختر د مونځ نه وړاندې جائز دي اونه روستو جائز دي او د اختر نه پس په کور کښې جائز دي.

[۱۲۸] اذ آخرو نو په مونځونو کښې د خطبې محل

۳۲۸- (۱۲۸) «وَعَنْ أَبِي عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [۲] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] حضرت ابن عمر رضي الله عنهما وايي [۲] چه رسول الله صلي الله عليه وسلم حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه به د آخرونو مونځ د خطبې څخه مخکې کولو. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ:

د آخرونو خطبه د مانغه نه روسته: -د ابن المنذر رحمته الله عليه قول دي چې د فقهاء کرامو په دي خبره باندې اتفاق دي چې د وړوکی اختر او لوڼې اختر خطبه د مونځ نه پس ونيل پکار دی. د مونځ نه وړاندې خطبه ونيل جائز نه دی. ليکن که يو کس د مونځ نه وړاندې خطبه او ونيله نو د ټولو علماء کرامو په نزد به مونځ جائز وي. منقول دی چې مروان ابن حکم چې کله د مدني منورې حاکم جوړ شو او هغه خطبه د مونځ نه وړاندې او ونيله نو دده دا فعل صحابه کرامو ډير بد او گنړلو.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب صلاة العیدین (رقم) ۷ - (۸۸۷) وابوداود کتاب الصلاة. باب ترک الأذان فی العید (رقم) ۱۱۴۸
 (۲) اخرجه البخاری فی کتاب العیدین / باب الخطبة بعد العید (رقم) ۹۶۳) ومسلم ۸ - (۸۸۸) والنسائي کتاب صلاة العیدین / باب صلاة العیدین قبل الخطبة (رقم) ۱۵۶۴) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها / باب ما جاء فی صلاة العیدین (رقم) ۱۲۷۶) ومالك فی الموطأ کتاب العیدین / باب الأمر بالصلاة قبل الخطبة فی العیدین (رقم) ۳)

[١٤٢٩] داختر نو د مانځه د پاره اذان او اقامت عدم مشروعت

٣٨١- (٣١) «سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَكْثَمَتَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْعِيدَ؟ قَالَ: نَعَمْ. حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَصَلَّى، ثُمَّ غَطَبَ، [٣] وَلَمْ يَذْكُرْ أَذَانَ وَلَا إِقَامَةً [٤] ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعَّظَهُنَّ، وَذَكَرَهُنَّ [٥] وَأَمَرَهُنَّ بِالْعَدَّةِ [٦] فَأَبَيْتَهُنَّ يَهُودِيْنَ إِلَى آذَانِهِنَّ، وَحُلُوقِهِنَّ [٧] يَذْفُقْنَ إِلَى بِلَالٍ [٨] ثُمَّ ارْتَفَعَ هُوَ بِبِلَالٍ إِلَى بَيْتِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [١] «روایت دي چې يو ځل، د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وشوه چې ايا تاسو د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د اختر په لمانځه کې شريک شوې يئ؟ [٢] هغه وفرمايل چې هو (بيا هغه دا تفصيل بيان کړو چې) حضور صلى الله عليه وسلم عيدگاه ته تشریف يوړو هلته يې د اختر مونځ ورکړو بيا يې خطبه وفرمايله [٣] ابن عباس رضي الله عنه د حضور صلى الله عليه وسلم د لمانځه د تفصيل د بيانولو په دوران کې، د تکبير او اذان ذکر ونه کړو [٤] (بيا يې وفرمايل چې) د دې څخه وروسته حضور صلى الله عليه وسلم د بنځو د جماعت طرف ته راغې [حضرت بلال رضي الله عنه هم ورسره ووا حضور صلى الله عليه وسلم هغوی ته نصيحت وکړو د دين احکام يې ورياد کړل او د ثواب او عذاب په باره کې ورته اوښل [٥] او هغوی ته يې د صدقي (يعني د سراسايي، د زکوٰۃ يا محض د الله صلى الله عليه وسلم په نوم) د ورکولو حکم وفرمايلو [٦] نو ما بنځي وليدلې چې هغوی به خپل لاسونه د غوږونو او غاړو طرف ته اوږده کول او زيورات يې راخلاصول [٧] او حضرت بلال رضي الله عنه ته به يې حواله کول (چې هغه يې د هغوی د طرف څخه په فراقو تقسيم کړي) [٨] د دې څخه وروسته حضور صلى الله عليه وسلم او بلال رضي الله عنه خپل کور ته تشریف راوړو. (بخاري مسلم)

حل اللغات: ① يهودي: د ضرب يضرب نه د جمع مؤنث صيغه ده. د تيتيدو او کگيدو په معنی کښې ده. ② وحلوقين: د خلق جمع ده دې نه مرئ مراد دی.

تسهيلات: قوله: يَهُودِيْنَ:

د يهودين مرفعي تحقيق: - مراد د غوږونو د والو طرف ته لاسونه اوچتول دی. علامه طيبي رحمته الله عليه دا صيغه د باب افعال نه د جمع مؤنث صيغه گرځولې ده. مگر شيخ عبدالحق رحمته الله عليه د دواړو ابوابو نه گرځولی دی ليکن ضرب سره به يهودين په ياء باندې فتحه وي [اشعة المعات]
د زياتو دپاره د غوږونو سوري کولو حکم: - علماؤ ددې حديث نه استدلال کړې دې چه د بنځودپاره غوږونه سوري کول جائز دی ځکه چه که غوږ سوري کول جائز نه وو نو صحابياتو به غوږونه سوري کولو سره کالی څنگه استعمالول؟ دغه شان په يو روايت کښې د پوزې سوري کولو ذکر هم ملاوړې لهدا داهم جائز دی.

(١) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب المشي والركوب الى العيد، والصلاة قبل الخطبة بغير اذان ولا إقامة (رقم- ٩٦١) ومسلم كتاب صلاة العيدين (رقم) ٢ - (٨٨٤) وابوداود كتاب الصلاة باب ترك الاذان في العيد (رقم- ٢١٤٦) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في صلاة العيدين (رقم- ١٢٧٣) والدارمي في باب البحث على الصدقة يوم العيد

[١٤٢٠] «أَخْتَرْتُ مَا نَفَخَ نَهْ مَخْكَسِي أَوْ رُسْتُو د نَفْلُو حَكَمِ

٣٣٠- (١) [٥] «وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى يَوْمَ الْفِطْرِ رُكْعَتَيْنِ [٣] لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَلَا بَعْدَهُمَا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابن عباس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ به د وړوکی اختر په ورځ د آخر لمونځ، دوه رکعاته کولو [٢] نه به يې د دې څخه مخکې نفل کول او نه وروسته. (بخاري مسلم)

تسهيلات: قوله: لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَلَا بَعْدَهُمَا:

ه اختر په ورځ د نفلي مونځ گراخت: - يعنې د عيدگاه تلونه مخکېښي خونفل نه په جمات کښې جائز دی نه په کورکښې جائز دی نه په عيدگاه کښې جائز دی. اود اختر د مونځ نه پس په عيدگاه کښې کول مکروه دی مگر کورته راتلو سره کولې شی. دليل هم دغه دي چه حضور پاک نه دی کړي.

[١٤٢١] عيدگاه ته د ښځو د تلو حکم

٣٣١- (١) [٦] «وَعَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] أَمَرْنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحَيْضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ، [٣] وَذَوَاتِ الْخُدُورِ فَيُشْمِدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَدَعْوَتُهُمْ [٤] وَتَعْتَزِلُ الْحَيْضُ عَنْ مَصْلَاهُنَّ، [٥] قَالَتْ أُمُّ رَأْفَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ ذَاكَ لَيْسَ هَذَا جَلْبَابًا؟ [٦] قَالَ: "لَيْتُ لَهَا صَاحِبَتَهَا مِنْ جَلْبَابٍ بِهَا". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] بي بي ام عطيه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې مونږ ته حکم شوې وو چې مونږ د دواړو اخرونو په ورځ هغه ښځي هم چې ايام والاوي (يعني په حيض کې وي) [٣] يا دا چې بالغې وي، او هغه ښځي هم چې پرده نشيني وي (لکه چې ټولي ښځي) عيدگاه ته بوځو او دا ټولي د مسلمانانو په جماعت او په دعا کې شريکي شی [٤] او کومې ښځې چه په حيض کېن د حيض جامو کيدو په ورځو کې، وي هغوی دي د لمانځه کولو د ځاي څخه جدا وي [٥] يو ښځي عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ په مونږ کې چې د چا سره څادر (پړوښي) نه وي (هغه څه وکړي؟) [٦] حضور ﷺ ورته وفرمايل چې خپله ملگري دې هغه په خپل څادر کې دي ځان سره پټه کړي. (بخاري مسلم)

(١) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب الخطبة بعد العيد (رقم - ٩٦٤) ومسلم كتاب صلاة العيدين / باب ترك الصلاة قبل العيد وبعدها في المصلى (رقم) ١٣ - (٨٨٤) وابوداود كتاب الصلاة / باب الصلاة بعد صلاة العيد (رقم - ١١٥٩) والترمذي كتاب العيدين / باب لا صلاة قبل العيدين ولا بعدها (رقم - ٥٣٧) والنسائي كتاب صلاة العيدين / باب الصلاة قبل العيدين وبعدها (رقم - ١٥٨٧)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب خروج النساء والحيض إلى المصلى (رقم - ٩٧٤) ومسلم كتاب صلاة العيدين / باب ذكر إباحة خروج النساء في العيدين إلى المصلى وشهود الخطبة، مفارقات للرجال (رقم) ١٠ - (٨٩٠) وابوداود كتاب الصلاة / باب خروج النساء في العيد (رقم - ١١٣٦) والترمذي كتاب العيدين / باب في خروج النساء في العيدين (رقم - ٥٣٩) والدارمي في باب خروج النساء في العيدين

حل اللغات:- ① الحُمْص: ذ حانض جمع ده. ذمياشتي په بيمارنى كښې اخته ښخو ته وئيلې شى او په بالغه ښځه باندې هم ددې اطلاق كيږي. ② ذَوَاتُ الْخُدُور: خدر بكسر الخاء په كور كښې دننه د پردې والا كمرې ته وائي. دلته ترې پرده كونكې ښځې مراد دى. ③ تَقْتُولُ: جدا دې اوسپړي، ④ جَلَسَاب: پرونې، غټ خادر.

تسهيلات: قوله: وَدَعَوْهُمْ: معلومه شوه چه د مسلمانانو په اجتماع كښې عام مسلمانان، سړى ښځې او په سرحدونو باندې مصروف مجاهدين په دعا كښې يادولې شى.

قوله: جَلَسَاب: دا لوى خادرته وائي. معزز ښځې دا اچوى. دا د سرنه ترخپو پورې وي. د درنې كپرې نه جوړولې شى. د تور رنگ كپړه وي ددې په غاړو باندې سړې پټنې وي او ښځې په دې كښې پوره راغښتې وي.

اشكال:- ددې حديث نه په واضحه توگه باندې معلومېږي چه مسلمانانې ښځې د اخترونو په مونځونو كښې عيدگاه ته د مونځ دپاره تللي اوس علماء ولي اجازت نه وركوي؟

داشكال جواب:- د حضور پاك په زمانه كښې به د احكام اسلام نازليدل دسړو په شان ښخوله د احكام زده كولو ضرورت وو. دخلقو گڼه به كمه وه. دوحى د نزول بركات عام وو. د جبرائيل امين به د مدينې منورې پاكي زمكې ته تلل راتلل وو. دحضور پاك وجود مبارك موجود وو. د صحابه كرامو رضي الله عنه پاك جماعت وو او د ټولو احتياطي تدابيرو نه پس ښخوله عامو مونځونو او د اختر مونځونو كښې د شركت اجازت وو. بياهم د صحابه كرامو په دور كښې په دې باندې پابندى اولگيدله. حضرت عائشه رضي الله عنها د ممانعت حمايت او كړه په دې وجه علماؤ مساجد او عيدگاه ته د ښځو تلل په وجه د فساد د زمانې غير مستحب او گرځول. ددې نه باوجود كه چرې اوس هم په يوم مقام باندې د پردې مكمل انتظام وي نو دې ته بالكل ممنوع نه شى وئيلې كيږي.

[١٤٢٢] د اخترونو په موقع د سندرو وئيلو حكم

٣٣٣- (٤١) [١] «وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] إِنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ فِي آيَاتِهِ مِثْنِي [٣] تُدْفِقَانِ وَتَغْرِبَانِ. [٤] وَفِي رِوَايَةٍ: تُغْتَيَانِ بِمَا تَقَاوَلَتِ الْكُصَارُ يَوْمَ بُعَاثَ [٥] وَالنَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُتَّقِفٌ بِقُوتِهِ [٦] فَاتَّهَرَهُمَا أَبُو بَكْرٍ، فَكَشَفَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ وَجْهِهِ، فَقَالَ: [٧] "دَعْبُهَا يَا أَبَا بَكْرٍ، فَإِنَّهَا آيَاتُ عَيْدِي." [٨] وَفِي رِوَايَةٍ: يَا أَبَا بَكْرٍ، إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا، وَهَذَا عِيدُنَا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه:- [١] ام المؤمنين (د مؤمنانو مور) بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې د مني په ورځو كې (يعني په كومه ورځو كې چې حاجيان صاحبان په مني كې قيام كوي او ايام تشریق

(١) اخرجه البخارى فى كتاب العيدين / باب سنة العيدين لأهل الإسلام (رقم- ٩٥٢) ومسلم كتاب صلاة العيدين / باب الرخصة فى اللعب الذى لا معصية فيه فى أيام العيد (رقم- ١٦) - (٨٩٢) والنسائى كتاب صلاة العيدين / باب الرخصة فى الاستماع إلى الغناء وضرب الدف يوم العيد (رقم- ١٥٩٧)

ورته ويل کيږي د هغې څخه د بقر عید (لوي اختر) په ورځ يا د هغې څخه په وروسته ورځو کې، حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه زما طرف ته تشریف راوړو هغه وخته زما سره (د انصارو د جینکو څخه) دوه وړې جینکې ناستي وې [٢] تنبل به يې غږولو [٣] او په بل روایت کې (د دي الفاظو په ځاي يا دا چې مزید) دا الفاظ دي چې جینکو هغه اشعار ويل چې انصارو د بعثت د جنگ متعلق ويلي وو [٤] او حضور صلی الله علیه و آله (هغه وخت) په مخ مبارک کېږه اچولي (پورته) وو [٥] حضرت ابوبکر رضي الله عنه هغه جینکې اوتلې (يعني د سندرو د ويلو څخه يې منع کړي، نو حضور صلی الله علیه و آله خپل مخ مبارک ښکاره کړو او وي فرمايل [٦] چې اي ابوبکر! صلی الله علیه و آله دوي پرېږده (هيڅ ورته مه وايه) ځکه چې دا د اختر (د خوشحالي) ورځې دي [٧] په يو بل روایت کې دا الفاظ دي چې حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل چې اي ابوبکره! د هر قوم اختر وي دا زمونږ اختر دي. (بخاري مسلم)

حل النفاذ: ① تَذَقُّات: تنبل نه وهلو، ② تَغْيَات: لوبې او شعرونه نه ونيول، ③ تَقَاوَلَت: ونيولی وو، ④ يَوْمَ بَعَثَ: بُعْث د یوځای نوم دې دلته د جاهليت په زمانه کښې د قبيله اوس او خزرچ په مينځ کښې جنگ شوې وو هغه ورځ ته يوم بُعْث وائی. ⑤ مُتَّقِي: د اسم فاعل صيغه ده، يعنی په کېږه کښې نه مخ پټ کړې وو. ⑥ اتَّقَوْهُنَّ: منع نه کړې دواړه، اونې رتلې.

تسهيلات:

قوله: فِي أَيَّامٍ مِّنَى تَذَقُّات:

د اختر د خوشحالي اظهار: - دا د آیام تشريق او منی کښې د جمراتو د ویشتلو د ورځو ذکر دې چې په دې ورځو کښې دوو ماشومانو جینکو تنبل وهلو او حضور پاک خاموش وو. صدیق اکبر رضي الله عنه راغلو او هغوی اورتلې. حضور پاک وفرمائیل پرېږده دا د اختر ورځې دی. **د تنبل وهلو حکم:** - اوس مسئله داسې ده چې یو صرف په ژبه سره اشعار ونيول دی دغه داسې معامله ده چې که چېرې اشعار ښه دی نو ونيول نشي ښه دی او که چېرې اشعار خراب دی نو ونيول نشي هم بد دی. لکه چې اشعار د خبرو په شان څیز دي. "حسنه حسن وقبيحه قبيحه" بل که چېرې اشعارو باجې ډولکی شپیلشی ستارونه ربابونه هارمونیم او میوزک وی نو د هغې په حراموالی کښې هیڅ شک نشته دي. د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد دي «القناء حرام فی الادیان کلبا» یو بل حدیث دي «القناء بنبت النفاق فی القلب کما بنبت الماء البقل».

فتاوی قاضی خاص کښې لیکلی دی چې: "استماع صوت الملاهی حرام ومعصية لقوله عليه السلام استماع الملاهی معصية والجلوس عليها فسق والتلذذ بهما من الکفر".

د گانو بجانو د حرمت په باره کښې مفید کتابونه: - په دې سلسله کښې "کتاب کف الراعي عن محرمات الله والسماع لابن حجر الهیتمی" د یرښکلي کتاب دي او په لویه پیمانه باندې میوزک سره متعلق

احاديث په دې کښې جمع دي. حضرت مولانا محمد شفيع رحمته الله عليه هم احکام القرآن جز خامس کښې د سورت لقمان په شروع کښې په دې مسئله باندې ډير تفصيل سره کلام کړې دې. ما تسهيلات ثلثون جلد کښې کتاب النکاح کښې څه ليکلی دی اوڅه به انشاء الله باب الشعر کښې ليکلی کيږي. مظاहरुق کښې ددې حديث لاتدي ډير تفصيل سره ليکلی دی زه تفصيل دلته نه شم کولي. پورته ذکر شوي د دوو صورتونو نه علاوه دريم صورت د دغه تنبل غږولو دې کوم سره چه اشعار وي خوچه په دغه تنبل کښې څه د شپږنگاري او غږيدونکي خيزنه وي. گڼي که لويو توقو آلې ورسره وي نودا تنبل د اخرونو په موقعو کښې سنتونو ودونو او د خوشحالو ورځو کښې جائز دي اگرچه بچ کيدل ددې نه هم بهتر دي خويياهم مباح دي لکه څنگه چه دلته دغه ماشومانو وهلو او صديق اکبر عليه السلام پوهه کولې چه حضورياک ته پته اونه لگي په دې وجه نې هغوی اورتلې. نور رسول الله عليه السلام د اختر ذکر او کړو او اجازت نې ورکړو. چونکه دلته ساده تنبل وو د کوم آواز چه دف دف وې، بل ورې جينکښي وې او شعرونه هم د مړانې او بهادرني درس ورکونکې وو په دې وجه حضورياک منع نه کړې. په دې باندې د غږو بشخو گڼه اگانې سرودونه اوباجې دانسونه نه شي قياس کولې لکه څنگه چه اهل باطل قياس کولو سره د دانس دپاره د جواز پيدا کولو کوشش کوي باقی د اوريدو يوه بله مسئله ده د کوم تفصيل چه به ان شاء الله باب الشعر کښې راځي.

قوله: بِمَا تَقَاوَلَتْ الْأَنْصَارُ يَوْمَ بَعَاثَ:

د يوم بعاث تاريخي پس منظر: - د جاهليت د جنگونو نه د يو جنگ طرف ته اشاره ده چه د حضورياک د هجرت نه وړاندې د مديني د انصارو دوو قبيلو اوس او خزرچ په مينځ کښې مقام بعاث کښې شوې وو. د شپږشلو کالو پورې اوږد راروان وو په کوم کښې چه ډيرې لونی وينې تونی شوې وې. اوچه کله اسلام راغلو نو د هغې رحمت عام شو او په حضور اکرم عليه السلام باندې ايمان راوړلوسره په عربو کښې د دغه اوږد جنگ صلح اوشوه د کوم طرف ته چه قرآن پاک داشان اشاره کوي. **(فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا)** د مقام بعاث باره کښې شيخ عبدالحق رحمته الله عليه لمعات کښې ليکلی دی چه دا مقام د مديني منورې نه د دوو ورځو په فاصله باندې واقع دي يا دا د قبيله اوس د يوې قلعه نوم دي اوبيا د بنو قريظه د علاقو نه د يوځاني نوم دي. [اشعة المعات: ١/٤٢٠]

[١٤٢٣] په وړوکي اختر کښې د مانځه څخه وړاندې خوراک کول

٣٣٣- (٨) [١] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَقْدِرُ يَوْمَ الْفِطْرِ [٣] حَتَّى يَأْكُلَ تَمْرًا» [٤] وَيَأْكُلُنَّ وَثْرًا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

(١) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب الأكل يوم الفطر قبل الخروج (رقم- ٩٥٣) والترمذي كتاب العيدين / باب في الأكل يوم الفطر قبل الخروج (رقم- ٥٤٣)

ترجمه: [١] حضرت انس رضي الله عنه فرمايې [٢] چې رسول الله ﷺ به د وړوکي اختر په ورځ عيدگاه ته تلو [٣] نو مخکې به يې کجوري (خورما، خورلي) [٤] او طاق کجوري به يې خورلي (بخاري مسلم).

حل اللغات: ① وژړا: طاق، ناتکي.

تسهيلات:

قوله: لَا يَنْفَدُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ عُمَرَاتُ:

د اختر د مانقه غصه وړاندې د خوراک کولو وجه: - حضرت رسول کریم ﷺ به د اختر په ورځ عيدگاه ته نه وړاندې کجوري خورلې يعنې په خوراک کينې نې به جلدی کوله چې د مخکينې ورځو يعنې ايام رمضان کينې امتياز راشي ځکه چې په رمضان کينې نه خورل واجب دی د ايشان د اختر په ورځ خوراک کول پکار وی.

قوله: وَيَأْكُلْنَ وَتَرَا:

ناتکي کجوري خورل: - حضرت رسول اکرم ﷺ به کجوري طاق يعنې درې، پنځه، اووه يا ددې نه کم او زياتې خورلې. چونکه په هر کار کينې د طاق رعايت ساتل بهتر دی په دې وجه حضرت رسول اکرم ﷺ به په دې معامله کينې هم د طاق لحاظ ساتلو. او ددې وجه داده چې (ان الله وتر يحب الوتر) يعنې الله ﷻ طاق دي او طاق لره خوښوی.

د کجورو خورولو وجوهات: -

① د اختر په ورځ په حضرت رسول اکرم ﷺ کجوري په دې وجه خورلې چې هم دا به موجودې وی

② کجوري خوږې وی او خوږ څيز د بصر د تقويت ذريعه گرځي. خصوصا د خلو معده په وخت خو دا نظر ته ډير زيات تقويت ورکوي او ډير زود اثر دی. لهدا د روژو په وجه به چې کوم ضعف راغلې وی د کجورو اثر په هغه ختمیږي.

د خوږ څيز فائده: - بيا دا شرينی يعنې خوږوالی د مقتضاء ايمان موافق دی چنانچه علماء کرام ليکي چې کوم کس په خوب کينې اووینی چې خوږ څيز خوری نو ده ته به د ايمان حلاوت نصیب کیږي. خوږ څيز زړه نرموی، په دې وجه خوږ څيز سره افطار کول افضل دی.

[١٤٢٤] د اختر په ورځ عيدگاه ته په تکرار تک کينې د لارې بدلول

٣٣٣- (٩١) [١] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا كَانَ يَوْمَ عِيدِ خَالَفَ الطَّرِيقَ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

(١) اخرجه البخاري في كتاب العيدين /باب من خالف الطريق إذا رجع يوم العيد (رقم- ٩٨٦) والترمذي كتاب العيدين /باب ما جاء في خروج النبي صلى الله عليه وسلم إلى العيد في طريقين، ورجوعه من طريق آخر (رقم- ٥٤١) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها /باب ما جاء في الخروج يوم العيد من طريق والرجوع من غيره (١٣٠١)

توجهه: ١ حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې ١ چې هر کله به د اختر ورځ شوه نو رسول الله ﷺ به په لارو کې فرق کولو. (بخاري)
 حل اللغات: ١ - خالف الطريق: لار به نې بدلوله.

تسهيلات

قوله: إِذَا كَانَ يَوْمُ عِيدٍ خَالَفَ الطَّرِيقَ:

د اختر په ورځ ه لارې په بدلولو کې حکمت: - يعنې عيدگاه ته د تللو په وخت په يوه لار، تشریف اوړلو ليکن واپس به په بله لار راتلو. په دې کې حکمت داووه مختلف لارې په عبادت باندې گواه جوړې شې او په دې لارو کې فريستي او جنات او ملاویدونکي انسانان گواه جوړې شې. بعضې علماؤ څه نور وجوهات ليکلي دي ليکن دا ټولې اندازې دي حقيقت دادې چې ددې حقيقت د شارع ﷺ نه بغير بل هيچا سره نشته دې.

[١٤٢٥] په لويي اختر کې د قرباني وخت

٣٨٥ - (١٠) ١ «وَعَنِ الْبَرَاءِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٧] خَطَبَنَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ النَّحْرِ فَقَالَ: [٣] إِنَّ أَوَّلَ مَا بُدِيَ أَيْ فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نُصَلِّيَ [٤] ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرُ [٥] فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا [٦] وَمَنْ ذَبَعَ قَبْلَ أَنْ نُصَلِّيَ [٧] فَإِنَّمَا هُوَ شَاةٌ تُحْمَرُ [٨] عَنَّا لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ الثُّلُكِ فِي شَيْءٍ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: ١ حضرت براء رضي الله عنه راوي دي ٢ چې رسول الله ﷺ د يوم النحر (يعنې د قرباني په ورځ) زموږ په مخکې په خطبه کې ارشاد وفرمايل ٣ چې په دې ورځ اولني کوم کار چې مونږ ته کول پکار دي هغه دا دي چې مونږ د لوي اختر، مونږ او کوږو ٤ بيا کور ته واپس راشو او قرباني او کوږو ٥ نو کوم سړي چې داسې عمل وکړو (چې د قرباني څخه مخکې د لمانځه او د خطبې څخه فراغت حاصل کړي، هغه زموږ سنت اختيار کړل ٦ او کوم سړي چې د لمانځه څخه مخکې قرباني وکړه ٧ هغه قرباني نه ده بلکه هغه د غوښو والا بزه ده ٨ چې هغه د خپل کور والو د پاره په تلواړي سره ذبح کړي ده د قرباني سره د دې هيڅ تعلق نشته. (بخاري مسلم)

حل اللغات: ١ - قَتَحَر: چه مونږ قرباني او کوږو. ٢ - الثُّلُك: قرباني.

تسهيلات: لومړې: - د قرباني باره کېنې د مذهبو بيان به په ((باب الأضحية)) کېنې راشي.

د اختر په احکامو کېنې، توقيف: - د لويي اختر شرعي ترتيب داسې دې چې د قربانتې په ورځ اول مونږ او کړي شې بيا خطبه واوړيدې شې بيا لارشی قرباني او کړي. قرباني د مونږ نه پس ده. که چېرې چا اول او کړه نو هغه قرباني نه ده بلکه د خوراک غوښه ده. په ښار کېنې چه کله به يو ځای د اختر مونږ اوشی نو د ټولو ښار والو د پاره اوس قرباني کول جائز شو. کوم

خلق چه په کلو کښې اوسېږي او هلته د آخرت مونځ نه کيږي نو هغه خلق د سحر د مونځ نه پس قرباني کولې شي.

ه قرباني ورځې: ۱- د احنافو په نيز د قرباني ټولې ورځې لسم ذوالحجه يولسم دولسم ذوالحجه درې ورځې دي. ليکن شوافع او غير مقلدين لسونه ديارلسو ورځو پورې قرباني کولو ته جائز وائي. په آخرې ورځ اوښ ذبح کوي او تماشه ښکاره کوي.

[١٤٢٦] د قرباني د وجوب دليل

٣٣١- (١) [١١١] وَعَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَهْلِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَلْيَذْبَحْ مَكَاتِمًا أُخْرَى» [٣] وَمَنْ لَمْ يَذْبَحْ حَتَّى صَلَّيْنَا [٤] فَلْيَذْبَحْ عَلَى اسْمِ اللَّهِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] جندب ابن عبدالله بهلي راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې (د قرباني حيوان) د آخرت د لمانځه څخه مخکې ذبح کړي نو هغه ته پکار دي چې د هغې په بدله کې (د قرباني د پاره) دويم حيوان ذبح کړي [٣] او کوم سړي چې د لمانځه کولو پورې ذبح ونه کړي [٤] نو هغه ته پکار دي چې هغه (د لمانځه څخه وروسته) د الله تعالی ﷻ په نامه (د قرباني حيوان) ذبح کړي (دا قرباني به درست وي چې د هغې به ورته ثواب حاصلېږي) (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: فَلْيَذْبَحْ مَكَاتِمًا أُخْرَى:

د آخرت د مانځه څخه وړاندې د قرباني کولو عدم جواز: - يعنې کوم کس چې قرباني د مونځ نه وړاندې اوکړه نو هغه له پکار دی چې ددې په ځانې بله قرباني اوکړي. او چا چې مونځ نه پس اوکړه هغه صحيح ده دارنگ قرباني. والاله پکار دی چې د قرباني ذبح کولو په وخت کې د الله ﷻ نوم واخلی.

[١٤٢٧] د مانځه څخه مخکې قرباني کول

٣٣٢- (١) [١١٢] وَعَنْ الْبَرَاءِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَإِنَّمَا يَذْبَحُ لِنَفْسِهِ» [٣] وَمَنْ ذَبَحَ بَعْدَ الصَّلَاةِ، فَقَدْ تَمَّ نُسُكُهُ [٤] وَأَصَابَ سُنَّةَ الْمُسْلِمِينَ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] حضرت براء راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې (د قرباني

(١) اخرجه البخاري في كتاب الذبائح والصيد / باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: «فليذبح على اسم الله» (رقم- ٥٥٠٠) ومسلم كتاب الأضاحي / باب وقتها (رقم) ٢ - (١٩٦٠) والنسائي كتاب الضحايا / باب ذبح الناس بالمصلي (رقم- ٤٣٦٨) وابن ماجه باب النهي عن ذبح الأضحية. قبل الصلاة (رقم- ٣١٥٢)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب الأضاحي / باب سنة الأضحية (رقم- ٥٥٤٦) ومسلم كتاب الأضاحي / باب وقتها (رقم) ٤ - (١٩٦١)

حيوان د لمانخه څخه مخکې ذبح کړې نو لکه چې هغه محض د خوراک د پاره ذبح اوکړه (ځکه چې هغه ته د قرباني ثواب حاصل نشو) [٣] او کوم سړي چې د لمانخه څخه وروسته ذبح کړه نريشکه دهغه قرباني ادا شوه [٤] او (دغسې) هغه د مسلمانانو طريقه اختيار کړه. (بخاري مسلم)

تسهيلات: قوله: فَإِنَّمَا يَذْبَحُ لِنَفْسِهِ:

د مانځه څخه وړاندې قرباني باندې عدم ثواب ۱- کوم کس چې قرباني د مونځ نه وړاندې اوکړه نو هغه خپل ځان دپاره اوکړه يعنې هغه ته به څه ثواب نه ملاوېږي او چا چې د اختر د مونځ نه پس قرباني اوکړه نو هغه ته به ثواب ملاوېږي. او قرباني ئې هم اوشوه. زموږ په نيز د اختر د مانځه وړاندې چې کومه قرباني اوشوه دهغې اعاده واجب ده. د مونځ نه وړاندې ذبيحه عادت دي. او د مونځ نه وروستو ذبيحه عبادت دي.

[١٤٢٨] په عيدگاه کښې قرباني کول

٣٣٨- (١١٣) [١] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَذْبَحُ وَيُحْرِمُ بِالْمُصَلَّى». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [١] حضرت ابن عمر ؓ راوي دي [٢] چې رسول الله ﷺ به په عيدگاه کې ذبح او نحر کولو. (بخاري)

تسهيلات:

قوله: وَيُحْرِمُ:

د قرباني غاړوی او د نحر طريقه:- د قربانۍ دپاره په شريعت کښې گډ، چيلۍ، گډه، غوا، ميخه او اوبښ متعين دي که هغه نړۍ او که ښځه هيڅ فرق نه کوي. ددې ځناورو نه علاوه بل د هيڅ قسم ځناور قرباني نه شي کيدې.

د اوبښ نه علاوه د نورو ځناورو دپاره ذبح مقرر ده چه سملولې شي او دهغې په مرئۍ چاره رابښکلې شي البته د اوبښ دپاره نحر دې او د نحر طريقه داده چه د اوبښ په وړاندې نو خپو کښې يوه راکړه کړې شي زنگون سره او تړلې شي دې وخت کښې اوبښ تختيدې نه شي ولاړ به وي نو بيا دې سړې نيزه يا چاره يا دتورې په څوکه باندې د اوبښ مرئۍ وهۍ او د هغه د مرئۍ نه وينه بهيږي. د زياتې وينې بهيدو سره بيا اوبښ پخپله راپريوځي اومړۍ شي. دا د نحر طريقه ده.

الفصل الثاني

[١٤٢٩] ذمسلما نانو دوه اخترونه

١٣٩١- (١٣١) عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «قَدِمَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْمَدِينَةَ، وَهُوَ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا [٣] فَقَالَ: (مَا هَذَانِ الْيَوْمَانِ) [٤] قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. [٥] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَدْ أَبْدَلَكُمْ اللَّهُ يَوْمًا خَيْرًا مِنْهُمَا: [٦] يَوْمَ الْأَضْحَى، وَيَوْمَ الْفِطْرِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] حضرت انس رضي الله عنه فرماي [٢] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې مديني منوري ته تشریف راوړ نو اهل مدينه دوه ورځې مقررې کړي وې چې په هغې کې به هغوی لېو ولعب کول (لوبي تماشي او خوشحالي کولې) [٣] (د دې په ليدو سره، حضور صلى الله عليه وسلم پوښتنه وکړه چې دا دوه ورځې دڅه دي؟ [٤] صحابه و رضي الله عنه عرض وکړو چې په دې ورځو کې به مونږ د جاهليت په زمانه کې لوبي تماشي کولې [٥] حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې الله تعالی عز وجل ستاسو د پاره د دې دوو ورځو په بدله کې د دې څخه بهتري دوه ورځې مقررې کړي دي [٦] او هغه د عيد الاضحى او عيد الفطر (د لوي اختر او وړوکی اختر، ورځې دي. (ابوداؤد).

تسهيلات:

قوله: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ:

د اسلام مخه وړاندې د هريو دوه اخترونه: - د اسلام نه وړاندې به د مدينې خلقو په کال کښې دوه د خوشحالۍ ورځې مناوولې د يوې ورځ نوم نوروز وو او د بلې مېرغان وو. دا د فارس والو د اختر او خوشحالۍ ورځې وې په کوم کښې چه به هوا معتدل او موسم مزيدار وو. د فارس والودا ورځې په عربو کښې هم راغلې او هغوی هم دا د اختر په توگه مناوول شروع کړې لکه نن صبا ايران شام او عراق وغيره بعضې ملکونو کښې د دې رواج دي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم د مدينې والونه د دې حقيقت باره کښې معلومات غوښتل نو هغوی صفا او وئيل په دې باندې حضور پاک په جواب کښې او فرمايل چه اوس الله تعالی تاسو ته د دې په بدله کښې دوه جدا ورځې د خوشحالۍ کولو د پاره درکړې دي يو د عيد الفطر يعنی وړوکی اختر ورځ او دويم د عيد الاضحى يعنی د قربانۍ اختر دي.

د غير مسلمو په رسوماتو کښې د مسلمان د شرکت حکم: - اوس يو مسلمان د پاره جائز نه دی چه هغه دې د غير مسلمو په اخترونو کښې شرکت او کړې يا هغوی ته تحفه ورکړې يا هغوی ته مبارکي ورکړې ځکه چه په دې سره به د غير مسلمو د تهورونو يعنی ميلو تعظيم اوشی کوم چه حرام دي بلکه د کفر خطر ده. ځکه چه که يو مسلمان د کافرانو په ميله کښې د تعظيم په توگه شريک شی نو هغه به کافرشی او که صرف د لويو توکو په توگه شرکت کوی

(١) اخرجه ابوداود کتاب الصلاة، باب صلاة العيدين (رقم - ١١٣٤) والنسائي کتاب صلاة العيدين (رقم - ١٥٥٦)

نوبيا هم مکروه تحریمی دی خکه چه په دې سره د کافرانو مشابهت راځی.
د غیر مسلمو په رسوماتو کښې د شرکت حرمت:- فتاویٰ ذخیره کښې لیکلی دی چه کوم سړی
 د هولی او دیوالی د کتلو دپاره په خاص توگه اوځی هغه د کفر حد وده ورنیز دې کیږی.
 نوار د الفتاویٰ کښې لیکلی دی کوم سړی چه د غیر مسلم رسومات ښه گنتری هغه کافر
 کیږی. بهر حال په مسلمانانو باندې لازم دی چه هغوی دې د غیر مسلمو په محبت کښې
 وړاندې کیدو سره د هغوی په رسمونو کښې شرکت نه کوی. دا ډیر خطرناک دی اونه د هغوی
 د تهوارونو او میلو څه اهمیت شته. دا د هغې نه زیات خطرناک دی. روافظ او اهل بدعت او د
 اهل باطل محافل او مجالس او جلوسونو کښې شرکت کول هم سخت منع دی. څوک چه نه
 منع کیږی هغه دې نه منع کیږی د هغوی خپل نقصان دې. د هدایت دروازي کولو دی که
 څوک راځی او که نه راځی.

[١٤٤٠] په وړوکی او لویې اختر کښې د خوراک کولو وختونه

٣٣٠- (١٥) [١] وَعَنْ بُرَيْدَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ» [٣] وَلَا يَطْعَمُ يَوْمَ الْأَضْحَى حَتَّى يَصَلِّيَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: [١] حضرت بريدۀ رضي الله عنه راوي دي [٢] چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم به په وړوکی اختر کې بغير د
 څه خوړلو څښلو عيدگاه ته تشریف نه وړو [٣] او د لوي اختر په ورځ به يي بغير د لمانځه
 کولو څه خوړل څښل نه. (ترمذي، ابن ماجه، دارمي)

تسهيلات: قوله: لَا يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ:

د وړوکی او لویې اختر په ورځ د خوراک په وختونو کښې د فرق وجه:- د پوره رمضان روژې
 ساتلونه پس سړې د وړوکی اختر په ورځ د اختر د مونغ نه وړاندې خوراک ته ډیر په شوق
 سره گوری. په دې وجه شریعت اجازت ورکړو چه دا سړې خوراک کولې شی. چونکه د اختر
 د مونغ نه پس بل څه شغل نه وی لهذا د اختر د مونغ نه مخکښې چه سړې خوراک اوکړی
 او د روژې ماتی مزه اخستو سره مونغ له ځی. لیکن په لونی اختر کښې د مونغ نه پس د
 قربانۍ لونی کار دې لهذا بهتر هم دغه ده چه مونغ په تادنی سره هم وی او دې نه مخکښې
 خوراک کول هم نه وی روستود خپلې قربانۍ د غوښې نه څه پخه کړی پخپله هم اوخوری
 او میلنو باندې دې هم اوخوری.

^(١) اخرجه الترمذی کتاب العیدین/باب فی الاکل یوم الفطر قبل الخروج (رقم-٥٤٢) وابن ماجه کتاب الصیام/باب فی الاکل یوم الفطر قبل ان یطرح (رقم-١٧٥٦)

[١٤٤١] دَاخِرُونَ دَ تَكْبِيرُونَ وَ شَمِير

٣٨١- (١١٦) [١] وَعَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَثَّرَ فِي الْعِيدَيْنِ فِي الْأُولَى سَبْعًا قَبْلَ الْقِرَاءَةِ [٣] وَفِي الْآخِرَةِ ثَمَانًا قَبْلَ الْقِرَاءَةِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

ترجمه: [١] كثير ابن عبد الله د خپل پلار څخه او هغه د كثير د نيکه يعنی د خپل پلار بزرگوار څخه نقل کوي [٢] چې نبي کریم ﷺ به د اخترونو په لمانځه کې په اولني رکعت کې د قرات څخه مخکې اوه تکبيرونه ويل [٣] او په دويم رکعت کې به يې د قرات څخه مخکې پنځه تکبيرونه ويل. (ترمذي، ابن ماجه، دارمي)

تَهْمِيلَات:

قوله: فِي الْأُولَى سَبْعًا:

د عیدینو د تکبیراتو په تعداد گڼې مذاهب

په دې باندې د ټولو اتفاق دې چې د اخترونو په مونځونو کې څه زیاتې تکبیرات دی مگر په دې کې اختلاف شوې دې چې په هر رکعت کې د دغه تکبیراتو شمیر څه دې؟
 ① امام مالک رحمته الله علیه امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه او امام شافعي رحمته الله علیه په نیز د اخترونو په مونځونو کې په اول رکعت کې د فاتحې وئیلونه مخکې تکبیر تحریمه سره اووه تکبیرات دی او په دویم رکعت کې پنځه تکبیرات دی. د جمهورو په خپل مینځ کې دومره فرق ضرور دې چې امام مالک رحمته الله علیه په نیز اووه او پنځه تکبیراتو سره اصل تکبیر هم شامل دې یعنې تکبیر تحریمه او تکبیر رکوع لیکن امام شافعي رحمته الله علیه په نیز اووه او پنځه تکبیرات زیاتې دی. تکبیر تحریمه او رکوع په دې کې شمیر نه دی.

② امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز په اول رکعت کې د فاتحې وئیلونه مخکې درې تکبیرات دی او درېوړه زیاتې دی او دویم رکعت کې د قرات نه پس رکوع ته تلونه مخکې په ولاړه ولاړه زیاتې تکبیرونه درې دی یعنې ټول شپږ تکبیرات زواند دی.

داول فریق دلیل: - زیر بحث دکثیر بن عبدالله رحمته الله علیه روایت د دوی مستدل دې چې په خپله مدعا باندې واضح دلیل دې.

داول فریق د دلیل جواوونه: -

① زیاتې تکبیرونه کیدې شی د بیان د جواز دپاره شوې وی

② د حضور پاک د شروع معمول وی. هسې خودا عجیبه ده چې کثیر بن عبدالله رحمته الله علیه شوافع

(١) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة، باب التکبیر فی العیدین (رقم- ١١٥١) و الترمذی کتاب العیدین / باب فی التکبیر فی العیدین (رقم- ٥٣٤) و ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها / باب ما جاء فی کم یکیر الإمام فی صلاة العیدین (رقم- ١٢٧٧) و الدارمی باب التکبیر فی العیدین

پخپله کمزورې ګرځوی بعضې په هغوی باندې د دروغ ژن الزام لګولې دې اوبیا هم د هغه د روایت نه استدلال کوی. دا امر هم د حیرانتیا نه خالی نه ده چه ددې متفق علیه ضعیف راوی دې روایت ته امام ترمذی رحمته الله علیه حسن و نیلي دې کوم چه د ترمذی رحمته الله علیه دپاره د حیرانتیا سبب دې.

دویم لړیق دلائل -۱-

① حدیث نمبر (۱۴۴۳) د دوی مستدل دې چه د حضرت سعید بن العاص رضی الله عنه روایت دې او په کوم کښې چه د سوال او جواب او پوره بحث او تحقیق نه پس د کونې شان صحابی حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه د پیر په وضاحت سره او خود له چه حضور پاک د جنازې د مونځ په شان په اخترونو کښې څلور تکبیرونه و نیل یعنی یو اصل تکبیر او درې زیاتې تکبیرونه وو. حضرت حذیفه رضی الله عنه او فرمائیل چه صدق یعنی ابو موسیٰ رضی الله عنه رښتیا او نیل هم داسې معامله وه.

② دغه شان د مغیره بن شعبه رضی الله عنه روایت هم د دوی مستدل دې په کوم کښې چه د درېو زیاتې تکبیرونو ذکر دې. نصب الراية

③ د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه یو روایت هم د دوی مستدل دې «نصب الراية»

④ دغه شان امام طحاوی رحمته الله علیه یوه واقعه نقل کړې ده چه حضرت عمر رضی الله عنه صحابه کرام راجمع کړل او د اخترونو تکبیرونه په شمیر باندې خبرې اترې اوشوې اتفاق په څلورو تکبیراتو باندې اوشو لکه چه په څلورو تکبیراتو باندې اجماع منعقد شوې ده.

⑤ دغه شان امام طحاوی د قاسم بن عبدالرحمان رضی الله عنه حدیث نقل فرمائیلې دې په کوم کښې چه هغوی په ګوتو باندې شمیر لوسره او خود له چه په اخترونو کښې څلور څلور تکبیرات دی یو اصل او درې زیاتې دی.

⑥ عقلی دلیل هم د دوی مستدل دې چه زیاتې تکبیرات د عام مونځونو برعکس دی او کوم څیز چه د عام معمول برعکس وی په هغې کښې په قلیل باندې اکتفا کول زیات بهتر دی. لهدا د اووه په ځانی په څلورو باندې اکتفاء زیاته بهتر ده یو تکبیر اصلی او درې زیاتې دی.

[۱۴۴۲] د اخترونو په مونځونو کښې په قراءت باندې جهرا کول

۳۳۲- (۱۴۱) [۱] وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ مَرْسَلًا: [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَكَبْرُؤَانُ الْعِيدَيْنِ وَالْإِسْتِسْقَاءِ سَبْعًا وَخَمْسًا، [۳] وَصَلُّوا قَبْلَ الْخُطْبَةِ، [۴] وَجَهَرُوا بِالْقِرَاءَةِ». رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ.

توجه: [۱] حضرت جعفر ابن محمد مرسلأ روایت کوي [۲] چې نبی کریم صلی الله علیه و آله او حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه به د اخترونو او استسقاء په لمانځه کې اوه او پنځه

(۱) اخرجه الشافعی فی کتاب العیدین / باب کبروا فی العیدین والاستسقاء سبعاً وخمساً، وصلوا قبل الخطبة... رقم الحديث ۳۱۳

تکبیرونه ویل [٢] او (د اخترونو او د استسقاء) مونځ به یې د خطبي څخه مخکې کولو [٣]
او قراءت به یې په پورته آواز سره کولو. (شافعي)

حل اللغات: ① الاِشْتِقَاءُ: دباران دپاره دعا کول، یعنی د الله نه باران غوښتل.

تسهيلات:

قوله: جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ:

د جعفر مصداق: - جعفر نه مراد امام جعفر عليه السلام بن صادق ابن محمد باقر عليه السلام ابن علی یعنی
امام زین العابدین ابن حضرت امام حسین عليه السلام ابن علی عليه السلام دی.

قوله: سَبْعًا وَتَمْسًا:

د اختر په مانځه کښې د اوو تکبیرونو روایت: - دې حدیث مبارک کښې د پنځواو اوو
وضاحت دما قبل حدیث د تاکید دپاره دې چې په اول رکعت کښې به نې قراءت نه اول اوو
تکبیرونه او په دویم رکعت کښې به نې د قراءت نه اول پنځه تکبیرونه وئیل. او دا دامام
شافعی مسلک دی.

[١٤٤٢] د اختر نو د تکبیرونو تعداد

٣٣٣- (١٨) [١] وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «سَأَلْتُ أَبَا مُوسَى وَحَدِيثَهُ: كَيْفَ كَانَ
رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَكْتَبُ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ» [٣] فَقَالَ أَبُو مُوسَى: كَانَ يَكْتُبُ أَرْبَعًا تَكْبِيرَةً عَلَى
الْحَنَاءِ. [٤] فَقَالَ حَدِيثُهُ: «صَدَقَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① حضرت سعيد ابن عاص فرمایي [٢] چې ما د حضرت ابو موسي عليه السلام او حذیفه
عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چې رسول الله عليه السلام به د وړوکی او لوي اختر په لمانځه کې څو
تکبیرونه ویل [٣] نو ابو موسي عليه السلام په جواب کې اوویل چې څنگه رسول الله عليه السلام به د
جنازي په لمانځه کې څلور تکبیرونه وئیل دغسې د اخترونو په لمانځه کې به یې هم څلور
تکبیرونه ویل [٤] (د دي په اوږدو سره) حضرت حذیفه عليه السلام اوویل چې ابو موسي رښتیا
وویل. (ابوداؤد)

حل اللغات: ① الْأَضْحَى: قربانی (دلته د لوڼې اختر مونځ مراد دی). ② الْفِطْر: وړوکی اختر (دلته د
وړوکی اختر مونځ مراد دی).

تسهيلات: قوله: كَانَ يَكْتُبُ أَرْبَعًا:

د تکبیراتو تعداد: - اصلی تکبیرونه پریڅودوسره د احنافو په نیزد اخترونو ټول زیاتې
تکبیرونه شپړ دی. امام مالک عليه السلام او امام احمد عليه السلام په نیز زیاتې تکبیرونه ټول لس دی. د
امام شافعی عليه السلام په نیز ټول زیاتې دولس دی.

[١٤٤٤] د خطبې په دوران كېنې په همسا تحكيه وهل

٣٣٣- (١٩) [١] عَنْ أَبِي الْوَلَاءِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - : [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نُوِلَ يَوْمَ الْعِيدِ قَوْسًا [٣] فَعَطَبَ عَلَيْهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ١) حضرت براء رضي الله عنه راوي دي [٢] چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كې يوه لينده پيش كړل شوه [٣] نو حضور صلى الله عليه وسلم د هغې په اډانه سره خطبه او فرمايله. (ابوداؤد).
 حل اللغات: - ١) نوول: پيش كړې شوه، ٢) قوسا: لينده.

تسهيلات: قوله: نوول يوم العيد قوسا:

د خطبې په دوران كېنې د همسا وغيره نيولو حكم: - رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك نيزه يا كمان په لاس كېنې صرف ددې دپاره نه ده اخستې چه حضور پاك د خطبې دپاره د تكيه اخستلو نه بغير او دريدې نه شو بلكه حضور پاك په دې خيزو نوسره اشاره او فرمائيله چه د اسلامي احكاماتو د حفاظت دپاره جهاد ضروري دي او د جهاد دپاره توره نيزه او كمان ضروري دي هم دغه وجه ده چه حضور پاك وسله او اوزار په استعمال كېنې راوړلې دي گنې د تكيه دپاره خو همساوي د كوم ملاویدل چه څه گران كار نه دي. علماء ليكلي دي چه مسلمانانو كومې علاقې د جهاد په ذريعه فتح كړي دي هلته نيزه او لنده په لاس كېنې ساتل پكار دي اوبه نورو علاقو كېنې دي د همسانه كار واخلي. بهر حال نن صبا په حرمين شريفين كېنې انمه په لاس كېنې همسا اخلي داد تكيه دپاره نه بلكه صرف د سنت پوره كولو دپاره وي.

علامه آلوسي او د قرآن پاك ادب: - علامه روح المعاني رحمته الله عليه د قرآن كريم يو حرف ته چه كله زائد ونيلې دي نو د ادب په توگه ددې تشبيه د خطيب تورې سره وركوي چه هذا الحرف سيف خطيب يعنى صرف د خود لوتوره ده د كار نه ده. په راتلونكي روايت كېنې عنزه نوم راغلې دي يعنى نيزه، دا نيزه هم تارڅي نيزه وه چه د حضرت زبير رضي الله عنه وه. په بدر كېنې يو مشهور كافر په سترگه وهلې وو او دا په هغې كېنې اختې وه. په راويستلو كېنې په زور سره دا ككه شوه كومه چه نوره تاريخي جوړه شوه. حضور پاك د ستري وغيره دپاره دا ډيره زياته استعمال كړې بيا خلفاء راشدين رضي الله عنهم استعمال كړه.

[١٤٤٥] د خطبې په دوران كېنې په نيزه باندې تحكيه وهل

٣٣٥- (٢٠) [١] عَنْ عَطَاءٍ مَرْسَلًا: [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا عَطَبَ [٣] يَتَعَمَّدُ عَلَى عَظْمَةٍ أَعْيَاذًا». رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ.

ترجمه: ١) حضرت عطاء بطريق ارسال روايت كوي [٢] چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم چې به خطبه

١) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب ترك الأذان في العيد (رقم- ١١٤٥)

٢) اخرجه الشافعي في كتاب العيدين / باب كان اذا خطب... رقم الحديث ٣١٨

ارشاد فرمایله [۲] نو په خپله نیزه باندې ټیک (تکیه) لگولو سره به ودریدلو (شافعی)
 حل اللغات:- ① تعین: تکیه او سهاره به ئې اخستله. ② غزّه: نیزه.

تسهيلات:

نوځه: د دې حديث تشريح په مخکې حديث نمبر ۱۴۴۲ کښې اوگورئ صرف دومره فرق دي چې هلته د عصا ذکر دي او دلته د غزه باقى د دواړو حکم يو دي.
 [۱۴۴۶] دادان او اقامت څخه بغير د اخرونو موخونه کول

۳۳۱- (۲۱) [۱] «وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] كُنْهَتْ الصَّلَاةُ مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي يَوْمٍ عِيدٍ [۳] قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ قَبْلَ الْخُطْبَةِ، بِغَيْرِ أَذَانٍ، وَلَا إِقَامَةٍ [۴] فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَامَ مُتَكِنًا عَلَى بِلَالٍ [۵] أَحْمَدُ اللَّهُ، وَأَلْفَى عَلَيْهِ [۶] وَوَعظَ النَّاسَ، وَذَكَرَهُمْ [۷] وَحَثَّهم عَلَى طَاعَتِهِ [۸] وَمَضَى إِلَى الْبَيْتِ وَمَعَهُ بِلَالٌ [۹] فَأَمَرَهُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ [۱۰] وَوَعظَهُمْ، وَذَكَرَهُمْ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: ① حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي [۲] چې د اختر په ورځ زه د نبي کریم صلى الله عليه وسلم سره په لمانځه کې شریک شوم [۳] حضور صلى الله عليه وسلم د اذان او تکبیر څخه بغير د خطبي څخه مخکې يې مونځ شروع کړو [۴] کوم وخت چې د لمانځه څخه فارغ شو نو (د خطبي د پاره) د بلال رضي الله عنه سهاره اخستو سره ودریدلو [۵] حضور صلى الله عليه وسلم د الله تعالی جده حمد او د هغه تعريف بيان کړو [۶] خلقو ته يې نصيحت وکړو او د عذاب او ثواب احکام يې ورياد کړل [۷] او د الله تعالی جده د بندگي کولو ترغيب يې ورکړو [۸] بيا حضور صلى الله عليه وسلم د ښځو د جماعت طرف ته متوجه شو بلال رضي الله عنه هم د حضور صلى الله عليه وسلم سره وو [۹] (هلته هم) حضور صلى الله عليه وسلم ښځو ته د الله تعالی جده څخه د ویرېدو حکم ورکړو [۱۰] او هغوی ته يې نصيحت وکړو او هغوی ته يې د عذاب او ثواب (احکام) ورياد کړل. (نسائي)

حل اللغات:- ① وَحَثَّهم: ترغيب ئې هغوی، ترغيب ئې ورکولو هغوی ته.

تسهيلات:

نوځه:- د دې حديث تشريح په حديث نمبر ۱۴۲۹ کښې تيره شوې ده.

[۱۴۴۷] عيدکاه ته د تلو طريقه

۳۳۲- (۲۲) [۱] «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ فِي طَرِيقِ [۳] رَجَعَ فِي غَيْرِهِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ.

۱) اخرجه البخارى فى كتاب العیدین / باب المشى والركوب الى العيد. والصلاة قبل الخطبة بغير اذان ولا اقامة (رقم- ۱۹۶) وسلم كتاب صلاة العیدین (رقم) ۴ - (۸۸۵) والنسائي كتاب صلاة العیدین / باب قيام الإمام فى الخطبة متوكنا على إنسان (رقم- ۱۵۷۵)

۲) اخرجه الترمذی كتاب العیدین / باب ما جاء فى خروج النبى صلى الله عليه وسلم الى العيد فى طريق. ورجوعه من طريق آخر (رقم- ۵۴۱) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها / باب ما جاء فى الخروج يوم العيد من طريق والرجوع من غیره (۱۳۰۱)

توجه: [۱] حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمايې [۲] چې نبی کریم ﷺ به د اختر په ورځ (عیدگاه ته) په یوه لاره تشریف یوړلو [۳] نو په دویمه لار به واپس راتلو. (ترمذي دارمي)
حل اللغات: - ① رَجَعْنِي غَيْرِي: په بله لار به واپس کیدلو.

تسهيلات: **قوله:** رَجَعْنِي غَيْرِي:

عیدگاه ته د تلو آداب: - عیدگاه ته د تللو دپاره یوه لاره او د واپس راتلو دپاره دویمه لار اختیار کول پکار دی. ددې حکمت او وجه مخکښې حدیث نمبر ۳۳۳ کښې بیان کړې شوې ده.
عیدگاه ته د پیدل تلو استحباب: - فقهاؤ لیکلی دی چې عیدگاه پورې پیدل تلل مستحب دی سوریدل بغير ضرورت نه غبراولی دی. د اختر مونځ دپاره به تلو راتلو کښې په اوچت آواز سره تکبیرات تشریق وئیل بهتر دی. په لونی اختر کښې خود ټولو اتفاق دې البته په وړوکی اختر کښې صاحبین ددې قائل دی او امام ابوحنيفه رحمته الله علیه قائل نه دې هغه فرماني چې په مزه مزه وئیل پکار دی.

[۱۴۴۸] دَعْدِرْپه وجه په جمات کښې د اختر د مونځ کولو جواز

۳۳۸- (۲۳) [۱] وَعَنْهُ: [۲] «أَنَّ أَصَابِعَهُمْ مَطْرٌ فِي يَوْمِ عِيدٍ» [۳] فَصَلَّى بِرَبِّهِمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَاةَ الْعِيدِ فِي الْمَسْجِدِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي [۲] چې (يو ځل) د اختر په ورځ باران وشو [۳] نو نبی کریم ﷺ صحابه و رضي الله عنهم ته په مسجد کې مونځ ورکړو. (ابوداؤد، ابن ماجه)
حل اللغات: - ① مَطْرٌ: باران.

تسهيلات:

قوله: صَلَاةُ الْعِيدِ فِي الْمَسْجِدِ:

په جمات کښې د اختر د مونځ جواز: - مطلب دادې چې نبی کریم ﷺ به د اختر نو مونځ بهر په صحرا په فراخه میدان کښې، ادا کولو خو چې کله به باران وغيره وو نو نبی کریم ﷺ به مسجد نبوی کښې مونځ ادا کولو. ددې نه معلومه شوه چې د اختر مونځ دې په عیدگاه کښې ادا کړې شی او که څه عذر وی نو بیا په جمات کښې هم ادا کول جائز دی.
 [۱۴۴۹] په وړوکی اختر کښې د تاخير اولولې اختر کښې د تعجيل مسنونیت

۳۳۹- (۲۳) [۱] وَعَنْ أَبِي الْهُنُوَيْثِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَتَبَ إِلَى غُرُوبَيْنِ حَزْمِيٍّ وَهُوَ يَنْتَهَرَانِ [۳] عَلَى الْأَطْعَمَى، وَأَخْبَرَ الْفِطْرَ [۴] وَذَكَرَ النَّاسَ». رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ.

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة باب یصلی بالناس العید فی المسجد إذا کان یوم مطر (رقم - ۱۱۶۰) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها باب ما جاء فی صلاة العید فی المسجد إذا کان مطر (رقم - ۱۳۱۳)

(۲) اخرجه الشافعی فی کتاب العیدین / باب ان عجل الاضحی... رقم الحدیث ۲۹۹

توجه: ① حضرت ابو الحویرث رضی اللہ عنہ راوی دي ② چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عمرو ابن حزم ته چې په نجران کې وو دا (حکم) لیکلي اولیېلوا ③ چې د لوي اختر مونځ په تلواري سره او د وړوکی اختر مونځ په تاخیر سره ادا کوه ④ او (په خطبه کې) خلقو ته پند او نصیحت کوه (شافعي)

حل الفتا: ① نجات: په یمن کېنې د یو ځای نوم دي. ② غل: جلتي کوی (یعنی وختی کوی). ③ آخر: روسته کوه.

تسهيلات:

قوله: غَلَّ الْأَخْصَى وَأَخْبَرُ الْفَطْر:

په عيد الفطر کېنې د تاخير او عيد الاضحي کېنې د تعجيل صلاة حکمت: - نجران د یوینارنوم دي دې وخت کېنې د سعودي عرب په حکومت کېنې دي. حضور پاک حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ عنہ دهغه ځانی گورنر مقرر کړي وو دهغوی عمر هغه وخت اويا کاله وو. حضور پاک هغه ته حکم ورکړو چې د وړوکی اختر مونځ په تاخیر سره ادا کړو مقصد داووه خلق صدقه فطر دمانځه نه وړاندې ادا کړي روژه ماتې هم اوکړي او د لونی اختر مونځ په تادنی سره ادا کړي مقصد داووه خلق روستو قربانۍ دپاره فارغ شي.

[١٤٥٠] د زوال څخه روسته د اختر د میاشتې لیدلو په صورت کېنې د اختر د مونځ ادا کولو وړخ

٣٥٠- (٢٥) [١] وَعَنْ أَبِي عُثْمَانَ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ عُمُومَةٍ لَهُ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ②: «أَنَّ رَجُلًا جَاءَهُ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ③ يَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ رَأَوْا الْهَيْلَالَ بِالْأُمَيْسِ ④ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَفْطَرُوا ⑤. وَإِذَا أَصْبَحُوا أَنْ يَقْدُوا إِلَى مَصَلَاهُمْ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَّمِيُّ.

توجه: ① ابو عمير ابن انس د خپلو ترونو څخه چې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه و رضی اللہ عنہم څخه وو نقل کوي ② چې یوه قافله د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کې حاضر شوه ③ او دا شهادت يي ورکړو چې هغوی پرون د اختر میاشت لیدلي ده ④ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم صحابه و رضی اللہ عنہم ته د روژي ماتولو حکم ورکړو ⑤ او وي فرمایلي چې صبا عيدگاه ته لاړشي (ابوداؤ نسايي).

حل الفتا: ① رگيا: جمع د راکب ده مراد تري قافله ده.

تسهيلات: **قوله:** فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَفْطَرُوا:

په هدير سالت کېنې په یکم شوال د اختر اعلان: - د رمضان په دیرشم تاریخ د شېبې مدينه منوره کېنې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کېنې سپوږمۍ ښکاره نه شوه په دې وجه د مدينې خلکو دیرشم رمضان روژه اوساتله. اتفاقی توگه باندي هم په هغه ورځ د بهرنه يوه قافله

١) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة /باب إذا لم يخرج الإمام للعید من یومه یخرج من الغد (رقم-١١٥٧) وابن ماجه کتاب الصیام /باب ما جاء فی الشهادة علی رؤیة الهلال (رقم-١٦٥٣) والنسائي کتاب صلاة العیدین /باب الخروج إلى العیدین من الغد (رقم-١٥٥٧)

مدينې منورې ته راغله او هغوی د حضور پاك په وړاندې شهادت وركړو چه مونږ پرون مياشت ليدلې ده.

۱۵ اختر په دويمه ورځ ۱۵ اختر موخه :- حضور پاك د دغه قافلې شهادت قبول كړو او صحابه كراموته ئې حكم وركړو چه روژې ماتې كړنې خودا خبر د زوال نه پس راغلې وو په دې وجه حضور پاك د اختر د موخه باره كېنې او فرمائيل چه مونږ به صباله ادا كېږي ځكه چه د اختر د موخه وخت پاتې شوې نه وو په دې وجه حضور پاك په هغه ورځ د اختر موخه ورنه كړو. هم په دې باندې د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه مسلك قائم دې چه د نمر د زوال نه پس كه تيره شوې شپه باندې د مياشت د كيدو خبر راشي نو د اختر موخه به صباله ادا كولې شي ځكه چه د اختر د موخه وخت د نمر د راوچتيدونه واخله تر زوال پور دې. دغه شان كه څه عذر پېښ شي نو د اختر موخه په دويمه ورځ ادا كولې شي په دريمه ورځ جائز نه دې او د لوني اختر موخه د دويمې دريمې ورځې پورې ادا كولې شي سره د دې نه چه مكروه دې مگر جائز دې.

الفصل الثالث

[۱۴۵۱] د اختر و نويه مونږو نو كېنې د اذان او اقامت نشتوالې

۱۳۵۱- (۲۶۱) عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: [۱] لَمْ يَكُنْ يُؤَدِّنُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَلَا يَوْمَ الْأَضْحَى [۲] ثُمَّ سَأَلْتُهُ - يَعْنِي عَطَاءٌ - بَعْدَ جِهِنَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَخْبَرَنِي قَالَ: [۳] أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: أَنَّ لَأَذَانَ لِلصَّلَاةِ يَوْمَ الْفِطْرِ جِهِنَ يَخْرُجُ الْإِمَامُ [۴] وَلَا يَبْعُدُ مَا يَخْرُجُ وَلَا إِقَامَةً [۵] وَلَا يَدْأَعُ وَلَا شَيْءًا لَا يَدْأَعُ يَوْمَ يَوْمٍ وَلَا إِقَامَةً. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] ابن جريج رحمته الله عليه وايي چه عطاء رحمته الله عليه د ابن عباس رحمته الله عليه او جابر ابن عبدالله رحمته الله عليه څخه نقل كړي دي چې هغوی اوويل [۲] نه خو به د وړوکی اختر په ورځ (د اختر د لمانځه د پاره) اذان كيدو او نه د لوي اختر په ورځ [۳] ابن جريج رحمته الله عليه وايي چې څه موده وروسته بيا ما دوباره د عطاء رحمته الله عليه څخه د دې مسئلې پوښتنه وكړه نو هغه وفرمايل [۴] ما ته جابر ابن عبدالله رحمته الله عليه ويلي دي چې د وړوکی اختر په ورځ د اختر د لمانځه د پاره اذان نشته نه خو د امام د بهر راوتلو په وخت [۵] او نه د امام راتلو نه پس او نه تكبير [۶] او نه نداء شته او نه څه بل څه په دې ورځ نه نداء شته او نه تكبير. (مسلم)

حل اللغات :- ① يَدْأَعُ: آواز.

تسهيلات:

قوله: ثُمَّ سَأَلْتُهُ - يَعْنِي عَطَاءٌ:

(۱) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب المشى والركوب إلى العيد. والصلاة قبل الخطبة بغير اذان ولا إقامة (رقم - ۹۶۰) ومسلم كتاب صلاة العيدين (رقم ۵ - ۸۸۶)

دېوس او جواب پس منظر :- ددې جملې مطلب دادې چه ابن جريج رحمته الله خپل استاذ شيخ عطاء رحمته الله نه ددې مسئلې پوښتنه کړې وه نو عطاء رحمته الله جواب ورکړې وو چه حضرت ابن عباس او حضرت جابر رضي الله عنهما دواړو فرمائيلې وو چه اذان خوبه نه وړوکی اختر کښې کولې شو او نه په لونی اختر کښې. ابن جريج رحمته الله کيدې شی د تفصيل معلومولو په غرض دوباره هم دغه مسئله بيا د حضرت عطاء رحمته الله نه پوښتنه او کړه نو دې وخت کښې شيخ عطاء رحمته الله صرف د جابر رضي الله عنه په حواله سره حديث بيان کړو او د ابن عباس رضي الله عنهما نوم نئ وانخستلو. دغه شان جابر بن عبدالله رضي الله عنه دې خل صرف د عيد الفطر ذکر او کړو او د عيد الاضحی ذکر نئ او نه کړو ځکه چه د دواړو مسئله او ذکر هم يوشان وو.

يو اشکال او په دوه طريقو د هغې حل :- ليکن دلته په دې حديث کښې باربار تاکيدونه راغلي دی ددې څه وجه ده؟ چنانچه يو تاکيد خو ولاندا ولاشئ کښې دې کوم چه ان لا اذان ولا اقامة کښې دې دا جمله لانداء ولا شئ په تاکيد کښې راغلې ده. اوس سوال دادې چه ددغه تاکيد اتو وجه څه ده آخر ددې تاکيد اتو مقصد څه دې؟ په دې سوال د پوهيدلو دپاره بلکه په دې حديث باندې د پوهيدلو دپاره شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمته الله او ملا علی قاری رحمته الله دتحقيق طرف ته رجوع کول ضروری دی ددواړو خان خانله تحقيق دې.

دا اشکال د دفع کولو اوله طريقه :- شيخ عبدالحق رحمته الله فرمائی چه په دې حديث کښې "نداء" نه الصلوة الصلوة يا دغه شان نور الفاظ مراد دی چه د مونځ د خبرداري ورکولو دپاره کولې شی. دې نه پس لاشئ لانداء د تاکيد دپاره راوړلې شوې دې بيا هم ددغه تاکيد دپاره د حديث آخري الفاظ لانداء يومنذ ولا اقامة راوړلې شوې دې.

د حديث مطلب دادې چه د آخرونو د مونځونو دپاره نه اذان شته او نه اقامت او نه ددې نه علاوه د الصلوة الصلوة وغيره اعلانونه دی داتول ناجانزدی. د شيخ عبدالحق رحمته الله مقصد دا دې چه په خلقو کښې کوم رواج دې چه اذان خونه کوی ليکن د آخرونو د مونځونو دپاره نور اعلانونه کوی په دې حديث سره ټول ممنوع گرځی. د شيخ عبدالحق رحمته الله د تحقيق ډير ښکلې دې او په حديث باندې د پوهيدلو دپاره يوصفا کلام دې. [اشعة اللمعات: ۱/۱۴۴]

دا اشکال د دفع کولو دويمه طريقه :- ددې په مقابل کښې د ملا علی قاری رحمته الله تحقيق چه ددې برعکس دې هغه فرمائی چه "لانداء" نه واخله تر آخره پورې جمله د رومي کلام دپاره تاکيد دې اودا به زيات مناسب وی چه نداء نه اذان مراد واخستې شی او هم د اذان د نفی بار بار تاکيد مقصود دې ځکه چه د اذان نه علاوه الصلوة الصلوة جامعة وغيره په الفاظ سره خلق د آخر د مونځ دپاره راغوښتل مستحب دی لهذا ددې نفی نه ده کيدل پکار نو نداء

نه اذان مراد اخستل زيات بهتردي.

د ملاعلی قاری رحمته اللہ علیہ د تشریح مقصد دادې چه بار بار کومه نفی شوې ده داصرف د اذان او اقامت نفی ده دې نه علاوه د اعلاناتونفی نه ده.

په دواړو اقوالو کښې تطبیق ۱- اوس دا دواړه اقوال په خپل مینځ کښې متضاد دی. ددې د تطبیق دپاره دا وئیلې شی چه شیخ عبدالحق رحمته اللہ علیہ چه دکومې نفی حکم ورکړې دې هغه د دغه نداء نفی ده کومه چه په التزام سره عیدگاه کښې کولې شی په عیدگاه کښې دننه دغه شان په یوساچې وهل جائز نه دی. اود ملاعلی قاری رحمته اللہ علیہ مطلب به داسی چه د عیدگاه نه بهرکله کله دغه شان الصلوة جامعه آواز لگولوسره خلق راغونښتي شی نوزیات حرج نشته دي. بهرحال د ملاعلی قاری رحمته اللہ علیہ تحقیق د ظاهر حدیث موافق نه دي. د شیخ عبدالحق رحمته اللہ علیہ تحقیق واضح اوبهتر دي. نن صبادا بدعت پاکستان کښې موجودنه دي کیدي شی نورو ملکونو کښې وی.

[۱۵۵۲] په اخترو نوکښې د خطبې محل

۳۵۴- (۱) [۲۴] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْأَضْحَى وَيَوْمَ الْفِطْرِ فَيَبْدَأُ بِالصَّلَاةِ [۳] فَإِذَا صَلَّى صَلَاتَهُ، فَأَمَرَ فَأَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ [۴] وَهُمْ جُلُوسٌ فِي مَسَلٍّ هُمْ [۵] فَإِنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ بَعَثَ ذَكَرَهُ لِلنَّاسِ [۶] أَوْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ يَغَيِّرُ ذَلِكَ أَمْرَهُمْ بِهَا [۷] وَكَانَ يَقُولُ: تَصَدَّقُوا، تَصَدَّقُوا، تَصَدَّقُوا [۸] وَكَانَ أَكْثَرُ مَنْ يَتَصَدَّقُ الْيَسَاءُ. ثُمَّ يَتَصَرَّفُ».

توجه: [۱] ابو سعيد خدری رحمته اللہ علیہ فرمایي [۲] چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د وړوکی او لوي اختريه ورځ (عیدگاه ته) تللو نو (مخکي) به يي مونځ کولو [۳] د لمانځه څخه چې به فارغ شو نو (د خطبي دپاره) به اودريدلو خلقو ته به متوجه شو [۴] خلق به د خپل لمانځه په ځاي ناست وو [۵] نو که حضور صلی اللہ علیہ وسلم به چرته لښکر ليرلو نو (هغه وخت به يي) د خلقو په مخکې د هغې ذکر کولو (اولښکر به يي ليرلو) [۶] يا دخلقو به څه بل حاجت وو (يعني د مسلمانانو د څه فائدي خبره به وه) نو د هغې په باره کې به يي حکم ورکولو [۷] او حضور صلی اللہ علیہ وسلم به (د خپلې خطبي په دوران کې) دا فرمايل صدقه ورکړی صدقه ورکړی صدقه ورکړی [۸] نو بنځو به زياته صدقه او خيرات ورکولو د دې څخه وروسته به حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل مکان ته تشریف راوړو.

[۱] فلم يزل كذلك حتى كان مروان بن الحكم [۲] فخرجت فها هو مروان حتى أتينا المصلى [۳] فإذا كثيرون الصلوات قد بنى منبراً من طين وطين [۴] فإذا مروان بن أعين يده [۵] كأنه يجرى نحو المنبر وأنا أجرة نحو الصلاة [۶] فلما رأيت ذلك منه قلت: [۷] أين الأئمة بالصلاة؟ [۸] فقال: لا يا أبا سعيد، قد نزلت ما تعلم [۹] قلت: كلا والدي نفسي يده [۱۰] لا تأتون بخير مما أعلم ثلاث مرات [۱۱] ثم انصرف. رواه مسلم.

توجه: ۱) اد حضور ﷺ زمانه مبارکه او د حضور ﷺ څخه وروسته د څلور خلفاؤ ۱) په دور خلافت کې او د هغې څخه وروسته هم دا معمول جاري وو (چې خطبه به د لمانځه څخه وروسته وه او خطبه به په منبر نه بلکه په زمکه ودریدو سره ویل کیده) تر دې چې د امیر معاویه ۲) د طرف څخه د مدینې حاکم، مروان ابن حکم مقرر شو ۲) (یو ځل د اختر په ورځ) ما د مروان ابن حکم لاس په خپل لاس کې نیولي عیدگاه ته راغلو ۳) کوم وخت چې عیدگاه ته راوړسیدو نو څه گورو چې هلته کثیر ابن صلت د خاورو او کچه خښتو منبر جوړ کړي وو ۴) ناڅاپه مروان زه پخپل لاس سره راکیښ کړم ۵) لکه چې هغه زه د منبر طرف ته ورکښولم (چې د لمانځه څخه مخکې خطبه اوواني، او ما هغه د لمانځه طرف ته کښولو چې هغه مونځ مخکې وکړي او د هغه څخه وروسته خطبه اوواني) ۶) هر کله چې ما ولیدل چې هغه په خطبه ویلو باندې ټینګ دي، نو ما اوویل ۷) د اختر په ورځ مخکې د لمانځه کولو هغه عمل چرته دي؟ (چې په هغې د حضور ﷺ او خلفای راشدینو د زمانې څخه عمل کیدو) ۸) مروان اوویل چې ای ابوسعیده ۹) جګړه مه کوه کومه خبره چې تا ته معلومه ده اوس هغه متروک ده (یعنې ما د مصلحت په خاطر د خطبې څخه مخکې مونځ کول پرېښي دي او مصلحت دا دي چه که خطبه د لمانځه څخه وروسته اوویل شی نو خلق به په ودریدو ودریدو سره تلل شروع کړي) ۹) ما ورته اوویل هیڅ کله نه، قسم دي په هغه ذات چې د هغه قبضه کې زما ساه ده ۱۰) کوم شي چې زه پیژنم تاسو د هغې څخه بهتر شي نه شی راوړلي ما دا خبره درې ځله هغه ته وکړه ۱۱) بیا (د مروان د دې فعل په وجه) ابوسعید ۱۲) د عیدگاه څخه لاړو او په جماعت کې شریک نشو. (مسلم)

حل اللغات: ۱) تحایراً: لاس په لاس اچول او د دوو سرو تلوته محاصره وائی چه لاس نی ډډی ته نیزدي وی. ۲) طین: خټه، ۳) لپښ: خښته، ۴) نثارغی: نزاع جګړې ته وائی خو دلته ترې نه په زور رانېکل مراد دی.

تسمیلات:

قوله: تَصَدَّقُوا:

د تکرار وجه: - تکرار د تاکید دپاره دې یاد مختلف اقوالو طرف ته اشاره ده. یعنی ۱) صدقه ورکړه د خپل ژوند دپاره ۲) صدقه ورکړه د خپل مرګ دپاره ۳) اوصدقه ورکړه د خپل آخرت دپاره.

قوله: مَرَّانُ بْنُ الْحَكَمِ:

د مروان تعارف او بدګرداری: - داسې د مدینې منورې ګورنروو د حضرت معاویه ۱) د خلافت زمانه وه. مروان د حضرت عثمان ۲) په زمانه کښې ډیر زیات نقصانات کړي دی. په جنگ جمل کښې نی ډیر نقصان اوکړو دا ډیر هوښیار سړې وو اول ګورنروو بیابادشاه

شو. حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ یو دیر بہادر اوحق و یونکی انسان وو اود صحابی ہم دغه شان وی.

د مروان خطبه به د یو خو شکایتونو غیبتونو مجموعه وه الاماشاء الله خلق به د مانخنه نه پس اوریدو ته نه کیناستل. اوس خطبه اوتقریر په زور باندې اوریدلو دپاره مروان دا کوشش اوکړو چه خطبه د اختر د مانخنه نه وړاندې اوشی. صحابی ئی په رانیکلو باندې د ممبر طرف ته بوتللو چه اول تقریر اوشی اویا مونځ. حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ هغه ته افرمائیل چه هغه د مانخنه د شروع څه چل اوکړو؟ نو هغه اوونیل چه اول به هم دغه شان وو چه مونځ به اول او خطبه به وروستو کیدله لیکن اوس دغه طریقه پریخودې شوې ده. په دې باندې حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ افرمائیل په الله قسم ته د سنت په مقابله کښې هیڅ کله هم څه خیرنه شی راوړلې. د دغه صحابی بهادرئی اوحق وینا ته پوره سلام کول پکار دی. هم دغه هغه خلق دی د چاباره کښې چه الله تعالی ارشاد فرمائیلې دې **(وَلَا تَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِبٍ)** مروان په دو هجری کښې پیدا شوې وو دا صحابی نه دې.

[۶۴/۴۸] بَابُ فِي الْأَضْحِيَّةِ

د قریانی بیان

خلاصة الباب :-

فيه ثلاثة وعشرون حديثاً مشتملة على إحدى عشر مسألة:

- ① آداب الأضحية: ١، ٢، ٣.
- ② لبوة الأضحية عن النبي ﷺ: ١، ٢، ٥، ٩، ٢٢.
- ③ ما تجوز به الأضحية: ١، ٢، ٣، ٤، ٦، ٩، ١٠، ١٦، ١٧.
- ④ الفضل مكان الأضحية: ٥.
- ⑤ بعض الآداب عند إرادة الأضحية: ٧.
- ⑥ فضيلة الأيام العشر من شهر ذالحجة: ٨، ١٩.
- ⑦ جواز الأضحية عن الميت: ١٠.
- ⑧ أوصاف الأضحية لبونا ونفيا: ١، ٩، ١١، ١٢، ١٣، ١٤.
- ⑨ عدد الشركاء في الأضحية: ٦، ١٧.
- ⑩ فضيلة الأضحية: ١٨، ٢٣.
- ⑪ وقت الأضحية وأيامها: ٢٠، ٢١.

د ما قبل سوره ربط :- صاحب مشكوة چه كله د عیدین په باب کښې ددې اعمال اوافعال تذکره مکمل کړه او چونکه په عیدین کښې عید الاضحی په اعمالو کښې د ټولونه اهم عمل

د قريانی عمل ووپه دې وجه نې د هغې بيان شروع کړو.
د قريانی ثبوت د قرآن پاک څخه :-

① قال الله تعالى (اذْكُرْ مَا كُنَّا لَكُمْ قَبْلَ مِنْ اٰخِذٍ بِكُمْ وَلَقَدْ تَقَبَّلْ مِنْ الْاٰخِرَةِ) [سورة العنكبوت: ۳۷]

② وقال الله تعالى وقال الله تعالى (لَقَدْ لَبِثْنَا لَكَ اَلْوَدَّ) [سورة الكوثر: ۲]

③ (قُلْ اِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَقَاتِي لِلرَّبِّ الْعَلِيِّ) [سورة الانعام: ۱۶۲]

د الاضيي په تلفظ كښې لغات مختلفه :- شيخ اصمعي **كَلْبَا** فرماني چې په لفظ اضحيه كښې مختلف لغات دي:

① اضحيه دهمزه د ظممه سره

② اضحيه كسره سره ددې دواړو لغتونو جمع اضاحي راځي.

③ ضحيه په ضمه د ضاد ددې جمع ضحيا راځي.

④ اضحاة بفتح الهمزة.

د قريانی په حكم كښې مذهب

په دې خبره باندې د ټولو اتفاق او اجماع ده چې د الله تعالى په نيزه يوم الاضحى كښې قريانی يو د يريزيات محبوب او مقبول عمل دې مگر د فقهاؤ په دې كښې اختلاف دې چې آيا قريانی كول واجب دى كه سنت.

① د علامه ابن رشد **رحمته** د تحقيق مطابق د آنمه ثلاثه په نيز د قريانتي عمل سنت موكده دې.

② د آنمه احناف په نيزه مالدار او مقيم باندې قريانی واجب ده البته امام طحاوى **رحمته**

فرمايل چې د امام ابو حنيفه **رحمته** په نيز واجب ده او د صاحبين حضرات په نيز سنت موكده ده.

د اول فريق دلائل :-

① د دې باب د فصل اول حضرت ام سلمه **رضي الله عنها** حديث نمبر ۳۴ د دوى مستدل دې. په كوم

كښې چې دا الفاظ راغلي دي (اذا دخل العشواراد بعضكم ان يضحي الخ) په دې حديث كښې

داراد د الفاظونه معلومېږي كه څوك د قريانتي اراده اونه كړي نوضرورى نه دى. دا د سنت

كيدو دليل دې.

د اول فريق د اول دليل جواب :- د اراد الفاظ سره د وجوب نفى مراد اخستل مناسب نه دى.

په يو حديث كښې دى حضورياك فرمايلى (من اراد الحج فليعجل) دلته د اراد نه نفى د وجوب

څنگه اخستلې شى؟ يو حديث كښې راغلى دى چې (ومن اراد الجمعة فليفتل) دلته د جمعي په

باره كښې د اراد لفظ راغلى دې.

د اول فريق دويم او دريم دليل :-

② د دې باب حديث نمبر ۳۴ د دوى مستدل دې (سنة ابيكم ابراهيم كښې د سنت اطلاق

شوي دې. په کوم کښې چه په قربانۍ باندې د سنت د لفظ اطلاق شوي دي
 ⑤ حضرت براء بن عازب رضي الله عنه روايت نمبر ٢٣ د دوی مستدل دي (اصاب سنة المسلمين) په
 کوم کښې چه په قربانۍ باندې د سنت د لفظ اطلاق شوي دي
ه اول طريق ه دويم او دويم دليل مجعوه جواب ١- د سنت نه اصطلاحی سنت مراد نه دي بلکه
 سنت د طريقې په معنی کښې اخستې شوي دي دا د وجوب منافی نه دي.
ه دويم طريق ه لال ١- د قرآن کریم آيت دي (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) (سورة الکوثر: ٢) د دوی
 مستدل دي. دلته د اصيفه د امرده او د قربانۍ حکم دي او امر د وجوب د پاره دي. لهذا
 قربانی واجب ده.

⑥ حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث د دوی مستدل دي د کوم الفاظ چه دادی (من كان سعة
 ولم يرض فلاقربن مصلانا) (ابن ماجه)
 په قربانۍ نه کولو باندې داسې سخت وعيدنه اندازه کيږي چه قربانی کول واجب دي
 سنت نه دي.

⑦ د دې باب فصل ثالث حديث نمبر ١٣٢٢ دي په کوم کښې چه دا الفاظ راغلي دي (من كان
 ذبح قبل ان ينصلي فليذهب مكانها اخرى) دلته امر هم دي کوم چه د وجوب دليل دي. د يوې
 قربانۍ په خرايدو باندې حضور ياك د هغې په ځانۍ د دويمې قربانۍ کولو حکم ورکړي
 دا قضا کول هم د وجوب دليل دي.

⑧ د مشکوة د فصل ثالث حديث نمبر ١٣٢٦ هم د دوی مستدل دي. چه حضور اکرم په مدينه
 منوره کښې لس کالو پورې مسلسل قربانی کړي ده او دانی کله هم نه ده پريخوډې داهم د
 وجوب دليل دي.

⑨ حضرت انس رضي الله عنه مرفوع حديث الفاظ دای (من ذبح قبل الصلوة فليعد) [بخاری کتاب
 العيدين ص ١٨٩] د قربانۍ د دوباره کولو دا حکم د قربانۍ د واجب کيدو دليل دي.

الْقَصْدُ الْأَوَّلُ

[١٤٥٢] د قرباني څاروي په خپل لاس قربانی کول

١٣٥٣ - (١) (١) عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «عَمِيَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِكَبْشَيْنِ

(١) اخرجه البخاري في كتاب الاضاحي/باب وضع القدم على صفح الذبيحة (رقم- ٥٥٦٤) وسلم كتاب الاضاحي/باب استحباب الضحية، وذبحها مباشرة بلا توكيل، والتسمية والتكبير (رقم- ١٧ - ١٩٦٦) وابوداود كتاب الضحايا/باب ما يستحب من الضحايا (رقم- ٢٧٩٤) والترمذي كتاب الاضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في الاضحية بكبشين (رقم- ١٤٩٤) والنسائي كتاب الضحايا/باب الكبش (رقم- ٤٣٨٧) وابن ماجه كتاب الاضاحي/باب اضاحي رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم- ٣١٢٠) والدارمي من كتاب الاضاحي/باب السنة في الاضحية

أَمْلَعَيْنِ أَفْرَنْزِينَ [٢] ذَبَحَهُمَا يَدِيَّ وَنَمَى وَكَثَّرَ [٣] قَالَ: رَأَيْتُهُ وَأَضْعَا قَدَمَهُ عَلَى صِفَاحَيْهَا وَقَوْلُ: بِسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: حضرت انس رضی اللہ عنہ راوی دے [١] چې رسول اللہ ﷺ د دوو بنکرونو والا پسونو (يعني چې د هغې بنکرونه اوږده وو يا دا چې بنکرونه يې مات نه وو) او کمر (برگی يعني د تور او سپين رنگ وو) قرباني وکړه [٢] رسول اللہ ﷺ بسم الله والله اکبر ويلو سره په خپل لاس مبارک سره هغه ذبح کړل [٣] حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمايې چې ما وليدل چې رسول الله ﷺ د هغې په اړخ يا په غاړه باندې پښه مبارکه ايښي وه او بسم الله والله اکبر يې ونيول (بخاري مسلم)

هل اللذان:-- ① گفتن: دگڼش تشبیه ده. دوه گډان، ② اَمْلَعَيْنِ: برگی دوه گډان، د تور او سپين رنگ برگی ته املح وائي. ③ أَفْرَنْزِينَ: بنکرونو والادوه گډان، ④ صِفَاحَيْهَا: صفاح اړخ ته هم ونيلې شی او هم دغه شان صفاح مخ او انتگی ته هم ونيلې شی.

تسهيلات:

قوله: ذَبَحَهُمَا يَدِيَّ:

د قربانۍ کونکې دپاره مستحب دی چه که هغه د قربانۍ کولو آداب پیژنی نو هغه دې په خپل لاس باندې پخپله ذبح او کړی گنی په بل صورت کښې دې په یو بل سرې باندې ذبح او کړی او پخپله دې هلته موجود وی یا چه د هغه د طرف نه اجازت وی.

قوله: وَنَمَى وَكَثَّرَ:

د قربانۍ په وخت بسم الله او تکبیر ونيول:-- باقي د ذبح کولو په وخت بسم الله ونيول د احنافو په نیز شرط دې او الله اکبر ونيول د ټولو علماؤ په نیز مستحب ده. بسم الله والله اکبر واؤ سره ادا کول زیات بهتر دی. د ذبح په وخت درود شریف ونيول د جمهور فقهاؤ په نیز مکروه دی.

[١٤٥٤] د قربانۍ د کچه صفات

٣٥٣- (٢) [١] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - [٢] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَمَرَ بِكَبْشَيْنِ أَفْرَنْزَيْنِ [٣] يَصْطَا فِي سَوَادٍ [٤] وَيَبْرُكُ فِي سَوَادٍ [٥] وَيَنْظُرُ فِي سَوَادٍ [٦] فَأَتَى بِهِ لِيُضْحِيَ بِهِ، [٧] قَالَ: يَا عَائِشَةُ، هَلَيْتِ الْمَدْيَةَ [٨] ثُمَّ قَالَ: الشَّحْدِي بِمَا شِجَوِي، فَقَعَلْتُ، [٩] ثُمَّ أَخَذَهَا وَأَخَذَ الْكَبْشَ [١٠] فَأَضْعَعَهُ ثُمَّ ذَبَحَهُ، ثُمَّ قَالَ: [١١] بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنْ مُحَمَّدٍ، وَآلِ مُحَمَّدٍ، [١٢] وَمِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ، [١٣] ثُمَّ فَضَّيْ بِهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ① بي بي عائشه رضی اللہ عنہا راویت کوي [٢] چې رسول الله ﷺ (د قرباني د پاره، د یو داسې بنکروړ پسو د راوستلو حکم وکړو [٣] چې په سیاہي کې گرځي (يعني د هغې پښي

توري وي، [٣] په سياهي کې کيني (يعني د هغې نس او سينه توره وي) [٥] او په سياهي کې ويني (يعني د هغه د سترگو شاوخوا توروالي وي) [٦] نو (هر کله چې د قرباني د پاره ورته دغسې پسه راوستل شو [٧] نو) وي فرمايل چې اي عانسه! عَنْ جَابِرٍ چاره راوړه [٨] (کله چې چاره راوړل شوه نو) وي فرمايل چې دا په کانري (مېنولو سره) ښه تيره کړه ما چاره تيره کړه [٩] نو حضور ﷺ هغه چاره واخسته او پسه يې اوښلولو [١٠] هغه يې خملولو بيا چې د هغې د ذبح کولو اراده يې وکړه نو دا يې وفرمايل: [١١] **يَسْمُرُ اللَّهُ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنْ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَمِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ** (اي الله! دا قبوله کړې د محمد ﷺ او آل محمد ﷺ) د طرف څخه [١٢] او د امت محمد ﷺ د طرف څخه قبول کړې [١٣] بيا يې هغه ذبح کړ. (مسلم)

حل اللغات:- ① گڼش: گډ، پيسه، ② أَقْرَبَ: ښکرونو والا، ③ يَطَّأُ: د خپلاندې کولويه معنی کښې دې مراد تلل دی. ④ يَتَوَلَّى: د کيناستويه معنی کښې دې. ⑤ عَلِمَ: راوړه، ⑥ الْمُدَّة: چاره، ⑦ اَلتَّحْيِيَةُ: چاره تيره کولو ته تشديد وائي. ⑧ فَأُضْحِجَهُ: هغه ئې خملولو.

تسهيلات: قوله: يَطَّأُ فِي سَوَادٍ:

د حديث د بعضې جملوو ضاحت:-

① **فِي سَوَادٍ:** يعنی هغه گډ برگ وو د خپو غاړې ئې تورې وې باقي سپين وو. خله او د سترگو دائرې ئې تورې وې او باقي سپين وو. سينه وغيره ښکته حصه ئې توره وه باقي سپين وو. ددې رنگ څاروې د ټولونه زيات ښايسته ښکاري.

② **اَلتَّحْيِيَةُ:** فقهاؤ ليکلی دی چه د يو څاروی مخامخ بل څاروې ذبح کول مکروه دی. دغه شان چاره تيره کول او ذبح کول مستحب دی.

③ **أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ:** د امت په ثواب کښې د شرکت دعاغوښتلې شوې ده گڼی د يو گډ په قربانۍ کښې پوره امت څنگه شريکيدې شی؟

[١٤٥٥] په هکلو وکښې د عمر حد

٣٥٥- (٣١) [٣١] **وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -:** [٣٢] **«لَا تَذْبَحُوا إِلَّا مُسِنَّةً»** [٣٣] **إِلَّا أَنْ يَضْرِبَ عَلَيْكُمْ، فَقَدْ ذَبَحُوا أَحَدَهُ عَنِ الْعَنَانِ»**. **رَوَاهُ مُسْلِمٌ.**

توجه: [٣١] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٣٢] تاسو (په قرباني کې) يوازي مسنه (يوکلن) حيوان ذبح کوئ [٣٣] که مسنه نه وي نو بيا د پسه جذعه (شپې) مياشتو بجې ذبح کوئ. (مسلم)

١) اخرجه مسلم في كتاب الاضاحي / باب من الاضحية (رقم ١٣ - ١٩٦٣) و ابو داود كتاب الضحايا / باب ما يجوز من السن في الضحايا (رقم ٢٧٩٧) والنسائي كتاب الضحايا / باب السنه والجدعة (رقم ٤٣٧٨) وابن ماجه كتاب الاضاحي / باب ما تجزى من الاضاحي (رقم ٣١٤١)

هل الفان: -- ① مُنْتَه: د عمر په لحاظ سره مختلفو څاروو ته مسنه وائی لکه پنځه کلیز اوبښ، دغه شان نور څاروی چې تفصیل یې لاندې په شرح کښې راځی. ② جَذَعَة: دیو کال څخه کم او د شپږو میاشتو څخه زیات عمر والا څرې گډ، ③ القار: گډ.

تسبیلات: قوله: مُنْتَه:

د جذعه او مسنه تعریفونه: -- جذعه او مسنه د څه خاص څاروی نوم نه دی بلکه اصطلاحی الفاظ دی چه د قربانی د څاروی د عمر د پاره استعمالولې شی. چنانچه د حنفی مذهب مطابق ددی الفاظ تشریح داسې ده چه په اوبښانو کښې مسنه هغه اوبښ وی چه د کوم د عمر پنځه کاله چه پوره شوی وی او هغه په شپږم کال کښې داخل شوې وی. په غوا غوښی او میخه کښې مسنه هغه وی چه دوه کاله نی پوره کړې وی او په دریم کښې داخل شوې وی. چیلنی گډه او گډ کښې مسنه هغه وی چه دخپل عمر یو کال نی پوره کړې وی او په دویم کښې داخل شوې وی او که د گډ او گډې چرته جذعه هم وی نو دهغې قربانی هم جائز ده. جذعه د گډې او گډ هغه بچې وی د کوم عمر چه د یو کال نه کم مگر شپږ میاشتې یا ددی نه زیات وی. دا تفصیل د احنافو د مسلك مطابق دی.

بعضې علماء فرمائی چه جذعه یعنی د گډې د شپږو میاشتو بچې دې دهغې قربانی په هغه صورت کښې جائز کیږی چه هغه دومره خوب او چاق وی چه که د یو کال بچې هغې سره او درولې شی نو هغه بالکل دهغې برابر معلومیږی.

[۱۴۵۶] د چیلنی د بچې قربانی کول

۳۵۶- (۳) [۱] «وَعَنْ عَقِبَةَ بْنِ عَامِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَعْطَا غَنَمًا يُقِيمُهَا عَلَى صَحَابَتِهِ صَحَابًا [۳] فَبَقِيَ عَتُودٌ، فَذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۴] فَقَالَ: «صَحْرُ بِهِ أُنْتُ. [۵] وَفِي رِوَايَةٍ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصَابَنِي جَذْرٌ [۶] قَالَ: «صَحْرُ بِهِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① حضرت عقبه ابن عامر ؓ څخه روایت دي ② چې نبی کریم ﷺ هغه ته د بزو یوه رمه ورکړله چې هغه په صحابه ؓ کې د قربانی د پاره تقسیم کړي نو هغه تقسیم کړه ③ د تقسیم څخه وروسته د بزې (چیلنی) یو بچې پاتې شو هغه په دي باره کې حضور ﷺ ته ذکر وکړ ④ نو حضور ﷺ وفرمایل چې هغه ته قربانی کړه ⑤ او د یو روایت الفاظ دا دي چې ما عرض وکړو یا رسول الله ﷺ ماته یو بچې ملاو شوې دي ⑥ حضور ﷺ وفرمایل هغه قربانی کړه. (بخاری مسلم)

۱) اخرجه البخاری فی کتاب الأضاحی / باب قسمة الإمام الأضاحی بین الناس (رقم- ۵۵۴۷) وسلم کتاب الأضاحی / باب سن الأضحية (رقم- ۱۶) - (۱۹۶۵) والترمذی کتاب الأضاحی عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الجذع من الضأن في الأضاحی (رقم- ۱۵۰۰) والنسائی کتاب الضحايا / باب السنة والجذعة (رقم- ۴۲۷۹) وابن ماجه کتاب الأضاحی / باب ما تجزئ من الأضاحی (رقم- ۳۱۲۸)

حل اللغات: - ① عتود: د چیلی: هغه بچی ته عتود وائی چه چاق اوتازه وی اوډ یو کال وی ② بچل: د شپږو میاشتو څخه زیات عمر والا خرب گډوړی،

تسهيلات: قوله: فَبَقِيَ عَتُودٌ:

ه عتود په تشریح کښې اقول: -

① ددې حدیث نه معلومه شوه چه د چیلی د یو کال بچی قربانی جائز ده او هم دغه د امام ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې خو امام شافعی رحمه الله د چیلی دپاره دوو کالو عمر ضروری گنړی

② بعضې علما فرمائی چه عتود د چیلنی هغه بچی ته وائی چه د شپږو میاشتو نه زیات وی او دکال نه کم وی.

په عتود باندې ه قربانی ه جواز مخصوصی حکم: - په دې صورت کښې د عتود د قربانۍ دپاره قبول د حضور اکرم صلی الله علیه و آله خصوصیت هم وو او دغه سړی خصوصیت هم وو. د عامو مسلمانانو دپاره د چیلنی د دغه شان بچی قربانی کول جائز نه دی لکه څنگه چه د نورو روایتونو نه په واضح توگه معلومېږی چه دا ددې سړی دپاره خصوصی حکم وو.

[۱۴۵۷] په عیدگاه کښې د قربانی الفضلیت

۳۴- (۵۱) [۱] وَعَنِ ابْنِ عُثْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَذْبَحُ وَيَنْحَرُ بِالنَّصْلِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي [۲] چې رسول الله صلی الله علیه و آله به په عیدگاه کې د قربانی حیوان ذبح او نحر کولو. (بخاری)

علما: لیکي چې په عیدگاه کې قربانی کول افضل دي.

حل اللغات: - ① ينحر: د اوبښ ذبح کولو ته نحر وائی ② النصل: د مونځ ځای (عیدگاه مراد ده).

تسهيلات:

قوله: وَيَنْحَرُ بِالنَّصْلِ:

د مصلی غصه مراد: - مصلی نه مراد قرب مصلی دی یعنی عیدگاه ته نې نزدې ذبح کره.

[۳۸] په یواوښ کښې داووه کسا نو شرکت

۳۸- (۶۱) [۱] وَعَنِ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ [۲] «الْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ [۳] وَالْجَزُورُ عَنْ سَبْعَةٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَاللَّفْظُ لَهُ.

۱) اخبره البخاری فی کتاب العیدین / باب النحر والذبح يوم النحر بالنصل (رقم- ۹۸۲)

۲) اخبره مسلم فی کتاب الحج / باب الاشتراك فی الهدی و اجزاء البقرة والبدنة كل منهما عن سبعة (رقم- ۳۵۲ - ۳۶۸) و ابو داود کتاب الضحایا / باب فی البقر والجوزور عن کم تجزی؟ (رقم- ۲۸۰۸) والنسائی کتاب الضحایا / باب ما تجزی عنه البقرة فی الضحایا (رقم- ۴۳۹۳)

ترجمه: [١] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د قرباني د پاره يو غوا د اوو سړو د طرف څخه كافي ده [٣] او يو اوښ د اوو سړو د طرف څخه كافي دي. (مسلم ابوداؤد)

حل الفات: - ① البقرة: غوا، ② المجزؤ: اوښ

تسهيلات: قوله: والمجزؤ عن سبعة

د اوښ د قرباني د شركاؤ په تعداد كښې مذهب

ځكه چيلنى كښې صرف يوسړې قرباني كولې شى. غوا غوښې او ميخه كښې اووه كسان شركت كولو سره قرباني كولې شى.

اوس مسئله د اوښ پاتې شوه نو دې كښې د فقهاؤ اختلاف دې.

① دامام مالك رحمته الله او غير مقلدينو په نيزه يواوښ كښې د كورنۍ لس كسان شريكيدو سره قرباني كولې شى.

② د جمهورو په نيزه صحيح نه ده بلكه اوښ غوا غوښې او ميخه كښې صرف اووه كسان قرباني كولې شى.

د اول فريق دلائل: - د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت حديث نمبر ٣٢٩ د دوى مستدل دې په دې كښې په اوښ كښې د لسو كسانو د شركت سره د قرباني كولو واضح ثبوت موجود دې. د اول فريق د اول دليل جوايونه: -

① دا نفلى قرباني ده واجب قرباني نه ده مثلاً د حصول ثواب دپاره څه خلق جمع شى او قرباني او كړى دغه شان قرباني كښې لس دولس كسان شريكيدلې شى.

② د اوښ د قرباني باره كښې مختلف روايتونه دي. بعضې كښې د اووه كسانو ذكر دې بعضې كښې د لسو ذكر دې نو احتياط په دې كښې دې چه اووه واخستې شى او د لسو صورت اختلافى دې هغه دې نه اخلى.

③ د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت د زير بحث روايت مقابل نه شى كولې بلكه په دې سره هغه منسوخ شوې دې لهذا دغه د پريخودې شى اوزير بحث حديث به قبلولې شى. بهر حال د لسو كسانو شركت په هغه قرباني كښې جائز دې كومه قرباني چه د ثواب په توگه وى د وجوب په توگه نه وى او كه د ثواب په توگه په يواوښ كښې لس كسان شريك شى نو تيك ده مقصدنى صرف ثواب دې قرباني واجب نه ده.

د دويم فريق د دليل: - زير بحث حديث نمبر ٣٥٨ د دوى مستدل دې چه په خپل مطلب باندې واضح دې.

[١٤٥٩] د قريانی کونکي دپاره دويښتو او نوکانو نه مکتب کول

٣٥٩- (١) [٤١] وَعَنْ أَمِّ سَلَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ، وَأَرَادَ بَعْضُكُمْ أَنْ يَضْحَى [١] نَسَسَ مِنْ شَعْرَةٍ وَيَشْرَهُ شَيْئًا [٢] وَفِي رِوَايَةٍ: فَلَا يَأْخُذَنَّ شَعْرًا [٣] وَلَا يَغْلِسَنَّ ظَفْرًا [٤] وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ رَأَى هِلَالَ ذِي الْحِجَّةِ وَأَرَادَ أَنْ يَضْحَى [٥] فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرَةٍ وَلَا مِنْ أَظْفَارِهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجهه: [١] بي بي ام سلمه رضي الله عنها راوې ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] هر كله چې د ذي الحجه اولني عشره شروع شي نو په تاسو کې چې کوم سړي د قرياني اراده کوي [٣] هغه (دي) تر هغه وخته پورې چې قرياني ونه کړي، خپل ويښتان او نوکونه دي بالکل نه پري کوي [٤] په يو روايت کې داسې دي چې نه دي ويښتان کت کوي [٥] او نه دي نوکونه کت کوي [٦] د يو بل روايت الفاظ دا دي چې کوم سړي د لوي اختر مياشت وويني او هغه د قرياني کولو اراده نري [٧] نو هغه (دي) تر قرياني کولو پورې، خپل ويښتان او نوکونه نه پري کوي. (مسلم)

حل اللغات: ① - شَعْر: ويښته، ② - نَسَسَ: چمې ته وائي يعنې خپل بدن نه دې څه نه اخلی، (دلته نوکان مراد دی، ③ - يَغْلِسَنَّ: نه دې کت کړي، ④ - ظَفْرًا: نوکان، ⑤ - الظَّفَارُ: نوکان.

تسهيلات:

قوله: فَلَا يَأْخُذَنَّ مِنْ شَعْرَةٍ:
د نهی معلوم: -

په حديث کښې چې کومه نهی راغلې ده چې څوک د قرياني اراده لري نو اولسمه ذی الحجه داخله شي نو خپل نوکان وغيره دې نه کت کوي علامه ظفر عثمانی رحمه الله فرمايلي دي چې دا په نهی تنزيهي باندې حمل ده که څوک د لسمې ذالْحِجَّة د داخلیدو نه پس نوکان وغيره د خپل بدن زياتی حصې نه کت کړی نو دا مستحب خبره ده. څه واجب نه ده. (فتاوی دارالعلوم ديوبند بغي)

[١٤٦٠] د لسمې ذی الحجه د نهکو اعمالو فضيلت

٣٦٠- (١) [٨] وَعَنْ أَبِي عَيَّانٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «مَنْ مَنَ أَمِيرَ الْعَمَلِ الصَّالِحِ فِيهِمْ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشْرَةِ [١] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَلَا الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ

(١) اخرجه مسلم في كتاب الأضاحي / باب نهی من دخل عليه عشر ذی الحجة وهو يريد التضحية أن يأخذ من شعره، أو أظفاره شيئاً (رقم) ٣٩ - (١٩٧٧) وأبو داود كتاب الضحايا / باب الرجل يأخذ من شعره في العشر وهو يريد أن يضحي (رقم) ٢٧٩١) والترمذي كتاب الأضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ترك أخذ الشعر لمن أراد أن يضحي (رقم) ١٥٢٣) والنسائي كتاب الضحايا (رقم) ٤٣٤٣)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب العيدين / باب فضل العمل في أيام التشريق (رقم) ٩٦٩ - وأبو داود كتاب الصوم / باب في صوم العشر (رقم) ٢٤٣٨) والترمذي كتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في العمل في أيام العشر (رقم) ٧٥٧) وابن ماجه كتاب الصيام / باب صيام العشر (رقم) ١٧٢٧)

الْبُخَارِيُّ قَالَ: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، [٥] لَا رَجُلٌ غَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجَمْ مِنْ ذَلِكَ بَشَرًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه، [٦] ابن عباس رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٧] په ورځو کښې داسې هيڅ ورځ نشته چې په هغې کې نيك عمل کول د الله ﷻ په نيز د دې لسو ورځو د دې الحجه اولني عشره، څخه زيات محبوب وي [٨] صحابه و رضي الله عنهم عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ د دي ورځو څخه علاوه په نورو ورځو کې، د الله ﷻ په لار کې جهاد کول هم د دي ورځو د نيك اعمالو برابر نه دي [٩] وي فرمايل چې هو، د الله ﷻ په لار کې جهاد کول هم د دي ورځو د نيك اعمالو برابر نه دي [١٠] مگر د هغه سړي جهاد چې د خپل سر و مال سره د الله په لار کې د جنگ د پاره، وتلي وو او بيا راو پس نشو د دي ورځو د نيك اعمالو څخه هم زيات افضل دي، (بخاري)

تسهيلات:

قوله: وَلَا الْجِهَادُ:

د مشر ذی الحجه په جهاد فوقيت: - د صحابه کرامو په زړه او دماغو کښې د جهاد نقشه ډيره اوچته وه. چونکه د دې فضائل ډير زيات دي په دې وجه شک پيدا شو چه آيا د جهاد نه هم د دې عشرې اعمال اوچت دي؟ رسول الله ﷺ او فرمايل چه او د جهاد نه هم افضل دي. الا دا چه مجاهد جهاد ته لارشی او پخپله شهيدشی او اس نی هم مړشی. د پوره سرمايه قربانی اولگوری دکوم باره کښې چه دا اوونيلې شی:

د مشر ذی الحجه او درمضان آخری عشرې په فضيلت کښې متضاد روايات او په هغې تطبيق: - اوس دلته دا بحث دي چه د رمضان آخری عشره د زيات فضيلت والاده که د ذوالحجه اول عشره زياته د فضيلت والاده. د زیر بحث حديث نه خومعلومېږي چه د ذوالحجه عشره د رمضان د عشرې نه افضل ده. مگر علماؤ د تطبيق په توگه داسې ليکلی دی چه ممکن ده چه د ذوالحجه د عشرې فضيلت د رمضان نه علاوه ايام باندې وی د عشره رمضان سره نی مقابله نه وی. دويمه توجیه داده چه دواړه عشرې په جدا جدا حيثيت سره په يو بل باندې اوچتوالي حاصل وی. مثلاً عشره ذوالحجه په دې اعتبار سره افضل او غوره ده چه په دې کښې د عرفې ورځ ده او د رمضان آخری عشره په دې اعتبار سره غوره ده چه په دې کښې شب قدر دي. که د عشرې ذوالحجه نه د عرفې ورځ اخواشی نو عشره رمضان غوره ده او که د عشره د رمضان نه شب قدر اخواشی نو د عشره د ذوالحجه افضل ده.

الفصل الثاني

[۱۴۶۱] ذکر قربانی دعا

۱۳۶۱- (۱) [۹] عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۲] «ذَبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الذَّبْحِ كَبْشَيْنِ أَقْرَبَيْنِ، [۳] أَمْلَحَيْنِ، مُوجُوعَيْنِ، [۴] فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ: إِلَيَّ وَجْهَتُ وَجْهِي لِلَّذِي [۵] فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَى مِثْلِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا، [۶] وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، [۷] إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [۸] لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ،

قوجه: [۱] حضرت جابر رضی اللہ عنہ راوی دی [۲] چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ذبح په وخت (یعنی د لوی اختر په ورځ، دوه پسونه ذبح کول وغوښتل چې هغه بشکړور وو [۳] او کمر «برگی» او خصی وو [۴] نو هغه یې مخ په قبله کړل او دا یې اوویل: إِلَيَّ وَجْهَتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَى مِثْلِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمِّيهِ بِأَسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ (یعنی زه خپل مخ د هغه ذات طرف ته متوجه کوم [۵] چې هغه آسمانونه او زمکه پیدا کړل په دې حال کې چې زه په دین ابراهیم یم چې توحید منونکی وو [۶] او زه هم دمشرکینو څخه نه یم [۷] بېشکه زما مونځ، زما ټول عبادتونه، زما ژوند او زما مرګ (هرڅه) الله جبار لره دي چې د ټولو جهانو پروردګار دي [۸] د هغه څوک شریک نشته او ما ته د دې حکم شوې دي او زه د مسلمانانو څخه یم.

حل اللغات: -- ① أَقْرَبَيْنِ: بشکړونو والا، ② أَمْلَحَيْنِ: برگی دوه ګډان، د تور اوسپین رنگ برگی ته املح وائی، ابلق هم ورته وائی. ③ مُوجُوعَيْنِ: وجاوجا ووجاءه موجوده: د ټکولو او ټکرې کولو په معنی کښې دې، دوه خصی ګډان مراد دی. ④ حَنِيفًا: په حق دین باندې کلک اودریدونکې ⑤ لُك: د نسک څخه دلته قربانی مراد ده.

① اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ، [۲] عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمِّيهِ، [۳] بِأَسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ ذَبَحَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ. [۴] وَفِي رِوَايَةٍ لِأَحْمَدَ، وَأَبِي دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيِّ: «ذَبَحَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمَا» بِأَسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، [۵] اللَّهُمَّ هَذَا عَنِّي وَعَنْ لَوْ رَضِيَ مِنْ أُمَّتِي.

قوجه: [۱] ی الله دا قرباني ستا د ورکړې څخه ده او خالص ستا د رضا د پاره ده [۲] ته دا د محمد صلی اللہ علیہ وسلم او د هغه د امت د طرف څخه قبوله کړي [۳] د الله جبار په نامه سره او الله جبار ډیر لوي دي د دې څخه وروسته حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذبح وکړه، احمد ابوداؤد ابن ماجه دارمي، [۴] او د احمد، ابوداؤد او ترمذي په یو روایت کې دا الفاظ دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم «دواړه

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الضحایا/باب ما يستحب من الضحایا (رقم- ۲۷۹۵) والترمذی کتاب الأضاحی/باب (رقم- ۱۵۲۱) وابن ماجه کتاب الأضاحی/باب أضاحی رسول الله صلی الله علیه وسلم (رقم- ۳۱۲۱)

پسونه، په خپل لاس مبارک سره ذبح کړل او بسم الله والله اکبر يي وويل، [٥] ووي ويل اي الله دا قرباني زما د طرف څخه ده او زما د امت د هغه فرد د طرف څخه ده چې هغه قرباني نه ده کړي.

تسهيلات: "مَوْجُوعَيْنِ" هگنی چه کله د دوو کانرو په مينځ کښې ښه او ټکولې شی هغې ته وچاء وائی دلته هم دغه مراد دې موجود د اسم مفعول صيغه ده او موجوعين ددې تشبيه ده. **هديث مطلب:** - مطلب دا چه هغه دواړه گډان خصی وو. چه کله يو ځناور دواړه هگنی اويستلې شی هغې ته په عربی کښې خصی وائی. مگر چه کله هگنی په کانړی او ټکولې شی هغې ته وچاء وائی. بهر حال په دې عمل سره د قربانۍ په څاروی کښې غوښه کميرې نه بلکه مزیداره کيدوسره زیاتيرې په دې وجه جائز بلکه احسن دی.

قوله: عَنْ لَمِضَةٍ مِنْ أَمْتِي:

قربانو خلقو ته تسلی: - د دې مطلب دادې چه زما د امت د کسانونه چه کوم خلق غريب اوبې وسه دی او د قربانۍ طاقت نه لری د هغوی د طرف نه دا قربانی ده چه ماسره هغوی له هم ثواب ورکړې شی. ددې جملې دا مطلب نه دې چه دا قربانی د هغوی د طرف نه هم قربانی ده ځکه چه پوره امت په يوه قربانۍ کښې شريکيدې نه شی. البته په ثواب کښې شرکت کيدې شی. او که چرې د ټولو فقيرانو او غريبانو د طرف نه حقيقي قربانی مراد واخستې شی نو بيا دا د رسول الله ﷺ د خصوصياتونه به شميرلې کيرې. د نورو دپاره به قاعده نه جوړيرې.

[١٤٦٢] ذکر و دپاره د قرباني جواز

١٣٢٢- (١٠) [١] وَعَنْ حَاشٍ قَالَ: [٢] رَأَيْتُ عَلِيًّا - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يُضْحِي بِكَبْشَيْنِ [٣] فَقُلْتُ لَهُ: مَا هَذَا؟ [٤] فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَوْصَانِي أَنْ أَضْحِيَ عَنْهُ [٥] فَأَنَا أَضْحِي عَنْهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ مُتَّحِقًا.

توجه: [١] حضرت حنش فرمايي [٢] چې ما حضرت علي کرم الله وجهه دوه پسونه قرباني کونکي وليدل [٣] نو ما هغه ته اوويل چې دا څه دي؟ يعنې هر کله چې د يو پسه قرباني کافي ده نو دوه پسونه ولي قرباني کوي؟ [٤] هغه وفرمايل چې رسول الله ﷺ ما ته دا وصيت کړي وو چې [د هغه د وصال څخه وروسته] د هغه ﷺ د طرف څخه قرباني وکړم [٥] نوزه د هغه ﷺ د طرف څخه قرباني کوم (ابوداؤد ترمذي)

(١) اخرجه ابوداود كتاب الضحايا/باب الاضحية عن الميت (رقم-٢٧٩٠) والترمذي كتاب الاضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في الاضحية عن الميت (رقم-١٤٩٥)

قوله: فَأَنَا أَطْعِمُهُ عَنْهُ:

۵- حضرت علیؓ پہ قربانی، کبھی دوہ احتمالاً ۱-۱-

① حضرت علی ؑ د خپلې قربانۍ نه علاوه دوه گوان د حضرت رسول کریم ﷺ د طرفه قربانۍ کول لکه څنگه چې به حضرت رسول کریم ﷺ په خپل ژوند مبارک کښې دوه گوان قربانۍ کول.

⑦ حضرت علی ؑ به یوه قربانی د خپل طرفه کوله او یو ګډ به نهې د حضرت رسول کریم ﷺ د طرفه قربانی کولو. او په ظاهره دا معلومېږي چې دحضرت علی ؑ دا د همیشه معمول وو چي هغوی به هر کال د حضرت رسول کریم ﷺ د طرفه قربانی کوله.

د مړۍ د طرفه په قرباني كېنې د ابن مبارك قول: - دا حديث مبارك په دې خبره باندې دلالت كوي چې د مړۍ طرفه قرباني كول جائز دي. اگرچې ځينې علماء كرام دا جائز نه گڼي. د ابن مبارك رحمه الله قول دې چې ما ته دا خوښ دي چې د مړۍ د طرفه د الله تعالى په لار كېنې خړج او كړې شي. دهغه د طرفه دې قرباني اونه كړې شي، او كه د مړۍ د طرفه قرباني او كړې شي نو هغه غوښه دې پخپله بالكل نه خوري بلكه ټوله دې د الله تعالى په نوم تقسيم كړي.

[۱۴۶۳] دَعِيبُ الدَّارِ خَارُوِي دَقْرِبَانِي عَدَمُ حِوَارِ

١٣٣- (١) (١١) (١) «وَعَنْ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ نَسْتَرْفِ الْعَيْنَ وَالْأُذُنَ [٣] وَلَا نَحْضِيَ بِمَقَابِلِهِ وَلَا مَذَابِرَهُ [٤] وَلَا شُرَاقَاءَهُ وَلَا خِرَافَاءَهُ». [٥] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ وَالسَّائِبِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ [٦] وَانْتَهَتْ رِوَايَتُهُ إِلَى قَوْلِهِ: وَالْأُذُنَ.

توجه: [۱] حضرت علي کرم الله وجهه فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ مونږ ته حکم کړي دي چې مونږ د قرباني د حيوان سترگي او غوږ په ښه شان وگورو (چې څه داسې عیب او نقصان خو به پکې نه وي چې د هغې په وجه قرباني درست نه وي [۳] او دا حکم یې هم کړي دي چې) مونږ دهغه حیوان قرباني وکړو چې د هغه غوږ د مخ طرف څخه یا د شا د طرف څخه پرې شوې نه وي [۴] او نه د هغه حیوان چې د هغه غوږ په اوږدوالي کې خیرل شوې وي او نه په گولايي پلن والي، کې شلیدلي وي، [۵] دا روایت ترمذي، ابوداؤد، نسايي، دارمي او ابن ماجه نقل کړي دي [۶] لیکن د ابن ماجه روایت په لفظ والذان باندې ختم شوې دي.

حل الفاتحه - ① **تَشْتَرِفُ**: استشراف وراوچتيدو سره کتل اود لتون په معنى کښې دې. ② **يَعْبَأُ بَلَدًا**: هې اتل قطع من قبل ادماشى لمړتک معلقا: يعنى مقابلې هغه ځناور دې د کوم د غوږ د وړاندې طرف نه چه څه حصه پرې کړې شوې وى اوبيا زوړند کړې شوې پريځودې شوى وى. ③ **لَا مُنْجَاةَ لَهُ**: مدار هغه

^(١) أخرجه الترمذی کتاب الأضاحی عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما لا يجوز من الأضاحی (رقم-١٤٩٨) والنسائی کتاب الضحایا/باب المقابلة: وهي ما قطع طرف أذنهما (رقم-٤٣٧٢)

خناور دې د کوم غوږ د شاتنې حصې نه څه حصه پرې کړې شوې وی او بیا زوړند کړې شوې
پریځودې شوی وی. ⑦ لَا تُرْقَأُ: اي المشوقة الاذن بالثنين: یعنی چه د خناور غوږ په اوږدوالی څیرلې
شوې وی. ⑧ لَا تُرْقَأُ: المشوقة الاذن لثما مستديرا: یعنی د کوم غوږ ونه په گولانۍ کښې شلیدلې وی او په
هغې کښې گول سورې کړې شوې وی.

تسهيلات: قوله: اَنْ تُكْتَفَرَف الْعَيْنَ وَالْأُذُنَ:

د غوږ کټ شوی خناور په قرباني کښې مذهب

① شوافع حضرات فرماني چې د کوم خناور غوږ لېشان هم پرې شوې وی د هغې قرباني
جائز نه ده.

② احناف فرماني که نصف يا د نصف نه زيات غوږ پرې شوې وی نو قرباني جائز نه ده او
که د دې نه کم پرې شوې وی نو د هغې قرباني جائز ده البته که ښکړنۍ مات وی نو د ټولو په
نيز قرباني جائز ده.

په کومو څارويو چې قرباني جائز نه ده: - د احنافو چه کوم مسلك دې په هغې کښې دی چه
د داسې څاروی قرباني جائز نه ده د کوم غوږ چه درېمه حصه يا د دې نه زيات پرې شوې وی
او د کوم څاروی چه پیدائشی نه وی د هغې هم جائز نه ده. دغه شان لکنۍ يا پوزه که دریمه
حصه يا د دې نه زيات پرې شوی وی د هغې قرباني هم جائز نه ده. د ږوند او گټې څاروی
قرباني صحیح نه ده. دغه شان دریمه حصه يا د دې نه زيات نظري که تلې وی نو د هغې هم
جائز نه ده.

د حديث الباب مخه جواب: - که چېرې غوږ ئې پرې شوې وی او زوړندوی نو د هغې قرباني
جائز ده. د احنافو په کتابونو کښې هم دغه شان لیکلی دی. لیکن په زیر بحث حديث کښې
د دې ممانعت معلومېږي. احناف فرماني په داسې صورت کښې د دې حديث ممانعت په
کراهت تنزیهی باندې محمول دي.

[۱۶۶] د ښکړماني او غوږ کټ شوی څاروی د قرباني حکم

۳۳- (۱۳) [۱۳] وَغَنَهُ قَالَ: ② «تَمَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ تُضَحَّى بِأَعْضَبِ الْقَرْنِ وَالْأُذُنِ».
رواؤ ابن ماجه.

توجه: ① حضرت علي کرم الله وجهه راوي دي ② چې رسول الله ﷺ منع فرمایلي ده چې
مونږ دې داسې حیوان قرباني کړو چې د هغه ښکړمات وي او غوږ یې پرې شوې وي. (ابن ماجه)
هل اللذان: - ① أَعْضَبَ: ضرب يضرب نه اعضب هغه څاروی ته وائی د کوم ښکړچه مات وی
یا غوږ ئې پرې شوې وی. ② الْقَرْن: ښکړ.

① اخرجه ابوداود في كتاب الضحايا/باب ما يكره من الضحايا (رقم- ۲۸۰۵) والنسائي كتاب الضحايا/باب الأعضاء
(رقم- ۴۳۷۷) وابن ماجه كتاب الأضاحي/باب ما يكره، أن يضحي به (رقم- ۳۶۴۵)

تسهيلات: قوله: بِأَعْصَبَ الْقُرْبَى:

دېښکر ماتی څاروی د قرباني حکم: - د احنافو د مسلک مطابق د داسې څاروی قرباني جائز ده، د کوم چه ښکر پیدانشی توگه باندې نه وی یا مات شوې وی یا د ښکر قوله دېره نه لرې شوې وی یا که چرې ښکر دومره د بیخ نه وتلې وی په کوم سره چه د څاروی غوښه متاثر شوې وی نو د هغې قرباني جائز نه ده. د مذکوره حدیث په ممانعت سره کیدې شی چه داسې څاروی مراد وی د کوم ښکر چه د بیخ نه مات شوې وی نو د احنافو مسلک به د حدیث موافق شی یا داممانعت کراهت تنزیهی یعنی په خلاف اولی باندې محمول دي.

[۱۴۶۵] د څلور قسم څاروو قرباني ممانعت

۳۶۵- (۱) [۱۱۳] وَعَنِ ابْنِ عَازِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سُبِلَ مَاذَا يَتَّقِي مِنَ الضَّحَايَا [۳] فَأَشَارَ يَدَيْهِ فَقَالَ: [۴] أَرْبَعًا: [۵] الْعُرْجَاءُ الْبَيْتِ ظُلُمَاتُهَا [۶] وَالْعَوْرَاءُ الْبَيْتِ عَوْرَتُهَا [۷] وَالْمَرِيضَةُ الْبَيْتِ مَرَضُهَا [۸] وَالْعَجْفَاءُ الَّتِي لَا تَنْقَى». رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: ۱ حضرت براء ابن عازب رضي الله عنه راوي دي **۲** چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه وشوه چې کوم حيوان د قرباني لائق نه دي **۳** نو حضور صلى الله عليه وسلم د لاس په گوتو سره اشاره کولو سره وفرمايل چې څلور قسمه حيوانات د قرباني کولو قابل نه دي **۴** ګوډ چې د هغې ګوډ توب ظاهر وي يعني چې تلي نشي **۵** په سترگه روند چې د هغه روندوالي ظاهر وي يعني په يوه سترگه بالکل نه ويني يا نيمه يا د نيمي څخه زياته رڼا يي تلي وي **۶** بيمار چې بيماري يي ظاهره وي چې د هغه بيماري په وجه وابښه نشي خوړلي **۷** داسې تپ کمزوري حيوان چې په هډوکو کې يي نلې (ماغزه) نه وي. (مالک، احمد، ترمذي، ابو داود، نسائي، ابن ماجه، دارمي).

حل اللغات: - ۱ الْعُرْجَاءُ: ګوډ څاروي، **۲** الْبَيْتِ: چه ښکاره وي. **۳** عَرَجًا: د ګوډ څاروی ګوډ والی ته ظلع وائی. **۴** الْعَوْرَاءُ: د اعور نه دي هغه څاروی ته وائی چه کانرا وی. **۵** الْعَجْفَاءُ: د بيماري د وجې نه چه کله څاروي اوج شی مانده شی هغې ته عجفاء وائی. **۶** لَا تَنْقَى: د باب افعال نه دي. **۷** يَتَّقَى: د هډونکي په مينځ کښې مغزه ته وائی. د لا تنقی معنی داشوه دکوم په هډوکو کښې چه مغز ختم شري وي.

تسهيلات:

قوله: فَقَالَ: أَرْبَعًا:

په څلور قسمه څاروو باندې د قرباني عدم جواز: - په دې حدیث کښې نبی علیه السلام فرمائی

(۱) اخرجه ابو داود فی کتاب الضحايا/باب ما يكره من الضحايا (رقم- ۲۸۰۲) والترمذي كتاب الأضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما لا يجوز من الأضاحي (رقم- ۱۴۹۷) وابن ماجه كتاب الأضاحي/باب ما يكره. أن يضحى به (رقم- ۳۱۴۴) ومالك في الموطأ كتاب الضحايا/باب ما ينهى عنه من الضحايا (رقم- ۱)

چې په څلور قسمه څاروو باندې قرباني نه كيږي.

- ① القَرْجَاءُ: په گوډ څاروی چې گوډ والې نې ښکاره وي په تگ کښې نې پته لگي.
 - ② العَوْرَاءُ: کانهې څاروی چې په نظر کښې نې فرق وي ښکاره معلومېږي چې نظر نې نه لگي.
 - ③ التَّيْهَةُ: داسې بیمار څاروي چې بيماري نې ښکاره وي او گياڼه نشي خوړلې.
 - ④ العَجَفَاءُ: داسې څاروي چې د تپ والی د وجې نې په هډوکو کښې مغز نه وي.
- (خبر التوضيح)

[١٤٦٦] د څرې څاروی قرباني ګڼل

٣٧١- (١٣١) [١] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُضْحِي بِكَبْشٍ أَقْرَنَ فُحَيْلٍ [٣] يَنْظُرُ فِي سَوَادٍ [٤] وَيَأْكُلُ فِي سَوَادٍ [٥] وَتَمْشِي فِي سَوَادٍ [٦]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيْسِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ① حضرت ابو سعيد فرمايې ② چې رسول الله ﷺ به د داسې ښکرو او چاغ په قرباني کوله ③ چې په سپاهي کې به يې ليدل يعنې د سترگو شاوخوا به يې سپاهي (توروالي) وو ④ په سپاهي کې به يې خوړل يعنې د هغې مخ به تور وو ⑤ او په سپاهي کې به تلو يعنې د هغه پښې به هم توري وي. (ترمذي، ابو داود، تيسی، ابن ماجه)،
حل الفات: - ① کښ: ② أَقْرَنَ: ښکرونه والا، ③ فُحَيْلٍ: ککر موزناو معنا هو القوي خلقه والکثير لحمأ يعنى چاق او دک ښکلي بنائسته صورت والاطاق تور نر گډ، ④ سَوَادٍ: يعنى د خپو غاړې نى توري وې، د خله او د سترگو دانرې نى توري وې، باقى سپين وو يعنى بنائسته برک گډ وو.

تسهيلات:

قوله: فُحَيْلٍ:

د يو څرې څاروی قرباني د دوو لاغرو قربانو څخه افضليت: - د بنائسته صورت والاطاق تور نر گډ قرباني به حضور پاك ﷺ کوله. فقهاؤ ليکلى دى چه چاق تازه او د ښکلى څاروی قرباني مستحب ده. لکه چاقه تازه يوه چيلنى وي او کمزورې مانده چيلنى دوه وي نو د يوقرباني د داسې کمزورې او مانده څاروی نه بهتر ده.

د غلام په آزادولو کښې د کثرت عدد افضليت: - ليکن که د غلامانو د آزادنى خبره وي نو هلته د دوو کمزورو غلامانو د آزادول د يو چاق تازه غلام د آزادولو نه بهتر دى.
 ددې وجه داده چه د ځناور قرباني په حقيقت د حضرت اسماعيل عليه السلام د ځان د قربانۍ په بدله کښې الله تعالى په انسانانو باندې مهرباني کولو سره قبوله کړې ده. لهدا د ځناور بدن

(١) اخرجه ابو داود فى كتاب الضحايا/باب ما يستحب من الضحايا (رقم-٢٧٩٦) والترمذى كتاب الأضاحى عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء ما يستحب من الأضاحى (رقم-١٤٩٦) وابن ماجه كتاب الأضاحى/باب ما يستحب من الأضاحى (رقم-٣١٢٨)

او بنائست کنبې ددې صفاتو خیال ساتل ضروری دی کوم چه د بدنې اود بنائست صفات چه د حضرت اسماعیل علیه السلام د قربانۍ په وخت کنبې وو.

[١٤٦٧] د شپږو میاشتو د هکې قربانی هکولو جواز

٣٨٤- (١) [١٥] وَ عَنْ فُضَّالٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ: [٢] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَقُولُ: [٣] إِنَّ الْجَدْعَ يُؤْفَى مِائَتُ يَوْمٍ مِنْهُ الثَّنَى». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ ابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [١] د قبيله بنی سلیم (بو سري) مجاشع ٢٤٤٤ راوي دي [٢] چې رسول الله ﷺ و فرمايل [٣] چې جدع (يعني هغه وري يا گډوږې چې د هغه عمر د شپږ میاشتو څخه زیات وي) کافي دي [٢] د هغه بجي څخه چې کفایت وکړي هغه ته ثني. (ابوداود، نسايي، ابن ماجه)

حل الثقات: ١- الجَدْعُ: د شپږو میاشتو څرې گډوږې، ٢- یوْفَى: چه کفایت اوکړی، ٣- الثَّنَى: د عمر په لحاظ سره مختلفو څارو ته ثنی وائی لکه یو کلیز گډ، وغیره،

تسهيلات:

قوله: إِنَّ الْجَدْعَ يُؤْفَى مِائَتُ يَوْمٍ مِنْهُ الثَّنَى:

د جزع د لفظ تعقیق: - د شپږو میاشتو گډې ته جدع وائی ددې عمر د گډې قربانی جائز ده. د چیلنۍ جائز نه ده او که چیلنۍ د یو کال وی نو د هغې قربانی جائز ده. خلاصه داچه څنگه دکال د چیلنۍ قربانی کول جائز ده دغه شان د شپږو میاشتو د گډې قربانی هم جائز ده. په دې حدیث کنبې هم دامستله بیان کړې شوې ده. اود یوْفَى ترجمه او مطلب هم دغه دې چه د شپږو میاشتو گډه د کال د چیلنۍ په شان کافی ده.

قوله: الثَّنَى:

د ثنی د لفظ تعقیق: - د ادم یو اصطلاحی لفظ دې چیلو کنبې ثنی هغې ته وائی کومې چه یو کال پوره کړې وی او په دویم کنبې ئی قدم کیخو دې وی. په غوا او غوئې کنبې ثنی هغه وی د کوم چه دوه کاله عمر پوره شوې وی او په دریم کال کنبې ئی قدم کیخو دې وی او په اوبښ کنبې ثنی هغه دې چه د پنځو کالو پوره کولو نه پس ئی په شپږم کال کنبې داخل شوې وی.

[١٤٦٨] د شپږو میاشتو د هکې قربانی

٣٨٨- (١) [١٦] وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٣] «نِعَمَتُ الْأُطْيِيَّةِ الْجَدْعُ مِنَ الْعَنَانِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الضحايا/باب ما يجوز من السن في الضحايا (رقم-٢٧٩٩) والنسائي كتاب الضحايا/باب السنة والجذعة (رقم-٤٣٨٤) وابن ماجه كتاب الاضاحي/باب ما تجزئ من الاضاحي (رقم-٣١٤٠)

(٢) اخرجه الترمذي في كتاب الاضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في الجذع من الضان في الاضاحي (رقم-١٤٩٩)

ترجمه: [١] بي بي عائشه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د ابن آدم د نحر (يعني د قرباني کولو د ورځي) داسې هيڅ عمل نشته چې د الله ﷻ په نيز د وينې بهيولو (يعني قرباني کولو) څخه زيات محبوب وي [٣] او د قرباني هغه ذبحه شوې حيوان به د قيامت په ورځ د خپلو ښکرونو، ويښتانو او نوکونو سره راشي [٤] او د قرباني وينه قبل د دې څخه چې په زمکه وغورځيږي (يعني د ذبح کولو د ارادي په وخت) په بارگاه الهی کې قبلېږي [٥] نو تاسو د دې په وجه (يعني په قرباني کولو سره) خپل نفس خوشحاله کړئ. (ترمذي ابن ماجه) حل اللغات: - ① [فراق: بهيول، تويول، ⑦ أَطْلَأْنَا: نوکان، ⑧ طَبَّوْا: خوشحاله کړئ].

تسهيلات:

قوله: مِنْ أَفْرَاقِ الدِّمْرِ:

د اغتر په ورځ محبوب عمل: - د حديث مبارك حاصل دادې چې د قرباني په ورځ الله ﷻ ته محبوب ترين څيز د قرباني عمل دي. ددې نه علاوه بل څه کار محبوب نه دي.
د قرباني د غاړو ښکرونو سره دراتلو په مفهوم کښې دوه اقوال: -

① د قيامت په ورځ به هغه قرباني شوې ځناور خپلو ښکرو، ويښتو سره راځي يعنې دا کنايه ده د ثواب نه ② دا په حقيقت باندې محمول دي.

د قرباني مقصد: - ددې نه معلومه شوه چې په قرباني کښې مقصود وينه تويول دي. لهدا که يو کس د قرباني د ځناور قيمت ادا کړي يا ددې ځناور نه دوچنده غوښه خيرات کړي نو دده قرباني به بالکل ادا نه وي. ځکه چې قرباني خو نقل دي د حضرت ابراهيم عليه السلام هغوی وينه توې کړې وه، رقم ئې نه وو ادا کړې يانې غوښه نه وه خيرات کړې. لهدا کوم خلق چې دا وائي چې د قرباني په ځانې غريبانو سره تعاون زيات بهتر دي نو دا غلط سوچ دي.

[١٤٧١] ذُو الْحِجَّةِ دَلَسُو شُيُورَهُ وَخَوُفُضِيْلَتِ

٣٤١- (١٩) [وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «يَا مَنِ أَيَّامٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ أَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ غَيْرِ ذِي الْحِجَّةِ» [١] يُعَدُّ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ رَسَدَةٍ [٢] وَيَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ» . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ.

ترجمه: [١] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] داسې هيڅ ورځ نشته چې په هغې کې عبادت کول د عشره ذی الحجه څخه زيات افضل وي [٣] او په دې کې د هري ورځي روژه د يو کال د روژو برابر گرځول کيږي [٤] او په دې کې د هري شپې عبادت د شب قدر د عبادت برابر گرځول کيږي، [مطلب دادې چې د الله ﷻ په نزد په دې ورځو

١) اخخره الترمذي في كتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في العمل في ايام العشر (رقم- ٧٥٨) وابن ماجه كتاب الصيام / باب صيام العشر (رقم- ١٧٢٨)

کې عبادت کول د نورو ورځو د عبادت کولو څخه زیات محبوب دي. [ترمذي ابن ماجه، امام ترمذي فرمايي چې د دې اسناد ضعیف دي]

تسهيلات: قوله: مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ

د ذوالحجې د لسو ورځو فضیلت: - په دې حديث مبارك كښې د ذوالحجې د ورځو باره كښې فضیلت راغلې دي. د ذوالحجې د لسو ورځو روژې د یو كال د روژو برابر دی. او د هرې شېې قیام دلیلة القدر د قیام برابر دي.

اشكال: - په ظاهره خو په دې كښې درمضان په فضیلت كمې ښكاري ، يعنی چې دا لس ورځې د رمضان نه بهترې دي؟
داشكل دوه جوابونه: -

① دا د رمضان د ورځو نه ماسوا باندې محمول دی.

② ددې فضیلت جزوی دي. او د رمضان فضیلت کلی دي.

الْقَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۴۷۲] ذلولی اختر د مانعه څخه وړاندې د قربانی کولو عدم صحت

۱۳۴۱- (۲۰۱) [۱] «عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] شَهِدْتُ الْأَضْحَى يَوْمَ النَّحْرِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳] فَلَمْ يُعِدْ أَنْ صَلَّى وَفَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ وَسَلَّمَ [۴] فَإِذَا هُوَ يَرَى لَحْمَ أَضَاحِي قَدْ دُبِحَتْ قَبْلَ أَنْ يُفْرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ [۵] فَقَالَ: مَنْ كَانَ ذَبَحَ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ - أَوْ نُصَلِّيَ - فَلْيَدْبِرْ مَكَاتِبَهَا أُخْرَى

توجه: ① حضرت جندب ابن عبدالله رضي الله عنه فرمايي ② چې (يو ځل، په لوي اختر كې چې د نحر (يعني د قرباني) ورځ وه زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په عيدگاه كې حاضر شوم ③ اوس لا حضور صلى الله عليه وسلم د لمانځه او خطبي څخه په پوره طور سره فارغ شوې نه وو (يعني لا خطبه يې نه وه شروع كړي) ④ څه گوري چې د قرباني غوښه پرته ده او د لمانځه كولو څخه مخكې قرباني شوې ده ⑤ حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل چا چې قبل د دې څخه چې مونږ وکړي يا دا يې وفرمايل چې قبل د دې څخه چې مونږ مونږ وکړو (د قرباني حيوان، ذبح کړي دي هغه ته پکار دي چې هغه د دې په ځاي دويم حيوان ذبح کړي

① وفي رواية: قَالَ: صَلَّى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ النَّحْرِ [۲] ثُمَّ خَطَبَ، ثُمَّ ذَبَحَ، وَقَالَ: [۳] مَنْ كَانَ ذَبَحَ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ، فَلْيَدْبِرْ مَكَاتِبَهَا [۴] وَمَنْ لَمْ يَدْبِرْ مَكَاتِبَهَا بِاسْمِ اللَّهِ، فَتَمَقَّقْ عَلَيْهِ.

① اخرجه البخاري في كتاب العيدين /باب كلام الإمام والناس في خطبة العيد، وإذا سئل الإمام عن شيء وهو يخطب (رقم- ۹۸۵) ومسلم كتاب الأضاحي /باب وقتها (رقم) ۱ - (۹۶۰) والترمذي كتاب الأضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في الذبح بعد الصلاة (رقم- ۱۵۰۸) والنسائي كتاب الضحايا /باب ذبح الناس بالمصلى (رقم- ۴۳۶۸) وابن ماجه باب النهي عن ذبح الأضحية، قبل الصلاة (رقم- ۳۱۵۲)

توجه: [١] او په يوروايت کې دي چې جناب ﷺ اوويل چې رسول الله ﷺ د بقر عید (لوي اختر) په ورځ مونځ اوکړو [٢] او خطبه يې وفرمايله بيا (د قرباني حيوان يې) ذبح کړو اووي فرمايل [٣] چا چې قبل د دې څخه چې مونځ وکړي ذبح وکړي نو هغه ته پکار دي چې هغه د دې په بدله کې دويم حيوان ذبح کړي [٤] او کوم سړي چې د لمانځه څخه مخکې ذبح ونکړه نو هغه ته پکار دي چې (د لمانځه څخه وروسته د قرباني حيوان) د الله په نامه سره ذبح کړي (بخاري، مسلم)

تسهيلات: قوله: قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ:

د اختر د مونځ هغه وړاندي د قرباني هډم جواز: - يعنی ترکومې پورې چه د لونی اختر مونځ نه وی شوي دهغې ته مخکېنې قرباني جائز نه ده. که چرې چامخکېنې قرباني اوکړه نو هغه قرباني نه ده بلکه د غوښې ډپاره به خاړوې ذبح کول شميرلې کيږي. علماء کرامو فرمائيلی دی چه پوره ښارکېنې د صحيح وخت مطابق که يوځانی کښې هم مونځ اوکړې شی نوډ ښار په هريوځانی کښې به د قربانتي کولو اجازت اوشی او په کومو علاکو کښې چه د اختر مونځ نه کيږي هلته قرباني د سحر د مونځ نه پس کول جائز کيږي.

[١٤٧٣] د قرباني ورځې (ايام قرباني)

٣٤٣- (١) [٢١] ١ وَعَنْ ثَاوِيٍّ: أَنَّ ابْنَ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] الْأُضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ الْأُضْحَى. رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [١] نافع رحمه الله راوي دي چې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمايل [٢] چې د بقر عید د ورځې څخه وروسته د قرباني دوه ورځې وي. (مالک)

تسهيلات: قوله: الْأُضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ الْأُضْحَى:

د لوني اختر د قرباني د جواز په آخری وخت کېنې مذاهب

① د علامه ابن سيرين رحمه الله اوڅه نورو علماؤ په نيزد لونی اختر د قربانتي صرف يوه ورځ ده او هغه هم دغه د اختر ورځ ده.

② د امام شافعي رحمه الله حسن بصری رحمه الله او اهل ظواهر په نيزد لونی اختر نه پس درې ورځې قرباني جائزه يعنی ١١، ١٢ او ١٣ ذوالحجه پورې جائز ده.

③ د جمهورو په نيزد اختر د ورځې نه پس صرف دوه ورځې ١١، ١٢ ذوالحجه پورې قرباني جائزه ده.

د اول طريق دليل: - دې حضراتو سره څه صريح حديث نشته دي. صرف رائې او اجتهاد دي. لهذا ددوی قول نه د التفات قابل دي اونه د جواب قابل دي.

هـ دويم فوق دلائل :-

① حضرت جبير بن معطم رضي الله عنه روايت د دوی دليل دې کوم چه ابن حبان رحمته الله عليه په خپل صحيح کښې نقل کړې دی الفاظ دادی: «قال النبي صلى الله عليه وسلم وفي كل أيام التشرية ذبح» (رواه ابن حبان)

ایام تشریق د اخترنه پس ۱۱، ۱۲ او ۱۳ درې ورځې وی او یوه ورځ د اختر شوه نو ټولې څلور ورځې شوې.

جواب :- د جبير بن معطم رضي الله عنه روايت منقطع دې. (کما قال البزازی)

② حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت دې (قال الاضحی ثلاثة أيام بعد أيام النحر) (رواه البيهقي)

جواب :- د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د روايت په مقابله کښې پخپله هم د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه امام طحاوی رحمته الله عليه په سند جید سره دا روايت نقل کړې دې د کوم الفاظ چه پورته ذکر دی. په دې وجه شوافع د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د روايت نه استدلال نه شی کولې.

③ (عن ابی سعید الخدری انه عليه الصلوة والسلام قال أيام التشرية كلها ذبح) (رواه ابن عدی فی الکامل)

جواب :- دا روايت یحیی بن معین، نسائی او علی بن مدینی ضعیف گرځولې دې. بلکه ابن ابی حاتم رحمته الله عليه د خپل والد په حواله سره وئیلې دی چه د احديث په دې سند سره موضوع دې. بهر حال زیر بحث حدیث چه د مرفوع حدیث په حکم کښې دې داپه شوافع باندې حجت دې.

هـ دويم فوق دلائل :- زیر بحث د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روايت د دوی دليل دې چه په خپل مطلب باندې ډیر واضح دې.

④ د حضرت علی رضي الله عنه روايت دليل دې (قال أيام النحر ثلاثة اوهن افضلهن) (مختصر کرخي)

⑤ د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت دليل دې الفاظ دادی (وعن ابن عباس قال الاضحی ثلاثة أيام یومان بعد یوم النحر) (رواه الطحاوی بسند جید)

⑥ د حضرت انس رضي الله عنه روايت دليل دې (وعن انس قال الذبح بعد یوم النحر یومان) (رواه البيهقي)

⑦ د حضرت ابن عمر او حضرت ابن عباس رضي الله عنه مشترکه روايت دليل دې (قال النحر ثلاثة أيام اولها افضلها)

٣٤٣- (١) [١٠] وقال: وَيَلْغِي عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ مِثْلُهُ.

توجه: [١] امام مالک دا روايت نقل کولو سره فرمایلي دي چې ماته د حضرت علي ابن ابی طالب کرم الله وجهه څخه هم د دې قسم روايت رارسيدلي دي.

[١٤٧٥] په مدني دور كېنې د رسول الله ﷺ په قرباني كولو هميشوالي

٣٤٥- (٢٣) [١] وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِالْمَدِينَةِ عَشْرِينَ يَوْمًا يُصْحَى». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [١] ابن عمر ؓ فرمايې [٢] چې رسول الله ﷺ په مدينه منوره كې لس كاله قيام وكړ او هر كال به يې قرباني كوله. (ترمذي)

تسهيلات: قوله: يُصْحَى:

د قرباني د وجوب دليل :- ددې حديث نه په واضحه توگه باندې دا خبره ثابتېږي چه قرباني واجب ده سنت نه ده ځكه چه په كوم اهتمام او په كوم استمرار او هميشه والي سره حضور پاك په مدينه منوره كېنې لس كال پورې په دې باندې عمل كړې دې دا د وجوب دليل دې. ددې حديث نه دويمه خبره دا ثابت شوه چه حضور پاك په مدينه منوره كېنې په هميشه والي سره قرباني كړې ده په دې سره په هغه خلقو باندې رد كېږي د چاچه فاسد خيال دې چه حضور پاك په مدني دور كېنې د قرباني عمل پريخودې وو.

[١٤٧٦] قرباني سنت ابراهيمي

٣٤٦- (٢٣) [١] وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٣] يَأْتُونَ رَسُولَ اللَّهِ، مَا هَذِهِ الْأَضَاحِي؟» قَالَ: [٤] «سُنَّةُ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -» [٥] قَالُوا: «فَمَا لَنَا فِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟» [٦] قَالَ: «بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً.» [٧] قَالُوا: «فَالصُّوفُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟» [٨] قَالَ: «بِكُلِّ شَعْرَةٍ مِنَ الصُّوفِ حَسَنَةً.» رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] زيد ابن رقم ؓ راوي دي چې د رسول الله ﷺ اصحابو ؓ پوښتنه وكړه [٢] چې يا رسول الله ﷺ دا قرباني څه شي ده [٣] حضور ﷺ ورته وفرمايل چې ستاسو د پلار ابراهيم عليه السلام طريقه (يعني د هغه سنت) ده [٤] صحابه ؓ عرض وكړو چې يا رسول الله ﷺ بيا په دې كې زمونږ دپاره څه ثواب دي [٥] وي فرمايل د غوا او بزې (چيلې) په قرباني كولو كې چې د هغې څومره وينستان وي د هر وينسته په بدله كې يوه نيكي ده [٦] هغوی عرض وكړو چې صوف (يعني دپسه ميږي او اوبښ وړئ اود هغې په بدله كې څه ثواب حاصلېږي؟) [٧] وي فرمايل چې د وړي (اون) د هر وينسته په بدله كې يوه نيكي. (احمد، ابن ماجه)

هل اللغات: - ① شَعْرَةً: وينسته، ② الصُّوف: وړی.

(١) اخرجه الترمذي في كتاب الأضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب الدليل على أن الأضحية سنة (رقم- ١٥٠٧)

(٢) اخرجه ابن ماجه كتاب الأضاحي / باب ثواب الأضحية (رقم- ٣١٢٧)

تسهيلات: قوله: سُنَّةُ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ:

قربانی سنت ابراهیمی: - قربانی یوعظیم یادگار دی چه دحضرت ابراهیم علیہ السلام به امتحان کنی د لونی کامیابی د یاد دپاره د عبادت په توگه مسلمانان کوی. اصل بنیاد د قربانی هم دغه دی او هم ددی طرف ته په دی حدیث کنی اشاره هم ده لیکن مسلمانان چه د لونی اختر په ورځ په دی عمل کوی هغه د نبی کریم سنت او دهغوی اطاعت او د حضور پاک د فرمان په تیجه کنی کوی چه په حقیقت کنی د شریعت محمدی یوه حصه ده.

[٤٥/٢٩] بَابُ الْعِتِيرَةِ

دعتیره بیان

خلاصة الباب :-

فيه ثلاثة احاديث مشتملة على مسلتين:

① النهي عن ذبح العتيرة والمنيحة : ١ ، ٣.

② وجوب العتيرة : ٢.

قال الله تعالى (فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ٥) (سورة الاععام الاية: ١٣٧)

الفصل الأول

[١٤٧٧] ذلوع او عتيره معانفت

١٣٤٤ - (١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] لَا فَرَعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ [٣] قَال: وَالْفَرَعُ: أَوَّلُ نِتَاجٍ كَانَ لَهُمْ [٤] كَأَنَّهُ يُذْجُونَهُ لِيَطَوَّاعِيَتِهِمْ [٥] وَالْعَتِيرَةُ: فِي رَجَبٍ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ابوهريره رضی اللہ عنہ راوي دي چې نبی کریم ﷺ وفرمايل ② د فرع او عتيره په اسلام کې هيڅ حقيقت نشته ③ ابوهريره رضی اللہ عنہ فرمايي چې فرع د حيوان هغه اولني بچي دي چې د کافرانو په نيز پيدا شي ④ نو هغه به يي د بتانو په نامه ذبح کولو ⑤ او عتيره هغه حيوان دي چې په رجب کې به يي ذبح کولي. (متفق عليه)

حل الثقلان :- ① قرع: د جاهليت په زمانه کنی چه به د خاړوی رومبي بچي پيدا کيدو نو هغه به د بتانو په نوم باندې ذبح کيدو دي ته به نې فرع ونيلي، ② عتيرة: د جاهليت په زمانه کنی به د رجب په شروع کنی د خپلو باطل معبودانو د خوشحالولو دپاره يو چيلی ذبح کوله. دي ته به نې عتيره ونيلي، ③ نيتاج: د خاړوی بچي، ④ ليطواغيتهيم: طواغيت د طاغوت جمع ده مراد بت دي.

تسهيلات:

قوله: لَا فَرْعَ وَلَا عَتِيرَةَ: دَ جاهليت په وخت کښې دا طريقه وه چه چا کره به کله د خاړو رومې بچې پيدا کيدو نو هغه به د بتانو په نوم باندې ذبح کيدو. د اسلام په شروع کښې د فرع رواج جاري وو مگر مسلمانانو به دغه فرع د الله تعالى په نوم باندې ذبح کولو. ليکن چونکه په دې عمل کښې د جاهليت او اهل جاهليت سره مشابهت راتلو په دې وجه په اسلام کښې د فرع رواج منع او گرځولې شول که د دې حکم منسوخ کړې شو.

ه عتيره تعريف:- د جاهليت په دور کښې يو رسم وو چه عامو خلقو به درجب د شروع عشره کښې د خپلو باطل معبودانو د خوشحالولو دپاره يو چيلنی ذبح کوله. هم دا به نې د عتيره په نوم باندې يادوله. هغه خلقو به په دې سره د بتانو تقرب حاصلولو. د اسلام په شروع کښې به مسلمانانو هم عتيره د ماه رجب په اوله عشره کښې ذبح کوله ليکن کافرانو چه به دا دخپلو بتانو په نوم باندې ذبح کوله مسلمانانو به دا د الله تعالى د تقرب ذريعه گنرلو سره ذبح کوله. څه مودې پورې دا سلسله روانه وه بيا عتيره هم د فرع په شان منسوخ شوه.

الفصل الثاني

[۱۴۷۸] د عتيره عدم جواز

١٤٧٨ (٢) «عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلِيمٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] كُنَّا وَفُقَامَةَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِعَرَفَةَ، فَصَبَّحَهُ يَقُولُ: [٣] يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ عَلَى كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أَهْصِيَةً وَعَتِيرَةً، [٤] هَلْ تَذَرُونَ مَا الْعَتِيرَةُ؟ [٥] هِيَ الَّتِي تَكُونُهَا الرَّجَبِيَّةُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ [٦] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، ضَعِيفُ الْإِسْنَادِ، [٧] وَقَالَ: أَبُو دَاوُدَ: وَالْعَتِيرَةُ مَنْسُوخَةٌ.

قوجه: [١] مخنف ابن سليم وايي [٢] مونږ د رسول الله ﷺ سره (د حج په موقع) په عرفات کې ولاړ وو ما واوريدل چې حضور ﷺ فرمايل [٣] چې اي خلقو په هر کوروا باندې هر کال قرياني کول او عتيره کول واجب دي [٤] او تاسو ته پته شته چې عتيره څه ده؟ [٥] عتيره هغه ده چې تاسو ورته رجبته وايي. (ترمذي ابوداود نسائي ابن ماجه، [٦] امام ترمذي رحمه الله فرمايلي دي چې دا حديث غريب او ضعيف الاسناد دي [٧] ابوداود رحمه الله فرمايي چې عتيره منسوخ شوې ده (اوس دا جائز نه ده).

حل اللغات:- ① عتيرة: د جاهليت په زمانه کښې به درجب په شروع کښې د خپلو باطل معبودانو د خوشحالولو دپاره يو چيلی ذبح کوله. دې ته به نې عتيره ونيلې. ② الرجبة: عتيره ته به نې رجبیه هم ونيلې.

(١) اخرجه ابوداود كتاب الضحايا/باب ما جاء في إيجاب الأضاحي (رقم- ٢٧٨٨) والترمذي كتاب الأضاحي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب (رقم- ١٥١٨) وابن ماجه كتاب الأضاحي/باب الأضاحي. واجبة هي أم لا (رقم- ٣١٢٥)

تسهيلات: قوله: بِعَرَفَةٍ:

اشكال: - دا حديث دحجة الوداع دي، په هغه وخت كښې خو ټول احكامات نازل شوى وو نو بيا عتيره څنگه منسوخ شوه؟
داشكال دوهو جوابونه: -

① د ابوهريره رضي الله عنه حديث (لا فرع ولا عتيرة)، ددې نه پس دي.

② ددې حديث پاك آخر كښې فرمايلې شوى دى چې هذا حديث غريب ضعيف. نو دا حديث ضعيف شو.

قوله: عَلَى كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أَهْمِيَّةٌ

اشكال: - ټول كور والو باندې يوه قرباني څنگه كيږي؟

جواب: - دا حكم هم منسوخ شوې دي په دې وجه دا حديث پاك قابل د استدلال نه دي.

الفصل الثالث

[١٤٧٩] په غريب د قرباني عدم وجوب

١٣٤١- (٣) [١] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]:
أُمِرْتُ بِيَوْمِ الْأَضْحَى عِيْدًا جَعَلَهُ اللَّهُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ [٣]. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَجِدْ إِلَّا مَنِيحَةً
أَتْنِي، أَفَأَضْحِي بِهَا؟ [٤] قَالَ: لَا. وَلَكِنْ خُذْ مِنْ شَعْرِكَ وَأَطْفَأْ بِكَ [٥] وَتَقْصُ مِنْ شَارِبِكَ [٦] وَتَحْلِقْ عَاتِكَ [٧].
فَذَلِكَ تَمَامُ أَهْمِيَّتِكَ عِنْدَ اللَّهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيْمِيُّ.

توجه: ① عبد الله ابن عمرو رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② ماته حكم شوې دي چې زه د بقر عید د قرباني د اختر په ورځ اختر وگرځوم او الله تعالی جبار دا ورځ د دې امت د پاره اختر مقرر کړي ده ③ يو سړي عرض وکړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم که ماته ماده منيحه څخه علاوه بل (حيوان) ميسر نشي نو آيا زه هغه قرباني کړم؟ ④ حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل نه، خو که ت خپل وينستان جوړ کړي، خپل نوکونه پري کړي ⑤ او د شونډو وينستان [بريت] صفا کړي ⑥ او تر نامه لاندې وينستان صفا کړي ⑦ نو د الله تعالی جبار په نيز به دا ستا قرباني شی يعنی تاته به د قرباني په مثل ثواب حاصل شي. (ابوداؤد نسايي)
حل اللغات: - ① مَنِيحَةً: دالغظ د منح نه مشتق دي د دې معنى ورکړه او بخشش ده ② أَتْنِي: ماده چيلی، ③ شَارِبِكَ: د شونډو وينستان، بریت ④ عَاتِكَ: دنامه نه لاندې وينستان.

تسهيلات:

قوله: مَنِيحَةً: د عربوداعادت ووچه هغوى به د همدردنى په توگه خپل د پيشوالاچيلنى يا

اوبنه وغيره محتاج او غريبانانوته حواله كولې هغه سړى به دې نه پښې ځكل او د هغې د وړنې نه به نې فائده او چتوله په هغې سره به نې د بچوپالنه كوله او دې نه به نې فائده او چتوله او بيا به نې دا واپس كوله.

په منيحه ه قرباني ه هدم جواز وجه ١ - چونكه د منيحه لفظ په مؤنث او مذكر دواړو باندې يادولې شى په دې وجه دغه سړى دا مقيد كولو سره سوال او كړو چه ماسره يو مؤنث منيحه دې آيا په هغې باندې قرباني كولې شم. رسول الله ﷺ دغه سړى منع كړو ځكه چه منيحه د قاعدې مطابق د دغه سړى ذاتى مال نه وو بلكه د څه مودې دپاره د دې نه فائده او چتول اوبيا واپس ور كول وو. په دې وجه د هغې د قرباني كولو اجازت نې ورنه كړو ځكه چه دا د بل مال وو. دويمه وجه دا چه كوم سړى پخپله د منيحه اخستلو محتاج وى نو هغه به قرباني څنگه اولې كوى؟ معلومه شوه چه په غريب سړى قرباني نشته دې. بهر حال د جمهور علماءو مسلك دادې چه غريب اولاس تنگې سړى باندې قرباني واجب نه ده البته د احنافو په نيز د قربانتي دپاره د دومره زيات مال ضرورت نشته دې معمولى شان مالدارى كافى ده مگر چه فقير خونه وى.

[٦٦/٥٠] بَابُ صَلَاةِ الْخُسُوفِ

د خسوف د مؤنث بيان

خلاصه الباب :-

فيه ثلاثة عشر حديثاً مشتملة على ست مسائل:

- ① ثبوت صلاة الخسوف : ١، ٣، ٤، ٦، ٧، ٨، ١٠، ١٢، ١٣ -
- ② كيفية صلاة الخسوف من حيث الركعات والسجودات: ٥، ٦، ٧، ١٢، ١٣ -
- ③ القراءة في صلاة الخسوف سراً و جهراً: ١، ١٠ -
- ④ الخطبة بعد صلاة الخسوف: ٣، ٤، ٥، ١٣ -
- ⑤ فضل التصديق يوم الكسوف : ٤، ٩ -
- ⑥ صلوة الكسوف عند رؤية آيات الكسوف: ١١ -

قال الله تعالى ﴿وَمَا تُرِيدُ بِالْأَنْبِيَاءِ إِلَّا الْخُسُوفَ﴾ (بنی اسرائیل: ٥٩)

په خسوف او كسوف كېنې فرق :- خسوف او كسوف دوه لفظونه دى ائمه د لغت په دې دواړو لفظونو كېنې فرق بيان كړې دې. امام لغت شيخ ثعلب رحمته الله عليه فرمائي چه د كسوف اطلاق زيات تردنمر په تندر باندې كيږي او د خسوف زيات تر اطلاق د سپوږمۍ په تندر باندې كيږي. علامه جوهرى رحمته الله عليه دا افصح گرځولې دې.

فقهاء کرامو د فقه کتابونو کښې هم دغه طريقه اختيار کړې ده چه د نمر تندر نیولو د پاره کسوف او د سپوږمۍ تندر د پاره د خسوف الفاظ استعمال کړي دي. هسې هم خسف په زمکه کښې وره وبيدو ته وائي ددې سپوږمۍ سره څه نه څه علاقه هم ده چه زمکه د سپوږمۍ او نمر په مینځ کښې راځي نو د سپوږمۍ رڼا ختمیږي. په قرآن کښې آیت دی (فَإِذَا بَرَأَ النَّبُوءَ وَالْبَصَرَ وَخَسَفَ الْقَمَرُ) (سورة القيامة الاية ٧)

ه خسوف او کسوف د ترادف قول:- بعضې اهل لغت په دې دواړو الفاظو کښې د ترادف قول کړې دي ځکه چه ددې په یو بل باندې اطلاق کیږي. دلته د زیر بحث باب بعضې احادیثو کښې د خسوف لفظ استعمال کړې شوي دي په بعضې کښې د کسوف لفظ یاد کړې شوي دي. حالانکه په ټولو احادیثو کښې د نمر تندر کیدو واقعہ بیان کړې شوي ده. د سپوږمۍ د تندر نیولو ذکر په صراحت سره په یو حدیث کښې نشته. او په حدیث نمبر ٢٨٧٨ صرف احتمال دي لهذا صاحب مشکوة له پکار وو چه هغه د صلوٰة الخسوف په ځاني د صلوٰة الکسوف عنوان لگولې وې لیکن کیدې شی چه د هغه په ذهن کښې د ترادف تصور وواوډا اشاره کول وو چه په احادیثو کښې د خسوف لفظ په حقیقت د کسوف په معنی کښې راغلې دي. لهذا په عنوان کښې هم د خسوف لفظ د کسوف په معنی کښې دي. محدثین حضرات په عام توګه په دې دواړو لفظونو کښې فرق نه کوي. محدثین حضرات په عام توګه په دې دواړو لفظونو کښې فرق نه کوي.

په همد نویو کښې د کسوف الشمس وقوع:- مشهور ماهر فلکیات علامه محمود پاشا مصری رحمه الله په خپل کتاب تنسیخ الافهام فی تقویم العرب قبل الاسلام کښې تصریح ده چه د قواعد ریاضیه په رڼا کښې د حضور پاک په مبارکه زمانه کښې کسوف شمس یعنی د نمر تندر نیول صرف یو ځل شوی دی ددې نه زیات ممکن نه ده. د اکثر علماؤ هم دغه قول دي البته د سپوږمۍ د تندر نیولو واقعہ د رسول الله ﷺ په زمانه کښې ډیر ځل شوي ده. د کسوف الشمس موقع باندې په حضور پاک باندې د ویریدو کیفیت راغلو ددې څه وجه ده؟ بیا د نمر تندر نیول او د سپوږمۍ تندر نیولو په موقع باندې حضور پاک څنګه مونځ ادا کړو؟ په جاهلیت کښې د نمر تندر نیولو په موقع باندې به عربو څه تصور قائم کولو؟ دا ټول مباحث به راټلونکی احادیثو په ضمن کښې راټلونکی دی او ګورنئ.

الفصل الأول

[١٤٨٠] د نمر تو ریدو په وخت دوه رکعتنه مونځ کول

١٣٨٠- (١١) [١] عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] «إِنَّ الشَّمْسَ خُفِضَتْ عَلَى عِبْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَبَعَثَ مُنَادِيًا: الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ» [٣] فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ فِي رَكَعَتَيْنِ [٤] وَأَرْبَعًا سَجَدَاتٍ [٥]. قَالَتْ عَائِشَةُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا -: مَا رَأَيْتُ رُكُوعًا قَطُّ [٦] وَلَا سَجْدَةً سُبُحًا قَطُّ كَانَ أَطْوَلُ مِنْهُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجمه: [١] بي بي عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا فرمایي [٢] چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مبارکه زمانه کې (د هجرت څخه وروسته یو ځل، نمر ترنځ (تندر) ونيول [٣] نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم یو اعلان کونکي (خلکو ته) ولیږلو چې هغه دي اعلان وکړي چې الصلوة جامعۀ یعنی مونځ جمع کونکي دي (ټول خلق راجمع شو نو) [٤] حضور صلی اللہ علیہ وسلم مخکي شو او دوه رکعاته مونځ یې ورکړو چې په هغې کې یې څلور رکوع وکړي [٥] او څلور سجدي یې وکړي [٦] بي بي عائشه رضی اللہ عنہا فرمایي (چې څومره طویل رکوع او سجدي چې ما په هغه ورځ په نماز کسوف کې کړيدي، د هغې څخه زیاته وږده چېرته ما نه رکوع کړي ده [٧] او نه مي چېرته سجده کړیده. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: فَبَعَثَ مُنَادِيًا:

د کسوف دپاره د اذان عدم مشروعيت:- د صلوۀ کسوف دپاره اذان او اقامت نشته دي او د خلکو د رايوځانۍ کولو دپاره په اوچت ځانۍ باندې داسې آواز کول پکار دي. "الصلوة جامعۀ" چنانچه نن صبا حرمين شريفين کښې د دې قسم آواز په لږه سپيکر باندې ورکولې شى په حديث کښې هم دې طرف ته اشاره ده.

قوله: عَلَى عِبْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د ابراهيم ولد محمد صلی اللہ علیہ وسلم وفات او کسوف الشمس:- د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مبارکه زمانه کښې هم يو ځل نمر تندر نيولې وو او په اتفاق سره په هغه ورځ د حضور پاك د ځونۍ حضرت ابراهيم عليه السلام انتقال شوې وو. دا د كال ١٠ هجري واقع وه. د عربو د جاهليت دا عقیده وه چه د سپوږمنۍ او نمر تندر نيول چرته د يولونۍ سړى د مړ كيدو د وجې نه كيږي. د ابراهيم عليه السلام په وفات سره دا غلطه عقیده نوره پخه كيدې شوه. لكه بعضې نوى مسلمانانو يا د كمزورې عقيدې والا مسلمانانو وينا هم شروع كړې وه. په دې باندې حضور پاك د دوو ركعتو مونځ نه پس يوه اوږده خطبه وركړه او د جاهليت د دې عقيدې په سختۍ سره ترديد او كړو.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الجمعة/باب طول السجود فى الكسوف (رقم-١٠٥١) ومسلم كتاب الكسوف/باب ذكر النداء بصلاة الكسوف الصلاة جامعة (رقم-٢٠-٩١٠) وابوداود كتاب الصلاة.باب ينادى فيها بالصلاة (رقم-١١٩٠)

قوله: فَمَلَى أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ:

د صلاة الكوف په حكم كښې مذاهب

① د صلاة کسوف مشروعیت اوجواز کښې د چا اختلاف نشته ځکه چه احادیث او دجماع امت نه دا مونځ ثابت دي بلکه بعضي فقهاء د دې د وجوب قائل شوي هم دي.

② جمهور فقهاء فرماني چه صلوۀ کسوف سنت دي

د صلاة الكوف د ادا کولو په کيښت كښې مذاهب

د جمهورو په خپل مينځ کښې د دې مونځ د کولو په طريقه کښې اختلاف دي او د اختلاف وجه داده چه په مختلف احاديثو کښې د مختلف طريقو ذکر دي. د يونه واخله تر پنځو رکوع پورې ثبوت ملاوېږي.

① د امام احمد بن حنبل رحمته الله فرماني چه په احاديثو کښې چه د څومره طريقو ذکر راغلې دي ټولې جائز دي. د موقع او محل په اعتبار سره کومه طريقه هم ملاؤ شوه خپلولې شي ترکومي پورې چه نمر روښانه نه شي دغه طريقې استعمالول پکار دي او په رکوع کښې مشغول کيدل پکار دي.

② امام مالک رحمته الله او امام شافعي رحمته الله په نيزه يورکعت کښې صرف دوه رکوع کول پکار دي د نه زيات نه.

③ د احنافو په نيز چه د صلوۀ کسوف طريقه د عامو مونځونو په شان ده په يورکعت کښې هم يوه رکوع ده.

د اول فريق دلائل: - امام احمد بن حنبل رحمته الله فرماني چه په کومو احاديثو کښې د څومره رکوع گانو ذکر راغلې دي ټولې طريقې جائز دي ترکومي پورې چه په نمر کښې روتوالي نه راځي تر هغه وخته پورې په رکوع گانو کښې مشغل کيدل پکار دي.

د دويم فريق دليل: - د دوی دليل د باب اول حديث دي چه په خپله دعوی باندې واضح دي.

د اول او دويم فريق د دلائلو مخه معاً جوايونه: -

① صلاة کسوف کښې په يو مقام باندې نه په ډيرو مقاماتو باندې داسې افعال ښکاره شوي دي مونږ دا سواد پيغمبرنی د خصوصيت نه نور هيڅ نه شو وئيلې. مونږ تپوس کوو چه په دې مونځ کښې حضور اکرم صلی الله علیه و آله وړاندې تلې دي روستور راغلې دي په دواړو لاسونو کښې د څه څيز د نيولو کوشش کړې دي. که دا افعال د بل چا نه ښکاره شي نوهم د حضور پاک په حکم سره د دغه سړي مونځ فاسد کيږي. معلومه شوه چه دلته معامله د پيغمبرنی د خصوصيت وه نو د ډيرو رکوع گانو په حالت کښې هم کتل پکار دي چه صلوۀ کسوف کښې حضور پاک کوم عمل کړې دي هغه بيشکه دي ليکن مونږ ته چه کوم حکم را کړې شوي دي مونږ په هغې باندې د عمل کولو پابند يو. د قول او فعل د تضاد په وخت

ترجيح قول ته ورکولې شی.

① چه د صلوٰة کسوف واقعہ د حضور اکرم ﷺ په زمانه کښې يوځل پيښه شوې ده او په دې کښې فعلی احاديثو نه خپل مينځ کښې متعارض دي. اوس داڅو ممکن نه دی چه دا متعارض فعلی روايات په يوه واقعہ باندې منطبق کړې شی لهذا ممکن حل صرف دادي چه دا فعلی روايات په وجه د تعارض او تضاد پريخوډې شی او د حضور پاك په قولی روايت باندې عمل او کړې شی او په قولی روايت کښې تصريح ده چه تاسو اوس دا کوم مونځ کړې دې هم دغه شان د کسوف مونځ کوئ او هغه د سحر مونځ وو.

احناف فرمائي چه مونږ په واضح الفاظو کښې وئيل غواړو چه صلوٰة کسوف کښې د يونه زيات رکوع گانې شوی دی. د يونه واخله دوه درې څلور پنځو پورې ذکر دې چه حضور اکرم ﷺ دغه شان عمل کړې دې. مونږ له ددې نه قطعاً انکار نشته اونه زمونږ په دې کښې څه شک دې ليکن حضور پاك چه مونږ ته کوم حکم راکړې دې مونږ به هم په هغې باندې تگ کوو او کوم چه حضور پاك پخپله عمل کړې دې هغه په حضور پاك باندې پريږدو.

② د حضور پاك په خصوصي توگه کوم په کثرت سره رکوع گانې کړی دی دا رکوع گانې د مونځ نه وې بلکه د آياتونو رکوع گانې وې چه د الله تعالی عظيم آيات په صلوٰة کسوف کښې کتلو باندې بار بار رکوع فرمائيلې دی کوم چه خالص خصوصيت دې. خلاصه دا چه د مونځ رکوع حضور پاك صرف يوه کړې ده دې نه زياتی چه څومره رکوع گانې وو هغه رکوع گانې د مونځ نه بلکه د آياتونو رکوع گانې وې. والله اعلم.

د دريم فريق دلائل:- د حضرت قبيصه هلالی رضي الله عنه روايت د دوی دليل دې کوم چه امام ابو داؤد رحمه الله او امام نسائي رحمه الله په خپل خپل کتاب کښې ذکر کړې دې. الفاظ دادی: «اذا رايتموها فاصلوا كما حدث صلوٰة صليهمها من المكتوبة» (ابو داؤد).

③ د حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه روايت دليل دې فرمائي «ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي في كوف الثمس كما تصلون ركعة وسجدة» (ابو داؤد نسائي وطحاوی).

④ دير زيات روايات دی په کومو کښې چه د يور کوع ذکر دې. امام طحاوی رحمه الله هم ددې ذکر کړې دې او زجاجة المصابيح هم د لسو نه زيات رواياتو ذکر کړې دې. په ټولو کښې نيز دې نيز دې هم دغه الفاظ دی: «فصل كما تصلون بأمثل صلوتكم بأخوامن صلوتكم» حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه فرمائي «ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى في كوف الثمس نحواً من صلوتكم بركم وسجد رواه احمدونائي» (زجاجة المصابيح ج ١ ص ٤١٥).

[۱۴۸۱] په صلاة کسوف کښې د قراءت حکم

۳۸۸- (۱) [۲۱] وَعَنْهَا قَالَتْ: [۲] «جَبَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي صَلَاةِ الْخُصُوفِ بِقِرَاءَتِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې نبی کریم ﷺ په نماز خسوف کې يعنی د سپوږمې په تندر نیولولمانځه کې په اوچت آواز سره قراءت کړي وو. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: جَبَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي صَلَاةِ الْخُصُوفِ بِقِرَاءَتِهِ:

په صلاة الكسوف کښې د قراءت په جهر او سر آ کښې مذهب

په صلوۍ کسوف کښې د قراءت په اوچت آواز سره قراءت او په مزه آواز سره قراءت کولو کښې د رواياتو د اختلاف په وجه د فقهاؤ هم له شان اختلاف دي.

① امام احمد بن حنبل رحمته الله اسحاق بن راهويه او صاحبينو په نيز صلوۍ کسوف کښې جهري قراءت سره مونځ کول پکار دي.

② جمهور فقهاء فرمائي چې نماز کسوف کښې په مزه قراءت کول پکار دي.

د اول فريق دليل :- زير بحث بخاري او مسلم حديث نمبر ۳۸۸ دليل ددي چې خپله دعوی باندې ډير واضح دليل دي.

د دويم فريق دليل :- د دويم فريق دليل د دويم فصل حضرت سمره رضي الله عنها حديث نمبر ۱۳۰ دي. د کوم الفاظ چه دادی: «صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في كسوف لانعم له صوتاً» (ترمذي. ابوداؤد)

د دواړو طريقو د جواز انصافي خبره :- د احنافو کتابونو کښې ليکلی دی چې دواړه شان عمل جائز دي. خو امام احمد رحمته الله او صاحبين حضراتو دليل د بخاري او مسلم حديث دي چې په خپله دعوی باندې ښه واضحه دي او په رواياتو کښې ښه قوی دي. جمهورو سره مضبوط دليل نشته دي ځکه چه د "لانعم له صوتاً" نه دا خو ثابتیږي چې مونږ نه اوریدو ليکن نه اوریدل خود جهري کولو قطعی دليل نه دي. ډير ممکن دی چې قراءت جاری وی او د لريوالی د وجې نه ئی بنده نه اوری. دواړه طريقې جائز دی د جواب ورکولو څه ضرورت نشته.

[۱۴۸۲] د نمر تندر نیولو حقيقي سبب

۳۸۸- (۲) [۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [۲] «اتَّخَفَتِ الْقَامُوسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ،

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب الجهر بالقراءة في الكسوف (رقم- ۱۰۶۵) و ابوداود كتاب الصلاة / باب القراءة في صلاة الكسوف (رقم- ۱۱۸۸) والنسائي كتاب الكسوف / باب نوع آخر (رقم- ۱۴۸۲) و الترمذي كتاب السفر / باب:

كيف القراءة في الكسوف (رقم- ۵۶۳) والنسائي كتاب الكسوف / باب الجهر بالقراءة في صلاة الكسوف (رقم- ۱۴۹۴)

(۲) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب صلاة الكسوف جماعة وصلى ابن عباس لهم في صفة زمزم وجمع على بن عبد الله بن عباس وصلى ابن عمر (رقم- ۱۰۵۲) و مسلم كتاب الكسوف / باب ما عرض على النبي صلى الله عليه وسلم في صلاة الكسوف من أمر الجنة والنار (رقم- ۱۷) - (۹۰۷) و ابوداود كتاب الصلاة / باب القراءة في صلاة الكسوف (رقم- ۱۱۸۸) والنسائي كتاب الكسوف / باب نوع آخر (رقم- ۱۴۸۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها / باب ما جاء في صلاة الكسوف (رقم- ۱۲۶۵) و مالک في الموطا كتاب صلاة الكسوف / باب العمل في صلاة الكسوف (رقم- ۲)

﴿۳﴾ قُلْ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالنَّاسُ مَعَهُ ﴿۴﴾ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا حَتَّىٰ قَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ ﴿۵﴾ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا ﴿۶﴾ ثُمَّ رَكَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا ﴿۷﴾ وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ﴿۸﴾ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قَامَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا ﴿۹﴾ وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ﴿۱۰﴾ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ﴿۱۱﴾ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ انْصَرَفَ ﴿۱۲﴾ ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَحَلَّى الشَّمْسُ،

توجهه ﴿۱﴾ عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایا ﴿۲﴾ چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کې نمر ترنخی (تندر) ونيولو ﴿۳﴾ حضور صلی اللہ علیہ وسلم خلقو سره (داسې) مونځ وکړو ﴿۴﴾ چې د سورة بقره د قرات په قدر يي قيام وفرمايلو (يعني تر دومره وخت پورې ولاړ وو تر خومره وخت پورې چې سورة بقره ويل کيږي) ﴿۵﴾ بيا حضور صلی اللہ علیہ وسلم رکوع وکړه رکوع هم دومره طويل وه ﴿۶﴾ د رکوع څخه يي سر مبارک اوچت کې او تر ډير وخته پورې ولاړ وو ﴿۷﴾ او دا قيام د اولني قيامه څخه کمه وو ﴿۸﴾ بيا (دوباره) يي رکوع وکړه دا رکوع هم طويل وه خو د مخکني رکوع څخه کمه بيا ودریدلو او سجده يي وکړه بيا (د دويم رکعت د پاره) ودریدلو او ډير طويل قيام يي وکړو ﴿۹﴾ خو دا قيام د اولني قيام څخه کم وو ﴿۱۰﴾ بيا رکوع ته لاړو دا رکوع هم اوږده وه خو د اولني رکوع څخه کمه ﴿۱۱﴾ بيا نې سجده يي وکړه ﴿۱۲﴾ دې څخه وروسته (يعني د التحيات او سلام څخه وروسته) د لمانځه څخه فارغ شو نو نمر روښانه شوې وو.

﴿۱﴾ فَقَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ ﴿۲﴾ لَا يَغِيْبَانِ لِمَوْتٍ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ ﴿۳﴾ فَإِذَا رَأَيْتُمُ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ ﴿۴﴾ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْنَاكَ تَنَاولْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا ﴿۵﴾ ثُمَّ رَأَيْنَاكَ تَكَعَّمْتَ ﴿۶﴾ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ ﴿۷﴾ فَتَنَاولْتُ مِنْهَا عَنُقُودًا ﴿۸﴾ وَلَوْ أَخَذْتُهَا لَأَكَلْتُ مِنْهَا مَا بَقِيََتِ الدُّنْيَا ﴿۹﴾ وَرَأَيْتُ النَّارَ فَلَمَّ أَرُ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ أَظْفَرُ ﴿۱۰﴾ وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النَّسَاءَ ﴿۱۱﴾ قَالُوا: بِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: بِكُفْرِهِنَّ ﴿۱۲﴾ قِيلَ: يَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ ﴿۱۳﴾ قَالَ: يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ ﴿۱۴﴾ لَوْ أَحْسَنَتْ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ لَمَرَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ: ﴿۱۵﴾ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه ﴿۱﴾ حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل چې نمر او سپوږمې د الله جل جلاله (د قدرت) د نښو څخه دوه نښانې دي ﴿۲﴾ نه دا د چا د مرگ په وجه ترنځ (تندر) نيسي او نه د چا د پيدا کيدو په وجه ﴿۳﴾ هر کله چې تاسو وويني (چې دا تندر نيولي دي) نو د الله جل جلاله په ياد کې مشغول شئ ﴿۴﴾ صحابه و رضی اللہ عنہم عرض وکړو چې يا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم (د لمانځه په دوران کې) مونږ وليدل چې تاسو د خپل ځاي څخه د څه شي د اخستلو اراده وکړه ﴿۵﴾ بيا مونږ ته صلی اللہ علیہ وسلم په وروسته کيدو وليدلي ﴿۶﴾ حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل چې (کله تاسو زه د څه شي اخستو د پاره په مخکې کيدو ليدلي ووم) هغه وخت ما جنت ليدلي وو ﴿۷﴾ او د هغې څخه مي د انگورو يوه غنچه شوکولو اراده کړي وه ﴿۸﴾ که ما د انگورو هغه غنچه شوکولي وې نو بلاشبهه تاسو به هغه خوړلي ترڅو چې دنيا پاتې وي ﴿۹﴾ او کله چې تاسو زه به وروسته کيدو ليدلي ووم (هغه وخت) ما دوزخ ليدلي وو (د هغې د گرمي د رسيدو د ويرې څه شاته شوې وم) او د نن ورځ

په شان په هيڅ ورځ کې ما داسې هولناک ځاي [سخته] هيڅ کله نه وو ليدلي [١٧] او په دوزخ کې ما زياتي ښځي وليدلې [١٨] صحابه و [ع] عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ په څه وجه؟ حضور ﷺ وفرمايل چې د هغوی د کفر په وجه [١٩] صحابه و [ع] عرض وکړو چې آيا ښځي د الله ﷻ په کفر کې مبتلا دي [٢٠] وي فرمايل چې نه بلکه هغوی د خاوندانو د نعمتو او د احسان کفران کوي [يعني د خاوندانو ناشکري او نافرمانی کوي او د چا احسان نه مني] [٢١] که تاسو په هغوی کې د چا سره تر مودو پورې نيکي کوئ خو هر کله چې هغه څه شي [د خپلي مرضی خلاف] وويني نو دا وايي [٢٢] چې ما هيڅ کله ستا څخه خبر نه دي ليدلي. [بخاري مسلم]

حل لغات: ① ټگگگگت: تاسو وړاندې وروسته کيدئ.

تسهيلات:

قوله: ټگگگگت: چونکه حضور پاك د كسوف په مونځ كښې وړاندې روستو تلې راغلې وو لهذا هم دغه سوال صحابه كرامو او كړز

قوله: لَا يَغْفِرَانِ لِمَنْ أَحَدٌ وَلَا لِمَنْ آيَةٍ:

د غلطو د غلطې عقيدې اصلاح: - لکه څنگه چې اول ليکلي شوی دی چې د جاهليت په زمانه کښې د عربو دا غلطه عقيده وه چې نمر تندر څکه نيسي چې څوک لوئی سړې مړ کيږي. په اتفاق سره په هغه ورځ د حضرت ابراهيم عليه السلام انتقال شوې وو چې د ماريه قبطيه رضي الله عنها نه پيدا شوې وو کومه چې د حضور پاك وينځه وه. په دې انتقال سره د جاهليت دا عقيده نوره هم پخه کيدې شوه چې واقعي د يولوئی سړې په مړ کيدو سره نمر تندر نيسي. په دې وجه حضور پاك د هغه خلقو د ترديد دپاره باقاعده خطبه ورکړه او اعلان ئی اوکړو چې په نمر سپوږمۍ کښې بدلون راوستل د الله تعالی کار دې. د الله تعالی د وحدانيت او قدرت کامله ښې دی. دا بدلون د يو سړي د مړگ د وجې نه نه راځي بس په تاسو باندې لازم دی چې کله په سپوږمۍ يا نمر کښې داسې بدلون اوگورنی نومونځونه کوئ د الله تعالی ذکر کوئ او د الله تعالی په مخکښې زاری کوئ.

د صلاة الكسوف دپاره د خطبې حکم: - د سپوږمۍ معامله د شپې وی په دې وجه په هغې کښې په جمع سره مونځ نشته بلکه په کورونو کښې ځان ځانله مونځ کولې شی. لهذا ددې مسائل جدا او کم دی او د نمر تندر نیول چونکه د ورځې وخت کښې وی او په ورځ کښې د دې دپاره جمع وی لهذا ددې مسائل زیات دی. باقی د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز صلوۃ کسوف کښې خطبه نشته دې چرته چې حضور پاك خطبه ورکړې ده نو هغه د اهل جاهليت د رسوماتو او د نمر تندر نیولو باره کښې د عربو د غلطې عقيدې ترديد مقصود وو. د شوافع حضراتو په نیز کسوف خطبه ده. خو په ظاهر احادیثو کښې د خطبې ذکر موجود دي.

[١٤٨٢] په صلاة کسوف کښې د رسول الله ﷺ خطبه

٣٨٨- (٣) [١] «وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - عَنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَقَالَتْ: [٢] ثُمَّ سَجَدَ فَأُطَاعَ السُّجُودَ [٣] ثُمَّ انْصَرَفَ وَكَلَّمَ الْجَمْعَ الشَّمْسُ [٤] فَخَطَبَ النَّاسَ، فَحَمِدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، [٥] ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ [٦] لَا يَخْفَيَانِ يَمُوتُ أَحَدُ وَلَا يَحْيَا يَهُ،

قوجه: [١] او بي بي عائشه (رضي الله عنهما) خه (هم) د حضرت ابن عباس (رضي الله عنهما) د مذكوره بالا روايت پشان روايت منقول دي په هغه کې يې دا هم فرمايلي دي [٢] چې بيا حضور ﷺ سجدي ته لاړ نو ډيره طويله سجده يې وکړه [٣] بيا چې د لمانځه خه فارغ شو نو (نمر) روښانه شوې وول [٤] د دې خه وروسته حضور ﷺ د خلقو په مخکې خطبه وفرمايله نو (مخکې) حضور ﷺ د الله ﷻ حمد و ثنا بيان کړه [٥] بيا يې وفرمايل چې نمر او سپوږمي د الله ﷻ دښمنو خه دوه نښاني دي [٦] نه خو د چا د مرگ په وجه يې ترنځ (تندر) نيسي او نه د چا د پيدايښ په وجه.

[١] فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْعُوا اللَّهَ [٢] وَكَبِّرُوا، وَصَلُّوا، وَتَصَدَّقُوا، [٣] ثُمَّ قَالَ: يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ، وَاللَّهِ مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرَمِنْ اللَّههِ [٤] أَنْ يَزْنِيَ عَبْدَهُ أَوْ زَنَى أُمَّتَهُ. [٥] يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَاللَّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ [٦] لَضَجَّكُمْ قَلِيلًا، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوجه: [١] هرکله چې تاسو تندر نيول ووينئ نو د الله ﷻ خه دعا غواړئ [٢] تکبير وائي او مونغ کوئ او د الله په لار کې خيرات کوئ [٣] بيا يې وفرمايل چې اي امت د محمد (ﷺ) قسم دي د پروردگار د الله تعالی ﷻ خه زيات هيڅ څوک غيبت مند نشته [٤] هر کله چې د هغه يو غلام (بنده) زنا کوي يا د هغه يوه وينزه (بندي) په زنا کې مبتلا کيږي [٥] او اي امت د محمد (ﷺ) قسم دي په الله ﷻ که تاسو خلق هغه شي وپيژنئ کوم چې زه پيژنم (يعني د آخرت د ورځې هولناکي او د پروردگار غضب) [٦] نو په دې کې هيڅ شک نشته چې ستاسو خدا به کمه شي او ژر به موزياته شي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① تَوَّ: په معنی د مثل سره یعنی پشان، ② التَّحَلَّى: روښانه شو.

تسهيلات:

قوله: مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرَمِنْ اللَّههِ:

د الله تعالی د غيبت مفهوم: - د غيبت اصلی معنی ده ، خپل حق کښې د غیر شرکت لره بد گڼل او دالله ﷻ د غيبت مطلب دادې چې په خپلو احکاماتو کښې د بندگانو نافرمانی

١) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة /باب الصدقة فی الکسوف (رقم- ١٠٤٤) ومسلم کتاب الکسوف /باب صلاة الکسوف (رقم- ٣- ٩٠١) والنسائي کتاب الکسوف /نوع آخر من صلاة الکسوف (رقم- ١٤٧٤) ومالك فی الموطأ کتاب صلاة الکسوف /باب العمل فی صلاة الکسوف (رقم- ١)

اود امر او نهی خلاف کول بد گنرل. ددې ارشاد حاصل دادې چې د الله ﷻ يو بنده نارینه يا زنانه کله چې زنا او کړۍ نو دې معامله کښې چې تاسو څومره غيرت محسوسوئ او ددې دواړو نه چې ستاسو څومره نفرت کوې، دالله ﷻ غيرت ددې نه زيات شديد او د هغه نفرت ستاسو د نفرت نه زيات سخت دې.

قوله: وَاللَّهُ لَوَ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ:

په روايت الباب کښې زيات: - په دې روايت کښې د سجده د طوالت د خطبې، دعا، تکبير، د مونځ اود خيرات کولو ذکر او حکم دې اوپه دې حديث آخری څه الفاظ نور زياتی هم منقول دی، حالتهکه د ابن عباس ؓ په روايت کښې ددې ذکر نشته دې.

[١٤٨٤] د کسوف په وخت کښې د نبي عليه السلام کيفيت

٣٨٨- (٥١) [١] وَعَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «خُصِفَتِ الشَّمْسُ، فَقَامَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَرْعًا [٣] يَخْشَى أَنْ تَكُونَ السَّاعَةُ [٤] فَأَتَى الْمَسْجِدَ، فَصَلَّى بِطَوِيلٍ قِيَامٍ وَدُكُوعٍ وَسُجُودٍ، [٥] مَا رَأَيْتُهُ قَطُّ يَفْعَلُهُ [٦] وَقَالَ: هَذِهِ الْآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللَّهُ [٧] لَا تَكُونُ يَمُوتُ أَحَدٌ وَلَا يَحْيَا يَهُ [٨] وَلَكِنْ يَخُوفُ اللَّهُ بِهَا عِبَادَهُ [٩] فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ، [١٠] فَأَفْرَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابو موسي ؓ فرمايي [٢] چې کوم وخت چې نمر ترنځ (تندر) ونيولو نو نبي کريم ﷺ خوف زده ودریدلو [٣] او داسې خوف به ورباندې خور شو لکه چې قيامت راغلې وي [٤] حضور ﷺ مسجد ته تشریف راوړو او د طويل قيام، رکوع او سجود سره يې مونځ وکړو [٥] ما هيڅ کله حضور ﷺ په دومره طويل قيام، رکوع او سجود کولو باندې نه دي ليدلي، [٦] بيا رسول الله ﷺ وفرمايل چې دا نښانې چې الله تعالی ﷻ راليري [٧] نه خود چا د مرگ په سبب ظاهر يږي اونه دچا د پيدائش په وجه دي [٨] ليکن د دي په ذريعه الله تعالی ﷻ خپل بندگان ويري [٩] هر کله چې تاسو د دې نښو څخه څه نښه ووينئ [١٠] نو د الله تعالی ﷻ څخه خوف کولو سره د هغه ذکر کوئ دعا غواړئ او په استغفار کې مشغول يږئ. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① قَرْعًا: د ويرې نه، ② يَخْشَى: ويريدلو، ③ يَمُوتُ: ويروي، ④ الْفَرَعُ: اوپريږي.

تسهيلات:

قوله: فَقَامَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَرْعًا: يعنى کله چه دنمر تندر نيول شروع شو نو حضور پاک وريدو سره اودريدو او په حضور پاک باندې داسې ويره راغله لکه چه قيامت قائم شوې وي.

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة/باب الذكر في الكسوف (رقم-١٠٥٩) ومسلم كتاب الكسوف/باب ذكر النداء بملا الكسوف الصلاة جامعة (رقم) ٢٤ - (٩١٢) وابوداود كتاب الصلاة/باب صلاة الكسوف (رقم-١١٧٧) والنسائي كتاب الكسوف/باب الأمر بالاستغفار في الكسوف (رقم-١٥٠٣) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها/باب ما جاء في صلاة الكسوف (رقم - ١٢٦٣)

اشكال ۱:- دَ نمر تندر نيول خو يو عادی امر دي چه "حیلولة الارض بين الشمس والقمر" کيږي په دي کښې د وريدو څه خبره وه او د دومره پريشانه کيدو څه ضرورت وو؟

۱۵ اشكال جواب:- کسوف الشمس د قيامت د نښانو نه يوه نښه ده په کوم کښې چه دا اشاره ده چه دا لونی لونی غرونه دا لونی لونی دريا بونه اودا نظام علوی او سفلی اودا نظام سماوی به د سترگو په رڼا کښې ذره ذره شی. دا ستوری او دا سپوږمکی نمر او د دي دغه شان يې نوره کيدل دا د قيامت د علاماتو يوه نمونه ده او د قيامت ويره يو عکس دي ځکه حضور پاک او وريدو او د جملاتو طرف ته راغلو او امانت ته نی هم حکم ورکړو چه تاسو هم وريدو سره جملات ته لار شئ او مونځ او کرني ذکر کوئي چرته هم د دغه وخت نه قيامت قائم کيدل شروع نه شی.

[١٤٨٥] د کسوف په مونځ کښې د رکوع او سجدو تعداد

٣٨٥- (١) [٦١] وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «الْكَسْفُ الشَّمْسِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَصَلَّى بِالنَّائِسِ سِتَّ رَكَعَاتٍ بِأَرْبَعِ سَجَدَاتٍ». رواه مُسْلِمٌ.

توجه: [٦١] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې [٢] چې د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کې په کومه ورځ چې د حضور صلی الله علیه و آله صاحبزاده حضرت ابراهيم وفات شوې وو نمر ترنځ (تندر) نيولي وو [٣] نو حضور صلی الله علیه و آله خلقو ته په شپږ رکوع او څلورو سجودو سره مونځ ورکړو. (مسلم)

تسهيلات:

قوله: مَاتَ إِبْرَاهِيمُ:

د ابراهيم تعارف:- دا ماريه قبطيه عليه السلام د بطن نه وو د اتلسو مياشتو په عمر کښې د هغه انتقال شوې وو. په کال ٨ هجري کښې پيدا شوې وو او په ١٠ هجري کښې په ماشوموالي کښې وفات شو. په دي روايت کښې په يورکعت کښې درې رکوع کولو بيان دي.

[١٤٨٦] په صلاة کسوف کښې څلور رکوعگانې او دوه سجدي

٣٨٦- (٢) [٤١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حِينَ كُسِفَتِ الشَّمْسُ ثَمَانِ رَكَعَاتٍ فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ».

توجه: [٤١] ابن عباس رضي الله عنهما فرمايې [٢] چې رسول الله صلی الله علیه و آله د نمر ترنځ (تندر) نيولو په وخت دوه رکعاته مونځ د اتور رکوع او څلورو سجودو سره داسې ورکړو اچې په هر رکعت کې څلور

(١) اخرجه مسلم في كتاب الكسوف/باب ما عرض على النبي صلى الله عليه وسلم في صلاة الكسوف من امر الجنة والنار (رقم: ١٠ - ٩٠٤)

(٢) اخرجه مسلم في كتاب الكسوف/باب ذكر من قال: إنه ركع ثمان ركعات في أربع سجعات (رقم: ١٨ - ٩٠٨) كتاب الكسوف/باب ذكر النداء بصلاة الكسوف الصلاة جامعة (رقم: ٢٦ - ٩١٣)

خلور رکوع او دوه سجدې يې وکړي!
 حل اللّٰفان: ① کيفيت: تندر او نيولو.

۳۸۷- (۱۰۱) [۱] وَعَنْ عَلِيٍّ مِثْلَ ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] او دغسې د حضرت علي عليه السلام خه منقول دي. (مسلم)

تسهيلات:

قوله: وَعَنْ عَلِيٍّ مِثْلَ ذَلِكَ:

د مذکورہ جملې په مفهوم کتبې دوه اقوال: -

① حضرت علی عليه السلام هم دا روایت نقل کړې دې چې حضرت رسول کریم ﷺ داشان مونځ کړې دي

② د حضرت علی عليه السلام باره کتبې دامنقول دی چې هغوی داشان مونځ ادا کړو.

[۱۸۸۸] د کسوف په وخت کتبې د نبی علیه السلام طریقه

۳۸۸- (۸) [۱] «وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [۲] كُنْتُ أُرْتَمَى بِأَسْهُمِي بِالْمَدِينَةِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳] أَذْكَيفَتِ الشَّمْسُ، فَنَبَذْتُهَا فَقُلْتُ: [۴] وَاللَّهِ لَا نَظْرَانَ إِلَى مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ.

ترجمه: ① حضرت عبدالرحمن ابن سمره رضی اللہ عنہما فرمایي [۲] چې ما به د رسول کریم ﷺ په ژوند مبارک کې د خپلو غشو سره تیر اندازي کوله (یوه ورځ په تیر اندازي کې مشغول ووم) [۳] چې نمر ترنځ (تندر) ونيولو ما غشي وغورځول او په زړه کې مي اوويل [۴] چې قسم په الله زه به ضرور گورم چې نمر ترنځ (تندر) نيولو سره د حضور ﷺ څه حالت وی (يعني دا به گورم چې حضور ﷺ په دي وخت کې څه کوي؟)

حل اللّٰفان: ① اُرْتَمَى: تیر اندازی مي کوله، ② نَبَذْتُهَا: اومي غورزول دا غشی، ③ حَدَّثَ: څه نوي خبره راپيښه شوه،

[۱] قَالَ: فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ قَائِمٌ فِي الصَّلَاةِ رَافِعَ يَدَيْهِ [۲] فَجَعَلَ يُسَبِّحُ وَيُدْعِلُ، وَيَكْبُرُ وَيَحْدُدُ [۳] وَيَذْعُو حَتَّى حَسَرَ عَنْهَا [۴] فَلَمَّا حَسَرَ عَنْهَا قَرَأَ سُورَتَيْنِ وَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ». [۵] رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ [۶] وَكَذَلِكَ فِي شَرِّهِ السُّنَّةِ عَنْهُ. [۷] وَفِي لَسْعِ الْمَصَابِيحِ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ.

ترجمه: ① عبدالرحمن ﷺ وايي چې (په دي سوچ) زه د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شوم (نو ومي ليدل) چې حضور ﷺ دواړه لاسونه پورته کړي وو او په لمانځه کې ولاړ وو ② بيا (ما واوريدل چې) حضور ﷺ سبحان الله، لا اله الا الله، الله اکبر او الحمد لله ويل

① اخرجه مسلم كتاب الكسوف/باب ذكر من قال: إنه ركع ثمان ركعات في أربع سجدات (رقم) ۱۸ - (۹۰۸)

② اخرجه مسلم في كتاب الكسوف/باب ذكر النداء بصلاة الكسوف الصلاة جامعة (رقم) ۲۶ - (۹۱۳)

٢] او دعا يي کوله تر دي چې نمر د تندر نيولو څخه راوتلو ٢] کوم وخت چې د نمر څخه تدر والي [ظلمت] لرې شو نو حضور ﷺ دوه سورتونه اوويل او دوه رکعاته مونځ يي اداء کړ (يعني حضور ﷺ دوه رکعاته مونځ وکړو چې په هغې کې يي دوه سورتونه قراعت کړل، ٥] دا حديث مسلم رحمه الله په خپل صحيح مسلم کې د عبدالرحمن ابن سمره رحمه الله څخه نقل کړي دي ٦] او په شرح السنة کې هم دا روايت د غسې د عبدالرحمن رحمه الله ابن سمره څخه منقول دي ٧] او د مصابيح په نسخو کې دا روايت د جابر ابن سمره څخه نقل شوي دي. **حل اللغات:-** ٨] يَنْزِلُ: تهليل يعني لا اله الا الله، وثيل ٩] حَتَرَ: لرې شو (توروالي دنمر) يعني روښانه شو **تسهيلات:**

قوله: فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ قَائِمٌ فِي الصَّلَاةِ:

د مذکوره جملې په مفهوم کښې دوه اقوال:-

- ① حضور نبی کریم ﷺ دواړه لاسونه اوچت کړي وو او د مونځ په انداز کښې ولاړ وو او قبلې ته نې مخ وو. او خلقو صفونه جوړ کړي وو.
 - ② دې ځانې د صلوة ته مراد دعا ده. داتاول په دې وجه کيږي چې د يو مسلك نه هم دانه معلوميږي چې حضور نبی کریم ﷺ دنمر تندر نيولو په وخت کښې د مونځ په حالت کښې ذکر کولو او لاسونه نې اوچت کړي وو.
- د تعدد رکوع دروياتو ضعف:-** د کسوف دمونځ د رکوع دشمير باره کښې مختلف احاديث مروی دی. کومو روايتونو نه چې په هر رکعت کښې د ډيرو ډيرو رکوع گانو اثبات کيږي هغه ټول مضطرب دی. هم دا وجه ده چې دې باره پخپله راويان هم مضطرب دي. ځينو دريو رکوع گانې بيان کړي دي، ځينو څلور او ځينو دا شمير پنځه بيان کړي دي او دا قاعده ده چې اضطراب موجب دضعف وي. نو د هغه رواياتو ترك کول واجب شو کوم چې د تعدد د رکوع ثابتوي.

[١٤٨٩] د کسوف په وخت کښې د غلام آزادول

٣٨٩- (٩١) [١] وَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ بَنِي بَكْرِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - قَالَتْ: [٢] «لَقَدْ أَمَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِالْعَتَاقَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

قوچمه: ١] د حضرت ابوبکر صديق رحمه الله لور بي بي اسماء رضي الله عنها فرمايي ٢] چې نبی کریم ﷺ د نمر په تندر نيولو کې د غلام د آزادولو حکم فرمايلي دي. (بخاري)

حل اللغات:- ① العتاقة: غلام آزادول

تسهيلات:

قوله: بِالْمَقَاتَةِ فِي كُوفِ الشَّامِ:

هـ كُوفُ په وخت کښې د غلام آزادولو توهيب: - د نمر تندر نيولو په وخت دنورو عملونو هم ذکر دې چې مونځ سره سره دې څه صدقه هم ورکړي. ځکه چې صدقې سره هم مصيبتونه رفع کېږي. او اعلى صدقه داده چې غلام آزاد کړې شي.

الفصل الثاني

[۱۴۹۰] د کسوف په مونځ کښې د قراءت بالجهر اوباسر حکم

۱۴۹۰- (۱۰۱) عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «صَلَّى بِرَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي كُوفٍ [۲] لَا تَنَمُّ لَهُ صَوْتًا». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَأَبُو حَاتِمٍ.

ترجمه: ۱) سمرة ابن جندب فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ د نمر د تندر نيولو په وخت مونځ ته داسې مونځ راکړو [۲] چې مونځ حضور ﷺ آواز نه اوريدلو. (ترمذي، ابوداود، نسائي ابن ماجه)

تسهيلات:

قوله: لَا تَنَمُّ لَهُ صَوْتًا:

په صلاة الكسوف په قراءت عدم: - دا حديث مبارك او ددې په شان نور احاديث په دې خبره باندې دلالت کوي چې د کسوف د مونځ په وخت کښې به د امام قراءت په اوچت آواز نه وي.

[۱۴۹۱] د عجيبه واقعه په ظهور سجده کول

۱۴۹۱- (۱۱۱) وَعَنْ عِكْرَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قِيلَ لِأَبْنِ عَبَّاسٍ: [۲] مَا تَنْتَ فَلَانَةً، بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳] فَغَرَّ سَاجِدًا، [۴] فَقِيلَ لَهُ: تَسْجُدُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ؟ [۵] فَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «إِذَا رَأَيْتُمْ آيَةً فَاسْجُدُوا» [۶] وَأَيُّ آيَةٍ أَكْثَرُكُمْ مِنْ ذَهَابِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -؟ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: ۱) عكرمه راوي دي چې ابن عباس رضی الله عنه ته اوويل شو [۲] چې د نبی کریم ﷺ د بيبيانو مبارکو څخه فلاني بي بي (يعني بي بي صفيه رضی الله عنها)، وفات شوه [۳] نو هغه (د دې عظيمې حادثې د خبر په اوریدو سره) په سجده پريوتلو (يا دا چې هغه مونځ وکړو) [۴] هغه

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب من قال أربع ركعات (رقم- ۱۱۸۴) والترمذي كتاب السفر/باب: كيف القراءة في الكسوف (رقم- ۵۶۲) والنسائي كتاب الكسوف/باب نوع آخر (رقم- ۱۴۸۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في صلاة الكسوف (رقم- ۱۲۶۴)

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب السجود عند الآيات (رقم- ۱۱۹۷) والترمذي كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب في فضل أزواج النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۳۸۹۱)

ته عرض وشو چې ته دا وخت سجده ولي کړي [٥] هغه وفرمايل چې د رسول الله ﷺ ارشاد گرامي دي چې هر کله تاسو څه نښه (يعني کرشمه الهی) ووينئ نو سجده کوئ [٦] او د حضور ﷺ د پيښانو مبارکو د دائمي جداوالي څخه زياته لويه نښه بله کومه کيدې شي. (ترمذي ابوداؤد)

حل اللغات: - ① غَرَّ: پريوتلو په سجده. ② ذَهَابٌ: تلو ته وائی دلته ترې وفات کيدل مراد دی.

تسهيلات: قوله: مَا تَتْ فَلَانَهُ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَرَّ سَاجِدًا:

د حادثې په وخت سجده کول: - دې نه ام المؤمنين حضرت صفيه ؓ مراد ده. دا چه کله وفات شوه نو چا حضرت ابن عباس ؓ ته خبر اوکړو نو هغه په سجده کښې راپريوتلو. دغه سړی تپوس اوکړو چه دا کوم وخت دې اوڅه سبب دې چه تاسو سجده اوکړه؟ په دې باندې حضرت ابن عباس ؓ او فرمائيل چه د حضور ياک ارشاد دې چه کله تاسو څه نښه اوڅه نشانی اوگوري نو فوري توگه باندې سجده کوه او د رسول الله ﷺ د بې بې د انتقال نه بل څه لويه نښه کيدې شي.

د سجده په مراد گڼې دوه احتمالات: - علامه طيبي ؒ ليکي چه په حديث کښې "اية" لفظ مطلق مذکور دي

① اوس که چرته دا د سپوږمۍ او نمر په تندر باندې حمل کړې شى نو د سجده نه مراد به مونځ وي چه د کسوف مونځ اوکړه ② او که د آيت نه نورې نښې مثلاً طوفان سلنى يا زلزله مراد وي نوبيا به د سجده نه هم سجده مراد اخستې شى مونځ به مراد نه وي.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٤٩٢] د کسوف په مونځ کښې رکوع

١٣٩٢ - (١) [١٢] عَنْ أَبِي بَكْرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «الْكَسْفُ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَصَلَّى بِهِمْ [٣] فَقَرَّ أَيْسُورَةً مِنَ الطُّوْلِ [٤] وَرَكَعَ خَمْسَ رَكَعَاتٍ [٥] وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ [٦] ثُمَّ قَامَ الثَّانِيَةَ فَقَرَّ أَيْسُورَةً مِنَ الطُّوْلِ [٧] لَمْ يَرَكْ خَمْسَ رَكَعَاتٍ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ [٨] ثُمَّ جَلَسَ كَمَا هُوَ مُسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةِ يَدْعُو [٩] حَتَّى أَتَى كُوفَهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

قوچه: ① حضرت ابی ابن کعب ؓ فرمایي ② چې د رسول الله ﷺ په زمانه مبارکه کې نمر ترنځ (تندر) ونيولو نو حضور ﷺ صحابه ؓ ته مونځ ورکړو ③ چې په هغې کې حضور ﷺ په اولني رکعت کې د طويل سورتونو څخه يو سورت قراءت وفرمايلو ④ او پنځه رکوعي يې وکړي ⑤ او دوه سجدي يې وکړي ⑥ بيا د دويم رکعت د پاره ودریدلو

(١) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة، باب من قال أربع رکعات (رقم- ١١٨٢) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب ما جاء فی صلاة الکسوف (رقم- ١٢٦٢)

نو په هغې کې هم د طویل سورتونو څخه یو سورت یې قرائت کړو [٧] او پنځه رکوعی او دوه سجدي یې وکړي [٨] بیا دغسې قبله رخ (قبله ته مخامخ) ناست وو او دعا یې غوښتله [٩] تر دې چې نمر روښانه شو. (ابوداؤد)
 حل الثقات: ١- (١) النکلی: چه روښانه شو.

تسهيلات:

قوله: وَرَكْعَتَيْنِ رَكَعَاتٍ:

په لسو رکعتونو کېنې لس رکوع گانې: - په دې حديث پاک کېنې پنځه رکوع گانې په یو رکعت کېنې ذکر شوی دی. یعنی په لسو رکعتونو کېنې لس رکوع گانې دی.

[١٤٩٢] د احنافو مستدل

٣٣- (١) [١٣] وَعَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «كُفِّتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٣] فُجِعَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رُكْعَتَيْنِ [٤] وَيَسْأَلُ عَنْهَا، حَتَّى انْجَلَّتِ الشَّمْسُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. [٥] وَفِي رِوَايَةِ النَّسَائِيِّ: أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «صَلَّى حِينَ انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ مِثْلَ صَلَاتِنَا: بَرَكَمَ وَجَعَدَ».

ترجمه: ١- نعمان بن بشير (رضي الله عنه) چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې نمر ترنخ (تندر) ونيولو [٣] نو حضور ﷺ دوه دوه رکعاته مونځ کول شروع کړل (يعني دوه رکعاته مونځ کولو سره به يې کتل که ترنخ (تندر) به ختم نه وو نو بيا به يې دوه رکعاته مونځ کولو دغسې د تندر تر ختميدو پورې يې مونځ کولو) [٤] او د الله تعالی ﷻ څخه يې دا دعا غوښتله [چې الله نمر روښانه کړي يا دا چې د هر دوه رکعاته څخه وروسته خلقو څخه به يې د تندر نيولو په باره کې پوښتنه کوله چې تندر ختم شو که نه؟ که خلقو به اوويل چې اوس لا باقي دي نو بيا به لمانځه کې مشغول شو! تر دې چې نمر روښانه شو، ابوداؤد، [٥] او د نسائي يو روايت دي چې نمر ترنخ (تندر) ونيولو نو حضور ﷺ زمونږ په شان مونځ وکړو چې په هغې کې يې رکوع او سجده کوله.

حل الثقات: - (١) النکلی: چه روښانه شو،

١- وَلَهُ فِي آخَرِي: أَنَّ «النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَرَجَ يَوْمًا مُسْتَعْجِلًا إِلَى الْمَسْجِدِ [٢] وَقَدْ انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ، [٣] فَصَلَّى حَتَّى انْجَلَتْ، [٤] ثُمَّ قَالَ: [٥] إِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا يَقُولُونَ: [٦] إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْخِفَانِ إِلَّا لِمَوْتِ عَظِيمٍ مِنْ عِظَمَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ [٧] وَإِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْخِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ [٨] وَلَكِنَّهُمَا خَلِيقَتَانِ مِنْ خَلْقِهِ [٩] فَمَا شَاءَ [١٠] فَأَيُّهُمَا انْخَسَفَ فَصَلُّوا حَتَّى يَخْبُرَ [١١] أَوْ يُخْبِرَ اللَّهُ أَمْرًا».

(١) اخرجه ابوداؤد في كتاب الصلاة باب من قال: برکع رکعتين (رقم- ١١٩٣) والنسائي كتاب الكسوف/باب نوع آخر

توجه: [١] د نسايي د يو بل روايت الفاظ دا دي چې يو ورځ حضور ﷺ په تلواري سره مسجد ته تشريف راوړو [٢] چې نمر ترنځ (تندر) نيولي وو [٣] نو مونځ يې وکړو تر دې چې نمر روښانه شو [٤] بيا حضور ﷺ وفرمايل چې د جاهليت د زماني خلقو به ويل [٥] چې په زمکه اوسيدونکو کې د لويو سړيو څخه د يو سړي د مرگ په وجه نمر او سپوږمي ته تندر لگي [٦] حالانکه (حقيقت دا دي چې) نمر او سپوږمي نه د چا د مرگ په وجه ترنځ (تندر) نيسي او نه د چا د پيدايښ په وجه، [٧] دا دواړه د الله ﷻ د مخلوقاتو څخه دوه مخلوق دي [٨] الله تعالی ﷻ چې څنگه غواړي په خپل مخلوق کې تغير [مثلاً تندر نيول رڼا او تياره] پيدا کوي [٩] هر کله چې په دې کې يو تندر ونيسي نو تاسو مونځ کول شروع کړئ تر دې چې هغه روښانه شي [١٠] يا د الله تعالی ﷻ څه حکم ظاهر شي (يعني عذاب راشي يا قيامت شروع شي) (نسايي).

حل الفات: - (٦) مُتَّجِلًا: په جلتۍ سره.

د ابوي مختصر تعارف: - نوم نعمان ابو عبدالله کنيت د پلار نوم ئې بشير اودې د ډيرو اوچتو صحابه کرامو نه وو. د هغوی د پلار عبدالله بن رواحه خور وه. د هجرت نه پس انصارو کښې د ټولونه اول هم دا پيداشوې وه. بيا شپږ مياشتې پس حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه پيدا شوي وو. کله چه څه قدرې هوښيار شو نو منبر سره نيزدې به کيناستو او وعظ به ئې اوريدو. (٥)

په ٥٩ هـ کښې امير معاويه رضي الله عنه د کوفې حاکم مقرر کړو بيا د حمص هم امير مقرر شو. د هغوی باره کښې صاحب قهری فرماني کان حلياً ناسکاً يې العافية هغه بوج اوچتونکې، عابد او عافيت خوښونکې وو. دې سره د بهادرئي او بسالت هم مثال نه لرلو. ويات: - ٦٥ هـ حمص په خواشا کښې په بيران نومې کلی کښې وو د ابن زبير رضي الله عنه مروان سره جنگ کيدلو په کوم کښې چه هغه د ابن زبير رضي الله عنه ملگرتيا اوکړه په دې باندې د مروان سړی خالد بن عدی الکلامي هغه قتل کړو او د هغه سر ئې پرې کړو. د هغه بې بی د هغه سر په خپله غيږ کښې اونيولو هغه وخت د ده عمر ٦٤ کاله وو. (١)

روايات: - د هغه نه ١٢٤ روايات نقل دي. ٥ کښې بخاری او مسلم دواړه متفق دی بخاری په يو کښې او مسلم په څلورو کښې منفرد دي.

(١) استيعاب (٣١٠) - (٢) فی الإستبذان باب لاترک النار فی البيت عند النوم رقم. ٥٨٢٠ ومس. فی الأشربة باب الأمر بتغطية الإناء وإبقاء السقاء إلخ. رقم. ٣٧٦٠. وكذا. حم. اول مسند الكوفيين رقم. ١٨٧٤٩. (٣) فتح الباری شرح بخاری. (٤) روضة المتقين ٢٠٦/١. (٥) ابوداؤد.

تہذیبات:

قوله: **بِمِثْلِ صَلَاتِنَا**:

پہ صلاۃ الکون کنبی ہ مسلک حنفی قائمید:- داحدیث پہ واضح توگہ د احنافوہ مسلک تانید کوی وائی چہ د کسوف مونخ دعام مونخونو پہ شان یومونخ دی ددی خہ جدا طریقہ نشته. مونخوہ قولی حدیث تہ کتل پکار دی اوام ضابطہ دادہ چہ د مونخ یورکعت کنبی ہم یوہ رکوع دہ.

[۶۷/۵۱] بَابُ فِي سُجُودِ الشُّكْرِ

وهذا الباب خال عن الفصل الأول والثالث

د شکرہ سجدي بیان

خلاصۃ الباب:-

فيه ثلاثة احاديث مشتملة على مسئلة واحدة:

① ثبوت سجود الشکر عن النبی ﷺ: ۱، ۲، ۳.

د سجدي لسمونہ:- پہ مانخہ کنبی دنتہ سجدو نہ علاوہ د مونخ نہ بہر خوقسم سجدي دی تفصیل تہ اوگورئی:

① یوہ سجده سہودہ دا د مونخ د صحیح کولو دپارہ دہ کوم چہ د صلوۃ پہ حکم کنبی دہ پہ دی کنبی ہیخ اختلاف نشته دی.

② دویمہ سجده د تلاوت دہ دا سجده د قرآن د تلاوت پہ وخت واجب وی ددی پہ جواز کنبی ہم خہ کلام نشته دی.

③ دریمہ سجده د مناجات دہ کومہ چہ د مانخہ نہ بہر وی. د اکثر و علماؤ ظاہری اقوال نہ معلومیری چہ دا مکروہ دہ. عوام الناس د مانخہ نہ پس دا کوی. بعضہی خلق دواہہ لاسونہ پہ زمکہ باندی التہ کیخودوسرہ د دعا شکل جوہہ وی دامکروہ دہ.

④ خلورمہ سجده د شکرہ چہ د حصول نعمت یا مصیبت لری کیدو پہ وخت کولی شی پہ دی کنبی د علماؤ اختلاف دی.

د سجده شکر پہ حکم کنبی مذاہب

① امام شافعی رحمہ اللہ امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ او د احنافو نہ امام محمد رحمہ اللہ فرمائی چہ کلہ خہ د خاص خوشحالی موقع راشی نو سجده د شکر کول سنت دہ.

② امام مالک رحمہ اللہ او امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ د بعضی اقوال نہ معلومیری چہ سجده د شکر مکروہ دہ.

هـ اول فريق دلائل :-

① دَدې باب مذکوره دريواره احاديث د دوی مستدلالات دی په کومو کښې چه د سجدې د شکر واضح ثبوت موجود دي.

② د جنگ بدر په موقع چه کله د ابوجهل سر د حضور پاك مخې ته راوړلې شو نو حضور پاك د شکر سجده ادا کړه او بياني او فرماييل چه د دې امت فرعون مړ کړې شو "فخر ساجدا" الفاظ راغلي دي.

③ دغه شان صديق اکبر عليه السلام ته چه کله د مسلمه کذاب د قتل خبر اورسيده نو هغوی د شکر سجده د شکر ادا کړه.

④ دغه شان په ديرو موقعو باندې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د شکر سجده ادا کړې ده کله چه به هغوی ته د مسلمانانو د فتح خبر رسيدلو.

⑤ دغه شان کله چه د خوارج مشر قتل کړې شو نو حضرت علي رضي الله عنه د شکر سجده ادا کړه دا ټول د سجدۀ شکر د مسنون کيدو دلائل دي.

د دويم فريق دلائل :- د الله تعالی نعمتونه بې شميره دي او هروخت رابنکاره کيږي که په هريو نعمت باندې مسلمانانوته د سجدۀ شکر کولو حکم کړې دې نو دا به يودير لونی تکليف شي.

دامام ابو حنيفه د قول په تشریح کښې مختلف اقوال :- امام محمد رحمته الله عليه د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه متعلق په دې سلسله کښې يوه جمله نقل کړې ده (انه كان لا يراه اشياً) (کذا في الذخيرة) يعنی امام صاحب سجدۀ شکر هيڅ نه گنځله د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه د دې کلام څه مطلب دي په دې کښې د احنافو د علماؤ مختلف رائي دي چې دامام صاحب د دې قول مطلب او مراد څه دي.

① د دې د مسنونيت نفی ده.

② د سجدۀ شکر د وجوب نفی ده.

③ د سجدۀ شکر د جواز نفی ده.

④ د شکر تام نفی کول غواړي چه صرف سجده کول پوره شکر نه دي بلکه کامل شکر دادي چه دوه رکعت د شکرانې مونځ ادا کړي. دا ټول اقوال په خپل ځاني

د احنافو په ليز منفي به قول :- ليکن د احنافو فتوی په دې باندې ده چه سجده د شکر کول مستحب دی ځکه چه په ديرو احاديثو کښې د دې ثبوت موجود دي او امت دا قبول کړي دي. او په هريو نعمت باندې سره د دې چه تکليف مالایطاق دي ليکن په لويولو يو نعمتونو باندې کله کله د شکر سجده کول څه گران کار نه دي.

الفصل الثاني

داعجيبه باب دي چه په دي کښې فصل اول هم نشته دي او فصل ثالث هم نشته دي صرف فصل ثاني دي په کوم کښې چه صرف درې احاديث دي کوم چه حاضر خدمت دي.

[١٤٩٤] د خوشحالي په وخت سجده دشکر

١٣٣٠- (١) [١] عَنْ أَبِي بَكْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا جَاءَهُ أَمْرٌ مُرُوراً [٣] أَوْ يُسْرَياً [٤] غَرَسَ أَجْداً، شَاكِرًا لِلَّهِ تَعَالَى». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ [٥] وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

توجه: [١] حضرت ابوبکره رضي الله عنه فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ ته چې به څه خوشحالي پېښه شوه [٣] يا راوي د لفظ سُرُوراً په ځاي يُسْرَياً ويلي دي يعنې حضور ﷺ ته چې به څه داسې امر پېښ شو چې په هغې سره به خوشحاله شو [٤] نو د الله ﷻ د شکر اداء کولو د پاره به په سجده پريوتلو، ابوداود ترمذي، [٥] امام ترمذي رحمته الله عليه ويلي دي چې دا حديث حسن غريب دي.

حل اللغات: - ① سُوراً: دا لفظ منصوب دي ددې فعل "يوجب" محذوف دي. يا حال دي يعنې ساراً. خوشحالي ته وائي. ② غَرَسَ: پريوتلو (په سجده).

تسهيلات:

قوله: غَرَسَ أَجْداً:

د سجده شکر دپاره دليل: - کوم حضرات چه سجده شکر سنت گرځوي هغوی ددې حديث نه استدلال کوي. حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله عليه "غرساً جداً" نه دوه رکعتيه مونځ مراد اخلي او دحديث په الفاظو کښې ددې مفهوم پوره پوره گنجائش شته دي. خو احناف په نيزفتویٰ په دي باندې ده چه خان له سجده دشکر اداکول مستحب دي.

[١٤٩٥] د مصيبت زده په ليدو سره سجده شکر اداکول

٣٣٥- (٢) [٣] وَعَنْ أَبِي جَعْفَرٍ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَأَى رَجُلًا مِنَ النَّعَاشِيِّينَ [٤] غَرَسَ أَجْداً. [٥] رَوَاهُ الدَّارِ قُطْنِيُّ مُرْسَلًا، وَفِي تَرْغِيبِ السُّنَّةِ لَفْظُ الْمَصَابِيحِ.

توجه: [١] ابو جعفر رحمته الله عليه فرمايي چې نبي کریم ﷺ يو پست قد (نلوي) سړي وليدل [٢] نو په سجده پريوتلو، [٣] دارقطني دا روايت بطريق ارسال نقل کړي دي او په شرح السنة کې د

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الجهاد/باب في سجود الشکر (رقم- ٢٧٧٤) والترمذي كتاب السير عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في سجدة الشکر (رقم- ١٥٧٨) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في الصلاة والسجدة عند الشکر (رقم- ١٣٩٤)

(٢) اخرجه الدار قطني باب السنة في سجود الشکر (رقم- ١٥٢٨)

مصباح په الفاظو سره منقول دي.

حل الثالث:- ① النفاش هغه سړی ته وائی د چا قد چه ډیر زیات وړوکې وی او هغه ناقص الخلقت او ضعیف حرکت وی.

د راوي مختصر تعارف:- نوم عبدالله، ابو جعفر کنیت. دا د رسول الله ﷺ د تره خوی حضرت جعفر طیار ﷺ خونی دی. کله چه د هغه پلار حضرت جعفر ﷺ د حبشه طرف ته هجرت او کړو نو عبدالله ﷺ د هجرت په دوران کښې حبشه کښې پیدا شو. کله چه په ۷هـ کښې حضرت جعفر ﷺ مدینې منورې ته راغلونو د حضرت عبدالله ﷺ عمر هم اووه کاله وو په هغه وخت رسول الله ﷺ د هغه نه بیعت هم او فرمائیلو. (۲)

بیا څه موده پس حضرت جعفر ﷺ په غزوه موته کښې شهید کړې شوی دی وجه رسول الله ﷺ به حضرت عبدالله ﷺ سره ډیره زیاته مینه کوله. حضور ﷺ په یو موقع باندې فرمائیلی وو چه عبدالله بن جعفر ﷺ خصوصاً او سیره زما په شان دی. علامه ابن عبدالبر ﷺ فرمائی عبدالله بن جعفر کریم النفس فیاض، خوش طبع خوش اخلاق پرهیزگار او پاک دامن او رښتونی وو. (۳)

بیا چه کله ابن ملجم حضرت علی ﷺ شهید کړو نو د هغوی په قصاص کښې هم عبدالله بن جعفر ﷺ د هغه پښې لاسونه پرې کولو سره بدله اخستې وه. (۴)

وفات:- ۸۰هـ کښې په مدینه منوره کښې وفات شو. د مدینې گورنر ابان بن عثمان په خپل لاس هغه ته کفن واولو او جنازې له ئې اوگه ورکړه. په جنت البقیع کښې خښ کړې شو. د هغوی په جنازه کښې ډیره زیاته گټه وه. (۵)

مرویات:- کله چه د رسول الله ﷺ وفات او شونو هغه وخت کښې د حضرت عبدالله بن جعفر ﷺ عمر تقریباً لس کاله وو خود وړوکوالی په دې زمانه کښې هم هغه یوڅو احادیث یاد کړي وو. د هغې نه دوه په بخاری او مسلم کښې هم دی. د نورو حالاتو دپاره او گورنې ① اسد الغابه ۱۳۴/۳ ② اصابه ۴۸/۴ ③ مستدرک ۵۲۷/۳ ④ استیعاب ۳۵۴/۱ ⑤ تهذیب الکمال ۱۹۳ وغیره.

تسهيلات:

قوله: مِنَ النَّفَّاثِينَ:

د نفثین د لفظ تعقیق او معنی:- په یو روایت کښې نفثین هم دي او النفاش هم دي په دې صیغه کښې په نون باندې ضمه ده او په غین باندې شدنشته دي بلکه زیر دي. النفاش هغه سړی ته وائی د چا د قد حد چه ډیر زیات وړوکې وی او د هغه ناقص الخلقت او ضعیف حرکت وی هم د دې قسم یو سړې چه حضور پاک اولیدلو نو د الله تعالی په دربار کښې د شکرانې په

توگه په سجده پريوتلو. ښکاره ده چې د اوږد قدسې کله په لار روان وي نوڅومره ښائسته اوښکلي ښکاريږي لکه د سروې ونه ياد صوبور اوږد ښاخ په زمکه باندې روانيدوسره وړاندې کيږي. په دې باندې دالله تعالی شکر په ځاني راوړل خو ډير په ځاني دې.

ه سجده شکر مقصد: - ليکن علماو ليکلی دی چه د داسې سړی په مخکښې دې د شکر سجده نه کونی دې ډپاره چه هغه ته تکليف اونه رسی ځکه چه ددې سجده د شکر مطلب دانه دې چه په نورو باندې فخر اوکړې شی بلکه ددې مقصد دادي چه پخپله دالله تعالی دنعمت شکر اداکړې شی اودالله تعالی د عظمتونو اعتراف اوکړې شی. علماو دا هم ليکلی دی چه د داسې فاسق او فاجر په مخکښې سجده کول پکار دی چه الله تعالی زه ددې فسق نه محفوظ اوساتلم خو بيا هم د فاسق مخې ته سجده کول زيات بهتر دی دې ډپاره چه هغه ته تنبيه اوشی. د شيخ شبلې رحمته الله علیه باره کښې مشهور دی چه هغه کله يوفاسق فاجر په خوندونو کښې ډوب اوليدلو نو دهغه په وړاندې ئی اوفرمانيل (الحمد لله الذي عافاني مما ابتلاك به)، يعنی په کوم فسق اوفجور کښې چه الله تعالی ته راگير کړې اوزه ئی محفوظ کړم په دې باندې دالله تعالی په لاکهونو لاکهونو شکر دې.

[۱۴۹۶] د اَمّت دپاره د رسول الله ﷺ دعا

۳۹- (۱) [۳] وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ مَكَّةَ نُرِيدُ الْمَدِيْنَةَ [۳] فَلَمَّا كُنَّا قَرِيبًا مِنْ عَزْوَاءَ [۴] نَزَلَ ثُمَّ قَرَعَ يَدَيْهِ، فَقَدَا اللَّهُ سَاعَةً [۵] ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا، فَمَكَتْ طَوِيلًا [۶] ثُمَّ قَامَ فَرَقَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، [۷] ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا، فَمَكَتْ طَوِيلًا [۸] ثُمَّ قَامَ فَرَقَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ سَاجِدًا،

قوجهمه: [۱] حضرت سعد ابن ابی وقاص رضی الله عنه فرمایي [۲] چې مونږ د رسول الله ﷺ سره د مدینې په اراده د مکې څخه روان شو [۳] کوم وخت چې مونږ عزوزاء ته نژدې (چې د مکې او مدینې به مینځ کې یو مقام دي) ورسیدو [۴] نو حضور ﷺ (د اوبښي څخه) رانیښته شو او دواړه لاسونه یې پورته کړه د لږ ساعت دپاره خپل لاسونه یې پورته کړي وو (دعا یې غوښتله) [۵] بیا په سجده پريوتلو او تر ډیر وخته پورې په سجده کې وو [۶] بیا ودریدلو او تر لږ وخته پورې یې خپل دواړه لاسونه پورته کړه او دعا یې غوښتله [۷] بیا په سجده پريوتلو او ډیر وخت ئې تیر کړو [۸] بیا او دریدلو نوڅه وخته پورې ئې لاسونه پورته کړي وو. [۹] و بیا په سجده کې پریولو.

حل اللغات: - ① عَزْوَاءَ: د مکې او مدینې په مینځ کښې جحفه سره نيزدې د یو مقام نوم عزوزا دې.

١٦ قَالَ: اِلَى سَأَلْتُ رَبِّي، وَشَفَعْتُ لِأُمْتِي ٢ فَأَعْطَانِي ثَلَاثَ أُمْتِي ٣ فَخَرَزْتُ سَاجِدَ الْبَرِّي شُكْرًا ٤ ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي، فَسَأَلْتُ رَبِّي لِأُمْتِي ٥ فَأَعْطَانِي ثَلَاثَ أُمْتِي ٦ فَخَرَزْتُ سَاجِدَ الْبَرِّي شُكْرًا ٧ ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي، فَسَأَلْتُ رَبِّي لِأُمْتِي ٨ فَأَعْطَانِي الثَّلَاثَ الْآخِرَ ٩ فَخَرَزْتُ سَاجِدَ الْبَرِّي شُكْرًا. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ.

توجمه: ١ بیا د هغی خخه وروسته یی وفرمایل چې ما د خپل پروردگار خخه دعا وغوښتله او د خپل امت د گناهونو د بخشش، د عیبونو د پرده پوشی او د درجاتو د بلند کیدو دپاره می شفاعت وکړو ٢ نو ماته د دریمې برخې د امت [مغفرت] راکړل شو ٣ زه د خپل رب د شکر د اداء کولو دپاره په سجده پریوتم ٤ بیا ما خپل سر پورته کړو او د خپل پروردگار خخه می د خپل امت د پاره د هغه د رضا او د مغفرت، خواست وکړو ٥ نو الله تعالی ٦ ماته د نورو دریمې حصې امت مغفرت عطا کړو ٧ زه د خپل رب د شکر د اداء کولو د پاره په سجده پریوتم ٨ بیا ما سر پورته کړو او د خپل پروردگار خخه می د خپل امت د پاره دعا وغوښتله ٩ نو الله تعالی ١٠ ماته د باقی دریمې حصې امت مغفرت هم راکړو ١١ نو زه د خپل پروردگار د شکر اداء کولو د پاره په سجده کښې پریوتم. (احمد ابوداؤد)

تسهيلات: قوله: ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي:

د دعا په وخت د لاسونو پورته کولو حکم: -- د دعا په دې موقع باندې حضور پاک باریار دواړه لاسونه اوچت کړی دی د کوم نه چه معلومېږی د دعا په موقع باندې لاسونه اوچتول د دعا آداب نه دی لکه چه فقهاؤ لیکلی دی په دې سره دغریو مسلمانانوله په هوش کښې راتلل پکار دی چه لاسونه اوچتول لکه چه گناه ئی گنېری او د سلفیت په فتنه کښې د ایمان د حلاوت نه محروم شوی دی

قوله: فَأَعْطَانِي الثَّلَاثَ الْآخِرَ:

دري حمله د الله په دویار کښې سوال کول: -- یعنی درې ځل ئی د الله تعالی نه دعا وغوښتله هر ځل الله تعالی ماته زما د امت دریو کښې یوه حصه راکړه چه دا خلق به د عذاب نه محفوظ وی. کله چه درې په دریو حصو کښې پوره راکړه نو ماد شکر په توگه سجده ادا کړه. الله تعالی د اعلی درجې خلق په رومبی ځل سوال باندې معاف کړل. درمیانه درجې خلق ئی په دویم ځل سوال کولو په موقع معاف کړل او د ادنی درجې خلق ئی په دریم ځل سوال باندې معاف کړل.

اشکال: -- د قرآن او حدیث نه په واضحه توگه معلومېږی چه د قیامت په ورځ به بعضی مسلمانان گناهکاران دوزخ ته ځی او د خپلو کړو سزابه خوری لیکن د دې حدیث نه معلومېږی چه پوره امت معاف شوې دي.

جوابه :-

① دَ دَغِه شفاعت اود حضورياك دَدِي دعا تعلق دَ دُنْيا سزاگانو اود هغِي عذاب سره دِي يعني په دِي امت باندي داسې په زمكه كښې دَ نَتولو عذاب يادَ شكلونو دَ مسخ كيدلو عذاب دِي يانور عذابونه دِي. دَدِي نه به دا امت په مجموعي توگه باندي محفوظ پاتي وي اولكه څنگه چه سابقه امتونودې قسم عذابونو تباه كړې وو. په دِي امت باندي خسف اوقذف اومسوخ او غرق اجتماعي عذابونه هم نه راځي. دَدِي شفاعت او دعا مطلب دانه دِي چه دَ قيامت په ورځ كښې به دَدِي امت گناهكاران دوزخ ته نه ځي.

② دَدِي شفاعت اود دعا تعلق بيشكه دَ آخرت عذاب سره نه دِي ليكن دَ حضورياك شفاعت اودعاسره داگارتسې ملاؤ شې چه څوك مسلمان گناهكار كړم چه دوزخ ته تلې دِي هغه به هميشه دَ پاره دوزخ ته نه ځي بلكه الله تعالى وعده اوفرمائيله چه دَ سزا تيرو لونه پس به دِي دَ دوزخ نه راويستلې شي.

[٦٨/٥٢] بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ

دَ استسقاء دَ موثق بيان

خلاصة الباب :-

فيه أربعة عشر حديثاً مشتملة على ثمان مسائل:

- ① ثبوت صلوة الاستسقاء: ١-
- ② تحويل الرداء في صلاة الاستسقاء: ١، ٦، ٧، ١٢-
- ③ كيفية رفع اليدين في الاستسقاء: ٢، ٣، ١٢-
- ④ الدعاء وقت المطر: ٤-
- ⑤ العمل المسنون وقت المطر: ٥-
- ⑥ الدعاء في الاستسقاء وكلماتها: ١، ٦، ٧، ٨، ١٠، ١١، ١٢-
- ⑦ التضرع إلى الله تعالى في الاستسقاء: ٩-
- ⑧ استسقاء الحيوانات: ١٤-

قال الله تعالى ﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلَ السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ قِطْرًا ۝﴾ (سورة نوح: ١١-١٠)

دَ استسقاء لغوي معنی :- استسقاء باب دَ استفعال مصدر دِي په مجرد كښې دَدِي مصدر السقي - دِي چه دَ خړوبوالي په معنی كښې دِي. په استسقاء كښې سين اوتاء دَ طلب دَ پاره دِي. مطلب داشوچه "طلب السقي" يعني خړوبوالي او باران غوښتل.

د استسقاء شوې تعريف:- د شريعت په اصطلاح كښې د استسقاء تعريف داسې دې. «طلب السقي بوجه مخصوص بانزال المطر ودفع الجذب والقحط» په پښتو كښې تعريف داسې دې چې په اوج كالې كښې د باران د غوښتلو دپاره د خودلې شوې طريقې مطابق مونځ كول اود دعا كول.

الْقَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٤٩٧] د حضور پاڪ د استسقاء د مونځ طريقه

١٣٩٤ - (١) [١١] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: «خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْثَّانِيَةِ إِلَى الْمُهَلِّ يَسْتَسْقِي [٢] فَصَلَّى بِهَمَزٍ رَكْعَتَيْنِ، جَهَرَ فِيهِمَا بِالْقِرَاءَةِ [٣] وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ يَدْعُو، وَرَفَعَ يَدَيْهِ [٤] وَحَوَّلَ رِءَاةَهُ جِوْنَ اسْتَقْبَلِ الْقِبْلَةَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توضیح [١] حضرت عبداللہ بن زید رضی اللہ عنہما فرمایي [٢] چې رسول اللہ ﷺ د خلقو سره د باران د طلب د پاره عیدگاه ته تشریف یوړلو [٣] حضور ﷺ هلته دوه رکعاته مونځ وړکړو چې په هغې کې په اوچت آواز سره یې قراءت وکړو [٤] او مخ په قبله کیدو سره یې دعا وغوښتله او حضور ﷺ (د دعا د پاره) دواړه لاسونه اوچت کړي و [٥] او قبلې ته مخ څرخولو په وخت یې خپل خادر واړولو. (بخاري مسلم)

حل اللغات:- ① یستسقی: باران نې غوښتلو، ② حوّل: وایړلو، ③ رداء: خادر.

تسهيلات:

قوله: يَسْتَسْقِي:

د استسقاء درې صورتونه:- د قرآن او حديث نه د استسقاء درې صورتونه معلومېږي.

- ① د مونځ کولو نه بغير صرف استغفار كول اود دعا غوښتل.
 - ② د جمعي د خطبې دوران كښې اود فرض مونځونو نه پس د باران د پاره دعا كول.
 - ③ د باران دپاره باقاعده توگه باندې د استسقاء مونځ كول اود دې نه پس دعا كول.
- د استسقاء فوره صورت**:- بهر حال د استسقاء درې طريقې دي دموقع او محل په اعتبار سره چې كومه موجود شي په هغې باندې عمل كول جائز دي. البته بهتره استسقاء كښې ښه صورت هم دغه دې چې ټول خلق كولاؤ ميدان ته راوځي دكافرانو او ذمي خلقو نه علاوه ټول مسلمانان ميدان ته راشي او په ډيرشكلى انداز او په عاجزئى سره مونځ او كړي او ښه توبه او استغفار او كړي او بيا د باران دپاره دعا او غواړي اوصدقه او خيرات او كړي.

١) اخرجه البخارى فى كتاب الجمعة / باب الجهر بالقراءة فى الاستسقاء (رقم- ١٠٢٤) ومسلم كتاب صلاة الاستسقاء (رقم- ١) - (٨٩٤) وابوداود كتاب الصلاة / باب فى أى وقت يحول رداءه إذا استسقى (رقم- ١١٦٦) والترمذى كتاب السفر / باب ما جاء فى صلاة الاستسقاء (رقم- ٥٥٦) والنسائى كتاب الاستسقاء / باب تحويل الإمام ظهره إلى الناس عند الدعاء فى الاستسقاء (رقم- ١٥٠٩)

د معنون استسقاء په صورت كېنې مذهب:-

د استسقاء دغه پورته ذکر شوې دريواره صورتونه د ټولو په نيز ثابت هم دي او جائز هم اختلاف په دې كېنې دې چه اعلى درجه كومه يوه ده او آيا د استسقاء سنت صرف مونځ سره مخصوص دې كه نه، په دې كېنې د فقهاؤ اختلاف دې.

① د جمهورو فقهاؤ او صاحبينو په نيز د استسقاء سنت پوره كيدل صرف په مونځ كېنې داخل دي كه چېرې مونځ اونه شى نو د استسقاء سنت پاتې شواؤ د مونځ طريقه داده چه اول دې امام دوه ركعته مونځ وركړي او بيا دې ښه په زارنى سره دعا او غواړي او خادردې اولته واړوي.

② امام ابو حنيفه رحمته الله فرماني چه استسقاء صرف په مانځه كېنې منحصر نه ده. يعنى د استسقاء سنت كيدل په مانځه كېنې بند نه دي بلكه دا سنت په دعا سره هم پوره كيږي او پوره ذكر شوو دريواړو طريقو سره هم د استسقاء عمل پوره كيږي.

د اول طريق دلائل:-

① هغه ټول احاديث د دوى مستدلات دي په كومه كېنې چه د مانځه ذكر دې لكه زير بحث حديث په دي كېنې د مونځ ذكر موجود دې.

② دې نه علاوه يوڅو احاديث داسې هم دي چه حضورياك د استسقاء د پاره عيدگاه ته تشریف اوړلې دې د مونځ كولو ذكر خويشته دې ليكن د عيدگاه تلو نه هم دا معلومېږي؛ چه هم مونځ نى مقصود وو.

③ دغه شان د فصل الثالث حديث نمبر ۱۵۰۸ كېنې "فصلى ركعتين" سره د مونځ ذكر كړې شوې دې.

د دويم طريق دلائل:-

① د قرآن كريم دا آيت دې: (اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا) د دوى مستدل دې په دې آيت كېنې د باران غويستو د پاره صرف د استغفار ذكر كړې شوې دې اوباران صرف استغفار سره معلق كړې شوې دې.

② دغه شان د بخارى د اعرابى والاحديث خومشهور دې چه هغه د اوج كالنى شكايه او كړو نو حضورياك لاسونه مبارك اوچت كړل او په خطبه كېنې دعا او فرمائيله په هغې كېنې هم د مونځ ذكر نشته دې.

③ سعيد بن منصور رحمته الله د امام شعبى رحمته الله نه نقل كوي چه: "اخرج عمر بن عيسى فلم يزد على الاستغفار فقالوا ما نرى انك استقيمت فقال لقد طلعت الله الغيث بمجاذيع السماء الذي يتنزل به المطر ثم قرأ (اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا)" د دې روايت نه هم معلومه شوه چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د استسقاء د پاره صرف استغفار كافى گنلې وو مونځ نى لازم نه وو گنلې. دا عمل د ټولو صحابه كرامو په مخكېنې وو لكه چه په دې باندې د صحابه

کرامو اجماع او شوه.

⑤ په دې باب کېنې هم صاحب مشکوة د اکثر و احاديثو داسې نقل کړی دی په کوم کېنې چه صرف د دعا ذکر دې او د مانځه هيڅ تذکره نشته دې. معلومه شوه چه د استسقاء د پاره صرف مونځ متعين نه دې بلکه دې نه علاوه هم څه داسې طريقې دی په کوم سره چه د استسقاء سنت پوره کيږي. مصنف ابن ابی شيبه کېنې يو روايت داسې دې: «وعن عطاء بن ابی مروان الاسدي عن ابيه قال خرجنا مع عمر بن الخطاب يستسقي فمأزاد على الاستسقاء» (ابن ابی شيبه زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۴۲۲)

مفتي به قول: - امام ابو حنيفه رحمته الله عليه د استسقاء هيڅ کله انکار نه کوي بلکه هغه په مونځ کېنې د استسقاء داخليدلو او بنديدلو قائل نه دې. د دې نه باوجود د احنافو فتوى د صاحبينو په مسلك باندې ده د امام صاحب رحمته الله عليه په قول باندې نه ده ځکه چه په استسقاء کېنې د رسول الله صلی الله علیه و آله نه مونځ ثابت دې. طريقه هم هغه ده په کومه کېنې چه د مانځه په ضمن کېنې استسقاء وي او هم په دې باندې د احنافو فتوى ده.

قوله: جَهْرٌ فِيمَا بِالْقِرَاءَةِ:

د استسقاء په مونځ کېنې جهر بالقراءة: - معلومه شوه چه د استسقاء په مونځ کېنې قرأت په اوچت آواز سره دې.

قوله: وَرَقْرَقَ يَدَيْهِ:

په دعا کېنې د لاسونو پورته کولو ادب: - دلته د دعا د پاره حضور پاک د حد نه زيات لاسونه مبارک او چټولوسره دعا غوښتي ده. معلومه شوه چه لاسونه اوچتول د دعا د آدابونه يو ادب دې. د غير مقلد بنود ليونتوب د وجې نه په جزيرة العرب کېنې په دعا کېنې لاسونه اوچتول ختم کړې شوي دي نو د هغوی د زړونو نه دايمان خوږوالې هم تلې دې ځکه چه سلفيت هغوی خراب کړی دی. د استسقاء په مونځ کېنې افضل دادی چه په اول رکعت کېنې سورت ق يا سورت اعلی نه يوسورت او وئيلې شي او په دويم رکعت کېنې غاشيه او وئيلې شي.

قوله: وَحَوَّلَ رِجْلَهُ:

په صلاة الاستسقاء کېنې د غاړو او لاسونو ادب: - خادر راښکل د استسقاء څه لازمی حصه نه ده. د احنافو په نيز خادر اولته کول د مونځ په توگه نه دی بلکه د تفاول او حالات بدلولو طرف ته اشاره ده. د خادر گرځولو طريقه معروف ده مگر لږه شان مشکل ده.

[١٤٩٨] اذ استسقاء به دعا كنبني لاسونه اوچتول

٣١٨- (٢) [١] اَوْعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ دُعَائِهِ إِلَّا إِلَى الْإِسْتِسْقَاءِ [٣] لَأَنَّهُ يَرْفَعُهُ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ إِبْطِيهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی: چہ نبی کریم ﷺ بہ د استسقاء خہ علاوہ بہ بلہ موقع باندی د دعا د پارہ لاسونہ دومرہ زیات نہ پورته کول [٢] او د استسقاء د پارہ د دعا بہ وخت لاسونہ مبارک بہ یی دومرہ زیات پورته کول چہ د حضور ﷺ د بغلونو ترخونو سپین والی بہ په نظر راتلو. (بخاری مسلم)
 حل اللغات: ① الاستسقاء: باران غوښتل، ② لبط: ترخ.
 تسهيلات: قوله: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ:

اشكال: - سوال دادې چه رسول الله ﷺ د استسقاء نه علاوہ په ډيرو موقعو كنبني لاسونه اوچت كړي دی دلته دنفی خه مطلب دي؟

جواب: - ددې جواب علماؤ دا وركړې دي چه دلته په دې حديث كنبني د صرف لاس اوچتولو نفی مراد نه ده بلكه چه په استسقاء كنبني به نى خومره لاسونه اوچتول هغه شان به نى په نورو موقعو كنبني نه اوچتول.
 قوله: حَتَّى يَرَى بَيَاضَ إِبْطِيهِ:

دترخونو د سپين والى مطلب: - هم دغه وجه ده چه په دې روايت كنبني د ترخونو په نظر راتلو ذكر راغلې دي. راوى دا بيانول غواړي چه حضور پاك په استسقاء كنبني لاسونه دومره اوچت كړل چه د رسول الله ﷺ د ترخونو مباركو سپينوالى ښكاره شو. داد ډير زيات ښانست د وجې نه يو چمك وو حالاتكه د خلقو ترخونه سپين نه وى. ددې نه د رسول الله ﷺ ډير زيات ښانست ثابتول هم مقصود دى او د استسقاء په دعا كنبني د غير معمولي لاسونو اوچتولو بيان هم مقصود دي.

[١٤٩٩] ددعایه وخت د لاسونو کیفیت و احوال

٣١٩- (٣) [١] اَوْعَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - اسْتَسْقَى [٢] فَأَشَارَ بِظَهْرِ كَفِّهِ إِلَى السَّمَاءِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی: چہ نبی کریم ﷺ د باران د پارہ دعا وغوښتله [٢] نو د خپلو دواړو لاسونو شا یی د آسمان طرف ته کړه. (مسلم)
 حل اللغات: ① استسقى: باران نې اوغوښتلو.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الجمعة/باب رفع الإمام يده فى الاستسقاء (رقم-١٠٣١) ومسلم صلاة الاستسقاء/باب رفع اليدين بالدعاء فى الاستسقاء (رقم-٨٩٥) وابوداود كتاب الصلاة/باب رفع اليدين فى الاستسقاء (رقم-١١٧٠) والنسائى كتاب الاستسقاء/باب كيف يرفع (رقم-١٥١٣) والدارمى-كتاب الصلاة/باب رفع الأيدي فى الاستسقاء (١) اخرجه مسلم فى كتاب صلاة الاستسقاء/باب رفع اليدين بالدعاء فى الاستسقاء (رقم) ٧- (٨٩٥)

تسهيلات: قوله: بِظَهْرِ كُنْبِهِ:

د استغاثه په دعا كېني د لاسونو الهه گولو حكمت:- په استسقاء كېني د لاسونو شا د آسمان طرف ته كول هم يوتغا ول دي چه دي طرف ته اشاره ده چه څنگه لاسونه اولته شوي دي اوتلي د زمكې طرف ته شوي دي. دغه شان د اوريځو حالت بدلولوسره باران اووره وه.

[١٥٠٠] د باران په وخت د حضور پاك پوه دعا

١٥٠٠- (١) [١٣] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا رَأَى الْمَطَرَ قَالَ: [٣] اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [١] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ چې به باران وليدلنو دا دعا به يي كوله: [٣] اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا (يعني اي الله نفع رسونكي باران ووروي) (بخاري) **حل اللغات:** [١] صَيِّبًا: راو رسوي مونږ ته (باران).

تسهيلات: قوله: قَالَ: اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا:

د باران د نالغيت دعا:- يعني د باران په وخت كېني د الله ﷻ رحمت راوريږي. په دي وجه په دي وخت كېني د باران نه د نفع حاصليدو دپاره دعا او كړي.

[١٥٠١] د باران په وخت كېني د حضور پاكېل عمل

١٥٠١- (١) [٥] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «أَصَابَنَا وَخَنَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَطَرٌ [٣] قَالَ: فَحَمَزَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ثَوْبَهُ [٤] حَتَّى أَصَابَهُ مِنَ الْمَطَرِ. [٥] فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لِمَ صَنَعْتَ هَذَا؟! [٦] قَالَ: لِأَنَّهُ حَدِيثٌ عَنِّي بِرَبِّهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] حضرت انس رضي الله عنه فرمايي [٢] چې (يو ځل) مونږ د رسول الله ﷺ سره وو چې باران شروع شو [٣] حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چې حضور ﷺ (د خپل سر يا د شا څخه) كپړه لرې كړه [٤] تر دي چې د حضور ﷺ په سر مبارك يا په شا مباركې، د پاسه د باران اوبه غورځيدي [٥] دي ليدو سره مونږ عرض وكړو چې يا رسول الله ﷺ تاسي داسې ولي وكړل [٦] حضور ﷺ وفرمايل ځكه چې دا اوبه د خپل پرودرگار څخه اوس اوس راغلي دي. (مسلم)

حل اللغات:- [١] حَمَزَ: لرې نه كړه (كپړه) يعني د بدن څه حصه نه رابښكاره كړه. [٢] حَدِيثٌ عَنِّي بِرَبِّهِ: اوس اوس (دېره نه) د الله تعالى د ځوانه راغلي دي.

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة/باب ما يقال إذا مطرت (رقم-١٠٣٢) والنسائي كتاب الاستسقاء/باب القول عند المطر (رقم-١٥٢٣) وابن ماجه كتاب الدعاء/باب ما يدعو به الرجل إذا رأى السحاب والمطر (رقم-٣٨٩٠)
(٢) اخرجه مسلم في كتاب صلاة الاستسقاء/باب الدعاء في الاستسقاء (رقم-١٣) (٨٩٨) وابوداود كتاب الأدب/باب ما جاء في المطر (رقم-٥١٠٠)

تَهْذِيبَاتُ:

قَوْلُهُ: لِأَنَّهُ حَدِيثٌ عَنِّي بِرَبِّهِ:

په میدان جهاد او باران کښې ده ها قبلیدل ۱- باران کښې حضور پاک اودريدو اوزياتی کپړې نى اخواکړې مثلاً په سرمبارک نى توپنى پاتې نه شوه اودمتونه نى کپړه اخواکړه اوباران د حضور پاک په بدن مبارک باندې نيغ په نيغه وريدلو صحابه کرامو د دې عمل د وجې معلومول اوغوښتل نو حضور پاک په جواب کښې او فرمايل چه دا باران اوس اوس دېره نه دالله تعالى د ذات دځوانه راغلې دې ددې اوبه مبارکې دى په دې وجه دا حضور پاک په خپل بدن باندې اومړلې بل ددې اوبوسره تراوسه پورې د يو گناهگار لاس نه دې لگيدلې. يو حديث کښې دى چه د جهاد په میدان کښې په جنگ کښې ياد باران لاندې دعا قبلېږي.

الفصل الثاني

[١٥٠٢] په استسقاء کښې د خادراولو طريقه

۱۵۰۱- (١) [٢٦] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى الْمَصَلَّى فَاسْتَسْقَى [٣] وَحَوْلَ رِذَاءَةِ حِينَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ [٤] فَجَعَلَ عِطَافُهُ الْأَيْمَنَ عَلَى عَاتِقِهِ الْأَيْسَرِ [٥] وَجَعَلَ عِطَافَهُ الْأَيْسَرَ عَلَى عَاتِقِهِ الْأَيْمَنِ [٦] ثُمَّ دَعَا اللَّهَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تورجمه: [١] عبدالله ابن زيد رضي الله عنه فرمايې [٢] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم عیدگاه ته تشریف یوړلو او هلته يي باران وغوښتو [٣] کوم وخت چې حضور صلى الله عليه وسلم قبله رخ (مخ په قبله) شو نو خپل خادر يې راتاؤ کړو [٤] نود خپل خادر ښي طرف گرځولو سره يې په خپلي کسه اوږې باندې راوستو [٥] او د خادر گس طرف گرځولو سره يې په خپلي ښي اوږې باندې راوستو [٦] بيا الله تعالى تعالى څخه يي (د باران د پاره) دعا وغوښتله. (ابوداؤد)
 حل اللغات: - ① عِطَافُهُ: د خادر يو اړخ ته عطا وائی.

[١٥٠٢] په صلاة استسقاء کښې د خادراولو طريقه

۱۵۰۳- (١) [٤] وَعَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: [٧] «اسْتَسْقَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٨] وَعَلَيْهِ خُمِيصَةٌ لَهُ سَوْدَاءُ [٩] فَأَرَادَ أَنْ يَأْخُذَ أَصْلَهَا فَيَمْلَأُهَا [١٠] فَلَمَّا ثَقُلَتْ قَلْبَهَا عَلَى عَاتِقِهِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ.

تورجمه: [١] حضرت عبدالله رضي الله عنه فرمايې [٢] چې (يو ځل، رسول الله صلى الله عليه وسلم د باران طلب کولو د پاره دعا وکړه [٣] نو هغه وخت د حضور صلى الله عليه وسلم په بدن مبارک د تور رنگ خادر وو [٤] حضور صلى الله عليه وسلم دا اراده وکړه چې د خادر د لاندې پلسکي (ځاک) گرځولو سره هغه پورته طرف

(١) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/جماع أبواب صلاة الاستسقاء وتفريعها (رقم-١١٦٣)

(٢) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/جماع أبواب صلاة الاستسقاء وتفريعها (رقم-١١٦٤) والناسي كتاب الاستسقاء/باب

العال التي يستحب للإمام أن يكون عليها إذا خرج (رقم-١٥٠٧)

ته را ولي (څنگه چې د څادر گرځولو طريقه ده) ۵ خو په دې کې چې کله حضور ﷺ ته تکليف محسوس شو نو حضور ﷺ په خپلې اوږې باندې څادر وگرځوو. (احمد ابو داود) **حل اللغات**:- ① غيمصه: څادر، ② ثقلت: دروند شو، په تکليف شو. ③ ثلثها: وائي ږولو.

تسهيلات:

① فَأَرَادَ أَنْ يَأْخُذَ اسْفَلَهَا فَيَبْعَثَهُ أَعْلَاهَا:

د څادر اولته کول: دې ته د فقهاء په اصطلاح کښې تحويل الرداء وائي. څادر اولته کول د استسقاء څه لازمي حصه نه ده. د احنافو په نيز څادر اولته کول د مونځ په توگه نه دی بلکه د تفاول او حالات بدلولو طرف ته اشاره ده. د څادر گرځولو طريقه معروف ده مگر لږه شان مشکل ده.

د حديث د بعضې جملو وضاحت:-

⑦ وَعَلَيْهِ غَيْصَةٌ: د يمن ښانسته نقش دار څادر ته خميصه ونيلى شى په مقامات حريرى نومی کتاب کښې خميصه ذکر راغلي دي.

⑧ فَلَمَّا ثَقُلَتْ: چونکه د څادر اولته کيدو عمل مشکل شو نو حضور پاك څادر په اوځو باندې په آسانه طريقه سره واچول او معامله ختمه شوه.

[۱۵۰۴] په صلاة استسقاء کښې د لاسونو د اوچتولو مقدار

۱۵۰۳- (۸) [۱] وَعَنْ عُمَرَ بْنِ مَوْلى أَبِي الْخَيْرِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -: [۲] أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُسْتَقَى عِنْدَ أَتْحَارِ الزَّيْتِ [۳] قَرِيبًا مِّنَ الزَّوْرَاءِ [۴] فَأَمَّا يَدُ عُمَرَ سَقَى [۵] رَأْفَةً يَدَيْهِ قَبْلَ وَجْهِهِ لَا يُجَاوِزُهَا رَأْسَهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ تَحْوَةً.

توضیح: ① حضرت عمر رضی اللہ عنہ چې د أبي اللحم آزاد کړي غلام وو روایت کوي ② چې هغه نبی کریم ﷺ د احجار الزيت سره د باران په غوښتلو باندې ولیدلو ③ چې د زوراء سره نژدې دي ④ حضور ﷺ ولاړ وو د باران د پاره يي دعا غوښتله ⑤ او خپل دواړه لاسونه مبارک يي خپل د مخ طرف ته اوچت کړي وه چه د سر څخه اوچت نه وه. (ابوداود) **حل اللغات**:- ① أتحار الزيت: کانډيزې زمکه، په مدينه کښې د يو خانې نوم وو. ⑦ الزوراء: په مدينه کښې د يو ځای نوم دي

تسهيلات:

قوله: لَا يُجَاوِزُهَا رَأْسَهُ: يعنى دواړه لاسونه ئى دومره نه وو اوچت کړى چه د سر نه ئى لاسونه اړولو سره بره لږ شى.

(۱) اخرجه ابو داود كتاب الصلاة، باب رفع اليدين فى الاستسقاء (رقم- ۱۱۶۸) والترمذى كتاب السفر، باب ما جاء فى صلاة الاستسقاء (رقم- ۵۵۷) والنسائى كتاب الاستسقاء، باب كيف يرفع (رقم- ۱۵۱۴)

اشکال: - حدیث نمبر ۳۹۸ کنبی د حضرت انس رضی اللہ عنہ روایت نه معلومیری چه رسول الله ﷺ به په استسقاء کنبی دیر زیات لاسونه او چتول اودلته په دی روایت کنبی لاسونه دومره نه او چتول بلکه د سرنه به نی بنکته وو په دی دواړو روایتونو کنبی تضاد او تعارض دی. بل په دی روایت کنبی دا دی چه د حضور پاک لاسونه به دمخ طرف ته وو خود حضرت انس رضی اللہ عنہ په حدیث نمبر ۳۹۹ کنبی دی چه لاسونه به نی د زمکې طرف ته او شاگانې به نی پورته د آسمان طرف ته وی؟

د اشکال جواب: - په استسقاء کنبی چه کومې طریقې حضور پاک اختیار کړی دی ټولې جائز دی. کله نی یوه طریقه اختیار کړې ده او کله بله په دی کنبی د تضاد څه خبره نشته دی بلکه د وسعت او رحمت خبره ده.

[۱۵۰۵] د استسقاء په وخت د رسول الله ﷺ عاجزی

هـ- (۱) [۹۱] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ [۲] «خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعْنَى فِي الْإِسْتِغَاةِ [۳] مُتَبَيِّلًا، مُتَوَاضِعًا [۴] مُتَخَفِّعًا، مُتَضَرِّعًا»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسَائِي، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمایي [۲] چې رسول الله ﷺ د استسقاء د پاره بهر ووتلو [۳] او هغه وخت د حضور ﷺ کیفیت دا وو چې اېه ظاهر کې یې زینت ترک کړي وو او متواضع وو [۴] (په باطن کې) عاجزي او بیچارگي او (په ذکر الله کې د ژبي د مشغولیت سره) تضرع یې اختیار کړي وه. (ترمذی، ابوداؤد، نسایی، ابن ماجه)

حل اللغات: - ① - مُتَبَيِّلًا: زړې کپړې، ② - مُتَوَاضِعًا: په ظاهري اندامونو سره عاجزی کولو ته تواضع وائی. ③ - مُتَخَفِّعًا: په باطني اندامونو سره هم نی مکمل عاجزی اختیار کړې وه. ④ - مُتَضَرِّعًا: عاجزی کونکې.

تسهيلات:

قوله: مُتَبَيِّلًا: یعنی زړې کپړې اچولې وې د شان اوشوکت والالباس نه وو بلکه چه د محنت په وخت کوم لباس وی هغه نی اغوستې وو.

قوله: مُتَخَفِّعًا: یعنی د باران د دعا د پاره چه به کله حضور پاک بهر ووتلو نو د حضور پاک ظاهر اوباطن اود ژبي او زړه لکه چه پوره وجود مبارک د سادگنی او عاجزنی نمونه جوړیدلو دې د پاره چه الله تعالی نی دعا قبوله کړي.

د عاجزي انتهاء: - رسول الله ﷺ چه یو طرف ته د شان اوشوکت ترک کولو سره د سرنه ترخپو پورې د عاجزنی یوه نمونه جوړ شوې وو نو بل طرف ته په باطني توگه باندي هم د

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة/ جماع ابواب صلاة الاستسقاء وتفریعها (رقم- ۱۱۶۵) و الترمذی کتاب السفر/ باب ما جاء فی صلاة الاستسقاء (رقم- ۵۵۸) و التسانی کتاب الاستسقاء/ باب جلوس الإمام علی المنبر للاستسقاء (رقم- ۱۵۰۸) و ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها/ باب ما جاء فی صلاة الاستسقاء (رقم- ۱۲۶۶)

حضور پاك زړه مبارك د الله تعالى د ويرې نه پچيدلو او ژبه مبارکه ئې په تضرع عاجزئې او زارئې كښې مشغوله وه.

[١٥٠٦] د باران غوښتلو د پاره دعا

١٥٠٦- (١) [١٠] وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: [٢] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اسْتَسْقَى قَالَ: [٣] اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَيَهَيِّئْ لَكَ [٤] وَالْأَشْرَارَ مَمْتَكًا وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ». رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] عمرو ابن شعيب د خپل پلار څخه او هغه د خپل نيكه (يعني حضرت عبدالله صحابي رضي الله عنه) څخه روايت كوي [٢] چې نبي كريم ﷺ به چه كله باران غوښتلو نو دا دعا به يې كوله: [٣] اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَيَهَيِّئْ لَكَ وَالْأَشْرَارَ مَمْتَكًا وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ (يعني اي الله! خپل بندگان او خپل حيوانات په اوبو سره اوبه كړي [٤] خپل رحمت وغوړوي [٥] او خپلو مړو (وچو) زمكو ته ژوند (يعني بشانسته والي او سرسبزې) راكړي. (مالك ابو داود، حل اللغات:- ① اسق: اوبه كړې، څړوب كړې، ② يَهَيِّئْ: حيوانات، ③ الْأَشْرَارَ: خور كړې، ④ الْمَيِّتَ: مړ، (دلته اوچه زمكه مراد ده).

تسهيلات: قوله: اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَيَهَيِّئْ لَكَ

اشكال:- په دې حديث پاك كښې د خناور ذكر دې ، خناورو په بندگانو كښې څنگه داخل دى ، دا خود مقام عبديت خلاف دى. بيا په انسان او خناور كښې څه فرق دې؟
دا اشكال جواب:- خناورئې د بندگانو په دعا كښې څكه شامل كړو چې خناور بې گناه دى، مونږ گناه كار يو، د هغوى د بې گناهي په وجه مونږ باندې رحمتونه راوړېږي او زموږ د گناهونو په وجه هغوى ته تكليف رسى. په دې وجه ئې د خناورو ذكر او كړو.

[١٥٠٧] د باران غوښتلو د پاره يوه بله عجيبه دعا

١٥٠٧- (١) [١١] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوَاقُ فَقَالَ: [٣] اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مَغِيثًا [٤] مَرِيئًا مُرِيئًا [٥] نَافِعًا، غَيْرَ ضَارٍّ [٦] عَاجِلًا غَيْرَ آجِلٍ [٧] قَالَ: فَأُطْبِقَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي [٢] چې ما وليدل چې نبي كريم ﷺ د استسقاء د پاره لاس مبارك اوچت كړي وو او دا دعا يې كوله: [٣] اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مَغِيثًا مَرِيئًا مُرِيئًا نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ

(١) اخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب رفع اليدين في الاستسقاء (رقم- ١١٧٦) ومالك في الوسطا كتاب الاستسقاء/باب ما جاء في الاستسقاء (رقم- ٢)

(٢) اخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب رفع اليدين في الاستسقاء (رقم- ١١٦٩) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في الدعاء في الاستسقاء (رقم- ١٢٧٠)

عَاجِلًا غَيْرَ أَجَلٍ (يعني اي الله ته مونږ په باران سره سیراب کړي چې فریاد رسي وکړي [۴] او د هغې انجام بهتر وي او ارزاني کونکي وي [۵] او نفع رسونکي وي ضرر رسونکې نه وي [۶] او زر راتلونکي وي په تاخیر سره راتلونکي نه وي [۷] حضرت جابر رضی الله عنه وایي چې د دې دعا څخه وروسته په آسمان باندې ورپخ خوره شوه. (ابوداؤد)

هل الثقات:- ① يَوَاكُنْ: واکړواکس موکاډه د باب مفاعله نه دې د دعاد پاره دواړه لاسونه داسې اوچتول لکه چه په دې باندې تکیه لگولې شی. ② عُنَيْتَا: ای مطر! باران، غیث هغه باران ته وائی چه د سختې گرمۍ او اوج کالشی نه پس ډیر فریادونه او دعاگانو په نتیجه کښې راغلې وی. ③ مُيَيْتَا: ای مبعث منقذ من الشدة: چه د ډیروالی په وجه خړوبونکي، اوج کالی لرې کونکې وی. ④ مُرَيْتَا: داسې باران وی د کوم انجام چه ښه وی. ⑤ مُرَيْتَا: ای آتیا بالبره والخصب، داسې باران چه ارزانی اوښه شینوالي راوړونکې وی. ⑥ عَاجِلًا: زر راتلونکې، ⑦ أَجَلًا: تاخیر سره راتلونکې، ⑧ فَأُطْبِقَتْ: خلورو وارو طرفونو ته اوریخو په خپله گیره کښې واخستلو. مراد ترې نه گنږې اوریخې راتلل او باران کیدل دی.

تسهيلات:

قوله: اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا عَيْنًا مُّغِيثًا:

په باران باندې مجازاً د مغيث اطلاق:- اصل فریاد رس الله تعالی دې باران ته مجازاً مغيث فرمانیلې شوې دې.

الفصل الثالث

[۱۵۰۸] ذَا اسْتِسْقَاءَ د دعاء تفصیل

۱۵۰۸- (۱۲) عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: «شَكَا النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قُحُوطَ الْمَطَرِ» [۳] فَأَمَرَ بِمَنْزِلٍ قَوْضٍ لَهُ فِي الْمَصَلِيِّ [۴] وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْمًا يَخْرُجُونَ فِيهِ [۵] قَالَتْ عَائِشَةُ: فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حِينَ بَدَأَ حَاجِبُ الشَّمْسِ [۶] فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَكَبَّرَ وَحَمِدَ اللَّهَ [۷] ثُمَّ قَالَ: اَللّٰهُمَّ شَكُوْكُمْ جَذَبَ دِيَارَكُمْ [۸] وَاسْتِسْقَاةَ الْمَطَرِ عَنْ اِبْنِ زَمَانٍ عَنْكُمْ [۹] لَوْ دَامَ اَمْرُكُمْ اَللّٰهُ اَنْ تَدْعُوهُ [۱۰] وَوَعَدَكُمْ اَنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ

توجه: ① بي بي عائشه صديقہ رضی الله عنہا فرمائي [۲] چې خلقو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته د باران نه کيدو شکایت وکړو [۳] نو حضور صلی الله عليه وسلم حکم وکړو چې په عيدگاه کې دي منبر کيښودل شی کله چې په عيدگاه کښې منبر کيښودل شو [۴] نو حضور صلی الله عليه وسلم خلقو ته د يوي ورځي په باره کې وفرمايل چې ټول عيدگاه ته لاړ شی [۵] بي بي عائشه رضی الله عنہا فرمائي چې په مقررہ ورځ حضور صلی الله عليه وسلم د نمر څنډه ظاهریدو سره عيدگاه ته تشریف یوړلو [۶] او په منبر باندې کيناستل تکبير يي ويولو او د الله تعالی صلی الله عليه وسلم حمد وثناء يي بيان کړه [۷] او وي فرمايل چې

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة، باب رفع الیدین فی الاستسقاء (رقم- ۱۱۷۳)

تاسو (د الله او د هغه د رسول څخه، د خپلو ښارونو د قحط سالي شكايت كړې وو [٨] او تاسو په وخت د باران نه كيدو شكايت كړي وو [٩] اوس الله تعالى ﷻ تاسو ته دا حكم دركوي چې تاسو د هغه څخه (د باران د پاره، دعا وغواړئ [١٠] او هغه وعده كړې ده چې ستاسو دعا به قبوله كړي.

حل اللغات: - ① قُوطِ النَّظَرِ: اوج كالی، باران نه كيدل، ② بَدَأَ: ښكاره شوه، ③ حَاجِبٌ: طرف، ④ جَذَبَ: ⑤ وَاسْتِغَاثَ: ای تاخير البطر تاخير بعدا: يعنی ډيرې مودې پورې باران اونه شو. ⑥ اِبَانُ الشَّيْءِ حِينَهُ: يعنی ابان حين اووخت په معنى كښې دي.

① اَمْرٌ قَالَ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ② الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ③ مَا لَكَ يَوْمَ الَّذِي ④ اِلَّا اِلَهٌ ⑤ اِلَّا اَللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ⑥ اَللّٰهُمَّ اَنْتَ اَللّٰهُ ⑦ اِلَّا اِلَهٌ ⑧ اَلَا اَنْتَ الْغَنِيُّ ⑨ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ ⑩ اَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ ⑪ وَاَجْعَلْ مَا اَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلَاءً ⑫ اِلَى جِبِينِ ⑬ اَمْرٌ رَفَعَ يَدَيْهِ ⑭ فَلَمْ يَتْرِكْ الرِّقْعَ حَتَّى بَدَأَ يَأْتِيْهُ ⑮ اِلِطْيَهُ ⑯ اَمْرٌ حَوَّلَ اِلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ ⑰ وَقَلْبُ اَوْ حَوَّلَ رِدَاءَهُ ⑱ وَهُوَ رَافِعُ يَدَيْهِ

توجه: ① بيا حضور ﷺ وفرمايل چې ټول تعریفونه د الله تعالى ﷻ د پاره دي چې د ټول جهانونو پروردگار دي ② مهربان او بخشش کونکي دي ③ او د جزاء د ورځي مالک دي ④ د الله ﷻ څخه سوا بل معبود نشته هغه چې څه غواړي هغه کوي ⑤ اي الله ﷻ ته معبود يې ⑥ ستا څخه سوا بل معبود نشته ته غني (بي پروا) يې او مونږ فقيران او محتاج يو ⑦ په مونږ باران ووروي ⑧ او کوم شي چې ته نازل کړي (يعني باران، هغه د يوې اوږدې مودې د پاره زمونږ قوت (د خوراک ذريعه) او (د هغې په ذريعه خپلو مقاصد او منافع ته) د رسيدو سبب جوړ کړي ⑨ د دې څخه وروسته حضور ﷺ خپل دواړه لاسونه مبارک اوچت کړل او دومره يې اوچت کړل چې د بغلونو اترخونو سفيدې يې په نظر راغله ⑩ بيا خپله شا مبارکه يې خپلو ته گرځولو سره خپل ځادر يې واړولو يا دا چې وي گرځولو ⑪ او خپل لاس يې دغسې اوچت کړي وو.

حل اللغات: - ① بَلَاءًا: رسونکې، سبب، ② جِبِينَ: زمانه، اوږده موده، ③ الرِّقْعَ: اوچتول، ④ قَلْبُ اَوْ حَوَّلَ: الفاظ بدل دی خو معنى ټي يوشان ده، اړول.

① اَمْرٌ اَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ وَنَزَلَ، فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ ② قَالُوا اَللّٰهُ سَمَاءٌ ③ فَرَعَدَتْ وَرَفَّتْ ④ اَمْرٌ اَمْطَرَتْ بِأَيْدِيهِ ⑤ اَللّٰهُ ⑥ فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتَّى سَأَلَتْ السُّيُوفُ ⑦ فَلَمَّا رَأَى مُرْعَتَهُمْ اِلَى الْكِرَنِ هَمَّكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ ⑧ وَقَالَ: اَلْحَمْدُ اَنْ اَللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⑨ وَاِلَى عِزِّ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ. رواه ابوداؤد.

توجه: ① بيا د خلقو طرف ته مخ کولو سره (د منبر څخه) ښکته يې تشریف راوړو او دوه رکعاته مونږ يې وکړو ② نو الله تعالى ﷻ ورېځ راوستله ③ چې گرځيدله او برېښنا پکې خپلېدله ④ د الله تعالى ﷻ په حکم سره باران شروع شو ⑤ تر دې چې حضور ﷺ خپل مسجد ته لاړاغلې نه وو چې نالي وبهیدلي ⑥ هر کله چې حضور ﷺ خلق د پناه ځاي

يعني د باران خخه د بچ كيدو د پاره د محفوظ مقام، په تلاش كولو كې تلواري كونكي وليدل نو په خندا شو (يعني په مسكا شو) تر دي چې د حضور ﷺ مخكني غاښونه مبارك ښكاره شول [٧] بيا يي وفرمايل چې زه گواهي وركوم چې الله تعالى ﷻ په هر شي باندې قادر دي [٨] او دا چې زه د الله تعالى ﷻ بنده او د هغه رسول يم (ابوداؤد).

حَلِّ الْفَتَنِ: - ① رَعَدَتْ: مگر خيډله، ② تَرَقَّتْ: بريښنا نې كوله، ③ السُّؤْلِ: نالې، لختې، ④ الْكَيْتِ: د دې جمع اکتان دې، پناه گاه، ⑤ تَوَاجَدَ: هغه غاښونه چه په وخت د خندا كښې ښكاري.

تسهيلات:

قوله: "عَنْ إِبْنِ" په همزه باندې زيردې او بآء باندې شد دې نون د اصلی كلمې حصه ده د ابان اضافت د زمانې طرف ته اضافت خاص الی العام دي يعنی يو مودې نه د باران په خپل وخت نه وریدلو تاسو شكایت او كړو. په يوبل حديث كښې د ابان لفظ د وخت د پاره داسې استعمال كړې شوې دي. "هذا ابان نجومه ای وقت ظهوره" يعنی دا وخت د محمد عربی ﷺ د ظهور او بعثت وخت دي.

قوله: "إِلَى الْكَيْتِ": په كاف زيردې او په نون شددې د دې جمع اکتان دي. په قرآن كريم كښې د اکتان لفظ راغلې دي. په غرونو كښې چه كوم قدرتی غار جوړ شوې وي په اصل كښې د كن اطلاق هم په دې ادا كيږي بيادا د هر هغه خيز د پاره او وئيلي شو د كوم په وجه چه انسان خپل خان گرمی او يخنی او د واؤرې او باران نه بچ كوی كه هغه قدرتی پناه گاه وي يا د انسان تعمير كړې شوې مقامات او مكانات وي.

د استسقاء خخه روسته د خطبو لوستلو حكم: -

① حضرت امام مالك رضى الله عنه او امام احمد رضى الله عنه يوروايت فرماني چه د استسقاء د مونځ نه پس دوه خطبې لوستل سنت دی البته د استسقاء د خطبو په شروع كښې استغفار لوستل پكاردی. لكه څنگه چه د اخرونو كښې د خطبو په شروع كښې تكبيرات عيدین لوستل مناسب دی يعنی د خطبې شروع هم د دغه مناسب خيزونوسره كول پكاردی.

② د ائمه احناف په نيز استسقاء كښې خطبه نه وه صرف په دعا او استغفار باندې اكتفا كول پكاردی.

قوله: "فَمَكَّ":

د نبي كريم ﷺ د خندا وجه: - حضور پاك د دې د پاره مسكې شوچه انسان څومره كمزوري دي. اوس خوتا فرياد كولو چه باران نشته او اوس چه باران او شو نوچه كوم خيز په ډيرو سفارشونو غوښتي وو هم د هغې نه تختی.

په يوروايت كښې دې چه كله ښه باران شروع شونو حضور پاك او فرمائيل كه ابو طالب ژوندې وي نو د باران دې نظارې كتلو سره د خوشحاليدو وجه داده چه ابو طالب د حضور پاك په شان كښې يوه ښكلې قصيده ونيلې ده.

وايښ يفتي الغمام بوجه جمال اليتامى عممة للارامل

توجه: [۱] هغه داسې ښانسته دې چه د هغه د ښكلې مخ د خاطره د اوريځونه او به غوښتلې شې هغه د يتيمانو غمخوار او د كړندو محافظ دې.

[۱۵۰۹] په وسيله سره د باران د پاره دعا

۱۵۰۹- (۱۱۳) [۱] اَوْعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كَانَ إِذَا قَطَطَ السَّمَاءُ بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ: [۳] اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِبَنِيِنَا فَتَسْقِينَا [۴] وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمْرِئِنَا فَاسْقِنَا [۵] قَالَ: يُسْقَوْنَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه راوي دي [۲] چې كله به د باران نه كيدو په وجه قحط سالي وه نو امير المؤمنين حضرت عمر ابن خطاب رضي الله عنه به د حضرت عباس رضي الله عنه ابن عبد المطلب په وسيله د باران د پاره دعا كوله هغه به فرمايل [۳] چې اي الله مونږ به ستا د ښي په وسيله ستا څخه دعا غوښتله نو تا به مونږ سیراب كولو [۴] اوس مونږ ستا د ښي د تره (اكا) په وسيله دعا كوو نو ته مونږ سیراب كړي (په اوبو مو اوبه كړي) [۵] حضرت انس رضي الله عنه فرماني چه (دې دعا سره به) باران كيدلو. (بخاري)

حل اللغات: ① اَتَوَسَّلُ: مونږ وسيله نيسو.

تسهيلات: قوله: نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ:

په نيكو اعمالو سره د وسيلې نيولو جواز: - د نيكو اعمالو په وسيله كولو كښې د چا اختلاف نشته دې او د حديث الغار واقعه په دې باندې واضح دليل دې. په دريو كسانو كښې هريو دخپل نيك عمل په وسيله سره د الله تعالى نه دعا او غوښتله چه دا ناگهاني آفت لرې شي نو هغه آفت لرې شو. نو د نيكو اعمالو وسيله جوړولو كښې د هي چا اختلاف نشته دې او ذوات فاضله وسيله جوړول څنگه دې په دې كښې اختلاف دې حضرت مولانا محمديوسف لد هيانوی شهيد رحمته الله عليه په اختلاف امت او صراط مستقيم كښې دا مسئله ښه په تفصيل سره بيان كړې ده. هغې مراجعت او كړي.

د حضرت عباس رضي الله عنه د دعا: - نقل دی چه صحابه كرامو او حضرت عمر رضي الله عنه كوم وخت د حضرت عباس رضي الله عنه په وسيله سره د باران دعا د الله تعالى نه غوښتله نو حضرت عباس رضي الله عنه به داسې دعا غوښتله. اي زما پروردگار ه ستا د پيغمبر امت زما وسيله اختيار كړې ده اي كريم ذات ته زما دا بډوالې مه رسوا كوي او ما د دې خلقو په مخكښې د شرمندگي نه

بج کړې نوچه دا الفاظ د حضرت عباس عليه السلام د خپلې نه وتل او بل طرف ته باران شروع کيدل. (لمعات) (اشعة المعات: ٦٩٩/١)

[١٥١-] د استسقاء په سلسله کېنې د يونېس او مېړې واقعه

١٥١- (١١٣) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٢] «خَرَجَ نَبِيُّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ بِالنَّاسِ يَسْتَسْقِي [٣] فَإِذَا هُوَ بِمَلَكَةٍ رَافِعَةٍ بَعْضُ قَوَائِمِهَا إِلَى السَّمَاءِ [٤] فَقَالَ: ارْجِعُوا فَقَدْ اسْتَجِيبَ لَكُمْ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْمَلَكَةِ». رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ.

توجه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمايې چې ما د نبي کریم صلى الله عليه وسلم څخه دا اوریدلي دي چې په انبیاؤ کې یو نبي د خلقو سره د استسقاء د پاره وتلو نو هغه نبي ناخپه یو مېړې ولیدلو چې خپلې پښې یې د آسمان طرف ته اوچتې کړې ولار وو، د دې په لیدو سره هغه نبي وفرمایل واپس راځئ د دې مېړې په وجه ستاسو دعا قبوله شوه. (دارقطني)
حل اللغات: -- ① مَلَكَةٍ: مېړې، ② قَوَائِمِهَا: د قائمه جمع ده، خپې.

تسهيلات: قوله: خَرَجَ نَبِيُّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ:

د حديث فوائد: -

① وئیلی شی چه دانبي حضرت سلیمان عليه السلام وو. د دې واقعه نه یوه خبره د اثباته شوه چه دالله تعالی دیرلونی شان دې او د هغه رحمت د کائنات په ذره ذره باندې راخوردې که هغه انسان وی یاد حشرات الارض نه یوه ذره د مېړې برابر وی.

② مسبب الاسباب اوقاضی الحاجات صرف یو د الله تعالی ذات دې.

③ دالله تعالی علم دکائنات ذره ذره راگیره کړې ده او هغه د کائنات ټول موجوداتو احوال او کوائف باندې محیط دې.

④ د دغه مېړې د دعا الفاظ دا وو. اللهم ان اخلق من خلقك لاغنى بنا عن رزقك فلا تمهلكنا بنوب بني آدم

توجه: [١] اې پروردگار! ستا په مخلوقاتو کېنې مونږ هم یو مخلوق یو ستاد رزق نه مونږ مستغنی اوبې نیازه نه وو لهذا د اولاد آدم د گناهونو د وجې نه مونږ تباہ برباد مه کړې.

[٦٩/٥٣] بَابُ فِي الرِّيحِ وَالْمَطَرِ

ذَهَابُهَا نَوَابِرُ بَيَانٍ

مُخَلَّصَةُ الْبَابِ :-

فِيهِ أَرْبَعَةُ عَشَرَ حَدِيثًا مُشْتَمِلَةً عَلَى ثَمَانِي مَسَائِلَ :

- ① ثبوت صلاة الاستسقاء : ١.
- ② تحويل الرداء في صلاة الاستسقاء : ١، ٦، ٧، ١٢.
- ③ كيفية رفع اليدين في الاستسقاء : ٢، ٣، ١٢.
- ④ الدعاء وقت المطر : ٤.
- ⑤ العمل المسنون وقت المطر : ٥.
- ⑥ الدعاء في الاستسقاء وكلماتها : ١، ٦، ٧، ٨، ١٠، ١١، ١٢.
- ⑦ التضرع إلى الله تعالى في الاستسقاء : ٩.
- ⑧ استسقاء الحيوانات : ١٤.

قال الله تعالى ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ﴾ [سورة الحجر: ٢٢] وقال الله تعالى ﴿أَنْ يُؤْتِيَا الرِّيحَ مَبْغِيَاتٍ﴾ [سورة روم: ٤٦] وقال الله تعالى ﴿أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾ [سورة ذاريات: ٤١]

د مشكاة د نسخو اختلاف :- د مشكوة شريف په اکثرو نسخو کښې دلته صرف لفظ باب دې تنوین سره لیکلې شوې دې د صاحب مشکوة عادت دې چه کله کله هغه صرف لفظ باب کیخود لوسره عنوان قائم کوی. دا په حقیقت کښې د وړاندینې باب مَتَمَمَات او مکملات نه وی څه مستقل باب نه وی دلته هم ممکن ده چه معامله هم دغه شان وی لیکن د مشکوة په یوه صحیح نسخه کښې دلته د باب في الرياح عنوان موجود دې اود شارحینو حضراتو نه تقریباً ټولو د باب سره هم د ریح عنوان لگولې دې. لهذا په دې باب کښې په مستقل توگه باندې د هواگانو بیان وی.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٥١١] هُوَ رَحْمَتُهُمْ دې او عذاب هم

١٥١١- (١) [١١] عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [٢] «لُعِيرَتُ بِالْعَبَا» [٣] وَأَهْلِيكَتُ عَادَ بِالْأَبْوَرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(١) اخرجه البخارى في كتاب الجمعة / باب قول النبي صلى الله عليه وسلم نصرت بالصبا (رقم- ١٠٣٥) ومسلم كتاب صلاة الاستسقاء / باب في ريح الصبا والذبور (رقم) ١٧ - (٩٠٠)

توجهه: [١] ابن عباس رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د جنوب (يا د سويل) د غاري د هوا په ذريعه زما مدد وکړل شو [٣] او قوم عاد د دېور هلاکونکي هوا په ذريعه هلاک شو. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① الصَّبَا: باد صبا هغه هوا کومه چه د مشرق طرف نه راځي، ② انذُوبُ: هغه هوا کومه چه د مغرب طرف نه راځي.

تسهيلات:

قوله: بُعِثْتُ بِالصَّبَا:

د هوا په ذريعه د اامت هده: - هوا د الله تعالی تابعدار مخلوق دې د الله تعالی په حکم او فرمان مطابق چلېږي او هم د هغه په حکم باندې بندېږي هم د هغه په حکم سره چاته راحت رسوي او خوک سخت عذاب سره مخ کوي. په غزه خندق کښې چه کوم وخت کافرانو يو لونی طاقت راوستو او د مدینې منورې نه ئی ٢٨ ورځې سخته محاصره کړې وه نو په دې موقع باندې الله تعالی د مسلمانانو امداد او کړو او د باد صبا په ذريعه سره کافران ذلیل او خوار کړل. هغه هوا دومره سخته او چلیدله چه ٢٧ ورځو پورې بې یارو مددگار د سترې ستومانه کافرانو سردار ابوسفیان او د هغه د لښکر په تابوت کښې آخری میخ پکوهلې شو او هغه ټول اوختیدل. رسول الله ﷺ په ټول ژوند کښې د الله تعالی د دې انعام شکر ادا کولو او په اکثر مقاماتو کښې ئی د دې په خاص توگه ذکر کړې دي.

قوله: وَأَهْلِكْتَ عَادَ بِالذُّبُور:

په هوا باندې د قوم عاد هلاکت: - دغه شان قوم عاد په پخوانو قومونو کښې ډیر سرکش او طاقتور قوم تیر شوې دي. د دغه خلقو دولس دولس گزه اوږده قدونه وو. کله چه دا قوم د الله تعالی په نافرمانۍ او سرکشنۍ کښې راغلو او د الله تعالی عذاب له ئی دعوت ورکړو نو الله تعالی په هغوی باندې راخلاصونکې هوا مسلط کړه کومې چه دا د لونی قد والا بدنونه په هواگانو کښې لکه د ډکو په شان والوزول او په زمکه ئی راخلاص کړل په کومې سره چه د هغوی خیتې او شلیدلې او د هغوی سرونه چوری چوری شو.

[١٥١٢] وَرِیْخٌ أَوْ هَوَاءٌ یَلِدُ سَرْدًا نَبِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ کَیْفَیْتُ بَدَلِیْدِل

١٥١٢- (٢) وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] «مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَاجِكًا [٢] حَتَّى أَرَى مِنْهُ هَوَاءً، إِمَّا كَانَ يَنْتِجِمُ [٢] فَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْمًا أَوْ رِيحًا عَرَفَ فِي وَجْهِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [١] بي بي عائشه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې ما رسول الله ﷺ هيڅ کله داسې په خندا نه

١) اخرجه البخاري في كتاب تفسير القرآن / باب قوله: «فلما راوه عارضا مستقبل اوديتهم قالوا: هذا عارض مطرنا بل هو ما استعجلتم به ريح فيها عذاب اليم» [الأحقاف: ٢٤] (رقم- ٤٨٢٨) ومسلم كتاب صلاة الاستسقاء / باب التعوذ عند رؤية الريح والغيم، والفرع بالمطر (رقف- ١٤ - ٨٩٩) وابوداود في كتاب الأدب / باب ما يقول إذا حاجت الريح (رقم- ٥٠٩٨)

دي ليدلي [٢] چې ما ته د حضور ﷺ ژبې (چې په مري کې اويژانده وي، په نظر راغلي وي حضور ﷺ به صرف مسکي کيدلو [٣] او کله چې به يې وريخ يا هوا وليده نو د مخ مبارک تغير به يې (صفا) معلوميدو. (بخاري مسلم)
حل اللغات - ① هُوَايِه: په خلق کښې وړې ژبې ته وائی. ② غَمًا: وريخ.

تسهيلات:

قوله: عُرِفَ لِي وَجْهُهُ:

هوا ه تيزه په وخت د نبي کریم ﷺ د ويري وجه - د هواگانو او اوريخو په وخت به د حضور پاک پریشانی په دې وجه سره وه چې هم د دې اوريخو او هواگانو نه په تيرو شرو قومونو باندې قسم قسم عذابونه نازل شوي وو. په دې وجه د عامو انسانانو د کفر او گناه په وجه سره به رسول الله ﷺ د عذاب د نزول د وجې نه پریشان کيدو. کله چې به باران شروع شو نو د حضور پاک طبيعت به خوشحال شو لکه څنگه چې دې سره حديث کښې بيان کړې شوې دي.

[١٥١٢] د تيزې هوا په وخت د رسول الله ﷺ دعا

١٥١٣- (١) [٣] وَغَنَاءُ، قَالَتْ [٢] كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِذَا عَصَفَتِ الرِّيحُ قَالَ: [٣] اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا، وَخَيْرَ مَا فِيهَا، [٤] وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، [٥] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ مَا فِيهَا، [٦] وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، [٧] وَإِذَا تَغَيَّيَتِ السَّمَاءُ، تَغَيَّرَ لَوْنُهَا، [٨] وَخَرَجَ وَدَخَلَ [٩] وَأَقْبَلَ وَأَذْبَرَ، [١٠] فَإِذَا مَطَرَتْ سَرَى عَنْهُ،

توجه: ① بي بي عائشه رضی اللہ عنہا فرمايي [٢] چې هر کله تيزه هوا به چليده نو حضور ﷺ به دا دعا کوله [٣] ترجمه: اي الله زه ستا څخه خير غوارم د هغه خيز چې د دې (هوا) په ذات کې دي او خير د هغه شي چې په دي کې دي (يعني د دې منافق) [٤] او خير د هغه شي چې د هغې د پاره دا هوا الريلې شوې ده (يعني د دې مدد) [٥] او پناه غوارم ستا په ذريعه د دې د پدي او د هغه شي د پدي څخه چې په دي کې ده (يعني دا د عذاب باعث نشي) [٦] او د هغه شي د بدئ نه چې د څه د پاره دا الريلې شوې دي [٧] او هر کله چې به په آسمان وريخ خوره شوه نو د حضور ﷺ د مخ مبارک رنگ به بدل شو [٨] نو د اضطراب او خوف په وجه به يو خاي نه پاتي کيدلو بلکه کله به د کور څخه بهر وتلو او کله به د بهر څخه دننه راتلو [٩] د غسي به تلو او بيا به راتلو [١٠] او کله چې به باران شروع شو نو د حضور ﷺ خوف او اضطراب به ختم شو.

حل اللغات - ① عَصَفَتْ: عصف بعصف عصفاً وعصفاً لى عاصفة په سختی سره چلیدو ته وائی.

② تَغَيَّيَتْ: غيلت و غيلت د آسمان باران د پاره تياريدو ته وائی.

(١) اخبره البخاری فی کتاب بدء الخلق / باب ما جاء فی قوله: (وهو الذي أرسل الرياح نشر بين يدي رحمة) (رقم- ٣٢٠٦)

﴿فَعَرَفَتْ ذَلِكَ عَائِشَةُ فَسَأَلَتْهُ﴾ [٢] فَقَالَ: "لَعَلَّهُ يَأْعَائِشُهُ، كَمَا قَالَ قَوْمُ عَادٍ: ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ﴾ [٣] قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُنْطَرِنًا﴾ [الأحقاف: ٢٢] « [٤] وَفِي رِوَايَةٍ: وَيَقُولُ إِذَا رَأَى الْمَطَرَ: "رَحْمَةٌ" مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] (يوخل، بي بي عائشي رضي الله عنها) چې دا (تغییر او اضطراب) محسوس کړو نو د حضور ﷺ څخه یې د دې د سبب پوښتنه وکړه [٢] حضور ﷺ ورته وفرمایل چې ای عائشي! څه خبر دا وریځ هغسې نه وي چې د هغې په نسبت قوم عاد ويلي وو [٣] هر کله هغوی وریځ خپلو خوړونو ته راتلونکي وليده [٤] نو هغوی اوويل چې دا وریځ ده چې په مونږ به ورپري انوپه دې آيت کې د قوم عاد حال بيان شوې دي چې هر کله هغوی وریځ خپلو خوړونو ته راتلونکي وليده نو هغوی اوويل چې دا وریځ ده چې په مونږ به ورپري [٥] او په یو روایت کې په خايي د قَدْ اَمْطَرْتُ نَوْمِي عَنْهُ دالفاظ دي چې هر کله به حضور ﷺ باران وليدلو نو دا به یې فرمایل چې دا باران دي د رحمت باعث وي (بخاري مسلم) حل اللغات: - ⑤ مُنْطَرِنٌ: مخامخ راروانه ده، ⑥ عَارِضٌ: وریځ.

تفهيلات:-

قوله: هَذَا عَارِضٌ مُنْطَرِنٌ:

د عاديانو د هلاکت منظر:- حضرت هود عليه السلام چه دکوم قوم طرف ته نښی جوړولوسره ليگلي وو د هغه قوم عاد وو. د دغه قوم د سرکشنی د وجې نه الله تعالی په هغوی باندې د آسمان نه باران بند کړو اودا قوم په اوچ کالنی اوقحط کښې راگیرشو. حضرت هود عليه السلام هغوی ته د عذاب د نازلیدو ویره هم واوړوله لیکن هغوی د هغه په خبره باندې غوږ اونه لگولو. یوخل د دغه قوم یومعزز وفد د مکې مکرمې طرف ته په دې غرض سره لاړو چه هلته به د الله تعالی نه بیت الله سره د باران دعا اوغواړی. کله چه دا وفد مکې مکرمې ته اورسیدو نو د هغې خانی بعضې عقلاء او عرفاء هغوی ته اووئیل تاسو واپس لاړشئ او په خپل نښی باندې د باران دعا اوکړئ. دغه خلقو وئیل هغه سره زمونږ دښمنی ده مونږ هغه منونه نودا به پرې څنگه اوغواړو. دې نه پس په آسمان باندې درې قسمه اوریځې رابښکاره شوې یعنی سپینه توره او سره. بیا دوی ته اووئیلی شو چه په دې کښې یوه اوریځ خوښه کړئ هغوی وئیل چه په تورو اوریځو کښې اوبه کمې وی او په سره اوریځ کښې عموماً عذاب وی نوسپینې اوریځې ئی خوښې کړې. دا خلق وړاندې روان وو اوشاته ورپسې اوریځې راتلې. دا خلق د وخت د پیغمبر په توهین او سپکاوی باندې راغله چه گورنی د ده نه بغیر څنگه اوریځې مونږ سره راروانې دی. کله چه خپلو ښارونو ته اورسیدل نو هم د دغه اوریځو نه عذاب نازل شو او ټول ئی نیست او نابود کړل. هم د دغه واقعي طرف ته په قرآن

عظيم كنبي بار بار اشاره كړې شوې ده كومه چه حضور پاك ونيلو سره واوړوله. (هكذا عَارِضٌ مُنْطَرِئًا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رَئِيتَ فِيهَا عَذَابَ الْيَوْمِ ثُمَّ جُنِّتَ عَنْ رَءْيَا رَبِّهَا) خلاصه دا چه مونږ له پكاردی چه مونږ د الله تعالی د عذاب نه بې ویرې او بې غوره نه شو.

[١٥١٤] د غیبو پنځه خزاني

١٥١٣- (٣) [١] وَعَنِ ابْنِ حُزَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ ثَمْسٌ [٣] لَمْ يَرَأَ: [٤] إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ [٥] وَيُنْزِلُ الْغَيْثَ [٦] [لَعْنَان: ٣٣] الْآيَةَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [١] ابن عمر ؓ وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] چې د غیبو پنځه خزاني دي [٣] بيا حضور ؓ دا آيت اووښلو [چې د هغې ترجمه دا ده] الله ته د قيامت علم دي [٤] او هغه باران وروي. (بخاري)

حل الفتن: - ① مَفَاتِيحُ: د مفتاح جمع ده، چاڼی، ② السَّاعَةُ: قيامت، ③ الْغَيْثُ: باران.

تسهيلات:

قوله: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ:

د غُزَاوُو غُيُزُو وَوُضاحت: - د غیبو پنځه خزاني دي چې دهغې علم صرف الله ﷻ ته دي. بل هیچا ته ددې علم نشته دي. همدغه پنځه خزونه ئې په دې آيت مبارك بيان فرمائیلی دي رَانَ اللَّهُ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنْزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.

① د قيامت د قائمیدو علم

② د باران د کیدو علم دي

③ د (د مور په) خپته کنبې څه دی (یعنی هلك دي که جیني، تور دي که سپين، نیمگړي دي که پورا وغيره وغيره)

④ صبا ته په یو کس څه کوی، (یعنی دنیا کنبې به ښیگره کوی یا بدی، او آخرت کنبې به ورته ثواب ملاوېږي که عذاب)

⑤ دا چې یو کس به په کومه زمکه باندې مری،

[١٥١٥] حقیقی قطع

١٥١٤- (٥) [١] وَعَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «يَكُونُ السَّنَةُ بِأَنْ لَا تُمَطَّرَ [٣] وَلَكِنَّ السَّنَةَ أَنْ تُمَطَّرَ وَتُغَطَّرَ وَلَا تُنْبِتَ الْأَرْضُ شَيْئًا» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

(١) اخرجه البخاري في كتاب تفسير القرآن/ باب «وعنده مفاتيح الغيب لا يعلمها الا هو» [الأنعام: ٥٩] (رقم- ٤٦٢٧)

(٢) اخرجه مسلم في كتاب الفتن وأشراف الساعة/ باب في سكنى المدينة وعمارتها قبل الساعة (رقم- ٤٤ - ٢٩٠٤)

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] سخت قحط د دې نوم نه دي چې په تاسو باران نه كيږي [٣] بلكه سخت قحط دا دي چې په تاسو باران كيږي خو زمكه هيڅ نه زرغونوي (مسلم)
 حل اللغات:- ① السُّنَةُ: قحط، اوج كالی، ② لَا تُنْظَرُوا: چه په تاسو باران اونه كړې شی.

تسهيلات:

قوله: وَلَا تُنْبِتُ الْأَرْضُ شَيْئًا:

د قحط حقيقت: - ښى كريم صلى الله په دې حديث كښې فرماني چې حقيقي قحط دا دي چې باران كيږي او زمكه څه نه راتوكوي. لكه څنگه چې ښى كريم په يويل حديث كښې فرمايلي دي پهلوان هغه نه دي چې بل څوك راوغورځوي. بلكه حقيقي پهلوان هغه دي چې د غصې په وخت كښې خپله غصه اوزغمي. اود غصې په مقتضا عمل اونكړي.

الفصل الثاني

[١٥١٦] هواته ته د كنخلو كولو معانعت

١٥١٦- (٢) [١] عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: " [٢] «الزَّيْعُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ تَعَالَى [٣] أَتَى بِالرَّحْمَةِ وَالْعَذَابِ [٤] فَلَا تُسَبِّهُوا وَسْئَلُوا اللَّهَ مِنْ خَيْرِهَا [٥] وَعَوْدُوا بِهِ مِنْ شَرِّهَا » " رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي "الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ".

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه وايي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي [٢] چې هوا د الله تعالی ﷻ درحمت څخه ده [٣] هغه رحمت هم راوړي او عذاب هم [٤] نو كه تاسو ته د هغې څخه څه نقصان ورسېږي، نو هغې ته بد مه وايئ. تاسو د الله ﷻ څخه د هغې خير طلب كړئ [٥] او په الله ﷻ سره د هغې د نقصان څخه پناه غواړئ. (شافعي، ابو داود، ابن ماجه، بيهقي)

حل اللغات:- ① تُسَبِّهًا: د سبب سبب نه، سبب كنخلو ته وائي ② عَوْدُوا: د عاذ يعوذ نه، پناه غوښتل.

تسهيلات:

قوله: الزَّيْعُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ تَعَالَى:

د روح الله مطلب:- دا مصدر دي په معنى د اسم فاعل الراح يعنى راتلونكې. يعنى هوا دهغه خيزونو څخه ده چې دا د الله تعالى د طرفه راځي. يو ځانې كښې رحمت شى نوپه بل ځانې ترې عذاب جوړ شى. او كله په يوځانې كښې هم عذاب نه جوړېږي. لهذا په اجمال او تفصيل كښې به مطابقت راشي.

(١) اخرجه ابو داود فى كتاب الأدب / اب ما يقول إذا هاجت الريح (رقم- ٥٠٩٧) وابن ماجه كتاب الأدب / باب النهي عن سب الريح (رقم- ٣٧٢٧)

قوله: ثَأْنِي بِالرَّحْمَةِ:

اشكال:- په هوا کښې خو عذاب وی نو دې ته نې رحمت څنگه او وئیل؟

داشکال جواب:- هغه هوا چې په چا باندې مسلط کړې شوه نو هغه دهغوئ دپاره عذاب دې یعنی د کافرانو او منکرینو دپاره. اود مسلمانانو دپاره داشان رحمت دې چې دکافرانو نه ورته نجات ملاؤ شو.

د هوگانو اته قسمونه:- مرقات کښې دی چې دهوا گانو اته اقسام دی. څلور قسمه رحمت دې ① ناشرات. ② ذاریات. ③ مرسلات. ④ مبشرات او دا څلور قسمه د عذاب دی. ⑤ عاصف. ⑥ قاصف. ⑦ صرصر. ⑧ عقیم. عاصف، قاصف دواړه سمندرونو کښې عذاب راولی. او صرصر، عقیم په اوچه باندې عذاب راولی.

[۱۵۱۷] په هوا د لعنت لیرلو معانعت

ع- (۴۱) [۱] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - [۲] «أَنَّ رَجُلًا لَعَنَ الزَّيْعَ عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ [۳] "لَا تَلْعَنُوا الزَّيْعَ؛ فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ [۴] وَإِنَّهُ مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِأَهْلٍ [۵] رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ" . رواه الترمذي. وقال: هذا حديث غريب.

توجه: ① ابن عباس رضي الله عنهما فرمایي چې (يو خل) د نبي کریم صلی الله علیه و آله په مخکې یو سړي په هوا لعنت وويلو نو حضور صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل چې په هوا لعنت مه وايه ځکه چې هغه (خو د رحمت یا عذاب دپاره) د الله جل جلاله د طرف څخه ماموره ده ④ او کوم سړي چې په داسې شي باندې لعنت کوي چې هغه د لعنت مستحق نه وي ⑤ نو هغه لعنت هغه لعنت کونکي ته واپس گرځي. (دا روایت امام ترمذي رحمته الله نقل کړي دي او ويلې يې دی چې دا حدیث غریب دي)

حل اللغات:- ① مَأْمُورَةٌ: امر مکرمه، د الله د حکم تابع ده.

تسهيلات:

قوله: لَا تَلْعَنُوا الزَّيْعَ:

قابل لعنت درې غیزونه:- حضرت امام غزالي رحمته الله فرماني چې د لعنت باعث درې څيزونه دی. ① کفر ② بدعت ③ فسق او ظاهره خبره ده چې په هوا کښې په دې درې واړو څيزونو کښې یو هم موجود نه دې په دې وجه رسول کریم صلی الله علیه و آله په هوا باندې د لعنت وئیلو نه منع فرمائيلى ده.

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الأدب/باب فی اللعن (رقم-۴۹۰۸) والترمذي کتاب البر والصله عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فی اللعنة (رقم-۱۹۷۸)

[١٥١٨] د هوا او طولان په وخت كښې دعا

١٥١٨- (٨) [١] وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «لَا تَسُبُّوا الزَّيْرَ» [٣] فَإِذَا رَأَيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ فَقُولُوا: [٤] «اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ الزَّيْرِ، وَخَيْرِ مَا فِيهَا» [٥] وَخَيْرِ مَا أَمُرْتُ بِهِ [٦] وَتَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذِهِ الزَّيْرِ، وَشَرِّ مَا فِيهَا» [٧] وَشَرِّ مَا أَمُرْتُ بِهِ». «رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ».

توجهه: [١] ابې ابن كعب رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] هوا ته بد مه وايي [٣] هو هر كله چې تاسو دا ووينئ چې «د هغې د سوخونكو چوپ يا يخو هواگانو په وجه» تاسو ته هغه ناگوار محسوسېږي (يا د هغې د تيزي و تندي په وجه تاسو ته تكليف يا نقصان كيږي، نو دا دعا كوي [٤] چې يا الله مونږ ستا څخه د دې هوا د خیر او څه چې په دې كې دي د هغې د خير [٥] او د څه شي د پاره چې دا ماموره كرل شوې ده د هغې خير غواړو [٦] او مونږ ستا څخه د دې هوا د بدې څخه او څه چې په دې كې دي د هغې بدې څخه [٧] او د څه شی دپاره چه دا ماموره كړې شوې د هغې د بدئ څخه پناه غواړو، (ترمذي)

تسهيلات:

قوله: فَقُولُوا: اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ:

د هوا راټولو په وخت كښې دعا: - يعنی هوا ته بد وئيل نه دی پکار ، بلکه كله چې هوا راشی نو دا دعا غوښتل پکار دی . (اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ الزَّيْرِ، وَخَيْرِ مَا فِيهَا، وَخَيْرِ مَا أَمُرْتُ بِهِ، وَتَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذِهِ الزَّيْرِ، وَشَرِّ مَا فِيهَا، وَشَرِّ مَا أَمُرْتُ بِهِ)

[١٥١٩] د تيزي هواپه وخت مسنون دعا

١٥١٩- (٩) [١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢]: «مَا هَبَّتْ رِيحٌ قَطُّ إِلَّا جَاءَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَقَالَ: [٣] "اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً، وَلَا تَجْعَلْهَا عَذَابًا" [٤] اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيحًا، وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا» [٥]. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: [٦] «إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا» [٧] [القمر: ١٨]. [٨] وَ: [٩] «أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَةَ» [الذاريات: ٢١]. [١٠] وَ: [١١] «وَأَرْسَلْنَا الزَّيْفَانَ لَاقِيَةً» [الحجر: ٢٢]. [١٢] وَ: [١٣] «أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُنْقِزَاتٍ» [الروم: ٢٧]. رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ، وَابْنُ أَبِي فِي "الدَّعَوَاتِ الْكُبْرَى".

توجهه: [١] ابن عباس رضي الله عنهما فرمايې چې كله به تيزه هوا چلیده نو نبی کریم صلى الله عليه وسلم (به د الله تعالی په مخکې د عجز وانکساري اظهار، د امت د طرف څخه د خوف او تعليم پکې خاطر چې نور خلق هم داسې وکړي) په زنگونانو کیناستلو او دا دعا به يې کوله [٢] اي الله دا هوا رحمت جوړ کړي، عذاب يې جوړه مه کړي [٣] اي الله دا هوا رباح (يعني درحمت هواگانې) جوړه کړي ریح (يعني عذاب) يې جوړه مه کړي [٤] ابن عباس رضي الله عنهما فرمايې چې د قرآن کریم دا آيت کریمه (چې د هغې ترجمه دا ده، او مونږ په هغوی تيزه او تنده هوا وليږله

(١) اخرجه الترمذي في كتاب الفتن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في النهي عن سب الرياح (رقم- ٢٢٥٢)

۶] او مونږ په هغوی شنه هوا وليږله (يعني داسې هوا چې ونې به يې ميوه کولو ته نه پريښودلې) ۷] او مونږ په هغوی ورځي ډکوونکي هوا گاني وليږلي ۸] او دا چې الله تعالی ﷻ (د باران) زیری راوروونکي هوا گاني رالیري (شافعي بیهقي)

حل اللغات: - ① هَبَّتْ: تیزه هوا به اوچلیده، ② جَنَّا: جلس علی رکبته: په زنگونانو کیناستل. ③ رَمَّا: ددې جمع ریاخ ده، هوا ته وانی. ④ صَوَّرًا: تیزه او تنده هوا، طوفان، ⑤ الْعَقِيمَ: شنه هوا، خشکه هوا، ⑥ لَوَاقِعَ: ډکونکې،

تسهيلات:

قوله: وَلَا تَجْمَلُ بِرِيحٍ:

د ریح اوریاخ په استعمال کښې فرق: - دلته دا بحث او تحقیق دې چه د ریح اوریاخ په مواقع استعمال کښې څه فرق شته که نشته؟ په زیر بحث حدیث کښې د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنهما تحقیق دادې چه په دواړو الفاظو کښې دافرق دې چه کوم ځانی په قرآن کریم کښې د ریاخ لفظ د جمع د صیغې سره راغلي دې هغه د رحمت او بشارت دپاره استعمال کړې شوې دې اوچرته چه د ریح لفظ مفرد راغلي دې د عذاب دپاره استعمال کړې شوې دې. چنانچه زیر بحث روایت کښې د استشهاده توگه د قرآن کریم آیاتونه پیش کړی دی او په دې سره ئی په دې خبره باندې استدلال کړې دې چه ریح د عذاب دپاره دې اوریاخ د رحمت او بشارت دپاره استعمال کولی شی.

دامام طحاوی اختلاف: - امام طحاوی رحمه الله د حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دې تحقیق سره اختلاف کړې دې اوداشکال ئی پیش کړې دې چه په قرآن کریم کښې ریح دمفرد صیغې سره د رحمت او بشارت دپاره استعمال شوې دې. لکه ﴿وَجَزَيْنَ يَوْمَ يَوْمِ طَبَقَ﴾ هم دغه شان په بعضې احادیثو کښې الریح من روح الله الفاظ راغلی دی دکوم نه چه معلومیږی چه د ریح لفظ د رحمت او ښیگرې دپاره استعمالیږی.

د اختلاف تطبیق: - ددې اختلاف په تطبیق کښې علامه خطابی رحمه الله فرمائیلی چه په زیر بحث حدیث کښې دا تاویل ممکن دې چه حضور اکرم چه د ریح کومه نفی اوریاتح دعاغوبنتې ده. ددې مطلب دا چه په یوریح کښې کمه ښیگره راځی او ریاخ چه کله جمع شی نو په دې مجموعه کښې زیاته ښیگره راځی په دې وجه حضور پاک د ریح نفی اوفرمانیله. دا جواب د زړه وړتیا نه زیات حیثیت نه لری او په دې کښې یو ډیر بعید تاویل کړې شوې دې لهذا دا تطبیق مفیدنه دې.

دامام طحاوی د اشکال جواب: - علامه طیبی رحمه الله د ابن عباس رضی الله تعالی عنهما رانې راجع گرځولې ده اود امام طحاوی رحمه الله د اشکال ئی دا جواب ورکړې دې چه د قرآن کریم په عمومی اصطلاح په خپل ځانی صحیح ده او حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما د قرآن عظیم اصطلاح واضح کړې ده اود

قرآن عظیم اصطلاح دادہ ہے کہ لفظ صرف ریح ذکرشی اودے سرہ خہ قید نہ وی نوداد عذاب دپارہ استعمالیہی او ریحاح پہ عام توگہ رحمت بنیگری او بشارت دپارہ استعمالیہی.

ریح سرہ طیبہ لید لکولو۔ کبعضی روایاتو کنبی ریح مطلق مذکور نہ دی بلکہ طیبہ سرہ مقید دی او پہ احادیثو کنبی ہم مطلق ریح د رحمت دپارہ استعمال نہ کری شو بلکہ (الریح من روح اللہ) مقید جملہ دہ یکاہ داسی اوونیلی شی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د قرآن پاک اصطلاح بیان کری دہ. د حدیث نہ بہر حال د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ رانی بہتر دہ. واللہ اعلم [۱۵۲۰] د اوریعی ذوخت دعا

۱۵۲۰۔ (۱۰۱) وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا أَهْمَرْنَا شَيْئًا مِنَ السَّمَاءِ - نَعْنِي السَّحَابَ - [۳] تَوَكَّأَ عَمَلَهُ وَاسْتَقْبَلَهُ، وَكَانَ: [۴] «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ»، [۵] إِنْ كُنْتُ عَيْدَ اللَّهِ [۶] أَوْ لَنْ مَطَرَتْ قَالَ: "سَقِيْنَا أَيُّهَا". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالتَّيَمِيُّ، وَالتَّنَظُّلَةُ.

توجہ: [۱] بی بی عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی [۲] چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ پہ آسمان وریخ ولیدہ [۳] نو (مباح) کار پرینودلو سرہ اخوا بہ متوجہ کیدو او دا دعا بہ بی کولہ [۴] چہ ای اللہ خہ چہ پہ دی کہ شروی د ہغی خخہ ستا پناہ غواہم [۵] کہ اللہ تعالیٰ (بہ بغیر د ورولی آسمان صفا کرو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ د اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حمد بیانولو [۶] او کہ بہ باران شروع شو نو دا دعا بہ بی کولہ چہ ای اللہ نفع ورکونکی اوبہ ووروی. (ابوداؤد، نسائی، ابن ماجہ، شافعی الفاظ د شافعی دی)

هل الثان:- ① كُنْتُ: بیکارہ بہ نہی کرو، صفا بہ نہی کرو (آسمان. ② سَقِيْنَا: باران،

تنبیہ:- پہ دی حدیث کنبی ناشتا لفظ راغلی دی یہ نشاءینشاء نہ پیدا کیدو بہ معنی کنبی دی. کاتبانود دی پہ لیکلو کنبی دیر گری کری دی. پہ اصل کنبی ابصر جدا صیغہ دہ او ناشتا جدا اسم فاعل دی د کوم تفسیر حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا السحاب سرہ فرمائی دی.

[۱۵۲۱] د برینا پہ وخت کنبی دعا

۱۵۲۱۔ (۱۱۱) [۱] وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا -: [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا سَمِعَ صَوْتَ الرَّمْدِ وَالْمَوَاعِقِ قَالَ: [۳] "اللَّهُمَّ لَا تَقُلْنَا بِمَقْصِدِكَ [۴] وَلَا تَقُلْنَا بِعَدَاكَ [۵] وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ»، "رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجہ: [۱] ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی [۲] چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ (د بجلہ) د تننا (د گرزہار)

(۱) أخرجه ابوداود في كتاب الأدب ما يقول إذا حاجت الريح (رقم- ۵۰۹۹) والنسائي كتاب الاستسقاء ما يقول عند المطر (رقم- ۱۵۲۳) وابن ماجه كتاب الدعاء ما يدعو به الرجل إذا رأى السحاب والطر (رقم- ۳۸۸۹)

(۲) أخرجه الترمذی فی کتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما يقول إذا سمع الرعد (رقم- ۳۴۵۰)

آواز واوریدو او برینبنا (تندر پریوتل) به یی ولیدله نو دا دعا به یی کوله [۳] چې ای الله مونږ په خپل غضب سره هلاک مه کړي [۴] او په خپل عذاب سره مو هلاک مه کړي [۵] او مونږ په عافیت کې لري (یعني مونږ ته د عافیت مرگ راکړي) مخکې د دې څخه (چې ستا عذاب نازل شي) (ترمذي رحمه الله) او ترمذي ویلي دي چې دا حدیث غریب دي

حل اللغات: - ① الرعد: گرزار، ② الصواعق: د صاعقه جمع ده، تندر ونه. ③ عافياً: د امر صیغه ده، یعنی عافیت راکړي مونږ ته.

تسهيلات:

قوله: إِذَا سَمِعَ صَوْتَ الرَّعْدِ وَالصَّوَاعِقِ

په آسمان کښې د پر ټا حقیقت: - کله چې فرشته وریځې په کور یا باندې وهی نو آواز راځي، کله چې نې اووهی نو دا پریقیری کوم چې مونږ ته ښکاری. بیا د وریځو نه آواز راځي. څومره زور سره چې نې هغوی وهی دومره زور سره ترې آواز راځي. ځینې وختونو کښې د تندر هغه پرق ونې هم سوزي. په دې وجه به ښی کریم په سخت تندر او پرقاری کښې دعا غوښته. مونږ ته هم پکار دی چې ددې دعاگانو اهتمام اوکړو.

الفصل الثالث

[۱۵۲۲] د رعد فریښتې تسبیح

۱۵۲۲ - (۱۲) [۱۲] عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ: [۲] أَنَّهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ الرَّعْدَ تَرَكَ الْحَدِيثَ وَقَالَ: [۳] سُبْحَانَ الَّذِي يُسَمِّرُ الرَّعْدَ بِحُمْدِهِ [۴] وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [۱] د عبدالله ابن زبیر رضي الله عنه په باره کې منقول دي [۲] چې هغه به د بجلي د گرزهار آواز واوریدو نو خبري اتری کول به یی پریښودل او دا کلمات به یی ویل [۳] چې پاک دي هغه ذات چې رعد د هغه تسبیح کوي د هغه د ثنا سره [۴] او فرشتي د هغه د خوف څخه د هغه ثنا وایي. (مالک)

حل اللغات: - ① الرعد: گرزاري، ② خيفته: د ویرې دالله نه.

تسهيلات: **قوله:** إِذَا سَمِعَ الرَّعْدَ:

د رعد په تفسیر کښې دوه ډلې: -

① د قرآن کریم په تفسیر کولو کښې د مفسرینو دوه طبقې دی. طبقه اولی اثری دې یعنی چه کوم حدیث او اثر نه د قرآن کریم تفسیر کوی او هغه خالص نقل تابع گړځی لکه ابن جریر ابن کثیر او قرطبی وغیره رحمهم الله مفسرین دی.

① دویمه طبقه فلسفی ده دا هغه مفسرین دی کوم چه نقل سره فلسفیانہ عقل ته هم دخل ورکوی لکه فخرالدین رازی رحمۃ اللہ علیہ قاضی بیضاوی رحمۃ اللہ علیہ وغیره دی.

د اولې طبقې تفسیر: - اوس په قرآن کښې «وَلَيْسَ الزَّعْدُ» کښې رد لفظ راغلی دي. ددې لفظ باره کښې اثری مفسرین فرمائی لکه څنگه چه په احادیث او آثار کښې راغلی دی چه داد یوې فرښتې نوم دي چه د اوریخو په شړلو او روانولو باندې مقرر دی. دهغې په لاس کښې یو چمکداره کوره ده هغه خوزه وی په اوریخو کښې پرق او بجلي راخی او پخپله دا فرښته دالله تعالی تسبیح لولی دکوم نه چه د گرزگړوز آواز پیدا کیږي. زیر بحث حدیث هم ددغه مفسرینو دلیل وتائید دي.

د دویمې طبقې تفسیر: - فلسفی مفسرین فرمائی چه د اوریخو په خپل مینځ کښې یو کیفیت دي کله چه د گرم او نرم مزاج اوریخي خپل مینځ کښې جنگیږي نو ددې نه د بجلي د کړنت په شان پرق هم راپیدا کیږي او هم ددې نه دا سخت آواز راوځي.

د رعد د آواز په وخت دعائیه کلمات: - بهر حال صحابه کرامو کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه یو روایت نقل دي چه په حالت د سفر کښې یو ځل مونږ گرزگړوز پرق پروق او یخننی راگیر کړو نو حضرت کعب رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه کوم سړي د گرزگړوز آواز واوری درې ځل دي دا اولولی هغه به د آفات او خطرات نه محفوظ او مامون اوسیږي. نوچه مونږ لوستل شروع کړه ویره لاړه هغه کلمات دادی. (سبحان الله من یسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته) (موطأ مالک)

ددې نه معلومه شوه چه رعد د فرښتې نوم دي او گرزگړوز دهغې آواز دي. ددې حدیث نه داهم معلومه شوه چه د اوریخي پرق او گرزگړوز او د بجلي او تندر آواز دي که چرې ویره اواضطراب یوه چپه د چاپه زړه کښې پیدا کړي نو دا مبارک کلمات او دغه بابرکت معمولات نه به ډیره فائده کیږي.

[٥] كِتَابُ الْجَنَائِزِ

ذِجَنَازِي بِيَان

د جنزاي نبوت: - قال الله تعالى ﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّوَاصِبُ أَقْبَالَهَا وَقَالَ لَهَا وَلِيُّهَا لَوْ كُنْتِ غَافِلَةً أَوَّلَهَا بَرْقًا وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾
وَالْتَلَفَتِ الْأَوَّلَى بِالْبَلَاءِ وَآخِرَى الْأَوَّلَى بِالْمَبَازِينِ ﴿٢٧﴾ وقال الله تعالى ﴿وَلَا تَصْلِي عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ (سورة توبه: ٨٤)

د جنزاي نفوس تعقیق: - جنائز د جنازة جمع ده او په جنازه کښې په جیم باندې کسره هم ده او فتحه هم ده مگر کسره سره لوستل فصیح لغت دې دواړه جنائز دی. بعضې اهل لغت لیکلی دی چه د جیم فتحه سره د مری په کت باندې ونیلي شی او د جیم کسره سره د مری نعش ته ونیلي شی. دا خبره یاد ساتنی چه جنائز جمع په لفظ کښې په جیم باندې صرف فتحه جائز ده کسره نه ده.

ه جنزاي حکم: - جنازه واجب علی الکفایه ده البته چه کله حاضر شی نویا په حاضر نویا باندې فرض عین کیږی.

[١] بَابُ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَتَوَابِ الْمَرَضِ

د مریض د پوښتنې بیان

خلاصة الباب :-

فيه أربع وسبعون حديثاً مشتملة على ثلاث عشر مسئلة:

- ① الأمر بعيادة المريض وكونها حق المسلم: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦، ٣٧، ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٢، ٤٣، ٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٦٤، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٨، ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٤، ٧٥، ٧٦، ٧٧، ٧٨، ٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٣، ٨٤، ٨٥، ٨٦، ٨٧، ٨٨، ٨٩، ٩٠، ٩١، ٩٢، ٩٣، ٩٤، ٩٥، ٩٦، ٩٧، ٩٨، ٩٩، ١٠٠، ١٠١، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٥، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٨، ١٠٩، ١١٠، ١١١، ١١٢، ١١٣، ١١٤، ١١٥، ١١٦، ١١٧، ١١٨، ١١٩، ١٢٠، ١٢١، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٤، ١٢٥، ١٢٦، ١٢٧، ١٢٨، ١٢٩، ١٣٠، ١٣١، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٨، ١٣٩، ١٤٠، ١٤١، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، ١٦٠، ١٦١، ١٦٢، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٦٦، ١٦٧، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٠، ١٧١، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٨، ١٧٩، ١٨٠، ١٨١، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٤، ١٨٥، ١٨٦، ١٨٧، ١٨٨، ١٨٩، ١٩٠، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠٠، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٠٣، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤، ٢١٥، ٢١٦، ٢١٧، ٢١٨، ٢١٩، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٤٧، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٢، ٢٦٣، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٣، ٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠، ٣٣١، ٣٣٢، ٣٣٣، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٣٩٧، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤١٩، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٦، ٤٧٧، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٦، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١١، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٤، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٤، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٠، ٦٣١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٢، ٦٤٣، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٠، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٤، ٦٥٥، ٦٥٦، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧، ٦٦٨، ٦٦٩، ٦٧٠، ٦٧١، ٦٧٢، ٦٧٣، ٦٧٤، ٦٧٥، ٦٧٦، ٦٧٧، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨٠، ٦٨١، ٦٨٢، ٦٨٣، ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦، ٦٨٧، ٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٠، ٦٩١، ٦٩٢، ٦٩٣، ٦٩٤، ٦٩٥، ٦٩٦، ٦٩٧، ٦٩٨، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٠١، ٧٠٢، ٧٠٣، ٧٠٤، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧، ٧٠٨، ٧٠٩، ٧١٠، ٧١١، ٧١٢، ٧١٣، ٧١٤، ٧١٥، ٧١٦، ٧١٧، ٧١٨، ٧١٩، ٧٢٠، ٧٢١، ٧٢٢، ٧٢٣، ٧٢٤، ٧٢٥، ٧٢٦، ٧٢٧، ٧٢٨، ٧٢٩، ٧٣٠، ٧٣١، ٧٣٢، ٧٣٣، ٧٣٤، ٧٣٥، ٧٣٦، ٧٣٧، ٧٣٨، ٧٣٩، ٧٤٠، ٧٤١، ٧٤٢، ٧٤٣، ٧٤٤، ٧٤٥، ٧٤٦، ٧٤٧، ٧٤٨، ٧٤٩، ٧٥٠، ٧٥١، ٧٥٢، ٧٥٣، ٧٥٤، ٧٥٥، ٧٥٦، ٧٥٧، ٧٥٨، ٧٥٩، ٧٦٠، ٧٦١، ٧٦٢، ٧٦٣، ٧٦٤، ٧٦٥، ٧٦٦، ٧٦٧، ٧٦٨، ٧٦٩، ٧٧٠، ٧٧١، ٧٧٢، ٧٧٣، ٧٧٤، ٧٧٥، ٧٧٦، ٧٧٧، ٧٧٨، ٧٧٩، ٧٨٠، ٧٨١، ٧٨٢، ٧٨٣، ٧٨٤، ٧٨٥، ٧٨٦، ٧٨٧، ٧٨٨، ٧٨٩، ٧٩٠، ٧٩١، ٧٩٢، ٧٩٣، ٧٩٤، ٧٩٥، ٧٩٦، ٧٩٧، ٧٩٨، ٧٩٩، ٨٠٠، ٨٠١، ٨٠٢، ٨٠٣، ٨٠٤، ٨٠٥، ٨٠٦، ٨٠٧، ٨٠٨، ٨٠٩، ٨١٠، ٨١١، ٨١٢، ٨١٣، ٨١٤، ٨١٥، ٨١٦، ٨١٧، ٨١٨، ٨١٩، ٨٢٠، ٨٢١، ٨٢٢، ٨٢٣، ٨٢٤، ٨٢٥، ٨٢٦، ٨٢٧، ٨٢٨، ٨٢٩، ٨٣٠، ٨٣١، ٨٣٢، ٨٣٣، ٨٣٤، ٨٣٥، ٨٣٦، ٨٣٧، ٨٣٨، ٨٣٩، ٨٤٠، ٨٤١، ٨٤٢، ٨٤٣، ٨٤٤، ٨٤٥، ٨٤٦، ٨٤٧، ٨٤٨، ٨٤٩، ٨٥٠، ٨٥١، ٨٥٢، ٨٥٣، ٨٥٤، ٨٥٥، ٨٥٦، ٨٥٧، ٨٥٨، ٨٥٩، ٨٦٠، ٨٦١، ٨٦٢، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٥، ٨٦٦، ٨٦٧، ٨٦٨، ٨٦٩، ٨٧٠، ٨٧١، ٨٧٢، ٨٧٣، ٨٧٤، ٨٧٥، ٨٧٦، ٨٧٧، ٨٧٨، ٨٧٩، ٨٨٠، ٨٨١، ٨٨٢، ٨٨٣، ٨٨٤، ٨٨٥، ٨٨٦، ٨٨٧، ٨٨٨، ٨٨٩، ٨٩٠، ٨٩١، ٨٩٢، ٨٩٣، ٨٩٤، ٨٩٥، ٨٩٦، ٨٩٧، ٨٩٨، ٨٩٩، ٩٠٠، ٩٠١، ٩٠٢، ٩٠٣، ٩٠٤، ٩٠٥، ٩٠٦، ٩٠٧، ٩٠٨، ٩٠٩، ٩١٠، ٩١١، ٩١٢، ٩١٣، ٩١٤، ٩١٥، ٩١٦، ٩١٧، ٩١٨، ٩١٩، ٩٢٠، ٩٢١، ٩٢٢، ٩٢٣، ٩٢٤، ٩٢٥، ٩٢٦، ٩٢٧، ٩٢٨، ٩٢٩، ٩٣٠، ٩٣١، ٩٣٢، ٩٣٣، ٩٣٤، ٩٣٥، ٩٣٦، ٩٣٧، ٩٣٨، ٩٣٩، ٩٤٠، ٩٤١، ٩٤٢، ٩٤٣، ٩٤٤، ٩٤٥، ٩٤٦، ٩٤٧، ٩٤٨، ٩٤٩، ٩٥٠، ٩٥١، ٩٥٢، ٩٥٣، ٩٥٤، ٩٥٥، ٩٥٦، ٩٥٧، ٩٥٨، ٩٥٩، ٩٦٠، ٩٦١، ٩٦٢، ٩٦٣، ٩٦٤، ٩٦٥، ٩٦٦، ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ٩٧٠، ٩٧١، ٩٧٢، ٩٧٣، ٩٧٤، ٩٧٥، ٩٧٦، ٩٧٧، ٩٧٨، ٩٧٩، ٩٨٠، ٩٨١، ٩٨٢، ٩٨٣، ٩٨٤، ٩٨٥، ٩٨٦، ٩٨٧، ٩٨٨، ٩٨٩، ٩٩٠، ٩٩١، ٩٩٢، ٩٩٣، ٩٩٤، ٩٩٥، ٩٩٦، ٩٩٧، ٩٩٨، ٩٩٩، ١٠٠٠، ١٠٠١، ١٠٠٢، ١٠٠٣، ١٠٠٤، ١٠٠٥، ١٠٠٦، ١٠٠٧، ١٠٠٨، ١٠٠٩، ١٠١٠، ١٠١١، ١٠١٢، ١٠١٣، ١٠١٤، ١٠١٥، ١٠١٦، ١٠١٧، ١٠١٨، ١٠١٩، ١٠٢٠، ١٠٢١، ١٠٢٢، ١٠٢٣، ١٠٢٤، ١٠٢٥، ١٠٢٦، ١٠٢٧، ١٠٢٨، ١٠٢٩، ١٠٣٠، ١٠٣١، ١٠٣٢، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٣٥، ١٠٣٦، ١٠٣٧، ١٠٣٨، ١٠٣٩، ١٠٤٠، ١٠٤١، ١٠٤٢، ١٠٤٣، ١٠٤٤، ١٠٤٥، ١٠٤٦، ١٠٤٧، ١٠٤٨، ١٠٤٩، ١٠٥٠، ١٠٥١، ١٠٥٢، ١٠٥٣، ١٠٥٤، ١٠٥٥، ١٠٥٦، ١٠٥٧، ١٠٥٨، ١٠٥٩، ١٠٦٠، ١٠٦١، ١٠٦٢، ١٠٦٣، ١٠٦٤، ١٠٦٥، ١٠٦٦، ١٠٦٧، ١٠٦٨، ١٠٦٩، ١٠٧٠، ١٠٧١، ١٠٧٢، ١٠٧٣، ١٠٧٤، ١٠٧٥، ١٠٧٦، ١٠٧٧، ١٠٧٨، ١٠٧٩، ١٠٨٠، ١٠٨١، ١٠٨٢، ١٠٨٣، ١٠٨٤، ١٠٨٥، ١٠٨٦، ١٠٨٧، ١٠٨٨، ١٠٨٩، ١٠٩٠، ١٠٩١، ١٠٩٢، ١٠٩٣، ١٠٩٤، ١٠٩٥، ١٠٩٦، ١٠٩٧، ١٠٩٨، ١٠٩٩، ١١٠٠، ١١٠١، ١١٠٢، ١١٠٣، ١١٠٤، ١١٠٥، ١١٠٦، ١١٠٧، ١١٠٨، ١١٠٩، ١١١٠، ١١١١، ١١١٢، ١١١٣، ١١١٤، ١١١٥، ١١١٦، ١١١٧، ١١١٨، ١١١٩، ١١٢٠، ١١٢١، ١١٢٢، ١١٢٣، ١١٢٤، ١١٢٥، ١١٢٦، ١١٢٧، ١١٢٨، ١١٢٩، ١١٣٠، ١١٣١، ١١٣٢، ١١٣٣، ١١٣٤، ١١٣٥، ١١٣٦، ١١٣٧، ١١٣٨، ١١٣٩، ١١٤٠، ١١٤١، ١١٤٢، ١١٤٣، ١١٤٤، ١١٤٥، ١١٤٦، ١١٤٧، ١١٤٨، ١١٤٩، ١١٥٠، ١١٥١، ١١٥٢، ١١٥٣، ١١٥٤، ١١٥٥، ١١٥٦، ١١٥٧، ١١٥٨، ١١٥٩، ١١٦٠، ١١٦١، ١١٦٢، ١١٦٣، ١١٦٤، ١١٦٥، ١١٦٦، ١١٦٧، ١١٦٨، ١١٦٩، ١١٧٠، ١١٧١، ١١٧٢، ١١٧٣، ١١٧٤، ١١٧٥، ١١٧٦، ١١٧٧، ١١٧٨، ١١٧٩، ١١٨٠، ١١٨١، ١١٨٢، ١١٨٣، ١١٨٤، ١١٨٥، ١١٨٦، ١١٨٧، ١١٨٨، ١١٨٩، ١١٩٠، ١١٩١، ١١٩٢، ١١٩٣، ١١٩٤، ١١٩٥، ١١٩٦، ١١٩٧، ١١٩٨، ١١٩٩، ١٢٠٠، ١٢٠١، ١٢٠٢، ١٢٠٣، ١٢٠٤، ١٢٠٥، ١٢٠٦، ١٢٠٧، ١٢٠٨، ١٢٠٩، ١٢١٠، ١٢١١، ١٢١٢، ١٢١٣، ١٢١٤، ١٢١٥، ١٢١٦، ١٢١٧، ١٢١٨، ١٢١٩، ١٢٢٠، ١٢٢١، ١٢٢٢، ١٢٢٣، ١٢٢٤، ١٢٢٥، ١٢٢٦، ١٢٢٧، ١٢٢٨، ١٢٢٩، ١٢٣٠، ١٢٣١، ١٢٣٢، ١٢٣٣، ١٢٣٤، ١٢٣٥، ١٢٣٦، ١٢٣٧، ١٢٣٨، ١٢٣٩، ١٢٤٠، ١٢٤١، ١٢٤٢، ١٢٤٣، ١٢٤٤، ١٢٤٥، ١٢٤٦، ١٢٤٧، ١٢٤٨، ١٢٤٩، ١٢٥٠، ١٢٥١، ١٢٥٢، ١٢٥٣، ١٢٥٤، ١٢٥٥، ١٢٥٦، ١٢٥٧، ١٢٥٨، ١٢٥٩، ١٢٦٠، ١٢٦١، ١٢٦٢، ١٢٦٣، ١٢٦٤، ١٢٦٥، ١٢٦٦، ١٢٦٧، ١٢٦٨، ١٢٦٩، ١٢٧٠، ١٢٧١، ١٢٧٢، ١٢٧٣، ١٢٧٤، ١٢٧٥، ١٢٧٦، ١٢٧٧، ١٢٧٨، ١٢٧٩، ١٢٨٠، ١٢٨١، ١٢٨٢، ١٢٨٣، ١٢٨٤، ١٢٨٥، ١٢٨٦، ١٢٨٧، ١٢٨٨، ١٢٨٩، ١٢٩٠، ١٢٩١، ١٢٩٢، ١٢٩٣، ١٢٩٤، ١٢٩٥، ١٢٩٦، ١٢٩٧، ١٢٩٨، ١٢٩٩، ١٣٠٠، ١٣٠١، ١٣٠٢، ١٣٠٣، ١٣٠٤، ١٣٠٥، ١٣٠٦، ١٣٠٧، ١٣٠٨، ١٣٠٩، ١٣١٠، ١٣١١، ١٣١٢، ١٣١٣، ١٣١٤، ١٣١٥، ١٣١٦، ١٣١٧، ١٣١٨، ١٣١٩، ١٣٢٠، ١٣٢١، ١٣٢٢، ١٣٢٣، ١٣٢٤، ١٣٢٥، ١٣٢٦، ١٣٢٧، ١٣٢٨، ١٣٢٩، ١٣٣٠، ١٣٣١، ١٣٣٢، ١٣٣٣، ١٣٣٤، ١٣٣٥، ١٣٣٦، ١٣٣٧، ١٣٣٨، ١٣٣٩، ١٣٤٠، ١٣٤١، ١٣٤٢، ١٣٤٣، ١٣٤٤، ١٣٤٥، ١٣٤٦، ١٣٤٧، ١٣٤٨، ١٣٤٩، ١٣٥٠، ١٣٥١، ١٣٥٢، ١٣٥٣، ١٣٥٤، ١٣٥٥، ١٣٥٦، ١٣٥٧، ١٣٥٨، ١٣٥٩، ١٣٦٠، ١٣٦١، ١٣٦٢، ١٣٦٣، ١٣٦٤، ١٣٦٥، ١٣٦٦، ١٣٦٧،

الفصل الأول

[١٥٢٢] د مريض پوښتنه کول

١٥٢٢- (١) عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «أَطْعِمُوا الْجَائِعَ [٣] وَغُدُّوا الْمَرِيضَ [٤] وَلَكُوا الْعَانِيَّ [٥]». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: ١- حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ فرمائی: رسول اکرم ﷺ فرمایا: [٢] «په اوږي يعنې مضطر او مسکين او فقير باندې طعام خوري» [٣] د بيمار پوښتنه کوي [٤] او قيدي د دښمن د قيد څخه خلاصوي. (بخاري)

حل اللغات: ١- الْجَائِعُ: اوږي، غُدُّوا: عيادت او پوښتنه کوي، لَكُوا: فک يک دَنصر نه دامر صيفه ده د قيدي راخلاصول، الْعَانِيَّ: دمعانات نه دې دا هغه قيدي ته وائي چه دقيدي د وجې نه دليل او خوار شي.

تسهيلات: قوله: أَطْعِمُوا الْجَائِعَ:

وږي ته روغی ورکول: - په دې حديث کښې درې پریشان حال خلقو امداد کول په مسلمانانو باندې لازم گرځولي شوي دي. په دې کښې اول سړي فقير او مجبور مسلمان دي په هغه خوراک کول په ټولو مسلمانانو باندې فرض کفايه درجه کښې ده په دې شرط چه دغه سړي په حالت د اضطرار او مخصصه کښې وي گني سنت دی او که چرې په محله کښې يوسړي مالدار وي باقي مفلس وي او اوږي سړي داسې مجبور وي چه د هغه دمړيدو خطر وي نو په دغه مالدار سړي باندې خوراک ورکول فرض عين کيږي. دا د هغه مقاماتو خبره ده چرته چه د هوټل انتظام نه وي ياکه هوټل خو وي ليکن دغه اوگي سړي سره پيسې نه وي. (الکاشف: ٢٩٧/٣)

قوله: وَغُدُّوا الْمَرِيضَ:

د بيمار تپوس کول: - دا د پوښتنې نه دي. د مريض تپوس کول سنت او د ثواب کار دي ليکن دا په هغه صورت کښې دی چه کله د بيمار څوک تپوس کونکې موجود نه وي او د خدمت دپاره څوک موجود نه وي او بيماري سخته وي. هغه وخت په عامو مسلمانانو باندې د هغه تپوس کول واجب علی الکفايه دی.

قوله: وَلَكُوا الْعَانِيَّ:

د قيدي هغه مراده: - ابن ملک فرمائي چه ددې نه مراد د کافرانو په قيد کښې گرفتار مسلمان وي. په دې حديث کښې چه کوم اوامردی دا د لازم علی الکفايه په درجه کښې دی. مطلب دادې چه بعضي مسلمانانو دا کار اوکړو نو باقي نه ذمه ساقط کيږي گني ټول به گناهکار وي. (کذا فی تعليق الصبيح). په يو حديث کښې دی حضور پاك ﷺ فرمائي

چاچه خوك قيدي دكافرانود قيدنه راخلاص كړو نوزه هم پخپله دغه قيدي يم يعنى هغه دومره لوى ثواب اوگټلو لكه چه زه نى د قيد نه راخلاص كړم.

[١٥٢٤] ديو مسلمان په بل مسلمان باندې پنځه حقوق

١٥٢٣- (١) [٢١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «حَقٌّ الْمُسْلِمُ عَلَى الْمُسْلِمِ ثَمَسٌ [٣] رَدُّ السَّلَامِ [٣] وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ [٥] وَإِتْبَاعُ الْجَنَائِزِ [٦] وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ [٧] وَتَشْيِيتُ الْعَاطِلِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ١) ابوهريره ؓ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ٢) د يو مسلمان په بل مسلمان پنځه حقونه دي ٣) د سلام جواب ورکول ٤) د بيمار پوښتنه کول ٥) د جنازي سره تلل ٦) دعوت قبولول ٧) د تريچلو (اتوشي، پرنجې، نوږې، جواب ورکول. بخاري ومسلم)

حل الفات:- ١) تَشْيِيتُ: د انتوشي کونکي د الحمد لله په ونيلو باندې یرحمک الله سره جواب ورکولو ته تشييت وائی. ٢) الْعَاطِلُ: انتوشي يعنى پرنجې کونکې،

تسهيلات: قوله: حَقٌّ الْمُسْلِمِ:

د سلام اچول:- دلته په دې حديث کښې د پنځو حقونو ذکر کړې شوي دي چه په مسلمانانو باندې خپل مينځ کښې لارم کړې شوي دي راتلونکو رواياتو کښې څه نور حقوق هم ذکر دي. د يو مسلمان بل مسلمان ته سلام کول سنت او د ثواب کار دي ليکن د دې سلام جواب ورکول واجب دي. په راتلونکي باب السلام کښې ان شاء الله تفصيل راتلونکې دي. دلته دا حقوق د جنازي په ضمن کښې بالتبع مذکور دي.

تثبيته:- په سلام کولو کښې داخيال ساتل پکار دي چه مخې ته سړې فاسق مجاهر نه وي رافضي اوبدعتي نه وي. که چرې داسې وي نو بيا په سلام کښې روميې والې نه دي کول پکار. بل په داسې حالاتو کښې هم سلام نه دي کول پکار په کوم کښې چه جواب ورکول مشکل کيږي

قوله: وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ:

عيادت کول:- دې نه هم داسې مريض مراد دي چه مسلمان وي رافضي آغاخاني يا بدعتي يا قادياني وغيره نه وي گني د داسې خلقو جنازه او تپوس کول لارم نه دي.

قوله: وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ:

د مسلمان دعوت قبولول:- د خوراک دعوت قبول کول واجب دي ليکن شرط دادي چه دعوت په اختياري توگه باندې وي او په دعوت کښې غير شرعي کارونه نه وي اوچاته چه دعوت

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب الأمر باتباع الجنائز (رقم-١٢٤٠) ومسلم كتاب السلام/باب من حق المسلم للمسلم رد السلام (رقم-٤) (٢١٦٢) وابوداود في كتاب الادب/باب في العطاس (رقم-٥٠٣٠) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في عيادة المريض (رقم-١٤٣٥)

ورکولې شی هغه پخپله په شرعی توگه معذور او مجبور نه وی. اصل وجه داده چه ددې څیزونو قائم کولو سره په مسلمانانو کښې محبت زیاتېږي او ددغه څیزونو په پریځودو سره نفرت پیدا کیږي. په دې وجه اسلام صحیح لارڅودنه او کره. اود تبوس پوښتنې کولو او سلام کولو اود دعوت قبلولو ترغیب نی ورکړې دې (الکاشف ٢٩٨/٣).

قوله: وَلْتَمِثْ الْعَاطِلِينَ:

ه انتوشي جواب ورکول ۱- د انتروشي کونکي د الحمد لله په ونیلو باندې یرحمک الله سره جواب ورکولو ته تشمیت وائی. دا جواب ورکول هم واجب دی لیکن شرط دادې چه انتروشي کونکې سړې په انتروشي باندې الحمد لله ونیلې وی گنی څه لازم نه دی. دا خبره هم یاد ساتنی چه د انتروشي جواب یو ځل واجب دې دویم ځل اودریم ځل لازم نه دی.

[١٥٢٥] د مسلمان په مسلمان باندې شپږ حقوق

۱۵۲۵- (٣) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ» [٢] قِيلَ: مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «إِذَا الْقَيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ [٥] وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ [٦] وَإِذَا اسْتَضَحَكَ فَاتَّصَحَّ لَهُ [٧] وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدِ اللَّهَ فَتَمِثْهُ [٨] وَإِذَا مَرَضَ فَعُدَّهُ [٩] وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ١ حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول ﷺ وفرمايل **٢** د يو مسلمان په بل مسلمان شپږ حقونه دي **٣** عرض وشو چې يا رسول الله ﷺ هغه څه دي **٤** وي فرمايل چې **١** هر کله چې ته د يو مسلمان سره ملاقات وکړې نو هغه ته سلام کوې **٥** هر کله چې تا څوک (د خپل مدد يا ضيافت د پاره) وبلي نو هغه قبول کړي **٦** هر کله چې ستا څخه څوک خیر خواهي وغواړي نو د هغه په حق کې خیر خواهي وکړه **٧** هر کله چې څوک وترچي (انتوشي، پرنجې، نوږې) او کړي او الحمد لله اوواني نو (یرحمک الله ویلو سره) د هغه جواب ورکړه **٨** هر کله چې څوک مريض (ناجوره) شي نو د هغه پوښتنه کوه **٩** هر کله چې څوک مړ شي نو (دهغه د جنازي مونځ اود دفن کولو دپاره) ورسره لار شي. (مسلم)

حل اللغات:- **١** اسْتَضَحَكَ: استنصاح د باب استفعال نه د نصيحت طلب کولو په معنی کښې دي. **٢** عَطَسَ: انتوشي او کړی، **٣** تَمِثْهُ: دهغه د الحمد لله جواب ورکړه يعنی یرحمک الله اووايه، **٤** فَعُدَّهُ: دهغه عيادت، پوښتنه او کره، **٥** فَاتَّبَعْهُ: ورسره لار شه يعنی کفن دفن او جنازه ټي او کره.

تمهيلات: قوله: حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ:

اعتراض:- په زیر بحث حديث کښې شپږو حقونو ذکر دې خوددې نه وړاندې په حديث کښې د پنځو ذکر وو دا تعارض دي ددې څه جواب دي؟

(١) اخرجه مسلم فی کتاب السلام /باب من حق المسلم للمسلم : د السلام (رقم) ٥ - (٢١٦٢) والنسائي کتاب الجنائز /باب
المنی من سب الاموات (رقم- ١٩٣٨) وابن ماجه کتاب الجنائز /باب ما جاء فی عیادة المريض (رقم- ١٤٣٢)

جوابه ١- ① داتعارض نه دي ځکه چه يو عدد د بل عدد منافی نه وي.
 ② داچه په دي احاديثو کښې حصرييان کول مقصود نه بلکه مختلف مواقع کښې مختلف ښيگړي او حقوق ذکر دي.
 ③ داچه څنگه حضور پاك ته د وحی په ذریعه سره د حقوق او خودلې شو. حضور پاك امت ته او خودل ناول د الله تعالی په نیز حقوقو تعداد کم او خودلې شو روستو اضافه اوشوه.
 [١٥٢٦] داووه څيزونو حکم کول او داووه نه منع کول

١٥٢٦- (٣) [١] وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «أَمَرَنَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِسَبْعٍ وَتَمَنَّا أَنْ عَنْ سَبْعٍ [٣]. أَمَرَنَا: بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ [٤] وَاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ [٥] وَكُثْمِيتِ الْعَاطِلِينَ [٦] وَوَدِّ السَّلَامِ [٧] وَإِجَابَةِ الدَّاعِي [٨] وَإِزْأَالِ الْمُفْسِدِ [٩] وَنَعْرِ الْمَظْلُومِ [١٠] وَتَمَنَّا أَنْ عَنْ خَاتِمِ الدَّهَبِ [١١] وَعَنِ الْخَوْرِ [١٢] وَالْإِسْتَبْرَاقِ [١٣] وَالذِّمَّامِ [١٤] وَالْبَيْتَةِ الْخَمْرَاءِ وَالْقَسِي [١٥] وَأَيُّهُ الْفِضَّةُ [١٦] وَفِي رِوَايَةٍ: - وَعَنِ الثُّرْبِ فِي الْفِضَّةِ [١٧] فَإِنَّهُ مَنْ شَرِبَ فِيهَا فِي الدُّنْيَا لَمْ يَشْرَبْ فِيهَا فِي الْآخِرَةِ - مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① او حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمايي ② چې نبي کریم صلي الله عليه وسلم مونږ ته د اوو څيزونو حکم را کړي دي او د اوو څيزونو څخه يی منع کړی يو هغه دا دي چې ③ ① د مريض پوښتنه کول ④ ② د جنازي سره تلل ⑤ ③ ترچلو (انتوشي کونکي) ته جواب ورکول ⑥ ④ د سلام جواب ورکول ⑦ ⑤ د بلونکي دعوت قبلول ⑧ ⑥ د قسم خوړونکي قسم پوره کول ⑨ ⑦ د مظلوم مدد کول، ⑩ او د کومو څيزونو څخه چې منع فرمايلي ده هغه دا دي ⑪ د سرو زرو گوتمې په گوته کول ⑫ ⑧ ريښميني جامي اچول ⑬ ⑨ د اطلس جامي اچول ⑭ ⑩ لاهي (ديباچ) جامي اچول ⑮ ⑪ سور زين پوښ استعمالول ⑯ ⑫ د سپينو زرو د لوښو استعمالول ⑰ او په يو روايت کې دا الفاظ هم دي چې د سپينو زرو په لوښو کې د ځکلو څخه يي (هم منع فرمايلي ده) ⑱ ځکه چې کوم سړي د سپين زرو په لوښی کې په دنيا کې اوبه ځکي په آخرت کې به يي د سپينو زرو په لوښي کې ځکل نصيب نه شي. (بخاري مسلم) **هل اللعان:-** ① کُثْمِيت: د انتوشي کونکي د الحمد لله په وئيلو باندې يرحمک الله سره جواب ورکولو ته تشميت وائی. ② الْعَاطِلِينَ: انتوشي، پرنجي کونکي، ③ إِزْأَالِ الْمُفْسِدِ: د قسم خوړونکي قسم پوره کول او ريښتيا کول. ④ خَاتِمِ: گتمه، ⑤ الْإِسْتَبْرَاقِ: اعلى ريښمونه وائی. ⑥ الذِّمَّامِ: د استبراق يعنی اعلى ريښمو پسې دويم نمبر ريښم دی يعنی درميانه ريښم، ⑦ الْبَيْتَةِ: هغه زين او کتې يعنی گدی ته وائی په کوم کښې چه مالوچ دک کړې شوې وي. ⑧ الْقَسِي: د ديباچ نه پس

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب الأمر باتباع الجنائز (رقم-١٢٣٩) ومسلم باب تحريم استعمال إناة الذهب والفضة على الرجال والنساء، وخاتم الذهب والحرير على الرجل. وإباحته للنساء، وإباحة العلم ونحوه للرجل ما لم يزد على أربع أصابع (رقم) ٣ - (٢٠٦٦). والترمذي كتاب الأدب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كراهية لبس المعصر للرجل والقسي (رقم-٢٨٠٩) والنسائي كتاب الجنائز / باب الأمر باتباع الجنائز (رقم-١٩٣٩)

ددې درجه ده، يعنى دا د ريښمو په دريم نمبر كښې دى يعنى بېكاره ريښم. د ريښم او كتان نه جوړې شوې جامو ته هم قسى وائى. ⑩ آيۀ: لوبښى يعنى كاسه، پيالۍ وغيره.

قوله: وَالرَّسْتُورُ: دا ټول د حريس يعنى ريښمو قسمونه دى چه د ښخود پاره جائز او د سرود پاره حرام دى.

قوله: وَالْبَيْتُ وَالْحَنْزَلُ: ميشره دهغه زين او كټې اولمسى نوم دې په كوم كښې چه مالوچ ډك كړې شوې وي او وړه شان وي كوم چه د آس وغيره په زين باندې اچولې شى او په هغې باندې كينى هغې ته نمده هم وائى. د دنيا دارو عادت دې چه د كبر لوبښى او فخر او مباهاات د وجې نه د ريښمونه ميشره جوړولو سره په هغې باندې كينى.

قوله: وَالْقَيْ: د ريښم او كتان يعنى تاسرې سره مخلوط كولوسره يوه كپړه به جوړولې شوه دا د قس طرف ته منسوب دې چه په مصر كښې د سمندر په غاړه د يوځاڼى نوم دې. په ريښمينه كپړه كښې به دا بېكاره كپړه وه.

تسهيلات: قوله: وَأَبْرَارُ الْمُقْسِرِ:

د ابرار المقسم په تفسير كښې دوه اقوال:-

① په دې حديث كښې د ابرار المقسم اضافه ده يعنى د قسم خوړونكى قسم پوره كول او رښتيا كول مثلاً يوسړى بل سړى ته اووئيل تركومې پورې چه ته زما خبره نه منې په الله قسم خوراك به اونه كړم. اوس دغه سړى له دده خبره منل پكاردى دې دپاره چه د هغه قسم پوره شى او هغه حاث نه شى. په دې كښې شرط دادې چه هغه كارد دې سړى په وس او طاقت كښې وي كه هغه په دې باندې قادر نه وي نو هغه به مجبوره كولې نه شى.

② بعضې علماؤ ددې دا مطلب هم بيان كړې دې چه يوسړى بل ته قسم وركړى چه ته به نن شپه مونږ سره تيره وې يا تاله زه قسم دركوم چه مونږ سره خوراك او كړه نو ددې سړى دپاره مستحب دى چه حصار شى او خوراك او كړى. د حديث د الفاظونه دواړه مطلبونه اخستې شى.

قوله: وَغَيْرِ الْمَظْلُومِ:

مظلوم سره مدد كول:- د مظلوم نه مراد مسلمان او غير مسلم ذمى دواړه كيدي شى. اودا امداد كول د خپل طاقت مطابق واجب دى. بيا دا امداد هم عام دې چه قول سره وي كه فعل

سره يا بل څه صورت وي. "الافتقار لى تكن فتنة فى الارض وفساد عريض" [الكاشف: ٢٩٩/٣]. يعنى كه چرې تا د مظلوم امداد اونه كړو نو په زمكه كښې فتنة خور شى او اوږد فساد به خور شى.

قوله: وَتَمَاتَا عَنْ غَايَةِ الدَّهْرِ:

د سرو دپاره د گوتې اچولو حکم: - د سرو زرو گوتې اچول د ښخو دپاره جائز دی مگر د سرو دپاره حرام دی. د سرو دپاره د اوسپنې گوتمه هم ناجائز ده شوافع نی جائز گنږي. علامه خطابی رحمته الله فرماني چې ددې څيزونو د حرمت او حلت مختلف درجات دی. چنانچه د سرو دپاره د چاندني گوتمه جائز ده او د سرو زرو او سپينوزرو لوبښي د سرو او ښخو ټولو دپاره حرام دی. [الكاشف: ٢٩٩/٣].

د ريښمو لمس حکم: - اوس مسئله داده چې که دغه زين او لمسې د ريښمو وي نو د هغې استعمال حرام دې که د هغې رنگ سور وي او که سپين يا تور ليکن که ريښم نه وي نو بيا د سور رنگ د استعمال نه ممانعت راغلې دې ځکه چې سور رنگ کپړه باندې کيناستل مکروه دی حرام نه دی. چنانچه د ارجوان قيد هم ددې دپاره دې په کوم کښې چې ريښم نه وي. قاضي عياض رحمته الله فرماني په حديث کښې د ارجوان لفظ د غالب استعمال په توگه راغلې دې ځکه چې عجمو به هم سور رنگ استعمالولو کوم چې به د ريښمو وو. [الكاشف: ٣].

قوله: "لَمْ يَشْرَبْ فِيهَا فِي الْأَخِرَةِ:

اعتراضي: - ددې حديث د ظاهري الفاظونه معلومېږي چې دا سړي به جنت ته نه ځي ځکه چې دا نعمتونه د جنت دي دکوم نه چې دا سړي محروم شو حالانکه په ارتکاب د کبيره گناه سړي کافر کېږي نه؟

جوابونه: - ① علامه مظهری رحمته الله فرماني چې کوم سړی ددې استعمال حلال او گنېلو پوهه شه چې هغه کافر شو او که یوسړی حلال اونه گنېل نو بيا د احديث په زجر توبيخ تشديد او تغليظ باندې محمول دې.

② جنت ته د داخليدو نه پس به څه موده داسې د دغه نعمتونو نه محروم پاتې وي دهميشه دپاره به نه وي.

③ دا سړي جنت ته داخليدوسره به ددې نعمت نه محروم وي او هغه داسې چې ددې سړي د زړه او دماغونه به د دغه څيزونو خيال او تصور ويستلې شي نو نه به ئي خواش وي اونه به څيز ملاوېږي. [الكاشف: ٣٠٠/٣].

[١٥٢٧] د عيادت يعنې پوښتنې فضيلت

١٥٢٤ (-) [٥] وَعَنْ تَوْبَانَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ [٣] لَمَّا زِلَ فِي خُرْقَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ» «رَوَاهُ مُسْلِمٌ»

(١) اخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب / باب فضل عيادة المريض (رقم) ٤١ - (٢٥٦٨) والترمذي في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في عيادة المريض (رقم) ٩٦٧) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في تواب من عاد مريضاً (رقم) ١٤٤٢)

محتاج نه يي، [٢] الله تعالى ﷻ به وفرمايي آيا تا ته ياد نه دي چې ستا خُخه زما فلاني بنده طعام وغوښتلو او تا په هغه باندې طعام نه وو خوړلي [٣] آيا تاته معلومه نه وه چه که تا په هغه باندې طعام خوړلي وي نو هغه به دي (يعني هغه ثواب به دي) بيا ما سره موندلې وو [٤] بيا به الله تعالى ﷻ فرمايي چه، اي بني آدمه! ما ستا خُخه او به وغوښتلی او تا په ما باندې او به ونه ځکلي [٥] بنده به عرض وکړي چې اي زما پرورد گاره ما په تا او به څرنگه ځکلی وي؟ ته خود دواړو جهانو پرورد گاري (تا ته خود د اوبو ځکلو ضرورت نشته او نه د بل يو شي) [٦] الله تعالى ﷻ به وفرمايي ستا خُخه زما فلاني بنده او به وغوښتلی او تا په هغه باندې او به ونه ځکلي [٧] آيا تا ته معلومه نه وه که تا پري او به ځکلي وي نو هغه به دي (يعني د هغې ثواب به دي) ما سره موندلې وو. (مسلم)

حل اللغات: - ① اسْتَفْتَيْتُكَ: زه طلب د اوبو کومه ستانه،

تسهيلات: قوله: لَوْجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟:

الله تعالى لره د خوشحاله کولو درې مواقع: - يعنی که د دغه مجبورئی عبادت کولو نو د هغه د

خفه اومات زړه سره به ئی زه لیدلم. یو حدیث کښې دی (انا عند المنسكرة قلوبهم لاجل). په دې حدیث کښې د دریو خبرو بیان دي. ① د مریض عیادت ② اوگی باندې خوراک کول ③ او تگی باندې او به ځکول لیکن ثواب بیانولو کښې فرق دي ځکه چه خوراک او څښاک ورکونکې ته او وئیل چه "لوجدت ذلك عندي". یعنی ماسره به د دې ثواب تاته ملاویدو لیکن عیادت والاته ئی او فرمائیل چه تابه هلته زه لیدلم.

اشکال او دهغې جواب: - په دې حدیث کښې په څو مقاماتو کښې داسې الفاظ راغلی دي کوم چه د باری تعالی د صفات منافی دي. نو د دې جواب دادې چه دا ټول هرڅه "ما یلیق بهانه" لاندې به وی یعنی چه څه د الله تعالی د شایان شان وی هم هغه مراد دي [الکاشف: ٣/٣٠١].

[١٥٢٩] مریض ته تسلی ورکول

١٥٢٩ - (٤) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [١] أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى أَعْرَابِيٍّ يُعَوِّدُهُ [٢] قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يُعَوِّدُهُ فَقَالَ لَهُ: [٣] «لَا يَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ» [٤] قَالَ: قُلْتُ: كَلَّا، بَلْ هِيَ مَيِّتٌ تَوَرَّى عَلَى شَيْخٍ كَبِيرٍ [٥] تُزِيرُهُ الْعُبُورُ [٦] فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَنَعَمْ إِذَا»

توجه: ① د ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دي چې نبی کریم ﷺ (يو ځل) د يو اعرابي (صحرايي) د مریضی د حال پوښتلو د پاره تشریف یوړلو [٢] د حضور ﷺ (دا طریقہ وه چه)

کله به يي د يو بيمار پوښتنی لره تشریف وړلو نو هغه ته به يي فرمايل [٢] چې هيڅ پروا نشته (يعني د بيماری څخه غم مه کوه ځکه چه) دا مريض (د گناهونو څخه) پاکونکي ده که الله ﷻ وغواړي [٥] نو حضور ﷺ (هغه وقت) هغه ديهاتي ته هم دا وفرمايل چې هيڅ خوف نشته دا مريض (د گناهونو څخه) پاکونکي ده که الله ﷻ وغواړي [٦] ديهاتي اوويل چې هيڅ کله نه بلکه دا تبه ده چې په يو بوډا (زاره) راغلې ده [٧] نو د قبر زیارت به پري کوي (يعني مرگ ته يي رسوي) [٧] حضور ﷺ (د دي آوريدو سره) ورته وفرمايل چې ښه دي (که ته داسې گڼي نو) هم دغه شان به شي. (بخاري)

هل الثابت: - ① لا بأس: هيڅ باک او پرواه نشته، ② ظهرو: پاک به شي (د گناهونو نه).

تسهيلات:

قوله: دَعَلَ عَلَى أَعْرَابِي:

قاله: - د اعراب معنی کلی وال ده په دې سره امت ته دا تعلیم ورکړې شو چه اعلی او ارفع انسان له پکاردی چه کله کله دې د ادنی حقیر کمزور فقیر تپوس هم کوی لکه څنگه چه نبی کریم ﷺ د ناپیژندگلو کلی وال تپوس اوکړو.

قوله: قال كلا:

ه نبي کریم نصیحت نه قبول: - دا شاپر شپې جتې کلی وال وو چه د تپوس پوښتنې د آداب د تعلق ساتلو د آداب نه پوره خبر نه وو. هغه د حضور پاک نصیحت قبول نه کړو بلکه د بې صبرنی مظاهره کولو سره لکه د کاهنانو په شان نی مسجع کلام استعمال کړو او هغه نعمت نی قبول نه کړو چه حضور پاک څه او فرمائیل چه زه ټیک یم او گناهونه به مې اووینځلې شی بلکه په هغه بوډا ها باندې خو د تبې زور وو چه هم اوس به قبرونه د هغه زیارت اوکړی یعنی زردې چه دې به د قبر زیارت اوکړی یعنی مړه شی.

قوله: فنعم اذا:

ه لنعم اذا مطلب: - دلته د دغه سړی د جواب پوره مضمون دې یعنی ما تاته د صبر کولو او و نیل او تبه مې د اجر او ثواب ذریعه او خودله مگر تا هغه قبول نه کړه نو ټیک ده تبه به ستا د گناهونو کفاره نه جوړیږی اوته به مړشی. حضور پاک دغه کلی وال غصه کړو نو رسول الله ﷺ دا کلام ارشاد او فرمائیلو. "فنعم اذا" ترجمه داده یعنی ښه ده چه که ته هم دا گټرې نو دغه شان صحیح ده، "اذا" په یوه نسخه کښې "اذن" نون سره دي.

١٥٢٠- (١) [١] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اشْتَكَى مِنَّا إِنْسَانٌ، مَسَحَهُ بِمِخْنِهِ [٣] ثُمَّ قَالَ: "أَذْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ، [٤] وَأَشْفِ أَلْتَ الشَّامِي [٥] لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يُفَادِرُ سَقَمًا"» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] ام المؤمنين بي بي عايشه صديقہ ﷺ فرمايي [٢] چې د رسول الله ﷺ (دا طريقه وه چه) په مونږ کې به څوک مريض شو نو حضور ﷺ به په هغه خپل بني لاس مبارک راټيړولو [٣] او دا «دعا» به يې کوله (ترجمه) اي د خلقو پروردگار ه مريض لري کړي [٤] او شفاء ورکړي ته شفاء ورکونکي يې [٥] ستا څخه سوا د هيجا شفاء داسې نشته چې مريض لري کړي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① مَسَحَهُ: رابښکلو به ئې په هغه، ② أَذْهَبِ: بوځي، لرې کړي، ③ الْبَاسَ: بيماري، ④ يُفَادِرُ: چه لرې کړي، ⑤ سَقَمًا: بيماري.

تسهيلات: قوله: مَسَحَهُ بِمِخْنِهِ:

کله چې به نبی کریم ﷺ د يو مريض عيادت کولو نو نبی کریم ﷺ به خپل بني لاس مبارک په مريض باندې رابښکلو او دا پورتنۍ دعا به ئې ونيله. «اذھب الباس، ای شدة المرض، اي ربه! دمرض شدت لرې کړه.

قوله: أَذْهَبِ الْبَاسَ:

د مرض د شدت لرې کولو دعا: - کله چې به نبی کریم ﷺ د يو مريض عيادت کولو نو نبی کریم ﷺ به خپل بني لاس مبارک په مريض باندې رابښکلو او دا پورتنۍ دعا به ئې ونيله. قوله: لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لَا يُفَادِرُ سَقَمًا:

د مذکور ه جملې مطلب: - شفاء اوسقماً مفعول مطلق دې. د «شفاء ک شفاء» مطلب دا دې چې د ډاکټرو طبيب د وانی بيمار او زنجور ته تر هغه وخته پورې شفاء نشی ورکولې ترڅو پورې چې ستاسو قدرت ورسره شامل حال نه وی.

[١٥٢١] په مريض بالدي دم اچول

١٥٢١- (١) [١] وَعَنْهَا قَالَتْ: [٢] «كَانَ إِذَا اشْتَكَى الْإِنْسَانُ الشَّيْءَ مِنْهُ [٣] أَوْ كَانَتْ بِهِ قَرْحَةٌ أَوْ جُرْحٌ [٤] قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِأَصْبُعِهِ [٥] "بِسْمِ اللَّهِ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا، بِرِيقَةٍ بَعْضِنَا [٦] لِيُشْفِيَ سَقَمَنَا، يَا ذِئْبَ رَيْثَنَا»

١) اخبره البخاري في كتاب المرض / باب دعاء العائد للمريض (رقم- ٥٦٧٥) وابوداود في كتاب الطب / باب كيف الرقي (رقم- ٣٨٩٠) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في التعمد للمريض (رقم- ٩٧٢) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في ذكر مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم- ١٦١٩)

٢) اخبره البخاري في كتاب الطب / باب رقية النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ٥٧٤٥) ومسلم كتاب السلام / باب استحباب الرقية من العين والنملة والحمة والنظرة (رقم- ٥٤) - (٢١٩٤) وابوداود كتاب الطب / باب كيف الرقي (رقم- ٣٨٩٥) وابن ماجه كتاب الطب / باب ما عوذ به النبي صلى الله عليه وسلم، وما عوذ به (رقم- ٣٥٢١)

"مُتَّقٍ عَلَيْهِ."

ترجمه: [١] بي بي عايشه صديقہ رضی اللہ عنہا فرمائی [٢] چي هر کله يو سري به د خپل بدن په يوه حصه کې د درد شکایت کولو [٣] يا د هغه د بدن په يو آندام به دانه (ورکي دانه يا چينجکي، يا زخم وو [٤] نو نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم به د خپلي گوتې په اشارې سره دا دعا کوله [٥] د الله تعالی په نامه سره زه برکت حاصلوم، دا خاوره زمونږ د بعضو سړو د خلي د لږو سره ککړه ده [٦] دا مونږ ځکه وايو چه، د پروردگار په حکم سره زمونږ مريض روغ او جوړ شي (بخاري مسلم)

هل الفان: - ① قُرْحَةً: دانه، ② جُرْحٌ: زخم، ③ ثَرْبَةً: خاوره، ④ بَقْعَةً: لاري.

تسهيلات:

قوله: بِأَصْبَحِهِ: يعنى په گوته سره به نى اشاره کوله او د تبرک په توگه به نى بسم الله ونيله.
قوله: ثَرْبَةً أَرْضًا: ممکن ده چه دا خاص د مدني زمکه مراد وي او کيدې شي چه عام زمکه مراد وي.
د ٥٥٨ چولو حکم: - علامه قرطبي رحمته الله فرماني چه د دې حديث نه ثابت شوه چه د هر قسم درد د پاره دم کول او پوک وهل جائز دي اودا خبره په صحابه کرامو کښې عام وه او ټولو ته د دې علم وو. علامه اشرف على تهانوي رحمته الله فرماني د دې حديث نه د دم پوک وهل ثابتيږي په دې شرط چه په دې کښې څه د جادو کلماتو استعمال نه وي.

علماؤ ليکلي دي چه دکومو کلماتو معنى واضح نه وي يا د شرک په معنى سره وي په داسې کلماتو باندې دم کول هم جائز نه دي او که حضور پاک د يو دم اجازت ورکړي وي او په هغې کښې څه د شرک کلمه هم نه وي مگر معنى نى معلومه نه وي هغه جائز دي لکه حضور پاک د لړم د منتر اجازت ورکړې دې. "شجرة قرنية ملحة ببحر". د حضور پاک د دم کولو طريقه داسې وه چه هغوى به اول په گوته باندې د خپلې لارې مبارکې لگولې بيا به نى دا په خاوره کيځوده کله چه به دې سره خاوره اولگيده نو دا به نى د بيمار د درد په خائى باندې کيځوده او په حديث کښې ذکر شوې دعابه نى ونيله بهر حال دغه پورتنې عمل په يقين سره کول پکار دي فائده به ضرور کيږي.

د دم د اثر يوه واقع: - يوځل پخوا زمانه کښې يو الله والا يو بيمار دم کولو چه په دې کښې يو مشهور فلسفي راغلو او فوري نى د مسخرې په توگه اووئيل "اذ اترفض فتلاشى" يعنى دا پوکې وهې نو دا پوکې وهل خو هوا ده کله چه د خپلې نه اوځى نو ختمه به شى د دې څه اثر وي دغه الله والا بنده دې فلسفي ته د مور پلار ډير سخا کنخل او کره هغه ډير غصه شو او مخ نى تک سور شو د ستړگونه نى اوپر سيدل. هغه الله والا ورته اووئيل په تا څه چل او شو او دا دومره غصه ولې؟ دا سترگې دې ولې دومره سړې شوې؟ هغه ورته وئيل چه لاتپوس

هم كوي دا تا خومره سختي كنخلي او كړي الله والا ورته او ونييل "اذا ترفض فتلاشي" يعني دا كنخلي خو هم هوا ده دخلې نه وتلو سره ختميري. فلسفي ونييل نه جي زما په بدن باندې خو دير زيات اثر اوشو. نو بيا ورته الله والا او ونييل چه كله زما د كلام او خبرې په تا باندې دومره اثر اوشو نو د الله تعالى په كلام كېنې به خومره لوني اثر وي؟ [۱۵۲۲] په قرآني آياتو نوسره دم هكولو جواز

۱۵۳۲- (۱۰۱) [۱] وَعَنْهَا قَالَتْ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ [۳] وَمَسَّ عَنْهُ يَدَيْهِ [۴] فَلَمَّا اشْتَكَى وَجَعَهُ الَّذِي تَوَلَّى فِيهِ [۵] كُنْتُ أُنْفِثُ عَلَيْهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ الَّتِي كَانَ يَنْفِثُ [۶] وَأَمْسَحُ بِدَيْ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. وفي رواية لمسلم: قالت: كان إذا مرض أحد من أهل بيته نفث عليه بالمعوذات

توجهه: [۱] بي بي عايشه صديقه (رضي الله عنها) فرمايي [۲] چې نبي كريم (صلي الله عليه وسلم) چې به مريض شو نو معوذات ويلو سره به يې په ځان دم كولو [۳] او خپل لاس به يې په ځان (تر كومه چې رسيدو به) تيرولو [۴] نو هر كله چې حضور (صلي الله عليه وسلم) په هغه مريض كې مبتلا وو په كوم كې چې وفات شو [۵] نو ما به معوذات ويلو سره په حضور (صلي الله عليه وسلم) دم كولو څرنگه چې حضور (صلي الله عليه وسلم) به پخپله معوذات ويلو سره په ځان دم كولو [۶] ادغه شان ما به معوذات ويلو ويلو سره د حضور (صلي الله عليه وسلم) په لاسونو مباركو دم كولو او بيا به د حضور (صلي الله عليه وسلم) دواړه لاسونه مبارك به مي د حضور (صلي الله عليه وسلم) په بدن مبارك گرځول. او مسلم په روايت كېنې دي چې كله به ناجوره شويو كس د نبي (صلي الله عليه وسلم) د كورد خلقو څخه نو پوك وهلو به نبي (صلي الله عليه وسلم) په هغه باندې معوذات. حل اللعان: ①- نفث: دم سره توكانړې ملاول او د توكانړو څاڅكي وركولو ته نفث وائي يعني دمول. ②- وجعه: درد، تكليف.

تسهيلات: قوله: نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ:

په سورة فلق اولئس بالدي د معوذتين د اطلاق وجه: - دې نه سورت فلق او سورت الناس مراد دي. دا دوه سورتونه دي په حديث كېنې دا د جمع په صيغه سره ياد كړې شوي دي. دا ددې سورتونو د آياتونو د وجې نه دي كوم چه يوولس دي. بعضې معوذات كېنې قل هو الله احد هم شامل كړي دي لهذا د جمع صيغه صحيح ده. بعضې سورت الكافرون هم شامل كړي دي. (الكاشف)

قوله: بِدَيْ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د عايشي (رضي الله عنها) د كمال ادب ظاهره: - دا د كمال ادب او كمال برکت طرف ته اشاره ده چه

(۱) اخراجه البخاري في كتاب الطب/باب رقية النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۵۷۴۵) ومسلم كتاب السلام/باب استحباب الرقية من العين والتملة والعمه والنظرة (رقم- ۵۴) (۲۱۹۴) وابوداود كتاب الطب/باب كيف الرقي (رقم- ۳۸۹۵) وابن ماجة كتاب الطب/باب ما عوذ به النبي صلى الله عليه وسلم، وما عوذ به (رقم- ۳۵۲۱)

عائشه صديقہ ﷺ بہ پخپله وئیل لیکن کوم برکت چه د حضور پاک په لاسونو مبارکو کښې وو هغه بل ځانی کښې نه وو. لهذا هم د حضور پاک په لاسونو مبارکو باندې به ئی دم پوک و هلو او د حضور پاک مبارک لاس به ئی د هغوی په بدن مبارک باندې راښکلو. ددې حدیث نه دم کول ثابتیږی. انکار کونکی به کاره خلق دی [الکاشف: ٣/٥٠٣].

[١٥٢٢] د هر قسم درد د ختمولو د پاره نبوی دعا

١٥٢٢- (١) [١١] «وَعَنْ عُمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [٢] أَنَّهُ شَكَاَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَعًا يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ [٣] فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي يَأْلَمُ مِنْ جَسَدِكَ [٤] وَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ : [٥] أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ [٦] مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ" [٧] قَالَ : فَفَعَلْتُ. فَأَذْهَبَ اللَّهُ مَا كَانَ يَبِيءُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [٢] د حضرت عثمان بن ابی العاص په باره کې روایت دی [٢] چې هغه (یو ځل) رسول الله ﷺ ته د درد شکایت او کړو چې هغه د خپل بدن په یوه حصه کې محسوسولو [٣] حضور ﷺ هغه ته وفرمایل چې ستا د بدن په کومه حصه کې چې درد دي هلته خپل لاس کېږده [٤] (اول، دري ځله بسم الله الرحمن الرحيم او وایه او (بیا، اووه ځله دا (کلمات) او وایه [٥] (ترجمه) زه د الله ﷻ څخه د هغه د عزت او د هغه د قدرت په ذریعه پناه غواړم [٦] دهغه بدئ (یعني درد) څخه چې زه یې (دا وقت) محسوسوم او (آینده) د دې د ډیریدو څخه، یریرم، [٧] حضرت عثمان ﷺ فرمایي چې د حضور ﷺ د ارشاد مطابق ما دغه شان وکړل نو الله تعالی ﷻ زما تکلیف لري کړو. (مسلم)

حل الفات:- ① وَجَعًا: درد، تکلیف، ② ضَعْ: کېږده، ③ أَحَاذِرُ: ویریرم.

تسهيلات:

قوله: ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي يَأْلَمُ مِنْ جَسَدِكَ:

د خپل ځان پخپله د دم اچولو جواز:- د حدیث مبارک دادې چې د حضور ﷺ په وړاندې حضرت عثمان بن ابی العاص ؓ د یو بیماری د تکلیف شکایت او کړو. نبی کرم ﷺ حضرت عثمان ؓ ته او فرمائیل چې د تکلیف په ځانې باندې لاس کېږده او دا مذکوره دعا او وایه. په دې باندې حضرت عثمان ؓ فرمائی چې ما هم دا سې او کړل نو زما تکلیف ختم شو. ددې نه معلومه شوه چې انسان خپل ځان هم دم کولې شی بلکه دا بهتر دی.

(١) اخرجه مسلم فی کتاب السلام/باب استحباب وضع یدہ علی موضع الألم مع الدعاء (رقم- ٤٧- ٢٢٠٢) و ابو داود فی کتاب الطب/باب کیف الرقی (رقم- ٣٨٩١) و ابن ماجه کتاب الطب/باب ما عوذ به النبی صلی الله علیه وسلم. وما عوذ به (رقم- ٣٥٢٢)

١٥٣٣- (١٢) (١) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [٢] «أَنَّ جَبْرِيْلَ أَتَى النَّبِيَّ فَقَالَ: [٣] يَا مُحَمَّدُ أَشْكَيْتَ؟ فَقَالَ: "نَعَمْ" [٤] قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ أَزْيَقُكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، [٥] مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ، أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللَّهُ يَخْشِيكَ، [٦] بِسْمِ اللَّهِ أَزْيَقُكَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ راوی دي [٢] چې (بوخل) حضرت جبرائيل نبی کریم ﷺ ته راغې او (د مزاج پرسي په طور يې) اوويل [٣] چې اي محمد! آيا ته ناروغه يی؟ حضور ﷺ ورته وفرمايل چې هو! [٤] جبرائيل ﷺ اوويل چې د الله ﷻ په نامه سره په تا دم اچوم د هر هغه څيزونو نه چې تا ته تکليف رسوي [٥] او د هر هغه سړي د بدي او هر حاسد د سترگي (نظر) څخه دي الله تا ته شفاء درکړي [٦] د الله په نامه سره په تا دم اچوم. (مسلم)

حل اللغات: - ① أَزْيَقُكَ: د رقيه نه دې د دم کولو په معنى کښې دې.

تسهيلات:

قوله: مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ، أَوْ عَيْنٍ:

د او په نوعيت کښې دوه اقوال: - دا جمله د ماقبل جملې سره بدل واقع شوې دې. د نفس نه خبيث نفس مرادې.

① په دې جمله کښې دا احتمال دې چې د "او" لفظ د شک دپاره وى ځکه چې راوى ته په نقل کولو کښې شک شوې چې حضور اکرم کوم کوم لفظ ادا کول فرمائيلې وو.

② په تعليق الصحيح کښې ليکلى دى چې ښکاره خبره داده چې "او" حرف د تنويع دپاره دې.

د نفس په مصداق کښې دوه اقوال: - ① بل خوا نفس نه د انسان نفس مراد اخستې شى

② دا هم ممکن ده چې د نفس نه سترگه مراد وى ځکه چې په سترگه باندې د نفس اطلاق کيږي. ونيلى شى "رجل منقوس" يعنى د چا بدنظر ورته اولگيدو په دې صورت کښې "او عين" به د تاکيد دپاره شى.

قوله: بِسْمِ اللَّهِ أَزْيَقُكَ: دا جمله د مبالغه په توگه راسر د باريه کړې ده.

د دعا د قبوليت بعضې ضروري خبرې: - پورتنى حديث کښې د رسول الله ﷺ عجيبه دعا ذکرده چې د هر قسم دردونو دپاره اکسيريږي. په دې حديث کښې د حضرت جبرائيل عليه السلام هغه دعا مذکور ده کومه چې هغوى د حضور پاک د بيمارنى په وخت د علاج په توگه لوستلو سره په حضور پاک باندې دم کړې وه. دا هم اکسيريحيات دې مگر ددې دعا گانو دپاره

یوځو د یقین کامل ضرورت دې ځکه چه د تردد او شبه په وخت هیڅ یوه دعا اثر نه کوی. دویمه خبره دا ضروری ده چه سرې دې دا دعا گانې هروخت لولی. دا نه چه یو ځل دوه ځل لوستلوسره د اثر انتظار شروع کړی ځکه چه په دنیاوی دوايانو کښې تجربه داده چه دا یوشان استعمالولې کیږی نو د روحانی دعا گانو دپاره هم ضروری ده چه کم نه کم سرې د اووه ورځو پورې اوزیات نه زیات څلویښتو ورځو پورې ددې استعمال او کړی اویا دې د اثر انتظار کوی دادعا گانې کله به اثر نه ځی. مفسرینو لیکلی دی چه د حضرت موسی علیه السلام دعا الله تعالی قبوله کړه مگر ددې اثر څلویښت کاله نه پس ښکاره شو.

[١٥٢٥] د بېد نظری څخه د حفاظت مجریه استعاذه

١٥٢٥- (١٣١) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ: [٣] "أَعِذُّكُمَا بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ: [٤] مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ: [٥] وَمِنْ كُلِّ غِيثٍ لَآمَةٍ" [٦] وَيَقُولُ: "إِنَّ أَبَاكُمَا كَانَ يُعَوِّذُ بِهِمَا إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، [٧] وَفِي أَكْثَرِ نُسَخٍ "الْمَصَابِيحُ": "بِهِمَا" عَلَى لَفْظِ التَّثْنِيَةِ.

توجه: [١] حضرت ابن عباس رضی الله عنہما فرمایي [٢] چې رسول الله ﷺ به حضرت حسن او حضرت حسین رضی الله عنہما د دې الفاظو په ذریعہ (د الله ﷻ) په پناه کې ورکول [٣] زه تاسو د کلمات الله تعالیٰ په ذریعہ چې کامل دي [٤] د هر شیطان د بدی، هر هلاکوونکي هر زهرجن خاوی [٥] او د هر نظر لگونکي سترګي څخه (د الله ﷻ) په پناه کې ورکوم [٦] او حضور ﷺ به دا (هم) فرمایي چې ستاسو پلار (حضرت ابراهیم رضی الله عنہ) به د دې کلماتو په ذریعہ خپل بچي حضرت اسماعیل رضی الله عنہ او حضرت اسحاق رضی الله عنہ (د الله ﷻ) په پناه کې ورکول. (بخاری) [٧] د مصابیح په اکثر نسخو کې (د لفظ بها په ځای) بهما د تشبیه په ضمیر سره راغلي دي. (بخاری)

حل اللغات: - ① يُعَوِّذُ: د الله په پناه کښې ورکول، یعنی دمول. ② التَّامَّةُ: کامل او پوره (د هر نقص نه پاک دی). ③ شَيْطَانٍ: دې نه مراد انسانی او جنی دواړه قسم شیطانان مراد دی. ④ هَامَّةٌ: ددې جمع "هوام" ده. دا هر هغه خناور ته وائی په کوم کښې چه شر او خراب قسم زهر وی. ⑤ لَآمَةٌ: لَمَوَالَمْ د میم شد سره، د جمع کولو په معنی کښې راځی.

تسهيلات: قوله: "وَهَامَّةٌ" په میم باندې شددې، په حشرات الارض کښې چه په کومو خیزونو کښې زهر قاتل وی هغې دپاره هامة وئیلی کیږی کله مطلق حشرات الارض باندې د هوام اطلاق کیږی.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب احادیث الانبیاء/باب قول الله تعالی: {واتخذ الله ابراهيم خلیلاً} [النساء: ١٢٥] (رقم- ٣٣٧١) والترمذی کتاب الطب عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب (رقم- ٢٠٦٠) وابن ماجه کتاب الطب/باب ما عوذ به النبی صلی الله علیه وسلم، وما عوذ به (رقم- ٣٥٢٥)

د "وہام" مطلب دادی "ای من شریہا" یعنی د شیطان او انسان د وارو د شر نہ پناہ غوارم دلہ د یویزرگ یوہ جملہ ډیرہ مفید او کارآمد دہ فرمانی چہ کلہ چرتہ خبی نودا دعا کوه ای اللہ ستاد ہر مخلوقاتو د ہر مکروہ نہ ستا پناہ غوارم.

قوله: لَأَمِّةٌ اَي جَامِعَةٌ لِلشَّرِّ عَلَى الْبَعِيضِ، لامہ پہ اصل کنبی د باب افعال نہ ملہ اسم فاعل وو لیکن دہامہ مناسبت او سجع د وجہ نہ لامہ او وئیلہ شو.

قوله: يُعَوِّذُ الْحَسَنَ: حضور اکرم ﷺ پہ توگہ د تعوذ او پناہ دا دعا وئیلوسرہ حضرت حسن او حضرت حسین رضی اللہ عنہما دم کړې دې. وړاندې یو روایت راخی چہ حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ به ددې تعویذ جوړولوسرہ د وړو ماشومانو پہ غاړہ کنبی اچولو دې نہ د تعویذ اتود جائز کیدو ثبوت ملاوړی.

قوله: بِكَلِمَاتِ اللَّهِ:

د "کلمات" مخہ رواہ:- د کلمات نہ دلته د اللہ تعالیٰ ټپکلی نومونہ مراد دی. ہسې کلمات اللہ د توحید پہ دلائل او اللہ تعالیٰ پہ خصوصی صفاتو باندې یادولې شی او د اللہ تعالیٰ پہ معلوماتو باندې ہم یادولې شی.

قوله: "الْأَمِّةُ" د اللہ تعالیٰ کلمات تہ تامہ ځکہ او فرمائیلې شو چہ د انسان پہ کلمات کنبی پہ یونہ یو اړخ کنبی نقص کیدې شی او د اللہ تعالیٰ کلمات دہر نقص نہ پاک دی پہ دې وجہ کامل او مکمل دی.

قوله: وَفِي أَكْثَرِ نُسَخٍ "الْمَصَابِيحُ":

د نسخو اختلاف:- پہ دې کلام سرہ دې خبرې طر تہ اشارہ کول دی چہ مصابیح پہ اکثر نسخو کنبی "ہا" د مفرد ضمیر پہ خانی د "ہما" تشبیہ دہ. علامہ طیبی رضی اللہ عنہ فرمانی چہ د تشبیہ ضمیر مراد کول بہی خایہ تکلف دې د یو کاتب نہ سہوشوې دہ دلته "ہا" د مفرد ضمیر دې کوم چہ پہ دې دعا کنبی د کلمات طرف تہ راگرخی. (الکاشف: ٣٠٤).

[١٥٣٦] د اللہ تعالیٰ د چا دپارہ د خیر ارادہ کول

١٥٣٦- (١) [١١٣] وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] "مَنْ بَرَّ لِلَّهِ بِهَذَا خَيْرًا يُصِيبُ مِنْهُ" - رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمہ: حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ راوی دې چې رسول اللہ ﷺ وفرمایل [٢] اللہ تعالیٰ ټپکلی چې کوم سړي تہ د خیر رسولو ارادہ کوي نو هغه (د هغه د خیر د حاصلولو د پارہ) پہ مصیبت کې مبتلا کوي. (بخاری)

حل اللغات:- ① يُصِيبُ: د باب افعال نہ دہ، پہ مصیبت کنبی د اختہ کیدو پہ معنی کنبی دہ.

تسهيلات: قوله: يُصِيبُ مِنْهُ: دا صيغه علامه طيبي رحمته فرمائی چه په صاد باندې فتحه زیاته بهتر ده. په دې صورت کښې دا د مجهول صیغه ده. علامه ميرک رحمته فرمائی چه دا صیغه مجزوم ده د شرط په جواب کښې ده. [الکاشف: ٣٠٧/٣].

بعضی تکلیف د درجاتو پورته کیدو ذریعه - قاضی عیاض رحمته فرمائی چه د حدیث مطلب دادې چه الله تعالی کله یو بنده سره د نیکۍ اراده غواړي نو هغه په مصیبت کښې راگیر کړي دې دپاره چه په دې سره د هغه گناه او وینځلې شی او درجات نې اوچت شی.

بهر حال مصیبت عام دې که د بیمارۍ په صورت کښې وی یا د څه حادثه وی یا د څه غم وی اودا ټول صورتونه انسان ته صرف په دې وجه نه پېښېږي چه دا د الله تعالی د طرف نه د څه عذاب په شکل کښې وی بلکه اکثر وخت الله تعالی د یوسړي د درجاتو اوچتولو دپاره په هغه باندې مصیبتونه راولي دې دپاره چه هغه صبر او کړي او درجات حاصل کړي. نوچه کوم سړي په مصیبت راتلو باندې صبر کړي او الله تعالی نه شکایت او گیلې نه کوي نو دا ددې خبرې دلیل وی چه دا مصیبت د هغه دپاره د رحمت سبب وی او که چرې هغه شکایت او گیلې کوي چغې سورې وی جزع او فزع کوي نو دا د دې خبرې علامت دې چه دا مصیبت رحمت نه بلکه دهغه دپاره زحمت او عذاب دې (بحواله مظاهرق، اشعة المعات، بهر حال نه هر مصیبت وهلي محبوب وی او نه هر مصیبت وهلي معتبوب وی.

[١٥٣٧] د مؤمن هر مصیبت د اجر او ثواب سبب کیدل

١٥٣٤ - (١٥١) [١٥١] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ، وَلَا وَصٍ، وَلَا هَمٍّ، وَلَا حُزْنٍ، وَلَا أَذًى، وَلَا غَمٍّ، [٣] حَتَّى الشُّوْكَ يَشَاكِبَهَا، [٤] إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا عَظَايَاهَا» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ١ حضرت ابوهريره او حضرت ابوسعید خدری رحمته راویان دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرماییل ٢ مسلمان ته چې کله څه پریشانی، درد، تکلیف، حزن، ایذا او غم رسي ٣ تر دې که ازغي يې په پښه کې مات شي ٤ نو الله تعالی رحمته دهغې په ذریعه دهغه گناهونو نه لري کوي (بخاري مسلم).

هل اللان: - ① يُصِيبُ: د باب افعال نه ده، په مصیبت کښې دا اخته کیدو په معنی کښې ده. ② نَصَبٍ: نصب دهغه تکلیف نوم دې کوم چه د انسان په اندامونو باندې راځي لکه زخم وغيره چه وی ③ وَصٍ: اوږدې بیماری ته وائی. ④ هَمٍّ: هغه غم ته وائی چه سړي ویلی کوي، کمزورې کوي. ⑤ حُزْنٍ: د زړه هغه پریشانی چه د "هَمٍّ" نه لږ شان سپک وی د کوم سبب چه معلوم نه وی صرف

(١) اخرجه البخاری فی کتاب المرضی/باب ما جاء فی كفارة المرض (رقم- ٥٦٤١) ومسلم کتاب البر والصله والأداب/باب ثواب المؤمن فيما يصيبه من مرض، أو حزن، أو نحو ذلك حتى الشوكة يشاكها (رقم) ٥٢ - (٢٥٧٣) والترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی ثواب المريض (رقم- ٩٦٦)

پريشاني وي. ① آذی: هره بيماري چه نفس ورسره موافقت نه خوري يعني تولوييماروته شامل دي
② غم: غمه تكليف چه دانسان په زړه باندې راځي مثلاً مال اولاد ضائع كيدو باندې چه كوم غم
راځي هغې ته غم وائي مثلاً "مغني عليه" يعني بې هوشه جوړوي. ③ الشوكه: ازغې، ④ كغر: رږوي.

تسهيلات: قوله: وَلَا حُزْنَ: دا د زړه د پريشاني نوم دي چه د "هم" نه لږ شان سپك وي دكوم
سبب چه معلوم نه وي صرف پريشاني وي يا مفسرين ليكي چه خوف او حزن كښې دا فرق
دي چه حزن په مافات باندې وي او خوف په ماياتي باندې وي يعني مثلاً رور نې بيمار دي
دهغه د مرگ چه كوم فكر دي داویره ده خوف دي او كله چه مړ شي او روستو كوم خفگان
وي دا حزن دي. (الكاشف: ٣/٣٠٨).

قوله: حَتَّى الشُّوْكَه يُشَاكُّهَا:

ه توكيب حل: - شوكة ازغې ته وائي دا لفظ مرفوع هم كيدي شي نوهغه وخت به مبتداء وي
او مجرور هم كيدي شي نو د حتمي كلمه "الى ان" په معنى كښې به شي. [١٩/٢] (الكاشف: ٣/٣٠٨).

قوله: يُشَاكُّهَا: - دا ضمير مفعول ثاني دي او مفعول اول مضمر دي كوم چه د فاعل
قائمقام دي. عبارت داسې دي "حتى الشوكه يشاك المسلم تلك الشوكه" يعني دمسلمان په يو
اندام كښې چه ازغې لارشي نو دهغې هم ثواب ملاوېږي. (الكاشف: ٣/٣٠٨).

[١٥٢٨] د پيغمرا نود مصيبتونو دوچندى

٥٨- (١٢) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
وَهُوَ يُوعَكُ [٣] فَكَسَّتُهُ بِيَدِي فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ [٤] إِنَّكَ لَتَوَعَكُ وَعَكًا شَدِيدًا [٥] فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ -: "أَجَل، إِلَى أَوْعَكَ كَمَا يُوعَكُ رَجُلَانِ مِنْكُمْ" [٦] قَالَ: فَقُلْتُ: ذَلِكَ لِأَنَّ لَكَ أَجْرَيْنِ؟ فَقَالَ: "أَجَل" [٧].
ثُمَّ قَالَ: "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ آذَى مِنْ مَرَضٍ فَمَا يَوَاهُ [٨] إِلَّا حَظَّ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ سِتًّا تَبَهُ [٩] كَمَا تُحْطُ الشَّجَرَةُ
وَرَقًّا" [١٠] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① حضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايې ② چې (يو ځل، زه د نبې كريم صلی الله علیه و آله په
خدمت اقدس کې حاضر شوم هغه وخت دحضور صلی الله علیه و آله تبه وه ③ ما خپل لاس په حضور
صلی الله علیه و آله راتړولو سره عرض وکړو چې يا رسول الله صلی الله علیه و آله ④ ستا ډيره سخته تبه وي؟ ⑤
حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل هو زما ستاسو د دوه سړو برابر تبه وي ⑥ ابن مسعود رضي الله عنه فرمايې
چې ما عرض وکړو چې دا به په دي وجه وي چې تا ته دوچنده ثواب حاصليري؟ حضور
صلی الله علیه و آله وفرمايل چې هو ⑦ بيا يې وفرمايل چې كوم مسلمان ته د مريضې په وجه يا د دي
څخه علاوه په يوه بله وجه څه تكليف رسي ⑧ نو الله تعالی د هغې په ذريعه د هغه گناهونه

(داسي) لري کوي [٩] څرنگه چې ونه خپلي پاني رږوي. (بخاري)
 حل اللغات: - ① بُوْعُكُ: اى حَرَارَةُ الْحَمَى وَالْغَمَى: يعنى د تبې گرمى او تکليف، ② لَيْسَتْهُ: لاس مې پرې
 کيځودو، ③ أَجَلَ: ائى: نعم، په معنى د نعم سره يعنى آو، ④ حَظَّ: رږوى، ⑤ وَدَقْنَا: د ورق جمع ده، د
 وړو پانږې.

تسهيلات:

قوله: إِنْ أُوْعِكَ كَمَا يُوْعِكَ رَجُلَانِ مِنْكُمْ:

دتبې گرموالي او شدت: - د نبى كريم ﷺ تبه دومره زياته وه چې وې فرمانيل چې څومره تبه
 د دوو کسانو وى دومره زما تبه هم وى. خو دې سره گناهونه معاف کيږي. حالانکه نبى
 كريم ﷺ دگناهونو نه پاک وو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چې ددې نه رفع درجات مراد
 دى او امت ته د صبر تلقين دي.

قوله: إِلَّا حَظَّ اللَّهُ بِهِ سَيِّئَاتِهِ:

دگناهونو معاف کيدو تشبیه: - په حديث مبارك کښې تشبيه ده. دې دلته په حديث پاک کښې
 د مريض حالت او دده د مرض نه محو سيئات مراد اخستي شوى دى. دې ته تيزي هوا سره
 او د ونې نه پانږې غورزدلو سره تشبيه ورکړې شوې ده. لکه څنکه د ونې پانږې په تيزۍ
 سره رږويې داشان د انسان بيمارنى سره دده گناهونه رږويې يا ئې د رجاء او جتيرې. او
 ددې نه معلومه شوه چې هيڅ يو انسان هم د بيمارنى نه خالى نه دي.

[١٥٢٩] دمرکه سختی ددرجاتو او چتوالي

«(١٤١) [١] وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [٢] «مَا رَأَيْتُ أَحَدًا الْوَجَمَ عَلَيْهِ أَشَدَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» - مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ابې بي عايشه صديقه رضی الله عنها فرمايي [٢] چې ما يو داسې سړي نه دي ليدلي چې د
 هغه مريض د حضور ﷺ د مريضۍ څخه زياته سخته او شديده وي. (بخاري مسلم)
 حل اللغات: - ① الْوَجَمُ: درد، تکليف.

تسهيلات:

قوله: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا الْوَجَمَ عَلَيْهِ أَشَدَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

دمدکوره جعلې توکيب: - امام طيبي رحمه الله فرماني چې الوجع مبتداء او اشد خبر دي. مبتداء
 چې خبر سره يوځانې شى نو د رأيت مفعول ثانی به وى. او من زائده دي عبارت به داشان

(١) أخرجه البخارى فى كتاب المرضى/باب شدة المرض (رقم) ٥٤٤٤ ومسلم كتاب البر والصلة والآداب/باب ثواب
 المؤمن فيما يصيبه من مرض، أو حزن، أو نحو ذلك حتى الشوكة يشاكها (رقم) ٥٢ - (٢٥٧٠) وابن ماجه كتاب
 الجنائز/باب ما جاء فى ذكر مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم) ١٦٢٢

وی (ای ماریت احد اشد و جعاً من رسول الله ﷺ) ما د نبی کریم ﷺ نه زیات په تکلیف کښې خړک نه دی لیدلی .

د مذکور روایت پشان بل حدیث: - داشان روایت بیهقی په شعب الایمان کښې د ابو سعد ه نه روایت کړې دې چې هغه نبی کریم سره ناست وو. د نبی کریم ﷺ ډیره زیاته تبه وه نو هغه خپل لاس د نبی کریم ﷺ په خادر مبارک کښودو (کوم چې نبی کریم ﷺ اغوستې وو) نو د تېې گرموالي د خادر دپاسه هم محسوسیدو. وی فرمائیل چې ستاسو ﷺ خو ډیره زیاته تبه ده. نبی کریم ﷺ افرمائیل چې د انبیاء علیهم السلام جماعت په دوچند آزمینست کښې اچولې کیږی. او هغوی ته اجر هم دوچند ملاوړی ما عرض اوکړو چې یارسول الله ﷺ انبیاء کرامو نه پس کومو خلقو باندې زیات آزمینست کیږی، نبی کرم ﷺ افرمائیل چې الأنبياء ثم الصالحون، اول انبیاء کرام او بیا صالحین. یو حدیث پاک کښې فرمائی چې علماء کرامو ته. (مرقاۃ ج/ ٣ ص/ ٣٥٦).

[١٥٤٠] د مرگ سختي د درجا تود بلندی ذریعه

١٥٤٠- (١٨) [١] وَعَنْهَا قَالَتْ: [٢] «مَاتَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَيْنَ حَاقِنَتِي وَدَاقِنَتِي [٣] فَلَا أَكْرَهَ شِدَّةَ الْمَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] بي بي عايشه صديقه ﷺ فرمایي [٢] چې نبی کریم ﷺ زما د سيني او د غاړې په مينځ کې وفات شو [٣] زه د نبی کریم ﷺ څخه روسته د يو سړي د مرگ سختي هيڅ کله بده نه گڼم. (بخاري)

حل اللغات: - ① حَاقِنَتِي: د ذاقنه نه ښکته (يعني د سيني نه ښکته) چه کومه حصه راځي هغه "حاقنه" ده. ② دَاقِنَتِي: د انسان زنه چه د سيني کومې حصې پورې رسيږي هغه حصې ته "ذاقنه" وائی. د ست او حلقوم حصه.

تسهيلات: قوله: حَاقِنَتِي وَدَاقِنَتِي:

د نبی کریم وفات د عائشې په غيږ کښې: - د حضرت عائشه صديقه ﷺ مقصد دا بيانول دی چه د حضور پاک انتقال دهغې په غيږ کښې شوې هغه داسې چه رسول الله ﷺ حضرت عائشه صديقه ﷺ ته ډډه لگولي وه او د حضرت عائشه صديقه ﷺ د مړنې او سيني په مينځ کښې حضور پاک سر مبارک کيخودې وو. لکه څنگه چه عام عادت دې چه مريض په بستره باندې پروت وی او خيال ساتونکې او خدمت کونکې دهغه سر په خپله غيږه کښې اخلي. حضرت عائشه ﷺ داخودل غواړي چه د وصال په وخت په حضور پاک باندې د زنکندن د حالت د پوره کيفيت ماته ښه اندازه ده چه په حضور پاک باندې څومره تکليف وو.

قوله: فَلَا أَكْثَرَ شِدَّةَ الْمَوْتِ:

د زنگنه سختی د گناه وجه نه ده: - د دې ځایه حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا داخودل غواړي چه ما به د دې نه مخکښې گنړل چه د مرگ آسانی د گناهونو د نه کیدو نښه ده اود مرگ سختی د گناهونو علامت دي لیکن رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خو معصوم وو د هغه د زنگنه تکلیف چه کله ما اولیدلو نوماته اندازه اوشوه چه د زنگنه تکلیف د درجات اوچتولو د پاره هم وی گنی حضور پاک ته به کله هم تکلیف نه وو. دې نه مخکښې حدیث نمبر ٥٣٨ او ٥٣٩ کښې هم دغه بیان کړې شوې دی چه د حضور پاک د بیمارنی شان هم جدا وو چه تبه به نی دوچند وه. دا د حضور پاک د اوچت شان علامت وو اود درجات د اوچتیدو ذریعه وه.

[١٥٤١] د دنیاوی مصیبتونو په اعتبار سره د مؤمن او منافق مثال

١٥٤١- (١٩) [١] لَوْعَنَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - :
[٢] «مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْحَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ، [٣] تَقْيَتْهَا الرِّيحُ، [٤] تَصْرَعُهَا مَرَّةً وَتَعْدِلُهَا أُخْرَى، [٥] حَتَّى يَأْتِيَهُ أَجَلُهُ، [٦] وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الْأَرْزَةِ الْمُجْدِيَةِ الَّتِي لَا يُصِيبُهَا شَيْءٌ [٧] حَتَّى يَكُونَ انْجِعَافُهَا مَرَّةً وَاجِدَّةً» .
مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت کعب ابن مالک رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل [٢] د مومن مثال د فصل (کيتی)، د ترو تازه او نرم څانگي په شان دي [٣] چې بادونه يي رايتيوي [٤] کله يي راغورځوي او کله يي سيده کوي [٥] تر دي چې د هغې وخت پوره شي [٦] او د منافق مثال د صنوبر د اوني په شان دي چې کلکه ولاړه وي هغه ته څه چټکه نه لگی (يعني نه خو هغه د هوا و باد څخه نرېږي اونه رايتيږي) [٧] تر دي چې هغه دفعه په زمکه راوغورځيږي. (بخاري او مسلم)

حل اللغات: ① - الحامة: د هرې يوې ونې شين ښاخ اونرم وابه او گلدستي ته خامه وانی. دلته شين اوتازه فصل مراد دي. ② - الزرع: فصل، وونی بوتی، ③ - تقيتها: د باب تفعل او تفعل نه دي ښی طرف اوگس طرف اړولو راپولو اوښکته کولو په معنی کښې دي. ④ - تصرعها: صرع وتصرع د ښکته راغورځولو په معنی کښې دي گس طرف اونی طرف ته تاوول او ښکته کول مراد دی ⑤ - تعدلها: د باب افعال نه هم لوستي کيدې شی اود باب تفعل نه هم د ښخ او برابرولو په معنی کښې ده. ⑥ - أجله: نيته، آخر وخت. ⑦ - الأرزة: د څنگل يو مضبوطې ونې ته وانی چه په خپل مضبوطيا کښې د غوز د ونې په شان مضبوط وي ⑧ - المجدية: د جدا د بجزو نه دي په مضبوطه زمکه کښې استقامت سره قائم داسې ونې ته وانی چه په زمکه کښې کلکه ولاړه وی. ⑨ - انجعاها: انقطاع او انفلاق اود بيهخ راوتو په معنی کښې دي.

(١) اخرجہ البخاری فی کتاب المرضی / باب ما جاء فی کفارة المرض (رقم - ٥٤٤٢) و مسلم باب مثل المؤمن کالزروع و مثل الکافر کشجر الأرض

تسهيلات: قوله: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْخَامَةِ:

ه مومن ژوند او مشكلات، - د حديث مطلب دادې چه د مومن مسلمان د ژوند مثال داسې دې چه كله خوشحاله او تازه اوسېږي او كله په مصيبتونو او تكليفونو كېنې راگيرېږي لكه څنگه چه د هوا په چپو كېنې شنه ښاخونه كله پريوځي او كله راوچتېږي. ليكن د منافق په ژوند كېنې په هغه باندې په ظاهري توگه مصيبتونه او تكليفونه نه راځي هغه هروخت خوشحاله اوسېږي او مضبوط او په صحت كېنې وي هيڅ يو مصيبت هغه نه خوزوي. لكه څنگه چه د صنوبر، غوز مضبوطې ونې هواگانې نه شي خوزولې لكه چه دې هم د قربانني سندا او گډ دې كوم چه تازه او چاق ساتلې شي ليكن چه كله د ده مرگ راځي نو صحيح سالم دې د بيخ نه راويستوسره غورزولې شي. او ټول گناهونه خپل ځان سره اوږي. نو مسلمان د مصيبتونو مرضونو د وجې نه د گناهونو په پاكېږي او منافق سره د گناه اوچتولې شي اوځي. لهذا د مرضونو ډيروالي د الله تعالى د ناراضگني علامت نه دې او نه هميشه صحت مند پاتې كيدل د مقبوليت نښه ده. [الكاشف: ٣١١/٣].

د يوې ښې د خاوند نه د طلاق مطالبه: - يوې صحابه بې بې د خپل خاوند نه د طلاق مطالبه او كړه ليكن ناڅاپي په خاوند باندې څه مصيبت راغلونو ښځې خپله مطالبه ترك كړه او ورته ئي اوويل چه كله ما اوكتل چه به تا باندې څه بيماري نه راځي نوزما شك شو چه ته چرته منافق خو نه ئي ليكن اوس راته معلومه شوه چه ته مومن ئي ځكه چه دا مصيبت د ايمان نښه ده. دې سره چه كوم حديث دې ددې هم دغه مطلب دې. [الكاشف: ٣١١/٣].

[١٥٤٢] د مومن او منافق فرق

١٥٤٢- (٢٠) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الزَّرْعِ [٣] لَا تَزَالُ الرِّيحُ تُحْمِلُهُ [٤] وَلَا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ يُصِيبُهُ الْبَلَاءُ [٥] وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ شَجَرَةِ الْأَرْزَةِ [٦] لَا تَهْتَرُ حَتَّى تَسْقُطَ» [٧]. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت ابو هريره رضى الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د مومن مثال د فصل (کيتي)، په شان دي [٣] چې (څرنگه، بادونه هغه هميشه راتيتوي [٤] دغه شان، مومن هميشه بلاگانو راگير کړي وي [٥] او د منافق مثال د صنوبر د ونې په شان دي [٦] اگر چې هغه د بادونو د زور څخه خوزي هم نه خو د آخر د ويخ څخه، راوغورځيږي. [بخاري مسلم] حل اللغات: ① - الزرع: فصل، وونې بوتې، ② تحمله: مانل کوي او راتيتوي ئې (زمکې ته)، ③ البلاء: مصيبتونه، ④ الأرز: د څنگل يو مضبوطې ونې ته وائي چه په خپل مضبوطيا كېنې د غوز د ونې

(١) اخرجه البخاري في كتاب المرضى/باب ما جاء في كفارة المرض (رقم- ٥٦٤٤) ومسلم باب مثل المؤمن كالزروع ومثل الكافر كشجر الأرز (رقم- ٥٨ - ٢٨٠٩) والترمذي كتاب الأمثال عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في مثل المؤمن القاري للقرآن وغير القاري (رقم- ٢٨٦٦)

په شان مضبوط وی. ⑤ لا تهت: نه خوزیږی، ⑥ تشخص: د بېخه کټ کړې شی.

تسهيلات:

قوله: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الزُّرْعِ لَا تَزَالُ الرِّيحُ تُعْيِلُهُ:

هديث مقصد: - مطلب دادې چې منافق په دنیاوی ژوند کښې د مصیبتونو او تکلیفونو سره زیات نه مخ کیږي او تکلیفونه او سختی. په ده باندې زیات اثر نه کوي، او ددې وجه داده چې ددې ځانې د مصیبتونو په بدله کښې ورته د آخرت عذاب سپک یا کم نه شی، او د مسلمان په دنیا کښې په مصیبتونو او غمونو کښې اخته کیدل ددې خبرې علامت دي چې هغه ته به په آخرت کښې پرسکون او د خوشحالی ژوند ملایږي.

[١٥٤٢] بیمارلی ته د کنځلو کولو ممانعت

٥٣٣- (١) [٣١] ١ وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى أَمْرِ السَّابِ فَقَالَ: [٣] مَا لَكَ تُزْفِرِينَ؟ [٤] قَالَتْ: الْحُمَى - لَا بَارَكَ اللَّهُ فِيهَا - [٥] قَالَ: "لَا تَسْمِي الْحُمَى؛ فَإِنَّهَا تُذْهِبُ غَطَايَا بَنِي آدَمَ [٦] كَمَا يَذْهِبُ الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي ② چې (يو ځل) حضور صلى الله عليه وسلم بي بي ام سايب رضي الله عنها ته چې (سړه تبه کې مبتلا وه) تشریف راوړو او (د هغې حالت لیدلو سره یې) وفرمایل ③ چې په تا څه شوي دي چې ته کیږي (ریږي)؟ ④ هغې عرض وکړو چې یا رسول الله صلى الله عليه وسلم زما تبه ده الله دې دي ته برکت نه ورکوي ⑤ حضور صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې تېي ته بد مه وایه ځکه چې تبه د بني آدم (انسان) گناهونه داسې لری کوی ⑥ څرنگه چې بهتې د اوسپني خیري صفا کوي. (مسلم)

حل اللغات: - ① تُزْفِرِينَ: باب فعلله درج په شان د واحد مؤنث صیغه ده د رجیدلو شروع کیدو په معنی کښې دې. ② الْحُمَى: تبه، ③ الْكَبِيرُ: هوا ورکونکې مشکیزې ته کیروانی، بهتې ④ الْحَدِيدُ: اوسپنه.

تسهيلات: قوله: كَمَا يَذْهِبُ الْكَبِيرُ: دا يوه آله ده چه دوه مشکيزې يوې نلکې سره يوځانی کړی او د کونلې ډیری طرف ته نی مخ کړی او په دې سره هوا ورکولې شی دې ډپاره چه په کونله کښې دننه اوسپنه گرمه شی او دهغې نه کالی او اوزار جوړ کړې شی. په دې عمل سره د اوسپنې زنگ وغيره ختم شی او اوسپنه صفاسی، بهتې. [الکاشف: ٣/٣١١] بهر حال د حديث مطلب دادې چه يوې بیمارنی ته کنځلې مه کوئی بلکه صبر کوئی داد انسان د گناهونو ډپاره کفاره جوړیږی.

١) اخرجه مسلم فی کتاب البر والصلة والآداب/باب ثواب المؤمن فیما یصیبه من مرضی، او حزن، او نحو ذلك حتی الشوكة یشاکها (رقم ٥٢ - (٢٥٧٣)

[١٥٤٤] په بيمارى كېنې د صحت د اعمالو ثواب ملاویدل

١٥٣٣- (٢٣) [١] وَعَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] (٢) مَرَضُ الْعَبْدِ أَوْ سَافِرٍ [٣] كُتِبَ لَهُ بِمِثْلِ مَا كَانَ يَفْعَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: [١] حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې يو بنده مريض شي يا په سفر ځي او د هغه د مريضۍ يا د سفر په وجه د هغه اوراد او نوافل فوت شي [٣] نو د هغه په عمل نامه کې هغومره عمل ليکل کيږي کوم چې به هغه د مقيموالي په حالت کې او د تندرستي په زمانه کې کول. (بخاري)

تسهيلات: قوله: كُتِبَ لَهُ بِمِثْلِ مَا كَانَ يَفْعَلُ:

د صحت د معمولاتو ثواب په مرض كېنې :- د حديث مطلب دادې چه مثلاً يوسړې د سخت او تندرستۍ په وخت د فرضو نه علاوه سنت او نفلو نه عبادتونه او په خپلو وظائفو كېنې او تهجد كېنې ښه محنت كوي. ليكن چه كله بيمار شى يا د سفر په حالت كېنې وى نو د هغه معمولات قضاء كيږي هغه خپل معمولات پوره كولې نه شى. نو په دې حديث كېنې او خودلې شوه چه دې سړى ته به په مرض او سفر كېنې د هغه اعمالو پوره ثواب ملاوېږي كوم چه هغه په صحت كېنې كول. د معمولاتو پاتې كيدو نه ثواب نه كې كيږي بلكه جارى پاتې كيږي

[١٥٤٥] په طاعون كېنې د مرگ راتلو فضيلت

١٥٣٥- (٢٣) [١] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] (٢) «الطَّاعُونُ شَهِادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [١] حضرت انس رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په طاعون (کي مرگيدل) د هر مسلمان د پاره شهادت دي. (بخاري ومسلم)

حل الفات:- ① الطَّاعُونُ: طاعون يو وبائی مرض دې چه په دې كېنې په بدن مثلاً ترخ، پندونى او خيټه وغيره باندې زخم پيدا كيږي.

تسهيلات: قوله: الطَّاعُونُ شَهِادَةٌ:

د طاعون علامات او اثرات :- دا وبائی بيمارى چه په کومو علائقو كېنې خوره شى نو د هغه ځانې نولو خيزونو باندې اثر كيږي. د انساني بدن نه علاوه اوبه او هوا هم خرابوي. غرض داچه په هر څيز كېنې د هغې جراثيم داخلېږي د طاعون علامت هم بعضې شارحينودا ليكلي دي چه ددې بيمارنۍ په وجه سره د بدن نرمې حصې مثلاً ترخ، پندونى او خيټه وغيره باندې زخم پيدا كيږي اوددې زخمونو نه چاپېره تور يا سړي يا شني دانرې جوړيږي.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الجهاد والسير / باب يكتب للمسافر مثل ما كان يعمل فى الإقامة (رقم- ٢٩٩٦)

(٢) اخرجه البخارى فى كتاب الطب / باب ما يذكر فى [ص: ١٣٠] الطاعون (رقم- ٥٧٣٢) ومسلم كتاب الإمارة / باب بيان

الشهداء (رقم- ١٦٦ - ١٩١٦)

په طاعون كېنې مرگ شهادت ولي؟ - په طاعون كېنې مړ كيدونكى ته د شهادت درجه څكه ملاوېږي چه دا واقعي شهيد دې. دا ځكه چه په حقيقت كېنې د څه جناتو يا شيطانانو د نيزې وهلو سره د ازخم لگي نو ښكاره خبره ده چه دې قتل كړې شوې دې لهذا شهيد دې. تفصيل وړاندې راځي. [١٥٤٦] حقيقي او حكمي شهيدان

١٥٣١- (٢٣١) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: " [٢] «الشَّهْدَاءُ خَمْسَةٌ: الْمَطْعُونُ [٣] وَالْمَبْعُوثُ [٤] وَالْقَرِيقُ [٥] وَصَاحِبُ الْهَذَمِ [٦] وَالشَّهِيدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ » ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] شهيدان په پنځه قسمه دي ① طاعون خپلى [٣] د خيتي مريض (يعني په دست او استقاء) كې مړ كيدونكي [٤] په اوبو كې بې اختياره ډوښو سره مړ كيدونكي [٥] د ديوال يا چت لاندې راتلو سره مړ كيدونكي [٦] د الله تعالى په لار كې شهيد كيدونكي. (بخاري مسلم) حل اللغات: - ① الْمَطْعُونُ: د طاعون مريض ته مطعون وائي په دې مرض كېنې په بدن مثلاً ترخ، پندونى او خيټه وغيره باندې زخم پيدا كېږي، او مريض پكېنې مړ كېږي. ② الْمَبْعُوثُ: د خيتي په مرض لكه هيضه وغيره سره مړ كيدونكى ته وائي ③ الْقَرِيقُ: درياب نهر يا سمندر كېنې ډوښو سره مړ كيدونكي. ④ الْهَذَمُ: هغه سړي چه د اوچت ځاى نه يعنى غريا ديوال وغيره نه راپروځي او مړ شي.

تسهيلات: قوله: الشَّهْدَاءُ خَمْسَةٌ:

د شهيد قسمونه: - يو شهيد حقيقي دې او بل حكمي دې. حقيقي شهيد هغه دې څوك چه كافرانو سره په جنگ كېنې او وژلې شي يا په ظلم سره د يوظالم د لاسه په تيره آله سره مړ كړې شوې وي او د دنياوې فاندې اوچتولونه بغير د دنيا نه تلې وي. حقيقي شهيد به بغير د غسل نه او بغير د كفن نه په خپلو اغوستې شوو كپړو كېنې خښولې شي دا د دنيا او آخرت دواړو شهيد دې. شهيد حكمي هغه وي چه د دې نه علاوه په يوڅو خاص احوالو او افعالو كېنې وفات شي. په دې حديث كېنې د څلور قسم حكمي شهيدانو د ذكر كړې شوې دې. ليكن په نورو احاديثو كېنې د دې نه علاوه ډير خلق حكمي شهيدان گرځولې شوي دي. مثلاً "ذات العقب، نفويه" كېنې مړ كيدونكي، په اور كېنې سوزيدونكي، د بچي پيدا كيدو په وخت كېنې مړ كيدونكي ښځه، د سفر په حالت كېنې مړ كيدونكي، په جهاد كېنې په خپل مرگ باندې مړ كيدونكي، د شهادت رښتوني خواهش كونكي، ميعادى تبه سره مړ كيدونكي، د ځناورو په شلولو سره مړ كيدونكي، د يوظالم د ظلم د تشدد په نتيجه كېنې د زخمونو طاقت نه لرونكي مړ كيدونكي، د ظالم په جيل كېنې بې گناه مړ

کيدونکې او په علمي شغل کېنې مړ کيدونکې. په نورو احاديثو کېنې ذکر شوې يوڅو نيل اعمال کولونه پس مړ کيدونکې دا ټول خلق حکمي شهيدان دي.

د حکمي شهيد احکام:- ددوی حکم دادې چه دوی به د آخرت شهيدان شميرلې کيږي او د دنيا شهيدان نه دي. لهدا د دوی جنازه به کيږي دوی ته به غسل ورکولې کيږي او کفن کولو سره به څښيږي. لکه چه د حقيقي شهيدانو د ثواب په شان به ورته يوه درجه ثواب ورکولې شي. د حديث مطلب دانه دې چه دا ټول خلق حقيقي شهيدان دي. دې خلقو ته د شهيدانو ثواب ځکه ورکړي شو چه شهيد ډير مشتقونه او چتولو سره مړ کيږي. د دې خلقو مرگ هم چونکه په ډيره سختني او سختو مصيبتونو سره راځي لهدا دوی هم شهيد سره يوځاني او گرځولي شو. د مطعون تفصيل تير شوې دې.

[١٥٤٧] په طاعون ځپلي علاقه مکنې د صبر او ثبات فضيلت

٥٤٤- (٢٥) [١] وَ عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] «سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ الطَّاعُونَ فَأَخْبَرَنِي: [٣] "أَنَّهُ عَذَابُ بَيْعَتِهِ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ [٤] وَأَنَّ اللَّهَ جَعَلَهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ [٥] لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ يَغَرُّ الطَّاعُونَ فَيَمُوتُ فِي بَلَدِهِ صَابِرًا مُخْتَبِرًا [٦] يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يُصِيبُهُ إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ [٧] إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې ما د حضور صلی الله علیه و آله څخه د طاعون حقيقت وپوښتلو نو حضور صلی الله علیه و آله ماته وفرمايل [٣] چې (هسي خو) دا عذاب دي الله تعالی چې په چا يي غواړي ليرې يي [٤] (ليکن) الله تعالی تعالی دا د مومنانو د پاره د رحمت باعث گرځولي دي (کوم چې په دې کې د مبتلا کيدو په وخت صبر کوي) [٥] او په کوم ښار يا ځاي کې چې طاعون وي او (سو مومن) په خپل ښار کې پاتې شي او صبر کونکي او د الله تعالی څخه د ثواب طالب وي (يعني په هغه طاعون ځپلي علاقه کې د يو بل غرض او مصلحت څخه نه بلکه محض د ثواب په خاطر پاتې شوی وي) [٦] او په دې پوهيږي هم چې هغه ته هيڅ شي (يعنی هيڅ اذيت او مصيبت) نه رسيږي خو هغه چې الله تعالی (د هغه په مقدر کې) ليکلی وي [٧] او د هغې څخه هيڅ چيرته مفر (تېښته) نشته نو هغه مؤمن ته به د شهيد په مثل ثواب حاصلېږي. (بخاري)

حل اللغات:- ① صَابِرًا: صبر کونکې، ② مُخْتَبِرًا: د ثواب دپاره.

تسهيلات:

قوله: عَنْ الطَّاعُونَ:

ه طاعون په راتلونکې حکمت:- حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها فرماني چې د ما نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د طاعون د حکمت په باره کېنې تپوس او وکړو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل چې دا

د الله ﷻ د طرفه عذاب دې د مؤمنانو نه وی او که د کافرانو نه چې په چا غواړی نور الیری
نې خو دا د مؤمنانو دپاره رحمت جوړوی
قوله: قَبِيحُكَ فِي بَلَدٍ مَسَابِرًا مُخْتَبِئًا:

دا دواړه د پمکت د ضمير فاعل نه حال دې يعنی هغه د ښار نه په وتلو قادر دې خو الله ﷻ
باندې بهروسه کوی او د ثواب په نيت نه اوځی او هغه په دې خبره باندې عقیده لری چې ده
هغه څيز نه شی رسيدلې چې کوم الله تعالی دده دپاره نه وی مقدر کړې نوده دپاره د شهيد
د اجر برابر اجر ليکلې کيږی

قوله: يَغْلُمُ: دا د پمکت دريم حال دې يا ددې بدل دې

قوله: إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ إِلَّا: مستثنی مفرع دې

[١٥٤٨] طاعوني علاقې څخه د تينبتي او هغې ته د ورته ممانعت

١٥٣٨- (٢٦١) [١] وَعَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [٢] «الطَّاعُونَ رِجْزُ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، [٣] أَوْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ» [٤] فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهِ، [٥] وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ، وَأَنْتُمْ بِهَا، [٦] فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت اسامه ابن زيد رضي الله عنهما راوي دي چې حضور ﷺ وفرمايل [٢] طاعون
عذاب دي چې د بني اسرائيلو په يو جماعت ليرل شوي وو [٣] يا وي فرمايل په هغه خلقو
باندې چې ستاسو څخه مخکې وو (يعني راوي ته شک شوي دي چې حضور ﷺ مخکني
جمله ارشاد فرمايلي وه يا دويمه) [٤] هر کله چې تاسو د يوي علاقې په باره کې واورئ چې
هلته طاعون خور شوي دي نو هلته مه ځئ [٥] او په کومه طاعون خپلې علاقه کې چې تاسو
(د مخکې څخه) موجود يي [٦] نو د هغه خايه مه وځئ: (بخاري ومسلم)
حل اللغات: - ① رِجْز: عذاب، ② فِرَارًا: تختيار.

تسهيلات: **قوله:** الطَّاعُونَ رِجْزُ:

يعنی طاعون يو آسمانی عذاب دې الله تعالی په بنی اسرائیلو باندې دا عذاب هغه وخت
مسلط کړې وو کوم وخت چه هغوی نافرمانی او کړه او په بیت المقدس کښې نئ د جهاد
کولونه انکار او کړو. په قرآن پاک کښې دا آیت هم دې باره کښې دې (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ
السَّمَاءِ) [الاعراف الاټه: ١٦٢] يعنی په هغوی باندې طاعون راوړليکلو.

د وياي علاقې څخه د تينبتي ممانعت: - په دې حديث کښې امت ته دوه حکمونه ورکړي شوي دي.
يو حکم دادې چه د طاعون د علاقونه د تختيدو کوشش مه کوئ مرگ په مقرر وخت باندې د تقدير

مطابق راخی، نوچه کوم سړې د طاعون نه تختی هغه لکه چه د تقدیر باره کښې د تذبذب ښکار دې اود تقدیر د فیصلې نه د تیختې لار اختیاروی. دویم حکم په دې حدیث کښې دا بیان کړې شوي دي چه کوم ځانی کښې طاعون او یا بل څه وبانی مرض خور شوي وی نو خامخا هلته د تلو کوشش مه کوئ دا خپل ځان په هلاکت کښې د اچولوپه شان دی کوم چه منع دې. بل په دې سره د عقیدې د خرابیدو خطره هم ده خلق په دا وانی چه که دغه ځانی ته تلې نه وي نومرگ به ورله نه راتلو. دا خبره په ذهن کښې ساتل پکار دی چه د وبانی مرض نه علاوه د نورو خطرناکو مواقع نه تختیدل جائز دی. مثلاً چرته اور لگیدلې دې یا سیلاب راروان دې یا زلزله ده یا چت راپریوخی د هغه ځانی نه تختیدل منع نه دی

[١٥٤٩] په روندتوب باندې د نایینا د صبر فضیلت

١٥٤٩- (٢٤) [١] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٢] «قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتِي ثُمَّ صَبَرَ [٣] عَوَّضْتُهُ مِنْهَا الْجَنَّةَ» "يُرِيدُ عَيْنِيهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] حضرت انس رضي الله عنه وايي چې ما د نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل [٢] چې الله سبحانه و تعالی فرمایي هر کله چې زه کوم بنده د هغه په دوو محبوبو څیزونو کې مبتلا کړم او هغه صبر پرې وکړي [٣] نو زه د هغه دواړو په بدله کې هغه لره جنت ورکوم (راوي وايي چې د دوو محبوب څیزونو څخه، د حضور مراد د هغه دوه سترگي دي. بخاري)

حل التفات:- ① بِحَبِيبَتِي: دې نه مراد هغه محبوب سترگې دي چه هغه د "کریمته" په نوم سره هم یادولې شي

تسهيلات: قوله: عَوَّضْتُهُ مِنْهَا الْجَنَّةَ:

په نایینا توب باندې د صبر بدله:- د حدیث مطلب دادې چه کله الله تعالی د یو بنده نه سترگې واخلې هغه نایینا کړی او هغه په دې باندې صبر کوی نه د الله تعالی نه څه گيله کوی اونه څوک ملا تمه کوی بلکه دا خیال کوی چه دا مصیبت الله تعالی زما د گناهونو د ختمولو د پاره اود درجو د اوچتولو د پاره په ما باندې اچولې دي. داسې سړی ته به الله تعالی د هغه د سترگو په بدله جنت ورکوی. [الکاشف: ٣١٤].

الفصل الثاني

[١٥٥٠] د ښمار په پوښتنه د اویا زړه فرښتودعا

١٥٥٠- (٢٨) [١] عَنْ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٢] «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَهْدُو مُسْلِمًا غَدَوَةً [٣] إِلَّا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُمَيِّسَ [٤] وَإِنْ عَادَ غَدَوَةً إِلَّا صَلَّى عَلَيْهِ

(١) اخرجه البخاري في كتاب المرضى / باب فضل من ذهب بصره (رقم: ٥٦٥٣)

(٢) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز / باب في فضل العيادة على وضوء (رقم: ٣٠٩٨) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في عيادة المريض (رقم: ٩٦٩) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في ثواب من عاد مريضاً (رقم: ١٤٤٢)

سَبْعُونَ أَلْفَ مَلِكٍ حَتَّى يُصْبِرَ [٥] وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ فِي الْجَنَّةِ « رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [٥] حضرت علي کرم الله وجهه راوي دي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي [٢] چې کوم مسلمان (د بل مریض، مسلمان د ورځي په اولني حصه کې (یعني د سحر په وخت کې، عیادت کوي [٣] نو اويا زره فرښتي هغه د پاره تر ماښام کیدو پورې د رحمت او مغفرت دعاء کوي [٤] او کوم مسلمان چې د ورځي په آخری حصه کې یعنی د زوال څخه روسته عیادت کوي نو اويا زره فرښتي تر سحره د هغه د پاره د رحمت او مغفرت دعاء کوي [٥] او په جنت کې د هغه د پاره یو باغ مقررولی شی. (ترمذي ابوداود)
حل الفات: - ① یخود: چه عیادت پوښتنه کوي، ② غُدوة: د ورځي اول وخت یعنی دسحروخت، ③ نبی: چه ماښام شی، ④ عیئة: دشپي اوله حصه، ⑤ خریف: باغ.
تسهيلات:

نود: - د ترجمي څخه مطلب ښکاره دي. د شرحي ضرورت نشته.

[١٥٥١] دسترگو په مرض کښې عیادت

١٥٥١- (٢٩) [١] «وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] عَادَنِي النَّبِيُّ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بَعْضِي». رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] حضرت زيد بن ارقم فرمایي [٢] چې نبي کریم ﷺ زما عیادت (پوښتنه) وکړو کله چې زما په سترگو کې درد وو. (احمد ابوداود)
حل الفات: - ① وجع: درد.

تسهيلات: **قوله:** عَادَنِي النَّبِيُّ مِنْ وَجَعٍ:

په معمولی بیماری کښې د تپوس کولو ستیت: - ددې حدیث نه معلومه شوه چه حضور پاک په یومعمولی بیماری هم د زیدبن ارقم رضی الله عنه پوښتنه کړې وه یعنی چه کوم وخت د هغه سترگو خوړیدله هغه وخت حضور پاک پوښتنه او کړه. په دې سره امت ته داتعلیم ملاؤشو چه بیماری که وړه ولې نه وی تپوس سنت دي ثواب ملاوېږي.

اشکال: - جامع صغیر کښې یورایت راغلې دي په کوم کښې چه د دریو بیمارو په وخت د بیمار تپوس نه کولو وئیلې شوی دی. یعنی کوم وخت چه د چاسترگو خوړېږي یا نئ غاښ خوړېږي یا چرته پولنی دانه وی حالانکه دلته حضور پاک د سترگې د درد وچې نه عیادت کړې دي؟

د اشکال جواب: - په کوم روایت کښې چه ددې دریو بیمارو په وخت د عیادت نه منع راغلې ده هغه عام نه ده بلکه خاص هغه خلق ئی د تپوس کولونه منع کړی دی د کوم د

وچې نه چه بيمار ته د نور تكليف خطره وي مثلاً كه يوداسې مشر د تپوس دپاره لارښی د چاد پاره چه مريض له سترگې كولاوولو باندې مجبوره كيږي يا په خبره كولو باندې مجبور كيږي او په نيغ كيناستو باندې مجبور كيږي. په دې دريواړو صورتونو كښې د مريض د سترگو، غاښونو تكليف زياتيدې شى په دې وجه منع كړې شوې ده. لهذا د دواړو احاديثو مطلب جدا جدا دي نو تعارض نشته دي.

[١٥٥٢] په اودس كښې د عيادت كولو فضيلت

١٥٥٢- (٣٠) [١] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ [٣] وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ مُخْتَبِئًا [٤] بُوْعِدَ مِنْ جَهَنَّمَ مِيزَةً خَيْرُهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] حضرت انس رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كوم سړي چې په ښه شان (يعنی پوره)، اودس وكړي [٣] او بيا د ثواب (حاصلولو) په اراده د خپل مسلمان ورور عيادت (پوښتنه) يې وكړه [٤] نو هغه به د دوزخ څخه د شپيتو كلونو (د مسافت يعنی فاصلي) په اندازه لرې ساتل كيږي، (ابوداود).

حل اللغات:- ① مُخْتَبِئًا: د ثواب دپاره، ② بُوْعِدَ: لري په اوساتلې شى. ③ مِيزَةً: مسافت، فاصله، ④ خَيْرُهَا: خريف د خزان موسم ته وائی اودا موسم په كال كښې يوځل راځي لهذا يو خريف د يو كال برابر دي.

تسهيلات: قوله: فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ:

د عيادت دپاره د اودس كولو استحباب:- اودس كول ښه څيز دي هر مسلمان له په هر ممكن وخت كښې په اودس كښې پاتې كيدل پكاردی. دغه شان كه د چا پوښتنې دپاره تلل وي نو اودس كولو سره تلل مستحب دی ځكه چه هلته د دعا كولو ضرورت راتلي شى د څه دپاره چه اودس ډير ښه دي. بل د مونځ د ادا كولو صورت هم پېښيدې شى نو تيار تلل پكاردی.

فائدة: د دي حديث څخه معلومه شوه چې د عيادت دپاره اودس كول سنت دي او غالباً د دې حكمت دادي چې فرمايلي يې دي چې عيادت (پوښتنه) عبادت دي اودا ظاهره ده چې په اودس سره عبادت كامل او افضل كيږي علما ليكي چې كه په داسې حالت كې دعاء وكړل شي نو هغه قبلېږي.

[١٥٥٣] د عيادت په وخت كښې د مريض دپاره دعا

١٥٥٣- (٣١) [١] وَعَنْ أَبِي عُبَايَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ رُوِيَ مُسْلِمًا قَبِلَ سَبْعَ مَرَّاتٍ [٣] أَسْأَلَ اللَّهَ الْعَظِيمَ، رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ [٤] أَنْ يَغْفِرَ لَهُ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ».

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز/باب في فضل العيادة على وضوء (رقم-٣٠٩٧)

(٢) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز. باب الدعاء للمريض عند العيادة (رقم-٣١٠٦) والترمذي كتاب الطب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب (رقم-٢٠٨٣)

«إِلَّا أَنْ يَكُونَ قَدْ حَضَرَ أَجَلُهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ.

ترجمہ: [١] حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما راوی دی چې رسول اللہ ﷺ وفرمایا [٢] ہر کلمہ چہ یو مسلمان د یو مریض عیادت کوی او اوه خلہ دا کلمات او وانی [٣] اَسْأَلُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ یعنی زہ د اللہ بزرگ وبرتو خخہ چہ د عرش عظیم مالک دی دعا غواہم [٤] چہ ہغہ تا تہ شفاء درکړي نو اللہ تعالیٰ ﷻ ہغہ تہ شفاء ورکوي [٥] پۀ شرط د دی چہ د ہغہ (د مرگ) وخت نہ وی راغلې (یعنی د ہغہ مرض لاعلاج نہ وی) (ابوداؤد ترمذی) حل الفات: - ① اَجَلُهُ: نیټہ ددہ یعنی آخرت وخت،

تسهيلات:

قوله: (لَا شَفِيَ):

د شفاء نہ ملاویدو وجه: - دا حکم تغلیبی دې چہ عام طور شفا ملاویرې کہ چرته شفا او نشی نو دا به زموږ د کوتاہی پۀ وجه وی یا به ددې وخت ختم شوې وی قوله: أَنْ يَكُونَ قَدْ حَضَرَ أَجَلُهُ:

د مذکورہ دعا دودہ فائدې: - ① ملا علی قاری رحمہ اللہ فرمائی کہ چرې دا دعا پۀ قریب المرگ باندي او وټیلې شی نو ددې دعا پۀ برکت سره به دہغہ ساه پۀ آسانہ سره اوځی ② او خاتمہ به ئې بالایمان اوشی.

[١٥٥٤] اذتبی اودردنو دپارہ یو عجیبہ دم

١٥٥٣- (٣٣) [١] عَنْهُ [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَلِّمُهُم مِّنَ الْحَمَى وَمِنَ الْأَوْجَاعِ كُلِّهَا أَنْ يَقُولُوا: [٣] بِسْمِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ [٤] مِنْ شَرِّ كُلِّ عِرْقٍ نَّعَا، [٥] وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ» [٦] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ [٧] لَا يُعْرَفُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، وَهُوَ ضَعْفٌ فِي الْحَدِيثِ.

ترجمہ: [١] ابن عباس رضی اللہ عنہما راوی دی [٢] چې نبی کریم ﷺ به صحابہ ؓ تہ ښودل چہ هغوی (یعنی مریض خلق دی) د تبی بلکہ د هر درد (خخہ د شفاء د پارہ) دا رنگہ دعا کوي [٣] بِسْمِ اللّٰهِ الْکَبِيرِ اَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ مِنْ شَرِّ کُلِّ عِرْقٍ نَّعَا وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ (یعنی زہ د اللہ بزرگ وبرتر پۀ نامہ سره برکت غواہم او پنا غواہم د اللہ بزرگ وبرتر [٤] او د هر رگ جوش وهونکي د بدي (یعنی تکلیف) خخہ [٥] او د اور د بدي خخہ [٥] د اللہ بزرگ وبرتر پناه غواہم [٦] امام ترمذی رحمہ اللہ دا حدیث نقل کړي دي او فرمایلي بي دي چہ دا حدیث غریب دي [٧] خخہ چہ موږ دا حدیث د ابراهیم ابن اسمعیل خخہ علاؤہ پۀ بلي ذریعې سره نہ پیژنو او هغہ (یعنی ابراهیم) د حدیث د روایت پۀ باره کپ ضعیف شمیرل کیږي.

حل اللغات: - ① الخس: تبه، ② الأوجاع: دوج جمع ده، هر قسم درد، ③ عرق: رگ، ④ نعار: وینې سره د جوش وهلو په معنی کښې دې.

تسهيلات: قوله: مِنْ شَرِّ كُلِّ عِرْقٍ نَعَارُ:

د نعار وضاحت: - عرب وائی: "نعال العرق" یعنی په رگ کښې وینې جوش او هلو یا په تبه کښې هم داسې کپړې چې په رگونو کښې د وینې دباو زیاتېږي کوم چې خطرناک دې. دغه شان "جرح نعار" د زخم نه چې کله وینه د فواري په شان راوځي او آواز اوچتېږي دې ته نعار وائی.

[١٥٥٥] دهرې بيماري دپاره مجرب عمل

مم- (١٣٣) [١] وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٢] "مَنْ اسْتَكْبَرَ مِنْكُمْ شَيْئًا أَوْ اسْتَكْبَاهُ آخَرُهُ، فَلْيَقُلْ: [٣] رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ [٤] تَقْدَسَ أَسْمَاكَ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، [٥] كَمَا رَحِمْتَكَ فِي السَّمَاءِ [٦] فَأَجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ، [٧] اغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا، [٨] أَنْتَ رَبُّ الطُّيُورِ [٩] أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ [١٠] وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ، عَلَى هَذَا الْوَجْعِ [١١] قَبِيرًا". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ① حضرت ابو درداء رضي الله عنه راوي دي چې ما د رسول الله صلی الله علیه و سلم څخه اوریدلي دي ② چې په تاسو کې چې کوم سړي ته څه مریضی وي یا د هغه یو ورو مریض وي نو هغه ته پکار دي چې دا دعا وايي ③ (ترجمه) زمونږ پروردگار الله دي داسې الله چې په آسمان کې دي ④ (د ټولو نقصاناتو څخه) ستا نوم پاک دي، ستا حکومت په آسمان او زمکه (دواړو) کې دي ⑤ څرنگه چې ستا رحمت په آسمان کې دي ⑥ دغه شان ته خپل رحمت په زمکه نازل کړي ⑦ زمونږ وړوګي او لوي گناهونه وبخښي ⑧ ته د پاکیزه خلقو پروردگار یې (یعني د هغوئ محب او کار جوړونکی یې) ⑨ او ته د خپل رحمت څخه (چې په هر څیز باندې خور دي) رحمت عظیمه نازل کړي ⑩ او د دې مریضی څخه خپله شفاء ورکړي ⑪ د دی دعا د په ویلو سره به بیمار انشاء الله ښه شي. (ابوداود)

حل اللغات: - ① تَقْدَسَ: پاک دې دهر قسم عیب نه، ② حُوبًا: لونی گناه ته حوب وائی. ③ خَطَايَا: خطا وړه او لویه، پته، ښکاره ټولو گناهونو ته وائی. ④ الْوَجْعُ: درد، ⑤ قَبِيرًا: نوښه شی.

تسهيلات:

قوله: اغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا:

په حوب او خطايا کښې فرق: - حوب: لونی گناه ده حوب وائی خطايا نورو وړو گناهونو ته وائی یعنی زمونږ لونی واره ټول گناهونه معاف کړي که هغه په قصد سره وی او که خطا سره وی.

[١٥٥٦] اذ جهاد دپاره د صحت دعا

١٥٥٦ (-) (٣٣) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - " (٢) «إِذَا جَاءَ الرَّجُلُ يَعُودُ مَرِيضًا فَلْيَقُلْ: (٣) اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ يَتُكَالِكَ عَدُوًّا (٤) أَوْ تَمْشِي لَكَ إِلَى جَنَازَةٍ (٥) » . رواه أبو داود .

ترجمه: حضرت عبد الله ابن عمرو رضی اللہ عنہما فرمایا: رسول اللہ ﷺ فرمایا: کله چې څوک د یو سري (د یو مریض) عیادت ته ورشي نو هغه ته دي دا دعا کوي (٢) اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ يَتُكَالِكَ عَدُوًّا (٣) يعني اي الله خپل بنده ته شفا ورکړي چې هغه ستا دښمن ته تکليف ورسوي (يعني د دين د دښمنانو سره جنگ وجدال کولو سره هغه زخمي او قتل کړي) يا ستا د خوښي او رضا د خاطر ه جنازي طرف ته (يعني د جنازي د مانځه د پاره) لاړ شي . (ابوداود)

حل الثقات: - ① اشف: د شفا نه د امر صيغه ده "عبدك" دې نه بيمار او ناجوړه بنده مراد دي. ② يَعودُ: عیادت او پوښتنه کوي، ③ يَتُكَالِكَ: باب فتح يفتح نه دښمن وژل او عبرتناك سزا ورکولو په معنی کښي ده.

تسهيلات:

قوله: اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ يَتُكَالِكَ عَدُوًّا:

د صحت دپاره الله تعالی ته جهاد وسیله گول: - مطلب داچه حضور پاک د دغه مریض د صحت دپاره جهاد وسیله او ذریعه جوړه کړې ده. اي الله دې بنده ته شفا ورکړه دې به ستا په لار کښې جهاد کوی د جهاد په برکت باندې ده ته صحت ورکړي. داسې به ستا دښمنانوته سزا ورکوي زخمي کوي به ئي اوهغوی سره به جنگيږي. اوکه د نوبت رانغلو نو کم د کم د یومسلمان جنازي ته به لاړشی یابه د یوشهید جنازه اوکړي. ددې حدیث نه د جهاد عظمت اندازه لگي چه حضور پاک دې وسیلې او ذریعې جوړولوسره دالله تعالی نه د قلیدو دعا درخواست اوکړو چه که دا بنده تیک شو نو دې به د جهاد په شان غټ کار کوي اود الله تعالی د دښمنانوسر په ښکته کوي.

[١٥٥٧] د بيمار تکليف او د ککنا هو نو کفاره

١٥٥٧ (-) (٣٥) [١] وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعٍ، «عَنْ أُمِّةٍ: أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - عَنْ قَوْلِ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - (٢) «وَأَنْ تُبَدَّوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ (٣) [البقرة: ٢٨٣] وَعَنْ قَوْلِهِ: «مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ» [النساء: ١٣]، فَقَالَتْ: مَا سَأَلَنِي عَنْهَا أَحَدٌ مُنْذُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - (٤) فَقَالَ: " هَذِهِ مَعَاتِبَةُ اللَّهِ الْعَبْدَ بِمَا يَعْصِيهِ مِنَ الْحَمَى وَالنَّكْبَةِ (٥) حَتَّى الْبُضَاعَةِ يَضَعُهَا فِي يَدِ قَبِيحِهِ (٦) فَيَقْفِدُهَا (٧) »

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز. باب الدعاء للمريض عند العيادة (رقم- ٣١٠٧)

(٢) اخرجه الترمذي في كتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب: ومن سورة البقرة (رقم- ٢٩٩١)

فَقَرَعَهَا ٨ حَتَّىٰ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ ذُنُوبِهِ ٩ كَمَا يَخْرُجُ التَّبَرُّؤُ الْأَحْمَرُ مِنَ الْكِبَرِ ١٠ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ١ حضرت علي ابن زيد (بصري تابعي)، داميه خُده روايت كوي چې هغه د بي بي عايشي صديقي رضي الله عنه خُده د الله تعالى د دې ارشاد معني وپوښتله ٢ إِنَّ كِبْرَؤَ الْأَحْمَرِ يُخْرِجُهُ مِنَ الْكِبَرِ او د دې آيت معني هم وپوښتله وَمَنْ يَعْلَلُ سَوْءًا يُجْزِيهِ كَوْمٍ سَرِيٍّ چې بد عمل كوي (يعني خواه صغيره گناه كوي خواه كبيره گناه) نو د هغې سزا (يعني د هغې سزا په دنيا او آخرت كي)، وركول كيږي ٣ بي بي عايشي رضي الله عنها وفرمايل چې دغه وخت خُده ما په دې باره كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم خُده پوښتنه كړي وه دهغه وخت خُده هېچا زما خُده د دې مسئلې په باره كې پوښتنه نه ده كړي ٤ نو حضور صلى الله عليه وسلم (زما په سوال كولو) وفرمايل چې دا (يعني محاسبه او سزا چې په دواړو آيتونه كې ذكر كور دي) د الله تعالى صلى الله عليه وسلم عتاب دي چې په هغې كې بنده د تبي او رنځ (د تكليف) په صورت كې مبتلا كيږي ٥ تر دې چې يو بنده خپل خه مال د خپل قميص په لستوني (يا جيب) كې ايردي او (بيا هغه مال ورك شي چه) هغه بي پيدا نه كړي نو هغه د هغې د نه پيدا كيدو خُده غمجن كيږي (نو د دې په وجه د هغه گناه لرې كيږي او هميشه دا! سلسله جاري وي چې بنده په خه تكليف او رنځ كې مبتلا وي) ٦ تر دې چې هغه بنده د خپلو گناهونو خُده داسې پاك شي لكه سره او سپين زر چه د بهتي خُده (د اور رسيدلو د وجهي خُده) صفا راوځي. (ترمذي)

حل اللّٰفان: ١ مُعَاذَةُ: د دوو دوستانو په مينځ كښې د محبت باوجود رتي ته عتب وئيلي سي. ٢ التَّكْبِيرُ: تكليف اومصيب او د حادثاتو په معني كښې دې ٣ الْبُضَاعَةُ: معمولي سامان ته وائي ٤ يَدُ قَيْصٍ: د قميص د لاس نه مراد لستونې دې ٥ قَفَّيْهَا: ورك شي هغه يعني پيدا نې نه كړي، ٦ قَرَعَهَا: أَي: يَخْرُجُ: هغه غمجن شي، خفه شي، ٧ التَّبَرُّؤُ: سره او سپين زر.

تسهيلات:

قوله: يَدُ قَيْصٍ: پخواني زمانه كښې به د سامان كيخودو دپاره په لستونې كښې جيب وو په هغې كښې به سامان كيخودې شو. بيا جيب مخامخ په سينه راغلو بيا په ترڅ كښې راغلو او اوس په پرتوك كښې هم راغلو.

د دوو آياتونو په وجه اشكال: - دې صحابي د دوو آياتونو باره كښې د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه د دې دپاره سوال او كړ وجه د دغه آياتونو په مطلب كښې هغه په يو پریشانۍ كښې اخته وو. لكه هغه صحابي گنډل چه په اول آيت كښې دې چه د زړه د پتو خبره به حساب كيږي نو ډيره گرانه ده خكه چه د زړه دخيال او وسوسو نه بچ كيدل ممكن نه دي. د دويم آيت مطلب دادې چه دا سرې كوم عمل هم

کوی د هغې بدله به ورکولې شی. نو په دې سره به سړې په وړو گناهونو کېنې اخته کیدو د وچې نه په عذاب کېنې راگیرېږي حالته که د صفاتو نه بچ کیدل ډیر گران دی

د هاشمي جواب: - د دې په جواب کېنې حضرت عائشه صدیقه (رضی الله تعالی عنہا) او فرمائیل چه د کله نه ما د دې آیاتونو باره کېنې د رسول الله (صلی الله تعالی علیه وسلم) نه تپوس کړې وو د هغې نه پس مانه چا د دې باره کېنې پوښتنه نه ده کړې صرف تا تپوس او کړو. حضور پاک ماته په جواب کېنې او فرمائیل "هذه" یعنی دا محاسبه اودا سزا کوم چه په دواړو آیاتونو کېنې ذکر دی په دې سره د الله تعالی د هغه رتنې طرف ته اشاره ده چه سړی ته د تې په شکل کېنې کیږي یا د بل څه مصیبت په صورت کېنې کیږي تردې چه د قمیص په لستونو کېنې که څه معمولی شان څیز کیږدې وی او هغه پریوتو سره ورک شی او سړې په دې وجه باندي پرېشانه شی نو دا ټول څیزونه د هغه زړه د خیالاتو او وړو کو اعمالو بدله ده. تردې چه په دې وړو سزاگانو سره سړې د گناهونو نه داسې پاک شی او پر قیږې لکه چه سره زر د بهتني نه پاک او صفا راوځي.

[١٥٥٨] د تکلیفو نو اسباب

١٥٥٨- (٣٦١) [١] وَعَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «لَا يُعِيبُ عَبْدًا نَكْبَةٌ قَدَّمَ قَوْهَا أَوْ دُونَهَا إِلَّا بِذَنْبٍ» [٣] وَمَا يُعْفُو اللَّهُ عَنْهُ أَكْثَرُ، وَقَرَأَ: [٤] «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَمَا تُكْسِبُ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ» [الشورى: ٣٠]. «رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ».

توجه: [١] حضرت ابو موسی (رضی الله تعالی عنہ) راوي دي چې رسول الله (صلی الله تعالی علیه وسلم) وفرمايل [٢] بنده ته چې څه معمولي ضرر رسيږي يا څه تکليف ورته رسيږي خواه هغه د دی څخه کم وي يا زيات وي دا د هغه د گناهونو تسيجه وي [٣] او هغه گناهونه چې الله تعالی (جبار مطلق) (بغير د سزا ورکولو) په دنيا او آخرت کې بخښي د هغه گناهونو څخه ډیر زيات وي چې په هغې هغه ته سزا ورکوي او حضور (صلی الله تعالی علیه وسلم) دا آيت تلاوت کړو. [٤] وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَمَا تُكْسِبُ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ او هر قسم مصيبت کوم چې تاسو ته رسيږي هغه ستاسو د لاسونو پيدا کړده دي او الله تعالی (جبار مطلق) ډیر د گناهونه يا گنهگاران، معاف کوي، (ترمذي)

حل الفان: - ① نَكْبَةٌ: تکليف او مصيبت او د حادثاتو په معنی کېنې دي.

تسهيلات:

قوله: لَا يُعِيبُ عَبْدًا نَكْبَةٌ قَدَّمَ قَوْهَا أَوْ دُونَهَا إِلَّا بِذَنْبٍ:

د عاليت دپاره د گناهونو پريځود: - یعنی کوم تکليف چه تاته رسيدلي دي داستاد بدو اعمالو د وچې نه دي او الله تعالی د ډيرو زياتو گناهونو نه معافي کوي. لهذا که راحت او

سکون غواړې نو د گناهونو نه منع شه. د دې نه معلومه شوه چه از ميسنت او حادثې د گناهونو د وجې نه راځي. ليکن کوم خلق چه په ظاهر باندې د لويو گناهونو مرتکب کيږي نه نوکه په هغوی باندې څه مصيبت راځي نو هغه د هغوی دپاره په توگه د امتحان او د درجود او وچتيدو ذريعه وي. علماو ليکلي دي چه بعضي آسماني آفتونه داسې وي دکوم دپاره چه څه ظاهري سبب وي دا د انسان د خپل طرف نه د څه کوتاهو نتيجه وي.

[١٥٥٩] د صحت د عمل په بيمارني کسني ثواب

١٥٥٩- (١) [٣٤] اَوْ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يُؤْتَى (٢) «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا كَانَ عَلَى طَرِيقَةِ حَسَنَةٍ مِنَ الْعِبَادَةِ (٣) ثُمَّ مَرَضَ، قِيلَ لِلْمَلِكِ الْمُؤَكَّلِ بِهِ (٤) أَكْتُبْ لَهُ مِثْلَ عَمَلِهِ إِذَا كَانَ طَلِيقًا (٥) حَتَّى أَطْلِقَهُ، أَوْ أَكْفَيْتَهُ إِلَيَّ»."

توجه: ١- حضرت عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل ٢- هر کله چې بنده د عبادت په نيکه لاز وي ٣- او بيا مريض شي (او د هغه عبادت په کولو باندې قادر نه وي) نو هغه فرشتي ته چې د هغه بنده (د هغه د نيکو اعمالو په ليکلو) مقرر وي ونيول کيږي ٤- يعني الله تعالی تعالى ورته فرماي (چه) د دې بنده د پاره (د هغه په اعمال نامه کې) د هغه عمل په مثل وليکه چې هغه به د تندرستي په حالت کې کول ٥- تر دې چې زه ده ته تندرستي ورکړم (صحت ورکړم) يا دي (ځان ته) را وغواړم.

حل اللغات: - ١- الْمُؤَكَّل: چه مقررده (هغه فرشته مراد ده چه دده د نيکو ليکلو دپاره مقررده). ٢- طَلِيقًا: طليق او مطلق د آزاد په معنی کسني دي. يعني کوم وخت چه داسې د بيمارني نه آزادوي. ٣- أَطْلِقَهُ: د باب افعال نه د واحد متکلم صيغه ده. يعني دې د بيمارني نه خلاص کړه او دې آزاد کړه. ٤- أَكْفَيْتَهُ: همزه مفتوح ده کلمت ضرب يضرب سره د راغونډولو معنی کسني دي مراد مرگ ورکول دي.

تسهيلات:

قوله: اَكْتُبْ لَهُ مِثْلَ عَمَلِهِ إِذَا كَانَ طَلِيقًا:

د صحت د اعمالو ثواب په بيماري کسني: - د دې قسم حديث وړاندې ٢٢ تير شو او دهغې توضيح هم شوې ده. مطلب داچه د بيمار باره کسني الله تعالی د عمل نامي ليکونکو فرېستو ته حکم ورکوي چه دې بيمار به په صحت کسني عبادت کولو دهغې ليکل اوس هم جاري اوساتي سره د دې چه هغه عمل اوس نه کيږي. دا د الله تعالی د ډير لونی احسان دي. "اکفته" دا د ضرب يضرب نه واحد متکلم صيغه ده د يو ځيز راغونډولو ته وائي مراد مرگ دي.

[۱۵۶۰] په بیمارۍ کېنې د صحت نیکه اعمال لیکل

۱۵۶۰- (۳۸) [۱] وَعَنْ أَيْسَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [۲] «إِذَا أَقْبَلَ الْمُسْلِمُ بَلَاءٌ فِي حَسْبٍ [۳] قِيلَ لِلْمَلَكِ: اكْتُبْ لَهُ صَالِحَ عَمَلِهِ الَّذِي كَانَ يَعْمَلُ [۴] فَإِنْ شَفَا غَسَلَهُ وَطَهَّرَهُ [۵] وَإِنْ قُبِضَ غُفِرَ لَهُ وَرَحِمَهُ». رَوَاهُ الْإِسْنَدُ "مُرَرِّمُ السُّنَّةِ".

توجه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [۲] كله چې يو مسلمان په جسماني مرض کې مبتلا كيږي [۳] نو الله تعالى ج د هغه بنده نيكي لیکونکي فرشتي ته فرمايي چې د ده په عمل نامه کې ته هغه نیک عمل لیکه چې ده د دې مریضې څخه مخکې، کولو [۴] که الله تعالى ج هغه مسلمان ته شفاء ورکړي نو د هغه گناهونه وینځي او پاکوي يې [۵] او که هغه واخلي (وفات شي) نو هغه بخښي او په هغه رحم کوي، دا دواړه روایتونه بغوي رحمته الله علیه په شرح السنه کې نقل کړي دي. حل اللغات: - ① بلاء: تکلیفونه، جسماني مرضونه مراد دی.

تحليلات:

قوله: اَكْتُبْ لَهُ صَالِحَ عَمَلِهِ الَّذِي كَانَ يَعْمَلُ:

د نیک عمل په لیکلو کېنې دوه اقوال: - ① ددې حدیث مبارک تشریح واضح ده (الذی کان بعمل أنه یکتب له نفس العمل)، یعنی دده دپاره به نفس عمل لیکلې کیږي ② بعضې عالمانو وئيلي دي چې ثواب به لیکلې کیږي اول مطلب زیات ابلغ دي

[۱۵۶۱] د شهیدانو قسمونه

۱۵۶۱- (۳۹) [۱] وَعَنْ جَابِرِ بْنِ عَتِيكَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [۲] «الشَّهَادَةُ سَبْعٌ، يَوْمُ الْقِتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [۳] الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ [۴] وَالْقَرِيقُ شَهِيدٌ [۵] وَصَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ [۶] وَالْمَبْطُونُ شَهِيدٌ [۷] وَصَاحِبُ الْحَرِيقِ شَهِيدٌ [۸] وَالَّذِي يَمُوتُ تَحْتَ الْهَذْمِ شَهِيدٌ [۹] وَالْمَرْءُ أَتَمَمْتُ وَمَجِمَّعٌ شَهِيدٌ». رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: [۱] حضرت جابر بن عتيك رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [۲] د هغه شهادت څخه علاوه چې د الله ج په لار کې وي د شهادت نور اووه قسمونه دي [۳] کوم سړي چې په طاعون کې مړ شي هغه شهيد دي [۴] کوم سړي چې د ویدېدوسره مړ شو هغه شهيد دي [۵] کوم سړي چې په ذات الجنب (يعني نمونيا) یوزخم دي چې دانسان په اړخ کې ترغوښي (لاندې پیدا کیږي) کې، مړ شو هغه شهيد دي [۶] کوم سړي چې د خیتي په

(۱) اخرجه احمد فی المسند ۱۴۸/۳

(۲) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز باب فی فضل من مات فی الطاعون (رقم- ۳۱۱۱) والنسائي کتاب الجنائز باب النهی عن البكاء علی الميت (رقم- ۱۸۴۶) ومالك فی الموطا کتاب الجنائز باب النهی عن البكاء علی الميت (رقم- ۲۶)

مريضی (یعنی په دست او ویا کي) مړ شي هغه شهید دي [٧] ⑤ کوم سړي چې سوځیدلو سره مړ شي هغه شهید دي [٨] ⑥ کوم سړي چې د دیوال وغیره لاندې کیدو سره مړ شي هغه شهید دي [٩] ⑦ او هغه ښځه چې د حمل په حالت کې یا پیغله وي مړه شي هغه شهیده ده، مالک ابو داود نسانی.

حل اللغات - ① الْمُطْعُونُ: د طاعون مریض ته مطعون وائی په دې مرض کښې په بدن مثلاً ترڅ، پنډی او خپته وغیره باندې زخم پیدا کیږي، او مریض پکښې مړ کیږي. ② الْقَرْبَى: دریاښه نه ریا سمندر کښې ډویدو سره مړ کیدونکي. ③ ذَاتُ الْجَنْبِ: د نمونیه بیمار ته وائی په دې سره په پوښتنې، سینه او زړه سره پولنې پیدا کیږي په کوم سره چې مریض توخپړی اوسا نه بندېږي. ④ الْمُطْعُونُ: د خپته په مرض لکه هیضه وغیره سره مړ کیدونکي ته وائی. ⑤ الْحَرَقُ: چه په اور اوسوزی او مړ شي. ⑥ الْهَنْزِمُ: هغه سړي چه د اوچت ځای نه یعنی غریا دیوال وغیره نه راپریوځي او مړ شي. ⑦ جُمُعٌ: جَمْعُ النَّجْوَى: دا لفظ مجموعې طرف ته اشاره کوی مرادهغه ښځه ده چه په خپته کښې بجی سره مړه شي.

تسهيلات:

قوله: وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمُعٍ شَهِيدٌ: دې نه د بجی پیدا کیدو ټول احوال مراد دی که هغه د پیدائش نه وړاندې حالت د حمل کښې مړه شي یا د بجی پیدا کیدو په وخت مړه شي او یا د پیدائش نه پس څلورنیت ورځو کښې دننه دنده مړه شي دا ټول صورتونه د حکمی شهادت دی.

د حکمی شهیدانو شمیر: - مطلب داچه حقیقی شهید خو هغه وی چه کافرانو سره په مقابل کښې اووژلې شي لیکن ددې نه علاوه د حکمی شهیدانو شمیر اوه دي.

[١٥٦٢] مصیبت په اندازه مرتبې

١٥٦٢- (٣٠) [١] وَعَنْ سَعْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «سُئِلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [٢] أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً؟ [٣] قَالَ: "الْأَكْبِيَاءُ، ثُمَّ الْأُمَمَلُ فَإِلَّا مَثَلُ [٤] يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، [٥] فَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ صَلَافًا أَشَدَّ بَلَاءً [٦] وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رَفَعَةٌ هَوَّنَ عَلَيْهِ [٧] فَمَا زَالَ كَذَلِكَ حَتَّى يَمْشِيَ عَلَى الْأَرْضِ مَا لَهُ ذَنْبٌ» [٨] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

توجه: [١] حضرت سعد رضی الله عنه فرمایي چې د نبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه [٢] چې په خلقو کې کوم سړي د محنت او مصیبت په زیاتي سختي بلا کې مبتلا کیږي [٣] حضور ﷺ وفرمایل چې انبیاء بیا هغه خلق چې د انبیاءو سره ډیر زیات مشابه وي بیا هغه خلق چه دوی سره زیات مشابه وي [٤] (بیا حضور ﷺ وفرمایل چه) انسان د خپل دین مطابق په مصیبت کي، مبتلا کیږي [٥] که یو سړي په خپل دین کې سخت وي نو د هغه مصیبت هم

(١) اخرجه الترمذی فی کتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الصبر على البلاء (رقم- ٢٢٩٨) وابن ماجه كتاب الفتن / باب الصبر على البلاء (رقم- ٤٠٢٣) والدارمي في باب: في أشد الناس بلاء (رقم- ٢٨٢٥)

سخت وي [٦] او كه يو سړي په خپل دين كې نرم وي نو د هغه مصيبت هم معمولي وي [٧]
 انو په خپل دين كې سخت سړي دغه شان هميشه په مصيبت او بلا كې گرفتار وي [چې د
 هغې په وجه د هغه مغفرت كيږي] تر دې چې هغه په زمكه باندې په داسې حال كې گرځي
 چې د هغه په عمل نامه كې څه گناه نه وي، [٨] ترمذي، ابن ماجه، دارمي، امام ترمذي
 رحمه الله فرمايي چې دا حديث حسن صحيح دي.

هل اللغات - ١ - بَلَاءٌ: تَكْلِيْفُونَهُ، جَسْمَانِي مَرْضُونَهُ مراد دی. ٢ - الْأَمْنُ لِلْأَمْنُلِ: أَي: الْأَمْنَةُ بِهَمٍّ، وَالْأَمْنُلُ
 لِلْأَمْنُلِ زَيْدَةٌ وَمُؤَلَّفَةٌ، يَعْنِي خَوْك چې په مرتبه كېنې ددوی پشان وی یا ددوی نه په مرتبه كېنې زيات
 وی. ٣ - صُلْبًا: دَسَخْتٍ اَوْ مَضْبُوطِيَا په معنی كېنې دې چې په دين كېنې مضبوط دی. ٤ - رَقَّةٌ: يَعْنِي دِين
 نرم دې ايمان كمزورې دې معيار كم دې. ٥ - هَوْنٌ: نَرَمِي كُول اَوْ آسَانِي وركولو په معنی كېنې دې.

تجلیات: قوله: يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ:

مصيبت په قدر د عظمت: - ددې حديث مطلب دادې چې په انبياء كرامو باندې د ټولو نه زيات
 مصيبتونه راځي. په هغوی كېنې چې كوم يو هم په زيات اوچت مقام باند وي په هغوی
 باندې زيات مشقتونه راځي. چنانچه نبي كريم ﷺ د ټولو نه زيات په تكليفونو كېنې وو
 ځكه چې د حضور ياك مقام ډير اوچت وو. نوحصه په قدر د جثه وی او د وجود او چتوالی
 په بنياد مصيبتونه راځي. لكه څنگه چې د دوره حديث د طلباء امتحان د هغوی د معيار
 مطابق وی او د درجه اولی د طلباء امتحان د هغوی د معيار مطابق وی. دغه شان د انبياء
 كرامونه پس د انبياء كرامو د وارثينو علماؤ، اولياؤ او صلاحواؤ معامله ده.

قوله: يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ:

د مصيبتونو په اعتبار سره نيك او نافرمان سره جدا جدا معامله: - ددنيا سزا بهر صورت د آخرت
 د سزا نه بهتر ده په دې وجه كوم نيكان خلق چې په څه گناه كېنې اخته شی نو الله ﷻ دا
 خپل بندگان په د نياوی مصيبت او تكليف يا بيماری وغيره كېنې اخته كوی او په دې
 صورت كېنې ورته سزا وركوی او داسې چې د دنيا عذاب آسان دې او په دې وجه چې
 ددنيا وخت كم دې او په څه نه څه صورت كېنې به تير شی خو هغه خلق چې مسلسل دالله
 ﷻ نافرمانی كوی او په دې وجه دالله ﷻ په عذاب كېنې گرفتار يږي او د آخرت په بدبختي.
 كېنې اخته كيږي الله ﷻ دوی ته په دنيا كېنې سزا نه وركوی بلكه دوی باندې پري
 ورسست كړی چې دوی د آخرت په عذاب كېنې گرفتار كړی كوم چې ددنيا د عذاب نه ډير
 زيات دردناك او شديد دي.

[١٥٦٢] د زنگدن سختی عدم قباحات

١٥٦٣- (١) [٣١] «وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [٢] مَا أَغْبَطَ أَحَدًا بِمَوْتٍ مَوْتٌ [٣] بَعْدَ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ شِدَّةِ مَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

توجهه: ١) بی بی عایشه رضی اللہ عنہا فرمائی: ٢) زہ پہ ہیجا د مرگ د آسانی غبطہ نہ کوم [٣] د کله نہ چي ما د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د مرگ سختی لیدلي ده. (ترمذی نسائی) حل اللغات:- ١) اغبط: د پسنیدو په معنی کښي دي. ٢) مَوْت: دا د نرمی آسانی او سهولت په معنی کښي دي.

تسهيلات: قوله: بَعْدَ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ شِدَّةِ مَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د زنگدن سختی او مسلمان:- د حضرت عائشه صديقه رضی اللہ عنہا د کلام مطلب دادې چه ما به مخکښي د مرگ سختی او د زنگدن د حالت تکلیف د مسلمانانو دپاره خراب څيز گنړلو خوچه کله مې د حضور پاک د زنگدن د حالت تکلیف اولیدلو نو اوس زه د چا د مرگ په آسانی سره نه پسنیږم ځکه چه دا د درجو د اوچتیدو ذریعه ده.

[١٥٦٤] په زنگدن کښي د نبی علیه السلام عمل

١٥٦٣- (٢) [٣٢] «وَعَنْهَا قَالَتْ: [٢] «رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ بِالنُّوْبِ، [٣] وَعِنْدَهُ قَدَرٌ فِيهِ مَاءٌ [٤] وَهُوَ يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْقَدَرِ [٥] ثُمَّ يَمْسَحُ وَجْهَهُ، ثُمَّ يَقُولُ: [٦] (اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى غَمَرَاتِ النُّوْبِ) [٧] أَوْ (سَكْرَاتِ النُّوْبِ)» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ.

توجهه: ١) بی بی عایشه رضی اللہ عنہا فرمائی: ٢) چې ما نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ولیدلو چې کوم وخت په سكرات الموت کې مبتلا وو [٣] نو یوه پیاله ورسره پرته وه چې په هغې کې اوبه وي [٤] حضور صلی اللہ علیہ وسلم به په پیاله کې خپل لاس مبارک اچولو [٥] بیا به یې په خپل مخ مبارک تیرولو او دا به یې فرمایلي: ٦) اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى غَمَرَاتِ النُّوْبِ أَوْ سَكْرَاتِ النُّوْبِ راي الله صلی اللہ علیہ وسلم د مرگ د سختي په لري کولو کې زما مدد وکړي [٧] یا د مرگ د سختي په ځاي یی د مرگ شدت فرمایلي. (ترمذی ابن ماجه)

حل اللغات:- ١) قَدَرٌ: غټه پیالی، ٢) غَمَرَاتِ النُّوْبِ: تکلیفونه د مرگ، ٣) سَكْرَاتِ النُّوْبِ:

تسهيلات: قوله: سَكْرَاتِ النُّوْبِ:

په نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د زنگدن د سختی حکمت:- د سکره جمع ده دي نه مراد د مرگ سختی ده. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د پیالنی نه اوبه اخستو سره لوند لاس په مخ مبارک باندې ځکه راښکلو

(١) أخرجه الترمذی فی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی التشديد عند الموت (رقم- ٩٧٩)

(٢) أخرجه الترمذی فی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی التشديد عند الموت (رقم- ٩٧٨) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی ذکر مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم- ١٦٢٢)

دې دپاره د سختی د وجې نه چه په بدن مبارك كښې گرمائش پيدا شوې وو په هغې كښې كې راشي. په رسول الله ﷺ باندې د زنكدن دا تكليف ځكه راغلو چه په دې كښې امت ته يوه نمونه ملاؤ شي چه د زنكدن تكليف يو طبعي څيز دې كه چرې په چا باندې راشي نو هغه دې د حضور پاك تكليف او حالت يادولو سره تسلي حاصله كړي او د نااميدني ښكار نه شي.

[١٥٦٥] د آخرت په مقابل كښې د دنيا د سزا بهترى

١٥٦٥- (١٣٣) [١] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِعَبْدٍ الْخَيْرَ [٣] عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا [٤] وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ الشَّرَّ [٥] أَمْسَكَ عَنْهُ بِذُلَيْهِ [٦] حَتَّى يُوَافِقَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [١] حضرت انس رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول اکرم ﷺ وفرمايل [٢] کله چې الله تعالى بخوای د خپل بنده د خير اراده کوی [٣] نو د هغه د گناهونو سزا زړه دنيا کې ورکوی [٤] او کله چې د يو بنده د بدی اراده کوی [٥] نو د هغه د گناهونو سزا مؤخر کوي [٦] تر دې پورې چې د قيامت په ورځ به هغه ته د هغه د گناهونو پوره پوره سزا ورکوی. (ترمذی)
حل الفان:- ① عَجَّلَ: زړورکوی په دنيا كښې. ② الْعُقُوبَةُ: سزاگانې، ③ يُوَافِقُهُ: پوره بدله ورکوی (موافق دعمل).

تسهيلات: قوله: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِعَبْدٍ الْخَيْرَ:

گناهونه ژر دېدلې الله تعالى سره ملاویدل:- الله تعالى چې کوم مؤمن بنده ته يا مؤمنې بندې ته څه تکليف يا مصيبت اورسی او هغه هم په دغه تکليف كښې مړ شي يا مړه شي نو الله ﷻ ته به په داسې حالت كښې پيش كيږي چې ده گنې گناه نه ده كړې ددې نه معلومه شوه چې مصيبتونه او انساني حالات د گناهونو كفاره دي.

د گناهونو په سزا كښې نيك او بد سره دالله تعالى معامله:- د دنيا سزا بهر صورت د آخرت د سزا نه بهتر ده. په دې وجه كوم نيكان خلق چې په څه گناه كښې اخته شي نو الله ﷻ دا خپل بندگان په د نياوې مصيبت او تكليف يا بيماري وغيره كښې اخته كوی او په دې صورت كښې ورته سزا ورکوی. او داسې چې د دنيا عذاب آسان دي. او په دې وجه چې د دنيا وخت كم دي او په څه نه څه رنگ به تير شي. خو هغه خلق چې مسلسل دالله ﷻ نافرمانۍ كوی الله ﷻ دوى ته په دنيا كښې سزا نه ورکوی بلكه دوى باندې پرې ورسست كوی چې دوى د آخرت په عذاب كښې گرفتار كړي. كوم چې د دنيا د عذاب نه ډير زيات دردناك او شديد دي.

[١٥٦٦] ذَالله تعالى په قضا راضی اوسیدل

١٥٦٦- (٣٣) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «إِنَّ عِظْمَ الْجُزَاءِ مَعَ عِظْمِ الْبَلَاءِ» [٣] وَإِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا ابْتَلَاهُمْ [٤] لَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا [٥] وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السَّخَطُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجهه: [١] د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي [٢] د غېر مصيبتونو اجر غټ دي [٣] او کوم قوم چې د الله تعالى عز وجل ډير خوښ وي نو هغه (قوم په مصيبتونه کې) مبتلا کوي [٤] نو څوک چې (په مصيبتونو او بلاگانو) کښې راضي وي نو د هغه د پاره د الله تعالى عز وجل رضا ده [٥] او څوک چې (د مصيبتونو د ابتلاء څخه ناراضه وي) نو د هغه د پاره د الله تعالى عز وجل ناراضگي ده. (ترمذي او ابن ماجه)

حل اللغات: -- [١] عِظْمُ الْجُزَاءِ: عِظْمَةُ الْأَجْرِ وَكَثْرَةُ النَّوَائِبِ ډيرې بدلې او ثوابونه، [٢] عِظْمُ الْبَلَاءِ: لوني مصيبتونه، [٣] السَّخَطُ: ناراضگي.

تسهيلات:

قوله: [١] إِنَّ عِظْمَ الْجُزَاءِ مَعَ عِظْمِ الْبَلَاءِ:

مصيبت او خوشحالي امتحان خداوندی: -- په دې حديث کښې د مصيبت په وخت د انسان د ژوند دوه اړخونه ذکر کړي شوي دي چې الله تعالى کله د يو انسان نه خوشحاله شي نو هغه هم په مصيبت کښې راگيروي او چانه چې خفه شي هغه هم په مصيبت کښې راگيروي. په دې کښې صرف د اول اړخ ذکر کړي شوي دي ليکن دويم طرف ئي هم د مخکني حکم نه معلومېږي. د حديث حاصل مطلب دا دی چې د مصيبت په وخت که چرې بنده د الله تعالى په رضا باندې راضي وي نو دا د دې خبرې علامت دي چې الله تعالى د دې بنده نه خوشحاله او راضي دي او که د خفگان اظهار کوي نو دا د دې خبرې دليل دي چې الله تعالى د دې بنده نه خوشحال نه دي. خلاصه دا چې د الله تعالى محبوب سړي په مصيبتونو کښې راگيروي او هغه په دې باندې صبر کوي او اجر حاصلوي.

[١٥٦٧] په د نياوي مصيبت سره د گناه وينځلي کيږي

١٥٦٧- (٣٥) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «لَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ أَوْ الْمُؤْمِنَةِ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ وَوَلَدِهِ» [٣] حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَمَا عَلَيْهِ مِنْ خَطِيئَةٍ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَرَوَى مَالِكٌ مُخَوَّطَةً [٤] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

توجهه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] د مومن

(١) اخرجه ابن ماجه في كتاب الفتن/باب الصبر على البلاء (رقم-٤٠٣١)

(٢) اخرجه الترمذي في كتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في الصبر على البلاء (رقم-٢٣٩٩)

سړي يا مومني بنځي خان اود هغه مال او د هغه اولاد ته هميشه مصيبت او بلا رسي [٢] تر دې چې (كله) هغه (د مرگ څخه پس) د الله تعالى ﷻ سره ملاقات كوي نو په هغه (يعني د هغه په عمل نامه كي) هيڅ گناه نه وي (ځكه چې د مصيبت او بلا په وجه د هغه ټول گناهونه بڅښل كيږي) [٣] امام ترمذي رحمه الله دا روايت نقل كړي دي او امام مالك رحمه الله هم دغه شان روايت نقل كړي دي [٤] او امام ترمذي رحمه الله فرمايي چې دا حديث حسن صحيح دي.

تسهيلات:

قوله: حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَمَا عَلَيْهِ مِنْ خَطِيئَةٍ:

په مصيبتونو د گناهونو زړيدل: - كوم مؤمن بنده ته يا مؤمني بنده ته څه تكليف يا مصيبت اورسي نو او هغه هم په دې تكليف كښې مړ شي يا مړه شي نو الله ﷻ ته به په داسې حالت كښې پيش كيږي چې ده گنې گناه نه ده كړې. ددې نه معلومه شوه چې مصيبتونه او انساني حالات د گناهونو كفاره دي.

[١٥٦٨] د ييماري په ذريعه لولې درجات ملاویدل

٥٦٨- (٣٦) [١] وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ السُّلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «[٢] إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا سَقَتْ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَزْلَةً لَمْ يُلْقَ بِهَا بِعَمَلِهِ» [٣] ابْتَلَاهُ اللَّهُ فِي جَسَدِهِ، أَوْ فِي مَالِهِ، أَوْ فِي وَلَدِهِ» [٤] ثُمَّ صَبْرَهُ عَلَى ذَلِكَ [٥] حَتَّى يُلْقَاهُ الْمَزْلَةَ الَّتِي سَقَتْ لَهُ مِنَ اللَّهِ» [٦] رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] محمد ابن خالد سلمی د خپل پلار څخه او هغه د هغه د نیکه (يعني د خپل والد مکرم) څخه نقل کوي چې رسول ﷺ وفرمايل [٢] د بنده د پاره د الله تعالى ﷻ د جانب څخه (په جنت كي) چې کومه عظيمه درجه مقدر وي او هغه د خپل عمل په ذريعه هغه نشي حاصلولي [٣] نو الله تعالى ﷻ هغه د بدن يا د مال يا د اولاد (په مصيبت كي) مبتلا کوي [٤] او بيا هغه ته د صبر توفيق ورکوي [٥] تر دې چې هغه هغه درجي ته رسوي چې د هغه د پاره د الله تعالى ﷻ د جانب څخه مقدر وي، (احمد، ابوداود)، **حل اللغات:** - ① مَزْلَةٌ: أي: الْبَرَزَةُ الْعُلْمَا یعنی لویه مرتبه

تسهيلات:

قوله: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا سَقَتْ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَزْلَةً لَمْ يُلْقَ بِهَا بِعَمَلِهِ:

مصيبت د وقيې دوهم سبب: - د حديث مطلب دادې چې يوسړې د يوې اندازې مطابق نيك اعمال كوي ليكن د الله تعالى په نيز په جنت كښې د هغه دومره اوچته درجه مقرر شوې وي

چه هغه د خپلو نیکو اعمالو په وجه دغه درجه نه شی حاصلولې نو الله تعالی دغه سړي په بیمار وکښي راگیر کړی دي دپاره چه هغه د جنت هغه اوچت مقام حاصل کړی کوم چه الله تعالی دده دپاره د وړاندې نه مقرر کړي دي.

[١٥٦٩] د بوداوالي څخه نه خلاصیدل

١٥٦٩- (١٤٤) [٧] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «مَثَلُ ابْنِ آدَمَ مَالِي جَنْبِهِ شِمْرٌ وَسَعُونَ مِئَةً [٢] إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَآيَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ» [٤] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [٧] د حضرت عبد الله ابن شخير رضي الله عنه روایت دي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل [٢] ابن آدم (انسان) په داسې حال کې پیدا شوي دي چې د هغه په اړخ کې (يعني هغه ته نژدي) يو کم سل ٩٩ د هلاکت خایونه او بلاګانې دي [٢] که هغه بلاګانې هغه ته نه رسي نو په بود اتوب کې مبتلا کېږي تر دي چې مړ شي، [٤] ترمذي رحمته الله علیه دا روایت نقل کړي دي او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دي.

حل اللغات: - ① مَثَلٌ: أي: مَوْزُوخٌ لِقَلْبٍ: یعنی پیدا کړي شوي دي، ② جَنْبُهُ: أي: يَفْرُوقُهُ: دهغه په اړخ کې یعنی هغه ته نژدي، ③ الْمَنَآيَا: مَحْمُومَةٌ: أي: بَلَاءٌ مُهِلِكٌ: هلاکونکی مصیبتونه، ④ الْهَرَمُ: بود اتوب، قوله: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الشَّخِيرِ:

د وایي مختصر تعارف: - د دوی پوره نوم عبد الله بن الشخير بن عوف بن كعب بن وفدان وو. د دوی شمیر په بصریانو کښي کیدلو. دې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښي د بنی عامر قبیلې په وفد کښي حاضریدو دپاره شامل شوي وو. دده دوه خامن وو ① مطرف ② یزید هم دا دواړه دده نه روایت کوی. روایات: دده نه شپږ روایات نقل دي. بعضي اسماء الرجال عالمانو ونيلي دي دده نه نهه (٩) احادیث نقل دي.

تسهيلات:

قوله: وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ:

د مړي څخه نه بچ کیدل: - مطلب دادې الله تعالی انسان په داسې حال کښي پیدا کړي دي چه دده نه چاپيره ٩٩ هلاکونکي او تباہ کونکي بلاګانې ګرځي. که چرې فرض کړه دي د دغه ټولو بلاګانونه بچ شو نو بوداوالي داسې مصیبت او بلا ده چه دي نه بچ کیدل ممکن نه دی بوداوالي به راشی او بیا به دا سړي مړ شي.

[١٥٧٠] د صحت مندو خلقد قیامت په ورځ د بیمارلی خواش کول

٣٨١(١) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «يُودَّ أَهْلُ الْعَاقِبَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [٣] حِينَ يُعْطَى أَهْلُ الْبَلَاءِ الثَّوَابُ [٢] لَوْ أَنَّ جُلُودَهُمْ كَانَتْ قُرِضَتْ فِي الدُّنْيَا بِالْمَقَارِضِ» [٤] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: حضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] اهل عاقبت يعني هغه خلق چې په دنيا کې د مصيبت او بلا گانو څخه محفوظ وو او د هغوی ژوند په ډیر عیش او عشرت سره تیر شو، به د قیامت په ورځ دا ارزو کوي [٢] کله چې په مصيبت او بلا کې مبتلا خلق په زیات اجر او ثواب سره ونازول شي [٢] دا آرزو به کوي چې! کاشکي په دنيا کې د هغوی د بدن چمې په قینچیانو سره کټ کرل شوي وي (چې څرنګه په مصيبت کې مبتلا نن په دومره زیات اجر او ثواب سره نازول کېږي دغه شان به مونږ ته هم زیات ثواب حاصلېدي) [٤] امام ترمذي رحمه الله دا روایت نقل کړي دي او فرمایلي يې دي چې دا حدیث غریب دي.

حل الفان: ١- أَهْلُ الْعَاقِبَةِ: هغه خلق چې په دنيا کې مصيبتونو او تکليفونو څخه محفوظ وو. ٢- قُرِضَتْ: دمجهول صيغه ده. قرض د پرې کولو په معنی کېږي دي. ٣- الْمَقَارِضُ: دمقراض جمع ده چه د قینچي په معنی کېږي دي.

تفهيمات:

قوله: يُودُّ أَهْلُ الْعَاقِبَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ:

د مصيبت ثواب په آخرت کېږي: - مطلب دادې چه کله د قیامت په ورځ بیمارانو خلقتو ته د بیمارلي دوجې نه ثواب ملاویدل شروع شی نو هغه خلق چاته چه په دنيا کېږي کله څه تکلیف او بیمارلي نه ده رسیدلي هغوی به خواش کوي چه افسوس په دنيا کېږي د بیمارلي دوجې نه زمونږ څرمنې په قینچو باندې پرې کړې شوې وې دې دپاره چه نن مونږ ته دا اجر ملاویدلو لیکن دا خواش کول بې فاندې دی

[١٥٧١] بیمارلي د عبرت سبب

٣٩١(١) وَعَنْ عَامِرِ الرَّامِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ [٢] ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْأَسْقَامَ فَقَالَ [٣] : «إِنَّ التَّوْبِينَ إِذَا أَصَابَ السَّقَمُ، ثُمَّ عَافَاهُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مِنْهُ [٤] كَانَ كَتَّارَةً لِبَأْمَضٍ مِنْ ذُنُوبِهِ [٥] وَمَوْعِظَةً لَهُ فِيمَا يَسْتَقْبِلُ [٦] وَإِنَّ الْمُنَافِقَ إِذَا مَرَضَ ثُمَّ أَغْفِيَ [٧] كَانَ كَالْبَعِيرِ إِذَا عَقَلَهُ أَهْلُهُ ثُمَّ أَرْسَلُوهُ [٨] فَلَمْ يَذْرِ لِمِ عَقْلِهِ، وَلَمْ يَرْسَلُوهُ [٩] فَقَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْأَسْقَامُ [١٠] وَاللَّهِ مَا مَرَضْتُ قَطُّ. [١١] فَقَالَ : "قُمْ

(١) اخرجه الترمذي في كتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم: ٢٤٠٢)

(٢) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز، باب الأمراض المكفرة للذنوب (رقم: ٣٠٨٩)

عَنَّا قُلْتُ مِثْلًا. "رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ."

توجهه: [۱] عامر رامي رحمته الله وای [۲] چې رسول الله صلی الله علیه و آله د بعضو مرضونو ذکر او فرمایلو نو وې فرمائیل [۳] مومن چې کله په مریضې کې مبتلا شی اویا الله تعالی ج د هغه مریضې څخه نجات ورکړي [۴] نو هغه مرض (نه یواځې دا چه) دهغه د تیرو گناهونو کفار ه شی [۵] (بلکه) د آینه زمانې دپاره د نصیحت (هم) باعث شی [یعنی مرض هغه متنبه کوي یعنې خبرداره کوي یې نو هغه آینه گناهونو څخه بچ کيږي] [۶] او کله چې منافق مریض شي او بیا د هغه مریضې څخه نجات ورکول شي [۷] نو د هغه مثال د هغه اوبښ په شان وي چې هغه مالک ترلي وي او بیا یې پرېږدي [۸] نو اوبښ په دي نه پوهيږي چې مالک هغه ولي ترلی وو او ولي یې پرېځودو؟ [۹] (د دی په اوریدو سره) یو سړي عرض وکړو چې یا رسول الله صلی الله علیه و آله مرض څه څیز ده؟ [۱۰] زه خو هیڅکله نه یم مریض شوي [۱۱] حضور صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل چې زموږ څخه پاسه څکه چې ته زموږ څخه نه یې. (ابو داود)

حل التفات: ① الأُسْقَامُ: أي: الأُمْرَاضُ، مرضونه. ② السَّقَمُ: مرض، بیماری. ③ عَائِشَةُ: محفوظة نبي کریم. ④ كَغَارَةٍ: ما يستغفره الأئمة: څه سره چه گناهونه معاف کيږي هغې ته وائی لکه صدقه وغیره. ⑤ التَّيْبَرُ: اوبښ. ⑥ عَقْلَهُ: أي: شِدْوُهُ وَكَيْدُهُ: یعنی اوښ تړی.

تسهيلات:

قوله: ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْأُسْقَامَ:

د بیماری اړه په مومن او منافق: - دې حدیث مطلب دادې چه د حضور پاک د ارشاد مبارک خلاصه داده یوه ورځ رسول پاک صلی الله علیه و آله د بیمارو تذکره او کړه او د مؤمن او منافق بیماری اویا د صحت مند کیدو د ذکرني او فرمائیلو چه د مؤمن بیماری د هغه د تیرو شوو گناهونو کفار ه وی او د بیا دپاره د عبرت او نصیحت سبب جوړيږي او هغه توبه او استغفار کوي. خو چه منافق کله بیماری اویا صحت مند شي نو هغه د دغه بیماری نه هیڅ عبرت نه حاصلوي بلکه د یو ځناور یعنی اوبښ په شان وی چه هغه مالک او ترلو نولوي؟ او چه خلاص نی کړو نولوي؟ منافق نه توبه کوي اونه عبرت حاصلوي اونه استغفار کوي. د حضور پاک په مجلس کښې یو سړی تپوس او کړو یا رسول الله صلی الله علیه و آله دا بیماری څه څیزوی؟ زه خو کله هم بیمار شوي نه یم. حضور پاک او فرمائیل زموږ نه لار شه څکه چه ته د مصیبتونو او آفتونو په اعتبار سره زموږ په طریقه نه نی یعنی سره د دې چه باقی په اسلام باندې قائم نی کافر نه نی لیکن په دې خاص شعبه کښې د مسلمانانو په طریقه نه نی څکه چه مسلمان په آفتونو اوبلاگانو کښې راگیروي. [الکاشف: ۳/۳۲۴]

[١٥٧٢] د پوښتنې په وخت بيمار ته تسلي ورکول

٥٤٠ (١) [٥٠] عَنْ أَبِي سَعِيدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] «إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَتَقُولُوا لَهُ فِي أَجَلِهِ [٣] فَإِنْ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا، وَيَطْلُبُ بِنَفْسِهِ» [٤]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: [١] حضرت ابو سعيد رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [٢] «إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَتَقُولُوا لَهُ فِي أَجَلِهِ [٣] فَإِنْ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا، وَيَطْلُبُ بِنَفْسِهِ» [٤]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ. (د هغه د حال د پوښتلو د پاره، ورشئ نو د هغه د زندگي په باره کې د هغه غم لري کړئ (يعني تسلي او تشفي ورکړئ چې فکر او غم مه کوه ته به ډير زر صحت ياب شي او ستا عمر به اوږدوي) [٣] ځکه چې دا (تسلي او تشفي اگر که، يو څيز ته (يعني د مقدر ليک ته) تال نشي ورکولي (وروسته کولي نشي) خود مريض زړه (ضرور) خوشحاليږي [٤] ترمذي، ابن ماجه، امام ترمذي رحمته الله عليه فرمايلي دي چې دا حديث غريب دي. **هل اللغات:-** ① فَيَقُولُوا: تنفيس دلته د غم لرې کولو او تسلي ورکولو په معنی کښې دی.

تسهيلات: قوله: فَتَقُولُوا لَهُ فِي أَجَلِهِ:

د مريض هم غلطولو حکمت:- مطلب دا چه کله تاسو د يو مريض پوښتنه کوئ نو د پوښتنې په وخت مريض ته د هغه د ژوند باره کښې تسلي ورکوئ چه ته خوبالکل تيلک نئ هيڅ د فکر خبره نشته دي. تاته به الله تعالی ډير زر صحت درکړي. په دې تسلي سره د تقدير فيصله نه بدليږي ليکن مريض خوشحاليږي او تسلي ورکونکي هيڅ پيسې هم نه خرچ کيږي. د انسان طبيعت عجيبه دي چه څه اوږي د هغې نه څه نه څه اثر قبلي او "من بسمم يخل" يو متل دي کله چه څه اوږيدې شي نو څه نه څه په سوچ کښې پريوځي. هم دغه وجه ده چه ډاکټر او هوبنيار طبيب مريض د خطرناک صورت حال نه نه خبروي.

تقسيماتي اثر قبولول:- د حضرت اشرف على تهانوي رحمته الله عليه متعلق يوه قصه مشهوره ده چه د هغوی خادم د هغوی د بيمارنئ کيفيت د يو طبيب مخې ته بيان کړو. طبيب اوونيل چه ددې کيفيت سرې تر دې وخته پورې څنگه ژوندې دي؟ دا خو سخت تشويشناک صورت حال دي. خادم راغلو او حضرت تهانوي رحمته الله عليه ته نئ هم هغه الفاظ واوړول. حضرت تهانوي رحمته الله عليه ډير پريشان شو او وئ فرمائيل چه دا طبيب بې عقله دي. د مريض باره کښې داسې نه دي وئيل پکار. اوس ته لاشه او لېشان لري تلو نه پس واپس راشه او ماته اووايه چه طبيب وئيلي دي چه ستاسو حالت ښه دي د هيڅ پريشانئ ضرورت نشته دي. کله چه د حضرت تهانوي رحمته الله عليه په مخکښي خادم راغلو او دا خبرې نئ اوکړې نو هغوی ترو تازه شو او خوشحال شو. دا زير بحث حديث هم په دې حکمت باندې دي.

[١٥٧٣] د خيتي په مرض كېنې مرګد عذاب قبر څخه حفاظت

١٥٤٣- (٥١) [١] وَعَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مَرْوٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «[٢] مَنْ قُتِلَ بَطْنُهُ لَمْ يُعَذَّبْ فِي قَبْرِهِ» [٣] وَأَوْاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: ١) سليمان ابن صرد رحمہ اللہ روایت کوي چې حضور ﷺ وفرمايل ٢) کوم سړي چې د خيتي په مريض (مثلاً په دست او استسقاء وغيره) کې مړ شي نو هغه به د قبر د عذاب څخه خلاص وي، ٣) احمد ترمذي، او امام ترمذي رحمہما اللہ ويلي دي چې دا حديث غريب دي **حل اللغات**:- ١) بَطْنُهُ: بطن خيتي ته وانی دلته خيتي طرف ته دمرګ نسبت مجازی دي د خيتي امراض او تکليف مراد دي.

د راوي مختصر تعارف: د حديث د راوي نوم سليمان دپلار نوم صرد کنيت ئې ابو معرف دي د مکې دفتحې نه وړاندې مسلمان شوې وو د جاهليت په زمانه کېنې د ده نوم يسار وو. بنی کریم ﷺ ورته نوم بدل کړو او سليمان ئې کيخودو د اسلام راوړلو نه پس د بنی کریم ﷺ په خدمت کېنې اورسيدلو.

په جنگ صفين کېنې د حضرت علي رضي الله عنه په پرجوش ملګرو کېنې وو په دې جنگ کېنې دوی زخمی شوی هم وو. او په کوفه کېنې د حضرت حسي رضي الله عنه د حاميانو په ډله کېنې وود حضرت حسين رضي الله عنه د راغوستلو خطونه به هم د دوی د کور نه ليکلی شو کله چه د کربلا واقعه پيښه شوه نو دوی ډير زيات خفه شو دا عجيبه اتفاق وو چه د حضرت حسين رضي الله عنه په راتلو باندې دوی د هغه مدد اونکړې شو دحضرت حسين رضي الله عنه د قتل د انتقام اخستلو دپاره ئې څلور زره کسان واخستل او د مروان بن حکم د فوځ سره اوجنگيدوتردې چه شهيد شو د دوی سر کټ کړې شوی او د مروان بن حکم ته اوليږلې شو په دغه وخت کېنې د دوی عمر ٩٣ کاله وو. (٢)

د دوی نه پنځلس احاديث منقول دی بخاری او مسلم په پورتنی حديث باندې اتفاق کړې دي او په بخاری کېنې د دې نه علاوه يو بل حديث دي په سنن کېنې څلور روايات مذکور دی اوباقی د حديثو په نورو کتابونو کېنې ذکر دی.

تسهيلات:

قوله: وَمَنْ قُتِلَ بَطْنُهُ لَمْ يُعَذَّبْ فِي قَبْرِهِ

بطن ته د قتل په نسبت کېنې دوه وجوهات:- ١) ددې لفظی ترجمه داده چې چا لره دهغه خيتي

(٢) اخرجه الترمذي في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الشهداء من هم (رقم-١٠٦٤)

(٣) استيعاب (٥٧٤١١)-(٢) روضة الصالحين (١٨٣١١)-(٣) رواه ابوداود في الأدب باب من كظم غيظاً رقم ١١٤٧ والترمذي في صفة القيامة باب فضل الرفق بالضعيف والوالدين والسلوك رقم ٢٤١٧. وكذا ج في الزهد رقم ١٧٦٤. وحسن سند المكين رقم ١٥٠٥٦٦)-(٤) جامع الصغير (١٧٩٢)-

قتل ڪرو حالانڪه خيته ڏوڪ نه شي قتل ڪولي نو مطلب به دا وي چي (اَي من مات من وجهه بطنه) يعني ڏوڪ چي د خيته د بيماري په وجه مړ شي لکه اسهال استطلاق بطن وغيره ⑦ خيني حضراتو ويلي دي چي چاچي خيله خيته د حراموا و مستبته خيزونونه په حفاظت ڪنبي اوساتله گويا چي دده خيته دي قتل ڪرو مطلب دادې چي هر ڪله ده خيته ڪنبي دحلال خيز اچولو ڪوشش او ڪرو او هغه ورته ڪم ملاؤ شوي ورته ملاؤ هم نشو نو گويا چي دا اولڀي په وجه دده خيته دي قتل ڪرو (تعليق الصبيح ج ٢/ص ٢٧٠)

الفصل الثالث

[١٥٧٤] ذغير مسلم د عيادت جواز

١٥٧٤- (٥٢) عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «كَانَ عَلَامَةُ يَهُودِيٍّ يَخْدُمُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ③ قَمِيصَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَعُوذُهُ ④ فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ، فَقَالَ لَهُ: "أَسْلِمَ." ⑤ فَتَنَظَّرَ إِلَى أَبِيهِ وَهُوَ عِنْدَهُ ⑥ فَقَالَ: أَطْعَمَ أَبَا الْقَاسِمِ؟ ⑦ فَأَسْلَمَ. ⑦ فَخَرَجَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ يَقُولُ "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَتَقَدَّرُ مِنَ النَّارِ" رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: ① حضرت انس ؓ فرمايي ② چي يو يهودي هلك وو چي د حضور ﷺ خدمت به يي ڪولو ③ ڪله چي هغه ناجوره شو نو حضور ﷺ د هغه پوڻسني ته تشریف يور ④ او د هغه سر ته نزدي ڪيناستلو او هغه ته يي وفرمايل چي ته مسلمان شه ⑤ هلك د پلار طرف ته وڪتل چي د هغه سره نزدي ناست وو ⑥ پلار ورته اوويل چي د ابو القاسم (يعني د حضور ﷺ) حڪم ومنه نو هغه هلك په اسلام مشرف شو ⑦ بيا حضور ﷺ د دي فرمايلو سره ووتلو چي د هغه الله حمد او ثناء ده چي دي هلك ته يي (داسلام په ذريعه) د اورخه خلاصون ور ڪرو. (بخاري)

حل اللسان:- ① اطعم: اطاعت او ڪره، اومنه، ② أبا القاسم: دا ڪنيت دي حضور ﷺ، ③ أَتَقَدَّرُ: اُئي: خُفَّضَ وَنَجَّاهُ: يعني نجات ٿي ور ڪرو.

تسبيحات: قوله: فَتَنَظَّرَ إِلَى أَبِيهِ:

د يهودي ماشوم ايمان واپول:- دي خوان د خپل پلار د طرف نه دهغوي نه د اجازت اخستلو په غرض سره او ڪتل پلار ٿي سره ددي چه يهودي وو مگر هغه د حضور باڪ حقايت پيژندلو اود زنڪدن په حالت ڪنبي دڄوئي دپاره د هغه زړه نرم شوي هم وو په دي وجه هغه دمسلمانيدو اجازت خوئي ته ور ڪرو.

د حديث فوائد:- ددي حديث نه يوڄو فائدي معلوميري:

① أخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب إذا أسلم الصبي فمات، هل يصلى عليه، وهل يعرض على الصبي الإسلام (رقم- ١٣٥٤) وابوداود كتاب الجنائز / باب في عيادة الذمي (رقم- ٣٠٩٥)

① داده چه د پوښتنې کونکي له پکار دي چه د مريض سر طرف ته کيښي څنگه چه حضور اکرم ﷺ کيناستو.

② داچه د ذمي يهودي پوښتنه کول جائز دي بلکه دعام يهودي په پوښتنه کښي گناه نشته دي. کتاب خزانه کښي هم داسي ليکلي دي. البته د مجوسيانو په پوښتنه کښي د علماو اختلاف دي بعضي ورته جائز اوبعضي ناجائز وائي. دغه شان راجح دادی چه د فاسق د پوښتنې دپاره تلو کښي هيڅ گناه نشته دي.

③ داده چه دخپل طاقت مطابق د يوانسان خيرخواهي کول پکار دي. د ژوند په آخري لمحہ کښي هدايت نصيب کيدې شي.

④ داده چه دخدمت دپاره څوک يهودي ساتل جائز دي په دي شرط چه څه بهرنه منع کونکي خبره نه وي.

⑤ داده چه مشرانوله په خپلو کشرانو باندې زور نه دی کول پکار.

⑥ دا چه کشرانوله پکار دي چه د مشرانونه په هره فيصله کښي د اجازت اخستلو کوشش اوکړي.

⑦ داده چه د نابالغ اسلام قبول معتبر دی لکه چه د امام ابوحنيفه رضى الله عنه مسلك دي د دغه خوش قسمت هلك نوم عبد القدوس وو.

⑧ دا چه د يو کافر په مسلمان کيدو باندې د الله تعالى شکر ادا کول پکار دي.

[١٥٧٥] آذيمار تپوس کونکي دپاره د فرشتو دعا

٤٥٥- (١٥٣) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَى مُنَادِي السَّمَاءِ [٣] طَلَبَتْ وَطَابَ مَشَاكُ [٤] وَتَبَوَّاتُ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا [٥]». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: ① ابو هريره رضى الله عنه روايت کوي چې حضور ﷺ وفرمايل ② کله چې سړي د يو مريض عيادت کوي نو آواز کونکي (يعني فرشته) د آسمان څخه آواز کوي ③ چې په دنيا او آخرت کې دي تا ته خوشحالي وي ستا تلل ښه وي (په آخرت کې يا په دنيا کې) ④ او تا ته دي په جنت کې لويه درجه او مرتبه حاصله وي. (ابن ماجه)

حل الفاتح:- ① عَادَ: پوښتنه نهې اوکړه، ② مُنَادَى: آواز کونکي (فرشته)، ③ طَلَبَتْ: په دنيا او آخرت کې دي تا ته خوشحالي وي. ④ وَطَابَ: ښه شو، ⑤ مَشَاكُ: تلل ستا (کنايه ده د آخرت دلاري نه)، ⑥ تَبَوَّاتُ: آئي، مَهَّاتُ: تا خان له ځاي جوړ کړو.

تسهيلات: قوله: نَادَى مُنَادِي السَّمَاءِ:

د حديث د بعضي جعلو ضاحت:-

① نَادَى مُنَادِي السَّمَاءِ: کله چې څوک د بيمار تپوس ته ځي نو هغه دپاره فرښتي دعا کوي

١) اخرجه الترمذي في كتاب البر والصلة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في زيارة الإخوان (رقم- ١٠٠٨) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في نواب من عاد مريضاً (رقم- ١٤٤٣)

① طِبْتُ: چي په دنیا کښې او آخرت کښې خوشحالی سره پاتې شی
 ② وَطَّابٌ مُنْشَاكٌ: دا کنایه ده د آخرت په منزلونو کښې د سیل کولو نه امام طیبی رحمته الله علیه
 فرمائی چې په آخرت کښې د خوشحاله اوسیدو دعا ده چې لکه څنگه ته په دنیا کښې
 خوشحاله یی داشان په آخرت کښې خوشحاله اوسی دا ټول فضائل به هله وی چې کله په
 عیادت سره دالله ﷻ رضا مقصود وی دنیاوی مفاد او لالچ نه وی.

[١٥٧٦] د مریض باره کښې د صحت د ښه کیدو خبر ورکول

٥٤١- (٥٣١) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [٢] «إِنَّ عَلِيًّا خَرَجَ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي وَجْهِهِ الَّذِي تَوَفَّى فِيهِ [٣] فَقَالَ النَّاسُ: يَا أَبَا الْحَسَنِ، كَيْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٤] قَالَ: أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمایي ② چې کوم وخت حضور ﷺ په مرض الموت
 (د مرگ په مرض) کې مبتلا وو حضرت علي کرم الله وجهه چې کله د حضور ﷺ څخه
 پاڅیدو سره بهر تشریف راوړو ③ نو خلقو ځني پوښتنه وکړه چې اي ابو الحسن (دا د
 حضرت علي کرم الله وجهه کنیت وو) په حضور ﷺ باندې سحر څرنگه تیرشو ④ هغه
 وفرمایيل چې د الله ﷻ شکر دي حضور ﷺ د مریضې څخه د ښه کیدو نکو په شان سحر
 تیر کړو (يعني شکر دي چې حضور ﷺ نن ښه دي) (بخاري)
 حل الفان: - ⑤ أَبَا الْحَسَنِ: کنیت دي د حضرت علی کرم الله وجهه، ⑥ بَارِئًا: اِنْفَاعًا لِي مِنَ الدُّرَّةِ، يعنی
 نن د ښه دي.

تجلیات: قوله: أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا بَارِئًا:

د حضرت علی د نبی کریم د طبیعت باره کښې خبر ورکول: - یعنی حضور پاک نن ټیک دي
 صحت مند دي د بيمارنۍ حالت نی ښه دي. دا خبره حضرت علی هغه وخت اوخودله کوم
 وخت چه خلقو د هغوی نه د حضور پاک د بيمارنۍ متعلق معلومات غوښتل. حضرت علی
رضی الله عنه د خلقو حوصله راکلکه کړه چه حضور پاک ټیک دي. دا جمله حضرت علی رضی الله عنه د خپلې
 اندازې نه فرمائيلې اويا د ناامیدنی نه باوجود په توگه د نیک فالنۍ حضرت علی رضی الله عنه
 داسې افرمائيل حالاتکه هم په غه ورځ د حضور پاک وصال شوي وو.

[١٥٧٧] د صحت په مقابله کښې په بيمارنۍ د صبر الفضيلت

٥٤٥- (٥٥٥) [١] وَعَنِ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ: [٢] «أَلَا أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى. [٣] قَالَ: هَذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتْ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَتْ: [٤] يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَهْرَعُ، وَإِنِّي

(١) اخرجوه البخاري في كتاب الاستئذان / باب المعانقة، وقول الرجل كيف أصبحت (رقم- ٦٢٦٦)
 (٢) اخرجوه البخاري في كتاب المرضى / باب فضل من يصبر من الريح (رقم- ٥٥٥٢) وسلم كتاب البر والصلة
 والآداب / باب ثواب المؤمن فيما يصيبه من مرض، أو حزن، أو نحو ذلك حتى الشوكة يشاكها (رقم) ٥٤ - (٢٥٧٦)

أَتَكْتَفُ. فَأَذَرُ اللَّهَ لِي [۵] فَقَالَ: "إِنْ شِئْتَ صَبَرْتَ وَلَكَ الْجَنَّةُ [۶] وَإِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يَغْفِرَ لَكَ". فَقَالَتْ: أَصْبِرُ [۷] فَقَالَتْ: إِنْ أَتَكْتَفُ، فَأَذَرُ اللَّهَ أَنْ لَا أَتَكْتَفُ [۸] قَدَّعَاهَا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] عطاء بن ابي رباح وایي چې (یوه ورځ) ابن عباس رضی الله عنه ماته وفرمايل [۲] چې آیا زه تا ته یوه جنتي ښځه اونه ښایم؟ ما عرض وکړو هو، ضروري را وښایم [۳] هغه وفرمايل چې دا توره ښځه ده «بيا يي وفرمايل چې يو ځل دا ښځه د حضور ﷺ په خدمت کې حاضره شوه او دې اوويل [۴] چې يا رسول الله ﷺ زه د ميرگي په مرض کې مبتلايم (هر کله چې ميرگي پورته شي) نو زه یرېږم چې چيرته په حالت د بيهوشي کې زما ستر خلاص نشي نو ته ﷺ د الله تعالی ﷻ څخه زما د پاره دعا وغواړه (چې زما مريضې ختمه شي) [۵] حضور ﷺ ورته وفرمايل چې که غواړي نو صبرکوه چې جنت درته حاصل شي [۶] او که غواړي نو زه درته دعا کوم چې الله تعالی ﷻ تا ته شفاء درکړي دی ښځي عرض وکړو چې زه صبرکوم [۷] بيا يي اوويل خوزه د ستر د کولا ويدو څخه یرېږم ته ﷺ د الله ﷻ څخه بس دا دعا وغواړه چې (د مرض د شدت او د بيهودۍ په حالت کې) زما ستر کولا نه شي [۸] نو حضور ﷺ د دې د پاره دعا وکړله. (بخاري مسلم)

حل اللسان: - ① الْمَرْأَةُ الْمَرْوَاءُ: توره ښځه، ددې نوم شَعْبَرَةٌ یا شُكْرَةٌ وو، او بی بی خدیجې له به نه سر گمنزولو. ② أَصْرَعُ: د متکلم صیغه ده، صرع میرگی ته وائي، دې مرض کښې په انسان بې هوشی راځی راغورزیږی او په ځان نه پوهیږی، ③ أَتَكْتَفُ: د متکلم صیغه ده، کشف ښکاره کیدو ته وائي یعنی بدن مې ښکاره شی.

تسهيلات: قوله: أَلَا أَرَاكَ أَمْرًا مِّنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟

د مذکوره ښځې نوم: - د هغه مبارکې بی بی نوم سعيره يا سقيره يا سکيره وه. دې به د حضرت خدیجې رضی الله عنها گمنزه کوله. دغه ښځې ته حضور پاک د صبر تلقین اوکړو او په صبر کولوباندې ورته د جنت زیرې ورکړو.

د علاج او ترک علاج په الغیبت کېږي القوال: - د علماؤ او صوفیانو یوه طبقه دې طرف ته تلې ده چه ترک علاج افضل دې علاج نه دی کول پکار لیکن د امت عام فقهاء دې طرف ته تلې دی چه علاج کول سنت او جائز دی. او واجب او لازم نه دی. اصل خبره داده چه د خلقو طبیعتونه او شغلونه مختلف وی. د بعضې طبیعتونو دپاره علاج کول بهتر دی او د بعضې دپاره نه کول بهتر دی. بله خبره دا چه بعضې خلق د نورو دپاره نافع وی مثلاً علماء چه دی نود داسې خلقو دپاره د بیمارنی په ځانی روغ او جوړ اوسیدل زیات بهتر دی دې دپاره چه د الله تعالی مخلوق ته نفع اوسوی. ددې حدیث نه دا هم معلومه شوه چه علاج کول جائز او مسنون دی.

دې ښځې صبر کول او بیمار پاتې کیدلو ته ترجیح ورکړه دې دپاره چه جنت ورته ملاؤ شی

ليكن يو خبره نى عرض كړه چه ددې مرگى دورې راتلو په وخت زه خپلې كېرې شلوم په كوم سره چه ستر ښكاره كېږي. رسول الله ﷺ د الله تعالى نه دعا او غوښتنه چنانچه هغه ښځه بيماره خو وه ليكن كېرې به نى نه شلولې.

[١٥٧٨] د مرگه څخه وړاندې د بيمارى راتلو فضليت

٥٤٨- (١) [٥٦١] وَعَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: [٢] «إِنَّ رَجُلًا جَاءَهُ الْمَوْتُ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ رَجُلٌ: هَيْبًا لَهُ، مَاتَ وَلَمْ يَتَلَّ بِمَرِيضٍ. [٣] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "وَيْحَكَ، [٤] وَمَا يُدْرِيكَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ ابْتَلَاهُ بِمَرِيضٍ فَفَكَرَ عَنْهُ مِنْ سَيِّئَاتِهِ» [٥] رَوَاهُ مَالِكٌ مُرْسَلًا.

توجه: [١] يحيى ابن سعيد رحمته الله فرمايي [٢] چې د رسول كريم رحمته الله په زمانه كې يو سري اچانك مړ شو [٣] يو دويم سري اوويل چې د ده دې مرگ مبارك وي داسې مې شو چې په څه مرض كې مبتلا نه شو [٤] دي اوريدو سره رسول الله رحمته الله وفرمايل چې په تا افسوس دي [٥] تا ته څه معلومه ده (يعني بغير د مرض او مريضې اچانك مرگ ښه مه گڼه، كه الله تعالى رحمته الله ده ته د مرض سره مرگ وركړي وي نو د مرض څخه روسته په بدله كې به يې د ده خطا گاني معاف كړي وي، دا رويت امام مالك رحمته الله بطريق ارسال نقل كړي دي. حل التفات:- ① هيبًا: مبارك دې وي، ② لَمْ يَتَلَّ: مبتلا نه شو په بيماري كښې، ③ وَيْحَكَ: په تا افسوس دي، ④ تَكْرَرُ: رږولې وې، وران كړې وې (گناهونه). تسهيلات: قوله: وَيْحَكَ وَمَا يُدْرِيكَ:

د مذكوره جملې مطلب:- دا كلمه د ترحم ده مطلب دادې چې دده په عدم المرض باندې تعريف مه كوني بلكه كه دې بيمار وې نو دده دپاره بهتره وه ځكه چې بيمارى دده د گناهونو كفاره جوړېږي يا د رفع درجات سبب جوړېږي

[١٥٧٩] د صابر مريض فضليت

٥٤٩- (١) [٥٤١] وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، وَالصَّنَابِحِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا -: [٢] «لَهُمَا دَخَلَ عَلَى رَجُلٍ مَرِيضٍ يُعَوِّذُهُ [٣] فَقَالَا لَهُ كَيْفَ أَصْبَحْتَ [٤] قَالَ: أَصْبَحْتُ بِبَقِيَّةٍ. [٥] قَالَ شَدَّادٌ: أَبَشِّرُ بِكَفَارَاتِ السَّيِّئَاتِ، وَحَظُّ الْقَطَايَا [٦] قَالَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: " [٧] «إِنَّ اللَّهَ - عَزَّ وَجَلَّ - يَقُولُ: [٨] إِذَا أَنَا ابْتَلَيْتُ عَبْدًا مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنًا [٩] فَحَدَيْتِي عَلَى مَا ابْتَلَيْتُهُ [١٠] فَإِنَّهُ يَتُومُّ مِنْ مَضْجِعِهِ ذَلِكَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ مِنْ الْقَطَايَا [١١] وَيَقُولُ الرَّبُّ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى -: أَنَا قَبِلْتُ عَبْدِي وَابْتَلَيْتُهُ [١٢] فَأَجْرُوا لَهُ مَا كُنْتُمْ تُجْرُونَ لَهُ وَهُوَ صَبِيحٌ» [١٣] رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: [١] د شداد بن اوس او صناحي رحمته الله په باره كې روايت دي [٢] چې دا دواړه يو مريض سري ته ورغلل او د هغه عيادت يې وكړو [٣] دواړو د مريض څخه پوښتنه وكړه چې

(١) اخرجه مالك في الوسطا كتاب العين / باب ما جاء في اجر المريض (رقم - ٨)

(٢) اخرجه احمد في المسند ١٢٣/٤

تا څنگه سحر کړو؟ (په تا شبه څرنگه تيره شوه) [٤] مريض او ويل چې ما (د رضاء او تسليم او د صبر او د شکر) په نعمت سره سحر کړو (يعني د مرض او تکليف په وجه زه پریشان نه يم بلکه درضاء بالتقدير او د صبر لمن می نیولي ده چې د هغې په وجه زما زړه خوشحاله او مطمئن دي) [٥] حضرت شدداد وفرمايل چې د گناهونو د رزیدو او د خطاگانو د لري کیدو په بشارت سره خوشحاله شه [٦] ځکه چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چې الله ﷻ فرمائي [٧] هر کله چې زه په خپلو بنده گانو کې یو مومن بنده (په مريضی او مصیبت کې) مبتلا کوم [٨] (او هغه بنده په دې ابتلاء دلگیر او ناخوښه نه وي بلکه) زما تعریف کوي [٩] نو هغه د مريضی د بستر څخه داسې پاک صفا پاڅیږي څرنگه چې هغه په هغه ورځ د گناهونو څخه پاک صاف وو په کومه ورځ چې د مور څخه پیدا شوي وو [١٠] او پروردگار بزرگ ویرتر (فرستو ته) فرمائي چې ما خپل بنده په قید کې اچولي دي او هغه می په آزمایش کې مبتلاء کړي دي [١١] نو تاسو (د ده په اعمال نامه کې) هغه نیک اعمال لیکل جاري ساتئ کوم چې تاسو د ده د تندرستی په زمانه کې لیکل جاري ساتل. (احمد)

حل اللغات: - ① گفازات: رزونکې (دگناهونو). ② السّئآت: گناهونه، ③ حظّ: لرې کونکې، ④ الخطأ: خطاګانې چه په طاعتو او عباداتو کېنې کوم نقصان شوې وی، ⑤ اقلّیت: مبتلا کړم، ⑥ مَفْجُوهُ: د ملاستې ځای، بستره، ⑦ قُذْتُ: قید کړې مې وو (په مرض کېنې)، ⑧ فَأَجْرُوا: أَمْرٌ مِنَ الْإِجْرَاءِ: یعنی جاري ساتئ (نیک اعمال دده).

تسهيلات:

قوله: شَدَّادُ بْنُ أُوَيْسٍ:

د شدداد بن اویس تعارف: - دا د حسان بن ثابت ؓ وراره دې عبیده بن صامت ؓ او حضرت درداء ؓ ددې باره کېنې او فرمائیل چې ده ته علم او حکمت ورکړې شو

قوله: وَالصَّنَابِيحِيُّ:

د عبدالله صنابحی معداق: - د صنابحی نوم عبدالله دې ځینو وئیلی دی چې ابو عبدالله نې نوم دې دلته د صنابحی نه مراد ابو عبدالله تابعی دې عبدالله صحابی مراد نه دې ددوی نه امام مالک ؒ په موطا او امام نسائی ؒ په سنن نسائی کېنې روایت کړې دي.

قوله: أَصْبَحْتُ بِنِعْمَةٍ:

بیماری نعمت خداوندی: - یعنی زه اگر چې بیمار یم خو دالله ﷻ د یاد نه غافله نه یم مصیبت کېنې گرفتار یم دمعصیت نه آزاد یم دالله ﷻ نیک بندګان په معصیت باندې مصیبت لره ترجیح ورکوی د حضرت شیخ الهند ؒ باره کېنې راځي چې 'کله انگریز حکومت دې گرفتار کړونو شکر نې اووېستلو چې د مصیبت په وجه گرفتار شوم د معصیت په وجه نه یم زموږ اکابر لکه حضرت یوسف علیه السلام دعا اوکړه چې (رب السجن احب الی) ای الله

اخيه جيل لره په معصيت باندې ترجيح وركوم ددې نه معلومه شوه چې درب طرفه كومه بيمارى راځي نو هغه هم نعمت دې خكه چې دا بيمارى د مختلفو كفاراتو مجموعه ده باقى د حديث پاك حاصل دادې چې بيمارى د گناهونو كفاره ده خو هر كله چې په دې باندې فرياد اونه كړې شى بلكه صبر او كړې شى

[١٥٨٠] د گناهونو د مغفرت دپاره د تكليفونو راتلل

١٥٨٠- (١) [٥٨١] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ [٣] أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَا يَكْفُرُ هَاجِنَ الْعَمَلِ [٤] ابْتَلَاهُ اللَّهُ بِالْحَزَنِ لِيَكْفُرَ هَاغِنَهُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ. قَوْجِه: [١] بي بي عايشه صديقه [٢] روايت كوي چې رسول الله [٣] و فرمايل [٤] هر كله

چې د يو بنده گناهونه زيات شي [٢] او د هغه په اعمالو كې څه داسې نيك عمل نه وي چې د هغه گناهونه لري كړي [٣] نو الله تعالى [٤] هغه په غم او حزن كې مبتلا كوي چې د دې په ذريعه د هغه بنده گناهونه لري كړي. (احمد)

حل اللغات:- ① ذنوب: گناهونه، ② الحزن: پریشانۍ او غمونه، تكليفونه. تسهيلات:

قوله: ابْتَلَاهُ اللَّهُ بِالْحَزَنِ:

په غمونو سره د گناهونو معافي كيدل:- د كوم كس نه چې گناهونه ډير اوشى نو الله دده د گناهونو د بخښنې دپاره دې په غم كښې مبتلا كړي. د طبراني په روايت كښې دى الله ته غمگين زړه خوښ دې. په دې وجه علماء كرام فرماني چې په غم كښې درود او استغفار كثرت سره وائې خكه چې غم د گناهونو د وجې راځي. او د درود او استغفار په بركت سره گناهونه ختمېږي. هر كله چې گناه ختمه شوه نو غم هم ختم شو.

[١٥٨١] عيادت كونكي د الله تعالى په رحمت كښې

١٥٨١- (١) [٥٩١] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ عَادَ مَرِيضًا لَمْ يَزَلْ يَحُضُّ الرَّحْمَةَ حَتَّى يَجْلِسَ [٣] فَإِذَا جَلَسَ اغْتَمَسَ فِيهَا». رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَحْمَدُ. قَوْجِه: [١] حضرت جابر [٢] راوي دي چې رسول الله [٣] و فرمايل [٢] هر كله چې يو سري

د يو مريض پوښتني ته ورځي نو تر څو پورې چې هغه ناست نه وي د رحمت په درياب كې ننوزي [٢] او هر كله چې د مريض سره كيني نو د رحمت په درياب كې غوږه شي. (احمد مالك)

حل اللغات:- ① يحض: ورننوځي په درياب د رحمت كښې، ② اغتمس: غوږه وهى.

(١) اخرجه احمد فى المسند ٦

(٢) اخرجه مالك فى الموطا كتاب العين / باب عيادة المريض والطيرة (رقم- ١٧)

تسهيلات:

قوله: مَنْ عَادَ مَرِيضًا:

په عیادت سره د گناھونو معاف کیدل ۱- یعنی کله چې دې د مریض د عیادت کولو دپاره ورځی نو تر کومې چې کور ته واپس نشی نو تر هغه وخت پورې رحمت دې پخپله گیره کښې اخستې وی او د گناھونو نه ئې پاکوی .

[١٥٨٢] د تېب د علاج دپاره نبوی نسخه

١٥٨٢- (٢٠١) [١] وَعَنْ قُتَيْبَانَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ [٢] إِذَا أَصَابَ أَحَدُكُمْ الْحُمَّى فَإِنَّ الْحُمَّى قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ [٣] فَلْيُطْفِئْهَا عَنْهُ بِالْمَاءِ [٤] فَلْيَسْتَنْقِضْ فِي غَيْرِ جَارٍ وَلْيَسْتَقْبِلْ حَرَّتَهُ [٥] فَيَقُولَ: بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ، وَصَدِّقْ رَسُولَكَ [٦] بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ [٧] وَلْيَنْقَبِ فِيهِ ثَلَاثَ غَمَسَاتٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ [٨] فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي ثَلَاثِ أَيَّامٍ [٩] فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي خَمْسِ قَبْعٍ [١٠] فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي سَبْعِ قَبْعٍ [١١] فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تُجَالُ وَتُسْفَا بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ» [١٢] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجهه: [١] حضرت ثوبان ؓ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې په تاسو کې يو سړي په تبه کې مبتلا وي او تبه چونکه د اور يوه تکره ده [٣] نو ځکه هغه په اوبو سره وژل پکار دي [٤] نو هغه سړي چې په تبه کې مبتلا دي پکار دي چې هغه په جاري نهر کې خکته شي او د اوبو بهيدلو طرف ته ودرېږي [٥] او دا دعا ووايي بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ «د الله په بابرکت نامې سره زه شفاء طلب کوم اي الله خپل بنده ته شفاء ورکړي او خپل رسول يعنی د هغه قول رېښتني کړي (په دي طور چې ماته شفاء راکړي) [٦] او دا عمل دي د سحر د مانځه څخه روسته د نمرختلو څخه مخکې وکړي [٧] او تر دريو ورځو پورې دي په اوبو کې غوږه (غوټه) وهي [٨] که په دريو ورځو کې ښه نه شو نو بيا (دا عمل) دي تر پنځو ورځو پورې وکړي [٩] که په پنځو ورځو کې هم ښه نشو نو بيا دي تر اووه ورځو پورې (دا عمل) وکړي [١٠] او که په اووه ورځو کې هم ښه نه شو نو بيا دي تر نهو ورځو پورې (دا عمل) وکړي [١١] د الله تعالی ﷻ په حکم سره به تبه د نهو ورځو څخه تجاوز نه کوي (يعني ددې عمل څخه روسته به تبه لاړه شي) [١٢] امام ترمذي رحمه الله دا روايت نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث غريب دي.

حل اللغات: ① لَطْفًا: مړه کړی دا (اگرمانش د تېب)، ② فَلْيَسْتَنْقِضْ: استنقاء په اوبو کښې د کوزيدو په معنی کښې ده، ③ حَرَّتُهُ: کوم طرف ته چه اوبه بهیږی، ④ غَمَسَاتٍ: دغمسه جمع ده، غوږې وهل. تسهيلات: قوله: فَلْيُطْفِئْهَا عَنْهُ بِالْمَاءِ: يعنی تبه د اور تکره ده. په دې سره د بدن په گرمناش ډيره زياته تيزی کيږی په کوم سره چه د د ماغو د رگونو شليدو خطره کيږی. په دې وجه

گرمائش د آووبو په ذریعه مړ کړنې.

قوله: "وَلْيَسْتَقْبَلْ" یعنی د آووبو تلو طرف ته دې تېې نیولې سړې اودرېږي او دغه ذکر شوي دعا دې اوواڼي. دا عمل د سحر د موندنې نه پس د نمر د راخټونه مخکېنې اوکړي.

قوله: "وَلْيَقْفُسْ فِيهِ ثَلَاثُ غُمَسَاتٍ لِّلْأَلَّةِ أَيَّامًا"

د مذکوره جملي په مفهوم کښې دوه اقوال: - "ثلاثة ايام" ① ددې جملي یو مطلب دادې چه دریو ورځو پورې دې روزانه درې درې غوږې لگوي

② دا احتمال هم دې چه دریو ورځو پورې روزانه یوه یوه غوږه لگوي. که چرې په دې سره ټيک نه شو نوښخو ورځو پورې دې دا عمل اوکړي که ټيک نه شو نو اووه ورځو پورې دې دا عمل اوکړي. بیا که چرې ټيک نه شو نو نهه ورځو پورې دې دا عمل اوکړي او د نهوو ورځو نه به ان شاء الله تبه نه زیاتېږي.

تقییه: - دلته دا خبره د یاد ساتلو ده چه د تېې ډیر زیات قسمونه وي. دهرې تېې ډپاره دا علاج نه دې. بعضې تبه کښې غسل کولوسره مرض زیاتېږي اوسړې مړ کېږي. دا د یو مخصوص تېې متعلق دا علاج خودلې شوې دې کومه چه به په حجاز کښې وه کومې ته چه صفراوی تبه وائی. ددې ډپاره آووبو سره غسل ډیر فائده مند وي. ما یوخل کراچنی کښې د تېې په حالت کښې غسل اوکړو. اوس لا د غسل نه فارغ شوې نه ووم چه تبه ختمه شوه.

د یو قسم تېې علاج په آووبو سره: - بهرحال په دې جدید دور کښې هم د تېې سختی په آووبوسره کمولې شی. او ماهرین ډاکتران د دوانی په ځانی اوبه او واوړې سره مریض د یخولو ډپاره ویناکوي. تولیه لمدولوسره په تندۍ او ست باندي اینغبستلې شی او ډیره فائده ورسره کیږي. بهرحال د مذکوره علاج نه د طبیب نه معلومول پکار دی چه تبه د کوم قسم ده. که چرې صفراوی حجازی تبه وي نو بیا هم دغه علاج دې کوم چه ډیر کامیاب دې او که چرې بل څه تبه وي او په غسل سره زیاته شی نوییا په حدیث باندي ملامتیا مه کوه بلکه خپله ناپوهی او بې تدبیری ملامته کړه.

[١٥٨٢] تېې ته د کښخولو کولو معنا نعت

١٥٨٣- (١) [٢١] [٧] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] «ذُكِرَتِ الْحُمَى عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَمَبَّأَ جُلٌّ [٣] فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "لَا تَسْبَاهَا [٤] فَإِنَّهَا تَنْفِي الدُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ حَبْثَ الْحَدِيدِ" رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] حضرت ابوهريره ؓ فرمایي [٢] چې (یوخل، د رسول الله ﷺ په مخکې د تېې ذکر وشو نو یو سړي هغې ته بد اوویل [٣] (په دي آوریو سره، حضور ﷺ وفرمایل چې

تبی ته بد مه وایه [٢] خُکِه چې تبه گناهونه داسې لري کوي څرنگه چې آور د اوسپني څخه زنگ لري کوي. (ابن ماجه)

حل اللغات:- ① نَسَبًا: کنخل نه ورته او کرل، بدرد نه ورته او وئیل، ② تَنَفَّى: لرې کوی، ③ الذُّنُوبُ: گناهونه، ④ غَنَتَ الْحَدِيدَ: آني، وَتَغَفَّ: یعنی زنگ د اوسپني.

تسهيلات:

قوله: لَا تَسْبُحُا فَاِنَّهَا تَنْفِي الذُّنُوبَ:

تبی ته گنخلو کولو څخه معافیت:- مطلب دادې چې هرکله تبه گناه لره لرې کوی نو د عقل دا تقاضا پکار ده چې شکر اوباسی، ناشکري دې نه کوی مشانځ کرامو لیکلی دی چې په مصیبت او تکلیف کښې هم دې هغه شان شکر ادا کړي شی څنگه چې په نعمت او راحت باندې شکر ادا کیږي. ځکه چې کله الله ﷻ په چاباندې څه مصیبت نازلوی نو په دې مصیبت کښې هم د هغه لوی ذات څه نه څه حکمت پټ وي.

[١٥٨٤] په تبه کښې د مبتلاء کیدو غرض

١٥٨٣- (١) [٢٣] [١] وَعَنْهُ قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَادَ مَرِيضًا [٢] فَقَالَ: "أَبْشِرْ: فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: [٣] هِيَ نَارِي أَسْلَطَهَا عَلَى عَبْدِي الْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا [٤] لِيَكُونَ حَظَّهُ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»". رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ مَاجَهَ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَشُعْبَةُ الْبَرْقَانِي.

توجه: ① حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ د يو مريض عيادت وکړو (چې په تبه کې مبتلاء وو) ② او هغه ته يې وفرمايل چې تا ته دي زيرې وي ځکه چې الله تعالی ﷻ فرمايي ③ تبه زما يو اور دي زه يې په خپل بنده ځکه مسلط کوم ④ چې تبه د هغه په حق کې د قيامت په ورځ د دوزخ د اور بدله او حصه شي. (احمد، ابن ماجه، بيهقي).

حل اللغات:- ① حَظُّهُ: أني، نَصِيبُهُ: خپله حصه.

تسهيلات:

قوله: هِيَ نَارِي أَسْلَطَهَا عَلَى عَبْدِي الْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا:

مطلب دادې چې په قران کريم کښې دالله ﷻ ارشاد دې (وَإِنْ يَنْتَكُمُ الْأَوْدُهُا) يعني تاسو کښې داسې هيڅوک نشته دې چې (د قيامت په ورځ به) دوزخ کښې داخل نشی، لهذا مؤمن بنده په دنيا کښې کښې ددې داخلیدو نه د بچ کیدو دپاره په تبه کښې اخته کولې شی. دشان دې ددې تبي په وجه دهغه عذاب نه کوم چې به ده ته دوزخ ته په داخلیدو ورکړي کیږي بچ شی اگر چې داخلیدل به تولو دپاره وی چې پل صراط باندې به د دوز دپاسه تیرېږي کوم

(١) اخرجه الترمذي في كتاب الطب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب (رقم-٢٠٨٨) وابن ماجه كتاب الطب /باب الحمي (رقم-٣٤٧٠)

چې ددوږخ دپاسه جوړ شوې دي.
ددې پورتنۍ تشرېح پېش نظر د مؤمن لفظ سره د كامل لفظ لگول پكار وو ، ددې مطلب به داوې چې د حديث د مفهوم تعلق د مؤمن كامل سره دي. خكه خينې گناهگار مؤمنان به هم د دوزخ اوور كېنې اچولې كيږي. داشان هغه مؤمن چې به دخپلو گناهونو په وجه د دوزخ په عذاب كېنې اچولې كيږي ، هغه ددې حديث د مفهوم او مصداق نه به خارج شي.
[١٥٨٥] فقيرى اويماړى د گناهونو د كفارې سبب

١٥٨٥- (١) [٢٣] [١] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «إِنَّ الرَّبَّ - سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى - يَقُولُ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي، [٣] لَا أُخْرِجُ أَحَدًا مِنَ الدُّنْيَا أَرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَهُ، [٤] حَتَّى أَسْتَوْفِيَ كُلَّ حَقِّيئَةٍ فِي عُنُقِهِ يَسْقُمُ فِي بَدَنِهِ [٥] أَوْ أَقْتَارِي رِزْقَهُ». رَوَاهُ رِزِينَ.

توجه: [١] د انس رضي الله عنه څخه روايت دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل الله بزرگ وبرتر فرمايي چې زما دي په خپل عزت او بزرگي قسم وي [٢] كوم بنده چې زه بخښل غواړم هغه زه د دنيا څخه تر هغه وخته پورې نه اوچتوم [٣] تر څو پورې چې د هغه د هري گناه بدله چې د هغه په ذمه وي ورنكړم د هغه بدن په مريضې كې مبتلا كولو سره [٤] او هغه د رزق په تنگي كې مبتلا سره. (رزين)

حل الفات: ١- ١- اَسْتَوْفِيَ: پوره بدله به وركړم (د هرې گناه). ٢- عُنُقِهِ: اى فى ذِمَّتِهِ په خټ كېنې يعنى چه دهغه په ذمه وي. ٣- سَقِمَ: بيمارى، ٤- أَقْتَارِي: تَضَيَّقَ، د رزق تنگسيا، يعنى بدنى مرضونه لوگې تندې سره به دهغه گناه معاف كوم.

تسهيلات:

نور: - د دې حديث تسهيل په بل ځاني كېنې ذكر شوې ده.

[١٥٨٦] [١] د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د زنگلن واقع

١٥٨٦- (١) [٢٣] [١] وَعَنْ شَقِيقٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٢] مَرَضَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - فَقَدْ نَأَتْ [٣] فَعَمَلُ يَتَكِي، فَعُوتِبَ. [٤] فَقَالَ: إِنْ لَا أَبْكِي لِأَخِي الْمَرِيضِ، [٥] لَأَتِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: "الْمَرَضُ كَقَارَةٍ" [٦] أَوْ أَمَّا أَبْكِي لِأَنَّهُ أَصَابَنِي عَلَى خَالٍ فَتَرَةً [٧] وَلَمْ يُصِبنِي فِي خَالٍ اجْتِهَادًا [٨] لِأَنَّهُ يَكْتَبُ لِلْعَبْدِ مِنَ الْأَجْرِ إِذَا مَرَضَ مَا كَانَ يَكْتَبُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَمْرَضَ [٩] فَمَنْعَهُ مِنْهُ الْمَرَضُ. رَوَاهُ رِزِينَ.

توجه: [١] شقيق فرمايي [٢] كوم وخت چې عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه مريض شو نو مونږ خلق پوښتنې ته ورغلو [٣] نو هغه په ژړا شو (خلقو دا گمان وكړو چې هغه دمريضى د تكليف او د ژوند سره د محبت په وجه ژاړي) نو په هغه د ناگوارى [٤] ابن مسعود رضي الله عنه وفرمايل چې زه د مريضى په وجه نه ژاړم [٥] خكه چې ما پخپله د حضور ﷺ څخه اورېدلي دي چې

مريضی د گناهونو د لري کولو سبب دي [٦] خو دي د پاره ژارم چې زه د بود اتوب په حالت کې مريضی کې مبتلا شوم [٧] د خواني په حالت کې په مريضی کې ولي مبتلا نه شوم [٨] ځکه چې بنده مريض شی نو د هغه د مريضی په ورځو کې د هغه اعمال ليکل کيږي کوم چې د هغه د مريض کيدو څخه مخکې ليکل کيدل [٩] او اوس مريضی هغه د هغه عمل څخه منع کړی وی. (وزين)

حل اللعان: -- ① نَعُوذُ: ملامته کړې شو. ② قَتَرْتُ: کټ کيدو او منقطع کيدو ته وائی، يعنی خوانی ختمه شوه او بود اتوب شروع شو. مراد بود اتوب دي.

تسهيلات:

قوله: لُجِّلَ يَبْكِي:

د عبدالله بن مسعود د ژړا وجه: -- حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د بيمارنۍ په حالت کښې ژړل چا ملامته کړو چه ته دومره لوئی سرې ئی اوبيمارنۍ ته ژارې. هغوی افرمائيل د بيمارنۍ د وجې نه نه ژارم بلکه په دې وجه ژارم چه د دې بيمارنۍ نه وړاندې زه بودا او کمزوري ووم نو کم عمل به مې کولو. افسوس چه زه خوان ووم او په عبادت کښې مې ښه محنت کولو اوبيا بيمار شوې ووم نو د بيمارنۍ په حالت کښې به راته زيات ثواب ملاویدلو اوس به ماته کم ثواب ملاوېږي ځکه چه د بودا والی د وجې نه د صحت په حالت کښې مې زيات محنت نه دې کړې ځکه چه د حضور پاک ارشاد مبارک مطابق بيمار ته د بيمارنۍ په حالت کښې هم هغه ثواب ملاوېږي کوم چه به هغه په صحت کښې کولو.

[١٥٨٧] درې ورځې پس د مريض عيادت کول

٥٨٤- (١٥٨٧) [١٥] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [٧] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَعُودُ مَرِيضًا إِلَّا بَعْدَ ثَلَاثٍ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ، وَابْنُ أَبِي عَرَبٍ فِي "شُعَبِ الْإِيمَانِ".

توجه: ① انس رضي الله عنه فرمايي [٢] چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم به دري ورځې وروسته د مريض پوښتنه کوله. (ابن ماجه بيهقي)

تسهيلات: قوله: إِلَّا بَعْدَ ثَلَاثٍ:

درې ورځې پس د بيمار عيادت کولو حکم: -- د دې روايت ظاهري حکم هم دغه دې چه حضور پاک به د يو مريض پوښتنه درې ورځې پس کوله دې نه وړاندې به نه ورتللو. ترکومي چه د مسئلې تعلق دې نو د عيادت حکم څه زماني سره مقيد نه دې هروخت سړي د بيمار پوښتنې دپاره تللې شی.

ترکوموي چه د حديث تعلق دې نوعلماء وائی دا ضعيف غير معمول به دي. بلکه بعضي

علماء وائی چه دا حدیث موضوعی دی یعنی دَخان نه دی او په مشکوة کنبی هم دغه یو حدیث موضوعی دی. لکل جواد کبوة ولکل سیف نبوة یعنی هر ینکلی اس کله تندک خوری او دهرې ینکلی توری کله مخ اوری.

[١٥٨٨] د بيمار دعا د فرستندو دعا په شان

١٥٨٨ (-) [٢٦١] وَعَنْ عُمَرُ بْنِ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرَّ بِدُعَاؤِكَ [٢] فَإِنْ دُعَاؤُكَ كَدُّ عَاءِ الْمَلَائِكَةِ" رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه.

توجه: [١] حضرت عمر فاروق رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل [٢] هر کله چې ته مريض ته ورشي نو هغه ته اووايه چې ستا د پاره دعا وکړي [٢] ځکه چې د هغه دعا د فرستندو دعا په شان ده. (ابن ماجه)

تسهيلات: بيمار له پکار دي چه هغه دي هروخت د خپل خان د پاره او دخپلو رسته دارانو د پاره او دعام مسلمانانو د پاره دعا کوي او پوښتنه کونکوله هم پکار دي چه په هغه باندې دعا کوي ځکه چه هغه دخپلو مخصوص حالاتو په ذريعه سره فرېستوته نيز دي شوي هم دي او د هغوی په شان شوي هم دي په دي وجه د هغه دعا د فرېستو په شان مقبول ده.

[١٥٨٩] مريض سره د شور کولو ممانعت

١٥٨٩ (-) [٢٤٦] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ تَخْفِيفُ الْجُلُوسِ [٢] وَقِلَّةُ الصَّخَبِ فِي الْعِيَادَةِ عِنْدَ الْمَرِيضِ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمَّا كُنَّا لَقَطْنَهُمْ وَغَيَّلْنَا لَهُمْ: قَوْمًا عَنِّي. رَوَاهُ رِزِين.

توجه: [١] ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې سنت دی د مريض سره کم کيناستل [٢] او شور او غوغا نه کول د عيادت په وخت کې [٢] او د ابن عباس رضي الله عنه روایت دي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم هغه وخت هر کله چې په صحابه و رضي الله عنه کې شور او غوغا او اختلاف زیات شو وفرمايل چې زما څخه یا څی: (رزین)

حل اللغات: ① - تخفيف الجلوس: کم کيناستل، ② - قلة الصخب: شور، آواز کمول، ③ - لقطتهم: شور او غوغا، په داسې حالت څوک دچا په خبره نه پوهیږي دي اللفظ وائي.

تسهيلات: قوله: مِنَ السُّنَّةِ تَخْفِيفُ الْجُلُوسِ:

بیمار سره د ناستي په پاره کښې دوه صورتونه ① - حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه پوښتنه کښې سنت طریقه داده چه مريض سره کم کيناستل پکار دي. دا هغه وخت دی کوم وخت چه مريض ته د تپوس کونکی نه بوج محسوس کیږي او کوروالوته تکلیف کیږي. ② - که پوښتنه کونکې څوک داسې سړي وی چه بيمار ته ترې سکون او راحت حاصلیږي نو بیا د ډیر وخت

پورې کيناستل پکار دی. "الصخب" شور شغب او چغو ته صخب وائی. دا په هر حالت کښې ناجائز دی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه په خپله دعوی باندې د حدیث قرطاس نه استدلال کړې دې چه هغه وخت کوم شور شو نو حضور پاک او فرمائیل زما نه لارشی. د حدیث قرطاس واقعہ د مشکوة دویم جلد آخری ابواب کښې باب النبی صلی الله علیه وسلم لاندې راځی بیا او گوری [١٥٩٠] په عبادت کښې دا اختصار مسنونیت

١٥٩٠- (١) [٢٨١] وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «[٢]» «الْعِبَادَةُ فَوَاقٍ نَاقَةٍ»

ترجمه: [١] د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل [٢] د عبادت افضله مرتبه د اوښی د دوه ځله د لوشلو د درمیانې وقفې په قدر ده

١٥٩١- (٢) [١] وَ فِي رَوَايَةٍ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ مُرْسَلًا: [٢] «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ سُرْعَةُ الْقِيَامِ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْأَرْمَنِ اهـ.

ترجمه: [١] اود سعيد بن مسيب د روایت چې بطريق ارسال منقول دي دا الفاظ دي چې [٢] بهترين عبادت هغه دي چې په هغې کې عبادت کونکي زر پاڅيږي. «بيهقي حل اللغات: - ① فَوَاقٍ نَاقَةٍ: د اوښې دوه ځله د لشلو په مینځ کښې وقفې ته فوق وائی تسهيلات: قوله: فَوَاقٍ نَاقَةٍ:

د فَوَاقٍ نَاقَةٍ تحقيق: - د دې جمله تشریح به ان شاء الله کتاب الجهاد کښې راځی دلته دا اوگنړنی چه د اوښې د پښود او يستود پاره چه کله سرې ورځی اود اوښې بچې دهغې غولانزې ته ورپرېږدی نو اوښه دخپل بچې دپاره پښی راپرېږدی خوانسان کوم چه چالاک دې هغه ورشی اود اوښې بچې جدا کړی او پښی راوېاسی. د غولانزې نه راوتلی پښی واپس تینوته نه شی تللې خواوښه نور پښی بند کړی دې دپاره چه پښی دهغې بچې ته ملاؤشی. انسان داوښې نه زیات چالاک دې دې بیا داوښې بچې تینوته ورپرېږدی اوښه بیا د بچې دپاره پښی راپرېږدی ولې انسان بیا ورشی او پښی ترې راوېاسی. دغه شان دوه یا درې ځل دا عمل کيږی. د پښور او يستو اود بچې پریخودو مینځ کښې چه کومه وقفه ده هم دهغې وقفې نوم فوق ناقه دې دا مختصر وخت دې په دې وجه د قیامت د شپیلنی باره کښې د الله تعالی ارشاد دې (وَمَا لَهُمْ فَوَاقٍ) یعنی د فوق په اندازه وقفه به هم نه وی.

[١٥٩١] د بيمار د خواش پوره کول

١٥٩٢- (٣) [٢٩١] وَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: «أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَادَ رَجُلًا [٢] فَقَالَ لَهُ: مَا كُنْتُمْ قَالُ أَشْتَمَى خُبْرًا. [٣] قَالَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: "مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْرٌ فَلْيَبْعْهُ إِلَى أَخِيهِ [٤] ثُمَّ قَالَ

(١) اخرجه البيهقي في شعب الايمان حديث رقم ٩٢٢٢

(٢) اخرجه البيهقي في شعب الايمان حديث رقم ٩٢٢١

(٣) اخرجه ابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في عيادة المريض (رقم-١٤٣٩)

النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « إِذَا اشْتَبَى مَرِيضٌ أَحَدَكُمْ شَيْئًا فَلْيُطْعِمْنَاهُ » . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ .

ترجمه: [١] ابن عباس رضي الله عنه فرمايې چې نبي کریم صلی الله علیه و آله د یو سړي عیادت وکړو [٢] بیا یې تري نه پوښتنه وکړه چې زړه دي کوم شي خوړل غواړي؟ هغه اوویل د غنمو روتۍ ته مي زړه کېږي [٢] حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل چې د چا سره چې د غنمو روتۍ وي هغه ته پکار دي چې خپل ورور (يعني دي مريض) ته يې راولبږي [٢] بیا حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل چې هر کله چې په تاسو کښې څوک مريض شي او د یو شي خواش اوکړي نو هغه څيز پرې خوړل پکار دي (ابن ماجه)

هل اللغات: - ① غُذِيَ: روتۍ، ② نَزَّ: غنم.

تسهيلات:

قوله: إِذَا اشْتَبَى مَرِيضٌ أَحَدَكُمْ شَيْئًا فَلْيُطْعِمْنَاهُ:

يعنى يوسړې سخت بيمار دې اوډوډيرې مودې نه ډېر هين ژوند تيره وي ده د څه څيز د خوړلو سخته تمنا شوه او په كامله اشتها سره د دغه څيز مطالبه كوي نوپه دې حديث كښې خولې شې چې په هغه باندې دغه څيز اوخوړنې اوډ هغه د ډېر هيز پړاوه مه كوئى.

اقتراضي: - دلته داسوال پيداكيږي چې د طب د اصولو قاعده خوداده چې د بيمار دپاره پرهيز ضرورى دې او بعضې وخت د مريض د خواش مطابق څه وركولو سره هغه ته نقصان هم كيږي حالاتكه د حديث نه اجازت ثابتيږي؟

جوابونه: - ① علماء كرامود دې سوال داجواب وركړې دې كله چې د بيمار طلب صادق وي او دخواش مطابق لې شان څيز وركړې شى نوعوماً هغه د مريض دپاره نقصانى نه وي بلكه فائده مند ثابتيږي. داحديث څه عام ضابطه نه ښائي او نه عام حكم وركوي بلكه ددې حكم په جزوي او انفرادى توگه باندې دې. لهذا مريض دپاره بد پرهيزنى معامله نه دى كول پكار. اگرچې بعضې وخت دغه بد پرهيزنى سره د بيمار بيمارى ختميږي.

يو حكايت: - مولانا فضل محمد صاحب فرمائى. ما پخپله يو ځل ددې تجربه وكړه. هغه داسې چې زمونږ يو خپلوان بيمار شو. ما چې كله د هغه پوښتنه وكړه نو هغه بالكل د ژوند په آخرى مرحله كښې وو او فرياد كولو سره د ځكلو دپاره لسى غوښتله. ماد ده كور والوته اوونيل چې داسې خواهسې هم مري نود ده خواش پوره كړئى اوده باندې لسى اوڅكښى د كور خلقو په بيمار باندې ښه لسى اوڅكله څنگه چې هغه لسى اوڅكله د بيمارنى نه ښه شو او د يروكالونو پورې ژوندې وو. آخره كښې بيا مرگ حاضرى اولگوله او هغه نى يورو. معلومه شوه چې زير بحث حديث بعضې جزئى احوالو سره متعلق دى.

② علامه طيبى رحمته الله دا جواب وركړې دې چې داحديث د هغه سړى متعلق دې د چاد ژوند نه چې ټول خلق نا اميده شوى وي او هغه پخپله هم نا اميده شوې وي. نود داسې سړى د پرهيز

هيڅ ضرورت نشته دې دهغه د خواهش والاخيږ په هغه خورونى اوڅكونى دې دپاره چه هغه په خپل ژوند كېنې خپل ارمان پوره كړى مخكېنې الله مالک دې. (الكاشف: ٣٣٥/٣)
[١٥٩٢] د سفر په حالت كېنې د مرگه را تللو فضيلت

١٥٩٣- (٤٠) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ [٢]: «تَوَفَّى رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ مِنْ وَلَدِهَا؛ فَصَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٣] فَقَالَ: يَا لَيْتَنِي مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلٍ». [٤] قَالُوا: وَلِمَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ [٥] قَالَ: «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلٍ [٦] قِيسَ لَهُ مِنْ مَوْلٍ إِلَى مُنْقَطِعِ أُرْوٍ فِي الْجَنَّةِ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] عبد الله ابن عمرو ؓ فرمايي [٢] چې يو سړي په مدينه كېنې وفات شو چې په مدينه كېنې پيدا شوي وو نبى كريم ؐ د هغه د جنازي مونځ وركړو [٣] بيا يې وفرمايل آرمان چې دا سړي د خپل پيدا كيدو د ځاي څخه علاوه په يو بل ځاي كېنې مړ شوي وي [٤] صحابو ؓ عرض او كړو چې يا رسول الله ؐ دا ولي [٥] حضور ؐ وفرمايل كوم سړي چې د خپل وطن څخه علاوه په يو بل ځاي كېنې مړي [٦] نو د هغه د وطن څخه د هغه د مړ كيدو تر مقام پورې د هغه د پاره په جنت كې پيمائش كيږي. (نسائي ابن ماجه)
هل اللغات:- ① يَأْتِيَتْهُ هَايَ افسوس، ② قِيسَ: پيمائش كيږي، ③ إِلَى مُنْقَطِعِ أُرْوٍ: آى إِلَى مُؤْمِرٍ قَطْعٍ أَجْلِهِ، د مړ كيدو مقام پورې،

تسهيلات: قوله: يَأْتِيَتْهُ مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلٍ:

د سفر د مرگ فضيلت:- يعنى افسوس چه داسرې د خپل پيدائش د ځانى نه علاوه چرته د سفر په ځانى كېنې مړ شوي وي. صحابه كرامو تپوس او كړو يا رسول الله! په دې كېنې څه فائده او حكمت دي؟ حضور پاك او فرماييل كوم سړي چه د وطن نه لرې د سفر په حالت كېنې مړ كيږي نو دهغه د وطن او كور نه واخله دهغه د مرگ د ځانى پورې د زمكې ناپ كولې شى او په جنت كېنې هم دومره زمكه هغه ته ملاويږي. د سفر په حالت كېنې د مرگ خفگان ډير سخت وي په دې وجه ورته دا اجر ملاويږي.

د سفر د كور په مصداق كېنې درې اقوال:- ① چه ددې سفر نه د جهاد سفر مراد دي

② ددې څخه د علم د حصول سفر مراد دي

③ ددې څخه دينى سفر مراد دي مثلاً د حج وغيره عباداتو، د گناه او نافرمانۍ، سفر مراد نه دي.

[١٥٩٤] د سفر مرگه شهادت حكمى

١٥٩٣- (٤١) [١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَوْتُ الْقَرْيَةِ شَهَادَةٌ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

(١) اخبره النسائي في كتاب الجنائز / باب الموت بغير مولده (رقم- ١٨٣٢) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء فيمن مات غريباً (رقم- ١٦١٤)
(٢) اخبره ابن ماجه في كتاب الجنائز / باب ما جاء فيمن مات غريباً (رقم- ١٦١٣)

کولی شی. یاد لرئی د شهداؤ درجه د هغوی نه اوچته ده اود انبیاء کرامو علیهم السلام د دې ټولونه اوچت مقام دي. لهدا د هغوی ژوند اود هغوی رزق به د ټولونه اعلی وی.
[١٥٩٦] د طاعون مرکه شهادت حکمی

١٥٩٦- (٤٣) [١] وَعَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «يُخْتَصِمُ الشُّهَدَاءُ وَالْمُتَوَفَّوْنَ عَلَى فُرُشِهِمْ إِلَى رَبِّنَا - عَزَّ وَجَلَّ - [٣] فِي الَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنَ الطَّاعُونَ، [٤] فَيَقُولُ الشُّهَدَاءُ: إِخْوَانُنَا قُتِلُوا كَمَا قُتِلْنَا. [٥] وَيَقُولُ الْمُتَوَفَّوْنَ: إِخْوَانُنَا مَاتُوا عَلَى فُرُشِهِمْ كَمَا مِتْنَا. [٦] فَيَقُولُ رَبِّنَا: انْظُرُوا إِلَى جِرَاحِهِمْ فَإِنْ أَشَبَّهَتْ جِرَاحَهُمْ جِرَاحَ الْمَقْتُولِينَ فَأَتْلُوهُمْ مِنْهُمْ وَمَعَهُمْ. [٧] فَإِذَا جِرَاحُهُمْ قَدْ أَشَبَّهَتْ جِرَاحَهُمْ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: [١] حضرت عرباض ابن ساریه رضی اللہ عنہ روایت کوي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل [٢] شهداء او هغه خلق چې په خپلو بسترو باندې (یعني په خپلو کورونو کښې) مري (او حقیقي شهید شوي نه وي) د خپل پروردگار بزرگ ویرتر په مخکي به جگړه کوی [٣] د هغه خلقو په معامله کښې چې طاعون خپلی کیدو سره مړه شوي وي [٤] نو شهداء خو به دا وایي چې دا خلق (چې د طاعون په مرض مړه شوی وی) زمونږ وروڼه دي (یعني زمونږ سره مشابهت لري نو دوي زمونږ په مرتبه کیدل پکار دي) ځکه چې څرنگه مونږ قتل شوي وو همدا رنگه دوي هم قتل کړل شوي وو [٥] او کوم خلق چې د خپل اهل او عیال په مینځ کې (په بستره) مړه شوي دي وایي به چې زمونږ وروڼه دي (یعني زمونږ په شان دي) ځکه چې دا خلق داسې په خپله بستره مړه شوي دي څرنگه چې مونږ مړه شوي یو [٦] نو زمونږ پروردگار به فرمایي چې د دوي زخمونه دي وکتل شي که د دوي زخمونه د شهداؤ د زخمونو په شان وي نو دوي د شهداؤ څخه دي (یعني په اعتبار د ثواب د شهداؤ په مرتبه کې دي) او د هغوی سره دي [٧] هر کله چې وکتل شي نو د هغوی زخم به د شهداؤ د زخم په شان وي. (احمد نسائي)
حل اللغات: - ① يَخْتَصِمُ: جگړه به کوی. ② فُرُشِهِمْ: فرش بستري ته وائی. ③ جِرَاحُهُمْ: جرحه جراحه پالگنې، زخم ته وائی.

قوله: الطَّاعُونَ:

د طاعون په مرگ مړ شوي د شهیدان سره - د طعن نه دي او طعن نیزه وهلو ته وائی چونکه دابیماری د ابلیس نیزه وهلو سره پیدا کیږي په دې وجه ددې په ماده کښې د طعن لفظ پریوتې دي.

تسهيلات: قوله: يُتَوَقَّوْنَ مِنَ الطَّاعُونَ:

و حديث خلاصه :- دَدِي حديث خلاصه داده چه د قیامت په ورځ به د الله تعالی په حضور کښې د طاعون نه مړه کیدونکو باره کښې شهداء او هغه خلق کوم چه په خپل کټ پوزې مړه شوی دی جگړه کوی شهداء به وائی دازمونې ملگري دي او زمونې رور دي دي مونې سره کیدل پکار دی خکه چه زمونې په شان دي هم قتل کړې شوې دي. په خپل مرگ مړه کیدونکی به وائی دازمونې ملگري دي اوزمونې رور دي مونې سره کیدل پکار دی خکه چه زمونې په شان یویمارنی سره دا خلق په خپل مرگ مړه شوې دی. الله تعالی به فرمائی چه دده زخمونه او گورنی چه د چا په شان دی. کله چه اوکتلې شی نو د هغه زخمونه به د شهیدانو د زخمونو په شان وی لهدا دي به هغوی سره وی. بهر حال کوم سړي چه په دنیا کښې د طاعون په بیمارنی سره مړی هغه به د قیامت په ورځ شهداؤ سره وی.

[١٥٩٧] د طاعون څخه د تختید لومدمت

٥٩٤- (٤٣) [١] وَ عَنْ جَابِرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «الْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ» [٣] وَالصَّابِرُ فِيهِ لَهُ أَجْرٌ شَهِيدٍ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: ١ حضرت جابر ؓ روایت کوي چې حضور ﷺ وفرمایل [٢] د طاعون د مریضی څخه (یعنی چیرته چې دا وبا خوره شي د هغه ځای څخه) تښتیدونکي په جهاد کښې د کفارو د مقابلې څخه د تښتیدونکي په شان دي [٢] او په طاعون کښې صبر کونکي ته د شهید ثواب حاصلیږي. (احمد)

حل اللغات :- ① الْفَارُّ: تښتیدونکې، ② الزحف: الجیش الكثير: گنړې لښکري یعنی جنگ.

تسهيلات: قوله: الْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ:

د طاعون او جهاد څخه تښتیدونکی کښې وجه د تشبیه :- علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی چه د جهاد د میدان نه تښتیدونکی او د طاعون نه تښتیدونکی په شان د کبیره گناه په اعتبار سره دی یعنی څنگه چه د جهاد د میدان نه تښتیدل کبیره گناه ده هم دغه شان د طاعون نه تښتیدل هم کبیره گناه ده. او په طاعون باندې صبر کول لکه چه د شهادت درجه حاصلیدل دی. او که د طاعون نه تښتیدونکی دا عقیده لری که چېرې زه د طاعون علاقې ته لازم نومړیه شم او که لږ نه شم نو بچ به شم. دا ډیره خطرناکه عقیده ده بلکه کفر سره نیز دي ده. [الکاشف]

[۲] بَابُ تَمَيُّنِ الْمَوْتِ وَذِكْرِهِ

ذمرکه تمنا اوده هفي يادول

خلاصة الباب ۱-

فيه سبعة عشر حديثاً مشتملة على ست مسائل:

① النهي عن تمخي الموت : ١، ٢، ٣، ١٥، ١٦، ١٧.

② محبة لقاء الله تعالى : ٤، ٨.

③ كون الموت راحة للمؤمن والتحفة له : ٥، ١١.

④ فضيلة ذكر الموت : ٦، ١٠.

⑤ حسن الظن عند الموت : ٧، ١٤.

⑥ كيفية موت المؤمن والكافر : ١٢، ١٣.

قال الله تعالى ﴿إِنْ زَعَمْتُمْ أَنكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ [سورة الجمعة الآية: ١٦]

د مرگ د تمنا کولو حکم :- بدني تکليفونه اولوکه تنده د مصيبتونو اواز ميښتونو د وجي نه د مرگ تمنا کول مکروه دی ځکه چه دا په غير شعوري توگه د الله تعالی په تقدیر باندې د نه راضي کيدو علامت دي. او د آخرت شوق د الله تعالی د دیدار خوند، د جنت نعمت اوده خوښو خلقو سره ملات د وجي نه د مرگ خواهش کول دکمال ايمان نښه ده کوم چه جائز ده. [الکاشف: ۳۳۸-۳۳۷/۳]

بل ديني ضرر او امتحان او نقصان د وجي نه هم د مرگ تمنا کول جائز دی. د امام شافعي رحمه الله باره کښې نقل دی چه مرکيدل په شروع کښې نه خوښول خوچه کله داتصور پيدا شوچه انبياء کرام عليهم السلام صحابه کرام رضوان الله او علماء کرام سره به ملاقات کيږي نو بيا هغوی د مرگ تمنا کوله.

د مرگ د تمنا په باره کښې يوه لاعده :- د دې باب په احاديثو کښې يوه قاعده هم بيان کړې شوې ده هغه داچه د مرگ معامله دې په الله تعالی باندې پريخودې شی او وائی دې چه يا الله که چرې ستا په علم کښې په مرگ کښې زما فائده وي نو مرگ را کړې او تر کومې چه ستا په نيزه ژوند کښې فائده ده نو په ژوند کښې مې اوساتي.

د دې باب دويم عنوان تذکرة الموت دي. د مرگ ياد ساتلو مطلب دا دي چه سړې دې هروخت د دې دپاره تياروی اوده مرگ په وجه چه پس د مرگ نه کوم حالات راتلونکی دی هغه هرڅه دې هروخت مخې ته ساتی اوده دنيا ژوند دې داسې تير کړی چه کوم وخت هم د مرگ آواز

اوشی نوچه داسرې دمرگ دپاره تيارولاروی. د يو مسلمان ادنی درجې د عالم دپاره دا ضروری دی چه هغه دې په هره شعبه کښې په هروخت آخرت په دنيا باندې مقدم اوساتی. علامه شامی رحمه الله د مرگ تمنا سره متعلق داسې ضابطه ليکلې ده. «قال فی ردالمحتار قال فی النهروانکه تمنی الموت بضر نزله به للنبی عن ذلك فان کان لابد فلیقل اللهم احیی ما کانت الحیاة خیر الی وتوفی ما کانت الوفاة خیر الی»

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٥٩٨] دمرگه د تمنا معانیت

١٥٩٨- (١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «[٢] لَا يَمْتَنِّي أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ [٣] إِلَّا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ أَنْ يَزِدَّادَ خَيْرًا [٤] وَإِلَّا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَقْبَلَ» . «رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ» .

توجه: ١] ابوهريره رحمه الله روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په تاسو کښي دي هيڅوک د مرگ آرزو نه کوي [٣] ځکه که هغه [د مرگ آرزو کونکي] نيکوکار دي نو کيدي شي چې [د هغه عمر د اوږديدو په وجه] د هغه په نيکو اعمالو کښې زياتوالی اوشي [٤] او که بدکار دي نو کيدي شي چې هغه اتوبه کولو سره او د خلقو حقوق ادا کولو سره [د الله رب العزت رضا او خوښي حاصله کړي. (بخاري)

حل اللغات: - ① مُحْسِنًا: نيک کونکي، نيکوکار، ② مُحْسِنًا: بدعمله، بدکاره، ③ يَسْتَقْبَلُ: توبه کولو سره د الله رب العزت رضا او خوښي حاصله کړی.

تسهيلات: قوله: لَا يَمْتَنِّي أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ:

د مرگ تمنی نه کولو حکمت: - د اذ نفی په صورت کښې نهی ده د مبالغه په توگه داسې ونيلي شوی دی. قاضی عياض رحمه الله فرماني چه دې نهی سره قيد لگيدلې دې ځکه چه په څه صورتونو کښې دمرگ آرزو کول جائز دی په څه کښې مکروه دی. علماء ليکی چه د مرگ خواهش نه منع کولو وجه داده چه ژوند يو نعمت دې کوم چه الله تعالی دې سړي ته ورکړې دې. ددې نعمت د وجې نه دا سړې ډير نیک اعمال سر ته رسولې شی نو د الله تعالی ددې نعمت ناقدري نه دی کول پکار. لهذا د مرگ خواهش کول مکروه دی. په ژوند کښې د انسان ښائسته کيدل او صحيح کيدل ممکن دی که چرې انسان نیک وی نو په نيکي کښې به ئې زياتوالې اوشي او که چرې بد دې نو ډيره ممکن ده چه يو وخت کښې د هغه د توبې توفيق اوشي او هغه په مکمل هدايت باندې راشی په مرگ کښې دا موقعې د لاس نه خي او هر قسم اعمال بند پېږي.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الرضی / باب تمنی [ص: ١٢١] المریض الموت (رقم- ٥٦٧٣) والنسائي کتاب الجنائز / باب تمنی الموت (رقم- ١٨١٨) باب: لا یتمنی احدکم الموت (رقم- ٢٨٠٠)

قوله: فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعْتَبَ:

د استعتاب ه لفظ تحقيق :- د بَاب استفعال نه. د عذاب په معنى كېنې دې سين اوتاء سلب ماخذ دپاره دې يعنى سلب العتبى خفگان لري كول او رضامندى حاصلول، دا هغه وخت كېدې شى چه كله الله تعالى دغه سړى ته د توبې كولو توفيق ور كړى اودا په ژوند كېنې كېدې شى د مرگ نه پس نه شى كېدې لهذا د مرگ تمنا كول مكروه دى. د عتاب سره متعلق ساحر شاعر وائى

لنا عند هذا الدهر حق يلطه وقد قل عتاب وطال عتاب

يعنى زمونږ په زمانه باندې يوحق دې د كوم نه چه هغه انكار كوى اود هغې مونږ راضى كول كم دى او خفه كول ډير اوږده دى.

[١٥٩٩] د مؤمن د ژوند اوږدوالى د خير ذريعه

١٥٩٩- (٢) [١] وَعَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «لَا يَمُتِي أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ [٢] وَلَا يَذُرُّهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُ [٣] إِنَّهُ إِذَا مَاتَ انْقَطَعَ أَمْلُهُ [٤] وَإِنَّهُ لَا يَزِيدُ الْمُؤْمِنَ عُمرُهُ إِلَّا خَيْرًا [٥]». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابوهريره رضي الله عنه روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په تاسو كېنې دي هيڅ يو سړى نه خو په زړه سره د مرگ آرزو كوي [٣] او نه دي په ژبه د مرگ دعا غواړي مخكې د دې څخه چې دهغه مرگ راشي [٤] ځكه چې كله انسان مړ شي نو د خپر د زياتوالى دپاره د هغه اميدونه منقطع كيږي [٥] او د مومن د عمر درازي (اوږد والى) د هغه په خير كي زياتوالى كوي (مسلم)

حل اللغات:- ① انقطع: كټ شى، ختم شى، ② أملة: آئى، رجاءونه: اميدونه.

تسهيلات:

قوله: وَإِنَّهُ لَا يَزِيدُ الْمُؤْمِنَ عُمرُهُ إِلَّا خَيْرًا

داوړده عمر فضيلت:- ظاهره خبره ده چې كله د انسان ژوند ختم شى نو د نيكي اود ښيگړي لارې هم منقطع شى. ځكه كه ژوند وى نو نيك اعمال به وى او كله چې نيك عملونه وى نو سعادت او ښيگړي به زياتې وى، په دې وجه ئې او فرمايل چې كله د مؤمن بنده ژوند زيات كړې شى نو ددې په وجه دده ښيگړي او سعادت كېنې هم زياتوالې راځي ځكه چې مؤمن بنده په مصيبت او پريشانۍ باندې صبر كوى، د نعمتونو شكر ادا كوى، د الله ﷻ به تقدير باندې راضى وى او د الله ﷻ اود هغه در رسول ﷺ د احكامو فرمانبردارى كوى اود دې په وجه دده په ثواب كېنې زياتوالې راځي.

[١٦٠٠] ذَمُّ مَرْكَةٍ غَوِيَتْ لَهَا بِهَارِهِ مَكْنِي غَوْرُهُ دَعَا

٣٣١ (١) [٢٣] وَغَنِ أَنْسَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [٢] «لَا يَمْتَنِينَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ مِنْ هَرِ أَصَابَهُ» [٣] إِنْ كَانَ لَا بَدَّ لَهَا عِلًّا لِفَيْلٍ [٤] اللَّهُمَّ أَهْنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ غَيْرَ إِلَيَّ [٥] وَتَوَفَّيْ إِذَا كَانَتْ الْوَقَاةُ غَيْرَ إِلَيَّ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمہ: حضرت انس رضی اللہ عنہ روایت کوي چي رسول اللہ ﷺ فرمايل [٢] به تاسو کنبی دي هيخ يو سري (د جسماني او مالي) ضرر او تکليف په وجه چي هغه ته ورسېږي د مرگ آرزو نه کوي [٣] او که د دې قسم آرزو ضروري وي نو بيا دا دعا دي غواړي [٤] اللَّهُمَّ أَهْنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ غَيْرَ إِلَيَّ وَتَوَفَّيْ إِذَا كَانَتْ الْوَقَاةُ غَيْرَ إِلَيَّ ما تر هغه پورې ژوندي لري تر څو پورې چي زما د پاره ژوند د مرگ څخه بهتر وي [٥] او ما ته هغه وخت مرگ راکړي هر کله چي زما د پاره مرگ د ژوند څخه بهتر وي. (بخای مسلم)

حل الفات: ① لَا يَمْتَنِينَ: آرزو دې نه کوي، ② لَا بَدَّ: أي: أَلَيْتَهُ وَلَا تَحَالَةَ، که خامخا ضروري وي.

تسهيلات: قوله: لَا يَمْتَنِينَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ مِنْ هَرِ أَصَابَهُ:

د مرگ د تمنا ممانعت مقيد کيدل:-- د دې حديث نه يوه خبره خود معلومه شوه چه د مرگ د تمنا ممانعت مطلق نه دي بلکه مقيد دي. دلته "من هراضابه" ته دي طرف ته اشاره کړې شوې ده. دويمه خبره د دې حديث نه دا معلومه شوه که يوسړې د مرگ تمنا کول غواړي نو بيا د هغې صحيح طريقه داسې ده کومه چه په دې حديث کنبی بيان کړې شوې ده. [الكشاف: ٣/٣٣٨].

[١٦٠١] مَرْكَةٌ اللَّهُ تَعَالَى ذِي دَارِ ذَرْبِهِ

٣٣١ (٢) [٣١] وَغَنِ عِبَادَةُ بَيْنَ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [٢] «مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ» [٣] وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ» [٤] فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَوْ بَعْضُ أَزْوَاجِهِ: إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ. [٥] قَالَ: «لَيْسَ ذَلِكَ، وَلَكِنْ الْمُؤْمِنُ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ [٦] يُبَيِّرُ بِرُضْوَانِ اللَّهِ وَكَرَامَتِهِ [٧] فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَمَامَتِهِ [٨] فَأَحَبُّ لِقَاءِ اللَّهِ وَأَحَبُّ اللَّهُ لِقَاءَهُ» [٩] وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حَضَرَ يُبَيِّرُ بِعَذَابِ اللَّهِ وَعُقُوبَتِهِ [١٠] فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِنْ أَمَامَتِهِ [١١] فَكَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ، وَكَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

اخرجه البخاري في كتاب الرضى/باب تمنى [ص: ١٢١] المريض الموت (رقم: ٥٦٧١) وسلم في كتاب الذكر والدعاء والتوبة والاستغفار/باب كراهة تمنى الموت لضر نزل به (رقم: ١٠ - ٢٦٨٠) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في النهي عن التمس للموت (رقم: ٩٧١) وابوداود في كتاب الجنائز/باب في كراهية تمنى الموت (رقم: ٣١٠٨) والنسائي كتاب الجنائز/باب تمنى الموت (رقم: ١٨٢١) وابن ماجة كتاب الزهد/باب ذكر الموت والاستعداد له (رقم: ٤٢٤٥)

اخرجه البخاري في كتاب الرقاق/باب من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه (رقم: ٦٥٠٧) وسلم كتاب الذكر والدعاء والتوبة والاستغفار/باب كراهة تمنى الموت لضر نزل به (رقم: ١٥ - ٢٦٨٤) والترمذي كتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه (رقم: ٢٣٠٩) والنسائي كتاب الجنائز/باب من أحب لقاء الله (رقم: ١٨٣٨) ومالك في الموطأ كتاب الجنائز/باب جامع الجنائز (رقم: ٥٠٠)

قوله: [۱] عباده ابن صامت عليه السلام روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سري چې د الله تعالی ﷻ ملاقات خوښوي نو الله تعالی ﷻ هم د هغه ملاقات خوښوي [۳] او کوم سري چې د الله تعالی ﷻ ملاقات نه خوښوي نو الله تعالی ﷻ هم د هغه ملاقات نه خوښوي [۴] په دې اوریدو سره، د مومنانو مور بي بي عایشی صدیقې رضی الله عنها یا د حضور ﷺ یوې بلې بي بي عرض او کړو چې مونږ خو مرگ نه خوښوو [۵] حضور ﷺ وفرمايل چې دا مراد نه دي بلکه مراد دا دي چې کله مومن ته مرگ راځي [۶] نو د دې خبرې زیرې ورکول شي چې الله ﷻ د هغه څخه راضي دي او الله به د هغه اکرام کوی [۷] نو هغه د هغه څیز څخه چې د هغه وړاندې راتلونکي دي (يعني د الله په نزد د خپل دي فضيلت او مرتبې څخه) زيات څه شي (يعني دنيا او د دنيا زيب وزينت) محبوب نه گڼي [۸] په دې وجه مومن بنده د الله تعالی ﷻ ملاقات خوښوي او الله تعالی ﷻ د هغه ملاقات خوښوي [۹] او هر کله چې کافر ته مرگ راځي نو هغه ته (په قبر کښې) د الله تعالی ﷻ د عذاب او (د دوزخ د سخت ترينې) سزا خبر ورکول کيږي [۱۰] نو هغه ته د هغه څیز څخه چې د هغه مخي ته راتلونکي دي يعنی د عذاب او سزا څخه زيات يو بل هيڅ څیز ناخوښه نه وی [۱۱] په دې وجه هغه د الله تعالی ﷻ ملاقات نه خوښوي او الله ﷻ د هغه ملاقات نه خوښوي (يعني هغه د خپل رحمت او د نعمت د زياتوالی څخه لرې ساتي) دا روايت بخاري او مسلم نقل کړي دي **حل اللغات:** ① لقاء: ملاقات، يعنی کور د آخرت ته تلل. ② رضوان: رضامندی، ③ امامة: أي: قُدَامَةُ: وړاندې راتلونکی څيزونه.

قوله: لَيْسَ ذَلِكَ: اي ليس الأمر كذلك دا د حضور پاک جواب دې. په کوم سره چه حضور پاک د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها د سوال وضاحت بیان کړې دې.

تسهيلات: قوله: فَقَالَتْ عَائِشَةُ:

د عائشې د تېوس علت: - حضور اکرم ﷺ چه کله دا بيان او فرمايلو چه کوم سري د الله تعالی ملاقات خوښوی نو الله تعالی هم د هغه ملاقات خوښوی او کوم سري چه د الله تعالی ملاقات نه خوښوی نو الله تعالی هم د هغه ملاقات نه خوښوی. د دې کلام په ضمن کښې د مرگ تصور پخپله راځي ځکه چه د الله تعالی سره ملاقات د مرگ نه مخکښې ممکن نه دې. کله چه د الله تعالی د ملاقات په ضمن کښې د مرگ تصور لازم شو نو اوس دهر سري په زړه کښې يو اعتراض او سوال راوچتيږي چه مرگ په طبعی توگه باندې هر سري ناخوښه کوی او چا چه مرگ ناخوښه کړو لکه چه هغه د الله تعالی ملاقات ناخوښه کړو کوم چه يو خطرناک تصور دې. حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ته هم دغه اشکال مخي ته شو چه کله مونږ خپل مرگ ناخوښه کوو نو لکه چه مونږ د الله تعالی ملاقات ناخوښه کړو.

ه لیس گویم جواب: - حضور پاک ددی جواب داسی اوفر مانیلو چه مؤمن کله مرگ ته نیردی شی اود خپل آخرت کامیابی وینی د جنت نعمتونه وینی نود هغه شوق پیدا کیږی چه مرگ ورله زر راشی دې دپاره چه هغه دغه نعمتونوته اورسی اود خپل خالق اومالک دیدار اوکړی. هم په دې وجه ونیلی شوی دی "الموت تحفة المؤمن یوصل الیه الی الحبیب" مگر د مؤمن برعکس فاجر او کافر چه کله دمرگ په وخت د آخرت د مصیبتونو حالت گوری، دوزخ اود هغې عذابونه گوری نوهغه ویریری اود زړه نه مرگ ناخوبه گنږی ځکه چه دهغه دپاره هم دغه مرگ د ټولو سزاگانو پورې د رسیدو پیل دې. په دې وجه هغه سرې د الله تعالی طرف ته د ټلو او الله تعالی ته مخامخ کیدل ناخوبه کوی نواله تعالی هم دهغه ملاقات ناخوبه کوی.

۳۰۲- (۱) [۵] اَوْ رَوَايَةٌ عَائِشَةَ: [۶] «وَالْمَوْتُ قَبْلَ لِقَاءِ اللَّهِ».

توجه، [۱] او د بي بي عایشې (رضی الله عنها) په روایت کښې منقول دي [۶] چې مرگ د الله تعالی ﷻ د ملاقات څخه مخکې دي.

[۱۶۰۲] د مؤمن او فاجر د مرگ په مخلوق بالدي اثر

۳۰۳- (۱) [۵] [۱] وَعَنْ ابْنِ قَتَادَةَ: أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ: [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَرَّ عَلَيْهِ بِجَنَازَةٍ [۳] فَقَالَ: مُسْتَرِيحٌ أَوْ مُسْتَزَاعٌ مِنْهُ. [۴] فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الْمُسْتَرِيحُ؟ وَمَا الْمُسْتَزَاعُ مِنْهُ؟ [۵] فَقَالَ: الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ يَسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَأَذَاهَا إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ، [۶] وَالْعَبْدُ الْفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ الْجَبَادُ، وَالْبِلَادُ، وَالشَّجَرُ، وَالْدُّوَابُّ» - مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه، [۱] ابوقتاده (رضی الله عنه) دا حدیث بیانوي [۲] چې (يو خل)، د رسول الله ﷺ په مخکې يوه جنازه راوړل شوه [۳] نو وي فرمايل چې دا راحت موندونکې دي يا دا چې د ده څخه نورو ته راحت نصیب شو [۴] صحابه و عرض او کړو چې يا رسول الله ﷺ راحت موندونکې څوک دي؟ او هغه څوک دي چې د هغه څخه نورو ته راحت نصیب کیږي [۵] حضور ﷺ وفرمايل چې مومن بنده د خپل مرگ په ذریعه د دنیا د غم او تکلیف څخه راحت بیا مومي او د الله تعالی ﷻ رحمت طرف ته ځي [۶] او د فاجر بنده (يعني د گنهگار)، د مرگ په ذریعه د هغه د شر او فساد څخه بندگان، ښارونه، ونې او څاروی (ټول)، راحت بیا مومي (بخاري مسلم)

(۱) اخرجه مسلم فی کتاب الذکر والدعاء والتوبه والاستغفار/باب کراهة تمنی الموت لضر نزل به (رقم ۱۶) - (۲۶۸۴)
(۲) اخرجه البخاری فی کتاب الرقاق/باب سكرات الموت (رقم ۶۵۱۲) ومسلم فی کتاب الجنائز/باب ما جاء فی مستريح ومستراح منه (رقم ۶۱ - (۹۵۰) کتاب الجنائز/باب ما جاء فی مستريح ومستراح منه (رقم ۶۱ - (۹۵۰) والنسائي فی کتاب الجنائز/باب استراحة المؤمن بالموت (رقم ۱۹۳۰) ومالك فی الشرطة کتاب الجنائز/باب العسبة فی المصيبة (رقم ۵۴)

حل اللغات: - ① مُرٌّ: دمجهول صيغه ده، تيره كړې شوه، ② مُتَوِيْرٌ: راحت موندونكې، ③ مُسْتَرَامٌ: د اسم مفعول صيغه ده يعنې د هغه مرگ سره نورو ته راحت ملاؤ شو. ④ نَصَبٌ: أي: نَعْب: سترې والې او تكليفونه.

تسهيلات: قوله: مُسْتَرِيْرٌ:

د مومن مرگ د هغه دپاره راحت: - راحت حاصلونكې يعنې كله چه د مومن انتقال كيږي نو هغه د دنيا مصيبتونه او د خلقو تكليفونه او د تكليفونو والا احكامو د ذهه دارني نه راحت بيا مومي. د آخرت توبنه او د سفر خرچ خپل خان سره موجود دي او د دنيا د مصيبتونو نه د هغه خان خلاص شو په دې وجه مومن د مرگ نه پس آرام موندونكې دي.
قوله: أَوْ مُسْتَرَامِيْنُهُ:

د فاسق مرگ د خلقو دپاره راحت: - د اسم مفعول صيغه ده يعنې د هغه مرگ سره نورو ته راحت ملاؤ شو هغه داسې چه دې فاسق فاجر به خلق تنگول د هغه په قول او فعل سره د الله تعالى مخلوق په يو پریشانۍ كېن ر اگيروو. چاته به نى كنځلې كولې څوك به نى وهل د چانه به نى په زور مال اخستلو يابه نى غلا كوله يابه نى فحاشى او بې حياڼى خوروله كله چه مې شونو ټولو خلقو ته د ده د بدو اعمالونه راحت حاصل شو. بلكه ونې مارغانو او ځناورو ته راحت حاصل شو، په دې وجه د هغه مړ كيدل د راحت سبب دي. د خرابو خلقو د گناهونو اثر په باران باندې پريوځي اوچ كالۍ راځي. دغه شان په زمكه كېنې زلزلې او طوفانونه راځي په دې واقعاتو سره ټول ځناور ونې بوتۍ او پخپله زمكه باندې اثر كيږي.

[١٦٤] په دنيا كېنې د مسافر پشان د ژوند تيروولو حكم

٣٣٠- (١) [١] وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: [٢] «أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِمَنْكِبِي، فَقَالَ: [٣] أَكُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ، أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ، [٤] وَكَأَنَّ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: إِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَا [٥] وَلَا إِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ [٦] وَخُذْ مِنْ مِمَّتِكَ لِمَرْحَلِكِ، وَ مِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ.» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① عبدالله ابن عمر ؓ فرمايي ② چې رسول الله ﷺ (اول خو) زما وږه ونيوله (چې زه متنبه شم) بيا يې وفرمايل ③ چې ته په دنيا كېنې داسې اوسه لكه چې ته مسافري بلكه په لاره تيريدونكې يې ④ د دې څخه روسته به ابن عمر ؓ خلقو ته فرمايل چې هر كله چې ماښام شي نو د سحر انتظار مه كوئ ⑤ او چې سحر شي نو د ماښام انتظار مه كوئ ⑥ او خپل صحت د مريضۍ څخه مخكې غنيمت وگڼئ او خپل ژوند د مرگ څخه مخكې غنيمت وگڼئ: (بخاري)

١) اخخره البخاري في كتاب الرقاق / باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: «كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبل» (رقم- ٤١١٦) والترمذي في كتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في قصر الأمل (رقم- ٢٣٣٢) وابن ماجه في كتاب الزهد / باب مثل الدنيا (رقم- ٤١١٤)

هل الفان:- ① تنكي: دا لفظ مفرد هم دي او په بعضي نسخو كښې په ياء مشدد سره تشبيه دي. ② غېټ: مسافر، نا آشنا، ③ غاړ سېل: دلازي تيريدونكي

تسهيلات: قوله: غريب: مسافرونا آشنا سړي ته غريب ونيلى شى دچاچه څه كور وغيره نه وي د اوسيدو ځاني نه وي او څوك پيژندگلو خپلوان نى نه وي
قوله: اوعاړ سېل:

ه او، د كلمې مقصد:- راجح او بهتر دادى چه دا "هل" د ترقي او اضراب دپاره وي، مطلب دا چه مسافرخو بيا هم د يوڅو ورځو دپاره چرته حصار يې تاسو خوداسې جوړ شنى لكه چه گرځيدونكي مسافر وي چه چرته د حصاريدو هڅو نوم نه اخلى بس خپل كار سره كار لري او هغه د دنيا خوندونو او نعمتونو طرف ته هڅو خيال نه كوي او ضرورى كارونه پوره كولو سره ځي.

هم ددې مضمون او مفهوم مطابق حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او فرمايل چه د دنيا ژوند يوډ غير تسلي غير اختياري ژوند دي لهذا د سحر مابنام پورې باقى پاتې كيدو څه ضمانت نشته او د صحت او بيمارنى هيڅ اعتبار نشته. لهذا چه څه ملاؤ شو هغه غنيمت گڼلو سره دهغه نه فائده او چټول غواړي د هيڅ يوڅيز گارتنى نشته دي.
[١٦٠٥] ذالله تعالى ذات څخه د رحمت اميد ساتل

٣٣٥- (٤) [١] وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: [٢] «سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْلَ مَوْتِهِ بِثَلَاثَةِ أَيَّامٍ يَقُولُ: [٣] «لَا يَمُوتُنَ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ»». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① حضرت جابر رضي الله عنه وايي ② چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات څخه دري ورځي مخكي دا تري نه واوريدل ③ چې په تاسو كښې دي هيڅ سړي په داسې حال كښې نه مري چې هغه د الله تعالى عز وجل سره نيك گمان نه ساتي. (مسلم)
هل الفان:- ① الظن: گمان.

تسهيلات: قوله: يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ د مرگ په وخت كښې په الله د ښه گمان مطلب:- علامه طيبي رحمته الله عليه فرماني چه يحسن الظن مطلب دادې چه اوس په ژوندون كښې خپل اعمال ښه اوساته دي دپاره چه د مرگ په وخت ته په الله تعالى باندې ښه گمان اوساتي ځكه چه كوم سړي خراب اعمال كوي دمرگ په وخت په الله تعالى باندې خراب گمان كوي. علماء كرامو ليكلي دي چه ويره او رجا دانسان (د الموت دوه وزرې دي) كومه چه د آخرت په سفر كښې په كار راځي خو چه كله سړي

١) اخرجه مسلم في باب الامر بحسن الظن بالله تعالى عند الموت (رقم) ٨١ - (٢٨٧٧) وابوداود في كتاب الجنائز. باب ما يستحب من حسن الظن بالله عند الموت (رقم) ٣١١٣ وابن ماجه في كتاب الزهد/باب التوكل واليقين (رقم) ١٦٧ (٤)

خوان وی اوصحت مندوی نو هغوی له پکاری دی چه په خپل خان باندې د الله تعالی ویره غالب اوساتی دې دپاره چه په عبادت کښې ښه محنت او کړی. او کله چه د مرگ وخت رانیږي کيږي بډه والې هم راځي نو بیا امید اورجا غالب ساتل پکاری ځکه چه اوس د سخی او فیاض بادشاه طرف ته روانیدل دی نوښه امید اوښه توقع ساتل پکاری.

الفصل الثاني

[١٦٠٦] اذ قِيَامَتُهُ وَرُغَ ذَلِكَ تَعَالَى ذَا السَّانِ خُفْهُ يَوْمَ تَبُوسِ

١٦٠٦- (٨) عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «(٢)» (إِنْ شِئْتُمْ أَنْبَأْتُكُمْ مَا أَوَّلَ مَا يُكَلِّمُ اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (٣) وَمَا أَوَّلَ مَا يَقُولُونَ لَهُ، قُلْنَا: نَعْمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ (٤) قَالَ: «(٥) إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ: هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي (٥) يَقُولُونَ: نَعْمَ يَا رَبَّنَا. فَيَقُولُ: لِمَ؟ (٦) فَيَقُولُونَ: رَجَوْنَا عَفْوَكَ وَمَغْفِرَتَكَ (٧) فَيَقُولُ: قَدْ وَجَّهْتُمْ لَكُمْ مَغْفِرَتِي.» (٨) رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَنِ، وَأَبُو نُعَيْمٍ فِي الْحِلْيَةِ.

توجهه، [١] معاذ ابن جبل رضي الله عنه روایت کوي چې (یوه ورځ) رسول الله ﷺ مونږ مخاطب کولو سره وفرمایي [٢] که تاسو غواړئ نو زه تاسو ته هغه خبره ښایم چې الله تعالی ﷻ به یې د قیامت په ورځ د ټولو څخه مخکې مومنانو ته فرمایي [٣] او هغه خبره هم درته ښایم چې د ټولو څخه مخکې به مومنان یې الله تعالی ﷻ ته عرض کوي مونږ عرض او کړو چې هو یا رسول الله ﷺ (ضروري یې مونږ ته راوښایه) [٤] حضور ﷺ وفرمایي چې الله تعالی ﷻ به مومنانو ته فرمایي چې آیا تاسو زما ملاقات خوښولو؟ [٥] مومنان به عرض وکړي چې هو ای زموږ ربه! (مونږ ستا ملاقات خوښولو) بیا به الله تعالی ﷻ فرمایي چې تاسو زما ملاقات ولي خوښولو؟ [٦] مومنان به عرض وکړي چې ځکه چې مونږ ستا څخه د معافي، عفو، بخشش او مغفرت امید لرلو [٧] نو الله تعالی ﷻ به فرمایي چې ستاسو د پاره زما بخشش (بخښنه) واجب شو، [٨] دا روایت په شرح السنه کښې او ابو نعیم رحمته الله علیه په حلیه کښې نقل کړي دي.

حل اللغات: - ① أَنْبَأْتُكُمْ: ای اڅیزئکم: تاسو ته خبر درکوم، ② رَجَوْنَا: مونږ امید لرلو، ③ عَفْوَكَ: ستا د معاف کولو (مونږ لره).

تسهيلات: قوله: مَا يُكَلِّمُ اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ:

دالله تعالی بډگانه ته په خطاب کښې دوه احتمالات: - ① الله ﷻ به مؤمنانو نه بغیر د واسطې د فرښتو په واسطه دعا وفرمائی.

قوله: هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي؟

د مذکور قول په مصداق کښې دوه اقوال: - ① ددې نه دار آخرت طرفته سفر مراد دي.

⑥ ددی نه مراد رؤیه باری تعالی دی. او دا دواړه اقوال صحیح دی.

والله تعالى په استغهام کښې حکمت:- یعنی الله ﷻ باندې حسن ظن زیات بهتر دی. دې ځانې کښې الله ﷻ استغهاما کلام ذکر کړو حالانکه الله ﷻ ته د ټولو څیزونو علم شته دي. ددې وچه داده چې د سامعینو په وړاندې خپل محبت ښکاره کول وو. په دې وجه ئې دا ذکر کړو لکه څنگه چې قرآن پاک کښې دی (أَوَلَمْ نُؤْمِنْ بِقُلِّ) یا ئې نور دهغه کلام آوريدو دپاره د تلذ په طور دا ذکر او فرمائیل. (مرقاة ايضا)

دنبی علیه السلام په امت باندې شفقت:- ددې حدیث پاک نه د نبی کریم ﷺ د خپل امت دپاره رحمت کیدل ثابت شو چې نبی کریم ﷺ د خپل امت په هره معامله کښې رهنمائی کړې ده تردې چې د قبر سوال و جواب ئې ورته هم اوخودل. او دحشر د سوال و جواب رهنمائی ئې هم اوکړه. دا خبرې اترې صوره خبر دي او معنا امر دي.

[۱۶۰۷] دمرگ ډیر ډیر یادولو حکم

۱۶۰۷- (۱) [۹۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَٰذِهِ اللَّذَاتِ الْمَوْتِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د دنيا خوندونه قطع کونکي شي چې مرگ دي په کثرت سره يادوي. (ترمذي نسائي ابن ماجه)

حل اللغات:- ① هَٰذِهِ اللَّذَاتِ الْمَوْتِ: أَيُّ قَاطِبِهَا: د هَرَبَ يَهْرَبُ نه د قطع کولو او پرې کولو په معنی کښې دي.

تسهيلات: قوله: هَٰذِهِ بعضې شارحینو دا لفظ "هَٰذِهِ" دال سره نقل کړې دي چه د راغورزولو او وړانولو په معنی کښې دي مگر بعضې شارحین وائی چه هَٰذِهِ د معنی په اعتبار سره سره ددې چه صحیح دي لیکن د نقل په اعتبار سره دال صحیح نه دي بلکه دال دي. **حدیث مطلب:-** د حدیث مطلب دادي چه مرگ ډیر ډیر یادول پکار دی. کله چه د مرگ تصور د انسان په زړه او دماغو باندې پروت وی نو د انسان دنیاوی ژوندون به د آخرت په تیارې کښې تیریری او انسان به هروخت د نیکو اعمالو د کولو اود بدو عملونو نه د بچ کیدو دپاره تیار او تکره وی.

قوله: أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَٰذِهِ اللَّذَاتِ الْمَوْتِ:

د مرگ یادگیر نه د دنیا د مینې د کموالی سبب:- یعنی د زیات مال په وخت د مرگ په یادیدو سره مرگ دهغه مال کموی یعنی هغه د دنیا نه بې پرواه او پرهیزگار جوړوی. او که چرې مال کم وی سړې فقیر وی د مرگ په یادولو سره مرگ هغه کم مال زیاتوی ځکه چه

(۱) أخرجه الترمذی فی کتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في ذكر الموت (رقم- ۲۳۰۷) وابن ماجه فی کتاب الزهد / باب ذكر الموت والاستعداد له (رقم- ۴۲۵۸)

سري سوچ کوي چه مرگ په سر ولاړ دي دا زما آخري وخت دي کوم مال چه موجود دي داهم ددي لږ وخت دپاره ويري دي. دغه شان سري صبرناک جوړيږي. د مرگ د يادولو يوه فائده داهم ده چه سري د دنيا ټول خوندونه او خواهشات فاني گڼي. لهدا دهغه د زړه نه دمال محبت اوخي او د مال محبت دهرې بدنې جرړه ده. کله چه د بدنې جرړه پرې کړي نو بيا به ټولې هم نيکسي وي.

[١٦٠٨] ذَالله تعالى خُفْه ذَحِيَّا هُوَ حَقٌّ

٣٠٨- (١٠١) [١] وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ: «أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ لِأَصْحَابِهِ: [٢] اسْتَعْبُوا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ. [٣] قَالُوا: إِنَّا لَنَسْتَعْبِي مِنَ اللَّهِ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَنَحْمَدُكَ لِلَّهِ. [٤] قَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ وَلَكِنْ مَنِ اسْتَعْبَى مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ [٥] فَلْيَصْفُ الرُّأْسَ وَمَا عَصَى [٦] وَلْيَصْفُ الْبَطْنَ وَمَا حَوَى [٧] وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْيَسْلَى [٨] وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيَا [٩] فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ اسْتَعْبَى مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ». [١٠] رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجهه: [١] ابن مسعود ؓ روايت کوي چې (يوه ورځ رسول الله ﷺ خپلو صحابه و ته وفرمايل [٢] چې د الله ﷻ څخه حيا کوئ څرنگه چې د حيا حق دي ايعني څرنگه چې د الله ﷻ څخه حيا کول واجب دي او د کومي حيا چې هغه لايق دي د هغه د حيا حق ادا کړئ مطلب دا دي چې د الله تعالی ﷻ څخه د ويرېدو کوم حق دي هغه حق ادا کړئ [٣] صحابه ؓ و عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ مونږ بيشکه د الله تعالی ﷻ څخه حيا کوو په دي طور چې في الجمله د هغه په اوامرو باندې عمل او د نواهيو څخه پرهيز کوو او تعريف الله ﷻ لره دي ايعني د الله ﷻ شکر دي چې هغه مونږ ته دا توفيق راکړې دي، [٤] حضور ﷺ وفرمايل چې د حيا حق دا نه دي کوم چې تاسوي وايي چې مونږ د الله ﷻ څخه حيا کوو [بلکه د حيا حق خو دا دي چې کوم سري د الله ﷻ څخه په حيا کولو کښې د حيا حق ادا کړي نو هغه ته پکار دي] [٥] چې هغه د سر او څه چې د سر سره دي د هغه محافظت وکړي [٦] د خيټي او څه چې د خيټي سره دي د هغې محافظت وکړي [٧] او هغه ته پکار دي چې مرگ او د هډوکو بوسيده کيدل اوراسته کيدل ياد ساتي [٨] او کوم سري چې د آخرت د خير اراده لري هغه د دنيا زينت او آريش پرېږدي [٩] نو کوم سري چې په مذکوره بالا هدايت عمل وکړي هغه د الله تعالی ﷻ څخه حيا وکړه او د حيا حق يي ادا کړو، [١٠] (احمد، ترمذی، او ترمذي رحمهم الله ويلي دي چې دا حديث غريب دي.

هل اللعان:- ① اسْتَعْبُوا: حيا اوکړئ، دالله تعالی نه دحيا کولو مطلب دادي چه دهغه نه ويره اوکړې شی او دهغه نافرمانی اونه کړې شی. ⑦ حَقَّ الْحَيَاءِ: اى حَقُّ لِقَائِهِ،يعنى څنگه چه دهغه نه دحيا کولو يعنى د ويرېدو حق دي. ⑩ وَمَا حَوَى: د يادولو او پوخانی کولو په معنى کښې ده، څه چه سر

کښې دى، سترگې، غوږونه، ژبه وغيره. ﴿وَمَا حَوَى حَوَى يَحْوَى دَ جَمْعُ كَوَلُو او رايوځانى کولو په معنی کښې دې، يعنى خپتې سره يوځای څيزونه مثلاً خپې، لاسونه، زړه، شرمگاهه وغيره. ① وَاللّٰهُ: زوروالې (زړه هډوکى).

تسهيلات: قوله: اسْتَحْيُوا مَنَ اللّٰهُ حَقَّ الْحَيَاءِ:

د حيا وسيع مفهوم د نبي گريم ﷺ په ژبه: - د تسهيلات اول جلد د شروع په صفحاتو کښې د حيا متعلق په تفصيل سره کلام شوې دې دلته د دوباره کولو ضرورت نشته دې. البته دلته د حيا وسيع مفهوم حضور پاک ﷺ پيش کړې دې کوم چه د صحابه کرامو ﷺ په ذهنونو کښې ددې نه مخکښې نه وه. په دې وجه چه کله صحابه کرامو ﷺ په جواب کښې او فرماييل چه الحمد لله مونږ حيا کوونو حضور پاک او فرمائيل چه "ليس ذلك" يعنى تاسو د حيا مطلق مفهوم اخلى هغه سره ددې چه حيا ده ليکن اصل او حق حيا نه ده اصل حيا داده:

قوله: فَلْيَحْفَظْ الرَّأْسَ وَمَا عَى:

د سر د حفاظت مطلب: - سر او په سر کښې د دته د څيزونو حفاظت او کړنې نو د سر حفاظت دادې چه د الله تعالى نه بغير د بل چا په مخکښې تيت نه کړې شى او نه د غير الله په مخکښې دې سره سجده او کړنې او نه د ریاکارنې په توگه د الله تعالى په وړاندې په دې سره سجده او کړنې او نه په کبر او غرور سره دا اوچت کړنې.

مراد دادې چه سر کوم اندامونه را جمع کړي دې دهغې هم حفاظت او کړنې مثلاً دماغى سوچ خالص د الله تعالى د رضا پاره وى سترگې پوزه ژبه او غوږونه د هر قسم گناهونو نه بچ کړې شى چه نه غلط نظر وى نه غلطې خبرې وى او نه د غلطو فرمائشونو اوريدل وى.

قوله: وَلْيَحْفَظْ الْبَطْنَ وَمَا حَوَى:

د خپتې د حفاظت مطلب: - د خپتې د حفاظت مطلب دادې چه دا د حرام مال د خوراک نه بچ کړنې ځکه چه د مرگ نه پس د ټولو نه اول د انسان په بدن کښې خپته پرسیږي او شلیري. لهذا په دې کښې حلال مال کيدل پکار دى نه چه د حرامو مرکز جوړشي.

خپته چه په کومو اعضاؤ باندې مشتمل ده هغه اندامونه مراد دي مثلاً لاسونه خپې زړه وغيره نو ددې اندامونو حفاظت کول اودا د گناهونو نه لرې ساتل د حيا حقيقت دي. لهذا د خپو په ذريعه د گناه طرف ته مه ځئ په لاس سره گناه مه کوئ زړه د خرابو خيالو گنده عقيدو نه لرې اوساتئ. د حقيقى حيا اها هم حصه ده چه مرگ هروخت ياد اوساتلې شى اود مرگ نه پس خرابوالې خپلې مخې ته اوساتئ. [الکاشف: ٣/٣٤٩].

قوله: فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ: يعنى اول چه د کومو څيزونو او خصلتونو د کړاو کړې شو چا چه په دې باندې عمل او کړو نو دا اصل او حقيقى حيا ده.

د عوامو د پاره د حديث افاديت: - د دې حديث نه معلومه شوه چه انسان د خپلو جوړځ په اعتبار سره اود خپل بدن په اعتبار سره د عیبونو او نقصانونو مجموعه ده او الله تعالی ته معلومه ده چه د انسان په کوم اندام کښې کوم یو عیب پروت دې. کله چه انسان د دې ټولو اندامونو حفاظت کوی نولکه چه هغه په مکمل توگه باندې د الله تعالی نه حیا کوی. امام نووی رحمته الله علیه لیکلی دی چه علماؤ له پکار دې چه دا حديث د زيات نه زيات عواموته بیان کړي.

[۱۶۰۹] مرکه د مؤمن تحفه

۳۰۹- (۱۱۱) (۱) وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ.

ترجمه: [۱] عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [۲] د مومن تحفه مرگ دي، دا روایت بیهقي رحمته الله علیه په شعب الایمان کښې نقل کړي دي.

تسهيلات: قوله: «تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ»: انسان د خپلې نیکنۍ میوه په آخرت کښې حاصلوی اود آخرت پورې د رسیدلو د پاره ضروری دی چه سرې مرگ اووښی. ترکو مې چه مرگ نه راځی سرې جنت ته نه شی رسیدلې. لهذا د جنت د نعمتونو د حاصلولو ذریعه او وسیله مرگ دې نود مؤمن د پاره دهغه مرگ د نتیجې په اعتبار سره تحفه ده اوهم د دې ذکر په دې حدیث کښې دي.

[۱۶۱۰] د مؤمن مرگ د تندې د خولې سره

۳۰۹- (۱۱۲) (۱) وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «الْمُؤْمِنُ يَمُوتُ بِعَرَقِ الْجَبِينِ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] حضرت بریده رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [۲] مومن د تندې د خولې سره مري (یعنی مومن ته د زکندن په وخت سخت تکلیف وی چې په تندې يي خوله راځی او دا د نیکنۍ علامت دی) (ترمذي نسایي ابن ماجه)، **حل اللغات:** - ① عَرَق: خوله، ② الجبین: تندې،

تسهيلات: قوله: «الْمُؤْمِنُ يَمُوتُ بِعَرَقِ الْجَبِينِ»:

د موت بعرق الجبین په مفهوم کښې درې احوال: - یعنې د تندې په خوله سره د مؤمن وفات کیږی د دې کلام ډیر مفهومونه دی ① اول دا چه د مؤمن ژوند د مشقتونو والادي. حلال رزق گټلو کښې محنت کوی اود بدن نه د محنت په وجه سره خوله ځی اوهم په دغه مشقت

(۱) أخرجه البيهقي في شعب الإيمان ۱۷۱/۷ حديث رقم ۹۸۸۴

(۲) أخرجه الترمذي في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء أن المؤمن يموت بعرق الجبين (رقم- ۹۸۲) والنسائي كتاب الجنائز / باب علامة موت المؤمن (رقم- ۸۸۲۹) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في المؤمن

يؤجر في النزع (رقم- ۸۵۵۲)

[۲] بَابُ تَحْصِي الْمَوْتِ وَذِكْرِهِ

کنبې مرگ راځي يعنی مؤمن جفاکش وي په کسب معاش کنبې هم او په عباداتو کنبې هم.
 ① مؤمن ته د مرگ د وجې نه زيات تکليف او مشقت نه رسي او د سا وتلو صرف هم دومره تکليف وي په کوم سره چه د ده په تندې باندې خله راځي.
 ② د مؤمن مرگ کله واقع کيږي نو په تندې باندې معمولي شان خوله راځي دا د خوش بختۍ نیک بختۍ او د ايمان د سلامتيا علامت وي په عوامو کنبې هم دغه مشهوره ده.
 [۱۶۱۱] د ناخاپه مرگه قباحت

۱۶۱۱- (۱۳) [۱] وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «مَوْتُ الْقَبَاةِ أَخَذَةُ الْأَسْفِ» [۳]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَزَادَ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: وَزَيْنٌ فِي كِتَابِهِ «أَخَذَةُ الْأَسْفِ لِلْكَافِرِ، وَرَحْمَةُ الْمُؤْمِنِ».

توجه: ① عبید الله بن خالد راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② ناگهاني مرگ د الله عزوجل د غضب نيول دي، ③ ابوداؤد، بيهقي په شعب الايمان کنبې او زين په خپل کتاب کنبې دا الفاظ نقل کړي دي چې د غضب نيول د کافر د پاره دي خود د مومن د پاره رحمت دي.

هل اللعان: - ① الْقَبَاةُ: أَيْ بَقْتُهُ: ناخاپه، ② أَخَذَةُ الْأَسْفِ: أَيْ: أَخَذَةُ سُخْطٍ: يعنی د غضب نيول.

تسهيلات: قوله: أَخَذَةُ الْأَسْفِ: غضب او غصې دپاره دالفظ استعمالیږي. لکه قرآن پاک کنبې چه دی (غَضَبَاتٍ أَبْقَا) دلته په حدیث کنبې دالفظ دغضب د نيولوپه معنی کنبې استعمال کړې شوې دي. [اعراف: ۱۵۰۰]

د ناخاپه مرگ غصه پناه شوېتل: - مطلب دا چه ناگهانی د الله تعالی د غضب د نښونه يوه نښه ده ځکه چه په ناخاپی مرگ کنبې نه د شهادت دکلمې ونيلو موقع ملاويږي نه د وصیت او ضروري کلام کولو موقع ملاويږي. علماء ليکلي دي چه غضب نيونکې مرگ د کافرانو دپاره دي د مسلمانانو دپاره نه دي. خلاصه دا چه ناخاپی مرگ د خو خلقو دپاره ښه څيز دي او خرابو خلقو دپاره خراب څيز دي.

[۱۶۱۲] د مرگ په وخت د الله تعالی د رحمت اميد ساتل پکار دی

۱۶۱۲- (۱۳) [۱] وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ [۲]: «دَخَلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى شَابٍ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ [۳] فَقَالَ: كَيْفَ عَمَلُكَ؟ قَالَ [۴]: أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنِّي أَخَافُ دُنُوبِي. [۵] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «لَا يَجْتَبَعَانِ فِي قَلْبٍ عَيْنٌ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ [۶] إِلَّا أُعْطِيَ اللَّهُ مَا يَرْجُو، وَأَمْنَهُ مِنَّا يَخَافُ» [۷]. رَوَاهُ

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز، باب موت الفجاء (رقم- ۳۱۱۰)

(۲) اخرجه الترمذي في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم- ۹۸۳) وابن ماجه كتاب الزهد / باب ذكر الموت والاستعداد له (رقم- ۴۲۶۱)

الْبَرْزِي، وَأَبْنُ مَاجَه، وَقَالَ الْبَرْزِي: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمہ: ۱) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی ۲) چې (یوہ ورځ) رسول الله ﷺ یو زلمي ته تشریف یوړلو چې په سكرات الموت (يعني په زنكدن) كښې مبتلا وو ۳) حضور ﷺ ورته وفرمايل چې ته خان په كوم حال كښې بيا مومي (يعني دا وخت آيا ستا په زړه كې د الله تعالى ﷻ د رحمت اميد دى يا د غضب الهى خوف دي؟) ۴) هغه عرض او كړو چې يا رسول الله ﷺ د الله تعالى ﷻ څخه اميد لرم (يعني خپل خان د الله تعالى د رحمت څخه اميدوار وينم) ليكن د دې باوجود د خپلو گناهونو څخه خوف زده هم يم ۵) حضور ﷺ وفرمايل چې هر كله په داسې وخت كښې د بنده په زړه كښې خوف او اميد (دواړه) جمع وي ۶) نو الله تعالى ﷻ ورته هغه څيز وركوي د كوم چې اميد لري (يعني خپل رحمت) او هغه د هغه څيز څخه (يعني د عذاب څخه) په امان كښې لرى چې د هغې څخه ير يږي، ۷) ترمذي ابن ماجه، امام ترمذي رحمه الله فرمايي چې دا حديث حسن غريب دي.

حل الفاظ: ۱- شاب: ځوان، خلمي، ۲- هَذَا الْمَوْطِنُ: أي: فِي هَذَا الْوَقْتِ په داسې وخت يعنى په وخت د زنكدن كښې،

تسهيلات:

قوله: كَيْفَ تَجِدُكَ؟

د مرگ په وخت كښې ويره او اميد: - يعنى خپل خان څنگه وينې؟

قوله: قَالَ أَرْجُو اللَّهَ: - مطلب دادې چې دې ځوان صحابى رضي الله عنه حضور پاك د سوال په جواب كښې وفرمائيل د الله تعالى د رحمت اميد لرم ليكن د خپلو گناهونو د نتائج نه ويريږم رسول الله ﷺ وفرمائيل چې د سكرات الموت په وخت د ويري اورجاء په يوسړي كښې رابوخانې كيدل ددې خبرې ضمانت دي چې د كوم څيز نه هغه ويريږي الله تعالى هغه د هغې نه بچ كوى او د كوم څيز په اميد لرى هغه ورته الله تعالى وركوى.

الفصل الثالث

[١٦١٢] ذَنْبُكَ عَمَلٌ ذِي بَارَةٍ د اوبد عمر نعمت

١٦١٢- (١٥) عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: - «لَا تَمْتَوِ الْمَوْتَ؛ فَإِنَّ هَوْلَ الْمُطْلَمِ شَدِيدٌ» [١] وَأَنَّ مِنَ السَّعَادَةِ أَنْ يَطُولَ عُمْرُ الْعَبْدِ [٢] وَيَرْزُقَهُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - الْإِنَابَةَ. «رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمہ: ۱) حضرت جابر رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲) د مرگ آرزو مه كوى ځكه چې د زنكدن وخت سخت دي ۳) او بيشكه دا نيك بختي ده چې د بنده عمر اوږد وي ۴) او الله تعالى ﷻ هغه د طاعاتو طرف ته وگرځوي، (احمد)

هل الثقات :- ① مؤل : دمرگ سختو او تکلیفونوته هول و نیلې شی. ② المطلق : مطلع هغه اوچت خانې ته وائی په کوم خنلوسره چه اخوا دپخوا کتلې شی. البطلم نه د مرگ سكرات او سختی مراد دی. ③ السعادة : خوش بختی، ④ - الإناثة : ای الرجوع إلى طاعة الله تعالى : دالله اطاعت طرف ته گرخیدل.

تسهيلات:

قوله : لَا تَمْنُوا الْمَوْتَ :

د مرگ د تمنا د معانت و جهات :-

مطلب داچه د مرگ غوښتنه مه کوئی ځکه چه د مرگ سختی او تکلیفونه سپړې ډیر زیات تنگوي.

① دمرگ سختی ډیرې زیاتې دی کله چه دمرگ نه وړاندې سختونه ویریدوسره دمرگ خواهش کوی نو د مرگ اصل سختی به څنگه برداشت کړې شی؟

علامه ميرك رحمه الله فرمائی چه په دې حديث کښې د مطلع نه مراد ملك الموت یا د منکر نکیر اطلاع او خبرداري مراد دې چه هغه پو انسان ته د هغه په مرگ باندې راتلوسره ورکوي.

② دمرگ تمنا کولو د معانت یوه وجه هم داده چه په اوږد عمر کښې نیک اعمال او د توبې او استغفار زیاته موقع ملابری. انسان د عبادت دپاره پیداې او د هغه ټوله سرمایه دالله تعالی د رضا حاصلول دی اودا دولت د عمر او حیات په ذریعه حاصلیدې شی. نو چه کوم سړی د مرگ خواهش او کړو نوهغه د سرمایه لگولو اصل میدان ختم کړو. آیا چا داسې سوداگریدلې دې چه د خپل اصل مال د ضائع کولو کوشش نی کړې وی؟

قوله : وَيَرْزُقُهُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - الْإِنَاثَةَ :

د انابت مفهوم :- انابت د رجوع په معنی کښې دې ددې مفهوم داسې بیان کړې شوې دې (الانابة الرجوع من الكل الى من له الكل) یعنی ټول د دنیا لټجې او انسانان پریخودوسره د هغه رب طرف ته متوجه کیدل چا سره چه ټول هرڅه دی. په نورو الفاظو کښې دا و نیل شی بابا ټولوسره رشته پرېږده او رب سره رشته جوړه کړه.

[١٦١٤] نیک عمل او اوږد عمر

١٦١٣ - (١) [١٦] [٧] وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ : «جَلَسْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٧] فَقَدْ كَرْنَا وَرَقَعْنَا [٢] فَبَكَى سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ فَأَكْثَرَ الْبُكَاءَ فَقَالَ يَا لَيْتَنِي مِثُّ [٣] فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "يَا سَعْدُ، أَغْنَيْدَنِي تَمَنَّى الْمَوْتَ [٤] " فَرَدَّدَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ : "يَا سَعْدُ، إِنْ كُنْتُ خَلِيفَتَ لِجَنَّةٍ فَمَا طَالَ عُمْرُكَ [٥] وَحَسُنَ مِنْ عَمَلِكَ فَبُخِّرَ لَكَ" . رَوَاهُ أَحْمَدُ .

توجه : ① ابو امامه رحمه الله فرمایې چې (یوه ورځ) مونږ رسول الله ﷺ ته متوجې کیناستو ②

حضور ﷺ پند او نصیحت او کړو او (د آخرت خوف ورکولو سره یې) زمونږ زړونه نرم کړل [٢] نو سعد ابن ابی وقاص رضی الله عنه په ژړا شو او ډیر یې وژړل بیا یې اوویل چې آرمان زه (په وړوکوالي کښې) مړ شوي وې (نو گنهاره کیدم به نه او د آخرت د عذاب څخه به مې د خلاصی لار پیدا کړي وې) [٣] حضور ﷺ (د دې په اوریدو سره) وفرمایل چې ای سعده! آیا ته زما په مخکې د مرګ آرزو کوي؟ [٤] او حضور ﷺ دا الفاظ دري ځله وفرمایل بیا یې وفرمایل [٥] چې ای سعده! که ته جنت د پاره پیدا شوي یې نو ستا عمر چې څومره اوږد وي [٦] او اعمال دي چې څومره ښه وي هغه قدر به ستا د پاره بهتر وي. (احمد)

حل اللغات:- ① رَقْنًا: أي: رَفَقًا أَلْهِنًا بِالْأَذْكَارِ: په ذکر او نصیحت سره ئې زمونږ زړونه نرم کړل.

تسهيلات:

قوله: قَدْ كَرَّنا وَرَقْنًا فَبَكِيَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ:

د حضرت سعد د ژړا وجه:- صوفيا، کرام فرمانی چې د کمو خلقو خبره غوږ ته رسی او د دماغو خبره دماغو ته رسی، خو کومه خبره چې د زړه نه رااڅخی هغه په زړه لگي. په دې وجه د نبی کریم ﷺ کلام مبارک د صحابه کرامو ایمان تازه، دماغ ئې خوشحاله، او زړونه ئې ورله نرم کړي وو. حضرت سعد ؓ هم په دې وجه په ژړا شوې وو.

قوله: يَا سَعْدُ، أَغْنَيْتَنِي تَحْصِي الْمَوْتِ:

د نبی علیه السلام د قول په مفهوم کښې دوه اقوال:-

- ① ای سعده! آیا ته زما په موجودگي کښې د مرګ خواش کوي، زما دیدار ستا دپاره د هر نعمت نه اوچت او اعلى دي. البته زما د مرګ نه پس ته د مرګ خواش کولي شي.
- ② ما د مرګ د خواش کولو نه منع فرمانیلې ده او ته زما په موجودگي کښې د مرګ خواش کوي. (مراقاة ج/ ٢٠ ص ١٠).

قوله: "يَا سَعْدُ، إِنَّ كُنْتَ غُلِقْتَ لِلْجَنَّةِ:

اشكال:- حضرت سعد ؓ په عشره مبشره صحابه کرامو کښې شامل دي. هغه ته خود جنت زیرې ورکړې شوې وو. بیا نبی کریم ﷺ (ان کنت) ولې او فرمانیل چې په شک باندې دلالت کوي؟

دا اشكال درې جوابونه:- ① د الله ﷻ د جلال نه بې ویرې کیدل د شان عبودیت خلاف دی.

② دا قول د بشارت نه قبل دي.

③ دا بشارت په مطلق حالت کښې نه دي بلکه په خاص حالت کښې دي، او ممکن ده چې هغه حالت دهغه وي یا لفظ دین شکیه نه دي بلکه بیان واقع دپاره دي. لکه څنگه چې قرآن کریم کښې دی (وَأَن تَعْلَمُوا أَن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) نه د صحابه کرامو ایمان مشکوک دي، او

نه د الله ﷺ د صحابه گرامو د ايمان نه بې خبره دي ، د رسول كريم ﷺ د فرمان مقصد داډي چې تاسو چونکه جنت دپاره پيدا کړې شوي يئ ، لهذا طول عمر بهتر دي .
[١٦١٥] د حضرت خباب رضي الله عنه د مرکه د تمنا په باره کښې قول

(١٤١) وَعَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرَّبٍ قَالَ: «ذَخَلْتُ عَلَى خَبَّابٍ وَقَدْ اكْتَوَى سَيْفًا» [٢] فَقَالَ: «لَوْلَا أَنِّي مَنَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: [٣] لَا يَكُنْ أَحَدُكُمْ أَلْمُوتَ لِمَنْتَيْتُهُ» [٤] وَلَقَدْ رَأَيْتُنِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَا أَتَيْتُكَ دِرْهَمًا [٥] وَلَنْ فِي جَانِبِ بَيْتِي الْآنَ لَأَرْبَعِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ.

توجه: [١] حارثه ابن مضرب رضي الله عنه (تابعی) فرمايي [٢] چې زه د حضرت خباب رضي الله عنه صحابي، په خدمت کښې حاضر شوم هر کله چې هغه مريض وو او هغه په خپل بدن اووه ځايه داغونه لگولي وو [٣] هغه ماته وفرمايل چې که ما د رسول الله ﷺ څخه دا ارشاد گرامي نه وې اوريدلي [٤] چې په تاسو کښې دي هيڅوک د مرگ آرزو نه کوي نو ما به ضرور د مرگ آرزو کړي وه [٥] ما خان د رسول الله ﷺ په زمانه کې ليدلی دی چې هغه وخت زه د يو درهم مالک هم نه وم [٦] او اوس دا حال دي چې زما د کور په گوټ کښې څلوېښت زره درهمه پراته دي.

[١] قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُ بِكَفْنِهِ قَلْبًا رَأَاهُ بَنُو كَنْزٍ وَقَالَ: [٢] لَكِنَّ حَمْرَةَ لَمْ يُوَجَدْ لَهُ كَفَنٌ إِلَّا بِرَدَّةٍ مُلْحَاءٍ [٣] إِذَا جُعِلَتْ عَلَى رَأْيِهِ قُلِّصَتْ عَنْ قَدَمَيْهِ [٤] وَإِذَا جُعِلَتْ عَلَى قَدَمَيْهِ قُلِّصَتْ عَنْ رَأْيِهِ [٥] حَتَّى مَدَّتْ عَلَى رَأْيِهِ وَجُعِلَ عَلَى قَدَمَيْهِ الْإِدْخِرُ. [٦] رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ: ثُمَّ أَتَيْتُ بِكَفْنِهِ إِلَى آخِرِهِ.

توجه: [١] حارثه رضي الله عنه فرمايي چې بيا حضرت خباب رضي الله عنه ته د هغه کفن راوړل شو (چې دير اعلي او نفيس وو) هغه چې اوليدلو نو په ژړا شواو وي فرمايل [٢] اچې اگر چې دا کفن جائز دي ليکن امير حمزه رضي الله عنه (پوره) کفن حاصل نه شو صرف يو تور او سپين لکيردار څادر وو [٣] او (هغه هم دومره کوچني وو) چې سر به يي ورپتولو نو پښي به يي ښکاره پاتې شوي [٤] او که پښي به يي ورپتولي نو سر به يي ښکاره پاتې شو [٥] آخر په هغه څادر سره د هغه سر پټ شو او په پښو يي اذخر واچول شو، [٦] دا روايت احمد او ترمذي نقل کړي دي ليکن ترمذي د ثُم اُتَي بِكَفْنِهِ څخه تر آخره پورې الفاظ نه دي نقل کړي.

حل اللغات: ١- اُكْتَوَى: په اور سره داغونه ورکولو ته وائی. ٢- بَرْدَةٌ: څادر، ٣- مُلْحَاءٌ: أي: فِيهَا خُطُوطٌ بِضٌ وَسُودٌ. يعنی برک څادر، ٤- قُلِّصَتْ: أي: قُصُرَتْ: کم به شو، ٥- الْإِدْخِرُ: هُوَ حَيْثُ طَهَّرَتِ الرَّأْيَةَ، يو قسم خوشبودار واښه دی، (پښتو کښې ورته سرگړې وائی) دا واښه د چتو په تختو او اړسې او په ډيرو نورو کارو کې هم استعمالیږي.

تسهيلات:

قوله: وقد اکتوی:

هـ یو اشکال جواب: سپه اور سره داغ ورکولونه په احادیثو کښې ممانعت راغلې دې لیکن هغه نهی ارشادی ده په وخت د ضرورت ممانعت نه دې.

قوله: “قَلَمْتُ” مراد دادې چه دغه وړوکې شان خادر په سرباندي اچولوسره خپې ښکاری او په خپویاندي اچولوسره سر ښکاری. حضور پاک د سړیتولو دپاره او فرمائیل او په خپو باندي د وښو اچولو حکم ورکړو.

قوله: الرَّدْخِر:

هـ اذْخِرْ هَذِهِ لَفْظٌ تَشْرِیْحٌ: - یو قسم وابښه دی کوم چه جماتونو کښې په فرش باندي اچولې شی او د لوهارانو په بهتښی کښې د اور بلولو دپاره به استعمالیدل ځکه چه په دې باندي اور زر لگی. لهذا ددې په ذریعه باندي به ئی په سکارو باندي اور لگولو. بل که د قبر زمکه به لمده وه نو په هغې کښې به هم خورولې شو. اوس هم دا وابښه د کلو جماتونو کښې اچولې شی او خلق په دې باندي کینی او په دې وابښو کښې یو قسم خوشبوئ وی.

هـ حضرت حمزه دپاره کفن نه ملاویدل: - حضرت خباب رضی الله عنه امت ته دا تعلیم پریخودې دې د مالدار شا کرته فقیر صابر ښه او افضل دې. صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د جهاد د وجې نه الله تعالی په ډیر مقدار کښې دنیا هم ورکړې وه او آخرت ئی هم ورکړو. حضرت حمزه رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله رضاعی زور او خوږ تره وو. د احد په میدان کښې د وحشی بن حرب د لاسه شهید شوې وو. بدن ئی مثله کړې شوې وویعنی اندامونه ئی ترې پرې کړې وو او د کفن دپاره څه کپړا نه وه شهید ته د جدا کفن اچولو ضرورت نه وی بلکه هغه په خپلو کپړو کښ خښولې شی لیکن دلته معامله داسې ده چه د حضرت حمزه رضی الله عنه په بدن باندي د دغه وړوکي خادر نه علاوه څه نه وو په دې وجې په وښو باندي د بدن پتولو ضرورت شو.

[۳] بَابُ مَا يَقَالُ عِنْدَ مَنْ حَضَرَةُ الْمَوْتِ

مرگه ته نيزدي سري ته د کلمه توحيد تلقين

خلاصة الباب :-

فيه ثمانية عشر حديثاً مشتملة على عشر مسائل:

① تلقين الكلمة الطيبة عند المحتضر: ۱، ۷، ۱۱.

② ذكر الميت بخير والدعاء له: ۲، ۴.

③ الدعاء عند المصيبة: ۳.

④ تسجئة الموت: ۵.

⑤ الخاتمة بالتوحيد: ۶ وهي من لوالد التلقين.

⑥ تقبيل الميت: ۸، ۹.

⑦ التعجيل بدفن الميت: ۱۰.

⑧ تفصيل حالة نزع الروح: ۱۳، ۱۲، ۱۴، ۱۵.

⑨ حمل أرواح المؤمنين: ۱۶، ۱۷.

⑩ إرسال السلام إلى الأموات: ۱۶، ۱۷.

د قریب الموت تعریف :- مرگ ته نيزدي سري ته هغه بیمار سري مراد دي په کوم چه د مرگ آثار ښکاره شوي وي. د مرگ د علاماتو نه خپي چيچريدل، هغه وخت د پوزي شپيلئي کگيدل او د سرد قوتو کيناستل دي. مرگ ته نيزدي سري په مخکيني لوستلي کيدونکي څيز کلمه توحيد او کلمه شهادت ده او سورت ياسين وغيره دي.

الْقَصْلُ الْأَوَّلُ

[۱۶۱۶] مرگه ته نيزدي کس ته د کلمي طيبې وليلو حکم

۱۶۱۶- (۱) عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «لَقِّنُوا مَوْتَكُمْ لِإِلَهِ الْإِلَهِ» . رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابوسعیده رضی الله عنه او ابوهریره رضی الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② کوم خلق

چې قریب المرگ وي هغوی ته (کلمه) لا اله الا الله تلقين کوي. (مسلم)

③ **هل اللغات :-** ① لَقِّنُوا: أي: ذَكَّرُوا: تلقين او کړئ. يعنى قریب المرگ ته کلمه وریاده کړئ.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب تلقين الموتى لا إله إلا الله (رقم- ۱) - (۹۱۶) وابوداود كتاب الجنائز باب في تلقين (رقم- ۳۱۱۷) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في تلقين المريض عند الموت، والدعاء له عنده (رقم- ۹۷۶) والسنائي في كتاب الجنائز/باب تلقين الميت (رقم- ۱۸۲۶) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في تلقين الميت لا إله إلا الله (رقم- ۸۴۴۵)

تسهيلات: قوله: لَيَقْنُوا مَوْتًا كُمْ:

په قریب الموت د میت د اطلاق وجه: - په قریب المرگ باندې په اعتبار راتلونکی وخت سره د مړی نوم اخستې شوې دې مطلب دا چه په حالت د ساه ختلو کښې مرگ ته نیزدې سړې په وړاندې کلمه وغیره لولنې دې دپاره چه هغه نې واوړی اولوستل شروع کړی. دلته د کلمې ونیلو نه هم دغه تعلیم مراد دې.

قریب المرگ ته کلمه ولیل نه مطالبه دوئیلو: - علماؤ لیکلی دی چه بیمار ته اوره وه خو دا حکم ورته مه کوه چه ته اولوله هسې نه چه پریشانی کښې هغه چرته انکاراونه کړې. د مرگ نه پس په قریب باندې د کلمې ونیلو مسئله وړاندې راځی. دلته مرگ ته د نیزدې سړې د کلمې ونیلو بیان دې. دا کلمه ونیل مستحب دې. د احنافو په نیز قبرونو سره کلمه ونیل راجح قول نه دې. ظاهر الروایه هم دغه دې چه تلقین قبور دې اونه کړې شی. (درمختار مع ردالمحتار ج ١ ص ٢٨ و امداد الفتاوی ج ١ ص ٢٩٩).

[١٦١٧] مرگ ته نیزدې کس سره د خیر خبرې کول

مۛ- (٢١) (١) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «إِذَا حَضَرَكَ الْمَرِيضُ أَوْ الْمَيِّتُ فَقُولُوا: خَيْرًا [٣]، لِأَنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ» [٤]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] بي بي ام سلمه (رضي الله عنها) وايي چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايل [٢] هر کله چې تاسو يو مريض يا قریب المرگ ته ورشئ نو د خلی څخه د خیر او د نیکی کلمات اوباسي ریعنی وایئ [٣] ځکه چې تاسو څه وایئ (هغه که د خیر او د نیکی دعا وي یا د بدو او د شر دعا وي، فرېښتي پري آمین وایي. (مسلم)

حل اللغات: - ① يُؤْمِنُونَ: أي: يَقُولُونَ آمِينَ: فرېښتي پري آمین وانی.

تسهيلات: قوله: أَوَ الْمَيِّتِ:

د مريض نه پس د مړی ذکر کړې شوې دې دې نه حقیقی مرگ مراد اخستل به زیات بهتریو یعنی که په تاسو کښې یوسې یو بیمار یا مړی ته حاضر شی.

قوله: فَقُولُوا: خَيْرًا:

د بیمار دپاره دعا کول: - یعنی ښه کلمات ادا کوئ چه ستاسو دپاره او د بیمار دپاره بل د مړی دپاره یوشان فائده مند وی. هغه داسې چه دخپل خان دپاره دخیر د بیمار دپاره د شفا او د مړی دپاره دمغفرت دعا غواړئ نو دا د درېو وارو دپاره دخیر دعاده او څنگه چه ددې

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز / باب ما یقال عند المریض والمیت (رقم- ٦- (٩١٩) و ابو داود کتاب الجنائز، باب ما يستحب أن یقال عند المیت من الکلام (رقم- ٣١١٥) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی تلقین المریض عند الموت، والدعاء له عنده (رقم- ٩٧٧) و النسائی کتاب الجنائز / باب کثرة ذکر الموت (رقم- ٨٢٢٥) و ابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فیما یقال عند المریض إذا حضر (رقم- ١٤٤٧)

حديث تعليم دي فرشتي دهغه په ښه دعا او کلماتو باندې آمين واني او د فرشتو د آمين والا دعا چې پري او هم دغه لونی نعمت او دولت دي.

[۱۶۱۸] په مصيبت باندې د کلمه استرجاع ونيولو فضيلت

(۳۱) وَعَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «مَنْ مَلِمَ مُصِيبَةً مُصِيبَةً [۳] لِقَوْلِ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ، إِنَّا لِلَّهِ وَإِلَيْهِ رَاجِعُونَ» [۴] اللَّهُمَّ أَجْزِنِي فِي مُصِيبَتِي [۵] وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا [۶] أَلَا أَخْلِفَ اللَّهُ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا [۷] فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ قُلْتُ: أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ مِنْ أَبِي سَلَمَةَ [۸] أَوَّلَ بَيْتٍ هَاجَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۹] لَمْ يَأْتِ قُلْتُهَا فَأَخْلَفَ اللَّهُ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «.

رواه الشيخ.

توجه: [۱] بي بي ام سلمه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ و فرمايل [۲] هر کله چې يو مسلمان په يو (لويي يا وړو کي) مصيبت کښې مبتلا شي [۳] او د الله تعالی ﷻ د حکم مطابق دا الفاظ او واني انا لله وانا اليه راجعون مونږ د الله تعالی ﷻ يو او د هغه طرف ته زمونږ ورتلل دي [۴] اللَّهُمَّ أَجْزِنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا اي الله زما په مصيبت باندې ماته ثواب راکړي [۵] او (په دي مصيبت کښې) چې کوم شي زما د لاس څخه تلي دي د هغې نعم البدل راته راکړي [۶] نو الله تعالی ﷻ د هغه څيز څخه بهتره بدله ورکوي [۷] بي بي ام سلمه رضي الله عنها فرمايي چې کله ابو سلمه (يعني زما مخکني خاوند) وفات شو نو ما او ويل چې د ابو سلمه څخه به بهتر کوم مسلمان وي [۸] هغه ابو سلمه چې هغه د ټولو څخه مخکي خپل د اهل او عيال سره د حضور ﷺ طرف ته هجرت او کړو [۹] او بيا ما مذکور بالا کلمات او ويل نو الله تعالی ﷻ د ابوسلمه رضي الله عنه په بدله کښې ماته حضور ﷺ راکړو (يعني زه د حضور ﷺ په نکاح کښې راغلم) (مسلم)

حل اللغات: - ① أجزني: ثواب راکړې ماته، ② أخلف: دا د باب افعال نه دي، أي: اجعل لي خلفاً ما كنت عني: کوم څه چه زما د لاس څخه وتلی دی د هغه نعم البدل راته راکړي

تسهيلات: قوله: وَأَخْلِفْ: دا د باب افعال نه دي او دا باب په دي امورو کښې مستعمل کيږي د کوم حصول چه متوقع وي لکه مال اولاد زوجه وغيره او د کومو څيزونو حصول چه متوقع نه وي په هغې کښې خلف باب تفعليل نه استعمال کيږي.

قوله: أَيُّ الْمُسْلِمِينَ: دا الاستفهام د استبعاد د پاره دي. ام سلمه رضي الله عنها تعجب او کړو چه د ابوسلمه رضي الله عنه نه زيات څوک ښه کيدې شي.

قوله: أَجْزِنِي: دا کلمه د أجزلي هم نقل ده يعنې د همزي د جزم سره او د جيم پيش سره او د همزي مد او د جيم زير سره هم نقل ده هم دغه مشهور دی.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب ما يقال عند المصيبة (رقم ۳ - ۹۱۸) وابوداود كتاب الجنائز/باب في الاسترجاع (رقم ۳۱۱۹)

قوله: وَعَنْهَا أَيْ أَمْرُ سَلَمَةَ:

د ام سلمه محدثانه شان: - حضرت ام سلمه رضي الله عنها د آماهات المؤمنين نه ده. د احاديثو بيانولو كېنې د دوى مقام حضرت عائشه صديقۀ رضي الله عنها سره نيزدې نيزدې دې. هغې د حضور پاك نه دا حديث رومي اوريدلې وو چه د مصيبت په وخت مسلمان له انا الله الخ ونيل پكاردي او دې سره د اكلمات هم ادا كول پكاردي چه د فوت شوى خيزه بدله كېنې الله تعالى دهغې نه بهتر بدله وركړى. د ام سلمه رضي الله عنها خاوند يود شان والا صحابي وو په اخلاص نى هجرت او كړو او بيا انتقال شو. د ام سلمه رضي الله عنها په خيال كېنې هغه د ډيرو خوييانو مالك ووپه دې وجه هغه خفه وه چه زما د خاوند نه بهتر خوك كيدې شى. ليكن د شريعت حكم وو په دې وجه ام سلمه رضي الله عنها د ابوسلمه رضي الله عنه په وفات باندې د اكلمات ادا كړل. د دې اثر دا اوشو چه د الله تعالى د طرف نه ام سلمه رضي الله عنها ته دهغې د خاوند نه بهتر خاوند سيد الاولين والاخرين ورنصيب كړو.

قوله: اِنَّ اللّٰهَ وَاَنَا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ:

د كلمه استرجاع وسعت: - مفهوم دادې چه د ام مصيبت په وخت مصيبت وهلې سړې وائى چه زه د امصيت خوراغلو ليكن مونږ زمونږ اولاد اوزمونږ خان او مال ټول هم د الله تعالى دى. او آخر كار ټولو له هم دغه رب ته واپس تلل دى. دادعا د مسلمانانو د پاره يولوئى راحت او نعمت دې چه د ډير لوئى مصيبت خفگان هم برداشت كول آسانېږي. او كو مو خلقو سره دا مرهم دوائى او تسلى نشته دې دهغوى نه پوښتنه او كړئى چه په هغوى باندې غم څنگه تيريږي نو هغوى به اوښائى چه نا اميدى او حوصله بيلل اود درد او غم نه سوا هيڅ هم نه ملاوېږي. علماؤ ليكلي دي چه كله هم سړى ته تير شوې مصيبت رايادشې هغه له پكاردي چه د اكلمات ادا كړي الله تعالى به ورته نوې ثواب وركړى. [الكشاف: ٤/٣٥٣].

[١٦١٩] د ابوسلمه د پاره د نبى كريم صلى الله عليه وسلم دعا

٣٨٨- (١) [٣] وَ عَنْهَا قَالَتْ: «دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَعْرُهُ فَأَغْمَضَهُ [٢] ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرُّوحَ إِذَا أَفِضَ تَبِعَهُ الْمَعْرُ [٣] فَضَعَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ فَقَالَ: [٤] لَا تَدْعُوا عَلَيَّ أَنْفُسَكُمْ إِلَّا بِغَيْرِ [٥] فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَيَّ مَا تَقُولُونَ» [٦] ثُمَّ قَالَ: [٧] «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَأَبِي سَلَمَةَ [٨] وَأَزْوَاقَهُ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدَيْنِ [٩] وَأَخْلَفَهُ فِي عَقِيهِ فِي الْغَايِرِينَ [١٠] وَاغْفِرْ لَنَا وَلَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ [١١] وَأَفْسَحْ لِي فِي قَبْرِهِ، وَتَوَلَّهِ فِيهِ» [١٢]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] بي بي ام سلمه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم (زما مخكني خاوند) ابو سلمه رضي الله عنه ته هغه وخت تشریف راوړه كله چې د هغه سترگي خلاصې پاتې شوي وي نو حضور صلى الله عليه وسلم د هغه سترگي بندي كړي [٣] او وي فرمايل هر كله چې روح قبض كيږي نو سترگي په هغه پسې گوري اوروني پاتې شي [٤] د ابو سلمه رضي الله عنه اهل بيت (د دي اوريدو

(١) اخرجه مسلم في باب في إغاض الميت والدعاء له إذا حضر (رقم- ٧ - (٩٢٠) ابوداود كتاب الجنائز، باب تقييض الميت (رقم- ٣١١٨) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في تقييض الميت (رقم- ٨٤٤٤)

سره، پوهه شو چې ابو سلمه رضي الله عنه وفات شو نو هغه ټول په ژړا شو حضور ﷺ ورته وفرمايل [۵] چې د خپلو نفسونو په باره کښې د خير او د نيکي دعا کوي (يعني واويلا او بد دعا مه کوي) [۶] چې تاسو (ښه يا بد) د کومي دعا د پاره هم الفاظ د خلې څخه اوباسي فرستي په هغې آمين وايي [۷] بيا حضور ﷺ دا دعا ارشاد وفرمايله: **اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي سَلَمَةً وَأَرْقَمَ دَرَجَتَهُ فِي الْمَقْدِينِ وَأَخْلَفُهُ فِي عَقِيهِ فِي الْقَابِرِينَ وَأَغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ وَأَفْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَتَوَزَّ لَهُ فِيهِ تَوَجُّعُهُ** [۸] اي الله ابو سلمه رضي الله عنه وبخښي [۹] او د هغه مرتبه بلنده کړي هغه په هغه خلقو کښې شامل کړي چې هغوی ته سيده لار ښودل شوي ده [۹] د هغه دپسمانده گانو (چې باقي پاتې شوي دي د هغوی) کار ساز شي [۱۰] او اي د دواړو جهانو پروردگار موند او دی وبخښي [۱۱] او دده په قبر کښې فراخي راولي او د هغه د پاره قبر منور کړي. (مسلم)

حل اللغات: - ① شَقَّ: دمرگ په وخت سترگې کول او پاتې کيدل او شليدلوپه معنی کښې دي، ② فَأُخْمَصَ: نو سترگې ئې ورله بندې کړې، ③ فَصَّيْرٌ: د صَرْبٍ بَصْرٍ بڼه دي، أي: رَقَمَ الصَّوْتُ بِاللِّغَاءِ: خلقو په زوره ژړا شروع کړه، ④ يَقُولُونَ: أي: يَقُولُونَ آمِينَ: فرښتي پرې آمين وائي. ⑤ الْمَقْدِينِ: أي: الَّذِينَ هَذَاهُمْ اللَّهُ لِلْإِسْلَامِ سَابِقًا: چاته داسلام نيغه لار مخکښې نه ورنصيب شوې ده، ⑥ وَأَخْلَفُهُ: أي: كُنْ خَلْقًا أَوْ خَلِيفَةً لَهُ: ته ددوی کار ساز شي، ⑦ عَقِيهِ: أي: فِي أَوْلَادِهِ: د مړي پسمانده گان او اهل و عيال، ⑧ الْقَابِرِينَ: أي: الْبَاقِينَ فِي الْأَحْيَاءِ مِنَ النَّاسِ، دمړي کوم پسمانده گان چه ژوندي دي. ⑨ أَلْيَحْ: أي: وَتَبَّ: فراخه کړي (قبر دده).

تسهيلات: قوله: وَدَشَقَّ بَصَرَهُ فَأُخْمَصَ:

د مړي سترگو ښودلو وجه: - اوبيانې د سترگو د غړيدلو وجه بيان کړه چه روح کله اوځي نو نظر هغې پسې ځي لکه چه سترگې داگوري چه روح څنگه اوځي. کله چه روح اوځي نو نظر هم ختم شي اود سترگو حرکت هم ختمیږي نو سترگې هم غړيدلې پاتې کيږي. په دې وجه حضور پاك امت ته تعليم ورکړو چه د مړي سترگې بنده وئې ځکه چه غړيدلې پاتې کيدو کښې اوس د ليدلو فائده نشته دي اود مړي شکل ښه نه پاتې کيږي. دا د اسلام د خويانو نه دي چه دانسان دنباست د مرگ نه پس هم خيال اوساتلې شي.

قوله: فَصَّيْرٌ تَأْسٍ مِنْ أَهْلِهِ:

په مړي پسې په چغو د ژړا حرمت: - حضور پاك چه کله دا وفرمائيل چه روح اوځي نو سترگې کولو پاتې کيږي په دې سره د کور خلکو ته اندازه بلکه يقين اوشو چه ابوسلمه رضي الله عنه وفات شوې دي په دې وجه ئې په چغو اوژړل. په دې باندې حضور پاك هغوی ته تسلي ورکړه چه په چغوسره ژړل نه دي پکار او په ژبه سره خراب کلمات هم نه دي ادا کول پکار ځکه چه فرښتي آمين وائي. بيا حضور پاك د ابوسلمه رضي الله عنه او د هغه غريبانانو گانو د پاره يوه جامع دعا وفرمائيله کومه چه صرف ابوسلمه رضي الله عنه سره خاص نه ده بلکه د امت د ټولو

کسانو دپاره عام ده.

[۱۶۲۰] د نبی علیه السلام په لاش یمنی خادر اچول

۱۶۲۰- (۵۱) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - جِئَ تُوَيْفَى [۲] سُبْحَى بِرَدِّ جَبْرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي چې کوم وخت رسول الله ﷺ وفات شو [۲] نو (په بدن مبارک) باندې يې يمني خادر واچول شو. (بخاري مسلم)
حل اللغات: - [۱] سُبْحَى: دمجهول صيغه ده، اُنِي: غُظِي وَتَبَرَّ: پټ کړې شو، [۲] رَدِّ: خادر، [۳] جَبْرِ: پوزې غټه پوزې، د عنبه په وزن دې يمني خادر ته وائي. مَوْئِي مُخَطَّطًا: گملکاری او کرښې دار يعنې برگی خادر.

تسهيلات: قوله: سُبْحَى بِرَدِّ جَبْرِ:

د نبی کریم ﷺ ژوند او د مرګ د هر کیفیت حفاظت: - مطلب دا چه د حضور پاک د وفات نه پس په حضور پاک باندې يو نقش دار يمني خادر اچولې شوې وو. د دنيا د ټولو مذهبونو منونکوله منل پکار دی چه اسلام خومره خور مذهب دې او د دې نښې نښانې خومره محفوظ دی. په اسلام کښې دا ضمانت هم ورکولې شې چه د مسلمانانو پيغمبر ﷺ د وفات نه پس په کوم حال کښې وو يويو کيفيت نې څنگه وو او يوه يوه لمحې نې څنگه تيره کړې ده او څنگه محفوظ پاتې شوی.

الفصل الثاني

[۱۶۲۱] د مرګ په وخت کښې د کلمه طيبه ويلو فضيلت

۱۶۲۱- (۶۱) [۱] عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «مَنْ كَانَ آخِرَ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] معاذ ابن جبل رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د کوم سړي آخري کلام چې لا اله الا الله شي هغه به په جنت کښې داخلېږي. (ابوداود)
تسهيلات: قوله دَخَلَ الْجَنَّةَ:

په دغول جنت کښې دوه احتمالات: - مراد دادې چې کوم کس په آخری وخت کښې لا اله الا الله محمد رسول الله او وائي نو هغه به جنت ته داخلېږي.

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أودع في أكفانه (رقم- ۱۲۴۱) ومسلم فی کتاب الجنائز/باب تسجیه الميت (رقم- ۴۸) - (۹۴۲) وابدوداود کتاب الجنائز/باب فی الميت یسبحی (رقم- ۳۱۲۰)

(۲) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز باب فی التلقين (رقم- ۳۱۱۶)

① دا دخول جنت د عذاب نه وړاندې دې ځکه د خول خاص دې دا احتمال صحيح معلومېږي چې په هغه مؤمنانو کښې څوک کلمه طيبه او وائي او خپل خان الله ته حواله کړي، او په هغه مؤمنانو کښې څوک چې کلمه طيبه او نه ونيه په دې دواړو کښې امتيار پيدا شي.

② دا د دخول د خپلو گناهونو په قدر عذاب تيرولو نه پس.

[۱۶۲۲] مرگ ته نيزدې سړي ته د سورت ياسين لوستلو حکم

٢٢٢٢- (٤) [١] وَعَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «أَقْرَأُوا سُورَةَ يَسْ عَلَى مَوْتَاكُمْ». رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ① معقل بن یسار ابن یسار روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د خپلو مړو په مخکي سورة یسین وایي. (احمد، ابوداؤد، ابن ماجه)

د راوي مختصر تعارف: - نوم معقل ابو عبدالله کنيت د پلار نوم یسار بن عبدالله بن صغير بن حراق. د صلح حدیبیه نه وړاندې مسلمان شوي او بیا په صلح حدیبیه کښې د رسول الله ﷺ هم رکاب هم پاتې وو. او کله چه حضور ﷺ بيعت رضوان کښې د صحابه کرامو رضوان الله اجمعین نه د مرگ بيعت اخستلو نو په یوښاخ سره ئی په حضور ﷺ باندې سوري کړې وو. ③

نبی کریم ﷺ هغه د قبيله مزينه قاضی جوړول غوښتل نو هغه دوه ځل انکار اوکړو بیا رسول الله ﷺ ارشاد وفرمائيلوچه الله تعالی قاضی سره سره وی کله چه هغه ظلم اونه کړی بیا دې قاضی جوړشو

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره د هغه ډیر قدر اوعزت وو په اهم کارونو کښې به ئی هغوی سره مشهوره کوله. کله چه حضرت عمر رضی الله عنه ابوموسی اشعری رضی الله عنه ته په بصره کښې د نهر کنستلو دپاره حکم ورکړو چه د تیاریدو نه پس د معقل په لاس باندې په دې کښې اوبه روانې کړه. بیا د حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کښې دا نهر زیاد صحیح کړو نو په دې کښې ئی د حضرت معقل رضی الله عنه په لاس اوبه روانې کړې. ④

وفات: د حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کښې وفات شو دغه وخت د هغه عمر د شپیتو او یاو په مینځ کښې وو. ⑤

مرویات: - د هغوی نه ۳۳ احادیث نقل دی یومتفق علیه په یو کښې امام بخاری او په دوو کښې امام مسلم رضی الله عنه منفرد دی. ⑥

① اخرجه ابوداود کتاب الجنائز. باب القراءة عند الميت (رقم- ۳۱۲۱) وابن ماجه کتاب الجنائز لباب ما جاء فیما یقال عند المریض إذا حضر (رقم- ۱۴۴۸)

② مستد احمد ۲۵/۵. (۲) مستدرک حاکم ۵۷۷/۳ (۳) فتح البلدان ۳۶۶ (۴) اصابه ۱۲۶/۶

⑤ تهذیب الکمال ۳۸۳ (۶) مسلم فی الأمانة باب فضيلة الإمام العادل. ..

تسهيلات: قوله: أَفَرَأَوْا سُورَةَ يَسِينَ عَلَى مَوْتَانَا كُمْ:

قريب الموت ته سورة يسين وثيلو حکمت: - اول او خود لي شو چه د مولي نه مراد مرگ ته نيز دي سري دي. سورت ياسين خوبي داده چه دهغه نه الله تعالی د سختني تکليف آسانوي ځکه چه د قرآن کريم په ټولو سورتونو کښي داسورت ياسين داسې دي چه په دي کښي الله تعالی په عجيبه انداز کښي قيامت ثابت کړي دي مثلاً د ذکر الله پوره نقشه ده د دفن کړي شوي سري د احوالو ذکر دي د قيامت د احوال ذکر دي په جهنم باندې تيريدو او د نورو واقعاتو ذکر دي. او په عجيبه دلاوسره دي حشر او نشر ثابت کړي دي. چونکه سورت ياسين اهمو اصول باندې مشتمل دي بالخصوص د حشر او نشر واقعات په دي کښي ډير په تفصيل سره بيان کړي شوي دي. په دي وجه په خصوصيت سره مرگ ته نيز دي کس ته خواکي د دي د لوستلو حکم شوې دي او هم په دي وجه دي ته قلب قرآن ونيلي شوي دي. دا د تکليف په وخت کښي هم مفيد دي مري سره خواکي لوستل هم دمري دپاره مفيد دي او په کور کښي د دي لوستل هم د فائدي دي. خلق هم د دي حديث د وجي نه دمري و دپاره سورت ياسين خاص کوي. بعضي همي خلق د سورت ياسين نه د تختيدو وکوشش کوي.

د سورة ياسين د تلاوت هغه د يو کس ويريدل: - حضرت تهانوي رحمته الله عليه په خپل ملفوظاتو کښي ليکلي دي چه په هندوستان کښي يوسري ووهغه به د سورت ياسين د نوم نه ويريدلو او خلقوته ئي ونيلي وو چه په کومه ورځ حافظ صاحب سورت ياسين لولي دهغه نه مخکښي ماته وايښي چه زه په هغه شپه په تراويح کښي شرکت نه کوم ځکه چه دادمرو سورت دي څوک ئي چه اوري مړه کيږي به. هغه په انتظار کښي وو خو چاورته اونه ونيل او سورت ياسين اولوستلې شو يوڅو ورځي پس هغه پوښتنه اوکړه چه تر دغه وخته سورت ياسين نه دي راغلي نو چاورته او ونيل چه هغه خو تير شوې دي. هغه او ونيل چه زه په هغه شپه حاضر ووم او ما اوريدلې دي. جواب ورکونکي او ونيل اونه حاضر وي اوتا اوريدلې هم دي. په دغه سري د ويرې دومره اثر اوشو چه په پچيدو شو او په لړچ لړچ کښي مړ شو.

[١٦٢٢] د مسلمان د لاش ښکلولو جواز

١٦٢٢- (٨) (١) وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: [٢] «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبِلَ عُثْمَانَ بْنَ مَطْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ [٣] وَهُوَ يَكْفِي حَتَّى سَأَلَ دُمُورُ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى وَجْهِ عُثْمَانَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

قوجه: [١] بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ د عثمان ابن مظعون د وفات څخه روسته هغه ښکل کړ [٣] او په هغه بي وژل تر دي چې د حضور ﷺ اُښکي مبارکي

(١) اخرجه ابوداود کتاب الجنائز / باب في تقبيل الميت (رقم- ٣١٦٣) کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في تقبيل الميت (رقم- ٩٨٩) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء في تقبيل الميت (رقم- ١٤٥٦)

د عثمان رضی اللہ عنہ پہ مخ (خشید لوسره) وبہیدلی. (ترمذی ابوداؤد ابن ماجہ)

حل اللغات:- ① قَبَّلَ: بشکل نی کرو، ② سَأَلَ: وبہیدلی.

تسهيلات: قوله: قَبَّلَ عُمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ:

د عثمان بن مطعون رضی اللہ عنہ پہ مرگ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ڈھڑا:- دے صحابی رضی اللہ عنہ سرہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیر محبت وو. حضور پاک دے د خپل رور پہ نوم باندے یاد کړې دے. مهاجرینو کنبے دا اولنې انسان دے د چاچہ په مدینه منوره کنبے انتقال شوې وو او دے اولنې انسان دے د چا په وجہ چه د جنت البقیع بنیاد کیخودے شو. د ټولو نه اول په بقیع کنبے هم دے دفن کړې شو او حضور پاک یو لونی کانی کانی راوړو د ده قبر سره نی خبی کرو او ونی فرمائیل چه په دے سره به زما د رور قبر معلوم وی او زما اهل عیال به ده سره نیز دے دفن کیږی.

د حدیث فوائد:- ① په یومرې باندې ژړل او اوبسکې تیول جائز دی. چغې صوړې ویناگانې اوجزع فزع کول جائز نه دی.

② مسلمان مړې بشکول جائز دی په عام توگه په تندې باندې بشکولې شی.

③ ددې حدیث نه دا خبره هم ثابتہ شوه چه د خپل خاندان خلق نیز دے نیز دے خنبول جائز دی. ④ د قبر معلومول په غرض باندې په هغې باندې څه نښه کیخودل جائز دی.

[۱۶۲۴] د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بدن مبارک بشکول

۱۶۲۴- (۱) [۹] وَعَنْهَا قَالَتْ: [۲] إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَبَّلَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ مَيِّتٌ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه:- ① بی بی عایشه رضی اللہ عنہا فرمایي ② چې ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وفات څخه روسته د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بدن مبارک بشکل کړو. (ترمذی ابن ماجه)

تسهيلات:

قوله: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَبَّلَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ مَيِّتٌ

د مړې څخه د یوې اخستلو جواز:- د بوسې اخستلو والا دویم روایت نې متصل ذکر کړو چې حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم څخه بوسه واخسته چې کله نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددې فانی دنیا څخه رحلت او فرمائیلو. امام احمد رحمۃ اللہ علیہ یو روایت نقل کړې دے چې حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته د سر د طرفه راغلو او تندې مبارک نه نې ترې بوسه واخستله. بیا نې او فرمائیل چې وانبیاه. بیا نې خپل سر پورته کړو او خپل مخ نې تیت

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز / باب الدخول علی الميت بعد الموت إذا أدرج فی أكفانه (رقم- ۱۲۴۲) والترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی تقبيل الميت (رقم- ۹۸۹) والنسائي کتاب الجنائز / تقبيل الميت (رقم- ۸۴۰) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فی تقبيل الميت (رقم- ۱۴۵۷)

کړو. بيا ئې د نبی کریم ﷺ د مخ مبارک څخه بوسه واخستله او وې فرمائيل چې واصفيا. بيا حضرت ابوبکر صدیق ؓ خپل سر پورته کړو او مخ ئې تیت کړو او تندي مبارک څخه ئې بوسه واخستله او وې فرمائيل واخيللاه. داشان ابن عمر ؓ نه روايت دي چې حضرت ابوبکر صدیق ؓ د نبی کریم ﷺ په تندي مبارک باندې خپله خله کيخودله او بوسه ئې اخستلې. او ورسره ئې ژړل هم او فرمائيل به ئې چې زما سور پلار دې ستاسو څخه قربان وي، ستا حیات او وفات قابل رشک دی. (مرقاۃ ج ۴ ص ۱۷).
ددې څخه معلومه شوه چې مړی څخه بوسه اخستل جائز دی. لیکن ښځه د خاوند څخه او خاوند د ښځې څخه د مرگ څخه پس بوسه نشي اخستې.
[۱۶۲۵] په کفن دفن کښې د تادی کولو حکم

۳۵۶- (۱۰۱) [۱] وَعَنْ حُصَيْنِ بْنِ وَحُوحٍ [۲] «أَنَّ طَلْحَةَ بْنَ الْبَرَاءِ مَرَّصَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَوِّدُهُ [۳] فَقَالَ: إِنِّي لَا أَرَى طَلْحَةَ إِلَّا قَدْ حَدَّثَ بِهِ الْمَوْتَ [۴] فَأَذِنُونِي بِهِ وَغُتِلُوا [۵] فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِحَبِيقَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحْبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَهْلِيهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] حصین بن وحوح فرمایي [۲] چې طلحه ؓ ابن براء ؓ چې طلحه ؓ ابن براء ؓ مریض شو نو نبی کریم ﷺ د هغه پوښتنې ته تشریف راوړو [۳] او (د هغه اهل بیت ته) یې وفرمایل چې زما خیال دي چه د طلحه ؓ مرگ راغلي دي یعنې په هغه د مرگ علامت ظاهر شوي دي [۴] نو کله چې وفات شي نو ما (سمدستي) خبر کړئ [چې د جنازي مونځ ته راوړسیرم] او تاسو په تجهیز او تکفین او تدفین کښې جلتی کوئ [۵] ځکه چې د مسلمان مړي د بدن د پاره مناسب نه دي چې هغه د خپل اهل په مینځ کښې زیات ایسار کړې شي. (ابوداؤد).

حل اللغات: - ① حَدَّثَ: أي: ظَهَرَ، یعنی د مرگ علامات ئې ښکاره شوی دی. ② غُتِلُوا: جلتی کوئ، په غسل او کفن دفن کښې. ③ لِحَبِيقَةِ: أي: جَنَّةُ: د مړي بدن، ④ تُحْبَسَ: أي: تُقَامَرُ وَتُوقَفُ: ایسار کړې شي. ⑤ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَهْلِيهِ: أي: بَيْنَ أَهْلِيهِ: په خپل اهل و عیال کښې.

د راوي مختصر تعارف: - نوم حصین د پلار نوم وحوح. دا انصاری صاحبی ؓ دی د هغه روایتونو په مدینه منور کښې ډیر مشهور دی. په جنگ قادسیه کښې شهید کړې شو و نیولی شی چه هغه ته د یرزیات تکلیفونه رسولوسره شهید کړې شو.

تسهيلات: قوله: فَأَذِنُونِي بِهِ وَغُتِلُوا:

په تدفین کښې د تاخیر د معانعت وجه: - کله چې انسان مړ شی او په ده باندې ډیر وخت تیرشی نو دده نعش بدبوئې داره کیږی کوم چې د خلقو د نفرت سبب گرځی او انسان الله تعالی په ژوندونی او مړونی قابل عزت پیدا کړې دي ددې وجې نبی علیه السلام په تدفین کښې د تاخیر څخه منع او فرمائيله.

الفصل الثالث

[۱۶۲۶] قریب المرگ ته دیوی کلمی تلقین کول

۱۶۲۶- (۱) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «لَقِنُوا مَوْتَكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ» [۲] سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ [۳] الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [۴] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ لِلْأَحْيَاءِ [۵] قَالَ: «أَجُودٌ وَأَجُودٌ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهٗ.

ترجمه: [۱] عبد الله ابن جعفر رضی اللہ عنہ روایت کوی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا [۲] تاسو خلق قریب المرگ ته دی کلمی تلقین کوئی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (ترجمه) د الله تعالیٰ خُشخه ماسوا بل معبود نشسته چي بردبار او بزرگ دي [۳] پاک دي الله تعالیٰ چي د عرش عظیم مالک دي [۴] بول تعریفونه الله تعالیٰ لره دي چي د دواړو جهانونو پروردگار دي، [۵] صحابه ؓ عرض وکړو چي یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تندرستو ته دا کلمه بنودل څرنگه دي؟ [۶] حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا چي بهتر او ډیر بهتر دي. (ابن ماجه)
حل اللغات: -- ① لَقِنُوا: أَي: ذَكِّرُوا: تلقین او کړی، یعنی قریب المرگ ته کلمه وریاده کړی. ② أَجُودٌ وَأَجُودٌ: أَي: أَحْسَنُ: یعنی ډیر ښه دي، (تکرار د مبالغې او تاکید دپاره دي).

تسهيلات:

قوله: سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ:

عرش لره د عظیم په صفت د موصوف کوولو جه: -- عرش عظیم ئې په دي وجه او وئيل چي دا د ټول مخلوقاتو نه لوې دي. اود ټول کائنات احاطه ئې کړې ده. او ټول تعریفونه هغه ذات دپاره دی کوم چي په حیات او مرگ ورکولو باندې قادر دي. هغه داسې رب دي چي د ټول جهان مربی او خالق دي. صحابه کرامو عرض اوکړو چي دا کلمات د ژوندو دپاره څنگه دي، نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایا چي ډیر ښه څیز دي.

قوله: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ

د مرگ په وخت کښې لاندېنې کلمات وئيل: -- یعنی ښه نه ښه، مکرر تاکید او مبالغې دپاره دي. امام طیبی رحمته اللہ علیہ فرماني چي تکرار استمداد دپاره دي. امام سیوطی، ابن عساکر رحمته اللہ علیہ د حضرت علی رضی اللہ عنہ روایت نقل کړې دي چي نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایا چي کوم کس دا لاتدي کلمات د مرگ په وخت کښې او وائي نو الله تعالیٰ به ئې جنت ته داخل کړي. (لا اله الا الله الحليم الكريم) درې ځل (الحمد رب العالمين)، درې ځل (ذِيكَ الَّذِي يَسِيْرُ الْمَلَكُ يَمْنِي وَيُخَيِّتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ).

[١٦٢٧] دروح قبض كولو په وخت كېښي د مومن او كافر فرق

١٦٢٤- (١٣١) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: [٢] «الْمَوْتُ حَضَرَةُ الْمَلَائِكَةِ فَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَاحِبًا قَالُوا: [٣] أَخْرِجِي عَمِيدَةً أَتَيْتِهَا النَّفْسَ الطَّيِّبَةَ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ، [٤] أَخْرِجِي وَأَنْبِئِي بِرُوحٍ وَرَحْمَةٍ [٥] وَدَبَّ غَيْرُ غَضْبَانٍ، [٦] فَلَا تَزَالُ يُقَالُ لَهَا: ذَلِكَ حَتَّى تَخْرُجَ [٧] ثُمَّ يُعْرَجُ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَيُقْتَتَلُ لَهَا [٨] فَيُقَالُ: مَنْ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: فَلَانٌ. [٩] فَيُقَالُ: مَرْحَبًا بِالنَّفْسِ الطَّيِّبَةِ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ، [١٠] ادْخُلِي عَمِيدَةً [١١] وَأَنْبِئِي بِرُوحٍ وَرَحْمَةٍ [١٢] وَدَبَّ غَيْرُ غَضْبَانٍ [١٣] فَلَا تَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذَلِكَ حَتَّى تَنْتَهِيَ إِلَى السَّمَاءِ الَّتِي فِيهَا اللَّهُ،

توجهه: [١] ابوهريره رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سړي چې قريب المرگ وي نو هغه ته فرښتي راځي که هغه نیک او صالح وي نو (د هغه روح ته د رحمت، فرښتي وايي [٣] چې اي پاکه روحيه چې په پاک بدن کېښي وي په دي حال کېښي (د بدن څخه، راووزه چې د الله ﷻ او د مخلوق په نزد ستا تعريف شوي دي [٤] او تا ته دي زيري وي د دايمي راحت او سکون، د جنت د پاک رزق [٥] او د الله ﷻ سره د ملاقات چې په تا، غضبناک نه دي [٦] د قريب المرگ مخې ته فرښتي بيا بيا دا خبره کوي تر دي چې روح په خوشحالي خوشحالي سره، بهر راووزي [٧] بيا فرشتي هغه د آسمان طرف ته وړي د آسمان دروازه دهغه دپاره (د فرشتو د ويلو سره يا د مخکې نه، خلاصه وي [٨] د آسمان دربان پوښتنه کوي چې دا سړي څوک دي؟ فرښتي ورته (د هغه نوم، نسب ښودلو سره) وائي چې دا د فلاني سړي روح دي [٩] نو ويل کيږي چې په دي پاک روح دي افرين وي چې په پاک بدن کېښي وو [١٠] او (اي پاک روحيه په آسمان کېښي، داخل شه په داسې حال کېښي چې ستا تعريف شوي دي [١١] او تا ته دي زيري وي د راحت، د پاک رزق [١٢] او د پروردگار سره د ملاقات چې غضبناک نه دي، [١٣] د هغه روح سره برابر دا خبره کيږي تر دي چې هغه آسمان (يعني عرش) ته ورسې چيرته چې د الله رب العزت ذات (دکمايليق بشانه) دي.

[١] فَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ السُّوءَ قَالَ: [٢] أَخْرِجِي أَتَيْتِهَا النَّفْسَ الْخَبِيثَةَ [٣] كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الْخَبِيثِ، [٤] أَخْرِجِي دَمِيمَةً [٥] وَأَنْبِئِي بِرُوحٍ وَغَسَاقٍ [٦] وَأَخْرِجِي مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجًا [٧] فَمَا تَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذَلِكَ حَتَّى تَخْرُجَ [٨] ثُمَّ يُعْرَجُ إِلَى السَّمَاءِ فَيُقْتَتَلُ لَهَا [٩] فَيُقَالُ: مَنْ هَذَا؟ فَيُقَالُ: فَلَانٌ. [١٠] فَيُقَالُ: لَا مَرْحَبًا بِالنَّفْسِ الْخَبِيثَةِ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الْخَبِيثِ، [١١] ادْخُلِي دَمِيمَةً فَإِنَّهَا لَا تَقْتَتَلُ لِكَ أَبْوَابِ السَّمَاءِ [١٢] فَتُرْسَلُ مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تُصِيرُ إِلَى الْقَبْرِ. [١٣] رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجهه: [١] او که هغه خراب (يعني کافر) وي نو ملک الموت ورته وايي [٢] چې اي خبيث روحيه [٣] چې په خبيث بدن کېښي وي [٤] په داسې حال کېښي د بدن څخه راووزه چې ستا

بدي بيان شوي ده [٥] او دا خرابه خبره واوره چې ايشيدلي اوبه، نوونه (پېپ) [٦] او د دې څخه علاوه نور عذابونه ستا منتظر دي [٧] د دې بد بخت قريب المړگ مخې ته په وار وار دا اوويل كيږي تر دې چې د هغه روح په ناخوښي، بهر راووزي [٨] بيا هغه د آسمان طرف ته وړل كيږي (چې د هغه ذلت او خواري په هغه ظاهر كړل شي) هر كله چې د هغه د پاره د آسمان دروازي كولاو كړل شي [٩] د دربانانو د طرف څخه پوښتنه كيږي چې دا سړي څوك دي؟ جواب وركول شي چې فلاني سړي دي [١٠] نو ويل كيږي چې په دې خبيث روح دي لعنت وي چې په مردار جسم كښې وو [١١] او (اي خبيث روحه) واپس ولاړ شه په داسې حال كښې چې ستا بدي بيان شوي ده او ستا د پاره د آسمان دروازي نشي خلاصيدلي [١٢] نو هغه د آسمان څخه راويشتل كيږي نو واپس هغه د قبر طرف ته راځي. (ابن ماجه)

حل اللغات:- ① حَبِثَةً: أي: مُتَوَدِّعَةً حَبِثَةً: يعني دالله تعالی اود هغه دمخلوق په نیزخو محمود اوتعريف كړې شوې دي. ② رَوْحٌ: أي: رَاحَةٌ: دهميشه راحت اوسكون ته وائی. ③ يَحْسَابٌ: أي: رِزْقٌ: د جنت صفا ستره رزق مراد دي. ④ مَجْهُولٌ: صيغه ده، خيچولي شي، ⑤ مَرَحًا: په خير راغلې دي وي ⑥ دُيْمَةً: أي: مَلُومَةً: چه بدې نې بيان شوې ده، ⑦ حَمِيمٌ: أي: مَاءٌ حَارٌّ: ايشيدلي خوتكيدلي اوبه ⑧ غَائِي: أي: مِنْ صِلَابِ أَهْلِ النَّارِ: د دوزخيانو ويني زوي، (پېپ او نوونه)، ⑨ شَكْلِيهِ: أي: يُفْلَ مَا ذَكَرَ: ددې په شان نور عذابونه، ⑩ قُتِرَ: أي: تَرَدُّ: واپس كولې شي، ⑪ تَصِيرُ: أي: تَرْجُمُ: واپس راځي.

تسهيلاټ: قوله: "إِلَى السَّمَاءِ" معلومه شوه چه د جنت پوره نظام په آسمانونو كښې دي اوهم هلته عليين دي چرته چه د مؤمنانو روحونه جمع كيږي. "رب غيوضبان" يعني دداسې رب د ملاقات دې تاته زيري وي چه په تاباندې به كله هم نه غضبناك كيږي.

قوله: يَهْبِأُ اللَّهُ: يعني په كوم آسمان كښې چه الله تعالی دي دا كلمه د متشابهاټ نه ده په دې زمونږ ايمان دي. تفصيل كښې تلل منع دي. "اي مايليق بشانه"

د دوزخ نظام د زمكو لاندې:- داسې معلومېږي چه د دوزخ ټول نظام د زمكو لاندې دي. بعضې روايتونو كښې د عرش پورې د روحونو اړولو ذكر راغلې دي، بعضې كښې د قبرونو پورې د روحونو رسيدل ذكر دي. نو تطبيق دادي چه بعضې روحونه د عرش پورې ځي بعضې قبرونو سره وي او عام په عليين كښې وي.

[١٦٦٨] د مؤمن او كافرو د روح قبض كولو بيان

٢٧٨- (١١٣) [١] وَعَنْهُ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «إِذَا خَرَجَتْ رُوحُ الْمُؤْمِنِ تَلْقَاهَا مَلَكَانِ يُضَعِدَانِهَا. [٣] قَالَ حَمَّادٌ: قَدْ ذَكَرْتُ مِنْ طَبِيعِهَا وَذَكَرْتُ الْمَلَكَ. [٤] قَالَ: وَيَقُولُ أَهْلُ السَّمَاءِ: رُوحٌ طَيِّبَةٌ [٥] جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْأَرْضِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ [٦] وَعَلَى جَسَدٍ كُنْتَ تُعَوِّرُنَهُ [٧] فَيُنْطَلِقُ بِهِ إِلَى رَبِّهِ لَمْ يَقُولِ:

(١) اخرجه مسلم كتاب الجنة وصفه نعيمها واهلها/باب عرض مقعد الميت من الجنة أو النار عليه. وإثبات عذاب القبر والتعوذ منه (رقم- ٧٥ - ٢٨٧٢)

[٨] اَلْظُلُفُو اِيَّاهُ اِلَى آخِرِ الْاَجَلِ.

توجه: [١] ابوهريره عليه السلام روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر كله چې د مومن روح د هغه د جسم څخه وځي نو دوه فربنتي هغه د آسمان طرفته وړي [٣] حماد (چې دا حديث د ابوهريره عليه السلام څخه روايت كوي) وايي چې د دې څخه روسته حضور ﷺ يا ابوهريره عليه السلام د هغه روح د خوشبو او مشك ذكر او كړو ايعنې چې د هغه روح څخه د مشك خوشبوري راځي دا الفاظ حماد څكه اوويل چې هغه ته هغه الفاظ بعينه ياد نه وو كوم چې هغه اوريدلي وو [٤] بيا حضور ﷺ وفرمايل (هر كله چې فربنتي د مومن روح آخستلو سره آسمان ته رسي) نو آسمان والا فرشتي وايي چې دا پاك روح د زمكي څخه راغلي دي [٥] بيا هغه روح مخاطب كولو سره داسې وايي چې الله تعالى ﷻ دي په تا باندې خپل رحمت وكړي [٦] او ستا په بدن باندې چې تا آباد كړي وو [٧] بيا فربنتي هغه پروردگار ته (يعني عرش) ته وړي او پروردگار دا حكم فرمايي [٨] چې دي بوزي او د قيامت تر ورځې پورې مهلت وركړي:

[١] قَالَ: اِنَّ الْكَافِرَ اِذَا خَرَجَتْ رُوْحُهُ [٢] قَالَ حَمَادٌ: وَذَكَرَ مِنْ تَثْنِيَا، وَذَكَرَ لَعْنًا [٣] وَيَقُولُ اَهْلُ السَّمَاءِ: رُوْحُ خَبِيْثَةٍ جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْاَرْضِ [٤] فَيَقَالُ: اَلْظُلُفُو اِيَّاهُ اِلَى آخِرِ الْاَجَلِ. [٥] قَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ: قَدْ رَسُوْا - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رِيْظَةً كَانَتْ عَلَيْهِ عَلٰى اَنْفِهِ هَكَذَا. «. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] حضرت ابوهريره عليه السلام وايي چې د دې څخه روسته حضور ﷺ وفرمايل چې هر كله چې د كافر روح د هغه د بدن څخه راوړي [٢] (حماد وايي) د دې څخه روسته حضور ﷺ يا ابوهريره عليه السلام د هغه د بدبويي او د لعنت ذكر او كړو [٣] بيا حضور ﷺ وفرمايل چې هر كله د كافر روح آسمان ته رسي نو اهل آسمان وايي چې يو ناپاك روح د زمكي څخه راغلي دي [٤] حماد وايي چې ابوهريره يانې عليه السلام د هغه بدبويي او په هغه باندې د لعنت ذكر وكړو بيا (د هغه ناپاك روح په باره كېنې) دا فيصله اورول كېږي چې دي بوزي او د قيامت تر ورځې پورې مهلت وركړي [٥] حضرت ابوهريره عليه السلام فرمايي چې د دې څخه روسته حضور ﷺ د خپل خادر څاك (گوت) (چې د حضور ﷺ په بدن مبارك وو) خپلي پوزي مباركي باندې داسې كېنودلو (مسلم)

حل اللسان: - ① يُعَذَّبُ اِيَّاهُ: خيجوی دا روح، ② تُعْبِرُ بَيْنَهُ: چه تا آباد كړې وو په نيك عمل سره، ③ تَثْنِيَا: أي: عَنَيْنَا: بدبونی ته وائی، ④ الْاَجَلُ: نيته يعني آخرت وخت (دلته د قيامت ورځ مراد ده)، ⑤ رِيْظَةً: خادر.

تسهيلات: قوله: تُعْبِرُ بَيْنَهُ:

د آسماني فربنستو د طرف نه د مؤمن د روح او د هغه د بدن د پاره دانيكه دعا ده. تعميره مطلب هم دغه دي چې الله تعالى دي په تاباندې او په دغه بدن باندې رحمت نازل كړي كوم

بدن چه به تا آباد ساتلو. تعمیر او عمارت د عمر نه دی د آبادولو په معنی کښې دې. الکاشف ۱/۳۲۵۹

قوله: ثَلَاثًا: نقت: کله کله په دنیا کښې د خښولونه وړاندې د مومن او منافق او کافر د بدنونو نه خوشبونی او د بدبونی د اماناظ په کتلو کښې راځی. د کافر د روح دومره سخته بدبونی ده چه په هغې سره د هغه بدن بدبودار کیږی.

د کافر د روح په بدبونی کښې دوه الواله ۱- ① مطلب داچه حضور پاک د کشف او معجزه په توګه واقعی د کافر د روح دغه بدبونی محسوس کړه د کوم چه حضور پاک بیان فرمائیلو.

② اود اهم ممکن دی چه دا صرف یو تشبیه او تمثیل وی که چرې هغه بدبونی څوک محسوس کړی نو د خادر ګوټ به په پوزه کیخودونه بغیر پاتې نه شی. لکه چه حضور پاک د هغه وخت د کیفیت طرف ته اشاره او فرمائیله دواړه مفهوم کیدې شی.

[۱۶۲۹] د کافر او د مومن د روح حالات

۳۶۱- (۱۱۳) [۱] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲] «إِذَا حُفِرَ الْمُؤْمِنُ أَتَتْ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ بِحَبِيرَةٍ بَيَضَاءَ [۳] فَيَقُولُونَ: أَخْرِجِي رَاضِيَةً مُرَضِيًا عَنْكَ إِلَى رَوْحِ اللَّهِ وَرَحْمَانٍ [۴] وَدَبَّ غَيْرُ غَضْبَانَ [۵] فَتَقَرَّبَ كَأَطْلَبٍ رِيحِ الْمُسْكِ [۶] حَتَّى إِذَا لَبِثَا وَلَهُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا [۷] حَتَّى يَأْتِيَ أَبْوَابَ السَّمَاءِ،

توجه: [۱] د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] هر کله چې د مومن د مرګ وخت راشي نو د رحمت ملايکي سپينه ريښمينه کپړه اخستو سره راځي [۳] او روح ته وايي چې ته د بدن څخه راووزه په داسې حال کښې چې ته د الله تعالی جبار څخه راضي يي او الله تعالی جبار ستا څخه راضي دی او د الله تعالی جبار رحمت او مهرباني اوبه ترين رزق [۴] او د پروردگار طرف ته چې په تا غضبناک نه دي څه [۵] نور روح د مشک د بهترينې خوشبو په شان (د بدن څخه) وزي [۶] او فريښتي هغه (د تعظيم او تکریم په وجه) لاس په لاس اخستي ځي [۷] تر دي چې هغه د آسمان تر دروازي پورې راوړي

[۱] فَيَقُولُونَ: مَا أَطْلَبَ هَذِهِ الرِّيحَ الَّتِي جَاءَتْكُمْ مِنَ الْأَرْضِ! [۲] فَيَأْتُونَ بِهَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِينَ: [۳] فَلَهُمْ أَشَدُّ قَرَحًا مِنْ أَحَدِكُمْ بِغَابِيهِ [۴] يَقْدُمُ عَلَيْهِ فَيَسْأَلُونَهُ [۵] مَاذَا فَعَلَ فُلَانٌ؟ مَاذَا فَعَلَ فُلَانٌ؟ [۶] فَيَقُولُونَ: دَعْوَةُ قَائِلِهِ كَانَ فِي غَيْرِ الدُّنْيَا. [۷] فَيَقُولُ: قَدْ مَاتَ أَمَا أَتَاكُمْ؟ [۸] فَيَقُولُونَ: قَدْ ذُهِبَ بِهِ إِلَى أَبِيهِ وَالْهَلَاوِيَّةِ،

توجه: [۱] هلته فريښتي په خپلو کښې وايي چې دا څومره ښه خوشبويي ده چې ستاسو سره د زمکي څخه راځي [۲] بيا يي د مومنانو د ارواحو سره اېه عليين کښې يا په جنت کښې يا د جنت په دروازه يا د عرش څخه لاندې چيرته چې د مومنانو روحونه د خپلو خپلو مرتبو او درجاتو مطابق وي هلته راوړي [۳] نو هغه روحونه د هغه روح راتلو سره دومره خوشحاليږي

خرنگه چې په تاسو کښې یو سړي هغه وخت خوشحاله وي هر کله چې هغه ته د هغه غایب راشي (یعنی په تاسو کښې چې څوک سړي د سفر څخه واپس راشي نو خرنګه چې د هغه اهل و عیال د هغه په راتلو خوشحالیږي دغه شان په آسمان کښې د مومنانو روحونه هغه وخت ډیر خوشحالیږي څه وخت چې د یو مومن روح د زمکې څخه هغوئ ته راځي [٦] بیا ټول روحونه د هغه څخه پوښتنه کوي [٥] چې فلاني څه کوي او فلاني څه کوي (یعنی روحونه د هغه متعارفینو په باره کښې چې هغوئ په دنیا کښې پریښي وو نامه په نامه پوښتنه کوي چې د فلاني فلاني سړي څه حال دي؟) [٦] خو بیا هغه روحونه په خپلو کښې وایي چې دا روح پرېږدئ (اوس ځیني هیڅ پوښتنه مه کوئ) ځکه چې دي د دنیا په غم او الم کښې وو (هر کله چې ده ته لږ سکون حاصل شي نو بیا تري نه پوښتنه اوکړئ روح چې سکون اومومي [٧] نو خپله وایي چې فلاني سړي (چې بدکاره وو او د هغه په باره کښې تاسو پوښتنه کوله) مې شوي دي آیا هغه تاسو ته نه دي راغلي؟ [٨] نو هغه روحونه هغه ته وایي چې هغه خو د هغه ځای طرف ته چې هغه د دوزخ اور دي لیرل شوي دي

حل الفات: ① یقولون: چه دسفر نه راشی، ② غَوِ الدُّنْيَا: ددنیا غمونه اوفکرونه، ③ اَنِوَالْهَابِیَّةَ: أي: النار: دهغه ځای د دوزخ اوردی.

[١] وَأَنَّ الْكَافِرَ إِذَا حُفِرَ أَتَتْهُ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ يَمْسَحُونَ [٢] فَيَقُولُونَ: أَخْرَجْتَنَا مِنْ حُفْرَةِ مَسْخُوطٍ عَلَيْكَ إِلَى عَذَابٍ أَلْوَنَ - عَزَّ وَجَلَّ - [٣] نَقْرُومُ كَأَنَّي رِيحَ حَقِيقَةٍ [٤] حَتَّى يَأْتُونَ بِهَ إِلَى بَابِ الْأَرْضِ [٥] فَيَقُولُونَ: مَا أَتَيْنَ هَذِهِ الرِّيحَ [٦] حَتَّى يَأْتُونَ بِهَ أَرْوَاحُ الْكَفَّارِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ.

توضیح: [١] او هر کله چې د کافر مرګ راشي نو د عذاب فرښتي هغه ته د ټاټ فرش راوړلو سره راځي [٢] او د هغه روح ته وایي چې ای کافر روحه د الله عزوجل عذاب طرف ته راووځه په داسې حال کښې چې الله تعالی ﷻ ستا څخه ناراضه دي او په تا د ناراضګي گزار دي [٣] نو روح (د کافر د بدن څخه) د مردارې د بدبویه په شان راوځي [٤] بیا فرښتي یې د آسمان د دروازو طرف ته راوړي [٥] هلته فرښتي وایي چې دا بدبویی څومره خرابه ده [٦] بیا د دې څخه روسته هغه زمکې طرفته د کافرو د ارواح طرف ته اُورې (احمد نسائي)

حل الفات: ①- يَمْسَحُونَ: ای الیّ الدّاش: ټاټ، ② سَاعِطَةٌ: أي: گارَهه: چه نه دې خوښوو الله تعالی، ③ مَسْخُوطٌ: أي: مَفْضُوبٌ: چه الله درنه خفه اونا راضه دي، ④ أَتَيْنَ: زیات بدبوداره، ⑤ حَقِيقَةٌ: مردار، سخا شوي.

تسهيلات: قوله: يَمْسَحُونَ: د مومن روح په عزت سره په سپینه رينمننه کپړه کښې کيځودوسره اوږی مګر د کافرو روح د ټاټ يا بوجې په شان يوه ګنده کپړه کښې راغونډولوسره اوږی

قوله: إِنْ إِلَى بَابِ الْأَرْضِ: ای الی باب سماء الارض یعنی د زمکې دروازه مراد نه ده بلکه د زمکې والا د آسمان دروازه مراد ده. لکه څنګه چه په رومي حديث کښې ذکر دی چه د دنيا د

آسمانونو د دروازونه دکافر روح د سجين طرف ته راغورزولوسره واپس کولې شی.
[الکاشف: ٢/٣٦١].

قوله: مَاذَا فَعَلَ كَلَان؟

د مړي د تله مړي هغه تپوسونه کول - يعنی په عالم برزخ کښې د مؤمنانو روحونه د دغه نوی راغلی روح نه د خپل پیژننگلو خلقوباره کښې پوښتنې کوي چه فلانکی څه او کړل اوفلانکې څنگه وو یعنی که چرې نیک وی نوچه مونږ خوشحاله شو او که بدوی نوخفه شو.
[الکاشف: ٢/٣٦٠].

قوله: دَعُوهُ:

د مړي پر یغودو مطلب - یعنی بعضې خلق وائی چه د دغه نوی روح نه دومره زر سوالونه مه کوئی ځکه چه دې تر دغه وخته پورې سترې ستومانه دي. د دنیا مصیبتونه او د زنکدن سختی وغیره ئی زغملي راغلي دي. د لې آرام کولونه پس پوښتنه کوئی. د دې حدیث نه په واضحه توگه معلومېږي چه د عالم برزخ یو مستقل ژوندون دي او هلته روحونو ته یو قسم جته ورکولې شی او هغه ژوند تیره وی.

قوله: دُوبِیْه:

په علین کښې د روح نه موجودیدل - یعنی دا نوې راغلې روح د یوسړی باره کښې ښائی چه هغه خوزمانه وړاندې د دنیانه راغلې دي ولې هغه تاسوسره نه دي ملا شوي. په دې باندې سوال کونکی وائی افسوس هغه شرې دوزخ ته بوتللي شوي دي.
[١٦٢٠] د مؤمن روح په آسانی سره وتل

٣٠- (١٥) [١] وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: [٢] «خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ [٣] فَأَتَيْنَا إِلَى الْقَبْرِ [٤] وَلَمَّا يَلْحَدُ فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ [٥] كَانَ عَلَى رُغُوبِنَا الظُّلُوفُ فِي يَدَيْهِ عَوْدٌ يَنْكُتُ بِهِ فِي الْأَرْضِ [٦] فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.

توجه: ١ براء بن عازب فرمایي [٢] چې (یو خل) مونږ د رسول الله ﷺ سره د یو انصاري سړي د جنازي سره لاړو [٣] مونږ قبر ته ورسیدو [٤] (د قبر نه تیاریدو په وجه) اوس لا جنازه خاورو ته سپارل شوي نه وه رسول الله ﷺ یو ځای تشریف فرما شو مونږ هم د حضور ﷺ سره شا وخوا کینا ستو [٥] لکه چې زمونږ په سرونو مارغان دي (یعني مونږ بالکل خاموش سرونه ځکته کړي کینا ستلو) د حضور ﷺ په لاس کښې یو لرگي وو چې په هغې سره یې زمکه گروله (څرنگه چې یو سړي د انتهایي فکر په حالت کښې وي) [٦] بیا

حضور ﷺ خیل سر مبارک او جت کرو او مونږ مخاطب کولو سره یی وفرمایل چې د قبر د عذاب څخه د الله ﷻ پناه غواړئ حضور ﷺ دا دوه یا درې ځله وفرمایل.

هل الفان:-- ① لَمَّا تَلَعَدُ: لحد یعنی قبر لاتیارنه وو، ② غُودَ: لرگی او چوکې ته عودوانی، ③ تَنَكَّتْ: په لرگی باندې زمکه گرولوته وانی.

① لَمَّا تَلَعَدُ: ② غُودَ: ③ تَنَكَّتْ: ④ لَمَّا تَلَعَدُ: ⑤ وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ: ⑥ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ: ⑦ لَمَّا جَمِعَ رُؤُوسُ الْمَوْتِ: عَلَيْهِ السَّلَامُ: ⑧ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَبِّهِ قِيَمُول: ⑨ أَتَيْهَا النَّفْسُ الْعَظِيمَةُ: ⑩ أَخْرَجَنِي إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللَّهِ: ⑪ قَالَ: ⑫ فَمُتُّ بِرُكْبَتَيْنِ كَمَا تَسِيلُ الْفَطْرَةُ مِنَ السَّمَاءِ: ⑬ قَبَا عُدَّهَا قَدْ أَغْدَهَا لَمْ يَدْعُوهَا فِي يَدِهِ طَرَفَةٌ عَنْ: ⑭ حَتَّى يَأْخُذَهَا قِيَمُولُهَا فِي ذَلِكَ الْكَفَنِ، وَفِي ذَلِكَ الْحَنُوطِ: ⑮ وَتُحَرَّمُ مِنْهَا كَأَطْيَبِ نَفْحَةٍ مِثْلٍ وَجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ،

ترجمه: ① بیا یی وفرمایل هر کله چه مومن بنده د دنیا څخه خپل تعلق ختمونکي وي ② او د آخرت طرف ته متوجه کیږي (یعني مرگ ته نژدې وي، نو هغه ته د آسمان څخه فریښتي راڅکته کیږي ③ ډیر روښانه مخ والا (چې د هغوی د مخ رڼا داسې وي، لکه چې د هغوی مخونه لکه نمر دي ④ د هغوی سره د جنت (د ریښني کیږي) کفن وي ⑤ او د جنت خوشبو (یعني د مشک وغنبر وغیره په شان خوشبويي) وي ⑥ او هغوی (د کمال ادب په سبب او د روح وتلو په انتظار کښې، د هغه مخې ته دومره لرې پورې چې د تر هغې پورې د هغه نظر رسیدي شی کښي ⑦ بیا ملک الموت علیه السلام راځي ⑧ او د هغه سر ته نژدې کیناستو سره ورته وایي چې ⑨ ای پاک روحه د الله بزرگ ویرتر د طرف نه د مغفرت او بخشش او د هغه د رضا طرف ته د رسیدو د پاره د بدن څخه راووخه ⑩ حضور ﷺ فرمایي چې د دې اوریدو سره د مومن بنده روح د هغه د بدن څخه داسې (په آسانی او سهولت سره) راوړي څرنگه چې د مشک څخه د اوبو قطره رابهیري ⑪ نو ملک الموت هغه واخلې بیا نورې فریښتي هغه روح د ملک الموت علیه السلام د لاس څخه د ډیر شوق په بنا سمدستي په خپل لاس کښي واخلې ⑫ او هغه په کفن کښي او په هغه خوشبوي کښي (چې هغوی د خان سره راوړي وه) یی کیږدي ⑬ او د هغه روح څخه هغه بهترینه خوشبوي وڅي چې د زمکې په مخ (د زمکې د پیدا کیدو څخه د هغه تر فنا کیدو پورې) د پیدا کیدونکي مشک د بهتریني خوشبو په شان وي.

① قَالَ: قِيَمُولُونَ بِهَا فَلَا يَمُرُّونَ بِهَا عَلَى مَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: ② مَا هَذَا الرُّؤُوسُ الْعَظِيمَةُ؟ ③ يَقُولُونَ: فَلَانِ ابْنِ فَلَانٍ بِأَحْسَنِ أَشْهُابِهِ الَّتِي كَانُوا يَمُوتُونَ بِهَا فِي الدُّنْيَا، ④ حَتَّى يَتَمُوتُوا بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، ⑤ فَيَسْتَفْتَحُونَ لَهُ فَيَفْتَحُ هُمْ ⑥ فَيُسْتَفْتَعُ مِنْ كُلِّ مَاءٍ مَقْرُبُوهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِي تَلِيهَا، ⑦ حَتَّى يَتَمُتَ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ قِيَمُولُ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - ⑧ أَكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِي فِي عِلِّيَّينَ، وَأَعِيدُوهُ إِلَى الْأَرْضِ، ⑨ قَالُوا مِنْهَا خَلَقْتُمُ، وَمِنْهَا أَعِيدْتُمْ ⑩ وَمِنْهَا أَخْرَجْتُمْ تَارَةً أُخْرَى.

توجه: ۱ حضور ﷺ فرمايې چې بيا هغه فربنتي (هغه روح آخستو سره آسمان طرف ته ځي، او چه د فرشتو د يو جماعت سره نژدي تيريږي نو هغه جماعت تري نه پوښتنه کوي ۲) چې دا پاک روح د چا دي؟ ۳ نو هغه فربنتي چې هغه روح وږي وايي چې دا د فلاني سړي د فلاني ځوی (يعنی د هغه روح) دي او هغه فربنتي د هغه بهترين نوم او لقب (او د هغه اوصاف) ښايي چې د هغې په ذريعه اهل دنيا د هغه ذکر کوي ۴ (دغه شان سوال جواب کيږي، تر دي چې هغه فربنتي ددي روح سره د دنيا آسمان (يعنی اولنی آسمان ته ورسې ۵) او د آسمان د دروازې د کولولو مطالبه کوي نو د هغوی د پاره خلاصیږي (او د غه رنگه د هر آسمان دروازه د هغه د پاره خلاصیږي) ۶ او د هر آسمان مقربې فرشتې تر دويم آسمان پورې د هغه سره ځي ۷ تر دي چې تراووم آسمانه پورې (په دغه شان اعزاز او اکرام سره) رسول کيږي نو الله تعالی ﷻ (فرشتو ته) فرمايې چه ۸ د دې بنده اعمال نامه په عليین کې وليکي او دا روح د زمکي طرف ته (يعني د هغه په بدن کښې چې په زمکه کې دفن دي، واپس یوسي چې دا خپل بدن ته رسيدو سره د قبر د سوال او جواب د پاره تيار وي) ۹ (الله ﷻ فرمايې چه) بيشکه ما د زمکي څخه جسمونه پيدا کړي دي او زمکي ته به د دوي اجسام او ارواح واپس ليرم ۱۰ او بيا د زمکي څخه به يي دوباره راوباسم

۱۱ قَالَ: فَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَدِيدٍ فَإِنَّهُ مَلَكٌ ۱۲ فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللَّهُ. ۱۳ فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: دِينِي الْإِسْلَامُ. ۱۴ فَيَقُولَانِ لَهُ: هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بَعَثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ: هُوَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ۱۵ فَيَقُولَانِ لَهُ: وَمَا عِلْمُكَ؟ فَيَقُولُ: قَرَأْتُ كِتَابَ اللَّهِ فَأَمُنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ، ۱۶ فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ صَدَّقَ عَبْدِي ۱۷ فَأُفْرَشُهُ مِنَ الْجَنَّةِ ۱۸ وَالْبُسُودَةُ مِنَ الْجَنَّةِ ۱۹ وَالْفَتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ ۲۰ قَالَ: فَإِنَّهُ مِنْ رُوحِيهَا وَطَيْبُهَا ۲۱ فَيُفْتَحُ لَهُ فِي قَبْرِهٖ مَذْبَعَةٌ.

توجه: ۱ حضور ﷺ وفرمايل چې د دې څخه روسته هغه روح خپل بدن ته رسول کيږي بيا هغه ته دوه فربنتي (يعني منکر او نکير) راځي ۲ چې هغه کينوي او پوښتنې ځيني کوي چې ستا رب څوک دي؟ مومن بنده جواب ورکوي چې زما رب الله ﷻ دي ۳ بيا هغه پوښته وکړي چې ستا دين کوم يو دي؟ هغه جواب ورکوي چې زما دين اسلام دي ۴ بيا هغه پوښتنه کوي چې دا (رسول الله ﷺ) څوک دي چې تاسو ته رالېږل شوي وو؟ ۵ هغه جواب ورکوي چې دا د الله تعالی ﷻ رسول ﷺ دي ۶ بيا هغه پوښتنه کوي تا څرنگه وپېژندل چې دا د الله ﷻ رسول دي؟ هغه جواب ورکوي چې ما د الله ﷻ کتاب ونيلى وو په هغه مي ايمان راوړي وو او په زړه سره مي رېښتيني وگڼلو چې د هغې په وجه ماته د رسول الله ﷻ رسول کيدل معلوم شو ۷ بيا يو اعلان کونکي د آسمان څخه اعلان کوي (يعنی د الله تعالی ﷻ د طرف څخه اعلان کوي) چې دا زما رېښتني بنده دي ۸ د ده دپاره د جنت بستره خوره کړې ۹ ده ته د جنت لباس ورواغوندى ۱۰ او دده د پاره د جنت

دروازه کولو کړئ [١] حضور ﷺ و فرمايل چې [د هغه طرف ته د جنت دروازه کولو کړل شي چې] د هغې څخه د جنت هوا او خوشبويي ورته راځي [٢] بيا د هغه قبر د نظر تر حده پورې فراخ کړل شي.

[١] قَالَ: وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ، [٢] حَسَنُ الْقِيَابِ طَيِّبُ الرَّيْحِ. [٣] يَقُولُ: أَتَيْتُ بِالَّذِي يَسْتُرُكَ، [٤] هَذَا الْيَوْمَ لَكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعَدُ [٥] يَقُولُ لَهُ مَنْ أَلْتَ قَوْجَكَ الْوَجْهَ يَحْيَىٰ وَالْخَيْرَ [٦] يَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحِ. [٧] يَقُولُ: رَبِّ، أَقِيمِ السَّاعَةَ، رَبِّ أَقِيمِ السَّاعَةَ [٨] حَتَّىٰ أَرْجِعَ إِلَىٰ أَهْلِي وَمَالِي.

توجهه: [١] حضور ﷺ و فرمايل چې د دې څخه روسته هغه ته يو خوبصورته سړي راځي [٢] چې بڼې کپړې يې اغوستي وي او خوشبو يې لگولي وي [٣] او هغه ته وايي چې تاته دې زيرې وې د هغه څيز چې تا خوشحالونکي دي ايعنې ستا د پاره هغه نعمتونه تيار دي چې نه يوي سترگي ليدلي دي نه يو غوږ اوريدلي دي [٤] نن هغه ورځ ده چې د هغې (په دنيا کښې) ستا سره وعده شوي ده [٥] مومن بنده د هغه څخه پوښتنه کوي چې ته څوک يې ستا مخ په حسن وجمال کې کامل دي او تا خوځير راوړي دي او د هغې زيرې اوروي [٦] هغه سړي جواب ورکوي چې زه ستا نیک عمل يم (چې په دې شکل او صورت کښې راغلي يم) [٧] دي اوريدو سره مومن بنده وايي چې اي زما پروردگار قیامت قايم کړي، اي زما پروردگار قیامت قايم کړي [٨] چې زه د خپل اهل و عيال طرف ته لاړ شم.

[١] قَالَ: وَإِنَّ الْعَبْدَ الْكَافِرَ إِذَا كَانَ فِي الْقَطَاعِ مِنَ الدُّنْيَا [٢] وَأَقْبَلَ مِنَ الْآخِرَةِ [٣] نَزَلَ إِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَلَائِكَةٌ سُوْدُ الْوُجُوهِ [٤] مَعَهُمُ السُّوءُ فَيَقِيلُونَ مِنْهُ مَذَّ الْبَصَرِ [٥] ثُمَّ يَحْيَىٰ عَمَلُكَ الْمَوْتَ حَتَّىٰ يَجْلِسَ عِنْدَ رَبِّهِ [٦] يَقُولُ: أَتَيْتَ النَّفْسَ الْخَبِيثَةَ [٧] أَخْرَجْتَنِي إِلَىٰ سَخَطٍ مِنَ اللَّهِ [٨] قَالَ: فَتَفَرَّقَ فِي جَسَدٍ قَبْلَ زَعَا [٩] كَمَا يَنْزِعُ السَّقْدُ مِنَ الصُّوفِ الْمَبْلُولِ [١٠] فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدْعُوهَا فِي يَدِهِ طَرَفَةً غَيْرَ [١١] حَتَّىٰ يَبْعَثُوهَا فِي تِلْكَ الْمُسُورِ [١٢] وَتُخْرِجُ مِنْهَا كَأَنَّ رِيحَ جِفَّةٍ وَجِدَتْ عَلَىٰ وَجْهِ الْأَرْضِ،

توجهه: [١] بيا حضور ﷺ و فرمايل او هرکله چې کافر بنده د دنيا څخه خپل تعلق ختموي [٢] او د آخرت طرف ته ځي (يعني د هغه د مرگ وخت نژدې شي) [٣] نو هغه ته د آسمان څخه (د عذاب) تورمخي فريستي راځي [٤] د هغوئ سره ټاټ وي او هغه دومره لرې پورې کيږي تر کومه پورې چې نظر رسيدې شي [٥] بيا ملک الموت راځي او د هغه سر ته نژدې کيږي [٦] او ورته وايي چې اي خبيث روحه [٧] له الله ﷻ د طرف څخه په عذاب کښې (مبتلا کيدو د پاره) د بدن څخه بهر راوړه [٨] حضور ﷺ و فرمايل چې (د کافر روح دي اوريدو سره) د هغه په بدن کښه خور شې (يعني د کافر روح چې د خداوند د عذاب آثار وويني نو د هغې د ويريدلو څخه د خپل بدن څخه د وتلو د پاره تيار نه وي بلکه په ټول بدن کښه پټ گرځي په خلاف د مومن د روح چې هغه انوار الهي اود پروردگار د کرم آثار ليدوسره د بدن څخه په خوشحالي خوشحالي سره راوړي) نو ملک الموت د هغه روح په سختي او زور

سره بهر اوباسي [۱] لکه څه رنگه چې ازغی د لوندې وړې څخه را اوځکل کيږي [يعني څنگه چې دوړې څخه ازغېدو پر په سختي او مشکل سره راويستل کيږي او په سختي سره درا ويستلو په وجه د وړې څه اجزا هم د هغه ازغی سره لگيدلي بهر راوړي نو دا حال وي لکه چې د روح سره د رگونو څه اجزا لگيدلي بهر راغلي وي [۲] هر کله چې ملک الموت هغه روح ونيسي نو نوري فريستي هغه روح د ملک الموت څخه فوراً اخلي [۳] او په تابت کښېنغاړي [۴] هغه روح څخه داسې د ورستې مرداري بدبوي څومره بدبو راوړي چې د زمکي په مخ مو ندل کيږي.

حل اللغات: - ① خُوطَ: مخلوط مشک او عنبر خوشبو ته حنوط وانی. ② البقاء: أي: البقية: داوبو مشکيزه

[۱] لَيْصَعُونَ بِهَا فَلَا يَمُوتُونَ بِهَا عَلَى مَلَكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا: [۲] مَا هَذَا الرَّوْحُ الْحَيَّةُ؟ [۳] يَقُولُونَ: فَلَنْ أَمُوتَ فَلَنْ يَأْقُبُهُ أَسْمَاءُ الَّتِي كَانَ يُسَمِّي بِهَا فِي الدُّنْيَا [۴] حَتَّى يَنْتَهَى بِهِيَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيُسْتَقْتَرُ لَهُ، [۵] فَلَا يَفْتَحُ لَهُ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] لَا تَفْتَحْ هُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ [۲] حَتَّى يَلْبِسَ الْجَمَلُ فِي سِرِّ الْحَيَاةِ [الأعراف: ۳۰] [۳] يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَكْتُبُوا كِتَابَهُ فِي سَبْعِينَ فِي الْأَرْضِ السُّفْلَى [۴] فَتَطْوَرُ رُوحُهُ طَوْرًا، [۵] ثُمَّ قَرَأَ: وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرِمَ السَّمَاءِ [۶] فَتُخَطِّفُهُ الظُّلُمُ [۷] أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِينٍ [الحج: ۲۱]

توجه: [۱] هغه فريستي هغه روح اخستو سره د آسمان طرف ته وړي هر کله چې هغه فريستي د يو جماعت سره تيرېږي نو هغه جماعت پوښتنه ځيني کوي [۲] چې دا کوم ناپاک روح دي [۳] هغه فريستي چې دا روح وړي جواب ورکوي چې دا د فلاني سړي ځوی دي (يعني د فلاني سړي روح دي) او د هغه بد نوم او خراب اوصافو سره د هغه ذکر کوي چې کوم نوم او اوصافو سره هغه په دنيا کښې بلل کيدو [۴] تر دي چې هغه دنيا آسمان ته ورسول شي او د هغه د پاره د آسمان د دروازی کولا ويدو د پاره ويل کيږي [۵] نو د هغه د پاره د آسمان دروازه نشي خلاصولې بيا حضور ﷺ د استدلال په طور، دا آيت اوويلو: [۶] لَا تَفْتَحْ هُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلْبِسَ الْجَمَلُ فِي سِرِّ الْحَيَاةِ (توجه: د آسمانونو دروازی به د کافرانو د پاره نشي خلاصيدلی او نه به هغوی په جنت کې داخل شي يعنی د هغوی په جنت کې داخليدل ناممکن دی) [۷] تر دی پورې چې اوښ د ستن په سوري کې داخل شي، [۸] (بيا حضور ﷺ وفرمايل، بيا الله تعالی ﷻ وفرمايي چې د دی روح اعمال نامه په سجين کې وليکي چې د ټولو څخه ځکه زمکه ده [۹] نو د کافر روح به ځکه وغوځول شي [۱۰] بيا حضور ﷺ د استدلال په طور، دا آيت اوويلو. وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرِمَ السَّمَاءِ فَتُخَطِّفُهُ الظُّلُمُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِينٍ (توجه: کوم سړي چې د الله ﷻ سره شرک او کړو هغه داسې دي لکه د آسمان څخه (يعني د ايمان او توحيد د بلندي څخه د کفر او شرک په

کوهی (خاکی، کنبی و غورخیدلو) نو مارغان هغه و شوکوی (یعنی هلاک شی) [٧] یا هوا هغه الوخولو سره لرې غورخوي (یعنی د رحمت خداوندي څخه لرېکېږي، په دي کنبېدي طرف ته اشاره ده چې هغه شیطان په گمراهي کنبو غورخولو چې د هغه په وجه هغه قرب د مقام څخه لرې و غورخیدلو،

حل اللغات: - ① النُّسُخُ: نَحْمُ الْبَشَرِ بِالْكَفْرِ، وَهُوَ الْبَاسُ الْحَيُّ: ازغی داري ستغي او زیگه جامې، ② تَغْطِی: غضب او ناراضگی، ③ السُّوْدُ: أَيْ: السُّوْكُ أَوَّلُ الْحَبِيدِ: ازغی، ستنې، ④ التَّوَلُّوْلُ: د اسم مفعول صیغه ده، لوند کړې شوې، ⑤ يَكْتُمُ: أَيْ: يَنْخَلُ: ننوخی، ⑥ سَمَرٌ: أَيْ: خَرْقَةٌ وَتَقَبُّهٌ: د ستنې سوږه، ⑦ سَمُومًا: د دوزخ گرمې هوا ته سموم وانی ⑧ الْحِصَاطُ: اى الزبارة: ستن (کوم باندې چه کېږي گنډلې شی، ⑨ يَتَجَمَّعُ: هُوَ مُؤْتَمِرٌ فِيهِ كِتَابُ الْفَجَّارِ مِنْ قَبْرِ النَّارِ: هغه ځای چرته چه د فاسقانو فاجرانو عمل نامې پرته دی یعنی دجهنم په بیخ کنبی، ⑩ طَرَحًا: أَيْ: رَمَاً شَدِيدًا: ډیر په سختی سره ورغورزولې شی، ⑪ غَرَّ: راوغورخیدلو، ⑫ تَغَطَّطَهُ: اونی شوکوی، ⑬ تَهَوَّى: لرې نهې غورخوی، ⑭ سَجِيتٌ: أَيْ: تَعَبٌ أَوْ عَمَلٌ: لرې په ژوره کنده کنبی،

① قَتَعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ، وَأَتَيْتِهِ مَلَكًا فَيَقِيلُ سَائِهِ ② فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ، لَا أَذْرِي. ③ فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ، لَا أَذْرِي. ④ فَيَقُولَانِ: مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي يُعِيتُ فِيكُمْ؟ ⑤ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ، لَا أَذْرِي. ⑥ فَيَتَاوَمَانِ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ ⑦ فَأَقْرَبُوهُ مِنَ النَّارِ ⑧ وَافْتَرَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى النَّارِ قِيَاتِيهِ خَرَّهَا وَتَمُومُهَا ⑨ وَيَضِيقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ،

توجه: ① بیا حضور ﷺ و فرمايل چې د هغه روح د هغه بدن ته راځي او هغه ته دوه فرېستي راځي او هغه کينوي ② او پوښتنه ځيني کوي چې ستا رب څوک دي؟ هغه وايي هاه هاه ماته نه ده معلومه ③ بیا هغه فرېستي د هغه څخه پوښتنه کوي چې ستا دين څه دي؟ هغه وايي هاه هاه ماته نه ده معلومه ④ بیا هغه فرېستي د هغه څخه پوښتنه کوي چې دا سړي (يعني حضور ﷺ) چې تاسو ته رالېږل شوي وو څوک دي؟ ⑤ هغه وايي هاه هاه ماته نه ده معلومه ⑥ (دي سوال و جواب څخه پس، يو اعلانچي د آسمان د طرف څخه اعلان کوي چې دي دروغجن دي ⑦ نو د ده د پاره د اور فرش خور کړی ⑧ او د ده د پاره د دوزخ دروازه کولای کړی (نو د هغه د پاره د دوزخ دروازه کولای شي، چې د هغې څخه ورته د دوزخ گرمي او د هغې گرمه هوا راځي ⑨ او د هغه د پاره د هغه قبر دومره تنگ کړل شي (چې دواړه غاړي يې يو ځاي کيدو سره، دهغه پښتي ديخوا څخه اخوا ته او د اخوا څخه دي خوا ته راووزي.

حل اللغات: - ① هَاهُ: هُوَ كَلَامُ الْمُنْبُوتِ الْمَخْتَوِي فِي الْجَوَابِ: ډډېري حيرانتيا په وخت ونيلې شی هاه هاه، ② فَأَقْرَبُوهُ: خوره کړی ده لره بستره (د اور، ③ خَرَّهَا: مطلق گرمی ته وانی ④ أَضْلَاعُهُ: عِظَامُهُ جَنَّتِهِ: پښتی، ⑤ الْغُرُوفُ: رگونه،

وَأَيُّهُ رَجُلٌ قَبِيحُ الْوَجْهِ، [۲] قَبِيحُ النَّيَابِ، مُتَيْنُ الرَّيْبِ، [۳] يَقُولُ: أَشْبَهَ بِالَّذِي يَسُوءُكَ، هَذَا يَوْمُكَ الَّذِي كُنْتَ تُوعِدُ. [۴] يَقُولُ: مَنْ أَلْتَ، فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ بِحَسْبِ مَا لَمْ يَرْ؟ [۵] يَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ الْفَحِيشِ، [۶] يَقُولُ: رَبِّ لَا تُغَيِّرِ السَّاعَةَ».

توجہ: [۱] بیا ہفہ تہ یو بد صورتہ سہی راخی [۲] چہی خرابی کپہی بی اغوستی وی او د ہفہ خخہ بد بوی راخی [۳] او ہفہ ہفہ تہ وایی چہی تہ خرابہ خبرہ واورہ چہی تا پہ رنخ او غم کنہی اختہ کپہی نن ہفہ ورخ دہ چہی د ہفہی تا سرہ (پہ دنیا کنہی) وعدہ شوی وہ [۴] ہفہ پوہننہ خینی کوی تہ شوک بی؟ ستا منخ خو یر خراب دی چہی دہد خبر راوہلو سرہ راغلی بی [۵] ہفہ سہی ورتہ وایی چہی زہ ستا خراب عمل یم [۶] دی اوریدو سرہ، مہی وایی چہی ای زما پروردگارہ قیامت قایم مہ کپہی.

[۱] وَفِي رِوَايَةٍ تَحْوُهُ، وَزَادَ: [۲] «إِذَا أَخْرَجَ رُوحَهُ صَلَّى عَلَيْهِ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَكُلُّ مَلَكٍ فِي السَّمَاءِ» [۳] وَفِيَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَابٍ إِلَّا وَهُمُ يَدْعُونَ اللَّهَ [۴] أَنْ يُغَيِّرَ بِرُوحِهِ مِنْ قَبْلِهِمْ، [۵] وَأَنْ تَنْزَعَ نَفْسُهُ يَفْنَى الْكَافِرُ مَعَ الْعُرُوقِ [۶] قَبْلَ عَتِهِ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَكُلُّ مَلَكٍ فِي السَّمَاءِ [۷] وَتُغْلَقُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَابٍ إِلَّا وَهُمُ يَدْعُونَ اللَّهَ [۸] أَنْ لَا يُغَيِّرَ رُوحَهُ مِنْ قَبْلِهِمْ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجہ: [۱] پہ یو بل روایت کنہی ہم داسی منقول دی خو پہ ہفہی کنہی دا الفاظ ہم دی [۲] چہی کلہ د مومن روح د ہفہ د بدن خخہ، وزی نو ہرہ ہفہ فرشتہ چہی د آسمان او زمکی پہ منخ کنہی دہ او ہرہ ہفہ فرشتہ چہی پہ آسمان کنہی دہ پہ ہفہ رحمت لیہی [۳] د ہفہ د پارہ آسمان دروازی خلاصیری او د ہر آسمان دروازی والا فرہستی اللہ تعالیٰ ﷻ تہ دا خواست کوی [۴] چہی د مومن روح دی د ہفوی د طرف خخہ آسمان تہ یوہل شی (چہی ہفوی د دی مومن د روح سرہ د تلو شرف حاصل کپہی شی، [۵] او د کافر روح د رگونہ سرہ ویستل کپہی [۶] نو د زمکی او آسمان پہ منخ کنہی تولی فرہستی او ہفہ فرشتی چہی (پہ اول آسمان کنہی دی، پہ ہفہ لعنت لیہی [۷] د ہفہ د پارہ د آسمان دروازی بندول کپہی او د اول آسمان تولو دروازو والا اللہ تعالیٰ ﷻ تہ خواست کوی [۸] چہی د دی کافر روح د ہفوی د طرف خخہ ونہ خیرول شی. (احمد)

تہیلات: قوله: "تَبِيلُ"

د مومن د روح و تلو آسانی: - یعنی د مومن روح دومرہ پہ آسانی سرہ د بدن نہ جدا کپہی لکہ خنکہ چہ اوبہ د مشکیزہ پہ آسانی سرہ راہریوخی
قوله: «هَاتَا لَا أَدْرِي»:

د مذکورہ جملہی قال: - داجملہ کافروانی یعنی ہائی افسوس زہ نہ پیژنم ماتہ ہیخ نہ دی معلوم خیل خالق او مالک نی چہ پہ دنیا کنہی نہ دی پیژندلی نویہ قبر کنہی بہ نی خہ اوہیژنی

هـ ایاو په مینځ کښې تعارض، - په نورو روایتونو کښې راغلی دی چه د مؤمن روح هم د وتلو په وخت کښې تکلیف او مصیبت برداشت کوی. دلته خودلې شی چه هیڅ تکلیف نه وی داتعارض دې

ه تعارض جواب، - په دواړو روایتونو کښې تطبیق دادې چه د مؤمن د روح وتلو مرحله چه کله شروع کیږي هغه وخت هغه د جنت نعمتونو ته په کتلو سره ډیر په آسانی سره راوځی لیکن د آخرت د مشاهده نه وړاندې او د وتلو د عمل شروع کیدونه وړاندې تکلیف کیږي نو د تکلیف او راحت وختونه مختلف دی لهذا څه تعارض نشته دې.

قوله: وَمَا عَلِمْتُ؟

ه نیک مړی په د فرشتو په جواب کښې ثابت قدمی، - یعنی تاته دکوم ځانی نه معلومه شوه چه الله تعالی ستا رب دې او محمد ﷺ د الله تعالی رسول دې. هغه جواب ورکوی چه داهرڅه د قرآن نه معلوم شوی دی ددې حدیث نه معلومیږي چه په قبر کښې به صرف درې سوالونه نه وی بلکه نور سوالونه هم کیدي شی لکه څنگه چه دلته سوال کړي شوي دي.

قوله: "مناذ"، یعنی دالله تعالی د طرف نه مقرر شوي فرسته آواز ورکوی او د خوشحالی اعلان کوی.

قوله: "إِلَى أَهْلِي وَمَالِي"

د اهل په مراد کښې دوه اقوال، - ① دې نه مراد خو په جنت کښې حاصلیدونکې اهل و عیال دې په کوم کښې چه به حورې او غلمان وی نو دا اهل هم دې او مال هم دې په دې صورت کښې که ما موصوله واخستې شی نو معنی به داشی چه کوم څه هلته زما دپاره مقرر دی نو مال مراد نه دې.

② دویم مطلب داهم کیدي شی چه داهلی نه مراد دخپل کور اهل او عیال وی او د مالی نه مراد حورې او غلمان وی.

قوله: تَتَفَرَّقُ فِي جَبِيٍّ

د دنیوی مشاغلو کثرت د زندګن د سختی سبب، - یعنی د خوف او ویرې د وجې نه به دکافر روح په بدن کښې د پتیدو دپاره په بدنې رګونو کښې خوریدو سره ورځنیزې اوس چه څنگه خور شوي او ورځنې شوي دي هم دغه شان به راویستلې شی نوسخت تکلیف به وی او دبډن غوښه به ذره ذره شی. بل د انسان روح چه په کوم کار کښې اینختې دې دهغه ځانی نه به راویستې شی نو ډبل ډبل تکلیف به وی. د جانیدادنه به راوځی دوکانونه مکانونه ښځې بچی کارخانې تجارتونو اوجاګیرونو اومناصب نه به راوځی نو تکلیف به کیږي.

[الکاشف: ٣٦٤-٣٦٣.]

[۱۶۲۱] دام بشر رضي الله عنه خپل رسته دارته سلام ليرل

٣٧١ (-) [۱۶۲] وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [۱] «لَمَّا حَفَرْتُ كَعْبًا الْوَقَافَةَ [۲] أَتَنَّهُ أُمُّ بَشَرٍ بِنْتُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ فَقَالَتْ: [۳] يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنَّ لَيْقِيَّتَ فَلَانًا قَا فَرَأَيْتَهُ مِثْلِي السَّلَامَ [۴] فَقَالَ: غَفَرَ اللَّهُ لَكَ يَا أُمُّ بَشَرٍ، عَمَّنْ أَشْغَلُ مِنْ ذَلِكَ. [۵] فَقَالَتْ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَمَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ [۶]: [۷] إِنَّ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ فِي ظُلُمٍ غُفْرٍ تَعْلُقُ بِشَجَرٍ الْمَجْنَةِ [۸] قَالَ: بَلَى. قَالَتْ: فَهَذَا ذَكَ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ، وَابْنُ أَبِي كِتَابِ الْبَيْهَقِيِّ وَالنَّسَائِيُّ.

توجهه [۱] عبد الرحمن ابن كعب د خپل پلار بزرگوار (حضرت كعب رضي الله عنه) په باره كښې روايت كوي [۲] چې كوم وخت د حضرت كعب رضي الله عنه د مرگ وخت تردي شو [۳] نو د براء ابن معرور لور بي بي ام بشر رضي الله عنها ته راغله ورته يې اوويل [۴] چې اي ابو عبد الرحمن (دا د حضرت كعب رضي الله عنه كښت دي) كه ته د مرگ څخه روسته په عالم برزخ كښې د فلاني سړي سره يو ځاي شي نو هغه ته زما سلام وايه [۵] حضرت كعب رضي الله عنه جواب وركړو چې اي ام بشر الله جل جلاله دي تا وبخښي هلته به زمونږ مشغوليت د دې څخه زيات وي [۶] بي بي ام بشر رضي الله عنها اوويل چې اي ابو عبد الرحمن آيا تا د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا نه دى اوريدلي [۷] چې (په عالم برزخ كښې) به د مومنانو روحونه د شنو مارغانو په كات كې وي او د جنت د ونو ميوې به خوري [۸] حضرت كعب رضي الله عنه اوويل چې هو (ما دا ارشاد گرامي اوريدلي دي) نو ام بشر رضي الله عنها ورته وفرمايل چې دا هغه (فضل او كرامت) دي (چې د هغې سره ستاسو د يوځاي كيدلو اميد دي) (ابن ماجه بيهقي)

حل الفات: - ① غُفْرٍ: د أَخْفَرُ جمع ده، ددې مؤنث حَفَرَاءُ راځي، شين، ② تَعْلُقُ: رازوړند به وى.

تسهيلات: قوله: قَا فَرَأَيْتَهُ مِثْلِي السَّلَامَ:

قريب الموت ته د سلام رسولو پيغام حواله كول: - عبد الرحمن بن كعب رضي الله عنه د ږير جليل القدر تابعى دې دهغه د پلار نوم حضرت كعب رضي الله عنه دې چه يودشان والاصحابى دې. ام بشر رضي الله عنها د شان والاصحابيه ده چه د براء بن معرور رضي الله عنه جليل القدر صحابى لور ته ام بشر رضي الله عنها حضرت كعب رضي الله عنه ته د وفات په وخت خپل پلار براء بن معرور رضي الله عنه يا خپل خونى بشر رضي الله عنه ته سلام ليكل غوښتل د چا انتقال چه شوې وو. د ام بشر رضي الله عنها خيال ووچه كعب رضي الله عنه اوس د دنيا نه سفر كونكې دې اوصحابى دې خلاصې يقينى دې لهذا دهغوى په لاس دخپل رسته دار په نوم دسلام پيغام روان كړو. ام بشر رضي الله عنها به نوم اخستې وى ليكن راوى د نوم په ځاى د فلانكى لفظ ادا كړې دې.

قوله: **نَحْنُ أَشَقُّ**:

مونږ به په خپلو غولو کښې ډوپ يو، - حضرت کعب رضي الله عنه جواب ورکړوچې الله تعالى دې تا او بڅينې مونږ به د سلام رسولو په فرصت کښې چرته يو او د سفر دې حساب کتاب دې مونږ به په خپلو شغلونو کښې راگير يو خپل فکر کښې به اخته يو څوک به د چا تپوس کوي. ام بشر رضي الله عنه د مؤمن د شان او جنت کښې د هغوی د روحونو آرام او کاميابی ذکر کولو سره او فرمائيل او اشاره ئی او کړه چې په تابه هيڅ پریشانی نه وی لهدا زما سلام اورسوه. ستاسو شان ددې نه لوئی دې چې ته به پریشان ئی. ددې حدیث نه هم معلومیږي چې په عالم برزخ کښې ژوندون یو لوئی حقیقت دې صرف د خوب ژوندون نه دې لکه روح ته یو قسم جسته ورکولې شی په کوم سره چې هغه ژوند تیره وی او داهم ممکن دی چې روح ته بدن ملاویدونه بغیر په هغه کښې داسې حیثیت پیدا کیږي چې د هغې په ذریعه هغه د اقوال او افعال قابل جوړیږي.

[۱۶۲۲] په جنت کښې د مومنانو روحونه

۱۶۲۲- (۱۴) [۱] وَعَنْهُ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۲] «إِنَّمَا نَفْسُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ تَلْقَى فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ [۳] حَتَّى يُرْجَعَهُ اللَّهُ فِي جَسَدٍ يَوْمَ يُعْتَقُ». رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالتَّيْمِيُّ، وَالتَّبِيعِيُّ فِي كِتَابِ الْبُحْتِ وَالنُّشُورِ.

توجه: [۱] عبد الرحمن د خپل پلار بزرگوار څخه نقل کوي چې هغه (يعني د عبد الرحمن پلار حضرت کعب رضي الله عنه) د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا ارشاد گرامي بيانول [۲] چې په عالم برزخ کښې د مومن روح د مارغه په قالب کښې د ونو ميوې خوري [۳] تر دې پورې چې الله تعالى په هغه ورځ چې کله هغه پورته کوي (يعني د قيامت په ورځ) نو هغه به د هغه بدن ته واپس لیږي. (مالک، نسائي، بیهقي)

حل اللغات: ① نَفْسٌ: قَالَ التَّوَوِيُّ: النَّفْسُ تَطْلُقُ عَلَى ذَاتِ الْإِنْسَانِ جُثْمًا وَرُوحًا: نسمة انسانی بدن ته هم وائی اونسمة روح ته هم وائی.

تسهيلات: قوله: **إِنَّمَا نَفْسُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ**:

روحونه د شتو مارغانو په صورت کښې: - دلته روح مراد دې چې د خاوندو د بدن نه به دا روح اوځی شين مارغه او په شنه مرغی کښې به ورشی لکه چې مرغی د دغه روحونو د پاره تیار ظروف یعنی لوبښی دی.

اشکال: - که څوک دا اشکال اوکړي چې انسان او بیا د مؤمن روح په یوځانور او حیوان کښې

(۱) اخرجه النسائي في كتاب الجنائز/باب ارواح المؤمنين (رقم-۲۰۷۳) وابن ماجه كتاب الزهد/باب ذكر القبر واليلى (رقم-۴۲۷۱) ومالك في الموطا كتاب الجنائز/باب جامع الجنائز (رقم-۴۹)

ورخی اوسیری ولی داد ده تذلیل اوتحقیرنه دی؟

داشکال جوابونه: ① داتعلق داسې نه دې چه روح انسانی خنارو کښې تللوسره ورځښ شی او خنار په ده باندې تصرف شروع کړي بلکه داتعلق د هغه څیز په شان دې چه لوبښی کښې پروت وی. د روح د پاره شنه مرغشی په منزله د ظرف ده لکه څنگه چه د سرو زرو د پاره ښکلې صدوقچه او ظروف وی دا نه ده چه صدوقچه په دې کښې څه تصرف کوی. یا څنگه چه په هیلې کاپتر کښې مخامخ د شیشې په محل کښې دوه درې کسان ناست په مزه الوزی دا هیلې کاپتر د انسان د عظمت او عزت دپاره دې دانه ده چه انسان په هیلې کاپتر کښې ورننوتلو او حل شو. نودلته چه په حدیث کښې د کومې مرغشی ذکر دې ممکن ده چه ددې نه یوقسم سورلی مرادوی څنگه چه هیلې کاپتر دې. دا دویم جواب شو.

② قاضی عیاض رحمته الله علیه او علامه قرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه دا روحونه به په خپله شکل اختیاریدو سره مرغشی جوړه شی بله څه مرغشی نه ده. ددې حضراتو په دې قول باندې زیر بحث حدیث په واضحه توگه دلالت کوی چه ائمانسمة المؤمن طیر. داروایت نسائی او وموطا مالک کښې هم نقل کړې شوې دي. داحضرات دې روایت ته ترجیح ورکوی او په نورو روایتونو کښې تاویل کوی یا ددې نه انکار کوی.

③ خوملاعلی قاری رحمته الله علیه په دواړو روایتونو کښې داسې تطبیق کړې دي چه د مؤمنانو روحونه به په جنت کښې پخپله مرغشی وی او د شهیدانو روحونه شنومرغو کښې داخلیدو سره د جنت په نهرونو اوباغونو کښې په ذریعه د سورلۍ گرځی راگرځی.

د تناسخ د عقیدې دپاره استدلال: - یوه گمراه ډله د تناسخ قائل ده او هغوی ددې قسم احادیثونه په تناسخ باندې استدلال کړې دي. تناسخ دادي چه مثلاً په دنیا کښې روح خراب عمل او کړو نوهغه ته به خراب بدن ملاویرې مثلاً سپې پیشو یاخر په بدن کښې به ورتنوخی خلق به دغه خنارو وهی هم ددغه ددوی سزاده اوهم دغه ددوی دوزخ دي. اوکه چرې روح ښه وی اوښه عمل نی کړې وی نوداروح به د یوښه بادشاه په بدن کښې ورتللو سره داخلیرې او هلته دعیش او آرام ژوند تیره وی هم دغه دده دپاره جنت دي. نوآیاد دغه خلقو دا عقیده صحیح ده؟

داستدلال تضعیف: - د تناسخ عقیده باطل ده ځکه چه د دنیا خبره کوی چه دلته تناسخ کیږي هغه خلق د بیا راژوندی کیدو هلو قائل نه دی اودلته په حدیث کښې د آخرت بیان دې د کوم چه د دنیا تناسخ سره څه واسطه نشته دي. ددې حدیث نه تناسخ والا څنگه استدلال کوی؟ بل په تناسخ کښې خو روح په یوجدا بدن کښې ځی ورتنوخی لکه څنگه چه داهل تناسخ عقیده ده او په حشر کښې به روحونه په خپل مخکینی بدن کښې داخلیرې

نود هغوی استدلال حدیث نه صحیح نه دی. دامستله دی نه وړاندې باب عذاب قبر کښې په تفصیل سره لیکلې شوې ده دلته هسې دوباره اولیکلې شوه
[۱۶۲۲] امری له د سلام لیدلو ثبوت

۱۳۳- (۱۸) [۱] وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدَرِ قَالَ: [۲] دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَهُوَ مَيَّتٌ [۳] فَقُلْتُ: أَفَرَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَّادًا ابْنَ مَاجَةٍ.

توجهه: [۱] محمد ابن منکدر فرمایي [۲] چې زه د حضرت جابر رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شوم کله چې هغه مرگ ته نژدې وو [۳] ما هغه ته عرض اوکړو چې ته (عالم برزخ ته رسیدو سره) رسول الله صلی الله علیه وسلم ته زما سلام عرض کړه. (ابن ماجه)

تسهيلات: قوله: أَفَرَأَيْتَ: ددې حدیث نه هم په واضحه توگه ثابتیږي چه مسلمان ته کوم ژوندون په برزخ کښې ملاویري هغه یو حقیقت دی هلته ملاقاتونه کیږي
د روح حقیقت: - روحونو ته په یو خاص کیفیت سره ژوند ملاویري په کوم سره چه هغه سلام کلام کولې شی داڅه لرې خبره نه ده چه هغه په یو خاص جسم کښې مجسم کولو سره ژوندون ورکړي. مسلمانان د انسان په بدن کښې روح یو ځان له حقیقت په توگه مني
د روح مثال: - اوددې مثال داسې دی لکه یو فیکتري ده په هغې کښې پوره مشینری لگیدلې ده خو په دې کښې حرکت نشته دې کله چه په دې کښې پاور اوبجلی راپریخودې شی نو پوره کارخانه په حرکت کښې راځي روح هم په حقیقت کښې د انسانی بدن د کارخانې دپاره په منزله د پاور اوبجلنی دی. د انسان بدن بالکل یوتیاره مشینری خو بی حس اوبی حرکت دی اوڅنگه چه په دې کښې روح راغلو دا پوره مشینری په حرکت کښې راغله. هم دا یو آسان تعبیر دی په کوم سره چه د یو حد پورې مونږ د روح حقیقت پیژنو گنی د قرآن پاک اعلان دې ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (سورت بنی اسرائیل الایه: ۸۵)

[٤] بَابُ غُسْلِ الْمَيِّتِ وَتَكْفِينِهِ

ذمري لمبولواو کفن کولوبیان

خلاصة الباب :-

فيه أحد عشر حديثاً مشتملة على ست مسائل:

- ① كيفية الغسل: ١، ٢.
- ② ثياب الكفن وكيفية: ٢، ٥، ٨، ١٠، ١١.
- ③ تحسين الكفن دون المغالة: ٣، ٦.
- ④ تكفين المحرم: ٤.
- ⑤ بعث الميت يوم القيامة في ثيابه: ٧.
- ⑥ كفن الشهيد: ٩.

دباب مقصد: په دې باب کښې به هغه احاديث بيانولې شي د کومونه چه به د مړي لمبولواو کفن کولو اودهغې د آدابو علم حاصليری. د ټولو علما، کرامو په نيز مړي ته غسل ورکول فرض کفايه ده اودا د مړي حق دې. که څه خلقو د احق ادا کړو نو د باقی د ذمه نه به ساقط شي. خو که ټولو پريخودو نو ټول په ټول به گناهگاروی

مړی ته د غسل ورکولو سبب کښې دوه اقوال:-

- ① مړی ته د غسل ورکولو سبب څه دي؟ په دې کښې دوه قوله دی یودا چه د غسل ورکولو سبب دا دي چه د مرگ د وجې نه د مړي ټول بدن کښې نجاست خوریري په دې وجه غسل ورکول ضروري شو دي دپاره چه پوره بدن نئ پاک شي.
- ② په مرگ سره رگونه سست شي اواسترخاء سره اودس ماتیري لهذا اودس کول ضروري دی خو په ژوند کښې په وجه د حرج د اودس صرف څلور اندامونه وينخل کافی گنرلې شو اودمرگ نه پس چونکه حرج نشته نوپه اصل باندې عمل اوکړي شو اواصل دادې چه د پوره بدن اودس اوشي اوهغه غسل دي ددې قول مطابق مړی ته غسل ورکول په وجه د نجاست نه دي اود اول قول مطابق غسل ورکول په وجه د نجاست دي.

الفصل الأول

[١٦٢٤] حضرت زينب (رضي الله عنها) ته د غسل ورکولو وراچه

١٦٣٣- (١١) عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: [٢] «دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَقِيلُ ابْنَتَهُ [٣]

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب ما يستحب أن يفصل وترأ (رقم-١٢٥٤) ومسلم في باب في غسل الميت (رقم-٣٦-٩٣٩) وابوداود كتاب الجنائز. باب كيف غسل الميت (رقم-٣١٤٢) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في غسل الميت (رقم-٩٩٠) والسناني كتاب الجنائز/ غسل الميت بالماء والسر (رقم-٨٨٨١) وابن ماجه كتاب الجنائز/ باب ما جاء في غسل الميت (رقم-١٤٥٨) ومالك في الموطا كتاب الجنائز/باب غسل الميت (رقم-٢)

[۴] بَابُ غَسْلِ الْمَتِّ وَتَلْفِيفِهِ

فَقَالَ: «اعْيَلْنَهَا ثَلَاثًا أَوْ ثَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتَنَ ذَلِكَ» [۴] بِمَاءٍ وَبِدِرٍّ [۵] وَأَجْعَلْنَ فِي الْأَخِرَةِ كَأَقْوَرًا أَوْ شَيْعَامًا كَأَقْوَرٍ [۶] فَإِذَا فَرَعْتَنَ فَأَذْنِي [۷] فَلَبَّا فَرَعْنَا ذَلِكَ [۸] فَأَلَسَ إِلَيْنَا حَقُّوهُ فَقَالَ: أَشْعِرْتَهَا [۹] «نَوَيْتُ رَوَايَةً» «اعْيَلْنَهَا وَتَرَا: ثَلَاثًا أَوْ ثَمْسًا أَوْ سَبْعًا [۱۰] وَإِنْ دَانَ بِمَيَّامِينِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا [۱۱] وَقَالَتْ: فَصَغَرْنَا شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ قُرُونٍ [۱۲] فَأَلَقَيْنَا مَا خَلَقَهَا» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوله: [۱] بی بی ام عطیه رضی اللہ عنہا فرمائی [۲] چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ لره تشریف راوړو هر کله چې مونږ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم لور بی بی زینب رضی اللہ عنہا ته غسل ورکولو [۳] حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل چې تاسو یې درې ځله یا پنځه ځله او که مناسب وگنئ (یعنی ضرورت وي) نو د دې څخه هم زیات ورته غسل ورکړئ [۴] په اوبو او د بیرې په پانو سره (یعنی د بیرې پانو لره په اوبو کښې جوش ورکولو سره یې) ولصبوئ (خکه چې د بیرې پانو ته جوش ورکړي اوبو سره ډیره زیاته پاکي او صفایي حاصلیږي) [۵] او آخر ځل کافور یا وي فرمایل چې د کافرو څه حصه په اوبو کښې واچوئ [۶] او هر کله چې د غسل څخه فارغ شئ نو ما خبر کړئ [۷] مونږ چې فارغ شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته مو اطلاع ورکړه [۸] حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل تهښد (لنگ) مونږ طرف ته رامنځکي کړو او وي فرمایل چې دا تهښد (لنگ) د هغې د بدن سره ولگوئ (یعنی دا تهښد (لنگ) داسې د هغې تر کفن لاندې کیږدئ چې هغه د زینب رضی اللہ عنہا د بدن سره لگیدلې وي) [۹] او د یو دویم روایت الفاظ دا دي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل چې هغې لره طاق یعنی درې ځله یا پنځه ځله یا اووه ځله غسل ورکړئ [۱۰] او غسل د هغې د ښي طرف څخه او د هغې د اودس د اعضاؤ څخه شروع کړئ [۱۱] بی بی ام عطیه رضی اللہ عنہا فرمائی چې مونږ د هغې د ویښتانو درې کمځي وتړلي [۱۲] او د هغې وروسته (شاته) مو واچولې. (بخاری مسلم)

هل اللغات: -- ① ینږ: بیرې د بیرې پانږې مراد دی. ② کافوراً: نمت طیب زهره: یو خوشبودار بوټی دی. ③ حقوة: الحقوة فی الأصل معقود الزار، ثم ینتی به الزار لیجاء ویریه: حقوه د لنگ تر لو ځای ته وانی خود اتصال په وجه لنگ ته هم وانی ④ أشعرتها: القوب الذي یبلی الجسد لأنه یبلی شعرة: کومه کپړه چه بدن سره نږدې وی هغې ته شعار وانی، یعنی تپه بند د کفن د نورو کپړو د لاندې د هغه بدن سره لگولوسره واغونډوئ ⑤ فصغرنا: والصغر: قتل الشعر، من الصغیر، وهی الشعر: د ویښتو نه کمځی جوړول ⑥ قرون: أي: أقسام: کمځی.

تسهيلات: قوله: وَمَنْ لَقِيْلَ ابْنَتَهُ:

د ابنة مصداق: - واضح اور ارجح هم دغه دې چه د حضور پاک لور بی حضرت زینب رضی اللہ عنہا وه چه د حضرت ابوالعاص رضی اللہ عنہ په نکاح کښې وه. د حضور پاک د دویمې لور بی نوم حضرت رقیه رضی اللہ عنہا وه د دریمې نوم ام کلثوم رضی اللہ عنہا وه دا دواړه یوې بلې پسې د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بیبیاڼې وې او څلورمه لور بی فاطمة الزهري رضی اللہ عنہا وه چه د حضرت علی رضی اللہ عنہ په نکاح

کښې راغلې وه. شيعه شنيعه او رافضه مرفوضه د حضور اکرم ﷺ د يوې لور نه د زياتو انکار کوي.

قوله: اغسلتها ثلاثاً أو خمساً:

د مړي په غسل کښې د تثليث حکم: - لفظ او صرف د ترتيب دپاره دې د تخيير دپاره نه دي دلته اصل مدار پاکي حاصلولو باندې ده. علماؤ ليکلي دي چه که پاکي په يو ځل يا دوو ځلو اوبو بهيولو سره حاصله شي نو بيا په دريم ځل اوبه اچول مستحب دي زياتې مکروه دي او که پاکي په دريم ځل وينځلو سره حاصله شوه نو بيا پنځه ځل پورې اوبه اچول او غسل ورکول مستحب دي دې نه زياتې مکروه دي او که چرې پاکي پنځه ځل وينځلو سره حاصله شوه نو اووه ځل اوبه استعمالول مستحب دي او دې نه زياتې مکروه دي د اووه ځل نه زياتې نقل نه دي.

قوله: بماء وييل:

د بيري په پانړو سره د غسل ورکولو طريقه: - د بيري پانړو ته سدر ونيلې شوې دي په دې کښې ترتيب دادې چه په پاکو اوبو کښې د بيري پانړې واچولې شي اوبه او خوټکولې شي اوبيا په مناسب گرمو اوبو سره مړي ته غسل ورکړې شي بيا په دريم ځل اوبو کښې کافور ملاوولو سره په هغې غسل ورکړې شي

د بيري د پانړو فائدي: - ① ددې په استعمال سره حشرات الارض مړي ته نيزدې نه راځي

② په دې سره په ښه شان سره صفائي حاصليدې شي.

③ ددې په استعمال سره نعش زر نه خرابيږي. د کافور ملاوولو مطلب دادې چه په اوبو کښې دا يوځاني کړې شي يا په مړي باندې اوشندلې شي.

قوله: فَأَلْقَى إِلَيْنَا حَقْوَهُ، فَقَالَ: أَشْعُرُهَا إِنَاءً:

په آثار الصالحين د برکت حاصلولو حکم: - نبی علیه السلام خپل لنگ هغه غاسلاتو زنانو ته ورکړو. د دې دپاره چه په دې سره برکت راشي. دې نه د برکت ثبوت ملاؤ شو چه د بزرگانو په استعمال شوي خيزونو کښې برکت وي او برکت ورکونکې هم د الله تعالی ذات دي. امام بخاري رحمه الله د برکات اوتبرکات دپاره بخاري شريف کښې مستقل ابواب ساتلي دي مثلاً باب بركة التحلة. البته د بزرگانو جامې يا تبرکات په کفن کښې شاملولو سره اغوستل پکار دي د کفن نه زياتي څه خيز يا جامه بدن سره کيخودل جائز نه دي

قوله: وَأَبْدَأَ بِمَاءٍ مِينَا:

د مړي په تفصيل کښې د ښي طرف نه د شروع کولو مسنونيت: - يعنی مړې د هغه د ښي لاس ښې خېې او ښي اړخ نه لامبول پکاردی. علماؤ د غسل په ترتيب کښې داسې ليکلي دي چه سړي دې اول خپلو لاسونو ته د کپړې دستاني واچوي بيا په تيارو اوبو سره د مړي د اودس

اندامونه اووینځي. د مړي د ستر په مقام باندې کپړا اچول پکار دی او مکمل اودس ورله جوړول پکار دی. د اودس د اندامونو نه هغه اندامونه مراد دي د کوم وينځل چه په اودس کښې فرض دی. لهذا په ځله او پوزه کښې اوبه نه دی اچول پکار البته په سر باندې مسح کول پکار دی.

قوله: فَصَّرْنَا شَعْرَهَا:

د ټنځې درې کونسي جوړول: - يعنی مونږ دهغوي د سر وينښته په دريو حصو کښې تقسيم کړل مطلب دا چه درې چونتې جوړولو سره شاته د ملا طرف ته واچول. د شوافع حضراتو مسلك داسې دې ليکن امام ابو حنيفه رحمه الله فرماني چه دنيا د زينت کور دې د کوم تعلق چه ژوند سره دې اود مرگ نه پس "دارالبلي" ده هلته زينت نشته خرابيدل دی. لهذا ترک زينت اولی دې. زير بحث حديث کښې چه وينښتو سره کومه معامله کړې شوې ده دا د صاحبياتو اجتهاد د عمل وو لهذا وينښته په دوو حصو کښې تقسيم کول او په سينه باندې اچول پکار دی لکه چه د بعضي رواياتو نه معلومېږي. د فقهانو دا فيصله د دوو طرفو نه د اجتهاد په بنياد باندې ده دا د جواز او عدم جواز مسئله نه ده بلکه د اولی او غير اولی مسئله ده.

[۱۶۲۵] د رسول الله ﷺ په درې جامو کښې تکفين

۱۶۲۵- (۲) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَفَّنَ فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ [۲] ثَمَانِيَةَ بَيْضِ سَحْوَلِيَّةٍ، مِنْ كُرْسُفٍ [۳] أَلَيْسَ فِيهَا قَبِيضٌ وَلَا عِمَامَةٌ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې رسول ﷺ ته په دريو کپړو کښې کفن ورکول شوي وو [۳] چې سپيني يعني او د سحول د جوړ شوي پنبی وي [۴] نه په هغې کښې گنډل شوی، قميص وو نه پټکی وو (بخاري مسلم

حل اللغات: ① سَحْوَلِيَّة: يا خو ديمن يوي قبيلي ته نسبت دې، يا جمع د سحول ده او سحول سپينو کپړو ته وائی چه د مالوچونه جوړېږي ② كُرْسُف: سپينو مالوچوته کرسف وائی. مطلب دا چه سپينې کپړې دخالص سفينو مالوچو وي.

تسهيلات:

قوله: فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ ثَمَانِيَةَ بَيْضِ سَحْوَلِيَّةٍ:

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب الثياب البيض للكفن (رقم - ۱۲۶۴) و مسلم في باب في كفن الميت (رقم - ۴۵ - ۹۴۱) و ابوداود كتاب الجنائز / باب في الكفن (رقم - ۳۱۵۱) و الترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في كفن النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۹۹۶) و النسائي كتاب الجنائز / باب كفن النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۸۸۹۸) و ابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في كفن النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۱۴۶۹) و مالک في الموطا كتاب الجنائز / باب ما جاء في كفن الميت (رقم - ۵) و احمد في المسند ۹۳/۶

د سحولية تحقيق :- په دې کلمه کښې سين باندې فتحه هم ونيلې شوې ده او ضمه هم ونيلې شوې ده. ابن همام رحمته الله او امام نووي رحمته الله فرماني الكاشف: ۳/۳۶۸ چه فتحه زياته مشهوره ده. د لغت كتاب فائق کښې ليکلی دی که په سين باندې فتحه او ونيلې شى نودا به د شيخ سحول طرف ته منسوب شى چه يو د هوبى وو او داسې کپړې به نى وينخلې بل په دې صورت کښې دا د يوکلى طرف ته هم منسوب کيدې شى سحول د يمن د يوکلى نوم دې اودا کپړې به هلته جوړيدلې. او که چرې لفظ سحول باندې ضمه او ونيلې شى نودا د سحل جمع ده چه خالص سپينې کپړې ته ونيلى شى بهر حال زيات ظاهر خبره داده چه سحول يا سحولى په يمن کښې د يوځانۍ نوم دې او هم د هغې طرف ته داکپړا منسوب ده

قوله: لَيْسَ فِيهَا قِيَصٌ:

د حديث دمذکوره جملې په مفهوم کښې دوه اقوال :- ددې جملې دوه مفهوم اخستې شى

① د رسول الله صلوات الله عليه د کفن صرف هم درې کپړې وې په هغې کښې پټکې او قميص نه وو بلکه صرف درې کپړې وې.

② د حضور ياک د کفن په دغه دريو کپړو کښې پټکې او قميص نه وو بلکه هغه ددې دريو کپړو نه علاوه وو لهدا د مړي په کفن کښې پنځه کپړې پکار دى. د مفهوم په دې اختلاف کښې د فقهاؤ هم لږ شان اختلاف راغلې دې

د مړي د کفن د جامو په تعداد کښې مذاهب :-

① امام مالك رحمته الله امام شافعي رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله جمهور فرماني چه په کفن کښې دې صرف درې لفافې وى يعنى درې خادرونه وى په کوم کښې چه مړې راغونډ کړې شى په دې کښې د قميص او پټکې گنجائش نشته دې.

② ائمه احناف فرماني چه په کفن کښې هم درې کپړې کيدل پکار دى ① ازار يعنى لنگ ② قميص يعنى کفنۍ قميص ③ لفافه يعنى خادر

د مذاهبو په مينځ کښې تطبيق :- دا اختلاف صرف په تعبير کښې دې گنى په خادرونو کښې هيڅ فرق نه وى صرف د قميص يوشکل شان وى کولائو خادر نه وى. په حديث کښې چه کوم د قميص نفى کړې شوې ده هغه د سلامۍ شوې قميص نفى ده د احنافو په نيز چه کوم قميص دې هغه کفنۍ دې هغه باقاعده قميص نه وى البته د قميص شکل وى

[۱۶۳۶] اذمري دكفن بنالسته كولو حكم

۳۳۶- (۱) [۳] وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنْ كَفْنَهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجهه: حضرت جابر رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايل [۲] هر کله چه په تاسو کښې څوک خپل ورور ته کفن ورکوي نو هغه ته پکار دي چې ښه کفن ورکړي (مسلم)

تسهيلات: قوله: فَلْيُحْسِنْ كَفْنَهُ:

د ښه کفن مصداق: - د ښه کفن نه مراد دادي چه د کفن کپړه پوره وي او کفن سپين وي د اسراف نه بغير مزيداره کپړه وي که نوې وي او که وينځلې شوې وي.

په کفن کښې د اسراف مفهوم: - علامه توريشتي رحمته الله فرمائي په اسراف کونکو کښې چه کومه طريقه عمل کښې ده هغه داده چه ډيره زياته قيمتي کپړه په کفن کښې استعمالوي کومه چه په شرعي اعتبار سره منع ده ځکه چه په دې سره خامخا مال ضائع کيږي. بهر حال د ښه کفن نه مراد هغه اعلى او قيمتي کپړه نه ده چه د دنيا دارو په نيز د تکبر او د ریاکارۍ په توگه او د ځان خود لود پاره عمل کښې دي.

[۱۶۳۷] اذمردم د کفن مسئله

۳۳۷- (۱) [۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [۲] «إِنْ رَجُلًا كَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَصَتْهُ نَاقَتُهُ وَهُوَ مُجْرِمٌ فَمَاتَ [۴] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغْلِيوْهُ بِمَاءٍ وَبِذَرٍّ [۵] وَكُفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، [۶] وَلَا تَمْسُوهُ بِطَبِيبٍ [۷] وَلَا تَحْمِرُوا رَأْسَهُ [۸] فَإِنَّهُ يَبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّيًّا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. [۹] وَسَنَدُ كُرْحٍ حَدِيثِ حَبَّابٍ: قِيلَ مَصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ فِي "بَابِ جَامِعِ الْمَنَاقِبِ" "إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى".

توجهه: عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما فرمايې [۲] چې يو سړي (د حج د سفر په دوران کښې، د حضور صلي الله عليه وسلم سره ملگري وو) [۲] دهغه اوښي (هغه راوغورځولو او) د هغه څټ (مغځی) يي مات کړو هغه سړي محرم (يعني د حج په نيت سره او احرام يي ترلي) وو هم په دې حال کښېم شو [۴] رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايل چې دي د اوبو او د بيړود پانو په اوبو سره ولېموي [۵] او په خپلو دواړو جامو کښې کفن کړي [۶] هغه ورته خوشبو لگوي [۷] او مه ورلره

(۱) اخرجه مسلم في باب في تحسين كفن الميت (رقم ۴۹ - ۹۴۳) وابوداود في السنن كتاب الجنائز/باب في الكفن (رقم- ۳۱۴۸) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب منه (رقم- ۹۹۵) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فيما يستحب من الكفن (رقم- ۱۴۷۴) والنسائي في السنن كتاب الجنائز/الامر بتحسين الكفن (رقم- ۸۸۹۵) واحمد في المسند ۲۹۵/۳

(۲) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب: كيف يكفن المرحوم؟ (رقم- ۱۲۶۷) ومسلم في كتاب الحج/باب ما يفعل بالمرحوم إذا مات (رقم ۹۳ - ۱۲۰۶) والترمذي في السنن كتاب الحج عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في المرحوم يموت في إحرامه (رقم- ۹۵۱) والنسائي كتاب الجنائز/باب كيف يكفن المرحوم إذا مات (رقم- ۸۹۰۴) والدارمي كتاب الطهارة/باب في دم العيضي يصيب الثوب واحمد في المسند ۲۱۵/۱

سر پتوي [٧] خُكّه چې دي به د قيامت په ورځ لبيک ويلو سره راپورته کيږي. بخاري مسلم. [٨] اوزرده چې مونږ په د خباب رضی الله عنه د مصعب بن عمير د قتل حديث په باب جامع الدعاء کښې ذکر کړو. انشاء الله تعالى

حل اللغات :- ① فَوَقَّعْتُهُ : أي : أَلْقَيْتُهُ فَالْتَدُّ عَنَّهُ : یعنی راوښ غورځولو نوڅت نی مات شو. ② وَلَا تُخَيِّرُوا : أي : لَا تَقْطُؤْا وَلَا تُسْأَرُوا : یعنی مه نې پتوي. ③ مُكْتَبًا : أي : قَابِلًا : لَيْتُكَ اللَّهُمَّ لَيْتُكَ : یعنی تلبیه ویونکې به وی.

تسهيلات:

قوله : وَكَفَنُوهُ فِي تَوْبَتِهِ :

د محرم د کفن په حکم کښې مذهب :-

دې سړی سره د وفات نه پس هم هغه معامله او کړې شوه کومه چه يوم محرم سره په ژوند کښې کولې شی چه خوشبونی مه لگوه سر مه پټه وه بلکه د احرام په کپړو کښې خښ کړي. ددې حديث ظاهر ته په کتلو سره فقهاؤ کښې اختلاف راغلې دي.

① امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني چه ددې حديث د ظاهري الفاظو مطابق دي سړی سره به هم هغه معامله کولې شی نه خوشبونی نه کفن او نه سر پټول.

② امام ابو حنيفه رحمه الله او امام دار الهجره امام مالک رحمه الله په نيزه کفن دفن کښې محرم او غير محرم دواړه يوشان دی هيڅ فرق نشته.

د اول فريق دليل :- زير بحث حديث د اول فريق مستدل دي کوم چې په خپله مدعی باندې واضع دليل دي.

د اول فريق د دليل جوايونه :- ① دې سړی سره کومه معامله کړې شوې ده دا د ده خصوصيت وو لهذا نور مړی به په دې باندې نه شی قياس کولې

② دا هم ممکن ده چه د کفن کولو د پاره هغه سره بل څه کپړا نه وه نو هم دغه شان نې په احرام کښې خښ کړو. بهر حال د خصوصيت خبره ډيره راجح ده ځکه چه د حضور پاك په زمانه کښې ددې سړی نه علاوه هيچا سره داسې معامله نه ده کړې شوې اونه روستوبيا صحابه کرامو رحمه الله دا ضابطه جوړولو سره عمل کړې.

الفصل الثاني

[١٦٢٨] د کفن د پاره د سپينې څکېرې غوره والې

١٦٢٨- (١) [٥] [٥] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : [٦] «الْبُؤَامُنُ

(١) اخرجه ابوداود كتاب اللباس/باب في البياض (رقم-٤٠٦١) و الترمذی كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما يستحب من الاكفان (رقم-٩٩٤) و النسائي كتاب الجنائز/باب الكفن خير (رقم-٨٨٩٦) و ابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فيما يستحب من الكفن (رقم-١٤٧٢) و احمد في السنن ٢٤٧/١

يَا بَعْثُ الْعِلْمِ؛ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ يَأْبَأُكُمْ [٣] وَكَفَّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ [٤] وَمِنْ خَيْرِ أَكْحَالِكُمُ الْإِمَامُ [٥] فَإِنَّهُ يَنْبِئُ الشَّعْرَ وَيَجْلُو الْبَصَرَ [٦] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ إِلَى "مَوْتَاكُمْ".

ترجمہ: [٣] ابن عباس ؓ روایت کوی چہ رسول اللہ ﷺ وفرمايل [٢] چہ تاسو سپيني کپري اغوندئ خکھ چہ دا ستاسو د پاره بهتريني کپري دي [٣] او خپلو مړو ته هم سپين کفن ورکوي [٤] او ستاسو د پاره بهترين رانجه سرمه (اشم رانجه) دي [٥] خکھ چہ دا ستاسو بانه زرغونوي او د سترگو بينايي زياتوي، [٦] (ابوداؤد ترمذي) او ابن ماجه دا روايت تر لفظ موتاکم پورې نقل کړي دي.

حل اللغات:- ① أَكْحَالِكُمْ: ستاسو دپاره بهترين رانجه، ② الْإِمَامُ: تَحْرِيْلُ الْكُفْلِ: دا يو کانړې دې دکوم به اوږه کولوسره چه رانجه جوړولې شی ③ يَجْلُو الْبَصَرَ: أَي: يَزِيدُ نُورَهُ: دسترگو نظر تيزوي.

تسهيلات: قوله: وَكَفَّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ:

د سپين کفن استحباب:- دمړو دپاره سپين کفن د استحباب په توگه دې د بنځودپاره هم دغه مستحب دې او په دې حديث کښې د کفن په معامله کښې سړي او ښځې ټول يوشان ساتلي دي. البته که د سپينې کپړې په ځانې د سړو دپاره پتيداره کپړې نه کفن جوړ شي او يا بله څه رنگين کپړا وي کومه چه هغه په ژوند کښې استعمالوله نو هغه هم جائز ده او د بنځودپاره د هغوی د رنگ مطابق کپړا استعمالول جائز دي.

[١٦٢٩] د قيمتي کپړې څخه د کفن جوړولو ممانعت

١٦٣٩- (١) [٦] [٦] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «لَا تَقَالُوا فِي الْكَفَنِ» [٣] فَإِنَّهُ يَسْلُبُ سَلْبًا نَرِيحًا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمہ: [١] حضرت علي ؓ راوي دي چہ رسول اللہ ﷺ وفرمايل [٢] په کفن کښې ډيره قيمتي کپړه مه لگوي [٣] خکھ چہ هغه ډير زر اخستل کيږي. (ابوداؤد)

حل اللغات:- ① لَا تَقَالُوا: زياته قيمتي کپړه مه لگوي، ② سَلْبًا: واپس اخستلې کيږي، (دجامي ډير زر زوړوالی طرف ته مبالغه اشاره ده)

تسهيلات: قوله: لَا تَقَالُوا فِي الْكَفَنِ:

د کفن په کپړه کښې اعتدال کول:- ددې مطلب دادې چہ په کفن کښې دې درميانه کپړا استعمال کړې شي. ډيره قيمتي کپړا دې استعمال نه کړې شي هسې نه چہ غريبانان د نورو خلقو سره حرص او کړی او قرض واخلي، او ډيره حقيره کپړا دې هم استعمال نه کړې شي چہ هغې سره د مړي سپکاوي اوشي

قوله: فَإِنَّهُ يُكَلِّبُ سَلْبًا سَرِيحًا:

ہ قیمتی کفن د معافیت وجہ:- یعنی ہفہ ڀیر زر خریدو والادہ نویبا د ڀیری قیمتی کپری استعمالولو ضرورت نشته دی.

[۱۶۴] د مری په هغه جامو کښې راژوندي کیدل په کومو کښې چې مړ شوي وي

۱۶۴- (۱) [۴] «وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۳] أَنَّهُ لَمَّا حَفَرُوا الْمَوْتَ دَعَا بِثِيَابٍ جُدٍ فَلَبَسَهَا [۴] ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۴] «الْمَيِّتُ يُبْعَثُ فِي ثِيَابِهِ الَّتِي يَمُوتُ فِيهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] د ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ په باره کښې منقول دي [۲] چې د هغه د مرگ وخت چې تردي شو نو هغه نوي کپري راوغوښتلې او هغه يي واغوستي [۳] بيا يي وفرمايل چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څخه اوریدلي دي [۴] چې مري به په هغه کپرو کښې راپورته کول کيږي په کومو کښې چې هغه مري. (ابوداؤد)

حل اللغات:- ① جُدٍ: جَمْعٌ جَدِيدٍ: یعنی بالکل نوې کپري نې واچولې.

تسہیلات: قوله:- الْمَيِّتُ يُبْعَثُ فِي ثِيَابِهِ:

دروایاتو په مینځ کښې د تعارض د دفعې دپاره دوه توجیحات:- ① ددې بعثت او پاسیدلونه مراد قبرونونه اوچتیدل دی ځکه چه په میدان حشر کښې خو به د چاپه بدن باندې کپړه نه وي بلکه برینو به پاسی. لهدا ددې حدیث به نورو احادیثوسره تعارض نه پاتې کيږي. ② حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ په کلام کښې کوم لفظ ثياب راغلې دي دهغې نه مراد اعمال اخستې شی. ذکرخونی د ثوب او کړومگر مراد ترې نیک اعمال واخستل او په عربی کښې نیک اعمال په ثياب سره یادولې شی.

وانی بحمد الله لا ثوب فاجر لیست ولا عن غذار تقنم

بل (وَيُثَابَكَ فَظَاهِرٌ) (سورت مدثر الایه ۴) کښې بعضې مفسرینو اعمال مراد اخستی دي. بهرحال ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ محض د صفاتی اویاکوالی دپاره نوې کپري راوغوښتلې اویا د هغوی په ذهن کښې د حدیث راغلو نوهغوی د حدیث بیان کړو ددې دا مطلب نه دي چه ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ د حدیث د دلیل په توگه په خپله دعوی باندې پیش کوی سرې به په قیامت کښې اوبه حشراو نشر کښې هم په هغه کپرو کښې اوچتیري په کوم کښې چه دهغه انتقال شوي وي.

[۱۶۴۱] بهترین کفن او بهترینه قربانی

۳۳۱- (۸) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۲] «خَيْرُ الْكُفَنِ الْخُلَّةُ» [۳] وَخَيْرُ الْأَهْلِيَّةِ الْكُنْشُ الْأَقْرَنُ» [۴] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] عبادہ ابن صامت رضی اللہ عنہ روایت کوی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل [۲] بهترین کفن حله دی [۳] او بهترینه قربانی بنکرور پسه دی (ابوداؤد)

حل اللغات: - ① الخُلَّة: دحلل جمع ده، د یوجنس (یا یورنگ) دوه کپړو ته حله وائی او بعضې وائی دا د مالوجو یو قسم کپړې دی چه لکیرداری وی ② الکُنْشُ: گډه، ③ الْأَقْرَنُ: بنکرورنو والا تسهيلات: قوله: خَيْرُ الْكُفَنِ الْخُلَّةُ

د غوره کفن مصداق: - بنکاره خبره ده چه بهتر کفن هم هغه وی چه په یورنگ کنبې وی لافاه هم سپینه قميص هم سپین او ازار هم سپین وی. په دې حدیث کنبې دې طرف ته هم اشاره کیدې شی چه بهترین کفن هغه دې په کوم کنبې چه دوه کپړې استعمال کړې شی کوم چه کفن کفایه ادنی درجې سنت دې چه دې نه کمه کپړا نه وی یعنی یوه کپړا نه وی. نو اعلی درجه کمال سنت درې کپړې دی ادنی درجه کمال دوه کپړې دې نه کم بهتر نه دې بلکه هغه د ضرورت کفن دې د سړی دپاره د ضرورت کفن یوه کپړا اود ښځې دپاره د ضرورت کفن دوه کپړې دی.

۳۳۲- (۱۰) [۱] وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ.

ترجمه: [۱] ترمذی او ابن ماجه دا روایت د حضرت ابو امامه څخه نقل کړي دي.

[۱۶۴۲] د شهیدانو په خپلو کپړو کنبې دفن کول

۳۳۳- (۹) [۱] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [۲] «أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ أَحَدٍ [۳] أَنْ يُنْزَعَ الْحَدِيدُ وَالْجُلُودُ» [۴] وَأَنْ يُدْفَنُوا بِدِمَائِهِمْ وَنِيَابِهِمْ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمایي [۲] چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د جنگ احد د شهداؤ په باره کنبې وفرماییل [۳] چې د هغوی د اوسپني (هتیار زغري) او د چمري (پوستین وغیره یعنی هغه اشیاء چې په وینو لرلې شوې نه وي، د هغوی د بدن څخه خکته کړئ [۴] بیا دې هغوی د هغوی (په وینو لرلې شوو) کپړو او د وینو سره دې دفن کړل شي. (ابوداؤد ابن ماجه)

حل اللغات: - ① يُنْزَعُ: ويستلې به شی (دشهید نه)، ② الْحَدِيدُ: أي: السِّلَاحُ وَالذُّرُوعُ: اوسپني ته وائی دلته تري وسله او زغري وغیره مراد دی. ③ الْجُلُودُ: خرمن ته وائی

ا) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز، باب کراهية المغالاة فی الکفن (رقم- ۳۱۵۶)

ا) اخرجه الترمذی فی کتاب الاضاحی عن رسول الله صلی الله علیه وسلم (باب (رقم- ۱۵۱۷)

ا) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز/باب فی الشهد یغسل (رقم- ۳۱۴۴) وابن ماجه رقم الحدیث ۱۵۱۵

تسهيلات: قوله: وَأَنْ يُدْفَنُوا وَالْجُلُودُ:

د جلود هغه دلتته هرا۱- دې نه مراد په بدن باندې زياتې کپړې دې مثلاً کوټ واسکت يا استر په کوم کنبې چه خرمن استعمال شوي وي.

قوله: يَدْفَنُكُمْ:

د شهيدانو په وينو کنبې د محبولو حکمت۱- يعنی هغه ته د غسل ورکولونه بغير په وينو کنبې لږ لږ خښ کړنې دې دپاره چه الله تعالى ته هم په دغه حالت کنبې راشي.

لاندې: د امام شافعي رحمه الله په مسلک کنبې د شهيد د پاره نه غسل سته نه د جنازي مونغ سته خو د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په نزد د شهداء د پاره غسل خو نسته خو د جنازي مونغ سته.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٦٤٤] د حضرت مصعب رضي الله عنه او حضرت امير حمزه رضي الله عنه کفن

١٦٣٣- (١٠) [١] عَنْ سَعْدِ بْنِ اِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ [٢] أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ اَتَى بِطَعَامٍ وَكَانَ صَاحِبًا [٣] فَقَالَ: قَتَلَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي [٤] كَفَنَ فِي بُرْدَةٍ، اِنْ غُطِيَ رَأْسُهُ بَدَتْ رَجُلًا [٥] اِنْ غُطِيَ رَجُلُهُ بَدَا رَأْسُهُ [٦] وَاَرَاهُ قَالَ: وَقَتْلَ حَمَزَةَ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي [٧] ثُمَّ بَیْطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا بَیْطَ [٨] اَوْ قَالَ: اَعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا مَا اَعْطِينَا [٩] وَلَقَدْ خَشِينَا اَنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عَمَلَتْ لَنَا [١٠] ثُمَّ جَعَلَ يَنْكِي حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [١] سعد بن ابراهيم دخپل پلار بزرگوار (ابراهيم، څخه نقل کوي [٢] چې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه ته کله چې د هغه روژه وه (د افطاري د پار، طعام (دودۍ وغيره)، راوړل شو [٣] نو هغه وفرمايل چې حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه چې شهيد شو زما څخه بهتر وو [٤] هغه يواځې په يو څادر کنبې کفن شوي وو چې دومره وړوکې وو که سر به يي ورلره پتولي نو پښې به يي ښکاره پاتې شوي [٥] او که پښې به يي ورلره پتولي نو سر به يي ښکاره پاتې شو (آخر د هغه سر په څادر سره پټ کړل شو او په پښو ورلره اذخر (يو قسم وانبه، واچول شو (څرنگه چې د باب جامع المناقب په حديث کنبې د دې تفصيل دي) [٦] ابراهيم (د حديث راوي، وايي چې زما گمان دي چې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه دا هم وفرمايل چې حضرت حمزه رضي الله عنه چې شهيد کړل شوي وو زما څخه بهتر وو او هغه ته هم داسې کفن نصيب شو څرنگه چې مصعب بن عمير رضي الله عنه ته او هر کله چې د مسلمانانو د تنگدستي او پریشاني دا دور د الله جل و علا په فضل سره ختم شو [٧] نو بيا مونږ د پاره دنيا دومره فراخه شوه چې ظاهره ده [٨] يا وي فرمايل چې دنيا مونږ ته دومره راکړې شوه څومره چې راکړې شوي ده [٩] مونږ سره ددې خبرې خوف دي چې چيرته زموږ د نيکيو بدله مونږ

ته زر په دنيا کښې، راکړې شوي نه وي [٥] بيا عبدالرحمن (د دې خوف په وجه) په ژړا شو تر دې چې طعام (رو تې) وغيرې، يې پرېښودل. (بخاري)
حل اللغات: ① بُرْدَةٌ: خادر، ② يُبْطُ: أي: وَيَمُوتُ وَكُلُّ: فراخه شوه، (مال دولت زيات شو).

تسهيلات: قوله: وَلَقَدْ خَشِينَا أَنْ نَكُونَ حَسَنَاتًا نَعْمَلُ لَنَا:

عبدالرحمن بن عوف ته د مالدارۍ احساس: - حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه يود شان والا صحابي دې د عشره مبشره نه دې ټوله ورځ به نې روژه ساتله د روژې ماتې په وخت چه خوراک راغلو هغه خوراک ته اوکتل او د دنيا د زياتوالي احساس په زړه باندې يوگذار شان اولگيدو او د تيرو شوو خپلو فقيرانو ملگرو خيال ورته راغلو نوژرې او د سخت ضرورت نه باوجود نې خوراک پريخودو چه چرته د دنيا د خوندورو اومزيدارو خوارکونوسره زمونږ د آخرت درجاتوته نقصان اونه رسي. هغوی د حضرت حمزه رضي الله عنه د شهادت او کفن د نه ملاويدو ذکر اوفرمانيلو او حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه د تير شوی ناز او تنعم د ژوندون ذکر نې اوکړو اويياني د اسلام نه پس د فقر اوافاقه نقشه رابښکله اويياني خوراک پريخودو داد صحابه کرامو رضي الله عنهم شان وو.

[١٦٤٥] د رسول الله صلى الله عليه وسلم د رئيس المنافقين سره حسن سلوک

٣٨٥- (١) [١١] ① وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [٢] «أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي بَعْدَمَةَ أَدْخَلَ حُفْرَتَهُ [٣] فَأَمَرَهُ، فَأَخْرَجَ، فَوَضَعَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ [٤] فَتَفَقَّتَ فِيهِ مِنْ رِيْقِهِ [٥] وَالْبَسَهُ قَبِيصَهُ [٦] قَالَ: وَكَانَ كَأَبْنَاءٍ قَبِيصًا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوجه: ① حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې [٢] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم عبدالله ابن ابي ته هغه وخت تشریف راوړو [٣] کله چې هغه په خپل قبر کښې ځکه کړل شوی وو [٤] حضور صلى الله عليه وسلم د هغه د قبر څخه د راوخکلو حکم اوکړو هغه چې راويستل شو نو حضور صلى الله عليه وسلم په خپلو گوندو کینولو [٥] او د خپلي ځلي مبارکي لارې يې د هغه په ځله کښې واچولې [٦] او خپل قميص مبارک يې ورواغوستو [٧] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې چې عبدالله ابن ابي حضرت عباس رضي الله عنه ته د بدر په غزا کې چې قیدی شوی وو خپل قميص وراغوستي وو. (بخاري مسلم)
حل اللغات: ① حُفْرَتُهُ: أي: قَبْرُهُ: حفر کندی ته وائی، دلته ترې قبر مراد دې. ② فَتَفَقَّتَ: وائې چولې. ③

تسهيلات:

قوله: وَكَانَ كَأَبْنَاءٍ قَبِيصًا:

(١) اخرجه البخاری فی کتاب اللباس/باب لبس القميص (رقم- ٥٧٩٥) ومسلم فی کتاب صفات المنافقين واحكامهم (رقم) ٢ - (٢٧٧٣) والنسائي كتاب الجنائز/القميص فی الکفن (رقم- ٨٩٠١)/واحمد فی المسند

- (۱۵) حکم الصلوة على الطفل: ۲۲، ۲۳.
 (۱۶) كيفية السرمع الجنابة: ۲۲، ۲۳، ۲۴.
 (۱۷) حکم الركوب على الدابة خلف الجنابة: ۲۲، ۲۶.
 (۱۸) كون اتباع الجنابة من حق المسلم وبيان كيفية حملها: ۲۵.
 (۱۹) كيفية ذكر الأموات: ۳۱.
 (۲۰) عدد صفوف الجنابة: ۴۰.
 (۲۱) منع قيام الإمام في موضع فوق القوم: ۴۵.

د جنازي د موقع حکم: - د جنازي موقع فرض كفايه ده كله چه بعضي او كړو نو د باقى ذمه خلاصه شوه.

د جنازي شرطونه: - د جنازي د پاره يو خو شرطونه دي ① دمري مسلمان كيدل شرط دي.

② د طهارت په حالت كښي كيدل شرط دي.

③ د جنازي مخي ته كيخودل شرط دي. لهذا د غائب جنازه صحيح نه ده. دي كښي اختلاف راځي.

الفصل الأول

[۱۶۶۱] د جنازي په تادني سره د اورلو حکم

۱۶۶۱- (۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «أُتْرَعُوا بِالْجَنَازَةِ [۳] فَإِنْ تَكَ صَالِحَةٌ فَخَيْرٌ تَقْدِمُوهَا إِلَيْهِ [۴] وَإِنْ تَكَ سَوِيٌّ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ابوهريره رضي الله عنه روايت كوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② جنازه اخستو سره زر ځي ③ كه جنازه د نيك سړي وي نو د هغه د پاره په دي كښي خیر دی نو هغه به خير او نيكي ته زر ورسوي ④ او كه داسې نه وي يعنی بد سړي وي نو هغه زر د خپلو غاړو څخه خكنه كولو سره كيږدي. (بخاري مسلم)

تسهيلات: قوله: أُرْعَوُا بِالْجَنَازَةِ:

په جنازه د تلوار كولو مطلب: - جنازه په تادني سره د اورلو مطلب دادې چه كله د كفن اودفن كار مكمل شي نو بيا مړي په كور كښي مه حصاره ونی بلکه زر نی قبرستان ته اورني دي

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب السرعة بالجنابة (رقم-۱۳۱۵) ومسلم في كتاب الجنائز/باب الإسراع بالجنابة (رقم) ۵۰ - (۹۴۴) والترمذي في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الإسراع بالجنابة (رقم) ۱۰۱۵ وابن ماجه في كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الإسراع بالجنابة (رقم-۱۰۱۵) واحد في المسند ۱۴۰/۲

دبارة چه زر دفن شی خکله چه که هغه نیک سړې وی نو هغه د جنت د نعمتونو نه ولې محروم کړې شی او که چرې بد سړې وی نو تاسو دا بوج په خپلو اوږو باندې ولې اخستې گرځئ. پخپله هم نیک و من سړې مطالبه کوی چه ما زر یوستی لیکن مونږ نه شو اوریدې اوبد کاره سړې هم شور کوی چه ما چرته اوږنی لکه چه په راتلونکی حدیث کښې ذکر دې.

[١٦٤٧] اذ نیکوکار اوبدکار د جنازې وینا

٣٤- (١) [٢] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا وَضِعَتِ الْجَنَازَةُ فَأَحْمَلَهَا الرِّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ [٣] فَإِنْ كَانَتْ صَاحِبَةً قَالَتْ: قَدْ مَوْنِي [٤] وَإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَاحِبَةٍ قَالَتْ: لَأَهْلِيهَا [٥] يَا وَيْلَهَا أَيْنَ تُذْهِبُونَ بِهَا [٦] يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ [٧] وَلَوْ سَمِعَ الْإِنْسَانُ لَصَغِيَ» "رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [١] ابو سعيد رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] هر کله چې جنازه تياره کړل شي او خلق يې په خپلو غاړو اوچتوي [٣] نو که جنازه د نیک بخته سړي وي نو خپلو خلقو ته وايي چې ما خپل منزل ته زر ورسوي [٤] او د که د بد بخته سړي جنازه وي نو خپلو خلقو ته وايي [٥] هاي افسوس ما چيرته وړي [٦] د جنازې دغه آواز سوا د انسان څخه هر شی اوږی [٧] او که انسان هغه آواز واورې نو بيهوشه کيدو سره به راوغورځيږي يا به مړشي. (بخاري)

حل اللغات: - ① فَأَحْمَلَهَا: اوچتوی دا جنازه، ② لَصَغِيَ: أي: لَكَاتْ أَوْ غَشِيَ عَلَيْهِ: نوباه مړشي يا به بيهوشه کيدو سره راوغورځيږي.

تسهيلات:

قوله: قَالَتْ: قَدْ مَوْنِي:

د قدمونی په مطلب کښې دوه احتمالات: - ① یعنی ما خپل منزل طرفته زر یوسئ اوس د مړی دا وینا په حقیقت باندې محمول ده. خکله چې الله عز وجل په دې خبره باندې قادر دې چې د مړی په خله باندې دا راوولی لکه څنگه چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم د ثابت قدمی دعا اوکړه داشان ماقبل روایت کښې (انه یسم قرع نعالهم آناه ملکات)، والا حدیث نه معلومیږي چې مړده حقیقت کښې آوری.

② یاد مړی و نیل په مجاز باندې محمول دی. او دا د مایوؤل الیه په اعتبار سره دی چې فربنتې به دده څخه سوال کوی او مړې به جواب ورکوی ،

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب حمل الرجال الجنائز دون النساء (رقم-١٣١٤) والنسائی کتاب الجنائز/السرعة بالجنائز (رقم-١٩٠٩) واحد فی المسند ٣/٣

قوله: وَلَوْ سَمِعَ الْإِنْسَانُ لَصَبَقَ:

١ انسان د مړي آواز لره نه اوریدو دوه وجوهات: ① که انسان دا آواز واورى نو هغه به بې موشه شی. دا په دې خبره باندې دلالت کوي چې انسان کښې د مړه د آواز زغمولو طاقت نشته دي.

② په دې باندې به ایمان بالغیب باقی پاتې نشی لیکن کله کله الله ﷻ دخپل عذاب څه نښې خلقو ته ښائی. کوم چې عقل مند وی هغه پوهه شی او کوم چې بې وقوفه وی هغه پوهه نشی.

[١٣٨] د جنازې په لیدو او دریدل

٣٣٨- (١٣٨) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا، [٣] لَعَنَ تَبِعُهَا فَلَا يَقْعُدُ حَتَّى تُوصَرَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابو سعید رضی الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې تاسو جنازه ووينئ نو اوږدېږي [٣] او کوم سړي چې د جنازې سره وي نو هغه دي تر هغه وخته پورې نه کښي تر څو پورې چې جنازه (د خلقو د اوږو څخه په زمکه يا په قبر کښې) کښودل شوی نه وي. (بخاري مسلم)

تسهيلات: قوله: إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا:

د مړي د جنازې دپاره اوږدېدو کښې توجيهاټ: ① د مړي د جنازې دپاره اوږدېدل د اسلام په شروع کښې ووبيا منسوخ شو. وړاندې د حضرت علي رضی الله عنه روايت نمبر ٣٥ کښې چۀ دا کوم راځی د جمهور علماؤ په نيز هغه ددې حديث دپاره ناسخ دي.

② بعضي علماء احناف فرمائی که چېرې سړې جنازې سره تلل غواړی يا اوږه ورکوي نو هغه دي اوږدېږي گنی نه دي اوږدېږي. که چېرې دا مقصد ئی نه وي نو هسې د جنازې دپاره اوږدېدل مکروه دی.

③ بعضي علماؤ فرمائيلى دي چه سړي ته د اوږدېدو او نه اوږدېدو دواړو اختيار دي. بهر حال په دې باره کښې مختلف روايتونه راغلي دي بعضي کښې د اوږدېدو ذکر دي او بعضي کښې نه دي بعضي کښې د قيام يوه وجه بيان کړې شوې ده بعضي کښې بله وجه بيا کړې شوې ده.

د بحث خلاصه: - اوس خلاصه دا شوه که يوسړې د مرگ د حادثه يا ويرې او سختې فزع د

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب: من تبع جنازة. فلا يقعد حتى توضع عن منابك الرجال. فإن قعد أمر بالقيام (رقم- ١٣١٠) ومسلم في كتاب الجنائز/باب القيام للجنازة (رقم) ٧٣ - (٩٥٨) كتاب الجنائز. باب القيام للجنازة (رقم- ٣١٧٢) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في القيام للجنازة (رقم- ١٠٤٣) وابن ماجه

وچې نه اودریږي یا د فرشتو د احترام د وجې نه اودریږي یا د اوږې ورکولو په غرض سره اودریږي نومضانقه نشته دې بغیر د څه مقصد نه اودریږدو کښې څه فائده نشته دې په زیربخت حدیث کښې دا آدب هم بیان کړې شوې دې که یو سړې جنازې سره تلل غواړي نو ترکومي چه جنازه په زمکه نه ده کیخودې شوې دا سړې دې دهغې نه مخکښې نه کښې ممکن دی چه د جنازې په کوزولو او کیخودلو کښې د امداد ضرورت پېښ شی

[١٦٤٩] د نبی علیه السلام د جنازې دپاره اودریدل

٣٩١- (١) [٣] (١) عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «مَرَّتْ جَنَازَةٌ، فَقَامَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُمْنَا مَعَهُ» [٢] فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا يَهُودِيَّةٌ. [٣] فَقَالَ: «إِنَّ الْمَوْتَ فَرْغٌ، فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا» [٤] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي [٢] چې يوه جنازه تيره شوه نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغې په ليدو سره ودریدلو مونږ هم د حضور صلى الله عليه وسلم سره ودریدلو [٣] بيا مونږ عرض اوکړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم دا خو د يوي يهوديې ښځې جنازه وه (د يو مسلمان جنازه خو نه وه چې ته د هغې د تعظيم او تکریم د پاره پاڅيدلو) [٤] حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې مرگ د ويرې شي دي هر کله چې تاسو يوه جنازه ووينئ (اگر که هغه د يو کافر وي، نو اودریږئ) (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① فَرَّغَ: ای د فَرْغ: د ويرې څيز.

تسهيلات: قوله: فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا:

د نبی علیه السلام د اودريدو دوه وجوهات: -

① امام ابن الملك رحمته الله فرمائی چې جنازې ليدلو سره اودريدل د ويرې اظهار دې او زړه کښې د ويرې سبب دې او چې د چا په زړه کښې ويره نه راځي نو دا ددې علامت دې چې د هغه زړه سخت دې. قيام نه مراد دخپل زړه حالت بدلول دی.

② د نبی کریم صلى الله عليه وسلم اودريدل د تعظيم په طور نه وو بلکه حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم په دې وجه اودريدلو چې د يهوديې ښځې جنازه د حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم په سر باندې تيره نشی.

[١٦٥٠] د نبی علیه السلام د جنازې سره اودريدل

٣٩٠- (١) [٥] (١) عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فَقُمْنَا» [٢] وَقَعَدَ فَقَعَدْنَا، يَعْنِي

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز / باب من قام لجنازة يهودی (رقم) ١٣١١، وابوداود فی السنن کتاب الجنائز، باب القيام للجنازة (رقم) ٣١٧٤، والنسائی کتاب الجنائز / باب القيام لجنازة أهل الشرك (رقم) ٨٩٢٢، وابن ماجة کتاب الجنائز / باب ما جاء فی القيام للجنازة (رقم) ١٥٤٣، واحمد فی المسند ٣/٣١٩

(٢) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز / باب نسخ القيام للجنازة (رقم) ٨٤ - (٩٦٢) کتاب الجنائز، باب القيام للجنازة (رقم) ٣١٧٥، والترمذی فی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / الرخصة فی ترك القيام لها (رقم) ١٠٤٤، وابن ماجة کتاب الجنائز / باب ما جاء فی القيام للجنازة (رقم) ٨٥٤٤، ومالك فی الموطأ کتاب الجنائز / باب الوقوف للجنازة، والجلوس علی المقابر (رقم) ٢٣

في الجنائز» [۴] رواه مسلم، وفي رواية مالك، وأبو داود: قام في الجنائز ثم قعد بعد.

توجهه: [۱] حضرت علي عليه السلام فرمائي [۲] چې مونږ رسول الله ﷺ د يوي جنازي سره ولاړ وليدلو نو مونږ هم د حضور ﷺ سره ودریدلو [۳] کوم وخت چې حضور ﷺ کینا ستونو مونږ هم کینا ستلو یعنې په یوه جنازه کښې، [۴] مسلم، او د امام مالک رحمته الله علیه او د ابوداؤد رحمته الله علیه د روایت الفاظ دا دي چې حضور ﷺ جنازه لیدلو سره ودریدلو او د هغې څخه روسته کیناستلو.

تسهيلات: قوله: قام فقمنا وقعد فقعنا:

د مذکوره جملې په مفهوم کښې دوه اقوال: - ددې جملې دوه معانی دي ① پومې معنی داده چې د جنازې په راتلوسره به حضور پاک او دریدو نومونږ به هم او دریدو. اوچه کله به جنازه لاړه او غائب به شوه نو حضور پاک به کیناستو نومونږ به هم کیناستو ② دویمه معنی داده چې حضور پاک خویه د جنازې د وچې نه څه ساعت او دریدو نومونږ به هم پاسیدو بیا هغوی پاسیدل پریخودل حضور پاک به د جنازې دپاره نه او دریدو بلکه ناست به وو نو مونږ به هم ناست وو. دادویمه معنی زیاته واضح ده او په دې کښې د جنازې دپاره د پاسیدلو د حکم منسوخ کیدو طرف ته اشاره ده.

[۱۶۵۱] د تدفین پورې مړی سره ایساریدو باندې د دوچنده ثواب ملایدل

۳۵۸- (۶) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ أَتَبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ إِمَامًا وَاحْتِسَابًا [۳] وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يَصْلَى عَلَيْهَا، وَيَقْرَأَ مِنْ ذِكْرِهَا [۴] فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ [۵] كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ [۶] وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ [۷] فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې د يو مسلمان د جنازي سره د مومن کيدو په حيثيت سره (يعني د شريعت په فرمان باندې د عمل کولو په غرض سره) او د طلب ثواب له خاطره لاړ شي [۳] او د جنازي سره وي تردي چې د هغه د جنازي مونځ وکړي او د هغه د تدفين څخه فارغه شي [۴] نو هغه سړي دوه قيراطه ثواب سره واپس کيږي [۵] چې په هغې کښې هر قيراط د أحد د غره برابر دي [۶] او کوم سړي چې يواځې د جنازي مونځ کولو سره راشي او په تدفين کښې شريک نشي [۷] نو هغه د يو قيراط ثواب سره واپس کيږي. (بخاری مسلم)

حل اللغات: - ① احْتِسَابًا: أي: طلبًا للثواب: د ثواب دپاره ② قِيرَاطٌ: القِيرَاطُ جُزْءٌ مِنْ أَجْزَاءِ الدِّيْنَارِ: اصل کښې قيراط د دينار څه حصه ده، خو دلته ترې مراد د أحد د غره هومره ثواب دي لکه چې فرماني: أي: وَكُلُّ

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب من انتظر حتى تدفن (رقم-۱۳۲۵) ومسلم فی کتاب الجنائز/باب فضل الصلاة على الجنائز واتباعها (رقم-۵۲) (۹۴۵) ابوداؤد کتاب الجنائز. باب فضل الصلاة على الجنائز وتشييعها (رقم-۳۱۶۸) والنسائي کتاب الجنائز/باب فضل من يتبع جنازة (رقم-۸۹۴۰) واحمد فی السند: ۲/۲

مَوْزَجْتُمَا يَكُونُ مِثْلَ جَبَلٍ أَخْبَاهَا.

تسهيلات: قوله: فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيَرَاطٍ:

ه قيراط **ه لفظ تحقيق** :- د معمولی مقدار سکہ نوم دې چه د اوريشو د پنځو دانو برابر وی د قيراط ذکر کله د تحقير او تقليل دپاره کيږی او کله د تکثير دپاره کيږی کله چه د تکثير دپاره کيږی نو يو قيراط د احدث غر برابر وی لکه چه دلته دې اوچه کله د تقليل دپاره کيږی نو د څلورانيز يا اتانيز په معنی کيږی وی لکه چه حضور پاک د قرشو چيلنی څرولود کمې معاوضې طرف ته دا شان اشاره فرمايلې ده "کنت ارضي غنما لقرشي على قرايط" ما به د قرشو چيلنی په څلورانيز اتانيز څرولې

[١٦٥٢] د نجاشي باچا د جنازي غايبانه مونځ

٣٢٤- (١) [٤١] وَعَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى لِلنَّاسِ النَّجَاشِيَّ [٢] الْيَوْمَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ [٣] وَخَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمُصَلَّى [٤] فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابوهريره رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله ﷺ د نجاشي د وفات خبر خلقو ته په هغه ورځ ورسولو [٢] په کومه ورځ چې هغه وفات شوي وو [٣] بيا د صحابه و سره عيدگا ته يې تشريف يوړلو [٤] هلته يې د ټولو سره اد جنازي مونځ کولو د پاره صف بندي وکړه او څلور تکبيرونه يې وکړل. (بخاري مسلم)

حل اللغات:- ① نعى: أي: أَخْبَرَهُمْ بِمَوْتِهِ: حضور پاک د نجاشي د مرگ خبر صحابه کرامو رضي الله عنهم ته ورکړې وو. د چاد مرگ خبرته نعى وائی. ② النَّجَاشِيُّ: د حبشي د بادشاه لقب وو، دده خپل نوم "اصمه" وو ، دده نبي عليه السلام ليدلې نه وو او مسلمان شوې وو. ③ الْمُصَلَّى: جنازگاه

تسهيلات: قوله: خَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمُصَلَّى:

د نجاشي تعارف:- نجاشي به د حبشي د بادشاه لقب وو لکه قيصر د روم بادشاه او کسرى د فارس بادشاه او فرعون د مصر بادشاه او تبع د يمن بادشاه او خاقان د ترکو بادشاه او راجه د هندوستان بادشاه لقب وو. د نجاشي نوم "اصمه" وو او دې مسلمان شوې وو

په غايبانه جنازه کيږي هدايت:-

د هغه په مرگ باندې حضور پاک د مدينې منورې په عيدگاه کيږي غايبانه جنازه ورکړې وه. اوس د غايبانه جنازي د مونځ په جواز او عدم جواز کيږي د فقهاو اختلاف پيدا شوې دې.

(١) اخرجه البخاري في كتاب المناقب / باب موت النجاشي (رقم- ٢٨٧) ومسلم في كتاب الجنائز / باب في التكبير على الجنائز (رقم) ٦٢ - (٩٥١) وابوداود كتاب الجنائز / باب في الصلاة على المسلم يوت في بلاد الشرك (رقم- ٣٢٠٤) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في التكبير على الجنائز (رقم- ١٠٢٢) والنسائي كتاب الجنائز / باب عدد التكبير على الجنائز (رقم- ٨٩٨٠) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في الصلاة على النجاشي (رقم- ١٥٣٤) ومالك في الموطا كتاب الجنائز / باب التكبير على الجنائز (رقم- ١٤) واحمد في المستد ٢٨١/٢

① د شوافع او غير مقلدينو حضراتو په نيز غائبانه د جنازې مونځ كول جائز دی.

② جمهور علماء فرمائی چه غائبانه نماز جنازه جائز نه ده.

داول فریق دلیل: - زیر بحث حدیث د دوی مستدل دي.

د دویم فریق دلائل: - د صحابه کرامو او د امت تعامل د دوی مستدل دي چه خلفاء راشدین کله د چاغائب جنازه نه ده کړې اونه په مشرق او مغرب کښې یو مسلمان د خلفاء راشدین غائبانه جنازه کړې ده.

③ حضور پاک په ټول ژوند کښې د نجاشی او معاویه منی نه علاوه د یو صحابی غائبانه جنازه نه ده کړې معلومه شوه چه جائز نه ده.

داول فریق د دلیل جواب: - د نجاشی د جنازې کولو د پاره په حبشه کښې څوک موجود نه وو بل په نجاشی او معاویه مرنی باندې د جنازې مونځ د حضور اکرم ﷺ خصوصیت وو د عام امت د پاره جائز نه ده. خصوصیت داسې اوشو چه نجاشی او معاویه مرنی دواړو جنازې د حضور پاک مخې ته راوړلې شوې وې نو د حضور پاک د پاره دا جنازه غائبانه نه وه کومه چه نی کړې وه هغه د حاضر جنازه وه لکه چه رسول الله ﷺ کله هم غائبانه جنازه نه ده کړې او کومه چه کړې هغه غائبانه نه وه بلکه حاضرانه وه په دې باندې دلیل هم او گورئ:

د خصوصیت دلیل: - ابن عبد البر رحمه الله د عمران بن حصین رضی الله عنه یو روایت نقل کړې دي د کوم الفاظ چه دادی: «عن عمران بن حصین ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان اخاکم التماسی قد مات فطواله فقام فصفنا خلفه فکثر اربعاً ومانحسب الجنائزۃ (الابن بديه)» «التعليق الصبیح» بعضی علماء لیکنی دی چه الله تعالی د حضور پاک په مخکښې ټول حجابات اخوا کړل نو حضور پاک د نجاشی جنازې مشاهده کوله او ادا کوله نی لکه چه بیت المقدس د حضور پاک په مخکښې منکشف شو او حضور پاک د کافرانو د سوالو جواب ورکولو بهر حال د نجاشی جنازې ته غائبانه جنازه وئیل صحیح نه دی. او چه کله دا پیغمبری خصوصیت وو نو په دې باندې بل څوک قیاس کول جائز نه دی. لهذا غائبانه جنازه جائز نه ده او کوم خلق چه د سیاسی مقاصدو د پاره غائبانه جنازې کوی نو هغه سیاست دي شریعت نه دي. دغه شان د احنافو په نیزه یر خل جنازه کول هم جائز نه دی. فقهاؤ لیکنی دی که د ولی د اجازت نه بغیر جنازه او کړې شوه نو هغه دا جنازه واپس راگرځولې شی. د دې مطلب دادې چه اول جنازه صحیح نه وه لهذا چه څوک دویمه یا دریمه جنازه وائی د دې مطلب به داسی چه اولنې جنازه صحیح نه وه په دې وجه جنازه واپس راگرځولې شی. او که د حضرت حمزه رضی الله عنه جنازه بار بار کړې شوې وه نو هغه پیغمبری خصوصیت وو.

فائده: - د زیر بحث حدیث نه دا خبره هم ثابت شوه چه جنازه د جمات په ځانی عیدگاه کښې کول پکار دی. دې نه وړاندې راځی. دې حدیث نه دا خبره هم واضحه شوه چه د

جنائز تكبيرات خلوردی

[١٦٥٢] د جنائز د مونخ تكبيرات

nor- (٨) [١] وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ: [٢] «كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعًا [٣] وَأَلَّهُ كَثِيرَ عَلَى جَنَائِزِهِمْ فَسَأَلْنَا [٤] فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُهَا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] عبد الرحمن بن ابی لیلی وایي [٢] چې حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ (صحابي) به زموږ د جنازو په مانځه کښې څلور تکبیرونه کول [٣] په یوې جنازې باندې هغه پښځه تکبیرونه وکړل نو موږ د هغه څخه پوښتنه وکړه اچې ته خو همیشه څلور څلور تکبیرونه کوي نن دی پښځه تکبیرونه څرنگه وکړل؟ [٤] وي فرمایل چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به پښځه تکبیرونه کول. (مسلم)

تسهيلات:

قوله: أَرْبَعًا:

د جنائز په مونخ کښې د څلورو تکبیرونو حکم: - ائمه اریعه د جنائز په څلورو تکبیراتو باندې متفق دی. د څلورونو زیات تکبیرات متروک شوی دی ځکه چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم آخری عمل په څلورو تکبیراتو باندې دې اوتول روایتونه هم په دې باندې دی. البته په بعضې روایاتو کښې پنځه یا ددې نه زیات تکبیراتو ذکر دې نوع عمل په څلورو تکبیراتو باندې دی اودې نه زیاتې چه چا لوستلی دی نو کیدې شی چه د شهداء د تکریم دپاره داسې کړې شوې وی.

د زیربحث حدیث په مطلب کښې دوه اقوال: - ① د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ د زیربحث حدیث

مطلب هم دغه دې چه حضور پاک کله کله پښځه تکبیرونه کړي دی

② یادامطلب شی دې حضور پاک به اول پښځه کول روستونی پریخودل. د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم عوامو د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ نه د زیاتې تکبیرونو په ونیلو سوال کول پخپله ددې خبرې دلیل دې چه د څلورو تکبیرونو نه زیاتې عمل امرنه وو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ په څلورو تکبیرونو باندې امت راجمع کړې وو. تعلیق الصبیح کښې تفصیل موجود دي.

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز/باب الصلاة علی القبر (رقم ٧٢ - ٩٥٧) وابدأود کتاب الجنائز، باب التکبیر علی الجنائز (رقم ٣١٩٧) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/ ما جاء فی التکبیر علی الجنائز (رقم ١٠٣٣) و النسانی کتاب الجنائز/باب عدد التکبیر علی الجنائز (رقم ٨٩٨٢) و ابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فیمن کبر خمساً (رقم ١٥٠٥) و احمد فی المسند: ٣٦٧/٤

[۱۶۵۴] دَ جَنَازِيْ مَوْنُخْ كَنْبِيْ ذِ سُوْرَةِ فَاتِحَةِ لَوْسْتَل

۱۶۵۴- (۹) [۱] «وَعَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: [۲] صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةِ [۳] فَقَرَأَ فِيهَا مِنَ الْكِتَابِ. [۴] فَقَالَ: يَتَعَلَّمُوا أَلْفَ سُنَّةٍ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمہ: [۱] طلحہ بن عبد اللہ بن عوف رضی اللہ عنہما (تابعی) واپس [۲] چھ ماہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کے پاس دَ جَنَازِيْ مَوْنُخْ اوکرو [۳] ہفہ (دَ تکبیر اولیٰ خُخہ پس) سورۃ فاتحہ وویلہ [۴] او وی فرمایل چھ ماہ سورۃ فاتحہ خُخہ وویلہ دہ چھ تاسو خلقو تہ معلومہ شی چھ دا سنت دہ (بخاری) **حل الفات:** - ① سُنَّةٌ: اُی: لَیْسَ بِذَعَةٍ: یعنی فاتحہ ونبیل سنت دی بدعت نہ دی۔ **تسهيلات: قوله:** فَقَرَأَ فِيهَا مِنَ الْكِتَابِ:

پہ جنازہ کنبی د سورۃ فاتحہ پہ لوستلو کنبی مذاہب:-

دَ جَنَازِيْ پہ مَوْنُخْ کنبی فاتحہ ونبیل پکاردی کہ نہ؟ دہ کنبی دَعْلَمَاؤ اختلاف دی۔
① امام شافعی رحمہ اللہ او امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ پہ نیز دَ اول تکبیر نہ پس فاتحہ ونبیل واجب دی او پہ مزہ ونبیل افضل دی۔ نن صبا حرمینو شریفینو ائمہ کلہ فاتحہ وائی مگر دَ ڍیری گنہ پہ وخت نہ وائی۔

② امام مالک رحمہ اللہ او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز جنازہ کنبی فاتحہ پہ دَ وجہ چہ دَ قرأت قرآن ونبیل جائز نہ دی او پہ توگہ دَ حمد او ثنا کہ چری خوک ونبیل غواپی نو ہفہ جدا خبرہ دہ۔

داول فریق دلائل:

① زیر بحث دَ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دَ دوی مستدل دی۔ اودَ سنت الفاظ دَ واجب پہ معنی باندی اخلی۔ مطلب دا چہ فاتحہ ونبیل واجب دی مگر مسنون طریقہ سرہ ثابت دی۔

داول فریق د دلیل حواب:- دَ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ دَ روایت کنبی ہغوی فاتحہ سنت گر خولی دہ لیکن علماء لیکی چہ دَ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ عام توگہ پہ خپل اجتہادی فعل او عمل باندی دَ سنت اطلاق کوی۔ دلته ہم ہغوی خپل اجتہاد تہ سنت ونبیلی دی۔ ہم دغہ وجہ دہ تاسو فاتحہ فی صلوة الجنائزہ معاملہ کنبی منفرد نی ہیچا دَ ہغوی ملگرتیا نہ دہ کری بلکہ اولتہ پہ ہغوی دَ سوالونو باران کری دی۔

داول فریق دویم دلیل:- ① جنازی تہ صلوة وائی اوکوم خیز چہ ہم صلوة وی دَ ہغی دَ پارہ "لا صلوة الا فاتحۃ الكتاب" حکم دی۔

(۱) اخرجہ البخاری فی کتاب الجنائز / باب قراءة فاتحة الكتاب على الجنائز (رقم) ۱۳۳۵. و ابو داود کتاب الجنائز. باب ما یقرأ علی الجنائز (رقم) ۳۱۹۸) والترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی القراءة علی الجنائز بفاتحة الكتاب (رقم) ۱۰۲۶) والنسائی کتاب الجنائز / باب الدعاء (رقم) ۸۹۸۸) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فی القراءة علی الجنائز (رقم) ۱۴۹۵)

ه اول فريق د دويم دليل جواب :- ((اصلا الابهاتمة الكتاب)) د کامل مونخ په باره کښې وړاندې شوې دې او جنزه کامل مونخ نه دې هم دا وجه ده چې رکوع او سجده په کښې نشته.

د دويم فريق دلال :- ① د رسول الله ﷺ نه پخپله په جنازه کښې فاتحه ونيل ثابت نه دی.

② موطا امام مالک کښې روايت دې چې حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما په نماز جنازه کښې فاتحه نه ونيله.

③ جنازه خودعاء ده او د دعاء آداب نه دی چې اول دې حمدباری تعالی وی بیا نبي پاک ﷺ باندې درود وی او بیا د مړي وغیره د پاره دعا او کړی نو په دې دعا کښې د فاتحه د ونيلو څه مطلب؟ او په توگه د حمد او ثناء که څوک فاتحه او وانی نوهغه جدا خبره ده. رکذا قال ابن همام،

[۱۶۵۵] د مړي دپاره د جنازې مونخ کښې د نبي عليه السلام دعا

١٥٥٥- (١) [١٠] وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: [٢] «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَنَازَةٍ [٣] فَحَفِظْتُ مِنْ دُعَائِهِ وَهُوَ يَقُولُ: [٤] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، وَارْحَمْهُ [٥] وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، [٦] وَأَكْرِمْ مُرْتَلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ [٧] وَأَغْنِهِ بِالنَّارِ وَالْقَبْرِ [٨] وَالْبَرْدِ [٩] وَتَقِهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا تَقِيَتِ النَّارُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ [١٠] وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ [١١] وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ [١٢] وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ أَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ [١٣] وَفِي رِوَايَةٍ: «وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ» [١٤] قَالَ: حَتَّى تَمْتَلِكُ أَنْ أَكُونَ أَنَا ذَلِكَ الْمَيِّتَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① عوف بن مالک فرمایي چې [يو خل] رسول الله ﷺ د جنازي مونخ وکړو ② ما د حضور ﷺ هغه دعا ياده کړله چې حضور ﷺ به [د دريم تکبير څخه روسته] فرمايله (او هغه داده) ③ اللهم اغفر له وارحمه وعافه واعف عنه واكرم مرثله ووسع مدخله واغنيه بالنار والقبر والبرد وتقِهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا تَقِيَتِ النَّارُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ أَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ اي الله د ده گناه وبخښي، په ده رحم وکړي (يعني د ده عبادات او طاعات قبول کړي) ④ دي په عافيت کښې ولري، د ده لغزشونه معاف کړي ⑤ په جنت کښې، د ده ښه ميلستيا وکړي، د ده قبر فراخه کړي ⑥ او دی په اوبو سره او په واورې سره او په ډلي سره پاک کړي ⑦ (يعني په قسم قسم مغفرت سره د ده گناه صفا کړي، او د گناهو څخه يې د کسې پاکيزه کړي څرنگه چې سپينه کپړه د خيري څخه پاکول کيږي ⑧ ده ته د دنيا د دې کور څخه د آخرت بهتره کور ورکړي ⑨ ده د خادمانو څخه بهتره خادمان ورته ورکړي او د ده د ښځې څخه بهتره ښځه ورته ورکړي ⑩ دي بغير د عذاب څخه په جنت کښې داخل کړي او ده ته د قبر د

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب الدعاء للميت في الصلاة (رقم ۸۵ - ۹۶۳). والنسائي كتاب الجنائز/باب الدعاء (رقم ۸۹۸۳) ابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في الدعاء في الصلاة على الجنائز (رقم ۱۵۰۰)

عذاب خُخه يا وي فرمايل چي د دوزخ د عذاب خُخه پناه ورکړي، [۱۱] او د يو روايت دا الفاظ دي چي د قبر د فتنې خُخه [يعني د فرستو په جواب کښې د حيرانيدو خُخه] او د اور د عذاب خُخه يې بچ کړي [۱۲] حضرت عوف رضي الله عنه فرمايي چي هر کله ما د حضور ﷺ د ژبي مبارکي خُخه دهغه مړي د پاره دا دعا واوريدنه نو ماته ډيره رشک راغي او بسخيدم او بې اختياره زما په زړه کښې دا آرزو پيدا شوه چي کاش دا مړي زه وي او حضور ﷺ زما د پاره دا دعا کړي وي. (مسلم)

حل اللغات:- ① عَافِيهِ: أَي: سَلَامُهُ مِنَ الْعَذَابِ وَالْإِلَاقَةِ: يعنی د عذابونو او مصيبتونو نه نې خلاص کړې ② وَأَكْرَمُ رُتَبَةً: يعنی دده ښه ميلستيا او کړې، ③ مُذْخَلَةٌ: أَي: قَبْرُهُ: يعنی قبر. ④ الثَّلَجُ: واوره، ⑤ اللَّيْزُ: يخ يعنی ږلې، ⑥ تَقِيَهُ: پاک صفا نې کړې، ⑦ الذَّنْبُ: أَي: التَّوَسُّعُ: خيرې،

تسهيلات: قوله: وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ:

د زواج خُخه مراد:- يعنی په جنت کښې ده ته دده د ښځې نه بهتر ښځه ورکړې دې نه مراد د جنت حورې دي. علماؤ ليکلي دي چه نيکه او مؤمنه ښځه به په جنت کښې داسې حوره جوړه شي چه د جنت د حورونو به غوره وي.

په جنازه کښې د مړي د پاره بهترينه دعا:- د يو خيزد صفائي او پاکوالي د پاره چه کومې اوبه استعمالېږي هغه يا د وآوړې وي يا د گڼلې وي يا د چينو عام اوبه وي په دې حديث کښې د دغې د ټولو قسمونو ذکر کړې شوي دي.

دا يوه عجيبه دعاده د احنافو علماؤ له پکاردې چه دا په جنازو کښې عام کړي. دخپلې جامع مانع جنازې دعا هم اولولئ مگر چه دادعاهم ورسره وي. د عربو علماؤ دا لولي. زمونږ د جنازې دعا ډيره مختصر ده. اوس اوس مسجد نبوي کښې د ماسپښين مونځ نه پس د جنازې مونځ اوشو په اعلان کښې او خودلې شوچه د ډيرو مړو جنازه ده. کله اعلان کيږي چه ښځه ده او کله د ماشوم اعلان کيږي. ددې تصريح او تعيين ضرورت ځکه پيښيږي چه داخلق مړي ته دعا کښې ضمير راگرځوي. که چرې يووی نو د مفرد ضمير وي او ښځه وي نو د مؤنث ضمير راگرځولې شي.

د عوف بن مالک دعا کول:- عوف بن مالک رضي الله عنه فرمائي چه کله دا عجيبه دعاماد مړي د پاره د حضور پاک نه واوريدنه نو ماونيل چه افسوس دا مړي خوزه وي نو دا دعابه ماته حاصله شوې وه ياد لرئ چه نبي کریم ﷺ په کله کله د امت د تعليم د پاره په زوره هم د جنازې دعا لوستله امام بخاري رحمه الله فرمائي چه د جنازې څومره دعاگانې هم دي په هغې کښې دامذکوره دعا ټولو نه زيات صحيح او مستند ده.

[١٦٥٦] په جمات كښې دننه د جنازې مونځ كول

١٦٥٦- (١) [١] وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ [٢] «أَنَّ عَائِشَةَ لَمَّا تَوَفَّى سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَتْ: [٣] ادْخُلُوا بِهِ الْمَسْجِدَ حَتَّى أَصَلِّيَ عَلَيْهِ [٤] فَأَتَاكَ ذَلِكَ عَلَيْهَا فَقَالَتْ: [٥] وَاللَّهِ، لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ ابْنِي بَيْضَاءَ فِي الْمَسْجِدِ مُهْلِلًا وَأَخِيهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] ابی سلمه بن عبد الرحمن وایي [٢] چې کوم وخت حضرت سعد بن ابی وقاص وفات شو او د هغه جنازه د هغه د مکان څخه بقیع (مقبرې) ته د دفن کولو د پاره راوړل شو او نوبې بی عایشې رضی الله عنها وفرمایل [٣] چې هغه مسجد ته راوړئ چې زه هم مونځ وکړم [٤] خلقو د دې دا کار بی ډوله وگڼلو او انکار یې پرې اوکړو [٥] چې په مسجد کې د جنازي مونځ څرنگه کیدی شي، ابی بی عایشې رضی الله عنها وفرمایل [٥] چې قسم په خدای حضور صلی الله علیه وسلم د بیضا د دواړو زامنو سهیل او د هغه د ورور د جنازي مونځ په مسجد کښې کړي دي. (مسلم)

تسميلات: قوله: قَالَتْ: ادْخُلُوا بِهِ الْمَسْجِدَ:

د حديث شان وړود: - حضرت سعيد بن ابی وقاص رضی الله عنه فاتح عراق د حضور پاک مامادي حضرت عائشې رضی الله عنها د هغوی جنازه جمات ته د راوړلو د پاره او فرمايل، دې د پاره چه پخپله په جنازه کښې شریکه شی. صحابه کرامو دا خوښ نه کړل نو هغې د دلیل په توگه د بیضا د دوو خامو جنازه پیش کړه چه د دواړو جنازه په مسجد نوی کښې حضور پاک ادا کړی دی بیضا د دغه دواړو د مور نوم دې. د یورور نوم سهیل رضی الله عنه دې او د بل نوم دلته ذکر نه دې لیکن د هغه نوم سهل رضی الله عنه دې.

د سعد بن ابی وقاص مدفن: - حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه وفات په وادی عقیق کښې د هغه په کور کښې شوې وو. د هغه ځای نه جنت البقیع ته راوړلې شو دفن کړې شو. په مدینه باندې د مروان حکومت وو او عام خلافت د حضرت معاویه رضی الله عنه وو اوس په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې چه د جنازې مونځ په جمات کښې جائز دې که نه؟

په جمات کښې د جنازې مونځ ادا کولو کښې مذاهب: -

- ① دامام شافعی رحمته الله په نیز په جمات کښې د جنازې مونځ کول جائز دې.
- ② د احنافو په نیز په جمات کښې جنازه کول مکروه دی. بیا د احنافو په نیز یو قول د مکروه تحریمی دې لیکن ابن همام رحمته الله کراحت تنزیهی ته ترجیح ورکړې ده.
- ③ داول فریق اول دلیل: - زربحث حدیث د دوی مستدل دې. چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني

ادخلوه چه دا دننه راوړئ دې دپاره چه زه هم په جنازه كښې شريكه شم.

د اول فريق د اول دليل جواب: - د حضرت عائشې رضي الله عنها دا فرمان عام صحابه كرامو خوښ نه كړو بلكه ددې نه ئې انكار او كړو. بيا حضرت عائشه رضي الله عنها قسم او خوړلو د دليل په توگه ئې د حضرت سهيل او حضرت سهل رضي الله عنهما د جنازې حواله وركړه. د حضرت سعد رضي الله عنه د جنازې نه د صحابه كرامو رضي الله عنهم انكار ددې حديث نه د جواب دپاره كافى دى.

د اول فريق دويم دليل: - دغه شان د بيضاء د دوو خامو جنازې په جمات كښې شوى وې دا هم د دوى مستدل دى.

د اول فريق د دويم دليل جواب: - رسول الله صلى الله عليه وسلم د بيضاء د دوو خامو جنازه د كزومې مجبورئى لاندې كړې وه؟ نو علماء ليكي چه حضور پاك خويا په اعتكاف كښې ووياد سخت باران د وجې نه داسې شوى دى. نو دا د عذر صورت وو او د عذر په صورت د عام حالاتو قياس كول صحيح نه دى. په يوروايت كښې تصريح موجود ده چه حضور پاك په اعتكاف كښې وو په دې وجه جنازه دننه او كړې شوه.

د دويم فريق د لامل: - ① د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث د دوى مستدل دى (عن ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى على جنازة في المسجد فلا شيء له او فلا اجر له) (سنن ابوداؤد ج ۲ ص ۹۸).

② د صحابه كرامو تعامل هم په دې باندې دليل دى چه د جنازو مونځونه د جماتونو نه بهر كيدل لهذا د سخت عذرنه بغير د جنازې مونځ په جمات كښې دننه مكروه دى.

③ جماتونه د جنازو دپاره نه دى جوړ شوى. د حضور پاك په زمانه كښې د جمات نه جدا يوځانئ جوړ شوې وو چرته چه به جنازې كيدلې.

په جمات كښې د جنازې د مونځ د كراهت دوه علتونه: - بيا د احنافو په نيز په جمات كښې د جنازې د كراهت دوه علتونه دى د هريواثر جدا جدا دى.

① د جمات سخا كيدل دى يعنى داخطر ده چه جنازه دننه راوړلوسره د مړى نه څه وينه وغيره پريوځي په كوم سره چه به جمات خراب شى. ددې علت په رنر ا كښې كه چرې مړې د جمات بهر كيخوډې شوې وى او مونځ گذار دننه وى نو جنازه به جائز شى.

② د جماتونو جوړولو مقصد جنازې نه بلكه نور عبادات دى. ددې علت په رنر ا كښې مطلقاً په جمات كښې د جنازې مونځ كول صحيح نه دى كه جنازه په جمات كښې دننه وى او كه بهر وى.

[۱۶۵۷] د جنازی مونخ کنبی د امام د اودریدو مقام

۱۶۵۷- (۱۳) [۱] وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: [۲] «صَلَّيْتُ وَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى امْرَأَةٍ مَاتَتْ فِي نَفْسِهَا [۳] فَقَامَ وَسَطَهَا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] سمره بنت جندب فرمائي [۲] چې ما په رسول الله ﷺ پسي د يوي ښځي د جنازي مونخ اوکړو چې د نفاس په حالت کښې وفات شوي وه [۳] حضور ﷺ د مانځه پاره د جنازي په مينځ کښې ودریدلي وو. (بخاري مسلم)
 حل اللغات: -- ① نفایسها: أي: جين ولادتها: د ماشوم په ولادت کښې.
 تہذیبات: قوله: فَقَامَ وَسَطَهَا:

مرده سره د امام د اودریدو په محل کښې مذاهب:--

په دې لفظ کښې که په سین باندې فتحه اووئیلې شی نو د دوو طرفو بالکل د مینځ خاص نقطه به مراد اخستې شی او که چرې سین ساکن اووئیلې شی نو د دوو طرفونو د مینځ څه حصه به مراد اخستې شی اوس په دې کښې اختلاف دې چې امام د جنازې په محاذاتو کښې کوم طرف ته اودرېږي.

① شوافع حضرات فرمائي که چرې مړې سړې دې نو امام دې د هغه د سر طرف ته اودرېږي او که چرې ښځه وي نو شاته حصه یعنی کوناتو او عجز سره دې اودرېږي
 ② د احنافو په نیز په ښځه او سړی کښې هیڅ فرق نشته دې امام له پکار دی چې د مړې د سینې طرف ته دې اودرېږي

د اول فریق دلیل: -- شوافع دا د «وسط» د لفظ په عجیز باندې حمل کړې دې یعنی دا مقام مانل په طرف د اسفل دې. بهر حال دا د اولی او غیر او غیر اولی مسئله ده هیڅ جگړه نه ده.

د دویم فریق دلیل: -- د مذکوره حدیث ظاهري الفاظ خود احنافو په حق کښې دی ځکه چې سینه په مینځ کښې ده او پورته سر دواړه لاسونه او اوږې دی او ښکته دوه خپې کوناتې او فتونان دی دا نصف نصف دی کوم چې وسط دې

[۱۶۵۸] د تدفین څخه پس په قبر د جنازه کولو حکم

۱۶۵۸- (۱۳) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: [۲] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَبْرِ دَفْنٍ لَيْلًا [۳] فَقَالَ: مَتَى

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب الصلاة على النفساء إذا ماتت في نفاسها (رقم- ۱۳۳۱) و مسلم فی کتاب الجنائز/باب أين يقوم الإمام من الميت للصلاة عليه (رقم- ۸۷) - (۹۶۴) و ابو داود کتاب الجنائز. باب أين يقوم الإمام من الميت إذا صلى عليه (رقم- ۳۱۹۵) والنسائي کتاب الجنائز/باب الصلاة على الجنائز قانتاً/رقم- ۸۹۷۶ وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء في أين يقوم الإمام إذا صلى على الجنائز (رقم- ۱۴۹۳) و احمد فی المسند ۱۴/۵
 (۲) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب الإذن بالجنائز (رقم- ۱۲۴۷) و مسلم فی کتاب الجنائز/باب الصلاة على القبر (رقم- ۶۹) - (۹۵۴) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء في الصلاة على القبر (رقم- ۱۵۳۰)

دُفِنَ هَذَا قَالُوا: الْبَارِحَةَ [٤] قَالَ: أَفَلَا أَذْنُكُمْ؟ قَالُوا: دَفْنَاهُ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ فَكَرِهْنَا أَنْ نُوقِظَكَ [٥] فَقَامَ فَصَفَّنا خلفه فَصَلَّى عَلَيْهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کوي [٢] چې يو ځل رسول الله ﷺ د يو داسې قبر سره تير شو چې په هغې کښې د شپې مري دفن شوي وو [٣] حضور ﷺ پوښتنه وکړه چې دي کله دفن شوي دي؟ صحابه و جواب ورکړو چې په نن شپه کښې [٤] حضور ﷺ وفرمايل چې تاسو زه ولي خبر نه کړم؟ صحابه و عرض اوکړو چې مونږ دي د شپې په تياره کښې دفن کړي وو هغه وخت ستا وينبول مونږ ته ښه معلوم نه شو [٥] بيا حضور ﷺ ودرېدلو نو مونږ ورپسې هم صف وټرلو او حضور ﷺ د هغه د جنازي مونځ اوکړو. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① الْبَارِحَةَ: أَي: اللَّيْلَةُ الْمَابِغَةُ: يَعْنِي تِيره شپه. ② أَفَلَا أَذْنُكُمْ؟: أَفَلَا أَغْنَتْكُمْ؟: يَعْنِي تاسو ماته خبر ولې نه راكولو.

تسهيلات: قوله: فَكَرِهْنَا أَنْ نُوقِظَكَ:

حديث فوائد: - ① حضور ياك عالم الغيب نه وو گنې د تېوس ضرورت نه وو او نه د قبر معلومولو ضرورت وو

② د صحابه كرامو معاشره كښې دومره بې تكلف وو چه د كفن دفن دا اوږدې قصې او اعلانونه نه وو

③ مشران او بزرگان بې خايه په تكليف كښې نه اچول غوښتل

④ د تدفين نه پس په قبر باندې جنازه كول جائزه

نو په دې كښې دا تفصيل دې كه د يومرې د جنازې نوبت رانغلو او هغه بغير د جنازې نه خښ كړې شو نو په دريو ورځو كښې دننه دهغه په قبر باندې تلو سره جنازه كول پكاردی د دريو ورځو نه پس جائز نه ده

صلاة بعد التدفين كښې مذهب:-

① شوافع او حنابله فرمائي چه كه جنازه شوې وی او كه نه وی شوې په هر صورت كښې په قبر باندې جنازه كول صحيح دی

② د احنافو او مالكيانو په نيز كه چرې اول جنازه شوې وی نو په قبر باندې جنازه كول جائز نه دی

داول فريق دليل:- زير بحث حديث د دوی مستدل دي

داول فريق د دليل جوابونه:- ① دا د حضور اكرم ﷺ خصوصيت وو دهغوی ﷺ د دعا او استغفار شان جدا وو د نورو خلقو معامله داسې نه ده

⑤ بعضی علماؤ لیکلی دی چه د حضور پاک په مبارکه زمانه کښې د حضور پاک په موجودگۍ کښې د حضور پاک نه بغیر د جنازې مونځ جائز نه وو لهذا د حضور پاک نه بغیر چه کومه جنازه کړې شوې هغه هم داسې وه لکه چه جنازه هډو شوې نه ده او په دې کښې د ټولو اتفاق دې چه کله جنازه اونه کړې شی نو د هغه مړې په قبر باندې د مړې سخا کیدو نه مخکښې جنازه کول ضروری دی ددې دا حدیث په استدلال کښې نشی پیش کولی

د مړې د عدم تغیر د مودې اعتبار :- اوس دا تعین چه څومره ورځو پورې مړې محفوظ پاتې کیدې شی ددې فیصله د علاقې د موسمیاتو او حالاتو ماهرین کولی شی چه په دې علاقه کښې او په دې موسم کښې مړې څومره ورځو پورې محفوظ پاتې کیدې شی احنافو د دریو ورځو قول په عام توگه کړې دې

[١٦٥٩] د تدفین څخه وروسته دوباره د جنازې مونځ کول

١٦٥٩- (١١٣) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: [٢] «أَنَّ امْرَأَةً سَوَدَاءَ كَانَتْ تَقْرَأُ التَّسْبِيحَ [٣] أَوْ شَابٌ فَقَفَّذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَنْهَا أَوْعَنَهُ. [٤] فَقَالُوا: مَاتَ. قَالَ: أَفَلَا كُنْتُمْ أَذْكُمُونِي؟ [٥] قَالَ: فَكَانَتْ بَعْضُ صَفَرٍ وَأَمْرُهَا أَوْ أَمْرُهَا. [٦] فَقَالَ: ذُلُونِي عَلَى قَبْرِهَا. فَذُلُّوا لَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا [٧] ثُمَّ قَالَ: (إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا [٨] وَإِنَّ اللَّهَ يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ». مُتَّفَقٌ، وَلَفْظُهُ لِبُسْلِيمٍ.

ترجمه: [١] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [٢] چې يوه توره ښځه وه چې مسجد نبوي به يې جارو کولو [٣] يا راوي وايي چې يو زلمي هلك وو چې مسجد به يې جارو کولو رسول الله ﷺ يوه ورځ هغه غايب وليدلو نو د هغه ښځي يا سړي په باره کښې يې پوښتنه اوکړه چې هغه چيرته دي؟ [٤] عرض وشو چې هغه مړه شوي ده يا هغه مړ شوي دي حضور ﷺ وفرمايل چې زه مو خبر ولي نکړم چي ما يې هم د جنازي مونځ کړي وي. [٥] ابو هريره رضي الله عنه وايي چې خلکو د هغه ښځي يا د هغه سړي مرگ ته څه اهميت ورنه کړو چې د هغې د باره حضور ﷺ ته تکليف ورکول شوي وي اگوي د حضور ﷺ تعظيم مقصود وو [٦] حضور ﷺ وفرمايل چې ښه ماته يې قبر وښايي چيرته دي؟ احضور ﷺ ته يې چې قبر وښودل شونو هلته يې تشریف يوړلو او په قبر يې مونځ اوکړ [٧] بيا يې وفرمايل چې دا قبرونه د خپلو مړو د باره د دتيارو څخه ډک وي [٨] په دې قبرونو زما د مانځه کولو په وجه الله تعالی ﷻ هغه روښانه کوي. دا روايت بخاري رحمته الله عليه او مسلم رحمته الله عليه نقل کړي دي او الفاظ د مسلم رحمته الله عليه دي.

حل اللغات: ①- تَقْرَأُ: أَنَّى: تَكْنِيَةُ وَتَنْظِيرُ: "تَقْرَأُ" د قمریقمصرنصر نه دې یعنی د جارو په ذریعه سره به نې د

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز باب الصلاة على القبر بعد ما يدفن (رقم- ١٣٢٧) وسلم فی کتاب الجنائز باب الصلاة على القبر (رقم) ٧١ - (٩٥٦) وابن ماجه کتاب الجنائز باب ما جاء فی الصلاة على القبر (رقم- ١٥٣٢) واحمد فی

مسجد نبوی نه کچره او دکي وغيره صفا کول ⑦ شائب: خوان، زلمي، ⑧ لَفَنَدَهَا: غائب ني اوموندلوي یعنی اونې نه ليدلو، ⑨ صَفَرُوا: اُني: خَفَرُوا: یعنی معمولی ني او گنرلو، ⑩ ذُلُوفِي: اوبسايين ماته، ⑪ مَمْلُوءَةٌ: دكي وي.

تسهيلات:

قوله: بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ: یعنی زما په دعا او د جنازې په مونځ سره قبرونه روښانه کيږي ددې نه معلومه شوه چه په قبر کښې د څښلولونه پس په قبر باندې جنازه کول د حضور پال خصوصيت وو که اول جنازه شوې وي او که نه وي شوې.

د دواړو احاديثو د مضمون اتحاد: - ددې حديث مضمون او ددې نه مخکښې حديث مضمون يوشان دي البته دانه شی ونيلي کيدې چه ددې دواړو احاديثو مصداق هم يوسړې وو خکه چه په اولنۍ حديث کښې د ضما نر نه پته لگي چه څوک سړي وو او په دويم حديث کښې په يواضحه توگه د ښځې اوسړي ذکر دي. بهر حال په دې کښې دا احتمال موجود دي چه دا هم د يو خادم قصه وي. راوی ته په بيان کولو کښې شک پيدا شوې دي دا يوه ښځه وه چه په مسجد نبوی کښې به نۍ جارو وهله هم د دغه خوش قسمت ښځې قصه په زير بحث حديث کښې ده.

[١٦٦٠] په جنازه کښې د څلوېښتو کسانو د شريکيدو فضيلت

٣٦٠- (١) [١٥] وَعَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ [٢] أَنَّهُ مَاتَ لَهُ ابْنٌ بِقَدِيدٍ أَوْ بَعْفَانَ فَقَالَ [٣] يَا كُرَيْبُ، انْظُرْ مَا أَجْتَمَعَ لَهُ مِنَ النَّاسِ. [٤] قَالَ: فَخَرَجْتُ فَإِذَا نَاسٌ قَدْ أَجْتَمَعُوا لَهُ، فَأَخْبَرْتُهُ [٥] فَقَالَ: تَقُولُ: هُمْ أَرْبَعُونَ. قَالَ: نَعَمْ. [٦] قَالَ: أَخْرَجُوهُ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [٧] «مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ مَاتَ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا [٨] لَا يَشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا، إِلَّا شَفَعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوله: [١] د عبدالله بن عباس رضي الله عنه آزاد کړی غلام کربد د عبدالله بن عباس رضي الله عنه په باره کښې روايت کوي [٢] چې کوم وخت په مقام قديد يا په مقام عسفان کښې (چې مگي ته نژدي ځايونه دي، دهغه خوی وفات شو او جنازه تياره شوه) نو هغه اوويل [٣] چې اي کربد! لږ شه وگوره چې د جنازي د مانځه د پاره څومره خلق جمع شوي دي؟ [٤] حضرت کربد وايي چې زه بهر د خلقو د کتلو د پاره ووتم نو ما وليدل چې ډير خلق راجمع شوي دي واپس راغلم ابن عباس رضي الله عنه ته می اوويل چې کافي خلق جمع شوي دي [٥] ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل چې ستا په خيال کښې به د هغه خلقو تعداد څلوېښت وي؟ ما عرض اوکړو چې هو! [٦] نو ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل چې بيا خو جنازه بهر وباسۍ ځکه چې ما د رسول

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب من صلى عليه اربعون شفعوا فيه (رقم) ٥٩ - (٩٤٨) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فيمن صلى عليه جماعة من المسلمين (رقم) ١٤٨٩/واحد في السنن ٢٧٧/١

الله ﷻ خُخه اوریدلي دي [٧] کله چې یو مسلمان مړ شي او د هغه د جنازي مونځ داسې څلویښت سړي او کړي [٨] چې د الله ﷻ سره څوک نه شریک کوي نو الله تعالی ﷻ د هغه مړي په حق کښې د هغوی شفاعت قبلوي (مسلم)
 حل الثقات - ① بِالْمَدْنِ: بِالتَّصْفِيرِ: مُؤَيِّدٌ قُرْبَ بَعْثَاتٍ، عَسْفَانُ سِرَهُ نَزْدِي د یو ځای نوم دي او عسْفَان د مکه او جده په مینځ کښې د یوې علاقه نوم دي.
تسهيلات:

قوله: يَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ اَرْبَعُونَ رَجُلًا،

د څلویښتو مسلمانانو په دعا د مړي د مغفرت وجه: - ددې حديث مبارك نه معلومه شوه چې په کوم مړي باندې څلویښت کسانو د جنازي مونځ ادا کړو نو د هغوی شفاعت به ددې مړي باره کښې قبول شي ، ددې حکمت دادې چې څلویښت مسلمانان چرته وی نو په هغوی کښې یو ولی الله ضرور موجود وی او دهغه دعا قبلېږي او دهغه په برکت دنورو دعا هم قبلېږي.

[١٦٦١] | د جنازي مونځ کښې د سلوکسانو د شریکیدو فضیلت

٣٣١ - (١) [١٦٦] [١] وَعَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً [٣] كَلَّمَهُمْ شَفَعُونَ لَهُ إِلَّا شَفَعُوا فِيهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] بي بي عایشه (رضی الله عنہا) وایي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د کوم سړي د جنازي مونځ چې د مسلمانانو یو داسې جماعت او کړو چې د هغوی تعداد سلو ١٠٠ ته ورسې [٣] او هغه جماعت د مړي د پاره شفاعت وکړي (يعني د مغفرت د پاره دعا وکړي، نو د هغوی شفاعت قبلېږي يعنی د مړي مغفرت (بخښنه) کېږي. (مسلم)
تسهيلات: قوله: يَبْلُغُونَ مِائَةً:

بين العديتين تعارض: - دې نه وړاندې حديث کښې د څلویښتو کسانو د شرکت د فضیلت ذکر راغلي دي او په زیر بحث حديث کښې د سلوکسانو د شرکت د فضیلت د حاصلولو ذکر کړې شوې دي؟
په دوو طریقو د تعارض دفع: -

① علما، فرمائي چه کيدې شي چه وړاندې الله تعالی د سلوکسانو په شرکت باندې د دغه ثواب وعده فرمائيلې وی او بيا د الله تعالی کرم نور زیات شوې وی او د سلو په ځای باندې د څلویښتو په شرکت باندې ددې ثواب حصول وعده فرمائيلې وی

(١) اخرجه البخاری فی صحيحه رقم الحديث ١٣٦٧ مسلم فی کتاب الجنائز / باب من صلى عليه مائة شفعوا فيه (رقم) ٦٠ - (٩٤٩) والترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الصلاة على الجنائز والشفاعة للميت (رقم - ١٠٢٩) والسنائي کتاب الجنائز / فضل من صلى عليه مائة (رقم - ٨٩٩١) واحمد فی السند ٢٨١/٣

٢) يا دا اعداد او ددې ذکر د تعيين او تحديد دپاره نه دي بلکه د تکثير په توگه دي نونه سل مراد دي او نه خلويست مرادي بلکه د ډيرو کسانو جماعت مراد دي.

[١٦٦٢] د خلغو وينا د خدای نغاره

١١٢- (١٤١) ١) وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: «مَرُّوا بِجَنَازَةٍ فَأَتَوْا عَلَيْهَا خَيْرًا ٢) فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَجِبَتْ ٣) ثُمَّ مَرُُّوا بِأُخْرَى فَأَتَوْا عَلَيْهَا شَرًّا ٤) فَقَالَ: وَجِبَتْ. فَقَالَ عُمَرُ: مَا وَجِبَتْ. ٥) فَقَالَ: هَذَا أَتَيْنَهُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا فَوَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ ٦) وَهَذَا أَتَيْنَهُمْ عَلَيْهِ شَرًّا فَوَجِبَتْ لَهُ النَّارُ ٧) أَتَيْنَهُمْ لُحْدَاءَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ ٨) أَتَيْنَهُمْ لُحْدَاءَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ ٩) وَفِي رِوَايَةٍ: «الْمُؤْمِنُونَ لُحْدَاءَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ».

قوچه: ١) حضرت انس رضي الله عنه فرمايي ٢) چې صحابه رضي الله عنهم د يوې جنازه سره تير شو نو د هغه تعريف يې اوکړ ٣) و ٤) صحابه د يوې څخه د مړي تعريف اوريدو سره، و فرمايل چې واجب شو ٥) دغه شان صحابه رضي الله عنهم د يوې دويمې جنازې سره تير شو د هغه بدې يې بيانول شروع کړل ٦) رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحابه د يوې څخه د مړي بدې اوريدو سره، و فرمايل واجب شو حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنه وکړه چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم څه شي واجب شو ٧) حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل چې د کوم سړي چې تاسو تعريف اوکړو د هغه د پاره جنت واجب شو ٨) او د کوم سړي چې بدې بيانوي د هغه د پاره دوزخ واجب شو ٩) بيا يې و فرمايل چې تاسو په زمکه د الله تعالی تعالى گواهان يې، بخاري مسلم، ١٠) د يوبل روايت الفاظ دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل چې مؤمنان په زمکه کې د الله تعالی تعالى گواهان دي حل اللان:- ١) فَأَتَوْا عَلَيْهَا خَيْرًا: أي: ذكروها بأوصاف حميدة: يعنى هغوی په ښه صفاتو او ښه اخلاقو سره دهغه تذکره اوکړه ٢) وَجِبَتْ: أي: تَبَتَّتْ لَهُ الْجَنَّةُ: يعنى ددې سړي دپاره جنت واجب شو

تسهيلات: قوله: وَجِبَتْ:

د وجبت په مفهوم کښې دوه اقوال:-

① مطلب دا چه ته دکوم سړي تعريف بيانوي که چرې ستا بيان صحيح دې او د دغه سړي مرگ هم په دغه نيکني کښې راغلو د کوم چه تاسو بيان کوئ نو د هغه دپاره د جنت نيک بختي ثابته شوه او دکوم سړي چه تاسو بدې بيانوي که چرې دا بيان صحيح دې او د دغه سړي مرگ هم په دغه بدني کښې راغلو نو د هغه دپاره د دوزخ سزا ثابته شوه

② شيخ مظهر رحمته الله عليه فرماني چه د جنت دوزخ د احکام داسې نه دي چه د خلغو ښه او بد ونيلو سره په يقيني توگه باندې هغه سړي جنتي يا دوزخي شو بلکه مطلب دا دي چه کله په خلغو کښې د يوسړي باره کښې عام خيال او عام تاثير ښه او نيک وي او خلقت دهغې اظهار هم

١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/ باب ثناء الناس على الميت (رقم) ١٣٦٧ ومسلم في كتاب الجنائز/ باب في من يشنا عليه خير او شر من الموت... رقم الحديث ٢٢٤٣

کوی نوډ دغه سړی د پاره د جنت اميد ترلې کيدې شی. دغه شان که چرې د عام خلقو تاثر د دغه سړی د بدنۍ وی نو خطر ه کيدې شی چه هغه سړی دوزخ ته لاړ شی

د ثناء الغير معيار:- زين العرب فرمائی چه د یوسړی باره کښې د خلقو د سر او بدنۍ سره ذکر کول یا د خير او ښيگړي سره ذکر کول دا سړی جنت یا دوزخ ته نه بوخی بلکه د خلقو د خلې خبره د الله تعالی اعلان دي چه د دغه سړی د ښه یا بد کيدو علامت او ښه ده. هم ددې طرف ته د دې حديث په آخره کښې حضور پاک ﷺ ارشاد او فرمانيږي چه «انتم شهداء الله فی الارض» ته د الله تعالی د طرف نه به زمکه کښې په خلقو گواه نی. بیا دلته په دې خبره باندي هم پوهيدل ضروری دی که چرې څوک دنيادار او فاسق فاجر سړی د څه دنيایو اغراضو په رنډا کښې د یو خراب او بدکار او بدکردار سړی تعريف او توصيف او کړی او د هغه باره کښې اوږدې اوږدې قصې او ښه تاثرات قائم کړی یا د یونیک متقی پرهیزگار سړی باره کښې د بدنۍ تاثرات بیان کړی نو د هغه د ښه او بدو هیڅ اعتبار نشته دي او نه دا سړی د دغه کار د پاره معيار دي. خلاصه دا چه گواهی ورکول د یو معتدل خداترس انصاف پسند متقی او پرهیزگار سړی کار دي

[١٦٦٢] د خلقو ژبه د خدای نغاره

١٦٦٢- (١٨) [١] وَعَنْ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٢] «أَيُّمَا مُسْلِمٍ شَهِدَ لَهُ أَرْبَعَةٌ بِغَيْرِ [٣] أَذْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ. [٤] قُلْنَا: وَثَلَاثَةٌ؟ قَالَ: وَثَلَاثَةٌ. [٥] قُلْنَا: وَالثَّانِ؟ قَالَ: وَالثَّانِ [٦] ثُمَّ لَمْ تَسْأَلْهُ عَنِ الْوَاحِدِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [١] حضرت عمر رضی الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ فرمایيل [٢] د کوم مسلمان په باره کښ چې څلور سړي د نيکي گواهي ورکړي [٣] الله تعالی ﷻ به هغه په جنت کښې داخل کړي [٤] مونږ اوويل چې که دري سړي گواهی ورکړي؟ وي فرمايل چې که دري سړي گواهی ورکړي نو هم [٥] مونږ اوويل چې که دوه سړي گواهي ورکړي؟ وي فرمايل هو دوه هم [٦] بیا مونږ ځيني د یو د حال پوښتنه ونه کړه. (بخاری)

تسهيلات:

قوله: شَهِدَ لَهُ أَرْبَعَةٌ بِغَيْرِ أَذْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ:

د څلورو مسلمانانو په گواهي، جنت ته داخلیدل:- ابن الملك رحمه الله فرمائی چې ددې نه دي خلق جنازه او دهغوی دعا او شفاعت مراد دي چې الله ﷻ به ددې خلقو اعمال دده په حق قبول کړی او دي به جنت ته داخل کړی. داشان د دوو مسلمانانو یو کس ته ښه وئیل ددې مسلمان د جنتی کيدو علامت دي.

^١ اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز / باب ثناء الناس علی الميت (رقم) ١٣٦٨ والنسائي کتاب الجنائز / باب الثناء (رقم)-

قوله: قَالَ: وَالثَّابِتُ:

د دُوُ مَسْلَمَانِ نُوْپَه گَوَاهِي. جنت ته دا غلیدل، -ملا علی قاری رحمته الله فرمائی چې په شریعت کښې د گواهۍ نصاب دوه سړی دی. وَالْمُحْدُوْا اِذْ وُئِيْ عَذْلُ فُتُكُمُ نُو لَکَه خَنگَه چې دوه گواهانو باندې مقدمه ثابتیږي نو د اشان د دُوُ کسانو په گواهۍ سره هم جنتی کیدل ثابتیږي.
[١٦٦٤] د مرو د کُفاهو نو یادولو معنا نعت

٣٣٣- (١٩١) وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ^[٦] «لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ; ^[٧] فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: [١] بي بي عایشه رضی الله عنها روایت کوي چې رسول الله ﷺ فرمایيل [٢] مرو ته بد مه وايي [٣] ځکه چې بیشکه هغوی د هغه خیز جزا ته رسیدلي دي کوم چې هغوی مخکې لیرلي دي. (بخاري)

حل اللغات:-- ① لَا تَسْبُوا: أَيْ: بِاللَّغَةِ وَالْفَتْحِ: يَعْنِي كُنْخَلِيْ أَوْ بَدِي رَدِيْ وَرْتَه مه کوئ (اگرچه فاسق او فاجر ولې نه وی، البته که یقینی معلوم وی چه دهغه مرگ په کفر باندې شوې دې، نو په تعین سره پرې لعنت کولې شي. لکه فرعون، ابوجهل، ابولهب وغيره (مقات)، ② أَفْضَوْا: أَيْ: وَصَلُوا: رسیدلي دي هغوی (خپلې جزا ته).

تسهيلات: قوله: لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ:

بعضي مرو ته د بدر د وُيُلو جواز:-- مرو ته بد مه وائي يعنی هغوی ته کنخل مه کوئې اگر چې هغه کافر فاجر ولې نه وی. خو که د هغوی کفر قطعی وی لکه د فرعون کفر، د ابوجهل کفر، د ابولهب کفر او د منکرین صحابه و اهل بیت وغيره کفر وی نو بیا جائز دی.
[١٦٦٥] په شهید باندې د جنازې د مونځ کولو حکم

٣٣٥- (٢٠١) وَعَنْ جَابِرٍ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أَحَدٍ فِي تَوْبٍ وَاحِدٍ ^[٢] ثُمَّ يَقُولُ: "أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخَذَ الْقُرْآنَ" ^[٣] فَإِذَا أَشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَ مَنِيَّ فِي اللَّحْدِ ^[٤] وَقَالَ: "أَنَا كَتَبْتُ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" ^[٥] وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمَا بِدِمَائِهِمَا، ^[٦] وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمَا، وَلَمْ يُفْسَلُوا". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: [١] حضرت جابر رضی الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ به د أحد دوه شهیدان په یوه کپړه کښې جمع کول [٢] بیا به یې فرمایيل چې په دوي کښې چا ته قرآن زیات یاد دي؟

(١) أخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب ما ينهي من سب الأموات (رقم- ١٣٩٣) والنسائي كتاب الجنائز / باب النهي عن سب الأموات (رقم- ٨٩٣٦) والدارسي باب: في النهي عن سب الأموات واحد في السند ١٨٠/٦

(٢) أخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب من يقدم في اللحد (رقم- ١٣٤٧) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في ترك الصلاة على الشهيد (رقم- ١٠٣٦) والنسائي كتاب الجنائز / ترك الصلاة عليهم (رقم- ١٩٥٥) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في الصلاة على الشهداء ودفنهم (رقم- ١٥١٤)

٢] بيا چې به کوم يو د پاره اشاره وشوه نو هغه به يې په قبر کښې مخکې کولو ٢] او فرمايل به يې چې زه به د قيامت په ورځ د دوی د پاره گواهي ورکوم ٥] او حکم يې وفرمايلو چې هغوی د خپلو وينو سره دفن کړي شی ٦] او نه يې پرې مونځ اوکړو او نه غسل ورکړل شو. (بخاري)

حل اللغات:- ① تَتَلَّى: دقتيل جمع ده، مقتول ته وائی مراد ترې شهيدان دی ⑦ أَخَذًا يَلْقَازَانِ: أي: جَلَقًا أَوْ قِرْلَةً: يعنی زيات قرآن ورته ياد وی په حفظ يا په ناظره ⑧ لَمْ يُغْسَلْ: دجنازې مونځ نه پرې اونه کړو.

تسهيلات: قوله: وَلَمْ يُغْسَلْ عَلَيْهِمْ:

د شهداء احد په اجتماعي قبرونو کښې تدفين:- په دې حديث کښې يوخودا خبره اوخودلې شوه چه داحد د شهيدانودپاره اجتماعي قبرونه کنستلې شوې وو. ځکه چه د ٧٠ شهيدانو دپاره جدا جدا قبرونه کنستل گران وو ځکه چه کوم صحابه ژوندی وو هغوی د زخمونونه چوری چوری وو په دې وجه چه يو قبر به کنستلې شو نو بيا به د قبلي طرف ته اوږد لحد جوړولې شو په کوم کښې چه به دوه درې يا څلور کسان وړاندې روستو کيخودلې شو.

د قاري لحد کښې اول کيخودل:- په دې کښې حضورياک داحکم ورکړو چه کوم سړی ته قرآن زيات ياد وی يا د قرآن زيات قاری او عالم وی هغه د قبلي طرف ته مخې ته کيږدنی. دغه شان حکم ورکولو سره حضورياک د قرآن کریم تعظيم او ددې اعزاز ښکاره کول غوښتل دي دپاره چه قرآن کریم د معاشري په هره شعبه کښې په توگه د رواج او د دستور په توگه داخل شی. دلته په يو قبر کښې بغير د لباس دوه دوه يوځانی نه کړل بلکه لباس سره نئ دفن کړی وو. اوس په دې باندې اتفاق دي چه کوم سړی د الله تعالی په لار کښې شهيد شی دهغه کپري د بدن نه جدا کولې نه شی بلکه هم په هغه کپرو کښې دفن کولې شی

د شهيد بلا غسل تدفين:- په دې باندې هم اتفاق دي چه شهيد ته غسل نه شی ورکولې.

د شهيد صلاة الجنازې په حکم کښې مذاهب:-

اوس په دې کښې اختلاف راغلو چه د شهيد جنازه به کيږی که نه به کيږی؟

① د امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله او امام احمدبن حنبل رحمه الله په نيز لکه څنگه چه شهيد ته غسل نه شی ورکولې دغه شان به د شهيد د جنازې مونځ هم نه شی کولې.

② ائمه احناف فرمائی د شهيد دپاره غسل خو فرض نه دي ليکن داحاديثو د وجې نه به د شهيد جنازه کولې شی.

د اول فريق اول دليل:- ① زير بحث حديث د دوی مستدل دي په کوم کښې "لم یصل علیهم" الفاظ راغلی دی. امام بخاری رحمه الله امام ابو داؤد رحمه الله او امام ترمذی رحمه الله ټولو دا الفاظ په خپلو کتابونو کښې نقل کړی دی.

داول فريق د اول دليل جوابونه: ① حضرت جابر رضي الله عنه د احد د شهيدانو د جنازي د مونځ تول په ټوله نفی نه ده کړې بلکه د يو خاص صورت نفی فرمايلې هغه دا چه څنگه په حضرت حمزه رضي الله عنه باندې بار بار د جنازي مونځ کړې شوې دغه شان ئی د باقي شهيدانو نه ده کړې. ② په اکثر روایاتو کښې د جنازي د مونځ اثبات موجود دې او د حضرت جابر رضي الله عنه په روايت کښې نفی ده واقعه داده چه کله نفی او اثبات کښې تعارض راشی نو ترجیح به اثبات ته ورکولې شی.

③ نفی او اثبات په مختلف اوقاتو کښې دی په شروع کښې حضور پاک جنازه نه ده کړې کوم وخت چه خلقو خپل شهيدان کورونو ته اوړل نو حضور پاک د اوړلو نه منع او فرمايله او واپس کولوسره ئی بيا جنازه او کړه

④ حضور پاک پخپله نه ده کړې ځکه چه حضور پاک زخمی وو صحابه کرام رضي الله عنهم کړې ده.

داول فريق دويم دليل: ① يو عقلی دليل هم د دوی مستدل دې هغه دا چه د جنازي مونځ د مغفرت او شفاعت دپاره وی او شهيد د مخکښې نه بخښلې شوې دې نو دده دپاره د جنازي د مونځ ضرورت نشته دې بل الله تعالی شهيد ته د مړي ونيولو نه منع فرمايلې ده او د جنازي د مونځ په دعا کښې ده ته مړ ونيلې کيږی لهدا د جنازي مونځ پرې نه دی کول پکار

داول فريق د دويم دليل جواب: - بيشکه "السيف محاء للذنوب" دې گناه په مکمل توگه د تورو په وار سره وينځلې شوې ليکن د جنازي مونځ خود درجات د اوچتيدو دپاره هم وی لکه چه د انبياء کرام عليهم السلام جنازه کولې شی او د وړوکی ماشوم جنازه کيږی. دا ټول د درجاتو د اوچتولو دپاره دی گنی دالته خود گناهونو تصور هم نشته دې باقي د جنازي د مونځ په دعا کښې د مړي لفظ مه اختياروئ د جنازي نورې دعاگانې هم ډيري شته.

د دويم فريق د لامل: ① د حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه روايت د دوی مستدل دې کوم چه امام بخاری رحمه الله هم نقل کړې دې د کوم الفاظ چه دادی ((ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج بموافقی علی اهل احد صلواته علی الميت)) (بخاری ج ٢ ص ٥٨٥) هم د دې حديث نه په واضحه توگه باندې ثابتيږی چه حضور پاک د وفات نه څه وړاندې د احد په شهيدانو باندې څو کاله پس د جنازي مونځ د هغوی په قبرستان کښې تلو سره او کړو. کله چه دا ثابته ده نو څنگه دا ونيلی شی چه حضور پاک د دفن کولو نه مخکښې د دغه شهيدانو جنازه ترک کړې وه.

② د احد شهيدان به لس لس راوړلې شو او حضور پاک به د هغوی جنازه کوله. حضرت حمزه رضي الله عنه به هر ځل په جنازه کښې شامل کولې شو. د حديث الفاظ داسې دی: ((اتي به رسول الله صلی الله علیه وسلم لم یعمل بصلی علی عشرة عشرة و حمزة و کما هو یرفعون و هو کما هو موضوع)) (ابن ماجه ص: ١٠٩) د احد شهيدان به حضور پاک له راوړلې شو حضور پاک به په لسو لسو کسانو باندې جنازه کوله او حضرت حمزه رضي الله عنه به هر ځل لسو کسانو سره کيخودې شو

⑤ ذمرا سیل ابوداؤد یو روایت هم د دوی مستدل دې په کوم کښې چه د احد په شهیدانو باندې د جنازې د مونځ تفصیل موجود دې.

د تطبیق صورت :- بهر حال دا مسئله په سرحداتو کښې په جهاد کښې مشغول مجاهدین بهتر پیژنی دا د هغوی د میدان مسئله ده. بعضی احوال کښې د جنازې کولو ماحول اوامکان وی لیکن بعضی وخت بالکل ممکن نه وی د دښمن د طرف نه گوله باری او بمباری جاری وی نو په کولو میدان کښې د جنازې مونځ ممکن نه وی

[۱۶۶۶] د قبرستان څخه په سورلی راتلو کښې عدم کراهت

۱۱۱- (۲۱) [۱] وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: [۲] «أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِفَرَسَيْنِ مَعْرُورَيْنِ [۳] فَرَكِبَهُ جِبِينَ اشْعَرَفَ مِنْ جَنَازَةِ ابْنِ الدَّحْدَاحِ [۴] وَتَحَنَّنُ نَفْسِي حَوْلَهُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] جابر بن سمره رضی الله عنه روایت کوی [۲] چې رسول الله صلی الله علیه و آله ته بغیر د زین څخه اس راوستل شو [۳] نو په هغې هغه وخت سور شو چې د ابن دحداح د جنازې څخه واپس شو [۴] او مونږ د حضور صلی الله علیه و آله خواؤ شاه روان وو. (مسلم)
حل الثقات: ①- معرور: أي: غارم من التمرير: د زین نه بغیر، شا توری اس تسهيلات: قوله: فَرَكِبَهُ: قوله: فَرَكِبَهُ:

د جنازې څخه په وایسې کښې په سورلی د سوریو اجازت :- دې نه دا خبره ثابته شوه چه د جنازې نه واپس راتلونکی ته اختیار دې که پیدل راخی او که سور راخی البته جنازې سره سوریدل څنگه دی نور راتلونکی حدیث نمبر ۱۶۶۷ کښې د دې تفصیل راتلونکې دې سورله پکار دی چه جنازې پسې شاشاته راخی وړاندې دې نه خی او پیدل تلونکی ته اختیار دې که وړاندې خی او که روستوخی یو حدیث د وړاندې د وړاندې راوران دې

الفصل الثاني

[۱۶۶۷] جنازې سره د تلو طریقه

۱۶۶۷- (۲۲) [۱] عَنْ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۲] «الرَّاكِبُ يَسِيرُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ [۳] وَالْمَاشِي يَمْشِي خَلْفَهَا وَأَمَامَهَا [۴] وَعَنْ يَمِينِهَا وَعَنْ يَسَارِهَا، قَرِيبًا مِنْهَا [۵] وَالسَّقَطُ يَصْلِي عَلَيْهِ [۶] وَيُنَادِي لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ [۷] وَفِي رِوَايَةٍ أُخَرٍ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ:

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز / باب ركوب المصلي على الجنائز إذا انصرف (رقم ۸۹ - ۹۶۵) وابدوداد كتاب الجنائز. باب الركوب في الجنائز (رقم ۳۱۷۸) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الرخصة في ذلك (رقم ۱۰۱۳)

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز. باب المشي امام الجنائز (رقم ۳۱۸۰) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الصلاة على الأطفال (رقم ۱۰۳۱) والنسائي كتاب الجنائز / باب مكان الراكب من الجنائز (رقم ۱۹۴۴) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في شهود الجنائز (رقم ۱۴۸۱) واحمد في المسند ۲۴۷/

قَالَ: «الرَّائِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ، وَالْمَائِسُ حَيْثُ شَاءَ مِنْهَا، وَالطِّفْلُ يُصَلِّي عَلَيْهِ» [٩]. وَفِي الْمَصَابِيحِ: عَنْ الْمُؤَيَّدِ بْنِ زِيَادٍ.

قوله: [١] د مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ خُخه روایت دی چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم و فرماییل [٢] سور دی په جنازي پسې وروسته ځي [٣] او پیاده دي د جنازي وروسته او مخکي ځي [٤] او بنی او گس اړخ ته دي ځي نزدې هغې ته [٥] او په نامکمل بچي دي د جنازي مونځ وکړل شي [٦] او د هغه د مور او پلار د پاره دي د بخشش (بخښني) او د رحمت دُعا اوشي. (ابوداؤد) [٧] او د احمد، ترمذي، نسايي او ابن ماجه په روایت کښې داسې دي چې وي فرماییل [٨] سور دي په جنازه پسې وروسته ځي او پیاده چې کوم طرف ته غواړي د جنازي سره دي ځي که ماشوم مې شي نو د جنازي مونځ دي پري وشي [٩] او په مصابيح کښې دا روایت د مغیره بن زیاد څخه دي.

حل اللغات: -- ① السُّطُّ: ای الْوَلَدُ يَقْرَأُ نَحْمًا: نا تمام ماشوم چه بعضي اندامونه نې نه وی.

تسهيلات: قوله: الرَّائِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ:

د حديث خلاصه: -- ددې حديث خلاصه داده چه که يو سړي سوړيدو سره جنازي سره ځي نو هغه له پکاردی چه جنازي پسې شاشاته ځي. او کوم سړي چه جنازي سره پيدل روان وی هغه له اختيار دي چه د جنازي نه مخکښي ځي او که شاته ځي بنی طرف ته ځي او که گس طرف ته. وړاندې حديث نمبر ٣٣٨ کښې دا مسئله راځي چه آيا د جنازي نه مخکښي تلل بهتر دی که وروستو تلل بهتر دی.

قوله: وَالسُّطُّ يُصَلِّي عَلَيْهِ: سقط نامکمل بچی ته وائی دي ته کچه بچي هم وائی.

مخلورو مياشتو څخه وړاندې ساقط شوی بچی باندې د جنازي په مونځ کښې مذهب: --

که د څلورو مياشتو نه مخکښي بچي ساقط شو نو په اتفاق سره په هغه باندې د جنازي مونځ نشته دي ليکن که ددې مودې نه پس د بچی اسقاط اوشي نو آيا په هغه باندې د جنازي مونځ کول پکاردی که نه؟ په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

① امام احمد بن حنبل رحمته اللہ علیہ اسحاق بن راهويه رحمته اللہ علیہ او ابن سيرين رحمته اللہ علیہ فرمائی چه په کچه بچی باندې به د جنازي مونځ کولې شي سره ددې چه که مې پيدا شوې وي.

② امام ابو حنيفه رحمته اللہ علیہ امام مالک رحمته اللہ علیہ او امام شافعي رحمته اللہ علیہ يعنی جمهور فرمائی چه ترکومي پورې په بچی کښې د پيدائش په وخت د حیات او ژوند آثار نه وي په هغه باندې به د جنازي مونځ نه وي او که چرې د حیات معمولی آثار هم ملاؤ شونو جنازه به کيږي.

د اول فريقي دليل: -- مذکور روایت د دوی مستدل دي د کوم ظاهري الفاظ په دي دلالت کوي چه د ساقط شوی بچی جنازه به کيږي.

دول فریق د دلیل جواب: - د دې ساقط شوی بچی نه هغه بچی مراد دې په کوم کښې چه د پیدائش په وخت د ژوند آثار موجودوی. دې حدیث سره به د نورو احادیثو په وجه د بحیة قید کولې شی ځکه چه کله به مقید او مطلق کښې تعارض راځی نو مقید ته ترجیح ورکولې شی مطلب به داسی: "ای والنقط الذي فيه آثار الحياة يصل عليه".

دویم فریق دلائل: - ① د دې باب آخری حدیث نمبر ٣٣٩ دوی مستدل دې په کوم کښې چه صفا الفاظ راغلی دی "الطفل لا يصل عليه ولا يرث ولا يرث حتى يستهل".

② د مستدرک حاکم روایت هم د دوی مستدل دې الفاظ نې دا دی: «ان عليه السلام قال اذا استهل الصبي صلى عليه ويرث رواه حاكم وقال اسناده صحيح».

[١٦٦٨] د جنایې څخه مخکښې د تلو حکم

٣٣٨- (٢٣) [١] وَعَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [٢] «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ يَمْشُونَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ» [٣]. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، [٤] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: وَأَهْلُ الْحَدِيثِ كَأَنَّهُمْ يَرَوْنَهُ مُرْسَلًا.

توجه: [١] د زهري څخه روایت دي چې د سالم څخه یې روایت او کړو هغه د خپل پلار څخه چې عبدالله اوویل [٢] ما رسول الله ﷺ ابوبکر ﷺ او عمر ﷺ ولیدل چې د جنایې څخه مخکې به تلل، [٣] احمد، ابوداؤد، ترمذي، نسایي، ابن ماجه، [٤] او ترمذي رحمه الله اوویل چې محدثین دا حدیث مرسل گڼي.

تسهيلات: قوله: يَمْشُونَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ:

د جنایې شاته او مخې ته د تلو جواز: - یعنی حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او حضرت عمر ﷺ به د جنایې نه وړاندې وړاندې تلو. که چرې ضرورت وی نو په وخت د ضرورت د جنایې نه وړاندې تلل هم جائز دی او شاته تلل هم جائز دی.

د جنایې څخه وړاندې او روسته د تلو علتونه: - ① د وړاندې تلو علت دې چه کوم خلق جنایې سره دی دوی د الله تعالی په وړاندې د دې دپاره شفعاء او سفارشی دی او سفارشی وړاندې وړاندې ځی. بل وړاندې تلونکې د جنایې څه اهدا دم کولې شی ② د روستو تلو علت ددې چه هغه خلق به خپلې مخې ته جنازه وینی نودې نه به عبرت حاصلوی،

(١) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز. باب النشأ امام الجنائز (رقم- ٣١٧٩) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی النشأ امام الجنائز (رقم- ١٠٠٧) والنسائی کتاب الجنائز / بکأن الماشی من الجنائز (رقم- ١٩٤٤) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فی النشأ امام الجنائز (رقم- ١٤٨٢) ومالك فی الموطأ کتاب الجنائز / باب النشأ امام الجنائز (رقم- ٨) واحمد فی المسند ٨/٢

د جنازې وړاندې يا روسته د تلو په افليت كښې مذهب:-

ليكن چه كله په يوطرف كښې ضرورت نه وي نو بيا افضل څه دى آيا وړاندې تلل افضل دى كه روستو تلل افضل دى. په دې كښې د فقهاؤ اختلاف دى.

① د امام شافعى رحمته الله عليه او امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نيز وړاندې تلل افضل دى.

② د احناف په نيز روستو تلل افضل او بهتر دى.

د اول فريق دلائل:- زير بحث حديث د دوى مستدل دې چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه به د جنازې نه وړاندې وړاندې تللو.

د اول فريق د دليل جوايه:- ① زير بحث حديث فعلى دې اود حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حديث قولى دې. او په حديث فعلى او قولى كښې چه كله تعارض راشي نو ترجيح حديث قولى ته وي.

② بل د جنازې نه مخكښې تلونكى روايات د جواز د بيان دپاره دى او افضل هم دغه دى چه جنازې پسې شاته لاړ شي. بهر حال داد اولى او غير اولى مسئله ده دومره لوى اختلاف نه دى.

دويم فريق دلائل:- ① راتلونكې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روايت نمبر ۲۴ د دوى مستدل دې. په كوم كښې چه "الجنائزة متبوعة" الفاظ دى يعنى جنازې پسې شاته تلل پكار دى چه جنازه ستا تابع نه وي چه ته ددې نه مخكښې نى اودا شاته وي او كوم سرې چه د جنازې نه مخكښې لاړو نوهغه ورسره د تلو ثواب حاصل نه كړو.

② «عن معمر بن ابي طائوس عن ابيه قال ما مشى رسول الله صلى الله عليه وسلم الا خلف الجنائزة» (مصنف عبد الرزاق، التعليق الصريح)

[۱۶۶۹] جنازې پسې شاته د تلو افليت

۱۶۶۹- (۲۳۱) [وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْجَنَازَةُ مَتْبُوعَةٌ، وَلَا تَتَّبِعْ لَيْسَ مَعَهَا مَنْ تَقْدَمُهَا» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ، قَالَ التِّرْمِذِيُّ: وَأَبُو مَاجِدٍ الرَّاوى: رَجُلٌ قَبُولٌ.

توجه: ① عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② جنازه متبوع ده ③ او تابع نه ده. هغه سرې د دى سره نه دي كوم چې ځيني مخكي شو. ترمذي، ابوداؤد، ابن ماجه ④ امام ترمذي رحمته الله عليه ويلي دي چې ابو ماجد راوي مجهول دي

(۱) اخرجه ابوداؤد فى كتاب الجنائز. باب الاسراع بالجنائزة (رقم- ۳۱۸۴) والترمذى كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فى المشى خلف الجنائزة (رقم- ۱۰۱۱) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء فى المشى أمام الجنائزة (رقم- ۱۴۸۴) واحمد فى المسند ۴۱۵/۱

تسهيلات: قوله: الْجَنَازَةُ مَتَّبِعَةٌ:

د متبوعه دوه حيثيتونه: - أي: حَقِيقَةٌ وَحَكْمًا: يعنى حقیقه هم متبوع ده او حکما هم، نو جنازي پسې به خلق څی د جنازي نه به مخکښې مخکښې نه څی نو که څوک د جنازي نه مخکښې مخکښې تلو هغه به جنازه کښې نه شمارلې کیږي
د حديث فوائد: - ① د جنازي سره پیدل نلل پکار دی. سواره تلل بهتر نه دی. او که څه عذروى نو بیا اجازت دي

⑦ مړی سره سره فرښتې هم وی، واضحه دي وی چې دا د رحمت فرښتې وی یا د عذاب فرښتې وی چې مؤمن یا کافر سره وی. باقی کراما کاتبین یا دمحافظت فرښتې خو هر انسان سره وی.

[١٦٧٠] جنازي له اوږه ورکول

٢٤٠- (٢٥) [٢٥] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ نَظَرَ جَنَازَةً وَخَمَلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ قُضِيَ مَا عَلَيْهِ مِنْ حَقِّهَا». [٣] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: ① ابوهريره رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② کوم سړي چې د جنازي سره لارشي او هغه پورته کړي درې وارې (خله)، ③ نو بيشکه هغه حق يي ادا کښې کوم چې په هغه وو، ④ ترمذي، او هغه ويلي دي چې دا حديث غريب دي
حل الفان: ① - ① خَمَلًا: پورته کړی دا جنازه، ② قُضِيَ: پوره نې کړو، ادا نې کړو.

تسهيلات: قوله: وَخَمَلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ:

درې ځله د مړي کټ ته د اوږې ورکولو حکم: - ابن الملك رحمته الله ددې مطلب بيانوی چې په لاره کښې جنازه اوړونکو سره مدد کوی بيا نې د ستړی والی په وجه پریریدی تر دې چې درې ځل ده د حاملینو سره مدد اوکړو نو ده د مړی حق ادا کړو. دا مؤمن ميت سره خاص دی که دظالم جابر حکمران یا بدعتی، فاسق جنازه وی نو بیا دا حکم نه دي.

٢٤١- [٢٥] [٢٥] وَقَدْ رَوَى فِي تَرْغِيبِ النَّفْسِ [٢] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمَلَ جَنَازَةَ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ بَيْنَ الْعَبُودَيْنِ».

توجه: ① او په شرح السنه کښې روايت دي ② چې نبي کریم ﷺ د سعد بن معاذ جنازه د دوو لږگو په مینځ کښې پورته کړي وه
حل الفان: ① - ① حَمَلَ: پورته نې کړه، ② الْعَبُودَيْنِ: تشنيه ده. دوه لږگی
نوت: - دترجمې څخه مطلب واضح دي

[۱۶۷۲] په سورلې باندي جنازي سره تلونکي ته تنبيه

۱۶۷۲- (۱) [۲۶۱] وَعَنْ ثَوْبَانَ قَالَ: [۲] «خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ [۳] فَرَأَى نَاسًا رُكِبَتْ أَعْنَاقُهُمْ، أَلَّا تَسْتَحْيُونَ؟ [۴] إِنَّ مَلَائِكَةَ اللَّهِ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ وَأَنْتُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ ذُوَابٌ [۵] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ نَحْوَهُ. [۶] قَالَ التِّرْمِذِيُّ: وَقَدْ رَوَى عَنْ ثَوْبَانَ مُوَقُوفًا.

توضیح: [۱] ثوبان رضی اللہ عنہ روایت کوي چې مونږ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره د یوې جنازي سره وتلو [۲] نو څه خلق یې سپاره ولیدل نو وي فرمایل چې تاسو حیا نه کوئ [۳] چې د الله تعالی فرېستي خو په قدمونو ځي او تاسو د څاروو د شاگانو د پاسه ناست یې (یعني سپاره ځي) [۴] ترمذي، ابن ماجه، ابوداؤد د دی په مثل روایت کړي دي [۵] ترمذي ویلي دی چې بیشکه دا د ثوبان څخه موقف روایت شوي دي.

حل النکات:- ① أَلَّا تَسْتَحْيُونَ؟ آیا تاسو حیا نه کوئ؟

تسهيلات: قوله: أَلَّا تَسْتَحْيُونَ؟

د حدیث دوه فوائد:- ددې حدیث څخه معلومه شوه چې د جنازي سره پیدل تلل پکار دی په سورلۍ باندي تلل ښه نه دي خوکه عذر وی نه بیا څه خبره نه ده
② د مړي سره فرشتې هم وی د مؤمن سره د رحمت فرشتې وی او د کافر سره د عذاب فرشتې وی باقی کراما کاتبین خو ټولو خلقو سره وی.

[۱۶۷۲] په جنازه باندي د سورة فاتحه قرأت

۱۶۷۳- (۱) [۲۴۱] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِقَايِمَةِ الْكِتَابِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ.

توضیح: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په یوه جنازه کښې سورة فاتحه وویل. (ترمذي، ابوداؤد، ابن ماجه)

تسهيلات: قوله: قَرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِقَايِمَةِ الْكِتَابِ:

دامام شافعي مستدل:- دا حدیث دامام شافعي رحمه الله مستدل دي چې د جنازي په مونځ کښې د سورة فاتحه لوستل جائز دی ددې جواب په مستقل بحث کښې ذکر شوی دی.

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الجنائز. باب الركوب فی الجنائز (رقم-۳۱۷۷) والترمذي کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی كراهية الركوب خلف الجنائز (رقم-۱۰۱۲) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فی شهاده الجنائز (رقم-۱۴۸۰)

(۲) اخرجه الترمذي کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فی الصلاة على الأطفال (رقم-۱۰۳۱) وابن ماجه کتاب الجنائز / باب ما جاء فی القراءة على الجنائز (رقم-۱۴۹۵)

[١٦٧٤] د جنازي په مانځه كېنې د مري د پاره د زړه دا خلاصه د دعا كولو حكم

١٦٧٣- (٢٨١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى النَّبِيِّ فَأَخْلِصُوا الدُّعَاءَ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [٢] ابو هريره رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې تاسو په مري باندې مونځ کوئ نو د هغه د پاره د زړه د خلاصه دعا کوئ، (ابوداؤد ابن ماجه، حل الفان:- ① فَأَخْلِصُوا: يعنى په اخلاص د زړه سره دعا کوئ: **تسهيلات: قوله: فَأَخْلِصُوا الدُّعَاءَ:**

د حديث مخه په دعا بعد صلاة الجنائزه باندې استدلال:- ددې حديث څخه بعضې وروڼو دا استدلال کړې دې چې د جنازي د مونځ څخه روسته د مري د پاره په اخلاص سره دعا کول پکار دی لکه څنگه چې دلته په حديث کښې دا الفاظ راغلي دي ((اذا صليتم على الميت فاخلصوا له الدعاء)) وجه د استدلال دا ده چې په حديث کښې شرط او جزا ده (يعنى اوله جمله شرط دې او دويمه جمله جزا ده. اونوى قاعده ده چې په شرط او جزاء کښې تغاير وى شرط په جزا کښې داخل نه وى او بيا په شرط کښې د ماضى صيغه او په جزاء کښې د امر صيغه ده. ددې څخه معلومه شوه چې د دعا حكم د جنازي د مونځ کولو څخه روسته دې که د ((فاخلصوا له الدعاء)) څخه په مونځ کښې داخله دعا مراد واخستې شى نو په شرط او جزاء کښې به تغاير رانشى بلکه جزاء به د شرط جزء شى او د ماضى او د امر تقاضا به هم پوره نشى.

د استدلال جواب:- ددې وروڼو دا استدلال ټيک نه دې کيدې شى چې دوى د شروع لفظ ته نه دى کتلې چې دجملې ابتداء د ، ، اذ ، ، د کلمې څخه شوې ده په ، ، هدايه النحو ، ، کښې چې نې د ، ، اذ ، ، قاعده ليکلي ده دهغې خلاصه دا ده چې ، ، اذ ، ، چې کله په ماضى باندې داخل شوې وى نو د استقبال معنى ورکوى عبارت دا دې ((ومنبا اذا وهى للمستقبل اذا دخلت على الصافى)) نو چې دې دواړو قاعدو ته او کتلى شى نو کومه معنى چې زما وروڼو کړې ده هغه نه صحيح کيږى د دې مثال د قرآن پاک دا آيت دې ((واذا قرأت القرآن فاستعذ بالله)) په دې کښې کلمه د اذا وفاء موجود دى خو کلمه د فاء د تعقيب د پاره نه ده او کلمه د اذا د مستقبل معنى ورکوى که چرته پورتنى د وروڼو د قاعدي مطابق ترجمه او کړې شى نو معنى به دا شى چې کله ته قرآن اولولې نو د هغې څخه روسته تعوذ وايه حالته که دا د چا په نيز هم ټيک نه ده دغه شان په حديث مذکور کښې هم د دوى قول صحيح نه دې پکار دى چې سوچ ورته او کړى.

(١) اخرجه ابوداود فى كتاب الجنائز. باب الدعاء للميت (رقم- ٣١٩٩) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فى الدعاء فى الصلاة على الجنائزه (رقم- ١٤٩٧)

[۱۶۷۵] اذ جنازي جامع دعا

۳۷۵- (۲۹۱) [۱] وَغَنَّهُ قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى عَلَى الْجَنَازَةِ قَالَ: [۳] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيَّتِنَا وَمَيِّتِنَا [۴] وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرْنَا وَأُنْشَأْنَا [۵] اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ [۶] وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ [۷] اللَّهُمَّ لَا تُحَرِّمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُفْقِئْنَا بَعْدَهُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمہ: [۱] ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کوي [۲] چې رسول اللہ ﷺ چې بہ د جنازي مونځ کولو نو فرمايل به يي [۳] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيَّتِنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرْنَا وَأُنْشَأْنَا اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ اللَّهُمَّ لَا تُحَرِّمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُفْقِئْنَا بَعْدَهُ يا الهي زموږ ژوندي وبخښي او زموږ مړه وبخښي [۴] او زموږ حاضر او غايب او زموږ وړوکي او زموږ مشران او زموږ نارينه او زموږ ښځي وبخښي [۵] يا الهي څوک چې زموږ څخه ژوندي پاتې کړي نو هغه په اسلام ژوندي لري [۶] او څوک چې زموږ څخه وفات کړي نو په ايمان يي وفات کړي [۷] يا الهي موږ د دې ثواب څخه محرومه مه کړي او موږ د دې څخه روسته په فتنه کښي مه اچوي، (احمد، ابو داود، ترمذي، ابن ماجه)

حل الثقات: - ① وَلَا تُفْقِئْنَا: أَيُّ لَا تُفْقِئْنَا مَفْقُودِينَ بَعْدَ الْمَيِّتِ: يَعْنِي مُوْتَرٍ دَدِي مَرِي نَهْ پَسْ پَهْ فَتْنَهْ

تسهيلات: نوټ: - ددې حديث شرح په راروان حديث نمبر ۱۶۷۶ کښي راروانه ده.

۳۷۶- (۳۰۱) [۱] وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ الْأَسْمَلِيِّ، عَنْ أَبِيهِ [۲] وَانْتَهَتْ رَوَايَتُهُ عِنْدَ قَوْلِهِ: وَأُنْشَأْنَا [۳] وَفِي رَوَايَةِ أَبِي دَاوُدَ: فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِيمَانِ وَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِسْلَامِ [۴] وَفِي آخِرِهِ: وَلَا تُفْقِئْنَا بَعْدَهُ.

ترجمہ: [۱] او په يوروايت کې نسائي د ابي ابراهيم اسملي څخه هغه د خپل پلار څخه نقل کړيدی [۲] او د هغه روايت تر وانشانا پورې ختم شو [۳] او د ابي داود په روايت کښي دي پس هغه په ايمان ژوندي لري او په اسلام يي وفات کړي [۴] او د حديث په اخر کښي داسي دي چې موږ د هغه څخه روسته گمراه نه کړي.

تسهيلات: قوله: اللَّهُمَّ اغْفِرْ:

د دعا جامعيت: - دا د جنازي ډيره ښکلي او جامع دعا ده په دې کښي د ژوندو مړو حاضرينو غائبينو ښځو سړو ماشومانو او مشرانو ټولو دپاره يوشان دعا ده. په دې کښي دا فرق هم نه راځي چه مخي ته مړي څوک اوڅومره دی يا ښځي دی يا ماشومان دی يا بوډاگان دی.

(۱) اخرجه الترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما يقول في الصلاة على الميت (رقم- ۱۰۲۴) واحمد في المسند ۳۶۸/۲

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز، باب الدعاء للميت (رقم- ۳۲۰۱) والترمذي كتاب البر والصلة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في فضل الملوک الصالح (رقم- ۱۹۸۶)

[۵] النبی بالجَنَازَةِ وَالصَّلَاةِ عَلَیْهَا

خو په نورو دعاگانو کښې ضمانت دی په هغې کښې د مفرد او جمع ضمانت او دغه شان د مذكر او مؤنث ضمانت دی. فرق کول ضروري وی هم دغه وجه ده چه په سعودی عرب حرمین کښې د جنازې دپاره کله اعلان کیږي نو دا هم واضح کولې شی چه مړې ښځه ده یا سړې دې یو دې که زیات دی.

ه جنازې په دعا کښې کمې په ښه کول: - د انمه احناف په نیز عوام او خواص ټولو جنازو کښې هم دغه دعا کوی سره ددې چه آخری دوه جملې چا ته یادې نه دی یعنی "اللهم لا تحرمنا اجره ولا تفتنا بعده" بهر حال علماء احناف له پکار دی چه د عربو د علماؤ په شان هغه دعا گانې هم وائی کومې چه په احادیثو کښې ذکر دی. هغه ډیرې ښې دعا گانې دي

[۱۶۷۷] د یومرې دپاره د رسول الله ﷺ یو خاص دعا

۳۷۷- (۱) [۳۰] ۱ وَعَنْ وَائِلَةَ بِنِ الْأَسْقَمِ قَالَتْ: «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، ۲ فَمَعْنَتُهُ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانًا بَنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ وَحَبْلُ جَوَارِكَ، ۳ فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ، ۴ وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، ۵ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: ۱ وائله ابن اسقع رضي الله عنه روایت کوي ۲ چې رسول الله ﷺ په مسلمانانو کښې په یو سړي مونږ ته مونږ را کړو ۳ نو ما د حضور ﷺ څخه واوریدل چې فرمایلي یی یا الهي فلانی د فلانی خوی په خپل آمان او خپله پناه کښې ولري ۴ دي د قبر د فتنې څخه او د دوزخ د عذاب څخه خلاص کړي ۵ او ته صاحب وفا یی او ته صاحب حق یی ۶ یا الهي دي وبخښي او رحم پرې وکړي بېشکه ته وبخښونکي مهربانه یی. (ابوداؤد ابن ماجه، حل الفتن: - ۱ حبل رسی ته وائی، خو مراد ترې قرآن دې لکه مرقات کې وائی ۷ جوارک: جوار د گاونډی په معنی کښې دې. خو دلته ترې حفاظت مراد دې. ۸ قه: بچ کړې ده لره، ۹ فتنه القبر: د قبر فتنې، ددې نه مراد یا سوال او جواب دې یا نور مختلف عذابونه دي. ۱۰ أهل الوفاء: پوره کونکي نې (وعدې لره).

تسهيلات:

قوله: وَحَبْلُ جَوَارِكَ:

د حبل الجوار فورده تفسیر: - ددې جملې ډیرې معنې دي مگر ملا علی قاری رحمه الله فرمائی چه ددې جملې د ټولو نه ښه معنی داده چه د حبل نه قرآن کریم مراد واخستې شی. (وَأَعْتَمَهُمُ) وَحَبْلُ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا (سورت آل عمران: ۱۰۳) کښې هم د حبل نه مراد قرآن کریم دې اود جوار نه مراد امان او حفاظت دې اود لته اضافت بیانیه دې. اصل مقصود جوار دې حاصل

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الجنائز، باب الدعاء للمیت (رقم- ۳۲۰۲) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی الدعاء فی الصلا على الجنائز (رقم- ۱۶۹۹)

معنی داسې شوه چه داسې قرآن عظیم په مضبوطیا سره نیونکې وو هغه قرآن چه د آمن او سلامتني سبب او ذریعه دې.

[۱۶۷۸] د مړود بدې ذکر کولو معانت

۱۷۷۸- (۳۱) [۱] وَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲] اذْكُرُوا مُحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ [۳] وَكُلُوا عَنْ مُسَاوِيِهِمْ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن عمر رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایيل [۲] تاسو د خپلو مړو نیکي ذکر کوی [۳] او د دهغوی د بدې د ذکر کولو څخه ځان ساتئ. (ابوداؤد ترمذی)
حل اللغات:- ① مُحَاسِنَ: خوبیاڼې، صفات، ② كُلُّوا: ای امتنعوا: منع شی، ③ مُسَاوِيَهُمْ: د سوو جمع ده خلاف القیاس، بدې او گناهونه.

تسهيلات: قوله: اذْكُرُوا مُحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ:

د مړو په ذکر کول:- یعنې د مړو شوو خلقو خوبیاڼې او نیکۍ بیانونې لیکن دهغوی بدې د مرگ نه پس مه بیانونې مثلاً یوسې یومرې لامبوی او هغه په مړۍ کښې څه کرامت اولیدلو یا د لامبولونه علاوه د مړۍ مخ او پر قیدو یا خوشبونی راوچته شوه یا د لامبولو نه علاوه څه بله خوبی اولیدله نودا په عوامو کښې بیانول مستحب دی. لیکن که هم په دې دوران کښې د مړۍ نه څه بدبونی اوچته شی یانې مخ تور شی او هغه اولیدلو نودا عوامو کښې بیانول حرام دی. علماؤ لیکلی دی چه د مړو خلقو غیبت کول د ژوندو د غیبت کولو نه ډیر د نفرت قابل دی.

[۱۶۷۹] د جنازې په مونځ کښې د امام د اوږدو خالی

۱۷۷۹- (۳۲) [۱] وَ عَنْ ثَافِعِ أَبِي غَالِبٍ قَالَ: [۲] «صَلَّيْتُ مَعَ أَيْسَ بْنِ مَالِكٍ عَلَى جَنَازَةِ رَجُلٍ [۳] فَقَامَ جَيَّالٌ رَأْسَهُ [۴] ثُمَّ جَاعُوا بِجَنَازَةِ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَقَالُوا: [۵] يَا أَبَا حَمْزَةَ، صَلِّ عَلَيْهَا [۶]. فَقَامَ جَيَّالٌ وَسَطَ السَّرِيرِ [۷] فَقَالَ لَهُ الْعَلَاءُ بْنُ زِيَادٍ: هَكَذَا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۸] قَامَ عَلَى الْجَنَازَةِ مَقَامَكَ مِنْهَا وَمِنْ الرَّجُلِ مَقَامَكَ مِنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ [۹]. وَفِي رِوَايَةٍ أَبِي دَاوُدَ نَحْوُهُ مَعَ زِيَادَةَ وَفِيهِ: فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَةِ الْمَرْأَةِ.

ترجمه: [۱] نافع چې د هغه کښت ابو غالب دي فرمایي [۲] چې ما د انس بن مالک رضي الله عنه سره د یوې جنازې (یعنې د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه د جنازې، مونځ اوکړو [۳] حضرت انس رضي الله عنه

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الأدب/باب فی النهی عن سب الموتی (رقم- ۴۹۰۰) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب آخر (رقم- ۱۰۱۹)

(۲) اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز. باب أين يقوم الإمام من الميت إذا صلى عليه (رقم- ۳۱۹۴) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء أين يقوم الإمام من الرجل والمرأة (رقم- ۱۰۳۴) و ابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی أين يقوم الإمام إذا صلى على الجنائز (رقم- ۱۴۹۴)

(چي امام وو) د جنازي د سر مخي ته ودریدلو (او مونځ يي ورکړو) [٤] بيا خلقو د قریشو د يوي ښځي جنازه راوړله او هغوی اوويل [٥] اي ابو حمزه (دا د انس رضي الله عنه کښت دي، د دې جنازي مونځ ورکړه [٦] نو حضرت انس رضي الله عنه د تخت چې په هغې جنازه وه د درميانه حصي مخې ته ودریدلو او مونځ يي ورکړو [٧] دي لیدلو سره علاء ابن زياده اوويل چې آیا تا رسول الله ﷺ د جنازي په مانځه کښې دغه شان ولاړ لیدلي دي [٨] چې رسول الله صلی الله عليه دښځې په جنازه دغه شان ولاړ وو څنگه چې ولاړ وې یعنې د ښځې سينې ته مخامخ، اود سړی په دغه شان ولاړ وو څنگه چې ته اودرېږې حضرت انس رضي الله عنه وفرمايل هو، ترمذي ابن ماجه، [٩] ابوداؤد هم دا روايت د څه زياتي سره نقل کړي دي او د هغه په روايت کښې د فقام حيال وسط السرير په خاي د فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَةِ الْمَرَاةِ (د ښځې په جنازه د هغې کوناتو برابر د لنډو په برابر اودريدو) الفاظ منقول دي.

حل اللغات: - ① حِمَال: أي: حِذَاءَةٌ وَمَقَابِلُهُ: يعنى ورسره برابر مخامخ. ② التَّيْر: کټ.

تسهيلات: قوله: فَقَامَ حِمَالٌ وَسَطَ السَّرِيرِ:

ه شوافع مستدل: - په حديث نمبر ١٧٤٠ کښې ددې مسئلې توضيح او تشریح شوې ده او داحديث د شوافع دليل دي. "عجيزه" شاته حصي ته عجيزه وائی دکوم ترجمه چه کوناتوسره کړې شوې ده.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٦٨٠] دذمی د جنازي ډپاره اودريدل

١٦٨٠ - (١٣٣) [١] عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ: «كَانَ سَهْلُ بْنُ حَنْفٍ، وَفَيْسُ بْنُ سَعْدٍ قَاعِدَيْنِ بِالْقَادِسِيَّةِ، فَمَرَّ عَلَيْهِمَا جَنَازَةٌ فَقَامَا [٢] فَقِيلَ لَهُمَا: إِنَّهُمَا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، أَيْ: مِنْ أَهْلِ الدِّمَةِ. [٣] فَقَالَا: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتْ بِهِ جَنَازَةٌ فَقَامَا [٤] فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهَا جَنَازَةٌ يَهُودِيٍّ [٥] فَقَالَ: "أَلَيْسَتْ نَفْسًا" ٣. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] عبدالرحمن ابن ابي ليلي فرمايي [٢] چې يوه ورځ سهل رضي الله عنه ابن حنيف او قيس رضي الله عنه ابن سعد په قادسيه کښې يو خاي ناست وو [٣] د هغوی مخې ته يوه جنازه تيره شوه د هغې په ليدو سره دواړه صحابه رضي الله عنهم ودریدل [٤] هغوی ته اوويل شو چې دا جنازه د اهل الارض يعنې د ذمي ده [٥] نو دواړو صحابه رضي الله عنهم وفرمايل چې دغه شان يوه ورځ د رسول الله ﷺ مخې ته يوه جنازه تيره شوه د هغې په ليدو سره حضور ﷺ ودریدلو [٦] حضور ﷺ ته عرض وشو چې دا خو د يو يهودي جنازه ده [٧] حضور ﷺ وفرمايل (نو څه وشو) آیا دا ساه لرونکی نه دي؟ (بخاري مسلم)

تسهيلات: قوله: بِالنَّاصِيَةِ:

د قادييه مصداق:- د کوفې نه ۱۵ ميله لرې عراق کښې د يوځاني نوم قادييه دې چرته چه د اسلام په اول زمانه کښې مجوسيانوسره صحابه کرامو يو تاريخي جنگ کړې وو او فتح ئی حاصله کړې وه. مشرې د حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه په لاس کښې وه.

قوله: فَقَامَا: دادواړه حضرات د جنازې دپاره ځکه اودريدل چه هغوی ته ددې حکم موقوف او منسوخ کيدو علم نه وو. د حضرت علي رضي الله عنه د قول مطابق دا حکم منسوخ شوې دې **قوله: مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ:**

د اهل ارض مصداق:- زمکې والا اهل ذمه ته ونيلى شى ځکه چه دې خلقو به د مسلمانانو په زمکو کښې کار کولو او هغه به ئی سمبالولې. يا دوی ته ځکه اهل الارض وائی چه دا خلق ذمی وو بې اختياره وو لکه چه په ذلت او رسوايی کښې داخلخ په زمکه کښې ورځښ شوی وو په دې وجه دوی ته د زمکې والا ونيلى شو. د جنازې دپاره پاسيدل او نه پاسيدلو مسئله مخکښې تيره شوې ده.

[١٦٨١] د جنازې د کيځودو څخه وړاندې د نه کيښاستود حکم نسخ

٢٨٨- (١٣٣) [١] وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: [٢] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَبِعَ جَنَازَةً لَمْ يَقْعُدْ [٣] حَتَّى تَوْضَعَ فِي اللَّحْدِ [٤] فَعَرَضَ لَهُ حَبْرٌ مِنَ الْيَهُودِ [٥] فَقَالَ لَهُ: إِنَّا هَكَذَا نَصْنَعُ يَا مُحَمَّدُ، [٦] قَالَ: فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: "عَالِفُوهُمْ". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهَ [٧] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، وَيُثَرِّقُ بْنُ رَافِعٍ الرَّأَوِي لَيْسَ بِالْقَوِيِّ.

قوجه: [١] عبادۀ ابن صامت رضي الله عنه فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ چې به د جنازې سره تلو نو تر هغه وخته پورې به نه کيښاستلو [٣] تر څو پورې چې مري به په قبر کښې نه وو اينښودل شوي [٤] يو ځل يو يهودي عالم د حضور ﷺ په مخکي پيش شو [٥] هغه عرض او کړو چې اي محمده ﷺ، مونږ هم داسې کوو اچې تر څو پورې مري په قبر کښې نه وي اينښودل شوي نو مونږ ولاړ يو [٦] عبادۀ رضي الله عنه وايي چې ددې څخه روسته حضور ﷺ کيښاستو او حضور ﷺ وفرمايل چې تاسو د يهوديانو مخالفت کوئ. (ترمذي، ابوداؤد، ابن ماجه، [٧] امام ترمذي رحمه الله فرمايي چې دا حديث غريب دي او بشر ابن رافع چې د دې روايت يو راوي دي قوي نه دي.

حل اللغات:- ① فَعَرَضَ: أي: ظَهَرَ: رَامَحَ: ته شو. ② حَبْرٌ: أي: عَلِيمٌ: عالم (دا يهودی وو).

تسهيلات: قوله: فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الجنائز. باب القيام للجنائز (رقم- ٣١٧٦) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الجلوس قبل أن توضع (رقم- ١٠٢٠) واحمد في المسند ٨٢/١

په جلوس کښې د یهودیانو مخالفت :- یعنې حضور پاک د یهودو په مخالفت کښې د قیام په ځای کیناستل اختیار کړل. لکه د جنازې دپاره اودریدل حضور پاک تر کړل دې دپاره چه په دې عمل کښې یهودو سره مشابهت رانه شی بلکه په هر څیز کښې د هغوی مخالفت وی. چنانچه رسول الله ﷺ امت ته حکم او فرمائیل "لخالفوهم" یعنې په دې عمل کښې د یهودو مخالف عمل خپل کړی.

[١٦٨٢] د جنازې په لیدو نه اودریدل

٣٨٢- (٣٥) [١] وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرًا بِالْعِيَامِ فِي الْجَنَازَةِ [٢] ثُمَّ جَلَسَ بَعْدَ ذَلِكَ وَأَمْرًا بِالْجُلُوسِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [١] حضرت علي رضي الله عنه فرمایي چې رسول الله ﷺ به مخکې مونږ ته د جنازې په لیدو سره د اودریدلو د پاره فرمایل [٢] بیا وروسته به حضور ﷺ کیناستو او مونږ ته یې هم د ناستي د پاره فرمایل. (احمد)

تسهيلات:

قوله: ثُمَّ جَلَسَ بَعْدَ ذَلِكَ وَأَمْرًا بِالْجُلُوسِ:

جنازې ته د اودريدو د حکم نسخ :- ما قبل کښې دا مسئله وه چې جنازه لیدلو سره اودریدل پکار دی خو روستو دا حکم منسوخ شو جنازه کتلو سره اودریدل نه دی پکار. اعتراض :- په حدیث پاک کښې راغلی دی چې حضرت نبی کریم ﷺ دیوې یهودی په جنازه لیدو اودریدلی وو؟

داعتراض درې جواونه :- ① د حضرت نبی کریم ﷺ اودریدل صرف په دې وجه وو چې د حضرت نبی کریم ی په سر باندې دا جنازه تیره نه شی. دې کښې دې طرفته اشاره ده چې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی (الإسلام معلول ولا یعلی علیه) یعنې اسلام غالب کیدو دپاره راغلی دې مغلوب کیدو دپاره نه دې راغلی.

② جنازې سره فرښتې وی د فرښتو د آدب دپاره اودریدلو ،

③ د مرگ د ویرې د وجې او عبرت دپاره به جنازې ته اولیدله

[١٦٨٢] د جنازې دپاره اودریدل منسوخ کیدل

٣٨٢- (٣٦) [١] وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ: [٢] «إِنَّ جَنَازَةَ مَرْتٍ بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ وَابْنِ عَبَّاسٍ [٣] فَقَامَ الْحَسَنُ وَلَمْ يَقُمْ ابْنُ عَبَّاسٍ [٤] فَقَالَ الْحَسَنُ: أَلَيْسَ قَدْ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَنَازَةَ يَهُودِيٍّ؟ [٥] قَالَ: نَعَمْ. ثُمَّ جَلَسَ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

(١) أخرجه أحمد في المسند ٨٢/١

(٢) أخرجه النسائي في كتاب الجنائز / باب الرخصة في ترك القيام (رقم- ٨٩٢٤)

[٥] النُّسْبُ بِالْجَنَازَةِ وَالْعَلَاءُ عَلَيْهِا

ترجمه: [١] محمد ابن سيرين رحمته الله فرمايي [٢] چې يو خل د حسن ابن علي عليه السلام او ابن عباس عليه السلام په مخکي يوه جنازه تيره شوه [٣] نو حضرت حسن عليه السلام د هغې په ليدو سره ودریدلو او حضرت ابن عباس عليه السلام ونه دریدلو [٤] حسن عليه السلام د ابن عباس عليه السلام دا عمل ليدو سره ورته وفرمايل چې آيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د يو يهودي د جنازي په ليدو سره ودریدلي نه وو؟ [٥] ابن عباس عليه السلام جواب ورکړو چې هو! بيشکه ودریدلي وو ليکن وروسته به حضور صلى الله عليه وسلم د جنازي په ليدلو سره ناست وو. (نسايي)

تسهيلات: قوله: وَلَمْ يُعْمَرْ ابْنُ عَبَّاسٍ:

د يهوديانو د جنازي دپاره نه او دریدل: - حضرت حسن بصری رحمته الله به اول په فعل باندې عمل کول غوښتل او د دليل په توگه ئي هم دا عمل پيش کړو ليکن حضرت ابن عباس عليه السلام او خودل چه بيشکه حضور پاک به په شروع کښې د يهودي يا غير يهودي هرې جنازي دپاره او دریدلو بيا به حضور پاک نه او دریدلو بلکه هم ناست به وو. د "ثمرجلس" هم دغه مطلب دي چه دا عمل بيا متروک شوې وو.

[١٦٨٤] [د يهودي د جنازي دپاره د نبي عليه السلام او دریدل

٣٨٨- (١) [٣٤] وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ: [٢] «أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ كَانَ جَالِسًا فَمَرَّ عَلَيْهِ بِجَنَازَةٍ [٣] فَقَامَ النَّاسُ حَتَّى جَاوَزَتِ الْجَنَازَةَ [٤] فَقَالَ الْحَسَنُ: إِنَّمَا مَرُُّ الْجَنَازَةِ يَهُودِيٌّ [٥] وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى طَرَفِهَا جَالِسًا [٦] وَكَرَّةٌ أَنْ تَعْلُوَ أَسُهُ جَنَازَةُ يَهُودِيٍّ فَقَامَ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمه: [١] جعفر ابن محمد رحمته الله (يعني حضرت جعفر صادق رحمته الله) د خپل پلار بزرگوار (حضرت محمد باقر رحمته الله) څخه دا روايت کوي [٢] چې يو خل حضرت حسن عليه السلام بن علي عليه السلام په يو ځاي کښې ناست وو چې د هغه په مخکي يوه جنازه تيره شوه [٣] هغه خلق اچې هغوي ته د دې مسئلي د منسوخي علم نه وو! د جنازي په ليدو سره ودریدل او تر هغه پورې ولاړ وو! تر څو پورې چې جنازه تيره نه شوه [٤] حضرت حسن عليه السلام هغوي ته وفرمايل چې اصل خبره دا ده چې د يو يهودي جنازه ورل کيده [٥] نو هغه وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم په لار کښې ناست وو! حضور صلى الله عليه وسلم دا خوښه نه کړه چې د يهودي جنازه د حضور صلى الله عليه وسلم د سر مبارک دپاسه پورته تيره شي ځکه حضور صلى الله عليه وسلم او دریدلو. (نسايي)

حل اللسان:- ① جَاوَزَتْ: أَتَتْ: تَعَدَّتْ: تيره شوه (جنازه). ② تَعْلُوَ: چه اوچت شی.

تسهيلات: قوله: فَقَالَ الْحَسَنُ:

د جنازي دپاره نه او دریدو والي: - خلاصه دا چه یو جنازه په مدینه منوره کښې خلقو سره تیریدله هغه خلق د جنازي دپاره او دریدل حضرت حسن عليه السلام هم موجود وو مگر اونه

دریدلو بلکه په خلقوباندې نئی اعتراض اوکړو چه تاسو ولې ولاړئې حضورپاک خوځکه اودریدلې ووچه حضورپاک په لاره کښې ناست وو او د یهودی جنازه اورلې شوه نوحضورپاک مناسب اونه گڼل چې دهغوی د مبارک سر دپاره دې د یهودی جنازه اوچتیدوسره تیره شی په دې وجه حضورپاک اودریدلو لهذا تاسو خلق هسې د اودریدو کوشش کوئې.

اعتراض:- دلته دا سوال پیدا کیږي چه حضرت حسن بصری رحمته الله دې نه وړاندې په حضرت ابن عباس رضی الله عنهما باندې دا اعتراض کړې وو چه ته ولې نه اودریدې لکه څنگه چه دې نه وړاندې حدیث کښې واقع تیره شوه نو دلته په اودریدوباندې څنگه اعتراض کوي؟

جواب:- حضرت حسن رحمته الله ته چه ترکومې د دې حکم د منسوخ کیدو علم نه وو نو په دې باندې به نئی عمل کولو لیکن چه کله هغوی ته معلومه شوه او ابن عباس رضی الله عنهما ورته اوخودل نویاهغه پخپله منع شو څنگه چه دلته منع کول کوي. هسې دا خبره وړاندې لیکلې شوې ده چه د جنازې دپاره د اودریدلو وجوهات مختلف دی کله دناگهاني واقعي دوجې نه اودریدل کیږي اوکله دملاتکه د تعظیم او احترام د وجې نه کیږي اوکله ددغه علت د وجې نه شوی دی کوم چه په دې حدیث کښې ذکر دی نوکه د څه وجوهاتو د وجې نه دقیام حکم موقوف شوې وی نو دڅه نورو وجوهاتو د وجې نه باقی هم پاتې کیدې شی.

[١٦٨٥] د فرښتو تعظیم دپاره د اودریدو حکم

٨٨٠- (٢٨١) [١] وَعَنْ أَبِي مُوسَى: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «إِذَا مَرَّتْ بِكَ جَنَازَةٌ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ أَوْ مُسْلِمٍ فَقُومُوا هَاهُنَا» فَلَسْتُمْ هَاهُنَا تَقُومُونَ، إِنَّمَا تَقُومُونَ لِمَنْ مَعَهَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [١] ابو موسی رضی الله عنه روي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایل [٢] هر کله چې ستاسو په مخکي د یهودي یا د نصراني یا د مسلمان جنازه تیريږي نو د هغې په لیدو سره ودریږئ [٣] تاسو خود جنازي (د آداب او احترام) د پاره نه درېږئ بلکه د هغه فرشتو د پاره اودرېږئ چې د جنازې سره وي. (احمد)

تسهيلات:

قوله: إِنَّمَا تَقُومُونَ لِمَنْ مَعَهَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ

د فرشتو دپاره د نبی علیه السلام جنازې ته اودریدل:- ددې حدیث پاک نه معلومیږي چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د یهودی جنازې دپاره اودریدلې نه وو بلکه د فرښتو د تعظیم په وجه ولاړ وو، باقی د یهودی، نصراني او داشان دبل کافر جنازې دپاره اودریدلو حکم منسوخ دي.

[۱۶۸۶] د فرشتو په وجه د نبی علیه السلام اوریدل

۳۸۶- (۳۹) [۱] وَعَنْ أَنَسٍ: «أَنَّ جَنَازَةَ مَرْتٍ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ [۲] فَقِيلَ: [إِنَّمَا جَنَازَةُ يَهُودِيٍّ] فَقَالَ [۳]: «إِنَّمَا قُتِلَ لِلْمَلَائِكَةِ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: [۱] حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمایي چې يوه جنازه تيره شوه نو حضور ﷺ د هغې په ليدو سره ودریدلو [۲] صحابه و ﷺ عرض اوکړو چې دا خو د يو يهودي جنازه ده (د هغې په ليدلو سره ودریدل په پوهه کښې نه راځي) [۳] رسول الله ﷺ وفرمايل چې زه د جنازي په احترام کښې نه وم ودریدلي بلکه زه خو صرف د هغه ملايکو د تعظيم د پاره ودریدلي وم چې د جنازي سره ورسره وي. (نسايي)

تسهيلات:

نوت: - د دې حديث شرح په د بل حديث په تسهيل کښې ذکر ده.

[۱۶۸۷] په جنازه کښې کم از کم د درې صفونو جوړولو حکم

۳۸۷- (۴۰) [۱] وَعَنْ مَالِكِ بْنِ هُبَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «مَنْ مَلِمَ يَمُوتَ قِصْلَى عَلَيْهِ ثَلَاثُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا أُوجِبَ» [۳] فَكَانَ مَالِكٌ إِذَا اسْتَقَالَ أَهْلَ الْجَنَازَةِ [۴] جَزَأَهُمْ ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ لِهَذَا الْحَدِيثِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] مالک ابن هبیره رضی اللہ عنہ روایت کوي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي [۲] هرکله چې يو مسلمان مړ شي او په هغه د مسلمانانو په درې صفونو باندې مشتمل جماعت مونځ وکړي نو الله تعالی ﷻ د هغه د پاره جنت او مغفرت واجبوي [۳] حضرت مالک رضی اللہ عنہ چې به د جنازي په مانځه کښې سړي لږ وليدل [۴] نو د دې حديث په موجب به يي هغه په درې صفونو کښې تقسيمول. (ابوداؤد)

[۱] وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ قَالَ: [۲] كَانَ مَالِكُ بْنُ هُبَيْرَةَ إِذَا صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ [۳] فَقَالَ النَّاسُ عَلَيْهَا جَزَأَهُمْ ثَلَاثَةَ أَجْزَاءٍ. [۴] ثُمَّ قَالَ: [۵] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶]: «مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ أُوجِبَ». وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ نَحْوَهُ.

توجه: [۱] د ترمذي په روايت کښې دي [۲] چې مالک ابن هبیره چې به د جنازي مونځ کولو (يعنی د جنازي د مانځه اراده به يي وکړله) [۳] او د خلقو تعداد به يي کم وليدلو نو هغه به يي په درې حصو کښې (په درې صفونو کښې) تقسيمول [۴] بيا به يي ويل چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي [۵] د کوم سړي د جنازي مونځ چې درې صفونه وکړي الله تعالی ﷻ د

(۱) ليس تحت هذا الرقم شرح في مرقات المفاتيح.

(۲) أخرجه ابوداود في كتاب الجنائز/باب في الصوف على الجنائز (رقم-۳۱۶۶) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في الصلاة على الجنائز والشفاعة للميت (رقم-۱۰۲۸) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فيمن صلى عليه جماعة من المسلمين (رقم-۱۴۹۰)

هغه د پاره جنت واجبوي، ابن ماجه هم د دې قسم روايت نقل کړي دي
هل اللغات: ① - **أَوْجَبَ:** أي: مَغْفِرَتُهُ، وَعَدَاوَتُهُ وَكَفْلًا: یعنی دهغه مغفرت په الله باندې واجبونکې دې خو
 دا دالله تعالی مهرباني ده. ② **اسْتَقْلَ:** أي: عَدَّهُمْ قَلِيلًا: چه جنازې والا خلق به کم وو، ③ **جَزَأَهُم:** أي
 لَزَقَهُم: تقسیم به نې کړل یعنی جدا جدا صفونه به نې کړل.

تسهيلات: قوله: أَوْجَبَ:

اشكال: - په اسلامي عقائدو کښې ددې خبرې ذکر دې چه په الله تعالی باندې د چاهيخ
 حکم واجب نه دې نه الله تعالی د چا په مخکښې جواب ورکونکې دې نه په څه وجه باندې
 مجبور دې. هغه "احکم الحاكمين" دې په هغه باندې د چا هيخ حکم واجب نه دې. اوس چه په
 دې حديث کښې د دريو صفونو د فضيلت باره کښې اوويلي شو چه په الله تعالی باندې د
 دغه سړی مغفرت واجب کيږي؟

جوابونه: - ① ددې مطلب دادې چه دا احساناً او اکراماً الله تعالی په خپله ذمه باندې
 اخستې دې پخپله نې وعده کړې او د وعدې پوره کولو نې هم وعده کړې ده. لهندا دا د بل
 چا د طرف نه لازم کړې شوې نه بلکه د رحمت اوشفقت په توگه الله تعالی پخپله په خپل
 خان باندې لازم کړې ده. هم دغه مطلب دې د اوجب او وجب.

② علامه کرمانی رحمته الله ليکلی دی په جنازه کښې د ټولو نه غوره صف هغه وی کوم چه په
 ټولو کښې آخری وی ځکه چه مذهب اسلام په کامل توحيد باندې قائم دې مسلمانان نيت
 ټولو سره اگرچه دمړي دپاره دعا کوی ليکن دمړي نعش مخې ته وی لهندا د جنازې د
 شروع په صفونو کښې ددې وجې نه نقص راغلو که څوک کافر دې ته گوري نوضرور به
 دهغه خيال تيريږي چه دا خلق د خپل مړي عبادت کوی. په دې مشابهت سره د اول صفونو
 درجه کمه شوه.

[١٦٨٨] د جنازې په مانځه کښې د نبي عليه السلام دعا

٣٨٨- (١) [٣١] **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ**، **عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ** [٢]: **"اللَّهُمَّ أَنْتَ**
رَبُّهَا وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا [٣] **وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا إِلَى الْإِسْلَامِ** [٤] **وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا** [٥] **وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا** [٦] **جَنَّتَا شَفَعَا قَاغْفِرْ لَهُ**» **رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.**

ترجمه: [١] ابوهريره رضي الله عنه به د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په باره کې دا روايت کولو [٢] چې حضور صلی الله علیه وسلم
 به د جنازې په مانځه کښې دا دعا ويله. [٣] **اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَنْتَ**
قَبَضْتَ رُوحَهَا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا جَنَّتَا شَفَعَا قَاغْفِرْ لَهُ (ترجمه) اي الهي ته د ده پروردگار
 يي، تا دي پيدا کړي دي [٤] او تا ده د اسلام هدايت ورکړې وو [٥] او اوس تا د ده روح

[٥] النشأ بالجنائز والصلاة عليها

قبض کرو [٦] اي رب العلمين، ته د ده باطن هم د ټولو څخه زيات ښه پيژني او د ده ظاهر هم [٧] اي الله، مونږ د دې بنده د شفاعت د پاره حاضر شوي يو ته دي او بخښي. (ابوداود)

تسهيلات:

قوله: وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا:

الله تعالى ته دروح قبض کولو د نسبت وجه: -اگر چې د روح قبض کول د ملک الموت کار دي مگر چونکه دا هغوی د رب په حکم سره کوی، په دې وجه ددې نسبت الله ﷻ طرفته دي، لکه څنگه چې د الله ﷻ فرمان دي (اللَّهُ يَتَوَلَّى الْإِنْسَانَ مِنْ مَوْتِهِ).

[١٦٨٩] د ماشوم په جنازې کېني د ابوهريره دعا

٣٨٩- (٣٢) [١] وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ قَالَ: [٢] صَلَّيْتُ وَرَأَيْتُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَلَى صَبِيٍّ لَمْ يَفْعَلْ خُطْبَتَهُ قَطُّ [٣] فَمَجَّعَتْهُ يَقُولُ: [٤] اللَّهُمَّ أَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَآدَاءِ مَالِكٍ.

ترجمه: [١] سعيد ابن مسيب فرمايي [٢] چې يوځل ما په حضرت ابوهريره رضي الله عنه پسې د يو داسې هلک د جنازي مونځ اوکړو چې د هغه څخه هيڅ کله څه گناه شوي نه وه [٣] نو ما د ابوهريره رضي الله عنه څخه (په مانځه کېني)، دا دعا کول واوريدل [٤] چې اي الله دي وپوکې ته د قبر د عذاب څخه پناه ورکړي. (مالک)

تسهيلات: قوله: لَمْ يَفْعَلْ خُطْبَتَهُ قَطُّ: ښکاره خبره ده چه د ماشوم گناه نه وی او هغه ته گناه معاف وی لهذا داسې وينا کول چه هغه چرې گناه نه ده کړې مطلب هم دادي که هغه گناه اوکړی هم نو د هغه گناه کالعدم ده.

قوله: فَمَجَّعَتْهُ: د تعليم په توگه حضرت ابوهريره رضي الله عنه په زوره دعا غوښتلې ده. "من عذاب القبر": ددې مطلب دادي چه قبر کېني کوم خطرناک منظروى يوازې والې وی غم او خفگان وی د هغې نه ددې ماشوم حفاظت اوکړه او د قبر د راغونډيدلو نه دې بچ کړه. د ماشوم نه به په قبر کېني فريښتي سوال جواب کوی که نه؟ نور اراجح هم دغه دی چه سوال به نه کيږي. بعضې علما ددې قائل دی چه سوال جواب به کيږي والله اعلم.

[١٦٩٠] د ماشوم د جنازې دعا

٣٩٠- (٣٣) [١] وَعَنْ الْبُخَارِيِّ تَلْقِيًا قَالَ: [٢] يقرأ الحسنُ عَلَى الْغُلْفِ قَاتِمَةَ الْكِتَابِ [٣] وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا، وَقَرَطًا وَذُرًّا وَآجَرًا.

ترجمه: [١] امام بخاري رحمته الله عليه بطريق تعليق (يعني د صحيح بخاري په ترجمه الباب کېني بغير د سند دا حديث، نقل کړي دي [٢] چې حسن بصري رحمته الله عليه به د ماشوم د جنازې په

(١) اخرجه مالک فی الموطا کتاب الجنائز / باب التكبير على الجنائز (رقم - ١٨)

(٢) اخرجه البخاري فی کتاب الجنائز / باب قراءة فاتحة الكتاب على الجنائز (تعليقا)

مانحه كنبی د تكبير اولی خحه روسته د سبحنك اللهم الخ په خاي سورة فاتحه وبله [٣] او د دریم تكبير خحه روسته به یی دا دعا كوله: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَقَرِطًا وَذُخْرًا وَأَجْرًا اِي الله دا وړوكې د قیامت په ورځ زموږ پيشوا پيش رو، او موږ د پاره ذخيره او ثواب جوړ كړي

حل اللغات:-- ① سَلَفًا: پيش رو، پيشوا، څوك چه مخكښې مړشې هغه د روستنو خلقو او متعلقينو دپاره سلف وي، لكه تابعين صالحين وغيره علماو ته چه سلف ونيلې شى ② قَرِطًا: اى اُجْرًا: يعنى ثواب، ③ ذُخْرًا: انى: ذَخِيرَةً: يعنى ذخيره، ④ اُجْرًا: انى: ثَوَابًا: يعنى ډير ثواب

تسهيلات: قوله: يَقْرَأُ الْحَسَنُ عَلَى الْقَبْرِ:

د ماشوم په جنازه كښې دا دعا ونيلى شى "اللهم اجعله لنا فرطاً واجعله لنا اجرًا وذخراً واجعله لنا شافعاً ومشفعاً" په زير بحث حديث كښې د سلف لفظ راغلو فرط او سلف د معنې په اعتبار سره نيزدې نيزدې دى سلف هغه مال ته وائى چه د ضرورت مطابق مخكښې منزل طرف ته اوليگلې شى دې د پاره چه هلته په كار راشي او فرط هغه دستې ته وائى چه د فوجى قافلې نه مخكښې ليگلې شى دې دپاره چه هغه لاز او خاڼى هوار كړي مراد د بچى شفاعت دې چه دې زموږ دپاره شفيع جوړ شى.

[١٦٩١] د ناتمام (سقط) وړوكي ماشوم د جنازي د موقع عدم ثبوت

٣٩- (١٣٣) [١] وَعَنْ جَابِرٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «الْطِّفْلُ لَا يُصَلَّى عَلَيْهِ» [٣] وَلَا يَرْتُ، وَلَا يُورَثُ، [٤] حَتَّى يَسْتَبْلَ» [٥] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ: وَلَا يُورَثُ.

توجه: [١] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمايل [٢] د ناتمام وړوكي دي نه خو مونږ كښې [٣] او نه دي هغه د چا وارث وگرځول شي او نه دي دهغه څوك وارث وي [٤] په شرط د دې چې نس (خيتي) خخه بهر راوتلو په وخت د هغه آواز ونه وځي (يعني په هغه وخت كښې چې د ژوند آثار پكې پيدا نشي چې دهغې تفصيل مخكې تير شوي دي) [٥] دا روايت ترمذي او ابن ماجه نقل كړي دي خو ابن ماجه په خپل روايت كښې وَلَا يُورَثُ نه دي نقل كړي.

حل اللغات:-- ① يَسْتَبْلُ: اى تَضَعُهُ عِنْدَ وَلَدَيْهِ: د پيدانش په وخت د ماشوم آواز كولو ته استعمال وائى

تسهيلات:

قوله: الطِّفْلُ لَا يُصَلَّى عَلَيْهِ:

د احكامو په اعتبار د ماشوم د پيدانش دوه صورتونه:--

① يعنى كرم ماشوم چې د پيدانش په وخت كښې آواز او نه كړى نو په هغه باندې به د

(١) اخرجه الترمذی فی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في ترك الصلاة على الجنين حتى يستهل (رقم- ١٠٣٢) وابن ماجه كتاب الغرائض / باب إذا استهل المولود ورت (رقم- ٢٧٥١)

جنازي مونغ نه ادا كيږي او نه به هغه وارث وي. ځكه چې په ده باندې د حيات علامت ظاهر نه شو. او دې به صرف په يوه كپړا كښې او غښتې شي او ښځ به كړې شي.

⑦ د كوم ماشوم حيات چې دهغه د آواز يا حركت نه ظاهري په هغه به د جنازي مونغ كيږي او دهغه نوم به اېڅوډي كيږي. دده به باقاعده كفن هم وي. او په ده باندې به د ميراث احكام هم جاري كيږي.

[١٦٩٢] د جنازي په مونغ كښې د امام او مقتدي د برابر او دريدو حكم

١٦٩٢- (١) [٣٥] وَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: [٢] «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَقُومَ الْإِمَامُ فَوْقَ شَيْءٍ [٣] وَالنَّاسُ خَلْفَهُ، يَعْنِي أَسْفَلَ مِنْهُ». وَ رواه الدارقطني في المجتبى في كتاب الجنائز.

توجه: [١] ابو مسعود انصاري رضي الله عنه فرمايي [٢] چې رسول الله ﷺ د دي خبري څخه منع فرمايلي ده چې امام دي (تنها) په يو شي اوچت ولاړ وي [٣] او مقتديان دي په هغه پسې وروسته (د هغه څخه ځكه) ولاړ وي. (دارقطني)
حل الثمان: - ① فَوْق: اوچت، ② أَسْفَلَ: لاندې يعنې ښكته.

تسهيلات: قوله: فَوْقَ شَيْءٍ: لكه څنگه چې په فرائض كښې ضروري دي چې د امام او مقتدي د اوډريدو ځاني برابر وي هم دغه شان د جنازي د مونغ دپاره هم ضروري دي چې امام د خپل مقتدي نه په زيات اوچت ځاني باندې نه وي او نه په ښكته مقام باندې وي.

قوله: وَالنَّاسُ خَلْفَهُ: دي نه صرف شاته اوډريدل مراد نه دي بلكه مطلب دا دي چې قوم دي د خپل امام نه زيات ښكته نه وي دا حكم صرف جنازي سره خاص نه دي بلكه د يوځاني دامستله دټولو فرائضو دپاره هم ده. كومه چې دي نه وړاندې ښه په تفصيل سره ليكلي شوې ده. صاحب مشكوة د امام او د مقتدي د مساوات في المكان يعنې په يوځاني دا مسئله كتاب الجنائز كښې نقل كړې ده په دې سره هغه دا اشاره كول غواړي چې څنگه دا مسئله په كتاب الصلوة كښې د مونځونو په بيان كښې راغلې ده هم دغه شان دا مسئله د جنازو دپاره هم ده، مونځونو سره خاص نه ده.

(١) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة. باب الإمام يقوم مكاناً أرفع من مكان القوم (رقم- ٥٩٨) والدارقطني باب نهى رسول

الله صلى الله عليه وسلم أن يقوم الإمام فوق شيء والناس خلفه (رقم- ٨٨٨٢)

[٦] بَابُ دَفْنِ الْمَيِّتِ

ذَدْفَن كَوَلُو بِيَان

خلاصة الباب :-

فيه ثمانية وعشرون حديثاً مشتملة على أربع عشرة مسألة:

- ① فضيلة اللحد: ١، ٨، ٩.
- ② جعل القطيفة في قبر النبي ﷺ: ٢.
- ③ تسنيم القبر وتسويته: ٣، ٤، ١٩.
- ④ الأمور المنهية على القبور: ٥، ٦، ٧، ١٦، ٢٨.
- ⑤ دفن الزائد من الواحد في قبر واحد: ١٠.
- ⑥ عدم نقل الميت من موضع الموت: ١١، ٢٥.
- ⑦ كيفية إدخال الميت في القبر: ١٢، ١٣.
- ⑧ الذكر وقت وضع الميت في القبر: ١٤.
- ⑨ فضيلة حشو التراب والرش على القبر: ١٥، ١٦، ٢٦، ٢٧.
- ⑩ البناء على القبر: ١٨.
- ⑪ ثواب انتظار مسلمين إلى تدفين الميت: ٢٠.
- ⑫ تعظيم الميت: ٢١، ٢٢، ٢٨.
- ⑬ القيام للدعاء بعد تدفين الميت: ٢٣.
- ⑭ قراءة بعض الآيات بعد التدفين: ٢٤.

قال الله تعالى ﴿لَمَّا مَاتَهُ قَافِرَةٌ لَّمَّا إِذَا شَاءَ أَكْثَرُهَا﴾ [سورة عبس الآية: ٢١]

په اسلام کښي د جنازي مقام :- اسلام د حضرت آدم عليه السلام اولاد او انسان ته د عزت او احترام مقام ورکوي نوچه کله دا انسان مړ شي او د انسان وټيلو مستحق هم پاتې نه شي بلکه د مرده او مړي په نوم دده تعارف کيږي. نو اسلام دغه وخت کښي هم ده ته د عزت مقام ورکوي چه که چرې يوانسان کافر هم وي بيا هم د هغه وجود د مرغود شو کولو او درندگانود شلولونه بچ کوي چه دې دې په هغه خاورو کښي دفن کولو سره پټ کړي شي دکومي خاورې نه چه د ده خمير جوړ شوي وو او په کومه باندې چه دا انسان په ژوند کښي تلو راتلو. ددې برعکس هندوانود غلط سوچ لاندې دا انسان اور ته حواله کړو حاله که هم دغه انسان په زرگونو حيلي او بهاني جوړولو سره خپل خان په اور کښي داچولو او په هغې کښي د

سوزيدلو نه بچ کولو. اوس چه کله هغه بې وسه شو نو د ټولونه نيز دې خپلوان راغلو هغه نې په اور کښې واچولو وې سيزلو.

د هندوانو اعتراض: - هندوک په مسلمانانو باندې دا اعتراض او کړې چه تاسو خلقو په خپلو لاسونو باندې خپل نيز دې خپلون د زمکې لاندې کړو او په هغه باندې مو لوئی لوئی کانړې راوړل کيخودل دا کوم احترام دې؟

دا اعتراض جواب: - انسان کله پخپله ژوندې وى نوهم دغه شان د خاورې لرگو او کانړونه د خپل اوسيدو د پاره مکان جوړه وى او په هغې کښې اوسيږي. قبرهم بالکل يومکان دې په کوم کښې دننه چه د کيناستو سملاستو گنجائش وى خومړى ته اوس د تگ راتگ يا کيناستو پاسيدو ضرورت نشته دې او نه د هغه په وس کښې دى. لهذا د هغه د ضرورت مطابق د هغه دامکان بالکل مناسب دې سره د دې چه دا تنگ دې خويياهم که د انسان ايمان وى او اعمال ئې ښه وى نوهم دغه تنگ مکان به د نظر د حد پورې د هغه د پاره وسيع کولې شى. بهر حال اسلام د رحمت دين دې او د دې ټول احکام د فطرت مطابق دى.

الفصل الأول

[۱۶۹۲] د لحد جوړولو فضيلت

۱۶۹۳ - [۱] [۱] «عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَنَّ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي هَلَكَ فِيهِ [۲] أَلْحَدُوا لِي لَحْدًا، [۳] وَأَنْصِبُوا عَلَيَّ اللَّيْنِ نَضْبًا، [۴] كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] عامر بن سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ روایت کوي چې حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ په خپله هغه مريضی کښې چې په هغې کښې وفات شو وفرمايل [۲] چې زما د دفن کولو د پاره لحد جوړ کړئ [۳] او په ما کچه خښتي اودروئ [۴] څرنگه چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د پاره شوي وو. (مسلم)

حل الثقات: - ① لَحْدًا: بغلی قبر، ② أَنْصِبُوا: اُثْبِتُوا: یعنی اودروئ، ③ اللَّيْنِ: النَّضْبُ مِنَ الطَّيْنِ مَرْتَعًا لِلنَّضَاءِ: خښتو ته وائی کومې چه آبادئ د پاره د خټونه جوړېږي څلور گوته وى. **تسهيلات: قوله:** أَلْحَدُوا لِي لَحْدًا:

د قبر جوړولو دوه طريقې: - د قبر جوړولو دوه طريقې دى يولحد دې چه د بغلی قبر به نوم سره مشهور دې او دويم شاخى او صندوقى قبر به نوم سره مشهور دې.

① د لحد او بغلی قبر طريقه داده چه اول په زمکه کښې د يوحد پورې کنده کولې شى او بيا د قبلي طرف ته لحد، سرنګ، غار او يوطاخ شان جوړولې شى هم په دغه طاخته

(۱) اخرجه مسلم فى كتاب الجنائز/باب فى اللحد ونصب اللين على البيت (رقم) ۹۰ - (۹۶۶) والنسائي كتاب الجنائز/باب اللحد والشق (رقم) ۴۰۰۷ وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء فى استحباب اللحد (رقم) ۱۵۵۶

[٦] بَابُ دَفْنِ النَّبِيِّ

کنبې مړې کيخودې شی اومخې ته کانرې کيخودوسره بندولې شی اوبياچه کومه کنده کنستلې وه هغه په خاوره ډکولې شی. دزمکې نه يولاس برابر اوچت ساتلوسره د اوبن د قوب په شان جوړولې شی د لحد د پاسه د کانرو تختې کيخودو ضرورت نه وی.

⑦ د شق طريقه دا ده چې په زمکه کنبې څه حده پورې کنده اوکنستلې شی اودهغې څلورو طرفونو ته ديوالونه جوړ کړي شی. اوکه ضرورت وی نو په مينځ کنبې مړې کيخودې شی اود پاسه پرې غټې غټې تختې کيخودې شی. اود زمکې څخه ئې يولوشت اوچت کړې شی اود اوبن د قوب پشان جوړولې شی.

نور طريقه: - دا دواړه طريقې په اسلام کنبې جانزدی خوکه چرې زمکه مضبوطه وی او په لحد جوړولو کنبې تکليف نه وی نو د شاخې قبر نه د لحد قبر به تر دې وړاندي حديث نمبر ١٤٠٠ د دې د فضيلت واضح دليل دي.

ه نبي کريم ﷺ د قبر کيفيت: - د حضور اکرم د قبر باره کنبې په صحابه کرامو کنبې د رائي اختلاف پيداشوي ووجه لحد جوړ کړې شی که شقی جوړ کړې شی بياپه دې باندې مشوره اوشوه چه ابو طلحه رضي الله عنه څوک چه په لحد جوړولو کنبې ماهر وو اول راغلونو لحد به جوړولې شی اوکه چرې ابو عبیده بن الجراح رضي الله عنه کوم په شقی قبر جوړولو کنبې ماهر وو اول راغلونو شقی قبر به جوړولې شی. ابو طلحه رضي الله عنه اول راغلونو هغه حضور پاک له لحد تيار کړو او رسول الله ﷺ په لحد کنبې څښ کړې شو اود لحد ځله په کچه خښتوسره بنده کړې شوه. وړاندي په حديث نمبر ١٤٠٠ دا قصه راروانه ده. حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه هم دغه وصيت کولو چه زما قبر د لحد جوړ کړنې اوبيا ئې په کچه خښتو او درولو سره بند کړنې.

[١٦٩٤] په قبر کنبې ډکېږي وغيره خوړولو مانعت

١٣٣- (١) [٢] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: [٢] «جُعِلَ فِي قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطِيفَةٌ حُمْرَاءُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابن عباس رضي الله عنه فرمايي [٢] چې د رسول الله ﷺ په قبر کنبې يو سور څادر خوړ کړل شوي وو. (مسلم)

حل الفان: - ① قَطِيفَةٌ: څادر.

تسهيلات: قوله: قَطِيفَةٌ حُمْرَاءُ:

ه قטיפه حمراء لسه: - د حضور پاک يو څادم وود کوم نوم چه شقران وو. هغه د حضور پاک يو څادر په پټه د حضور پاک په قبر کنبې کيخودلې وو دهغه خيال وو چه دا د رسول الله ﷺ

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز / باب جعل القطيفة في القبر (رقم) ٩١ - (٩٦٧) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في الثوب الواحد يلقى تحت الميت في القبر (رقم) ١٠٤٨ والنسائي كتاب الجنائز / باب وضع الثوب في اللحد (رقم) ٢٠١٢ / واحد في المسند ٣٥٥/١

خادردي چه د حضورياك نه پس نى بل خوك استعمال نه كړى ليكن حضرت علي عليه السلام او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما هغه سخت اورتلو چه تا د احركت ولې او كړو بعضي علماء ليكلي دي چه كيدې شى د حضورياك خصوصيت وو ليكن علامه ابن عبدالبر رحمته الله په استيعاب كښې ليكلي دي چه دا خادر په قبرباندي د خاورې اچولونه وړاندي ويستلې شوې وو
په قبر كښې لاندې د مځه اچولو حكم: - علماء ليكلي دي چه په قبر كښې د مړي لاندې خادر وغيره څه خيز كيځودل يا خورول مكره تحريمي دى ځكه چه په دې كښې د بې خايه مال ضياع ده او عام خلق به دې نه څه نه څه جوړ كړي.

[۱۶۹۵] [قبر د اوين د قب په شان د جوړولو الفضليت]

۱۶۹۵- (۳) [۱] وَعَنْ سُفْيَانَ الثَّوَالِي (۲) أَنَّهُ رَأَى قَبْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَمًّا، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

تورچه: [۱] سُفْيَان تمار رحمته الله څخه روايت دي [۲] چې هغه د نبي كريم عليه السلام قبر مبارك وليدلو چې د اوين د قب په شان وو. (بخاري)

حل الفان: - ① مُتَمًّا: دا د سنام نه دې د قب په معنى كښې دې.

تسهيلات: قوله: مُتَمًّا: يعنى د حضور اكرم عليه السلام قبر د اوين د قب په شان وو امام مالک رحمته الله امام احمد رحمته الله او امام ابو حنيفه رحمته الله مسلك داسي دي چه د قبر مسنم كيدل يعنى د اوين د قب په شان كيدل افضل دى. امام شافعي رحمته الله فرماني چه د قبر هوارول افضل دى جمهور و د زير بحث نه علاوه د نورو ډيرو احاديثونه استدلال كړي دي.

[۱۶۹۶] [د قبرونو اوچت جوړولو معانعت]

۱۶۹۶- (۳) [۱] وَعَنْ أَبِي الْهَيَّاجِ الْأَسَدِيِّ قَالَ: [۲] «قَالَ لِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي عَمْرٍو: أَلَا أُنَبِّئُكَ عَلَى مَا بَعَثَنِي عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۳] أَنْ لَا تَدْعَ تَحْتَ وَلَا أَلَا تُسَبِّحُهُ، [۴] وَلَا قَبْرًا مُثَرِّقًا إِلَّا سَوَّيْتَهُ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تورچه: [۱] ابو الهياج اسدي (تابعي) رحمته الله وايي [۲] چې حضرت علي عليه السلام ماته وفرمايل چې آيا زه تا په هغه كار مامور نه كړم چې په هغې رسول الله عليه السلام زه مامور كړي وم [۳] او هغه كار دا دي چې ته كوم تصوير وويني هغه مه په پرده بلكه هغه وړان كړو [۴] او كوم قبر چې بلند وويني هغه برابر كړه (مسلم)

حل الفان: - ① أَلَا تُنَبِّئُكَ: آيا زه تا اونه ليرم يعنى مامور دې نه كړم، ② تَحْتَ: أي: صُورَةً، بُت: ③ سَوَّيْتَهُ: أي: تَحْتَهُ: وړانه وه او خراب كوه يى، ④ مُثَرِّقًا: اوچت او لوړ قبر، ⑤ سَوَّيْتَهُ: برابر كوه يى.

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز / باب ما جاء في قبر النبي صلى الله عليه وسلم، وأبي بكر، وعمر رضي الله عنهما (رقم: ۱۲۸۰)
 (۲) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز / باب الأمر بنسوية القبر (رقم: ۹۳ - ۹۶۹) و أبو داود كتاب الجنائز / باب في نسوية القبر (رقم: ۳۲۱۸) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في نسوية القبور (رقم: ۱۰۴۹)
 واحمد في المسند ۹۶/۱

تسهيلات: قوله: أَنْ لَا تَذَرَ تَمَثَّالًا:

په تصويرونو کښې استثنائی صورتونه: - بت او تصویر ته تمثال وائی. خپل یا د یوزوندی څیز تصویر ساتل حرام دی اودا وړانول واجب دی البته که تصویر دومره نرې وی چه په زمکه باندې کیځودوسره ولاړ سړی ته ددې د اندامونو تمیز ممکن نه وی نو هغه تصویر وعیدنه مستثنی دی. دغه شان چه د بدن اهم حصې تصویر کښې شامل نه وی هغه تصویر هم د وعیدنه خارج دی. دا هم حصو مطلب دادې چه ددې نه بغیر انسان ژوندې نه شی پاتې کیدې لکه سر او د سینې لاندینۍ حصه چه ده.

قوله: مُثَرَّقًا:

په قبر او چتولو کښې مسنون طریقه: - اشراف د او چتوالی او کتلو په معنی کښې دې دلته اوچت او لوړ جوړ شوي قبر مراد دې چه هغه دومره او غورزه وه چه زمکې سره برابرشی او چه صرف د قبرستان نښه باقی پاتې شی د کوم مقدار چه یوه لیشت دې اوهم دومره اوچتوالی مسنون دې.

یو کتاب دې چه دهغې نوم ازهار دې د فقه معتمد کتاب دې په هغې کښې لیکلی دی چه د یو لیشت په اندازه پورې قبر د زمکې نه اوچت ساتل مستحب دی دې نه زیاتې مکروه دې. دا اوچته حصه په اندازه د یو لیشت پورې باقی ساتل مستحب دی او د حضور پاک روضه مبارکه او گنبد ددې نه مستثنی دی ځکه چه هلته څه عمارت روستو نه دې جوړ کړې شوي بلکه د اسلام حکم وو چه د نبی چرته انتقال اوشی هم هلته خینول ضروری دی. د حضور پاک وصال د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په حجره کښې اوشو اوهم هلته خښ کړې شو اود مکان دننه راغلو په دې باندې د نورو خلقو قیاس کول جائز نه دی.

[١٦٩٧] د پاخه قبرونو جوړولو و معافیت

١٦٩٤ - (٥١) ١ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: [٢] «بَنَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُجَيِّصَ الْقَبْرَ [٣] وَأَنْ يُبْنَى عَلَيْهِ [٣] وَأَنْ يُقَعَّدَ عَلَيْهِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ١ حضرت جابر رضی الله عنه وایي [٢] چې رسول الله صلی الله علیه و سلم منع فرمایلي ده د قبرونو د پخولو څخه [٣] او په هغې د عمارت د جوړولو څخه [٣] او په قبر د پاسه د کیناستلو څخه. (مسلم) حل اللفاظ: - ① يُجَيِّصُ: چه پوخ جوړ کړې شی.

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز/باب النهی عن تجصيص القبر والبناء علیه (رقم ٩٤ - (٩٧٠) والترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/ ما جاء فی کراهیه تجصيص القبر. والکتابه علیها (رقم ١٠٥٢) والنسائی کتاب الجنائز/الزیاده علی القبر (رقم ٢٠٢٧) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی النهی عن البناء علی القبر. وتجصيصها. والکتابه علیها (رقم ١٥٤٢) واحمد فی المسند ٢٩٩/٦

تسهيلات: قوله: أَنْ يُجَنَّصَ الْقَبْرُ:

د قبرونو پنځولو کراهت: - فقهاؤ لیکلی دی چه پاخه قبرونه جوړول په هغې کچه کول یا سیمې وغیره استعمالول ټول ناجائز دی او مکروه تحریمی دی. دغه شان په قبرونو ګنبد او قبې وغیره عمارتونه او درول جائز نه دی بلکه په مسلمانانو باندې د دې غور زول واجب دی سره د دې چه د قبر د پاسه جمات ولې نه وی جوړ شوې او د حضور پاک قبر د دې نه مستثنی دی. د حضور پاک خصوصیت دې یعنی د خصوصیت وجه داده چه شرعی قاعده ده چه د نبی کوم خاڼی کښې انتقال اوشی هم هغه خاڼی کښې به دفن کولې شی. د حضور اکرم انتقال د عائشه بی بی په حجره کښې اوشو لهذا د حضور پاک قبر هم په مکان کښې راغلو.

په قبرونو کښې ممنوعه کارونه: - علامه تورېشتی رحمته الله فرمائی چه په قبرونو باندې د عمارت جوړولو هیڅ فائده هم نشته دي. او اهل جاهلیت سره مشابهت دې کوم چه حرام دي. جاهلیت کښې به خلقود لسو ورځو پورې د مړي په قبر باندې سوري کولو. په قبرونو باندې د عمارت په شان خیمه او درول هم ناجائز دی. دغه شان په قبرونو باندې د کیناستو ټول صورتونه منع دي اونه د قبر طرف ته مورخ کول جائز دی. اهل بدعت د حضور پاک د فرمان خلاف دی. هغه چا به وئیلی دی:

تر مړي اس کی ځي ملت ځي لے پیغام موت

کر دېا هو جو بجای کبر قبرون کا طواف

[۱۶۹۸] قبرونو ته د مونځ کولو او دې باندې د کیناستلو ممانعت

۱۶۹۸- (۶۱) [۱] وَعَنْ أَبِي مَرْثَدٍ الْقَنْوِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «لَا تَجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ، وَلَا تُصَلُّوا إِلَيْهَا»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] ابو مرثد غنوي رضي الله عنه وایي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [۲] مه په قبرونو د پاسه کینئ: [۳] او مه د قبرونو طرف ته مونځ کوئ. مسلم،

تسهيلات: قوله: لَا تَجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ:

په قبرونو د کیناستو حرمت: - محقق ابن همام رحمته الله فرمائی چه په قبرونو باندې کیناستل او په دې حتل د اټول منع دی او مکروه تحریمی دی. د بعضي خلقودا طریقه ده چه هغوی دخپلو خپلوانو قبرونو ته د رسیدو دپاره په قبرونو باندې بې دځه تکلف نه ځیژی دا پرزیات غلط کار دي. البته د ضرورت صورتونه د دې نه مستثنی دی مثلاً د قبر کنستل یا د مړي دفن

(۱) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز/باب النهی عن الجلوس علی القبر والصلاة علیه (رقم ۹۷ - ۹۷۲) و ابو داود کتاب الجنائز/باب فی کراهیه القعود علی القبر (رقم ۳۲۲۹) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/ما جاء فی کراهیه الشی علی القبور، والجلوس علیها، والصلاة إلیها (رقم ۱۰۵۰) و النسانی کتاب القبلة/باب النهی عن الصلاة إلی القبر (رقم ۷۶۰)

کولو مجبوری وی نوهغه جدا خبره ده. قبر د تکیه په توگه استعمالول منع دی. په قبرستان کښې استنجا کول منع دی. قبرستان ته په تلوسره په ولاړه دعا غوښتل مسنون طریقه ده. ماثور دعا د اہم ده. السلام علیکم دار قوم مؤمنین وانا ان شاء الله بهکم للاحقون. دالاتدیننی دعا اوسلام هم ثابت دي.

(السلام علیکم یا اهل القبور یغفر الله لنا ولکم انتم سلفنا ونحن بالاکثر وانا ان شاء الله بهکم للاحقون)
قوله: وَلَا تُصَلُّوا إِلَيْهَا:

قبرونو ته د مونځ کولو حکم - ١- علماء لیکلی دي چه که یوسړې دقبریا صاحب قبر د تعظیم په خاطر د قبر طرف ته مونځ کوي نو دا صریح کفر دي. او که صاحب قبر او د قبر عظمت په زړه کښې نه وي نو بیا هم د قبرونو طرف ته مونځ کول مکروه تحریمی دی. دغه یو یو قبر ښکلول او دې نه چاپیره طواف کول منع دي.

[١٦٩٩] په قبر یا ندي د کیناستو سخته سزا

٣٣٩- (٤٧) [٤٧] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «لَأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ [٣] فَتُحَرَّقَ ثِيَابُهُ [٤] فَتُخْلَصَ إِلَى جِلْدِهِ [٥] خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرِ» [٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] ابوهريره رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] که په تاسو کښې خوک په سکروټه (انگاره)، باندې کيني [٢] او هغه انگار د هغه کپړه وسوزوي [٤] او د هغه بدن ته ورسې [٥] نو دا د دې څخه بهتره ده چې هغه د قبر د پاسه کيني. (مسلم)
حل الفتا: - ① جمره سکروټه (د اور)، ② فتحرق: نو اوسوزوي، ③ فتخلص: أي: تخلص: تردې چه اور سپري.

تسهيلات: قوله: عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحَرَّقُ ثِيَابُهُ:

په قبر ناستې په سکروټې سوزیدوسره تشبیه: - په قبر د کښناستو نقصان او ضرر په سکروټو باندې دناستې په نسبت زیات دی. ځکه چې سکروټو سره به صرف جامې او بدن اوسوزي او په قبر باندې ناستې سره ایمان او عمل ته نقصان رسي.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[١٧٠٠] ذَلِي عَلَى السَّلَامِ د قبر کيفيت

١٤٠- (٨) [٨] عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: [٢] «كَانَ بِالْمَدِينَةِ رَجُلَانِ: أَحَدُهُمَا يَلْحَدُ، وَالْآخَرُ لَا يَلْحَدُ [٣] فَقَالُوا: أَيُّهُمَا جَاءَ أَوْلَى عَمَلٍ عَمَلُهُ [٤] فُتِجَّاءَ الَّذِي يَلْحَدُ، فَلَحَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ». رَوَاهُ فِي تَرْغِيمِ السُّنَّةِ.

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب النهي عن الجلوس على القبر والصلاة عليه (رقم ٩٦ - ٩٧١) وابدوداد كتاب الجنائز/باب في كراهية القعود على القبر (رقم ٣٢٢٨) والنسائي كتاب الجنائز/التشديد في الجلوس على القبر (رقم - ٢٠٤٤) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في النهي عن المشي على القبر. والجلوس عليها (رقم ١٥٦٦)

(٢) اخرجه البيهقي في شرح السنة ٣٨٨/٥ (رقم ١٥١٠)

قرجه: ١) عروه بن زبير رضي الله عنه فرمايې ٢) چې په مدينه كښې دوو سړي وو (چې قبرونه به يې وښكل، په هغوی كښې يو سړي (ابو طلحه رضي الله عنه انصاري) خو به بغلي قبر وښكلو او دويم سړي (ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه) به صندوقي قبر وښكلو ٣) حضور ﷺ چې وفات شو نو صحابه و په متفقو طور سره دا اوويل چې په دې دواړو كښې چې كوم سړي مخكې راشي نو هغه دې قبر وكاږي (يعني كه ابو طلحه رضي الله عنه مخكې راغې نو بغلي قبر دې وكاږي او كه عبيده رضي الله عنه مخكې راغې نو صندوقي قبر دې وكاږي) ٤) آخر بغلي قبر وښكونكې مخكې راغې او د حضور ﷺ د پاره يې بغلي يعنې لحد والا قبر وښكلو. (شرح السنه) حل اللغات: ١) يَلْحَدُ: لحد يعنې بغلي قبر به نې جوړولو.

د راوي معتبر تعارف: - نوم عروه ابو عبدالله كښت وپلار نوم حضرت زبير رضي الله عنه د مور بې بې نوم حضرت اسماء بنت ابوبكر رضي الله عنها.

ولادت: - د حضرت عمر رضي الله عنه يا حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت په شروع كښې پيداشو. (٣) دخپل ورور حضرت عبدالله بن زبير د شهيد كيدونه پس هم د هغه په وينا باندې عبدالله ك د حضرت عبدالله بن زبير د خښولو حكم وركړو دې د علم او علم مجمع البحرين وو ځكه چه پلار حضرت زبير بن العوام رضي الله عنه د رسول الله ﷺ حواري وواو د هغه نيكه حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه او د هغه ترور حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها ام المؤمنين وه او د هغه مور بې بې حضرت اسماء رضي الله عنها ذات النطاقيين وه او د هغه ورور حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه يو صاحب علم صحابي وو. په هغه كښې ډير خصوصيات وو مثلاً صبر او استقامت عبادت او رياضت صبر او شكر د دنيانه بې رغبتې اوسخاوت وغيره كښې نې خپل يومثال وو. د حديثو سره نې يو خاص شوق وو حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها چه اعلم الناس وه (٤) دهغې پوره علمي ذخيره هغوی په خپله سينه كښې محفوظ كړې وه. هم پخپله فرماني چه د ترور بې بې د وفات نه پس څلور پنځه كاله وړاندې ما دهغې ټول احاديث ياد كړي ووكه دهغې وفات هم په هغه وخت كښې شوې وې نوماته به دهغې د يو حديث د باقي پاتې افسوس نه وو (٥) ٩٤ ه كښې د مدينې په مضافاتو كښې وفات شو. (٦)

د نورو حالاتو د پاره به د دې كتابونو مطالعه فائده منده وي. ١ تهذيب التهذيب ١٨٢/٧ ٢ ابن اثير ٢٩١/٤ ٣ طبقات ابن سعد ١٣٤ ٤ تهذيب الاسماء ٣٢٢/١ ٥ تذكرة الحفاظ ٥٣/١ ٦ ابن خلكان ٣١٤/١.

تسهيلات: قوله: أَحَدُهُمَا يَلْحَدُ، وَالْآخَرُ لَا يَلْحَدُ:

د وړجلان مصداق: - د دې نه مراد حضرت طلحه انصاري رضي الله عنه، حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه دي.

دُشَقِ اَوَّلُ لَحْدٍ پَه اَعْتَبَار سِرِه دَ قَبْرِ دُوِه قَسْمُونِه -

① حضرت طلحه ؓ د نبی کریم ﷺ د وفات په وخت کښې قبر جوړولو دپاره زر راغلو نو هغوی لحد جوړ کړو.

② حضرت ابو عبیده ؓ به شق والا قبر جوړولو. ددې روایت نه هم معلومیږي چې لحد افضل دي. ځکه چې د انبیاء کرامو قبرونه لحد وی او شق هم جائز دي، که چرې دا جائز نه وي نو هیڅ یو صحابی به دا نه خوښولو.

③ **لحد الفضیلت:** - ددې روایت نه هم معلومیږي چې لحد افضل دي ځکه چې د انبیاء کرامو قبرونه لحد وی او شق هم جائز دي، که چرې دا جائز نه وي نو هیڅ یو صحابی به دا نه خوښولو.

[١٧٠١] د لحد فضیلت

١٧٠١- (٩) [١٧] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «اللَّحْدُ لَنَا، وَالشَّقُّ لِبَنِيَّائِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [١] ابن عباس ؓ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایيل [٢] لحد (يعني بغلي قبر) زمونږ دپاره او شق (يعني صندوقي قبر) د نورو د پاره دي. (ترمذي، ابوداؤد، نسائي، ابن ماجه).

حرف الفات: - ① اللحد: بغلي قبر، ② الشق: شاخي او صندوقي قبر ته شق وائي.

تسهيلات: قوله: اللحد لنا، والشق لبنيائنا:

حديث په مفهوم کښې درې اقوال: -

① لحد زمونږ دپاره دي يعنې د انبياء کرامو دپاره لحد دي او شق د غير انبياء د پاره دي.

② لحد د امت محمديه دپاره دي او شق د پخوانو امتونو دپاره وو يعنې دهغوی شق ډير خوښ وو او زمونږ لحد ډير خوښ دي.

③ لحد زمونږ دپاره دي يعنې د اهل مدينه دپاره دي ځکه چې دهغه ځاني زمکه د لحد دپاره مناسب ده او شق د مدينې نه علاوه مسلمانانو دپاره دي ځکه چې دهغه ځاني زمکه د لحد دپاره سازگار نه ده بلکه د شق د پاره مناسب ده. بهر حال لحد افضل دي د کوم نوم چې بغلي قبر هم دي او ددې په مقابل کې شق دي. کوم ته چې صندوقي قبر هم وائي.

١٧٠٢- (١٠) [١٧] رَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ.

ترجمه: [١] او امام احمد ؓ دا روایت د جرير بن عبد الله ؓ نقل کړي دي.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الجنائز/باب في اللحد (رقم-٣٢٠٨) والترمذي في السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في قول النبي صلى الله عليه وسلم اللحد لنا، والشق لغيرنا (رقم-١٠٤٥) والنسائي كتاب الجنائز/باب اللحد والشق (رقم-٢٠٠٩) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في استحباب اللحد (رقم-١٥٥٤)

(٢) اخرجه ابن ماجه في السنن كتاب الجنائز/باب ما جاء في استحباب اللحد (رقم-١٥٥٥) واحمد في المسند ٣٥٧/٤

[١٧٠٣] ذَقِيرٌ ذُرُّوَالِي مَقْدَار

١٤٠٣- (١٠) [١] وَعَنْ هِشَامِ بْنِ عَامِرٍ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ أُحُدٍ: [٢] اخْفَرُوا وَأَوْسِعُوا [٣] وَأَغْرِقُوا، وَأَحْسِنُوا [٤] وَأَذْفِنُوا الْإِنْدِيَّةَ وَاللَّائِيَّةَ فِي قَبْرِ وَاجِدٍ [٥] وَقَدْ مَوَّأَ أَكْثَرُهُمْ قُرَآنًا»، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ [٦] وَزَوَّى ابْنُ مَاجَةَ إِلَى قَوْلِهِ: وَأَحْسِنُوا.

ترجمہ: [١] هشام ابن عامر رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د غزوہ احد پہ ورځ وفرمايل [٢] چې قبرونه اوکنئ او قبرونه فراخ جوړ کړئ [٣] او ژور جوړ کړئ او هغه ښه جوړ کړئ يعني قبرونه هوار جوړوي او د دتنه څخه يې د خاوري خځلو وغيره څخه صفا کوي [٤] او په يو يو قبر کښې دوه دوه او دري دري دفن کړئ [٥] او په هغه کښې مخکي [يعنی د قبلي طرفته] هغه ږدي چاته چې زيات قرآن ياد وو. (احمد ترمذي ابو داود نسائي) [٦] او ابن ماجه رضی اللہ عنہ دا روايت تر لفظ احسنو پورې نقل کړي دي.

حل الثقات: - [١] اخفروا: قبرونه اوکنئ، [٢] اغرقوا: قبرونه ژور جوړ کړئ.

تسهيلات: قوله: قَالَ يَوْمَ أُحُدٍ:

په غزوہ احد کښې د شهيدانو د تدفين طريقه: - دې نه مراد جنگ احد دې. په دې غزوہ کښې ٧٠ صحابه کرام رضی اللہ عنہم شهيدان شوې وو او اکثر صحابه زخمی شوی وو. سخته گرمی وه او په سخته زمکه کښې قبرونه جوړول وو. په دې وجه په يولحد کښې به دوه دوه درې درې صحابه کرام رضی اللہ عنہم دفن کولې شو او د اعزاز په توگه حضور پاک د قرآن پاک حافظ او عالم د نورو نه وړاندې د قبلي طرف ته د کيخودو حکم ورکړو. ددې نه د حضور پاک مقصود د قرآن تعظيم او اعزاز وو دې دپاره چه خلق زيات نه زيات قرآن ياد کړی.

قوله: وَأَغْرِقُوا:

د قير د ژور کولو مقدار: - يعنی قبرښه ژورولو سره اوکنئ. دې نه معلومه شوه چه قبرښه ژور کنستل مسنون دی. دغه شان مړې د ځناورو وغيره د آفات نه محفوظ پاتې کيږي. د شيخ مظهر رحمته اللہ علیہ وينا ده چه قبر دومره ژورولو سره کنستل پکار دی که يوسړې په هغې کښې ورکوز شي او په قبر کښې او دريږي او دواړه لاسونه پورته اوچت کړي نوچه دهغه د لاس گوتې د قبر غاړې پورې اوړسي.

(١) اخرجه ابو داود في السنن كتاب الجنائز/باب في تعميق القبر (رقم-٣٢١٥) والترمذي كتاب الجهاد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في دفن الشهداء (رقم-١٧١٣)

[١٧٠٤] د مردہ د یوځانی څخه بل ځانی ته د بدلولو حکم

١٧٠٤- (١) [١١١] «وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ [٢] جَاءَتْ عُمَيَّةُ بَابِي لَتَدْفِنَهُ فِي مَقَابِرِنَا [٣] فَتَنَادَى مُتَنَادِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٤] رُدُّوا الْقَتْلَى إِلَى مَضَاجِعِهِمْ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسَائِي، وَالذَّارِمِيُّ، وَلَفْظُهُ لِلتِّرْمِذِيِّ.

توجه: ١- حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي چې کوم وخت چې د احد غزا وشوه [٢] نو زما ترور زما د پلار مري اخستو سره راغله چې هغه په خپل قبرستان کښې دفن کړي [٣] ليکن د رسول الله صلى الله عليه وسلم د طرف څخه يو اعلان چې اعلان او کړو [٤] چې شهيدان دي د هغوی د شهيد کيدو ځای ته ورسول شي. (احمد، ترمذي، ابوداود، نسايي، دارمي، الفاظ د ترمذي دي)
حل الفتا: ١- عُمَيَّة: ترور (د پلار خور). ٢- الْقَتْلَى: د قتل جمع ده، مراد ترينه مقتول دي، دلته شهيدان مراد دي. ٣- مَضَاجِعِهِمْ: أَي: مَقَابِلِهِمْ: يعنی دشهادت ځايونه.

تسهيلات: قوله: رُدُّوا الْقَتْلَى:

د شهيدانو په خپل مقل کښې د دفن کولو حکم: - يعنی حضورياک حکم ورکړو چه دا حد شهيدان هغه ځانی ته واپس راوړنی چرته چه هغوی شهيدان شوی وو. په جنگ احد کښې ٧٠ صحابه رضي الله عنهم شهيدان شوی وو. گډوډ حالت وو اول خودا عالم وو چه دا مشکل کيدل چه څوک سرې خپل خپلوان پيژندلې شو ځکه چه کافرانو د هغوی شکلونه وران کړی وو. اوس چه چا هم خپل رسته دار پيژندلو د هغوی د اوچتولو او د مدينې منورې قبرستان ته د رسولو کوشش نی شروع کړو. چنانچه د څه شهيدانو جنازې چه کله اوچتې شوې او حضورياک ته معلومه شوه نو حضورياک د دغه شهيدانو د اوړلونه منع او فرمايله او د واپس کولو حکم نی اوکړو.

د يوځاني څخه بل ځاني د مري منتقل کولو په حکم کښې مذهب: -

اوس ددې ځانی نه دا مسئله راوځی چه مري د يوځانی نه بل ځانی ته منتقل کول جائز دی که نه؟ ١- بعضې علماء فرمائی لکه چه څنگه په دې حديث کښې مري د يوځانی او يوبسار نه بل بشار طرف ته منتقل کول رسول الله صلى الله عليه وسلم منع کړل ددې ممانعت په رنر اکښې منتقل کول منع دی څوک منتقل کول نه دی پکار.

د عدم منتقل کولو دليل: - مخکښې د حضرت عائشه صديقۀ رضي الله عنها په حديث نمبر ١٨٠٠ کښې هم راغلی دی چه عبدالرحمن بن ابی بکر رضي الله عنه خلقو د مکې د مضافات نه مکې ته منتقل کړي

(١) اخرجه ابوداود فی السنن کتاب الجنائز/باب فی المیت يعمل من أرض إلى أرض وکراهة ذلک (رقم-٣١٦٥)
والترمذی کتاب الجهاد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی دفن القتيل فی مقلته (رقم-١٧١٧) والنسائی کتاب الجنائز/أین یدفن الشهيد (رقم-٢٠٠٤) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی الصلاة علی الشهداء ودفنهم (رقم-١٥١٦) واحمد فی المسند ٢٩٧/٣

و نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل کہ چرې زه موجود وې نو نه به مې منتقل کولو. کتاب ازهار کوم چه دتجهيز اوتکفين اودمرو د قبرونو متعلق يو مستند کتاب دې په هغې کښې ليکلی دی چه مړې د يوځاني نه بل ځاني ته نه منتقل کولو باندې زیر بحث حديث مضبوط دليل دې چه حضور پاک د منتقل کولونه منع فرمائيلي ده.

د عذر په وخت کښې د مړې منتقل کولو جواز: - علامه يحيى رحمته اللہ علیہ فرماني که چرې واقعي څه شرعي عذر او معقول مجبوري وی نو مړې د يوځاني نه بل ځاني ته منتقل کولې شي دې نه بغير منتقل کول جائز نه دی.

د تدفين نه پس د مړې منتقل کولو حکم: - محقق ابن همام رحمته اللہ علیہ فرماني که په دوه ميله فاصله باندې مړې دې نو په دومره فاصله باندې منتقل کول جائز دی. معلومه شوه چه د زياتې فاصلې پورې منتقل کول منع دی. هم په دې سلسله کښې دامسئله هم ده چه مړې د دفن کولونه پس راويستل يا قبر کولاوول جائز نه دی. تردې که چرته څه سخته شرعي مجبوري وی نو هغه جدا خبره ده.

صاحب هدايه د هدايه نه علاوه په يو کتاب کښې ليکلی دی که د يوسړې انتقال په يوبنار په کښې اوشی نو هغه د دغه بنار نه بل بنار ته منتقل کول مکروه دی ځکه چه دا يوبي فائدي محنت اومشقت دې. بلکه علماؤ ليکلی دی که د غسل او جنازې نه بغير يو مسلمان دفن کړې شو نو بيا هم هغه د قبر نه راويستل جائز نه دی.

[١٧٠٥] د مړې قبر ته د کوزولو طريقه

١٤٠٥- (١٣) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ [٢] «سَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِنْ قَبْلِ رَأْيِهِ». رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ.

توجه: [١] ابن عباس رضي اللہ عنہما فرمايي [٢] «چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم [قبر ته د خکته کولو په وخت] د سر مبارک د طرف څخه خکته کړل شو. (شافعي)

حل اللغات: ① سَلَّ: دمجهول صيغه ده، په مزه مزه راښکلو ته وائی.

تسهيلات:

قوله: سَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِنْ قَبْلِ رَأْيِهِ:

قبر د مړې د کوزولو کښې دوه طريقې: - مړې قبر ته د کوزولو دوه طريقې دي. ① مړې د قبر گس طرف ته کتې کښې کيخودې شي او بيا سر او پلوسره د قبر د خلې پورې راوړلې شي او بيا قبر ته کوز کړې شي دې طريقې ته سل وائی. "السلال" د راښکلو په معنی کښې دې.

② مړې د قبر په هغه غاړه باندې کيخودې شي کوم چه د قبلي طرف ته دې اوبيا د قبلي

دَظَرَف نَه دِي قَبْر تَه كُوز كَرِي شِي

قبر ته د مري کوزولو په افضله طريقه کښې مذهب:-

دواړه طريقې جائز دي. البته په دې کښې لېشان اختلاف دې چه غوره طريقه کومه يوه ده؟

① شوافع حضراتو سل غوره گرځولي دي

② احناف د قبلي د طرف نه مري قبر ته کوزول افضل گرځولي دي.

د اول فريق دليل:- زير بحث حديث د دوی مستدل دي چه حضور پاك د سل په ذريعه قبر کښې کوز کړې شوې وو.

د اول فريق د دليل جوايونه:- ① د حضور اکرم ﷺ کټ ديوال سره لگيدلې وو. کله چه د حضور پاك انتقال اوشو نو د حضور پاك د پاره هم هغه ځاني کښې قبر او کنستلې شو لهذا هلته د قبلي طرف نه دفن کول ممکن نه وو نو هغه د يو عذر او مجبوري صورت وو.

② هغه د صحابه کرامو ﷺ يو عمل وو او احنافو چه د کوم روايت نه استدلال کړې دي هغه د حضور پاك خپل عمل او خپله طريقه ده.

③ د حضور اکرم ﷺ دفن کول او قبر ته کوزولو سره متعلق احاديثو کښې اختلاف دي. د ابوداؤد يوروايت کښې په واضحه توگه موجود دی چه حضور اکرم ﷺ د سل په ذريعه سره نه بلکه د قبله طرف نه قبر کښې کوز کړې وو. ابن ماجه هم دغه شان نقل کړی دی.

د دويم فريق دليل:- د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روايت د دوی مستدل دي په کوم کښې چه په واضحه توگه ذکر دی چه حضور پاك يوصحابي ﷺ د قبلي د طرف نه دفن کړې وو د سل طريقه ئی نه ده خپله کړې.

د اختلاف نوصيت:- بهر حال که سل وی یا د قبلي طرف وی دواړه طريقې جائز دي. اختلاف په اولی او غير اولی کښې دې په جواز او عدم جواز کښې نه دي. په دې باب کښې وړاندې حديث نمبر ١٤٩ کښې راځی کوم چه د امام شافعي مضبوط دليل دي په کوم کښې چه حضور پاك د يوصحابي په تدفين کښې د سل عمل اختيار کړې دي.

[١٧٠٦] قبر کښې د قبلي د طرف څخه د مري کوزول

١٤٠١- (١١٣) [١] وَعَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ قَبْرًا لَيْلًا [٢] فَأَمَرَ بِهِ لَهُ بِبِرَاجٍ فَأَخَذَهُ مِنْ قَبْلِ الْقَبِيلَةِ [٣] وَقَالَ: رَحِمَكَ اللَّهُ إِنْ كُنْتَ لَأَوَّاهًا تَلَاءَةً لِلْقُرْآنِ». [٤] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ فِي شَرْحِ السُّنَنِ: إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ.

توجه:- [١] ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چې (يو ځل) يوه شپه رسول الله ﷺ (د يو مري په قبر کښې د ايښودلو دپاره) په قبر کښې څکته شو [٢] د حضور ﷺ د پاره چراغ (يوه) بل کړل

شوه حضور ﷺ مري د قبلي طرف څخه ونيولو (او هغه يې په قبر کښې ځخته کړو) [٣] او دا يې وفرمايل چې الله تعالی ﷻ دې په تا رحم وکړي، ته د الله ﷻ د خوف څخه ډير ژرېدونکي او د قرآن کریم ډير زيات ويونکي وي (او د دې څيزونو په سبب ته د رحمت او مغفرت مستحق يې) [٤] دا حديث ترمذي نقل کړي دي او په شرح السنه کښې دې چې د دې روايت اسناد ضعيف دي.

حل الفات: ① فَأَمْرٌ: ډيوه بله کړې شوه (يا حضور ﷺ دپاره يا مري دپاره) ② لَأَوَّاهَا: ډيره زياته عاجزي کول، ژړل او دعا کولو ته وائي ③ تَلَاءٌ: د مبالغې صيغه ده، أي: كَثِيرَ التَّلَاوَةِ: ډير زيات قرآن لوستونکې.

تسهيلات: قوله: فَأَخَذَهُ مِنْ قَبْلِ الْقَبِيلَةِ:

د قبلي د طرفه دمړده د ځلولو فضيلت: -- دې نه د انمه احناف مسلك ثابتېږي چه د تدفين په عمل کښې د سل په ځاني د قبلي د طرف نه دا ځلول زيات افضل دی. اگرچه دواړه طريقي جائز دی.

د سلول د مستدلاو دوه جوايو نه: ① احناف وائي چه کوم ځاني د سلول يعنی د خپو د طرفه مري قبر ته داخلول، عمل په احاديثو کښې ذکر دې هغه خويا د مکان د تنگوالي د وجې نه شوې دې لکه پخپله د حضور پاک تدفين کښې عارضه مخې ته شوې وه ② د بيان د جواز دپاره شوې دې چه د قبلي طرف نه سره ددې چه افضل دې ليکن سل هم جائز دي.

قوله: إِنَّ كُنْتُ لَأَوَّاهَا تَلَاءً لِلْقُرْآنِ:

د مذکوره معاني دوه خصوصيات: -- حضور پاک ﷺ د دغه صحابي د دوو خصوصي خويانو ذکر فرمايلي دي:

① يودا چه هغه سړي د الله تعالی د ويرې نه ډير زيات ژړا کونکې وو.

② دويم دا چه دې سړي به د قرآن کریم تلاوت زيات کولو. په دې حديث کښې په واضحه توگه باندې ذکر دی.

[١٧٠٧] د مري سهار لودعا

١٤٠٤- (١١٣) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا دَخَلَ الْمَبِيتَ الْقَبْرَ قَالَ: [٢] بِسْمِ اللَّهِ، وَبِاللَّهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ [٣] وَفِي رِوَايَةٍ: وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ [٤] رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَدَوْدُ ابْنُ أَبِي لَيْسَةَ.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الجنائز / باب في الدعاء للميت إذا وضع في قبره (رقم- ٣٧١٣) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما يقول إذا أدخل الميت القبر (رقم- ١٠٤٦) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في إدخال الميت القبر (رقم- ١٥٥٠) واحمد في المستد ٢٧/٢

توجه: ١] ابن عمر رضي الله عنهما فرمايې چې نبی کریم صلی الله علیه و آله چې به مري په قبر کښې خکته کولو نو دا به يې فرمايل ٢] **يُسَمِّرُ اللَّهُ وَيَاللَّهُ وَعَلَى مَلَأَ رَسُولُ اللَّهِ** دا مري مونږ د الله ﷻ په نوم سره، د الله ﷻ د حکم مطابق او د رسول الله ﷺ په شريعت (په قبر کښې خکته کوو) ٣] او په يو روايت کښې د **وَعَلَى مَلَأَ رَسُولُ اللَّهِ** په خای **وَعَلَى سَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ** دی (يعني دلته خو د رسول الله ﷺ په شريعت منقول دي او په يو دويم روايت کښې د دې په خاي د رسول الله ﷺ په سنت نقل شوي دي) ٤] احمد، ترمذی، ابن ماجه، او ابوداؤد په دويم روايت کښې (چې په هغه کښې د ملة په خاي سَنَّهُ دي، نقل کړي دي.

تسهيلات: قوله: يَسْمُرُ اللَّهُ وَيَاللَّهُ:

دمري قبر ته د کوزولو مسنون دعا:— ما قبل احاديثو کښې دمري قبر ته د کوزولو ذکر وو. په دې حديث پاک کښې دمري قبر ته د کوزولو دعا ذکر ده.

[١٧٠٨] په قبر باندې خاوره اچول او اوبه شيندل

١٤٠٨— (١) [١٥] **وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ مُرْسَلًا:** [٦] **«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى عَلَى الْمَيِّتِ ثَلَاثَ حَيَّاتٍ يَدِيهِ جَمِيعًا»** [٣] **وَأَلَّهُ رَشَّ عَلَى قَبْرِ إِبْرَاهِيمَ** [٣] **وَوَضَعَ عَلَيْهِ حَصْبَاءً»** [٥] **رَوَاهُ فِي مُرَرِ السَّنَةِ، وَرَوَى الشَّافِعِيُّ مِنْ قَوْلِهِ: رَشَّ.**

توجه: ١] او حضرت امام جعفر صادق بن محمد رضي الله عنهما د خپل پلار (حضرت امام باقر رضي الله عنهما) څخه بطريق ارسال نقل کوي ٢] چې رسول الله ﷺ په خپل دواړو لاسونو سره ذري لپي ډکولو سره خاوره په مري واچوله ٣] او حضور ﷺ د خپل خوی ابراهيم په قبر اوبه وشيندلي ٤] او د علامت د پاره يې، په قبر سنگريزې (کانري) کښودلې، ٥] شرح السنه، او امام شافعي رحمته الله عليه دا حديث د رش څخه تر آخره پورې نقل کړې دي.

حل اللغات:— ١] **حَتَّى:** د زمي په وزن دي، أي: قَبَضَ الثَّرَابَ وَرَمَاهُ: مَوْتَيْ نَبِيٍّ د خاورو نه ډک کړو او په قبر کښې واچولې. ٢] **رَشَّ:** اوبه نې اوشيندلې، ٣] **حَصْبَاءً:** ای الحصى الصغار: واره کانري.

تسهيلات: قوله: ثَلَاثَ حَيَّاتٍ:

په قبر باندې څو موتي خاورې اچولو حکم:— موتي ډکولوسره خاوره اچولو دپاره دحيات لفظ استعمال کړې شوې دي. حيات لپه ډکولوسره خاورې اچولو ته وائي. په مسلمانانو باندې لازم دی چه د تدفين عمل مکمل کړي او د تکميل دا حصه ده چه په قبر باندې خاوره واچولې شي. اگر چه کار يگرو مزدور کار به بيلچو وغيره باندې خاوره اچوي ليکن په عامو مسلمانانو باندې دمري د عزت په توگه دا حق دي چه دهغه په قبر باندې يو يو موتي ډک کړي او خاوره پرې واچوي. د مسند احمد په يو کمزوري اوضيعف روايت کښې راغلي دي

چه حضور ياك به د خاورې اچولو په وخت داسې عمل كولو چه كله به نى رومې موتې د كولو سره خاوره اچوله نو ﴿وَمِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾ [سورة طه الايه: ٥٥] به نى لوستلو او چه كله به نى دويم موتې د كولو سره خاوره اچوله نو ﴿وَمِنْهَا نُفِصُكُمْ﴾ [سورة طه الايه: ٥٥] به نى فرمائيل او په دريم ځل ﴿وَمِنْهَا نُفِصُكُمْ ثَارَةً أُخْرَى﴾ [سورة طه الايه: ٥٥] فرمائيل. كله چه خاوره مكمل شى او قبر د اوبې د قې په شان جوړ شى نو بيا مسنون طريقه داده چه په قبر باندې اوبه چتر كاؤ كړې شى دې دپاره چه دورې وغيره كينى او خاوره كلكه شى. خاوره اچول هم مسنون دى او اوبه چتر كاوول هم مسنون دى.

قوله: عَلَى قَبْرِ ابْنِهِ اِبْرَاهِيمَ:

ه ماريه قبطيه تعارف: - د مصر مقوقس بادشاه كوم وخت د حضور ياك خط اولوستلو نو د ير خوشحاله شو او د رسول الله ﷺ په خدمت كېنې نى يومصرې اس د تحفې په توگه راوړلېلو او يوه وينځه نى هم راروانه كړه د كومې نوم چه ماريه قبطيه (مصريه) وو. دا د بريږه خوروه. د ماريه قبطيه د خيتې نه حضرت ابراهيم عليه السلام پيداشو او ١٦ يا ١٧ مياشتې ژوندې وو بيا هغه وفات شو نو حضور ياك د هغه په وفات باندې اوږل. پخپله نى هم اوږل اونورنى هم اوږول او د هغه په قبر باندې نى سره كانړى كيخودل دامسنون عمل اوس هم ژوندې دې.

[١٧٠٩] په قبرونو د ختلو او وړيا ندي د ليكلو ممانعت

١٤٠٩- (١٣) وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: «تَمَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُجَيِّصَ الْقُبُورَ (٢) وَأَنْ يُكْتَبَ عَلَيْهَا (٣) وَأَنْ تُوْطَأَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [١] او حضرت جابر عليه السلام فرمايې چې رسول الله ﷺ د دې خبرې څخه منع فرمايلي ده چې قبرونه دي گنچ (باخه) كړل شي، [٢] په هغې دي وليكل شي، [٣] او دا چې هغه د پنبو سره پامال شي، (ترمذي).

حل الفتا: - ① تجييص: چه بوخ جوړ كړې شى، (په سيمت وغيره سره)، ② يكتب: چه اوليلكي شى، ③ ووطأ: أي: بالذُّجَل: چه خپو سره پامال شى.

تسهيلات: قوله: أَنْ يُجَيِّصَ:

د قبرونو چونه كولو د ممانعت وجه: - د دې ليوولو (بخولو) نه د ممانعت وجه داده چه قبرستان دارالبلى او دارعبرت دې هلته زينت او تكلف كول اسراف سره سره بې فائدي هم دى او اصل خبره داده چه حضور ياك منع فرمايلي يا كه بل څه وجه وى او بيا نه وى د حضور اكرم

(١) اخرجه الترمذي فى السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فى كراهية تجييص القبور. والكتابة عليها (رقم- ١٠٥٢)

ﷺ منع کول د ټولو نه لویه وجه ده. بعضې علما په خاوره سره لیوولو ته جائز وائی لیکن علما له پکار دی چه د دې اجازت نه ورکوی گنی عوام به وړاندې کیدو سره څه نور عمل شروع کړی.

قوله: وَأَنْ يُكْتَبَ عَلَيْهَا:

په قبر د لیکلو حکم: - یعنی حضور اکرم په قبرونو باندې د الله او د هغه د رسول ﷺ نوم او نورې کتبې او اشعار وغیره لیکلو نه منع فرمائیلې ده ځکه چه د الله او د هغه د رسول د نومونو بې حرمتنی کیدو خطر ده سپی متیازې کوی. دغه شان د قرآن آیاتونه لیکل منع دی علماؤ دا هم مکروه لیکلی دی چه په قبر باندې څه کتبه اولگولې شی او په هغې باندې د مړی نوم وغیره اولیکلې شی.

بعضې علما فرمائی چه که چرې د قبر نه په څه فاصله باندې د مړی متعلق څه بورې وغیره باندې لیکل او کړې شی نودابه جائزوی.

بهر حال دا ټولې حیلې او بهانې دی عوامو او خواصو له پکار دی چه په قبرونو باندې دې سره خواؤشا لیکلو نه منع شی. نن صبا په دې باندې صبر نه دی بلکه چرته خو په قبرونو باندې عمارتونه جوړولې شی پنکھې لگولې شی بلیونه لگولې شی او بعضې قبرونو باندې اثر کنډیشن هم لگولې شوی دی. (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

د شیخ سعدی واقع: - شیخ سعدی بابا رحمه الله په گلستان کښې د یو غریب هلك اود یومالدار هلك مناظره نقل کړې ده. قصه داسې اوشوه چه د غریب هلك غریب پلار مړ شو اود مالدار هلك هغه مالداره پلار مړ شو. د غریب سرې خوښی د خپل پلار قبر د ساده خاورې نه جوړ کړو او پر یخودو لیکن د مالداره سرې خوښی د مال په نشه کښې د پلار په قبر باندې پوره خرچه او کړه او سنگ مرمر لگولو سره ئی په هغې باندې کتبې اولگولې اود قبر به غاړو باندې ئی آیاتونه او احادیث اولیکل او په ښکلی او مزیدارو کاینو باندې ئی د پلار قبر ښانسته کړو. او بیانی د فخر په توگه د غریب سرې خوښی ته اوونیل ستاد پلار په قبر باندې د خاورې د یوڅو لوټو نه علاوه نور څه کیخودل. زما د پلار قبر ته لې شان او گوره چه څنگه مې ښکلې کړې دې. د غریب سرې خوښی اوونیل چه ستا د پلار په قبر باندې قرآنی آیت لیکلې شوې دې. د دې بې احترامی به کیږی په دې باندې به باران وریرې او سپی به پرې متیازې کوی "واسگان برو شاهند" او کله چه په قیامت کښې خلق د قبرونو نه پاسی نوزما پلار به جنت ته رسیدلې وی او ستا پلار به د دغه غټو غټو کاینو لاندې خښ پروت وی.

[۱۷۱۰] اد تدفين په وخت په خاوره د اوبو شيندل

۱۷۱۰- (۱۷۱۰) [۱] وَعَنْهُ قَالَ: «رُئِيَ قَبْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲] وَكَانَ الَّذِي رَأَى الْمَاءَ عَلَى قَبْرِهِ بِلَالُ بْنُ رِبَاعٍ [۳] يَغْرِبُهُ بِدَأْمٍ قَبْلَ رَأْيِهِ [۴] حَتَّى التَّمَّى إِلَى رَجُلَيْهِ» «رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي دَلَائِلِ النُّبُوَّةِ.

تورجه: [۱] او حضرت جابر رضي الله عنه روايت کوي چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په قبر مبارک اوبه پاشل شوي وي [۲] او هغه سړي چې هغه اوبه پاشلي وي حضرت بلال بن رباح وو [۳] هغه مشک اخستو سره د سر د طرف څخه په قبر اوبه پاشل شروع کړل [۴] او تر پښو پورې يې وشيندلي (بيهقي).

حل اللغات: - ① رُئِيَ: اوبه نې پرې چرکاو کړې وې، ② قَبْرِهِ: مشک.

تسهيلات:

قوله: رُئِيَ قَبْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

په خاوره باندې د چرک کولو حکمت: - په حديث مبارک کښې د اوبو چرک کولو طريقه خوندلې شوې ده چې د سر طرفه دې شروع کړې شی. او پښو باندې دې اختتام اوشی. د اوبو اچولو حکمت دا نقل کړې شوې دې چې قبر نه ښاوزه لاړه نشی او تازه ښاوزه خټه شی او مضبوطه شی. (مرقاة).

[۱۷۱۱] د قبر نشاندار کولو حکم

۱۷۱۱- (۱۷۱۱) [۱] وَعَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ قَالَ [۲] «لَمَّا مَاتَ عُثْمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ [۳] أَخْرَجَ بِحَاذِيَةِ قَدْفِينَ [۴] أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ يَأْتِيَهُ بِحَجَرٍ [۵] فَلَمْ يَسْتَطِعْ حَمَلَهَا فَقَامَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعِيهِ [۶] قَالَ الَّذِي يُخْبِرُنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۷] كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يَنَاحِ ذِرَاعِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَسَرَ عَنْهُمَا [۸] ثُمَّ حَمَلَهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَأْسِهِ [۹] وَقَالَ: أَعْلِمُوا بِهَا قَبْرَ أَبِي [۱۰] وَأَذِّنُوا لِيَهُ مَاتَ مِنْ أَهْلِي». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تورجه: [۱] او حضرت مطلب رضي الله عنه بن ابي وداعه فرمايي [۲] چې کوم وخت حضرت عثمان رضي الله عنه ابن مظعون وفات شو [۳] نو د هغه جنازه بهر ته راوړلې شوه او دفن شو [۴] د دفن کولو څخه چې فراغت وشو نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم يو سړي ته حکم اوکړو چې يو غټ کاني راوړي (چې په قبر باندې د علامت د پاره کيښودل شي) [۵] هغه سړي کاني نشو پورته کولې نو حضور صلی الله علیه وسلم پخپله د هغې د پورته کولو د پاره ودریدلو او د خپلو دواړو لاسونو لستوني يې راپورته کړل [۶] د حديث راوي حضرت مطلب فرمايي کوم سړي چې ما ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حديث بيان کړو هغه اوويل [۷] لکه چې دا وخت هم د حضور صلی الله علیه وسلم د مبارکو

(۱) اخرجه ابوداود فی السنن کتاب الجنائز/باب فی جمع الموتی فی قبر والقبر یعلم (رقم-۳۲۰۶)

(۲) اخرجه ابوداود فی السنن کتاب الجنائز/باب فی جمع الموتی فی قبر والقبر یعلم (رقم-۳۲۰۶)

لاسو نو سفین والی زما په نظر کښې گرځي کوم وخت چې حضور ﷺ هغه خلاص کړي و او [۸] بهر حال حضور ﷺ هغه کاني پورته کړو او د حضرت عثمان رضی الله عنه د قبر سرته یې کیځودو [۹] او وي فرمایل چې ما د دې په ذریعه د خپل ورور په قبر علامت اولگولو [۱۰] اوس چې زما په کور والو کښې چې څوک وفات کیږي زه به یې د ده سره دفن کوم. (ابوداؤد)

هل الثقات:- ① حَرَفَ: أَي: كَتَفَ وَأَعَدَّ لَهُ: يَعْنِي لِسْتَوْنِي نِي أَوْجَت كَرَل أَوْ مَتِي نِي بِنِكَارِه كَرِي، ② أَعْلِمَ: أَي: مِنَ الْإِعْلَامِ: دِمَضَارِع مَتَكَلَم صِيغَه د ده د علامت او نښه لگولو په معنی کښې، ③ أَخِي: د خپل ورور دا د حضور ﷺ رضاعی ورور وو.

تسهيلات: قوله: عُمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ:

د عثمان د نوم درې صحابه گرام:- ① يو عثمان بن عفان رضی الله عنه دې کوم چه امير المؤمنين او دريم خليفه دې. د رسول الله ﷺ خوم وو

② عثمان بن طلحه حبشي رضی الله عنه وو چه د صلح حدیبیه په موقع کافروو او حضور اکرم ﷺ ته نې د عمره القضاء په موقع د بیت الله چایباني ورکولو نه انکار کړې وو او بیا د فتح مکه په موقع باندې د هغه نه په زور چایباني واخستې شوې او بیا ورته د الله تعالی په حکم واپس کړې شوې. تراوسه پورې د هغه په خاندان کښې چایباني محفوظ دی. دا عثمان هم مسلمان شوې وو.

③ دريم عثمان بن مظعون رضی الله عنه دې. دا د هجرت نه وړاندې په مکه کښې د یار لسم انسان دې چه اسلام نې قبول کړې وو او بیا د هجرت نه پس په مدینه منوره کښې وفات شو دې د مهاجرینو نه رومي صحابي رضی الله عنه دې د چاچه په مدینه منوره کښې انتقال شوې بل په جنت البقیع کښې خښیدونکې رومي انسان دې. دا د حضور پاک رضاعی ورور وو او د حضور پاک هغه سره د زړه مینه وه په جنگ بدر کښې شریک شوې وو.

حضور پاک د هغه تندي د هغه د وفات نه پس ښکلې کړې وو او د رسول الله ﷺ اوبښکې مبارکې د هغه په مخ باندې پریوتې وې. د دې خوش قسمت په قبر باندې چه د پیژندگلو د پاره کوم کانري د علامت د پاره کیځودې شوې هغه پخپله حضور پاک راوچت کړې وو راوړلې وو. د حضور پاک ځونی حضرت ابراهیم رضی الله عنه د حضور پاک د خاندان رومي بچي چه عثمان بن مظعون رضی الله عنه سره خښ کړې شو.

قوله: فَلَمْ يَسْتِطِعْ:

د نبي گريم ﷺ قوت:- يعنی حضور پاک چه د کوم کانري راوړلو حکم ورکړې وو هغه صحابي رضی الله عنه اوچت نه کړې شو نو بیا حضور پاک پخپله لستونري رابښکل هغه کانري نې راوړو د کوم نه چه معلومېږي حضور پاک ته الله تعالی دیر طاقت ورکړې وو.

قبر نشاندار کولو کنبې لاندہ:- ① د دې کانري په کيخو دوسره به د دې قبر پيژند کلو باقي وي نو په دې سره معلومه شوه چه د پيژند کلو دپاره کانري کيخودل مستحب دي دې د پاره چه د قبر نشاندې باقي پاتې شي البته دا نشانات شرکياتو ته رسول جائز نه دي خو د علامت په توگه د دې نه انکار کول هم غلط دي.

په حرمينو کنبې د علاماتو ختمولو حکومتی حرکت:- د حرمين شريفين په دواړو مقبرو کنبې نن سبا د حکومت په سطح حکمرانان د دغه علامتونو ختمولو پسې لگيدلي دي. د ترکود زمانې د کسانو نشانات هغوی ختم کړي دي او د شاهي خاندان د کسانو د قبرونو په سرکاري اعزاز سره حفاظت کوي خو د کبار صحابه کرامو رضي الله عنهم د قبرونو نې په جنت البقيع کنبې هغه حشر کړي دي چه د هغې په کتلو سره سړي ته ژړا ورځي.

[١٧١٢] د نبي عليه السلام او شيخينو د قبرونو نقشه

١٧١٢- (١) [١٩١] ١ وَعَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: «دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ: يَا أُمَّاهُ [٢] أَكُنِّي لِي عَنْ قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَاحِبَيْهِ [٣] فَكُنْتُ لِي عَنْ ثَلَاثَةِ قُبُورٍ [٤] لَا مُشْرِفَةَ [٥] وَلَا لَا طِئَةَ [٦] مَبْطُوحَةٍ يَبْطَحُاءُ الْعُرْصَةُ الْحُمْراءُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ١ او حضرت قاسم بن محمد (تابعی) رضي الله عنه فرمايي [٢] چې زه د ام المؤمنين بي بي عايشي صدیقي رضي الله عنها په خدمت کنبې حاضر شوم او عرض مي او کړو چې اي زما موري [٣] ما ته د زیارت کولو د پاره د رسول الله صلی الله علیه و آله او د هغه د دواړو ملگرو (يعني حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه) قبرونه خلاص کړه (يعني د هغوی د هجري دروازه خلاصه کړه) [٤] نو هغه (کمره) بي راته خلاصه کړه ما وليدل چې دري واړه قبرونه [٥] نه ډیر پورته وو او نه بالکل د زمکي سره برابر وو (بلکه د زمکي څخه يوه لويشت پورته وو) [٦] او په هغې د مدیني منوري چاپيره چې کوم میدان دي د هغې سړی سنگريزی (کانري) غوړيدلی وو. (ابوداود)

حل الفتا: ① يا أمّاه: اي زما موري، ② اکنّی: أي: اظہری و اذہی التّعارف: یعنی پرده لرې کړه او د نبی کریم صلی الله علیه و آله او دهغه دملگرو قبرونه راته اوبشايه ③ لا مشرفه: أي: عالیة اکثر من غیر: یعنی د یو لیشت نه زیات اوچت نه وو، ④ ولا لا طیئة: أي: مستویة علی وجه الأرض: یعنی بیخی زمکې سره برابر هم نه وو. ⑤ مبطوحه: واړه کانري پرې اچولې شوی وو، ⑥ یبطحاء: د مدینې سره نژدې کانريزې زمکه ده، ⑦ العرصة: وهی کُلّ موضع وایح لا یسأله: هغې زمکې ته وانی چه آبادی پکنبې نه وی یعنی صحرائی زمکه.

تسهيلات: قوله: فَكَشَفْتُ لِي عَنْ ثَلَاثَةِ قُبُورٍ:

د نبي كريم ﷺ په قبر ليكلي شوي شعرونه: - د حضور پاك ﷺ د قبر مبارك مخې ته چه كوم دوه شعرونه ليكلي شوي دي هغه دادی:

بأخبر من دفنت بالقاع اعظمه لطاب من طهين القاع والاكمر

توجه: اي د ټولو نه بهترين انسانه د چا مبارك بدن چه په كولاؤ ميدان كښې مدفون دي اود كوم په خوشبوني سره چه ټولي غونډني او ميدانونه معطر شو.

نفس الغدا ولقبر انت ساكنه فيه العفاف وفيه الجود والكرم

توجه: زما خان دي په دي قبر باندې قربان شي په كوم كښې چه تاسو آرام كوني په حقيقت كښې په دي قبر كښې خو سخاوت شرافت او عفت مدفون دي.

افاطم ان جزعت فذاك عذر وان لم تجزعي ذاك السبل

توجه: اي بي بي فاطمه! كه چرې ته جزع او فزع كوي نوته معذوره نئ او كه چرې صبر دي او كړو نوخوبه كړې شوي لازه خو هم دغه ده.

لفقر ايك سيد كل قبر وفيه سيد الناس الرسول

توجه: ستاد پلار قبر خود ټولو قبرونو سردار دي او په دي كښې د ټولو رسولانو سردار مدفون دي.

[١٧١٢] د جنازې په ليدو چپ كيدل

١٤٣- (٢٠١) [١] «وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: [٢] "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ [٣] فَأَتَيْنَاهَا إِلَى الْقَبْرِ، وَلَمْ يُلْحَدْ بَعْدُ [٤]، فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَجَلَسْنَا مَعَهُ» [٥] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيْسِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، [٦] وَزَادَ فِي آخِرِهِ: كَانَ عَلَى رُغُوبِنَا الظُّيُورَ.

توجه: [١] او حضرت براء بن عازب ؓ فرمايي [٢] چې مونږ د رسول الله ﷺ سره په انصارو كښې د يو سري د جنازي سره لاړو [٣] كوم وخت چې هديرې (قبرستان) ته ورسيدو نو اوس لالحد جوړ شوي نه وو (يعني قبر تيار شوي نه وو) [٤] رسول الله ﷺ د قبلي طرف ته تشريف فرما شو او مونږ هم د حضور ﷺ سره شا وخوا ته كيښاستلو، [٥] (ابوداؤد، نسايي، ابن ماجه) [٦] او ابن ماجه رحمه الله د دي روايت په آخر كښې دا الفاظ هم نقل كړي دي لكه چې زمونږ په سرونو مارغان ناست دي (يعني په انتهايي خاموشي او چپ چاپ سرونه لاندې زوړند كړې ناست وو).

هل اللغات: - ① لَمْ يُلْحَدْ: أي: لَمْ يُقَرَّمْ مِنْ حُلْمِ اللَّحْدِ: د قبر كنستلو نه خلق لته وو فارغ شوي يعني قبر لا تيار نه وو.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الجنائز. باب الجلوس عند القبر (رقم- ٣٢١٢) والسناني كتاب الجنائز/الوقوف للجنائز (رقم- ٢٠٠١) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب ما جاء في الجلوس في المقابر (رقم- ١٥٤٩) واحمد في المسند ٢٨٧/٤

تسهيلات:

قوله: فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ

د صاحب مشکاة دھول:- ملا علی قاری رحمہ اللہ فرمائی چې صاحب د مشکوة په ماقبل کښې (باب ماقال عند من حضر البوت) په فصل ثالث کښې دا حدیث مبارک په تفصیل سره بیان کړې دې خو دلته ئې د ذھول په وجه دوباره ذکر کړو.

د حدیث فوائد:- ① د مړي دفن کولو نه اول کښیناستل جائز دی

② مخ په قبله کښیناستل هم ضروری نه دی ،

③ دنیاوی خبرې کول یا مزاح وغیره کول منع دی ،

④ د الله عز و جل ذکر او درود شریف ونیل پکار دی

⑤ د مرگ تصور دې او کړي او خاموشه دې وی.

[۱۷۱۴] د مړي د هډوکو ماتولو ممانعت

۱۷۱۳- (۱) [۳۱] [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۲] كَثَرُ عَظْمِ النَّبِيِّ كَثَرُ حَيَاتِهِ" رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] او بي بي عائشه رضي الله عنها روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د مړده (مړي) هډوکي ماتول (باعتبار د گناه) د ژوندي سړي د هډوکو د ماتولو په شان دي. (مالک، ابوداؤد، ابن ماجه)

تسهيلات: قوله: كَثَرُ حَيَاتِهِ:

مړده ته د تکليف رسولو حکم:- يعنی لکه څنگه چه ژوندی سړی ته په شلولو خير لو تکليف کيږي هم دغه شان مړی ته هم په شلولو خير لو تکليف کيږي. دغه شان څنگه چه د ژوندی سړی سپکاوي کول منع دې څنگه چه د يو ژوندی سړی هډوکي ماتول منع دی هم دغه شان د مړی هډوکي ماتول هم منع دی.

د پوست مار تم شوی حکم:- په دې حدیث سره نن صبا د فيرنګبانو جوړ کړې شوې د ميډيکل نظام په سختی سره نفی او ترديد کيږي نن صبا په هسپتالونو کښې حکومت د پخواني زمانې د کفن چورو په شان د مړو پتولو غله ساتلی دی. هغه داسې چه کله په قبرستان کښې تازه مړې دفن کولې شی نو د شپې د اظالمان خي او قبر کولو لوسره د مړي نعش راپټ کړي او هسپتال ته ئی راوړي اوبيا په انساني نعشونو باندې تجربه کونکی د

(۱) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الجنائز/باب في الحفار يجد العظم هل يتنكب ذلك المكان؟ (رقم-۳۲۰۷) وابن ماجه كتاب الجنائز/باب في النهي عن كسر عظام الميت (رقم-۱۶۱۶) ومالك في الموطا كتاب الطهارة . باب ما جاء في السج بالراس والأذنين (رقم-۴۰)

ميدويكل مهذب خناور ددغه نعلش شلول او خيرل كوى اودغه شان دوى واكتران جوړيږي. الله تعالى انسان مكرم اود عزت والا جوړ كړې دي. (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ) سورة بنى اسرائيل الايه ٧٠. د قرآن پاك حكم دې په دې وجه د شريعت ضابطه ده چه هريو انسان وى د مرگ نه پس دهغه د نعلش بې حرمتى كول ناجائز دى كه كافروى او كه مسلمان وى مثله كول حرام دى او نعلش سره په هسپتالونو كښې هغه لوبې كولې شى چه د الله تعالى پناه كه چرې خوك دوى پوهه كوى نو زړ به وانى چه مونږ د انسانيت خدمت كوو اودا ضرورى دى. حالانكه حقيقت دادې چه دا يو تجارت دې اود دنيا گټلويو لويه ذريعه ده. د خدمت نوم صرف د خدمت بدنام كولو دپاره دې. كه په حقيقت باندې نظر واچولې شى نوچه خومره واكتران زياتيږي هم دومره بيمارنى زياتيږي نو ددې پيشې څه ضرورت دې د كومې په شروع كښې چه د شريعت مخالفت كيږي اود هغې په آخر كښې د صحت مخالفت كيږي. (توضيحات شرح مشکاة تحت هذا الحديث)

الفصل الثالث

[١٧١٥] د حضرت ام كلثوم (رضي الله عنها) د تدفين واقع

١٤١٥- (٢٣) [١] «عَنْ أَنَسٍ قَالَ: شَهِدْتُ أَبْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُذْفَنُ [٢] وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ [٣] قَرَأْتُ عَيْنِيهِ تَدْمَعَانِ [٤] فَقَالَ: هَلْ فِيكُمْ مَنْ أَحَدٌ لَمْ يَقَارِفِ اللَّيْلَةَ [٥] فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ: أَنَا [٦] قَالَ: فَأَنْزِلْ فِي قَبْرِهَا، فَتَزَلْ فِي قَبْرِهَا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: [١] او حضرت انس (رضي الله عنه) فرمايې چې زه هغه وخت موجود وم چې د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) لور (يعني د حضرت عثمان (رضي الله عنه) زوجه محترمه بي بي ام كلثوم (رضي الله عنها) خاورو ته سپارل كيده [٢] او حضور (صلى الله عليه وسلم) د قبر سره تشريف فرما [٣] ما وليدل چې د حضور (صلى الله عليه وسلم) د سترگو مباركو څخه اوښكي جاري وي [٤] بهر حال (هغه وخت) حضور (صلى الله عليه وسلم) صحابه (و) ته وفرمايل چې آيا په تاسو كښې خوك داسې سړي هم موجود دي چې نن شپه خپلي بي بي سره يو ځاي شوى نه وي [٥] حضرت ابو طلحه (رضي الله عنه) اوويل چې هو زه يم، [٦] نو حضور (صلى الله عليه وسلم) ورته وفرمايل چې (مړي قبر ته د خكته كولو د پاره) ته قبر ته خكته شه نو هغه قبر ته خكته شو. (بخاري)

حل الفان: - ① تَدْمَعَانِ: اى تيملان دمعاً: اوښكي ترې بهيدلې. ② لَمْ يَقَارِفِ: قارف مطلق يو ځاى كيدو او نژدې كيدو ته وانى دلته ترې مراد جماع ده.

(١) اخرجه البخارى كتاب الجنائز / باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: «يعذب الميت ببعض بكاء أهله عليه» إذا كان النوح من سنته (١٢٨٥) (رقم- ١٢٨٥) واحد فی المسند ١٢٦/٣

تسهيلات:

قوله: شَهِدْنَا بِتَرْسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دې نه مراد د رسول الله ﷺ لور بې حضرت ام كلثوم رضی الله عنها ده چه د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه زوجه محترمه وه. او د حضرت رقيه رضی الله عنها د وفات نه پس د حضرت عثمان رضی الله عنه په نکاح کښې راغلې وه.

قوله: تَدْمَعَان: يعنى حضور پاك د قبر په غاړه باندې تشريف كيخودې وو او د حضور پاك او ښكې جاري وې معلومه شوه چه اوښكې تويولو سره ژړا منع نه ده بلكه جائز ده.

قوله: لَمْ يُعَارَفِ الْبَيْلَةَ:

د مذكوره جملي مفهوم:- يعنى كوم سړى چه نن شپه خپلې بې بې سره جماع نه ده كړې هغه دې وړاندې راشي او ام كلثوم رضی الله عنها دې قبر كښې كوزه كړي. د مقارفه معروفه معنى جماع ده سره د دې چه د گناه كولو دپاره هم دا لفظ استعمالېږي. دلته اگر چه علماؤ تاويلات كوي مگر واضح معنى ئى هم جماع ده.

اشكال:- اوس سوال دادې چه حضور پاك داسې پټه شعبه ولې اوچيرله او د دې نه د حضور پاك مقصد څه وو؟

د اشكال جواب:- د دې جواب دادې چه حضور پاك ته د وحى په ذريعه معلومه شوې وه چه حضرت عثمان رضی الله عنه د شپې خپلې وينځې سره كوروالې كړې دې كيدي شى چه په حضور پاك باندې دا خبره سخته تيره شوې وى چه يو طرف ته زما لور مړه كيدله او هم په هغه شپه كښې هغه وفات هم شوه او بل طرف ته په داسې ماحول كښې عثمان بن عفان رضی الله عنه د خدمت په ځانى خپلې وينځې سره په كوروالى كښې مشغول كيدل مناسب نه وو. په دې وجه حضور پاك په ډير باريك انداز سره په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې ملامتيا او كړه. كه چرې حضور پاك حضرت عثمان رضی الله عنه په واضحه توگه سره ملامت كړې وې يا ئى ورته گيله كړې وې نو كيدي شى چه هغه د حياء د وجې نه مړ شوې وې. په دې وجه حضور پاك په پټه اشاره سره تنبيه او فرمائيله بل طرف ته حضرت عثمان رضی الله عنه علما، معذور گنړى ځكه چه حضرت ام كلثوم رضی الله عنها د ډيرې مودې نه بيمار ئى كښې راگيره وه او په دغه شپه هم په هغه خپل عادت باندې وه د زيات تكليف څه خبر نه وو په دې وجه حضرت عثمان رضی الله عنه خپلې وينځې سره كوروالې او كړو.

دويم اعتراض:- چه كله حضور پاك پخپله موجود وو نو ابو طلحه رضی الله عنه چه د ام كلثوم رضی الله عنها دپاره يو پردې وو هغه ام كلثوم رضی الله عنها څنگه قبر ته كوزه كړه؟

د اعتراض جوابونه:- ① چه كله رسول الله ﷺ د هغې د كوزولو حكم وركړ نو د هغوى دپاره شرعى جواز پيدا شو او د حضور پاك هم كيدي شى څه عذر وو چه پخپله ئى ام كلثوم رضی الله عنها قبر ته كوزه نه كړه.

① دا عمل د حضرت ابو طلحه رضي الله عنه د خصوصيات نه دي.

② بعضي علماؤ دا جواب ورکړې دي چه حضور پاک د جواز د بيان دپاره داسې اوکړه. بهر حال علماؤ ليکلی دی چه ښځه به هم سرې قبر ته کوزوی البته د سرې د ښځې د محارم نه کيدل ضروري دی گنی مجبوري ده.

[١٧١٦] د حضرت عمرو بن عاص رضي الله عنه وصيت

١٧١٦- (٢٣) عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ لِإِثْنَيْهِ وَهُوَ يَبَايُ الْمَوْتَ: [٢] إِذَا أُنْأَمْتُ فَلَا تُصَحِّبْنِي نَائِمَةً وَلَا تَأْتِ [٣] فَإِذَا دَفَنْتُمُونِي فَتَشْنُوا عَلَيَّ التُّرَابَ شَنًّا [٤] ثُمَّ أَقِمُوا حَوْلَ قَبْرِي قُبُورًا مَا يَهْرُ جُزُؤُهُ [٥] وَيُسَمِّرُ لَحْمَهَا، حَتَّى أَسْتَأْنِسَ بِكُمُ. وَأَعْلَمَ مَاذَا أَرَا جَعَلَ بِهِ رَسُولُ رَبِّي "رَوَاهُ مُسْلِمٌ."

ترجمه: ① او د حضرت عمرو ابن عاص رضي الله عنه په باره کښې روايت دي چې کله هغه د زنکدن په حالت کښې وو نو خپل ځوی (حضرت عبدالله) ته يې دا وصيت اوکړ [٢] چې کله زه مړ شم نو زما د جنازي سره دي نه څوک نوحه کونکي ښځه وي او نه دي اور وي [٣] او هر کله چې ما دفن کړئ نو په ما دپاسه خاوره لږ لږ واچوئ [٤] بيا د دفن کولو څخه روسته زما د قبر سره د دعائ استقامت او مغفرت او د ايصال ثواب د پاره، تر دومره وخت پورې ودرېږئ په څومره وخت کښې چې اوښ ذبح کولې شي [٥] او د هغه غوښه تقسيمول کيږي تر دي چې زه ستاسو په وجه آرام بيا موم [٦] او بغير د څه وحشت او ويرې پوهه شم چې زه د خپل پروردگار فرشتو ته څه جواب ورکوم. (مسلم)

حل الفتا: ① يَبَايُ الْمَوْتَ: اى النَّزْعُ: زنکدن ته وائى، ② فَلَا تُصَحِّبْنِي: زما په جنازه کښې دي شاملېږئ، ③ نَائِمَةً: اَبَيَّ: صَائِمَةً بِاللَّغَاءِ: په چغو جغو ژړيدونکې ښځې، ④ فَتَشْنُوا: اَبَيَّ: صُوبًا: يعنى په لږه لږه راباندې خاوره واچوئ، ⑤ يَهْرُ: د اوښ ذبح کولو ته نحر وائى ⑥ جُزُؤُهُ: اوښ، ⑦ أَسْتَأْنِسَ: چه زه آرام حاصل کړم (ستاسو په ذکر وائى او دعاگانو سره)، ⑧ رَسُلٌ: راليږلې شوې فرشتې مراد دى کومې چه د مړى نه تپوسونه کوى.

تسهيلات: قوله: فَلَا تُصَحِّبْنِي نَائِمَةً:

په مړى د ژړا کولو حرمت: - د جاهليت په زمانه کښې به په مړى پسې د ژړا کولو دپاره په کرايه باندې وينگانې کونکې ښځې راوستلې شوې. هغوى به د مړى اخواد يخوا تعريفونه کولوسره پخپله هم ژړل او نور خلق به ئى هم ژړول، ددې نه اسلام منع کړې ده.

قوله: وَلَا تَأْتِ:

د فخر دپاره په مړى پسې د اور بلولو معالمت: - د جاهليت په زمانه کښې به د فخر او تکبر اورسم اور وواچ په توگه مړى سره اور اورلې کيدو اوپه هغې کښې به ئى خوشبوني وغيره

اچوله اوخلقوته به نى خودلو. اسلام ددي نه منع اوکړه بلکه اور خو يو خراب فال دي دا اسلام په خصوصيت سره منع کړي دي. حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه هم ددي دوو منکراتونه د بچ کيدو په غرض وصيت فرماني.

قوله: لَمْ أَقْبِمْ أَحَدًا قَبْرِي:

د تدفين څخه پس د مړي د پاره د دعا کولو مسئوليت ۱- يعنى د يواويز د ذبح کولو او د هغې غوښه تقسيم کولو د وخت پورې زما قبر سره حصار شنى اوزما د پاره په توگه د ايصال ثواب دعا او کړنى تلاوت او کړنى او استغفار او کړنى. ستاسود دعاواستغفار په برکت به زما د پاره په قبر کښې د فرښتو سوال جواب آسان شى. اوزه به بغير د څه ويرې او خطري د فرښتو جواب ورکړم. اوما ته به اندازه اوشى چه په کومه طريقه جواب ورکړم. د ابوداود شريف په يو حديث کښې راغلى دى چه حضور پاك به کله د يو صحابي د تدفين نه فارغ شو نو د هغه قبر سره به اوږدېدو او صحابه کرامو ته به نى فرمائيل چه د خپل ورور د پاره استغفار او کړنى او د استقامت دعا ورله او غواړي. ځکه چه په دي وخت قبر کښې د ده نه سوال کيږي حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه هم ددي حديث د مضمون طرف ته اشاره فرماني.

[١٧١٧] د تدفين څخه پس د سورت بقره د شروع او آخرى رکوع لوستل

١٧١٧- (٢٣) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُمَرٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [٢] «إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَلَا تَحْسَبُوهُ [٣] وَأَنْتُمْ عَوَابِدُ إِلَى قَبْرِهِ [٤] وَلْيُقْرَأْ عِنْدَ رَأْسِهِ قَاتِحَةُ الْبَقَرَةِ [٥] وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ بَحَاغَةُ الْبَقَرَةِ» [٦] رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ وَقَالَ: وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ مَوْقُوفٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] او حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمايي چې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه واوريدل [٢] هر کله چې په تاسو کښې يو سړي وفات شي نو هغه محبوس (قيد) مه ساتئ [٣] بلکه د هغه تر قبر پورې هغه زر ورسوي [٤] او دا هم پکار دي چې د قبر سره ودرېدو سره د هغه سرته نژدې د سورة بقره ابتدايي آيتونه (يعني د شروع څخه تر مفلحون پوري) او ويل شى [٥] او پښو ته نژدې د سورة بقره آخري آيتونه (يعني د آمن الرسول څخه تر آخر پورې آيتونه) دي او ويل شى، [٦] بيهقي دا روايت په شعب الايمان کښې نقل کړي دي او ويلي يي دي چه صحيح دا دي چې دا روايت په حضرت عبدالله رضي الله عنه باندې موقوف دي. **حل الفات:** ①- فَلَا تَحْسَبُوهُ: أى: لَا تَقْرَؤُوا دَفْنَهُ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ: يعنى په کورونو کښې نې بند مه ساتئ او بغير د عذر نه نې په دفن کښې تاخير مه کوي.

تسهيلات: قوله: فَلَا تَحْسَبُوهُ:

د مړي په تدفين کښې د تلوار حکم ۱- ځکه چه که مړي نيك وي نو فرښتي انتظار کوي او که چري بد عمل وي نو د کورونو نه د بدې زراخوا کړنى. چنانچه علامه ابن همام رحمته الله عليه فرماني

چه کله سړې مړشې نو د هغه په تجهيز او تکفين کښې تادی کونی.

قوله: وَأَمْرٌ عَوَايِه: دا جمله د رومبې جملې دپاره د تاکيد په توگه راوړلې شوې ده. ځکه چه د لاجبوه مطلب پخپله هم دغه دې چه په تادنی سره نی اورنی.

قوله: وَلْيُفْرَأْ: په دې جملې سره تلقين علی القبور په واضحه توگه سره معلومېږي. چنانچه په دې حديث کښې د کوم تلقين ذکر دې هغه دادې چه د مړې د قبر سر ته د سورت بقره د شروع رکوع يو سړې اودريدوسره په زوره اولولی او دخپو طرف ته بل سړې د سورت بقره آخری رکوع اولولی. په دې تلقين کښې د هيچا څه اختلاف نشته دې. دې نه علاوه بل يو مروجہ تلقين وی چه د قبر په مينځ باندې گوته کيځودوسره د مړې څه رهنمائی کولې شی چه اوس به فريشتې راځي هغوی به داسې سوال کوی ته داسې جواب ورکړه. که په دې تلقين کښې غلطه عقیده شامل شی اوبې کاره خبرې راشي نو ددې په ناجائز کيدو کښې هيڅ شک نشته دې. ليکن که غلطه عقیده نه وی او غلط فرمائش نه وی نو د شوافع په نيزداتلقين جائز دې. حضرت مولانا رشيد احمد گنگوہي رحمۃ اللہ علیہ فتاویٰ رشيديه کښې ددې تلقين باره کښې ليکلې دی چه ددې مدار د مړو اوريدو اونه اوريدو په مسئلہ باندې دې. د کومو مخلوق چه دا عقیده ده مړی اوری نو هغوی د دې تلقين قائل دی او د تدفين نه پس په قبر باندې تلقين کوی ليکن د کومو مخلوق چه دا عقیده ده مړی نه اوری هغوی ددې قسم تلقين نه انکار کوی. بهر حال په زير بحث حديث کښې د کوم تلقين ذکر دې د هغې په کولو کښې د هيچا اختلاف نشته دې.

د ايمان ثواب فائده او فضيلت: - حضرت امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه کله تاسو قبرستان ته لاړشئ نو هلته سورت فاتحه، معوذتين او سورت اخلاص لوستلو سره ثواب د قبرستان والو ته ور بخښئ نو هغه ثواب دغه مړو ته رسيږي.

يولس مخه د سورة فاتحي لوستلو فضيلت: حضرت علی رضي اللہ تعالیٰ عنہ فرمائی چه کوم سړې قبرستان ته لاړشی او يولس ځل سورت فاتحه اولولی او د هغې ثواب قبرستان والو ته وراوځيښی نو د الله تعالی د طرف نه دې سړی ته په قبرستان کښې د څښو شوو مړو د شمير برابر ثواب ورکوی.

په قبرستان کښې د سورة فاتحه، اخلاص او تکاثر وليلو فضيلت: حضرت ابوهريره رضي اللہ تعالیٰ عنہ فرمائی د حضور پاک ارشاد مبارک دې چه کوم سړې قبرستان ته لاړشی سورت فاتحه او قل هو الله احد او سورت تکاثر لوستلو سره الله تعالی ته عرض او کړی چه ای الله ما ستا کلام لوستلې دې ما چه دې وخت کښې کوم څه لوستلی دی ددې ثواب په قبرستان کښې څير مؤمنانو سړو او مؤمنانو ښځو ته ور بخښم نو په قبرستان کښې چه څومره مړی دی هغوی د الله تعالی په حضور د دغه سړی دپاره شفاعت کونکی جوړيږي.

د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دي چه حضور پاك فرمائي چه كوم سړې قبرستان ته لاړشي او هلته د ايصال ثواب په غرض، سورت ياسين تلاوت كړي نواله تعالى د قبرستان والو په عذاب كښې كمې كوي او دې سړي ته په قبرستان كښې خښو مړو د شمير په اندازه نيكني وركولې شي.

بهر حال قبرستان د لوبو او منډو تړلو خاني نه دي بلكه د عبرت حاصلولو خاني دي چه خومره لوني لوني ختمې مرگي راغورزو لې دي په زمكه كښې خښ دي اودا لوني ستنې د قبر خاورو څنگه اوخولې. هر مسلمان له د دغه وخت د پاره تياري كول پكار دي.

[١٧١٨] د حضرت عائشه رضي الله عنها د خپل ورور په قبر حاضرې

١٧١٨- (٢٥) [٢٥] وَعَنِ ابْنِ أَبِي مَلِيكَةَ قَالَ [٢] لَمَّا تَوَفَّى عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بِالْحَبَشَةِ وَهُوَ مَوْضِعُ [٣] فَحُمِلَ إِلَى مَكَّةَ فَدْفِنَ بِهَا [٣] فَلَمَّا قَدِمَتْ عَائِشَةُ أَتَتْ قَبْرَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ [٥] فَقَالَتْ: وَكُنَّا كُنْدَ مَائِي جَذِيْمَةً حَقِيْبَةً مِنَ الدَّهْرِ [٦] حَتَّى قِيلَ لَنُيَتَّصَدَّعَا [٧] فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَانَتِي وَمَالِكَا [٨] لِيَطْوِلَ اجْتِمَاعُ لَمْ يَبْتَثْ لَيْلَةً مَعَا [٩] ثُمَّ قَالَتْ: وَاللَّهِ، لَوْ حَضَرْتُكَ مَا دَفَنْتُ إِلَّا حَيْثُ مِتُّ [١٠] وَلَوْ شِئْتُ لَكُ مَا زُرْتُكَ، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [١] حضرت ابن ابې مليكه وايي [٢] چې كوم وخت حضرت عبدالرحمن بن ابې بكر رضي الله عنه په حبشي كښې وفات شو چې يو مقام دي [٣] نو د هغه مړي مكې ته راوړل شو او هلته دفن كړې شو [٤] څه وخت چې بي بي عايشي رضي الله عنها د حج د پاره مكې ته تشریف راوړو نو د خپل ورور حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه قبر ته هم ورغله [٥] او هلته يې دا شعرونه وويل:

وَكُنَّا كُنْدَ مَائِي جَذِيْمَةً حَقِيْبَةً
فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَانَتِي وَمَالِكَا
مِنَ الدَّهْرِ حَتَّى قِيلَ لَنُيَتَّصَدَّعَا
لِيَطْوِلَ اجْتِمَاعُ لَمْ يَبْتَثْ لَيْلَةً مَعَا

يعني مونږ دواړه د جديمه د دواړو هم نشينانو په شان د يوي اوږدي مودي څخه سره يوځاي وول [٦] تر دې چې دا ويل كيده چې دا دواړه به هيڅ كله سره جدا نشي [٧] ليكن هر كله چې مونږ دواړه يعني زه او مالک د يو بل څخه جدا شو [٨] نو د اوږدي زماني پورې د يو بل سره د اسيډو باوجود گويا د يوي شپې د پاره هم يوځاي شوي نه وو، [٩] د دې څخه روسته بي بي عايشي رضي الله عنها وفرمايل قسم په خداي كه ستا د وفات په وخت زه موجوده وې نو ته به ما په هغه ځاي كښې دفن كړي وي چيرته چې ته وفات شوي وي، [ځكه چې مړي د هغه ځاي څخه چيرته چې وفات شوي وي بل ځاي ته نه منتقل كول سنت او افضل دي] [١٠] او دا چې كه زه ستا د وفات په وخت ستا سره موجوده وې نو دا وخت به دې قبر له نه راتلم. (ترمذي)

حل اللغات: - ① لَدُنَّا: اي جَلَسُوا وَأَلْسَنُوا: هم نشين او ورسره ناست دوه كسان، ② جَذِيْمَةً: د عراق او جزيره د بادشاه نوم دي ③ حَقِيْبَةً: أي: مُدَّةً لَا وَقْتُ لَهَا: يوه موده چه محدود نه وي، يعني اوږده

(أخرجه الترمذي في السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في الرخصة في زيارة القبور (رقم ١٠٥٥))

زمانه، ⑤ لَنْ يَتَذَكَّرَ: أي: لَنْ يَتَذَكَّرَ: یعنی چه کله به هم جدا نه شی، ⑥ لَمْ يَنْتِ: أي: سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ: یعنی چه مونږ دشبې لږه حصه هم چرته یو ځای نه وی تیره کړې.

تسهيلات: قوله: بِالْحَبَشَةِ:

په ځا، باندې پيش دې اوباساکن ده او په شين باندې کسره ده دې نه پس ياء باندې شد دې. د "نُغْلِي" په وزن باندې دې. په مکه معظمه کښې په بنکته علاءو کښې نعمان اراک سره د يو غر نوم دې چه دمکې مکرمې په اطرافو کښې واقع دې. احابيش قریش هم دې طرف ته منسوب دی.

د عائشې رضی الله عنها د خپل ورور عبدالرحمن د قبر زیارت کول: — علماؤ لیکلی دی چه د مکې نه په یو منزل فاصله باندې یو ځائی واقع دې بعضې شپې میلۀ فاصله لیکلې ده. دلته د حضرت عائشه صدیقۀ رضی اللہ عنہا ورور عبدالرحمن بن ابی بکر رضی اللہ عنہ وفات شوې وو او د هغه ځائی نه خلقو راوچت کړو مکې ته ئی راوړو او په جنت المعلّۀ کښې خښ کړو. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د تدفین نه پس یو وخت کښې د خپل ورور قبر له راغله او په عجیبه انداز سره د رفاقت او محبت اظهار کوی. اویائی دوه شعرونه وئیلی دی چه دهغې او د هغې د ورور حال سره ډیر زیات مناسب وو. معجم البلدان (ج ۲ ص ۲۱۴)، باندې تفصیل موجود دې.

د تمیم بن نویره د اشعارو پس منظور: — دا دوه شعرونه په حقیقت کښې د یو شاعر وو د کوم نوم چه تمیم بن نویره وو او د هغه د ورور نوم مالک بن نویره وو کوم چه خالد بن ولید رضی اللہ عنہ په جنگ یمامه کښې قتل کړې وو. قصه داسې وه چه د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ د خلافت په زمانه کښې د مرتدینو خلاف لوئی جنگونه شوی وو. د بنو تمیم خلاف کاروائی اوشوه او بیا په یمامه کښې سخت جنگونه اوشو.

مالک بن نویره د خپل قوم مشر وو داسرې د مسلمانانو په قید کښې راغلو. حضرت خالد رضی اللہ عنہ هغه سره خبرې اترې اوکړې دکومې نه چه اندازه اوشوه چه واقعی دا سرې مرتد دې او اوس هم په ارتداد باندې قائم دې. لهذا هغوی حکم ورکړو چه دې قتل کړئ نو د هغوی په حکم سره دې قتل کړې شو. بعضې لیکلی دی چه دا سرې دکومو مسلمانانو په لاس گرفتار شوې وو په غلطنی سره د چا د لاسه اووړلې شو. بهر حال چه څنگه هم مړ کړې شو خو د هغه ورور تمیم بن نویره یو ډیر زور آور شاعر وو هغه یو طوفان راوچت کړو چه زما ورور مسلمان وو. حضرت خالد رضی اللہ عنہ هغه قصداً قتل کړې دې. لهذا د خالد رضی اللہ عنہ نه قصاص واخلى. دامقدمه د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ دربار ته راغله. حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ خوبری کړو لیکن د بیت المال نه ئی د هغه دیت د دغه سرې ورور ته ورکړو.

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دغہ شعرونہ دَخِل رور دَپارہ اووئیل او اشارہ نی اوکرہ چہ زمونہ تعلق اوخپل رور سرہ محبت داسی وو چہ خلقو دا کنٹرل چہ دا دوارہ بہ کلہ جدا نہ شی۔ دَدِی اوږد رفاقت او محبت نہ پس چہ کلہ رور مہ شو نواوس داسی محسوس کیری لکہ چہ مونہ ہلو یو خانی شوہ نہ وو

تعمیم بن نویرہ بہ دِی دوو شعرونو کنبی خپل خان اوخپل رور دَ جذیمہ دَ دوو ملگرو پہ شان گر خولہ دی چہ دَھغوی اوږد رفاقت او محبت او اوږد تعلق داسی وو چہ خلقو کنٹرل چہ دا دوارہ بہ کلہ ہم جدا نہ شی لیکن چہ کلہ دَ رور مرگ راغلو نواوس داسی محسوس کیری لکہ چہ مونہ چرتہ ہلو یو خانی شوہ نہ وو

دَ جذیمہ ابرش تعارف او واقعہ :- دلته دا خبرہ ضروری ده چہ جذیمہ اوپیژنتی او دَھغی دوه ملگری اوپیژندلی شی دِی دَپارہ چہ بہ دِی دوو شعرونو باندی پہ صحیح توگہ پوهه شنی او دَدِی حدیث پوره منظر ستاسو مخی تہ راشی۔

جذیمہ ابرش دَ عراق او جزیرہ عرب پہ یوه زمانہ کنبی مشهور بادشاہ تیر شوہ دِی۔ هغه یوہی بنخې زیا قتل کړې وو چہ یوه ملکه بنخه وه۔ قصہ داسی پینہ شوه چہ جذیمہ ابرش پہ یوه زمانہ کنبی پہ یو بادشاہ باندی حملہ اوکرہ او هغه نی قتل کړو۔ دَ دغہ بادشاہ په خانی دَ هغه لور په بادشاہنی کیناسته۔ دا بنخه ډیره بنائسته وه دَدِی دومره لوئی وینسته وو چہ خپل خان به نی په هغی کنبی پتولو۔ دا پیغله وه او واده نی نه کولو۔ دَ لوئی لوئی بادشاہانو دَ نکاح پیغام نی رد کړې وو۔ کلہ چہ دَھغی پلار مہ شو نو جذیمہ ابرش ورته دَ نکاح پیغام راؤلیکلو۔ هغی پیغام قبول کړو او په زړه کنبی نی قسم او خوږلو چہ دَ خپل پلار په بدله کنبی به جذیمہ ابرش قتل کوم۔

چنانچہ دَ واده وخت مقرر شو او جذیمہ ابرش دَ خپلو خلقو سرہ دَ زیا طرف تہ دَ واده زلمی جوړیدو سرہ روان شو۔ دَ جذیمہ یو وزیر وو دَھغه نوم قصیر وو هغه ډیر هوښیار وو هغه ډیر کوشش او کړو چہ بادشاہ سلامت دَ هوکۀ مہ خوره۔ دَ مقتول دَ وارث دَ زړه نه کلہ هم دَ قاتل نه دَ انتقام جذبہ نه شی ختمیدي۔ جذیمہ وئیل چہ دِی بنخې پخپله دَ واده کولو اظهار کړې دِی تہ هسې په شک کنبی پریوخی۔

بهر حال جذیمہ ابرش چہ کلہ زیا تہ اور سیدو او زیا هغه قابو کړونو هغه نی گرفتار کړو او ډیر په بې دردی سرہ نی هغه چت پورې زوړند کړو او په بدن کنبی چرې غړو لوسره قتل کړو او دَ خپل پلار قبر سرہ نی دفن کړو په قبر نی اولیکل چہ ما دَ خپل پلار په بدله کنبی دا بادشاہ قتل کړې دِی۔ بیا دَ جذیمہ وزیر قصیر ډیرې لوئی حیلې کولو سرہ دَ زیا پورې رسائی حاصله کړه او په ډیره هوښیاری سرہ نی زیا قابو کړه مگر دَ هغی دَ قتل کولونه مخکینی زیا زهر او خوږل او ونی وئیل چہ زه دَ خپله لاسه مړه کیرم دَ قصیر دَ لاسه نه دا

خان له يو اوږد داستان دې کوم چه ابن جوزي رحمه الله په لطائف از كيا كښې ذكر كړې دې او په لطائف علميه كښې دا قصه په ډير دلچسپ انداز كښې ذكر ده

د جذيمه اېرش د دوو ملگرو تعارف: - اوس راشي چه د جذيمه اېرش دوه ملگري خوك وو. داهم يو عجيبه اتفاق دې چه د جذيمه اېرش په دربار كښې د جذيمه دوو ملگرو په خپل مينځ كښې روڼه وو د يونوم مالك او د بل نوم عقيل وو. خلوښت كالو پورې دا دواړه روڼه د جذيمه په دربار كښې داسې يو ځاني پاتې كيدل چه د چا به خيال هم نه تيريدو چه دا دواړه به چرته جدا شي او عربوبه د هغوی رفاقت د مثال په توگه پيش كولو ليكن يو وخت داسې هم راغلو چه هغوی دواړه د مرگ په وجه داسې جدا شو چه د چا به خيال هم نه تيريدو چه دا دواړه چرته يوځاني هم پاتې وو. تميم بن نویره او حضرت عائشه رضي الله عنها دواړو د خپلو روڼو رفاقت او بيا جدائی هم په دې پس منظر كښې پيش كړه.

قوله: مَا ذُنُوتُ إِلَّا حَيْثُ مِتُّ:

د مړي د منتقل كولو معانعت: - حضرت عائشه رضي الله عنها د دوو خبرو اظهار او كړو او خپل خواهش او تمنائی ښكاره كړه يو دا چه كه چرې د رور د رفاقت په وخت زه هلته وې چرته چه نې رور وفات شوې وو نو ما به د مكې قبرستان كښې دفن كولو دپاره د منتقل كولو اجازت نه وركولو ځكه چه مړي منتقل كول د شريعت خلاف دی او كه چرې زه د رور د وفات نه پس د هغه زيارت كوم نو نن به زه د خپل رور په قبر باندې د زيارت كولو دپاره قبرستان ته نه راتلم ځكه چه د ښخودپاره قبرستان ته تلل صحيح نه دی.

[١٧١٩] په تدفين كښې د "سل" د طريقې ثبوت

١٢٨- (٢٢٦) عَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: «سَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعْدًا، [٧] وَرَفَّ عَلَى قَبْرِ مَاءٍ»، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] او حضرت رافع رضي الله عنه وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت سعد رضي الله عنه د سر د طرف څخه قبر ته خڅته كړو [٢] او د هغه په قبر يې اوبه وشيندلي. (ابن ماجه، حل القنات: - ١) سَلَّ: په مزه مزه راښكلو ته وائي. [٣] رَفَّ: اوبه يې وشيندلي، تسهيلات:

نوت: - ددې حديث شرح په د بل حديث په تسهيل كښې ذكر ده.

[١٧٢٠] اذ سرّد طرفه د خاوري اچولوشروع مڪول

١٧٢٠- (١) [٢٤٤] «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ [٢] ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ فَمَضَى عَلَيْهِ مِنْ قَبْلِ رَأْسِهِ ثَلَاثًا». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [١] او حضرت ابو هريره رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ په يوي جنازي باندې مونږ اوکړو [٢] بيا د هغه قبر ته راغلو اودسر د طرف څخه يي په قبر دري موتي خاوره واچوله. (ابن ماجه)

حل الثقات: - ① فَمَضَى: أَي: قَبَضَ التُّرَابَ وَرَمَاهُ: مَوْتِي نَبِي د خاورو نه ډک کړو او په قبر کښې واچولې.

تسهيلات:

قوله: فَمَضَى عَلَيْهِ مِنْ قَبْلِ رَأْسِهِ ثَلَاثًا:

د تدفين په وخت په قبر درې لږې خاوره اچول: - مسنون هم دادی چې د تدفين په وخت هر کس دې په دې قبر باندې درې لږې ښاؤره واچوی.

[١٧٢١] په قبر باندې د کيڼا ستوي ډډه وهلو ممانعت

١٧٢١- (١) [٢٤٨] «وَعَنْ عُمَرُو بْنِ حَرْمٍ قَالَ: [٢] لَرَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَكِيًا عَلَى قَبْرِ فَقَالَ: [٣] "لَا تُؤَدِّ صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ، وَلَا تُؤَدِّيهِ". رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [١] او حضرت عمرو بن حزم رضي الله عنه وايي [٢] چې رسول الله ﷺ زه د يو قبر سره په څنګ وهلو وليدم نو وي فرمايل [٣] چې ته دي قبر ولا ته تکليف مه ورکوه يا دا يي وفرمايل چې ده ته تکليف مه ورکوه. (احمد)

(١) اخرجه ابن ماجه في السنن كتاب الجنائز/باب ما جاء في حشو التراب في القبر (رقم-١٥٦٥)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: «إنا بك لمحزونون» (رقم-١٣٠٣) ومسلم ١٥ - كتاب الفضائل/باب رحمته صلى الله عليه وسلم الصبيان والعيال وتواضعه وفضل ذلك (رقم-٦٢ - (٢٣١٥)) وابوداود في السنن كتاب الجنائز،/باب في البكاء على الميت (رقم-٣١٢٦) واحمد في المسند ٣/١٩٤

[۷] بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ

په مړی د ژبا بیان

خلاصة الباب :-

فيه أربعون حديثاً مشتملة على عشرة مسائل:

- ① حكم البكاء على الميت: ١، ٢، ٣، ٢٦، ٢٧.
- ② بحث عذاب الميت بكاء أهله عليه: ٣، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٤، ٢٥.
- ③ النهي عن النياحة على الميت وما يقارنها: ٤، ٥، ٦، ٧، ١١، ١٩، ٢٢، ٢٣، ٢٩، ٣٠.
- ④ فضيلة الصبر على المصيبة: ٧، ١٢، ٣٧، ٣٨، ٤٠.
- ⑤ عدم ضياع أجر موت الأولاد بالنياحة: ٨، ٩، ١٠، ١٤، ١٥، ٣١، ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦.
- ⑥ بكاء المخلوقات على المؤمن: ١٣.
- ⑦ فضيلة التعزية: ١٦، ١٧.
- ⑧ الاطعام لأهل الميت: ١٨.
- ⑨ عدم فائدة الإقامة عند القبر: ٢٨.
- ⑩ فضيلة الاسترجاع عند المصيبة: ٣٨، ٣٩.

تسهيلات:

ملحوظه: - د مړي ځنبول او قبر ته کوزولو د کیفیت ټول تفصیلات په هغه احادیثو کېني راغلي وو اوس وړاندې په مړي باندې د ژړا او دعا بیان راځي.
قال الله تعالى ﴿وَيُبَيِّرُ الصَّيْرِينَ﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٥﴾ [سورة البقرة الآية: ١٥٦]

د یو خپلوان او رسته دار په مرگ، فراق، غم او صدمه رسیدل یو فطری او طبعی امر دی. زړه او دماغ ته دغه صدمه رسیدوسره د سترگو نه اونیځي بهیدل هم یو طبعی او غیر اختیاری عمل دی. دین اسلام چونکه کامل مکمل بلکه اکمل مذهب دی په دې وجه دې د انساني ژوندون په هره شعبه کېني د انسان رهنمائی کړې ده. نو د غم او خوشحالي په هره موقع باندې په اسلام کېني قواعد او ضوابط موجودی دی.

د چا په مرگ او ژړا کېني د اعتدال لار اختیارول: - په دې سلسله کېني په دې باب کېني اسلام د چا د مرگ او ژړا په سلسله کېني د اعتدال لاره خودلې ده. اسلام په طبعی جذباتو په اظهار باندې پابندی نه ده لگولې لهذا د ژړا اجازت نی ورکړې دي لیکن د اعتدال د حد نه په تیریدو باندې پابندی لگولې ده. یعنی د ژړا او فریاد او جغو صورو او د خلې نه نامناسب خبرې وېستلو باندې پابندی لگولې ده. د غم طبعی اثرات تر دریو ورځو پورې زیات وی په

دې وجه د دریو ورځو پورې غمرازی کولو اجازت دې. د غمرازی مطلب دادې ډول سنگار به نه کوي او د خفگان په حالت اوسیدل د دریو ورځونه زیات په یو مړي باندې غمرازی کولو اجازت نشته. او ښځه به په خپل خاوند باندې څلور میاشتې اولس ورځو پورې د غمرازی اظهار کولې شی ځکه چې د هغې خفگان ډیر زیات دې اودا ځکه چې د هغې ټول کور وران شوې دې. د دریو ورځونه زیات خفگان کولو د وجې نه او ښکې تویولو سره ژړل جائز دی. کله چې غم ریا د شی صرف ژړا منع نه ده په ژړا کېنې شریعت دا اعتدال کېځودې دې چې ویناکول حرام دی چېغې صوري وهل حرام دی او د مړي بې ځایه قصیدې وئیل او د تعریف بې ځایه پل ټول جائز نه دی.

د تعزیت مسنونیت: - د چاد خپلوانو په مرگ باندې د هغه سره تعزیت کول مسنون دی. د تعزیت مطلب دادې چې په دغه خفگان کېنې د مړي پسماندگانو ته د صبر وښات اود وقار تلقین او کړې شی او د آخرت د اجر او ثواب تذکره او کړې شی. حضور پاک د حضرت جعفر رضی الله عنه حضرت زید رضی الله عنه او عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په شهادت باندې په مسجد نبوی کېنې ناست وو او صحابه کرام راغلی وو تعزیت ئې کړې وللهذا په جمات کېنې کیناستل زیات بهتری.

د تعزیت موده او کلمات: - د تعزیت وخت صرف دریو ورځو پورې دې چې نه زیات تعزیت کول مکروه دی. او که غم وهلې سړې دغه وخت کېنې موجود نه وی نوچه کله ملاقات اوشی هغه دې تعزیت او کړې. د مړي د دفن کولو نه پس تعزیت کول د دفن کولو نه وړاندې د تعزیت کولو نه بهتری دی. د مړي والو کور ته خوراک ورلیکل هم د تعزیت یوه حصه ده. د تعزیت کولو په وخت دا الفاظ ادا کول پکار دی. "ان الله ما اخذوله ما اعطى وكل شيء عنده باجل مسمى، ان وانا اليه راجعون" دا الفاظ هم وئیلې شی "عظم ارجك وغفر مصابك"

د ایذا مخفه مړه: - ایذا نه مراد دادې چې قبر ته ډډه لگول او په قبر باني کېنناستو باندې صاحب قبر خفه کېږي. ځکه چې دې سره حقارت لارمېږي.

الفصل الأول

[١٧٢٢] د بچي په وفات باندې د رسول الله ﷺ خفگان

١٤٣٣ - (١) عَنْ أَنَسٍ قَالَ: «دَعَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَبِي سَيْفٍ الْقَيْنِ [٢] وَكَانَ ظُلُمًا لِرَبِّهِمْ [٣] فَأَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّمَهُ [٤] ثُمَّ دَعَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ [٥]

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: «إنا بك لمعزون» (رقم- ١٣٠٣) ومسلم في كتاب الفضائل/باب رحمته صلى الله عليه وسلم الصبيان والعيال وتواضعه وفضل ذلك (رقم- ٦٢) - (٢٣١٥) وابوداود كتاب الجنائز،/باب في البكاء على الميت (رقم- ٣١٢٦)

وَإِبْرَاهِيمَ يُبَوِّدُ بَنِيهِ ۖ فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَذَرِقَانِ ۖ [٧] فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ [٨]؟ فَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ، إِنَّمَا رَحْمَةٌ، ثُمَّ أَتَيْتُهَا بِأُخْرَى [٩] فَقَالَ: إِنَّ الْعَيْنَ تَذْمَعُ، وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ ۖ وَلَا تَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا ۖ [١٠] وَلَا تَبْغِزْ أَقْرَبَكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَحْزُونُوا ۖ «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

قوله: حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چې يوه ورځ مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د ابو سيف لوهار کور ته ورغلو [٢] چې د حضور صلى الله عليه وسلم د خوي حضرت ابراهيم عليه السلام د دايي خاوند وو [٣] حضور صلى الله عليه وسلم حضرت ابراهيم عليه السلام په غيږ کښې اخستو سره ښکل کړو او بوي يې کړو (يعني خپله ځله او پوزه يې د هغه په مخ داسې کيښودله څرنگه چې څوک خوشبو بويوي) [٤] د دې واقعي څخه څو ورځې وروسته مونږ بيا ابوسيف کره ورغلو، [٥] کوم وخت چې د ابراهيم عليه السلام د زنکدن حالت وو [٦] دې ليدو سره د حضور صلى الله عليه وسلم د سترگو مبارکو څخه اوښکې وبهيدلي [٧] نو حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه عرض اوکړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ته هم ژاړې [٨]؟ حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې اي ابن عوف: د اوښکو بهيدل رحمت دي د دې څخه روسته بيا د حضور صلى الله عليه وسلم د سترگو مبارکو څخه اوښکې وبهيدلي [٩] حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې سترگې اوښکې بهيوي او زړه غمجن دي [١٠] خو د دې باوجود زمونږ په ژبو هغه الفاظ دي چې په هغې سره زمونږ پروردگار راضي وي [١١] اي ابراهيمه مونږ ستا په جدايي سره بيشکه غمجن يو. (بخاری، مسلم)

حل اللسان: -- ① القَيْن: أي: الحداد: لوهار ته وانی. ② طَرَقَا: أي: أَتَتْكَ زَوْجَ مَرْضِعَةٍ إِبْرَاهِيمَ، وَصَاحِبَ كَيْبَتَا: يعنى داد حضور صلى الله عليه وسلم د خوي حضرت ابراهيم عليه السلام د دايي خاوند وو. ③ قَبَّلَتْ: ښکل ني کړو. ④ فَمَع: يوني ني کړو (د ډير محبت په وجه ني خپله پوزه مبارکه دهغه په مخ داسې کيښودله لکه چه گل بوټي کوي). ⑤ يُبَوِّدُ: أي: يَتَرَكُ وَيَتَرَدَّدُ فِي الْفِرَاشِ لِكُونِهِ فِي النَّوْمِ: په بستره باندې ريډلو زنکدن ني وو، مړ کيدلو. ⑥ تَذَرِقَانِ: أي: تَمْلِكَانِ دَمْعًا: د سترگو نه ني اوښکې بهيدلي.

تسهيلات:

قوله: أَيْ سَيْفٍ: د ابوسيف نوم براء وو او د هغه د بې بی نوم خوله عليه السلام وو چه د حضرت ابراهيم عليه السلام دانی وو.

قوله: وَكَانَ طَرَقًا إِبْرَاهِيمَ:

حضرت ابراهيم عليه السلام د ماريه قبطيه عليه السلام د خيټي نه پيدا شوې وو د ١٦/١٧ مياشتو په عمر کښې هغه وفات شو.

قوله: فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَذَرِقَانِ:

د سترگو هغه يې اختياره د اوښکو تکللو حکم: -- حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خيال اوکړو چه مرگ خود الله تعالی د تقدير لاندې راځي. عام خلق خو په داسې موقعو باندې ژاړي ليکن د حضور پاک نه ژړا د هغوی عليه السلام د اوچت شان د وجې نه اود کمال معرفت د وجې نه حضرت

عبد الرحمن عليه السلام پورته نور هم عجيبه او گنرل او وئی فرمائیل چه یارسول الله صلی الله علیه و آله تاسو هم ژاړئ؟ حضور پاک او فرمائیل دا رحمت دې یعنی زما سترگې د بې صبرنې او ژړا فریاد نه لمدې نه دی بلکه د شفقت او رحمت نتیجه ده ځکه چه کوم سړې په سینه کښ کانیږي نه بلکه زړه او ځیگر لری نو د شفقت او رحمت د وجې به د سترگونه او ښکې روانېږي. ددې فرمان نه پس د حضور پاک د سترگو مبارکونه نورې او ښکې پر سوتلې او حضور پاک او فرمائیل چه زه عمگین یم په دې کښې حضور پاک ارشاد او فرمائیلو چه په داسې موقعو باندې د چا د سترگونه او ښکې نه روانېږي هغه په حقیقت کښې په سینه کښې درزیدونکې زړه نه لری بلکه د کانیږي یوه ټکړه په کښې وی په داسې احوال کښې عمگین کیدل د اهل کمال په نیز د کامل کیدو نښه ده او که دزړه ټکړه د سترگو په وړاندې سا ورکوی او د سړي په مخ باندې تازگی او مسکا وی نو دا دکمال نه بلکه د نقص اوزوال علامت دې.

[١٧٢٢] د نمسی په وفات د رسول الله صلی الله علیه و آله د سترگو او ښکې بهیدل

١٧٢٢- (١) [٢] «وَعَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: [٢] أُرْسِلَتِ ابْنَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ [٣] إِنْ ابْنَتَا لِيُفَضَّ قَاتِنًا [٤] فَأُرْسِلَ يَقْرَأُ السَّلَامَ وَيَقُولُ: [٥] إِنْ لِلَّهِ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أَعْطَى [٦] وَكُلٌّ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى [٧] فَلْيَتَصَبَّرْ وَلْيَتَحَسَّبْ [٨] فَأُرْسِلَتْ إِلَيْهِ تُقِيمُ عَلَيْهِ لِيَا تَيْتَبَا [٩] فَقَامَ وَمَعَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَمَعَادُ بْنُ جَبَلٍ وَأَبِي بْنُ كَعْبٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَرَجُلٌ [١٠] فَرَفِقَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّمِيَّ وَنَفْسَهُ تَتَفَقَّعُ [١١] فَقَاصَتْ عَيْنَاهُ، فَقَالَ سَعْدٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هَذَا؟ [١٢] فَقَالَ: هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ [١٣] فَأَمَّا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] او حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه فرمایي [٢] چې د نبی کریم صلی الله علیه و آله لور بی بی زینب رضي الله عنها حضور صلی الله علیه و آله ته د چا په ذریعه پیغام ولیږلو [٣] چې زما د خوي ساه خيژي نو سمدستي ته صلی الله علیه و آله ماته تشریف راوړه [٤] حضور صلی الله علیه و آله په جواب کښې د سلام څخه روسته دا پیغام ولیږلو [٥] چې کوم شي (یعنی اولاد وغیره) چې الله تعالی واخستو هغه هم د هغه وو او کوم شي چې هغه ورکړي دي هغه هم د هغه دي انو دهغې په تلو ژړا او انگولا کول نه دي پکار ځکه چې د هغه امانت وو چې هغه واپس واخستو [٦] او د الله تعالی په نزد د هر شي یو وخت مقرر دي (یعنی ستا د خوي ژوند د دومره ورځو د پاره لیکل شوي وو څومره ورځي چې هغه ژوندي وو) [٧] نو تاته صبر کول او د الله تعالی څخه د ثواب طلبگاره کیدل پکار دي [٨] بی بی زینب رضي الله عنها دوباره سړي ورو ولیږلو او دا خل بي حضور صلی الله علیه و آله ته قسم وړاندې کړو چې ضرور تشریف راوړه [٩] نو حضور صلی الله علیه و آله پاڅیدو او حضرت سعد بن عبادہ رضي الله عنه، معاذ بن جبل رضي الله عنه، ابی بن کعب رضي الله عنه، زید بن ثابت رضي الله عنه او په صحابه و کښې څه نور خلق هم د

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز / باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: «يعذب الميت ببعض بكاء أهله عليه» إذا كان النوح من سنته " (رقم- ١٢٨٤) ومسلم فی کتاب الجنائز / باب البكاء على الميت (رقم- ١١) - (٩٢٣) وابوداود فی السنن

حضور ﷺ سره شو [١٠] کوم وخت چې حضور ﷺ لور ته ورورسیدو نو وپو کې د حضور ﷺ په غيږ کښې ورکړې شو چې د زنکدن په حالت کښې وو [١١] دا حالت لیدو سره د حضور ﷺ د سترگو مبارکو څخه اوبښکي وبهیدي حضرت سعد رضی الله عنہ اوویل چې یا رسول الله ﷺ دا څه دي [١٢] حضور ﷺ وفرمایل چې دا رحمت دي چې الله ﷻ د خپلو بنده گانو په زړونو کښې پیدا کړې دي [١٣] «دا واورئ چه، الله تعالی ﷻ صرف په هغه خلقو باندې رحمت یعنی مهرباني کوي چې د رحم جذبه لرونکي وي.» (بخاري)

حل اللغات: - ① قُبِضَ: أَيْ: قُرْبَ قُبْضَهُ وَمَوْتَهُ: یعنی نزدې ده چه ساه نهې اوخیجی او مړشې: ② وَلَقَدْ غَشِيَ: أَيْ: تَطَلَّبَ الْأَجَرَ: یعنی ثواب غواړه، ③ تَتَّقَعَهُ: أَيْ: تَضَطَّرِبُ وَتَتَحَرَّكُ: یعنی گډ وډ خوزیدو، زنکدن نهې وو.

تسهيلات: قوله: إِنَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حضرت زينب مراد ده چه د حضور پاک مشره لور بی بی وه څوک چه د ابو العاص رضی الله عنه په زوجیت کښې وه هم د هغې د خونې واقعه ده.

قوله: قُبِضَ: یعنی دزنکدن په حالت کښې دې بس ساعت گڼه نهې کښې مری لکه چه مړ شوې دې. دا تاویل ځکه ضروري دې چه د حضور پاک د تشریف راوړلو پورې ماشوم ژوندې وو

قوله: تَتَّقَعَهُ: د سا ورکولو په حالت کښې چه کله سا بې ربط او ښکته پورته کیږي او سلگنی شروع کیږي دغه حالت په دې لفظ کښې بیان کړې شوې دې.

قوله: تَتَّقِعْ عَلَيْهِ: یعنی حضرت زينب رسول الله ﷺ ته قسم ورکولو چه تاسو ضرور راشئ. معلومه شوه چه غیرته قسم ورکول په عربو معاشره کښې وو او زمونږ په نیز هم شته سره ددې چه دا قسم په غیر باندې لارم نه راځي

[١٧٢٤] په مړی د غیر اختیاری ژبا جواز

١٢٢٣- (٣) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: [٢] «اشْتَكَيْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ شَكْوَى لَهُ [٣] فَأَتَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَاصٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ وَجَدَهُ فِي غَاشِيَةٍ [٤] فَقَالَ: قَدْ قَضَى. قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [٥] فَبَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٦] فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمَ بَكَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكَوا. [٧] فَقَالَ: أَلَا تَسْمَعُونَ أَنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ [٨] وَلَا بِحُزْنِ الْقَلْبِ [٩] وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا، وَأَشَارَ إِلَى إِسَانِهِ [١٠] أَوْ بِزُحْمِهِ، وَإِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذِّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما وایي [٢] چې حضرت سعد بن عبادۀ رضی الله عنه ناروغه وو ② نو حضور ﷺ د هغه پوښتنې ته راغلو عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه، سعد بن ابی وقاص

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب البكاء عند المریض (رقم- ١٣٠٤) ومسلم فی کتاب الجنائز/باب البكاء علی المیت (رقم ١٢ - ٩٢٤) وابوداود کتاب الجنائز/باب فی البكاء علی المیت (رقم- ٣١٢٦) والنسائی کتاب الجنائز/الأمر بالاحتساب والصبر عند نزول المصیبة (رقم- ١٨٦٨) واحمد فی المسند ٥/٢٠٤

ﷺ او عبد الله بن مسعود ﷺ هم ورسره وو [٤] هر کله چې حضور ﷺ هغه ته ورسيدونو هغه يې د بيهوشي په حالت کښې وليدلو [٥] حضور ﷺ پوښتنه وکړه چې آيا دي وفات شوي دي؟ صحابه ؓ عرض اوکړو چې يا رسول الله ﷺ نه دي وفات شوي [٦] حضور ﷺ د سعد ﷺ حالت ليدو سره په ژړا شو [٧] نو صحابه ؓ چې حضور ﷺ په ژړا وليدلو نو هغوی هم په ژړا شول [٨] بيا حضور ﷺ وفرمايل چې په ښه شان واورئ چې الله تعالى ﷻ عذاب نه ورکوي د سترگو په اښکو بهيولو [٩] او دزړه په غمجن کيدو باندې [١٠] حضور ﷺ د خپلې ژبې مبارکې طرف ته اشاره کولو سره وفرمايل چې البته الله تعالى ﷻ د دې په وجه عذاب هم ورکوي [١١] او رحم هم کوي (يعني که د څه حادثي او مصيبت په وخت د ژبې څخه د ناشکړۍ يا په بارگاه الوهيت کښې د بي ادبي څه الفاظ وځي يا ویر کولو سره ژړا اوشي نو دا مستحق د عذاب دي او که په داسې موقع باندې ژبه په حمد او شکر کښې مشغوله وي او انالله... اوويل شي نو مستحق د رحمت او ثواب دي) او مرده ته د خپل کور والو د ژړا په وجه عذاب ورکول کيږي. (بخاري مسلم)

حل اللغات:- ① غَايِبَةً: أي يَذْهَبُ مِنَ الْمَرَضِ: د مرض د سختۍ نه د بې هوشۍ په حالت کښې وو ② بَكَوْا: هغوی ټول هم په ژړا شو.

تسهيلات: قوله: فَبَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د حديث شان وروڅ:- حضرت سعد بن عبادہ ﷺ د انصار د يوې قبيلې سردار وو. دې چه کله يوځل بيمار شو نو حضور پاک د هغه د تپوس دپاره لاړو. د هغوی ﷺ جليل القدر ملگري حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ عبد الله بن مسعود ﷺ او حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ هم رسول الله ﷺ سره وو. کوم وخت چه حضور پاک د هغه کورته اورسيدلو نو حضرت سعد بن عبادہ ﷺ د بې هوشۍ په عالم کښې وو. حضور پاک د کور والو نه تپوس اوکړو چه آيا ددوی انتقال شوې هغوی اوخودل چه نه. بيا حضور پاک د خپل ملگري په حالت اوژړل. د حضور پاک ژړا چه هلته موجودو خلقو اوليدله نو ټول په ژړا شو. حضور پاک مسئله خودلو سره او فرمايل چه صرف خفه کيدو سره يا اوښکې تويولو سره الله تعالى چاته سزا نه ورکوي البته په ژبه سره چغې صوري او ژړا فرياد کول او د جاهليت په ويناگانو کولو سره عذاب ورکوي. بيا رسول الله ﷺ دا ضابطه بيان کړه چه "وان العبد يعذب ببكاء اهله عليه" يعنی چغې صوري او وينا کولو سره مری ته عذاب ورکولې شی.

د سينې وهل او گريوانو شولو حرمت :-

رسول الله ﷺ ددې ارشاد لاتدي يوې ضابطې طرف ته اشاره فرمايلي ده چه قابل د توضيح او تشریح ده.

اثر اخي:- دلته د حديث دا حصه په ظاهره قرآن د يو آيت سره معارض معلومېږي. آيت

دادې د الله تعالى فرمان دې ﴿وَلَا تَسْرُدُوا زُورًا ۖ وَذُرُّوا خُسْرٰی﴾ [سورت بنی اسرائیل: ١٥] يعنى هر سړې د خپل فعل او عمل ذمه وار دي. د خپل فعل او عمل بوج به په خپله اوچتوی. هيڅ يو سړې به د بل سړي د اعمالو بوج نه اوچتوی. د آيت مفهوم او مضمون خودا دې چې په مړي باندې کله د بال بچ او خپل خپلوان ژاري نو د هغوی د ژړا ويايل به په مړي باندې نه راځي بلکه د هغوی د ويايل ذمه وار پخپله ژړا کونکي دي. خو زير بحث حديث په واضحه توگه ښائي چې د مړي د پسماندگانو په ژړا سره مړي ته عذاب کيږي. په آيت او حديث کښې دا ښکاره تعارض دې د دې څه جواب دې؟

جوابونه: - دا حديث چونکه په ډيرو طريقو سره ثابت دي او صحيح دي. لهندا علماؤ د آيت او حديث په مينځ کښې تعارض لرې کولوئی ډير توجيهات فرمايلي دي او حديث مؤل گرځولوسره تاويلونه کړي دي.

① ام المؤمنين حضرت عائشه رضي الله عنها دا توجيه فرمايلي چې د دې حديث تعلق يو خاص واقعي سره دي هغه دا چې يوځل حضور پاک د يوې يهودي ښځې قبر سره تير شو هلته خلق د هغې په قبر باندې ژړيدل نو حضور پاک ارشاد او فرمايلو چې په قبر کښې دې يهودي ښځې ته عذاب ورکړي کيږي او خلق په دې باندې ژاري يعنى خلق دا ښځه مرحومه گڼي حالانکه د کفر د وجې نه هغه ملعونه ده او په سخت عذاب کښې راگيره ده. په راتلونکي حديث نمبر ١٢٣٣ کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها کلام موجود دي.

د وارثانو په ژده مړي ته د عذاب ملاتړ مسئله:

د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها خيال دا دي چې حديث په خپل ځاني باندې صحيح او ثابت دي د دې نه انکار نشته دي ليکن د دې حديث کوم مفهوم چې ابن عمر رضي الله عنهما خودلې دي هغه صحيح نه دي ځکه چې ابن عمر رضي الله عنهما يوه خاص واقعه د کليبي او ضابطي په توگه پيش کړه په کوم سره چې په حديث او آيت کښې تعارض پيدا شو. په دې کښې د ابن عمر رضي الله عنهما نه خطاء شوې هغه د دروغو ونيلو اراده نه ده کړې صرف په مفهوم کښې د هغوی نه غلطی شوې لکه چې عائشه رضي الله عنها «ان الميت يعذب بمكاء اهله عليه» الفاظ د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د طرف نه گنري پوره بحث د دې باب فصل ثالث حديث نمبر ١٢٣٣ په متن کښې ذکر دي. شارحين حديث فرماني چې د حديث دا الفاظ ځان له د حضرت ابن عمر نه نقل نه دي بلکه نور ډيرو صحابه کرامو نه هم دغه الفاظ نقل دي مثلاً په دې باب کښې راتلونکي حديث ٢١ کښې حضرت عمر رضي الله عنه پخپله دا الفاظ نقل کوي «انکي علی وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الميت ليعذب ببعض بمكاء اهله عليه» دا الفاظ د عام ضابطي طرف ته اشاره کوي جزئي واقعه نه ده. دغه شان په زير بحث حديث کښې هم د يو خاص واقعي طرف ته اشاره نه ده کړې شوي لهندا عامو صحابه کرامو او عامو شارحينو د حضرت عائشه رضي الله عنها دا تاويل نه دي قبول

کړې. بهر حال د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د توجیه خلاصه داده چه د حدیث تعلق یو یهودي ښځې سره دې چاته چه د کفر په وجه په قبر کښې عذاب کیدلو د اهل و عیال په وجه سره نه کیدلو. دغه شان **(وَلَا تُرْوَا زُرَّةً وَزُرَّاهُیْ)** سره ددې حدیث نه تعلق پاتې دې نه تعارض پاتې دې.

⑦ بعضې علماؤ په دې حدیث کښې دا تاویل کړې دې چه دا عذاب به هغه وخت وی چه مړی ته په خپل ژوند کښې ښه معلومه ده چه په کور کښې د ماتم کولو او چغو صورو دستور او رواج دې دې نه باوجود هغه چپ پاتې شی او د ژړا نه کولو تاکید او نه کړی نو دا هم د دغه سړی خپل جرم او خپله گناه ده. لهدا آیت سره هیڅ تعارض نشته دې.

⑧ مړی ته د هغه د اهل و عیال په ژړا باندې عذاب کیږی چه کله مړې په خپل ژوند کښې پخپله ددې وصیت او کړی چه کله زه مړ شم نو په ما باندې ښه اوژانسی نو دا پخپله دمړی گناه شوه لکه چه د جاهلیت په زمانه کښې خلکو وصیت کولو. طرفه بن العبد داسې وصیت کوی:

⑨ ددې عذاب نه هغه عذاب مراد دې چه په قبر کښې فرښتې مړی ته هغه وخت ورکوی کله چه لواحقین ښې خایه تعریفونه کوی او د مړی خوبیانې داسې بیانوی "واجبلاه" نور فرښتې په قبر کښې هغه مړې وهی چه اوښایه واقعی ته غړوی لکه څنگه چه په حدیث نمبر ٤٣٥ کښې ددې ذکر موجود دې.

[١٧٢٥] د خان وهلو حرمت

٤٢٥- (٣) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" [٢] «لَيْسَ مِمَّا مِنْ ضَرْبِ الْخُدُودِ» [٣] وَشَقَّ الْجُيُوبِ [٤] وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ. «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

توجه: [١] حضرت عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرماییل [٢] هغه سړي زموږ په لاره د تلونکو څخه نه دي چې مخ او سر وهي [٣] گریوان شلوي [٤] او د جاهلیت د ورځو په شان آواز اوچت کړي (یعني د ژړا په وخت د ژبي څخه داسې الفاظ او داسې آواز ونه اوباسي چې شرعاً ممنوع دي لکه ویر یا وایلا کول وغیره وغیره، بخاري مسلم).

حل اللعان: - ① لَيْسَ مِمَّا: أي: مِنْ أَهْلِ سُنَّتِنَا وَطَرِيقَتِنَا: یعنی زموږ د مسلمانانو په طریقه باندې نه دي ② الْخُدُودُ: مخونه، ③ شَقَّ: خیرې کوی، شلوی، ④ الْجُيُوبُ: گریوانونه.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب: ليس من شق الجيوب (رقم- ١٢٩٤) ومسلم فی کتاب الإيمان/باب تحریم ضرب الخدود و شق الجيوب والدعاء بدعوى الجاهلية (رقم- ١٦٥ - ١٠٣) و الترمذی کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في النهي عن ضرب الخدود، و شق الجيوب عند المصيبة (رقم- ٩٩٩) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء في النهي عن ضرب الخدود، و شق الجيوب (رقم- ١٥٨٤) والنسائي کتاب الجنائز/ضرب الخدود (رقم- ١٨٦٢)

تسهيلات: قوله: لَيْسَ مِنَّا:

هـ مذکورہ جملہ تفسیر :- یہ کرتونو لیکلې شوی دی چه "لیس منّا" زمونږ نه نه دې مطلب دادې چه دا سړې په دې خاص شعبه کښې او خاص فعل کښې زمونږ مسلمانانو په طریقه باندې نه دې بلکه په اسلام باندې قائم دې لیکن په دې مسئله کښې زمونږ نه نه دې ددې دا مطلب نه دې چه ددې جرم په ارتکاب سره دا سړې کافر شو ځکه چه دا هل سنت په نیزد یو کبیره گناه په کولو سره سړې د اسلام نه نه خارج کیږی "خلاف اللّٰه واولیّائه واولیّائهم" مخ وهل او سینه وهل او وینه ته شو کول هم یو حکم دې د احرام دی.

او د جاهلیت نعره داده چه هغوی د اسلام خلاف او د اسلام د اصولو خلاف کلام او کړی او داسې چغې وهل شروع کړی چه د جاهلیت په شان نعرې اولگووی او ویناگانې او ژباگانې او کړی که دا چا نه وی لیدلې نو هغه دې د شیعه او شیعیه ماتمونه او جلوسونه او گوری چه دیارلس سوو کالو پخوانو شهیدانو باندې ویناگانې کوی او په صحابه کرامو رضی الله عنہم باندې غشی وروی. دا حدیث په دغه بد بختانو باندې سخت رد کوی.

[١٧٢٦] په مړی باندې د چغې صوږې وهلو ممانعت

١٧٢٦- (٥) [١] وَعَنْ أَبِي بُرَّةٍ قَالَ: [٢] «أُغْمِيَ عَلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ [٣] فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ: أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ تَصْبِيحَ بَرْنَةٍ [٤] ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: أَلَمْ تَغْلِبْهُ وَكَانَ يُحْيِي ثَمًّا؟ [٥] أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَتَأْتِيءُ مِنْ حَلْقٍ [٦] وَصَلْقٍ وَخَرَقٍ؟ مَتَّقْ عَلَيْهِ، وَقَلِّظْهُ لِمُسْلِمٍ.

توجه: [١] او حضرت ابو برده رضی الله عنه وایي [٢] چې یو ځل حضرت ابو موسی رضی الله عنه بیهوشه شو [٣] نو د هغه ښځه أم عبدالله په چغو چغو په ژړا شوه [٤] کوم وخت چې ابو موسی رضی الله عنه په هوش کښې راغې نو هغه اوویل چې آیا تاته معلومه نه ده اچې په چغو چغو ژړا څومره بده خبره ده روي وایي چې! بیا ابو موسی رضی الله عنه هغی ته دا حدیث بیان کړو چې [٥] رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې زه د هغه سړي یا ښځي څخه بیزاره یم چې د مصیبت او حادثي په وخت د سر وینستان شو کوي [٦] او په چغو چغو ژړي او خپلي کپړي شوي، بخاري مسلم د حدیث الفاظ د مسلم دي.

هل اللعان :- ① تصبیح: په چغو چغو ئې ژړل. ② برنة: صَوْتُ مَمَّ الْبُكَاءِ فیه تَرْجِئُ: په چغو چغو داسې ژړل چه ویر پکښې کوی، په اوږده ساه باندې بیا بیا د ژړا آواز راوباسی. ③ أَفَاقَ: په هوش کښې راغې، ④ حَلْقٌ: آئې: شَعْرَةٌ: چه د مصیبت په وخت کښې وینستان او یاسی. ⑤ صَلَّقَ: آئې: رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْبُكَاءِ: چه په ژړا کښې آواز راوباسی او تیز تیز ژاری، یا دا معنی چه ځان وهی او ځان شو کوی (ای اللّٰظْمُ

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب ما ینهی من العلق عند المصیبة (رقم-١٢٩٦) و مسلم فی کتاب الإیمان/باب تحریم ضرب الخدود و شق الجیوب والدعاء بدعوی الجاهلیة (رقم) ١٦٧ - (١٠٤) - والنسائی کتاب الجنائز/العلق (رقم- ١٨٣٢) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی النهی عن ضرب الخدود، و شق الجیوب (رقم- ١٥٨٦)

وَالْحَدِيثُ، ① غَرَقَ: أَيُّ: قَطَعَتْ لَوْنُهُ بِالنَّصِيبَةِ: چِه دمصبیت په وخت کښې جامې یا ګریوان شلوی.

تسهيلات: قوله: وَغَرَقَ:

په دې حديث سره هم په شيعه شنيعه باندې زير دست رد کيږي.

[۱۷۳۷] د جاهليت څلور خوږوله په امت محمدی کښې

۱۷۳۷- (۱) (۲) [۱] وَغَرَقَ أَبُو مَالِكٍ الْأَشْعَرِيُّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَرْكُوهَنَّ: [۳] الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ، [۴] وَالطُّغْنُ فِي الْأَنْسَابِ، [۵] وَالْإِسْتِغْنَاءُ بِالْأَجْوَادِ، [۶] وَالنِّيَاحَةُ. وَقَالَ: النَّيَاحَةُ إِذَا لَمْ تُتَبَّ قَبْلَ مَوْتِكَ [۷] نَعَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا يَرْبَأُ مِنَ قَطْرَانِ [۸] وَدِرْعَمٍ مِنْ حَرْبٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] حضرت ابو مالک اشعري رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د زمانه جاهليت څلور خبرې داسې دي چې زما د امت بعضې خلق به يې نه پرېږدي [۳] په حسب باندې فخر کول [۴] په نسب باندې طعن کول [۵] د ستورو په ذريعه اوبه باران غوښتل [۶] نوحه يعنی وير کول او حضور ﷺ وفرمايل چې نوحه کونکي ښځي که د مرګ څخه مخکې توبه ونه وښکله [۷] نو هغه به د قيامت په ورځ په داسې حال کښې اودرول شي چې د هغې په بدن به د ګوګړو پرتوګ وي [۸] او د خارښ قميص به وي. (مسلم)

حل الفات: - ① الْفَخْرُ: أَيُّ: الْإِفْتَخَارُ: فخر کول، ② الْأَحْسَابُ: حسب هغه صفاتو ته وائی کوم چه په ده کښې يا دده په آبا او اجداد کښې وي لکه بهادری، فصاحت او بلاغت وغيره. ③ الطُّغْنُ: په نسب کښې عيب لګول، ④ الْإِسْتِغْنَاءُ: أَيُّ: طَلَبُ الثَّقَاتِ: باران غوښتل، ⑤ النِّيَاحَةُ: په مړی باندې دښځو په جغو ژړل او د مړی صفات بيانول، مثلاً داسې ونيل: وَأَنْتَ لَا وَاحْتِرَتَا، وَأَحْبَابَا، وَأَسْدَا، وَأَجَلَا. ⑥ يَرْبَأُ: أَيُّ: قَبِضُ: قميص، ⑦ قَطْرَانِ: د ګوګړو، ⑧ دِرْعَمٍ: قميص، ⑨ حَرْبٍ: خارښ.

تسهيلات: قوله: الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ:

د احساب او انسَاب وضاحت: - حسب هغه خصوصياتو ته وائی چه په يوانسان کښې موجودوی اود هغې د وجې نه هغه خپل ځان د نورو نه غوره اوبهتر ګنړی لکه فصاحت بلاغت او جرأت بهادرئی صفتونه دی. دلته د حسب نه هم دغه صفات مراد دی. اگر چه حسب په اصل کښې د انسان د مور طرف ته سلسله نسب ته ونيلی شی. لکه څنگه چه نسب د پلار طرف نه د نسب په سلسله کښې يادولی شی. په نسب باندې پيغور کولو مطلب دادي چه يوسړې ذبل سړی په پلار باندې داسې نکته چينی اوکړی چه د هغه په خاندان او نسب کښې عيبونه اولتوی او په هغې کښې چخچی لټوی اود هغوی د پلار نيکه درجه په بده وينا کولو سره دکمولو کوشش کوی. اسلام دا دوه خيزونه په دې وجه منع کړل چه په دې سره خپله لوئی او

ذیل مسلمان سپکاوی کیجی. او کہ دکفریہ مقابلہ کنبی یومسلمان دا ینہ صفتونه بیانیوی نو هغه جائز دی.

قوله: وَالْإِسْتِسْقَاءُ بِالْأُجُورِ

ه ستورو په واسطه د باران هویتلو حکم: - ددې مطلب دادې چه باران الله تعالی کوی اویوسرې ددې نسبت یوستوری ته کوی مثلاً وائی چه دا باران خو دچتر ستوری یا سهیل ستوری اوکرو یاددې د راختلود وجې نه باران اوشو دا د شرک حصه ده په دې وجه منع دې.

قوله: وَالنِّيَاحَةُ:

د نیاحت مصداق: - پخوانی زمانه کنبی دغم په موقع به د بازار نه په کرایه باندې ژړا کونکې او نور خلق ژړونکې ښځې راوستلې شوې او هغوی به د مړې بې خایه صفتونه بیانول. پخپله به ئی ژړل او نور خلق به ئی هم ژړول. دوی به په مړې باندې ښه ژړاگانې اوویناگانې کولوسره ښه پیسې اخستلې. هم ددغه ممانعت خبره په دې حدیث کنبی ده. نن صبا هم د نیاحه یعنی ویناگانو مختلف شکونه موجود دی. بعضې وخت د تعزیت په جلسو کنبی د نوحه پوره نظاره مخې ته راځی.

قوله: قَطْرَان:

د قطران وضاحت: - یوه ونه ده چه دهغې نوم ابهل دې دهغې نه څه توره توره ماده راوځی چه ډیره بدبویه وی او په هغې کنبی د گرمی حرارت وی او هغه ډیرزر اور اخلی. دا ماده د دوائی په توگه د خاربش والا په اوبسانو مړلې شی په کوم سره چه خاربش سوزی اوسخت تکلیف کیږی. دا د تارکولوپه شان یوڅیز دې د نرم تارکول په شان دې پښتوکنبی دې ته رانزړه وائی. ددې ونې دکوهستان او کشمیر په لرې لرې اوچتو ځنگلونو کنبی وی اوددې ونو لرگی د تیلو په شان سوزی.

د حدیث مطلب داشو چه دانوحه کونکی ښځې چرته توبه اونه کړی نو د قیامت په ورځ به دې ته د قطران جامې اغوستلې شی. ددې طریقه به داوی چه اول به دهغې په بدن کنبی سخت خاربش شروع شی بیابه د ده مادې نه جوړ شوې لباس وراغوستلې شی په کوم سره چه به ددې بدن سوزیدوسره اور اخلی. ولباسه من قطران وتغشی وجوههم النار.

[١٧٢٨] صبر په اول د صدمې کنبی

١٧٢٨ - (٤) [١] وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: [٢] «مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأُمِّ تَبَكِّي عِنْدَ قَبْرِ [٣] فَقَالَ: اتَّقِي اللَّهَ وَأَصْبِرِي. [٤] قَالَتْ: إِلَيْكَ عَنِّي، فَإِنَّكَ لَمْ تَصَبْ بِمَعْصِيَتِي، وَلَمْ تُعْرِفْهُ [٥] فَقِيلَ لَهَا: إِنَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْ بَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [٦] فَلَمْ يَجِدْ عِنْدَهُ بَوَائِينَ. فَقَالَتْ: لَمْ أَعْرِفْكَ [٧] فَقَالَ: "إِنَّمَا

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوله: ١] او حضرت انس رضي الله عنه فرمايې ٢] چې يو ځل نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم د يوې بنځه په خواه کښ تير شو چې يو قبر ته نژدې په چغو چغو يې ژړل ٣] حضور صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمايل چې د الله تعالی د عذاب څخه ويريږه (يعني نوحه مه کوه گيڼې په عذاب کښې به مبتلا شي) او صبر کوه ٤] هغه بنځې حضور صلی اللہ علیہ وسلم ونه پيژندلو (د حضور صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد اوريدو سره) هغه اوويل چې زما څخه لرې شه (تاته زما د غم څه علم دي؟) ځکه چې ته زما په شان په مصيبت کښې گرفتار شوي نه يې اهرکله چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغې نه واپس شو ٥] نو هغې ته اوويل شو چې دا نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم وو (بيا څه وو) هغه بنځه په منډه (د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دروازي ته حاضره شوه ٦] هغې په دروازه يو دربان يا پيره دار ونه موندلو (څرنگه چې د باشاهانو او اميرانو په دروازه دربان او پيره داران وې) بيا هغې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض اوکړو چې زما نافرمانې معاف کړه ما ته نه وي پيژندلي ٧] حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته وفرمايل صبر خو هغه وي چې د مصيبت په ابتدا کښې وي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: ١- إِلَيْكَ: دا اسم فعل دې په معنی د اُبْعِدْ وَتَخَّرَّجْ لَرې شه، جدا شه، ٢- بَوَّابِينَ: دربان، پيره داران لکه څنگه چه د بادشاهانو او غټو خلقو په دروازو کښې ولاړ وې.

تسهيلات: قوله: إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى:

د صدمې د اول وخت صبر: - دا څوک بنځه وه د مدهوشۍ په حالت کښې د يو خپلوان په قبرباندي فرياد کولو سره ژړل. حضور پاك په هغه ځانې تيريدو نوهغې ته ئې نصيحت اوکړو د الله تعالی نه اوويريږه او د صبر نه کارواخله. هغې حضور پاك اونه پيژندلو نووئې وئيل "إليك عنى" يعنى مانه لرې شه تاته دغه مصيبت نه دې رسيدلې کوم چه ماته رسيدلې دې. دا جمله ډيره سخته وه ليکن هغې حضور پاك اونه پيژندلو. کله چه ورته معلومه شوه نو په منډه لاړه د حضور پاك کورته او معافيانې ئې غوښتلې او کيدې شې چه دا ئې هم اووئيل يا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زه به اوس صبر کوم. حضور پاك او فرمايل د صبر اعتبار هغه وخت کيږي کله چه نوې غم راشي او سرې صبر اوکړي. روستو د صبر کولو څه فائده هغه صبر خوهر سرې کوى ځکه چه په ژړا ژړا باندې سترې شې نو د صبر نه علاوه هغوى سره بل څه وى. د دغه پورتنو ټولو احاديثو نه معلومه شوه چه په اسلام کښې ويناگانې کول حرام دى. مسلمانانو او خاص کر بنځو له پکار دى چه هغوى د شريعت خيال اوکړي د رشته دارو خيال اونه کړي.

[١٧٢٩] ددري فابالغه بچو مرڪد دوزخ د حراموالى سبب

١٢٢٩- (١) [٨] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " [٢] «لَا يَمُوتُ ثَلَاثَةَ مَرَّاتٍ الْوَلَدُ فِيْلَيْهِ النَّارُ إِلَّا حِجَّةَ الْقَسَمِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د كوم مسلمان چې دري واره بچي مړه شي [٢] هغه به په دوزخ كښې نه داخلېږي هو د قسم پوره كولو د پاره به ځي. (بخاري مسلم)

حل الفات: ① قِيلَ: ف په معنى د واو سره دې د جمع دپاره، او يلج په معنى د داخلیدو سره دې. ② حِجَّةُ الْقَسَمِ: د قسم پوره كيدو دپاره، (ددې نه مراد مقدار يسير دې چه قسم پرې پوره شى).

تسهيلات: قوله: إِلَّا حِجَّةُ الْقَسَمِ:

د تحلة القسم مطلب: - يعنى د يوم مسلمان درې هلکان يا جينکنى د بلوغ نه مخکښې د دغه سړي په ژوند كښې مړې شى نو الله تعالى به دغه سړى ته جنت ورکوى او په هغه باندې به د دوزخ اور حرامېږي. او د قسم پوره كولو دپاره به دوزخ ته ځي. ددې جملې مطلب دادې چه الله تعالى قسم خوړلې دې چه د ټولو انسانانو په دوزخ باندې تيريدل لازم دى. «وَأَنْ تَنْكُرَهُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا» ددې قسم پوره كولو دپاره به دوزخ ته تلل وى. ددې مطلب دادې چه په دوزخ باندې به يوېل كيخودې شى دكوم نوم چه پل صراط دې په دې باندې به مؤمن او كافر تيرېږي. مؤمن به تير شى او كافر به بنسخته اور كښې پريوځي دغه شان تيريدو سره به قسم پوره شى. "الاتحالة القسم" هم دغه مطلب دې.

[١٧٢٠] د دوزخ پچوپه مرڪ صبر د جنت د داخلیدو سبب

١٢٣٠- (١) [٩] وَعَنْهُ قَالَ: [٢] «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنِسْوَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: [٣] لَا يَمُوتُ لِإِحْدَاكُنَّ ثَلَاثَةَ مَرَّاتٍ الْوَلَدُ فَتَحْتَسِبُهُ [٤] إِلَّا دَخَلَتْ الْجَنَّةَ [٥] فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ: أَوِ الْثَّانِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: أَوِ الثَّانِي» [٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ. وَفِي رِوَايَةٍ هُنَا: ثَلَاثَةَ لَمْ يُتْلَعُوا الْجَنَّةَ.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الايمان والتذور/ قول الله تعالى: {واقسوا بالله جهد ايمانهم} [الأنعام: ١٠٩] (رقم- ٦٦٥٦) ومسلم فى كتاب البر والصلة والآداب/ باب فضل الإحسان إلى البنات (رقم) ١٥٠ - (٢٦٣٢) والترمذى كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء فى ثواب من قدم ولدا (رقم- ١٠٦٠) والنسائى كتاب الجنائز/ باب من يتوفى له ثلاثة (رقم- ١٨٧٥) وابن ماجه كتاب الجنائز/ باب ما جاء فى ثواب من أصيب بولده (رقم- ١٦٠٣) ومالك فى الموطا كتاب الجنائز/ باب الحسبة فى المصيبة (رقم- ٣٨) واحمد فى المسند ٢/٢٣٩

(٢) اخرجه البخارى فى كتاب الجنائز/ باب ما قيل فى أولاد المسلمين (رقم- ١٣٨١) ومسلم فى كتاب البر والصلة والآداب/ باب فضل من يموت له ولد فيحسبه (رقم) ١٥١ - (٢٦٣٢) والترمذى فى السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء فى البناء الحسن على الميت (رقم- ١٠٥٩) والنسائى كتاب الجنائز/ من يتوفى له ثلاثة (رقم- ١٨٧٣) وابن ماجه كتاب الجنائز/ باب ما جاء فى ثواب من أصيب بولده (رقم- ١٦٠٤) ومالك فى الموطا كتاب الجنائز/ باب الحسبة فى المصيبة (رقم- ٣٩)

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه وايي [٢] چې رسول الله ﷺ څو انصارو ښځو ته وفرمايل [٣] په تاسو کښې چې د کومي ښځې هم درې واړه بچۍ مړه شي او هغه ښځه د ثواب طلبگاره وي [٤] نو هغه به په جنت کښې داخله کړل شي [٥] (دې اوریدو سره) په هغوی کښې یوې ښځې عرض اوکړو چې دوه واړه بچۍ یې مړه شي؟ یعنې دا بشارت د دریو وړو سره مه خاص کوئ بلکه دا وفرمایه که درې مړه شي یا دوه مړه شي نو حضور ﷺ وفرمايل چې هو که دوه واړه بچۍ یې مړه شي نو هم دا بشارت دي ورته، [٦] مسلم، د بخاري او د مسلم د دواړو په یو بل روایت کښې داسې دي چې حضور ﷺ دا هم وفرمايل چې داسې درې واړه بچۍ مړه شي چې د بلوغ حد ته نه وي رسیدلي (نو هغوی ته دا بشارت دي).
حل اللغات:- ① تَحْتَيْه: د ثواب طلبگاره وی اوصبر کوی ② الْجَنَّة: بلوغ ته، یا داسې حد ته چه دهغوی گناه لیکلې شی.

تسهيلات: قوله: فَلَا تَهْتَبُ مِنَ الْوَلَدِ فَتَحْتَيْه:

د درې ماشومانو په مرگ صبر کولو د جنت زيرې:- په دې حديث کښې د جنت د داخلیدو دپاره د دریو بچو په ځای د دوو ذکر دې لیکن په دې حديث کښې دوه شرطونه لگولې شوی دی. یو شرط دا چه هغه مور د ثواب نیت اوساتی او صبر اوکړی. دویم شرط داچه دا بچی بالغ نه وی بلکه نابالغ وی. ددې دا وجه معلومېږي چه ښځو او مورېلار ته وړو ماشومانو بچوسره ډیره مینه وی او دهغوی په مرگ باندې په طبعی توگه یو عجیبه قسم غم راځی. یعنی خفگان او غم خو وی لیکن د بچی د وړوکوالی د وجې نه په طبعی توگه په ماشوم باندې ترس راځی چه مرگ په دغه معصوم بدن باندې څنگه پنبجې ورځینې کړې اودا معصومه مرغنی څنگه راگیره کړه. دا تصور کول کیدي شی چه یوزباتی غم وی په دې وجه د بالغ کیدونه د وړاندیوالی قید اولگولې شو. والله اعلم.

[١٧٣١] د محبوب په مرکه د ثواب ملاویدل

١٧٣١- (١٠٠) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «يُعْطَى اللَّهُ مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عُنْدِي جَزَاءً [٣] إِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّةً مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا [٤] لَمْ أَحْتَسِبْهُ إِلَّا الْجَنَّةَ». رَوَاهُ الْإِسْهَاقِيُّ.

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] الله تعالی ﷻ فرمايي ما سره د خپل مؤمن بنده دپاره بدله نشته [٣] هر کله چې زه د خپل يو بنده عزيز او محبوب چې د ده د دنيا والو څخه وي اوچتوم [٤] او هغه بنده په دي د ثواب طلبگار وي (يعني صبر کوي) نو ما سره د هغه د پاره د جنت څخه بهتره بله څه جزاء نشته. (بخاري)
حل اللغات:- ① جَزَاءً: بدله، ثواب، ② صَفِيَّةً: أي: مُقْتَارَةً وَمُحِبُّوْبَةً: دهغه غوره او محبوب که هغه اولاد

(١) اخرجه البخاري في كتاب الرقاق / باب العمل الذي يفتنى به وجه الله (رقم- ٦٤٢٤) والنسائي كتاب الجنائز / ثواب من صبر واحتسب (رقم- ١٨٧١) واحمد في المسند ٢/٤١٧

کښې وی او که مور پلار وی یا بل څوک وی ﴿٧﴾ اُخْتَبَهُ: أي: صَبَّرَ عَلَيْهِ طَائِفًا يَلْتَوَاب: دثواب طلبگار وی او صبر کوی.

تسهيلات: قوله: ﴿إِلَّا الْجَنَّةَ﴾:

د صبر په بدله کښې جنت: مطلب دادې چې دیو کس په دنیا کښې څوک عزیز لکه اولاد ، پلار ، مور یا ددې نه علاوه څوک داسې وی چې د ده هغه سره محبت وو وفات شی او دې په هغې باندې صبر او کړو نو ددې صبر په بدله کښې به الله ﷻ ده ته جنت ورکړی .

الفصل الثاني

[١٧٢٢] ویر (په مړی ژبا) کول او اوریدل د لعنت موجب

١٧٢٢- (١) [١١١] عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: ﴿لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاحِيَةَ، وَالْمُسْتَحَةَ﴾. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] حضرت ابوسعید الخدری رضی اللہ عنہ وایی [٢] چې رسول الله ﷺ په نوحه کونکي ښځي او نوحه اوریدنکي ښځي دواړو باندې لعنت فرمایلي دي. (ابوداود)
حل الثقات: - [١] النَّاحِيَةُ: نوحه کونکي ښځه، په مړی باندې په ویر سره ژړل او وایلا کول اودهغه صفتونه شمارلو ته نوحه وائی [٢] الْمُسْتَحَةُ: نوحه کونکي ښځې ته به غور سره غوږ ایښودل.

تسهيلات:

نوټ: - ددې حدیث شرح په د بل حدیث په تسهیل کښې ذکر ده.

[١٧٢٢] ذصابروا شاکر مؤمن دهرې لمعې عظمت

١٧٢٢- (١) [١١٢] وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿٢﴾ «عَجِبَ لِلْمُؤْمِنِ! إِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمْدٌ وَشُكْرٌ [٣] وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ حَمْدُ اللَّهِ وَصَبْرٌ [٤] قَالَ الْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ أَمْرٍ [٥] حَتَّى فِي اللَّقْمَةِ يَرْتَفِعُ إِلَى فَمِّ امْرَأَتِهِ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ.

توجه: [١] حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ فرمایي چې رسول الله ﷺ وفرمایلي [٢] «عَجِبَ لِلْمُؤْمِنِ! (کامل) حال عجيبه دي که هغه ته راحت او خير رسي نو د الله تعالی ﷻ حمد او د هغه شکر ادا کوي [٣] او که هغه ته مصيبت رسي نو بيا هم هغه د الله تعالی ﷻ حمد کوي او د صبر لار اختياروي [٤] نو مؤمن ته د هغه په هر کار کښې ثواب حاصلیږي [٥] تر دې چې هغه نمړی (نواله) پورته کړی او د خپلي ښځي په ځله کښې يې واچوي په دې هم ورته ثواب حاصلیږي. (بيهقي)

^١ أخرجه ابوداود في السنن كتاب الجنائز. / باب في النوح (رقم- ٣١٢٨) واحد في السند ١٦٥/٢

^٢ أخرجه احمد في السند ١٨٢/١ والبيهقي في شعب الايمان ١٨٩/٩

حل اللغات: - ① عَجَبٌ: دیر عجیبه او ناشنا، ② اللَّقْمَةُ: نمري، نواله، ③ فی: دلته فی حرف جر نه دي بلکه اسمی مراد دي یعنی خُله.

تسهيلات: قوله: عَجَبٌ لِلْمُؤْمِنِ:

دشکر گذار مؤمن فضیلت: - په دې حدیث مبارک کښې د شاکر مؤمن ذکر دې چې په هر حال کښې د الله ﷻ شکر ادا کوی تر دې چې د خوراک په وخت کښې خپل حقوق کما حقہ پورا کولو دپاره خپلې بې بې ته په خوله کښې نمړنی ورکوی په دې ورته هم ثواب ملایږي

هدیث فوائد: - ① ددې نه معلومه شوه چې ښه نیت په یو مباح کار سره ثواب حاصلیږي او عبادت جوړیږي هم په دې وجه د عالم خوب هم عبادت دي اوداشان د هیڅ یو مصیبت په وخت کښې د بې صبري مظاهره نه کوی بلکه مشکل حالت کښې هم زبان حال او قال سره شکر ادا کوی

② ددې مصیبت په وجه اجر عظیم ملاؤ شو او داسې کس د صبر د درې واړه قسمونو یعنی صبر عن الماصی صبر علی الاطاعت او صبر علی المصائب پابندی کوی

③ ددې نه دا هم معلومه شوه چې د حمد اونعت په وخت کښې هم او د مصیبت په وخت کښې هم محمود دي داشان په دې حدیث مبارک کښې ئې شکر په صبر باندې مقدم کړي شوې دي او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چې دالله ﷻ د طرفه نعمتونه زیات دي او تکلیفونه کم لهذا د شکر مواقع هم زیاتې دي گنی صبر دشکر نه افضل دي

[١٧٣٤] د مؤمن په مرگه زمکې او آسمان ژبا کول

١٧٣٣- (١٣) [١] وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " ② «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَكَهْ بَابُ يَصْعَدُ مِنْهُ عَمَلُهُ ③ وَبَابُ يَنْزِلُ مِنْهُ رِزْقُهُ ④ فَإِذَا مَاتَ بَكِنَا عَلَيْهِ، ⑤ فَذَاكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾ [الدخان: ٢٠] » رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: ① حضرت انس راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د هر مسلمان د پاره دوه دروازي دي يوه دروازه خو هغه ده چې د هغې څخه د هغه نیک اعمال پورته ځيږي ③ او دويمه دروازه هغه ده چې د هغې څخه د هغه رزق راځي کيږي ④ هر کله چې يو مؤمن مري نو د هغه د پاره دواړه دروازي ژاري، دا خبره د الله تعالی ﷻ د دی ارشاد څخه معلومیږي ⑤ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ یعنی د هغه کافرانو د پاره نه آسمان وژړل او نه زمکې وژړل (ترمذي).

حل اللغات: - ① يَصْعَدُ: اُثِي: يَطْلُو وَيَرْقَى: یعنی بره ځيږي. ② بَكِنَا: د تشبې صيغه ده، دواړه دروازي ژاري (دده په جدياب باندې).

تسهيلات: قوله: فَإِذَا مَاتَ بَكَيْتَ عَلَيْهِ:

د مؤمن په مرګ د زمکې او آسمان خنګان کول:-- مؤمن چه کله د اطاعت ژوند تیروی نو د زمکې نه د هغه نیک اعمال د آسمان په یوه دروازه باندې پورته ځی او په دویمه دروازه سره د هغه دپاره د پورته نه رزق راګوزیږی. کله چه مؤمن مړ شی نو د نیکو اعمالو سلسله بنده شی نو دا دروازه هم بنده شی او د پورته نه د رزق راتلو سلسله هم بند پږی او هغه دروازه هم بنده شی. چنانچه د مؤمن په مرګ باندې دا دواړه دروازې ژړا کوی. بل طرف ته چه دغه مؤمن په زمکه باندې کوم نیک اعمال کړی دی مونږ څه ننی کړی تلاوتونه ننی کړی هغه ټول مقامات د ده په فراق کښې ژاړی. هم دغه مطلب دې د قرآن د آیت چه فرعون او د هغه د یارتنی په غرقیدو باندې نه آسمان د هغه دپاره اوژړل او نه زمکې اوژړل معلومه شوه چه د مؤمن دپاره دا څیزونه ژاړی

[١٢٧٥] د ماشوم مرګ د آخرت ذخیره

١٢٧٥- (١١٣) [١] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ كَانَ لَهُ قَرْطَانٌ مِنْ أَمْتِي أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهِنَّ الْجَنَّةَ» [٣] فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَمَنْ كَانَ لَهُ قَرْطٌ مِنْ أَمْتِكِ؟ [٤] قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ قَرْطٌ يَأْتِيهِ مَوْفَقَةً [٥] فَقَالَتْ: فَمَنْ لَمْ يَمُكِّنْ لَهُ قَرْطٌ مِنْ أَمْتِكِ؟ [٦] قَالَ فَأَنَا قَرْطٌ أَمْتِي، لَنْ يُصَابُوا بِعَيْشِي. [٧] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [١] او حضرت ابن عباس رضی الله عنہما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [٢] زما په امت کښې چې د کوم سړي دوه واره بچی د بالغ کیدو څخه مخکې مړه شوي وي الله تعالی به هغه د هغه دوو وړو په وجه په جنت کښې داخل کړی [٣] (د دي په اوږدو سره) بي بي عایشې رضی الله عنها پوښتنه وکړه چې که ستا ﷺ په امت کښې د چا یو وړوکې مړ شوي وي؟ [٤] حضور ﷺ وفرمایل چې اي موفقه د کوم سړي چې یو وړوکې مړ شوي وي د هغه د پاره هم دغه بشارت دي [٥] بي بي عایشې رضی الله عنها بیا پوښتنه وکړه چې ښه که ستا ﷺ په امت کښې د چا یو وړوکې هم نه وي مړ شوي نو د هغه د پاره څه بشارت دي؟ [٦] حضور ﷺ وفرمایل چې بیا زه خو د خپل امت امیر منزل (د کاروان امیر) یم ځکه چې زما امت به زما د وفات د مصیبت په شان د بل څه مصیبت سره نه وي مخ شوي، [٧] ترمذی دا روایت نقل کړي دي او ویلی یې دي چې دا حدیث غریب دي.

حل اللغات: ① - قَرْطَان: أي: وَلَدَانِ لَمْ يَبْلُغَا أَوَّلَ الْخُلُمِ: دوه ماشومان چه لا د بلوغ حد ته نه وی رسیدلي، دا د فرط تشبیه ده، فرط هغه سړی ته وائی چه د قافلي نه وړاندې لارشی او منزل ته رسیږی او د قافلي د خوراک څښاک او د ځانی تیاري او د ډیرې اچولو انتظام کوی. ② - يَأْتِيهِ مَوْفَقَةً: اي

(١) اخرجه الترمذی فی السنن کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في نواب من قدم ولدا (رقم- ١٠٦٢) واحمد في المسند ٣٣٤/١

توفیق ورکړې شوې. ﴿لَنْ نُنْصَلِّاَ﴾: چه نه به وی رسیدلې څه مصیبت زما امت ته،

تسهيلات: قوله: مَنْ كَانَ لَهُ قَرَابَاتٌ:

د فرط د لفظ وضاحت: - په دې حديث کښې د فرط نه مراد هغه نابالغ ماشوم دې چه د بلوغ نه مخکښې وفات شى. ده ته فرط ځکه اووئيلې شو چه هغه د مور پلار نه وړاندې لارښى اودهغوى دپاره په جنت کښې ځانې جوړوى اود جنت د نعمتونو په تيارنى کښې لگياکيږي. په ميدان محشر او عالم برزخ کښې هم ممکن او ضرورى انتظامات کوي اود مور پلار شفاعت کولو سره هغوى جنت ته بوځي لکه چه وړاندې حديث راځي چه دماشوم د جنازې په مونځ کښې دا لفظ هم دغه شان موجود دى. "اللهم اجعله لنا فرطاً واجعله لنا اجرا واذخرا واجعله لنا شافعاً ومشفعاً"

قوله: يَأْمُرُكَ:

د عائشې په تپوس عظيم لقب ملاويدل: - حضرت عائشه رضي الله عنها تپوس اوکړو چه که د دوو بچو په ځانې د چا يو بچې مړشى نوآيا دا فضيلت به هغه ته هم حاصل وي. حضور پاک د حضرت عائشې رضي الله عنها سوال د سوچ اوبوې خبره اوگنړله او عائشې صديقه رضي الله عنها ته نى يوعظيم لقب ورکړو چه د ټولو کمالاتو او ټولو خوبيانو مجموعه ده. او هغه لقب ياموفقه خطاب دې يعنى اې هغه ښځې چاته چه الله تعالى هره ښيگړه هر هونسيارتوب او هرکمال ورکړې دې او هغه ته نى ددې خيزونو د کولو توفيق ورکړې دې او هغې ته نى لارخونده کړې ده لکه چه د هغې هره فيصلې سره د الله تعالى شامل حال دى.

که د چا فرط نه وي: - حضرت عائشه رضي الله عنها ددې نه هم وړاندې يوسوال اوکړو چه د کومو خلقو يو بچې هم نه وي مړ شوي دهغوى دپاره خوبه فرط نه وي هغوى به څه کوي. چونکه پخپله هم دعائشه رضي الله عنها اولاد نه وو په دې وجه دا سوال د نورو سره سره دخپل ځان دپاره هم وو. په دې وجه حضور پاک اوفرمائيل د چا چه څوک فرط نه وي نوهم زه د هغه فرط يم ځکه چه زما د وفات صدمه زما د امت دپاره داسې صدمه ده دکوم چه هيڅ مثال نشته دې.

[١٧٣٦] [د اولاد په وفات د صبر او شکر ثواب]

١٢٣٦- (١٥) [١] وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمَلَكَيْتَيْهِ [٣] قَبَضْتُمُ وَلَدَ عَبْدِي، فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. [٤] فَيَقُولُ: قَبَضْتُمُ ثَمَرَةَ قَوْلِهِ. فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. [٥] فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: حَيْدَكَ وَاسْتَزَجَمَ. [٦] فَيَقُولُ اللَّهُ: ابْنُوا الْعَبْدَ يَتَنَافِي الْجَنَّةَ [٧] وَسَمُوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ.

توجه: [١] حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ و فرمايل [٢] هر کله چې د يو مؤمن بنده وړوکې مړ شي نو الله تعالیٰ ﷻ خپلو فرشتو يعني ملک الموت او د هغه معاون فرشتو ته وايي [٣] چې تاسو زما د بنده د وړوکې روح قبض کړو؟ هغوی وائي چې هو [٤] الله تعالیٰ ﷻ فرمايي تاسو د هغه د زړه ميوه وشکوله هغوی عرض کوي چې هو [٥] بيا الله تعالیٰ ﷻ هغوی ته فرمايي په دي حادثه زما بنده څه وويل. هغوی عرض کوي چه هغه ستا تعريف اوکړو او انا لله وانا اليه راجعون يې اوويل [٦] د دې څخه روسته الله تعالیٰ ﷻ فرمايي چې زما د بنده د پاره په جنت کښې يو لوي کور جوړ کړئ [٧] او د هغې نوم بيت الحمد کيږدي. (احمد ترمذي)

حل اللغات: - ① قَضَمْتُ: أَتَى: رُوَحَهُ: يعني تاسو قبض کړو روح، ② ثَمَرَةً فَوَادِيهِ: د زړه ميوه ③ اسْتَرْجَعَهُ: يعني انا لله ئې اوونيلې ④ انبأ: جوړ کړئ

د راوي مختصر تعارف: نوم ئې عبدالله، کنيت ئې ابو موسیٰ د پلار نوم ئې قيس دې او د مور نوم ئې طيبه وو دې د يمن اوسيدونکې وو د دوی خاندان د اشعر قبيلې سره تعلق ساتلو په دې وجه دوی په اشعری سره مشهور شو

ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ چه اسلام قبول کړو نو خپل خاندان ته واپس لاړلو د خپل قوم باثر سردار وو د دوی په دعوت سره د دوی د خاندان تقريبا پنځوسو کسانو ايمان راوړلو حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ دغه کسان خان سره مدينې ته راوستل په دغه وخت کښې حضرت جعفر طيار رضی اللہ عنہ هم راغلې وو په دغه وخت کښې نبی کریم ﷺ د خيبر د فتحې نه واپس تشریف راوړلو نبی کریم ﷺ خلقو ته چه کوم مال غنيمت ورکولو په هغې کښې ئې د حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ او د دوی ملگرو ته هم حصه ورکړه بيا په ورستو غزاگانو کښې د نبی کریم ﷺ سره شریک شوې وو

حضرت عمر رضی اللہ عنہ دوی د بصې والې جوړ کړې وو بيا په ٣٤ هجري کښې دکوفې امير مقرر شو حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ په هغه اووه خوش قسمته کسانو کښې دې چاته چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د فتوی ورکولو اجازت ملاو شوې وو (١)

د اوچتو صفاتو مالک: - د دوی خصوصی صفات د سنتو تابعداري، تقوی، خدمت د رسول الله، شرم او حيا، سادگي او د امت مسلمه خيرخواهي وه د حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ د قرآن پاک سره هم خصوصی شغف وو قرآن کریم به ئې ډیر په خوش آوازی سره لوستلو يو خل نبی کریم ﷺ د دوی قرآن واوريدلو نو وې فرمائيل دوی ته د داود عليه السلام د آواز څه حصه

(١) تذکره الحفاظ (٢١) (٢) طبقات ابن سعد (٨٠٤) - (٣) طبقات ابن سعد (٨٠٤) - (٤) رواه البخاری فی الفتن باب اذا التقي المسلمان بيسفيهما رقم ٦٥٥٦ وفي الايمان والديات ومسلم فی الفتن باب اذا توجه المسلمان بيسفيهما ١٣٩٦ وكذا نس فی تحريم الدم رقم ٤٠٥٤. وابو في الفتن رقم ٣٧٣٣. وجه في الفتن رقم ٣٩٥٥. واحمد. اول مسند البصريين رقم ١٩٥٢٨.

ملاؤ شوې ده (٢).

د قرآن پاک د تلاتو اثر: - يوځل ئې په مسجد کنبې په اوچت آواز سره د ماسخوتن مونځ کولو ازواج مطهرات دخپلو حجرو سره نژدې ولاړې وې او د دوی قرآن ئې اوریدلو کله چه صبا دوی ته د دې خبر اوشو نو وې فرمائیل که ماته معلومه وې نو دوی به مې د قرآن نور مشتاقانې جوړې کړې وې (٢).

حديثو سره تعلق: - قرآن پاک سره سره ئې د احاديثو سره هم خصوصی تعلق وو د دوی د مرویاتو شمار ٣٢٠ دې په دې کنبې ٥٠ په بخاری او مسلم دواړو کنبې دى ٤ کنبې بخاری کنبې او ٤٥ مسلم کنبې منفرد دې د صحيح قول مطابق په مکه کنبې په ٤٢، ٤٤، يا په ٥٢، هجرى کنبې بیمار شو. او وفات شو د وفات په وخت کنبې ئې عمر ١٢ وو.

تسهيلات: قوله: وَنَمُوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ:

په جنت کنبې د بيت الحمد گور جوړیدل: - يعنى چه کله د چا بچي مړ شى نو الله تعالى د فرشتو نه سوال او جواب کولونه پس ارشاد فرماني چه هغه سړى د خپل خيگر د ټکړې په مرگ باندې زما حمد او تعريف کړې دې او صبرنى کړې دې په دې وجه دهغوى دپاره په جنت کنبې يوم محل تيار کړئى او د هغې نوم "بيت الحمد" کيږدئى. د بچي په وفات باندې دې سړى چه د الله تعالى کوم تعريف کړې دې د هغه حمد بدله هغه ته "بيت الحمد" په صورت کنبې ملاؤ شوه.

[١٧٣٧] مصيبت زده ته تسلى ورکول

١٢٣٤- (١) [١٢] وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَنْ عَزَى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ» "رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهَ، [٣] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ مَرْفُوعًا [لِالْأَمِينِ حَدِيثٌ عَلَى بْنِ عَاصِمٍ الرَّائِي، [٤] وَقَالَ: وَرَوَاهُ بَعْضُهُمْ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوْقَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مَوْقُوفًا.

ترجمه: [١] حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [٢] څوک چې يو مصيبت خپلې ته تسلي ورکوي نو هغه ته هم د مصيبت خپلې په قدر ثواب ورکول کيږي. (ترمذي ابن ماجه) [٣] امام ترمذي رحمته الله عليه فرمايي چې دا حديث غريب دي مونږ دا روايت د علي بن عاصم څخه علاوه د بل چا په ذريعه مرفوع نه دي موندلې [٤] امام ترمذي رحمته الله عليه دا هم فرمايي چې بعضي محدثين دا روايت د محمد ابن سوقة څخه په دې سند سره په ابن مسعود رضي الله عنه باندې موقوف نقل کړي دي.

حل اللغات: - ① عَزَى: د باب تغعيل نه تعزيت، د صبر تلقين او مصيبت وهلى ته د تسلى ورکولو په معنى کنبې دي. ② مُصَابًا: مصيبت وهلى چاته چه مصيبت رسيدلې وي.

(١) اخرجه الترمذی فی السنن کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في اجر من عزى مصابا (رقم- ١٠٧٣) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في ثواب من عزى مصابا (رقم- ١٦٠٢)

تسهيلات: قوله: مَنْ عَزَى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أُخْرَى:

هـ حديث مطلب: - حديث مطلب دادي چه که چري خوک سري د يو مصيبت وهلي سري تعزيت کوي مثلاً د يوداسي سري تسلي کوي د چا د خپلوانونه چه خوک مړ شوې وي، هغه ته تسلي ورکوي دهغه حوصله زياتوي او هغه ته په عزت سره پاتې کيدو او د سکون او استقامت درس ورکوي او هغه سري د ده نصيحت قبلولو سره په آرام کيږي هغه ته د صبر حوصله ملاوېږي او د هغه يقين جوړيږي نودغه تعزيت کونکي ته د دغه مصيبت وهلي برابر ثواب ملاوېږي ځکه چه هغه د ده لازمونه او کړه نو "الدال على الخير کفاعله" د ارشاد مطابق هغه ته د دغه مصيبت وهلي سري په شان ثواب ورکولې شي.

[١٧٢٨] مصيبت زده ښځي ته تسلي ورکول

١٢٣٨- (١٤١) [١] لَوْ عَنْ أَبِي بَرزَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " [٢] «مَنْ عَزَى تَكْلَى [٣] كَيْبَرًا مِنْ الْجَنَّةِ» [٤]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [١] حضرت ابو برزه رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] کوم سري چې هغه ښځي ته تسلي ورکړي چې د هغه وړوکې مړ شوي وي [٣] نو هغه ته به په جنت کښې اعلي لباس ورواچول شي، [٤] امام ترمذي دا روايت نقل کړي دي او ويلې يې دي چې دا حديث غريب دي.

حل اللغات: - ① عَزَى: تسلي ورکړي، ② تَكْلَى: هي فَقْدَانُ الْوَلَدِ: دکومې ښځې خوي چه ورک شوې وي يا مړ شوې وي. ③ كَيْبَرٌ: د مجهول صيغه ده، أَي: أَلَيْسَ: يعنی وابه غوستولې شي. ④ بَرْدًا: أَي: أَلَيْسَ ثَوْبًا عَظِيمًا: د عظمت جامې (دې نه معلومه شوه چه جنت ته به ځي).

د روايت مختصر تعارف: -

نوم: د دوی نوم نضله او کنيت نې ابوبرزه دي. د اسلام شروع کښې نې اسلام قبول کړې وو. ټولو غزواتو کښې شريک شوې وو. (طبقات ابن سعد)، دوی خود نبي کریم ﷺ په حيات مبارک کښې په مدينه منوره کښې وو. خو د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په زمانه کښې بصری ته لاړل. د صفين جنگ کښې حضرت علي کرم الله وجهه سره وو. نهروان کښې نې د خارجيانو سره مقابله اوکړه. بيا نې دخراسان فتوحاتو کښې هم خپله خوا نږدې اوخودله دوی مسکينانو سره ډير محبت ساتلو. دوی سره يو غټ لوبښي وو او هغې کښې به سحر ماښام کونودوړندو، يتيمانو او مسکينانو خوراک کولو. (طبقات ابن سعد) -

مړون: د دوی نه مړوياتو کښې اختلاف دي. ځينې وائي چه ٢٤ دی. **وفات:** د وفات نيته کښې نې هم اختلاف دي، ځينې ٢٠ هجري ښائي او ځينې ٢٥ هجري ښائي، دويم روايت زيات اصح دي. (اصابه)

[٧] بَابُ الْبُكَاءِ عَلَى النَّبِيِّ

دنورو حالاتو دپاره اوگورنی تهذيب التهذيب ٤٤٢/٨٠، طبقات ابن سعد ١/٤، اصابه تذکره نضله، تهذيب الکمال: ٤٠٦.

تسهيلات: قوله: كَيْسَى بُرْدًا مِّنَ الْحَنَّةِ:

يعنى جنت کنبی به دغه تعزيت کونکی ته یوناشنا خادر اغوستلې شی دا خادر په خپل ځانی ښه دې لیکن په دې حدیث کنبی دا لویه خوشخبری ده چه هغه سرې د جنت مستحق جوړشو او په جنت کنبی به هغه ته خادر اغوستلې شی.

[١٧٢٩] ذمري کورته د خوراکو ريليرلو حکم

١٤٣٩- (١٨) [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: [٢] «لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٣] «أَصْنَعُوا لِآلِ جَعْفَرٍ طَعَامًا» [٤] فَقَدْ آتَاهُمْ مَا يَنْفَعُهُمْ» [٥] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَأَبْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] او حضرت عبدالله بن جعفر عليه السلام وايي [٢] کوم وخت چې د حضرت جعفر عليه السلام وفات (شهادت) خبر راغې نور رسول الله صلى الله عليه وسلم [اهل بيت ته] وفرمايل [٣] چې د جعفر د اهل وعيال دپاره طعام (روتی، وغيره) تيار کړئ [٤] ځکه چې هغوی ته داسې حادثه پېښه شوي ده چې هغوی يې د طعام پخولو څخه مشغول کړی دی. (ترمذي ابوداؤد ابن ماجه)
حل اللسان:- ① نَعْيٌ: أَي: خَبَرُ مَوْتِهِ: دمرگ خبر ته وائی. ② أَصْنَعُوا: خوراک تيار کړئ، ③ مَا يَنْفَعُهُمْ: اى: جَاءَهُمْ مَا يَنْفَعُهُمْ مِنَ الْحَزَنِ عَنْ هَيْبَةِ الطَّعَامِ لِأَنْفُسِهِمْ: يعنى هغوی باندې داسې غم راغلې دې چه هغوی ئې دخوراک څښاک تيارولو نه هم منع کړی دی.

تسهيلات:

قوله: اصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرٍ طَعَامًا:

دمري کور دپاره د خوراک انتظام کول:- دې حدیث سره امت ته دا تعلیم ملاؤ شو چه کله په کور کنبی مړې اوشی نو د خواؤشا مسلمانانو دپاره مستحب دې چه دهغوی کورته خوراک تيارولوسره اوليگي. بعضې علماء وائی چه کم نه کم دومره خوراک دې وراوليگي چه د کور د خلقو دپاره د يووخت دپاره ښه پوره شی. بعضې حضرات فرمائی دريوورځو دپاره يوشان دا خوراک ليگل مستحب دى ځکه چه دتعزيت درې ورځې وى.

د تعزيت خوراک په خورلو کنبی مذهب:-

د علماء کرام په دې سلسله کنبی ډير اختلاف دي او ډير گڼي اختلافی اقوال دى چه کوم خوراک د محلي د خپلو خپلوانو د طرف نه د ماتم والا کورته راځی نو د دغه کورد کسانونه علاوه نور خلق دا خوړلې شی که نه؟ ① بعضې علماء د عدم جواز قائل دى

(١) اخرجه ابوداود فى السنن كتاب الجنائز. باب صنع الطعام لأهل البيت (رقم- ٣١٣٢) والترمذی كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء فى الطعام يصنع لأهل البيت (رقم- ٩٩٨) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء فى الطعام يبعث إلى أهل البيت (رقم- ١٦١٠)

⑦ بعضی علماء فرمائی چہ تجهیز او تکفین کنبی مشغول خلق ہم دا خوراک کولی شی. د وینا کونکوینخود پاره دمری پہ کور کنبی خوراک تیارول او بیا دخلقو هلته جمع کیدل او خوراک کول بدعت او مکروه دی. ذ اهل الله دا جمله ده "طعام الميت میت القلب" حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی مونہ دا میل مستیا لکہ د نوحہ او وینا پہ شان حرام گنہلہ. بغیر د مجبوری ہغہ دمری کورہ خوراک کولو حرمت ۱- ددی نہ معلومہ شوہ چہ د پاکستان پہ بعضی مقاماتو کنبی مری سرہ کوم دیگورہ پخولی شی او د خواوشا خلق بغیر د سختی مجبورئی نہ راشی دا خوراک کوی او د ہغی نوم "شومہ" ایردی دا حرام دی ملاعلی قاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ دمری پہ کور کنبی یتیمانان ماشومان وی یا خوک وارث غائب وی نو پہ داسی صورت کنبی خوراک پخبلہ خوړل او یا پہ نورو خوړل دواہ ناجائز دی.

الفصل الثالث

[۱۷۴۰] مری ته پہ ژړا کولو عذاب ملاویدل

۱۷۴۰- (۱۹۱) [۱] عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] "مَنْ نِيَمَ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ يُعَذَّبُ بِمَا نِيَمَ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجہ: ① حضرت مغیرہ رضی اللہ عنہ وایی چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي [۲] چې د کوم مري د پاره چې نوحہ (ساندي، په چغو ژړا) کيږي هغه ته به د قیامت په ورځ د نوحی کولو په وجه عذاب ورکول کيږي. (بخاري مسلم)

حل الفان: ① نيم: مجهول دي په مري باندې ژړا، وایلا کولو ته وانی.

[۱۷۴۱] د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما اختلاف

۱۷۴۱- (۲۰۱) [۱] «وَعَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهَا قَالَتْ: [۲] سَمِعْتُ عَائِشَةَ وَذَكَرَ هَذَا: أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: [۳] إِنْ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبَيْكَاءِ الْحَيِّ عَلَيْهِ [۴] تَقُولُ: يَغْفِرُ اللَّهُ لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ [۵] أَمَا إِنَّهُ لَمَرِيكَزِبٌ، وَلَكِنَّهُ نَيْسٌ أَوْ أَغْضَأٌ [۶] إِنَّمَا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى يَهُودِيَةٍ يَبْكِي عَلَيْهَا [۷] فَقَالَ: [۸] إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا [۸] وَأَنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجہ: ① او بي بي عمره بنت عبد الرحمن وایی [۲] چې هغه وخت چې بي بي عایشی رضی اللہ عنہا ته دا اوویل شو چې حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما وایی [۲] چې مري ته به دهغه د ژوندو د

(۱) أخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب ما يكره من النياحة على الميت (رقم- ۱۲۹۱) ومسلم في كتاب الجنائز/باب الميت يعذب ببكاء أهله عليه (رقم- ۲۸ - ۹۳۳) والترمذي كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في كراهية النوح (رقم- ۱۰۰۰) واحمد في المسند ۶/۲

(۲) أخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: «يعذب الميت ببعض بكاء أهله عليه» إذا كان النوح من سنته" (رقم- ۱۲۸۹) وابوداود كتاب الجنائز/باب في النوح (رقم- ۳۱۲۹)

ژړا په وجه عذاب ورکول کيږي [٤] نو ما د بي بي عايشي رضي الله عنها څخه واوريدل چې الله تعالى ﷻ دي ابو عبد الرحمن وبخښي [دا د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما کښت دي] [٥] پوهه شه چې عبدالله بن عمر رضي الله عنهما (خدای دی نه کړی) دروغ نه دي ويلي بلکه د هغه څخه خو يا هيره شوي ده يا خطا شوي دي حضور ﷺ په دي باره کښې په يوه خاص موقعه باندې ارشاد فرمايلي وو يا چې دا د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما اجتهادي خطا ده چې هغه د دي ارشاد څخه عام حکم مراد اخلي حقيقت خو دا دي چې [٦] حضور ﷺ يو ځل د يوي يهودي ښځې [د قبر سره] تير شو نو اوي ليدل چې د هغې په قبر باندې [خلکو ژړل] [٧] دي په ليدو سره حضور ﷺ وفرمايل چې د دې عزيز او اقارب په دي ژړا کوی [٨] او هغه ښځه په خپل قبر کښې په عذاب کښې مبتلا ده. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

نور: - د حديث تشریح د دې باب د حديث نمبر ٤٢٣ لاندې تيره شوې ده.

[١٧٤٢] [د امير المؤمنين حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت قصه

٤٢٣- (٢١) [٢١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: [٢] تَوَقَّيْتُ بَيْتَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ بِمَكَّةَ [٣] فَبُغِنَا لِنَشْمَدَهَا، وَحَصَرَهَا ابْنُ عُمَرَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ، فَأَتَانِي لِحَالِيسَ بَيْنَهُمَا [٤] فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لِعُمَرَ وَبْنِ عَفَّانَ: «وَهُوَ مُوْأَجِهٌ» [٥] أَلَا تَتَّبِعِي عَنِ الْبُكَاءِ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٦] «إِنَّ النَّبِيَّ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ» [٧] فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَدْ كَانَ عُمَرُ يَقُولُ بَعْضُ ذَلِكَ لَمَّا حَدَّثَ، [٨] فَقَالَ: صَدَرْتُ مَعَ عُمَرَ مِنْ مَكَّةَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ [٩] فَإِذَا هُوَ يَرْكَبُ تَحْتَ ظِلِّ سَمُرَةٍ [١٠] فَقَالَ: أَذْهَبَ فَأَنْظُرَ مَنْ هَؤُلَاءِ الرُّكُوبُ؟ فَتَنَظَّرْتُ فَإِذَا هُوَ صَبِيبٌ.

توجه: [١] حضرت عبدالله بن ابي مليکه رضي الله عنه فرمايي [٢] چې د حضرت عثمان ابن عفان رضي الله عنه لور په مکه کښې وفات شوه [٣] نو مونږ خلق هغه ته راغلو چې د جنازي په مانځه او دفن کولو کښې ورسره شريک شو حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او ابن عباس رضي الله عنهما هم هلته راغلل زه د هغوی دواړو په مينځ کې ناست وم [٤] په دی کې حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما حضرت عمرو بن عثمان رضي الله عنه ته چې د هغه طرف ته مخ کړی ناست وو اوويل [٥] چې تاسو خپل کور والا په آواز او په نوحې سره د ژړا څخه ولي نه منع کوئ؟ ځکه چې د رسول الله ﷺ دا ارشاد دي [٦] چې مري د خپل کور والاد ژړا په وجه په عذاب کښې مبتلا کيږي [٧] حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه (د دي جواب کښې) اوويل چې حضرت عمر رضي الله عنه دې باره کې څه ويل (يعني د حضور ﷺ د دې ارشاد گرامي څخه خو په مري باندې عام طور سره د ژړا ممانعت معلومېږي ليکن حضرت عمر رضي الله عنه به دا ممانعت صرف قريب المرگ ته آواز

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجنائز/باب قول النسي صلى الله عليه وسلم: «يعذب الميت ببعض بكاء أهله عليه» إذا كان النوح من سنته " (رقم- ١٧٨٦) ومسلم في كتاب الجنائز/باب الميت يعذب ببكاء أهله عليه (رقم) ٢٣ - (٩٢٨)

او نوحه سره ژړا باندې محمول کولو، نو هغه دا واقعه بيان کړه [٨] چې هر کله زه د حضرت عمر رضي الله عنه سره د مکي څخه واپس شوم او مونږ مقام بېداء ته ورسېدو چې د مکي او د مديني په مينځ کښې يو کلي دي [٩] نو اچانک حضرت عمر رضي الله عنه د يو کبکړ دوني لاتدي يوه قافله وليدله [١٠] هغه ماته وفرمايل چې ته هلته ورشه او گوره چې په قافله کښې څوک دي زه چې هلته ورغلم نو ومي ليدل چې حضرت صهيب رضي الله عنه او د هغه سره څه نور خلق دي

[١] قَالَ: فَأَعْبَرْتُهُ، فَقَالَ: ادْعُهُ، فَرَجَعْتُ إِلَى صَهِيبٍ [٢] فَقُلْتُ: اَرْتَحِلْ فَالْحَقْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، [٣] فَلَمَّا أَنْ أَصِيبَ عُمَرُ دَخَلَ صَهِيبٌ يَبْكِي، [٤] يَقُولُ: وَأَأَخَاهُ، وَأَصَاحِبَاهُ، [٥] فَقَالَ عُمَرُ: يَا صَهِيبُ أَتَبْكِي عَلَيَّ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «إِنَّ «النَّبِيَّ لَيُعَذِّبُ بَعْضُ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ»؟» [٦] فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَلَمَّا مَاتَ عُمَرُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ [٧] قَالَتْ: يَرَحِمُ اللَّهُ عُمَرَ، لَا وَاللَّهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ النَّبِيَّ لَيُعَذِّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ» [٨] وَلَكِنْ إِنَّ اللَّهَ لَيُرِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبُكَاءِ أَهْلِهِ» [٩] وَقَالَتْ عَائِشَةُ: حَسْبُكُمْ الْقُرْآنُ " وَلَا تَزِدْوا زُرَّةً وَزُرَّةً أُخْرَى " [الأنعام: ١١٣] " [١٠] قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ عِنْدَ ذَلِكَ: وَاللَّهِ أَهْضَكَ وَأَبْكِي [١١] قَالَ ابْنُ مَلِكَةَ: فَمَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ شَيْئًا. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې زه راغلم او حضرت عمر رضي الله عنه ته مي اووښل نو حضرت عمر رضي الله عنه اوويل چې هغه راوغواړه بيا زه صهيب رضي الله عنه ته ورغلم [٢] ورته مي اوويل چې راشئ او د امير المؤمنين سره ووينئ (ملاو شی) [٣] د دې څخه روسته چې په مدينه کښې حضرت عمر رضي الله عنه زخمي شو نو حضرت صهيب رضي الله عنه ورته په ژړا راغې [٤] او دا بي ويل چې اي زما وروڼه، اي زما اقا دا څه وشو [٥] حضرت عمر رضي الله عنه په دې حالت کښې صهيب رضي الله عنه ته وفرمايل چې اي صهيب رضي الله عنه ته زما په خوا کښې (په ما باندې) (د آواز او بيان سره) ژاړي؟ حالته که چې د رسول الله صلي الله عليه وسلم دا ارشاد گرامي دي [٦] چې مرده ته (يعني يا خو حقيقه مرده يا قريب المرگ) خپل کور والاد ژړا په وجه عذاب ورکولې شی (يعنی د داسې ژړا په وجه چې د آواز او نوحه (ویر) سره وي) [٧] حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې کوم وخت حضرت عمر فاروق رضي الله عنه وفات شو نو ما د هغه دا قول د بي بي عايشې رضي الله عنها په خدمت کښې عرض اوکړو [٨] هغی اورېدلو سره وفرمايل چې الله تعالی ج دي په حضرت عمر رضي الله عنه رحم اوکړي دا خبره نه ده او نه رسول الله صلي الله عليه وسلم داسې فرمايلي دي [٩] چې مرده ته د خپل کور والاد ژړا په وجه عذاب ورکولې شی [يعنی نه خو مطلقاً د ژړا په وجه او نه آواز، ویر (نوحی)، سره د ژړا په وجه مړي په عذاب کښې مبتلا کولي شی [١٠] هو البته الله تعالی ج د کافر په عذاب کښې د هغه د کور والو د ژړا په وجه زياتوالی کوي [١١] بيا بي بي عايشې رضي الله عنها وفرمايل چې (د دي په ثبوت کښې) ستاسو د پاره د قرآن کریم دا فيصله کافي ده وَلَا تَزِدْوا زُرَّةً وَزُرَّةً أُخْرَى (هيڅ سړي به د دويم بوج نه اوچتوي) حضرت ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل چې د دې آيت وَاللَّهُ هُوَ أَهْضَكَ وَأَبْكِي مضمون ومفهوم هم تقريباً دا دي چې الله تعالی

ﷺ خنده وي او الله تعالى ﷺ ژروي حضرت ابن ابي مليکه فرمايي چې حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ د دې په اوریدو سره هیڅ ونه ویل. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① **مُؤَاجَهَةُ:** اُی: مُقَابَلَه: یعنی مخامخ ورته ناست وو. ② **صَدَرَتْ:** اُی: رَجَعَتْ: یعنی زه واپس شوم. ③ **الْبَيِّنَات:** د مکې اومدينې په مینځ کښې ذوالحلیفه ته نژدې دیوځای نوم دې. ④ **يَرْكَبُ:** اُی: يَتَجَاوَزُ مِنَ الرِّكَابِ: د سوړو قافله (چه په اسونو وغیره باندې سواره وو)، ⑤ **سَمَرَةٌ:** د کيکو وونه، ⑥ **الرَّحِيل:** راځه.

تسهيلات: قوله: تَوَقَّيْتُ بَنَاتِ يَعْمَانَ بْنِ عَفَّانَ بِمَكَّةَ:

د حضرت عثمان د لور په وفات د خلقو ژړا: - یعنی د حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ د لور په مکه مکرمه کښې انتقال اوشو ددې واقعې په موقع په مکه مکرمه کښې یوڅو لونی صحابه کرام رضی اللہ عنہم یوځای شو په کوم کښې چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ښکاره وو. د حضرت عثمان رضی اللہ عنہم خونی عمرو بن عثمان رضی اللہ عنہم په دې موقع باندې موجود وو. ددې واقعې په وجه په کور کښې څه خلقو ژړل. نو حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہم حضرت عمرو بن عثمان رضی اللہ عنہ ته اوونیل ولې ته دا ژړا کونکی نه شې منع کولې حالانکه د خلقو په ژړا سره مړی ته عذاب کیږي په دې باندې حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او فرمانييل ستا پلار حضرت عمر رضی اللہ عنہ به هم څه داسې خبره کوله.

د سفر یوه واقعہ: - بیا حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د سفر یوه قصه بیان کړه په کوم سره چه هغه دا خودل غواړی چه د حضرت صهیب رومی رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ په خپل مینځ کښې ډیره ژوره دوستانه وو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ هغه په سفر کښې راوغوښتلو او اکرام ئی اوکړو ددې قصې ختمولوسره حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د زخمی کیدو اوبیا د شهید کیدو ذکر اوفرمانیلو او د صهیب رومی رضی اللہ عنہ ژړا ئی ذکر کړه لیکن دا ژړل هغه وخت وو کله چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ په زخمی حالت کښې وو دغه وخته پورې انتقال شوې نه وو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضرت صهیب رضی اللہ عنہ ته اوونیل تاسو هم ژړائی حالانکه مړی ته په بعضي ژړا باندې عذاب ور کیږي. خیر دا قصه هم ختمه شوه.

د عائشې رضي الله عنها راي: - حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د حضرت عمر رضی اللہ عنہ وفات نه پس دا حدیث د حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا په مخکښې بیان کړو چه د ابن عمر رضی اللہ عنہم خودا خیال دې چه مړی ته د خلقو د ژړا د وجې نه عذاب کیږي. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا اوفرمانیل په حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ دې الله تعالی رحم اوکړی د حضور پاک حدیث داسې نه دې بلکه هغه حدیث داسې وو چه دمړی په عذاب کښې د خلقو په ژړا سره زیاتوالې کیږي بیا حضرت عائشه رضی اللہ عنہا اوفرمانیل تاسو خلقو د پاره قرآن کریم کافی دې په کوم کښې (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزَّةَ أَخْرَى) [سورت بنی اسرائیل آیت: ۱۶] موجود دې دکوم مطلب چه

دادې هر سرې به پخپله خپل بوج او چتوی د نورو بوج به په بل چا باندې نه شی بار کولې. لهذا د نورو په ژړا باندې چاته عذاب نه کیږي.

د حضرت عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنہا راښي سره ابن عباس رضی الله تعالی عنہما هم موافقت او کړو او بیانی او فرمائیل چه خندونکې او ژړونکې صرف الله تعالی دې. بهر حال ددې قسم احادیثو توضیح تشریح او تفصیل ددې باب حدیث نمبر ۱۷۲۳ لاندې تیر شوی دی. حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا د حدیث نه انکار نه کوی بلکه د حدیث مفهوم متعین کولو کښې د هغې حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنہما سره اختلاف دې. د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنہما په نیز د حدیث مطلب دادې چه د کور والا خلقو په ژړا سره مړي ته عذاب کیږي. حضرت عائشه رضی الله تعالی عنہا حیرانتیا سره فرماني چه داسې نه ده بلکه خلق ژاړي او مړي ته په قبر کښې ځکه عذاب کیږي چه هغه کافر دې په وجه د کفر عذاب دې نه چه د ژړا د وجې نه.

په حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ د ابو لؤلؤ مجوسی حمله ولي او کله شوې وه؟ ابو لؤلؤ مجوسی د حضرت مغیره بن شعبه رضی الله تعالی عنہ یو غلام وو حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ عام فرمان جاری کړې وو چه په مدینه کښې یو کافر پاتې کیدو ته پرېنږدنی. حضرت مغیره رضی الله تعالی عنہ سفارش کولو سره خپل غلام په مدینه کښې اوستاتلو بیا د هغه هم خپل غلام سره جگړه پیدا شوه. حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ ته چه کله د هغوی قصه وړاندې کړې شوه نو هغوی د غلام نه د هغه د هنر او رضاعت باره کښې تپوس او کړو هغه او خودل. په دې باندې حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ او فرمائیل چه مغیره بن شعبه رضی الله تعالی عنہ په تا باندې کوم ټیکس زیاتول غواړي هغه صحیح دې ځکه چه تاسره خو ډیر زیات هنرونه دی اوما اوریدلی دی چه بهترین میچنې جوړوي. یو میچن زما دپاره هم جوړه کړه. ابو لؤلؤ غصه شو او ونی و نیل چه زه به تاله داسې میچن جوړوم چه دنیا به هغه یاد لری. حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ او فرمائیل "توفیت بنت" "هددنی العبد" دې غلام ماته د مرگ درهکه راکړه. بیا دا ملعون غلام په حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ باندې د وار کولو په لتون کښې وو چه ۲۶ یا ۲۷ ذوالحجه کال ۲۳ هجری د چارشنبې په ورځ د سحر د مونځ وخت کښې مسجد نبوی کښې بالکل په محراب کښې هغه په حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ باندې حمله او کړه او شپږ زخمونه لگولو سره نې یوڅو صحابه هم شهیدان کړل او بیانی خپل خان هم او وژلو. حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ خو ورځي په زخمونو کښې وو او اول محرم الحرام کال ۲۳ هجری کښې وفات شو.

[۱۷۴۲] په مړي باندې ژړا کونکي لږه منع کول

۱۷۲۳- (۲۲) (۱) وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: [۲] «لَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ ابْنَ حَارِثَةَ وَجَعَفَرُ وَابْنَ

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجنائز/باب من جلس عند المصيبة يعرف فيه الحزن (رقم- ۱۷۹۹) و مسلم فی کتاب الجنائز/باب التشديد فی النياحة (رقم) ۳۰ - (۹۳۵) والنسائي كتاب الجنائز/باب النهي عن البكاء على الميت (رقم-

۱۸۴۷) واحد فی المسند ۵۹/۶

رَوَاحَةً [٣] جَلَسَ يُعْرِفُ فِيهِ الْحُزْنَ [٤] وَأَنَا أَنْظُرُ مِنْ صَاحِبِ الْبَابِ تَعْنِي شَقَّ الْبَابِ [٥] فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ [٦] فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ لَمْ يُطِيعْنَهُ [٧] فَقَالَ: انْهَيْنِ، فَأَتَاهُ الثَّالِثَةَ قَالَتْ: وَاللَّهِ غَلَبَتْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [٨] فَرَعِمْتُ أَنَّهُ قَالَ: فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ التُّرَابَ [٩] فَقُلْتُ: أَرَعَمَ اللَّهُ أُنْفُكَ [١٠] لَمْ تَفْعَلْ مَا أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ تَتْرُكْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمہ: [١] او بی بی عایشہ رضی اللہ عنہا فرمائی [٢] چہ کوم وخت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ د زید بن حارثہ رضی اللہ عنہ، جعفر رضی اللہ عنہ او ابن رواحہ رضی اللہ عنہ بہ غزوہ موتہ کنبی د شہید کیدو اطلاع راغلہ [٣] نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ مسجد نبوی صلی اللہ علیہ وسلم کنبی کیناستو د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ مخ مبارک د تکلیف او غم آثار ینکارہ وو [٤] او ما «د حضور صلی اللہ علیہ وسلم کیفیت» د دروازی د سوری خخہ لیدلو [٥] بہ دی کنبی یو سہری د حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ خدمت کنبی حاضر شو او ہغہ اوویل چہ د جعفر رضی اللہ عنہ د کور بنخی داسی داسی کوی (یعنی ہغہ د ہغوی د ژبا ذکر او کړو) حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ تہ حکم او کړو چہ لږ شہ ہغوی منع کړہ [٦] ہغہ لږلو او لږ ساعت وروستہ بہ دویم خل واپس راغی چہ بنخی نہ منع کیږی [٧] حضور صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ تہ وفرماییل چہ لږ شہ منع بی کړہ ہغہ لږلو لږ ساعت وروستہ بہ دریم خل بیا واپس راغی او ہغہ اوویل چہ یا رسول اللہ! قسم بہ خدای ہغہ بنخی بہ مونږ غالبی راغلی (یعنی ہغوی زمونږ خبرہ نہ منی) [٨] د بی بی عایشی رضی اللہ عنہا گمان دی چہ «د دی بہ اوریدو سرہ» حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا وفرماییل چہ د ہغوی بہ خلہ کنبی خاوری واچوہ [٩] بی بی عایشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ ما «ہغہ سہری تہ» اوویل خدای دی ستا پوزہ بہ خاورو کنبی ککړہ کړی [١٠] تا تہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کوم حکم کړی دی بہ ہغی دی عمل ولي ونہ کړو او تہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ د تکلیف سبب جوړ شوې. (بخاری مسلم)

حل اللغات: ①- الحزن: غم، خفگان. ②- صاحب الباب تعني شق الباب: صائر د دروازی چاودی، سوږی تہ وائی. ③- لم يطيعنه: دهغه خبرہ نی او نہ منلہ یعنی منع نہ شوې، ④- فاحت: ای الزم: د امر صیغہ دہ ویشتلو، اچولو تہ وائی. ⑤- أرعم الله أنفك: الله تعالی دی ستا پوزہ بہ خاورو کنبی ککړہ کړی، مراد ترې تواضع او تذلل دی. ⑥- العناء: أي: مشقة، تکلیف.

تسهيلات:

قوله: لَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ ابْنَ حَارِثَةَ وَجَعْفَرَ وَابْنَ رَوَاحَةَ:

په غزوہ موتہ کنبی د درې صحابہ د شهادت خبر: - کنبی حضرت زید بن حارثہ رضی اللہ عنہ شہید شو او دې نہ پس حضرت جعفر رضی اللہ عنہ او بیا عبد اللہ بن رواحہ رضی اللہ عنہ شہید شو. حضور پاک د جنگ موتہ نقشہ او میدان د مسجد نبوی نہ کتلو او خفہ کیدلو. بیا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د تعزیت دپارہ کیناستو.

ه حضرت جعفر په وفات د بنحو ژړا: - په حضرت جعفر عليه السلام باندې چه کومو بنحو ژړل دهغوی آوازونه او جتیدل او د ژړا د شرعی حد نه زیاتې کیدلو. په دې وجه حضور پاک دهغوی د منع کولو دپاره یو سرې اولیگلو لیکن هغه بار بار تلو راتلو او هم دغه به نئ ونیل چه هغه بنسې نه منع کیږی په دې باندې حضرت عائشه رضی الله عنها او کتل چه ددې سرې د وجې نه حضور پاک ته تکلیف کیږی نو په خپله توگه باندې

قوله: قُلْتُ: أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَكَ:

د حضرت عائشې د وینا مطلب: - حضرت عائشه رضی الله عنها او فرمائیل "ارغم الله انفك" یعنی ستا پوزه دې په خاورو شی یا ته دا بنسې د ژړا نه منع کړه او که چرې داسې نه شې کولې نو حضور پاک له بار بار راتلو سره هغوی ته ولې وائی چه هغه بنسې نه منع کیږی په کوم سره چه حضور پاک ته تکلیف رسیږی یا نئ منع کړه یا شکایت مه کوه.

[١٧٤٤] په مړي په چفسره ژړا کول د شیطان د خوشحالی سبب

١٧٣٣- (٢٣١) [٧] وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: [٦] «لَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ قُلْتُ: [٢] غَرِيبٌ وَفِي أَرْضٍ غَرِيبَةٍ [٣] لَا بُكَاءَ لَهَا يَحْدُثُ عَنْهُ» [٥] فَكُنْتُ قَدْ تَبَيَّنَ لِي الْبُكَاءُ عَلَيْهِ [٦] إِذْ أَقْبَلَتْ امْرَأَةٌ تُرِيدُ أَنْ تُسْعِدَنِي، فَاسْتَقْبَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: [٧] "أَتُرِيدِينَ أَنْ تُدْخِلِيَ الشَّيْطَانَ بَيْنَنَا أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ [٨] وَكَلَّمْتُ عَنْ الْبُكَاءِ، فَلَمْ أَتُوبْكَ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [٧] او بي بي أم سلمه رضی الله عنها فرمایي [٢] هر کله چې [زما اول خاوند] حضرت ابو سلمه رضی الله عنه وفات شو نو ما او ویل [٢] چې ابو سلمه رضی الله عنه مسافر وو او د مسافرئ په حالت کنبې مړ شو [٣] نوزه به هم د هغه د پاره داسې ژاړم چې زما ژړا به بیانولي شی [یعني په خلقو کنبې به چرچه وي، مشهوره به شی چې أم سلمه رضی الله عنها دومره وژړل چې دومره هیچا نه دي ژړلي] [٥] نوزه د ژړا کولو په تیاري کنبې مصروفه وم [٦] اچانک یوه بنسحه راغله چې په ژړا کنبې ما سره د شریکیدو اراده یي لرله په دي کنبې رسول ﷺ د هغې مخې ته راغلو او وي فرمایل [٧] چې آیا ستا دا اراده ده چې شیطان هغه کور ته داخل کړي د کوم کور څخه چې الله تعالی ﷻ دوه ځله هغه وېستلي دي [٨] د حضور ﷺ دا ارشاد اوریدو سره زه د ژړا کولو څخه منع شوم او بیا په داسې اواز مي ونه ژړل چي د هغې شریعت ممانعت کړي دي (مسلم)

حل اللغات: - ① غریب: مسافر، ② تَبَيَّنَ: قصد مي اوکړو، ③ أَنْ تُسْعِدَنِي: چه زما مدد اوکړی، ④ فَاسْتَقْبَلَهَا: مخې ته ي راغي، ⑤ كَلَّمْتُ: زه منع شوم.

تسهيلات: قوله: غريب:

په ابوسلمه د غريب د لفظ اطلاق:-

چونکه مهاجرين حضراتو د مکې نه مدينې ته تشریف راوړې وو لکه چه ټول مسافرو وو. د ابوسلمه رضي الله عنه انتقال په کال ٤ هجري مدينه کښې شوې وو.

قوله: لَا بُكَيْنَهُ بُكَاءُ يُحَدَّثُ عَنْهُ:

يعني داسې ژباړه کوم چه دنيا به نې يادساتی او ددې تذکرې به کوی.

د هرتين تفسير:- د اخوانه يوانصاری نسخه هم زما د امداد پاره راروانه وه خو ک چه حضور پاک اوليدله اوونی فرماييل چه د کوم کورنه الله تعالی دوه خل شيطان اوويستلو بيا شيطان دننه داخلول غواړی يعنی يوخل خوشيطان هغه وخت الله تعالی د دې کورنه اوويستلو کله چه ابوسلمه رضي الله عنه مسلمان شو او دوباره نې هغه وخت اوويستلو کله چه ايمان سره کامياب شو او ابوسلمه رضي الله عنه د دنيا نه لاړو. ابوسلمه رضي الله عنه په ٤ هجري مدينه منوره کښې انتقال شوې وو.

[١٧٤٥] د مری ستانفوياندي د مری رتل

١٢٥٥- (٢٣١) وَعَنِ الثُّعْبَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: أَعْمَى عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ ① فَبَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةً تَبْكِي: ② وَأَوَّ جَبَلًا، وَكَذَا، تَعْدِي عَلَيْهِ ③ فَقَالَ جِبْنُ أَقَاتٍ: مَا قُلْتُ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي أَلَيْتَ كَذْلِكَ ④ وَأَذْفِي رِوَايَةً: فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ. رِوَاةُ الْبُخَارِيِّ.

قوله: ① او حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه فرمايې چې (يو خل، حضرت عبد الله بن رواحه رضي الله عنه دومره سخت مريض شو چې مرگ ته نژدې شو او بيهوشي پرې راغله ② نو د هغه خور عمره ژړل او دا ويل يې شروع کړل چې ③ اي غره! افسوس دي او اي داسې او هغه شان يعنی د هغه خوباني يې شميرلو شميرلو سره بيان کړي ④ کوم وخت چې عبد الله په هوش کښې راغې نو (خور ته) يې اوويل څه چې تا ويلي دي هغه ماته بطور تنبيه ويل شوي دي چې ته داسې يې [مثلاً چې تا اوويل چې اي غره افسوس دي نو ماته اوويل شو چې ته غري چې خلق ستا پناه نيسي] ⑤ او په يو روايت کښې دا الفاظ هم دي چې کوم وخت عبد الله رضي الله عنه وفات شو يعنی په غزه موته کښې شهيد شو نو د هغه خور په هغه ونه ژپيده.

(بخاري)

حل اللغات:- ① أَعْمَى: بې هوشی پرې راغله، ② وَجَبَلًا: اي غره.

تسهيلات:

قوله:- ددې حديث شرح په هغه حديث کښې ذکرده په کوم کښې چې د به مری باندي د ژړه وعيد راغلې دي.

(١) اخرجه البخاري في كتاب المغازی / باب غزوة مؤتة من ارض الشام (رقم- ٤٢٦٧)

تسهيلات:

قوله: فَإِنَّ الْعَيْنَ دَائِمَةً وَالْقَلْبَ مُصَابًا وَالْعَهْدَ قَرِيبًا:

په شم کښې د غیر احتمالي ژړا ۱۱ جلا ۱۵-

ددې حديث پاك نه معلومه شوه چې د شدت غم په وجه بلا اختيار د غم اظهار درست دې د امنع نه دې په دې وجه نبی کریم ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه منع کړې وو چې غم تازه دې او د زړه زخم لا نوې دې روستو به خپل ترخپله صبر راشی. په دې وجه پریږده چې دې خپل غم اوژاری دومره اجازت دې ددې څخه زیات چې نوحه شروع کړی نو دا ممنوع ده حديث کښې دمیت څخه مراد حضرت زینب رضی الله عنها ده.

[۱۷۴۸] په لاسونو هل شیطانی طریقہ

۱۷۳۸- (۱۲۷) [۱۲۷] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: [۲] «مَا تَزُتْ زَيْنَبُ بِلَتْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَكَتِ الْبُكَاءَ [۳] وَجَعَلَ عَمْرٌو يَهْمُ بِسُوطِهِ [۴] فَأَخْرَجَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِيَّ وَقَالَ: مَهْلًا يَا عَمْرُو! [۵] ثُمَّ قَالَ: إِنَّا كُنَّا وَتَعْيَقُ الشَّيْطَانُ [۶] ثُمَّ قَالَ: إِنَّهُ مَهْمًا كَانَ مِنَ الْعَيْنِ وَمِنَ الْقَلْبِ فَمِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمِنَ الرَّحْمَةِ [۷] وَمَا كَانَ مِنَ الْيَدِ وَمِنَ الْإِنْسَانِ فَمِنَ الشَّيْطَانِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: [۱] حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت کوي [۲] چې کوم وخت د رسول الله ﷺ لور بي بي زینب رضی الله عنها وفات شوه نو ښځې په ژړا شوي [۳] حضرت عمر رضی الله عنه دا خبره کله برداشت کونکي وو! هغه يې په خپلې کورې سره وهل شروع کړل [۴] حضور ﷺ په خپلو لاسونو سره حضرت عمر رضی الله عنه جدا کړو او ورته يې وفرمايل چې اي عمره رضی الله عنه نرمي اختيار کړه [۵] بيا ښځو ته يې وفرمايل تاسو خپل ځان د شيطان د آواز څخه لرې وساتئ: (يعني په چغو چغو او بيان کولو سره هيڅ کله مه ژاړئ) [۶] بيا يې وفرمايل څه چې د سترگو څخه (يعني اوبښکې) او د زړه څخه (يعني غم) ظاهري داد الله ﷻ د طرف څخه دي او د رحمت سبب دي (يعني دا خيزونه د الله ﷻ خوښ دي) [۷] او څه چې د لاس او ژبي څخه ظاهري شى هغه د شيطان د طرف څخه دي. (احمد)

حل اللغات: ①- پُطِلَ: سوط کورې ته وائی. ②- مَهْلًا: نرمی اختيار کړه. ③- إِنَّا كُنَّا: ځان اوساتئ، ④- نَعْيَقُ: په چغو چغو، اوبه تيز آواز سره ژړل.

تسهيلات:

قوله: وَمَا كَانَ مِنَ الْيَدِ وَمِنَ الْإِنْسَانِ فَمِنَ الشَّيْطَانِ:

د غم ځان د اظهار دوه طريقې: ①- يعنی چغې وهل نوحه کول دا ژبې سره دی دا دواړه افعال شیطانی دی يعنی که لاس او ژبې سره ددې اظهار وی نو په دې سره شيطان خوشحاليږي

او الله ﷻ خفه کيږي ځکه چې په ژبې سره نوحه په لاس سره ماتم شیطاني عمل دې دا بنده په خپل اختيار په شیطاني لمسونه سره کوي

⑦ که د غم اظهار د سترگو په ذريعه وي نو ددې اجازت شته الله ﷻ په دې نه خفه کيږي او ددې مواخذه هم نشته دې ددې نه معلومه شوه چې د زړه غم او د سترگو نه اوښکې بهيدل د بنده په اختيار کښي نه دی دا قدرتي څيز دې زړه کښي د رحمت اور نرمۍ نتيجه ده [۱۷۴۹] په ژباړه ماتم سره د مړي نه واپس کيدل

۱۷۴۹- (۲۸) [۸] وَعَنِ الْبَغَاوِيِّ تَعْلِيْقًا قَالَ: [۷] لَتَأْمَاتُ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [۴] فَزَيَّتِ أُمُّهُ الْقَبْرَةَ عَلَى قَبْرِ رَسُولِهِ [۴] ثُمَّ رَفَعَتْ، فَسَمِعَتْ صَاحِبًا يَقُولُ: [۶] أَلَا هَلْ وَجَدُوا مَا قَفَدُوا؟ [۷] فَأَجَابَهُ آخَرُ: بَلْ يَكُونُ أَفَّا تَقْلَبُوا.

ترجمه: [۸] امام بخاري رحمه الله بطريق تعليق (يعني بغیر د سند څخه) ذکر کوي [۷] چې کوم وخت د حضرت حسن بن علي رضي الله عنه ځوي چې د هغه نوم هم حسن وو وفات شو [۴] نو د هغه ښځې د هغه په قبر تر يو کال پورې خيمه لگولې وه [۴] بيا چې هغه يې لرې کړه نو يو غيبي آواز يې واوريدې چې [۶] آيا خيمه او درولو سره دې وفات شوی ووموندلو؟ [۷] بيا د دې په جواب کښي د دويم غيبي آواز يې واوريدلو چې نا اميده شوه او خيمه يې وښکله.

حل اللغات:- ① مَرَّتْ: لگولې وه، ② الْقَبْرَةُ: أي: الخيمة، خيمه، ③ رَفَعَتْ: لرې نه کړه، ④ صَاحِبًا: أي: هَاتِفًا غَيْبِيًّا: غيبي آواز، ⑤ مَا قَفَدُوا: څه نه چې ورک کړی وو. (يعنی څوک نه چې مړ شوی وو)، ⑥ يَكُونُ: نا اميده شو، ⑦ فَاتَّقَلَبُوا: أي: رَجَعُوا: واپس شو.

تسهيلات: قوله: عَلَى قَبْرِ رَسُولِهِ:

د خپل مړي په قبر د عربو عادت:- د عربو عام عادت وو چه هغوی به د خپلو مړو په قبرونو باندې پوره کال پورې ژړل. د عربو د قصيدو او شعرونو نه دا څيز بالکل واضح کيږي. چنانچه يوشاعر وائی:

ومن يبك حولاً كاملاً فقد اعتذر

الى المحول ثم اسلم السلام عليكما

يعنی تريو کاله پورې ما په تا پسې ژړا او کړه اوس سلام کولو سره ځم ځکه چه تريو کال پورې څوک ژړا او کړی هغه معذوره دې چه واپس لارشی. حضرت حسن رضي الله عنه د چا په قبر باندې چه د هغوی بی بی خيمه لگولې وه. دا مشهور د حضرت حسن بن علي رضي الله عنه ځونی دې د هغه بی بی د څه خاص ضرورت د وجې نه داسې او کړل او کله چه واپس کورته راغله نو غيبي هاتف آواز او کړو دې ښځې ډيره موده تيره کړې ده اوس څی نو آيا څه ورله په لاس ورغلل که خالی لاس واپس روانه ده. دويم هاتف غيبي جواب ورکړو چه هيڅ ورته ملاؤ نه

شو بلکه ناامیده کیدو سره واپس لاړه. ددې نه په واضحه توگه معلومه شوه چه په یو مړی باندې ژړا فریاد کولو سره هغه واپس نه راژوندې کیږی چه څوک لاړو بس هغه لاړو.
[۱۷۵۰] خادراچول او عزت

۱۷۵۰- (۲۹۱) [۱] وَعَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ، وَأَبِي بَرَزَةَ، قَالَ: [۲] «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ [۳] فَرَأَى قَوْمًا قَدْ طَرَحُوا أَرْدِيَّتَهُمْ مَشُونٍ فِي قُبُصٍ [۴] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيْفَعِلُ الْجَاهِلِيَّةُ تَأْخُذُونَ" [۵] أَوْ يَصْنِعُ الْجَاهِلِيَّةُ تَشْبَهُونَ" [۶] لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَدْعُو عَلَيْكُمْ دَعْوَةً تَرْجِعُونِ فِي غَيْرِ صُورِكُمْ [۷] قَالَ: فَأَخَذُوا أَرْدِيَّتَهُمْ، وَلَمْ يَعُدُّوا إِلَيْكَ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجهه [۱] او حضرت عمران ابن حصین او حضرت ابو برزه ؓ دواړه روایت کوي [۲] چې یوه ورځ مونږ د رسول الله ﷺ سره یوې جنازې ته لاړو [۳] نو حضور ﷺ څه داسې خلق ولیدل چې خادرونه یې غورخولي وو او په قمیصونو کښې تلل [۴] هغوی لره په دې حال کښې لیدو سره حضور ﷺ هغوی ته وفرمایل چې آیا تاسو د جاهلیت په فعل عمل کوئ [۵] یا د جاهلیت د کارونو مشابهت اختیاروئ [۶] بیا حضور ﷺ وفرمایل «ستاسو د انتهایي نامناسبه حرکت لیدو سره، زما خو دا اراده وشوه چې زه ستاسو د پاره څه داسې بد دعا وکړم چې تاسو خپلو کورونو ته په نورو شکلونو کښې (یعني د شادوگانو یا د خنزیرانو په شکل کښې، واپس ورشي [۷] اوروې وایي چې د دې اوریدو سره هغه خلقو خپل خادرونه واچول او بیا دوباره یې هیڅکله داسې کار ونه کړو. (ابن ماجه)
حل الفان:- ① طَرَحُوا: أي: وَضَعُوا؛ یعنی غورزولي نې وو، ② أَرْدِيَّتَهُمْ: خادرونه خپل، ③ قُبُصٍ: قمیص جمع ده، قمیص ته وائی. ④ هَمَمْتُ: أي: قَصَدْتُ: قصدمې کړې دې.
تسهيلات: قوله: أَيْفَعِلُ الْجَاهِلِيَّةُ تَأْخُذُونَ؛

دعویو د جهالت په یو رسم د نبي کریم ﷺ د خفگان اظهار:- د عربو دستور وو چه قمیص سره به نې خادر هم اچولو. لکه چه د صوبه خیبر پختونخواه د خلقو عادت دې چه په سخته گرمۍ کښې نې هم خادر په اوگووی او خادرساتل د شرافت او عظمت علامت گنځلې شی. بیا په یوه جنازه کښې صحابه کرامو ؓ خادرونه د ماتم په توگه د اوگونه راکوز کړل دې دپاره چه د پریشانۍ خفگان او ماتم ښه اظهار اوشی. په دې باندې حضور پاک سخت د خفگان اظهار او کړو او خلق نې د دغه حرکت نه منع کړل. معلومه شوه چه په هغه وخت د عربو په خلقو کښې خادر اچول او خان سره ساتل به د شرافت علامت گنځلې شو اوس عرب دانه پیژنی. علامه طیبی ؒ فرمائی چه کله په دومره معمولی خبره باندې حضور پاک داسې د ناراضگۍ اظهار او کړونو د هغه خلقو په څه حال وی چه په خفگان او ماتم کښې ددې نه لوئی رسمونه رواجونه کوی.

[١٧٥١] جنائزې پسې د سندرغاړي بوتلو حرمت

١٤٥١ (٣٠١) [١] وَعَنِ ابْنِ عُثْرَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُتَبَّمَ جَنَازَةٌ [٢] مَعَهَا رَأَةٌ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [١] ابن عمر رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ د هغه جنازي سره د تلو څخه منع فرمايلي ده [٢] چې د هغې سره ساندي کونکي ښځه وي. (احمد، ابن ماجه)
 حل اللغات:- ① رَأَةٌ: نوحه کونکې اوبه چغه چغه واويلا کونکې ښځې.
 تسهيلات:

قوله: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُتَبَّمَ جَنَازَةٌ مَعَهَا رَأَةٌ:

په گناه کېږي د اخته کيدو په وجه د مسنون عمل د پريغودو جواز:- اگر چې د جنازې سره تلل سنت دی خو ددې فعل بد په وجه دا سنت ترك کول پکار دی داشان دهر يو خلاف شرع څيز په موجودگي کښې جنازې سره تلل نه دی پکار.

د احديث پاک ددې مسئلې بنياد دې چې په کوم دعوت کښې خلاف شرع خبرې وي نو هلته تلل نه دی پکار ځکه چې دعوت قبلول سنت دی خو په داسې موقع باندې د غير شرعي خبرو اوبدو افعالو په وجه په دې سنت باندې عمل نه کول بهتر او اولی دی

[١٧٥٢] د مې شوی ماشوم د مور پلار دپاره شفاعت

١٤٥٢ (٣١١) [١] وَعَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَجُلًا قَالَ لَهُ: [٢] مَاتَ ابْنُ لِي فَوَجَدْتُ عَلَيْهِ [٣] هَلْ سَمِعْتَ مِنْ خَلِيلِكَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ شَيْئًا [٤] يَطْلُبُ بِأَنْفُسِنَا عَنْ مَوْتَانَا؟ [٥] قَالَ: نَعَمْ. سَمِعْتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٦] «صِفَاؤُهُمْ دَعَاءُ مَيِّصِ الْجَنَّةِ، [٧] يَلْقَى أَحَدَهُمْ أَبَاهُ فَيَأْخُذُهُ بِنَاحِيَةِ تَوْبِهِ [٨] فَلَا يُفَارِقُهُ حَتَّى يَدْخِلَهُ الْجَنَّةَ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ وَاللَّفْظُ لَهُ.

ترجمه: [١] او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په باره کښې روايت دي چې يوه ورځ د هغه سره يو سړي يو ځاي شو هغه اوويل [٢] چې زما ماشوم بچي مړ شوي دي چې د هغې په وجه زه ډير غمجن يم [٣] آيا تاسو د خپل دوست يعنی رسول الله ﷺ څخه چې په هغه ﷺ دي د الله ﷻ رحمتونه او د الله ﷻ سلام نازل وي داسې خبره هم اوريدلې ده [٤] چې زمونږ د مرده گانو (يعني د وفات شوو وړو بچو) د طرف څخه زمونږ زړونه خوشحاله کړي؟ (يعني چې د هغې څخه دا معلومه شي چې زمونږ وړوکي بچي مړه شوي دی هغه به په آخرت کښې زمونږ په څه کار راشي) [٥] حضرت ابوهريره رضي الله عنه وفرمايل چې هو ما د نبي کریم ﷺ څخه اوريدلي دي [٦] چې د مسلمانانو وړوکي بچيان به په جنت کښ د درياب د ځناورو په شان

(١) اخرجه ابن ماجه في السنن كتاب الجنائز/باب في النهي عن النياحة (رقم-١٥٨٣)

(٢) اخرجه مسلم في كتاب البر والصلة والآداب/باب فضل من يموت له ولد فيحسبه (رقم-١٥٤) - (٢٦٣٥) واحمد في

وي [٧] هرکله چې په هغوی کښې د چا پلار د هغه سره يو ځاي شي نو هغه وروکې به د هغه لمن ونيسي [٨] او تر هغه پورې به يې نه پرېږدي تر څو پورې چې خپل پلار په جنت کښې داخل نه کړي. (مسلم احمد) او الفاظ د احمد دي.

هل اللغات: - ① دَعَائِمُ: داذ دَعَمُوص جمع ده. دَعَمُوص په اوبو کښې دننه يوقسم تور چينجې وی هغې ته وائی. يا هغه کس ته وائی چه په کارونو کښې دخل کوی، تگ راتگ کوی، نوڅوک ترې پرده هم نه کوی. ② نَاجِيَةٌ: اُنَى: يَطْرُقُ: يعنى يو طرف د جامو.

تسهيلات: قوله: صِفَارُهُمْ دَعَائِمُ الْجَنَّةِ:

ه دعاميص په مفهوم کښې دوه اقوال: - ① داذ دَعَمُوص جمع ده. دَعَمُوص په اوبو کښې دننه يوقسم تور چينجې وی هغې ته وائی. داچينجې کله اوچې ته هم راځی بعضې خلق دې ته جولابا وائی.

② دا هغه سړی ته وائی چه اميران او بادشاهان سره ډيراشنا وی يعنى هروخت هغوی له ځی راځی بلکه داسرې د بادشاهانو قوی او د هغوی په فکرونو او د هغوی په زړونو اود ماغوياندي مسلط وی. اوس دلته هغه ورو مرو شوو بجوله دَعَمُوص سره تشبيه ورکړې شوې ده چه دا ماشومان په جنت کښې هرځانی ته داسې ځی راځی اوسيلونه اوتفريح کوی چه يوځانی کښې هم ددوی نه پرده او حجاب نه وی لکه څنگه چه دَعَمُوص په اوبو کښې گرځی راگرځی. يا بادشاهانو سره تعلق لرونکې سړې چه هرځانی ته ځی راځی. دا چه کوم دويم مفهوم دې دَعَمُوص د مصداق ډياره دا ډيرمناسب دې لکه چه دا وړوکی ماشومان د الله تعالى په دربار کښې مقرب کيږی اوبيا د خپل والدين د پاره شفاعت کوی.

قوله: يَلْقَى أَحَدَهُمْ أَبَاهُ:

په وړگوټوالی کښې د هر شوي ماشوم خپل پلار لره جنت ته داخلول: - يعنى په ميدان محشر اوقیامت کښې به دا وړوکې بچې خپل پلار اووينی نو د هغه لمن به اونيسي او نيغ به هغه جنت ته بوځی لکه چه دوی ته د سفارش دا اعزاز حاصلیږی. دلته د پلار ذکر په خاص توگه سره ځکه کړې شوې دې چه کيدې شی تذکره د پلار روانه وه گنی دا حکم د مورپلار دواړو ډياره دې. ددې قسم په شان نور احاديث هم راتلونکی دی.

[١٧٥٢] بَنُو دِيَارِهِ د وَعْظِ مَجْلِسِ انْعِقَادِ

١٤٥٣- (١٣٣) [١] «وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: [٢] جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ [٣] ذَهَبَ الرَّجَالُ بِحَبْلِكَ [٤] فَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا [٥] نَأْتِيكَ فِيهِ نَعْلِمُنَا مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ. [٦]

(١) اخرجه البخاري في كتاب العلم/باب: هل يجعل للنساء يوم على حد في العلم؟ (رقم- ١٠١٠) ومسلم في كتاب البر والصلة والآداب/باب فضل من يموت له ولد فيحتسبه (رقم- ١٥٢) - (٢٦٣٣) واحمد في المسند: ٧٢/٣

قَالَ: أَجَبْتُمْ فِي يَوْمٍ كَذَا وَكَذَا فِي مَكَانٍ كَذَا وَكَذَا، [٧] فَأَجَبْتُمْ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٨] فَعَلِمَهُمْ مِمَّا عَلَّمَهُ اللَّهُ [٩] ثُمَّ قَالَ: مَا مِنْكُمْ أَمْرَةٌ تُقَدِّمُ يَدَيْهَا مِنْ وَلَدِهَا ثَلَاثَةً [١٠] إِلَّا كَانَ لَهَا جَنَاتُ مِنْ الثَّأْبِ [١١] فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُمْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوِ الثَّانِي [١٢] فَأَعَادَهُ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: وَالثَّانِي، وَالثَّانِي، وَالثَّانِي، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمہ: [١] حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ واپس [٢] جب [یوہ ورخ] یوہ بنخہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی حاضرہ شوہ او بی عرض او کرو جب یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم [٣] نارینو خوشا د مقدس ارشاداتو خخہ استفاده وکرہ [٤] تہ یوہ ورخ زمونہ د پارہ ہم مقرر کرہ [٥] جب مونہ پہ ہفہ ورخ ستا پہ خدمت کنبی حاضری شو او تہ مونہ تہ ہفہ خبری ونبایی کومی جب اللہ تعالیٰ جل جلالہ تا تہ بنودلی دی [٦] حضور صلی اللہ علیہ وسلم ور تہ وفرمایل جب بنہ دی تاسو بنخی پہ فلانی ورخ فلانی وخت او پہ فلانی مکان کنبی (یعنی پہ جومات یا پہ کور کنبی) او فلانی خای (یعنی د جومات یا د مکان پہ مخکی یا وروستنی حصہ کنبی) جمع شی [٧] د ارشاد مطابق بنخی جمع شوی نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغوی تہ تشریف راوړو [٨] او ہفہ خبری بی وروبنودلی کومی جب اللہ تعالیٰ جل جلالہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ وروبنودلی وی [٩] بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا ہم وفرمایل جب پہ تاسو کنبی چا د خیل اولاد خخہ دری (جینکی یا ہلکان) مخکی لیرلی وی (یعنی د ہفہ دری وارہ بچی مرہ شوی وی) [١٠] نو ہغی وارہ بچی بہ د ہفہ د پارہ د اور خخہ پردہ شی (یعنی ہفہ بہ دوزخ تہ نہ پریردی) [١١] پہ ہغوی کنبی یوی بنخی دوه خله اوویل جب د کومی بنخی دوه وارہ بچی مرہ شوی وی [١٢] حضور صلی اللہ علیہ وسلم ور تہ وفرمایل جب د کومی بنخی جب دوه وارہ بچی مرہ شوی وی ہم (یعنی د کومی بنخی جب دوه وارہ بچی شوی وی د ہغی د پارہ ہم دا ثواب دی) او د کومی بنخی جب دوه وړو کیان مرہ شوی وی د ہغی د پارہ ہم دا بشارت دی (بخاری)

حل اللغات: -- ① جَنَاتُ: اَنْی: سَائِر: پردہ.

تسهيلات: قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د زياتو د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کنبی درخواست: -- خلاصہ چہ پہ عہد نبوی کنبی ښخو حضور پاک تہ دا درخواست او کرو چہ سری هروخت ستاسو پہ مجلس کنبی وی پہ دی وجہ ستاسو احاديث او ستاسو نصيحت هغوی راغونډ کرل او مونہ محروم پاتې شو. لهذا زمونہ د پارہ ہم پہ هفته کنبی یوہ ورخ مقرر کړی دی د پارہ چہ مونہ ہم ستاسو د مجلس نه فائده اوچتہ کړې شو. حضور پاک هغوی تہ حکم ورکړو چہ فلانکی ورخ فلانکی مکان کنبی تاسو راجمع کیرئ چنانچہ هغوی جمع شوې بیا حضور پاک هغوی له راغلو او هغوی تہ ئی نصيحت او کرو.

اقتراض: -- ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ وغيره د حديث شارحینو دلته یو سوال اوچت شوې دی هفہ

دادې چه د علم د حصول باره كښې دا الفاظ مستند دي چه "العلم يؤتى ولا يأتي" يعنى علم له خلق راځى علم چاپسي نه ځي. ددې قاعده مسلمه په رڼا كښې دا سوال دې چه حضور اكرم چه د علم خزانه وه هغوى دغه ښځوله څنگه تشریف یوړو داڅو معامله اولته شوه چه عالم متعلم له ورځي؟

د اعتراض جواب:- علماؤ ددې دا جواب ورکړې دې چه دلته په اصل كښې د يومدرسي په شان صورت جوړ شوي وو ځكه چه د محلي ښځې د خواؤشا نه راتلوسره په يومكان كښې كيناستې نودا مكان اوس د ښځو مدرسه جوړه شوه اود مدرسي طرف ته د عالم تلل راتلل معروف او مشهور دى. ددې حديث نه دا معلومه شوه اگر چه د صحابه كرامو څنگه په زمانه كښې او په عهد نبوي كښې ددې تسلسل پاتې نه شو.

[١٧٥٤] د نيمگړې بچي شفاعت

١٧٥٣- (٣٣) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ مَاتَ مُسْلِمًا يَتَوَقَّى هَذَا ثَلَاثَةً [٣] إِلَّا دُعَاهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِنَّهَا هِيَ [٤] فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوَ الثَّانِي؟ قَالَ: أَوَ الثَّانِي [٥] قَالُوا: أَوْ وَاحِدٌ؟ قَالَ: أَوْ وَاحِدٌ [٦] ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ [٧] إِنْ السَّقَطُ لَيُجَرُّ أَمَّهُ بِسَرِّهِ إِلَى الْجَنَّةِ إِذَا احْتَبَّتْهُ» [٨]. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ مِنْ قَوْلِهِ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ.

توجه: ١) او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ٢) د کوم دوو مسلمانانو (يعني مور او پلار) چه دري واړه بچی مړه شي ٣) نو الله تعالی ﷻ به په خپل فضل او رحمت سره هغه دواړه (يعني مور او پلار) په جنت كښې داخل کړي ٤) صحابه و عرض اوکړو چې يا رسول الله ﷺ دا هم وفرمايه که د چا دوه واړه بچی مړه شوي وي؟ (د هغوی د پاره هم دا بشارت دي؟) حضور ﷺ وفرمايل هو د چا چې دوه واړه بچی مړه شوي وي هم ٥) صحابه و بيا عرض اوکړو چې يا رسول الله ﷺ دا هم وفرمايه که د چا يو وړوکي مړ شوي وي؟ حضور ﷺ وفرمايل هو که د چا يو وړوکي هم مړ شي نو د هغه د مور پلار د پاره دا بشارت دي ٦) بيا حضور ﷺ وفرمايل قسم دي په هغه ذات چې د هغه په قبضه کې زما ساه ده ٧) که د يوي ښځي کچه حمل هم وغورځيږي (نا تمام بچی) نو هغه به خپله مور د نامه په ذريعه جنت طرف ته راکاږي په شرط د دې چې د هغه مور صبر اوکړي او د هغه مرگ په خپل (حق كښې) ثواب شمير کړي، ٨) احمد، ابن ماجه دا روايت د وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ څخه تر آخره پوري نفل کړی دی.

حل اللغات:- ① السَّقَطُ: اى هُوَ مَوْلُودٌ غَيْرُ قَائِمٍ. نا تمام بچي چه اندامونه نه پوره نه وي او مړ پيدا شى، ② بِسَرِّهِ: د بچى د نوم هغه تکره چه دانره نهې د پيدائش په وخت پرې کوى. ③ احْتَبَّتْهُ: اى: إِذَا عَذَّتْ أُمُّهُ مَوْتَهُ تَوَاتًا. يعنى کله نهې چه مور دثواب نيت وي اوصبر اوکړي.

تسهيلات: قوله: إِنَّ السَّيْئَةَ كَبِيرَةٌ أُمَةٌ:

د ماشوم په شفاعت کښې، د اجازت خداوندی شرطیت: - یعنی دغه بچی ته دا اختیار نشته چه په خپل حکم باندې مور یلار جنت ته بوځي. جنت ته د داخليدو د پاره د الله تعالی رحمت اصل او بنیاد دي. البته د دغه بچی په مرگ باندې الله تعالی دا اعزاز ورکوي چه دغه بچی به خپله مور د اوناال په ذیعه سره را کاږي جنت ته به ئی بوځي. انونال د بچی نوم سره یوه تسمه وی چه د پیدا کیدو په وخت د بچی دانسی د جهلنی نه پرې کړې شی اونوم سره زوړنده وی.

د نوم کټ کولو غوره طریقه: - د اکثران خلق دا د پیدا کیدو په وخت د صفانی په توگه نوم سره بیخ کښې پرې کوي. په کوم سره چه روستو دغه ماشوم ته دیر تکلیف وی اونوم ئی خرابیږي. د دې برعکس کلي وال نظام دادې چه دغه تسمه د خو ور خوږوړې زوړنده پرېږدي او په تار سره ئی تری دا پخپله پرې شی او نوم صحیح سالم پاتې شی.

[۱۷۵۵] د ماشومانو مرکد حفاظت قلعه

۱۷۵۵- (۳۳) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ قَدَّمَ ثَلَاثَةً مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يُتْلَعْوا الْجَنَّةَ [۳] كَأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ حَيًّا مِنَ النَّارِ [۴] فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: قَدَّمْتُ الثَّلَاثِينَ. قَالَ: وَالْثَلَاثِينَ [۵] قَالَ أَنَسُ بْنُ كَعْبٍ: أَبُو الْمُنْذِرِ سَيِّدُ الْقُرَاءِ قَدَّمْتُ وَاحِدًا. قَالَ: وَوَاحِدًا [۶]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [۱] حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] «مَنْ قَدَّمَ ثَلَاثَةً مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يُتْلَعْوا الْجَنَّةَ [۳] كَأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ حَيًّا مِنَ النَّارِ [۴] فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: قَدَّمْتُ الثَّلَاثِينَ. قَالَ: وَالْثَلَاثِينَ [۵] قَالَ أَنَسُ بْنُ كَعْبٍ: أَبُو الْمُنْذِرِ سَيِّدُ الْقُرَاءِ قَدَّمْتُ وَاحِدًا. قَالَ: وَوَاحِدًا [۶]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

سړي چې د خپل اولاد څخه دري داسې واړه بچی چې د بلوغت حد ته هم نه وي رسیدلي مخکي ولیرل (یعني د هغه د مرگ څخه مخکي مړه شوي وي) [۲] نو هغوی به دهغه د پاره د اور څخه مضبوطه پناه وي [۴] (د دي په اوریدو سره) حضرت ابوذر رضي الله عنه اوویل چې ما خو دوه ماشومان لیږلي دي حضور ﷺ ورته وفرمايل چې او دوه هم، [۵] حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه چې د هغه کنیت ابو المنذر دي هو د قاریانو سردار دي هغه اوویل چې ما څو یو وړو کې لیږلي دي حضور ﷺ ورته وفرمايل چې هو یو به هم (د اور نه پناه وي) [۶] ترمذي ابن ماجه، او امام ترمذي رحمته الله فرمایي چې دا حدیث غریب دي.

حل اللغات: - ① الجنّة: بالغ توب، ② حصنًا: أي: حصارًا، قلعه، ③ حصنًا: أي: فُكًا: مضبوطه.

د راوي مختصر تعارف: - د حدیث د راوی نوم عبدالله، کنیت ابو عبد الرحمن: د پلار نوم مسعود او د مور نه ام عبد وو.

په اسد الغابه کښې ئې د دوی د اسلام راوړلو واقعه دا لیکلې ده چه یوه ورځ نبی کریم ﷺ د ابوبکر رضي الله عنه سره روان وو په لاره: ښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چیلې څلرولې.

(۱) اخرجه الترمذي في السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في ثواب من قدم ولدا (رقم- ۱۰۶۱) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في ثواب من أصيب بولده (رقم- ۱۶۰۶) واحد في السند ۳۷۵/۱

حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ د ہفہ نہ پی او غو بنستلو، هغوی ورته او وئیل دا چیلئ امانت دی د دې وچې ئې زه نشم در کولې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل آیا تاسره داسې چیلئ شته چه د هغې بچې نه وی پیدا شوې (یعنی وچه وی) عرض ئې او کړلو آو دوی هغه چیلئ راوستله نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په هغې باندې خپل لاس را ئې ل نو د هغې غولانڅه د پیو نه ډکه شوه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو بکر او حضرت عبدالله بن او حکل او بنه ماړه شول د دې معجوبې نه پس دوی مسلمان شو بیا همیشه دپاره د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې پاتې شوې وو. (١) کله چه ئې هجرت او کړو او مدینې ته راغلو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورته د مسجد نبوی سره حجه د زمکې یوه ټکړه ورکړه. (٢)

په فرانگانو کښې شوکت: - په ټولو غزاناگو کښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره شریک وو. په ٢٠ هجری کښې په کوفه کښې قاضی شو. او لس کالو پورې هلته قاضی پاتې شوې وو. د هغوی په خاص صفتونو کښې لیکلی شوی دی چه د دوی د علم سره ډیر زیات شوق وو. او د قرآن مجید د تفسیر ماهر وو. په قراءت کښې ورته هم مهارت حاصل وو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هم د دوی نه قرآن اوریدلې وو. او د روایت په بیانولو کښې به ئې ډیر احتیاط کولو. او په خپله زمانه کښې د فقه هم ماهر وو. د دوی د خویانو په وچه به همیشه دپاره یو لویه ډله د دوی سره اوسیده بلکه د شقیق د وینا مطابق مونږ به په جومات کښې ناست وو. او د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ د کور نه د راوتلو په انتظار کښې به وو. (٣)

وفات: - په ٣٢ هجری کښې د ٢٠ کالو د نه په زیات عمر کښې وفات شو. او د اجل فرشتې ته ئې لیک او وئیل د جنازې مونږ پرې حضرت عثمان رضی اللہ عنہ او کړلو او د حضرت عثمان بن مظعون په خواه کښې دفن کړې شو. (٤)

مرویات: - د دوی نه ٤٨٤ روایات نقل دی په دې کښې ٢٤ متفق علیه دی او په ٢١ کښې بخاری او په ٣٥ کښې مسلم منفرد دي. (٥)

تسهيلات:

قوله: قَدْ شُئْتُ وَاجِدًا. قَالَ: وَوَاجِدًا:

د یو بچي په مورگ صبر او جنت ته د اخلیدل: - ماقبل احادیثو د دوو بچو ذکر وو چې د چا دوه بچی فوت شوی وی هغه به دې جنت کښې داخلوی په دې حدیث پاک کښې د یو بچی ذکر راغلې دې چې که یو بچی هم مړ شو نو هغه هم د الله تعالی په فضل سره په دې بشارت کښې داخل دي

(١) اسد الغابه تذکره عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ - (٢) طبقات ابن سعد تذکره عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ جلد ٢ - (٣) مسند احمد (٣٧٧١) - (٤) طبقات ابن سعد (١١٣١) - (٥) تهذیب الکمال (٢٣٤) - (٦) رواه البخاری فی المرضی باب ما جاء فی کفارة المریض الخ رقم ٥٢١٠. و مسلم فی البر باب نواب المومن فیما یصیبه من مرض الخ رقم ٤٦٧٠. و ترمذی فی الجنائز رقم ٨٨٩. و حم. بانی مسند الکثرین رقم ٧٦٨٤

ما جاء فی کفارة المریض الخ رقم ٥٢١٠. و مسلم فی البر باب نواب المومن فیما یصیبه من مرض الخ رقم ٤٦٧٠. و ترمذی فی الجنائز رقم ٨٨٩. و حم. بانی مسند الکثرین رقم ٧٦٨٤

[۱۷۵۶] د جنت په دروازه د والدينو انتظار

۱۷۵۶- (۱) [۳۵] «وَعَنْ قُرَّةَ الْمُنْزِيِّ [۷] أَنَّ رَجُلًا كَانَ يَأْتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ابْنٌ لَهُ [۳] فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَجِيبْهُ [۴] فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحَبُّكَ إِلَهُ كَمَا أَحَبُّهُ [۵] فَقَفَّذَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶] فَقَالَ: مَا قَعَلَ ابْنُ فُلَانٍ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَاتَ. [۷] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَّا نَجِيبٌ أَنْ لَا تَأْتِيَ بَابًا مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ [۸] إِلَّا وَجَدْتَهُ يَنْتَظِرُكَ. [۹] فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَهُ خَاصَّةٌ أُمُّ لَيْكَلَا [۱۰] قَالَ: بَلْ يَكِلُكُمْ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] حضرت قره مزني رضي الله عنه روايت كوي [۷] چې يو سړي وو چې د نبي كريم صلي الله عليه وسلم په خدمت كښې به حاضرېدلو او د هغه وړوكې زوي به هم د هغه سره وو [۴] [يوه ورځ] نبي كريم صلي الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل چې آيا دى په تا ډير گران دى (چې هر وخت ستا سره وي) [۴] هغه عرض او كړو چې يا رسول الله صلي الله عليه وسلم (زه د ده سره د محبت څه اووايم بس) الله تعالى جبار دي ستا سره داسې محبت وكړي څرنگه چې زه يې د دې خپل وړوكې بچى سره كوم [۵] (څه موده وروسته) حضور صلي الله عليه وسلم هغه وړوكي د خپل پلار سره بيا ونه ليدلو [۶] نو پوښتنه يې وكړه چې د فلاني سړي وړوكي څه شو؟ نو صحابه ؓ عرض او كړو چې يا رسول الله د هغه وړوكې خو مړ شوي دي (ددې څخه روسته چې هغه سړي حاضر شو) [۷] نو حضور صلي الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل چې آيا ستا دا خبره خوښه نه ده چې صبا د قيامت په ورځ د جنت په كومه دروازه چې هم ځي [۸] هلته به خپل ماشوم په خپل انتظار كښې بيا مومي (چې هغه ستا سفارش وكړي او تا د ځان سره جنت ته بوزي) [۹] يو سړي عرض او كړو چې يا رسول الله صلي الله عليه وسلم آيا بشارت خاص طور سره د دې سړي د پاره دي يا مونږ ټولو د پاره [۱۰] حضور صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې ستاسو د ټولو د پاره دي. (مسلم)

حل اللغات: - ① فَقَفَّذَهُ أَي: ابْنَهُ مَعَهُ؛ يعنى هغه ماشوم ئې دخپل پلار سره اونه موندلو.

تسهيلات: قوله: أَحَبُّكَ إِلَهُ كَمَا أَحَبُّهُ؛

د ماشوم په ولات پلار ته بشارت: - يعنى څنگه چه زما دغه بچى سره سخته مينه ده يا رسول الله! الله تعالى دې تاسو سره هغه شان مينه اوساتى. دا د دغه سړى دخپل بچى سره د مينې ډير جذباتى انداز اظهار دې. د قدرت نظام ته اوگورئې چه هم دغه بچى يو څو ورځې پس وفات شو. د كوم چه حضور پاك پوښتنه او كړه اوبيا ئې دهغه پلار ته لوى زيرى واوړولو چه د جنت په كومه دروازه ورځې ستا بچى به ستا په انتظار كښې ولاړوى او دننه به دې راغواړى. بيا حضور پاك دا فضيلت د پوره امت دپاره عام كړو.

[١٧٥٧] د نیمګړې بچی په شفاعت جنت ته تلل

١٤٨٠- (٣٦) [١] وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِنَّ السَّقَطَ [٣] لَيُرَاغِمُرُهُ إِذَا أُدْخِلَ أَبْوُهُ النَّارَ، فَقَالَ: أَيُّهَا السَّقَطُ الْمُرَاغِمُرُ رَّبُّهُ أُدْخِلْ أَبْنِيكَ الْجَنَّةَ، [٤] فَيَبْرُهُمَا بِسَرِّهِ حَتَّى يَدْخُلَهُمَا الْجَنَّةُ»، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] حضرت علي رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې الله تعالی سقَط (يعنی ناتمام وړوکي چې د مور د خيټي څخه د وخت څخه مخکې وغورځيږي) [٣] کله چې الله د هغه مور او پلار په دوزخ کښې د داخلولو (اراده) اوکړی نو هغه به د خپل رب سره جگړه کوي [٤] نو هغه ته به اوويل شي چې اي د پروردگار سره جگړه کونکي ناتمام وړوکيه خپل مور او پلار جنت ته بوزه [٥] نو هغه ناتمام (نیمګړي) وړوکي به خپل مور او پلار د خپل نوم (ناف) د کلمې په ذریعه راکاږي تر دې چې هغوی به جنت ته بوزي. (ابن ماجه)

حل اللغات: - ① السَّقَطُ: أي: الْوَلَدُ السَّاقِطُ قَبْلَ بَيْتِهِ الْأُمِّ: کوم ماشوم چه د شپږ میاشتو نه مخکښې یعنی بې مودې پیدا شی. ② لَيُرَاغِمُرُهُ: مراغمه په خاورو ککړ او د غصې او غضبناک کیدو په معنی کښې دي. خولته ترې مراد د ماشوم جگړه کول او مخاصمه کول دي یعنی: يُجَادِلُ وَيُتَحَاوَمُ.

تسهيلات: قوله: [٢] إِنَّ السَّقَطَ لَيُرَاغِمُرُهُ:

د مراغم معنی او مفهوم: - دلته ددې نه مراد دادې چه کله د نیمګړې بچی مور پلار الله تعالی د هغوی د گناه په وجه دوزخ کښې داخلول غواړي. نودا نیمګړې بچی به الله تعالی سره جگړه کوي چه زما مور پلار په دوزخ کښې مه داخلوه. الله تعالی به د دغه نیمګړې بچی خبره مني او هغه ته به اووایی چه اي جگړه کونکې غصه بیجه د خپل انونال په ذریعه خپل مور پلار جنت ته بوخه نو هغه به د نوم په تسمه خپل مور پلار راښکلو سره جنت ته داخل کړي.

[١٧٥٨] د مصیبت په اول کښې په صبر کولو د جنت وعده

١٤٨١- (٣٤) [١] وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ [٢]: «يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: "ابْنُ آدَمَ [٣] إِنْ صَبَّرَ وَاحْتَسَبَتْ عِنْدَ الْعَذْمَةِ الْأُولَى [٤] لَمْ أَرْضَ لَكَ ثَوَابًا دُونَ الْجَنَّةِ"». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [١] حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ د نبی کریم ﷺ څخه نقل کوي [٢] چې الله تعالی انسان مخاطب کولو سره ورته فرمایي چې اي ابن آدم [٣] که ته د یو مصیبت په وخت صبر وکړي او د صدمې په ابتدایي مرحله باندي د ثواب طلبگار شی [٤] نو زه به ستا د پاره د جنت څخه په کم اجر او ثواب باندي نه راضي کيږم (يعني زه به تا د دې په بدله کښې په

(١) اخرجه ابن ماجه فی السنن کتاب الجنائز/باب ما جاء فيمن أصيب بسقط (رقم ١٦٠٨)

(٢) اخرجه ابن ماجه فی السنن کتاب الجنائز/باب ما جاء فيمن أصيب بسقط (رقم ١٦٠٨)

جنت کنبې داخل کړم (ابن ماجه)

حل اللغات: ① اُخْتُبْتُ: أي: طَلَبْتُ الثَّوَابَ: یعنی د ثواب طلبگار وي. ② الصَّدْمَةُ: مصيبت او تكليف.

تسهيلات:

قوله: [رَأَيْتُ صَبْرًا وَاحْتَسَبْتُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى]:

دېم په اول کنبې د صبر الفضليت: - صبر اگر چې هر وخت ښه دې خو په نوى غم باندې ډیر ښه دې خکه چې په دې وخت کنبې غم تازه وي په دې وجه ددې ثواب هم زیات دې لېذا اول غم باندې چې څوک صبر کوي نو الله به ورته ددې په بدله کنبې جنت ورکوي

[١٧٥٩] په هر ځل استرجاع لوستلو نوې ثواب ملاویدل

١٢٥٩- (٣٨١) [١] وَعَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [٢] «مَأْمِنٌ مُسْلِمٌ وَلَا مُسْلِمَةٌ يُصَابُ بِمُصِيبَةٍ قَبْلَ كَرِّهَا [٣] وَأَنْ طَالَ عَهْدُهَا قَبْلَ مَحْدُوثِ لَيْذِكَ اسْتَرْجَاعًا [٤] إِلَّا جَدَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ عِنْدَ ذَلِكَ [٥] فَأَعْطَاهُ مِثْلَ أَجْرِهَا يَوْمَ أُصِيبَ بِهَا» . رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ.

توجه: ① حضرت حسين بن علي ؑ روايت کوي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل [٢] کوم مسلمان سړي او ښځې ته چې څه مصيبت او صدمه ورسې [٣] بيا که هر څومره اوږده زمانه تيريدو نه وروسته هغه مصيبت او صدمه ورته راياده شي او هغه وخت هغه انا الله وانا اليه راجعون اوواني [٤] الله تعالی څه د هغه د پاره ثواب ثابتوي [٥] او الله تعالی څه د هغه اجر او ثواب ورکوي چې په هغه ورځ يې ورته ورکړي وو کله چې هغه د هغه مصيبت سره مخ شوي وو او په هغې يې صبر کړي وو. (احمد بيهقي)

حل اللغات: ① يُصَابُ: أي: يَنْتَلِي: یعنی په مصيبت کنبې مبتلاشي. ② قَبْلَ: أي: يَجْزِي: یعنی غم نې تازه شي، ورته ياده شي. ③ اسْتَرْجَاعًا: یعنی اِلَّا لِلَّهِ وَاللَّهُ يَرْجِعُونَ، اوواني. ④ جَدَّ: أي: أَكْثَبَ: مقررکوي او ورکوي (يعني بيا بيا).

تسهيلات: یعنی کله چه سړي په اول ځل باندې مصيبت باندې (إِلَّا لِلَّهِ وَاللَّهُ يَرْجِعُونَ) وائي نو هغه ته د استرجاع ثواب ملاوېږي ليکن که يوسړي ته وروستو د دغه حادثې احساس اوشي او استرجاع او کړي نواله تعالی په هر ځل باندې هغه ته نوې ثواب ورکوي او په هغې کنبې هيڅ کمې نه کېږي. دا ثواب به هم دومره وي څومره چه د مصيبت په شروع کنبې وي.

[١٧٦٠] اتسمه شلیدل د مصيبت په لهرس کنبې

١٢٦٠- (٣٩١) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا انْقَطَعَ شَمُّ أَحَدِكُمْ فَلْيَسْتَرْجِعْ [٣] فَإِنَّهُ مِنَ الْمَصَابِ» .

(١) اخرجه احمد في المسند: ٢٠١/١

(٢) اخرجه البيهقي في شعب الايمان حد يث رقم ٩٣٦٤

[۷] تَابُ الْبِكَاءِ عَلَى السَّيِّئِ

ترجمہ: [۱] او حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول اللہ ﷺ وفرمايل [۲] هر کله چې د يو سري د پټي (يا خپلي يا چپل يا بوت) تسمة وشليږي نو هغه ته پکار دي چې انالله وانا اليه راجعون اوواني [۳] ځکه چې دا هم يو مصيبت دي.

حل اللغات: -- ① شته: د پزار يا پټي وندنی ته وانی. ② قُلْتُ لَمْ يَجِبْ: یعنی اَللّٰهُمَّ اِنَّا اِلَيْكَ رَاجِعُونَ ③ اوواني.

تسهيلات:

نوله: اِذَا النُّقْطَةُ شَرَّتْ أَحَدِيكُمُ:

په معمولي پريشانۍ د صبر کولو فضيلت: -- ددې نه د خپلي تسمة مراد ده يعنی چې د چا تسمة او شليږي نو (اَللّٰهُمَّ اِنَّا اِلَيْكَ رَاجِعُونَ) دې اوواني دا دلړغم څخه کنایه ده چې کله لږغم هم راشي نو په دې باندې (اَللّٰهُمَّ اِنَّا اِلَيْكَ رَاجِعُونَ) ونيل پکار دی او صبر کول پکار دی په حديث مبارک کښې دی چې رسول کریم ﷺ د ديوې په مړ کيدو باندې هم (اَللّٰهُمَّ اِنَّا اِلَيْكَ رَاجِعُونَ) اووئيل لهذا د بجلي په تلو باندې هم استرجاع ونيل پکار دی

[۱۷۱۱] شکر او صبر د امت محمدی خصوصیت

۱۷۱۱- (۱۳۰) [۱] وَعَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: [۲] سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ [۳] يَا عِيسَى، إِنْ بَاعْتَ مِنْ بَعْدِكَ أُمَّةً [۴] إِذَا أَصَابَهُمْ مَا يُحِبُّونَ حَيْدُوا اللَّهَ [۵] وَإِنْ أَصَابَهُمْ مَا يَكْرَهُونَ احْتَسِبُوا وَصَبَرُوا [۶] وَلَا جَلْمَ وَلَا عَقْلَ [۷] فَقَالَ: يَا رَبِّ، كَيْفَ يَكُونُ هَذَا لَهُمْ وَلَا جَلْمَ وَلَا عَقْلَ؟ [۸] قَالَ: أُعْطِيَهُمْ مِنْ جِلْمِي وَعِلْمِي." رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الرِّجَالِ.

ترجمہ: [۱] بي بي ام درداء رضی اللہ عنہا وايي چې ما د حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ څخه واوريدل [۲] چې ابو القاسم رضی اللہ عنہ ارشاد وفرمايلو چه الله تبارک وتعالی حضرت عيسي عليه السلام ته فرمايلي وو [۳] چې اي هيسي زه ستا څخه روسته يو اُمت پيدا کوم [۴] هر کله چې به هغوی ته څه خوښ شي رسي (يعني نعمت او راحت ورته رسي) نو هغوی به په هغې د الله تعالی ﷻ شکر ادا کوي [۵] او هر کله چې څه ناخوښه شي (يعني تکليف او مصيبت) ورته ورسې نو د ثواب اميد به لري او صبر به کوي [۶] په داسې حال کښې چې نه څه (کسبي يا کامل) عقل به وي او نه برد باري [۷] حضرت عيسي عليه السلام عرض اوکړو چې اي زما پروردگار دا به څرنگه وي چې نه بي عقل وي نه بردباري [۸] پروردگار وفرمايل چې زه به هغوی ته د خپل علم او حلم څخه حصه ورکړم، دا (او د دی څخه مخکې، روايت بيهقي په شعب الايمان کښې نقل کړي دي.

حل اللغات: -- ① بَاعْتُ: أَي: خَالَيْتُ وَمُطْلَقًا: یعنی پيدا کونکې اوښکاره کونکې يم. ② احْتَسَبُوا: أَي: تَلَبَّأُوا الْقَوَابِ: د الله نه د ثواب طلبگار وي. ③ جَلْمٌ: حلم برداشت او وقار اوسکون ته وانی.

تسهيلات: قوله: وَلَا جَلْمَ وَلَا عَقْلَ:

د امت محمدی د خواصو صفات: - یعنی د امت مرحومه امت محمدیه د خاص خاص کسانوبه د کیفیت وی چه د مصیبت او سختی حادثې د وجی نه به نی عقل او صبر کار نه کوی لیکن بیا به هم دا خلق حلم او علم عقل او هوش به د لاس نه نه پریردی او د تقدیر په وړاندې به سستی نشکته ساتی.

د دې حیرانونکی صورت په اوریدو سره حضرت عیسیٰ علیه السلام پوښتنه او کړه یا الله چه کله عقل او پوهه هم نه وی علم او حلم هم نه وی نو دا خلق به ښه کار او د الله تعالی تعریف څنگه کوی؟ الله تعالی د حضرت عیسیٰ علیه السلام د سوال په جواب کښې او فرمائیل چه زه به هغوی ته د خپل خان نه علم او پوهه، صبر او سکون ورکوم.

[٨] بَابُ زِيَارَةِ الْقُبُورِ

د قبرونو د زیارت کولو بیان

خلاصة الباب :-

فيه عشرة أحاديث مشتملة على ثلاث مسائل:

- ① الإذن في زيارة القبور ولزوما: ١، ٢، ٧، ٨.
- ② السلام على الأموات عند دخول المقبرة: ٣، ٤، ٥، ٦.
- ③ حكم زيارة القبور للنساء: ٩، ١٠.

قال الله تعالى ﴿ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَكْشَرَهُ ﴿﴾ [سورة العنكبوت: ٢١]

الفصل الأول

[١٧٦٢] د قبرونو د زیارت کولو استحباب

١٤٣- [١] (١) عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [٢] «يَهَيِّئْكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فُرُوشَهَا» [٣] وَنَهَيْتُكُمْ عَنْ نُحُومِ الْأَضَاحِيِّ فَوْقَ ثَلَاثٍ [٤] فَأَمْسِكُوا مَا بَدَا لَكُمْ [٥] وَنَهَيْتُكُمْ عَنِ النَّبِيِّ (لَا فِي سَبَإٍ) [٦] فَأَشْرِيُوا فِي الْأَسْجِيَةِ كُلِّهَا [٧] وَلَا تَشْرِيُوا مُسْكِرًا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] حضرت بريدہ رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] مخکي خو ما تاسو د قبرونو د زیات څخه منع کړې وئ خو اوس تاسو د قبرونو زیارت کوئ [٣] دغه شان ما د قرباني غوښه د دري ورځو نه د زیاته ساتلو څخه تاسو منع کړې وئ [٤] خو اوس چې

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب استئذان النبي صلى الله عليه وسلم ربه عز وجل في زيارة قبر أمه (رقم) ١٠٦ - (٩٧٧) وابوداود في السنن كتاب الأشربة/باب في الأوعية (رقم) ٣٦٩٨) والسناني كتاب الجنائز/زيارة القبور (رقم) -

تاسو ترڅو پورې غواړئ تر هغه پورې يې ساتلې شئ [۵] او ما نبيذ سوا د مشك څخه په نورو لوبښو كښې ايښودلو سره د څكلو څخه تاسو منع كړي وئ [۶] ليكن اوس (چې تاسو په كومو لوبښو كښې غواړئ) په ټولو كښې څكلي شئ [۷] ليكن د نشي هيڅ شي هيڅ كله مه څكي: (مسلم)

حل الفات: - ① فَأَمَّا كُوا: ساتي، ايساروي، ② بَدَأَ الْكُمُ: أَفِي ظَهْرٍ مَدَّةً بَدَأُوا الْإِمْسَاكُ: يعنى چه ترڅو پورې دا غوښه ايښودل ستاسو خوښه وي. ③ النَّهْيُ: د چوهارو يا اوسكو خوړې اوبه، ④ سَقَاءُ: أَفِي قَبْرَةٍ: مشك، ⑤ مُكْرًا: نشه راوستونكې.

تسهيلات:

قوله: نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ:

په اول كښې د زيارت القبور د ممانعت وجه: - رسول الله ﷺ په شروع كښې د قبرونو د زيارت نه مطلقاً منع فرمايلې وه ځكه چه د جاهليت زمانه نيزدې وه. قبرونو ته په تللو ياندي د شرك راتلو امكان وو ځكه چه شرك هم د قبرونو په لار راځي او د بې خايه محبت د وجې نه راځي. كله چه په مسلمانانو كښې د توحيد عقیده كلكه شوه او د اسلام طريقه د جاهليت د طريقې نه جدا شوه او په شرك كښې د پريوتو خطر په پاتې نه شوه نو حضور پاك د قبرونو د زيارت كولو اجازت ور كړو. د زير بحث حديث د "زوروها" الفاظونه په واضحه توگه معلومېږي. اوس مسئله دا پاتې شوه چه د قبرونو د زيارت د عمومي ممانعت نه پس چه كوم اجازت ور كړې شوې دې هغه د كومي درجې دې؟ آيا سړو سره ښځو د پاره هم دا اجازت عام دې او كه دا اجازت صرف د سړو د پاره محدود دې؟ په دې كښې د علماء كرامو څه اختلاف دې.

د ښځو د پاره د زيارت القبور په حكم كښې مذهب: -

① د علماء د يوې طبقې خيال دې چه د زيارتونو د عمومي ممانعت نه پس د اجازت دا حكم عام دې لهذا ښځې هم د قبرونو د زيارتونو د پاره تللې شي. د دې علماءو خيال دې چه د زيارت قبور د ممانعت د يووخت د پاره وو كوم چه روستو بيا منسوخ شو لهذا د ښځو قبرونو ته تلل جائز دي.

② د علماءو يوه لويه طبقه دې طرف ته تلې ده چه د ښځو د زيارت د پاره قبرونو ته تلل اوس هم منع دي.

د اول فريق د لال: - ① د مستدر ك حاكم په يوروايت كښې راغلي دي چه حضرت فاطمه (عليها السلام) به هم د خپلې ترور د قبر د زيارت د پاره د جمعې په ورځ تلله.

② دغه شان د حضرت عائشه صديقۀ (عليها السلام) د قبر د زيارت د پاره تلل ثابت دي او هغې د

حضور پاك نه ددې طريقه هم زده كړې ده.

ه دويم فريق ٥ ليل ١ - د دې حضراتو مستدل هغه حديث دى په كوم كښې چه راغلى دى "ان رسول الله صلى الله عليه لعن زوارات القبور" (رواه ترمذى) دا حديث صاحب مشكوة په فصل ثالث كښې نقل كړې دې كوم چه حديث نمبر ١٤٠٤ دې.

٥ اعتدال لاره :- محققين علماؤ دلته يوه ښه لار اختيار كړې ده هغوى فرماني چه د پوخ عمر ښځې كومې چه د زيارتونو د آدابو نه خبر وى هغوى د زيارت د پاره تللې شى لكه چه د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه ثابت دى خوچه كومې ښځې خوانې وى يا بوډنى وى او د زيارت كولو د آدابو نه خبر نه وى مثلاً قبر ته په تللو سره د صاحب قبر نه امداد غواړي. جزع فرع كوى د قبر نه خاوره اوچته وى او د تبرك د پاره نى كور ته اوړي. نو د داسې ښځو د پاره زيارت قبور مطلقاً منع دې. واضحه دې وى چه دا مذكوره شرطونه نن صبا نشته دې.

د زيارت القبور آداب :- علماء كرامو د آداب قبور نه ليكلې دى

① سرې دې قبر ته نه ټيټيږي.

② د قبر مخكښې دې سجده نه كوى.

③ دې نه دې نه خاوره اوچته وى

④ اونه دې د خپل بدن څه حصه دې پورې مږي.

⑤ نه دې قبر ښكلوى نه دې طواف كوى

⑥ نه دې په قبرونو باندې گلونه اونه غلافونه خوره وى بلكه په ولاړه ولاړه دې بغير د لاسونو اوچتولو دعا او غواړي او لاړې شى.

په دعا كښې د لاس اوچتولو حكم :- د بعضي علماؤ خيال دادې چه په دعا كښې لاس اوچتولې شى بعضي وائي چه كه لاس اوچتول وى نوبيا دې د قبر په ځانې باندې د قبلې طرف ته مخ كړي. نن صبا زمانه كښې د هر قسم ښځو د پاره قبرونو ته تلل د خطرونه خالى نه دى. احتياط هم په دې كښې دې چه ښځې دې قبرستان ته نه ځي.

د محققينو په ليز د ښځو د پاره د زيارت القبور حكم :- شاه محمد اسحاق رحمته الله عليه فرماني چه غوره قول دادې چه د ښځو قبرونو ته تلل مكروه تحريمى دى. بل د فقه كتاب مستملې كښې ليكلې دى چه د قبرونو زيارت كول د سرو د پاره مستحب دى ليكن د ښځو د پاره مكروه دى. مجالس واعظيه يو كتاب دې په هغې كښې ليكلې دى چه د ښځو د پاره حلال نه دى چه هغوى دې قبرونو ته لاړې شى ځكه چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په يو حديث كښې دى چه "انه عليه السلام لعن زوارات القبور"

نصاب الاحستاب يو معتمد كتاب دې په هغې كښې ليكلې دى چه قاضى ابوزيد رحمته الله عليه نه

چا تپوس او کړو چه د ښځو قبرونو ته تلل جائز دی که نه؟ نو هغوی په جواب کښې او فرمائیل چه د جواز او عدم جواز د خبرې تپوس مه کوه بلکه دا پوښتنه او کړه چه قبرستان ته په تلونکې ښځه باندې څومره لعنت وریږي. په یو روایت کښې راغلی دی چه کومه ښځه مقبرې ته ځي د اووه زمکواو اووه آسمانونو فرښتې په هغې باندې لعنت وائي. دا خبره یاد سائل ضروری دی چه د ښځو دپاره قبرونو ته د تللو دامسئله د عامو قبرونو بپاره کښې ده او د رسول الله ﷺ قبر مبارک او د هغې زیارت د دې نه مستثنی دی او هغه دمخکښې نه تر دغه وخته پورې جاری دي.

د زیارت قبور قسمونه: دمقاصد په اعتبار سره د قبرونو د تللو ډیر قسمونه دی. ① اول صرف د مرگ یادولو په غرض سره تلل او د انسان بې وسی په زړه او د ماغو کښې د کینولو په غرض سره تلل دی.

② دویم د ایصال ثواب په غرض قبر له تلل دی. د دې مقصد د حاصلولو دپاره هر مسلمان له هر یو قبر ته تلل جائز دی. البته د ښځو مسئله جدا ده کومه چه دې نه وړاندې لیکلې شوې ده.

③ دریم د برکت او سعادت د حاصلولو دپاره تلل دی. د دې مقصد د حاصلولو دپاره د اولیاء الله او بزرگان دین قبرونو ته تلل او د هغې زیارت کولې شی. د دې تللو مطلب دانه دې چه د اولیاء الله نه امداد غوښتل شروع کړی او خپل حاجتونه د هغوی په وړاندې پیش کړی بلکه مقصد دا دې چه د هغوی مزارونه د برکتونو مرکزونه دي. هغې ته په تللو برکت حاصلیږي. برکت ورکونکې صرف یو الله تعالی دی. صاحب قبر د دغه برکت دپاره یو ذریعه جوړیږي. علماء کرامو هم داسې لیکلی دی. ماته پخپله د دې زیارت ډیره تجربه نشته دي.

④ څلورم د خپلو خپلوانو او دوستانو قبرونو ته د مغفرت د دعا او د مرو شوو د یادولو په غرض سره تلل دی.

⑤ پنځم د اولیاء قبرونو او مزارونو ته تلل او منځني کولو او امداد غوښتل او د هغوی نه خپل حاجتونه غوښتل. د دې مقصدونو دپاره نن صبا عام خلق ځي. دا خالص بدعت اوبعضې صورتونو کښې خالص شرک دې د کوم نه احتراز کول چه د هر مسلمان د ایمان د مه واری ده.

قوله: وَتَبَيَّنَكُمْ لُحُومَ الْأَضَاحِي:

د درې وړو څو غغه زیات د قربانی د څو ږو د معانت وجه: — د اسلام په شروع کښې د تنگ دستی د وجې نه حضور پاک حکم ورکړې وو چه د دریو ورځونه زیات دې په کورونو کښې د قربانۍ غوښې نه ساتي د دې نه د حضور پاک مقصد دا وو چه خلق د قربانۍ غوښې په خپلوانو کښې تقسیم کړي او د هغوی امداد دې او کړي او ذخیره اونه کړي. بیا چه کله په معاشره کښې مالی وسعت پیدا شو نو دا حکم موقوف شو.

قوله: وَتَهَيَّئْكُمْ عَنِ النَّبِيِّ:

په ابتداء کښې د نبيذ د غیره کولو او تیارولو د پابندی حکمت:- نبيذ د کججوري وغيره میوو د خاص شیري نوم دی. د نبيذ پوره تفصیل په کتاب الطهارة کښې شوې دي. د اسلام په شروع کښې چه کله د شرابو د حرمت حکم راغلو نو د نفرت پیدا کولو د پاره حضور پاک د شرابو د چاتو ساتولو حکم ورکړو. روستوچه کله د شرابو حراموالي د مسلمانانو په زړونو کښې کلک شو نو بیا د نبيذ ساتلو او تیارولو عام پابندی ختمه شوه. اول به دا نبيذ صرف په مشکیزه کښې د ساتلو اجازت وویا په ټولو لوبښو کښې د کيخودلو اجازت ملاو شو دکوم د کرچه په دي حدیث کښې دي.

[١٧٦٢] رسول الله صلى عليه وسلم د خپلي مور د قبر سره

١٤٣٣- (١) [٢] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: [٢] «زَارَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْرَ أُمِّهِ قَبِيْكَ وَأَبْنَيْكَ مِنْ حَوْلِهِ [٣] فَقَالَ: "اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَفْقِرَ لَهَا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي [٤] وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأُذِنَ لِي [٥] فَزُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تَذْكِرُ الْمَوْتَ»". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه وايي [٢] کوم وخت چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د خپلي مور بي بي قبر ته تشریف یووړو نو حضور صلی الله علیه وسلم وژړل او هغه خلق بي هم وژړول کوم چې د حضور صلی الله علیه وسلم سره ملگري وو [٣] بیا حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل چې ما د خپل پروردگار څخه د دي خبري اجازت غوښتي وو چې خپلي مور بي بي د چهاره بخښنه (بخشش) وغواړم خو ماته د دي خبري اجازت رانه کړل شو [٤] بیا ما د خپل پروردگار څخه د دي خبري اجازت وغوښتلو چې د خپلي مور بي بي په قبر حاضري ورکړم نو ماته د دي اجازت راکړل شو [٥] نو تاسو قبرونو ته ځئ ځکه چې قبرونو ته تلل مرگ راياد وي. (مسلم)

حل اللغات:- ① زَارَ: زیارت ئې اوکړو، یعنی تشریف ئې یووړو.

تسهيلات: قوله: زَارَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْرَ أُمِّهِ:

د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مور قبر له تشریف وړل:- د حضور پاک صلی الله علیه وسلم د مور بي بي نوم حضرت آمنه وو او د پلار نوم عبدالله وو. د بي بي آمنه انتقال مکې او مديني په مینځ کښې په یومقام باندې اوشو دهغي نوم ابواء دي. حضور پاک د خپلي مور قبر ته تشریف یووړ او د ډيروخت پورې ولاړ وو. پخپله ئې هم ژړل او نور ئې هم اوژړول اوبیاني دا ارشاد وفرمائيلو کوم چه په دي حدیث کښې دي.

١) اخرجه مسلم فی کتاب الجنائز/باب استئذان النبی صلی الله علیه وسلم ربه عز وجل فی زیارة قبر أمه (رقم ١٠٨ - ٩٧٦) وابوداود فی السنن کتاب الجنائز، باب فی زیارة القبور (رقم ٣٢٣٤) والنسائی کتاب الجنائز/زیارة قبر المشرك (رقم ٢٠٣٤) وابن ماجه کتاب الجنائز/باب ما جاء فی زیارة قبور المشركین (رقم ١٥٧٢) واحمد فی المستد ٤٤١/٢

دنيي گريم ﷺ ووالدينو اسلام را وړلو کښې اقوال :-

اوس دا بحث شروع دې چې د حضور پاك د والدين د اسلام باره كښې څه موقف اختيار كړې شى. د علماء سلف خيال دې چې د هغوى انتقال د كفر په حالت كښې شوې وو. د ظاهري احاديثونه هم دغه خبره معلومېږي. ليكن متاخرين علماء فرمائى چې په يو خو وجوهاتوسره د حضور پاك د والدين اسلام ثابت دې.

- ① يا خود حضور پاك والدين په ملت ابراهيمي باندې وو په ملت شرقيه باندې نه وو.
- ② ياد اچ هغوى په زمانه فترت كښې انتقال شوى وو او هغوى ته څه اسلامى دعوت نه دې رسيدلې نو په اصل باندې وو په كفر باندې نه وو.
- ③ د بعضې متاخرينو خيال دادې چې د معجزې په توگه هغوى را ژوندې كړې شوى او د ايمان قبلولوسره بيا واپس كړې شوى. په دې سلسله كښې متاخرين يو حديث هم پيش كوى.
- احتياط :-** بهرحال عام علماء فرمائى چې په دې حساس اونا زكه مسئله كښې احوط او مختار قول دادې چې سرې دې په دې كښې خاموشى اختيار كړى اودافىصله په حق تعالى باندې پريږدى.

[١٧٦٤] مقبرې ته د ورداخليدو دعا

١٤٣٣ - (٣) [١] «وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَلِّمُهُمْ [٢] إِذَا خَرَجُوا إِلَى الْقُبُورِ: [٣] "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، [٤] وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْجَنَّةِ، [٥] نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① حضرت بريدہ رضی اللہ عنہ وايي چې رسول الله ﷺ به مسلمانانو ته بنودل [٢] چې هر كله هغوى قبرستان ته لاړ شي نو دا كلمات دي وايي: [٣] السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْجَنَّةِ نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ اي كورونو والو د مؤمنانو او مسلمانانو څخه په تاسو دي سلامتي وي [٤] يقيناً مونږ به هم كه الله تعالى ﷻ وغواړي ستاسو سره ضرور يو ځاي كيږو [٥] مونږ د الله تعالى ﷻ څخه د خان د پاره او ستاسو د پاره عافيت (يعني عذابونو څخه ساتنه) غواړو. (مسلم)

حل الفات: ① - لِلْجَنَّةِ: يوځای كيدونكى يو، ② الْعَافِيَةُ: خلاصې د عذابونو نه.

تسهيلات: قوله: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ:

قبرونو سره د دعا په الفاظو كښې څه اختلاف :- په مقبره او قبرستان كښې قبرونو سره د سلام نه پس څه دعائيه كلمات هم د احاديثونه ثابت دي مگر په هغې كښې تحديد او تعيين

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز / باب ما يقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها (رقم) ١٠٤ - (٩٧٥) وابن ماجه في السنن كتاب الجنائز / باب ما جاء فيما يقال إذا دخل القابر (رقم) ١٥٤٧ واحد في السنن ٣٥٣/٥

نشسته دي بلکه په الفاظ کښې څه تغاير موجود دي څنگه چه دلته زير نظر دعا ذکرده او په عامو رواياتو کښې هغه دعاده کومه چه ددي حديث نه پس خلوروم حديث کښې راځي. په دي کښې چه کوم سړي کومه دعا هم اولوستله د زيارت مسنون طريقه به پوره شي.

الفصل الثاني

[۱۷۶۵] قبرستان ته د ورتلو دعا

۱۷۶۵- (۳) [۱] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «مَرَّ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِقُبُورِ الْمَدِينَةِ [۲] فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ بِوَجْهِهِ فَقَالَ: [۳] السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، [۴] يُغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ [۵] أَأَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْآثَرِ» [۶]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

توجهه: [۱] حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت کوي چې [يو ځل] نبي کریم صلی الله علیه وسلم د مدیني د قبرستان سره تیریدو [۲] نو حضور صلی الله علیه وسلم د قبرونو طرف ته مخ مبارک ور وگرځولو او وي فرمايل [۳] السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، يُغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ أَأَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْآثَرِ چې اي قبرونو والو ستاسو په خدمت کښې سلام پيش دي [۴] او الله تعالی جبار مجید دي مونږ او تاسو وبخښي [۵] تاسو زمونږ څخه مخکي رسيدلي يي او مونږ هم ستاسو وروسته راتلونکي يو، [۶] امام ترمذي رحمته الله علیه دا روايت نقل کړي دي او فرمايلي يي دي چې دا حديث حسن غريب دي.

حل اللغات: -- ① سَلَفْنَا: زمونږ نه مخکښي تلی یی، ② بِالْآثَرِ: ای تَابِعُونَ لَكُمْ مِنْ وَايَهِمْ، یعنې مونږ هم تاسو پسې وروسته راتلونکی یو.

تسهيلات: قوله: فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ بِوَجْهِهِ:

قبر طرف ته متوجه کيدل او دعا لوستل: - په دي حديث کښې دا واضحه الفاظ دي چه حضور پاک د قبرونو طرف ته متوجه شو او هغوی ته نې دعا سلام پيش کړو دا مسنون طريقه ده او ټول فقهاء او مجتهدين هم دا اخستې دي او دټولو مسلمانانو په دي باندې عمل دي. صرف ابن حجر رحمته الله علیه په دي مسئله کښې اختلاف کړې دي هغه فرمائي چه ددعا په وخت مخ قبر طرف ته نه بلکه قبلي طرف ته کول پکار دي.

قبر سره دعا کولو کښې لاسونه نه پورته کول: - شيخ مظهر رحمته الله علیه ليکي د مړي زيارت د ژوندو د زيارت په شان دي کوم چه دخلي او مخ طرف نه کيږي. لنډه دا چه په ژوند کښې د ملاقات کوم آداب وي په قبر باندې هم هغه آدابو خيال ساتل پکار دي. البته د قبر طرف ته متوجه کيدو سره په دعا کښې لاسونه او چټول مناسب نه دي ځکه چه په دي سره به عوام هم دغه خيال کوي چه دا سړي د مړي نه غوښتل کوي. ددي فتنې په خطر کښې د ابن حجر رحمته الله علیه په قول عمل زيات بهتر وي ليکن لاسونه او چټولونه بغير دعا او سلام کښې د قبر طرف ته

متوجه كيدل بهتردی كوم چه عام معمول دي. اگرچه د هندوستان د علماؤ باره كنبی اوریدلی شوی دی چه هغوی د قبر طرف ته متوجه كیدو سره لاسونه اوچتولوسره دعاكوی.

الفصل الثالث

[۱۷۶۶] از شیبی په وخت قبرستان ته تځ

۱۷۶۶- (۱) [۵۱] عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: [۲] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كُلَّمَا كَانَ لَيْلَتَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَخْرُجُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى الْبَقِيعِ فَيَقُولُ: [۳] "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ" [۵] وَأَنَا كُمْ مَا تُوعِدُونَ، غَدًا مُؤَجَّلُونَ [۶] وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاجِقُونَ [۷] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] د مؤمنانو مور بي بي عايشه صديقه (رضي الله عنها) فرمايي [۲] چې په كومه شپه چې به د حضور (ﷺ) نمبر زما سره وو [۳] نو حضور (ﷺ) به د شيبی په آخره حصه كنبی پاڅيدلو او د مديني قبرستان بقیع ته به بي تشريف وړلو او هلته به بي فرمايل [۴] السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَأَنَا كُمْ مَا تُوعِدُونَ غَدًا مُؤَجَّلُونَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاجِقُونَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ اي قوم مؤمنين! په تاسو دي سلامتيا وي [۵] تاسو ته هغه څيز راغې چې د هغې ستاسو سره وعده شوي وه ريغني د ثواب او عذاب صبا [يعنی د قيامت ورځ پورې] تاسو ته اتر يوي مقرري مودي پورې مهلت دركول شوي دي [۶] او مونږ هم يقيناً چې الله تعالى (ﷻ) وغواړي ستاسو سره يو ځاي كيدنكي يو [۷] اي الله (ﷻ) بقیع غرقد والاوبخنبی (مسلم) حل اللعان:- ① البقیع: په مدينه كنبی د يو قبرستان نوم دې ② غدا: صبا (يعنی ترقیامت د ورځې پورې) ③ مُؤَجَّلُونَ: أي مُؤَخَّرُونَ: يعنی ثواب به تاسو ته روسته ملاسېږي. ④ لَاجِقُونَ: يوځای كيدونکی يو. ⑤ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ: د مديني مقبرې ته بقیع الغرقد هم وائي، نن صبا ورته خلق جنت البقیع وائي تسهيلات: قوله: يَخْرُجُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى الْبَقِيعِ:

د بقیع وضاحت:- په مدينه منوره كنبی يو قبرستان دې په كوم كنبی چې د صحابه كرامو (رضي الله عنهم) اواهل مدينه قبرونه دی هم د دغه قبرستان نوم بقیع دې دې ته بقیع غرقدهم وائي. او نن صبا عام خلق دې ته جنت البقیع وائي دې وخت د مسجد نبوی د لاندې دې قبرستان ته رسيدلې دې. په دې كنبی صرف د حضرت عثمان (رضي الله عنه) قبر ښكاره او مشهور دې د باقي قبرونو ښې ښانې د يوې منصوبي لاندې وړانې كړې شوی دی.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز / باب ما يقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها (رقم ۱۰۲ - (۹۷۴) والسنن في كتاب الجنائز / الأمر بالاستغفار للمؤمنين (رقم ۲۰۳۹)

[١٧٦٧] د مقبرې يوه بله دعا

١٤٦٤- (١) [٦١] وَعَنْهَا قَالَتْ: [٢] «كَيْفَ أَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُعْنِي فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ؟» قَالَ: قُولِي: «السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَخِيرِينَ» [٥] وَأَنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْآخِرُونَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [٦] او بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي چې ما عرض او کړو [٢] چې يا رسول الله ﷺ زه څرنگه اووايم يعنې د قبرونو د زيارت په وخت څه اووايم [٣] حضور ﷺ وفرمايل چې دا کلمات وايه السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَخِيرِينَ وَأَنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْآخِرُونَ سلامتيا دي وي په دي کورونو والود مؤمنانو او مسلمانانو څخه [٤] الله ﷻ دي په هغوی رحم وکړي کوم چې مونږ څخه مخکي وو او په هغوی دي هم رحمت وکړي کوم چې ز مونږ څخه روسته راتلونکي دي [٥] يقيناً مونږ هم چې الله ﷻ وغواړي ستاسو سره يو ځاي کيدونکي يو. (مسلم)

حل الثقات: - ① الْمُسْتَقْدِمِينَ: أَيِ الَّذِينَ تَقْدُمُوا عَلَيْهِمْ بِالنُّبِيِّ: يعنې کوم چه زمونږ نه مخکښې مړه شوی دی. ② الْمُسْتَخِيرِينَ: کوم چه به زمونږ نه وروسته مړه کيږي. ③ لِلْآخِرُونَ: يو ځای کيدونکی يو.

تسهيلات:

قوله: السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ:

د مړي د طرفه د سلام جواب ورکول: - عبدالبر په کتاب الاستذکار او تمهيد کښې د ابن عباس رضي الله عنه په حوالې نقل کړی دی چې کوم کس د خپل مسلمان رور د قبر سره نژدې تير شي نو که ده هغه پيژندو نو هغه به دده د سلام جواب ورکړی داشان ابن ابی الدنيا رضي الله عنه يوروايت نقل کړې دې چې حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه منقول دی چې کوم کس د خپل مسلمان رور قبر سره نژدې تير شي او دې دا صاحب قبر پيژني نو چې دا ژوندې هغه ته سلام اوکړي هغه دده د سلام جواب ورکولې شي او که هغه داسې قبر سره تير شي چې هغه دې نه پيژني ليکن بيا هم ده صاحب قبر والا ته سلام اوکړو نو دهغه د سلام جواب ورکولې کيږي (مرقاة ج/٤ ص/١١٤).

[١٧٦٨] ذوالدينو قبر ته هره جمعه د تللو فضيلت

١٤٦٨- (١) [٤٦] وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «مَنْ زَارَ قَبْرَ أَبِيهِ أَوْ أَحَدٍ هَمَّا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ غُفِرَ لَهُ» [٣] وَكُتِبَ بَرًّا». [٤] رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ مُرْسَلًا.

(١) اخرجه مسلم في كتاب الجنائز/باب ما يقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها (رقم) ١٠٣ - (٩٧٤) والنسائي في السنن كتاب الجنائز/الأمر بالاستغفار للمؤمنين (رقم) ٢٠٣٨

(٢) اخرجه البيهقي في شعب الايمان حد يث رقم ٧٦٦١

ترجمه: [١] حضرت محمد بن نعمان رحمته الله دا حدیث تر رسول الله ﷺ پوری رسوی چې رسول الله ﷺ و فرمایل [٢] کوم سړي چې د هرې جمعي په ورځ (یا په هفته کښې یوه ورځ) د خپل مور او پلار یا په دوي کې د یو قبر ته لاړ شي (او هلته د هغوی د پاره دعاء مغفرت او ایصال ثواب وکړي) نو د هغه مغفرت کیږي [٣] او هغه (په اعمال نامه کښې) د خپل مور او پلار سره نیکي کونکي لیکل کیږي [٤] دا روایت بیهقي رحمته الله په شعب کښې بطریق ارسال نقل کړي دي.

حل اللغات: - ① بَرَأَ: نیکي کونکې (د مور او پلار سره).

تسهيلات: **قوله:** غُفِرَ لَهُ وَكُتِبَ بَرًّا:

د والدینو په زیارت کولو سره د گناهونو معاف کیدل: - د دې مطلب دادې چې کوم سړي د هرې جمعي په ورځ د خپل والدینو قبر ته لاړ شي او هلته د ایصال ثواب د پاره فاتحه اولولې نو د دغه خوښی ټول گناهونه معاف کیږي اودا خوښی فرمانبردار لیکلې کیږي. د دې آخری جملې نه دا مفهوم هم اخستلې شي چې کوم سړي د دې په والدین کښې یو یا دواړه د دغه خوښی نه خفه وي او خوښی عاق وی نو د دې زیارت په برکت به دا خوښی فرمانبردار لیکلې کیږي. د اولاد د پاره دا یو ښکلې نعمت او آسان غنیمت دي.

[١٧٦٩] قبرستان ته د تلو فائده

١٢٠٩ - (٨) [١] وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا [٣] فَإِنَّهَا تَزِيدُ فِي الدُّنْيَا، وَتَذَكِّرُ الْآخِرَةَ» . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [١] حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ ارشاد و فرمایلو [٢] ما مخکې تاسو قبرونو ته د تلو څخه منع کړي وئ خو اوس تاسو قبرونو ته ځئ [٣] ځکه چې قبرونو ته تلل د دنیا څخه بې رغبتی پیدا کوي او آخرت راپادوي. (ابن ماجه)

حل اللغات: - ① تَزِيدُ: د دنیا سره مینه محبت ختمیدل.

تسهيلات: **قوله:** فَإِنَّهَا تَزِيدُ فِي الدُّنْيَا:

د زهد في الدنيا مطلب: - ترک دنیا اود دنیا د سازو سامان نه بې رغبتی اومخ اړولونوم ترهید دي.

د زیارة القبور دوه فائده: - په دې حدیث کښې قبرونو ته د تللو فوائد اوتناجو په سلسله کښې د دوو فائدو ذکر کړي شوي دي.

① پوښې علت دا خودلې شوې دي چې قبرونو ته تللو سره زړه اودماغ نه د دنیا محبت اود خپل ریاست قیادت سیادت اوسیاست کبر او غرور اوځی اود انسان په زړه اودماغو

کښې دا نقشه کښي.

انسان چه کله گوري چه د پرون دا د تاج په سر کونکي بادشاه نن څنگه به بې کسني او بې وسني کښې پروت دې د چاپه قبرباندي چه هواگانې خاور الوزه وي او هغه د غټو صوفو او گدو په ځاني د خاورې په خالي فرش باندي بغير ذکيه نه په تنگ او تياره مکان کښې پروت دې په کوم کښې چه اړخ بدلول گران دی.

⑦ چه کله د دنيا کموت او بې ثباتي په دماغو کښې کښي نو په دې سره د آخرت بقا او دوام نقشه په ذهن کښې راڅي په کوم سره چه انسان سوچ وي چه په کوم ملک کښې هغه دنيا آباءه وي هغه خو ختمسېږي او دکومې په لاکهونو نموني چه په قبرستانونو کښې موجود دي. لهذا اوس د داسې وطن د آبادولو سوچ کول پکار دي کوم له چه زوال نشته بلکه دائمی ژوندون وي او هم ددې نوم آخرت دې.

[١٧٧٠] د بنځو قبرستان ته د تګ ممانعت

١٧٧٠- (٩) [٩] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [٢] أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَعَنَ زَوَارَاتِ الْقُبُورِ رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَه [٣] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ [٤] وَقَالَ: قَدَّرَ أَيْ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ [٥] أَنَّ هَذَا كَانَ قَبْلَ أَنْ يُرَخَّصَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ [٦] فَلَمَّا رَخَّصَ دَخَلَ فِي رُخْصَةِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ [٧] وَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّمَا كَرِهَ زِيَارَةَ الْقُبُورِ لِلنِّسَاءِ لِغَلَّةِ صَبْرِهِنَّ [٨] وَكَثَرَةِ جَزَعِهِنَّ، ثُمَّ كَلَامُهُ.

قوجه: ① حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايي ② چې رسول الله صلى الله عليه وسلم قبرونو ته په تلونکو بنځو باندي لعنت کړي دي. (احمد، ترمذي، ابن ماجه) ③ او امام ترمذي رحمته الله عليه فرمايي چې دا حديث حسن صحيح دي ④ او فرمايلي يي دي چې د بعضې علماؤ خيال دا دي ⑤ چې قبرونو ته تلونکو بنځو باندي لعنت کول هغه وخت وو چې حضور صلى الله عليه وسلم د زيارت قبور اجازت نه وو ورکړي ⑥ هر کله چې حضور صلى الله عليه وسلم د تلو اجازت ورکړو نو په دي اجازت کښې سړي او ښځي دواړه شامل شول ⑦ دې پر خلاف د بعضې علماؤ تحقيق دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم د بنځو قبرونو ته تلل ناخوښه کړي دي ⑧ په بنځو کښې د صبر او تحمل د مادي د کمي په وجه ⑨ او د هغوی د ژړا فرياد د زياتي په وجه (نو د بنځو د پاره دا ممانعت اوس هم باقي دي) د ترمذي رحمته الله عليه خبره پوره شوه.

حل اللغات: - ① نَذَات: قبرونو ته تلونکې بنځې، يا په کثرت سره تلونکې بنځې مراد دي. ⑦ يَرْخَص: اجازت نې ورکړې دې، ⑧ جَزَعَتْ: د بنځو ژړا او فرياد کول.

① اخبره الترمذي في السنن كتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / ما جاء في كراهية زيارة القبور للنساء (رقم-١٠٥٤) وابن ماجه كتاب الجنائز / باب ما جاء في النهي عن زيارة النساء القبور (رقم-١٥٧٥)

تسهيلات:

قوله: دَخَلَ فِي رُغَصَتِهِ الرَّجَالُ وَالنِّسَاءُ:

به دي حديث باندې دي نه مخکښې زيارت قبور د حديث توضيح او تشرېح کښې مکمل کلام شوې دي. دلته دي حديث کښې امام ترمذي رحمه الله هم بحث کړې دي چه قبرونو ته د تللو اجازت صرف سړو ته دي يا په دي اجازت کښې ښځې هم شامل دي. بهر حال په ظاهري حديث کښې ډير سخت وعيد دي لهدا ښځوله پکار دي چه هغه يو مستحب فعل دپاره په دي سخت وعيد کښې پريوتو نه خپل ځان بچ کړي. زيات ترليدلې شوې دي چه ښځې د مزو دپاره مزارونو له ځي او هلته بې پردگي کيږي او شرکيه اعمال کيږي.

[۱۷۷۱] د ښځو دپاره د مزو څخه هم حيا ڪول

۱۷۷۱- (۱۰۱۰) [۱] عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۲] كُنْتُ أَدْخُلُ بَيْتِي الَّذِي فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳] وَأُؤَيِّ وَاقِعٌ تَوْبَى وَأَقُولُ: [۴] إِنَّمَا هُوَ نَوْجِي وَأَبِي [۵] فَلَمَّا دُفِنَ عُمرُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - مَعَهُمَا [۶] قَوْلًا لِمَا دَخَلْتُ إِلَّا وَأَنَا مُشْدُودَةٌ عَلَى يَمَانِي [۷] حَيَاءُ مِنْ عُمرَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [۱] بي بي عايشه صديقه رضي الله عنها د مؤمنانو مور فرمايي [۲] كله چې به زه هغه حجري مبارکي ته تلم چې په هغې کښې رسول الله ﷺ او حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه دفن وو [۳] نو ما به د خپل بدن څخه کپري (خادر) څکته کولو سره اښودلې او په زړه کښې به مي ويل [۴] چې دلته زما خاوند (حضور ﷺ) او زما پلار (حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه) دفن دي [۵] او دا دواړه زما د پاره اجنبي نه دي نو بيا د پردي کولو څه مطلب [۶] خو كله چې په دي حجره کښې د هغوی سره حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم دفن شو [۷] نو قسم په خداي زه چې به كله په دي حجره کښې داخلېدم نو خپل بدن به مي په جامو کښې رانغښتلو، [۸] د حضرت عمر رضي الله عنه څخه د حياء په وجه (چي هغه اجنبي وو). (احمد)

حل الفات: -- ① واقِعٌ تَوْبَى: اښودلې به مي خپلې جامې، ② مُشْدُودَةٌ: اښغښتل شوې،

تسهيلات: قوله: كُنْتُ أَدْخُلُ بَيْتِي:

مړو سره د هغوی د ژوند پشان معامله کول، -- د رسول الله ﷺ وصال د حضرت عائشه رضي الله عنها په حجره کښې شوې وو لهدا حضور پاک هم هلته دفن کړې شو. چونکه دا د حضرت عائشه رضي الله عنها مکان وو نو د عائشه رضي الله عنها دې ته تگ راتگ څه لرې خبره نه وه بيا دهغې نه پس حضرت صديق اکبر رضي الله عنه هلته دفن کړې شو. بيا حضرت عمر رضي الله عنه درخواست او کړو چه که حضرت عائشه رضي الله عنها اجازت راکړي نو ما رسول الله ﷺ او زما ملگری صديق اکبر رضي الله عنه سره دفن کړي. حضرت عائشه رضي الله عنها اجازت ورکړو نو هغوی هم هلته دفن کړې شو. اوریدلی شوی

دی چه په دغه حجره کښې یوبل ځانې باقی دې چرته چه به حضرت عیسیٰ عليه السلام خښېږي. حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني تر کومې چه حضرت عمر رضی الله عنه نه وو دفن کړې شوې نوزه به یې پرواه د حضور پاک او صدیق اکبر رضی الله عنه د قبر زیارت له ورتللم. خوچه کله عمر فاروق رضی الله عنه هلته دفن کړې شو نوزه به بیا یې پرواه زیارت کولو له تللم بلکه ښه به تکلف سره به مې کپړې راغونډې کړې او زیارت به مې کولو. دا د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه د حیا کولو وجه وه ځکه چه هغه زما د محارم نه نه وو. دا حدیث په ډیر وضاحت سره دا تعلیم ورکوی چه د مرگ نه پس مړو سره د هغوی په قبرونو باندې هم هغه معامله کول پکار دی کومه چه په ژوندون کښې کيږي یعنې د ادب حیا او احترام د ټولو او خونو خیال ساتل پکار دی. د حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه دا ارشاد نقل دې چه حضور پاک فرمائیلي دی که چرې زه په اور کښې لاړ شم یا د تیره تورې د پاسه لاړ شم په کوم سره چه زما خپې اوسوزی یا پرې شی دا زما ډیر خوښ دی د هغې نه چه زه د چا په قبر لاندې لاړ شی. بیا فرماني چه زما په نیز په قبرونو باندې متیازې کول او په ډک بازار کښې برینډیدو سره د خلقو په وړاندې متیازې کولو برابر دی. هم دغه شان حضرت سلیم بن عقیله رضی الله عنه متعلق مشهوره ده چه هغوی د یوسړي په جواب کښې او فرمائیل چه په الله تعالی قسم زه د مړونه داسې حیا کوم څنگه چه د ژوندو نه کوم.

د بعضې عالمانو د مړو غصه د مدد اخستلو د قول توجیه: - دلته ددې حدیث لاندې شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمته الله علیه د مړو نه د امداد اخستلو خبره کړې ده او دغه شان د امام غزالی طرف ته دا جمله منسوب ده چه: «من کان یستمد فی حیاته یستمد بعد موته» (انقذ المعات) ددې په شان د اقوالو بهترین توجیه شاه عبدالعزیز رحمته الله علیه داسې فرمائیلي ده چه په مزاراتو کښې د زړه د نری کیدو کیفیت شروع کيږي په کوم سره چه دا الله تعالی برکتونه نازلېږي. په حقیقت کښې دا مراقبه او مکاشفه د ژوندی سړي خپل محنت دې مړي څه امداد نه دې کړې. البته مړي صرف واسطه جوړ شوې دي. مطلب دا شو چه په ژوند کښې د یوژوندی سړي نه استفاده کولې شی نو د مرگ نه پس هم دا الله والا په دې نیکنی کښې معاون ثابتیدې شی او د تعاون صورت هم دغه دې چه هغه په دغه کار کښې ذریعه او واسطه جوړېږي. گنی دا عمل خود مړي نه دي محنت او مشقت خو پخپله د دغه ژوندی سړي دې او هم د دغې اعتبار دې. ددې مثال د پرنالې دې د کوم په ذریعه چه د چت اوبه ښکته راپریوځي. که یوسړي پرناله د اوبو د پاره مؤثر بالذات گنري نو دا غلطه ده لیکن پرناله صرف ذریعه او واسطه وی او د اوبو لاره وی نو په دې کښې څه حرج دي.

[٦] كِتَابُ الزَّكَاةِ

دزکات بیان

خلاصه الباب :-

فیه اثنان وعشرون حدیثاً مشتملة على تسع مسائل:

- ① لربضة الزکوة : ١ -
- ② عقوبة من لا يؤدى الزکوة والزجر له : ٢ ، ٣ ، ٤ ، ٧ ، ١٠ ، ١٩ ، ٢٠ ، ٢١ ، ٢٢ -
- ③ الدعاء للمصدق : ٦ -
- ④ حق المصدق وثوابه : ٥ ، ١١ ، ١٢ ، ١٣ ، ١٤ -
- ⑤ قباحة الخيانة في مال الزکوة : ٨ ، ٩ -
- ⑥ مكان أخذ الصدقات : ١٥ -
- ⑦ شرطية حولان الحول لفرضية الزکاة : ١٦ -
- ⑧ حکم تعجيل الزکوة : ١٧ -
- ⑨ حکم فرضية الزکاة في مال الصبی : ١٨ -

د عبادت دري قسمونه :- عبادات په دري قسمه دي . ① بدنی لکه مونځ ، روژه ⑦ مالی : لکه زکاة ⑤ ددې دواړو نه مرکب لکه حج .

د صلاة مخه پس د زکات د ذکر کولو وجوهات :- د قیاس تقاضا خدا وه . چه د کتاب الصلاة نه پس کتاب الصوم ذکر شوي وي . چه د بدنی دواړو عبادتونو ذکر پرله پسې یوځای شوي وي . خوداسې اونکړې شو .

① د کتاب الصلاة نه پس کتاب الزکاة څکه ذکر کړې شو . چه په دې ترتیب کښې د الله تعالی د کلام اود رسول الله ﷺ د کلام د دواړو اقتداء کيږي . د الله تعالی د کلام اقتداء خو په دې وجه ده . چه الله تعالی زکاة د مونځ نه پس متصل ذکر کړيدې . لکه چه ارشاد دي .

﴿ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ﴾ اود رسول الله ﷺ د کلام اقتداء داسې ده . چه رسول الله ﷺ فرمائيلی دي . ﴿ إِنِّي إِسْلَامٌ عَلَى حَسِّ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ ۝ الْحَدِيثُ ۝ ﴾

② زکاة او روژه دواړه کال ۲۵ کښې فرض شوي دي . خوصاحب د شرح نقايه ملاعلي قاري رحمه الله د بيان مطابق زکاة روميې فرض شوې دي . او روژه روسته په دې وجه د زکاة بيان وړاندې اوکړې شو . اود روژې ددې نه پس . اود بعضو حضراتو خيال دي . چه زکاة په اجمال سره د هجرت نه مخکښې فرض شوې دي . خو په تفصيل سره د هجرت نه پس

فرض شوي دې بهر حال د فرضيت ترتيب هم ددې تقاضا كوي. چه زكاة د روزې نه مقدم ذكر كړې شي.

د زكاة لغوی معنی: - ① د زكاة لغوی معنی د طهارت ده. لکه (قَدْ أَلْفَحَ نَهْ تَزَكَّى) ٢٠، بې شك كامياب شو هغه كس خوك چه پاك شو

② د زكاة معنی صدقه هم ده. خكه چه صدقه وركول د صدقه وركونكي د ايمان تصديق كوي. اودده د قلبی حالت يعنی صدق اوپاكوالی نښه ده.

③ د نماء (زياتيدل) په معنی كښې مستعمل دي. ددې معنی په اعتبار سره وجه تسميه داده. چه زكاة چونكه د مال د زياتوالی سبب دي. په دې وجه ددې نوم زكاة كيخودلې شو. او زكاة سبب د نماء خكه دي. چه زكاة وركونكي ته الله تعالى په دنيا كښې ددې عوض وركوي. او په آخرت كښې ثواب وركوي.

د زكاة اصطلاحی تعريف: - د شريعت په اصطلاح كښې زكاة وائی د نصاب حولی يو جزء فقير او دده په شان د بل په ملك كښې وركولوته. اوبعض وائی. چه زكاة د مال د هغه مقدار نوم دي. كوم چه د فقير دپاره اوبنكلې شوي وي. اود زكاة مال ورته په دې وجه وئيلې شوي دي. چه الله تعالى فرمائي (وَأَتُوا الزَّكَاةَ) او، ايتاء، بغير د وركولونه محال ده. نومعلومه شوه. چه زكاة د مال نوم دي.

د زكات د فرضيت سبب: - د زكاة د وجوب سبب د نصاب نامی مالك كيدل دي. اوددې شرطونه د صاحب نصاب ازاد كيدل، بالغ كيدل، عاقل كيدل، مسلمان كيدل، د قرض نه فارغ كيدل، اوپه مال نصاب باندې د كال تيريدل دي. د زكاة حكم پوره كونكې په دنيا كښې د مكلف كيدلو ذمه دارئ نه فارغ كيږي، او په آخرت كښې عذاب نه خلاصې موندل، او ثواب حاصلول دي.

د زكات د فرضيت حكمتونه: - ① په ښار كښې يقيناً هر قسمه خلق كمزوري او حاجت مند وغيره وي. اودا حادثات نن په يو كس اوصباله په بل باندې راتلونكي دي. نوكه د فقر او حاجت لرې كولو طريقه په دوی كښې موجود نه وي. نو دا خلق به يقيناً هلاك شي. اود اولرې خلق به مړه شي

② په دې كښې د اوچت درجه همدردی خودلې شي. دغه شان په خپل مينځ كښې گرم يخ يعنی د امير غريب ملاويدلوسره مسلمان سره يوشی. په مالدارو باندې فرض دي. چه دوی ادا كړي. كه فرض نه وي. نوهم د انساني همدردئ تقاضا ده. چه د غريبانانو امداد او كړې شي. په انسان كښې همدردی اوچت صفت دي. نوپه زكاة وركونكي كښې ددې د اثر نښې ښكاره كيږي. اوپه هر صحيح تبعيت كښې دا خبره پرته ده. چه په دې كار كولو سره

د عامو انسانانوسره همدردی ده. دا یو داسې صفت دی. چه په دې باندې ډیر اخلاق موقوف دی. چه ددې انجام (او نتیجه) د خلقو سره ښه معامله ده. او په کوم کس کښې چه د عامو انسانانوسره د همدردی جذبه نه وی. په هغه کښې ډیر زیات نقصان وی. چه ددې اصلاح په هغه باندې واجب ده. اودا اصلاح عامو غریبانانو انسانانوته په مال ورکولو سره کیږی.

⑤ هر کله چه انسان د الله تعالی دپاره دا خپل خوي مال په خپل لاس ورکوی. په کومې چه دده د ژوند دارومدار اود معیشت انحصار دی. او کوم نې چه په محنت، تکلیف او په مشقت سره گټلې دي. بیا د بخل پلټی دده نه اوځی. او په دې سره په ایمان کښې قوت او پوخوالی پیدا کیږی. ځکه چه په محنت سره گټلې شوې خپل مال خاص د الله د رضا حاصلولو دپاره ورکول، دا د خیرکار دي. چه په دې سره د بدن هغه ناپاکی چه کومه د ټولو پلټنو نه زیاته گنده ده. یعنی بخل لرې کیږی. ځکه چه دا حالت یعنی د بخل د پاکوالی دپاره خپل مال د الله تعالی په لاره کښې خرچ کول، او په خپل محنت سره حاصل شوې مال خاص دالله تعالی درضا دپاره نورو خلقو ته ورکول دترقی یو حالت دی. یعنی اوچت حالت دی. سخاوت دی. مال سره محبت کمول دی. او په دې کښې صریحی او په ښکاره طور باندې د بخل د پلټنې نه صفاتی او پاکی حاصلیږی. اود الله تعالی رحیم او کریم ذات سره تعلق زیاتیږی. ځکه چه خپل عزیز مال د الله تعالی دپاره پریخودل، په نفس گران وی. په دې وجه ددې تکلیف په برداشت کولوسره د الله تعالی سره تعلق هم زیاتیږی. او ایمانی قوت او طاقت هم زیاتیږی. والله اعلم

⑥ زکاة صدقات گناهونه لرې کوی. اود برکاتو زیاتولو ډیرې غټې ذریعې دی.

د زکات د فرضیت تاریخ :-

د زکات د فرضیت په تاریخ کښې درې اقوال :- په دې کښ درې اقواله دی

① د هجرت نه پس سنه ۲ ه کښ، او هم دا کال د صوم د فرضیت هم دی، لیکن په دې دواړو کښ کوم یو مقدم دی، زکوة یا صوم؟ په دې کښ دواړه اقواله دی، مال النووی فی الروضة إلى الأول او د اکثرو رائي ددې برعکس ده، چه د صوم فرضیت مخکښ دي د زکوة نه، (ددې تائید مخکښ د حدیث نه هم کیږی)، د صوم مشروعیت په شعبان سنه ۲ ه کښ اوشو، او د زکوة مشروعیت په شوال سنه ۲ ه کښ اوشو، البته د صدقة الفطر مشروعیت د زکوة نه مخکښ صوم سره شوې دي، لکه چه په مسند احمد او د نسائي په یو روایت کښ (۱) ددې تصریح ده، چه دهغې راوی قیس بن سعد دي، هغه فرماني امرنا

۱) امام نسائي خو په دې حدیث باندې مستقل باب ترلې دي، باب فرض صدقة الفطر قبل نزول الزکوة،

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بصدقة الفطر قبل أن تنزل الزكاة ثم نزلت فريضة الزكاة. په دې حديث كښن ددې خبرې تصريح ده، چه نبی كريم ﷺ د صدقة الفطر حكم د فريضة زكوة نه مخكښ او فرمائيلو، د زكوة نزول دهغې نه پس اوشو، او ددې نه دا خبره هم ثابت شوه، چه د صوم فرضيت هم د زكوة نه مخكښ دي، خكه چه صدقة الفطر د صوم سره متعلق دي، نو هر كله چه صدقة الفطر د زكوة نه مقدم دي، نو صوم هم د زكوة نه مقدم شو، (قاله الحافظ)

① ابن الاثير الجزري رحمه الله فرماني چه د زكوة نزول په سنه ٩هـ كښ اوشو، ليكن دا قول مردود دي، خكه چه دير داسې احاديث دي، چه يقينا د سنه ٩هـ نه مخكښ والا دي، په هغې كښن د زكوة ذكر موجود دي، مثلاً حديث د ضمام بن ثعلبة چه د سنه ٥هـ واقع ده، هم داسې حديث دهرقل چه د سنه ٧هـ واقع ده، البته د تحصيل زكوة دپاره د عاملانو ليرل په سنه ٩هـ كښ اوشو، كما قال الشراح.

② محدث شهير ابن خزيمة فرماني چه د زكوة فرضيت قبل الهجرة دي، هغه دې لره د حديث ام سلمه رضي الله عنها نه ثابت كړې دي، چه د هجرة الى الحبشة سره متعلق دي، چه د نجاشي د سوال په جواب كښ حضرت جعفر ابن ابى طالب رضي الله عنه او فرمائيل: ويا امرنا بالصلوة والزكاة والصيام، چه محمد ﷺ مونږ ته د صلوة، زكوة او صيام حكم فرماني، او دا قصه د هجرت مدينه نه مخكښ ده.

اشكال :- د ابن خزيمة په استدلال باندې حافظ اشكال كړې دي، هغه فرماني وفي استدلاله بذلك نظر. خكه چه دغه وخت پورې خو صلوات خمسة او صيام هم فرض نه وو،

داشكال دوه جواونه :- ① نو كيدي شي، چه د دې دواړو په مينځ كښن دا سوال او جواب د حضرت جعفر رضي الله عنه حبشي ته رسيدلو سره سم دسټي نه وو. بلکه څه موده پس شوې وي، او په هغې موده كښن دا څيزونه فرض كړې شوې وي، چه دهغې اطلاع حضرت جعفر رضي الله عنه ته په حبشه كښن اورسيدله، حافظ فرماني ولكن بعدا

② بيا مخكښ ليكي: او بهتره داده، چه داسې اونيلي شي، چه په دې حديث كښن د صلوة او صيام او زكوة نه مطلق صلوة او روژه او صدقه مراد دي، نه صلوات خمسة، او صيام رمضان او زكوة معهود.

ليكن د ابن خزيمة نه علاوه نور هم د ډيرو علماؤ رائي هم داده، چه د زكوة فرضيت قبل الهجرة اوشو، البته دهغې تفصيلات او د نصاب مقرر تيا د هجرت نه پس اوشو. خكه چه دير آيات قرآنيه چه مكې دي، په هغې كښن د زكوة ذكر دي، لكه چه په شروع كښن تير شوې دي، چه داسې قسمه آيتونه تقريباً اته (٨) دي، د ملا علي قاري تحقيق هم دادي، او

د مولانا انور شاہ رحمۃ اللہ علیہ تحقیق ہم دادی کہ فی فیض الباری.

پہ انبیاء علیہم السلام باندی د زکات فریضیت، - پہ بعضو کتابونو د حنفیہ او مالکیہ کتب تصریح ده، کہ فی الاوجز) چه زکوة پہ انبیاء علیہم السلام باندی واجب نہ دی، او په درمختار کتب نہ خوپه دی باندی اجماع نقل کړی ده، لیکن په ظاهر کتب د اجماع نه د علماء احناف اجماع مراد ده، ځکه چه مطلقا په دی اجماع کیدل بل یو کتاب کتب هم نه ملاوړی. بلکه صاحب روح المعانی د اووصائی بالصلوٰۃ والزکوة مآدمت هیأه تفسیر کتب په دی سلسله کتب د تردد اظهار کړی دی، بلکه بعض کتب شافعیه لکه انوار ساطعه کتب د دی خبری صراحت موجود دی. چه د شوافع په نزد د انبیاء کرامو دپاره ملک هم ثابتیری، او که هغوی صاحب نصاب وی، نو زکوة هم په هغوی واجب دی.

په انبیاء باندی د عدم وجوب زکات په مقصد کښی اقوال: - د کومو علماؤ په نیز چه واجب نه دی، نو د عدم وجوب مقصد څه دی؟ په دی کتب څو اقوال دی،

① بعضی وائی: ځکه چه الله تعالی انبیاء کرامو لره د دنیا د مال او متاع نه پاک ساتلې دی، هغوی سره چه څه وو هغه په حقیقت کتب د امانت او ودیعه په طور باندی وو، ملک د الله تعالی وو.

② بعض داسې وائی چه زکوة ذریعه ده، د تطهیر د مال، او کسب د انبیاء د مخکښ نه پاک او طیب دی، د تطهیر ضرورت نشته،

③ زکوة د بخل او رذیل عاداتو د ازالې ذریعه ده، او انبیاء کرام ددی نه پاک دی.

په زکات او ټیکس کښی فرق: د اسلام معاندین او ملحدین د زکوة په نظام باندی اعتراض کولو سره وائی چه دا ټیکس دی څه عبادت نه دی. ددوی د دی اعتراض رد کولو دپاره دا ضروری دی چه په زکوة او ټیکس کښی فرق واضح کړی. په یوڅو وجوہاتو سره دی فرق ته اوگوری:

① زکوة د الله تعالی د طرف نه په مسلمان باندی مقرر دی. ټیکس د انسانانو د طرف نه مقرر دی.

② د زکوة فرض کیدونه پس نی څوک معاف کولې نه شی خو ټیکس معاف کیدې شی.

③ د زکوة په مقدار کښی هیڅ یو انسان کمې زیاتې نه شی کولې خود ټیکس په مقدار کښی انسان کمې زیاتې کولې شی.

④ زکوة د یو مسلمان دپاره د عبادت حیثیت لری خو ټیکس عبادت نه دی.

⑤ د زکوة مقدار د شریعت د طرف نه متعین وی کوم چه په پوره دنیا کښی یوشان وی. ولې ټیکس کښی داسې هیڅ تعین نشته چه د ټولو انسانانو دپاره یوشان وی.

① زکوة د مالدارانو مسلمانانو نه اخستې شی او غربانانو مسلمانانو ته ورکولې شی. ولی تیکس د غربانانو نه اخستې شی او اميرانو ته ورکولې شی.

② د زکوة اصول او قواعد په انصاف باندې مبنی دی خو د تیکس قواعد په ظلم باندې قائم دی.

③ زکوة هله فرض کیږي کله چه سرې صاحب نصاب وی خو په تیکس کښې د هیڅ نصاب او حیثیت اعتبار نشته دي.

④ په نظام زکوة سره د زکوة اخستونکی او زیات ورکونکی په مینځ کښې محبت پیدا کیږي خو د تیکس په نظام سره نفرت او عداوت پیدا کیږي

⑤ د زکوة په ادکولو سره په مال کښې برکت راځي خو تیکس کښې داڅیز نشته دي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٧٧٢] حضرت معاذ ته د زکاة په باره کښ احکام خودل

١٤٤٢- (١) [١] عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: [٢] «إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ [٣] فَأَذْغُهُمْ إِلَى شَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ [٤] فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا إِلَيْكَ فَأَعْلِمُهُمْ [٥] أَنَّ اللَّهَ قَدْ قَرَضَ عَلَيْهِمْ ثَمَسَ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ [٦] فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا إِلَيْكَ فَأَعْلِمُهُمْ [٧] أَنَّ اللَّهَ قَدْ قَرَضَ صَدَقَةً [٨] تُوْخَذُ مِنْ أَغْنِيَاءِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فَقَرَائِهِمْ [٩] فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا إِلَيْكَ [١٠] فَأَيَّاكَ وَكَرَاهِمَ أَمْوَالِهِمْ [١١] وَأَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ [١٢] فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ» [١٣]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله ﷺ چې معاذ رضي الله عنه قاضي جوړولو سره يمن ته لېږلو نو هغه ته يې وفرمايل ② چې ته په اهل كتاب کښې يو قوم رېهود او نصاري، ته ځي ③ نو د اول ته هغوی ته د دې خبري د گواهي ورکولو دعوت ورکړه چې د الله تعالی ﷻ څخه سوا بل څوک معبود نشته او بيشکه محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دي ④ که هغوی دا دعوت قبول کړي نو بيا هغوی ته دا اوایه ⑤ چې الله تعالی ﷻ په هغوی په ورځ او په شپه کښې پنځه مونځونه فرض کړي دي ⑥ که هغوی دا اومنی نو بيا د دې څخه روسته هغوی خبر کړه ⑦ چې الله تعالی ﷻ په هغوی زکات فرض کړي دي ⑧ چې د هغوی د مالدارو څخه به (يعني د هغه خلقو څخه چې صاحب نصاب وي، اخستل کیږي او د هغوی فقيرانو ته ورکول کیږي ⑨ که هغوی دا هم ومني ⑩ نو ته دا یاد ساته چې د

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة/باب اخذ الصدقة من الأغنياء وترد فی الفقراء حيث كانوا (رقم-١٤٩٦) وسلم فی کتاب الإيمان/باب الدعاء إلى الشهادتين وشرائع الإسلام (رقم-٢٩-١٩) وابوداود فی السنن کتاب الزکاة/باب فی زکاة السائمة (رقم-١٥٨٤) والترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی کراهية اخذ خیار المال فی الصدقة (رقم-٦٢٥) والنسائی کتاب الزکاة/باب إخراج الزکاة من بلد إلى بلد (رقم-٢٥٢٢) واحمد فی المسند ٢٣٣/١

هغوی خُخه په زکات کښې، د ښه مال د اخستو خُخه پر هیز کوه [يعنی چانت کولو سره ښه مال مه آخله بلکه د هغوی مال په دریو حصو کښې تقسیموه ښه، خراب او درمیانه نو په زکات کښې درمیانه مال اخله] ۱۱ [او ته په زکات کښې غیر قانوني سختي کولو سره یا د هغوی خُخه د داسې څیزونو مطالبه کولو سره چې په هغوی واجب نه وي یا هغوی ته په ژبه یا لاس سره تکلیف ورکولو سره] د هغوی بد دعا (ښیرا) مه اخله ۱۲ خُکه چې د مظلوم د دعا او د الله تعالی ﷻ د طرف خُخه د هغه دعا د قبولیت په مینځ کښې څه پرده نشته. (بخاري مسلم)

حل اللغات -- ① قَرَأْتَكَ: ځان اوساته، ② كَرِهْتُمْ: د گټه جمع ده، ښه مال، ③ أُنْقِ: ځان ساته، ④ دَعْوَةُ: بد دعا، خیرې، ⑤ جَبَابٌ: أي مَائِدَةٌ: پرده او حائل.

تسهيلات: قوله: إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ:

اهل کتاب مخه مراد: -- د اهل کتاب نه مراد يهود اونصاری دی. سره ددې چه په يمن کښې نور مشرکان او کافران خلق هم وولیکن يهود او نصاری چونکه زیات ووپه دې وجه دهغوی ذکر اوکړې شو.

قوله: فَأَدْعُهُمْ:

د دعوت الی الاسلام حکم: -- ابن ملک رحمته الله فرمائی چه کافرانوته د جنگ او جهادنه مخکښې د اسلام دعوت ورکول هغه وخت واجب دی کله چه هغوی ته دعوت نه وی رسیدلې که چرې دعوت رسیدلې وی نو دوباره دعوت ورکول مستحب دی. د احنافو د فقهاؤ موقف هم دغه دی.

قوله: فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا:

د احنافو د مذهب قائلید: -- ددې حدیث نه معلومه شوه چه کافرانوته د اسلام د ورو مسالو حکم نشته بلکه اول د توحید او ایمان حکم دی. چه کله ایمان نه وی نو د مونځ روژې اوزکوة اعتبار نشته دې د ائمه احناف موقف هم دغه دی. شوافع وغیره حضراتوپه نیز کافرانوته د ورو مسائلو حکم نشته. بیا په دوی باندې یو اعتراض راځی چه د اسلام قبلولو نه مخکښې خو مونځ صحیح نه دی او د اسلام قبلولونه پس د مونځ وغیره قضاء نشته نویبا د دې ورو مسائلو د حکم څه مطلب دی؟ شوافع له جواب ورکول پکار دی.

[۱۷۷۲] د زکات نه ورکونکو دپاره وعید

۱۷۷۳ -- (۱۳۱) ① وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲] «مَنْ مِنْ صَاحِبِ دَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقًّا [۳] إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُحِّحَتْ لَهُ صَفَاهُ مِنْ نَارٍ [۴] فَأُخِي عَلَيْهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ [۵] فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ [۶] كُلَّمَا رُؤِتْ أَعْيَدَتْ لَهُ [۷] فِي يَوْمٍ كَانَ مِغْدَارُهُ ثَمِّينَ أَلْفِ سَنَةٍ [۸] حَتَّى

بِقَضَى بَيْنَ الْعِبَادِ ۖ فَيَذَرُ فِي سَبِيلِهِ إِمَّا إِلَى الْحَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ ۖ

ترجمہ: حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول اللہ ﷺ فرمايل [٢] کوم سري چې د سرو زرو او د سپينو زرو (د شرعي نصاب، مالک وي او د هغې حق (يعني زکات)، ادا نه کړي [٣] نو د قيامت په ورځ به د هغه د پاره د اور تختي جوړي شي (يعني تختي خو به د سرو او سپينو زرو وي خو هغه به په اور کښې دومره گرمي شي لکه چې د اور تختی به وی (هم په دې وجه حضور ﷺ مخکې فرمايل چه) [٤] هغه تختي به په اور کښې گرمی کړل شي [٥] او په هغه تختو سره به د هغه سري اړخ، د هغه تندې او د هغه شا داغل کيږي [٦] بيا به هغه تختي [د هغه د بدن څخه] جدا کړل شي او په اور کښې گرمولو سره به بيا راوړل شي (يعني هغه تختي چې يخي شي نو دوباره به د گرمولو د پاره په اور کښې واچول شي او د هغه خاي څخه را اوڅکلو سره د هغه سري بدن به پري داغل کيږي [٧] او د هغه ورځي مقدار چې په هغې کښې به دا سلسله دغه شان جاري وي پنځوس زره [٥٠٠٠٠] کاله به وي [٨] تر دې چې د بنده گانو حساب کتاب به ختم شي [٩] او هغه سري به د جنت يا د دوزخ طرف ته خپله لار وويني.

هل اللغات: - ① صُفِحَتْ: داد صفيحه جمع ده تختې ته وائی. یعنی د سرو زرو او سپينو زرو نه به د اور تختې جوړولې شي او په دې سره به زکوة نه ورکونکی داغلې شي. ② فَأُثِرَ: یعنی دغه تختې به ښه گرمولې شي. ③ فَيُذَوَّى: په اور سره داغونه ورکولو ته وائی. ④ حَنَّةٌ: اړخ، طرف، ⑤ رِزْقٌ أُعِدَّتْ: یعنی چه د سرو زرو او سپينو زرو هغه تختې يخي شي نو د بيا گرمولو د پاره به اوړلې شي او بيا د داغلو د پاره دوباره راوړلې شي. ⑥ حَبِيبَةٌ: تندې،

١ قِيلَ: يَأْرَسُولُ اللَّهِ قَالَ لِرَبِّهِ: "وَلَا صَاحِبَ إِلَّا لِيُذَوَّى مِنْهَا حَقًّا ۖ وَمِنْ حَقِّهَا حَلْمُهَا يَوْمَورْثِهَا ۖ" ٢ إِنْ أَذَاكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ طَبْعُهَا بِقَاعِ قَرْقَرٍ، أَوْ قَرْمَاكَانَتْ، ٣ لَا يَفْقِدُ مِنْهَا فَيْصِلًا وَاحِدًا، ٤ تَطْلُوهَا بِأَغْفَاوِهَا وَنَعْفُهَا بِأَفْوَاهِهَا ٥ كَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أَوْ لَاهَا رُذْ عَلَيْهِ أَخْرَاهَا ٦ فِي يَوْمِ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ٧ حَتَّى يَقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ ٨ فَيَذَرُ فِي سَبِيلِهِ إِمَّا إِلَى الْحَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ ۖ

ترجمہ: ١ صحابه ؓ و عرض اوکړو چې يا رسول الله ﷺ (دا عذاب خو به د نقدی یعنی د سرو او سپينو په باره کښې وي، د اوبسانو د زکات نه ورکونکو به څه حشر وي) ٢ رسول الله ﷺ فرمايل چې کوم سري د اوبسانو مالک وي او د هغې حق (زکات)، ادا نه کړي ٢ او د اوبسانو يو حق دا هم دي چې په کومه ورځ په هغې د اوبو څکلو وار وي د هغې شيدې (بي) ولوشل شي (دغه شيدې (بي) په لار تيريدونکو، غريبانو، مسکينانو ته ورکړي) (احکم استحبابي دي په دې خو عذاب نشته بيا ددې ذکر دلته استطراداً دي البته که قحط سالي وي بيا د شيدو منع کول حرام او موجب د عذاب دي. مرقاة... از مصحح [٤] نو د قيامت په ورځ به هغه سري د اوبسانو په مخکي په آوار ميدان کښې پرمخي پري ويستل شي او د

هغه ټول اوبشان به په شمير او خرب والي کښې پوره وي [٥] مالک به د هغې څخه يو بچي هم کم بيا نه مومي [يعنې د هغه سړي ټول اوبشان به هلته موجود وي حتی چې د هغه اوبشانو ټول بچي به هم د هغې سره وي بيا دا چې اوبشان به ښه خرب (خرب) غټ او تازه وي چې [٦] خپل مالک ته په پښو کښې د میده کولو په وخت ښه تکليف ورته ورسوي نو هغه اوبشان به هغه په خپلو پښو سره مېړي (چختار کوي) او په خپلو غاښونو سره به يې چيچي [٧] هر کله چې د هغه اوبشانو جماعت چختار کولو او چيچولو سره لاړ شي نو دويم جماعت به راشي او اوبشانو يو قطار به مېرلو او چيچولو سره لاړ شي د هغې وروسته به بل قطار راشي دغه شان دا سلسله به جاري وي [٨] او په کومه ورځ چې دا وي د هغه ورځي مقدار به پنځوس زره [٥٠٠٠] کاله وي [٩] تر دې چې د بنده گانو حساب او کتاب به وشي [١٠] او هغه سړي به د جنت يا دوزخ طرف ته خپله لار وويني.

حل اللغات:- (٤) حَلَبًا: لوشل، (٥) وَدِيهَا: داوبو څکلو وار، نمبر، (٦) بَطْنًا: پر مخې سملولوته وانی.

[١] قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: قَالَ بَقَرٌ وَالْعَنَمُ [٢] قَالَ: "وَلَا صَاحِبُ بَقَرٍ وَلَا عَنَمٍ لَا يُؤْذِي مِنْهَا حَقًّا [٣] إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بَطْنًا يَبْقَى قَرْقَرٌ [٤] لَا يَقْدِرُ مِنْهَا شَيْئًا [٥] لَيْسَ فِيهَا عَصَاءٌ وَلَا جُلْحَاءٌ وَلَا عَضْبَاءٌ [٦] تَنْطَلِعُهُ بَقَرٌ وَنَعْمَةٌ [٧] وَتَقْطُوهُ بِأُظْلَافٍ [٨] كَلَمَّا مَرَّ عَلَيْهِ أَوْ لَهَا رَدٌّ عَلَيْهِ أَخْرَاهَا [٩] فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ ثَمِّينَ أَلْفِ سَنَةٍ [١٠] حَتَّى يَنْقُضَ بَيْنَ الْعِبَادِ [١١] فَيُرَى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ"،

توجه: [١] صحابه و ﷺ عرض او کړو چې يا رسول الله ﷺ د غويانو او بزو د مالک به څه حال وي؟ [٢] رسول الله ﷺ وفرمايل چې کوم سړي د غوايو او بزو مالک وي او د هغې زکات ادا نه کړي [٣] نو د قيامت په ورځ به هغه په آوار ميدان کښې پر مخې واچول شي (او د هغه غويان او بزې (چيلی) به راوستل شي) [٤] چې په هغې کښې به هيڅ کمي نه وي [٥] په هغې کښې به د يو غوا، بزې ښکرونه تاؤ وي، نه به مات وي او نه به هغه بغير د ښکرو وي يعنی د هغه د ټولو په سرونو به ښکرونه وي مات به نه وي سالم به وي [٦] چې هغه په خپلو ښکرونو سره ښه گذار وکړي شي نو هغه غوايه او بزې (چيلی) به په خپلو ښکرونو سره خپل مالک وهي خپلو پنځو سره به يې پامال کوي [٨] او هر کله چې يو قطار د هغه وهلو سره لاړ شي نو دويم قطار به راشي او خپل کار به شروع کړي (او دا سلسله به دغه شان جاري وي) [٩] او په کومه ورځ چې دا وي د هغې مقدار به پنځوس زره کاله وي [١٠] تر دې چې د بنده گانو حساب کتاب به وشي [١١] او هغه سړي به د جنت يا د دوزخ طرف ته خپله لار وويني.

حل اللغات:- (٤) قَاع: ميدان، (٥) قَرْقَرٌ: هوار، صفا، (٦) أَوْفَرٌ: أي أَلْتَر: زيات پوره او خرب به وي. (٧) لَا يَقْدِرُ: يعنی هيڅ به پکښې کم نه وي. (٨) قَصِيلًا: داوبښ بچي ته وانی، (٩) تَقْطُوهُ: دا اوبشان به نې په خپو کښې ښه پامال کوي. (١٠) أَخْفَافًا: أي بَارِجِلًا: په خپو سره، (١١) نَقْضُهُ: أي تَقْرُؤُهُ وَتَقْطَعُهُ جُلْدَةً: چکونه به پرې

لگوى او خرمن به ترې شوکوى (٤) غَضَاءُ: اَنِى مُتَنَبِّهَةُ الْقُرْبَنِ: چه ښکرونه راتاؤ او کاږه وى. (٥) جَلْعَاءُ: اَنِى لَا قَرْنَ لَهَا: هغه غوا او چيلنى د کومې ښکر چه نه وى (٦) غَضَاءُ: اَنِى مُكْشَوْرَةُ الْقَرَبِ: هغه غوا او چيلنى د کومې چه ښکر مات وى. (٧) تَنْطَلَعُ: نطخ په ښکرو باندې وهلو ته وانى. (٨) اَلْأَلْبَابُ: د ښې جمع ده، نو کانون ته وانى.

[١] قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَالْحَبْلُ [٢] قَالَ: "فَالْحَبْلُ ثَلَاثَةٌ: هِيَ لِرَجُلٍ وَذَرٌّ [٣] وَهِيَ لِرَجُلٍ سَيِّئٌ [٤] وَهِيَ لِرَجُلٍ أَجْرٌ [٥] فَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ وَذَرٌّ فَرَجُلٌ رِبَطَهَا رِيَاءٌ وَفَخْرًا [٦] وَنَوَاءٌ عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ، فَهِيَ لَهُ وَذَرٌّ [٧] وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ سَيِّئٌ فَرَجُلٌ رِبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ [٨] لَمْ تَمُتْ نَفْسُ حَقِّ اللَّهِ فِي ظُهُورِهَا، وَلَا رَقَابَتُهَا، فَهِيَ لَهُ سَيِّئٌ،

توجهه: [١] صحابه و عرض او کړو چې يا رسول الله ﷺ د آسونو په باره کې څه حکم دي؟ [٢] حضور ﷺ وفرمايل چې آسونه په دري قسمه دي [٣] يو خو هغه آسونه دي چې د سړي د پاره د گناه سبب وي [٤] دويم هغه آسونه چې د سړي د پاره پرده وي [٥] او دريم هغه آسونه چې د سړي د پاره د ثواب سبب او ذريعه جوړيږي [٦] هغه آسونه چې د گناه سبب وي د هغه سړي آسونه دي چې د هغې مالک هغه د فخر او غرور د اظهار او مالداري او ريا د پاره د پاره ترلي وي [٧] او د مسلمانانو سره د دشمني د پاره يي ترلي وي نو هغه آسونه د خپل مالک د پاره د گناه سبب جوړيږي [٨] او هغه آسونه چې د سړي د پاره پرده وي د هغه سړي آسونه دي چې د هغې مالک د الله ﷻ په لار کې د کار اخستو د پاره ترلي وي [٩] او د هغې د شا او د هغې خټ (غاړې) په باره کې هغه د الله ﷻ حق نه وي هيرکړي نو هغه آسونه د خپل مالک د پاره پرده دي

حل اللغات: - وَذَرٌّ: اَنِى يَقْلُ وَالْمُ: يعنى بوج او گناه، (٥) سَيِّئٌ: پرده، دې نه مراد ثواب دې (٨) وَنَوَاءٌ: اَنِى مُتَنَبِّهَةُ: جنگ او دشمني ته وانى.

[١] وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رِبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ [٢] فِي مَرْجٍ وَرَوْضَةٍ [٣] فَمَا أَكَلْتَ مِنْ ذَلِكَ الْمَرْجِ أَوْ الرَّوْضَةِ مِنْ شَيْءٍ [٤] إِلَّا كُتِبَ لَهُ عَدَدُ مَا أَكَلْتَ حَسَنَاتٍ [٥] وَكُتِبَ لَهُ عَدَدُ أَرْوَائِهَا وَأَبْوَالِهَا حَسَنَاتٍ [٦] وَلَا تَقْطَعُ طَوَلَهَا فَاسْتَنْتَ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ [٧] إِلَّا كُتِبَ اللَّهُ لَهُ عَدَدُ آثَارِهَا وَأَرْوَائِهَا حَسَنَاتٍ [٨] وَلَا مَرْجٍ بِهَا صَاحِبُهَا عَلَى نَهْرٍ فَكَبُرَتْ مِنْهُ [٩] وَلَا يُرِيدُ أَنْ يُسَبِّحَ [١٠] إِلَّا كُتِبَ اللَّهُ لَهُ عَدَدُ مَا تَرَبَّعَتْ حَسَنَاتٍ"،

توجهه: [١] او هغه آسونه چې د سړي د پاره د ثواب سبب او ذريعه جوړيږي د هغه سړي آسونه دي چې د هغې مالک د الله تعالی ﷻ په لار کې د جهاد (غزا) دپاره د مسلمانانو د پاره ترلي وي [٢] او هغه په ورشو (چراگاه)، او په سبزه کې ساتي [٣] هغه آسونه چې د چراگاه او سبزه څخه څه خوري نو څه چې هغوی وخورل [٤] ايمني د وښو وغيره د تعداد په قدر د هغه د پاره نيکي ليکل کيږي [٥] تر دې چې د هغه آسونو خاشنه او د هغې د امتياز په اندازه هم د هغه د پاره نيکي ليکل کيږي ځکه چې خاشنه او امتيازي هم د آس د ژوند باعث دي، [٦] او کوم آسونه چې رسي شلولو سره يو يا دوه ميدان زغلي گرځي [٧] نو

الله تعالی ﷻ د هغې د قدمونو نښو او د هغې د خاشنرو (چې هغه یې د زغلیدلو په حالت کېنې کوي) د تعداد په قدر د هغه سړي د پاره نیکی لیکي [۸] او هر کله چې هغه سړي هغه اسونه نهر ته د اوبو د ځکلو د پاره بوزي او هغه د نهر څخه اوبه څښي [۹] اگر که د مالک اراده په هغې د اوبو د ځکلو نه وي [۱۰] خو الله تعالی ﷻ د اسونو د اوبو ځکلو په قدر د هغه سړي د پاره نیکی لیکي.

حل اللغات:- ① مَرَّ: دې نه مراد کولو او فراخ د څرن ځانی دې په کوم کېنې چه جهادی اسونه ساتلې شی ② رَوْضَة: سبزه زار، شینکی، ③ أَزْوَاج: د روڅ جمع ده، خاشنرو، او سوتو ته وائی. ④ أَبْوَال: د بول جمع ده، متيازو ته وائی. ⑤ طَوَّهًا: اَيَّ جَلَّهًا. دا هغه رسنی ته وائی چه د کومې یو طرف د میخ وغیره سره تړلې کیږی اوبل طرف د آس خپې پورې تړلې شی دې دپاره چه اس اونه تختی. ⑥ فَاسْتَنْت: تیرې منډې او توپونو وهلو ته استنان وائی. ⑦ شَرَفًا: اَيَّ مَوْضِعًا عَالِيًا: اوچت ځای ته شرف وائی.

[۱] قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَلْحَمُّ؟ [۲] قَالَ: "مَا أُنْزِلَ عَلَىٰ فِي الْحُمْرِ شَيْءٌ إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْفَادَةُ الْجَامِعَةُ" [۳] فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ [۴] وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ [الزُّلُومَةُ: ۷] «(رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

توجه: ① صحابه و ﷺ عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ ښه د خرو په باره کېنې څه حکم دي؟ ② حضور ﷺ وفرمایل چې د خرو په باره کېنې په ما څه حکم نه دي نازل شوي لیکن د ټولو نیکو او اعمالو په باره کېنې دا آیت جامع دي [۳] فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ کوم سړي چې یوه زره برابر د نیکی عمل وکړي هغه به وويني [۴] او کوم سړي چې یوه زره بد عمل وکړي هغه به وويني (یعنی مثلاً که یو سړي چا ته د نیک کار د پاره خپل خر ورکړي نو ثواب به اومومی او که د بد کار د پاره یې ورکړي نو گنهگار به وي) (مسلم).

حل اللغات:- ① الْفَادَةُ: چه خاص او منفرد وی، ② الْجَامِعَةُ: چه جامع وی ټولو ته.

تسهيلات:

قوله: فَيَكُونُ بَيْنَا جَنَّتُهُ وَجَنَّتُهُ وَظَهْرُهُ

د داغ وړکولو دپاره د درې ځایونو د تخصیص وجه:- "جنبه وجننه". دلته د داغ وړکولو د پاره د دریو مقاماتو ذکر کړې شوې دي. اول اړخ دویم تندې او دریم شا. ددې تخصیص وجه کیدې شی چه دا وی چه د زکوة وړکونکی په تندې باندې د زکوة وړکول په وخت دریووالی راځی په دې وجه به ورله تندې داغلې شی بیا صاحب مال د زکوة نه وړکولو دپاره کله اړخ بدل کړی او ډډه کوی او کله شا کړې ځی په دې وجه دغه دا مقامات داغلې شی

قوله: وَيُدَارَةُ ثَمِينِ أَلْفِ سَنَةٍ:

در روایاتو په مینځ کښې د تعارض دفع: - د قیامت دا ورځ به دکافرانو دپاره د سختو او د تکلیفونو د وجې پنځوس زره کاله اندازه باندې اوږده معلومېږي د مومن دپاره به د دوو رکعتو یا څلورو رکعتو د مونځ په اندازه محسوس کیږي او د نورو مسلمانانو دپاره به د هغوی د اعمالو د فرق په اعتبار سره مختصر یا اوږده وی لهذا په دې کښې هیڅ تعارض نشته دي.

قوله: وَمِنْ حَقِّهَا حَلْبُهَا يَوْمَئِذٍهَا:

په اوبیانو کښې د یو بل حق اضافه: - د اوبیانو ساتونکو دا قاعده چه اوبیان په دویمه ورځ یا دریمه ورځ وقفه سره د اوبو ځانی ته ور ولی او د اوبو څکلو نه پس د اوبیانو پیني لشی اویا نی هلته راجمع شوی فقیرانو او مسکینانو باندې تقسیم کوی حضور پاک هم د دغه حق ذکر کړې دي. دا حق د زکوٰه نه علاوه دې خودا حق فرض او واجب نه دي بلکه مستحب دي البته د همدردنی او اخلاقو د وجې نه حضور پاک د دې په سختی سره تاکید فرمائیلې دي

قوله: بِقَاعٍ: کولؤ او هوار میدان ته قاع وانی.

قوله: "قَرَقَرٌ": دا د قاع د پاره صفت د تاکید دې هوار کولؤ میدان ته وانی

د اوږ په معنی کښې دوه احتمالات: - ① "اوږ" دا ابل نه حال واقع دې مراد دادې چه لونی واره ټول اوبیان به موجود وی هیڅ یواوښ به غائب نه وی

② دویم مطلب دادې چه دا اوبیان به په داسې حال کښې وی چه ښه چاق او تازه به وی هیڅ یو به په دوی کښې کمزوري نه وی دې دپاره چه د دې مالک ته ښه دروند عذاب اورسی. د پوره عبارت ترجمه به داسې وی چه په یو کولؤ هوار میدان کښې به د ښه چاقو اوبیانو مخې ته به داسې پر مخې راسملولې شی او هغه اوبیان به په هغه تیریري اوځی به

قوله: أَخْرَاهَا: یعنی د ګول دائرې په شکل کښې به دا اوبیان په دغه سړی باندې ګرځي او تاوېږي به. کله چه د اوبیانو د قطار آخری اوبښ دده دپاسه اوځیزي لارشی نو هم د دې قطار رومبې اوبښ به دې دڅپو لاندې کولو دپاره راوړسی. د دې مطلب مطابق په مسلم شریف کښې د حدیث الفاظ داسې هم دی "کَلَّمَا جَازَتْ أَخْرَاهَا رَدَّتْ عَلَيْهِ أَوَّلَاهَا" مګر دلته چه کوم روایت دې د هغې مطلب به دا خستې شی په دې سړی باندې به په مختلفو قطارونو کښې اوبیان راځي. یو قطار چه لارشی نو بل قطار به دې دڅپو لاندې کولو دپاره راوړسی.

په روایاتو کښې د تعارض دفع: - علامه طیبی رحمته الله علیه فرماني زیر بحث حدیث کښې مناسب دی چه په تقدیم او تاخیر باندې عمل او کړې شی یعنی چه دا داسې واخستې شی "کَلَّمَا رَعِلَ عَلَيْهِ أَخْرَاهَا رَدَّتْ عَلَيْهِ أَوَّلَاهَا" داسې به د روایاتو اختلاف ختم شی او مطلب به واضح شی چه هم په

یوقطار کنبې به اوبنان د گول دائرې په شکل کنبې په دې سړې باندي
گرځي. [الکاشف: ۴/۸].

قوله: لَيْسَ فِيهَا عَقْبَاءٌ: دباب سمع او يسمع نه دې هغه غوا او چيلنی ته ونيلى شى دکوم
ښکړې چه تاوشوي وی د کوم په وهلو سره چه سړی ته کوم تکليف کيږي. مطلب دا چه ټول
به د نيغو او تيرو ښکرو ځناور وی.

قوله: وَلَا عَضْبَاءٌ: مطلب داچه د دغه ځناورو ښکړه به ښه نيغ اوږد او تيره وی د کوم په وهلو
سره چه به ښه تکليف پيدا کيږي. المرقات: ۴/۲۶۵.

قوله: قَالَ: "فَالْحَيْلُ ثَلَاثَةٌ: صحابه کرامو تپوس او کړييار رسول الله ﷺ د اسونوڅه حکم
دې نو حضور پاک او فرماييل اسونه په دريم قسم دی

اعتراض:- حضور پاک نه صحابه کرامو د اسونو د زکوة او حقوق الله باره کنبې سوال کړې
وو حضور پاک ددې جواب ولي ورنه کړو؟

د شوافع جواب:- شوافع حضرات فرماني چه حضور پاک د حکمت په توگه جواب ورکړو هغه
داسې چه د اسونو د زکوة باره کنبې سوال مه کوئی ځکه چه په دې کنبې زکوة نشته دې
بلکه داسې سوال او کړنې چه د اسونو په ساتلو کنبې څه فوائد او نقصانات دی. نو واورنی
د اسونو درې قسمونه دی.

د احنافو جواب:- احناف فرماني حضور پاک د حکمت په توگه داسې جواب ورکړې دې چه په
اسونو کنبې صرف د زکوة باره کنبې سوال مه کوئی هغه خو واجب دې مگر دې سره سره په
اسونو کنبې ددې د مالک دپاره چه کومې فائدي او نقصانونه دی دهغې هم سوال او کړنې
د اسونو درې قسمونه:- واورنی د اسونو درې قسمونه دی.

① د مالک دپاره د گناه اوبوج سبب جوړيږي. هغه داسې چه مالک دغه اسونه د ریاکارنۍ
د فخر خودلو او مسلمانانو سره د جنگ او دښمنۍ دپاره ساتلي وی.

② د خپل مالک دپاره پرده وی. ددې وضاحت داسې دې چه مالک اسونه د اسلام د دين د
خدمت او خپل ضرورت دپاره ساتلي وی. کله چه دهغه په نيکو کارونو کنبې ضرورت
پيښيږي نو په هغې کنبې استعمالوی، یا د يو غريب مسکين فقير په خدمت کنبې ورکوی
اودا په استعمال کنبې راولی. دغه شان د هريونیک کار دپاره هغه دغه اسونه تيار ساتلي
وی. د بل چانه د غوښتلو ضرورت نه پيښيږي. دلته په حديث کنبې چه د في سبيل الله کوم
لفظ راغلې دې دې نه مراد جهاد نه دې بلکه مطلق دين مراد دې ځکه چه د جهاد خبره په
راتلونکي کلام کنبې ذکرده.

③ دريم قسم هغه اسونه دی چه دهغې مالک د اجرا واثواب دپاره د الله تعالی په لار کنبې

وقف كړی وی. دلته د سبیل الله نه جهاد مراد دی.

قوله: «فِي مَرْجٍ»: د دغه جهادی اسونو هر څیز او هر نقل او حرکت د هغې د مالک د پاره د اجر او ثواب سبب دی.

قوله: «مَرْقًا»: مراد دادي چه په يوه يا دوو غونډو باندې يا په اوچت ځاني باندې منډه کړی. نو په دغه اختیاري او غیر اختیاري حرکات او سکنات باندې به هم مالک ته ثواب ملاوېږي. دا د جهادی اس شان دې نو پخپله د مجاهد به څه شان وی.

[۱۷۷۴] د زکات نه ورکولو سزا

۱۷۷۳- (۳۱) [۱] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «مَنْ آتَاَهُ اللَّهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ [۳] مُثِلَ لَهُ مَالُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَفْرَعًا [۴] لَهُ زَيْبَتَانِ يَطْوِقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [۵] ثُمَّ تَأْخُذُ بِهِ زَنْجِيَةٌ يَعْنِي شِدْقِيَهُ [۶] ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ، أَتَاكَ تِلْكَ [۷] ثُمَّ تَلَا: «وَلَا يَخْسِبُنَ الَّذِينَ يَتَخَلَّوْنَ [۸] آلَ عِمْرَانَ [۹]» [۱۰]. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] حضرت ابوهريره رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي ته چې الله تعالی ﷻ مال او زر ورکړل او د هغې زکات يې ادا نه کړو [۳] نو د قيامت په ورځ به د هغه مال او زر د گنجي مار په شکل کښې بدل کړي شی [۴] چې د هغه په سترگو به دوه توري نقطې وي بيا به هغه مار د هغه سړي په غاړه کښې د طوق په طور واچول شي [۵] او هغه مار به د هغه سړي د شونډانو دواړه کناري نيسي (چيچي) [۶] او ورته به وايي چې زه ستا مال زه ستا خزانه يم [۷] د دې څخه روسته آنحضرت ﷺ دا آيت او ونيلو وَلَا يَخْسِبُنَ الَّذِينَ يَتَخَلَّوْنَ [۸] آلَ عِمْرَانَ [۹] تر آخري آيت پوري. (بخاري، **حل اللغات**:- ① **مُثِلَ**: أي صَوَّرَ: شکل به ورکولې شی، ② **شُجَاعًا**: أي الحَيَّةُ الذَّكْرُ: نر مار، ③ **أَفْرَعًا**: أي الذي لَا شَعْرَ عَلَى رَأْسِهِ: یعنی گنجی مار، دداسې مار په سرباندې د زهرود زیاتوالی د وجې نه یا د اوږد عمر د وجې نه وینسته نه وی دا د سخت خیانت او شدت نښه ده ④ **زَيْبَتَانِ**: أي نَقَطَتَانِ سَوْدَاوَانِ قَوْقُ الْغَيْثَيْنِ: دمار د دواړو سترگو دپاسه دوه تور ټاکی وی، په مارانو کښې داقسم مار ډیر زیات خبیث مار وی. ⑤ **يَطْوِقُهُ**: په غاړه کښې به ورته واچولې شی، ⑥ **يَتَخَلَّوْنَ**: أي شِدْقِيَهُ: أي يَطْرُقُ قَبِيهِ: د خولې اطراف یعنی وښکی.

تسهيلات:

نود: - د دې حديث شرح په د بل حديث په تسهيل کښې ذکر ده

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الزكاة/باب اثم مانع الزكاة (رقم-۱۴۰۳) والنسائي كتاب الزكاة/باب مانع زكاة ماله (رقم-۲۴۸۱) ومالك في الموطا كتاب الزكاة / باب ما جاء في الكثر (رقم-۲۲). احمد في المسند ۲/۳۵۵

[١٧٧٥] د خاړو زکات نه ورکولو سزا

١٤٤٥- (١٣) [١] وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] "مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ لَهُ إِبِلٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ غَنَمٌ لَا يُوَدِّي حَقَّهَا [٣] إِلَّا أَتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا تَكُونُ وَأَسْمَنَهُ [٤] تَطَوُّةٌ بِأَخْفَافِهَا [٥] وَتَنْطِجُهُ بِقُرُونِهَا [٦] كُلَّمَا جَازَتْ أُخْرَاهَا رَدَّتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا [٧] حَتَّى يَغْضَى بَيْنَ النَّاسِ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ د نبی کریم ﷺ څخه نقل کوي چې حضور ﷺ وفرمايل [٢] د کوم سړي سره چې اوبشان يا غوايه يا بزې (چيلی) وي او د هغې زکات نه ورکوي [٣] نو د قيامت په ورځ به هغه خاړو په داسې حال کښې راوستل شي چې ډير غټ غټ او په څرې شکل کښې به وي [٤] چې بيا به هغه سړي په خپلو پښو سره مړې (پامال کوي) [٥] او په خپلو ښکرونو سره به يې وهي [٦] د هغه پامال کولو سره چې آخري جماعت (ډله) لري شي نو بيا به اول جماعت راوستل شي [يعنی دغه شان به يې ټول خاړو بيا واپس کيدو سره يې پامال کوي (ميده کوي) او وهي به يې او دا سلسله به تر هغه وخته پورې جاري وي] [٧] تر څو پورې چې د خلقو حساب او کتاب کولو سره د هغوی فيصله ونه شي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① أَسْمَنَهُ: ډير څرې، ② تَطَوُّةٌ: دا خاړو به نې په خپو کښې ښه پامال کوي. ③ أَخْفَافِهَا: أي بأزليها. په خپو سره، ④ تَنْطِجُهُ: أي تَفْرِقُهُ: نطج په ښکرو باندې وهلو ته وائي

تسهيلات:

توله: تَطَوُّةٌ بِأَخْفَافِهَا، وَتَنْطِجُهُ بِقُرُونِهَا:

د زکات نه ادا کړې شوی خاړو د عذاب سبب جوړيدل: - کوم کس ددې خاړو زکوة نه وی ادا کړې نو د قيامت په ورځ به دا خاړو به دهغه دپاره زحمت جوړيږي

[١٧٧٦] د زکات د عاملينو خوشحاله واپس کول

١٤٤٦- (٥) [١] وَعَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [٢] "إِذَا أَتَاكَ الْمُصْطَقُ قَلْبُصْدَ رَعْنُكَ [٣] وَهُوَ عَنْكُمْ رَاضٍ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] حضرت جرير ابن عبد الله رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] هر کله چې د امام د طرف څخه، زکات وصولونکي (چي د شريعت په اصطلاح کښې ورته ساعي او عامل وايي) تاسو له راشی نو هغه 'زکات وصولولو سره، په داسې حال کښې دي

(١) اخرجه البخاري في كتاب الزكاة/باب زكاة البقر (رقم-١٤٦٠) ومسلم في كتاب الزكاة/باب تغليظ عقوبة من لا يؤدي الزكاة (رقم-٣٠ - (٩٩٠) والنسائي كتاب الزكاة/باب: مانع زكاة الغنم (رقم-٢٤٥٦) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب ما جاء في منع الزكاة (رقم-١٧٨٥) واحمد في المسند ٣/٣٢١

(٢) اخرجه مسلم في كتاب الزكاة/باب إرضاء السعاة (رقم) ٢٩ - (٩٨٩) والترمذي في السنن كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في رضا المصدق (رقم-٦٤٧) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب ما يأخذ المصدق من الإبل (رقم-١٨٠٢) والدارمي من كتاب الزكاة/باب النهي عن الفرق بين المجتمع والجمع بين المتفرق (رقم-١٦٧٠) واحمد في المسند ٤/٣٦٥

ستاسو خخه واپس شی [۲] چې هغه ستاسو خخه راضي او خوشحاله وي (مسلم)
حل اللغات - ① **الْمُصَدِّقُ** : أي أَخْبَذَ الصَّدَقَةَ وَهُوَ الْعَامِلُ : عامل ته وانی کوم چه زکوة راتلولی. اوزکوة
 ورکونکی مالک ته متصدق وانی. ② **فَلْيُصَدِّقْ** : أي يَرْجِعْ : واپس دې شی.

تسهيلات : **قوله** : **إِذَا أَتَاكُمْ الْمُصَدِّقُ** :

په مصدق او متصدق کښې فرق :- د زکوة وصول کونکی کارکن ته مصدق وانی (کذا فی اشعة
 اللمعات) [اشعة المعات].

د حديث مطلب دادې چه کله د وخت د بادشاه يا اسلامي ادارو د طرف نه د زکوة وصول
 کونکی کارکن راشی نو هغوی سره د احترام او اکرام معامله کول پکاردی په ښه شان سره
 پوره زکوة هغوی ته حواله کول پکاردی او هغوی په هر حال کښې راضي کول پکاردی.
 د اسلام دا عادلانه او حکیمانه مزاج دې چه هغه هر سړی ته د هغه د ذمه وارو احساس
 ورکوی. د مالک د ذمه وارو هغه ته دومره احساس ورکوی چه هغه دې په هر حال کښې
 زکوة وصول کونکې راضي ساتی که هغه ظالم ولې نه وی. بل طرف ته عامل اوزکوة وصول
 کونکی ته د هغوی د ذمه وارنی دا احساس ورکوی چه هغه دې په هيڅ یو صورت کښې په
 مالک باندې ظلم نه کوی. د هغه د مال نه دې ښکلي مال نه اخلی اونه دې د رمې چيلې
 اخلي بلکه د زکوة په حق کښې دې درميانه مال اوچت کړي دې دپاره چه مالک پریشان نه
 وی. دغه شان د اسلام په قواعدو کښې د مالک اجر او ثواب په کولوا الفاظو کښې بيان کړې
 شوی دی دې دپاره چه هغوی ته په زکوة ورکولو کښې بوج محسوس نه شی. بل د زکوة
 وصول کونکی اجر او ثواب نی ښه بيان کړو دې دپاره چه هغه ته دې نه صرف د نوکرني
 او مزدورنی احساس نه وی بلکه د عبادت احساس وی.

[۱۷۷۷] [د عامل دپاره د نبی علیه السلام دعا

۱۷۷۷- (٢٦) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ
 بِصَدَقَتِهِمْ قَالَ [۳] "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ"، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتَيْهِ، فَقَالَ [۴] "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي
 أَوْفَى". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

[۶] وَفِي رِوَايَةٍ «إِذَا أَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِصَدَقَتِهِ [۷] قَالَ: "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ».

توجه : [۱] او حضرت عبدالله ابن اوفي وایي [۲] هر کله چې به یو جماعت حضور ﷺ ته
 خپل زکات اخستو سره راتلو اچې حضور ﷺ یې په مستحقینو کښې تقسیم کړی نو
 فرمایل به یې [۳] **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ** اي الله ﷻ د فلاني سړي په خاندان رحمت نازل

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة / باب صلاة الإمام، ودعائه لصاحب الصدقة (رقم- ١٤٩٧) وابدود كتاب الزكاة / باب
 دعاء الصدق لأهل الصدقة (رقم- ١٥٩٠) والنسائي كتاب الزكاة / باب: صلاة الإمام على صاحب الصدقة (رقم- ٢٤٥٩)
 وابن ماجه كتاب الزكاة / باب ما يقال عند إخراج الزكاة (رقم- ١٧٩٦) واحمد في المسند ٢٥٥/٤

کري، [٤] زما پلار بزرگوار چي حضور ﷺ ته زکات اخستو سره حاضر شو نو حضور ﷺ وفرمايل: [٥] اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى أَبِي أَوْفَى أَيُّهُ أَيُّهُ أَيُّهُ دابي اوفي په خاندان رحمت نازل کري، بخاري مسلم، [٦] د يو دويم روايت الفاظ دا دي هر کله چي يو سري به د خپلي صدقي سره د حضور ﷺ په خدمت کښي حاضر شو [٧] نو حضور ﷺ به وفرمايل چي اي الله ﷻ په دي سري باندې خپل رحمت نازل کري.

تسهيلات:

قوله: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى أَبِي أَوْفَى:

په غير النبي باندې د درود ليکلو حکم: - د نبی نه علاوه په غير نبی باندې په مستقل توگه درود وئيل منع دی او بالتبع جائز دي دا حکم د امتي باره کښي دي پخپله رسول اکرم ﷺ که د چا دپاره د صلاة الفاظ استعمال کړل نو رسول الله ﷺ د دې حکم نه مستثنی دي. دا د حضور پاك خصوصيت دي لکه چه څنگه دلته حضور پاك د صلوٰه لفظ استعمال کړي دي بهر حال صدقه اخستونکي له پکار دي چه هغه د صدقه ورکونکي دپاره ښه دعاگانې اوکړي دي دپاره چه د هغه زړه مطمئن کيدوسره خوشحال شي او هغه ته دا احساس نه وي چه زما مال په زور اخستې شي

[١٧٧٨] [د درې صحابو د زکات نه ورکولو وجوهات

١٤٤٨- (٤١) [٤١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: [٥] «بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، [٦] فَقِيلَ مَتَمَّ ابْنُ جُمَيْلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٧]: "مَا يَنْقُرُ ابْنُ جُمَيْلٍ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ فَقِيرًا فَأَغْنَاهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ [٨] وَأَمَّا خَالِدٌ فَأَتَاكُمْ تَطْلُبُونَ خَالِدًا [٩] قَدْ اخْتَبَسَ أَذْرَاعَهُ وَأَعْتَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [١٠] وَأَمَّا الْعَبَّاسُ فَبَيَّ عَلَى وَيُفْلِحُ مَعَهَا" [١١] ثُمَّ قَالَ: "يَا عُمَرُ أَمَا شَعَرْتَ أَنَّ عَمَرَ الرَّجُلِ صِنَؤُا يَهُ" [١٢] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [١] ابو هريره رضی اللہ عنہ وايي [٢] چي رسول الله ﷺ حضرت عمر رضی اللہ عنہ د زکات د وصولولو د پاره مقرر کړو [٣] يو سري راغي او خبر يي ورکړو چي ابن جميل، خالد ابن وليد او حضرت عباس رضی اللہ عنہ زکات ادا نه کړو د دي په اوریدو سره حضور ﷺ وفرمايل [٤] چي ابن جميل خو د زکات ورکولو څخه ځکه انکار اوکړو چي هغه د مخکي څخه مفلس وو او اوس الله تعالی ﷻ او د هغه رسول ﷺ هغه دولتمند جوړ کړي دي [٥] د خالد بن وليد خبره دا ده چي په هغه تاسو ظلم کوئ اچي په اصل کښي په هغه زکات واجب نه دي خو

(١) اخرجہ البخاري فی کتاب الزکاة/باب قول الله تعالی: {وفی الرقاب والغارمین وفی سبیل الله} [التوبة: ٦٠] (رقم- ٤٤٨) (ومسلم فی کتاب الزکاة/باب فی تقديم الزکاة ومنعها) (رقم- ١١) - (٩٨٣) وابوداود فی السنن کتاب الزکاة/باب فی تعجيل الزکاة (رقم- ١٦٢٣) والنسائی کتاب الزکاة/باب: إعطاء السيد المال بغیر اختيار المصدق (رقم- ٢٤٦٤) واحد فی السنن ٣٢٢/٢

تاسو د هغه څخه د زکات وصولولو خوا هڅه مند يې [٦] ځکه چې هغه خو خپلې زغري او سامان د جنگ (يعني هتیار، څاروی او د جنگ نور سامان، د الله ﷻ په لار (يعني د جهاد، د پاره وقف کړي دي) انو تاسو چې د هغه مال او اسباب د تجارت مال گڼئ، نو دا غلط دي [٧] او هر چې د حضرت عباس (رضي الله عنه) خبره ده نو خبره دا ده چې د هغه زکات په ما دي او نه يواځې د دې کال بلکه د دې په مثل او د آينده کال هم [٨] بيا يې وفرمايل چې اې عمره (رضي الله عنه) ته نه يې خبر چې د يو سړي اکا (تره)، د هغه د پلار پشان وي انو تاسو خلق عباس (رضي الله عنه) زما د پلار په خاي وگڼئ د هغه تعظيم کوئ او هغه ته هيڅ قسم تکليف مه رسوئ، (بخاري مسلم)

حل اللغات:-- ① تَقِيْمُ: اې مَابُكْرَةُ: نغم د سخت نفرت او ناخوښي په معنی کښې دې چه په حقيقت کښې دلته د انکار دپاره استعمال شوې دې اُنْ مَابُكْرُ ② اَخْتَسَ: اُنْ وَقَفَ: يعنی وقف کړی نې دی. ③ اَذْرَاعُهُ: د درع جمع ده زغري ته وائی. ④ وَأَعْتَدَهُ: د عتاد جمع ده د جنگ اسباب او آلات مراد دی. ⑤ صُنُوْ: اُنْ يَنْفُلُهُ وَيَطْلِيْهُ: مشابه او مثل ته وائی يعنی تره د پلار په شان وی. د يوې ونې د تنې نه چه کله دوه ښاخونه ونه جوړه شی نوهرې يوې ته صنو وائی.

تسهيلات: قوله: مَا يَتَقِيْمُ ابْنُ جَمِيلٍ:

د ابن جمیل تعارف:-- ابن جمیل یو منافق سړې وو بیا لېږښه شو مگر ډیر غریب وو. په حضور پاک باندې د مال دولت دپاره دعا او کړه. حضور پاک دعا او کړه نوالله تعالی ورته ډیر مال ورکړو مگر هغه ناشکری او کړه او زکوة ورکول ئی منع کړه نو حضور پاک دا کلمات ارشاد او فرمائیل چه دغه سړی څنگه د نعمت ناشکری او کړه.

قوله: وَأَعْتَدَهُ یعنی تاسو خلق په خالد باندې ظلم کوئ هغه غریب سړې دې مسلسل په جهاد کښې وی. خپلې ټولې زغري او د جنگ سامان ئی ټول په ټول د الله تعالی په لار د جهاد کښې وقف کړې دی. په دې باندې زکوة چرته دې. د حضور پاک په دې کلام کښې اشاره ده چه حضرت خالد (رضي الله عنه) همیشه په جهاد کښې وی. چنانچه هم داسې او شو حضرت خالد (رضي الله عنه) تر آخر دمه پورې یوشان په جهاد کښې لگیاوو.

قوله: فَبَيَّ عَلَيَّ وَمِنْهُمْ مَعَهَا:

د مذکورہ جملې دوه مطلبه:-- ① مطلب دا چه د حضرت عباس (رضي الله عنه) طرف ته کوم زکوة دې هغه به زه ادا کړم بلکه د راتلونکي کال به هم ادا کړم وائی چه حضور پاک د دوو کالو زکوة د حضرت عباس (رضي الله عنه) نه مخکښې وصول کړې وو.

② یا دا مطلب دې چه حضور پاک د حضرت عباس (رضي الله عنه) په شکایت باندې د خفگان اظهار او کړو او وئې فرمائیل چه د عباس (رضي الله عنه) د طرف نه به زه پخپله زکوة ادا کړم بلکه زیات به ورکړم ځکه چه کیدې شی د هغه څه عذر وی د هغه شکایت نه دی کول پکار هغه زما تره

دي او تره خود پلار په ځاني وي دامطلب زيات واضح دي او د حديث آخری تکره ددي تائيد کوي.

[۱۷۷۹] په سرکاری عهدہ باندي مقرر کس دپاره د تحفي اخستلو معانعت

۱۷۷۹- (۸) [۱] وَ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: «اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجُلًا مِنْ الْأَزْدِ يُقَالُ لَهُ ابْنُ اللَّثْبِيَّةِ عَلَى الصَّدَقَةِ [۲] فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ: هَذَا الْكُمُ، وَهَذَا أَهْدَى لِي [۳]. فَخَطَبَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ [۴] ثُمَّ قَالَ: "أَمَّا بَعْدُ، فَإِنِّي أَسْتَغْفِرُ رَجُلًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِنَّا وَلَئِنِّي اللَّهُ [۵] لَيَأْتِيَنِي أَحَدُهُمْ يَقُولُ: هَذَا الْكُمُ وَهَذِهِ هَبِيَّةٌ أَهْدَيْتَ لِي [۶] فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ أَوْ بَيْتِ أُمِّهِ فَيَنْظُرُ أَهْدَى لَهُ أَمْرًا،

توجه: [۱] حضرت ابو حميد ساعدي رضي الله عنه وايي [۲] چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د قبيله ازد يو سړي چې د هغه نوم ابن اللثبيه وو په زکات وصولولو باندې مقرر کړو [۳] هغه چې د زکات وصولولو سره، مدیني ته واپس راغې نو مسلمانانو ته يې اوويل چې دومره مال خوشناسو دي (يعني دا د زکات د مال څخه وصول شوي دي د دې مستحق تاسو يې، او دومره مال د تحفي په طور ماته را کړې شوي دي [۴] نبي کریم صلی الله علیه وسلم اچي دا واوريدل نو د خلقو په مخکي يې خطبه کې وفرمايل چې په هغې کښې يې اول د الله تعالی حمد او ثنا بيان کړه [۵] د هغه څخه روسته يې وفرمايل چې زه په تاسو کښې څومره سړي په هغه أمورو باندې مقرر و چې د هغې د پاره الله تعالی تعالی زه حاکم جوړ کړي يم [۶] په تاسو کښې يو سړي اچي ما په زکات وصولولو باندې مقرر کړي دي [۷] خپل کار کولو سره راځي او وايي چې دا ستاسو د پاره دي او دا مال ماته په تحفه کښې را کړې شوي دي [۸] نو دا د هغه څخه پوښتنه وکړئ چې هغه د خپل مور او پلار په کور کښې ولي نه کيناستي چې تحفه ورکونکي هغه ته تحفه ليرلې شوه که نه؟

[۱] وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ [۲] لَا يَأْخُذُ أَحَدٌ مِنْهُ شَيْئًا [۳] إِلَّا جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَمْلُكُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ [۴] إِنْ كَانَ يَجِيرُ إِلَهُ رُغَاءً [۵] أَوْ يَفْرُقه خَوَارِ [۶] أَوْ شَأْنًا تَغَيَّرَ [۷] لَمْ دَفَعْ يَدِي عَنْ رَأْيَا عَفْرَةً لِيَطْلِيَهُ [۸] ثُمَّ قَالَ: "اللَّهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ، اللَّهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] قسم دي په پاک ذات چې د هغه په قبضه کښې زما ساه ده [۲] (ياد لري) په تاسو کښې چې کوم سړي کوم شي هم واخلي [۳] هغه به د قيامت په ورځ (د رسوايي او د ذلت په طور) په خپل غاړه باندې اوچت کړی راوړي [۴] که هغه اوښ وي (چې هغه يې بغير د استحفاظه اخستي وي، نو د هغه دپاره به آواز وي [۵] که هغه غويي وي نو د هغه آواز به وي

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الهبة وفضلها والتحريض عليها/باب من لم يقبل الهدية لعلة (رقم- ۲۵۹۷) ومسلم في كتاب الإمارة/باب تعريم هدايا العمال (رقم) ۲۶ - (۱۸۳۲) وابوداود في السنن كتاب الخراج والإمارة والنفاء/باب في أرفاق العمال واحمد في المسند ۴۲۳/۵

١٧] او كه بزه وي نو د هغه آواز به وي ايعني هغه په دنيا كښې كوم شي هم چې بغير د استحقاق نه واخلې هغه خيز به د قيامت په ورځ د هغه په څټ سور وي او آواز به كوي [٧] د دې څخه روسته حضور ﷺ خپل دواړه لاسونه مبارك دومره اوچت پورته كړل چې مونږ د حضور ﷺ د بغلو نو اترخو نو! مباركو سفينو الې وليدلو [٨] بيا يې وفرمايل چې اې پروردگاره! ښا چې كوم څه فرمايلى وو، ما خلقو ته ورسول اې پروردگاره ما خلقو ته ورسول، مسلم بخاري،

١٨] قَالَ الْخَطَّابِيُّ: وَفِي قَوْلِهِ: "هَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ امِيهِ اَوْ ابِيهِ" [٩] قَيَّنَظَرُ اَمِيهِ اَوْ ابِيهِ اَمْرًا [١٠] دَلِيلٌ عَلَى اَنْ كُلَّ اَمْرٍ يَنْدَرُغُ بِهِ اِلَى مَحْظُورٍ فَهُوَ مَحْظُورٌ [١١] وَكُلُّ دَخِيلٍ فِي الْعُقُودِ يَنْظُرُ [١٢] هَلْ يَكُونُ حُكْمُهُ عِنْدَ الْاَنْفِرَادِ [١٣] كَحُكْمِهِ عِنْدَ الْاِقْتِرَانِ اَمْرًا. هَكَذَا فِي تَرْغِيْبِ السَّنَةِ.

توجه: ١٧] او خطابي رحمه الله د حضور ﷺ ارشاد گرامي چې هغه سړي د خپل مور پلار په کور کښې ولي نه کيनाستلو [٢] بيا به يې کتلي وی چې هغه ته څوک تحفه رالېږي يا نه؟ [٣] په دې باره کښې ويلي دي چې دا د دې خبرې دليل دي چې د حرام کار د پاره كوم شي وسيله جوړه کړل شي نو هغه وسيله به هم حرامه وي [٤] او که يو عقد (معامله) دويم عقد (مثلاً خريد او فروخت هبه او نکاح وغيره) سره متعلق کړي شي نو هغه وخت به کتل کېږي [٥] چې آيا د هغه معاملو جدا جدا حکم دي [٦] د هغې سره د متعلق کيدو د حکم مطابق دي يا نه؟ [که دي نو درست به وي او که نه؟ دي نو درست به نه وي] (شرح السنه)

حل الفات: ١- اَشْتَمَلَ: عامل نې جوړ کړو يعنی په زکوٰه راټولولو نې مقرر کړو ٢- الْأَزْدُ: د قطحان يوه قبيله ده، ٣- وَلَئِي: اُنْى جَعَلَ حَاكِمًا فَيَه: چه زه نې په هغې حاکم جوړ کړې يم ٤- رَغَاءٌ: د اوبښ د بېرې آواز ته وانی ٥- خَوَازٌ: د غواؤ اډرکى آواز ته وانی ٦- تَغِيَرٌ: د چيلۍ د مې مې آواز ته وانی ٧- عَفْرَةٌ: اى تِصَافٌ لَيْسَ بِخَالِصٍ: داسې سپينوالې چه خاورو ته مائل وي ٨- يَنْدَرُغُ: اُنْى يَتَوَسَّلُ: چه وسيله جوړه کړې شى ٩- مَحْظُورٌ: اُنْى مَنْعُوغٌ: يعنى منع او حرام دى ١٠- دَخِيلٌ: يوه بل کښې دخل انداز شى يعنى تعلق ولرى ١١- الْعُقُودُ: دوه کسانو په مينځ کښې معامله مثلاً خريد او فروخت هبه او نکاح وغيره ١٢- الْاِقْتِرَانُ: يوځای کول

تسهيلات: قوله: اِنْهُ اللَّتِيْبَةُ:

داين التبية تعارف:- په لام باندې پيښ دي او فتحه ونيل هم صحيح دى. تاء ساکنه ده او فتحه ونيل هم صحيح دى. باء باندې کسره ده او باء باندې شد دي. "لتبية" د هغه سړى دمور نوم دي چه د عربو مشهور قبيلې لتب طرف ته منسوب دي. د دغه سړى نوم عبدالله ﷺ وو. هغه د زکوٰه اموال راجمع کړل د حضور پاک په خدمت کښې پيش کړل ليکن دې سره نى داهم او ونيل چه ماته خلقو په ذاتى حيثيت سره څه مال د تحفه په توگه را کړي دي لهذا هغه زما ذاتى مال دي. په دې خبره باندې نبى کریم ﷺ سخت خفه شو او ونى فرمايل

”هَذَا جَلَسَ فِي يَتِّتْ أَبِيهِ“

تهدیدی الفاظ :- یعنی چه دا سرې خپل پلار سره یا مور سره په کور کښې کیناستو سره انتظار کولو او کتل ئی چه دلته په ناسته ناسته خلق ده له تحفې ورکوی که نه که چرې نه ئی ورکولې نو د صدقات راجمع کولو په وخت ده ته د تحفې اخستو حق نشته.

”تَبَيَّرَ“ یعنی ناجائز اوبښ په اوږو باندې اوچتولو سره به برېږي غوا به هنرېږي او چیلنی مې مې کوی.

د دوو مسئلو استنباط :- ”قال الخطابي“ علامه خطابی رحمته الله د ذکر شوی حدیث د مضمون نه دوه اجتهدی مسئلې راویستې دی.

① **قوله: أُمِرْتُ أَنْ رَغَبَ:**

د ناجائز کار جائز سبب ناجائز گر عیدل :- یعنی هر جائز کار که چرته د یو ناجائز کار د پاره خان له ذریعه او وسیله جوړېږي نو هغه وسیلې هم ناجائز کیږي. په نورو الفاظو کښې داسې وئیلی شی چه وسیله هم حرام ده. د مثال په توگه که څوک چاته قرض پیسې ورکوی نو دا جائز او د ثواب کار دې. لیکن که هم په دغه قرض باندې څوک سود اخلی اودا قرض د سود وسیله جوړېږي نو بیا دا قرض ورکول هم حرام دی دغه شان د گمانې په معامله کښې که چرې راهن مرهون څیز نه فائده اخلی نو اوس جائز رهن هم ناجائز کیږي. دغه شان دلته د ابن التبیة اصل کار خو جائز وچه صدقات راجمع کول وو لیکن دا کار د حرام ذریعه جوړه شوه په دې وجه دا جائز کار د هغه په حق کښې حرام شو. خلاصه دا چه حلاله وسیله حلال ده او حرامه وسیله حرام ده.

قوله: وَكُلٌّ دَخِيلٌ فِي الْعُقُودِ يُنْظَرُ:

د عقد په انفرادی او اجتماعی صورت کښې د بدلیدو قاعده :- یعنی هر شراکت او اجتماعیت او یو عقد د بل عقد سره ملاولو په وخت کتلې شی چه د دې معاملاتو د جدا جدا کیدو په وخت څه حکم دې او د دواړو عقدونو د ملاولو په وخت حکم څه دې. که چرې د جدا جدا کولو د وخت حکم جائز دې نو د ملاولو د وخت حکم به هم جائز وی لیکن که چرې د انفرادی حکم جدا دې او د اجتماعی حکم جدا دې نو بیا دغه شان رایو ځانې کول جائز نه دی. مثلاً په زیر بحث مسئله کښې ابن التبیة په یو عهده او منصب باندې فائز وو او کس که چرې ابن التبیة ته د دې عهده په بغیر خلکو تحفې ورکولې نو دا تحفه د دغه عهده په وخت هم قبلول جائز وو او که چرې عهده او منصب نه بغیر ابن التبیة ته یو کس هم تحفه نه ورکوله نو اوس دده د پاره دا تحفه قبلول جائز نه وو. حضور پاک هم دې طرف ته اشاره فرمائیلې ده چه دا سرې د دې منصب نه جدا کیدو سره په کور کښې کینی بیادې او گوری چه ده ته څوک تحفه ورکوی که نه.

سرکاری ملازمینو او مهتممینو ته تنبیہ :- د علامہ خطابی رحمۃ اللہ علیہ ددی استنباطی قاعدہ پہ زدکنبی د مدرسو مهتممان حضرات هم راخی او سرکاری عهدو باندی مقرر افسران بالا او حکام اوقضاة او ججان حضرات هم راخی او دینی جهادی تنظیماتو عہدہ دار هم راخی تبولو له سوچ کول پکاردی اوقومی امانتونه مال غنیمت گنرلو سره هر پ کول نه دی پکار. د علامہ خطابی رحمۃ اللہ علیہ دا اجتہادی مسئلہ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ هم دغه شان قبولی البتہ د احنافو او شوافع حضراتو په نیز په دې کنبی څه تامل او څه تفصیل دې.

[په زکات کنبی د خیانت کولو ممانعت ۱۷۸۰]

۱۷۸۰- (۱) [۹] وَعَنْ عَبْدِ بْنِ عُمَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «مَنْ اسْتَعْمَلَنَاهُ مِنْكُمْ عَلَى عَمَلٍ فَكُنْمْنا حَيْضًا فَمَا قَوْهُ [۳] كَانَ غُلُولًا يَأْتِي بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] حضرت عدي ابن عميره رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] څوک چې په يو کار (يعني د زکات وغيره په وصولو) باندې مونږ مقرر کړو [۳] او هغه سړي زمونږ څخه د ستنې برابر يا د دی څخه کم وبيش څه شی پټ کړی [۴] نو دا به په خیانت کنبی شمار وي چې د قیامت په ورځ به هغه (رسوا کولو سره) راوړي (مسلم).

حل اللغات :- ① اسْتَعْمَلَنَاهُ: أي جَعَلْنَاهُ عَامِلًا: یعنی مونږ عامل جوړ کړو، په زکوٰۃ راټولولو مو مقرر کړو. ② فُكُنْمْنا: أي أَخْفَى عَلَيْنَا: پټ نه کړو زمونږ نه، ③ حَيْضًا: أي إِهْرَةً: ستن. ④ غُلُولًا: أي خِيَانَةً: خیانت به وی.

تسهيلات:

قوله: فَكُنْمْنا حَيْضًا فَمَا قَوْهُ:

د فوق مصداق :- ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې ددې نه اعلی او ادنی دواړه څیزونه مراد دی کما فی قوله تعالی (فَمَا قَوْهَاً).

د حدیث الباب ترجمه الباب سره مناسبت :- دا حدیث پاک په دې باب کنبی په عمل کنبی د خیانت په مناسبت سره ذکر کړې شوې دې (مرقا ج/ ۴ ص/ ۱۲۹).

قوله: يَأْتِي بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ:

خیانت اود قیامت د ورځې رسوائی :- خیانت که وړوکې وی او که غټ قیامت کنبی به درسوائی سبب گرځی بالخصوص کوم خیانت چې په زکوٰۃ وغيره کنبی اوشی نو دا په عبادت کنبی خیانت دې د خیانت سره دالله ﷻ حق وهل دی او فقراء دهغوئ د حق نه محرومول دی لقوله تعالی وَمَنْ يَفْعَلْ يَأْتِ بِمَا غُلٌّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

(۱) اخبره مسلم فی کتاب الإمارة/باب تحریم هدايا العمال (رقم) ۳۰ - (۱۸۳۳) وابدأود فی السنن کتاب الخراج والإمارة والقیء/باب فی أرزاق العمال (رقم) ۲۹۴۳ واحمد فی المسند ۴۸۱۹۲

الفصل الثاني

[١٧٨١] زكات نه ورکونکو دپاره قرآنی وعید

١٤٨١- (١٠) [١] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ [٢] «لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾ [التوبة: ٣٤] كَبُرَ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ عُمَرُ: [٣] أَنَا أَقْرَبُ عَنْكُمْ، فَانْطَلَقَ فَقَالَ [٤] يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّهُ كَبُرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هَذِهِ الْآيَةُ [٥] فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ» [٦] وَأَمَّا قَرَضُ التَّوَارِيثِ وَذَكَرَ كَلِمَةً يَتَكُونُ يَمْنٌ بَعْدَكُمْ [٧] فَقَالَ: فَكَبُرَ عُمَرُ، لَمْ قَالَ لَهُ [٨]: «أَلَا أَخْبَرُكَ بِمَنْ يَكْنِزُ الْمَرْءُ الْمَرْأَةَ الصَّالِحَةَ [٩] إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَتْهُ» [١٠] وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ» [١١] وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ» [١٢]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائي کوم وخت چې دا آيت کریمه وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ الْآيَةُ (او کوم خلق چې سره زر او سپين زر جمع کوي) تر آخر پوري، نازل شو [٢] نو صحابه رضی اللہ عنہم ډير فکرمند شو د هغوی دا حالت لیدو سره حضرت عمر رضی اللہ عنہ و فرمايل [٣] چې زه ستاسو دا فکر اوس لرې کوم نو هغه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض يې اوکړو [٤] چې اي د الله ﷻ نبی ﷺ دا آيت خو ستا په صحابه و ډير بوج شوي دي [٥] حضور ﷺ و فرمايل چې الله تعالی ﷻ زکات خکه فرض کړي دي چې هغه ستاسو باقي مال پاک کړي [٦] او الله تعالی ﷻ ميراث خکه مقرر کړي دي او د دې څخه روسته آنحضرت ﷺ يوه کلمه ذکر و فرمايله، چې کوم خلق ستاسو څخه روسته پاتې شي هغه د هغوی حق شی [٧] حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائي چې حضرت عمر رضی اللہ عنہ د دې اوریدو سره د ډيري خوشالي څخه چې يو مشکل آسان شو، الله اکبر وويلو د دې څخه روسته حضور ﷺ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته و فرمايل [٨] چې آيا زه تاته يو بهترين شي ونه ښايږم چې انسان يې د ځان سره وساتي نو خوشحاله به وي او هغه نیک بخته ښخه ده [٩] چې دهغې طرف ته سړي وگوري نو د هغه طبيعت خوشحاله شي [١٠] او کله چې هغې ته څه حکم ورکړي نو د هغه اطاعت وکړي [١١] او کله چې هغه په کور کښې موجود نه وي نو د هغه اد وړوا حفاظت کوي. (ابوداؤد)

حل الفات: - ① کَبُرَ: اُنْ شَقَّ وَصَعِبَ: سخته او گرانه ورته ښکاره شوه، ② أَقْرَبُ: اُنْ اَزَلَّ الْقَوْمُ وَالْهَمُّ: زه ستاسو غم او فکر لرې کوم. ③ لِيُطَيِّبَ: چه پاک کړی، ④ يَكْنِزُ: چه ساتی او جمع کوی نې. تسهيلات: قوله: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ:

د مذکور آيت په صحابه گرامو باندې اثر، - يعنی د زکوة متعلق چه کله په قرآن کریم کښې په سخت وعيد باندې مشتمل آيت نازل شونو صحابه گرام رضی اللہ عنہم ډير پريشان شو ځکه چه په دغه آيت کښې د څه قسم مال جمع کولو او ذخيره کولو باندې وعيد اورولي شوې دي.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه زه ورخم د حضوریاک نه معلومات کوم. هغوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندې د صحابه کرامو د پریشانی ذکر او کړو نو حضوریاک په جواب کښې اوفرمائیل چه الله تعالی زکوة هم په دې وجه فرض کړې دې چه د دې په ذریعه د مسلمانانو باقی پاتې مال پاک شی لهذا دکوم مال چه زکوة ادا کړې شو هغه پاک شو اوس ددې ساتل اوجمع کول منع نه دی. په قرآن کریم کښې چه د مال په جمع کولو باندې کوم وعید راغلې دې هغه د هغه مال باره کښې دې د کوم چه زکوة نه وی ادا کړې شوې دې اوريدوسره حضرت عمر رضی اللہ عنہ د تکبیر نعره او چتلولوسره د خوشحالی اظهار او کړو

قوله: وَذَكَرَ كَلِمَةً لَتَكُونَ لِيْنَ بَعْدَكُمْ:

د صحابه کرامو احتیاط: - یعنی د میراث د ذکر کولونه پس حضوریاک یوه کلمه ارشاد فرمائیلې وه مگر مانه هغه هیره شوې ده. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په دې لفظ سره هر سړی ته اندازه کیدې شی چه صحابه کرامو به د حضوریاک احادیث بیانولو کښې خومره احتیاط کولو. او د روایت بالمعنی په ځانې به ئی د اصلی لفظ بیانولو خومره اهتمام کولو

[١٧٨٢] د عاملانو خوشحاله ساتلو د زکات په تکمیل کښې کردار

١٤٨٢- (١١١) (١) وَعَنْ جَابِرِ بْنِ عَتِيكِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: - «سَيَأْتِيَكُمُ رَجُلٌ مُبْغَضُونَ» (٢) فَأَذًا جَاءَكُمْ فَرَجَبُوا بِهِمْ (٣) وَخَلُّوا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَتَّبِعُونَ (٤) فَإِنْ عَدَلُوا فَلَا تَنْفِيهِمْ (٥) وَإِنْ ظَلَمُوا فَعَلَيْهِمْ (٦) وَأَرْضُهُمْ فَإِنْ تَمَامَ زَكَاةُكُمْ ضَاهُمْ (٧) وَلَيْدُ عَوَالِكُمْ» (٨). رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تورجمه: ١ حضرت جابر بن عتيك رضی اللہ عنہ وايي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمايل (٢) تاسو ته به يو وړه شان قافله راشي (يعني زکات وصولونکي عاملين به راشي) چې مبغوض به وي (يعني په طبعي طور سره به خلق د هغې څخه نفرت کوي ځکه چې هغوی به د هغوی څخه د مال اخستو د پاره راځي) (٣) نو کله چې تاسو ته هغه قافله راشي نو تاسو هغوی ته مرحبا (خوش آمدید) اووايي (٤) او د هغوی په خدمت کښې د زکات مال حاضر کړئ (يعني د هغوی او د هغوی د طلب کونکي شي يعني د زکات په مينځ کښې څه شي مه حائل کوئ) (٥) که هغوی د زکات په باره کښې د عدل څخه کار اخلي نو دا د ځان د پاره کوي (چې د عدل ثواب به بيا مومي) (٦) او که د ظلم معامله کوي نو د هغې وبال به په هغوی وي (٧) تاسو خو زکات وصولونکي راضي کړئ او پوهه شی چې ستاسو د طرف څخه په پوره زکات وړکولو کښې د هغوی رضامندي ده (٨) او عامل (زکات وصولونکو) ته پکار دي چې هغوی ستاسو د پاره دعا وکړي (ابوداؤد)

حل اللغات:- ① رَكِبْتُ: داد زکوة دَعَامِلِينو په شان قافله مراد ده. ② مُنْقَضُونَ: أي بَنَفُضُونَ طَبْعًا: دَاسَم مفعول صيغه ده، یعنی طبعی طور به نې ناخوبنه وی، ③ قَرَجُوا: یعنی مرجبا او پخیر راغلی ورته اووایی. ④ غَلُوا: أي اِثْرُكُوا: یعنی هغوی پرېږدئ حائل ورته مه جوړېږئ، ⑤ يَنْتَفُونَ: أي مَا يَنْتَفُونَ: کوم زکوة چه غواړی.

تسهيلات: قوله: "مُنْقَضُونَ" عنى زکوة وصول کونکى به تاسو له راځي اوچونکه معامله د مال ورکولو ده په دې وجه به په طبعی توگه داخلق ستاسو خوښ نه وی لیکن تاسو ددوی په خوشحالی سره هرکلی کونی.

قوله: "وَأِنْ ظَلَمُوا:"

په ظلم باندې د صبر تلقین:- یعنی هغوی به بالکل په تاسو ظلم نه کوی. لیکن فرض کړه که ستاسو خیال وی چه داخلق هم ظلم کوی نوبیا هم دوی خوشحاله ساتنی دوی مه خرابه وی. ددې ترغیب دامطلب نه دې چه ددوی ظلم جائز دې بلکه مطلب دادې چه تاسو په هر حال کښې خوشحاله ساتی. د خوشحالولو ترغیب دې ځکه چه داسلام عادلانه نظام هم په دې باندې قائم دې چه دطرفین خلق په دې باندې تیار کړې شی چه هغوی دې یویل برداشت کړی. یو طرف ته اسلام د زکوة کارکنانوته په سختنی سره د انصاف نصیحت کوی او بل طرف ته مالکانوته د مالونو د هر قسم حکم منلو ترغیب ورکوی. سبحان الله څه ښکلی دین دې.

[١٧٨٢] د زکات د اعمالو په ظلم صبر کول

١٤٨٣- (١٣) [١] وَعَنْ جَبْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: [٢] «جَاءَ نَاسٌ يُعْنِي مِنَ الْأَعْرَابِ - إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالُوا: [٣] إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيُظْلِمُونَا.» [٤] فَقَالَ: "أَرَضُوا مُصَدِّقَكُمْ"، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنْ ظَلَمُونَا؟ [٥] قَالَ: "أَرَضُوا مُصَدِّقَكُمْ، وَإِنْ ظَلِمْتُمْ." رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] او حضرت جریر بن عبد الله ؓ وایي [٢] چه د صحرا څه خلق د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض یی اوکړ و [٣] چې زکات وصولونکي ځني خلق مونږ ته راځي او مونږ سره د ظلم معامله کوي [٤] حضور ﷺ هغوی ته وفرمایل چې زکات وصولونکي راضي کړئ هغوی عرض اوکړو چې یا رسول الله ﷺ اگر که هغوی په مونږ ظلم کوي [٥] حضور ﷺ وفرمایل چې تاسو زکات وصولونکي راضي کړئ اگر که تاسو سره د ظلم معامله وکړل شي. (ابوداؤد)

حل اللغات:- ① الْمُصَدِّقِينَ: أي أُجِدُّ الصَّدَقَةَ وَهُوَ الْعَامِلُ: عامل ته وانی کوم چه زکوة راټولوی. اوزکوة ورکونکی مالک ته متصدق وانی. ② أَرْضُوا: راضي، خوشحاله کړئ.

(١) اخرجه مسلم فی کتاب الزکاة/باب إرضاء السعاة (رقم ٢٩ - ٩٨٩) و ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة/باب رضا الصدق (رقم ١٥٨٩) والسنن کتاب الزکاة/باب: إذا جاوز فی الصدقة (رقم ٢٤٦٠ - ٢٤٦٠) واحد فی السنن ٣٦٢/٤

تسهيلات:

قوله: "أَرْضُوا مَصَدِّقَكُمْ، وَإِنْ ظَلَمْتُمْ:

اشكال: - سوال په دې حديث مبارك كښې مصدق (عامل)، لره په ظاهره د ظلم اجازت ورکړې شوې دې حالتهکه ظلم دده دپاره بالکل جائز نه دې؟

داشكال جواب: - جواب صدقه وصولونکي حضرات صحابه کرام وواو دهغوی نه د ظلم صدور مشکل وو ځينې کلی والو خلقو دهغوی جائز وصولی هم ظلم گنړلو په دې وجه نبی کریم ﷺ ارشاد او فرمائیل چې تاسو که په خپل خیال کښې دا ظلم گنړنی بیا هم هغوی راضی کړئ د نبی کریم ﷺ ددې اعرابیانو نه د ظلم د تفصیل تپوس نه کول هم دلیل دې چې صحابه ظلم نشی کولې

[١٤٨٣] ذرکات دڅه حصې پټولو ممانعت

١٤٨٣- (١٣١) «وَعَنْ بَشِيرِ بْنِ الْخَصَاصِيَّةِ قَالَ [٢] قُلْنَا إِنَّ أَهْلَ الصَّدَقَةِ يُعْتَدُونَ عَلَيْنَا [٣] أَفَنَكْتُمُ مِنْ أَمْوَالِنَا بِقَدَرِ مَا يُعْتَدُونَ؟» قَالَ: «لَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] حضرت بشير ابن الخصاصية رضي الله عنه وايي [٢] چې مونږ رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چې زکات وصولونکي په مونږ زیاتي کوي (يعني په زکات کښې د واجب مقدار څخه زیات اخلي، [٣] نو آیا مونږ د خپل مال څخه هغومره حصه پټه کړو څومره چې هغه زموږ څخه زیات وصولوي؟ [٤] حضور ﷺ وفرمایل چې نا (ابوداؤد)، **حل اللغات:** - ① يُعْتَدُونَ: أي يَظْلُمُونَ: ظلم اوزياتې کوي. ② أَفَنَكْتُمُ: آیا مونږ پټولې شو

تسهيلات: **قوله:** أَفَنَكْتُمُ مِنْ أَمْوَالِنَا بِقَدَرِ مَا يُعْتَدُونَ؟:

په اموال ظاهره کښې ذرکات د عاملينو څخه دڅه مخیز پټولو عدم جواز: - يعنی فرض کړه که د زکوة راټولونکي په زکوة اخستلو کښې په مونږ باندې زیاتي کوي نو آیا مونږ داسې کولې شو چه دمال څه حصه دهغوی نه پټه کړو حضور پاک منع کړل. په دې حديث باندې د پوهیدلو دپاره په دې خبره باندې ځان پوهه کړئ چې داسلامي حکومت حق دې چه هغوی دې دخلقو د ظاهر مال نه يعنی څاروو او عشر وغيره نه پخپله زکوة وصول کړي په دغه مالونو کښې د صاحب مال اختيار نشته چه هغه دې په خپله خوښه يو غریب ته ورکړي. بلکه دهغوی ذمه واری ده چه هغوی دې دغه صدقات په بیت المال کښې جمع کړي. هم دې سره متعلق د احکم دې چه د مال څه حصه پټه کيځودل او دهغې صدقه نه ادا کول جائز نه دی. او د اموال باطنه يعنی روپو او پیسو معامله جدا ده هغه صاحب مال په خپله خوښه باندې فقیرانو ته ورکولې شی. بهر حال داسلامي حکومت نه دهغه حق پټول منع دی.

[١٤٥] ذکات دعاملانواجر

١٤٨٥- (١) [١٣١] وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «الْعَامِلُ عَلَى الصَّدَقَةِ بِالْحَقِّ كَالْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ [٣] حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [١] حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په حق سره د زکوٰۃ وصولونکي عامل د الله ﷻ په لار کېږي (د جهاد کونکي) غازي په شان دي [٣] تر دې چې هغه خپل کور ته واپس راشي (ابوداؤد ترمذي)
 حل اللغات: - ① العَامِلُ: څوک چه زکوٰۃ راټولوی هغه ته عامل او مصدق وانی ② الغَازِي: څوک چه د الله د دين د سربلندۍ دپاره جهاد کوی

تسهيلات:

قوله: كَالْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ:

د مژکې د غازي سره د تشبې وجه: - يعنې د زکوٰۃ وصول کونکې د ثواب په اعتبار سره د يو مجاهد او غازي په شان دې ځکه هغوی د اسلامي حکومت اود دين اسلام د يو حکم خدمت کوی سره د دې چه هغه تنخواه هم اخلي ليکن بيا هم هغه ته لونی اجر ملاوړیږي. اسلام مسلمانان نیکو عبادتونو او د آخرت طرف ته متوجه کوی په دې وجه د زکوٰۃ کارکنان صرف د مزدور او نوکر د حده پورې نه شی ساتلې بلکه هغوی ته اجر، ثواب او د عبادت تصور هم ورکولې شی. اوس به هغه په دې کار کېږي د عبادت تصور مخې ته ساتی نو کار به ديانت او امانت سره کوی په هغې کېږي به شوق او رغبت هم لری نو په کار کېږي به نې ترقی وی. د دې برعکس د نن سبا حکمرانانو مسلمانان د دين په کار لگولو سره هم بې دينه جوړ کړی دی ځکه چه دوی هغوی ته صرف د نوکرني او مزدورني تصور ورکوی لکه چه د پاکستان فوج دې هغوی ته صرف د نوکرني تصور ورکولې شی. حالانکه يوفوجی يو مجاهد وی اود مجاهد درجه خورمه لويه وی. کله چه د عبادت تصور نه وی نو نه په هغوی کېږي دینداری او امانت شته نه شوق او نه رغبت شته صرف مزدوری او ملازمت دې.

[١٧٨٦] ذکات په باب کېږي د جلب او جنب مطلب

١٤٨٦- (٢) [١٥١] وَعَنْ عُمَرَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ وَعَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢]: «لَا جَلْبَ [٣] وَلَا جَنْبَ [٣] وَلَا تَخْذُ صَدَقَاتِهِمْ إِلَّا فِي ذُرِّيهِمْ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] عمرو ابن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار څخه او هغه دخپل نيکه څخه او هغه د نبی کریم ﷺ څخه روایت کوي چې حضور ﷺ وفرمايل [٢] چې زکات وصولونکي دي (د

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الخراج والإمارة والنفى/باب في السعاية على الصدقة (رقم-٢٩٣٦) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في العامل على الصدقة بالحق (رقم-٦٤٥) واحمد في المسند ١٤٣/٤

(٢) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب أين تصدق الأموال (رقم-١٥٩١) واحمد في المسند ٢١٥/٢

زكات د پاره، خاروی نه راغواړي [٣] او نه دي د خاروو مالک لرې ځي [٤] او د خاوو زکات دي د هغوی په کورونو کښې واخستل شي. (ابوداؤد)

حل اللغات:- ① جَلَبَ: جلب د راښکلو او په راښکلو سره د راوړلو په معنی کښې دي ② جَنَبَ: جنب د لرې کیدو او جدا کیدو په معنی کښې دي داهم نهی ده. ③ دُوبِهْمُ: دور د دار جمع ده کورته وائی.

تسهيلات:

قوله: لَا جَلَبَ وَلَا جَنَبَ:

د زکات په باب کښې د جلب او جنب تفسیر:- د جلب او جنب په شان کلمات که چرې د زکوة په ابواب کښې راشی نو ددې هم دغه مطلبونه دی کوم چه پورته بیان کړې شوی دی خو که دا کلمات د کتاب الجهاد د آسونو په منډه او مخکښې باب کښې راشی نو هلته ددې مطلبونه بدلېږي هلته د جلب اطلاق په دې باندې کیږي چه اس پسې یوسړې اولگی او په تیزه تیزه په هغه باندې چغې وهي او هغه په منډه کړی دې دپاره چه هغه د خپل مقابلې والا اس نه وړاندې شی. او د آسونو په منډه کښې د جنب مطلب دادې چه یواس سترې شی په مزه شی د هغه په اړخ کښې یو خالی اس دې نو دغه سور په هغه خالی اس باندې ورتوب کړو هغه ئی قابو کړو او مقابلہ ئی شروع کړه. د آسونو په منډه کښې ددې عمل نه ځکه منع کړې شوی ده چه په جهادی تربیت کښې د هریواس د طاقت اوقوت او د تربیت او مهارت پته اولگی چه کوم یواس تربیت یافته دي او کوم یونه دي لیکن په دې عمل سره دا مقصد ختمیږي په دې وجه ئی منع کړې ده.

فائده:

د بیوع په باب کښې د جلب تفسیر:- دالفظ په بیوعات کښې هم استعمالیږي. هلته ددې مطلب دادې چه د ښار لوئی سوداگر لارشی او ښار ته راتلونکې قافلې ټول مال واخلی او په خپله مرضی باندې د ښار په خلقو خرڅه وی. دا تلقی الجلب دي کوم چه منع دي.

قوله: وَلَا تَتَّخِذْ صَدَقَاتِهِمْ آلَافٍ دُوبِهْمُ:

د سابقه جملې تاکید:- داجمله دي نه وړاندې دواړو جملو دپاره تاکید دي. مطلب داچه زکوة هم کورونو سره اخلی او ورکونی دي دپاره چه چاته تکلیف نه وی.

[١٧٨٧] [د کتبې شوی مال د زکات حکم]

١٧٨٤- (١) [١٢٦] [١] عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ اسْتَعَادَ مَا لَا فَلَاحَ زَكَاةَ فِيهِ [٣] حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ» [٤]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَذَكَرَ جَمَاعَةٌ أَنَّهُمْ وَقَفُوهُ عَلَى ابْنِ عُمَرَ.

(١) اخرجه الترمذی فی السنن کتاب الزکاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء لا زكاة على المال المستفاد حتى يحول عليه الحول (رقم- ٦٣٢)

توجه: ① حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② چا ته چې مال حاصل شو تر هغه وخته پورې په هغه زکات نه واجبيږي ③ تر څو پورې چې په هغې يو کال تير نشي، ④ امام ترمذي رحمته الله عليه دا روايت نقل کړي دي او د يو جماعت په باره کې يې ويلی دی چې هغه دا حديث په حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما باندې موقوف کړې دې (يعني دا د حضور ﷺ ارشاد گرامي نه دي بلکه پخپله د ابن عمر رضی اللہ عنہما قول دي).

حل اللغات: - ① استفاذ: اونې گټلو، د کال په مينځ کښې نې څه مال او گټلو، ② الخول: کال. **تسهيلات:**

قوله: مَنِ اسْتَفَادَ مَالًا:

د مال استفاد تعريف: - مال مستفاد هغه مال ته وائی کوم چه اصل نصاب سره د کال په مينځ کښې څه نور مال حاصل شی.

د نصاب مکمل کيدونه پس که انسان ته د کال په مينځ کښې کوم مال حاصل شی دهغې درې صورتونه دی دوو کښې اتفاق دی او يو کښې اختلاف دي.

د کال په درميان کښې د مال استفاد درې صورتونه: - ① اول صورت دادې چه د کال په مينځ کښې کوم مال راغلې دې هغه د اصل نصاب د جنس نه نه دې مثلاً د اوبسانو نصاب موجود دې د کال په مينځ کښې چيلی راغلې په دې کښې د ائمه اتفاق دې چه ددې چيلو دپاره جدا کال تيرول ضروری دی دا د اوبسانو په شان نه دی

② دويم صورت دادې چه اول نصاب موجود دې مثلاً ۳۵ اوبسان دی يا دوه سوه درهم دی مگر د کال په مينځ کښې د دغه اوبسانو بچی پيدا شویا د تجارت په مال کښې زياتي راغلې دې ته انتاج او ارباح وائی د فقهاؤ په دې کښې هم اتفاق دې چه حاصل شوی مال د اصل نصاب تابع دې د جدا کال تيريدلو ضرورت نشته دي.

③ دريم صورت دادې چه نوې حاصل شوې مستفاد مال د اصل نصاب د جنس نه دې مگر د دې د انتاج او ارباح نه نه دې يعنی ددې نه بالکل نه دې حاصل شوې بلکه په جدا ذريعه سره لاس ته راغلې دې مثلاً اول د اوبسانو نصاب وو بيانی نور واخستل يا چا اوبسان په صدقه کښې ورکړل يا په ميراث کښې راغله په دې صورت کښې د فقهاء کرامو اختلاف دي.

په دريم صورت کښې مذهب: -

① امام شافعي رحمته الله عليه امام احمد بن حنبل رحمتهما الله عليهما اسحاق بن راهويه رحمتهما الله عليهما په نيز ددې گټلې شوی مال دپاره هم کال تيريدل ضروری ضروری دی دا جدا مال دې د اول نصاب تابع نه دي.

② د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه او امام مالک رحمتهما الله عليهما په نيز دا مال د اصل نصاب تابع دې په دې وجه د کال تيريدل يا نصاب ته رسيدل شرط نه دي.

د اول فريق دليل :- زیر بحث حدیث د اول فريق دليل دې په کوم کښې چه په واضحه توگه سره ذکر دی چه دگتېلې شوې مال د پاره کال تیریدل شرط دی.

د اول فريق د دليل مخه جوابونه :- ① دا حدیث دگتېلې شوې مال په هغه صورتونو باندې محمول دې په کوم کښې چه د ټولو فقهاؤ اتفاق دې.

② ددې حدیث مطلب او مفهوم هغه نه دې کوم چه شوافع او حنابلہ اخستې دې بلکه دا د نوی سر نه حاصل شوې مالونو سره متعلق دې دکوم د کال تیریدلو چه ټول قائل دی.

د دویم فريق دلائل :- ① دویم فريق هم زیر بحث حدیث خپل دليل گرځوی مگر دوی ددې حدیث مفهوم هغه نه اخلی کوم چه اول فريق اخستې دې بلکه هغوی فرمائی چه "من استفاد مالاً" مطلب دادې چه یو سړی ته د نوې سر نه د شروع په توگه که چرې مال حاصل شو نو تر کومې چه په دغه مال باندې کال تیر نه شی په هغې کښې زکوة نشته دې.

② حضرت ابن عباس رضی الله عنہما او حضرت عثمان رضی الله عنہ هغه آثار د دوی دليل دې په کوم کښې چه د گتېلې شوې مال د پاره هغه حضرات د حولان حول شرط نه لگوی. دا آثار نصب الراية نقل کړی دی.

③ دليل عقلی هم د دوی مستدل دې دوی فرمائی چه کال کښې د اوږدې مودې نه روزانه نوې مال راځی بل مال زیاتیرې کمیږی که چرته د هر نوی مال د پاره کال تیریدل شرط اولگولې شو نو په دې کښې لونی خرج دې کوم چه د انسان د طاقت نه بهر دې. "والحرج مدفوع فی الشرع".

[١٧٨٨] د وجوب زکات خغه وړاندې د زکات ورکولو حکم

١٧٨٨- (١٤) [١٤] وَعَنْ عَلِيٍّ أَنَّ الْعَبَّاسَ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَنْ تُمْلَ [٣]، فَرَفَّخَ لَهُ فِي ذَلِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: ① حضرت علي رضی الله عنہ فرمایي چې حضرت عباس رضی الله عنہ د رسول الله صلی الله علیہ وسلم خغه پوښتنه وکړه [٢] د کال پوره کیدو خغه مخکي د زکات زر ادا کولو په باره کښې [٢] نو حضور

صلی الله علیہ وسلم هغه ته اجازت ورکړه، (ابوداؤد، ترمذي، ابن ماجه، دارمي،

حل الفان :- ① تَمْلَ: قَبْلَ أَنْ تُصَيِّرَ حَالًا يُمْضِي الْحَوْلَ: یعنی اوس لاکال تیر شوې نه دې، کال لانه دې پوره شوي.

(١) اخرجه ابروداد فی السنن کتاب الزکاة/باب فی تعجيل الزکاة (رقم- ١٦٢٤) والترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب ما جاء فی تعجيل الزکاة (رقم- ٦٧٨) وابن ماجه کتاب الزکاة/باب تعجيل الزکاة قبل محله (رقم- ١٧٩٥) والدارمی من کتاب الزکاة/باب فی تعجيل الزکاة (رقم- ١٦٧٦) واحمد فی المسند ١٠٤/١

تسهيلات:

قوله: فَرَّخَصَ لَهُ فِي ذَلِكَ:

د تعجيل الزكاة حكم: - یعنی تراوسه پورې کال پوره نه دي مگر که یو سړي دخپل مال زکوة ويستل غواړي نو دا سره دا حنافو اکثر اتمه په نیز جائز دی او ددې دپاره دا شرط دي چه زکوة ويستونکي د شرعي نصاب مالک وی فقیر نه وی.

[١٧٨٩] د نابالغه ماشوم د مال زکات

١٢٨٩- (١٨) [١] وَعَنْ عُمَرَو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ [٢] أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ [٣]: «أَلَا مَن وَلِيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَجَرَّفِهِ» [٤] وَلَا يَتْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ» [٥]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ فِي إِسْنَادِهِ مَقَالٌ [٦] لِأَنَّ الْمُتَنَّى بَيْنَ الصَّبَّاحِ ضَعِيفٌ.

ترجمه: [١] عمرو بن شعيب دخپل پلار (شعيب خخه) او هغه دخپل نيکه (يعني د عبد الله) خخه نقل کړي دي [٢] چې يوه ورځ نبي کریم ﷺ دخلقو په مخکي په خطبه کښې وفرمايل [٣] چې خبردار کوم سړي چې د يو يتيم نگران وي او هغه يتيم (بقدر د نصاب) د مال مالک وي نو هغه نگران ته پکار دي چې د هغه په مال سره تجارت وکړي [٤] بغير د تجارت خخه دي د هغه مال نه اړدي چې زکات يې وخوري (يعني د زکات ورکولو سره به پوره مال ختم شي) [٥] دا روايت ابو داؤد او ترمذي نقل کړي دي، او امام ترمذي رحمه الله ويلي دي چې د دې روايت په اسناد کښې کلام شوي دي [٦] ځکه چې د روايت يو راوي مشني ابن صباح ضعیف دي.

حل اللغات: - ① وَلِيَ: نگران جوړ شو، ② فَلْيَتَجَرَّفِهِ: تجارت یعنی اخستل خرڅول دي کوی.

تسهيلات:

قوله: حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ:

د ماشوم په مال کښې د زکات په فرضيت کښې مذهب:-

يعنی د يتيم په مال کښې تجارت جاری ساتلې دي دپاره چه په زکوة ورکولو سره دهغه مال زکوة اونه خوری ددې جملې نه معلومېږي چه دنابالغ ماشوم په مال کښې زکوة شته په دې مسئله کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

① د جمهورو په نیز که چرته ماشوم د نصاب مالک شی نو دهغه په مال کښې زکوة فرض دي. د ماشوم پالونکې او مشر به ددغه مال نه زکوة ورکوی. په صحابه کرامو ﷺ کښې د يوې طبقې هم دغه مسلك دي.

② احناف عالمان، سفيان ثوري رحمه الله او ابراهيم نخعی رحمه الله په نیز د ماشوم په مال کښې

(١) اخرجه الترمذي في السنن كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في زكاة مال اليتيم (رقم - ٦٤١)

زکوة نشته دې په صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه هم دغه مسلك دې
د اختلاف منشاء:- دلته په حقيقت کښې دا اختلاف په يو بل اختلاف باندې متفرع دې هغه
 اختلاف دادې چه آيا زکوة عبادت محضه دې يا مؤنه مالی دې. نو دا احنافو په نيز زکوة د
 عبادت محضه نه دې ماشوم غير مکلف دې په هغه باندې عبادت نشته دې لهذا زکوة هم
 نشته د جمهورو په نيز زکوة مؤنه مالی دې يعنی داسې بوج دې دکوم تعلق چه د مال سره
 دې لهذا که چرې ماشوم غير مکلف وی د هغه د مال نه به زکوة ويستې شی

داول فريق دليل:- زير بحث حديث د اول فريق مستدل دې

داول فريق د دليل مخه جوايونه:- ① چاول فريق د زير بحث روايت جواب دادې چه دا حديث
 امام ترمذی رحمته الله عليه وغيره محدثينو ضعيف گړخولې دې.

② زير بحث حديث کښې د صدقه لفظ راغلې دې دې نه زکوة مراد نه دې بلکه نور خرچ او
 اخراج مراد دې. کومه چه پخپله د يتيم خرچه ده د هغه د مشر خرچه ده د ماشوم د نورو
 ضرورتونو خرچه ده. په داسې خرچو سره خو مال ختمیږي د زکوة په ادا کولو سره مال نه
 ختمیږي ځکه چه کله د نصاب نه کم شی نو بيا خو به په هغې کښې زکوة هم نه وی. حالانکه
 په حديث کښې دی چه صدقه خوړلو سره مال مه ختموئی. معلومه شوه د صدقه نه مراد
 زکوة نه دې نور ضروريات دی او د صدقې اطلاق په نورو ضرورتونو باندې ډیر دی.

د دويم فريق دلائل:- ① هغه ټول نصوص د دويم فريق مستدلان دی دکومو نه چه
 معلومیږي چه ماشوم ته د مسئلوحکم نشته "رفع القلم عن ثلاثة" کښې ماشوم مرفوع القلم
 گړخولې شوې دې.

② کتاب الآثار کښې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دا اثر موجود دې "انه سئل عن مال اليتيم
 فقال احسن ماله ولا تزكیه" يعنی د هغه د مال حفاظت کوئی د هغې نه زکوة مه ورکوئی.

③ حسن بصری رحمته الله عليه فرمائی "ليس في مال اليتيم زکوة وقال عليه اجماع الصحابة" (زهبيه المصنف
 ١٣٩٠م/١٤)

④ يوروايت دې "عن ابن عباس قال لا يجب علی مال الصغير زکوة حتی تجب عليه الصلوة" (رواه الدارقطني)
 په دې روايت کښې دې قاعدې او ضابطې طرف ته واضحه اشاره ده چه ماشوم غير مکلف
 دې ترکومي چه هغه د مونځ مکلف نه دې د روژې او حج نه دې بلکه د ايمان مکلف نه دې
 نو د زکوة به څنگه مکلف شی؟

الفصل الثالث

[١٧٩٠] د مانعين زکات خلاف د ابوبکر رضی الله عنه جهاد کول

١٤٩٠- (١٩١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: [٢] «لَمَّا تَوَفَّى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَاسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، [٣] وَكَفَرَمَنْ كَفَرَمِنْ الْعَرَبِ [٤] قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِأَبِي بَكْرٍ: [٥] كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [٦] "أَمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" [٧] فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمَ مِنِّي مَالُهُ وَنَفْسُهُ إِلَّا بِحَبِّهِ وَجِسَابَةِ عَلَى اللَّهِ؟»

توجهه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه وايي [٢] كله نبي كريم ﷺ چې وفات شو او حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه يي خليفه وگرځيدلو [٣] اوپه عربو کښې چې څوک کافران شو هغوی کافران شو (يعني د زکات منکرين شو نو حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د هغوی سره د جنگ کولو فيصله وکړه دا فيصله اوريدو سره [٤] حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته عرض اوکړه [٥] چې ته د خلقو (يعني د اهل ايمان سره) څرنگه جنگ کوي حالانکه د رسول الله ﷺ ارشاد گرامي دي [٦] چې ماته حکم راکړې شوي دي چې زه د خلقو سره تر هغه وخته پورې جنگ کوم تر څو پورې چې هغوی لا اله الا الله ونه وايي (يعني اسلام رانه وړي) [٧] نو چا چې لا اله الا الله اوويله (يعني اسلام يي قبول کړو) هغه زما څخه خپل مال او خپل خان محفوظ کړو، سوا د اسلام د حق څخه او د هغوی د باطن حساب د الله ﷻ په ذمه دي،

[١] فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَاللَّهِ لَا أَقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ [٢] فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ [٣] وَاللَّهُ لَوْ مَنَعُونِي عَنَّا قَاتَا كَأَنَّا إِذْ دُومْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٤] لَقَاتَلْتَهُمْ عَلَى مَنَعِهَا [٥] قَالَ عُمَرُ: قَوْلَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا رَأَيْتُ أَنَّ اللَّهَ شَرَّ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِقَاتِلِ [٦] فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [١] حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه وفرمايل چې قسم په الله زه به د هغه سړي سره ضرور جنگ کوم چې په مانځه او زکاة کښې فرق وکړي [٢] او ځکه څنگه چې د بدن حق مونځ دي دغه شان! بلا شبهه د مال حق زکات دي [٣] قسم په خدای کوم خلق چې د زکات څخه منکر شوي دي ترڅو چې ماته د بزو هغه بچيان رانه کړي چې رسول الله ﷺ ته به يي ورکول [٤] نو زه به د هغوی سره د دې انکار په وجه جنگ کوم [٥] حضرت عمر رضي الله عنه (دي اوريدو سره) اوويل چې قسم په خدای د دې څخه علاوه بله خبره نشته چه زه پوهه شوم چې الله تعالی ﷻ د جنگ د پاره (د الهام په ذريعه) د حضرت ابوبکر رضي الله عنه سينه خلاصه کړي ده (د په يقين نه يي کړي ده) [٦] نو ماته هم يقين وشو چې اوس [د دې منکرين زکات سره

(١) اخبره البخاری فی کتاب الزکاة / باب وجوب الزکاة (رقم- ١٣٩٩) وابدواد کتاب الزکاة (١٥٥٦) والنسائي کتاب الجهاد / باب: وجوب الجهاد (رقم- ٣٠٩١) واحد فی السند ١٩/١

جنگ] حق او درست دي.

حل اللغات :- ① السَّخِيفُ: أَيْ جَيْلٌ خَلِيفَةٌ: يعنى خليفه جوړشو. ② عَصَمَ: أَيْ حَظِيَظَ وَمَنَعَهُ: يعنى محفوظ اوبچ شو. ③ إِلَّا بِحَقِّهِ: أَيْ بِحَقِّ الْإِسْلَامِ: داسلام دحق په وجه. ④ فَرَّقَ: فَرَّقَ كَوَى، ⑤ عَنَّا قُلُوبًا: د چيلنى وړو كى بچى ته عناق وائى دائى. ⑥ فَرَّقَ: خلاصه او فرانسه كړې ده.

تسميلات:

قوله: عَنَّا قُلُوبًا:

د مبالغه په توگه فرمائيلى دى گنى د چيلنى بچى نه په زكوة كښې اخستې شى او نه په داسې بچو كښې زكوة وى. بعضې روايتونو كښې د عقال لفظ راغلې دې كوم چه د رسى په معنى كښې دې هغه هم د مبالغه په توگه دې.

د حديث شان وروڼه :- كله چه رسول الله ﷺ د دنيا نه تشریف يوړو او حضرت ابوبكر صديق ﷺ خليفه جوړ شو هغه وخت په جزيره عرب د ارتداد يوه ډيره لويه فتنه راوچته شوه. ٧٠ فيصد خلق تقريباً د ارتداد بنسكار شو مگر د دغه مرتدينو احوال جدا جدا وو. بعضې خو هغه خلق وو چه د دروغو نبوتونو دعوى ئى او كړه او ښه پوره گنې شمير كښې خلق هغوى سره شو. بعضې هغه خلق وو چا چه اسلام پريخودو او د جاهليت اولى طرف ته واپس لاړل. بعضې هغه خلق وو چه د زكوة نه بالكل انكار او كړو او بعضې هغه خلق وو چا چه د زكوة نه خو انكار اونه كړو مگر حضرت ابوبكر ﷺ ته د ور كولو نه ئى انكار او كړو چه مونږ به اوس زكوة په بيت المال كښې نه جمع كوو. حضرت ابوبكر ﷺ دغه ټولو خلقو سره د جنگ كولواراده او كړه كوم خلق چه مرتد شوې وو هغوى سره خونى په وجه د ارتداد او كفر جهاد او كړو او كوم خلق چه مونږ روژې پابندوو او كلمه ئى وئيله مگر حضرت ابوبكر ﷺ ته ئى زكوة نه ور كول غوښتل. هغوى سره دوى د شعائر اسلام د حفاظت او فتنې د ختمولو په بنياد باندې جنگ او كړو. حضرت عمر فاروق ﷺ كوم بحث مباحثه كړې ده هغه هم د دې قسم خلقو باره كښې وه چه دا خلق كلمه وائى تاسو دوى سره څنگه جنگ كوئى. حضرت ابوبكر ﷺ او فرمائيل چه كوم خلق په مونږ او زكوة كښې فرق كوى هغه مسلمان نه شى پاتې كيدې زه به هغوى سره جنگ كوم او بيانى او فرمائيل سم الدين و انقطع الوحى اينقص الدين و اناحى؟ بيانى د حضرت عمر ﷺ باره كښې او فرمائيل "اجبار فى الجاهلية و غوار فى الاسلام" د دې خبرو اترو نه پس حضرت عمر ﷺ او فرمائيل چه الله تعالى زما سينه د دې كارد پاره كولاو كړه د كوم كارد پاره چه ئى د حضرت ابوبكر ﷺ سينه كولاو كړې وه. بهر حال د مرتدينو خلاف پوره يو كال پورې په جزيره عرب كښې جهاد اوشو او اسلام بيا هم په هغه خطوط باندې قائم شو كوم چه رسول الله ﷺ پريخودې وو.

[١٧٩١] اِدْمَالِ خُفِّهِ اِزْدَهَا جَوْرِيدِل

١٤٩١- (٢٠١) [١] وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [٢] «يَكُونُ كَنْزٌ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ [٣] يَفْرُغُ مِنْهُ صَاحِبُهُ، وَهُوَ يَطْلُبُهُ [٤] حَتَّى يَلْقَاهُ أَصَابِعُهُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: [١] حضرت ابوهريره رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] ستاسو خزانه به د قيامت په ورځ د گنجي مار په صورت وي [٣] مالک به د هغې خڅه تښتي او هغه به ورپسې زغلي [٤] تر دې چې [هغه مار به مالک رالاندي کړي، اوبه يې خوري او] گوتي به يې لقمه (نمرې، نواله) کړي احمد

حل اللغات: - ① کَنْزٌ: خزانه، ② شُجَاعًا: أَيُّ الْخَيْلِ الذَّكْرُ: نر مار، ③ أَقْرَعَ: أَيُّ الَّذِي لَا شَعْرَ عَلَى رَأْسِهِ: يعنى گنجی مار، دداسې مار په سرباندې د زهرو د زیاتوالی د وجې نه یا د اوږد عمر د وجې نه وېښته نه وی دا د سخت خیانت او شدت ښه ده. ④ يَفْرُغُ: تختی به دا سړي (خزانه جمع کونکې) ⑤ يَلْقَاهُ: نمری، نواله به نې کړی. ⑥ أَصَابِعُهُ: گوتي (ځکه چه په دې گوتو نې مال گتلي وو او زکوة نې نه ورکولې).
تسهيلات:

قوله: كَنْزٌ:

د خزاني نه مراد هغه مال دې دکوم زکوة چه نه وی اداشوي. دغه شان هر حرام مال کوم چه په ناجائزه طريقه راجمع کړې شوې وی هغه هم د کنز په حکم کښې دې.
قوله: حَتَّى يَلْقَاهُ:

د مذکوره جملې دوه مطلبه: - ① ددې جملې دوه مطلبه دی. اول مطلب دادې چه گنجي مار به د مال هغه مالک لتوی تردې چه هغه به اوښی اوبيا به دې نورنی کوی او تيره وی به نې. ② دویم مطلب دادې چه گنجي مار به زکوة نه ادا کونکې لتوی او گرځي به. هغه به د ده نه تختی مگر تختيدې به نه شی نو مجبوراً به خپل لاس او گوتي پخپله د هغه اژدها په خله کښې ورکوی لکه څنگه چه په دنيا کښې هم کيږي چه د مجبورنی په صورت کښې سړي پخپله د لونی مصيبت په ځانی دوړوکی مصيبت د برداشت کولو دپاره تيارېږي.

[١٧٩٢] اِدْبِي زَكَاتِهِ مَالِ خُفِّهِ مَارِ جَوْرِيدِل

١٤٩٢- (٢١١) [١] وَأَعْنِ ابْنُ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «مِمَّا مِنْ رَجُلٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاةَ مَالِهِ [٣] أَلَّا يَجْعَلَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي عُنُقِهِ شُجَاعًا [٤] ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ [٥] وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ [٦] [آل عمران: ١٨٠]» الْآيَةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالتَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ.

(١) اخبره احمد في المسند: ٥٣٠/٢

(٢) اخبره الترمذي في السنن كتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب: ومن سورة آل عمران (رقم- ٣٠١٢) والنسائي كتاب الزكاة /باب: التخليط في حبس الزكاة (رقم- ٢٤٤١) وابن ماجه كتاب الزكاة /باب ما جاء في منع الزكاة (رقم- ١٧٨٤)

نقل کړي دي [A] نو امام احمد رحمته الله د حديث لفظ خالطت معني يا د دې د تاويل په سلسله کښي... [٩] دا وضاحت کړي دې چې مثلاً يو سړي مالدار يا غني دي (راوي ته شک دي چې په روايت کښي اصل لفظ مؤسر وو يا غني) خو د دې با وجود هغه زکات اخلي حالانکه زکات خو يواځې د فقراؤ اومساکينو او مستحقينو د پاره جائز دي.

حل اللغات:- ① غَالَطَ: يوځای شى، ورسره گډ شى، ② قَطَطَ: کله هم، ③ بِالْعَيْنِ: عين مال، ④ مُؤَيَّرٌ أَوْغَيْرُ: مالدار.

تسهيلات:

قوله: مَا غَالَطَ الزَّكَاةُ:

د زکات د مال سره د مال مغلوټ کيدو دوه مطلبه:- اختلاط د ملاويدلو او گډوډ کيدلو په معني کښي دې دلته د زکوة گډوډ کيدل مراد دی. د يوسړي په مال کښي د زکوة گډوډ کيدل په دوو معنو دی

① يو سړي مالدار او صاحب نصاب دې مگر هغه د خپل مال زکوة جدا کولو سره نه ورکوی نو زکوة د هغه مال سره گډوډ پاتې کيږي نو که زړو او که څه وخت پس دا زکوة به ددې سړي دا مال هلاک کوی هغه مال يې فاندې اوبې برکت پاتې کيږي دا بالکل تباه کيږي. د حديث پورتنې مطلب حضرت امام بخاري رحمته الله بيان کړې دې او راتلونکې دويم مفهوم امام احمد بن حنبل رحمته الله بيان کړې دي.

② دويم مفهوم کوم چه امام احمد رحمته الله بيان کړې دي هغه دادې چه يو سړي پخپله مالدار دې مگر هغه د خلقو زکوة اخلي او خپل مال سره نئ يوځائی کوی په دې اختلاف او گډوډ کولو سره به هم ددې سړي مال تباه کيږي. د نورو حرامو مالونو اثر هم دغه شان وی.

قوله: وَقَدْ اخْتَبَرْتَنِي مِنْ يَرَى:

د زکات د متعلق بها دوه مطلبه:- ① يعنی ددې حديث نه خلقو استدلال کړې دي د چارائې چه داده د زکوة تعلق د مال د ذات سره دې ذمه سره نه دي. صاحب مشکوة په دې جمله سره د فقهاؤ يو اختلاف طرف ته اشاره کړې ده هغه اختلاف داسې دي چه آيا د زکوة تعلق ذات د مال سره دي يا ددې تعلق د مالدار سړي سره دي. که چرې د زکوة تعلق ذات د مال سره دي نو چه کوم مال سره ددې تعلق شو هم د هغه مال نه به زکوة ورکولې کيږي څه قيمت وغيره ادا کول به نه جائز کيږي او که د زکوة تعلق ذمه سره وی نو ددغه مال په بدله کښي د نورو مالونو نه د هغې قيمت ادا کول به جائز شی.

② دويم آسان مطلب داسې دي چه آيا په زکوة کښي د قيمت ورکول جائز دي که نه؟ په دې کښي د فقهاؤ اختلاف دي.

په زکات کښې د قيمت په ورکولو کښې مذاهب :-

- ① امام مالک رحمته الله او امام شافعي رحمته الله فرماني دفع القيم جائز نه دي.
② احناف عالمان فرماني زکوة کښې قيمت ورکول جائز دي مثلاً اوښ واجب وو مالک د هغې قيمت ورکړو او اوښ ئی خپل خان سره پاتې کړو

د اول فريق دليل :- د اول فريق مستدل زير بحث حديث دي. اول معلومه شوې ده چه د حديث دوه مطلبه دي نودې حضراتو د حديث په اول مطلب باندې استدلال کړې دي چه د خالطت مطلب دا شو چه زکوة د ذات د مال سره گډوډ دي اوس به هم دا ورکول وی بدل نه شی ورکولې ځکه چه زکوة مال سره ملاؤ شوې دي

د اول فريق د مستدل هغه جواب :- ددې حديث تشریح په دوه شان سره کړې شوې ده. شوافع ددې نه هله استدلال کولې شی چه د اختلاط روميې مفهوم او اولننې شرح متعين وی حالانکه داسې نه ده لهذا استدلال صحيح نه دي. مونږ ددې حديث دوه شرحې اخلو کوم چه امام احمد رحمته الله کړې دي بل په قيمت ورکولو کښې د فقراؤ دپاره ډير سهولت دي او په ذات ورکولو کښې اکثر حرج وی. "والحرم مدفوع في الشرع".

د دويم فريق دليل :- د حضرت انس رضي الله عنه په حديث نمبر ١٤٤٣ کښې په واضحه توگه سره ذکر دی که په يوسری باندې درې کلن څاروي واجب شو ليکن هغه سره دا نه وی بلکه دوه کلن وی نو زکوة ټولونکې دي د هغه نه دوه کلن واخلی او شل درهم يا دوه چيلنی دي هم واخلی دلته مالک چه کوم درهم ورکړی دی دا آخر د زکوة قيمت خو دي؟ لهذا په زکوة کښې دفع القيم جائز دي.

[١] بَاب مَا يَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ

په کومو څيزو نوکښې چه زکات واجيږي دهغي بيان

خلاصة الباب :-

فيه أحد وعشرون حديثاً مشتملة على سبع مسائل:

① نصاب الزكوة: ١، ٣، ٤، ٧، ٩.

② ما لا يجب فيه الزكوة: ٣، ٢٠، ٢١.

③ ما يجب فيه الزكوة: ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩.

④ ما يجب فيه العشر: ٤، ١٠، ١١، ١٤.

⑤ ما يجب الخمس: ٥.

⑥ الزجر بالاعتداء في الصدقة: ٨.

⑦ حكم الخرص: ١١، ١٢، ١٣.

قال الله تعالى ﴿ وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ﴾ [سورة الانعام الآية ١٤١] وقال الله تعالى ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْفُقَرَاءُ مِنْ طَبِيعَتِكُمْ مَكْسِبَتُهُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ﴾ [سورة بقره ٢٤٧]

دو چوب زکات اجناس :- په شریعت کښې چې په کومو اجناسو باندې زکات واجيږي هغه دا دي

① سره زر، ② سپين زر، ③ دکال په زياته حصه کښې څریدونکې څاروی ④ د زمکې پيداوار. لکه فصلونه او میوي

الفصل الأول

[١٧٩٤] زکات د نصاب تفصیل

١٤٣٠ هـ - (١) [١] عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمْسٍ أَوْسَقٍ مِنَ الْفَتْرِ صَدَقَةٌ» [٣] وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمُسٍ أَوْاقٍ مِنَ الْوَرَقِ صَدَقَةٌ [٤] وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمُسٍ ذُوْدٌ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ» [٥]. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الزكاة/باب: ليس فيما دون خمس ذود صدقة (رقم-١٤٥٩) وسلم فى كتاب الزكاة (رقم) ١ - (١٧٩١) وابوداود كتاب الزكاة/باب ما تجب فيه الزكاة (رقم-١٥٥٨) والترمذى فى السنن كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فى صدقة الزرع والتمر والحبوب (رقم-٦٢٤) والنسائى كتاب الزكاة/باب: زكاة الإبل (رقم-٢٤٤٥) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب ما تجب فيه الزكاة من الأموال (رقم-١٧٩٣) والدارمى من كتاب الزكاة/باب ما لا يجب فيه الصدقة من الحبوب والورق والذهب (رقم-١٦٧٣) ومالك فى الموطأ كتاب الزكاة / باب ما تجب فيه الزكاة (رقم-٢)

توجه: [١] حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د پنځه وسق څخه په کم خرماؤ اکجوروا کښې زکات واجب نه دي [٣] د پنځو اوقيه څخه په کم سپينو زرو کښې زکات واجب نه دي [٤] او د پنځو څخه په کم اوبشانو کښې زکات واجب نه دي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① اَوْسَقٌ: د وسق جمع ده. دا يو پيمانه ده يو وسق د شپيته (٤٠) صاع برابر وي، او يو صاع د څلور مده برابر وي. ② اَوَاقٍ: د اوقيه جمع ده. دا د وزن يو معيار دي، د دوه سوه ٢٠٠ گرامو برابر وي. يو اوقيه د څلويښتو درهمو برابر وي. ③ الْوَرَقُ: أي القِطْعَةُ: چاندي، سپين زر، ④ ذَوْدٌ: دوه نه تر نهه اوبشانو پورې جماعت ته ذود وائي.

تسهيلات:

قوله: لَيْسَ فِيمَا ذَوْنِ خُمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ صَدَقَةٌ:

د وسق د لفظ تحقيق: - په دې حديث کښې د هر قسم مال د نصاب ذکر کړې شوې دي او د نصاب نه په کم مال کښې د زکوة نفی کړې شوې ده. چنانچه په وسق کښې د زکوة د نفی ذکر دې. يو وسق د ٤٠ صاع برابر وي او يو صاع ٢٧٠ تولو برابر وي. يوشاعر ونيلى دي:

صاع کوفى هت است مړے سليم دو صد و پنجاه تدر مستقيم

د مد په اعتبار يو صاع څلور مده باندې مشتمل وي او يو مد د دوو رطل برابر وي په دې حساب باندې يو صاع په اته رطل باندې مشتمل دي دا د انمه احناف د رائي مطابق دي.

قوله: وَلَيْسَ فِيمَا ذَوْنِ خُمُسِ أَوَاقٍ مِنَ الْوَرَقِ صَدَقَةٌ:

د اواق د لفظ تحقيق: - اوقيه جمع ده يو اوقيه د څلويښت درهم برابر وي. دغه شان پنځه اوقيه د سلو درهم برابر شو. دوه سو درهم د دوه نيم پنځوس تولي چاندي برابر دي او هم دغه د چاندي نصاب دي په کم کښې زکوة نشته دي. دوه نيم پنځوس تولي چاندي د مارکيت د قيمت مطابق به په پاکستانی روپو کښې زکوة ادا کولې شي. په هره څلويښتمه روپۍ کښې يوه روپۍ زکوة دي. د سرو زرو نصاب ٢٠ مثقال دي چه د اووه نيم تولي برابر دي. د دې نه په کم سرو زرو کښې زکوة نشته دي. د اووه نيم تولي مارکيت قيمت په اعتبار سره به په پاکستانی روپو کښې زکوة ورکولې شي که يوسړی سره څه سره زر او څه چاندي يعنی سپين زر دی مثلاً پاؤ باندې شپړوېش تولي چاندي وي او د پاؤ باندې شپړ وېش تولي چاندي د قيمت برابر سره زر وي نو دا د دوه نيم پنځوس تولي چاندي نصاب دي په دې کښې به زکوة واجب وي.

قوله: وَلَيْسَ فِيمَا ذَوْنِ خُمُسِ ذَوْدٍ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ:

د ذود د لفظ تحقيق: - ① ذَال لفظ د ذال فتحه سره دي په خپله مادي سره د دې مفرد نشته دي. د دوو نه واخله تر نهو پورې د اوبشانو جماعت ته ذود وائي.

② بعضی و نیلی دی د دريو نه واخله تر لسو پورې او بنانو باندې د دې اطلاق کيږي. بهر حال د پنځو نه په کمو او بنانو کښې زکوة نشته دي.

د زکات د نصابات :- په دې حديث کښې د زکوة د دريو نصابونو ذکر کړې شوې دي.

① کهجور ② چاندي ③ اوبښ. د روستو ذکر شوو نصابونو تفصيل او تشریح واضح هم ده او په دې کښې څه د ذکر قابل اختلاف هم نشته دي. البته د اول الذکر نصاب په تشریح او تفصيل کښې اختلاف پيدا شوي دي کوم ته چه عشر نصاب وائي.

د زرعی پیداوار په مقدار کښې مذاهب :-

① د جمهورو او صاحبين په نیز د عشر نصاب مقرر او معین دي. پنځه وسق غله کښې زکوة دې اوډې نه په کم کښې نشته دي. د غلې نه مراد هغه غله ده چه يو کال پورې کيځودو سره نه خرابيږي. نوکه خرابيږي بيا په هغې کښې زکوة نشته دي که هغه د پنځه وسق نه زیات ولې نه وی لکه سبزنی وغیره.

② د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په نیز د زرعی پیداوار د پاره څه نصاب نشته لږ وی او که ډیر پائيدار وی او که ناپائيدار ټولو کښې عشر واجب دي.

د اول فريق دلائل :- ① زیر بحث حديث د اول فريق مستدل دي چه په خپل مقصود باندې واضح دليل دي.

② د حضرت علی رضي الله عنه حديث هم د اول فريق مستدل دي چه "انه عليه السلام قال ليس في الخضروات صدقة".

د دويم فريق دليل :- ① د قرآن کریم آيت **(وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)** [سورة البقرة: ٢٦٧] د دوي

فريق مستدل دي چه د فصل پرې کولو په ورځ د هغې حق ادا کړنی د حق نه مراد عشر دي.

جواب :- د دې حديث تعلق د تجارت مالونو سره دي. حضور پاک د هغې د نصاب طرف ته

اشاره فرمائيلې ده ځکه چه پنځه وسق غله به هغه وخت د دوو سوو درهم برابر وه. نو په

حديث کښې د صدقه نه مراد عشر نه دي بلکه زکوة دي "کذا قال صاحب الهداية والعيني".

② د قرآن کریم آيت **(وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ)** هم د دويم فريق مستدل دي. چه د دې آيت نه زرعی پیداوار مراد دي او هم دغه د دې عشر دي.

③ د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حديث نمبر ١٤٩، د دويم فريق مستدل دي د کوم الفاظ چه داسې

دي: «عن عبد الله بن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال فيما سقت السماء والعيون او كان عثريا العشر وما سقى بالنضج

نصف العشر» (بخاری) په دې حديث کښې ما سقت السماء عام دي چه اوبه کوم څيز هم خړوب

کړي که هغه لږ وی او که ډیر په هغې کښې عشر دي.

④ په نصب الرايه کښې د حضرت عمر بن عبد العزيز رضي الله عنه دا فرمان هم ذکر دي هغوی حکم

ورکړو: "ان باخذوا العشر من کل قليل وکثير فلم يعترض عليه احد"

⑥ د امت د فقيرانو د پاره مصلحت هم په دې کښې دې چه په هريو لږ او ډير پيداوار کښې عسروى دې د پاره چه مستحقين د زکوة د پاره آسانى او فائده وى.

معمول په عمل:- بهر حال داخود دلائلو خبره وه مگر په دې مسئله کښې نن صبا پاکستان کښې حکومت د جمهورو د قول مطابق د عشر حکم جارى کړې دې چه د پنځه وسق په حساب سره عشر واخلى په کم کښې مه اخلى.

[۱۷۹۵] د غلامانو او اسونو د زکات حکم

۱۷۹۵- (۲) [۱] وَحَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ فِي عَبْدٍ، وَلَا فِي قَرْبَةٍ» [۳] وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: «لَيْسَ فِي عَبْدٍ صَدَقَةٌ إِلَّا صَدَقَةُ الْفِطْرِ» [۴] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] او حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] په هيڅ مسلمان باندې د هغه په غلام او د هغه په اسونو کښ زکات (واجب) نه دي [۳] د يو بل روايت الفاظ دي چې حضور ﷺ وفرمايل په مسلمان باندې د هغه په غلام کښې زکات واجب نه دي خو صدقه فطر واجب ده. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: فِي عَبْدٍ:

دې نه د خدمت غلامان مراد دی ځکه چه که غلام د تجارت د پاره وى نو په هغې کښې زکوة فرض دې او د خدمت په غلامانو کښې د هيچا په نيز هم زکوة نشته دې.

قوله: وَلَا فِي قَرْبَةٍ:

د فرس درې قسمونه:- فرس په درې قسمه دی. ① د سورلئ د پاره ② د تجارت د پاره ③ د نسل زياتولو د پاره. په اول قسم کښې د چا په نيز هم زکوة نشته دې. په دويم قسم کښې د ټولو په نيز زکوة فرض دې او دريم قسم کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

د فرس په دريم قسم کښې په وجوب زکات کښې مذاهب:-

① د جمهورو او صاحبينو په اسونو کښې زکوة نشته

② د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز که چرې اسونه خريدونکى صرف نران وى نو د اصح قول مطابق په هغې کښې زکوة نشته دې. او که چرې صرف بشخي اسپې وى نو د اصح قول

(۱) اخرجه البخارى فى كتاب الزكاة/باب: ليس على المسلم فى عبده صدقة (رقم- ۱۴۶۴) ومسلم فى كتاب الزكاة/باب لا زكاة على المسلم فى عبده وفرسه (رقم ۸ - ۹۸۲) وابوداود فى السنن كتاب الزكاة/باب صدقة الرقيق (رقم- ۱۵۹۵) والترمذى كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء ليس فى الغنيل والرقيق صدقة (رقم- ۶۲۸) والتسانى كتاب الزكاة/باب: زكاة الغنيل (رقم- ۲۴۶۷) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب صدقة الغنيل والرقيق (رقم- ۱۸۱۲) ومالك فى الموطا كتاب الزكاة / باب ما جاء فى صدقة الرقيق والغنيل والعسل (رقم- ۳۷)

مطابق به دي كنبې زكوة واجب دي او كه چرې گډوډ وي يعنى اسونه او سپې يوځانې شوې وي او پوره كال د څنگل په گيا و اېسو باندي گذاره كوي نو په دي كنبې يقيناً ذكر دي د دي اقوالو د وجې نه چه صرف په ذكر كنبې احتمال د نسل د زياتيدو نه دي نو ديروالي نشته نو زكوة هم نشته او چه صرف اناث وي يا گډوډ وي نوا احتمال دنسل د زياتيدو دي نو ډير بدل شته نو زكوة هم شته.

د اول فريق دليل: - زير بحث حديث د اول فريق مستدل دي چه په خپل مقصود باندي ډير

واضح دليل دي.

د اول فريق د مستدل هغه جواب: - دي نه فرس غازي يا فرس خدمت مراد دي لكه څنگه چه د غلام نه د خدمت غلام مراد دي. بهر حال فتاوى قاضى خان او فتاوى عالمگيري كنبې ليكلي دي چه دي مسئله كنبې فتوى د صاحبينو او جمهورو په قول باندي ده.

د دويم فريق دلائل: - ① د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه يوه فيصله د دويم فريق مستدل ده قصه داسې ده چه د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه كنبې اسونه ډير هم شو او قيمتي هم چنانچه يو سړي يو اس د سلو اوښانو په بدله كنبې خرڅ كړو او بيا هم خوشحاله نه وو هم په دغه زمانه كنبې د شام د علاقې نه خلق راغله او د اسونو د زكوة نى د حضرت عمر رضي الله عنه نه د مسئلې تپوس او كړو. حضرت عمر رضي الله عنه د صحابه كرامو رضي الله عنهم شوري راغونډه كړه په دي كنبې ټولو صحابه كرامو رضي الله عنهم د اسونو د زكوة مشوره ور كړه تردې چه حضرت علي رضي الله عنه هم مشوره ور كړه. نو بيا حضرت عمر رضي الله عنه د اسونو د زكوة حكم ور كړو. د حضرت عمر رضي الله عنه نه د اسونو د زكوة د دي روايت تخريج ډيرو زياتو محدثينو كړي دي چنانچه مسند احمد، طبراني، طحاوي، دارقطني او مستدرک حاكم كنبې دا اثر د حضرت عمر رضي الله عنه په حواله سره ذكر دي

② هغه اوږد حديث هم د دويم فريق مستدل دي په كوم كنبې چه عمر لعين حق الله في

ظهورها ولا رقابها" الفاظ دي. (مشكوة ص ١٥٥)

% تقطيع [١٧٩٦] د اوښانو د زكات تفصيل

١٢٩٠- (١٣) [١] «وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْفَرَسَيْنِ: [٢] يَسْمُو اللَّهُ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى الْمُسْلِمِينَ [٣] وَالَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا رَسُولُهُ [٤] فَمَنْ سَمِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهٍهَا فَلْيَقْطَعْهَا [٥] وَمَنْ سَبَلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِ [٦] فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنْ

(١) اخرجه البخارى مقطعا فى ثمان امكنة فى الجزء الثالث فى الاماكن التالية الحديث: كتاب الزكاة/باب زكاة الغنم (رقم- ١٤٥٤) والحديث: كتاب الزكاة/باب من بلغت عنده صدقة بنت مخاض وليست عنده (رقم- ١٤٥٣) والحديث: كتاب الزكاة/باب العرض فى الزكاة (رقم- ١٤٤٨) والحديث: كتاب الزكاة/باب: لا تؤخذ فى الصدقة همة ولا ذات عوار. ولا تيس. إلا ما شاء المصدق (رقم- ١٤٥٥) والحديث كتاب الزكاة/باب: لا يجمع بين متفرق. ولا يفرق بين مجتمع (رقم- ٢٤٥٠)

[١] بَابُ مَا يَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ

الرَّابِلُ، فَمَا دُونَهَا مِنْ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةً [٧] فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَعَلَيْهَا بَلْتُ خَمَاضٍ
 أُنْثَى [٨] فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَعَلَيْهَا بَلْتُ ثَوْبٍ أُنْثَى [٩] فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ
 فَعَلَيْهَا حَقَّةٌ طَرَوْقَةُ الْجَبَلِ [١٠] فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسِتِّينَ فَعَلَيْهَا جَذَعَةٌ [١١] فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا
 وَسِتِّينَ إِلَى ثَلَاثِينَ فَعَلَيْهَا بَلْتُ ثَوْبٍ [١٢] فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَثَلَاثِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَعَلَيْهَا حَقَّتَانِ طَرَوْقَتَا
 الْجَبَلِ [١٣] فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بَلْتُ ثَوْبٍ [١٤] وَفِي خَمْسِينَ حَقَّةٌ [١٥] وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ
 إِلَّا أَرْبَعَةٌ مِنَ الرِّبْلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَسْأَرَ رَمْلًا،

توجهه: [١] حضرت انس رضي الله عنه په باره كښې روايت دي كوم وخت چې امير المؤمنين
 حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه هغه بحرين (چې بصري ته نژدي د يو خاي نوم دي) ته اولېږلو
 نو هغه ته يې دا هدايت نامه تحرير كړه [٢] د الله تعالى په نامه سره شروع كوم چې رحمن او
 رحيم دي دا د هغه صدقه فرض (زكات) په باره كښې هدايت نامه ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د
 الله تعالى صلى الله عليه وسلم په حكم سره په مسلمانانو فرض كړه [٣] او الله تعالى صلى الله عليه وسلم د دې د نافذ كيدو
 په باره كښې خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته حكم وفرمايلو [٤] د كوم سړي څخه چې د قاعدي مطابق
 د زكات مطالبه وشي نو هغه دي ادانيگي او كړى [٥] او د كوم سړي څخه چې د شرعي
 مقدار څخه زياته مطالبه وشي هغه دي اد زائد مطالبې ادانيگي نه كوي [٦] د زكات
 نصاب دا دي چه، په څلورويشت (٢٤)، او د څلورويشتو څخه په كم اوښانو باندې په زكات
 كښې د هرو پنځو اوښانو كښ يوه بزه ده ايعنې د پنځه اوښانو څخه په كم كښې زكات
 نشته او د پنځه څخه تر نهه پورې يوه بزه ده د لسو څخه تر څوارلسو پورې دوه بزي (چيلې)
 د پنځلس څخه تر نولس پورې څلور بزي (چيلې) او د شلو څخه تر څلورويشتو پورې څلور
 بزي واجب دي [٧] هر كله چې تعداد د پنځويشت څخه پنځه ديرش پورې شى نو په هغې
 كښې يوه داسې اوښه ده چې د يو كال وي [٨] د شپږ ديرش څخه تر پنځه څلويښت پورې په
 كښې يوه داسې اوښه ده چې د دوو كالو وي [٩] د شپږ څلويښت څخه تر شپيتو پورې په
 كې يوه داسې اوښه چې د څلورو كالو وي او د اوښ سره د جفتي قابله وي [١٠] د يو شپيتو
 څخه تر پنځه اويا پورې په كې يوه داسې اوښه ده چې د خپل عمر څلورم كال ختمولو سره
 په پنځم كال كښې داخله شي [١١] او د شپږ اويا څخه تر نوي پورې په كې دوه داسې اوښې
 دى چې د دوو كلو وي [١٢] بيا د يو نوي څخه تر يو سل شل پورې په كښې دوه داسې اوښې
 دى چې د درې درې كالو وي او د اوښ سره د جفتي قابلي وي [١٣] او هر كله چې تعداد د يو
 سل شل څخه زيات شى نو د هغه طريقه به دا وي چې په هغه زائد اوښو كښې به د هر
 څلويښت په زياتي د دوو كالو اوښه واجبېږي [١٤] او په پنځوسو كښې يوه حقه ده [١٥] او كه د
 چا سره يواځې څلور اوښان وي نو په هغې زكات واجب نه دي خو كه هغه سړي وغواړي نو
 اد نفل صدقه په طور دي! څه وركړي

١) فَإِذَا بَلَغْتَ عَشْرًا فَيَسِّرْهَا شَاةً ٢) وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةَ الْجِدَاعَةِ ٣) وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ جِدَاعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ فِيهِ الْحِقَّةُ ٤) وَتُجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَ تَأْلُهُ، أَوْ عَشْرِينَ دِرْهَمًا ٥) وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ ٦) وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ الْحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الْجِدَاعَةُ ٧) فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْجِدَاعَةُ ٨) وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عَشْرِينَ دِرْهَمًا، أَوْ شَاتَيْنِ ٩) وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ ١٠) وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا بَنَتْ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بَنَتْ لَبُونٍ ١١) وَلْيُعْطَى شَاتَيْنِ أَوْ عَشْرِينَ دِرْهَمًا،

توجه: ١) هر کله چې پنخه اوبنان وي نو په هغې کښ به د زکات په طور یوه بزه واجبیږي ٢) او د کوم سړي چې دومره اوبنان وي چې په هغې کښې د زکات په طور داسې اوبښه واجب کیږي چې څلور کاله پوره کولو سره په پنځم کال کښې داخله شوي وي (يعني د یو شپيته څخه تر پنځه اویا پورې په تعداد کښې) ٣) او د هغه سره د څلور کالو اوبښه نه وي چې د زکات په طور یې ورکړي بلکه د دریو کالو اوبښه موجود وي نو د هغه څخه د دریو کالو اوبښه په زکات کښې قبلیدي شی ٤) خو زکات ورکونکي به د هغه دري کالو اوبښي سره سره که هغه موجود وي نو دوه بزي (چیلی)، گڼی په بل صورت کې شل درهم دي ادا کړي ٥) او که د چا سره د اوبنانو داسې تعداد وي چې په هغه کښې د دریو کالو اوبښه واجبیږي (يعني د شپږ څلوېښت څخه تر شپیتو پورې تعداد) ٦) او د هغه سره دري کلیزه څه اوبښه په زکات کښې د ورکولو د پاره نه وي بلکه د څلورو کلو اوبښه وي ٧) نو د هغه څخه به د څلورو کالو اوبښه اخستل کیږي ٨) خو زکات وصولونکي دي هغه ته دوه بزي (چیلی) یا شل درهم واپس کړي ٩) او که د چا سره د اوبنانو دومره تعداد نور وي چې په هغې کښې د دریو کالو اوبښه واجب کیږي ١٠) او هغه سره د دري کلو هیڅ اوبښه نه وي بلکه د دوو کلو اوبښه وي نو د هغه څخه دی دوه کلیزه اوبښه واخستل شي ١١) البته زکات ورکونکي دي دوه بزي (چیلی) یا شل درهم هم د هغې سره ورکړي

١) وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتَهُ بَنَتْ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ ٢) فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عَشْرِينَ دِرْهَمًا، أَوْ شَاتَيْنِ ٣) وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتَهُ بَنَتْ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ ٤) وَعِنْدَهُ بَنَتْ حَمَاضٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بَنَتْ حَمَاضٍ ٥) وَيُعْطَى مَعَهَا عَشْرِينَ دِرْهَمًا، أَوْ شَاتَيْنِ ٦) وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتَهُ بَنَتْ حَمَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ ٧) وَعِنْدَهُ بَنَتْ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ ٨) وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عَشْرِينَ دِرْهَمًا، أَوْ شَاتَيْنِ،

توجه: ١) او که د چا سره په دومره تعداد کښې اوبنان وي چې په هغې کښې د دوو کالو اوبښه واجبیږي (لکه د شپږ دیرش څخه تر پنځه څلوېښت پورې تعداد) او د هغه سره د دوه کلیزه اوبښې په ځای، دري کلیزه اوبښه وي ٢) نو د هغه څخه دي دري کلیزه اوبښه واخستل شي خو زکات وصولونکي دی هغه ته شل درهم یا دوه بزي (چیلی) ورکړي ٣) او که د چا سره په دومره تعداد کې اوبنان وي چې په هغه کښې دوه کلیزه اوبښه واجب کیږي او د هغه سره نه وي ٤) بلکه یو کلیزه اوبښه ورسره وي نو د هغه څخه دي یو کلیزه اوبښه واخستل

شي [٥] او هغه زكات ورکونکي دی د هغې سره شل درهم يا دوه بري (چيلی) هم ورکړي [٦] او که د يو سري سره په دومره تعداد کښې اوبښان وي چې په هغې کښې د يوه کال اوبښه واجبيږي بلکه د شلو څخه تر پنځه ويشت پورې تعداد او د يو کال اوبښه د هغه سره نه وي بلکه د دوو کالو اوبښه ورسره وي نو د هغه څخه دي دغه د دوو کالو اوبښه واخلي [٨] خو زکات وصولونکي دي هغه ته دوه بري (چيلی) يا شل درهمه ورکړي.

[١] فَإِنْ لَمْ تَكُنْ عِنْدَهُ بِلْتِ مَخَاضٍ عَلَى وَجْهِهَا [٢] وَعِنْدَهُ ابْنٌ لَبِونٌ فَإِنَّهُ يَقْبَلُ مِنْهُ، وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ [٣] وَفِي صَدَقَةِ الْفَقِيرِ فِي سَابِعَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عَشْرِينَ وَمِائَةَ شَاةٍ [٤] فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ فَيُفِيهَا شَاتَانِ [٥] فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ إِلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَيُفِيهَا ثَلَاثَ شِيَاءٍ [٦] فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَيُفِي كُلَّ مِائَةِ شَاةٍ [٧] فَإِذَا كَانَتْ سَابِعَةَ الرَّجُلِ نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةٍ وَاحِدَةً [٨] فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ، إِلَّا أَنْ يَشَاعَرَهَا [٩] وَلَا تُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرْمَةٌ، وَلَا ذَاتُ عَوَارٍ [١٠] وَلَا تَيْسٌ، إِلَّا مَا شَاءَ الْمُصْطَفَى [١١] وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ، وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ، خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ [١٢] وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَأَنْتَهُمَا يَتَرَا جَعَانِ يَنْتَهُمَا بِالسَّوِيَةِ [١٣] وَفِي الرِّقَةِ رِيعُ الْعَشْرِ [١٤] فَإِنْ لَمْ تَكُنْ إِلَّا تِسْعِينَ وَمِائَةً [١٥] فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاعَرَهَا. رَوَاهُ الْحَارِثِيُّ.

قوجه: [١] او که د هغه سره د ورکولو قابله د يوه کال اوبښه نه وي او نه ورسره د دوو کالو اوبښه وي [٢] بلکه د دوو کالو اوبښ ورسره وي نو هغه اوبښ دي ځيني واخستل شي خو په دي صورت کښې څه بل شي واجب نه دي انه خو دي زکات اخستونکي څه واپس کوي او نه دي زکات ورکونکي څه ورکوي [٢] او د خريدونکو بزو د زکات نصاب دا دي هر کله چې د بزو تعداد د څلوېښتو څخه د يو سل شلو پورې وي [٤] نو يوه بزه واجبيږي او که د يو سل شلو څخه زياتې وي نو تر دوه سوه پورې تعداد باندې دوه بري (چيلی) واجبيږي [٥] او هر کله چې د دوو سوه څخه زياتي وي نو دري سوه پورې باندې دري بري (چيلی) واجبيږي [٦] او هر کله چې د دري سوو څخه زياتي شي نو بيا به دا حساب وي چې په هر سلو بزو کښې به يوه بزه واجبيږي [٧] د کوم سري سره چې خريدونکي بري (چيلی) د څلوېښتو څخه يوه هم کمه وي [٨] نو په هغې کښې زکات نه واجبيږي خو که د بزو مالک وغواړي نو د نفل صدقي په طور څه ورکولې شي [٩] (د دي خبري دي خيال ساتل کيږي چه) په زکات کښې که اوبښان وي که غوايان او که بري (چيلی) بوډی (زري) او عيب داره دي نه ورکول کيږي [١٠] او نه دي تر اوزگري ورکول کيږي هو که زکات وصولونکي (د څه مصلحت تحت) اوزگري اخستل غواړي (نو درست دي) [١١] او متفرق څاروی يو ځاي کول نه دي پکار او نه دي د زکات د خوف څخه څاروی جدا جدا کړل شي [١٢] او په کوم نصاب کښې چې دوه سري شريک وي نو هغوی ته پکار دي چې هغه دواړه برابر برابر تقسم وکړي [١٣] او په سپينو زرو کښې څلوېښتمه حصه د زکات په طور ورکول فرض دي [١٤] خو که د چا سره يواځې يو سل نوي درهم وي (يعني د نصاب شرعي مالک نه وي) [١٥] نو په هغه هيڅ فرض نه دي خو که

هغه د نفلې صدقې په طور څه ورکول غواړي نو ورکولي يې شي. (بخاري)
حل الفات: ① وَجَبَهُ: اُنِي جِئْتُ: اُرْسَلْتُ: يعنې کوم وخت نه چې چه ليرلو ② عَسَى وَجَبْنَا: اُنِي كَانَتْ عَلَى الْوَجْهِ
 الشَّرْعِي: د شريعت مطابق. ③ لَلْغَنَةِ: نوادا دې کړې ④ بَنَتْ غَنَاضٍ: دا هغه اوښه ده چه د يو کال
 کيدوسره دويم کال شروع شوې وي ⑤ بَنَتْ لَبُونٍ: دا هغه اوښه ده چه د دوو کالوکيدوسره دريم
 کال شروع شوې وي. ⑥ جَفَتْ: دا هغه اوښه ده چه د دريو کالوکيدوسره خلورم کال شروع شوې وي
 دې ته "طروقة الجميل" هم وائي يعنې اوښه د اوښ سره د ملاويدو قابل شوې ده. ⑦ طَرَوْقَةُ: چه تر اوښ
 نه جفتي کولې شي ⑧ جَذَعَةُ: دا هغه اوښه ده چه د څلورو کالوکيدوسره پنځم کال شروع شوی
 وي ⑨ رَهْمًا: اُنِي مَالِكُهَا: مالک ددې اوښانو. ⑩ سَاهِيَّةٌ: چه دکال اکثره حصه کښې خريدلې وي. ⑪
 هَرَمَةٌ: ډيره زړه يعنې بودی. ⑫ ذَاتُ عَوَالٍ: اُنِي صَاحِبَةُ غَنَمٍ: عبيداره او نقصان والا. ⑬ وَلَا تَمْسُ: اُنِي
 قُلْتُ الْفَتْمَ: تر چيلې. ⑭ غِلْظَيْنِ: شريک وي دوه کسان، ⑮ الرِّقَّةُ: د سپينو زرو دراهم.

تسهيلات: قوله: فَإِذَا بَلَغَتِ غَنَامُكُمُ سَاهِيَّةً:

د اوښانو په زکات کښې اتفاقی، مختلف استینافات: - د اوښانو نصاب پنځه دې ددې نه په کم
 کښې زکوۍ نشته دې.

① د پنځونه واخله تر څلیریش پورې په هرو پنځو اوښانو باندې یوه چیلنی ده.

② د پنځه ویش نه تر پنځه دیرش پورې یو دوه کلن بچې دې.

③ د شپږ ویش نه تر پنځه څلوېښت پورې یو درې کلن بچې دې.

④ د څلوېښتو نه تر شپیتو پورې یو څلور کلن بچې دې

⑤ د یوشپيته نه تر پنځه اوياؤ پورې یو پنځه کلن بچې دې.

⑥ د شپږ اويا نه تر یو کم سل پورې دوه درې کلن بچې دې.

⑦ نهه کم سل نه تر شپږ شلې پورې دوه څلور کلن بچې دې.

په استیناف اول کښې مذهب: -

تر دې ځانې پورې د زکوۍ په حساب کښې د چا اختلاف نشته دې. ددې نه پس حساب کښې
 د ائمه اربعه اختلاف دې.

① د ائمه ثلاثه په نیز د شپږ شلو نه پس به استیناف نه کیږي بلکه مدار به په اربعینات او
 خمسینات باندې وی چنانچه د حنابلې او شوافع په نیز ۱۲۱ مالکیه په نیز ۱۳۱ نه
 اربعینات او خمسینات سلسله شروع کیږي چه په هرو څلوېښتو کښې یو درې کلن بچې او
 هر پنځوس کښې به یو څلور کلن بچې واجب وی. مثلاً په ۱۲۱ کښې درې اربعینات دی
 نودرې درې کلن واجب دی او په ۱۳۰ کښې دوه درې کلن او یو څلور کلن دی او په ۱۴۰
 کښې دوه څلور کلن او یو درې کلن دی

⑥ ذَا ثَمَّةٍ اَحَنَافٍ يَهْ نِيْزَ ١٢٠ نَهْ پَسِ اسْتِيْنَا فِ يَعْنَى ذَنْوِيْ سِرْ نَهْ بَهْ حِسَابِ شَرْوَعِ كِيْرِيْ
چَهْ هَرِ پَنْخَوَاوْ بِنَانُو كَنْبِيْ بَهْ يُوَهْ چِيْلِيْ وِي ٢٥ بَانْدِيْ يُو دُوَهْ كَلْنِ دِيْ. دَا اسْتِيْنَا فِ اَوَّلِ دِيْ
دَا اسْتِيْنَا فِ بَهْ ١٢٩ پُوْرِيْ چِلِيْرِيْ كَلَهْ چَهْ اَوْ بِنَانِ ١٥٠ شِيْ نُو درِيْ خَلُوْر كَلْنِ بَهْ وَا جِبْ شِيْ.
پَهْ هَرِ پَنْخُوْس بَانْدِيْ يُوَهْ خَلُوْر كَلْنِ دِيْ دَلْتَهْ بَهْ اسْتِيْنَا فِ اَوَّلِ خْتَمِ شِيْ كِهْ چَرِيْ دَ پَنْخُوْس نَهْ
زِيَا تِ شِيْ نُو بِيَا پَهْ هَرِ پَنْخُوْس بَانْدِيْ بَهْ دَ يُوِيْ چِيْلِيْ زِيَا تَوَالِيْ شَرْوَعِ كِيْرِيْ اَوْ ٢٥ بَانْدِيْ
دُوَهْ كَلْنِ زِيَا تِيْرِيْ "وَقَسْ عَلٰى هٰذَا" دَا سْتِيْنَا فِ ثَانِيْ يَادِيْرِيْ.

دَاوُلْ فَرِيْقْ دَلِيْل: - زِيْرِيْحْتِ حَدِيْثِ دِ اَوَّلِ فَرِيْقِ مُسْتَدَلِ دِيْ چَهْ پَهْ خِيْلَهْ دَعُوْ بَانْدِيْ وَاضِحِ
دَلِيْلِ دِيْ پَهْ دِيْ كَنْبِيْ دَ اَرْبَعِيْنَا تِ اَوْ ثَمْسِيْنَا تِ ذَكْرِ مَوْجُوْدِ دِيْ.

دَاوُلْ فَرِيْقِ دِ مُسْتَدَلْ غُغْهْ جَوَاب: - پَهْ زِيْرِيْحْتِ حَدِيْثِ فَرِيْقِ ثَانِيْ هَمِ زَمُوْنِيْ عَمَلِ دِيْ لِيَكْنِ
دَعْمُوْرِيْنِ حَزْمِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پَهْ رَوَايَتِ كَنْبِيْ چَهْ كُوْمَهْ اَضَا فِهْ دَهْ مَوْنِ هَغْهْ هَمِ مَنُوْ چَهْ حَضُوْرِيَا كِ ذَكُوْمِ
زِيَا تِيْ صَدَقِيْ حَكْمِ وِرْكِرِيْ دِيْ نُو دِيْ حَدِيْثِ سِرْهْ پَهْ دِيْ بَانْدِيْ هَمِ عَمَلِ كُوْلِ پِكَا رَدِيْ. مَوْنِيْ
چَهْ خْتَنِيْگَهْ پَهْ دُووْ حَدِيْثُوْ بَانْدِيْ عَمَلِ كُووْ جَمْهُوْرُوْ لَهْ هَمِ دَغْهْ شَانِ كُوْلِ پِكَا رَدِيْ. اَوْ پَهْ دِيْ
كَنْبِيْ دَ فَقِيْرَانُوْ فَا نْدَهْ هَمِ دَهْ. بَا قِيْ دَوْدِيْ حَدِيْثِ خُوْ مَقَامَا تِ دَا سِيْ دِيْ پَهْ كُوْمِ كَنْبِيْ چَهْ دَ
خَنَاوْرُوْ پَهْ خَانِيْ دَ قِيْمَتِ اَدَا كُوْلُوْ ذَكْرِ دِيْ دَا هَمِ ذَا ثَمَّةٍ اَحَنَافِ دِ پَارَهْ قِيْمَتِ وِرْكُوْلُوْ بَانْدِيْ
مَضْبُوْطِ دَلِيْلِ دِيْ ذَكُوْمِ اَخْتِلَافِ چَهْ تِيْرِ شُوِيْ دِيْ.

دِ دُوِيْمِ فَرِيْقِ دَلَال: - ① حَضُوْرِيَا كِ دَعْمُوْرِيْنِ حَزْمِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پَهْ نُوْمِ بَانْدِيْ صَدَقَا تِ بَانْدِيْ
مُشْتَمَلِ يُوْفِرْمَانِ جَارِيْ كِرِيْ وُو دِ هَغِيْ الْفَاظِ دَا دِيْ: «فَاذَا كَانَتْ اَكْثَرُ مِنْ عَشْرِيْنَ وَمَا قَعَادَالِيْ اَوَّلِ فَرِيْضَةٍ
الْاَهْلِ وَمَا كَانَ اَقْلُ مِنْ عَشْرِيْنَ فَفِيْهِ الْغَنَمُ فِيْ كُلِّ عَشْرَةِ شَاةٍ» (مِرَاسِيْلِ اِبُو دَاوُدَ).

⑥ دِ حَضْرَتِ عَلِيْ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَثَرِ دِيْ كُوْمِ چَهْ دَمَرْفُوْعِ حَدِيْثِ پَهْ حَكْمِ كَنْبِيْ دِيْ. الْفَاظِ دَادِيْ:
«فَاذَا زَادَتْ الْاَهْلُ عَلٰى عَشْرِيْنَ وَمَا قَعَادَالِيْهَا الْفَرِيْضَةُ» (مُصَنَّفِ اِبْنِ اَبِيْ شَيْبَهْ ص ٣٨٥).

قَوْلُهُ: - وَلَا يُجِبُّ بَيْنَ مُتَّفَرِّقٍ وَلَا يُتْرَقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خُشْيَةُ الصَّدَقَةِ:

دِ خَلَطَتِ دُوَهْ قَسْمُوْنَه: - پَهْ دِيْ جَمْلُوْ دَ پُوْهِيْدِلُوْ دِ پَارَهْ اَوَّلِ پَهْ خَلَطَهْ بَانْدِيْ پُوْهِيْدِلِ ضرُوْرِيْ دِيْ.
خَلَطَهْ دَ اَخْتِلَاطِ نَهْ دِيْ اَوْ دَ اَشْتِرَا كِ پَهْ مَعْنَى كَنْبِيْ دِيْ دَوْدِيْ دُوَهْ قَسْمُوْنَهْ دِيْ

① **خَلَطَةُ الشُّيُوع:** - مُطْلَبِ دَادِيْ چَهْ دَ دُووْ سِرُوْ مَالِ دَمَلِكِيْتِ پَهْ اَعْتِبَارِ سِرْهْ شَرِيْكِ وِيْ. تَوَلِ
مَالِ پَهْ دَوَا رُوْ كَنْبِيْ مُشَاعِ وِيْ.

② **خَلَطَةُ الْجَوَار:** - دَ خَلَطِ الْجَوَارِ مُطْلَبِ دَادِيْ چَهْ دَ دُووْ سِرُوْ مَالِ دَمَلِكِيْتِ پَهْ اَعْتِبَارِ سِرْهْ
جِدَا جِدَا وِيْ اَوْ صَرْفِ دَ اَنْتِظَامِيْ آسَاتِيْ پَهْ وَجِهْ پَهْ مَالِ كَنْبِيْ اَشْتِرَا كِ كِرِيْ شُوِيْ وِيْ.

دِ خَلَطَةُ الشُّيُوعِ يَا خَلَطَةُ الْجَوَارِ پَهْ وَجُوْبِ زَكَا تِ كَنْبِيْ مَوْثَرِ كِيْدُوْ كَنْبِيْ مَذَاهِب:

① دَ جَمْهُوْرُوْ پَهْ نِيْزِ دَ زَكُوْةِ پَهْ اَدَا كُوْلُوْ كَنْبِيْ دَ دَوَا رُوْ قَسْمُوْنُوْ خَلَطَهْ اَعْتِبَارِ شَتَهْ اَوْ دِ هَغُوْ

په نیز د خلطه جوار د اشتراك دپاره يو خو شرائط دی کوم چه لاندې درج دی:
د لړيق اول په نیز د خلطت په وجه دو جو ب زکات شرطونه:-

① د دواړو سر و د مال دپاره دڅرن په ځانی کښې يو ځانی والې ضروری دي.

② چه نر کښې اتحاد وی.

③ چه په کور کښې اتحاد وی.

④ اوبه څکلو کښې اتحادوی.

⑤ په څرو نکې کښې اتحادوی.

⑥ پنی لښونکی کښې اتحاد وی.

⑦ پښورالښلو کښې اتحادوی.

⑧ د تگ راتگ په طریقو کښې اتحادی وی.

⑨ د حفاظت سپی کښې اتحادوی.

⑩ د احنافو په نیز د زکوة په ادا کولو کښې صرف د مالک د ملکیت اعتبار دی د هیڅ قسم خلط اعتبار نشته دي.

د مذهبینو خلاصه:- د جمهورو په نیز کله چه په دې اختلاط باندې کال تیرشی نودې دواړو ته به خلیطین ونیلې شی او د دواړو مال یو کیږی. د بحث خلاصه داشوه چه د جمهورو په نیز د زکوة مدار د چیلو په رمه او اشتراك او اتحاد باندې دي او د احناف په نیز د زکوة مدار د مال په ملکیت باندې دي.

د متفرق د جمع کولو صورتونه:- په زیر بحث حدیث کښې په دوو څیزونو سره منع راغلي ده یو

جمع بین المتفرق سره دویم تفریق بین المجتمه سره منع وارد ده. د احنافو په نیز دواړو څیزونو کښې منع مالک ته هم ده او څرو نکې ته هم. دوه صورتونه د جمع کولو دی او دوه د جدا کولو دی ټول څلور صورتونه دی. د احنافو د تشریح مطابق د څلورو صورتونو مثالونه په خدمت کښې پیش کولې شی. په دې کښې په معمولی تامل سره د جمهورو تشریح هم په ذهن کښې راتلې شی. اول ولاجم بین متفرق تشریح په مثالونو سره او گورنی.

اول مثال:- فرض کړه د دوو کسانو مشترکه اتیا چیلنی دی. د هر یو څلوېښت څلوېښت دی په کوم کښې چه په هر یو باندې یوه چلینی واجب ده. اوس دواړو مالکانو دا تدبیر او کړو چه دواړه حصی نی راجمع کړي او یو نصاب نی جوړ کړو. په کوم کښې چه یوه چلینی واجب ده نو په حدیث کښې د دې نه ممانعت راغلي دي "لا یجمع بین متفرق خشفة زیادة الصدقة" په دې جمله کښې مالک ته خطاب دي.

دویم مثال:- فرض کړه د دوو کسانو په ملکیت کښې څلوېښت چیلنی وي. شل د یو او شل

ذَ بَلْ وى دا چيلنى په جدا جدا ملك كښې دى. په دې كښې د نصاب نه كيدو په وجه په يومالك باندې هم زكوة نشته دې مگر زكوة راټولونكى دا تدبير او كړوچه دا جدا جدا ملكيت نى رايوځانى كړو او يوملكيت نى او گرځولو او ددې نه نى يوه چيلنى د زكوة په توگه وصول كړه. دا جمع بين المتفرق ده. د كوم نه چه ممانعت راغلې دې "ولا يجمع الساعى بين متفرق خشية فوت الصدقة" په دې جمله كښې زكوة راټولونكى ته خطاب دې. اوس جمله ولا يفرق بين مجتمع په مثال سره او گورنى

هريم مثال: - فرض كړه د يوسرى په ملكيت كښې څلوېښت چيلنى وې د اصول مطابق په دې كښې يوه چيلنى واجب ده مگر ده دا تدبير او كړوچه دا چيلنى نى شل شل كولو سره جدا كړې اوزكوة راټولونكى ته نى او ونيل چه دا د دوو سرو مال دې لهذا په دې كښې زكوة نشته دې. دا "تفريق بين المجتمع" دې د كوم چه ممانعت راغلې دې. "اى لا يفرق المالك بين مجتمعه خشية وجوب الصدقة" په دې جمله كښې هم مالك ته خطاب دې.

خلورم مثال: - فرض كړه د يوسرى په ملكيت كښې اتيا چيلنى جمع شوې. د اصول مطابق په دې كښې يوه چيلنى واجب وه ليكن زكوة راټولونكى دې تنگ كړو او ونى ونيل چه دا د دوو كسانو مال دې په كوم كښې چه دوه چيلنى واجب دى. دلته زكوة راټولونكى تفريق بين المجتمع او كړو. دې نه منع كړې شوې ده "ولا يفرق الساعى بين مجتمعه خشية قلة الصدقة" په دې جمله كښې هم خطاب زكوة راټولونكى ته دې. "خشية الصدقة" د حديث دا جمله مفعول له واقع ده ددې تعلق پورته خلورو وړو صورتونو سره دې لكه چه په مثالونو سره واضح كړې شوى دى.

قوله: - وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَا جَعَانِ يَنْتَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ:

د خلطة الشيوع په صورت كښې مراجعت: - يعنى كه دوو كسانو په مال كښې اختلاط او شراكت ساتلې وى او ساعى راتلوسره د دغه گډوډ مال نه زكوة وصول كړو نو هريو شريك به د بل نه د خپل ملكيت د تناسب مطابق په قيمت كښې رجوع كوى. د خلطه بحث او رانطو بيان تير شو. دلته د جمهورو په نيزدواړه قسم خلطه مراد دى. ليكن د احنافو په نيزدولته صرف خلطة الشيوع مراد دې.

قوله: فَإِنَّهُمَا يَتَرَا جَعَانِ يَنْتَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ:

د تراجع بالسوية وضاحت: - دا تراجع بالسوية د احنافو د ذوق مطابق داسې گنرل پكار دى چه مثلاً د دوو كسانو په مينځ د خلطة الشيوع په توگه شپږ شلې چيلنى مشتركه وې په داسې توگه چه د يوكس اتيا وې او د بل څلوېښت چيلنى وې. په چيلو كښې د جدا ملكيت څه نښه نه وه. راټولونكى راغلو او دوه چيلنى نى په زكوة كښې يوړې. اوس كتل دادى چه د

اتيا چيلو په مالک باندې خومره زکوة راځي او د څلويښتو په مالک به خومره راځي. نو ښکاره خبره ده چه د اتياؤ چيلو مالک به شپږ شلو چيلو کښې د دوه حصو مالک دې د څلويښتو چيلو مالک د يوې حصې مالک دې اوس به د دواړو چيلو قيمت لگولوسره د يو حصې مال په حساب سره به د هغه مالک نه زکوة اخستې شي او زکوة به راځي په دې کښې چه کوم کمې پاتې شو چه د يو حصې مال والا نه د چيلو کومه زياته حصه په زکوة کښې تلې ده هغه به په هغې کښې د دوو حصو والا طرف ته رجوع کوي چه زما حصه پوره کړه هغه به برابر سربار د هغه حصه ورکوي. دا د "بتراجمان بالسوية" مطلب دې شارحينو دلته دير څه ليکلي دي مگر دا آسان صورت دې او هم په دې باندې صبر کافي دې.

[١٧٩٧] د عشر د مقدار بيان

١٤٩٤- (١٣) [وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: ^[٢] "فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرُيًا الْعَشْرُ ^[٣] وَمَا سَقَى بِالنَّضْرِ نِصْفُ الْعَشْرِ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ١] او حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ^[٢] چې کوم شي چې آسمان يا چينو سیراب (اوبه) کړي وي يا خپله زمکه سرسيزه او شادابه وي نو په هغې کښې لسمه حصه واجبېږي ^[٣] او کومه زمکه چې د غوايانو، اوبيانو په ذريعه د کوهيانو څخه سیراب (اوبه) کړل شوي وي دهغې په حاصل کښې شلمه حصه واجب ده. (بخاري) **حل اللغات:-** ① سَقَت: چه اوبه نې کړې، خړوب نې کړې، ② الْعُيُونُ: د عين جمع ده چينې ته وائي ③ عَثَرِيًا: عثري او عاثور تروتازه او آبادي زمکې ته وائي. يعنې چه په خپله د جرړو په ذريعه د زمکې نه اوبه را کاپي. ④ النّضير: چه د غوايانو، اوبيانو په ذريعه سیراب شوې وي، يعنې د آرت په ذريعه **تسهيلات: قوله: أَوْ كَانَ عَثَرِيًا:**

د عشر د وجوب په اعتبار د زمکې دوه قسمونه:- ① مطلب دا چه کومه زمکه په باران يا چينو يا لختو باندې اوبه شوې وي يا پخپله تازه او آبا ده وي په هغې کښې چونکه په مالک باندې کم بوج راځي په دې وجه په هغې کښې لسمه حصه د زکوة ده ② او کومه زمکه په ارهټ يا اوبڼ وغيره په ذريعه اوبه کولې شي يا تيوب ويل لگولې شوې وي نو په هغې کښې په مالک باندې زيات بوج راځي لهذا شريعت د هغې په زکوة کښې کمې کولوسره شلمه حصه فرض گرځولې ده

(١) اخراجه البخاري في كتاب الزكاة / باب العشر فيما يسقى من ماء السماء. وبالماء الجاري ولم ير عمر بن عبد العزيز: «في الفصل شيئاً» (رقم- ١٤٨٣) وابدواود في السنن كتاب الزكاة / باب صدقة الزرع (رقم- ١٥٩٦) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الصدقة فيما يسقى بالأنهار وغيرها (رقم- ٦٣٩) والنسائي كتاب الزكاة / باب: ما يوجب العشر وما يوجب نصف العشر (رقم- ٢٤٨٨) و ابن ماجه كتاب الزكاة / باب صدقة الزرع والثمار (رقم- ١٨١٦) ومالك في الموطا كتاب الزكاة / باب زكاة ما يفرص من ثمار التخييل والأعقاب (رقم- ٣٣)

په ما خرج من الارض موزونانو کښې د عشر په وجوب کښې مذهب:-

«ماخرج من الارض» یاد پیمانې والاخیز د قسم نه وی یا د وزن والا قسم نه وی د پیمانې والا د عشر د پاره جمهورو سره پنځه وسق کیدل شرط دې د کوم تفصیل چه تیر شوې دې او په وزنی څیزونو کښې اختلاف دې.

① امام ابو یوسف رحمته الله فرماني موزون اکثر کال باقی پاتې وی او چه د ادنی مکيل پنځه وسق پورې قیمت رسیدلې وی نو بیا په دغه موزون کښې عشر دې گڼی نه دې. مثلاً ادنی مکيل شعیر دې یعنی اوربشي دی ددې پنځه وسق قیمت پورې که زعفران یا چائی اورسی نو په دې کښې عشر دې گڼی نه دې.

② امام محمد رحمته الله فرماني چه موزون کله دخپلې وزن آله پنځو امثالو ته اورسی په هغې کښې عشر دې گڼی نه دې مثلاً زعفران موزونی دې ددې د وزن آله یو پونډ دې کله چه پنځو پونډو ته اورسی نوزکوة به واجب وی گڼی نه به وی. دغه شان د چائیو یوه پیټی د موزون آله ده کله چه پنځو پیټو ته اورسی نو عشر به وی گڼی نه به وی دغه شان د مالوچو پنډ ددې آله وزن دې کله چه پنځو پنډونو ته اورسی نو عشر دې گڼی نه دې.

③ امام شافعی رحمته الله او امام مالک رحمته الله ماخرج من الارض د پاره دوه شرطونه لگوي اودا چه مکیلات نه وی دویم دا چه په دې کښې اقیات او ادخار کیدې شی اوس که چرې ماخرج من الارض کښې اقیات او ادخار نه وی یا مکیلات نه نه وی یا د پنځو وسق نه کم وی نو په دې کښې عشر نشته دې.

④ امام احمد رحمته الله صرف د پنځو وسق شرط لگوي مکيل او موزون کیدو ته نه گوري.

⑤ امام ابو حنیفه رحمته الله فرماني چه ماخرج من الارض کښې عشر دې «قلیلاکان او کثیراً مکيلاً او کان موزوناً یبقی اکثر السنة املاً». په دې مسئله کښې دلائل او جواب وغیره تفصیلات ددې باب حدیث نمبر ۱۷۳ کښې تیر شوی دی.

[۱۷۹۸] د حیوان په نقصان رسولو کښې معافی

۱۷۹۸- (۱) [۵] (۱) «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : [۲] «الْعَجَمَاءُ جَرَحُهَا جَبَارٌ» [۳] وَالْبُئْرُ جَبَارٌ [۴] وَالْمَعْدِنُ جَبَارٌ [۵] وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ» [۶] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] که خناور څوک زخمي کړي نو معاف دي [۳] که په کوهی څکلو کښې څوک مړ شي نو معاف دي [۴]

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة / باب: فی الرکاز الخمس (رقم- ۱۴۹۹) و مسلم فی کتاب الحدود / باب جرح العجماء، والمعدن، والبئر جبار (رقم) ۴۵ - (۱۷۱۰) وابوداود فی السنن کتاب الدیات / باب فی الدابة تنفع برجلها (رقم- ۴۵۹۲) والنسائي کتاب الزکاة / باب المعدن (رقم- ۲۴۹۵) وابن ماجه کتاب الدیات / باب الجبار (رقم- ۲۴۷۳) و الدارمی کتاب الزکوة باب فی الرکاز (رقم-) ۱۷۱۰

که کان (درنگ) کستلو کنبې څوک مړ شي نو معاف دي [۵] او په رکاز کنبې پنځمه حصه واجبيږي. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ① العَجَاءُ: څاروی، ځناور، ② جَرَحًا: زخمی کول ددې څاروی، ③ جَبَّارٌ: أي هَذِهِ: معاف دي. ④ البَلَدُ: کوهې، ⑤ التَّغْيِثُ: کان، درنگ، ⑥ الزَّكَاةُ: خزانه، کان.

تسمیلات: **قوله: العَجَاءُ جَرَحًا جَبَّارٌ:**

د عجماء تعریف: - العجماء د عجم تانیث دې د عجم لغوی معنی گونگا ده. دلته ځناور مراد دې ځکه چې هغه په خبرو کولو باندې قادر نه دی لکه چې گونگیان دی. عرب خلق عجمونه هم په دې وجه عجم وانی چې د هغوی په نیز دوی گونگیان دی.

قوله: جَرَحٌ: زخم ته وانی

د څاروی د نقصان په رسولو په مالک عدم ضمان: - "جبار" ای مدیر معنی د ځناور و نقصان کول څوک چغړی کول یا فصل خرابول بې ځایه دی په مالک باندې هیڅ تاوان او ذمه واری نشته دې. لیکن دا حکم هغه وخت دې کله چې ځناور سره نه راکب وی نه ساتی وی نه قائد وی.

د نقصان رسولو د وخت په اعتبار کنبې مذاهب: -

که چرې په دوی کنبې یوهم هغې سره وی او ځناور د هغه د بې پرواهۍ نه نقصان او کړنو ذمه واری اوتوان به راځي. اوس که د ځناور دا نقصان د ورځې وی یا د شپې وی نو آیا ددې په څه اثر په ذمه واری باندې پریوځي که نه؟

① په دې کنبې د جمهور علماؤ په نیز که چرې ځناور د ورځې نقصان کړي دې نو په مالک باندې ضمان نشته دې ځکه چې د ورځې وخت کنبې د فصل وغیره د حفاظت ذمه واری د هغې په مالک ده د ځناور په مالک نه ده او که چرې نقصان نئ د شپې کړي وی نو د ځناور په مالک به ضمان راځي ځکه چې د شپې د ځناور د حفاظت ذمه واری د هغې په مالک وه هغه د غفلت نه کار اخستې

② د ائمه احناف په نیز هیڅ فرق نشته دې اصل مدار د مالک په وجود او عدم باندې دې په شپه ورځ سره هیڅ فرق نه پریوځي.

د اول فریق دلیل: - د ابو داؤد شریف یو کمزورې روایت د دوی مستدل دې په کوم کنبې چې د ورځې او شپې فرق بیان کړي شوې دي.

د دویم فریق دلیل: - زیر بحث حدیث د دوی مستدل دې چې «العجماء جرحها جبار» یعنی د ځناور نقصان بې ځایه دي.

د اختلاف بنیاد او د تریفک قوانین: - بهر حال بعضي علماؤ دا اختلاف د عرف اختلاف ګرځولي دې ځکه چې بعضي مقاماتو کنبې د ورځې او شپې په نقصان کنبې فرق وی او

بعضی مقاماتو کنبی نه وی. د خنور د نقصان د ضمان راتلو اونه راتلو قاعده سره د نن صبا موجوده دور د تریف قوانین دپاره اود گادی د جنگیدو او بیا د تاوان اوضمان دپاره یو جامع ضابطه ملایوړی.

قوله: وَالْبُرْجَبَار:

د حدیث د جملې دوه مفهومه: - ① یعنی خپله مملوکه زمکه یا غیر آباد زمکه کنبی یوسړی کوهی او کنستلو په دې کنبی یوسړی راغلو پریوتلو نو په دې کنبی د کوهی په مالک باندې ضمان نشته دې په دې شرط چه په عام د تیریدو لار کنبی کوهی نه وی.

② دغه شان که یوسړی د کوهی کنستلو دپاره مزدور مقرر کړو او کوهی کنستلو سره په کنبی لاندې ځین شو نو په مالک باندې ضمان نشته دې دا دویم مفهوم حدیث سره زیات نیز دې دې.

قوله: وَالْمُعْدِنُ جَبَار:

د جبار په مفهوم او حکم کنبی دوه اقوال: - ① معدن د معدنیاتو کان ته وائی یعنی یوسړی په خپله غیر مملوکه غیر آباد زمکه کنبی کان کنستلې وی او که کنده پاتې شوې وی په هغې کنبی څوک سړی راغلو هلاک شو نو په دې کنبی په مالک باندې هیڅ تاوان نشته دې.

② د دکان کنستلو وخت کنبی مزدور د ملې لاندې ځین شو او مې شو دهغه وینه بې: خایه ده په مالک باندې تاوان نشته دې. دا دویم مفهوم حدیث سره زیات نیز دې دې. دا څیزونه که چا د مسلمانانو په لار کنبی او کنستل یا د بل په زمکه کنبی جوړ کړل او بیا څوک په هغې کنبی پریوتلو مې شو نو ضمان به په مالک باندې راځی دهغه د طرف نه به دیت عاقله ادا کیږی.

په وگاز کنبی د خمس حکم: - "وَالرَّكَازُ الْخَمْسُ" که چرې چاته د رکاز مال ملاؤ شی نو په هغې کنبی پنځمه حصه د بیت المال ده او څلور حصې د موندونکی ده
د زمکې هغه د راویستې شوی غیز درې اقسام: - د رکاز د لفظ تفسیر او تعیین نه مخکې د تمهید په توگه دا گنړل پکار دی چه دلته درې یوشان الفاظ دی یعنی چه کوم مال د زمکې نه رااوویستلې شی د هغې درې قسمونه دی:

① **گنز:** کنز هغه مال او خزانه ده کومه چه انسان پخپله په زمکه کنبی ځینه کړې وی.
② **معدن:** معدن هغه مال دې کوم چه الله تعالی د زمکې د تخلیق په وخت په زمکه کنبی پیدا کړې وی کوم ته چه قدرتی معدن وائی یعنی اول د فنیه د مخلوق ده او دویمه د فنیه د خالق ده.

③ **وگاز:** د رکاز د لفظ تفسیر او تشریح او د دې تعیین کنبی د فقهاء کرامو اختلاف دې.

د رکاز په مصداق کښې مذهب:-

① د شوافع حضراتو په نیزد رکاز مصداق صرف کنز دې کنز او رکاز دواړه مترادف الفاظ دی په دې کښې خمس دې او معدنیات کښې خمس نشته دې.

② د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیزد رکاز لفظ د خښولو او ثابلولو په معنی کښې دې. دا لفظ کنز او معدن دواړو ته شامل دې. کنز دغنیه د مخلوق ده او معدن دغنیه د خالق ده. لهذا دکنز په شان په معدن کښې هم خمس واجب دې. اصل اختلاف په معدنیاتو کښې دې داحنافو په نیزد په دې کښې خمس دې د شوافع په نیزد نشته دې. او که په معدن کښې سره زریا سپین زر ملاؤ شی نو د شوافع په نیزد په دې کښې زکوة واجب دې په یو قول کښې کال تیریدل شرط دې دویم قول کښې کال تیریدل شرط نه دې.

اول فریق دلیل:- زیر بحث حدیث د دوی مستدل دې ځکه چه دلته د رکاز په معدن باندې عطف شوي دې کوم چه تغایر غواړي لهذا معدن یو څیز دې او رکاز بل څیز دې.

د اول فریق د دلیل جواوونه:- ① احنافو سره مرفوع احادیث هم دی دکوم په مقابله کښې چه د شوافع استدلال صحیح نه دې.

② ددې حدیث مصداق کوم چه شوافع بیان کړې دې نه هغه مصداق زیات واضح دې کوم چه احناف بیان کړې دې. لهذا دا حدیث داحنافو دلیل دې نو د جواب ضرورت نشته دې.

③ په دې حدیث کښې دریو د داسې څیزونو ذکر دې په کوم کښې چه تاوان اوضمان معاف دې. لهذا معدن نه مراد خالی کنده زیات مناسب ده. کله چه خالی کنده مراد وی نو د وفی الرکاز عطف هم صحیح شو په دواړو کښې ردوبدل راغلو. لکه چه یوه جمله کښې د ظرف دحکم ذکر او کړې شو کوم چه د معدن په نوم سره یاد کړې شو چه په دې کښې هیڅ نشته او په آخری جمله وفی الرکاز کښې د مظروف دحکم ذکر او کړې شو کوم چه ماخرجه من المعدن خزانه ده چه په دې کښې خمس دې دا بیان ډیر مناسب او ضروری وو په دې وجه د عطف سره راوړلې شو.

د دویم فریق دلائل:- ① امام محمد رحمته الله علیه په مؤطا محمد کښې یو حدیث نقل کړې دې

① «قال محمد الحديث المعروف ان النبي صلى الله عليه وسلم قال وفي الرکاز الخمس قبل ما رسول الله! وما رکا؟ قال البائل الذي خلقه الله في الارض يوم خلق السموات والارض في هذه المعادن فغيبها الخمس» (مؤطا محمد)

② جوهر النقی کښې لیکلی دی چه حضرت علی رضی الله عنه فرمائیل «الرکاز هو المعدن»

③ امام بیهقی رحمته الله علیه په خپل کتاب المعرفة کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه یو مرفوع حدیث نقل کړې دې یو څو الفاظ دادی «الرکاز الذي ينبت في الارض» (بيهقي)

④ امام ابویوسف رحمته الله علیه کتاب الخراج کښې یو حدیث نقل کړې دې دکوم الفاظ چه دادی:

«وَلِي الرِّكَازُ الْخَمْسُ فَقِيلَ مَا الرِّكَازُ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ الْذَهَبُ وَالْفِضَّةُ الَّذِي خَلَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْأَرْضِ يَوْمَ خَلَقْتَ»
(كتاب الخراج)

⑤ دَلَعْتَ كِتَابَ الْمَغْرِبِ كِنْبِي لِيَكْلِي دِي «الرِّكَازُ هُوَ الْمَعْدِنُ وَالْكَنْزُ، لِأَنَّ كِلَاهُمَا مَرْكُوزٌ فِي الْأَرْضِ وَإِنْ اخْتَلَفَ الرَّاكِزُ» دِي تُولُو حَوَالَهُ جَاتُو أَوْ اسْتَدَلَّلُوهُ نَهْ ثَابِتُهُ شَوْهْ چِهْ رِكَازِ كِنْبِي مَعْدِنْ هَمْ شَامِلْ دِي لِهَذَا پِهْ مَعْدِنْ كِنْبِي هَمْ خَمْسْ دِي بِيَا مَعْدِنْ پِهْ دِرِي قِسْمُهُ دِي:

۱- هَغِهْ مَعْدِنِيَّاتْ چِهْ دِ اَوْرْ پِهْ ذَرِيعُهُ سِرِهْ وَيَلِي كِبِرِي لَكِهْ سِرِهْ زَرِ سَبِينْ زَرِ خُورِهْ أَوْ چُونِهْ.

۲- هَغِهْ مَعْدِنِيَّاتْ كُومْ چِهْ پِهْ غُرُونُو كِنْبِي يَاقُوتْ زَمْرُدْ أَوْ عَقِيقْ وَغَيْرِهْ قِسْمْ كَانِرِي دِي.

۳- هَغِهْ مَعْدِنِيَّاتْ كُومْ چِهْ مَانَعْ وَي لَكِهْ تَبِلْ پَتِرُولْ وَغَيْرِهْ.

اَوْسْ دَامَامْ أَحْمَدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پِهْ نِيْزْ دِي دِرِیَوَارْ كِنْبِي خَمْسْ وَاجِبْ دِي. دَامَامْ مَالِكُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْ إِمَامْ شَافِعِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پِهْ نِيْزْ صَرَفْ دِ سِرُو زَرُو أَوْ سَبِينُو زَرُو كَانْ كِنْبِي خَمْسْ دِي بَاقِي كِنْبِي نَشْتِهْ. دَأَحَنَافْ پِهْ نِيْزْ صَرَفْ اَوَّلْ قِسْمْ كِنْبِي خَمْسْ دِي بَاقِي دُوو كِنْبِي نَشْتِهْ دِي.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[۱۷۹۹] دَسْرُو زَوَاوَسِينُو زَرُو نَصَابْ

۱۷۹۹- (۱) [۲۶] عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «قَدْ عَقُوتُ عَنْيَ الْخُبْلَ وَالرَّقِيقَ [۳] فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا [۴] وَلَيْسَ فِي سَبْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ [۵] فَإِذَا بَلَغْتَ مِائَتَيْنِ فَمِائَةً دِرْهَمًا». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ،

تَوْجِهُهُ [۱]: حَضْرَتْ عَلِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَوَايَتْ كُورِي چِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَفَرَمَايِلْ [۲] مَا پِهْ اَسُونُو أَوْ غِلَامَانُو كِنْبِي زَكَاتْ مَعَافْ كِرِي دِي اِيْعَنِي كِهْ غِلَامْ دِ تِجَارَتْ دِ پَارِهْ نِهْ وَي نُو پِهْ هَغِي كِنْبِي زَكَاتْ نَشْتِهْ أَوْ دِ اَسُونُو دِ زَكَاتْ پِهْ بَارِهْ كِنْبِي چِي دِ اِئْمِهْ (اِمَامَانُو) كُومْ اخْتِلَافْ دِي هَغِهْ بَيَانْ شُوي دِي [۳] نُو تَاسُو دِ سَبِينُو زَرُو زَكَاتْ پِهْ هَرْ خُلُوبِنَسْتْ دِرْهَمْ كِي دِ يُو دِرْهَمْ پِهْ حِسَابْ سِرِهْ اَدَا كُورِي «هَرْ كَلِهْ چِي سَبِينْ زَرِ بِقَدْرِ نَصَابْ يِعْنِي دُوهُ سُوهُ دِرْهَمْ وَي خُكِهْ» [۴] چِي يُو سَلْ نُوِي ۱۹۰ دِرْهَمْ (يِعْنِي دِ دُوهُ سُوهُ دِرْهَمْ خُكِهْ كِم) پِهْ سَبِينُو زَرُو كِي زَكَاتْ وَاجِبْ نِهْ دِي [۵] هَرْ كَلِهْ چِي دُوهُ سُوهُ دِرْهَمْ سَبِينْ زَرِ وَي نُو پِهْ هَغِي كِي پَنَخْهُ دِرْهَمْ دِ زَكَاتْ پِهْ طُورْ وَرَكُولْ وَاجِبْ دِي (تَرْمِذِي اِبُو دَاوُدَ)

[۱] وَفِي رِوَايَةٍ لِإِبْنِ دَاوُدَ عَنِ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنْ عَلِيٍّ [۲] قَالَ زُهَيْرٌ: أَحْبَبُهُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: [۳] «هَاتُوا زَكَاةَ الْعُسْرِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا [۴] وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ شَيْءٌ حَتَّى تَبْرِمَ مِائَتَيْنِ دِرْهَمًا [۵] فَإِذَا

(۱) أَخْرَجَهُ ابْنُ دَاوُدَ فِي السَّنَنِ كِتَابَ الزَّكَاةِ / بَابُ فِي زَكَاةِ السَّائِمَةِ (رَقْم - ۱۵۷۴) وَالتِّرْمِذِيُّ كِتَابَ الزَّكَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جَاءَ فِي زَكَاةِ الذَّهَبِ وَالْوَرَقِ (رَقْم - ۶۲۰) وَالنَّسَائِيُّ كِتَابَ الزَّكَاةِ / بَابُ: زَكَاةُ الْوَرَقِ (رَقْم - ۲۴۷۷) وَابْنُ مَاجَةَ كِتَابَ الزَّكَاةِ / بَابُ زَكَاةِ الْوَرَقِ وَالذَّهَبِ (رَقْم - ۱۷۹۰) وَالدَّارِمِيُّ مِنْ كِتَابِ الزَّكَاةِ / بَابُ فِي زَكَاةِ الْوَرَقِ (رَقْم - ۱۶۶۹) وَاحِدٌ فِي الْمُسْنَدِ ۹۲/۱

كَانَتْ مِائَتِي دَرَاهِمٍ فَمِنْهَا حَمْسَةٌ دَرَاهِمٌ ١٦ فَمَا زَادَ فَعَلَى حِسَابِ ذَلِكَ ١٧ وَفِي الْبَقَرِ كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ ١٨ فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةً فَشَاةٌ إِلَى مِائَتَيْنِ ١٩ فَإِنْ زَادَتْ ثَلَاثًا شِئَاءً إِلَى ثَلَاثِمِائَةٍ ٢٠ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةً ٢١ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا تِسْعٌ وَكَلَاوُنٌ فَلَيْسَ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ ٢٢ وَفِي الْبَقَرِ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيْعًا ٢٣ وَفِي الْأَرْبَعِينَ مِئْتَةً ٢٤ وَلَيْسَ عَلَى الْعَوَائِلِ شَيْءٌ ٢٥.

توجه: ١٦) ابو داؤد رحمه الله: د حارث اعور خخه د حضرت علي دا روايت نقل كړي دي چې ١٧) زهير رحمه الله: (چې د حارث رحمه الله خخه روايت نقل كوي) هغه واني چې زما گمان دي چه حارث دا ويلي دي چې حضرت علي ؑ د نبي كريم ؐ دا ارشاد نقل كړي دي ٢٢) چې تاسو (هر كال) په هر څلويښت درهم كې يو درهم يعنې څلويښتمه حصه ادا كوي ٢٣) او په تاسو تر هغه وخته پورې هيڅ واجب نه دي تر څو پورې چې تاسو سره دوه سوه درهم پوره نه شي ٢٤) هر كله چې دوه سوه درهمه پوره شي نو په هغې كې بطور زكات پنځه درهم واجبيږي ٢٥) او كله چې د ٢٠٠ خخه زيات شي نو په هغې كې به په هغه حساب سره زكات واجب كيږي ٢٦) او د بزو نصاب دا دي چې په هر څلويښت بزو كې يوه بزه واجبيږي او دا يوه بزه د ١٢٠ پورې تعداد د پاره ده ٢٧) او هر كله چې د دې تعداد خخه يوه بزه هم زياته شي نو تر دوه سوه پورې دوه بري (چيلې) واجبيږي ٢٨) او هر كله چې د دوه ٢٠٠ سوه خخه يوه بزه هم زياتې شي نو دري سوه پورې دري بري (چيلې) واجبيږي ٢٩) او هر كله چې د دري سوه خخه زياتې شي (يعني څلور سوه شي) نو په هرو سلو بزو كې يوه بزه واجبيږي ٣٠) او كه ستاسو سره بقدر د نصاب بزې نه وي (يعني نهه ديرش بري (چيلې) وي) نو بيا په هغې كې ستاسو په ذمه هيڅ نه واجبيږي ٣١) او د غواگانو نصاب دا دي چې په هر ديرشو كې د يو كال د عمر يو غوايي ٣٢) او په څلويښت كې دوه كليزي غوا (چې قندهارې ژبه كښې ورته گيلگي واني) واجب ده ٣٣) او د كار روزگار په څارو كې هيڅ هم (يعني زكات) واجب نه دي.

حل الفلان: ١) الزكاة: دچاندي، سپينو زرو درهم، ٢) ثبتم: دغوا د يو كال پچي ته واني، سخې، ٣) مئته: چه دوه كالو وي او غاښونه يې راختلې وي. گيلگي، ٤) العوائيل: د كار روزگار څارو ته عوامل واني.

تسهيلات:

قولہ: فَعَلَى حِسَابِ ذَلِكَ:

د سرو زرو او سپينو زرو نصاب بغير د څه اختلاف نه متعين دي چه دچاندي نصاب دوه سوا درهم دي په كوم كښې چه پنځه درهم زكوة دي په هر څلويښت باندي يو درهم واجب دي او د سرو زرو نصاب ٢٠ مثقال دي. په كوم كښې چه نصف مثقال زكوة واجب دي. د تولي په حساب سره دوه نيمې پنځوس تولي چاندي نصاب دي او اووه نيمې تولي سره زر نصاب دي.

په کمورو (نصاب نه زیاتی مقدار) باندې د زکات په فرضیت کېنې مذهب:-

اوس که سره زر او سپین زرو مقدار د نصاب نه لږ شان زیاتی شی نو د هغې څه حکم دي؟
په دې کېنې د فقهاؤ اختلاف دي.

① جمهور سره د صاحبینو فرماني که د نصاب نه یو درهم هم زیات شو د هغې حساب به کولې شی او د هغې څلویښتمه به په زکوة کېنې ورکولې شی.

② امام ابوحنیفه رحمته الله علیه سفیان ثوري رحمته الله علیه او امام شعبي رحمته الله علیه فرماني په دغه زیاتی حصه باندې زکوة نشته دي او که چرته دا زیاتی حصه څلویښت درهم ته اوړی بیا به زکوة واجب وی په هغې کېنې به یو درهم ورکولې شی هم دغه شان د ۲۰ مثقال نه د زیاتی حصې حکم دي.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث حدیث د دوی مستدل دي په کوم کېنې "فما زاد فعلی حسابه" واضح الفاظ موجود دی.

د اول فریق د دلیل جواب:- په دې کېنې د زیادت نه تر څلویښتو پورې زیاتوالې مراد دي چه کله تر څلویښتو پورې زیات شی نو بیا زکوة دي. دا مطلب مراد اخستل ځکه ضروري دي چه په نورو احادیثو کېنې د څلویښتو د شمیر تصریح موجود ده په دې سره به په ټولو احادیثو کېنې تطبیق هم راشی.

د دویم فریق دلائل:- ③ حضور پاک حضرت معاذ رضی الله عنه د کسور نه زکوة اخستلو نه منع کړې ووبل د کسور د زکوة حساب کېنې حرج عظیم دي. "والخرج مدفوع فی الشرع".

④ د بیهقی او دارمی هغه روایت د دوی مستدل دي په کوم کېنې چه حضور اکرم صلی الله علیه و آله وسلم د عمرو بن حزم رضی الله عنه په نوم خط کېنې لیکلی دی. الفاظ دادی: «ان فی کل خمس اواق من الورق خمسة دراهم فما زاد فی کل اربعین درهما درهم» (کذا فی زجاجة المصابیح ج ۱ ص ۵۱۰).

[۱۸۰۰] د غواگانو نصاب

۱۸۰۰- (٤١) [١] «وَعَنْ مُعَاذٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْيَمَنِ [٢] أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً [٣] وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مِئْنَةً». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: ① د حضرت معاذ رضی الله عنه په باره کې منقول دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم چې هغه (عامل جوړولو سره) یمن ته ولېږلو [٢] نو دا حکم یې ورکړو چې هغه دي د زکات په طور د هر دیرش غواگانو څخه یو کلیز غوايي (گیلگي) یا یو کلیزي غوا (گیلگي) اخلي [٣] او هر څلویښت غواگانو څخه دوه کلیزه غوا (سخي) یا دوه کلیزي غوايي (سخي) دي وصولوي. (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، دارمي)

(١) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة/باب فی زکاة السائمة (رقم-۱۵۷۸) و الترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب ما جاء فی زکاة البقر (رقم-۶۲۳) و النسائی کتاب الزکاة/باب: زکاة البقر (رقم-۲۴۵۰) و ابن ماجه کتاب الزکاة/باب صدقة البقر (رقم-۱۸۰۳) و الدارمی من کتاب الزکاة/باب زکاة البقر (رقم-۱۶۶۳)

حل الفات: ① وَجَبَتْ: أَيُ جَبْنَ أَرْسَلَتْ: يَعْنِي كَوْم وَخْت نِي چِه لِيرَلو. ② تَبِعًا: دَغُوا د يوكال بچي ته وائی، (نریا ماده)، ③ مُنْتَهً: د غوا هغه بچي چِه د دوو کالو پوره کیدوسره دریم کال نې شروع شوې وی.

تسهيلات:

قوله: مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِعًا أَوْ تَبِعَةً:

ه غواگانو نصاب: - د غوا غوانی د زکوة باره کښې په دې خبره باندې اتفاق دې چِه ددې نصاب دیرش دې. د دیرشو نه په کم باندې زکوة نشته دې. په دیرش باندې یو تبع یا یوه تبعه واجب دی. تبع هغه سخې دې چِه د یوکال کیدوسره دویم کال نی شروع شوې وی. کله چِه غواگانې څلویښت شی نو په هغې کښې یو مسنه ده. مسنه هغه سخا سخې دې چِه دوه کاله مکمل کولوسره په دریم کال کښ' قدم کیخودې وی. ددې نه پس به هم په دې ترتیب سره حساب روان وی چِه یه هرو دیرشو باندې یوه تبعه او هرو څلویښت باندې یوه مسنه راځي په دې خبره دټولو فقهاؤ اتفاق دې.

په اوقاصو باندې په وجوب زکات کښې مذهب:

البته په دې کښې اختلاف دې چِه د دیرشو او څلویښتو په مینځ کښې کوم زیاتی شمیر دې په هغې باندې څه واجب دی که نه؟ ① د صاحبینو په نیزیه دې کښې هیڅ هم نشته دې ② او امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه دې باره کښې روایات مختلف دی. مشهور هم دغه دی چِه ددې اعداد حساب لگولو سره زکوة ادا کول پکار دی مثلاً په څلویښتو باندې یوه غوا ده که زیاتی وی نو یو مسنه او دویمه مسنه څلویښتمه حصه به ادا کولې شی.

[١٨٠١] په زکاة کښې د واجب مقدار څخه د زیات وصولولو حرمت

٨٠١- (١) [١٨١] وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «الْبُعْتَدَى فِي الصَّدَقَةِ كَمَا نَبِهَا»
"رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ."

توجه: ① حضرت انس رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایيل [٢] د زکات اخستلو کې د واجب مقدار څخه زیاتي کونکي د زکات نه ورکونکي په شان دي (یعني څرنگه چې زکات نه ورکول گناه ده دغه شان په زکات کې د واجب مقدار څخه زیات وصولول هم گناه ده) (ابوداؤد، ترمذی)

حل الفات: ① البُعْتَدَى: أَيُ السَّاعَى الْمُتَخَاوِعُ عَنْ قَدْرِ الْوَاجِبِ: څوک چِه په اخستلو کښې د واجب حق نه زیات وصولوی.

(١) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة /باب فی زکاة السائمة (رقم-١٥٨٥) والترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فی المعتدی فی الصدقة (رقم-٦٤٤) وابن ماجه کتاب الزکاة /باب ما جاء فی مال الصدقة (رقم-١٨٠٨)

تسهيلات:

قولہ: المعتدی فی الصدقة

پہ صدقہ کنبی د معتدی پہ مراد کنبی اووہ اقوال ۱-

① یعنی ہفہ ساعی چہ ہفہ صدقہ پہ وصولولو کنبی د واجب مقدار نہ تجاوز اوکری نو ہفہ پہ گناہ کنبی د ہفہ کس پشان دی کوم چہ زکوۃ نہ ورکوی

② ابن الملك یوسف فرمائی کوم مالک خینی مال پتوی او تعدی کوی ہفہ گناہ کنبی د ہفہ کس پشان دی کوم چہ زکوۃ نہ ورکوی

③ کوم ساعی چہ د واجب مقدار خخہ تجاوز کوی نو ہفہ پہ گناہ کنبی د ہفہ شان دی خوک چہ رب المال د زکوۃ ورکولو نہ منع کوی

④ ددی نہ ہفہ کس مراد دی خوک چہ غیر مستحق تہ زکوۃ ورکوی

⑤ معتدی نہ مراد ہفہ ساعی دی خوک چہ خپل اختیار سرہ مال واخلی داہم د مانع پشان گناہگار دی

⑥ ددی خخہ مراد ہفہ رب المال دی چہ پہ زکوۃ کنبی تول مال ورکوی ا و خپل اہل و عیال دپارہ ہیخ نہ پریردی

⑦ ددی خخہ ہفہ رب المال مراد دی چہ زکوۃ ورکولو خخہ پس پرہ احسان کوی او تکلیف رسوی

د حدیث خلاصہ:- الحاصل دی پہ زکوۃ خوشحالی سرہ عبادت گنرلو نہ پس مستحق دی ورکری شی پہ خان بوج نہ دی گنرل پکار او نہ غیر مستحق تہ ورکول پکار دی داشان چاتہ چہ زکوۃ ورکری نو ہفہ تہ پیغور وغیرہ نہ دی ورکول پکار بہ دی سرہ د صدقہ ثواب ضائع کیپی کما فی القرآن لَا تُبْطِلُوا صَدَقَتُكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَى

[۱۸۰۲] اد غلی او کجوری د زکات حکم

۱۸۰۲- (۱) [۹] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [۲] «لَيْسَ فِي حَبِّ وَلَا تَمَرٍ صَدَقَةٌ [۳] حَتَّى يَبْلُغَ ثَمَنُهُ أَوْسُقًا» - رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمہ: [۱] ابو سعید خدری ؓ روایت کوی چہ نبی کریم ﷺ وفرمایا [۲] پہ غلہ او کجورو کی تر ہفہ وختہ پورے زکات واجب نہ دی [۳] تر خو پورے چہ د ہفہ مقدار پنخہ وسق (۲۵ من ۲۱ ۱/۲ سیرہ) نہ وی. (نسائی)

حل الفتاویٰ:- ① حَبِّ: غلہ، غنم وغیرہ. ② أَوْسُقًا: د وسق جمع دہ. دا یو پیمانہ دہ یو وسق د شپیتہ (۹۰) صاع برابر وی، او یو صاع د خلور مدہ برابر وی.

تسهيلات:

قوله: حَتَّى يَنْتَهِي حَسَةً أَوْسَى:

دامام شافعی دلیل:- دا د امام شافعی دلیل دی چه ترکومې پوري غله پنځو وسقو ته نه وی رسیدلې نوترهغې پورې په دې کښې زکات نشته د دې جوابونه مخکښې تیر شوی دی.
[١٨٠٢] د مختلفو څیزو نوزکات وصولول

١٨٠٣- (١٠) [١] وَعَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ قَالَ: [٢] «عِنْدَ ثَابِتٍ كِتَابُ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: [٣] إِنَّمَا أَمْرُهُ أَنْ يَأْخُذَ الصَّدَقَةَ مِنَ الْخِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالزَّيْبِ وَالْثَمَرِ». [٤] مُرْسَلٌ رَوَاهُ فِي تَرْجِمِ السَّنَةِ.

توجه: [١] موسی ابن طلحه (تابعی)، رحمه الله وایي [٢] چې مونږ سره د حضرت معاذ ابن جبل رحمه الله هغه مکتوب گرامی دی چې نبی کریم ﷺ هغه ته لیږلي وو حضرت معاذ بیان اوکړو [٣] چې نبی کریم ﷺ ماته دا حکم راکړي دي چې زه دغنمو، وربشو، انگورو او خرماؤ زکات وصول کړم، [٤] دا حدیث مرسل دي او په شرح السنه کې نقل کړې شوي دي.
حل اللغات:- ① الخِنْطَةُ: غنم، ② الشعير: وربشې، ③ الزيب: انگور.

تسهيلات:

قوله: الْخِنْطَةُ:

يوه تنبيه:- په دې حدیث کښې د څلورو څیزونو نه د صدقې اخستلوچه کوم حکم ورکړې شوې دي دا دهغه علاقې د حالت په وجه سره وو. هلته هم دغه څلور قسمه غلې وې بل څه غله نه وه. ددې مطلب دانه دې چه د دغه څلورو څیزونو علاوه غلوکښې زکوة نشته دې دلته د امر واقعی بیان دي د نورو څیزونونفې مقصودنه ده.
[١٨٠٤] د نوپه میوو کښې د عشر ورکولو حکم

١٨٠٣- (١١) [١] وَعَنْ عَتَابِ بْنِ أُسَيْدٍ [٢] أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: «فِي زَكَاةِ الْكُرْمِ: [٣] إِنَّمَا تُخْرَسُ كَمَا تُخْرَسُ النَّخْلُ» [٤] ثُمَّ تَوَدَّى زَكَاةُ زَيْبٍ [٥] كَمَا تَوَدَّى زَكَاةُ النَّخْلِ ثَمَرًا». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] حضرت عتاب ابن اسید رحمه الله راوي دي [٢] چې نبی کریم ﷺ د انگورو د زکات په باره کې وفرمایلي [٣] د انگورو دي داسې اندازه وکړل شي څرنګه چې د خرماؤ اندازه کیږي [٤] بیا دهغه انگورو زکات دي هغه وخت اداء کړې شی کله چې هغه وچ شی [٥] څرنګه چې د وچیدو څخه روسته د خرماؤ زکات ادا کولی شي. (ترمذي ابو داؤد)

(١) اخرجه احمد فی السند ٢٢٨/٥ والدارقطني حدیث رقم ٨

(٢) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة/باب فی خرس العنب(رقم-١٦٠٣) و الترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب ما جاء فی الخرس(رقم-٦٤٤) والنسائی کتاب الزکاة/باب شراء الصدقة (رقم-٢٦١٨) وابن ماجه کتاب الزکاة/باب خرس النخل والعنب(رقم-١٨١٩)

حل اللعان: ① - الزكوة: دا د کرم جمع ده انگور تري مراد دی. ⑦ قَرَضَ: اُنْیَ تُحْزِرُوهُنَّ: دا د خرص نه دې اندازه کولو او تخمینه لگولو سره د حساب لگولو په معنی کښې دې ⑤ زَيْبًا: انگور، الثقل: هغه کجورې چه په اونه کښې موجود وی، ⑥ قَرَأَ: کجورې.

تسهيلات:

قوله: إِنَّهَا تُقْرَضُ كَمَا تُقْرَضُ الثَّلَثُ:

د خرص د ضرورت پېښېدو پس منظر: - دې وخت کښې ددې خرص ضرورت ځکه پېښ شو چه د خيبر د يهودو زمکې کله د مسلمانانو لاس ته راغلې نو يهودو په زميندارنۍ باندې دغه زمکې آبادول شروع کړل. نيمه غله د هغوی او نيمه غله د مسلمانانو مقرر شوه ليکن د هغوی په زړونو کښې دا خبره وه چه دا زمکې زمونږ دى مسلمانانو فتح کولو سره زمونږ نه په زور اخستې دى. په دې وجه هغوی په ميوو کښې خیانت کول جائز گڼلو او د ميوو د پخيدو پورې د انتظار کولو نه مخکښې د هغې د ضائع کيدو خطر په پيدا شوې وه. په دې وجه حضور پاک د خرص نظام قائم کړ او داسې چه يوماهر سرې به باغ ته تلو او په ونو کښې به نۍ د کهجورو اندازه کوله او بيا به نۍ حکم ورکولو چه دومره من کهجورې دى په اوچيدو باندې په دې کښې دومره زکوة دې. وړاندې دمه وارى د زميندار ده چه هغه ددې حفاظت کوى او که نه کوى. دغه شان به غله محفوظ شوه. اوس مسئله داده چه آيا اندازه لگول او د خرص عمل په شرعى توگه باندې حجت ملزمه دې که نه دې؟

د خرص په حجيت کښې مذاهب: -

① د بعضې فقهاؤ په نيز د خرص دا عمل حجت ملزمه دې.
② ائمه احناف د خرص ددې عمل جائز گڼلو قائل دى ليکن دا حجت ملزمه نه منى چه په نورو باندې دا حساب قطعى حجت جوړشى.

[۱۸۰۵] په زکات کښې د مزكى خيال ساتل

۱۸۰۵- (۱۲) [۱] وَعَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَلْمَةَ حَدَّثَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَقُولُ [۲]: «إِذَا خَرَصْتُمْ حَقًّا وَادْعُوا الثَّلَثَ» [۳] إِنْ لَمْ تَدْعُوا الثَّلَثَ فَادْعُوا الرَّيْعَ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] سهل ابن ابى حشمه رضي الله عنه به د رسول كريم ﷺ دا حديث بيانولو چې حضور ﷺ وفرمايل [۲] هرکله چې تاسو د انگورو او د کجورو د زکات اندازه وکړئ نو د هغې څخه دوه حصى واخلئ او يوه حصه پر سرېدئ [۳] که يوه حصه مو پرې نه ښوده نو څلورمه خو پرېرېدئ. (ترمذي، ابوداؤد، نسايي)

۱) اخرجه ابوداود فى السنن كتاب الزكاة/باب فى الخرص (رقم-۱۶۰۵) والترمذى كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فى الخرص (رقم-۶۴۳) والسنانى كتاب الزكاة/باب كم يترك الخراص (رقم-۲۴۹۱) والدارمى ومن كتاب البيوع/باب: فى الخرص (رقم-۲۶۶۱)

ه روای مختصر تعلق: - نوم سهل، کنیت ابو محمد یا ابویحیی وو. د پلار نوم نى ابو حشمه عبدالله بن ساعده وو. په ۳۲ کښې پیداشو او د شروع نه په مدینه منوره کښې اوسیدو بیا کوفې ته لاړو. دهغوی عمر د حضور د وفات په وخت کښې اته کاله خودلې شى. **وفات:** - د مصعب بن زبیر په زمانه کښې مدینه منوره کښې وفات شو. **مرويات:** - ددوی نه تقریباً ۲۵ احادیث نقل دی په کوموچه بخاری او مسلم اتفاق کړې دي. **تسهيلات:**

قوله، عَرَضْتُ:

مالکانو سره ه نوم کولو حکم: - په دې حدیث کښې د اندازې لگونکو مالکانوسره د نرمی کولو هدایت کړې شوې دي. ددې حدیث په مفهوم باندې د پوهیدلو دپاره ددې نه دمخکښې حدیث توضیح وئیل ضروری دی چه د حدیث پوره پس منظر اندازه اوشى. **قوله: وَدَعَا الثَّلَثَ:**

د مذکورہ جملې په توجیه کښې مختلف اقوال: -

① ددې حدیث نه معلومیږي چه ساعتی او خرص او تخمینه لگونکې ددې تخمینې دوران کښې په زکوٰۃ او عشر کښې څه تخفیف یعنی کمې کولو سره معاف کولې شى. امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ ددې ظاهري حدیث د وجې نه ددې کمی قائل دی

② لیکن انمه ثلاثه فرمانی چه خارص او ساعتی ته دا حق نشته دې چه هغه دې د زکوٰۃ څه حصه معاف کړی ځکه چه عشر او زکوٰۃ حقوق الله او فرائض اسلام نه دی په کوم کښې چه کمې زیاتې کول جائز نه دی. لهدا جمهور ددې حدیث مفهوم دا بیانوی چه دلته د زکوٰۃ د معاف کولو حکم نشته دې بلکه د حضور پاک د فرمان مطلب دادې چه د زکوٰۃ څه حصه مالک سره پریخودې شى دې د پاره چه هغه نى خپلو مستحقینو خپلوانو باندې تقسیم کړی نودا ثلث یا ربع مالک د مال په خپله طبع باندې تقسیم کړی. دا توجیه امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ کړې ده.

③ امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمانی چه زکوٰۃ راتلونکې او دکهجوړو اندازه لگونکې له پکار دی چه هغه دې د حساب لگولو په وخت په میوو باندې راتلونکې آفتونو هم خیال او کړی چه د میوو غلا هم کیدې شى ضائع کیدې هم شى څوک غوښتونکې د غوښتو دپاره هم راتلې شى. په دې وجه د کهجوړو اندازه لگونکې د یوثلث یا یو ربع میوې په اصل میوو کښې شمیر نه کړی دې دپاره چه مالک دا د ضرورت په موقع باندې خرچ کړی.

[۱۸۰۶] د قجورد مقدار معلوملو وخت

۱۸۰۶- (۱۱۳) (۱) وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَبْعَثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ رَوَاحَةَ إِلَى يَهُودِ قَيْطَرُصَ الْفُحْلِ حِينَ يَطْلُبُ [۳] قَبْلَ أَنْ يُكَلَّ مِنْهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: ۱) ام المؤمنين حضرت عایشه صديقه رضی اللہ عنہا فرمايې [۲] چې نبي کريم صلی اللہ علیہ وسلم به عبدالله ابن رواحه رضی اللہ عنہ د خیبر یهودیانو ته لیږلو (هلهته چې به ورسیدو) نو د خرماو د مقدار به یې هغه وخت اندازه کوله کله چې به په هغې کې خوږوالي پیدا شوي وو [۳] خو د خوراک قابلې به لانه وي. (ابوداود)

حل اللغات: ۱) ① یطْلُبُ: أي يَطْلُقُ إِلَى الْبِقَاعِ الْخَلَاوَةِ: چه کله به په میوه کښې خوږوالي پیدا شو.

تسهيلات:

قوله: فَيَفْرُصُ الْفُحْلَ حِينَ يَطْلُبُ، قَبْلَ أَنْ يُكَلَّ مِنْهُ:

د یهودو د زمکې د غرضو وجه: -- چونکه یهودو به د خپلې زمکې په پیدوار کښې خیانت کولو په دې وجه به داسې کیدل

[۱۸۰۷] په شاتو کښې د عشر حکم

۱۸۰۷- (۱۱۳) (۱) وَعَنْ أَبِي عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «فِي الْعَسَلِ [۲] فِي كُلِّ عَشْرَةٍ أَزْقَى زَقًى». [۳] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ فِي إِسْنَادِهِ مَقَالٌ [۴] وَلَا يَصِحُّ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي هَذَا الْبَابِ كَثِيرٌ شَيْءٌ.

توجهه: ۱) حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما وایي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د شاتو د زکات په باره کې وفرمایل [۲] چې په هر لس مشکو کې یو مشک (په طور د زکات، واجب دي، [۲] ترمذي، او امام ترمذي رحمته اللہ علیہ فرمایلي دي چه د دې حدیث په اسناد کې کلام شوي دي [۴] او په دې باره کې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اکثر احادیث چې نقل کيږي هغه صحیح نه دي.

حل اللغات: ۱) ① الْعَسَلُ: شهد، شات. ② أَزْقَى: وَهُوَ ظَرْفٌ مِنْ جَلْبِي: دخرمن لوبښې، مشک.

تسهيلات: قوله: فِي الْعَسَلِ:

په شاتو (عسل) کښې د عشر په فرضيت کښې مذهب: --

که په عشری زمکه کښې شات حاصل شی نو آیا په دې کښې عشر شته که نه؟ په دې کښې د فقهاو اختلاف دي.

① دامام شافعي رحمته اللہ علیہ او امام مالک رحمته اللہ علیہ په نیز په شاتو کښې عشر نشته دي.

۱) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب متى يخرص التمر (رقم- ۱۶۰۶) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب خرص النخل والعنب (رقم- ۱۸۲۰) ومالك في الموطا/باب ما جاء في المساقاة (رقم- ۱) واحمد في المسند ۲۴/۲
۲) اخرجه الترمذي في السنن كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في زكاة العسل (رقم- ۶۲۹)

⑦ دامام ابو حنيفه رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمتهما الله په نيزه شاتو کښې عشر دې البته بيا د احنافو په خپل مينځ کښې اختلاف دې.

د امام ابو حنيفه په نيز د دې څه نصاب نشته قليل او کثير کښې عشر دې. د امام ابويوسف رحمته الله په نيز چه لس مشکيزو ته رسيدو کښې عشر دې کم کښې نشته دې.

د اول فريق دليل ١ - اول فريق سره هيڅ يوم رفوع حديث نشته دې صرف د حضرت معاذ رضي الله عنه د يو قول نه استدلال کوي هغه قول داسې دې: ((انه سئل عن العسل في اليمن فقال لمؤمر فيه بشي)).

د اول فريق د دليل جواب ١ - د حضرت معاذ رضي الله عنه دا فرمانيل چه مونږ ته څه حکم نه دې را کړې شوې نو په عدم حکم سره عدم وجوب نه ثابتېږي. په زير بحث روايت کښې د ديرو احاديثو نفی ده د کوم نه چه معلومېږي چه د قليل احاديثو وجود شته کوم چه د وجوب د پاره کافي دې.

د دويم فريق دلائل ١ - زير بحث حديث د دوی مستدل دې په کوم کښې چه په واضحه توگه باندي د زکوة حکم دې چه په هرولو مشکيزو کښې يوه مشکيزه ادا کړنی. دا حديث سره د دې چه ضعيف دې ليکن د مسلك د تائيد د پاره کافي دې.

⑦ ((عن عبدالله بن عمرو عن النبي صلى الله عليه وسلم انه اخذ من العسل العشر)) (رواه ابن ماجه و ابوداؤد) ابوداؤد رحمته الله دا حديث نقل کړو او په دې باندي خاموشی اختيار کړه چه کم نه کم د حسن په حکم کښې راغلو. امام ابو حنيفه رحمته الله "ما سقت السماء الخ، ما اخرجت الارض ففيه العشر" نه هم استدلال کړې دې.

[١٨٠٨] د ښځو په کالو کښې د زکات حکم

١٨٠٨ - (١٥١) [١] وَعَنْ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَتْ: [٢] خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: [٣] «يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ، وَلَوْ مِنْ خَلِيكُنَّ» [٤] فَأَنْتُنَّ أَكْثَرُ أَهْلِ جَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه ١ [١] د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه زوجه محترمه بي بي زينب رضي الله عنها وايي [٢] چې رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ په مخکې خطبه وفرمايله [٣] چې اي د ښځو جماعته! تاسو د خپل مال زکات ادا کوئ اگر که هغه زيور ولي نه وي [٤] ځکه چې د قيامت په ورځ به په تاسو کې اکثر د دوزخيانو څخه وي. (ترمذي)

حل اللغات ١ - [١] خَلِيْكُنَّ: کالی (په کومو سره چه ښځې خپل ښانست کوي).

د رواي مختصر تعارف: - نوم زينب، عرف رانطه د ثقيف د قبيلې سره ئې تعلق وو. د دې نکاح د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره شوې وه. د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه

(١) اخرجه البخاري في كتاب الزكاة/باب الزكاة على الزوج والأيتام في العجر (رقم-١٤٤٦) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في زكاة العلى (رقم-٦٣٥) والنسائي كتاب الزكاة/باب الصدقة على الأقارب (رقم-٢٥٨٣) والدارمي من كتاب الزكاة/باب أي الصدقة أفضل؟ (رقم-١٦٩٤) واحمد في المسند ٥٠٢/٣

معاش خه ذريعه نه وه اوحضرت زينب (عليها السلام) د لاس كار كولو نوچې دې نه به كومه گټه كيدله هغه به ئې په خپل خاوند اوبال بچ خرچ كوله. يوخل هغې ونييل چه زه خه گټم نو هم په ثاني خورم په دې كښې زما خه فائده. حضرت عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) جواب وركړو ته د خپلې فائده خه صورت راوباسه ماته ستا نقصان منظوره دي. د دې د پاره چه كله هغوی د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) په وړاندې خبره بيان كړه نو حضور (صلي الله عليه وسلم) ارشاد او فرمائيلو چه هم په خپل خاوند اوبال بچ خرچ كوه ثواب به ملاوېږي. (۲)

وفات:- د وفات باره كښې خه پوره تحقيقي خبره معلومه نه كړې شوه.

مرويات:- د هغې نه اته احاديث نقل دي په دې كښې دوه په بخاري او مسلم كښې موجود دي او په يو كښې دواړه متفق دي په يو كښې مسلم خان له دي. (۱)

تسهيلات: قوله: وَلَوْ مِنْ حِلْيَةٍ:

د زیر استعمال كالو (زيوراتو) په وجوب زكاة كښې مذهب:-

د ښځو كالي كوم چه د هغوی په استعمال كښې وي په هغې كښې زكوة شته كه نه؟ په دې باره كښې د فقهائو اختلاف دي.

① د خه معمولي فرق سره د ائمه ثلاثه په نيز د ښځو د استعمال په كالو كښې زكوة نشته دي.
② د ائمه احناف په نيز مطلقاً په كالو كښې زكوة واجب دي كه په استعمال كښې وي او كه نه وي.

داول فريق دليل:- د اول فريق سره خه قوي او مستند دليل نشته دي صرف د احنافو د دلائلو تضعيف كولو سره خپل دليل جوړوي. هغوی سره يو روايت دي چه مصنف عبدالرزاق كښې په دې الفاظو سره نقل دي: "ليس في الحلي زكاة".

داول فريق د دليل جواب:- اول فريق چې په نفی زكوة باندې چې د كوم بعضي رواياتونه استدلال كړي دي هلته د مرغلو او غمو د كالو نفی مقصود ده د سرو زرو او سپينو زرو كالو كښې د زكوة صريح حكم موجود دي. حديث نمبر ۱۸۰۹ او حديث نمبر ۱۸۰۰ او گورني.

د دويم فريق دلائل:- زیر بحث حديث نمبر ۱۸۰۷ د دوی مستدل دي

② حديث نمبر ۱۸۰۹ د دوی مستدل دي

③ د ام سلمه (رضي الله عنها) حديث نمبر ۱۸۰۷ د دوی مستدل دي. دا ټول احاديث په خپله دعوی باندې ډير واضحه دلائل دي.

(۱) مختصر التلخيص. (۲) أخرجه البخاري في الايمان باب ما جاء ان الاعمال بالنية ومسلم في الزكاة باب فضل النفقة والصدقة على الاقربين والزوجة والاولاد واحمد (۱۷۰۸۱۶) والترمذي والسناني وابن حبان (۴۲۳۹) والدارمي وهكذا البيهقي (۱۷۸۱۴)۔

په زیر بحث حدیث ۱۵ امام ترمذی اعتراضی: "ولا يصح في هذا الباب" امام ترمذی رحمه الله دې روایتونو د ضعیف گرځولو کوشش کړې دې؟

د اعتراض جواب: په دې باندې علامه منذری رحمه الله فرماني "لا يصح في هذا الباب مؤل والاخطاء" یعنی یاد امام ترمذی رحمه الله په قول کښې تاویل کړې شوې دې گڼی دا به خطا گرځولې شی ځکه چه په دې باب کښې د یرزیات روایات ثابت دی محدثینو د امام ترمذی رحمه الله په دې قول باندې د حیرانتیا اظهار کړې دې ځکه چه په دې کښې د بعضی احادیثو توثیق کړې شوې دې.

[۱۸۰۹] د زیور الوزکات له ادا کولو سره

۱۸۰۹- (۱۶) [۱] عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ [۲] «أَنَّ أَمْرَأَتَيْنِ أَتَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳] وَفِي أُيُنَيْهِمَا بَيَازَانٌ مِنْ ذَهَبٍ، [۴] فَقَالَ لَهُمَا: «تَوَدَّيَانِ زَكَاتَهُ؟» قَالَتَا: لَا. [۵] فَقَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۶]: «أَتَعِيَانِ أَنْ يُسَوِّرَكُمَا اللَّهُ بَيَازَاتَيْنِ مِنْ نَارٍ؟» قَالَتَا: لَا. [۷] قَالَ: «فَأَدَيَا زَكَاتَهُ» [۸] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ قَدْ رَوَى الْمُثَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ تَوْحِيدًا، [۹] وَالْمُثَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ وَابْنُ لِهَيْعَةَ يَصْعَقَانِ فِي الْحَدِيثِ. [۱۰] وَلَا يَصِحُّ فِي هَذَا الْبَابِ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - شَيْءٌ.

توجه: [۱] عمرو ابن شعيب د خپل پلار بزرگوار څخه او هغه دخپل نيکه محترم څخه نقل کوي [۲] چې يوه ورځ دوه ښځې د حضور ﷺ په خدمت کې حاضري شوي [۳] هغه د دواړو په خپلو لاسونو کې د سرو زرو بنگرې اچولي و[۴] حضور ﷺ هغه بنگرې ته وکتلو سره وفرمايل چې آيا تاسو د دې زکات ادا کوئ؟ هغوی دواړو اوويل چې نا [۵] حضور ﷺ ورته وفرمايل [۶] چې آيا تاسو دا خبره خوښوي چې صبا د قيامت په ورځ الله تعالی ﷻ تاسو ته د اور دوه کرې واچوي؟ هغوی عرض وکړو چې نا، [۷] حضور ﷺ ورته وفرمايل چې بيا تاسو د دې کړو زکات ادا کوئ، [۸] ترمذی رحمه الله دا روايت نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث دغه شان مثني ابن صباح د عمرو ابن شعيب څخه نقل کړي دي [۹] او مثني ابن صباح او ابن لهيعة چې د دې حديث يو دويم راوي دي دواړه د حديث په باره کې ضعیف شميرل کېږي [۱۰] او په دې باره کې دنبي کریم ﷺ نه هيڅ صحيح حديث منقول نه دي.

حل اللغات: ① بَيَازَان: کرې، بنگرې.

۱) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب الكنز ما هو؟ وزكاة العلى (رقم- ۱۵۶۲) والترمذی كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في زكاة العلى (رقم- ۶۳۷) والنسائي كتاب الزكاة/باب: زكاة العلى (رقم- ۲۴۷۹) واحمد في المسند ۱/۷۸/۲

تسهيلات:

قوله: يُضَعَّفَانِ فِي الْحَدِيثِ:

اشكال ١- په دې حديث مبارك كښي دوه راويان مشي بن صباح او ابن الهيعة متكلم فيه دي ددوي متعلق امام ترمذي رحمه الله اشكال كړې دې چې هيڅ يو حديث په دې باب كښي ثابت نه دي؟

٥ اشكال دوه جوابونه ١- ① د كثر طرق په وجه په سند كښي ضعف ختمېږي

② امام ترمذي رحمه الله هغه احاديثو متعلق فرمايلي دي كوم چې په ترمذي كښي دي او هغوي پخپله نقل كړي دي دا نه چې په ټولو احاديثو باندې اعتراض دي لهذا دا اعتراض قابل قبول نه دي

[١٨٠] د زكات ادا شوي مال په كنز كښي عدم دخول

٨٠- (١٤٧) [١] وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: [٢] «كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْضَاحًا مِنْ ذَهَبٍ» [٣] فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْثَرُ هُوَ؟ [٤] فَقَالَ: «مَا بَلَّغَ أَنْ تُؤَدِّيَ زَكَاتَهُ فَزَكِي فَلَيْسَ بِكَزٍّ». رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] بي بي ام سلمه رضي الله عنها فرمايي [٢] چې ما به د سرو زرو اوضاح (چې د يو زيور نوم دي، اچول [٣] يوه ورځ ما عرض وكړو چې يا رسول الله ﷺ آيا د دې شمير هم په جمع كړې شوو خزانو كې دي؟ [٤] حضور ﷺ وفرمايل چې كوم شي په دومره مقدار كې وي چې د هغې زكات ادا شي (يعني حد نصاب ته رسي) نو د زكات د ادا كولو څخه روسته د هغې شمير په جمع كولو كې نه كيږي. (مالك ابو داود)

حل اللغات: ① أَوْضَاحًا: د وضح جمع ده. د سپينو زرو نه جوړېږي او دا سپين وي نو ځكه ورته وضع او ونيلي شو.

تسهيلات:

قوله: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْثَرُ هُوَ؟

د ام سلمه رضي الله عنها د سوال كولو مقصد: - د حضرت ام سلمه رضي الله عنها د سوال مطلب دا وو چې قرآن كريم د مال په جمع كولو باندې كوم وعيد فرمايلي دي (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) كوم خلق چې سره زر او سپين زر جمع كوي او په دې كښي د الله ﷻ په لار كښي خرچ نه كوي نو ددوي دپاره به دردناك عذاب وي.

نوآيا دا زما سره زړه دي وعيد كښي داخل دي؟ ددې جواب نيسي كريم ﷺ دا وركړو چې كوم مال د نصاب په قدر وي او ددې زكوة ادا كړې شي نو هغه مال په دې وعيد كښي نه

(١) اخرجه ابو داود في السنن كتاب الزكاة / باب الكنز ما هو؟ زكاة العلى (رقم- ١٥٦٤) و مالك في الموطا كتاب الزكاة / باب الزكاة في المعادن (رقم- ٨)

دې داخل ځكه چې قرآن كريم خو د دردناك عذاب خبر په هغه مال سره وركوي كوم چې بغير د زكوة نه جمع كړې شي.

[١٨١١] د تجارت په مال كښې زكاة

١٨١١- (١) [١٨] وَ عَنْ سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدُبٍ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي يُعْدِلُ بَيْنَهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ١ سمرة ابن جندب رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ به مونږ ته حكم راکولو چې مونږ دې زکات وړکوو [٢] دهغه مال کوم چه مونږ تجارت د پاره تیاروو. (ابوداؤد)

تسهيلات: قوله: الذي يُعْدِلُ بَيْنَهُ:

په مال تجارت کښې د زکات وجوب:-- ددې حديث مبارک څخه معلومه شوه چې په مال تجارت کښې زکاة شته دې که نقود وی او که سامان تجارت وی.

[١٨١٢] په کانونو کښې د زکات حکم

١٨١٢- (١) [١٩] وَ عَنْ رِبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ [٢] أَنَّ «رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَقْطَعَ لِبَلالِ بْنِ الْحَارِثِ الْمَزْنِيِّ مَعَادُونَ الْقَبِيلَةِ [٣] وَهِيَ مِنْ نَاجِيَةِ الْفُرْعِ» [٤] فَتِلْكَ الْمَعَادُونَ لَا تَتَوَخَّذُ مِنْهَا إِلَّا الزَّكَاةُ إِلَى الْيَوْمِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ١ ربیعہ ابن ابی عبدالرحمن رضي الله عنه تابعي، د ډیرو صحابه و څخه نقل کوي [٢] چې نبی کریم ﷺ بلال ابن حارث مزني رضي الله عنه ته د قبيلي کانونه په طور د جاگیر وړکړي وو [٣] په مقام فرع کې [٤] نو د هغه کانونو څخه تر اوسه پورې یواځې زکات اخستي شي. (ابوداؤد)

حل اللغات:-- ① أَقْطَعَ: أَي خَصَّ: خاص کړی یعنی جدا کړی او وړکړی ئې وو. ② مَعَادُونَ: د معدن جمع ده، د معدن هم هغه خزانه وی د کوم تفصیل چه تیر شوې دې. ③ نَاجِيَةِ الْقَبِيلَةِ: دا د فُرْعِیوه قبيله ده، د مدینې اومکې په مینځ کښې یومشهور مقام دې د کوم نوم چه فرع دې، د مدینې نه د پنځو ورځو په مسافت باندې دې.

یواشکال:-- دلته یوسوال دې چه د معدن داسې اقطاع جائز نه ده. بیا حضور پاک د حضرت بلال بن حارث رضي الله عنه د پاره څنگه جدا کړو؟

داشکال جوابونه:-- ① حضور پاک ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه ته خالی زمکه وړکړې وه خزانه خو روستو ښکاره شوه.

② دامعادن دعامو مسلمانانو په کار نه شوراتلې په دې وجه ئې هغه ته وړکړو.

③ امیر الجیش ته دومره حق حاصل دې چه هغه د خپل اختیار مطابق چاته د معادن نه څه

(١) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة/باب العروض إذا كانت للتجارة. حل فيها من زکاة (رقم-١٥٤٢)

(٢) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الغراج والإمارة والقیء/باب فی إقطاع الأرضین (رقم-٣٠٦١)

ورکری اوس پاتي شوه دا مسئله چه په معادن کښي زکوة واجب دي که خمس واجب دي نوډ شوافع اومالکيه په نيز زکوة واجب دي خمس نه دي. د احنافو په نيز معدن کښي خمس واجب دي تفصيل تير شوي دي.

الفصل الثالث

[١٨١٢] په ترکارياناوډ عرايا په کهجورو کښي عدم زکات

١٨١٣- (١) (٢٠١) عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [٢] «لَيْسَ فِي الْخَضِرَاءِ وَاتِ صَدَقَةٌ» وَلَا فِي الْعَرَايَا صَدَقَةٌ [٣] وَلَا فِي أَكْلِ مِنْ خُمْسٍ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ [٤] وَلَا فِي الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ [٥] وَلَا فِي الْجَبْهَةِ صَدَقَةٌ [٦] وَلَا فِي الْجَبْهَةِ صَدَقَةٌ [٧] قَالَ الصَّفَرِيُّ: الْجَبْهَةُ الْحَيْلُ وَالْبَغَالُ وَالْعَبِيدُ، رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ.

توجه: [١] حضرت علي ؓ روایت کوي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل [٢] په سبزئ کې زکات واجب نه دي [٣] د عاريت په ونو کې زکات واجب نه دي [٤] د پنځه وسق څخه په کم کې زکات واجب نه دي [٥] د کار او روزگار په څاروو کې زکات واجب نه دي [٦] او په جبهه کې زکات واجب نه دي [٧] صقر رحمته الله وایي چې د جبهه څخه اس، غاثره (خجرا) او غلام مراد دي. (دارقطني)

حل اللغات: ١- الخضراء: سبز يانې مثلاً کدو، بادرنگ، باتنگي وغيره، ٢- العرايا: د غنۍ جمع ده، عربيه عطيه ته وائی، ٣- اوسق: د وسق جمع ده. دا يو پیمانۀ ده يو وسق د شپيته (٤٠) صاع برابر وي، او يو صاع د څلور مده برابر وي، ٤- العواميل: د معامله جمع ده هغه څناور مراد دی چه د کار روزگار دپاره ساتلې شوي وي، ٥- الجبهه: په حقيقت کښي دا جبهه ميدان د جنگ ته وائی ليکن دلته راوی د کوم نوم چه صقر دي. جبهه نه قجر اسونه او غلام مراد اخستې دی ځکه چه هغه په ميدان باندې جنگيږي.

تسهيلات:

قوله: فِي الْعَرَايَا: ددې تفصيل به انشاء الله په کتاب البيوع کښي راشي.

قوله: لَيْسَ فِي الْخَضِرَاءِ وَاتِ صَدَقَةٌ:

په سبز يانو کښي په وجوب عشر کښي مذهب:-

سبز يانو او ترکاريانو ته وائی. ددې متعلق بحث تير شوي دي چه د جمهورو په نيز په دي کښي عشر نشته دي او د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز په دي کښي عشر واجب دي.

[١٨١٤] دَخَانُورُوبِهِ وَقَصِّ مَقْدَارِ كَنْبِي دَ زَكَاتِ حَكَم

١٨١٣- (٢١) [١] وَعَنْ طَاوُسٍ «أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ أْتَى يُوْقَصَ الْبَقْرَ فَقَالَ: [٢] لَمْ يَأْمُرْنِي فِيهِ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِشَيْءٍ». [٣] رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ وَالشَّافِعِيُّ، وَقَالَ: الْوَقَصُ مَا لَمْ يَتْلُغِ الْقَرِيضَةَ.

ترجمه: [١] حضرت طاووس (تابعی)، رضی اللہ عنہ وایي چې حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ ته و قص غواگانې راوستل شو چې د هغې څخه زکات وصول کړي، خو هغه اوويل [٢] چې رسول الله ﷺ د دې څخه ماته د څه آخستو حکم نه دی فرمایلي (يعني حضور ﷺ په دې د زکات په طور څه نه دي واجب کړي) [٣] دارقطني شافعي، او امام شافعي رضی اللہ عنہ فرمایلي دي چې و قص هغه څاروو ته وایي چې په ابتدایي طور باندې یا مخکې د دویم نصاب څخه پس حد نصاب ته نه وي رسیدلي.

حل اللغات: ① یوکس: د و قص جمع اوقاص ده. د څاروو د دوه نصابونو په مینځ کنبې تعداد ته وائی د کوم په زکوة کنبې چه اختلاف دي.

تسهيلات:

قوله: أَتَى يُوْقَصَ الْبَقْرَ:

دوقص تشریح: - د نصاب نه کم عدد مثلاً څلور اوښان دغه شان د دوو اوښانو دپاره هم و قص اطلاق کیږي او د قریضه په مینځ کنبې په اعداد باندې هم د و قص اطلاق کیږي. دلته د دوو نصابونو په مینځ کنبې مثلاً د پنځونه تر لسو اوښانو په مینځ کنبې او دیر شونه د څلویښتو غواگانو درمیانی شمیر باندې د و قص اطلاق شوې دي. په دې عدد کنبې د صاحبینو په نیز باندې هیڅ زکوة نشته دي البته د امام صاحب په نیز نصاب سره زکوة شته دي. تفصیل تیر شوې دي.

[٢] بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

ذِصَدَقَةِ فِطْرِيَّان

مُخَلَّصَةُ الْبَابِ :-

فِيهِ سِتَّةُ أَحَادِيثَ مُشْتَمِلَةٌ عَلَى أَرْبَعِ مَسَائِلَ :

① مقدار صدقة الفطر : ١ ، ٢ ، ٣ ، ٤ ، ٥ ، ٦ .

② من تجب عنه الصدقة : ١ ، ٣ ، ٤ ، ٥ ، ٦ .

③ وقت أداء صدقة الفطر : ١ .

④ فوائد صدقة الفطر : ٣ ، ٤ ، ٥ ، ٦ .

ذِصَدَقَةِ فِطْرِ نَوْمُونِه :- ① صدقة الفطر ② زكاة الصوم ③ صدقة الصوم دي

④ صدقة الرأس دي ⑤ زكاة رمضان

ذِصَدَقَةِ فِطْرِهِ وَجُوبِ حُكْمَتِ :- وكيع بن جراح رحمته الله فرماني چه صدقة الفطر به مانخه كنبني ذ سجده سهو به شان دي . لهذا ذ روزو ذ نقصاناتو ذ پوره كولو ذ پاره صدقه فطرده .

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٨١٥] ذِصَدَقَةِ فِطْرِ حُكْمِ

١٨١٥ - (١) [١] عَنْ أَبِي عُمَرَ قَالَ [٢] «فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - زَكَاةَ الْفِطْرِ [٣] صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ [٤] عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ [٥] وَأَمْرٌ بِهَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ» . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ .

تَوْجِهه : [١] ابن عمر رحمتهما الله روایت کوي [٢] چې رسول الله رحمته الله زکات فطر «د صدقه فطر په طور» فرض گرځولي دي [٣] يو صاع کجوري وي يا يو صاع وربشي [٤] په مسلمانانو کې په هر غلام، آزاد سړي، ښځي او وړوکي او لوي باندې [٥] او حضور رحمته الله د صدقه فطر په باره کې دا حکم هم فرمايلي دي چې هغه دي خلقو ته د عيد الفطر (وړوکي اختر) د مانځه د پاره د تلو څخه مخکې ورکول شي . (بخاری مسلم)

حَلِ الْفَنان :- ① صَاعًا : دا يو پيمانه ده چه يو صاع ٢٧٠ تولو برابر وي يا يو صاع په اته رطل باندې مشتمل دي .

١) اخرجه البخارى فى كتاب الزكاة / باب فرض صدقة الفطر (رقم - ١٥٠٣) ومسلم فى كتاب الزكاة / باب زكاة الفطر على المسلمين من التمر والشعير (رقم ١٢ - (٩٨٤) ابوداود كتاب الزكاة / باب كم يزدى فى صدقة الفطر؟ (رقم - ١٦١٢) والترمذى كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فى صدقة الفطر (رقم - ٦٧٦) والسنانى كتاب الزكاة / باب فرض زكاة رمضان على المسلمين دون المعاهدين (رقم - ٢٥٠٤) وابن ماجه كتاب الزكاة / باب صدقة الفطر (رقم - ١٨٢٦) والدارسى من كتاب الزكاة / باب فى زكاة الفطر (رقم - ١٧٠٢) ومالك فى السوطا كتاب الزكاة / باب مكيلا زكاة الفطر (رقم - ٥٢)

تسهيلات:

قوله: فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - زَكَاةَ الْفِطْرِ

په صدقه فطر د فرض د اطلاق توجيه: په حديث كنبې صدقه فطر ته فرض ونيولې شوې دې خودا په لغوی اعتبار سره يعنی د مقرر كولو په معنى كنبې دې په اصطلاحى معنى كنبې نه دې مستعمل چې صدقه فطر ته مونځ د مونځ وغيره فرائضو پشان فرض اووايو.

د صدقه فطر خلور مسائل: په صدقه د فطر كنبې ټولې خلور مسئلې دي:

- ① د دې حكم څه دې؟
- ② دا په چا واجبېږي؟
- ③ د چا د طرف نه واجبېږي؟
- ④ څومره مقدار كنبې واجبېږي؟
- اوله مسئله دا ده.

د صدقه فطر په حكم كنبې مذهب:-

صدقه الفطر فرض ده كه واجب دې يا سنت دې. په دې كنبې د فقهاء كرامو اختلاف دې.

① د امام شافعي رحمته الله عليه او امام احمد رحمته الله عليه په نيز صدقه الفطر فرض دې.

② د امام مالك رحمته الله عليه په نيز سنت دې. [الكشاف: ۵۰/۴].

③ د ائمه احناف په نيز صدقه الفطر واجب ده.

د بول فريق دلائل:- زير بحث حديث كنبې لفظ د "فرض" د دوى مستدل دې چه په خپله حقيقى معنى باندې واضح دليل دې.

د دويم فريق دليل:- دوى هم فرض د قدر په معنى كنبې اخستې دې. ليكن دوى قدر په سنت باندې حمل كړې.

د اول او دويم فريق د دلائلو جواب:- دا خبر واحد دې په دې سره فرض نه شى ثابتولې لهذا فرض به په معنى د قدر مقررولې شى. بيا شريعت دا تقدير د واجب طرف ته منتقل كړو لكه چه احاديث كنبې دى لهذا سنت پاتې نه شو نو مالكيه استدلال نه شى كولې.

د دويم فريق دلائل:- ① د عمرو بن شعيب رحمته الله عليه حديث نمبر ۱۸۱۹ د دوى مستدل دې په كوم كنبې "الا ان صدقة الفطر واجبة" واضح الفاظ موجود دى.

② د فرض د پاره د قطعى الثبوت او قطعى الدلالة نص ضرورت دې كوم چه دلته نشته دې. لهذا صدقه فرض نه بلكه واجب ده چه عملاً د فرض په حكم كنبې ده.

په من وجب عليه صدقة الفطر كني مذهب :-

يعنى صدقه د فطر په چا باندې واجب ده . ① د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز صدقه فطر صرف په مالك د نصاب باندې واجب كيږي يعنى په صاحب د پيسار يعنى فراخى باندې واجب ده په غريب باندې نه ده خكه چه غريب خو اخستونكې دې دا صدقه د غريت د ختمولو د پاره ده د غريب د ختمولو د پاره نه ده .

② د شوافع په نيز صدقه د فطر په هر هغه سړى باندې فرض ده چا سره چه د يو ورځې شپې نه زياتى خرچه موجود وي .

د اول فريق دليل :- د حضرت عبدالله بن ثعلبه حديث نمبر ١٨١٩ د دوى مستدل دې په هغې كښې دا الفاظ دي : " اما فقير كرم فيرد الله عليه اكثر مما عطاء " .

د دويم فريق دليل :- " لاصدقة الا عن ظهر غنى " د دوى مستدل دې

په من وجب عليه الصدقة كني مذهب :-

يعنى صدقه فطريه د چا چا د طرف نه ادا كيږي . په دې كښې

② د فقهاء كرامو اختلاف دې او د اختلاف بنياد په حديث كښې من المسلمين لفظ دې چه دا چا سره متعلق دې .

① د ائمه ثلاثه په نيز صرف د مسلمان مملوك د طرف نه مولى باندې صدقه واجب ده د كافر د طرف نه نه . د ائمه احناف په نيز د هر قسم غلام د طرف نه په مولى باندې صدقه وركول واجب دى .

د اول فريق دليل :- زير بحث حديث د دوى مستدل دې دلته د من المسلمين جمله د على الحر والعبد نه حال ده كوم چه د دې د پاره قيد دې لهذا د حر مسلمان كيدل هم شرط دې او د عبد مسلمان كيدل هم شرط دې .

د اول فريق د دليل جواب :- " من المسلمين " كلماتو تعلق د ائمه احناف په نيز د حر او عبده سره نه دى بلكه صدقه ادا كونكي سره دى چه صدقه ادا كونكي مسلمان كيدل پكار دى . اوس مسلمان ئى چه د چا د طرف نه ادا كول غواړي جائز ده كه هغه غلام مجوسى وي يا هندو غلام وي يا عيسائى وي دلته مطلق غلام ذكر دې كه هغه مسلمان وي او كه كافر دا مقيد كول مناسب نه دى . او په نورو احاديثو كښې د دې تائيد دې خكه چه هلته د حال او ذوالحال د قيد نه آزاديدو سره په احاديثو كښې د مطلق غلام ذكر راغلي دي .

د دويم فريق دليل :- مصنف عبدالرزاق او دارقطنى كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه حديث د دوى مستدل دې د كوم الفاظ چه دادى : « يخرج زكاة الفطر عن كل مملوك وان كان يهوديا او نصرانيا » دغه شان دا الفاظ هم نقل دى : « ادوا عن كل حر وعبد يهودي او نصراني او مجوسى » .

[١٨١٦] ذِصَدَقِي ذَفَطْر مَقْدَار

١٨١٦- (١) [٣] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: «كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ [٢] أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ [٣] أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ [٤] أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ [٥] أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمہ: [١] ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ وایی [٢] چھ مونہ بہ صدقہ فطر ویستلہ د طعام خخہ یو صاع [٣] یا د وربشو خخہ یو صاع [٤] یا د خرماؤ خخہ یو صاع [٥] یا د پنیر خخہ یو صاع [٥] یا د وچو انگورو [اوسکو] خخہ یو صاع . (بخاری مسلم)
 حل اللغات:- ① زکاة الفطر: صدقہ فطر، سرسایہ، ② اقیط: پنیر (دا پہ یو خاص طریقہ پی، شودی اوچولو سرہ جوړولی شی، ③ زبیب: اوچ انگور، اوسکې

تسهيلات:-

قوله: صَاعًا مِنْ طَعَامٍ:

د غنمو د صدقہ فطر په مقدار کښې مذهب:-

په صدقہ د فطر کښې چه دڅومره غلو ذکر کړې شوې دي په هغې کښې په یو کښې هم اختلاف نشته دي په ټولو څیزونو کښې یو صاع صدقہ د فطر ده صرف په غنمو کښې اختلاف دي چه آیا په دي کښې نصف صاع دي که یو صاع
 ① د ائمه ثلاثه په نیز لکه څنگه چه په نورو څیزونو کښې یو صاع صدقہ د فطر ده دغه شان په غنمو کښې هم یو صاع واجب دي.

② د ائمه احناف په نیز په غنمو کښې نصف صاع صدقہ د فطر ده.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث د حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ د دوی روایت دي په کوم کښې چه "صاعاً من طعام" الفاظ راغلي دي او د طعام نه غنم مراد دی ځکه چه د نورو څیزونو ذکر د غنمو نه پس دي کوم چه په دي باندې عطف دي لهذا تغایر ضروري دي.

د دویم فریق دلالت:- ① فصل ثانی کښې د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حدیث نمبر ١٨١٤ کښې "اونصف صاع من قمح" صریح الفاظ موجود دی ځکه چه د "قمح" لفظ د غنمو د پاره خاص دي.
 ② دغه شان په فصل ثالث کښې د حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہما حدیث نمبر ١٨١٩ کښې "مدان من قمح" الفاظ راغلي دي په دي دواړه روایاتو کښې په صراحت سره په غنمو او بیا نصف صاع باندې دلالت کوی. بیا د عطف په ذریعہ سره ئی طعام جدا ذکر کړې دي.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة/باب: صدقہ الفطر صاع من طعام (رقم-١٥٠٦) وسلم فی کتاب الزکاة/باب: زکاة الفطر علی المسلمین من التمر والشعیر (رقم) ١٧ - (٩٨٥) وابوداود کتاب الزکاة/باب کم یؤدی فی صدقہ الفطر؟ (رقم- ١٦١٤) والترمذی کتاب الزکاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی صدقہ الفطر (رقم- ٦٧٣) والنسائی کتاب الزکاة/باب: التمر فی زکاة الفطر (رقم- ٢٥١٢) وابن ماجه کتاب الزکاة/باب صدقہ الفطر (رقم- ١٨٢٩) والدارمی من کتاب الزکاة/باب فی زکاة الفطر (رقم- ١٧٠٤)

⑤ په فصل ثالث کښې د حضرت عبداللہ بن ثعلبہ رضی اللہ عنہ حدیث نمبر ۱۸۰ کښې "صاع من بر" صریح الفاظ راغلی دی. د احادیثو په نورو کتابونو کښې هم د نصف صاع غنمو ذکر موجود دي.

د اول طریق د دلیل جواوونه ۱- ① دا حدیث متحمل دي ځکه چه د طعام لفظ غنمو سره خاص نه دي بلکه په نورو غلو باندې د دې اطلاق کیږي خاص کر چه جوار د دې نه مراد واخستلې شی. په دې حدیث کښې د صاع نه پس چه کوم عطف کړې شوي دي دا عطف د خاص علی العام د قبیل نه دي. بهر حال په لفظ د طعام کښې ډیر احتمالات دي او لفظ "قمح" یا لفظ "بر" غنمو سره خاص دي. لهند متحمل په ځانی د متعین نه استدلال کول پکار دي. جوهری لیکلی دی چه د طعام اطلاق په هر خوړلو والاڅیز باندې کیږي غنمو سره خاص نه دي. هسې هم په عربو کښې غنم نایاب وو د هغوی په نیز د طعام اطلاق په نورو غلو باندې کیدلو.

⑥ څه ښه ټیک شوه مونږ د څه وخت دپاره منو چه د طعام نه مراد هم غنم دي او دلته هم یو صاع غنم ورکړې شوي دي لیکن مونږ وایو چه نصف صاع په صدقه د فطر کښې ورکړې شو او نصف صاع په توگه د تطوع او تبرع وو نو دا اوس هم جائز دي چه سرې دي زیاته صدقه کوی. پخپله د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ الفاظ "کنا نخرج" نه معلومیږي چه دا د حضور پاک حکم نه وو بلکه هغوی به پخپله داسې کول.

قوله: أقط:

د قرط تعریف او د دې د جوړولو طریقه:- دې ته قرط هم وائی پښیر ته وائی. د دې د جوړولو طریقه داسې ده چه تازه لسی او خوتکولې شی چه د هغې اوبه جدا شی او اقط ئی جدا شی بیا دا په کپړا کښې راغونډ کړې شی دې دپاره چه اوج شی. په مظاهرحق جدید کښې غلط لیکلې شوی دی.

الفصل الثانی

[۱۸۱۷] په صدقه فطر کښې د غنمو مقدار

۱۸۱۷- (۱) [۳] «عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ فِي آخِرِ رَمَضَانَ: [۲] أَخْرَجُوا صَدَقَةَ صَوْمِكُمْ [۴] فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - هَذِهِ الصَّدَقَةَ [۳] صَاعًا مِنْ تَمْرٍ، أَوْ شَوْبِيرًا [۵] أَوْ نَصْفَ صَاعٍ مِنْ قَنْبَرٍ، [۵] عَلَى كُلِّ حَرٍّ، أَوْ مَمْلُوكٍ، ذَكَرَ أَوْ لَمْ يَذَكَرْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.»

ترجمه: [۱] روایت دي چې ابن عباس رضی اللہ عنہ د رمضان په آخري ورځو کې خلقو ته اوویل [۲]

۱) اخرجه ابوداود کتاب الزکاة/باب من روی نصف صاع من قمح (رقم-۱۶۲۲) والنسائی کتاب الزکاة/مکیله زکاة الفطر (رقم-۷۵۰۸)

چې تاسو د خپلو روژو زکات وکاږئ (يعني صدقه فطر ادا کړئ) رسول الله ﷺ دا صدقه فرض (يعني واجب) گرځولي ده [٢] په خرماؤ او وربشو کې يو صاع [٥] او په غنمو کې نيم صاع [٦] په هر مسلمان آزاد، غلام، وينځي، سړي، ښځي او وړو او لوني باندې (ابوداؤد نسائي حل اللغات: - ① قُبْر: أي جَنْطَة: غنمو ته وانی.

تسهيلات: - قوله: أَوْ شَعِير:

په اوريشو کېږي دامام ابو حنيفه مستدل: - امام اعظم رحمه الله هم د دې مطابق قول کړي دي که په صدقه فطر کېږي اوريشې ورکوي نو د دې مقدار نيم صاع يعنې يو کلو (٤٣٣) گرام دي.

[١٨١٨] د صدقه فطر د وجوب وجه

٨٨- (٣) ① وَعَنْهُ قَالَ: «فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - زَكَاةَ الْفِطْرِ طَهْرَ الْعِيَا ② مِنْ الْفَقْرِ وَالرَّقَبِ ③ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کوي چې رسول الله ﷺ روژي د پاکولو د پاره صدقه فطر لازمه گرځولي ده ② د بیهوده خبرو او لغو کلام څخه ③ او په مسکینانو باندې د خوړلو دپاره. (ابوداؤد)

حل اللغات: - ① الْفَقْر: وَهُوَ مَا لَا يَكْفِي: عبث اوفضول، باطل خبرې، ② الرّقَب: أي الْفَحْشُ مِنَ الْكَلَامِ: دگناه او د بې حیايۍ خبرې، ③ طُعْمَة: خوراک، رزق.

تسهيلات:

قوله: وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ:

اسلام د عدل اومساوات علمبردار مذهب دي. د وړوکی اختر په موقع به غنيان خوشحالي کوي او فقيران به ورته په کتلوسره سوزيږي اوتر قیږي. په دې وجه اسلام په مالدارانو باندې واجب اوگرځول چه تاسو په وړوکی اختر کېږي صدقه فطر ورکونې دي دپاره چه غریبانان خلق هم تاسو سره په خوشحالي کېږي شرکت اوکړې شي. هم دغه وجه ده چه صدقه فطر د وړوکی اختر د مونځ نه وړاندې ادا کول پکار دی اوهم دغه وجه ده چه فطره دومره عام کړې شوې ده چه په معمولی مالدار باندې هم واجب کړې شوې ده او په لوني، وړوکی، ښځه، سړی، غلام او آزاد ټولوباندې واجب گرځولي شوې ده. تردې چه د وړوکی اختر په شپه د صبح صادق نه وړاندې پیدا کیدونکی بچی باندې دهغه د طرف نه هم واجب ده. په زیر بحث حدیث کېږي هم د دې حکمت طرف ته په پورتنو الفاظو کېږي اشاره کړې شوې ده.

(١) اخرجه ابوداؤد کتاب الزکاة/ باب زکاة الفطر (رقم- ١٦٠٩) وابن ماجه کتاب الزکاة/ باب صدقه الفطر (رقم- ١٨٢٧)

دویم حکمت دادی چه به روزو کنبی خه کمزوری پاتې شوی وی دهغه تولو کوتاهیانو د ختمولو دپاره صدقه فطر مقرر کړې شوې ده. د اختر د مانځه نه وړاندې او پس په دواړو وختونو کنبی صدقه د فطر ادا کولې شی البته اول ادا کول بهتر دی. د شیخ وکیع رحمته الله علیه قول دې چه څنگه د مومنځ د کوتاهود ازاله دپاره سجده د سهوي مقررده هم دغه شان د روژو د نقصان د ازالې دپاره صدقه د فطر مقررده.

الفصل الثالث

[١٨٩] په صدقه فطر کنبی د غنمو مقدار

١٨٩- (١) [٥] عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ [٢] أَنَّ «النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعَثَ مُتَاوِيَا فِي فَيْجَارٍ مَكَّةَ: [٣] "أَلَا إِنَّ صَدَقَةَ الْفَطْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ [٤] ذَكَرَ أَوْ أُنْثَى، حُرًّا أَوْ عَبْدًا، صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا [٥] هَذَا مِنْ قَمَحٍ، أَوْ سِوَاهُ، أَوْ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ» [٦]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [٦] عمرو بن شعيب رحمته الله علیه د خپل پلار څخه او هغه د خپل نیکه څخه نقل کوي [٢] چې نبي کریم صلی الله علیه و آله د مکې په کوڅو کې اعلان کونکي وليږلو [٣] چې واورئ صدقه فطر (سرسایه) په هر مسلمان باندې واجب ده [٤] که سړي وي که ښځه، آزاد وي که غلام، ماشوم وي او که لوي [٥] (او د دې مقدار) د غنمو یا د هغې په شان خیزونه (مثلاً وچ انگور وغیره) څخه دوه مد او د غنمو څخه علاوه په نورو غلو کې یوه صاع ده. (ترمذي) حل الفغان: - ① فَيْجَارٍ: أي في طريقاً: لاري او کوڅې، ② قَمَحٍ: أي حنطة: غنمو ته وائی.

تسهيلات:

قوله: أَوْ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ:

د صاع او مد مقدار: - د دوو مدو نه مراد نیم صاع دی ځکه چې د یو مد غلې وزن تقریباً څوارلس چټاکۍ وی او یو صاع د درې نیمو سیرو برابر وی لهذا د صدقه فطر په طور غنم پاو کم دوه سیره یعنی یو کلو ۶۳۳ گرام ورکول پکار دی چونکه د غنمو اوږه هم د غنمو په مثل دی نو په دې وجه دواړه خیزونه هم په دې مقدار ورکول پکار دی.

[١٨٢٠] مالدار او فقیر دواړو ته د صدقه فطر ادا کولو ترغیب

١٨٢٠- (١) [٦] [١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، أَوْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، بْنِ أَبِي صُعَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «صَاعًا مِنْ بُرٍّ، أَوْ قَمَحٍ عَنْ كُلِّ النَّفْسِ [٣] صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا، حُرًّا أَوْ عَبْدًا، ذَكَرَ أَوْ أُنْثَى [٤] أَمَّا غَنِيكُمْ فَيُزَكِّيهِ اللَّهُ [٥] وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ فَيَزِدُّ عَلَيْهِ أَكْثَرِمًا أَعْطَاهُ» [٦]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

(١) أخرجه الترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في صدقة الفطر (رقم - ٦٧٤)

(٢) أخرجه أبو داود كتاب الزكاة / باب من روى نصف صاع من قمح (رقم - ١٦٩١)

توجه: [١] عبدالله ابن ثعلبه يا حضرت ثعلبه ابن عبدالله بن ابي صغير د خپل پلار څخه نقل کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] چې [سرسايه (صدقه فطر) واجب ده] د غنمو څخه يوه صاع يا د دوو کسانو د طرف څخه (چې د هر يو د طرف څخه به نيمه نيمه صاع وي) [٣] که ماشوم وي او که لوي، آزاد وي او که غلام، سړي وي که ښځه، [٤] د غني معامله دا ده چې الله تعالی ﷻ هغه ته د هغه څخه زيات ورکوي څومره چې هغه د صدقه معامله دا ده چې الله تعالی ﷻ هغه ته د هغه څخه زيات ورکوي څومره چې هغه د صدقه فطر په طور ورکړل. (ابوداؤد)

تسهيلات:

قوله: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ:

د راوی د نوم تصحيح: - دمشکوة په نسخو کښې اگر چې د دې حديث مبارک د راوی نوم داشان ليکلي شوي دي خو صحيح عبدالله ابن ثعلبه ابن ابي صغير يا ابن ابي صغير عن ابيه الخ دي.

حضرت ثعلبه صحابی دي او ددوي نه ددوي څوې عبدالله دا روايت نقل کوي.

قوله: أَمَّا غَنِيُّكُمْ فَيَرْزُقْهِ اللَّهُ، وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ فَيَرْزُقْهِ اللَّهُ أَكْثَرُ مِمَّا أُعْطِيَ:

فريب ته د صدقه فطر ورکولو تر فريب: - د حديث مبارک د آخرې جملې مطلب دادې چې غني دي هم صدقه فطر ورکوي او فقير دي هم صدقه فطر ادا کوي الله ﷻ د دواړو باره کښې فرماني چې الله ﷻ به غني لره دده د صدقه فطر د ورکولو په وجه پاک کړي او فقير لره ددې نه زيات ورکوي څومره چې ده صدقه فطر ورکړې ده دا بشارت اگر چې غني دپاره هم دي چې الله ﷻ دده په مال کښې ددې نه زيات برکت اچوي څومره چې ده ورکړې دي خودا بشارت ئې فقير سره په دې وجه مخصوص کړو چې ده ته همت ملاؤ شي او دې په صدقه فطر ورکولو کښې سستی اونه کړي.

[٣] بَابُ مَنْ لَا يَحِلُّ لَهُ الصَّدَقَةُ

دَکومو خلقو دپاره زکات اخستل حلال نه دی

خلاصة الباب :-

فيه أربعة عشر حديثاً مشتملة على ثلاث مسائل:

① من لا يحل له الصدقة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣.

② حل الهدية للهي: ٤، ٥، ٦، ٧.

③ من يحل له الصدقة: ٨، ١٢، ١٣.

په تمهیدی توگه باندې په دې خبره باندې پوهیدل پکار دی چه په دې باب کښې به هغه احادیث نقل کولې شی د کومونه چه معلومه شی چه د کومو خلقو دپاره زکوة اخستل جائز دی اود کومو دپاره ناجائز دی. خکه د مالدارانو دپاره زکوة اخستل جائز نه دی.

ه مالدارانو درې قسمونه: - اغنیاء یعنی مالداران په درې قسمه دی

① یوغنی هغه دې چاسره چه د زیاتیدونکې مال نه نصاب موجود دې په دوی باندې زکوة صدقه فطر او قربانی کول واجب دی. اوده له هر قسم صدقه اخستل جائز نه دی.

② دویم غنی هغه دې چاسره چه د ضرورت اصلیه نه زیات مال موجود دې مگر هغه زیاتیدونکې مال نه دې اوبه هغې کښې د تجارت نیت هم نشته دې په داسې سړی خوزکوة ورکول واجب نه دی لیکن قربانی اوصدقه د فطر په ده باندې واجب دی. اودده دپاره هر قسم زکوة صدقات اخستل حرام دی.

③ دریم هغه سړی دې چاسره چه د حاجت اصلیه نه زیات نه زیاتیدونکې مال شته اونه ورسره نه زیاتیدونکې یعنی د نصاب مالک نه دې لیکن دده ضرورت پوره کیرې دده هیڅ ضرورت بند نه دې. په ده باندې نه زکوة فرض دې نه صدقه فطر اونه قربانی واجب ده خودده دپاره سوال کول هم جائز نه دی اوکه چاده ته زکوة ورکړو نو هغه قبولې شی.

چاته زکات ورکول ناجائز دی ١٤ -

① بهر حال کوم سړی چه صاحب د نصاب وی هغه خپل زکوة په خپل فروع او اصول کښې نه شی ورکولې. دامام صاحب په نیز خاوند ښځې ته یا ښځه خپل خاوند ته زکوة نه شی ورکولې. مگر صاحبین فرمائی چه ښځه خپل خاوند ته زکوة ورکولې شی.

② د زکوة مال خپلې وښځې غلام وغیره ته نه شی ورکولې کیدی.

③ د سخرگنشی خپلوان کښې زکوة ورکول صحیح دی کله چه اخستونکې مستحق وی.

④ د زکوة مال یوغنی ته ورکول جائز نه دی ځه اغنیاء مستثنی دی تفصیل وړاندې راځی.

- ⑤ هاشمی ته زکوة ورکول جائز نه دی سیدته هاشمی وائی.
 ⑥ کافر له زکوة ورکول جائز نه دی.
 ⑦ د جومات یا مدرسی د آبادولو دپاره اودمرمت دپاره یا د یومری د کفن دفن دپاره زکوة ورکول صحیح نه دی.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[۱۸۲۱] په لېن عليه السلام د زکات المستلو حرمت

۱۸۲۱- (۱) عَنْ أَنَسٍ قَالَ: «مَرَّ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِتَمْرَةٍ فِي الطَّرِيقِ [۲] فَقَالَ: "لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لَأَكْتَنَيْتُهَا". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه وایي چې نبی کریم صلی الله علیه و سلم په یوې کجوري باندې تیر شو چې په لار کې پرته وه [۲] د هغې په لیدو سره حضور صلی الله علیه و سلم وفرمایل چې که ما سره دا خوف نه وې چې دا خرما به د زکات وي نو ما به دا الله د نعمت د تعظیم په خاطر دا ضرور خوړلي وې.
 (بخاري مسلم)

تسهيلات:

قوله: لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لَأَكْتَنَيْتُهَا

د حديث بعضي فوائد: ① صدقه په نبی عليه السلام په بنو هاشم او په بنو عبدالمطلب باندې حرامه ده. البته په کوم غلام چې نبی عليه السلام آزاد کړی وي نود هغه په باره کښې دوه اقوال دی صحیح قول دا دې چې په هغه باندې هم حرام ده. باقی نقلی صدقه صرف به نبی عليه السلام باندې حرامه ده او اصح قول دا دې چې په بنو هاشم او بنو عبدالمطلب باندې حرامه نه ده.

② په لاره کښې چې کوم معمولی څیز پروت وي نودا اوچتول او خوړل او په استعمال کښې راوستل په هغه وخت کښې جائز دی چې دا گمان وي چې مالک به ددې لټون نه کوی.

③ د متقی دپاره غوره دی چې د داسې مشتبه څیزونو څخه ځان ساتي.

(١) اخرجه البخاری فی کتاب البیوع/باب ما یتنزه من الشبهات (رقم- ۲۰۵۵) ومسلم فی کتاب الزکاة/باب تحريم الزکاة علی رسول الله صلى الله عليه وسلم وعلى آله وهم بنو هاشم وبنو المطلب دون غیرهم (رقم) ۱۶۴ - (۱۰۷۱)

[١٨٢٢] په بنو هاشم د صدقه لپاره اخستلو حرمت

١٨٢٢- (٣) [١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: [٢] «أَعَدَّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ثَمَرَةً مِنْ ثَمَرِ الصَّدَقَةِ لِمَعْلَبٍ فِي يَدِهِ [٣] فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "كُلُّكُمْ لِيُطْرَحَهَا [٤] لَمْ قَالَ: "أَمَا شَعَرْتَ أَنَّكَ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ١ ابو هريره رضي الله عنه روايت كوي [٢] چې يو ځل حضرت حسن بن علي رضي الله عنه د زكات ايبښودل شوو خرماو څخه يوه خرما پورته كولو سره په خپله ځله كې واچوله [٣] د دې په ليدو سره حضور صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل چې دا راوكاږه راوكاږه (او دغه شان يې فرمايل چه) هغه د ځلي څخه ويستلو سره يې وغورځي [٤] بيا ورته حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل چې آيا تاته نه ده معلومه چې مونږ (بني هاشم) د صدقي د مال څخه نه خوړو. (بخاري مسلم) **حل اللغات:-** ① كَلَّمَكَ: يَتَقَفَّى الثَّرُكُ وَآزِمًا يعنى مه خوره او غورزوه، د يو خراب او نامناسب كار نه د ماشومانو منع كولو دپاره دا لفظ استعمالولې شى. دا د فارسى الفاظ دى عربى ته را منتقل شوى دى. تكرار د تاكيد دپاره دې. ② لِيُطْرَحَهَا: چه راؤ نې غورزوى. ③ أَمَا شَعَرْتَ: آيا تاته معلومه نه ده؟

تسهيلات:

قوله: أَمَا شَعَرْتَ أَنَّكَ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ

د حديثو مخه معلومې شوې فائدي:-

- د دې حديث اودې نه مخكېنې حديث نه څه فائدي حاصلېږي.
- ① د حضور پاك د پاره د زكوة مال خوړل حرام وو.
- ② په لاركېنې پروت څيز خوړلې شى هركله چه هغه په لږ مقدار كېنې وى.
- ③ د بنو هاشم دپاره صدقه واجبه اخستل حرام دې مگر صدقه نافله خوړل جائز دى.
- ④ په موريلار باندې فرض دى چه هغوى دې د اولاد صحيح تربيت او كړى او د منكرات نه دې خپل اولاد بچ كړي. او په څه منكر كېنې دې د هغوى امداد نه كوي لكه ماشومانو ته رېښم اغوستل يا د سرو زرو او سپينو زرو كالى ماشومانو هلكانو ته اچول ټول ناجائز دى.
- ⑤ په كوم څيز كېنې چه د حرمت لږ شان هم شك وى د مؤمن دپاره هغې ته نيز دې كيډل مناسب نه دى.

(١) اخرجه البخارى فى كتاب الزكاة/باب ما يذكر فى الصدقة للنبي صلى الله عليه وسلم وآله (رقم-١٤٩١) ومسلم فى كتاب الزكاة/باب تحريم الزكاة على رسول الله صلى الله عليه وسلم وعلى آله وهم بنو هاشم وبنو المطلب دون غيرهم (رقم- ١٤٩١ - ١٠٦٩) والنسائي كتاب الزكاة/باب استعمال آل النبي صلى الله عليه وسلم على الصدقة(رقم-٢٦٠٩) واحمد فى المسند ١٦٦/٤

[۱۸۲۲] دَبْنُو هَاشِم دَبَّارَه دَزَكَات خَوِر لَو حَرَمَت

۱۸۲۲- (۳) [۱] وَعَنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «(۲)» «(۱) أَنَّ هَذِهِ الصَّدَقَاتُ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاغُ النَّاسِ (۳) وَإِنَّمَا لَا يُحِلُّ لِيُحْمَدَ، وَلَا لِآلِ مُحَمَّدٍ» «رَوَاهُ مُسْلِمٌ».

ترجمه: [۱] عبد المطلب بن ربیعہ ابن رسول اللہ ﷺ و فرمایا [۲] دا صدقہ (یعنی زکات) د انسانانو خیری دی [۳] صدقہ نہ خود محمد ﷺ د پارہ حلالہ ده او نہ د آل محمد (بنی هاشم) د پارہ حلالہ ده. (مسلم)

حل الفات:- ① اُوساغ:- دا د وسخ جمع ده د خیری وغیره په معنی کښې دي.

تسهيلات: قوله: «وَإِنَّمَا لَا يُحِلُّ لِيُحْمَدَ، وَلَا لِآلِ مُحَمَّدٍ»

بنو هاشم ته د زکات نه ورکولو حکمت:- هاشمی یعنی سادات او آل رسول ته صدقات واجبہ ورکول هم جائز نه دی او هغوی له اخستل هم جائز نه دی. زیر بحث حدیث په واضحه توگه په دې باندې دلالت کوی. دغه شان د سادات غلامانو او وینخوته له هم صدقات اخستل او ورکول جائز نه دی ځکه چه زکوٰۃ د خلقو د مالونو خیرې دي او د بنی هاشم بنیاد پاک دي چرته هغه په دې سره ککړنه شی. په دې وجه به حضور پاک صدقہ نه قبولوله او تحفه به ئې قبولوله ځکه چه په تحفه کښې اکرام او اعزاز مقصود وی او په صدقہ کښې د مصدق له د پارہ اکرام او اعزاز اړخ نشته دي.

د بنو هاشم مصداق:- د پنځویزگانو اولاد ته هاشمی وئیلی شی.

① د حضرت علی بن ابی طالب ﷺ اولاد که هغه د فاطمه بی بی ﷺ نه وی او که د بلې بی بی نه وی.

② د حضرت عباس بن ابی طالب ﷺ اولاد.

③ د حضرت جعفر بن ابی طالب ﷺ اولاد.

④ د حضرت عقیل بن ابی طالب ﷺ اولاد.

⑤ د حارث بن عبدالمطلب اولاد. د بنو هاشم د اوچتې مرتبې د وجې نه بعضې احکام د دوی د پارہ ناجائز ګرځولې شوی دی سره د دې چه د امت د پارہ هغه جائزوی.

[۱۸۲۴] د صدقې د مال څخه د نبی علیه السلام احتیاط

۱۸۲۴- (۳) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- إِذَا أُنِيَ بَطْعًا سَأَلَ عَنْهُ (۲) أَهْدِيَّةً أَوْ صَدَقَةً (۳) فَإِنْ قِيلَ: صَدَقَةٌ قَالَ لِأَصْحَابِهِ كُلُّوا، وَلَمْ يَأْكُلْ (۴) وَإِنْ قِيلَ: هَدِيَّةٌ ضَرَبَ يَدَيْهِ فَاتَّكَل مَعَهُمْ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الزكاة / باب ترك استعمال آل النبي على الصدقة (رقم ۱۶۷ - (۱۰۷۲).

(۲) اخرجه البخاري في كتاب الهبة وفضلها والتحريض عليها / باب قبول الهدية (رقم ۲۵۷۶) و مسلم في كتاب الزكاة / باب قبول النبي الهدية ورواه الصدقة (رقم ۱۷۵ - (۱۰۷۷) و الترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كراهية الصدقة للنبي صلى الله عليه وسلم واهل بيته ومواليه (رقم ۶۵۶) و النساني كتاب الزكاة / الصدقة لا تعل للنبي صلى الله عليه وسلم (رقم ۲۶۱۳).

[٣] بَابُ مَنْ لَا يُجِلُّ لَهُ الصَّدَقَةُ

توجهه ١ حضرت ابوهريره رضي الله عنه زايي ٢ چې د رسول الله ﷺ دا معمول وو چې کله به د خوراک د پاره ورته څه شي راوړل شو نو مخکې به يې دا پوښتنه کوله ٣ چې دا هديه (تحفه) ده که صدقه ٤؟ که به ورته اوويل شو چې صدقه ده نو حضور ﷺ به (د بني هاشم څخه علاوه خپلو نورو) صحابه و ته وفرمايل چې دا وخوري او حضور ﷺ به پخپله نه خوړله ٥ او که به ورته اوويل شو چې دا هديه ده نو لاس مبارک به يې ور مخکې کړو او د صحابه و سره به يې هغه خوړله. (بخاري مسلم)

تسهيلات:

نود: - په نبی ﷺ د صدقې د حرمت بيان د بل حديث په تسهيل کښې ذکر شوي دي.

[١٨٢٥] په زکات کښې د تمليک حکم

١٨٢٥- (٥) (١) وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: [٢] «كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثَ سَنٍ [٣] إِحْدَى السَّنِ أَنْهَا عَجِزَتْ، فَخَبَّرَتْ فِي زَوْجِهَا [٤] وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ" [٥]، وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْبُرْمَةَ تَقُورٌ بِلَحْمٍ، [٦] فَقَرَّبَ إِلَيْهِ خُبْزًا وَدُمْرَيْنِ أَذْمَرِ الْبَيْتِ [٧]، فَقَالَ: "أَلَمْ أَرْبُرْمَةً فِيهَا لَحْمٌ؟" [٨] قَالُوا: بَلَى، وَلَكِنَّ ذَلِكَ لَحْمٌ تُصَدِّقُ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ، وَأَنْتَ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ [٩]، قَالَ: "هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ، وَلَنَا هَدِيَّةٌ". [١٠] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه ١ او بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي ٢ چې د بريره (وينځې) متعلق دري احكام مخي ته راغلل ٣ ١ اول حکم خو دا چې کوم وخت هغه آزاده شوه نو هغې ته د خپل خاوند په باره کې اختيار ورکړې شو ٤ ٢ دويم حکم دا چې حضور ﷺ وفرمايل چه د ولاء يعني دميراث حق د هغه سړي د پاره دي چې چا آزاد کړو ٥ ٣ دريم حکم دا چې يوه ورځ حضور ﷺ کور ته تشریف راوړو د غوښې کتوي پخیده ٦ د حضور ﷺ مخې ته روتی او د کور سالن را وړل شو ٧ حضور ﷺ وفرمايل چې آيا ما هغه کتوي اونه لیده چې په هغې کې غوښه وه (يعني چې غوښه پخپلې نو هغه ماته ولي رانه کړل شوه) ٨ عرض وشو چې بيشکه په کتوي کې غوښه پخپلې ليکن هغه غوښه بريده (وينځې) ته د صدقې په طور ورکړې شوي ده او تاسو ﷺ خو صدقه نه خوري ٩ حضور ﷺ وفرمايل چې هغه غوښه د بريره د پاره صدقه ده او زمونږ د پاره هديه ده. (بخاري مسلم)

حل اللغات: - ١ سَنٍ: أي اَحْكَامًا وَمَسَاطِلَ تَرْبِيَةٍ: يعني احكام او شرعي مسئلې، ٢ الْوَلَاءُ: دميراث حق، ٣ الْبُرْمَةُ: أي الْبَيْتُ: کتوي، ٤ تَقُورٌ: أي تَفْلِي: خوتکيده، جوشيدله، ٥ أَذْمَرِ: سالن، اينگلې چه روتی ورسره خوړلې شی.

(١) اخرجه البخاري في كتاب الطلاق/باب لا يكون بيع الأمة طلاقاً (رقم-٥٢٧٩) ومسلم في كتاب العتق/باب إنا الولاء لمن أعنت (رقم) ١٤ - (١٥٠٤) والنسائي كتاب الزكاة/باب إذا تحولت الصدقة (رقم-٢٦١٤) وابن ماجه كتاب النكاح/ خيار الأمة إذا أعنت (رقم-١٠٧٦) والدارمي باب في تغيير الأمة تكون تحت العبد ففتحت (رقم-٢٣٣٥) ومالك في الموطأ كتاب الطلاق/باب ما جاء في الخيار (رقم-٢٥) واحمد في المسند ٢٨١/١

تسهيلات:

قوله: كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سَنٍ:

د بريري په وجه د درې مسئلو معلوميدل ۱- يعنى د بريره رضي الله عنه د وچې نه د اسلام درې مسئلې واضحه شوې. ① "خيار عتق" ② "الولاء لمن اعتق" يعنى ميراث به آزادونكى ته ملاويږي. ③ په تبدلې د يد سره به په ملكيت كښې بدلون راځي چه د يود پاره يوخيږ زكوة دې مگر هغه چه كله بل ته ور كړو نو د هغه د پاره هديه ده. د فقهاء په اصطلاح كښې دې بدلون ته تمليك وائي كوم چه جائز دې په دې شرط چه ناجائز حيله نه وي.

[١٨٢٦] د هديه قبلول او بدل خلاصول

۱۸۲۶- (٤٦) [٦] وَعَنْهَا قَالَتْ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ [٢] وَيُثِيبُ عَلَيْهَا». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ⑥ بي بي عايشه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ به تحفه قبلوله [٢] او د هغې بدله به يې ور كوله. (بخاري)

حل اللغات: -- ① يُثِيبُ: أي يجازي: يعنى عوض او بدله به ئې ور كوله.

تسهيلات:

قوله: يقبل الهدية:

د تحفې وركولو ته وښيي: -- د دې حديث مبارك تشرېح هم واضح ده چې هديه وركونكى ته په بدله كښې د تهادو تحابو ا پېش نظر څه وركول پكار دى.

[١٨٢٧] د معمولي تحفې قبلول

۱۸۲۷- (٤٧) [٧] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «لَوْ دُعِيتُ إِلَى كِرَاعٍ لَأَجَبْتُ [٣] وَلَوْ أَهْدَى إِلَى ذِرَاعٍ لَقَبِلْتُ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ⑦ ابوهريزه رضي الله عنه روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كه ماته د كراغ (پندى) هم دعوت راكړل شي نو زه به يې قبول كړم [٢] او كه ليجه په تحفه كې راكړل شي نو قبوله به يې كړم. (بخاري)

حل اللغات: -- ① كِرَاع: د چيلې پندى، ② ذِرَاع: ليجه، لاس (مخكنى خپې).

تسهيلات:

قوله: لَوْ دُعِيتُ إِلَى كِرَاعٍ لَأَجَبْتُ:

د كراغ په مفهوم كښې دوه اقوال ۱- ① د چيلې پتون ته كراغ وائي په دې صورت كښې به د

(١) اخرجه البخاري في كتاب الهبة وفضلها والتحريض عليها/باب المكافاة في الهبة (رقم- ٢٥٨٥)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب الهبة وفضلها والتحريض عليها/باب القليل من الهبة (رقم- ٢٥٨٨) واحد في السند ٢/٤٢٤

نبی کریم ﷺ در ارشاد مطلب دا وی که زه د یو معمولی کس دعوت او معمولی هدیه قبوله کړم نو زه په دې کښې هیڅ شرم نه محسوسوم بلکه زه به یې ضرور قبلوم ① کراع د مکې او مدینې په مینځ کښې د یو ځانې نوم دې دې صورت کښې به ددې مطلب دا وی چې که دومره لري څخه ما څوک دعوت ته اوبلی نو زه به هغه قبلوم **دهدیت مخغه د دوی مسئلواستنباط**، ① د محدثینو په نزد اوله معنی راجع او درست ده په دې حدیث پاک کښې مالدارونه تعلیم ورکړې شوې دې چې د خپلو ماتحتو او غریبانانو هدیه مه وایس کونی بلکه دهغوی دخلوص قدر او کړنې ② دا هم معلومه شوه چې نبی کریم ﷺ به خپل امت سره ډیر تواضع او شفقت او عاجزی معامله کوله

[١٨٢٨] د مسکین تعریف

۱۸۲۸- (۸) ① وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطْلُوفُ عَلَى النَّاسِ ② تَرُدُّهُ اللَّفْظَةُ وَاللُّغْمَةُ ③، وَالْمَرْءُ وَالْمَرْثَانِ ④ وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَجِدُ غَنًى يُغْنِيهِ ⑤ وَلَا يَفْظَنُ ⑥ بِهَ فَيَتَصَدَّقَ عَلَيْهِ ⑦ وَلَا يَغُورُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ ⑧». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوجه: ① حضرت ابوهريره ؓ روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② مسکين هغه سړي نه دي چې د خلقو څخوسوال کوي (خیر غواړي) ③ او خلق هغه ته يوه نمرۍ يا دوه نمرۍ او يوه کجوره يا دوه کجوره وي ورکړي ④ بلکه مسکين سړي هغه دي چې دومره مال هم نه لري چې هغه د هغې په وجه مستغني شی ⑤ او د هغه د ظاهري حالاتو په وجه خلق په دي هم نه پوهيږي چې هغه محتاج او ضرورت مند دي چې هغه ته صدقه ورکړي شي ⑥ او د خلقو په مخکې د سوال لاس غزولو د پاره د کور څخه نه وځي (بخاري مسلم) **حل اللغات**:- ① اللَّفْظَةُ: نمرۍ، نورۍ ② غَنًى: أي شَيْئًا أَوْ سَالًا: هيڅ څيز يا مال ③ يَفْظَنُ: أي لَا يَقْنَمُ بِأَخْبَاحِهِ: يعنى خلق دده په محتاجۍ نه پوهيږي.

تسهيلات:

قوله: لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطْلُوفُ عَلَى النَّاسِ:

په مسکين او فقير کښې فرق:- ① علامه زبيدي د ابن سکيت حوالې سره ليکي چې مسکين هغه دي چې هغه سره هيڅ څيز نه وي او فقير هغه دي چې د هغه خرج باندې د

① أخرجه البخاري في كتاب الزكاة/باب قول الله تعالى: {لا يسألون الناس إعانة} [البقرة: ٢٧٣] وكم الفنى (رقم- ١٤٧٩) ومسلم في كتاب الزكاة/باب المسكين الذي لا يجد غنى، ولا يظن له فيتصدق عليه (رقم- ١٠١ - (١٠٣٩) وابوداود كتاب الزكاة/باب من يعطى من الصدقة، وحد الفنى (رقم- ١٦٣١) والنسائي كتاب الزكاة/باب تفسير المسكين (رقم- ٢٥٧١) والدارمي من كتاب الزكاة/باب المسكين الذي يتصدق عليه (رقم- ١٦٥٦) ومالك في السوطا كتاب صفة النبي صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في المساكين (رقم- ٧) واحمد في المسند ٢٨٤/١

هغه ژوند تيريری.

⑦ و قَالَ الْأَصْحَى: مسکین هغه دې چې هغه د فقیر څخه په احسن حالت کښې وی لقلو له تعالی (أَمَّا السَّيِّئَةُ فَمَا كَانَتْ لِلسَّيِّئِينَ) (الکھف: ٧٩)، او د فقیر په حق کښې فرمائی چې (أَحْمَدُ وَابْنُ سَبِيلٍ اللَّهُ لَا يَسْتَوِيَانِ عَزَّ وَجَلَّ الْأَرْضُ) (البقرة: ٢٧٣).

⑧ و قَالَ صاحب القوت فقیر هغه دې چې سوال نه کوی او مسکین هغه دې چې سوال کوی
 ⑨ فقیر هغه دې چې په کتلو کښې کوشش او کړی او مسکین هغه دې چې گټه نه کوی
 ⑩ فقیر هغه دې چې دهغه د ظاهري حالت څخه د هغه فقر معلوم شی او مسکین هغه دې چې د هغه باره کښې هيڅ معلوم نه وی هم په دې بناء په حديث مبارك کښې تعريف کړې شوې دې چې مسکین هغه نه دې چې سوال کوی بلکه مسکین هغه دې چې سوال نه خان بچ اوساتي او خلقو ته خپل مشکل نه بيانوی

⑪ فقهاء کرامو ويلي دي چې مسکین هغه دې چې د خپلې پيشې د تنگسيا په وجه محتاج شوې وي يا د اهل و عيال د ډير والي په وجه محتاج شوې وي
 ⑫ صاحب هدايه رحمه الله د مسکین تعريف داشان کړې دې چې هغه سره څه څيز نه وي او فقیر هغه دې چې هغه سره ادنی څيز موجود وي

⑬ اوچا د صاحب هدايه د تعريف بالعکس تعريف کړې دې.

د حديث مطلب: - ددې حديث پاک حاصل دادي چې په مسکينيت باندې ثواب دې او هغه د صابرينو په زمره کښې داخل دې دا هغه سوال کوونکې فقیر نه دې بلکه دا خو په عام حالاتو کښې هم داسې سوال باندې گناهنگارېږي چې کله هغه سوال کولو دپاره دومره کوشش کولې شی نو دې د گټلو دپاره کوشش هم کولې شی خو صابر مسکین هغه دې چې هغه واقعي ضرورت مند وی لیکن خپل ضرورت چا ته نه ښکاره کوی بلکه د پټولو فکر ورسره وی او په قرآن کریم کښې د مسکین تعريف کړې شوې دې (لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ.....الآية)

د يو تعارض جواب: - واضحه دې وی چې نبی کریم ﷺ چې د کوم مسکينيت دعا کړې ده هغه د زړه مسکينيت دې يعنی زړه کښې عاجزی وی او تکبر په کښې نه وی کوم کس چې د مالداره کيدو باوجود د زړه مسکین وی هغه مبارک دې او کومو احاديثو کښې چې د مسکينيت نه پناه غوښتلي شوې ده هغه داسې محتاجی او تنگسيا ده چې يو انسان په فتنه کښې اخته کوی لهذا احاديثو کښې تعارض نشته دې.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[١٨٢٩] ادبني هاشم د غلامانو د پاره صدقې اخستلو حرمت

١٨٢٩- (١٩١) عَنْ أَبِي رَافِعٍ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَعَثَ رَجُلًا مِنْ بَنِي مخزومٍ عَلَى الصَّدَقَةِ [٢] فَقَالَ لِأَبِي رَافِعٍ: اضْعُبْنِي كَيْمَا تُصِيبُ مِنْهَا [٣] فَقَالَ: لَا حَتَّى آتِيَ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَاسْأَلَهُ [٣] فَانْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: [٤] «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لَنَا وَإِنَّ مَوَالِيَ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ»». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِي.

توجهه [١] ابو رافع ؓ روایت کوي چې نبی کریم ﷺ د بني مخزوم يو سړي د زکات اخستو د پاره وليږلو [٢] هغه ابو رافع ؓ ته اوويل چې ته هم ما سره لاړ شه چې تاته هم د هغې څخه څه حصه حاصله شي [٣] ابو رافع ؓ اوويل چې زه درسره نه زم ترڅوچي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه ونکړم اچي زه د دې سړي سره د زکات اخستو د پاره لاړ شم که نه؟ [٣] نو هغه د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او د حضور ﷺ څخه يې د خپلو تلو متعلق پوښتنه وکړه حضور ﷺ ورته وفرمايل [٤] چې صدقه زمونږ [د بني هاشمو] د پاره حلاله نه ده او موږ يې (يعني آزاد شوي غلام) د زکات اخستو په معامله کې د هغه آزاد قوم په حکم کې دي. (ترمذي، ابوداؤد، نسايي)

تسهيلات:

قوله: إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لَنَا وَإِنَّ مَوَالِيَ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ:

د بنو هاشم غلام د پاره د صدقې اخستلو عدم جواز: - حضرت ابو رافع د رسول کریم ﷺ آزاد کړې شوې غلام وو رسول کریم ﷺ دې د زکوة مال اخستلو څخه منع کړې وو چې څنگه مونږ لره د زکوة اخستل جائز نه دی د اداشان ستا دپاره هم د زکوة مال اخستل جائز نه دی ددې نه معلومه شوه چې د بني هاشم غلام دپاره هم د زکوة مال اخستل جائز نه دی که غلام دده په ملکیت وی او که آزاد شوې وی.

[١٨٣٠] اذمالدار دپاره د صدقې اخستلو عدم جواز

١٨٣٠- (١٠١) وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: [٢] «لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ [٣] وَلَا لِبَنِي يَرْثُ سَوِيًّا»». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/ باب الصدقة على بني هاشم (رقم- ١٦٥٠) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ باب ما جاء في كراهية الصدقة للنبي صلى الله عليه وسلم وأهل بيته ومواليه (رقم- ٦٥٧) واحمد في المسند ١٠/٦

(٢) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/ باب من يعطى من الصدقة، وحده الفتن (رقم- ١٦٣٤) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ باب من لا تحل له الصدقة (رقم- ٦٥٢) والدارمي من كتاب الزكاة/ باب من تعل له الصدقة (رقم- ١٦٧٩) واحمد في المسند ٢٨٩/٢

توجه: ① عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② نه خو غني ته د زکات مال اخستل حلال دي ③ او نه روغ او جوړ او توانايي لرونکی ته (چې د محنت او مزدوري کولو قابل وي) تر مذي، ابوداؤد، دارمي،
حل اللغات: ④ (ذی برؤ: ای ذی القوَّة) چه طاقت نې وی، ⑤ سَوِي: أي صِيحِمِ الْبَدَن: بدن نې صحیح وی، اندامونه نې پوره وی. (یعنی محنت مزدوری کولې شی).

تسهيلات:

قوله: لَا يُحِلُّ الصَّدَقَةُ لِقَتِي:

ه غنی دوي قسمونه: ① هغه غنی دې چې په هغه باندې زکوة فرض دې یعنی دا کس د نصاب مالک وی او حولان حول هم شوې وی

② هغه غنی دې چې هغه لره صدقه اخستل حرام وی او په هغه باندې صدقه فطر او قربانی واجب شوی وی لکه چې دې کس سره دومره روښی وی چې د نصاب قیمت ته رسیدلې وی

③ دریم هغه غنی دې چې هغه لره سوال کول حرام وی او صدقه ورله حلال لکه چې د یوې ورځې په خوراک ځواک باندې قادر وی (مراقبة ج/ص ٤٩١)

قوله: وَلَا لِذِي بَرٍّ سَوِي

ه مذکورہ جملي مطلب: -- حديث پاك ددې جملې مطلب دادې چې څنگه غنی دپاره زکوة اخستل جائز نه دی د اشان تندرست او صحت مند کس لره زکوة اخستل جائز نه دی

١٣١٠(١) [١٠] وَرَوَاهُ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ.

توجه: ① او احمد، نسائي، او ابن ماجه رضي الله عنه دا روايت د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه نقل کړی دي.

[١٨٢٢] دصحتمند دپاره دزکات اخستلو حکم

١٣١٢(١) [١١] وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ الْخِيَارِ قَالَ: [٢] «أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ أَنَّهُمَا أَتَيَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ فِي عَجَةِ الْوَدَاعِ [٣] وَهُوَ يَقْرَأُ الصَّدَقَةَ فَسَأَلَا مِنْهُ [٤] فَقَرَعَهُمَا النَّظَرُ، وَخَفَضَهُ [٥] قَرَأَا جَلْدَيْنِ، فَقَالَ: [٦] «إِنْ شِئْتُمَا أُعْطِيَتْكُمَا [٧] وَلَا حَظَّ فِيهَا لِقَتِي وَلَا لِقَوِي مُكْتَسِبٌ» [٨]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: ① عبیدالله بن عدي بن خیار وایي ② چې ماته دوو سړو خبر راکړو چې هغوی د رسول الله ﷺ په خدمت کې هغه وخت حاضر شو ③ کوم وخت چې حضور ﷺ په حجة

١) اخرجه النسائي كتاب الزكاة/باب إذا لم يكن له درهم وكان له عدلها (رقم-٢٥٩٧) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب من سأل عن ظهر غنى (رقم-١٨٣٩) واحمد في المسند ١/٢٤٤

٢) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب من يعطى من الصدقة. وحد الفنى (رقم-١٦٣٣) والنسائي كتاب الزكاة/باب إذا لم يكن له درهم وكان له عدلها (رقم-٢٥٩٨)

الوداع کې وو [٣] او په دغه موقع يې په خلقو کښ د زکات مال تقسيمولو هغه دواړو هم اد حضور ﷺ په مخکې د هغه مال څخه د څه آخستو خواش ظاهر کړو [٥] هغه دواړه وايي چې حضور ﷺ زموږ د طلب خواش ليدو سره په مونږ د سر څخه تر پښو پورې نظر واچولو [٦] او زموږ تندرست او توانا ليدو سره يې وفرمايل [٧] چې که تاسو اخستل غواړئ نو زه به يې درکړم [٨] (ليکن ياد لرئ چه) په صدقات او زکات کې نه خو د غني څه حصه شته او نه د هغه سړي څه حصه شته چې تندرست او توانا وي او په گټه وټه کولو باندې قادر وي. (ابوداؤد نسايي)

حل اللغات: - ① غَفَضَ: ښکته نې کړو (نظر). ② جَلَدْنِي: اَيُّ قَوَيْتَنِي: تشنيه ده، مضبوط، طاقت لرونکی، ③ لَا حَظَّ: اَيُّ لَا تَصِيبُ: حصه نشته، ④ مُكْتَسِبٌ: په گټه وټه کولو باندې قادر وی.

تسهيلات:

قوله: وَهُوَ فِي حِجَّةِ الْوُدَاعِ،

د حجة الوداع مطلب: - حجة الوداع د حضرت رسول اکرم ﷺ آخري حج ته وانی کوم کښې چې حضرت رسول اکرم ﷺ د الله ﷻ احکام په وضاحت سره بيان کړي وو او خلقو ته يې وداع ونيولې وه او بيا ددې څخه څو مياشتې پس وفات شوی وو.

[١٨٣٢] په پنځو صورتونو کښې د مالدار دپاره د زکات اخستلو جواز

١٨٣٢- (١) [١٣] وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ مَرْسَلًا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «لَا يُحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ الْأَخْمَصَةِ [٣] لِعَاَزِ بْنِ سَبِيلِ اللَّهِ [٤] أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهِ [٥] أَوْ لِعَاِمِرٍ [٦] أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ [٧] أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ يَسْكُنُ فَنَصَدَّقَ عَلَى الْيَسْكِينِ [٨] فَأَهْذَى الْيَسْكِينُ لِلْغَنِيِّ». رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① عطاء بن يسار بطريق ارسال روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] د غني د پاره د زکات مال حلال نه دي خو په پنځو صورتونو کې د غني د پاره هم د زکات مال حلالېږي [٣] ② د الله ﷻ په لار کې د جهاد کونکی غني د پاره هر کله چې د هغه سره د جهاد سامان نه وي [٤] ③ د زکات وصولونکي غني د پاره [٥] ④ تاوان برداشت کونکی (تاوان دکونکی) غني د پاره [٦] ⑤ د زکات مال د خپل مال په بدله کې اغستونکی غني د پاره (يعنی يو سړي يو مفلس ته د زکات مال ورکړو او يو مالدار او غني د هغه مفلس څخه د زکات مال واخلي او هغه ته د هغې بدل ورکړي نو په دې صورت کې به د غني د پاره هغه مال جائز او حلال وي) [٧] ⑥ او د هغه غني د پاره چې د هغه په گاونډه کې يو مفلس وسيرې او يو سړي هغه ته د زکات مال ورکړي [٨] او هغه مفلس خپل يو گاونډی مالدار او غنی ته

(١) اخرجه ابوداؤد في السنن كتاب الزكاة/باب من يجوز له اخذ الصدقة وهو غني (رقم-١٦٣٥) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب من تحل له الصدقة (رقم-١٨٤١)

د هغې څخه څه حصه د تحفی په طور ولیږي نو هغه به د غنی د پاره جائز او حلال وي.
(مالك ابوداؤد).

حل الفات: ① غامېل څوک چه زکوة راټولوي هغه ته عامل او مصدق وائی. ② غامېل: تاوان ډکونکې یا برداشت کونکې، د دوو کسانو په مالی معامله (مثلاً د دیت یا قرض وغیره) کښې صلح او روغه کونکې.

تسهيلات: قوله: إِلَّا الْفَتَنَةُ:

دپنځه لسمه مالدارو دپاره د زکات اخستلو جواز: -

يعنی پنځه غنيان داسې دی چه زکوة اخستې شی.

① اول غازی او مجاهدې د چاد پاره چه زکوة اخستل حلال دی ددې تفصيل به ان شاء الله په کتاب الجهاد کښې راځي.

② دویم عامل يعنی د زکوة په وصول کولوباندې مقرر کارکن خپله تنخواه او خرچ د زکوة د مالونونه اخستې شی.

③ دریم غارم يعنی تاوان د کونکې سړې سره ددې چه غنی دې مگرد تاوان پوره کولوسره هغه ددې لاندې څښ پروت دې هغه زکوة اخستې شی د تاوان دوه صورتونه دی. اول دا چه دې غنی او مالدار سړی د چاد طرف نه د دیت ضمانت واخستلو د دغه تاوان پوره کولو دپاره زکوة اخستې شی. د تاوان دویم صورت دادې چه په دوو فریقو کښې ئی صلح او کړه او په هغې کښې ئی خپل ذاتی مال خرچ کړو اوس هغه دا قرض د زکوة په مال سره پوره کولې شی. غارم عام قرض دارئ ته هم وئیلی شی هغه هم د فقر اوفاقې د وجې نه د زکوة مستحق دې.

④ خلورم د مشتری دپاره د زکوة مال د چانه په قیمت اخستل جائز دی يعنی یوسړی غریب ته په زکوة کښې څه څیز ورکړو. دغه غریب هغه د زکوة مال په چامالدار باندې خرڅ کړو. د مالدار دپاره دغه اخستل جائز دی ځکه چه د ملک بدلیل راغلل.

⑤ پنځم مسکین ته چا زکوة ورکړو اوس ئی هغه یوغنی ته ورکوی نو دغنی دپاره جائز دې. په دغه پنځو صورتونو کښې په ټولو کښې اتفاق دې البته په غازی کښې دومره اختلاف دې چه احناف فقیر غازی ته زکوة ورکول افضل گنې د شوافع په نیز ټول جائز دی.

۱۱۳۲- (۱۰) [۱] وَفِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ: أَوَابِنُ السَّبِيلِ.

توجه: [۱] او د دابوداود په یو روایت کې چې د ابوسعید رضی الله عنه څخه منقول دي لفظ أو ابن السبیل (يعنی د هغه غني د پاره هم چې مسافر وي د زکات مال حلال دي) مذکور دي.

[١٨٣٥] د زکات مصارف

١٨٣٥- (١١٣) (١) وَعَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصَّدَاقِي قَالَ: [٢] «أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْلَ يَوْمِهِ [٣] فَذَكَرْتُ حَدِيثًا طَوِيلًا: [٤] فَأَتَانَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أُعْطِيَنِي مِنَ الصَّدَقَةِ: [٥] فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِنِي وَلَا غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ، [٦] حَتَّى حَكَمَ هُوَ فِيهَا، فُجِرَ أَهْلُ ثَمَانِيَةِ أَجْزَاءٍ [٧] فَإِنْ كُنْتُ مِنْ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أُعْطِيْتُكَ"». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمہ: [١] زیاد بن حارث صدیقی واپس [٢] چہ زہ د نبی کریم ﷺ پہ خدمت اقدس کی حاضر شوم او د حضور ﷺ پہ لاس می بیعت او کرو [٣] د دے خخہ روستہ زیاد بن حارث یو طویل حدیث بیانولو سرہ اوویل [٤] چہ یو سری نبی کریم ﷺ تہ راغی ہغہ اوویل چہ ماتہ د زکات مال راکری [٥] حضور ﷺ ورتہ وفرمایل چہ د زکات د تقسیمولو پہ بارہ کپی چہ چا چا تہ دی زکات ورکری شی اللہ تعالیٰ [٦] نہ خو د یو پیغمبر او نہ د بل چا پہ حکم کولو راضی شوی دی [٧] بلکہ د دی حکم حق تعالیٰ ﷻ پخپلہ ارشاد وفرمایلو (یعنی اللہ تعالیٰ ﷻ دستحقین زکات د پارہ د تعیین ذمہ واری پہ نبی یا پہ علماؤ او مجتہدینو باندی نہ نہ اچولی بلکہ د دی تعیین بی پخپلہ فرمایلی دی، اللہ تعالیٰ ﷻ د زکات اتہ [٨] مصارف (مستحقین) ذکر کری دی [٧] کہ تہ د ہغہ اتو [٨] خخہ بی نو زہ درتہ د زکات مال درکرم. (ابوداؤد)

حل اللغات: - ① فُجِرَ أَهْلُ ثَمَانِيَةِ أَجْزَاءٍ: تقسیم نہی کرل مصارف او مستحقین د زکوۃ.

تسهيلات: قوله: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِنِي وَلَا غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ:

د عدم رضا مطلب: - یعنی اللہ ﷻ نیغ پہ نیغہ څنگہ چہ د زکوۃ د مصارفو تفصیل اوفرمایلو دومرہ تفصیل نہی پہ نورو احکامو کسبہ نہ دے بیان کری لکہ څنگہ چہ د مونخ وغیرہ اجمالی ذکر نہی اوفرمایلو د لم یرض معنی داده چہ د زکوۃ د مصارفوہ تفصیل کسبہ اللہ ﷻ د رسول کریم ﷺ بیان باندی اکتفاء او نہ کرہ بلکہ پخپلہ نہی بیان کرل لہذا پہ دے حدیث پاک کسبہ د عدم رضا خخہ مراد عدم کفایت دے.

الفصل الثالث

[١٨٣٦] د صدقہ د پیڑ څکلو حکم

١٨٣٦- (١١٣) (١) عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: [٢] شَرِبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لَبَنًا فَأَغْبَهَ [٣] فَسَأَلَ الَّذِي سَقَاهُ: مِنْ أَيْنَ هَذَا اللَّبَنُ؟ [٤] فَأَعْبَرَهُ أَنَّهُ وَرَدَ عَلَى مَا قَدْ سَمِعَهُ فَإِذَا نَعَمٌ مِنْ نَعَمِ الصَّدَقَةِ: [٥] وَهُمْ يَسْقُونَ فَحَلَبُوا مِنْ أَلْيَاسَةٍ [٦] فَجَعَلَتْهُ فِي سِقَابِي فَبَوَّهَذَا [٧] فَأَدْخَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَوَاهُ مَالِكٌ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي شُعْبِ الرِّمَّانِ.

(١) أخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة / باب من يعطي من الصدقة. وحده الفري (رقم - ١٦٣٠)

(٢) أخرجه مالك في الموطأ كتاب الزكاة / باب ما جاء في أخذ الصدقات والتشديد فيها (رقم - ٣١)

قوله: [١] زيد ابن اسلم رحمته الله وايي [٢] چې يوه ورځ امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه شيدې (پي) وڅكل نو په هغه ډيري ښه ولگيدل [٣] كوم سړي چې شيدې (پي) ورباندې څكلي وو د هغه څخه يې پوښتنه وكړه چې دا شيدې (پي) د كوم خاي دي؟ [٤] هغه ورته اوونيل چې په اوبو باندې (يعني نوم اخستو سره يې اوونيل چه) د فلاني خاي اكوم خاي چې اوبه وي! زه هلته ورغلم څه گورم چې د زكات ډير اوښان موجود دي [٥] او هغه اوبه كولې شو بيا اوبو والا لږ شان شيدې ولوشل [٦] د هغې څخه لږ څه ما هم اخستو سره په خپل مشك كې واچول نو دا هغه شيدې (پي) دي [٧] (د دي اوريدو سره) حضرت عمر رضي الله عنه خپل لاس په خپله څله كې وركړو او هغه شيدې (پي) يې قي كړل. (مالك بيهقي)

حل اللغات: ① فَأَخْبَنَهُ: ډير ښه پرې اولگيدل، ② فَحَلَّتْهُ: نو اونې لوشلې اوبې، ③ فَاسْتَقَاءَ: أي قَتَمَاءَ: يعنى قي نې كړل او دخپتې نه نې راؤ ويستل.

تسهيلات:

قوله: مِنْ أَيْنَ هَذَا اللَّبَنُ؟

د حضرت عمر رضی الله عنه فراست: - ددې حديث مبارك حاصل دادې چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه خپل فراست سره محسوس كړل چې په دې كښې څه راز شته دې چې نفس دومره خوشحاليږي هم ددې فراست باره كښې نبي كريم صلي الله عليه وسلم فرماني چې (اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله).

اشكال: - په احاديثو كښې دې چې حضرت رسول كريم صلي الله عليه وسلم د حضرت بريره رضي الله عنها د صدقې د غوښې څخه خوراك او كړو او دلته حضرت عمر فاروق رضي الله عنه احتياط كوي؟

دا اشكال دوه جواونه: - ① يوه فتوى ده او بله تقوى د حضرت رسول كريم صلي الله عليه وسلم د حضرت بريره رضي الله عنها غوښه په طور د هديه قبولول فتوى وه چې په دې كښې آساني ده حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د تقوى په وجه داسې فعل او كړو څكه چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دا گنجل چې ددې معدې ته تلل بيا د زړه د قساوت سبب جوړېږي

② حضرت عمر فاروق رضي الله عنه داسې په دې وجه او كړل چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته شك وو چې شايد پي وركونكى شپونكى ته د پيشو وركولو اختيار نه وي يا د پيشو اخستلو والاد پښو اخستلو مستحق نه وي ددې شېبې په وجه دوى احتياط او كړو همداشان واقعه د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه هم ده چې هغوى هم د مشتبه خيز خپل غلام نه واخستلو او هغه نې اوخوړلو او كله چې ورته معلومه شوه نو قى: (التي) نې كړې او وي فرمائيل چې ددې په راويستلو باندې كه زما ساه هم لاړه شى نو زما هيڅ پرواه نشته دې بهر حال د ډير زيات احتياط ضرورت دې

[٢] بَابُ مَنْ لَا تَحِلُّ لَهُ الْمَسْأَلَةُ وَمِنْ تَحِلُّ لَهُ

ذَكَوْمُو خَلْقُو ذَهَابَهُ سَوَالُ كَوَلُ جَانِزَةِ ذَكَوْمُو ذَهَابَهُ نَا جَانِزَةِ

خلاصة الباب :-

فيه تسعة وعشرون حديثاً مشتملة على مسألتين:

① التَّوْبَةُ فِي الْإِنْفَاقِ وَفَضِيلَتِهِ : ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٢٨، ٢٩.

② قَبَاحَةُ الْإِمْسَاكِ وَالْإِنْفَاقِ عِنْدَ الْمَوْتِ : ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٩، ١١، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٢٨، ٢٩.

د سوال د جواز په حکم کښې اټوال :- ① بحر الرائق کښې لیکلی دی چه کوم سړی سره د یوې شپې او یا د یوې ورځې د ضرورت مطابق مال وی نودهغه د پاره سوال کول جائز نه دی.

② د شوافع د بعضې کتابونو نه معلومېږي چه کوم سړی سره پنځوس درهم موجود وی دهغه د پاره سوال کول حرام دی.

③ بعضې د خلويښتو درهمو ذکر کړې دي په احاديثو کښې هم ددې ذکر دي.

④ امام غزالي رحمه الله فرماني چه کوم سړی بال بچ نه لري نودهغه د پاره د یوې ورځې او شپې خوراک نصاب دي او که د بال بچ والادې نوبیا پنځوس درهم نصاب دي.

⑤ په دې باب کښې ذکر شوی احاديثو کښې بعضې کښې داسې حکم دي چه کله د قبيلې درې کسان گواهي ورکړي چه فلانکې فقير او مفلس دي نوبیا سوال کول جائز دی گڼي نه دی جائز.

⑥ بعضې روایاتو کښې داسې ذکر دی که چرې غوښتل وي نو چرته د نیک سړی دې غواړي. په اټوالو کښې تطبیق :- د دې ټولو روایتونو د تطبیق د پاره امام طحاوی رحمه الله فرماني چه د خلقو مختلف صورتونه او مختلف حالات وی. د چاد حال مطابق به د پنځوسو درهمو ضرورت وی او چاته به ددې نه د زیات ضرورت وي. چاته به ددې نه د کم ضرورت وي. د هر سړی د معروضی حالت لاندې به دهغه د سوال د جواز او عدم جواز فیصله کولې شي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

[١٨٢٧] د درې کسانو د پاره د سوال کولو جواز

١٨٣٤- (١) [١] «عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ عُقَارٍ قَالَ: [٢] تَحَلَّلْتُ حَمَالَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَسْأَلُهُ فِيهَا [٣] فَقَالَ: "أَقْرَبُ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ، فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا" [٤] ثُمَّ قَالَ: "يَا قَبِيصَةُ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِأَحَدٍ ثَلَاثَةً: [٥] رَجُلٍ تَحْمِلُ حَمَالَةً فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ [٦] حَتَّى يُعِيْبَهَا ثُمَّ تَمُوتَ [٧] وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِعَةٌ

(١) اخرجه مسلم في كتاب الزكاة/باب من تحل له المسألة (رقم) ١٠٩ - (١٠٤٤) وابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب ما تجوز فيه المسألة (رقم) ١٦٤٠ - والنسائي كتاب الزكاة/باب الصدقة لمن تحمل بحالة (رقم) ٢٥٨٠ - والدارمي من كتاب الزكاة/باب من تحل له الصدقة (رقم) ١٧٢٠ - واحد في المسند ٤٧٧/٣

اجْتَاخَتْ مَالَهُ [٨] فَخَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةَ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْشٍ [٩] أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ [١٠] وَدَجَلَ أَصَابَتَهُ فَاقَّةً حَتَّى يَقُولَ ثَلَاثَةً مِنْ ذَوِي الْحِجَابِ مِنْ قَوْمِهِ [١١] لَقَدْ أَصَابَتْ فَلَانًا فَاقَةً [١٢] فَخَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةَ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْشٍ [١٣] أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ [١٤] فَمَا يَوَاهُنُّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ يَا قَبِيصَةَ سَمِعْتُ [١٥] يَأْكُلُهَا صَاحِبُهَا سَمْعًا [١٦] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمہ: [١] قبصہ رضی اللہ عنہ ابن مخارق وای [٢] چہ ما دیو داسی قرضی ضمانت واغستلو چہ دیو دیت و چہ خخہ ووزہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت اقدس کی حاضر شوم او د حضور ﷺ خخہ می د قرض د ادائیگی د پارہ د خہ رقم یا مال سوال او کرہ [٣] نو حضور ﷺ وفرمایا چہ خہ ورخی انتظار او کرہ ہر کلمہ چہ مونہ تہ د زکوۃ مال راشی نو د ہغہی خخہ بہ تاتہ د درگولو د پارہ اوایو [٤] بیا حضور ﷺ وفرمایا ای قبصہ صرف دری قسمہ خلقوتہ سوال کول جائز دی [٥] ① یو خو د ہغہ سہری د پارہ چہ د چا د قرض ضامن جوہ شوی وی (بہ شرط د دہ چہ پہ غوبستلو کہ مبالغہ نہ کری) [٦] بلکہ د دومرہ قدر مال سوال وکری چہ پہ ہغہی سرہ قرضہ ادا کری او د ہغہی خخہ روستہ بی بیا نہ غواری [٧] ② دویم د ہغہ سہری د پارہ چہ پہ خہ آفت او مصیبت (مثلاً قحط او سیلاب وغیرہ) کہ مبتلاء شی او د ہغہ تول مال ہلاک او ضایع شی [٨] نو ہغہ تہ صرف دومرہ قدر غوبستل جائز دی چہ پہ ہغہی سرہ د ہغہ د غذا او لباس ضرورت پورہ شی [٩] یا وی فرمایا دومرہ وغواری چہ د ہغہ محتاجی لری شی او د ہغہ د ژوند د پارہ سہارہ شی [١٠] ③ دریم د ہغہ سہری د پارہ چہ غنی وی خو ہغہ تہ خہ داسی سخت حاجت پینن شی چہ گاوندیان ہم باندہی پوہیری [١١] چہ واقعی ہغہ تہ سخت حاجت پینن شوی دی [١٢] نو د ہغہ د پارہ دومرہ غوبستل جائز دی چہ پہ ہغہی سرہ د ہغہ ضرورت پورہ شی [١٣] یا وی فرمایا چہ د ہغہی پہ وجہ د ہغہ محتاجی لری شی (او د ہغہ د ژوند سہارہ شی) [١٤] ای قبصہ د دہ دریو خخہ علاوہ بل چا تہ سوال کول حرام دی [١٥] کہ یو سہری د دہ دریو مجبور یا نو خخہ علاوہ د سوال کولو سرہ د چا خخہ خہ اخلی او خوری بی، نو ہغہ حرام خوری (مسلم)

حل اللغات: ① أَوْرَ: امر دہ د إقامة نہ، پہ معنی د الثبوت واصر سرہ، یعنی صبر او کرہ ایسار شہ، ② تَحَنَّنَ: ضامن جوہ شو، ذمہ واری نہی واخستلہ، ③ تَحَالَّةٌ: بوج د قرض، ④ حَاجَةً: اُی اَقَّةً وَخَادِنَةً: آسانی آفت او مصیبت تہ جائزہ ونیلی شی، ⑤ اجْتَاخَتْ: اُی اِتَّصَلَتْ وَاهْلَكَتْ: تول مال ورلہ ہلاک کری، ⑥ قَوْمًا: ہغہ خیز چہ ہغہ پرہی خپل حاجت او ضرورت پورہ کری شی، ⑦ سِدَادًا: مَآئِدًا بِه الْفَقْرُ: خہ سرہ چہ محتاجی لری کیہی او حاجت پرہی پورہ کیہی، ⑧ ذَوِي الْحِجَابِ: اُی الْعَقْلُ الْكَامِلُ: عقلمند او ہونیبار خلق، ⑨ فَاقَةً: حاجت، محتاجی، ⑩ سَمِعْتُ: اُی الْحَرَامُ: حرام دی (سوال کول)، سَمِعْتُ پہ معنی د بوتللو سرہ دہ دہم برکت ختموی خخہ ورتہ سَمِعْتُ ونیلی شوی دی.

د راوی مختصر تعارف: سہرم قبصہ دیلارنوم مخارق او کنیت نی ابوہشرو و. د نسب سلسلہ نی داسی دہ قبصہ بن مخارق بن عبد اللہ بن شداد بن ربیعہ بن نہیک بن حلال بن عامر الحلالی البصری. د خپلی قبیلہی سرہ پہ وفد کنبہی راغلو مسلمان شو. د بصری اوسیدونکی و. د ہغہ تہ شہر احادیث مروی دی پہ دہ کنبہی یو پہ مسلم کنبہی او ابو داؤد او نسائی کنبہی ہم د ہغہ نہ خوروایتونہ نقل شوی دی.

تسهيلات: قوله: حَمَلَةً:

دې جملې نه مراد هغه سړې دې چاچه د يوسړې ديت په خپله ذمه واخستو او قرض دار كيدوسره ديواليه شو دې د ضرورت د حد پورې سوال كولي شي.

[١٨٢٨] [بغير مجبورۍ د سوال كولو وعيد

١٨٣٨- (٢) [٢] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «مَنْ سَأَلَ النَّاسَ أَمْوَالَهُمْ تَكْتَرًا [٣] فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرًا [٤] فَلْيَسْتَقِلْ أَوْ لِيَسْتَكْبِرْ» . رواه مسلم .

ترجمه: [١] او حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كوم سړي چې محض د مال د زياتولو د پاره د خلقو د مال څخه غواړي [٣] نو هغه لكه چې د اور سكروته غواړي [٤] اوس د هغه خوښه ده چه كم غواړي او كه زيات (مسلم)
حل اللغات: ① تَكْتَرًا: أي يكثر ماؤه: چه مال ني زيات شي، ② جَمْرًا: د اور سكروته، ③ فَلْيَسْتَقِلْ: نو كه خوښه نه وي، كم دې كړي (اور)، ④ لِيَسْتَكْبِرْ: او كه خوښه نه وي، نو زيات دې كړي (اور)،

تسهيلات:

قوله: فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرًا:

د مال د زياتولو مطلب: - د مال د اضافي مطلب دادې چې يو كس د خپل ضرورت او احتياج دپاره نه بلكه صرف ددې دپاره خلقو څخه سوال كوي چې دده په مال كښې اضافه اوشي .
د حديث مطلب: - ددې څخه مراد د دوزخ د اور سكروته ده ددې مطلب دادې چې داسې كس چې دخپل حاجت پورا كولو دپاره نه بلكه صرف د مال د زياتوالي دپاره چا څخه سوال كوي نو دې به د خپل حرص او لالچ په وجه د دوزخ په اور كښې اچولې كيږي ډير يا لږ نبي كريم ﷺ د تنبيه په طور اوفرمايل . ددې وضاحت دادې چې بغير د ضرورت نه د خلقو نه سوال كول په آخرت كښې د نقصان او د ذلت اورسوانې باعث دي كه د يو حقير او كم تر څيز دپاره سوال كوي او كه د يو قيمتي او اعلى څيز دپاره سوال كوي .
[١٨٢٩] [د قيامت په ورځ د سوال كولو د حشر كيفيت

١٨٣٩- (٣) [٣] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «مَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَسْأَلُ النَّاسَ [٢] حَتَّى يَأْتِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَيْسَ فِي وَجْهِهِ مَرْغَةٌ تَحِمُّ» . «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ» .

ترجمه: [١] عبد الله ابن عمر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] كوم سړي چې هميشه د خلقو څخه سوال كوي [٣] هغه به د قيامت په ورځ په داسې حال كې وي چې د هغه په مخ به د غوښې يوه ټوټې نه وي . (بخاري مسلم)
حل اللغات: - ① مَرْغَةٌ: أي قطعة بَيِضَةٌ: د غوښې وړې ټكړې ته واني.

(١) اخرجه مسلم في كتاب الزكاة / باب كراهة المسألة للناس (رقم) ١٠٥ - (١٠٤١) وابن ماجه كتاب الزكاة / باب من سأل عن ظهر غش (رقم) ١٨٣٨)

(٢) اخرجه البخاري في كتاب الزكاة / باب من سأل الناس تكثر (رقم) ١٤٧٤ - ومسلم في كتاب الزكاة / باب كراهة المسألة للناس (رقم) ١٠٤ - (١٠٤٠) والسناني كتاب الزكاة / باب الصدقة على الأقارب (رقم) ٢٥٨٥ - واحمد في المسند ١٥/٢

تسهيلات:

قوله: لَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزَعَّةٌ نَجِيمٌ:

د غوبني نه كيدو په مفهوم كېني دوه اقوال: - ① يعنى په دنيا كېني ناجائز سوال كونكي سړي به د محشر ميدان كېني داسې ذليل او خوار راځي چه د هغه په مخ باندې به غوبنه نه وي لكه چه دا يو تعبير او كناية ده د دغه سړي د ذلت او رسوايي نه.

② بعضي شارحينو حضراتو دا په حقيقت باندې حمل كړې ده چه د قيامت په ورځ به د سوال كونكي په مخ باندې غوبنه نه وي د كوم په وجه چه به د هغه دمخ د هېو كو ډهانچه ښكاري او د اهل محشر دپاره به د عبرت يوه نمونه جوړيږي. [الكاشف ٤٨/٤].

[١٨٤٠] په چمبر (اصرار) سره د سوال كولو معانفت

١٨٤٠- (٣) وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] "لَا تُلْجِفُوا فِي الْمَسْأَلَةِ، [٣] قَوْلًا وَلَا يَسْأَلُنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئًا [٤] فَخُذْ لَهُ مَسْأَلَتَهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنَالَهُ كَارَةً [٥] فَيُبَارِكْ لَهُ فِيهَا أُعْطِيَتْهُ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو چمه: ① حضرت معاويه رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② په غوښتلو (سوال كولو) كې مبالغه مه كوي ③ قسم په الله په تاسو كې چې كوم سړي (د مبالغې سره) زما څخه څه غواړي ④ نو زه هغه ته په دي حال كې څه وركوم چې زه هغه ته وركول بد گڼم ⑤ او ظاهره ده چې په داسې صورت كې دا څرنگه ممكنه ده چې كوم شي ما هغه ته وركړي وي په هغې كې دي برکت وي. (مسلم)

حل اللغات: - ① لَا تُلْجِفُوا: أي لَا تَبَالِغُوا: مبالغه مه كوي، يعنى ډيرمنتونه مه پكېني مه كوي ② كَارَةً: بد گڼم.

تسهيلات: قوله: لَا تُلْجِفُوا فِي الْمَسْأَلَةِ:

د حديث د بعضي جمعو وضاحت: - ① لَا تُلْجِفُوا: يعنى په غوښتلو كېني مبالغه كول لكه څنگه چې فرمان دي (لَا يُسْأَلُ النَّاسُ الْخَفَاءَ) (بقره ٢٧٣)

② أُعْطِيَتْهُ: يعنى په غوښتلو كېني څه برکت نه راځي يعنى دا نشي كيدې چې لاس خور كړي او سوال او كړي او په دي مال كېني دي برکت هم راشي.

[١٨٤١] د خپل محنت كتنه خوړل او د سوال څخه ځان ساتل

١٨٤١- (٥) وَعَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] "لَا تَأْخُذْ أَحَدًا كُمْ حَبْلَهُ [٣] فَيَأْتِي بِمِزْمَةٍ حَبَلٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبْيَعُهَا [٤] فَيَكْفِ اللَّهُ بِهَا وَجْهَهُ [٥] عَوْرَتَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

(١) اخرجه مسلم في كتاب الزكاة/باب النهي عن المسألة (رقم ٩٩ - (١٠٣٨)) والنسائي كتاب الزكاة/باب الإلحاف في المسألة (رقم ٢٥٩٣) والدارمي في كتاب الزكاة/باب التشديد على من يسأل وهو غني (رقم ١٦٨٤) واحمد في السند ٩٨/١

(٢) اخرجه البخاري في كتاب الزكاة/باب الاستغاف عن المسألة (رقم ١٤٧١) والنسائي كتاب الزكاة/باب الصدقة على الأتارب (رقم ٢٥٨٤) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب كراهية المسألة (رقم ١٨٣٦)

توجهه: [١] زبیر بن عوام رضی اللہ عنہ راوی دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل چې په تاسو کې یو سړی یوه رسی واخلي [٢] او د لرگو یو پیتی ترلو سره په شا راوړي او هغه خرچ کړي [٣] او الله ﷻ د دې په وجه د هغه عزت او ابرو برقرار وساتي (چې د سوال کولو سره نه پاتې کېږي) [٤] نو دا هغه د پاره د دې څخه بهتر دي چې هغه د خلقو څخه سوال کوي او خلق څه ورکړي یا یې ورنه کړي. (بخاری)

حل اللغات: ① - خَبَلٌ: رسی، ② - بِزْمَةٍ: د لرگو گیدۍ، بار څومره چه په شا کولې شی ③ - حَطَبٌ: لرگی، ④ - فَبَكَّتْ: نو بچ اوساتی.

تسهيلات:

قوله: لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ قِيَاتِي بِزْمَةٍ حَطَبٍ عَلَى ظَهْرِهِ:

د معنی او مزدوری: مطلب دا چه په اوږو باندې لرگی وغیره بوج او چتولوسره مزدوری کول دې نه بهتر دې چه سړي د خلقو نه غوښتلوسره گرځی او هر یوکس ته لاس خوروی. که څوک هغه ته څه ورکړی او که ورنه کړی اسلام یو مسلمان ته د عزت نفس او محنت درس ورکوی داهم د هغې حصه ده.

[١٨٤٢] [د ورکونکي په اخستونکي باندې فوقیت

١٨٣٢- (٦) [١] وَعَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ قَالَ: [٢] «سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَعْطَانِي [٣] ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، [٤] ثُمَّ قَالَ لِي: "يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا النَّهْلَ خَيْرٌ خُلُوهُ [٥] فَمَنْ أَخَذَهُ بِخَاوَةِ نَفْسٍ بَوْرَكَ لَهُ فِيهِ، [٦] وَمَنْ أَخَذَهُ بِأُفْرِافِ نَفْسٍ لَمْ يَزَلْ لَهُ فِيهِ، [٧] وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، [٨] وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى" [٩] قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ [١٠] لَا أَرَى أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أَفَارِقَ الدُّنْيَا»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [١] حکیم ابن حزام رضی اللہ عنہ وایي [٢] چې ما (یو ځل) د رسول الله ﷺ څخه څه وغوښتل نو حضور ﷺ را کړل [٣] ما بیا دوباره وغوښتل نو حضور ﷺ هغه وخت هم راته عطا کړل [٤] بیا یې ماته وفرمایل چې ای حکیم! دا مال سبز او شیرین دي (یعني په نظر کې خوشنما او زړه ته لذت ورکونکي دي) [٥] کوم سړي چې دا مال بې پروایي سره (یعني بغیر د سوال کولو او بغیر د طمع او حرص) حاصلوي نو په هغې کې ورله برکت اچولې کېږي [٦] او څوک چې یې په طمع او حرص سره حاصلوي نو په هغې کې برکت نه وي [٧] او د هغه حالت د هغه سړي په شان وي چې طعام خو خوري خو د هغه نس (خپته) نه ډکېږي (لکه چې د بې برکتی او د حرص د کثرت په وجه یې دا حال وي) [٨] او یاد لره د پاسه لاس (یعني نورو ته ورکونکی لاس) د لاتدی لاس (یعني د نور څخه غوښتونکی لاس) څخه بهتر دی [٩] حکیم رضی اللہ عنہ وایي

(١) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة/باب الاستعفاف عن المسألة (رقم- ١٤٧٢) ومسلم فی کتاب الزکاة/باب بیان أن اليد العليا خير من اليد السفلى، وأن اليد العليا هي السنفقة وأن السفلى هي الآخذة (رقم) ٩٦ - (١٠٣٥) والترمذی فی السنن کتاب صفة القيامة والرقائق والورع عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب (رقم- ٢٤٦٣) والنسائي کتاب الزکاة/باب مسألة الرجل فی أمر لا بد له منه (رقم- ٢٦٠١) والدارمی من کتاب الزکاة/باب التشديد على من يسأل وهو غني (رقم-

چې د دي په اوریدو سره، ما عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ قسم دي په هغه ذات چې ته ﷺ يې د حق سره رالېږلي يې [١٥] اوس به زه د هیڅا څخه سوال ونه کړم تر دې چې زه د دې دنیا څخه جدا شم، یعنې وفات شم، (بخاري مسلم)

حل الفات: - ① غُضِرَ: اُنْیَ طَرَى نَاعَمَ: ترو تازه او خوندور ② خَلَوُ: اُنْیَ تَنَهَّدَ: خوږ او مزیدار دې ③ بُورِكَ: برکت به واچولې شی، ④ بِإِثْرَابٍ: اُنْیَ يَطْمَعُ أَوْ جَرِيصٍ: په طمع او لالچ سره، د نفس خوشحالولو دپاره، ⑤ يَدُ الْعَلِيَّ: اَيُّ الْمُنْفَقَةِ: پورتنې لاس یعنې خرچ کونکې او ورکونکې لاس، ⑥ يَدُ السُّفْلَى: اَيُّ السَّائِلَةِ: لاندینې لاس یعنې غوښتونکې لاس، ⑦ لَا أَرَا: رَزَّةٌ بَرَزَةٌ فَتَهْتَمُّ: نه دې. چاته تکلیف ورکول پریشانه کول او سوال کولوسره د چانه مال اخستل ⑧ أَفَارَقَ: جدا شم، یعنې وفات شم.

د راوي مختصر تعارف: د حديث د راوي نوم حکیم، کنيت ابو الخالد ديلار نوم حزام دې دوی د قبيله قريشې اسدي سره تعلق ساتلو او د حضرت ام المؤمنين خديجې وراړه وو.

د فيل د واقعه نه ۱۳ کاله وړاندې پيدا شوې وو. د جاهليت او اسلام په دواړو زمانو کېنې ورته ډير دعزت په نظر سره کتلې شو. روستو ددوی اسلام ډيرښه وو. او په صحابو کېنې ډيره زيرک، پوهه، دلور او پرهيزگار وو. په شروع کېنې په مؤلفه القلوب کېنې وو. په زمانه د جاهليت کېنې نې سل غلامان آزاد کړي وو او بيا د اسلام قبلولو ته پس نې هم سل غلامان آزاد کړل.

وفات: - ۵۴ هجري کېنې د ۱۲۰ کالو په عمر کېنې په مدينه منوره کېنې په خپل کور کېنې وفات شو د دوی د ژوند سره عجيبه خبره دا ده چې په يوسل شل کاله عمر کېنې نې شپيته کاله په جاهليت کېنې تير کړي وو او شپيته کاله نې په اسلام کېنې تير کړل.

مرويات: - د وی نه ۴۰ احاديث منقول

دی په څلور احاديثو کېنې بخاری او مسلم متفق دی (۱)

تسهيلات:

قوله: بِخَاوَاتْنِيس: داد بې نيازۍ نه کنايه ده چې په زړه کېنې د چانه څه غرض نه لری.

قوله: بِإِثْرَابٍ نَفْسٍ: داد حرص او لالچ نه کنايه ده چې د سينې دتنه لکه چې د ده زړه په کتوسره طمع او لالچ کوی.

[۱۸۴۲] | پورتنی لاس د ښکتنی لاس څخه غوره والې

۱۸۳۳- (۱) [۴۱] وَعَنِ ابْنِ عُمرَ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ [۲] وَهُوَ يُذَكِّرُ الصَّدَقَةَ وَالْتَعَفُّ عَنْ الْمَسْأَلَةِ [۳] "يَدُ الْعَلِيَّ خَيْرٌ مِنْ يَدِ السُّفْلَى [۴] وَالْيَدُ الْعَلِيَّ هِيَ الْمُنْفَقَةُ [۵] وَالسُّفْلَى هِيَ السَّائِلَةُ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) روضة الصالحين (۲۰۸۱) -

(۲) اخرجه البخاری فی کتاب الزکاة/باب لا صدقة إلا عن ظهر غنى (رقم- ۱۴۲۹) ومسلم فی کتاب الزکاة/باب بیان أن اليد العليا خير من اليد السفلى. وأن اليد العليا هي المنفقة وأن السفلى هي الآخذة (رقم) ۹۴ - (۱۰۳۳) وابدواؤد کتاب الزکاة/باب فی الاستعفاف (رقم- ۱۶۴۸) والنسائی کتاب الزکاة/باب اليد السفلى (رقم- ۲۵۳۳) ومالك فی الموطا کتاب الصدقة /باب ما جاء فی التعفف عن المسألة (رقم- ۸) واحمد فی السند ۶۷/۲

هغوی دیر حیران شو چې اول ئې انکار او کړو او اوس ئې روتی. واخسته آخر په دې کښې څه قصه ده هغه د حضرت امام احمد رحمته الله علیه نه دې باره کښې تېوس او کړو نو امام صاحب رحمته الله علیه ورته او فرمائیل چې کله بنان کور ته داخل شو نو هغه د خوراک یو ښکلی خیز اولیدو دبشری تقاضې مطابق د هغه په زړه کښې ددې خواهش پیدا شو او په زړه کښې ئې ددې طمع پیدا شوه په دې وجه چې کله ورته تا روتی. ورکړه نو هغه دا اونه غوښتل چې د خپل طمعې او خواهش تابعدارۍ او کړې نو د روتی اخستلو څخه ئې انکار او کړو خو کله چې هغه بهر لاړو او ددې روتی څخه ئې طمع قطعې شوه او بیا تا هغه روتی. ورکړه نو اوس چونکه هغه ته دا روتی. بغیر د طمعې او خواهشه په غیر متوقع طریقې سره حاصله شوه په دې وجه هغوی دا د الله عز و جلت نعمت او گټرلو او زر ئې قبول کړه.

الْقَصْلُ الثَّانِي

[١٨٤٦] د ضرورت په وخت د مالدار څخه د سوال کولو جواز

١٨٣١- (١٠١) عَنْ سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدَبٍ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «الْمَسْأَلُ كَذِبٌ وَ يَكْذِبُ بِهَا الرَّجُلُ وَجِبَّهُ» [٣] قَمِنْ شَاءَ أَقْبَى عَلَى وَجْهِهِ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ [٤] [لَا أَنْ يُسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ أَوْ فِئَةٍ لَا يُجِيبُهُ يَدًا]». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

قوله: [١] سمره ابن جندب رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] سوال کول يو زخم دي چې د هغې په ذريعه انسان خپل مخ زخمې کوي په دي طور چې د چا په مخکې لاس نيول خپل آبرو او عزت په خاورو کې يو ځاي کول دي چې دا د خپل مخ زخمې کولو برابر دي، [٣] کوم سړي چې خپل عزت باقي ساتل غواړي (هغه دی د سوال کولو څخه شرم وکړي او د چا په مخکې د لاس نه غوړولو سره دې خپل عزت باقي وساتي) او که يو سړي خپله آبرو باقي ساتل نه غواړي نو (د خلقو په مخکې دی د لاس په غوړولو سره) خپل عزت په خاورو کې يو ځاي کړي (يعنی هغه دي باقي نه ساتي) دا لکه چې د سوال کونکي د پاره تهديد او تنبيه ده چې د چا څخه سوال کول نه دي پکار [٤] خو که سوال کول وي نو بيا د حاکم څخه دي سوال وکړي يا په داسې صورت کې دي سوال وکړي چې د هغه د پاره څه واقعي ضرورت او مجبوري وي. (ابوداؤد، ترمذي، نسائي)

حل اللغات: - ① گډوډ: الجرح: زخم، د گډوډ پکښه قتمه پکښه نه دمخ خراش زخمونو ته وائي. د خپلو لاسونو په نوکونو سره خپل مخ پرې کولو سره زخمی کول مراد دی. ② ئدا: د خلاصون څه لاز او علاج.

تسهيلات:

قوله: ذَا سُلْطَانٍ:

دې ته د ملک لونی حاکم هم مراد کيدې شی او د لونی حاکم نائب وړوکی حکمرانان مثلاً گورنر يا وزير يا قاضی هم مراد اخستې شی.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب ما تجوز فيه المسألة (رقم-١٦٣٩) والترمذي كتاب الزكاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في النهي عن المسألة (رقم-٤٨١) والنسائي كتاب الزكاة/باب مسألة الرجل ذا سلطان (رقم-٢٥٩٩) واحمد في المسند ٢٢/٥

قوله: [أَلَا أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ:]

د حديث مطلب: - د حديث مطلب دادي چه كه ته هم سوال كول غواړي نوبيا كېم نه كم داسې سړي نه كوه په چاچه ستاحق هم وي او هغه حاكم يا د هغه نائب خلق دي. دچا په تصرف كېنې چه بيت المال وي او په بيت المال كېنې دهر مسلمان حق دي. كه چرې هغه تا مستحق گنړي نو درېه كړي.

د حاكمانو څخه د هدیه قبولولو دوه شرطونه: - د حكام وركړه قبولولو كېنې ددوو خبرو خيال ساتل ضروري دي. ① بيت المال كېنې كه چرې حرام مال زيات وي نو د هغه نه غوښتل يا د هغه وركړه قبولول حرام دي او كه چرې حلال مال زيات وي نوبيا قبولول جائز دي.

② په دې وركړه سره د سړي مذهبي آزادي او د حق آواز او چتولو باندې څه قذغن نه لگي.

[١٨٤٧] [بغير د مجبوري څخه په سوال كولو بيا ندي وعيد

١٨٤٤- (١) [١١] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ [٣] جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَسْأَلَتُهُ فِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوشٌ» [٤]. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا يُغْنِيهِ؟ [٥] قَالَ: «خُمُوشٌ دِرْهَمًا أَوْ قِيَمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: ① حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② كوم سړي چې د خلقو څخه د يو داسې شي په موجودگي كې سوال كوي چې هغه لره مستغني جوړونكي وي ③ نو هغه به د قيامت په ورځ په داسې حال كې پېښ شي چې د هغه په مخ به د هغه سوال په صورت د خموش يا خدوش يا كدوش كېنې وي ④ عرض وشو چې يا رسول الله ﷺ مستغني جوړونكي څه څيز دي؟ ⑤ حضور ﷺ ورته وفرمايل پنځوس درهم يا د دې د قيمت زر سره. (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي)

حل اللغات: ① - مَا يُغْنِيهِ: چه دده دپاره كافي وي او د سوال نه نې بې پرواه كوي، ② خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوشٌ: دا درې واړه قريب المعنى دي. زخم ته وائي، فرق صرف دا دي چه خمش هغه زخم چه په مخ كېنې وي، او خدش چه په نوره څرمن كېنې وي، او كدح چه د څرمن دپاسه وي.

تسهيلات: نوډ: - ددې حديث شرح په د بل حديث په تسهيل كېنې ذكر ده.

[١٨٤٨] [دغني پېژندكولو

١٨٣٨- (١) [١٢] وَعَنْ مَهْلٍ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ، فَأَمَّا يَسْتَكْثِرُ مِنَ النَّاسِ» [٣]. قَالَ الثَّقَلِيُّ وَهُوَ أَحَدُ رَوَاتِهِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ [٤]: «وَمَا الْفَتَى الَّذِي لَا تَنْتَبِهُ مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ؟» [٥] قَالَ: قَدْ زُرَّ مَا يُغْنِيهِ وَيُعْشِيهِ [٦] وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ "أَنْ يَكُونَ لَهُ شَيْءٌ يَوْمٌ أَوَّلِيَّةٌ وَيَوْمٌ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① سهل ابن حنظليه رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د كوم سړي سره

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب من يعطى من الصدقة. وحد الفتى (رقم-١٦٢٤) والناس كتاب الزكاة/باب حد الفتى (رقم-٢٥٩٢) وابن ماجه كتاب الزكاة/باب من سال من ظهر غنى (رقم-١٨٤٠)

(٢) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب من يعطى من الصدقة. وحد الفتى (رقم-١٦٢٩) واحمد في المستد ١٨٠/٤

چې دومره مال وي چې هغه مستغني کړي خو هغه د دې باوجود د خلقو څخه سوال کوي نو لکه چې هغه د اور زياتوالي غواړي ايعنی کوم سړي چې بغير د ضرورت او حاجت د خلقو څخه په غوښتلو غوښتلو سره مال ووزر جمع کوي نو هغه لکه چې د دوزخ اور جمع کوي [٣] نفيلي عليه السلام چې د دې حديث د روايانو څخه يو راوي دي په يو بل ځاي (يعني په يو دويم روايت) کې نقل کوي [٤] چې اد حضور ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې ا د مستغني کيدو څه حد دي چې د هغې په موجودگي کې د نورو خلقو څخه غوښتل ممنوع دي؟ [٥] حضور ﷺ ورته وفرمايل چې د سحر او ماښام په قدر خوراک، [٦] نفيلي عليه السلام يو بل ځاي (د حضور ﷺ جواب داسې نقل، کړي دي چې د هغه سره د يوې ورځې يا يوې شپې او ورځ په قدر خوراک وي راوي ته شک دي چې حضور ﷺ يواځې يوه ورځ فرمايلي ده يا يوه شپه او يوه ورځ يې فرمايلي ده. (ابوداؤد).

حل اللغات :- ① مَائِقِيَه: دومره مال چه دده دپاره کافي وي چه دسوال نه پرې بچ کيدې شي. ② يَتَكَبَّرُ: نودې زياتوالي کوي (د اور). ③ يَغْذِيَه: إِطْعَامُ طَعَامِ الْغَدْوَةِ: په چا باندې دسحر روتی خوړل. ④ يَغْذِيَه: إِطْعَامُ طَعَامِ الْعِشَاءِ: په چا باندې د ماسخوتن روتی خوړل. ⑤ شَيْءٌ: مَائِقِيَه مِنَ الطَّعَامِ: څومره خوراک چه دده د مريدلو د پاره کافي وي.

تسهيلات:

قوله: مَائِقِيَه وَيَغْذِيَه:

درواياتو په مينځ کښې د تعارض دفع :- يعنی چه د سحر او ماښام د خوراک په اندازه سامان موجود دوی نوسوال کول حرام دی لکه څنگه چه وړاندې ليکلې شوی دی چه د خلقود احوالو مختلف کيدو د وجې نه په احاديثو کښې غنی اوفقير په بيان کښې فرق راغلې دې داڅه حقيقي تضاد يا تعارض نه دې. د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په روايت کښې مستغني کيدو دپاره د پنځوس دراهم ذکر دې.

د سوال د جواز دپاره د ماليت په مقدار کښې فقهاؤ مذاهب :-

- ① امام احمد بن حنبل، عبدالله بن مبارك واسحاق بن راهويه رحمهم الله هم په دې روايت باندې عمل کړې دې اودا ئی خپل مسلك جوړ کړې دې.
- ② امام ابو حنيفه رضي الله عنه د حضرت سهل بن حنظليه رضي الله عنه روايت خپل مسلك قائم کړې دې.
- ③ بعضي علماؤ د عطاء بن يسار رضي الله عنه روايت معمول به جوړ کړې دې په کوم کښې چه د څلوښت دراهم ذکر دې.

[١٨٤٩] د مالدار د مالدارۍ حد

١٨٤٩- (١) [١١٣] وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي أَسَدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: [٧] "مَنْ سَأَلَ مِنْكُمْ، وَلَهُ أُوقِيَّةٌ أَوْ عِدْلَاهَا، فَقَدْ سَأَلَ لِحَاقًا". رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتَّيَّمِيُّ.

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب من يعطى من الصدقة، وحد الفنى (رقم-١٦٢٧) والنسائى كتاب الزكاة/باب إذا لم يكن له دراهم وكان له عدلها (رقم-٢٥٩٦) واحمد فى السنن ٤٣٠/٥

قوله: [١] عطاء ابن يسار د قبيلة بني اسد د يو سړي څخه نقل کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] په تاسو کې چې کوم سړي د يو اوقيه (يعني څلوېښت درهم) يا د دې د قيمت په قدر د سرو زرو وغيره مالک وي او د دې باوجود هغه د خلقو څخه غواړي [٣] نو هغه بطريق الحاف (يعني هغه د څه مجبوري څخه بغير) سوال وکړو، (مالك، ابوداؤد، نسايي) **حل اللغات:** - ① اوقية: د چاندني روپۍ ده د څلوېښت درهمو برابر وي. ② الحاف: أي: التخاذل والتفافين غرضاً طرّاً: يعني په منت زاري او اسراف سره نه بغير د مجبوري نه سوال او کړو.

تسهيلات: قوله: عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي أَسَدٍ:

د رجل په جهالت عدم جرح: - دلته چې نوم پټ ساتلې دې په دې سره په هغه صحابي څه فح نه لزميري لکن الصحابة کلهم عدول.
قوله: وَكَهْ أَوْقِيَةٌ أَوْعَدَهَا فَقَدْ سَأَلَ الْحَافَا:

په روایاتو کې تعارض: - سابقل کېږي د حضرت ابن مسعود ؓ حديث مبارك کېږي د غني کيدو دپاره مقدار پنځوس درهم ذکر کړې شوی دی او د سهل بن الحنظلية ؓ په حديث مبارك کېږي د غني کيدو دپاره مقدار شپه ورځ په مړه خيټه خوراک کول دی او په دې مذکوره حديث پاک کېږي د اوقيه مقدار په اندازه غني کيدو ذکر دې نو په دې درې واړه روایاتو کېږي په ظاهره تعارض په نظر راځي؟

د تعارض څخه درې جواونه: - ① امام احمد بن حنبل دا درې واړه روایات په ابتداء اسلام باندې حمل کړي دي. او آخری خبره د يوې ورځې کفایت دې يعني چا سره چې د يوې ورځې په اندازه خوراک موجود وي دهغه دپاره سوال کول جائز نه دي.

② داوقيه او خمسون درهمه حديثونه منسوخ دي او د دې دپاره ((من سال الناس وعنده عدل خمس فقد سال الحاف)) حديث ناسخ دي.

③ د روايت زياته حصه د بل روايت په زياته حصې سره منسوخ شوه او باقي حکم تدریجا، يعني اول حرمت د پنځوس درهم لرونکو دپاره بيا د څلوېښتو درهم لرونکو دپاره او بيا په آخر کېږي د يوې ورځې شپې خوراک باندې قدرت لرونکو دپاره د سوال کولو حرمت نازل شو.

[١٨٥٠] د مجبوري په وخت کېږي د سوال کولو جواز

١٨٥٠- (١) (١١٣) وَعَنْ جُبَشِيِّ بْنِ جُنَادَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢]: «إِنَّ أَلْسِنَةً لَا تَعْمَلُ يَغْنَى [٣] وَلَا لَيْزِي مِرْقَسَوِي [٤] إِلَّا لَيْزِي فَقْرٌ مُذْقِرٌ [٥] أَوْ غَرْمٌ مُفْظِرٌ [٦] وَمَنْ سَأَلَ النَّاسَ لِيُزِي بِه مَالَهُ [٧] كَانَ كَأَنَّهُ يَمُوتُ فِي يَوْمِهِ يَوْمَ الْيَوْمِ [٨] وَرَضًا يَأْكُلُهُ مِنْ جَهَنَّمَ [٩] فَمَنْ شَاءَ فَلْيَقِلْ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكُنْ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

قوله: [١] جبشي ابن جناده ؓ روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [٢] ته خو د غني د پاره غوښتل حلال دي (يعني د هغه سړي د پاره چې د يوې ورځې د خوراک مالک وي) [٣] او

نه د تندرست او توانا او صحيح الاعضاء د پاره غوښتل حلال دي [٤] هود هغه فقير د پاره غوښتل حلال دي چې فقر وفاقي په زمكه غورځولې وي [٥] دغه شان هغه قرضداري د پاره هم غوښتل حلال دي چې د دروند قرض لاندې راغلې وي [٦] (ياد لري، كوم سړي چې يواځې د دې د پاره د خلقو څخه غواړي چې د هغه په مال وړ كې زياتوالی اوشي [٧] نو د قيامت په ورځ به د هغه غوښتل د هغه په مخ د زخم په صورت كې وي [٨] او په دوزخ كې به دا گرم كاني خپل خوراك جوړ كړې شي چې هغه به يې خوري [٩] نواوس چې د چا خوښه وي كم سوال دي وكړي او د چا خوښه وي زيات سوال دي وكړي (ترمذي)

حل اللغات: ①- ذې يرو: اي ذې القوه: چه طاقت نې وي، مراد دا چه د بيمارنې نه خالي وي ②- سوي: أي صحيح البدن: بدن نې صحيح وي، اندامونه نې پوره وي. (يعني محنت مزدوري كولې شي) ③- مُقِر: وَهُوَ التَّزَاب: د باب افعال نه دې دقعا خاورې ته وائي يعنې چه دومره سخت فقير وي چه د هغه فقر هغه په خاورو كښې ملاو كړې وي ④- غُرم: أي: ذنب: يعنې قرضداري وي ⑤- مُظِل: أي: شنيع يُقَال: ذير خراب او دروند قرض وي چه سړي د ويرې سره مخامخ كوي يعنې تبا كونكې قرض وي ⑥- مُتْرِي: اي ليكتماله: يعنې ذخيره كول اومال زياتولو د پاره سوال كوي ⑦- مُتَوَسِّل: په مخ به نې زخمو نه وي ⑧- رَضًا: أي: خَيْرًا مَخِيئًا: هغه كانهې چه په اور كښې بنه گرم كړې شوې وي يعنې گرم واړه كانهې به خوري.

تسهيلات:

نوټ: - د دې حديث شرح په د بل حديث په تسهيل كښې ذكر ده.

[١٨٥١] دخپل لاس كټې بركت

١٨٥١- (١٨٥) [١] وَعَنْ أَنَسٍ «أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَسْأَلُهُ [٢] فَقَالَ: "أَمَّا فِي نَيْتِكَ شَيْءٌ؟" [٣] فَقَالَ: بَلَى جَلَسْتُ لِنَبَسِ بَعْضَةٍ، وَنَبَسْتُ لِبَعْضَةٍ [٤] وَقَعَبْتُ لَشَرِّبٍ فِيهِ مِنَ الْمَاءِ [٥] قَالَ: "أَتُنْتَبِهُ بِهَذَا؟" فَأَخَذَ هُمَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَدَيْهِ، وَقَالَ: "مَنْ يَشْتَرِي هَذَيْنِ؟" [٦] قَالَ رَجُلٌ: أَنَا أَخَذَهُمَا بِدِرْهَمٍ [٧] قَالَ: "مَنْ يَزِيدُ عَلَى دِرْهَمٍ؟" مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا [٨] قَالَ رَجُلٌ: أَنَا أَخَذَهُمَا بِدِرْهَمَيْنِ، فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهُ [٩] فَأَخَذَ الدِّرْهَمَيْنِ، فَأَعْطَاهُمَا الْأَنْصَارَ،

قوچه: [١] حضرت انس رضی اللہ عنہ وايي چې يوه ورځ د انصارو څخه يو سړي د نبي كريم ﷺ په خدمت كې راغي او د څه شي سوال يې وكړو [٢] حضور ﷺ هغه ته وفرمايل چې آيا تا سره په كور كړي هيڅ هم نشته؟ [٣] هغه عرض وكړو صرف يو غټ كمبل دي چې د هغې څه حصه د پاسه خان باندې اچوو او څه حصه لاندې خورو [٤] د دې څخه علاوه يوه پيالې هم شته چې په هغې كې اوبه څښو [٥] حضور ﷺ ورته وفرمايل دا دواړه څيزونه ماته راوړه، هغه دواړه څيزونه په خدمت كې پيش كړل [٦] حضور ﷺ هغه دواړه څيزونه په خپل لاس مبارك كې اخستو سره وفرمايل دا څيزونه څوك اخلي؟ [٧] يو سړي اوويل زه دا دواړه څيزونه په يو درهم اغستلو ته تيار يم [٨] حضور ﷺ وفرمايل چې دا څيزونه د يو درهم

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب ما تجوز فيه السأله (رقم-١٦٤١) وابن ماجه كتاب التجارات/باب بيع المزايده (رقم-٢١٩٨) واحمد في المسند ١١٤/٣

خُخَه زِيَاتِ اغْسْتَوْنِكِي خُوكِ شَتِه؟ حضور ﷺ داسي دوه يا دري خله وفرمايل [١] يو سري اوويل چې زه دا دواړه په دوه درهم اخلم حضور ﷺ هغه دواړه خيزونه هغه ته ورکړل [٢] د هغه خخه يې دوه درهمه واخستل او انصاري ته يې ورکړل.

[١] وَقَالَ: "اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَامًا، قَالِيذَةُ إِلَى أَهْلِكَ، [٢] وَاشْتَرِ بِالْآخَرِ قُدُومًا، فَالْتَنِي بِهِ [٣] فَأَتَاهُ بِهِ، فَقَدْ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عُوْدًا يَبِيضًا [٤] ثُمَّ قَالَ: "أَذْهَبْ، فَاحْتَطِبْ، وَيَعْمُ [٥] وَلَا أُرِيكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا" [٦] فَذْهَبَ الرَّجُلُ يَحْتَطِبُ وَيَبِيضُ، [٧] فَجَاءَهُ، وَقَدْ أَصَابَ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ [٨] فَاشْتَرَى بِبَعْضِهَا تَوْبًا وَبِبَعْضِهَا طَعَامًا.

قوجمه: [١] او هغه ته يې وفرمايل چې په دي کې په يو درهم د خوراک سامان اغستلو سره خپل کور والا ته يې ورکړه [٢] او په دويم درهم تېر واخله او ماته يې راوړه [٣] هغه سري تېر واغستلو او حضور ﷺ ته يې راوړو حضور ﷺ په هغه تېر کې پخپل لاس مبارک سره د يو مضبوط لرگي لاستی ولگولو [٤] بيا هغه ته يې وفرمايل چې دا واخله څه لرگي پريکولو سره جمع کوه او خرڅوه يې [٥] اوس د دي خخه روسته چې پنځلس ورځي زه دلته تا ونه وينم (يعني اوس دلته مه پاتې کيږه په خپل کار کې مشغول شه او محنت کوه) [٦] نو هغه سري لاړلو لرگي يې جمع کول او خرڅول يې [٧] څه ورځي وروسته چې هغه د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو نو مخکې چې د غوښتلو د پاره راغلي وو اوس هغه د لس درهم مالک وو [٨] هغه په هغه درهمو کې په څه کپړه او په څه غله واغستله

[١] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: "هَذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَحْمِيَءَ الْمَسْأَلَةَ نَكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، [٢] إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لثَلَاثَةٍ: [٣] لِذِي قَفَرٍ مَذْقِمٍ، [٤] وَلِذِي غُرْمٍ مُطْغَمٍ، [٥] وَأُولَئِي ذِمَرٌ مُوجِعٌ"، [٦] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ إِلَى قَوْلِهِ: "يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

قوجمه: [١] حضور ﷺ د هغه په حالت کې تبديلي ليدو سره وفرمايل چې دا صورت حال ستا د پاره ښه دي په نسبت د دي چې صبا د قيامت په ورځ ته په داسې حالت کې راشي چې ستا سوال ستا په مخ د خرابي نښې (يعني د زخم په صورت کې) وي [٢] او ياد لره چې صرف دري قسمه خلقو له سوال کول مناسب دي [٣] ١ يو د هغه محتاج د پاره چې مفلسی په زمکه راغورځولي وي [٤] ٢ دويم د هغه قرضداري د پاره چې دروند او د عدم ادائيتکي په صورت کې د ذليل کونکي قرض د بوج لاندې ادباو شوي راغلي وي [٥] ٣ او دريم د صاحب خون د پاره چې درد ورسوي ايعنی د هغه سري د پاره چې په هغه ديت واجب وي خواه که هغه خپله د چا خون کړي وي او د هغې خون بها د هغه په ذمه وي يا يو بل سري څه خون کړي وي او ده د هغه ديت په خپله ذمه اخستي وي خو د هغې د ادائيتکي قدرت نه لري نو د هغه د پاره هم جائز دي چې د هغه خون بها په قدر د چا خخه غوښتلو سره ادائيتکي وکړي [٦] ابو داود او ابن ماجه دا روايت تر يوم القيامه پورې نقل کړي دي.

حل اللغات: - ١ جلس: کساء غليط: پير خادر، تات، ٢ تئط: خوړو نو په زمکه، ٣ قئ: أي: قدح: پيالې ته وانی، ٤ قاليذة: أي: اطرحه: او غورزوه، ٥ قدومًا: أي: قاسًا: تېراو تيشي ته وانی، ٦ قئذ: مضبوط نه کړو، ٧ عودًا: لرگي، لاسکې، ٨ فاحتطبت: أي: اظلمت الحطب: يعنی لرگي راجمع کوه او

راورہ، ① لَكِنَّهُ: اُنْیَ: عَلَامَةُ قَبِيحَةٍ: بدشکاریدونکې اوسوا کونکې داغ به وی. ② مُذَقِّمٌ: اُنْیَ: خَلِیْقٌ: ډیر زیات قرض چه په زمکه نهې راسملولې وی یعنی بر داشت کولې نهې شې. ③ غُرْمٌ: قرض ته هم وائی او د څه وجې نه تاوان برداشت کولو ته هم وائی ④ مُفْطِیْمٌ: اُنْیَ: شَبِیعٌ مُتْقَالٌ: ډیر خراب او دروند قرض وی چه سرې د ویرې سره مخامخ کوی یعنی تباہ کونکې قرض وی. ⑤ ډِیْ ذَمِرٌ: دخون بها دیت که خپله نهې کړې وی او که دبل چا ذمه واری نهې اخستې وی ⑥ مُوجِبٌ: اُنْیَ: مُؤَلِّیْرٌ: درد او تکلیف رسونکې.

تسهيلات:

قوله: مُفْطِیْمٌ:

یعنی چه چا قتل کړې وی دهغه د وینې قیمت چا په خپله ذمه باندې اخستې وی او اوس نئ پوره کولې نه شې ددې د وجې نه په تکلیف کښې وی نو هغه سوال کولې شې دې د پاره چه د وینې د قیمت هغه پیسې ادا کړې شې. موجِب: د وجه نه د درد په معنی کښې دې

[١٨٥٢] صرف الله تعالى خُخه خپل حاجت بیا نول

١٨٥٢- (١٧٦) [١] وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] "مَنْ أَصَابَتْهُ قَاقَةٌ [٣] فَأُتِيَهَا بِالنَّاسِ لَمْ تُسَدِّ قَاقَتُهُ [٤] وَمَنْ أُتِيَهَا بِاللَّهِ أَوْشَكَ اللَّهُ لَهُ بِالْغِنَاءِ [٥] إِمَّا يَجُوبُ عَاجِلٌ [٦] أَوْ غَشَى أَجَلٌ [٧] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ

قوچه: ① ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② کوم سړي چې د فاقې (يعني سخت حاجت) سره مخ شى ③ او هغه د خلقو په مخکې (په طور د شکايت) بيانولو سره د هغوى څخه د حاجت روايي خواهش وکړي نو د هغه حاجت به نه پوره کيږي ④ او کوم سړي چې يواځې خپل الله ﷻ ته خپل حاجت بيان کړي نو الله ﷻ به هغه ته زرفانده او اطمینان ورکړي ⑤ په دې طور چې هغه ته به زر مرگ راولي (چې د دنيا د مشقتونو او تکليفونو څخه نجات موندلو سره د الله تعالى د رحمت سره يو ځای شي) ⑥ يا هغه به په څو ورځو کې مالدار جوړ کړي چې خپل حاجت پوره کولو سره اطمینان محسوس کړي (ابوداؤد ترمذي).

حل اللغات: ① - قَاقَةٌ: اُنْیَ: حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ: سخت حاجت او ضرورت، تنگسيا او محتاجی، ② اَوْشَكَ: اُنْیَ: اُنْزَعَوْا وَتَجَلَّ: ډیر زړ او نزدې.

تسهيلات:

قوله: وَمَنْ أُتِيَهَا بِاللَّهِ

د الله تعالى هغه د ویرې لاندې - څوک چې د الله ﷻ څخه ویريږي نو الله ﷻ دهغه دپاره د وتلو ځانې پیدا کوی او هغه ته د داسې ځانې څخه رزق ورکوی چې دهغه په وهم وگمان کښې هم نه وی او څوک چې په الله ﷻ باندې بهر و سه ساتی نو الله ﷻ هغه له کافی کيږي.

(١) اخرجه ابوداؤد فى السنن كتاب الزكاة/باب فى الاستغفار(رقم-١٦٤٥) والترمذى كتاب الزهد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فى الهم فى الدنيا وحبها(رقم-٢٣٢٦) واحمد فى المسند ٤٠٧/١

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[١٨٥٣] ذَٰمِجْبُورِيْ بِهِ وَخْتِ دَنِيكَانُو خُخَه سَوَالِ كُولِ

١٨٥٣- (١٨٤) [١] عَنْ ابْنِ الْفَرَّاسِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «أَسْأَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟» فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «لَا وَإِنْ كُنْتَ لَا بَدَّ، فَسَلِ الصَّالِحِينَ» . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ.

توجه: [١] ابن فراسي وایي چي خما پلار بزرگوار حضرت فراسي رضی اللہ عنہ اوویل [٢] چي ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړو چي يا رسول الله! ﷺ زه د خلقو خخه سوال کولې شم؟ [٣] رسول الله ﷺ وفرمايل نا (بلکه په هر حالت کې په الله ﷻ باندې بهر و سه کوه، خو که د خه شديد او سخت حاجت په وجه غوښتل ضروري وي نو بيا د نيك دانپک بختو خخه يي غواړه.) (ابوداؤد نسائي)

حل اللغات: - ① لَا بَدَّ: أَيُّ: الْبَتَّةُ وَلَا تَحَالَةَ، كَهَ خَامَخَا ضَرُورَى وَي.

تسهيلات:

قوله: فَسَلِ الصَّالِحِينَ:

د نیکانو خخه د سوال کولو فائدي: - دې نه نیکان صالحان او خیر خواه خلق مراد دی که چرې یو سړې مجبور شو او د مجبورۍ د وجې نه هغه د نیکانو خلقونه پیسې او غواړې. ① دانپک سړې به دغه سوال کونکې رسوا کوی نه او په حلال ګټه سره به ئې امداد کوی.

② هغه به مسلسل د دغه مجبور دپاره د وسعت دعا کوی.

امام احمد بن حنبل او دهغوی د نحو سغوات: - ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی د بغداد فقراء په د امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نه سوال کولو. د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ د خوڼی دا حالت وو چه هغه به د محتاجو د سهولت دپاره به د کور دروازي سره اوده کیدو.

[١٨٥٤] د بیت المال خخه د کار د اجرت اخستلو جواز

١٨٥٤- (١٨٥) [١] «وَعَنْ ابْنِ السَّاعِدِيِّ، قَالَ: [٢] اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ عَلَى الصَّدَقَةِ، [٣] فَلَمَّا قَرَعْتُ مِنْهَا، وَأَذَيْتُهَا إِلَيْهِ، أَمَرَنِي بِعَمَالَةٍ [٤] فَقُلْتُ: [٥] إِنَّمَا عَمِلْتُ لِلَّهِ، وَأَجْرِي عَلَى اللَّهِ. [٦] قَالَ: خُذْ مَا أُعْطِيتَ، [٧] فَإِنِّي قَدْ عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَعَمَلْتُ بِمَقْلُوبِ مِثْلِ قَوْلِكَ، [٨] فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا مِنْ غَيْرِ أَنْ تُسْأَلَ، فَكُلْ وَتَصَدَّقْ» . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [١] ابن ساعدي وایي [٢] چي امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ زه د زکات په وصولولو باندې مقرر کړم [٣] کوم وخت چي زه د زکات د وصولولو خخه فارغه شوم او د زکات مال مي د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په خدمت کې ورسولو نو ماته د زکات د وصولولو د

(١) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب في الاستغفار(رقم-١٦٤٥) والنسائي كتاب الزكاة/باب سؤال الصالحين(رقم-٢٥٨٧) واحمد في المسند ٢٣٤/٤

(٢) اخرجه ابوداود في السنن كتاب الزكاة/باب في الاستغفار(رقم-١٦٤٧)

اجرت را کولو حکم يي او کړه [٤] ما عرض وکړو چې ما دا کار يواځې د الله ﷻ د رضا حاصلولو د پاره کړي دي نو زما د پاره د دې ثواب هم د الله ﷻ په ذمه دي [٥] حضرت عمر رضی الله عنه وفرمايل چې کوم شي تا ته درکول کېږي هغه قبول کړه [٦] ځکه چې د رسول الله ﷺ په زمانه مبارکه کې ما د زکات وصولولو کار اوکړو او حضور ﷺ ماته عطا کول وغوښتل نو ما هم دغه شان عرض وکړو کوم چې اوس يي ته کوي [٧] نو حضور ﷺ ماته وفرمايل چې هر کله څه شي تا ته بغير د طلب او بغير د طمع درکول شي نو ته هغه اخستو سره خوره (چيزي که بي سوال رسد داده خدا است) او ځه چې ستا د ضرورت څخه زيات وي هغه د الله ﷻ په لار کې اخيرات کړه (ابوداؤد).

حل اللغات: ① اسْتَقْنَيْ: أَنِّي جَعَلَنِي عَامِلًا: عامل نې جوړ کړم يعنې په زکوة راټولولو نې مقرر کړم. ② الصَّدَقَةُ: زکوة ته وائی. ③ بِغَالِيَةِ: أَجْرَةُ الْعَمَلِ: د زکوة راټولولو مزدوري، معاوضه.

تسهيلات:

قوله: فَقُلْتُ: إِنَّمَا عَمِلْتُ لِلَّهِ، وَأَجْرِي عَلَى اللَّهِ:

په ديني کار باندې د تنخواه اخستلو ثبوت:-- ددې حديث پاك څخه معلومه شوه چې دخپل هر يو كار او هر يو خدمت اجرت د بيت المال څخه اخستل جائز دی هغه خدمت دې فرض ولې نه وی لكه قضاء احتساب اودرس وتدريس وغيره بلكه امام وقت دپاره ضروري دی چې هغه دې نه صرف دداسې خلقو بلكه هغه خلق كړم چې د بيت المال په معامله كېنې دده په حكم كېنې شامل دی د هغوی هم خير خبر اخلي

بغير طمعي، دغه څيز په قبولو كېنې اختلاف:-- دا حديث مبارك او ددې مخكېنې تير شوې حديث چې د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باره كېنې دې په ظاهره په دې دلالت كوی چې كه يو كس چا ته دهغه د طمعي او لالچ څخه بغير څه څيز وركړی نو ددې قبول واجب دي دامام احمد بن حنبل هم دا مذهب دي خو جمهور دا په استحباب او اباحت باندې حمل كوی.

[۱۸۸] په مقدسو مقاماتو كېنې د سوال كولو څخه پر هيز كول

۱۸۸۸—(۱۹۱) [۱] وَعَنْ عَلِيٍّ، أَنَّهُ سَمِعَ يَوْمَ عَرَفَةَ رَجُلًا يُسْأَلُ النَّاسَ [۲] فَقَالَ: أَفِي هَذَا الْيَوْمِ وَفِي هَذَا الْمَكَانِ تُسْأَلُ مِنْ غَيْرِ اللَّهِ؟ [۳] فَحَقَّقَهُ بِالْيَدِ الرَّيَّةِ. رَوَاهُ رِزِينَ.

قوجه: [۱] د حضرت علي كرم الله وجهه په باره كې منقول دي چې هغه د عرفي په ورځ يو سړي د خلقو څخه په سوال كولو وليدلو [۲] نو هغه ته يي وفرمايل چې اي بدنصيبه نن او په دې ځاي ته د الله ﷻ څخه علاوه د نورو خلقو څخه سوال كوي [۳] بيا هغه سړي يي په دوره ووهلو. (زين)

حل اللغات: ① فَحَقَّقَهُ: أَنِّي: صَرَّيْتُهُ: اوښې وھلو. ② الرَّيَّةُ: كوره.

تسهيلات:

قوله: فَتَنَّهُ بِالْذِّمَّةِ:

د حضرت علی رضی اللہ عنہ سوال کوئی لڑہ دوہلو وجہ:- حضرت علی رضی اللہ عنہ ہفہ سہی خکہ پہ کورہ اووہلو چہ ہفہ ہی ہمتہ ذ عرفات پہ میدان کنبی اللہ تعالیٰ پریخود اووہ خلقو نہ بہ نی غوبستل کول دی نہ معلومہ شوہ چہ د حرمین شریفین جماتونہ او پہ مقدس مقاماتو کنبی صرف ذ اللہ تعالیٰ نہ سوال کول پکاردی ذ دعاد قبلیدو پہ موقع باندی دغیر اللہ نہ غوبستل خومرہ خرابہ خبرہ دہ.

د بهاء الدین رحمہ اللہ عجیبہ حکایت:- ملا علی قاری رضی اللہ عنہ لیکی چہ شیخ بہاؤ الدین نقشبندی رضی اللہ عنہ حج ذبارہ لاړو چاد هغوی نہ پوښتنہ اوکرہ چہ ذ حج پہ سفر کنبی تاسو کومہ یوہ عجیبہ خبرہ اولیدلہ؟ وئی فرمائیل ما پہ منی کنبی یوخوان هلك اولیدلو چہ پہ خرڅولو اوخستلو کنبی اختہ وو خو یوشان ذ اللہ تعالیٰ پہ یاد او ذکر کنبی مشغول وو یولمحہ ذ اللہ تعالیٰ نہ غافل نہ وو بیا ما ذ بیت اللہ ذ ملتزم سرہ یولونی عالم فاضل شیخ اولیدنو چہ ہفہ هلته ذ دنیا سوال کولو.

د احقر شاه فیصل واقعہ:- زہ یوخل پہ رمضان کنبی حرمینو شریفینو تہ تلې وو خو روزې مې پہ پاکستان کنبی تیرې کرې وې دلته خو مونږ پہ گرمی کنبی د شربتو نو عادت یو اوپہ حرمی مکی کنبی روژہ ماتې پہ قجورو او زمزم پہ اوپو باندې کیږی خیرزہ خانہ کعبی تہ مخامخ پہ مظاف کنبی ناست ووم زہ چې پہ کوم صف کنبی ناست وو دهغې څخہ یوڅو صفونہ وړاندې یو کس شربت تقسیمولو زما ورتہ ډیر زیات زړہ اوشو نو ذ اللہ تعالیٰ څخہ مې سوال اوکړو یا اللہ دغه شربت درڅخہ نہ غواړم لنډہ دا چې ماته د رارسیدو نہ وړاندې هفہ شربت ختم شو کله چې د پلاستیک درستخوانونہ راغونډول شروع شول نویو ماشوم تہ یو گلاس شربت ورکړې شوې وو خو هغوی هفہ شربت اونہ څکلو او روان شو هفہ ئې هلته پریخودو ما سوچ اوکړو چې دا زما د دعا قبولیت دې چې اللہ تعالیٰ د ماشوم د شربت اشتها ختمہ کړہ او شربت ئې پریخودلو زہ ورغلم او هفہ شربت مې راوچت کړل اومې څکلو اوپہ دې مې یقین نور ہم زیات شو چې دلته څوک څہ سوال ہم کوی اللہ تعالیٰ ئې قبلوی.

د یو نومسلم واقعہ:- شیخ فضل محمد صاحب لیکلی دی چې ،، بنده یوقاری صاحب اولیدلو چہ هرکال حج او عمرې تہ ځی نوې مسلمان شوې نیک سړې دې هفہ وائی چہ ما یوخل ذ ملتزم دپاسہ دواړہ لاسونہ کیخودل او ذمجبورئی ذ وجې نہ مې ذ اللہ تعالیٰ نہ نسوار او غوبستل ما اوکتل چہ دوه پونږئی نسوار زما پہ دواړو لاسونو کنبی راپریوتل ما هفہ استعمال کړل اوڅہ بزرگانو تہ مې هم ورکړل ،،

[١٨٥٦] دغیر الله خُخه طمعه کول

١٨٥٦- (٢٠١) [١] وَعَنْ عُمَرَ، قَالَ: نَعْتَمُنَ أَيُّهَا النَّاسُ [٢] أَنَّ الظَّمَةَ فَقْرٌ [٣] وَأَنَّ الْإِيَّاسَ غِنًى [٤] وَأَنَّ الْمَوَدَّ إِذَا يَكُسُ عَنْ شَيْءٍ اسْتَفْتَى عَنْهُ. رَوَاهُ رِزِينَ.

تو جهه: [١] حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په باره کې منقول دي چې خلق مخاطب کولو سره يې ورته وفرمايل اي خلقو پوهه شي [٢] طمع محتاجي ده [٣] او د خلقو خُخه نا اميده کيدل توانگري اوبې پروايي ده [٤] انسان چې کله د يوشي خُخه نا اميده شي نودهغه خُخه بې پروا شي. (رزين)

حل اللغات: - ① الْإِيَّاسُ: نا امیدی، ② اسْتَفْتَى: بې پرواه کيږي
تسهيلات: قوله: أَنَّ الظَّمَةَ فَقْرٌ:

د مذکوره جملې په مفهوم کښې دوه اقوال: -

① طمع محتاجی ده ددې يو مطلب دادې چې دا د محتاجی يو صورت دې
② طمع د محتاجی ذريعه ده يعنی د طمعې په وجه انسان محتاج جوړيږي هغه داسې چې دخپلې طمعې پورا کولو دپاره د نورو خُخه سوال کوي او ددې نه دده محتاجی ظاهر يږي
قوله: وَأَنَّ الْإِيَّاسَ غِنًى:

په نا اميده کيدو د غنا اطلاق: - نا امیدی دغنی کيدو سبب دې ددې مطلب دادې چې د انسان نه نا امیدی مستغنی اوبې پرواه جوړوي کله چې يو کس ته د يو خيز د ملاويدو اميد نه وي نو دهغې د اخستلو کوشش به نه کوي هرکله چې کوشش نه کوي نو هم دا دده غنا ده د يو انسان نه نا امیدی د دوو راحتونو نه يو راحت دې ابوالحسن شازلی رحمته الله عليه نه چا د کيما په باره کښې تېوس او کړو نو وې فرمايل چې مخلوق خدا نه نظر واره او خه چې ستاپه مقدر کښې ليکلې شوی دی د هغې نه علاوه د نورو خيزونو نه اميد منقطع کړه هم داکيما ده. (مرقاۃ ج/٢/ص ١٨٣).

[١٨٥٧] د سوال نه کونکو دپاره بشارت

١٨٥٧- (٢١١) [١] وَعَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] "مَنْ يَكْفُلُ لِي أَنْ لَا يَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئًا فَأَتَكْفُلَ لَهُ بِالْجَنَّةِ" [٣] فَقَالَ ثَوْبَانُ: أَنَا، فَمَا كَانَ لَا يَسْأَلُ أَحَدًا شَيْئًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

تو جهه: [١] حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل [٢] کوم سړي چې ما سره د دې خبرې عهد وکړي چې هغه به د خلقو خُخه سوال نه کوي نو زه د هغه د پاره د جنت ضامن يم [٣] (ثوبان رضی اللہ عنہ وايي چه) ما وعده وکړه چې زه به هيڅ کله د چا په مخکې لاس نه غزوم نو ثوبان رضی اللہ عنہ به د هيچا مخکې لاس نه غزولو (خواه هغه به په هر څومره تنگسيا کې مبتلا ولي نه وو. (ابوداؤد نسائي)

حل اللغات: - ① مَنْ يَكْفُلُ: أي: مَنْ يَعْضُدُ: ضمانت، ذمه واری،

(١) اخرجه رزين

(٢) اخرجه ابوداؤد فی السنن کتاب الزکاة/باب کراهية المسألة (رقم-١٦٤٣) واحمد فی المسند ٢٧٥/٥

تسهيلات:

قوله: عَنْ ثَوْبَانَ

د ثوبان مصداق: دده څخه مراد ثوبان ابن وجد دې او دده کنيت ابو عبدالله يا عبدالرحمن دې دې د مکې او يمن د مينځ نه قيدي جوړ شوی او راغلی وو او حضرت رسول کریم ﷺ دې اخستې وو دې د حضرت رسول کریم ﷺ د جبر او سفر ملگرې وو تر دې چې کله حضرت رسول کریم ﷺ وفات شو نو دې شام ته لاړو او رمله کښې ئې قيام او کړو او بيا حصص ته لاړو او هم هغه ځانې کښې د څلورينڅوسو کالو په عمر وفات شو

په غپله وعده قائم پاتې کيدل: - خلقو ته لاس نه نيولو متعلق چې ده څخه کومه وعده اخستې شوې وه هغې کښې دې هم شريک وو ده تر آخری ژوند پورې سوال او نه کړو په دې کښې دې طرفته اشاره ده چې د سوال نه کولو والا خاتمه به بالخير کيږي

د سوال کولو استثنائي صورت: - د غوښتلو يو صورت مستثنی دې چې کله سړې مضطروي نو بيا غوښتلې شی ځکه چې اصول دادی (الضرورات تبیح المحظورات) هم په دې وجه ځينې حضراتو ونيلی دی چې که څوک مضطروي او د سوال کولو نه بغير مې شی نو نافرمان مې شو

[١٨٥٨] د چا څخه د سوال نه کولو حکم

١٨٥٨- (٢٢٢) [١] «وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: دَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [٢] وَهُوَ يَشْرَطُ عَلَيَّ أَنْ لَا تَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئًا، قُلْتُ: نَعَمْ، [٣] قَالَ: "وَلَا سَوْطَكَ إِنْ سَقَطَ مِنْكَ حَتَّى تَنْزِلَ إِلَيْهِ فَتَأْخُذَهُ» " رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [١] ابو ذر رضی الله عنه وایي چې رسول الله ﷺ زه وبللم [٢] او د دې خبري اقرار يې را څخه واخستو چې هيڅ کله به د چا څخه څه شي نه غواړم ما د دې خبري اقرار او کړو [٣] بيا حضور ﷺ دا وفرمايل چې که ستا څخه کوږه هم وغورځيږي نو د چا څخه يې مه غواړه (يعني چاته د اوچتولو د پاره مه وایه) بلکه د خپلې سورلۍ څخه را خکته کيدو سره يې اوچتوه. (احمد)

حل اللسان: - ① سَوْطَكَ: چابک، کوږه.

تسهيلات:

قوله: وَهُوَ يَشْرَطُ عَلَيَّ:

په حالت اضطراري کښې د سوال کولو وجوب: - په اضطراري حالت کښې د ځان بچ کولو دپاره سوال کولو سره غوښتنه کول او ځان بچ کول ضروري دی. پورته په دواړو احاديثو کښې چه د سوال نه کولو کومه خبره کړې شوې ده داد اضطراري حالت نه علاوه صورت دې اضطراري حالت کښې خو "الضرورات تبیح المحظورات" باندې عمل کيږي او د ځان بچ کولو د حد پورې غوښتنه کول او د ذخيره کولو دپاره نه.

(الحمد لله اخلورم جلد ختم شو.)

....